

**ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΚΑΙΣΑΡΕΙΑΣ
ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ
ΑΠΑΝΤΑ ΤΑ ΕΡΓΑ**

10

ΔΟΓΜΑΤΙΚΑ

**ΕΙΣΑΓΩΓΗ
ΚΕΙΜΕΝΟΝ - ΜΕΤΑΦΡΑΣΙΣ - ΣΧΟΛΙΑ**

**Ὑπὸ
ΘΕΟΔΩΡΟΥ ΖΗΣΗ
Ὑφηγητοῦ Θεολ. Σχολῆς**

Ἐπόπται

ΠΑΝ. Κ. ΧΡΗΣΤΟΥ & ΣΤΕΡ. Ν. ΣΑΚΚΟΣ
Καθηγηταὶ Πανεπιστημίου

Ἐπιμεληταὶ

ΘΕΟΔ. Ν. ΖΗΣΗΣ Ὑφηγητὴς Θεολ. Σχολῆς
ΒΑΣ. Σ. ΨΕΥΤΟΓΚΑΣ Διδάκτωρ τῆς Θεολογίας

Ε Π Ε

ΠΑΤΕΡΙΚΑΙ ΕΚΔΟΣΕΙΣ «ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ Ο ΠΑΛΑΜΑΣ»

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ 1974

ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ Ο ΜΕΓΑΣ

10

ΔΟΓΜΑΤΙΚΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Τὰ ἐκδιδόμενα εἰς τὸν ἀνά χειρας τόμον δύο ἔργα τοῦ Βασιλείου «Ἀνατρεπτικὸς τοῦ Ἀπολογητικοῦ τοῦ δυσσεβοῦς Εὐνομίου» καὶ «Περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, πρὸς τὸν ἐν ἁγίοις Ἀμφιλόχιον ἐπίσκοπον Ἰκονίου», ἀποτελοῦν τὰ κύρια δογματικὰ συγγράμματα αὐτοῦ. Εἰς ταῦτα, ὡς καὶ εἰς τινὰς τῶν ἐπιστολῶν καὶ ὁμιλιῶν αὐτοῦ¹, ὁ βαθυστόχαστος τῆς Καισαρείας ἐπίσκοπος ἀπεθησαύρισε τὴν δογματικὴν αὐτοῦ διδασκαλίαν, διὰ τῆς ὁποίας κατέλαβε δεσπόζουσαν καὶ καθοδηγητικὴν θέσιν ὄχι μόνον κατὰ τὸν δ' αἰῶνα, καθ' ὃν ἔζησε καὶ ἔδρασεν, ἀλλὰ καὶ καθ' ὅλην τὴν μεταγενεστέραν περίοδον τῆς διασαφήσεως καὶ ἐμπεδώσεως τῆς ὀρθοδόξου δογματικῆς διδασκαλίας, ἰδιαιτέρως δὲ τῆς τριαδικῆς.

Ἐπειδὴ δὲ ἀμφότερα τὰ ἔργα ἀναφέρονται εἰς τὴν «θεολογίαν» ἐν κυρίᾳ ἐννοίᾳ, εἰς τὴν ὑπεράσπισιν δηλαδὴ τῆς θεότητος τοῦ δευτέρου καὶ τρίτου προσώπου τῆς ἁγίας Τριάδος καὶ γενικῶς εἰς τὴν παράστασιν, ἐπὶ τῇ βάσει τῆς Γραφῆς καὶ τῆς Παραδόσεως, τῶν ἐνδοτριαδικῶν τοῦ Θεοῦ σχέσεων, ἐκρίναμεν σκόπιμον ὅπως, πρὸ τῆς παρουσιάσεως καὶ ἀναλύσεως ἐκάστου ἔργου μεμονωμένως, σκιαγραφήσωμεν ἀδρῶς τὰς ἀντιτριαδικὰς τάσεις καὶ αἰρέσεις, αἱ ὁποῖαι ἐνεφανίσθησαν μέχρι τοῦ δ' αἰῶνος, πρὸς καλυτέραν θεμελίωσιν καὶ κατανόησιν τῆς ὅλης προβληματολογίας τῶν ἔργων. Μετὰ τὰ γενικὰ ταῦτα ἀκολουθεῖ ἀμέσως ἡ παρουσία-

---

1. Αἱ ἐπιστολαὶ 233 - 236 καὶ ἐκ τῶν ὁμιλιῶν αἱ ὁμιλίαι «Περὶ πίστεως», «Εἰς τὸ ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος», «Κατὰ Σαβελλιανῶν καὶ Ἀρείου καὶ Ἀνομοίων», καὶ «Ὅτι οὐκ ἔστιν αἴτιος τῶν κακῶν ὁ Θεός». Αἱ ἐπιστολαὶ δημοσιεύονται εἰς τὸν 1ον τόμον τῆς παρουσίας ἐκδόσεως σ. 146 ἔ., αἱ δὲ ὁμιλίαι εἰς τὸν 7ον, σ. 28 ἔ.

σις τοῦ Κατὰ Εὐνομίου ἔργου τοῦ Βασιλείου, ἐνῶ ἡ παρουσίασις τοῦ Περι ἁγίου Πνεύματος ἔργου προτάσσεται τοῦ κειμένου καὶ τῆς μεταφράσεως αὐτοῦ ².

Ἡ πίστις εἰς τὴν θεότητα τοῦ Χριστοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος διακηρύσσεται εἰς πολλὰ σημεῖα τῆς Κ. Διαθήκης καὶ ἡ παράθεσις σχετικῶν χωρίων δὲν εἶναι ἐνταῦθα ἀπαραίτητος. Οἱ πιστοὶ τῶν πρώτων μεταχριστιανικῶν γενεῶν δὲν προβληματίζονται ἐπὶ τοῦ θέματος. Καὶ εἰς τὰ κείμενα τῶν Ἀποστολικῶν Πατέρων ἐξακολουθεῖ ἀκόμη τὸ νέον χριστιανικὸν μήνυμα νὰ παραμένῃ λυτρωτικὸν μήνυμα. Σημασίαν δὲν εἶχεν ἡ κατανόησις τῶν ἀληθειῶν τῆς πίστεως διὰ τοῦ νοῦ, ἀλλ' ἡ βίωσις τῆς προσφερομένης σωτηρίας, ἡ ἀπόλαυσις τῶν προσφερομένων ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἀγαθῶν, ἐνθα κατὰ ἓνα παράδοξον, μυστηριώδη τρόπον, συνετελεῖτο μία ἀνακαινισις, μία ἀλλαγὴ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως. Αὐτὴ ἡ ἀλλαγὴ, ἡ ἐμπειρία τοῦ θείου, ἡ βίωσις τῆς θεοποιούσης δυνάμεως τοῦ Πνεύματος, ἦτο μία ἀναψηλάφησις τοῦ Χριστοῦ κατὰ τὸ πρότυπον τοῦ Θωμᾶ. Ὁ ἀναστάς Χριστὸς ἦτο ἐντόνως παρὼν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν καὶ ὁ κάθε πιστός, ζῶν τὸ θαῦμα τῆς μεταμορφώσεώς του, ἠδύνατο νὰ ἐπαναλαμβάνῃ· «Ὁ Κύριός μου καὶ ὁ Θεός μου» ³.

Εὐστόχως θὰ ἤμποροῦσε κανεὶς νὰ παρομοιάσῃ τὴν ζωὴν αὐτὴν τῆς Ἐκκλησίας τῶν πρώτων γενεῶν πρὸς τὴν ἐν τῷ παραδείσῳ ζωὴν τῶν πρωτοπλάστων. Ὁ Ἀδάμ καὶ ἡ Εὐὰ ἔζων ἐντὸς τοῦ κλίματος τοῦ Θεοῦ, ἦσαν «οἰκεῖοι» πρὸς τὸν Θεὸν καὶ «κατατρυφῶν» αὐτοῦ, ὡς λέγουσιν οἱ Πατέρες. Ἡ κατατρυφήσις αὐτὴ ἐγέμιζε τὴν ὑπαρξίν των. Ἐφ' ὅσον ἐγνώριζον διὰ τῆς πείρας τὸν Θεόν, καὶ ὅλη ἡ ὑπαρξίς των ἐπρόδιδε τὴν παρουσίαν του, διατί νὰ ἐπιχειρήσουν νὰ τὸν μεταβάλουν εἰς ἀντικείμενον ἐρεύνης καὶ γνώσεως διὰ τοῦ νοῦ, ἡ ὁποία προϋποθέτει χωρισμὸν καὶ ἀπόστασιν μεταξὺ γινώσκοντος καὶ γινωσκομένου; Ὁ πειρασμὸς τῆς γνώσεως εἰσήχθη ἔξωθεν ὑπὸ τοῦ διαβόλου· «διανοιχθήσονται

2. Βλ. σ. 257 παρόντος τόμου.

3. Ἰω. 20, 28.

ὕμῶν οἱ ὀφθαλμοὶ καὶ ἔσσεσθε ὡς θεοὶ γινώσκοντες καλὸν καὶ πονηρόν»⁴.

Καθ' ὅμοιον τρόπον καὶ εἰς τὴν ζωὴν τῆς πρώτης Ἐκκλησίας δὲν ἄργησε νὰ ἐμφανισθῇ ὁ πειρασμὸς τῆς γνώσεως. Ὁ Χριστιανισμὸς ἐξήπλώθη ἔνωρις ἐντὸς ἑνὸς κόσμου, ὁ ὁποῖος ἦτο συνηθισμένος, λόγῳ τῆς ἐπ' αὐτοῦ μακρᾶς κυριαρχίας τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος, νὰ ὑποβάλλῃ τὰ πάντα εἰς κρίσιν καὶ ἔλεγχον. Οἱ θύραθεν σοφοὶ εἰρωνεύοντο τὴν χριστιανικὴν πίστιν, ὡς ἀρμόζουσιν μόνον εἰς γραίας καὶ ἀγραμμάτους. Τὸ χριστιανικὸν ὅμως κήρυγμα εἶχεν ἤδη κερδήσει καὶ πεπαιδευμένους ἄνδρας, οἱ ὁποῖοι ἤμποροῦσαν νὰ διαλεχθοῦν πρὸς τοὺς ἐκπροσώπους τῆς κοσμικῆς σοφίας. Οἱ Ἀπολογηταὶ κατ' ἀρχὴν, κυρίως ὅμως οἱ δύο μεγάλοι ἐκπρόσωποι τῆς ἀλεξανδρινῆς θεολογικῆς σχολῆς Κλήμης καὶ Ὠριγένης, ἐπιχειροῦν νὰ δείξουν τὸ εὐλογον τῆς χριστιανικῆς πίστεως, νὰ γεφυρώσουν τὸ μεταξὺ πίστεως καὶ γνώσεως χάσμα. Τίθενται οὕτως αἱ βάσεις τῆς θεολογήσεως, ἐφ' ὅσον ἡ θρησκευτικὴ ἐμπειρία διερευνᾶται ὑπὸ τοῦ λόγου, καὶ αἱ ἀλήθειαι τῆς πίστεως γίνονται ἀντικείμενον ἐρεύνης.

Κάπου ἐκεῖ κοντὰ εἶχε στήσει καὶ πάλιν τὴν ἐνέδραν ὁ ἐξωθεν πειραστής. Ἡ διδασκαλία τῶν Ἀπολογητῶν καὶ τοῦ Ὠριγένους ὡς προσπάθεια «διδόναι λόγον παντὶ τῷ αἰτοῦντι»⁵ ἦτο καὶ γραφικῶς δικαιολογημένη, δὲν ἀφίστατο δὲ τῶν ὑπὸ τῆς θείας ἀποκαλύψεως τιθεμένων πλαισίων. Τὸ στοιχεῖον τῆς «ὑβρεως», τῆς αὐτονόμου δηλαδὴ προσπαθείας κατανοήσεως, καί, διὰ τοῦ ἀνθρωπίνου μόνον λόγου, ἐρμηνείας τοῦ περιεχομένου τῆς πίστεως, ἐνεφανίσθη εἰς τὰς αἱρέσεις ὡς ἓν εἶδος νέας πτώσεως τοῦ ἀνθρώπου ἐκ τῆς παραδεισίου ζωῆς τῆς πρώτης Ἐκκλησίας. Δὲν ἀρκοῦνται πλέον πολλοὶ εἰς τὴν ἀπλότητα τῆς εὐαγγελικῆς πίστεως καὶ εἰς τὴν παράδοσιν τῶν Ἀποστόλων, παρατηρεῖ ὁ Βασίλειος, ἀλλ' ὑποκινούμενοι ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ τῆς ἀληθείας διαβόλου, ἐπιχειροῦν, στηριζόμενοι εἰς τὴν κοσμικὴν σοφίαν, νὰ νοθεύσουν τὴν

4. Γέν. 3, 5.

5. Α' Πέτρ. 3, 15.

καθαρότητα και ἀπλότητα τῆς διδασκαλίας τοῦ Πνεύματος ⁶. Σαφέστατα ὁ Μ. Ἀθανάσιος ἀναφερόμενος εἰς τὸν Ἄρειον παραλληλίζει αὐτὸν πρὸς τὸν συμβουλευόντα τὴν Εὐάν ὄφιν. Ὁ διάβολος ἠπάτησε τὴν Εὐάν καὶ ὁ ἴδιος ἐπενόησε καὶ ἐπλασε τὰς αἱρέσεις ⁷.

Μία δὲ τῶν ἀληθειῶν, ἡ ὁποία ἐνωρὶς ἐτέθη ὑπὸ κρίσιν, ἦτο ἡ θεότης τοῦ Λόγου. Διὰ τοὺς Ἕλληνας, οἱ ὅποιοι ἐφαντάζοντο τὸν Θεὸν ἐντελῶς ὑπερβατικόν, οὐδεμίαν πρὸς τὸν κόσμον ἔχοντα σχέσιν, ἡ πίστις εἰς τὴν ἐνανθρώπησιν τοῦ Θεοῦ καὶ εἰς τὴν δρᾶσιν αὐτοῦ ἐν τῷ κόσμῳ ἦτο ἀδιανόητος. Τὸ μεταξὺ Θεοῦ καὶ κόσμου χάσμα ἐπιχειρῶν νὰ γεφυρώσῃ ὁ Πλάτων εἰσάγει δευτέρον θεόν, δημιουργηθέντα ὑπὸ τοῦ πρώτου· εἰς αὐτὸν ἀποδίδει τὸ ἔργον τοῦ δημιουργοῦ. Ὁ ὑπερβατικὸς Θεὸς παραμένει ἀπροσπέλαστος μέσα εἰς τὸν κόσμον τῶν ιδεῶν. Ὁ ἐλληνιστῆς Ἰουδαῖος φιλόσοφος Φίλων εἰς τὴν προσπάθειάν του νὰ συνθέσῃ τὴν ἐπικρατοῦσαν ἐν τῇ ἑλληνικῇ σκέψει ἰδέαν περὶ Θεοῦ ὡς ὑπερβατικῆς ἀπροσώπου ἀρχῆς, καὶ τὴν βιβλικὴν ἀποψιν περὶ Θεοῦ, ὡς ἐνεργῶς δρῶντος ἐν τῷ κόσμῳ, διατηρεῖ τὸ ὑπερβατικὸν τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ συγχρόνως φέρει αὐτὸν ἐμμέσως εἰς ἐπικοινωνίαν πρὸς τὸν κόσμον δεχόμενος, ὅτι οὗτος ἐνεργεῖ διὰ μεσαζουσῶν δυνάμεων, ὑψίστη τῶν ὁποίων εἶναι ὁ Λόγος. Ἀνάλογοι προσπάθειαι καταβάλλονται καὶ εἰς τὸν χῶρον τοῦ Μέσου Πλατωνισμοῦ καὶ εἰς τὰ ποικίλα συστήματα τῶν Γνωστικῶν. Κατὰ τὸν Πλούταρχον, ὁ Θεὸς εἶναι ὄν ἀπολύτως ὑπερβατικόν· ἡ ἐπικοινωνία πρὸς τὸν κόσμον ἐπιτυγχάνεται δι' ἐνδιαμέσων ὄντων, τοῦ Λόγου, τῶν δευτέρων θεῶν καὶ τῶν δαιμόνων. Αἱ ἐνδιάμεσοι αὐταὶ δυνάμεις ὀνομάσθησαν ὑπὸ τῶν Γνωστικῶν αἰῶνες ⁸.

Αἱ ἀπόπειραι αὐταὶ τῆς φιλοσοφίας πρὸς ἐπίλυσιν τοῦ προ-

6. Ἀνατρεπτικὸς 1, 1.

7. Κατὰ Ἀρειανῶν 1, 7 - 8.

8. Βλ. σχετικῶς ἡμετέραν μελέτην «Ἀνθρώπος καὶ κόσμος ἐν τῇ οἰκονομίᾳ τοῦ Θεοῦ κατὰ τὸν ἱερὸν Χρυσόστομον», Ἀνάλεκτα Βλατάδων 9, Θεσ)νίκη 1971, σ. 63 ἐ.

βλήματος τῶν σχέσεων Θεοῦ καὶ κόσμου ρίπτουσαι τὸ βάρος εἰς τὴν διαφύλαξιν τῆς ὑπερβατικότητος τοῦ Θεοῦ διὰ τῆς εἰσαγωγῆς ἐνδιαμέσων ὄντων, κατωτέρων τοῦ Θεοῦ καὶ δημιουργηθέντων ὑπ' αὐτοῦ, ἵνα δημιουργήσουν ἐν συνεχείᾳ τὸν κόσμον, ἐπηρέασαν μεγάλως τὰς ὑποτιμώσεις, ὀλίγον ἢ πολύ, τὸ πρόσωπον τοῦ Λόγου διδασκαλίας. Τοιαῦται εἶναι αἱ ἀποδεχόμεναι τὸ σύστημα τῆς ὑποτάξεως τοῦ Υἱοῦ εἰς τὸν Πατέρα τάσεις (Subordinatio), μεταξὺ τῶν ὁποίων κατατάσσονται καὶ αἱ σχετικαὶ ἀπόψεις τῶν Ἀπολογητῶν καὶ τοῦ Ὠριγένους. Εἰς τοὺς τελευταίους δὲν ἔχομεν βεβαίως ἄρνησιν τῆς θεότητος τοῦ Υἱοῦ, ἣν ἐκπεφρασμένως ἀποδέχονται. Δὲν εἶχεν εἰσέτι ἀνακινήθῃ τὸ πρόβλημα οὔτε εἶχεν ἐμπεδωθῇ ὠρισμένη ὁρολογία, καὶ διὰ τοῦτο δὲν διστάζουν δι' ἀπολογητικὰς ἀνάγκας νὰ προβάλουν μίαν κοσμολογικὴν θεώρησιν τοῦ Λόγου, νὰ ὑπερτονίσουν δηλαδὴ τὸν ρόλον του ὡς ὄργανου τῆς δημιουργίας, ἐπὶ τῷ σκοπῷ τῆς δημιουργίας εἰς τοὺς Ἑλληνας εὐμενοῦς ἐντυπώσεως περὶ τοῦ χριστιανικοῦ Λόγου. Τοῦτο ἤχθη εἰς τὰ ἄκρα καὶ ὑπὸ τοῦ Ἀρείου καὶ ὑπὸ τῶν σπουδαιότερων μαθητῶν καὶ θεωρητικῶν τοῦ Ἀρειανισμοῦ Ἀετίου καὶ Εὐνομίου, οὓς καταπολεμεῖ ὁ Βασίλειος εἰς τὰ ἐκδιδόμενα ἐνταῦθα ἔργα. Ἠρνήθησαν οὗτοι τὴν αἰωνίαν ὑπαρξιν τοῦ Λόγου παρὰ τῷ Πατρὶ καὶ ἐδέχθησαν ὅτι ἐδημιουργήθη ἐν χρόνῳ ὑπ' αὐτοῦ διὰ νὰ χρησιμεύσῃ ὡς ὄργανον τῆς δημιουργίας.

Διὰ τοὺς Ἰουδαίους ἔπειτα, τὴν θεολογίαν τῶν ὁποίων ἐχαρακτήριζεν αὐστηρὸς μονοθεϊσμός, τὸ τριαδικὸν τοῦ Θεοῦ ἐσήμαινε πολυθεΐαν καὶ κατάργησιν τῆς μοναρχίας τοῦ Πατρός. Εἶναι χαρακτηριστικὴ ἡ ἀντίδρασις τῶν Ἰουδαίων εἰς τὰ κείμενα τῆς Κ. Διαθήκης κατὰ τῆς θεότητος τοῦ Χριστοῦ· «διὰ τοῦτο οὖν μᾶλλον ἐζήτουν αὐτὸν οἱ Ἰουδαῖοι ἀποκτεῖναι, ὅτι οὐ μόνον ἔλυε τὸ σάββατον, ἀλλὰ καὶ πατέρα ἴδιον ἔλεγε τὸν Θεόν, ἴσον ἑαυτὸν ποιῶν τῷ Θεῷ»⁹.

Καὶ ἡ ὑπὸ τὸ πρῖσμα τῆς αὐστηρᾶς μονοθεΐας τῆς Π. Δια-

9. Ἰω. 5, 18.

θήκης θεώρησις τοῦ τριαδικοῦ προβλήματος ὠδήγησεν εἰς ὑποτίμησιν τοῦ Υἱοῦ. Ἦδη πρὸ τοῦ Ἀρείου ἐνεφανίσθησαν δύο αἰρετικαὶ κακοδοξίαι, χαρακτηριζόμεναι ἀμρότεροι διὰ τοῦ ὄρου Μοναρχιανοί, ἐκ τοῦ ὅτι κατωχύρωνον τὴν μοναρχίαν τοῦ Πατρὸς ἐν τῇ Τριάδι διὰ τῆς ἀπορρίψεως, ἐκάστη κατὰ διάφορον τρόπον, τῆς θεότητος τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος. Οἱ τροπικοὶ Μοναρχιανοί, σπουδαιότερος τῶν ὁποίων εἶναι ὁ Σαβέλλιος ἐκλαμβάνουν τὰ τρία μέλη τῆς Τριάδος ἀπλῶς ὡς ἰδιαιτέρους τρόπους (ἐξ οὗ τροπικοί) φανερώσεως τοῦ Θεοῦ εἰς τὸν κόσμον, καὶ ὄχι ὡς ἰδιαιτέρας ὑποστάσεις ἐν τῇ θεότητι. Κατὰ τὸν Σαβέλλιον, ὁ εἷς Θεὸς ἐμφανίζεται εἰς τὴν Π. Διαθήκην ὡς Πατὴρ, εἰς τὴν Κ. Διαθήκην ὡς Υἱὸς καὶ εἰς τὴν Ἐκκλησίαν ὡς ἅγιον Πνεῦμα. Ἡ ἐτέρα μερὶς οἱ δυναμικοὶ Μοναρχιανοί, ἰδρυτῆς τῆς ὁποίας εἶναι Παῦλος ὁ Σαμοσατεὺς καὶ τελικὸς διαμορφωτῆς τῶν ἀπόψεων τῆς ὁ Λουκιανός, ἐξελάμβανον τὸν Υἱὸν ὡς ἀπλῆν δύναμιν τοῦ Θεοῦ (ἐξ οὗ καὶ δυναμικοί)· ἡ δύναμις αὕτη, ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ, ἐνέφκησεν εἰς τὸν ἄνθρωπον Ἰησοῦν, ὁ ὁποῖος λόγῳ τῆς ἠθικῆς του προκοπῆς καὶ τελειώσεως υἰοθετήθη ὑπὸ τοῦ Θεοῦ καὶ ἔγινε κατὰ χάριν υἱὸς αὐτοῦ. Ὠνομάζοντο διὰ τοῦτο καὶ υἰοθετισταί ¹⁰.

Αἱ ἐπιδράσεις αὐταὶ τῆς ἑλληνικῆς σκέψεως καὶ τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ ἐπὶ τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας, θίγουσαι τὸ οὐσιαστικώτερον στοιχεῖον τοῦ χριστιανικοῦ μηνύματος, τὴν δυνατότητα δηλαδὴ θεώσεως τοῦ ἀνθρώπου διὰ τοῦ ἐνανθρωπήσαντος Θεοῦ ¹¹, ἀπετέλουν δολίαν ἀντεπίθεσιν τῶν θρησκευτικῶν δυνάμεων, αἱ ὁποῖαι ἠττήθησαν κατὰ κράτος ὑπ' αὐτοῦ. Ὁ «κόσμος» ἠττηθεὶς εἰς τὴν ἀνοικτὴν πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν σύγκρουσιν κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν διωγμῶν, ἐπιχειρεῖ κρυφίως τώρα ὑπὸ τὸ πρόσχημα τοῦ Χριστιανισμοῦ νὰ λάβῃ ἐκδίκησιν. Αἱ αἰρέσεις ἀποτελοῦν

10. Πλείονα περὶ τῶν Ἰουδαϊζουσῶν αὐτῶν αἰρέσεων βλ. ἐν Ἀ. Γερομιχαλοῦ, Χριστολογία, Μέρος Α', Αἱ Χριστολογικαὶ ἔριδες, Ἀθῆναι 1951, σ. 39 ἐ.

11. Βλ. Μ. Ἀθανασίου, Κατὰ Ἀρειανῶν 1, 39· «Οὐκ ἄρα ἄνθρωπος ὢν, ὕστερον γέγονε Θεός, ἀλλὰ Θεός ὢν, ὕστερον γέγονεν ἄνθρωπος, ἵνα μᾶλλον ἡμᾶς θεοποιήσῃ».

Ἀετίου. Οὗτος ὁμως δὲν ἐτήρησε τὴν σύστασιν τοῦ προστάτου του, μὲ συνέπειαν νὰ καθαιρεθῆ καὶ νὰ ἐξορισθῆ εἰς διαφόρους πόλεις. Ἀπέθανεν εἰς βαθύ γῆρας κατὰ τὸ ἔτος 394.

Ἐκ τῶν πολλῶν συγγραμμάτων τοῦ Εὐνομίου διεσώθη ὁ Ἀπολογητικὸς αὐτοῦ, ὅστις συνεγράφη τὸ 360 μετὰ τὴν εἰς ἐπίσκοπον χειροτονίαν του. Τὸ ἔργον αὐτὸ ἀναλύει καὶ κρίνει ὁ Βασιλείος εἰς τὸ ἐκδιδόμενον ἐνταῦθα ἔργον Ἀνατρεπτικὸς τοῦ Ἀπολογητικοῦ τοῦ δυσσεβοῦς Εὐνομίου¹⁵, διὰ νὰ ἀποκαλύψῃ τὰς κρυπτομένας ὑπὸ τὸ ἔνδυμα ἀθώως διαλεκτικῆς ἐνασχολήσεως κακοδοξίας τοῦ αἰρεσιάρχου. Τὸ ἔργον τοῦ Βασιλείου ἐγράφη μετὰ τὴν τῶν ἐτῶν 363 - 365. Διαιρεῖται εἰς 3 λόγους. Εἰς τὰς παλαιὰς ἐκδόσεις συνεκδίδονται ἕτεροι δύο λόγοι, ὡς ἀνήκοντες εἰς τὸ αὐτὸ ἔργον. Οὗτοι ὁμως θεωροῦνται πλέον ὡς μὴ γνήσιοι καὶ διὰ τοῦτο δὲν περιλαμβάνονται καὶ εἰς τὴν παροῦσαν ἔκδοσιν.

Ὁ Ἀπολογητικὸς τοῦ Εὐνομίου, ὡς πληροφορεῖ ὁ Φώτιος, ἐκυκλοφόρει μόνον μετὰ τῶν ὀπαδῶν αὐτοῦ, κατεβάλλετο δὲ προσπάθεια νὰ μείνῃ ἄγνωστος εἰς τοὺς λοιπούς. Μόλις ὁμως περιῆλθεν εἰς τὰς χεῖρας τοῦ Μ. Βασιλείου, οὗτος «γενναίως τε καὶ λαμπρῶς καὶ εἴ τις ἀρετὴ λόγων καὶ ἰσχὺς διὰ πασῶν ἐλθῶν, ἀνέτρεψέ τε καὶ ἀνεσκεύασεν, ὡσπερ τι νήπιον βαβυλωνίων τῆ στερρᾶ τῆς ἀληθείας προσαράξας πέτρα, καὶ θνησιμαῖον καὶ γέλωτα δεῖξας τό ποτε θαυμαζόμενον»¹⁶. Τὸν ἐξευτελισμὸν αὐτὸν δὲν ἠνέχθη ὁ Εὐνόμιος καὶ διὰ τοῦτο εἰργάσθη ἐπὶ πολλὰ ἔτη, κεκλεισμένος ἐντὸς οἰκίσκου, διὰ νὰ συγγράψῃ τὸ ἔργον Ἀπολογία ὑπὲρ Ἀπολογίας, διὰ τοῦ ὁποίου ἐπεχειρεῖ νὰ διελέγξῃ τὰς ἀτοπίας τοῦ Ἀνατρεπτικοῦ τοῦ Βασιλείου¹⁷. Δὲν ἐτόλμησεν ὁμως νὰ δημοσιεύσῃ τοῦτο, ἐν ὅσῳ ἔζη ὁ Βασιλείος· ἐξέδωσε τοῦτο περὶ τὸ 378. Τὴν ἀνασκευὴν αὐτοῦ ἀνέλαβε καὶ ἔφερεν εἰς πέρας ὁ ἀδελφὸς τοῦ Μ. Βασιλείου Γρηγόριος Νύσσης.

15. Ὁ Ἀπολογητικὸς τοῦ Εὐνομίου ἐκδίδεται ἐπίσης ἀνεξαρτήτως ἐν PG 30, 835 - 865.

16. Μυριόβιβλος 137.

17. Ἀπόθι 138.

2. Περιεχόμενον τοῦ ἔργου.

Εἰς τὸν Α' λόγον μετὰ σύντομον ἀναφορὰν εἰς τὴν ἀφορμὴν τῆς συγγραφῆς τοῦ ἔργου, τὸν χαρακτῆρα καὶ τὴν ὁμολογίαν πίστεως τοῦ Εὐνομίου, ἀσχολεῖται ὁ Βασίλειος μὲ τὴν ἀναίρεσιν τῶν περὶ οὐσίας καὶ γνώσεως τοῦ Θεοῦ ἀπόψεων αὐτοῦ, ἐν συνεχείᾳ δὲ μὲ τὴν ἀναίρεσιν τῆς θέσεως ὅτι ὁ Υἱὸς ὡς «γεννητὸς» εἶναι ἀνόμιος τοῦ «ἀγεννήτου» Πατρὸς κατὰ τὴν οὐσίαν. Εἰς τὸν Β' λόγον κατοχυρῶνει διεξοδικῶς τὸ ὁμοούσιον τοῦ Υἱοῦ πρὸς τὸν Πατέρα. Ὁ Υἱὸς δὲν ὀνομάζεται ὑπὸ τῆς Γραφῆς γέννημα καὶ ποίημα, ἀλλ' Υἱός. Οὗτος ἔχει γεννηθῆ καὶ ὑφίσταται ἀιδίως παρὰ τῷ Πατρὶ, καὶ δὲν εἶναι προῖον τῆς βουλήσεως αὐτοῦ οὔτε ἦλθεν εἰς τὴν ὑπαρξιν ἐν χρόνῳ. Ὁ Γ' λόγος κατοχυρῶνει τὸ ὁμοούσιον καὶ ὁμότιμον τοῦ Πνεύματος πρὸς τὰ ἄλλα δύο πρόσωπα τῆς ἁγίας Τριάδος.

3. Σπουδαῖα στοιχεῖα ἐκ τῆς διδασκαλίας τοῦ ἔργου.

α) Γνώσις, οὐσία καὶ ιδιότητες τοῦ Θεοῦ.

Τὸ πρόβλημα τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ ἔχει ἄμεσον ἐξάρτησιν ἐκ τῆς περὶ Θεοῦ ἰδέας, κυρίως δὲ ἐκ τοῦ τρόπου θεωρήσεως τῶν πρὸς τὸν κόσμον σχέσεων αὐτοῦ. Ὁ Γνωστικισμὸς ἀπολυτοποιήσας τὴν ἐν τῷ Πλατωνισμῷ σχετικὴν διαρχίαν ἔθεσεν ἐν ἀδιαπέραστον χάσμα μετὰξὺ Θεοῦ καὶ κόσμου. Κατὰ τὸν Μαρκιῶνα, λόγου χάριν, ὁ ἀγαθὸς Θεὸς εἶναι ἐντελῶς ἀγνωστος καὶ ξένος πρὸς τὸν κόσμον, ἐν ἄκρᾳ ἀντιθέσει κείμενος πρὸς τὸν κακὸν τοῦ κόσμου δημιουργόν. Τὸν Θεὸν ἀγνοοῦν ὄχι μόνον οἱ ἄνθρωποι ἀλλὰ καὶ οἱ ἄγγελοι καὶ αὐτὸς ὁ δημιουργός¹⁸. Ὁ Ἀγνωστικισμὸς αὐτὸς τοῦ Γνωστικισμοῦ ἐρείδεται ἐπὶ τῆς θεωρήσεως τοῦ Θεοῦ, ὡς ἀπολύτως ὑπερβατικοῦ ὄντος, ἣν ἐκληρονόμησεν ἐκ τοῦ Πλάτωνος, τοῦ μεταγενεστέρου Πλατωνισμοῦ καὶ τοῦ Φίλωνος. Κατὰ τὰ ἐν λόγῳ συστήματα ἐνδιάμεσα ὄντα γεφυρώνουν

18. Εἰρηναίου, Κατὰ αἵρέσεων 4, 6 καὶ 2, 6.

τὸ μεταξύ Θεοῦ καὶ κόσμου χάσμα, χωρὶς ἕμως νὰ συνεισφέρουν τι εἰς τὴν γνῶσιν τοῦ Θεοῦ, ἐφ' ὅσον καὶ ταῦτα εἶναι δημιουργήματα, κείμενα ἐκτὸς τῆς θείας οὐσίας.

Ἑλληνιστικᾶς καὶ γνωστικᾶς ἐπιδράσεις δεχθεὶς ὁ Ἄρειος ἠγωνίσθη σθεναρῶς πρὸς διάσωσιν τῆς ὑπερβατικότητος τοῦ Θεοῦ. Ὁ Θεὸς δὲν ἔρχεται εἰς ἄμεσον ἐπαφὴν πρὸς τὸν κόσμον, ἀλλὰ δι' ἐνὸς κατωτέρου ὄντος, διαφέροντος αὐτοῦ κατὰ τὴν οὐσίαν, διότι εἶναι κτίσμα καὶ δὲν μετέχει τῆς ὑπερφυσικῆς ζωῆς τοῦ Θεοῦ. Μόνον ὁ Θεὸς εἶναι ἡ αἰτία ἑαυτοῦ, ὁ μόνος ἀγέννητος καὶ ἀναίτιος· ὁ Υἱὸς εἶναι γεννητὸς καὶ ὡς ἐκ τούτου διάφορος τοῦ Πατρὸς. Οὐδεὶς γνωρίζει τὸν Θεὸν ἐκ τῶν ἀνθρώπων· εἶναι οὗτος ἐντελῶς ἀκατάληπτος εἰς τὸν ἄνθρωπον, ἐν μέρει δὲ ἄγνωστος καὶ εἰς τὸν Υἱόν¹⁹. Ἀντιλαμβάνεται κανεὶς ἐκ τούτων τὸν στενὸν σύνδεσμον τοῦ προβλήματος τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸ πρόβλημα τῆς θεότητος τοῦ Υἱοῦ, καὶ τὸν λόγον διὰ τὸν ὁποῖον ὁ Βασίλειος καταπολεμῶν τοὺς Ἀρειανοὺς Εὐνομιανοὺς ἀσχολεῖται ἐν ἐκτάσει εἰς τὸν πρῶτον λόγον μὲ τὸ γνωσιολογικὸν πρόβλημα. Ἐάν ὁ Υἱὸς εἶναι ἐκτὸς τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς, ἀνόμοιος πρὸς αὐτόν, ἡ ὑπερφυσικὴ ἀποκάλυψις, ἥτις συμπληροῖ τὴν φυσικὴν ἐκμηδενίζεται. Τί ἤμπορεῖ νὰ ἀποκαλύψῃ περὶ Θεοῦ ἐν ξένον καὶ ἀνόμοιον πρὸς αὐτόν ὄν; «Οὗτος δέ, λέγει διὰ τὸν Εὐνόμιον, ἀλλοτριῶν τοῦ Πατρὸς τὸν Μονογενῆ, καὶ παντελῶς ἀποσχίζων τῆς πρὸς αὐτόν κοινωνίας, τὴν δι' αὐτοῦ γενομένην τῆς γνώσεως ἄνοδον, τὸ ὅσον ἐπ' αὐτῷ διακόπτει»²⁰.

Τὸν Ἀγνωστικισμὸν τοῦ πρώτου Ἀρειανισμοῦ ἐπεχείρησαν νὰ ἄρουν διὰ μιᾶς ἄκρας γνωσιαρχίας οἱ μεταγενέστεροι Ἀρειανοὶ Ἀέτιος καὶ Εὐνόμιος, τοὺς ὁποίους καταπολεμεῖ εἰς τὸ παρὸν ἔργον ὁ Βασίλειος. Ἀντιθέτως πρὸς τὴν θέσιν τοῦ Ἀρείου ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι ἐντελῶς ἀκατάληπτος, αὐτοὶ ἐδίδασκον ὅτι ὁ ἄνθρωπος

19. Φιλοστοργίου, Ἐκκλ. Ἱστορία 2, 3. Ἀθανασίου, Ἐπιστολὴ πρὸς τοὺς ἐπισκόπους Αἰγύπτου καὶ Λιβύης 12.

20. Ἀνατρεπτικὸς 1, 18.

γνωρίζει την ουσίαν τοῦ Θεοῦ τόσο καλᾶ, ὅσον καὶ ὁ ἴδιος ὁ Θεός ²¹.

Ἡ ἀπομάκρυνσις ὁμῶς αὕτη τῶν Ἀνομοίων ἐκ τοῦ Ἀρειανισμοῦ εἶναι μόνον φαινομενικὴ καὶ οὐχὶ οὐσιαστικὴ· εἰς τὴν πραγματικότητά ἔχομεν καὶ παρ' αὐτοῖς θεολογικὸν Ἀγνωστικισμόν ²². Ὁ Εὐνόμιος ἠρνεῖτο τὴν δυνατότητα μορφώσεως ἐνονοιῶν περὶ τοῦ Θεοῦ ὡς καὶ τὸ πραγματικὸν αὐτῶν περιεχόμενον, ἐδέχετο δέ, προοδοποιήσας εἰς τοῦτο τὴν Ὀνοματοκρατίαν (Nominalismus) τῶν θεολόγων τοῦ Μεσαίωνος, ὅτι τὰ ὀνόματα τὰ ὁποῖα χρησιμοποιοῦμεν διὰ νὰ δηλώσωμεν τὰς ιδιότητας τοῦ Θεοῦ οὐδὲν ἀληθῆς περὶ αὐτοῦ ἀποκαλύπτουν· εἶναι ἀπλᾶ ὀνόματα, ἀνθρώπινα («ἐπίνοια»), τῶν ὁποίων τὸ νόημα ἐξαφανίζεται, εὐθύς ὡς παύσουν ταῦτα προφερόμενα· «Τὰ γὰρ τοι κατ' ἐπίνοιαν λεγόμενα, ἐν ὀνόμασι μόνον καὶ προφορᾷ τὸ εἶναι ἔχοντα, ταῖς φωναῖς συνδιαλύεσθαι πέφυκε» ²³. Κατὰ ἀσυνεπῆ δὲ τρόπον ἐξ ὅλων τῶν περὶ Θεοῦ ὀνομάτων δέχεται μόνον τὴν «ἀγεννησίαν», ἣν ταυτίζει πρὸς τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ, ἐπὶ τῷ σκοπῷ ἀφ' ἑνὸς μὲν νὰ ὑπερβῆ ἔστω καὶ φαινομενικῶς τὸν Ἀγνωστικισμόν τοῦ Ἀρείου καὶ νὰ ἀντιπαρατάξῃ εἰς τὴν γυνῶσιν τῶν ὀρθοδόξων Πατέρων τὴν ἰδικήν του γυνῶσιν, ἀφ' ἑτέρου δὲ νὰ ἀποξενώσῃ τὸν «γεννητὸν» Ἰῖδὸν τῆς πρὸς τὸν «ἀγέννητον» Πατέρα κοινωνίας καὶ νὰ δείξῃ αὐτὸν ὡς ἐντελῶς ἑτερούσιον καὶ ἀνόμοιον.

Τοὺς σκοποὺς καὶ τὰς προθέσεις τοῦ Εὐνομίου διαγνώσας καλῶς ὁ Βασίλειος ἀναιρεῖ ἐν πρώτοις τὰ περὶ τῶν θείων ὀνομάτων λεγόμενα ἐκθέτων τὴν ὀρθὴν ἐν προκειμένῳ διδασκαλίαν,

21. Ἐπιφανίου, Πανάριον 76, 4. Σωκράτους, Ἐκκλ. Ἱστορία 4, 7. Βασιλείου, Ἀνατρεπτικὸς 1, 12, σ. 80 παρόντος τόμου. Εἰς τὰς ἀπόψεις των αὐτὰς οἱ Ἀνόμοιοι ἐπηρεάσθησαν ἐκ τοῦ Ἀριστοτέλους, ὅστις δέχεται ὅτι ὁ νοῦς εἶναι θείας προελεύσεως καὶ καθαρὰ ἐνέργεια, περιέχει δὲ ἐν αὐτῷ πάσας τὰς μορφὰς τῶν ὄντων. Βλ. Π. Χρήστου, Ἰωάννου Χρυσοστόμου, Περὶ ἀκαταλήπτου τοῦ Θεοῦ, Ἀθῆναι 1953, σ. 13 ἔ.

22. Πρβλ. Π. Χρήστου, αὐτόθι, σ. 15. P. B. Scheve, Basilius der Grosse als Theologe, Nijmegen 1943, σ. 52.

23. Ἀνατρεπτικὸς 1, 5-6.

παρουσιάζει τὴν ἀσυνέπειαν αὐτοῦ ἐν τῇ ἀποδοχῇ τοῦ ἀγεννήτου ὡς ἐκφράζοντος τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ καὶ ἐκθέτει τὰ περὶ τοῦ ἀδυνατοῦ τῆς γνώσεως τῆς οὐσίας, διὰ νὰ δείξη κατόπιν ὅτι οἱ ὄροι ἀγεννήτος καὶ γεννητός, μολονότι δὲν χρησιμοποιοῦνται ὑπὸ τῆς Γραφῆς καὶ ὡς ἐκ τούτου κακῶς τὰ ἐχρησιμοποίησεν ὁ Εὐνόμιος, εἶναι δυνατὸν νὰ ἐκληφθοῦν ὀρθοδόξως ὑπὸ τῶν εὐσεβῶς φρονούντων πρὸς δῆλωσιν τῆς ὁμοουσιότητος τοῦ Υἱοῦ πρὸς τὸν Πατέρα²⁴.

Εἰς τὴν Ὀνοματοκρατίαν (Nominalismus) τοῦ Εὐνομίου τὴν ἐκλαμβάνουσιν τὰ θεῖα ὀνόματα ὡς κενὰς περιεχομένου καὶ συνωνύμους ἐκφράσεις ἀντιτάσσει ὁ Βασίλειος ἓνα μετριασμένον Πραγματισμὸν (Realismus), τὴν ἀποψίν δηλαδὴ ὅτι τὰ θεῖα ὀνόματα ἐκφράζουν τι πραγματικὸν καὶ ἀληθῶς ἐν τῷ Θεῷ ὑπάρχον. Εἶναι μόνον ὑποκειμενικαὶ παραστάσεις ὅσα περὶ Θεοῦ λέγομεν ἢ ἐκφράζουν τι πραγματικὸν ἐν αὐτῷ; Ὁ Βασίλειος ἐν πρώτοις κάμνει διάκρισιν μεταξὺ τῶν ἐννοιῶν ποῦ σχηματίζομεν διὰ τὰ ὑπαρκτὰ πράγματα καὶ τῶν ἐννοιῶν ποῦ σχηματίζομεν διὰ τὰ ἀνυπαρκτὰ καὶ ἀνυπόστατα. Οἱ μυθοποιοὶ καὶ οἱ ζωγράφοι συλλαμβάνουν πολλάκις καὶ προβάλλουν παραστάσεις, τὰς ὁποίας μόνον ἡ φαντασία ἐπενόησε χωρὶς νὰ ὑπάρχουν πραγματικῶς. Αὐταὶ εἶναι «ἐπίνοια ἀνυποστάτων πραγμάτων» καὶ προκειμένου περὶ αὐτῶν ὁμοίως, ἐφ' ὅσον ἀπετυπώθη εἰς τὸν νοῦν ἢ παράστασις, ὅταν κατόπιν τὰς ἐνθυμούμεθα καὶ τὰς ἐκφράζομεν διὰ τοῦ λόγου, δὲν ἐξαφανίζονται αὐταὶ μαζί με τὰς λέξεις, ἀλλ' ἐξακολουθοῦν νὰ παραμένουν εἰς τὴν διάνοιαν. Ἐὰν αἱ φαντασίαι καὶ τὰ ψεύδη ἐξηφανίζοντο εὐθύς ὡς τὰ ἐπροφέραμεν, θὰ ἄξιζε νὰ λέγη κανεὶς ψεύδη, παρατηρεῖ εἰρωνικῶς ὁ Βασίλειος. Ἐὰν δὲ αἱ ἐπίνοια τῶν ἀνυπαρκτῶν πραγμάτων ἔχουν περιεχόμενον, ἔστω καὶ ψευδές, πολὺ περισσότερον ἰσχύει τοῦτο διὰ τὰς ἐπίνοιας τῶν ὑπαρκτῶν πραγμάτων, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ ὁ Θεός. Ποίαν σημασίαν ἔχει ἡ «ἐπίνοια» ἐπ' αὐτῶν; Ἀδυνατεῖ ὁ ἀνθρώπινος νοῦς νὰ συλλάβῃ διὰ μιᾶς καὶ καθ' ὁλοκληρίαν τὴν φύσιν τῶν πραγμά-

των. Διὰ τοῦτο ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἐντυπώσεων τὰς ὁποίας προσκομίζουσι αἱ αἰσθήσεις προβαίνει εἰς ἀφαιρέσεις. Διαιρεῖ τὸ ἀντικείμενον εἰς ἐπὶ μέρους ἐνότητας, ὅχι ὅμως αὐθαιρέτως ἀλλ' ἐπὶ τῇ βάσει πραγματικῶν ιδιοτήτων τοῦ ἀντικειμένου. Τὸ σῶμα τοῦ ἀνθρώπου, λόγου χάριν, ἐκ πρώτης ἐντυπώσεως φαίνεται ἄπλοῦν. Εἰς τὴν συνέχειαν ὅμως ὁ νοῦς διαλύει αὐτὸ εἰς μέρη, διακρίνει τὸ χρῶμα, τὸ σχῆμα, τὴν στερεότητα, τὸ μέγεθος. Ἀποτυπῶνται ταῦτα εἰς τὴν διάνοιαν καὶ δὲν καταστρέφονται κάθε φοράν πού τὰ προφέρομεν, διότι ἀνταποκρίνονται εἰς πραγματικὰς ιδιότητας τοῦ πράγματος. Καὶ ἡ ἰδέα τοῦ σίτου εἶναι ἐκ πρώτης ὄψεως ἀπλή· ἐπειδὴ ὅμως ὁ σῖτος ἔχει πολλὰς ιδιότητες, ἐπινοοῦμεν καὶ πολλὰ ὀνόματα διὰ νὰ ἐκφράσωμεν αὐτὰς τὰς ιδιότητας, αὐτὰ πού ἐσκέφθημεν διὰ τὸν σῖτον. Τὸν ὀνομάζομεν καρπὸν, ὅταν ὠριμάσῃ, σπέρμα ὅταν τὸν θέτωμεν εἰς τὴν γῆν κατὰ τὴν καινούργιαν καλλιέργειαν, καὶ τροφήν, διότι εἶναι κατάλληλος πρὸς διατροφήν τοῦ σώματος. Ὅλας αὐτὰς τὰς ιδιότητας τὰς ἐπινοήσαμεν μὲν διὰ τοῦ νοῦ καὶ εἶναι ὡς ἐκ τούτου κάτι ὑποκειμενικόν, ἐκφράζουσι ὅμως πραγματικὰς ιδιότητας τῶν ἀντικειμένων, αἱ ὁποῖαι δὲν ἐξαφανίζονται μαζὶ μὲ τὸν ἦχον τῶν λέξεων καὶ ὡς ἐκ τούτου εἶναι ἐννοιαὶ μὲ ἀντικειμενικὸν περιεχόμενον. Ἐν συνεχείᾳ ἀναπτύσσει τὴν ἄποψιν ὅτι καὶ ἡ Γραφή χρησιμοποιοῖ κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον τὴν «ἐπίνοιαν»· ὁ ἴδιος ὁ Κύριος π.χ., διὰ νὰ δηλώσῃ τὴν σωτηριώδη χάριν, χρησιμοποιοῖ διὰ τὸν ἑαυτὸν τοῦ διάφορα ὀνόματα ἀναλόγως πρὸς τὴν διαφορὰν τῶν ἐνεργειῶν καὶ τὴν σχέσιν πρὸς τὰ εὐεργετούμενα· ὀνομάζει οὕτως ἑαυτὸν θύραν, ὄδον, ἄρτον, ἄμπελον, φῶς. Τὸ αὐτὸ ἰσχύει καὶ περὶ τοῦ Θεοῦ· ἀποδίδομεν εἰς τὸν Θεὸν διαφόρους ιδιότητας, τὰς ὁποίας σχηματίζομεν μὲ τὸν νοῦν μας, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν σχέσεων τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν κόσμον καὶ τῆς διαφορᾶς του ἐξ αὐτοῦ. Οὐδεὶς ὅμως ἤμπορεῖ νὰ ἀρνηθῇ ὅτι ἕκαστον τῶν θείων ὀνομάτων καὶ ἔχει ἐπινοηθῆ καὶ εἶναι συγχρόνως ἕκφρασις αὐτοῦ τὸ ὁποῖον πραγματικὴ ὑπάρχει εἰς τὸν Θεόν ²⁵.

25. Ἀνατρεπτικός, 1, 6 - 7, σ. 58 ἔ. Αὐτόθι 1, 7, σ. 64· «Τίς οὖν

Κατὰ ποῖον ὅμως τρόπον ἀγόμεθα εἰς τὴν γνῶσιν τῶν θείων ιδιοτήτων; Ποίαν ὁδὸν ἀκολουθεῖ ἐν προκειμένῳ ὁ νοῦς; Δι' ἐνὸς μόνου ὀνόματος ἀδυνατοῦμεν νὰ ἐκφράσωμεν τὴν φύσιν τοῦ Θεοῦ. Χρησιμοποιοῦμεν διὰ τοῦτο πολλά. Ἐξ αὐτῶν ἄλλα δηλώνουν τί ἔχει ὁ Θεός, τὰς θετικὰς ιδιότητας τοῦ Θεοῦ, ἄλλα δὲ τί δὲν ἔχει ὁ Θεός, τὰς ἀρνητικὰς ιδιότητας τοῦ Θεοῦ. "Ὅταν ὀνομάζωμεν τὸν Θεὸν ἀφθαρτον π.χ. ἀρνούμεθα τὴν ὑπαρξίν φθορᾶς εἰς τὸν Θεόν, ὅταν τὸν ἀποκαλοῦμεν ἀόρατον, ἀποκλείομεν τὴν δυνατότητα τῆς διὰ τῶν αἰσθήσεων θέας τοῦ Θεοῦ. Εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν ἀρνητικῶν ιδιωμάτων τοῦ Θεοῦ ὑπάγεται καὶ τὸ ἀγέννητος· δι' αὐτοῦ ἀποκλείομεν τὴν ὑπαρξίν αἰτίας καὶ ἀρχῆς εἰς τὸν Θεόν. Μὲ τὰ θετικὰ ἐξ ἄλλου ὀνόματα, ὅπως ἅγιος, δίκαιος, ἀγαθὸς ἐννοοῦμεν αὐτὰ πού ἔχει ὁ Θεός, τὰς θετικὰς ιδιότητας. Μὲ τὰς δύο λοιπὸν αὐτὰς μεθόδους τὴν ἀρνητικὴν καὶ τὴν θετικὴν, «ἐκ τε τῆς τῶν ἀπεμφαινόντων ἀρνήσεως καὶ ἐκ τῆς τῶν ὑπαρχόντων ὁμολογίας» ἀποκτοῦμεν ὄχι τελείαν, ἀλλ' ἀμυδρὰν περὶ τοῦ Θεοῦ γνῶσιν, ἣ ὁποία ὅμως εἶναι ἐπαρκῆς διὰ τὸν ἄνθρωπον ²⁶.

Ἡ αὐθαιρεσία τοῦ Εὐνομίου καὶ ἡ ἀσυνέπειά του εἰς τὸ νὰ δεχθῆ μίαν μόνον ιδιότητα τοῦ Θεοῦ, τὴν ἀγεννησίαν, ὡς ἐκφράζουσαν τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ δὲν διέφυγον τὴν προσοχὴν τοῦ Βασιλείου. Ἐὰν αἱ λοιπαὶ ιδιότητες εἶναι ἀπλαῖ ἐπίνοιαι, καὶ ἡ ἀγεννησία εἶναι ὁμοίως ἐπίνοια, διότι «ὅταν εἰς τοὺς κατόπιν αἰῶνας ἀποβλέψωμεν ὑπερεκπίπτουσαν πάσης ἀρχῆς εὐρίσκοντες τὴν ζωὴν τοῦ Θεοῦ ἀγέννητον αὐτὸν λέγομεν» ²⁷. Ἄλλως θὰ πρέπη νὰ ἐκλάβωμεν ὡς οὐσίαν ὄχι μόνον τὴν ἀγεννησίαν, ἀλλὰ ὅλας τὰς

ἀντερεῖ λόγος καὶ ἐπινοεῖσθαι τῶν ὀνομάτων τούτων ἐκάτερον καὶ ὁμολογίαν εἶναι τοῦ κατ' ἀλήθειαν τῷ Θεῷ προσόντος». 'Ο Χ. Ἀνδρούτσος ἐξέφρασεν ἄριστα τὴν σχετικὴν διδασκαλίαν λέγων ὅτι «Ἡ ἀληθὴς θεωρία τῶν θείων ιδιοτήτων ἔγκειται ἐν τῷ μέσῳ τῆς πραγματικῆς καὶ ὀνομαστικῆς θεωρίας, μῆτε ὡς ἀντικειμενικὰς διακρίσεις ἐν τῇ θεῖᾳ οὐσίᾳ, μῆτε ὡς ψιλὰ ὀνόματα ἐκδεχομένη τὰς θείας ιδιότητας, ἀλλ' ὡς ὑποκειμενικὰς παραστάσεις τῶν πραγματικῶν σχέσεων τοῦ ἀπείρου Θεοῦ πρὸς τὸν πεπερασμένον κόσμον». Δογματικὴ, σ. 44.

26. Ἀνατρεπτικός 1, 10.

27. Αὐτόθι 1, 7.

ιδιότητας. Θὰ γελοιοποιηθῆ ὅμως ὁ Εὐνόμιος, ἐὰν διακηρύξῃ ὅτι «τὸ δημιουργικὸν» ἢ «τὸ προνοητικὸν τοῦ Θεοῦ» εἶναι ἡ οὐσία αὐτοῦ καὶ γενικῶς ἐὰν θεωρήσῃ κάθε ἐνέργειαν τοῦ Θεοῦ ὡς οὐσίαν²⁸. Αἱ ιδιότητες ὅμως δὲν ἐκφράζουν τὴν οὐσίαν ἀλλὰ τὰς ἐνεργείας τοῦ Θεοῦ καὶ εἰς αὐτὰς περιορίζεται ἡ ἀνθρωπίνη γνώσις, ἥτις καὶ πάλιν δὲν εἶναι τελεία καὶ ἀπηρτισμένη ἀλλ' ἀτελής²⁹.

Ὁ ἰσχυρισμὸς τοῦ Εὐνομίου περὶ γνώσεως αὐτῆς τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ εἶναι ἀπόρροια τῆς μεγάλης του ὑπερφηφείας, παράλογος καὶ ἀντίθετος πρὸς τὴν διδασκαλίαν τῆς Γραφῆς. Αὐτὸς καὶ οἱ ὄπαδοί του ὑπερβαίνουν εἰς μεγαληγορίαν τὸν Σατανᾶν, ὅστις ἠθέλησε νὰ στήσῃ ἐπάνω τῶν ἄστρον τὸν θρόνον του, διότι δὲν ἐπιχειροῦν ἀπλῶς νὰ ἀνέλθουν ὑπεράνω τῶν ἄστρον, «ἀλλ' αὐτὴν ἐμβατεύειν τοῦ Θεοῦ τῶν ὅλων τὴν οὐσίαν ἀλαζονεύονται». Παράλογος δὲ εἶναι, διότι ἡ «κοινὴ ἔννοια» ἀπλῶς ὑποβάλλει τὴν ἰδέαν τῆς ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ, «τὸ εἶναι τὸν Θεόν», ὅχι δὲ καὶ τὴν οὐσίαν του, «τὸ τί εἶναι». Ὁ ἀνθρώπινος νοῦς ἀδυνατεῖ νὰ εὔρῃ τὴν οὐσίαν τῶν ἀντικειμένων τῆς αἰσθητῆς ἐμπειρίας του, πολὺ δὲ περισσότερον ἀδυνατεῖ νὰ εὔρῃ τὴν οὐσίαν τῆς ὑπερβατικῆς πραγματικότητος. Εἶναι δὲ ἀκόμη καὶ ἀντιγραφικὸς ὁ ἰσχυρισμὸς, διότι ὅλοι οἱ ἅγιοι καὶ ἡγαπημένοι τοῦ Θεοῦ ὁ Δαβὶδ, ὁ Ἡσαΐας, ὁ Παῦλος διακηρύσσουν τὴν ἀδυναμίαν των νὰ γνωρίσουν τὸν Θεόν³⁰.

Ἡ γνώσις τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ δὲν εἶναι προϋπόθεσις καὶ ὄρος τῆς σωτηρίας· «οὐ γὰρ ἡ τοῦ τί ἐστὶν ἐξερεύνησις, ἀλλ' ἡ τοῦ ὅτι ἐστὶν ὁμολογία τὴν σωτηρίαν ἡμῶν παρασκευάζει»³¹.

28. Αὐτόθι 1, 8· «Πῶς οὖν οὐ καταγέλαστον τὸ δημιουργικὸν οὐσίαν εἶναι λέγειν; ἢ τὸ προνοητικὸν πάλιν οὐσίαν; ἢ τὸ προγνωστικὸν πάλιν ὡσαύτως; Καὶ ἀπαξᾶπλῶς πᾶσαν ἐνέργειαν οὐσίαν τίθεσθαι»; Βλ. καὶ Ἐπιστολὴν 234, ΕΠΙΕ 1, σ. 152· «Ἡμεῖς δὲ ἐκ μὲν τῶν ἐνεργειῶν γνωρίζειν λέγομεν τὸν Θεὸν ἡμῶν, τῇ δὲ οὐσίᾳ αὐτῇ προσεγγίζειν οὐχ ὑπισχνούμεθα. Αἱ μὲν γὰρ ἐνεργεῖαι αὐτοῦ πρὸς ἡμᾶς καταβαίνουσιν, ἡ δὲ οὐσία αὐτοῦ μένει ἀπρόσιτος».

29. Ἀνατρεπτικὸς 2, 32.

30. Αὐτόθι 1, 12.

31. Αὐτόθι 1, 14.

Εἶναι ἀρκετὴ ἢ ἐκ τῶν ἐνεργειῶν τοῦ Θεοῦ μερικὴ αὐτοῦ γνώσις· αὐταὶ παρέχουν «ἀμυδρὰν μὲν παντελῶς καὶ μικροτάτην ὡς πρὸς τὸ ὅλον ἡμῖν γε μὴν ἐξαρκοῦσαν τὴν ἔννοιαν»³². Ὅπως λέγει δὲ εἰς ἄλλα ἔργα του, «ἀρκεῖ σοι εἰδέναί ὅτι ποιμὴν καλός, ὅτι ἔθθηκε τὴν ψυχὴν ὑπὲρ τῶν προβάτων· οὗτος ὄρος τῆς τοῦ Θεοῦ ἐπιγνώσεως. Πόσος δὲ ὁ Θεὸς καὶ τί τὸ μέτρον αὐτοῦ καὶ ποταπὸς τὴν οὐσίαν, τὰ τοιαῦτα ἐπικίνδυνα μὲν τῷ ἐρωτῶντι, ἄπορα δὲ τῷ ἐρωτωμένῳ. Σιωπὴ δὲ θεραπεία τῶν τοιούτων ἐστὶ». Ἡ «τελεία ἐπίγνωσις» καὶ τὸ «πρόσωπον πρὸς πρόσωπον» θὰ δοθοῦν εἰς τοὺς ἀξιούς εἰς τὸν μέλλοντα αἰῶνα «ὅτε τὸ ἐκ μέρους καταργηθήσεται»³³. Ἡ ἀδυναμία δὲ αὕτη τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ δὲν περιορίζεται μόνον εἰς τοὺς ἀνθρώπους, ἀλλ' ἐπεκτείνεται καὶ εἰς τοὺς ἀγγέλους, εἰς πᾶσαν τὴν κτιστὴν φύσιν. Ἐξαιροῦνται δὲ αὐτῆς μόνον ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα. Τὰ δύο ταῦτα πρόσωπα τῆς Τριάδος, ὡς ἀπολύτως ὅμοια πρὸς τὸν Πατέρα, γνωρίζουν τὸν Θεὸν καὶ ἀποκαλύπτουν αὐτὸν εἰς τοὺς ἀνθρώπους συμπληροῦντα οὕτω τὴν φυσικὴν γνώσιν³⁴, τὴν διὰ τῶν ποιημάτων ἄνοδον εἰς τὸν ποιητὴν.

β) Ἡ τάξις τῶν προσώπων ἐν τῇ Τριάδι.

Ἐκ τῶν λοιπῶν στοιχείων τοῦ ἔργου ἐπισημαίνομεν ἐναυθὰ τὴν λύσιν, ἣν δίδει ὁ Βασίλειος εἰς τὸ πρόβλημα τῆς τάξεως τῶν προσώπων ἐν τῇ Τριάδι³⁵. Ὁ Εὐνόμιος ἰσχυρίζετο ὅτι ὡς πρὸς τὴν τάξιν καὶ τὸν χρόνον ὁ Υἱὸς εἶναι δεύτερος τοῦ Πατρὸς καὶ ἀνόμιος αὐτοῦ. Εἰς ταῦτα ὁ Βασίλειος ἀπαντᾷ ὅτι ὁ χρόνος οὐδεμίαν ἐν τῇ θεότητι ἔχει θέσιν, διότι συνυπάρχει πρὸς τὰ κτίσματα, τὴν κίνησιν τῶν ὁποίων μετρᾷ. Θέτοντες τὸν Υἱὸν δεύτερον δὲν

32. Αὐτόθι 1, 10. Πρβλ. Ἄνδρουτσον (Δογματικὴ σ. 42) ὅστις τὸ ἐπαρκὲς τῆς τοιαύτης ἀτελοῦς γνώσεως τοῦ Θεοῦ στηρίζει εἰς γνώμην τοῦ Nietzsche, ἐνῶ σαφῶς λέγει τοῦτο ὁ Βασίλειος ἐναυθὰ.

33. Εἰς Μάμαντα Μάρτυρα, ΕΠΙΕ 7, 286. Περὶ πίστεως, ΕΠΙΕ 8, 64.

34. Ἄνατρεπτικὸς 1, 14. Αὐτόθι 1, 26· 2, 16.

35. Ἔτερα στοιχεῖα ὡς πρὸς τὰ ὑποστατικὰ ἰδιώματα τῶν προσώπων τῆς Τριάδος θίγονται ἐν τῇ ἀναλύσει τοῦ Περὶ ἁγίου Πνεύματος ἔργου, τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ βελτιωμένην ἐπεξεργασίαν τῶν εἰς τὸν 3ον Λόγον τοῦ Ἄνατρεπτικοῦ θέσεων περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Βλ. σ. 230 ἔ.

παρεμβάλλομεν χρονικὸν διάστημα μεταξύ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ, ἀλλ' ἀπλῶς δηλώνομεν τὴν αἰτίαν τοῦ Υἱοῦ καὶ τὴν αἰδίον ἐκ τοῦ Πατρὸς γέννησιν αὐτοῦ μὲ μίαν λογικὴν προεπινόησιν. Τὸ φῶς προϋποθέτει τὴν ὑπαρξίν τοῦ πυρὸς ὡς αἰτίαν, δὲν χωρίζεται ὅμως χρονικῶς ἀπ' αὐτοῦ, διότι τὸ πῦρ φωτίζει εὐθύς ὡς ὑπάρξει. Καὶ ὁ Υἱὸς ὡς ἀπαύγασμα τῆς δόξης τοῦ Πατρὸς ὑπάρχει μετ' αὐτοῦ αἰδίως³⁶. Ἄλλωστε αὐτὸς εἶναι ὁ ποιητὴς τῶν αἰώνων καὶ ὡς ἐκ τούτου προηγεῖται αὐτῶν καὶ δὲν ὑπόκειται εἰς χρονικοὺς περιορισμούς³⁷.

36. Ἐνατρεπτικός 1, 19 - 21· 2, 17. Ἐκ τῶν τεσσάρων τρόπων, καθ' οὓς θὰ ἠδύνατο ὁ Πατὴρ νὰ εἶναι μείζων τοῦ Υἱοῦ (Ἰω. 14, 28), ἤτοι α) κατὰ τὸν τῆς αἰτίας λόγον, β) κατὰ τὸν τῆς δυνάμεως πλεονασμόν, γ) κατὰ τὴν τοῦ ἀξιώματος ὑπεροχὴν καὶ δ) κατὰ τὴν τῶν ὄγκων περιουσίαν, ὁ Βασίλειος δέχεται τὸν τῆς αἰτίας λόγον, καθ' ὃν ἐρμηνεύει καὶ τὸ χωρίον Ἰω. 14, 28 (Ἐνατρεπτικός 1, 25). Περὶ τῆς ἐρμηνείας τοῦ ἐν λόγῳ χωρίου γενικῶς ἐν τῇ πατερικῇ παραδόσει βλ. διεξοδικὴν μελέτην τοῦ Σ. Σάκκου, Ὁ πατὴρ μου μείζων μού ἐστι, Θεσσαλονίκη 1968, τόμοι Α' καὶ Β'.

37. Ἐνατρεπτικός 2, 11 - 12.

ΔΟΓΜΑΤΙΚΑ

1

ΑΝΑΤΡΕΠΤΙΚΟΣ

ΤΟΥ ΑΠΟΛΟΓΗΤΙΚΟΥ ΤΟΥ ΔΥΣΣΕΒΟΥΣ ΕΥΝΟΜΙΟΥ

ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΚΑΙΣΑΡΕΙΑΣ

ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ

ΔΟΓΜΑΤΙΚΑ

1

ΑΝΑΤΡΕΠΤΙΚΟΣ

ΤΟΥ ΑΠΟΛΟΓΗΤΙΚΟΥ ΤΟΥ ΔΥΣΣΕΒΟΥΣ ΕΥΝΟΜΙΟΥ

ΛΟΓΟΣ Α'

1. Εἰ μὲν ἐβούλοντο πάντες, ἐφ' οὗς τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ
καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐπικέκληται, μηδὲν τῇ ἀλη-
θείᾳ τοῦ Εὐαγγελίου παρεγχειρεῖν, τῇ δὲ παραδόσει τῶν ἀπο-
στόλων, καὶ τῇ ἀπλότῃ τῆς πίστεως ἐξαρκεῖσθαι, οὐδὲν ἂν
5 ἡμῖν ἔδει λόγων ἐν τῷ παρόντι, ἀλλὰ καὶ νῦν ἂν πάντως ἦν ἐξ
ἀρχῆς ἐτιμήσαμεν σιωπὴν ἡσπασάμεθα. Ἐπειδὴ δὲ ὁ ἐχθρὸς
τῆς ἀληθείας προσθήκαις ἀεὶ τὸ κακὸν πλεονάζων, πρὸς οἷς
ἐξ ἀρχῆς ἐπέσπειρε ζιζανίους τῇ τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίᾳ, καὶ νῦν
εὐρῶν ὄργανα πᾶσαν ἀθρόως αὐτοῦ τὴν τέχνην ὑποδεχόμενα,
10 ἐν προσχήματι Χριστιανισμοῦ τὴν ἄρησιν τῆς θεότητος τοῦ
Μονογενοῦς παρεισάγει, τῇ ἔξωθεν ταύτῃ καὶ ματαίᾳ σοφίᾳ
τὸ καθαρὸν καὶ ἀπλοῦν τῆς διδασκαλίας τοῦ θείου Πνεύματος
συνταράσσων, καὶ ἐν πιθανολογίᾳ τοὺς ἀκραιότερους παρα-
κρονοῦμενος, ἀναγκαίως καὶ ἡμεῖς, διὰ τε τὴν ὑμετέραν τῶν
15 ἐπιταξάντων ἀγάπην, καὶ διὰ τὸ ἡμῶν αὐτῶν ἀσφαλές, ἐν τού-
τῳ τῆς ἀσθενείας ὑπεριδόντες, καίτοι παντελοῦς ἀγύμναστοι

ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΚΑΙΣΑΡΕΙΑΣ

ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ

ΔΟΓΜΑΤΙΚΑ

1

ΑΝΑΤΡΕΠΤΙΚΟΣ

ΤΟΥ ΑΠΟΛΟΓΗΤΟΥ ΤΟΥ ΔΥΣΣΕΒΟΥΣ ΕΥΝΟΜΙΟΥ

ΛΟΓΟΣ Α΄

1. Ἄν ὅλοι, ὅσοι ὀνομάζονται Χριστιανοί, ἤθελαν νά μή διαστρεβλώνουν ἐπ' οὐδενί τήν ἀλήθειαν τοῦ Εὐαγγελίου, ἀλλά νά ἐμμένουν εἰς τήν παράδοσιν τῶν ἀποστόλων καί εἰς τήν ἀπλότητα τῆς πίστεως, δέν θά ἀναγκαζόμεν πρὸς τὸ παρὸν καθόλου νά ἐκφωνήσω λόγον, ἀλλά πρὸ παντὸς τώρα θά ἐσιωποῦσα, ὅπως μοῦ ἄρесе πάντοτε νά κάμω. Ἐπειδὴ ὅμως ὁ ἐχθρὸς τῆς ἀληθείας, ὁ διάβολος, ποῦ προσθέτει πάντοτε κάτι εἰς τὸ κακὸν καί τὸ κάμνει νά πλεονάζη, κοντὰ εἰς τὰ ζιζάνια ποῦ ἀπὸ τήν ἀρχὴν ἐσπείρειν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ, εὗρηκε καί τώρα ὄργανα ποῦ δέχονται μὲ προθυμίαν ὅλην τὴν πανουργίαν του καί ὑπὸ τὸ πρόσχημα τοῦ Χριστιανισμοῦ εἰσάγει κρυφίως τὴν ἄρνησιν τῆς θεότητος τοῦ Χριστοῦ, συνταράσσων οὕτω μὲ τὴν κοσμικὴν καί ἀνώφελον αὐτὴν σοφίαν τὴν καθαρότητα καί ἀπλότητα τῆς διδασκαλίας τοῦ ἁγίου Πνεύματος, κατ' ἀνάγκην καί ἐγὼ καί ἐξ αἰτίας τῆς ἀγάπης μου πρὸς ἐσᾶς ποῦ μὲ παρακαλέσατε, ἀλλά καί διὰ τὴν ἰδίαν τὴν ἰδικὴν μου ἀσφάλειαν, παρέβλεψα τὴν ἀδυναμίαν μου εἰς τοῦτο, καί μολονότι εἶμαι ἐντελῶς ἀγύμναστος εἰς τέ-

τοῦ τοιοῦτου εἶδους τῶν λόγων ὄντες, κατὰ τὸ ἐπιχορηγηθὲν ἡμῖν παρὰ τοῦ Κυρίου τῆς γνώσεως μέτρον, τῇ τε ἀληθείᾳ συνίστασθαι, καὶ ἀπελέγχειν τὸ ψεῦδος ὑπεδεξάμεθα ἡγούμενοι τριῶν ἀγαθῶν ἑνὸς γε πάντως μὴ ἁμαρτήσεσθαι ἢ γὰρ 5 τοῖς ἤδη προειλημμένοις ἄλεξητήριον τοῦ κακοῦ τὸν ἔλεγχον δώσειν ἢ φυλακὴν μετρίαν παρέξειν τοῖς ὑγιαίνουσιν ἢ πάντως γε αὐτοὶ τῶν ἐπὶ τῷ προελεσθαι τοῖς ἀδελφοῖς ἡμῶν τὰ βέλτιστα μισθῶν ἐπιτεύξεσθαι. Ἔστι δὲ ὁ μὲν πρῶτος εἰπεῖν φανερῶς καὶ διδάξαι τολμήσας, ἀνόμοιον εἶναι, κατὰ τὴν οὐ- 10 σίαν, τὸν μονογενῆ Υἱὸν τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ, ὅσα γε ἡμεῖς ἴσμεν, Ἄέτιος ὁ Σύρος, ὃν οὐκ ἐρῶ, ποδαποῖς τὸ ἐξ ἀρχῆς ἐντετραμμένος ἐπιτηδεύμασι, ταῖς Ἐκκλησίαις τοῦ Θεοῦ προῖων εἰσεφθάρη, ἵνα μὴ δόξω λουδορεῖν, τῶν ἐλέγχων ἀφέμενος. Ὁ δέ, ἐκδεξάμενος τὴν ἀσεβείαν καὶ τελειώσας αὐτήν, Εὐνόμιος οὗτος 15 ὁ Γαλάτης, ὃς ἐκ τῶν αἰσχίστων ἑαυτῷ τὴν περιφάνειαν κτώμενος («Ἡ γὰρ δόξα, φησὶν, ἐν τῇ αἰσχύνῃ αὐτῶν»), τὴν ἐκ τοῦ γράψαι ἃ μὴδεις ἄλλος τετόλμηκε πώποτε φιλοτιμίαν τῶν ἀποκειμένων τοῖς εὐσεβέσιν ἀγαθῶν προτιμίας, ὑπὲρ ὀδόντα τέως λαλουμένην τὴν βλασφημίαν ἐπήρθη δημοσιεῦσαι τῷ λαμπρῷ 20 τούτῳ συντάγματι, ἀρχηγὸς καὶ πρωτοστάτης ὅλης αἰρέσεως ἀναρροηθῆναι φιλοτιμούμενος. Ὅνπερ οὖν καὶ εὐθύνην πρόκειται ἡμῖν ἐν τῷ παρόντι. Ἐνὸς δὲ κακοῦ ἐν ἀμφοτέροις ὑπάρχοντος, δῆλον ὡς ἐν τῷ μαθητῇ τῷ κατηρητισμένῳ καὶ ὁ διδά-

1. Περὶ ἀμφοτέρων βλ. εἰσαγωγὴν παρόντος τόμου, σ. 16 ἔ. Ὁ Ἄέτιος πρὶν εἰσελθεῖν εἰς τὰς τάξεις τοῦ κλήρου ἤσκει τὰ ἐπαγγέλματα τοῦ σιδηρουργοῦ καὶ τοῦ χρυσοχόου. Ὁ σχετικὸς ὑπαινιγμὸς τοῦ Βασιλείου δὲν σκοπεῖ τὴν ὑποτίμησιν τῶν ἐπαγγελμάτων αὐτῶν, ἀλλὰ μάλλον θέλει νὰ τονίσῃ τὴν ἔλλειψιν ἐπαρκoῦς προπαρασκευῆς τοῦ ἀνδρὸς εἰς τὸ νὰ ἀσχοληθῇ μὲ τόσον ὑψηλὰ θέματα. Ὁ Ἐπιφάνιος πράγματι παρατηρεῖ περὶ αὐτοῦ. «Οὗτος ὁ Ἄέτιος κατὰ τὸν κοσμικὸν λόγον ἀπαιδευτος ἦν ἕως τῆς τελείας

τοιου είδους λογομαχίας, δέχθηκα, στηριζόμενος εἰς τὴν γνῶσιν ποῦ μου ἔδωσεν ὁ Κύριος, νὰ σταθῶ εἰς τὸ πλευρὸν τῆς ἀληθείας καὶ νὰ ἐλέγξω τὸ ψεῦδος. Πιστεύω δὲ ὅτι ἐκ τριῶν ἀγαθῶν θὰ ἐπιτύχω τοῦλάχιστον τὸ ἕνα· δηλαδή ὁ ἔλεγχός μου ἢ θὰ ἀπομακρύνῃ τὴν πλάνην ἀπ' αὐτοὺς ποῦ ἤδη ἔχουν ἐμπέσει εἰς αὐτὴν ἢ θὰ προφυλάξῃ ἐν τινι μέτρῳ τοὺς ὑγιαίνοντας ἢ τοῦλάχιστον θὰ ἀμειφθῶ ἐγώ, διότι συνετέλεσα εἰς τὸ νὰ προτιμήσουν οἱ ἀδελφοί μου τὴν ἀλήθειαν. Ἐπειδὴ ὅσα λοιπὸν γνωρίζω, αὐτὸς ποῦ πρῶτος ἐτόλμησε νὰ τὸ εἰπῇ φανερὰ καὶ νὰ διδάξῃ ὅτι ὁ μονογενὴς Υἱὸς εἶναι ἀνόμιος τοῦ Θεοῦ Πατρὸς ὡς πρὸς τὴν οὐσίαν, εἶναι ὁ Ἄετιος ὁ Σύρος. Δὲν θὰ ἀναφερθῶ ὁμως εἰς τὸ τί εἶδους ἐπαγγέλματα ἀσκοῦσε προηγουμένως καὶ πῶς σιγὰ - σιγὰ εἰσῆλθεν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ, διὰ νὰ μὴ φανῇ ὅτι ἀφήνω τὸν ἔλεγχον καὶ καταπιάνομαι μὲ εἰρωνείας. Αὐτὸς δὲ ποῦ παρεδέχθη τὴν ἀσέβειαν καὶ τὴν ἐτελειοποίησεν εἶναι αὐτὸς ὁ Εὐνόμιος ὁ Γαλάτης¹, ὁ ὁποῖος θέλησε νὰ δοξασθῇ μὲ τὰς ἀναισχυντίας («διότι, ὅπως λέγει ἡ Γραφή, αὐτοὶ καυχῶνται διὰ τὰς ἀναισχυντίας των»²) καὶ ἐπροτίμησεν, ἀντὶ τῶν ἀγαθῶν τῆς βασιλείας ποῦ ἀναμένουν τοὺς εὐσεβεῖς, τὴν φήμην ἐκ τοῦ ὅτι ἔγραψεν αὐτὰ ποῦ κανεῖς ἄλλος οὐδέποτε ἐτόλμησε νὰ γράψῃ. Καὶ ἐνῶ ἡ βλάβη αὐτῆς διδασκαλίας προηγουμένως διεδίδετο ψιθυριστά, ἀνέλαβε νὰ τὴν γνωστοποιήσῃ μὲ τὸ ἐλεεινὸν τοῦτο σύγγραμμα, φιλοδοξῶν νὰ ἀνακηρυχθῇ ἀρχηγὸς καὶ πρωτοστάτης ὅλης τῆς αἰρέσεως. Σκοπὸς δὲ τοῦ παρόντος λόγου εἶναι νὰ ἐπαναφέρω αὐτὸν εἰς τὴν εὐθεῖαν ὁδόν. Ἐπειδὴ δὲ καὶ εἰς τοὺς δύο ὑπάρχει ἡ ἴδια αἰρετικὴ διδασκαλία, εἶναι φανερόν ὅτι μαζὺ μὲ τὸν τελειοποιημένον εἰς τὴν αἴρεσιν μαθητὴν θὰ ἐλεγχθῇ καὶ ὁ διδάσκα-

---

αὐτοῦ ἡλικίας, ὡς ὁ λόγος. Ἐπενόησε δέ, ὑποβὰς καὶ σχολάσας ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἀριστοτελικῶς τινι φιλοσόφῳ καὶ σοφιστῇ καὶ τὰ τῆς διαλεκτικῆς δῆθεν ἐκείνων μαθὼν, οὐδὲν ἕτερον πλὴν σχηματοποιεῖν τὴν περὶ Θεοῦ Λόγου ἀπόδοσιν». Πανάριον 3, 1· Αἴρ. 76· PG 42, 517 B. Βλ. καὶ Σωκράτους, Ἐκκλησιαστικὴν Ἱστορίαν 2, 35· PG 67, 300. Γρηγ. Νύσσης, Κατὰ Εὐνομίου 1.

2. Φιλιπ. 3, 19.

σκαλος συναπελεγχθήσεται, ὁ τὰ σπέρματα τῆς ἀσεβείας καταβαλόμενος· εἶπερ δὴ ὑπάρξειεν ἡμῖν διὰ τῶν προσευχῶν ὑμῶν, τοσαύτην λαβεῖν τοῦ λόγου δύναμιν, ὥστε κατὰ τὸν ζηλωτὴν Φινεές, τῇ μιᾷ πληγῇ τοῦ ἐλέγχου, ἀμφοτέρων ὁμοῦ κα-
5 θικέσθαι τῶν κατὰ τὴν ἀσέβειαν συμπεπλεγμένων ἀλλήλοις. Πολλὰ τοίνυν ἔχων αὐτὸν ἐν τούτῳ δεικνύει τῷ λόγῳ ψεύστην, ἀμαθῆ, ὑβριστήν, εἰρωνά, βλάσφημον· τῶν μὲν ἄλλων τὴν μνήμην ἐν παρέργῳ θήσομαι, τὴν δὲ βλασφημίαν, ἣν εἰς τὸ ὄψος τῆς δόξης τοῦ Μονογενοῦς ἐλάλησε, τῶν ἐκ τῆς τέχνης προκα-
10 λυμμάτων ἀπογυμνώσας, ἐμφανῆ πᾶσι καταστήσαι πειράσομαι.

2. Ἦδη δὲ βαδιοῦμαι πρὸς τοὺς ἐλέγχους, ἐξ αὐτῆς τῆς ἐπιγραφῆς τὴν ἀρχὴν ποιησάμενος. Πρῶτον μὲν γὰρ αὐτῷ πάντων κακούργημα τὸ σχῆμα τοῦτο τῶν λόγων ἐπιανεόηται, ἐν ἀπολογίας εἶδει τὴν διδασκαλίαν συνθέντι, ἵνα μὴ δόξη προη-
15 γουμένως ποιεῖσθαι τῶν δογμάτων τῆς ἀσεβείας τὴν ἔκθεσιν, ἀλλ' ἐξ ἀνάγκης ἐπὶ τοὺς λόγους τούτους ἐληλυθέναι. Ἐβούλετο μὲν γὰρ ἐκ παντὸς τρόπου τὸ πονηρὸν τοῦτο καὶ ἄθεον περιαγγεῖλαι κήρυγμα, καὶ εἰς μέσον ἐνεγκεῖν ἣν πάλαι συνέλαβε καὶ ὠδινε βλασφημίαν· ἑώρα δέ, ὅτι τὸ μὲν ἐκ τοῦ προφα-
20 νοῦς ἐν διδασκάλου τάξει προκαθεσθῆναι, πρὸς τῷ λίαν φορτικῷ καὶ προσάντει τοῖς ἀκούουσιν, ἔτι καὶ ἀπίθανον ἑαυτὸν καὶ ὑποπτον τοῖς πολλοῖς καταστήσει, ὡς δόξης ἐπιθυμία ἐπὶ τὸ νεωτερίζειν ἐληλυθότα· εἰ δὲ ἐν ἀπολογίας πλάσματι τοὺς λόγους ποιῶτο, τῆς τε καινοτομίας τὸ ὑποπτον διαφεύξεσθαι, καὶ
25 μᾶλλον τι τούτῳ προσάξεσθαι τοὺς ἀκούοντας, φύσει πάντων ἀνθρώπων ταῖς εὐνοίαις εἰωθότων τοῖς ἐλαττουμένοις προστίθεσθαι. Διὰ τοῦτο κατηγοροῦς αἰτιᾶται καὶ συκοφάντας, κάκει-

3. Ἄριθμ. 25, 7 ἔ. Ὁ Φινεές ἐξοργισθεὶς ἐναντίον Ἰσραηλίτου ὄστις ἐπόρνευε μετὰ εἰδωλολάτριδος Μαδιανίτιδος γυναικός, ἔλαβε δόρυ καὶ ἐν-

λος, πού ἔσπειρε τὰ σπέρματα τῆς ἀσεβείας. Μακάρι νὰ κατορθώσω μὲ τὴν βοήθειαν τῶν προσευχῶν σας νὰ ἀποκτήσω τέτοιαν δύναμιν εἰς τοὺς λόγους μου, ὥστε, ὅπως συνέβη καὶ μὲ τὸν ζηλωτὴν Φινεές³, μὲ ἓνα μόνον ἑλεγκτικὸν κτύπημα νὰ καταφέρω νὰ πληγώσω συγχρόνως καὶ τοὺς δύο, πού εἶναι ἔνωμένοι μεταξύ των ὡς πρὸς τὴν ἀσέβειαν. Μολονότι δὲ ἤμπορῶ νὰ τὸν κατηγορήσω διὰ πολλὰ καὶ νὰ τὸν παρουσιάσω εἰς αὐτὸν τὸν λόγον ὡς ψεύστην, ἀμαθῆ, ὑβριστὴν, εἰρώνα καὶ βλάσφημον, θὰ ἀφήσω κατὰ μέρος τὰ ἄλλα καὶ θὰ προσπαθῆσω μόνον νὰ φανερώσω εἰς ὅλους τὴν βλασφημίαν τὴν ὁποίαν ἐξετόξευσεν ἐναντίον τῆς ὑψηλῆς δόξης τοῦ Μονογενοῦς, ἀφοῦ τὴν ἀπογυμνώσω ἀπὸ τὰ μὲ τέχνην τεθέντα προκαλύμματα.

2. Προχωρῶ λοιπὸν εἰς τὸν ἑλεγχον ἀρχίζοντας ἀπὸ τὴν ἰδίαν τὴν ἐπιγραφὴν. Διότι τὸ πρῶτόν του κακούργημα εἶναι ὅτι ἔσκέφθη τὸ εἶδος αὐτοῦ τοῦ λόγου, ὅτι δηλαδὴ συνέθεσε τὴν διδασκαλίαν ἐν εἴδει ἀπολογίας, διὰ νὰ μὴ φανῆ ὅτι αὐτοβούλως ἐκθέτει τὰ ἀσεβῆ δόγματα, ἀλλ' ὅτι ἐξ ἀνάγκης ἔφθασεν εἰς τὸ νὰ συγγράψῃ αὐτὸν τὸν λόγον. "Ἦθελε δηλονότι νὰ ἐξαγγείλῃ μὲ κάθε τρόπον τὸ πονηρὸν καὶ ἄθεον αὐτὸ κήρυγμα καὶ νὰ κἀνῃ γνωστὴν τὴν βλασφημίαν τὴν ὁποίαν ἀπὸ παλαιὰ συνέλαβε καὶ ἐκυφοροῦσεν. "Ἐβλεπεν ὁμως ὅτι, ἐὰν ἐνεφανίζετο φανερά ὡς διδάσκαλος, καὶ θὰ ἐδίδασκε πρᾶγμα φορτικὸν καὶ ἀντίθετον πρὸς τὴν πίστιν τῶν ἀκροατῶν, ἐπὶ πλεόν δὲ θὰ συνετέλει τοῦτο εἰς τὸ νὰ μὴ γίνῃ πιστευτὸς ἀπὸ τοὺς πολλοὺς, νὰ ἐγείρῃ δὲ καὶ ὑποψίας ὅτι ἀπὸ φιλοδοξίαν κατέληξεν εἰς νεωτερισμούς. "Ἄν ὁμως συνέθετε τοὺς λόγους ὑπὸ τὴν μορφήν ἀπολογίας δῆθεν, ἀφ' ἑνὸς μὲν θὰ διέφευγε τὰς ὑποψίας ἐπὶ καινοτομίᾳ, ἀφ' ἑτέρου δὲ θὰ προσεῖλκε μὲ αὐτὸ κάπως περισσότερον τοὺς ἀκροατὰς, διότι ἐκ φύσεως οἱ ἄνθρωποι ἀπὸ συμπάθειαν παίρνουν τὸ μέρος τῶν διωκομένων. Διὰ τοῦτο ἐπικρίνει κατηγοροὺς καὶ συκοφάντας καὶ αὐτοὺς θεωρεῖ ὡς αἰτίαν

τὸς τοῦ δωματίου τοῦ Ἰσραηλίτου «ἀπεκέντησεν ἀμφοτέρους, τὸν τε ἄνθρωπον τὸν Ἰσραηλίτην καὶ τὴν γυναῖκα διὰ τῆς μήτρας αὐτῆς».

νοις τοῦ λόγου τὴν αἰτίαν προσάπτει. Ὡστε δὲ πᾶσιν αὐτοῦ γενέσθαι τὴν τέχνην καταφανῆ, οὐδὲν χειρὸν αὐτῆς ἀκοῦσαι τοῦ προοιμίου τῆς λέξεως. Ἐχει δὲ οὕτως.

ΕΥΝ. Τὸ μὲν οὖν συκοφαντεῖν καὶ διαβάλλειν τινὰς ἐξ ἀκολάστου γλώττης καὶ γνώμης ἀγνώμονος, μοχθηρῶν καὶ φιλαπεχθημόνων ἔργον εἰδότες· τὸ δέ, τοὺς ἐκ διαβολῆς εἶναι δόξαντας πονηροὺς, πάση προθυμίᾳ πειραῖσθαι τὸ ψεῦδος τοῖς ἐλέγχοις ἀποτρέπειν, ἀνδρῶν σωφρόνων καὶ μετὰ τῆς ἰδίας εὐβουλίας τὴν τῶν πολλῶν ἀσφάλειαν περὶ πολλοῦ ποιουμένων...

10 ΒΑΣ. Τὸ μὲν οὖν σχῆμα τοῦ λόγου τοιοῦτον, οἷον ἂν γένοιτο τοῦ μηδὲν ἀπλῶς μηδὲ ἀδόλως ποιούντος. Τό τε γὰρ περὶ τὴν καινοτομίαν ὑποπτον τῷ τῆς ἀπολογίας προκαλύμματι συσκιᾶζει, καὶ εὐνοίαν θηραῖται παρὰ τῶν ἀκουόντων, ὡς τῇ ἀνάγκῃ τῆς διαβολῆς ἐπὶ τοὺς λόγους τούτους ἐλθῶν. Ἐλέγ-
15 χεται δὲ αὐτοῦ ἢ περὶ τὴν ἀπολογίαν σκηρῆ, ὅτι τοῦ ἐγκλήματος, ἐφ' ᾧ διαγωνίζεσθαι προσποιεῖται, κατήγορον εἰπεῖν οὐκ ἔχων, ἀπρόσωπον τὸ τῆς ἀπολογίας ὑπεισέρχεται δρᾶμα· οὐ διὰ μακροθυμίαν ὀνομαστὶ μνησθῆναι τῶν λελυπηκότων ἀπεχόμενος (πῶς γὰρ, ὅς γε τοσαύταις λοιδορίαις πλύνει τοὺς ἀντιλέ-
20 γοντας;), ἀλλὰ τοῦ ψεύδους τὸ περιφανὲς ὑφορῶμενος, ἐπιφημίζειν ἐαυτῷ ὠρισμένα πρόσωπα κατηγορῶν αἰσχύνεται. Εἰ γὰρ εἶχεν ὀνομάσαι τινὰς, εἶπεν ἂν πάντως καὶ διεβόησεν· εἰ καὶ μὴ τὴν ἑαυτοῦ ὀργὴν ἐκπληρῶν, ἀλλὰ τὴν γε τῶν πολλῶν ἀσφάλειαν διοικούμενος· ὧν δὴ καὶ μάλιστα προνοεῖν ἐπαγγέλ-
25 λεται. Λανθάνουσα γὰρ πονηρία, τῆς προκεκηρυγμένης βλαβε-

4. Ἐλλείπει ἡ κυρία πρότασις, ὡς ἀπόδοσις τῆς μετοχῆς «εἰδότες». Ἡ συνέχεια τοῦ κειμένου σώζεται ἐν PG 30, 837 A: «Ἡυχόμεθα μὲν λόγῳ τὴν γνώσιν ἀμφοῖν ἔχοντες, μήτε τῆς προτέρας ποτὲ γενέσθαι μοίρας καὶ

τῆς συντάξεως τοῦ λόγου. Διὰ νὰ γίνη δὲ ἐμφανῆς εἰς ὅλους ἡ δεξιότητά του, εἶναι καλὸν νὰ ἀκούσωμεν τὰ ἴδια τὰ λόγια τοῦ προοιμίου, ποὺ εἶναι τὰ ἑξῆς.

ΕΥΝ. Ἐπειδὴ γνωρίζομεν ὅτι τὸ νὰ συκοφαντῆ καὶ νὰ διαβάλλῃ κανεὶς κάποιον εἶναι ἔργον ἀνθρώπων μοχθηρῶν καὶ φιλονίκων ποὺ ὀφείλεται εἰς ἀκόλαστον γλῶσσαν καὶ εἰς ἀγνώμονα γνώμην, ἀφ' ἑτέρου δὲ ὅτι τὸ νὰ ἐπιχειρῆ κανεὶς προθύμως διὰ τοῦ ἐλέγχου νὰ ἀποκαλύψῃ τὸ ψεῦδος, ὑπερασπιζόμενος αὐτοὺς ποὺ ἀπὸ τὰς συκοφαντίας φαίνονται ὡς κακοί, εἶναι γνώρισμα συνετῶν ἀνθρώπων ποὺ ἐνδιαφέρονται μὲ τὴν ἰδίαν σύνεσιν διὰ τὴν ἀσφάλειαν τῶν πολλῶν . . .⁴

ΒΑΣ. Ἡ μορφή τοῦ λόγου λοιπὸν εἶναι τέτοια ποὺ θὰ ταίριαζεν εἰς κάποιον ποὺ τίποτε δὲν ἔχει κάμει καὶ ποὺ πράττει τὸ πᾶν χωρὶς δόλον. Διότι καὶ συγκαλύπτει μὲ τὸ πρόσχημα τῆς ἀπολογίας τὰς ὑποψίας ἐπὶ καινοτομίᾳ καὶ προσπαθεῖ νὰ κερδήσῃ τὴν εὐνοίαν τῶν ἀκροατῶν, διότι δῆθεν ἠναγκάσθη νὰ ὁμιλήσῃ ἐξ αἰτίας τῶν συκοφαντιῶν. Ἀποκαλύπτεται ὅμως ἡ σκηνοθεσία του περὶ τὴν ἀπολογία, ἐκ τοῦ ὅτι, ἐπειδὴ δὲν ἤμπορεῖ νὰ κατονομάσῃ τοὺς κατηγοροὺς, ἐναντίον τῶν ὁποίων προσποιεῖται ὅτι ἀγωνίζεται, ἀνοίγει τὸ πλαστὸν δράμα τῆς ἀπολογίας, χωρὶς ν' ἀναφέρεται εἰς συγκεκριμένα πρόσωπα. Πράττει δὲ τοῦτο, ὄχι διότι ἀποφεύγει ἀπὸ μακροθυμίαν νὰ κατονομάσῃ αὐτοὺς ποὺ τὸν ἐλύπησαν (ὁ ἴδιος ξεπλύνει τοὺς ἀντιπάλους μὲ τόσας εἰρωνείας), ἀλλὰ διότι, συναισθανόμενος τὸ μέγεθος τοῦ ψεύδους, ἐντρέπεται ὁ ἴδιος νὰ κατονομάσῃ συγκεκριμένα πρόσωπα κατηγορῶν. Διότι ἂν εἶχε νὰ ἀναφέρῃ μερικοὺς, ὅπως δὴποτε θὰ τὸ ἔλεγε καὶ θὰ τὸ διεκήρυσσε, ἂν ὄχι διὰ νὰ ἱκανοποιήσῃ τὴν ὀργὴν του, τοῦλάχιστον ἀπὸ πρόνοιαν διὰ τὴν ἀσφάλειαν τῶν ἄλλων, διὰ τοὺς ὁποίους λέγει ὅτι ἐνδιαφέρεται περισσότερο. Ἡ κακία ἄλλωστε ποὺ κρύβεται εἶναι πολὺ πιὸ βλαβερὴ ἀπὸ αὐτὴν ποὺ εἶναι φανερωμένη.

τῆς ὑστερας τὴν πείραν διαφυγεῖν», δηλ. «θὰ ηὐχόμεθα οὔτε εἰς τὴν πρώτῃν μερίδα νὰ ἀνήκωμεν, ἀλλὰ οὔτε νὰ δοκιμάσωμεν καὶ τὴν δευτέραν».

ρωτέρα. "Ωστε εἶπερ ἔγνωμεν τοὺς συκοφάντας, ὄψον ἂν διεφύγομεν τὰς ἀκολάστους γλώσσας αὐτῶν, καὶ τὰς ἀγνώμονας γνώμας· αὐτοῖς γὰρ χρήσομαι τοῦ σοφωτάτου τοῖς ῥήμασιν. Ἄλλ' ἐπειδὴ τότε, δι' ἣν δήποτε αἰτίαν, ἀπεσιώπησε, νῦν ἐρω-
 5 τάσθω, νῦν ἀποκρινέσθω· τίνες οἱ κατήγοροι οἱ τῷ προλαβεῖν ταῖς διαβολαῖς ἀναγκαίαν αὐτῷ τὴν ἀπολογίαν κατασκευάζοντες; ἐκ ποίας οἰκουμένης ἔλθόντες; τίνες οἱ δικασταί, ἐφ' ὧν διατίθεται τὸν ἀγῶνα; ἐν ποίῳ δικαστηρίῳ τὴν γραφὴν ταύτην ὑπεσιῆλθε; ποῦ γῆς ἢ θαλάττης συγκροτηθέντι; Τί γὰρ ἂν καὶ
 10 εἴποιεν; Ἐν Σελευκείᾳ; Ἄλλὰ σιωπήσαντες ἐάλωσαν, οἳ γε, προκαλουμένων πολλάκις τῶν συνελθόντων εἰς τὰς ὑπὲρ τῶν ἐπιφερομένων εὐθύνας, οὐκ ἀπήνησαν· ἐφ' οἷς δὴ καὶ κατεκρίθησαν τηρικαῦτα. Κοινὸς γὰρ μοι ὁ λόγος πρὸς ἅπαν ὁμοῦ τὸ σύνταγμα, τὸ διὰ τὴν κοινωνίαν τῆς ἀσεβείας, ὥσπερ τι μέλος
 15 νενοσηκὸς τοῦ ὑγιαίνοντος σώματος τῆς Ἐκκλησίας ἀπορραγέν. Ἄλλ' ἐν Κωνσταντινουπόλει; Ἄλλ' οὐδὲν ἐκεῖ ἀπολογίας ἔδει καὶ λόγων. Τοὺς γὰρ ἐκ τῆς βασιλικῆς αὐλῆς, καὶ τῶν λοιπῶν τοὺς τὰ μέγιστα δυναμένους ἑαυτῶν ποιησάμενοι, ἐκ πολλοῦ τοῦ περιόντος τοῖς πράγμασι προσεφέροντο· αὐτοὶ καὶ
 20 κατήγοροι, καὶ δικασταί, καὶ δῆμιοι, καὶ πάντα ὄντες ὅσα ἐβούλοντο, ὅτε, τῶν ἐπισκόπων τοὺς μὲν ἐκβάλλοντες, τοὺς δὲ ἐγκαθιστῶντες, τοῖς δὲ τὸν περὶ τοῦ ζῆν ἐπικρεμῶντες κίν-

5. Πρόκειται διὰ τὴν ἐν Σελευκείᾳ τῆς Ἰσαυρίας συνελθοῦσαν κατὰ τὸ 359 σύνοδον. Ὁ αὐτοκράτωρ Κωνσταντῖος ἐπιθυμῶν νὰ ἐπιβάλη τὸν Ἀρειανισμόν καὶ εἰς τὸ ἀνατολικόν καὶ εἰς τὸ δυτικόν τμήμα τοῦ κράτους ἐσκέφθη νὰ συγκαλέσῃ οἰκουμενικὴν σύνοδον. Ἐπειδὴ ὁμως, ὡς πληροφορεῖ ὁ Σωκράτης (Ἐκκλ. Ἱστορία 2, 37, PG 67, 301), ἐσκέφθη τὸ μῆκος τῆς ὁδοῦ καὶ τὰς ταλαιπωρίας εἰς τὰς ὁποίας θὰ ὑπεβάλλοντο οἱ ἐπίσκοποι «διμερῆ γενέσθαι τὴν σύνοδον αὐτοῖς προσέταξεν». Οὕτως οἱ ἐπίσκοποι τῆς Δύσεως συνῆλθον εἰς Ἀρίμινον (Ρίμινι) καὶ οἱ τῆς Ἀνατολῆς εἰς τὴν Σελεύκειαν. Εἰς τὴν Σελεύκειαν ἐφάνη σαφῶς ἡ διάσπασις τοῦ Ἀρειανισμοῦ εἰς μερίδας

Ὡστε ἂν ἐγνωρίζαμεν τοὺς συκοφάντας θὰ ξεφεύγαμεν εὐκολώ-
 τερα ἀπὸ τὰς ἀχαλινώτους γλώσσας των καὶ ἀπὸ τὰς ἀγνώμο-
 νας γνώμας των, διὰ νὰ χρησιμοποιοῦμαι τὰ ἴδια τὰ λόγια τοῦ
 σοφωτάτου αὐτοῦ ἀνδρός. Δι' οἰανδήποτε ὅμως αἰτίαν καὶ
 ἂν ἀπεσιώπησε τότε τοὺς κατηγοροῦς, δὲν μᾶς πολυενδιαφέ-
 ρει· θὰ τὸν ἐρωτήσωμεν ὅμως τώρα, καὶ τώρα ἄς ἀπαντήσῃ.
 Ποῖοι εἶναι αὐτοὶ οἱ κατήγοροι, οἱ ὅποιοι ἐπρόλαβαν καὶ τὸν
 ἑκατηγόρησαν καὶ ἔκαμαν ἔτσι ἀναγκαίαν τὴν συγγραφὴν
 τῆς ἀπολογίας; Ἀπὸ ποῦ κατάγονται; Πῶς ὀνομάζονται οἱ
 δικασταί, εἰς τοὺς ὁποίους ἀνέθεσεν αὐτὸν τὸν ἀγῶνα; Εἰς ποῖον
 δικαστήριον κατέθεσε μήνυσιν ἐπὶ συκοφαντίας; Εἰς ποῖον ση-
 μεῖον τῆς ξηραῖς ἢ τῆς θαλάσσης συνεκροτήθη τοῦτο; Τί ὅμως
 ἤμποροῦν ν' ἀπαντήσουν; Εἰς τὴν Σελεύκειαν; Μὲ τὴν σιωπὴν
 των ὅμως κατεκρίθησαν ἐκεῖ, διότι, ἐνῶ ἠρωτῶντο πολλάκις
 ἀπὸ τοὺς συνελθόντας ὡς πρὸς τὸ ποίους βαρύνει ἢ εὐθύνη τῶν
 κατηγοριῶν, αὐτοὶ δὲν ἀπήντησαν· διὰ τοῦτο καὶ κατεκρίθη-
 σαν τότε⁵. Ὁ λόγος μου ἀναφέρεται εἰς ὀλόκληρον τὴν παρά-
 ταξιν, ἢ ὁποῖα λόγῳ τοῦ ὅτι κοινωνεῖ τῆς ἀσεβείας, ἀπεκόπη
 ἀπὸ τὸ ὑγιὲς σῶμα τῆς Ἐκκλησίας ὡς ἄρρωστον μέλος. Μή-
 πως εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν; Ἐκεῖ ὅμως δὲν ἐχρειάσθη-
 σαν καθόλου ἀπολογία καὶ λόγοι. Διότι ἀφοῦ ἐπῆραν μὲ τὸ
 μέρος των τοὺς αὐλικούς καὶ ἐκ τῶν λοιπῶν τοὺς διαθέτοντας
 μεγάλην δύναμιν, ἐρρύθμιζαν τὰ πράγματα μὲ πολλὴν ἄνεσιν·
 οἱ ἴδιοι ἦσαν καὶ κατήγοροι καὶ δικασταί καὶ δῆμιοι καὶ ὅτι-
 δήποτε ἄλλο ἤθελαν, τότε πού ἐκ τῶν ἐπισκόπων ἄλλους ἐξ-
 εδίωκαν καὶ ἄλλους ἐγκαθιστοῦσαν⁶, ἄλλων δὲ, ἐπισείοντες

ἐν τῇ συνόδῳ ἐπεκράτησαν οἱ Ὅμοιοι καὶ καθῆρεσαν τὸν ἀρχηγὸν τῶν Ἀνο-
 μοίων καὶ διδάσκαλον τοῦ Εὐνομίου Ἀέτιον. Βλ. καὶ Θεοδωρήτου, Ἐκκλ.
 Ἱστορίαν 2, 24· PG 82, 1069· Σωζομενοῦ, Ἐκκλ. Ἱστορίαν 4, 23-24· PG
 67, 1185 ἔ. Ἐπιφανίου, Πανάριον 73· PG 42, 449 ἔ. Τὰ συμβάντα ἐν τῇ
 διμερεῖ Συνόδῳ ἐκθέτει ὁ Ἀθανάσιος εἰς εἰδικὴν ἐπιστολὴν «Περὶ τῶν γενο-
 μένων ἐν τῇ Ἀριμίνῳ τῆς Ἰταλίας καὶ ἐν Σελευκείᾳ τῆς Ἰσαυρίας Συνόδων»,
 PG 26, 681 - 794· BEP 31, 290 - 339.

6. Τὰ γεγονότα ἐκθέτει ὁ Θεοδώρητος εἰς τὰ κεφάλαια 23 - 25 τοῦ 2ου
 βιβλίου τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας του, PG 82, 1065 - 1075.

δνον, αὐτοὶ τὰς πόλεις ἐν ἀλλήλοις κατ' ἐξουσίαν πολλὴν δι-
 ελάγχανον· καὶ ὁ μὲν τις τῶν ἐν Συρία πόλεων ἐκπεσῶν, τὴν
 Κωνσταντινούπολιν, ὡς ἐπὶ τυρανίδα, κατέλαβεν. Αὐτὸς δὲ
 οὗτος ὁ ἄμαχος καὶ δεινὸς λογογράφος ἄθλον τῆς ἀσεβείας
 5 τὴν Κυζικὸν ἀπηνέγκατο· Θεοσεβίῳ δὲ μετὰ τοὺς ἐπὶ ταῖς
 ἀρρήτοις βλασφημίαις ἐλέγχους, ἡ Ἐκκλησία Σάρδεων προ-
 ἐβόθη. Καὶ σιωπῶ Βιθυνούς, καὶ Παφλαγόνας, καὶ Κίλικας,
 καὶ πάντας ὅσους ἐν κύκλῳ φερόμενον τὸ κακὸν ἐπενείματο.
 Ποίας οὖν ἀπολογίας ἔτι καιρὸς ἦν τότε; Ἄλλ', οἶμαι, οὐδὲ
 10 βουλομένῳ δυνατόν ψεύσασθαι. Ὡστε παντὸς ἀληθέστερον,
 ὅτι τὸ σχῆμα τοῦ λόγου μηχανήμα αὐτῷ πρὸς τὴν ἀπίστην ἐστί.
 Καὶ ταῦτα μὲν εἰς τοσοῦτον. Ὁ δὲ μικρὸν προελθὼν, σκέψασθε
 οἷα γράφει. Οὐδὲ γὰρ ἄχρηστον ἴσως πρὸ τῶν ἐλέγχων τῆς
 ἀσεβείας, ὀλίγα τοῦ περὶ αὐτὸν τύφου παραδηλῶσαι.

15 3. EYN. Αἰτοῦμαι δὲ πρὸ πάντων ὑμᾶς, τοὺς τε νῦν
 ἀκουσομένους, καὶ τοὺς εἰς ὕστερον ἐντευξομένους, μὴ τῷ
 πλήθει διακρίνειν ἐθέλειν τῆς ἀληθείας τὸ ψεῦδος, τῇ πλείονι
 μοίρᾳ τὸ κρεῖττον συνάπτοντας· μήτε μὴν ἀξιώμασι προσέ-
 χοντας ἀμαυροῦσθαι τὴν διάνοιαν, ἢ τῇ τάξει τῶν προλαβόν-
 20 των τὸ πλεον νέμοντας, ἀποφράττειν τὰς ἀκοὰς τοῖς ὑστέροις.

ΒΑΣ. Τί λέγεις; Μὴ νείμωμεν τὸ πλεον τοῖς προλαβοῦσι;
 μὴ αἰδεσθῶμεν τὸ πλήθος τῶν τε νῦν ὄντων Χριστιανῶν, καὶ
 τῶν ὅσοι γεγόνασιν ἀφ' οὗ κατηγγέλη τὸ Εὐαγγέλιον; μὴ λογι-

7. Σχετικῶς γράφει ὁ Θεοδώρητος· «Τότε τῆς μὲν Κωνσταντινουπό-
 λεως Ἐκκλησίας ὁ Εὐδόξιος τυραννικῶς ἀρπάζει τὸν θρόνον, τῆς δὲ Κυζικίου
 τὸν Ἐλεῦσιον ἐξελάσαντες, ἀντ' ἐκείνου κατέστησαν τὸν Εὐνόμιον». Ἐκκλ.
 Ἱστορία 2, 23· PG 82, 1069 C. Βλ. καὶ Σωκράτους, Ἐκκλ. Ἱστορίαν 4, 7·
 PG 67, 472 ε.

8. Περὶ τοῦ Θεοσεβίου δὲν ἠδυνήθημεν νὰ εὐρωμεν ἐτέρας πληροφο-
 ρίας.

τὴν ἀπειλὴν τοῦ κινδύνου τῆς ζωῆς των, διεμοίραζαν αὐτοὶ μεταξύ των ἐν πολλῇ ἔξουσίᾳ τὰς πόλεις, καὶ κάποιος ποὺ εἶχε καθαιρεθῆ εἰς κάποιαν πόλιν τῆς Συρίας κατέλαβε τυραννικῶς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Αὐτὸς ὁ ἴδιος δὲ ὁ ἀπόλεμος καὶ δεινὸς λογογράφος Εὐνόμιος ὡς ἐπιβράβευσιν τῆς ἀσεβείας του ἐπῆρε τὴν Κύζικον⁷. Ὑπὸ τοῦ Θεοσεβίου δὲ μετὰ τοὺς ἐλέγχους ἐναντίον τῶν ἀνεκφράστων βλασφημιῶν του κατελήφθη ἡ Ἐκκλησία τῶν Σάρδεων⁸. Ἀφῆνω κατὰ μέρος τοὺς Βιθυνοὺς καὶ τοὺς Παφλαγῶνας καὶ τοὺς Κίλικας καὶ ὅλους εἰς ὅσους γύρω-γύρω ἐπεξετάθη τὸ κακόν. Ἦταν καιρὸς λοιπὸν τότε διὰ ἀπολογίαν; Νομίζω ὅτι καὶ νὰ θέλῃ δὲν ἤμπορεῖ νὰ εἴπη ψέμματα. Εἶναι ἐπομένως πέρα γιὰ πέρα ἀλήθες, ὅτι ἡ μορφή τοῦ λόγου εἶναι τέχνασμα τοῦ διὰ νὰ ἐξαπατήσῃ. Ἐπ' αὐτοῦ εἶναι ἀρκετὰ αὐτά. Ὀλίγον παρακάτω προσέξτε τί γράφει. Εἶναι πολὺ χρησίμου διὰ τὸν ἔλεγχον τῆς ἀσεβείας, νὰ σημειώσωμεν ὀλίγα περὶ τῆς κομπορρημοσύνης του.

3. ΕΥΝ. Πρὸ παντὸς δὲ ζητῶ ἀπὸ σᾶς, καὶ ὅσοι τώρα θὰ μὲ ἀκούσετε καὶ ὅσοι κατὸπιν θὰ μὲ διαβάσετε, νὰ μὴ θελήσετε νὰ διακρίνετε τὸ ψεῦδος ἀπὸ τὴν ἀλήθειαν ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ὀπαδῶν, θεωρῶντας ὡς ὀρθὸν αὐτὸ ποὺ ἡ πλειονότης δέχεται. Οὔτε νὰ θολώνετε τὸν νοῦν σας ἀπὸ σεβασμὸν πρὸς τὰ ἀξιώματα ἢ νὰ δίνετε περισσοτέραν βαρύτητα εἰς τοὺς προηγηθέντας καὶ νὰ φράσσετε τὰ αὐτιά σας εἰς τοὺς μετέπειτα⁹.

ΒΑΣ. Τί εἶναι αὐτὰ ποὺ λές; Νὰ μὴ δώσωμεν μεγαλυτέραν σημασίαν εἰς τοὺς προηγηθέντας; Νὰ μὴ σεβασθῶμεν τὸ πλῆθος καὶ τῶν Χριστιανῶν ποὺ ζοῦν τώρα, καὶ ὅλων τῶν πιστῶν ἀπὸ τότε ποὺ ἐκηρύχθη τὸ Εὐαγγέλιον; Νὰ μὴν ὑπο-

9. Ἡ περιφρόνησις πρὸς τὴν παράδοσιν ἦτο γνώρισμα καὶ τοῦ ἐγωπαθοῦς διδασκάλου τοῦ Εὐνομίου, τοῦ Ἀετίου, περὶ τοῦ ὁποίου ὁ Σωκράτης παρατηρεῖ ὅτι ἦτο ὀλιγομαθὴς καὶ ἀμύητος εἰς τὰ ἱερά γράμματα: «ὡς μήτε τοὺς ἀρχαίους τοὺς τὰ χριστιανικὰ λόγια ἐρμηνεύσαντας ἀσκηθῆναι, πολλὰ χάρειν φράσας τοῖς περὶ Κλήμεντα καὶ Ἀφρικανὸν καὶ Ὠριγένη, ἀνδρας πάσης σοφίας ἐπιστήμονας». Ἐκκλ. Ἱστορία 2, 35· PG 67, 300 A.

σώμεθα τὸ ἀξίωμα τῶν ἐν παντοίοις χαρίσμασι διαφανέντων
 πνευματικοῖς, οἷς ἅπασιν ἐχθρὰν καὶ πολεμίαν τὴν πονηρὰν
 ὁδὸν ταύτην τῆς ἀσεβείας ἐκαινοτόμησας; ἀλλὰ μύσαντες
 ἀπαξαπλῶς τοὺς τῆς ψυχῆς ὀφθαλμούς, καὶ παντὸς ἀγίου μνή-
 5 μην τῆς διανοίας ὑπερορίσαντες, σχολάζουσιν καὶ σεσαρωμέ-
 νην τὴν ἑαυτοῦ καρδίαν ἕκαστος ταῖς παραγωγαῖς σου καὶ τοῖς
 σοφίσμασι φέροντες ὑποθῶμεν; Μεγάλῃς μὲντ' ἂν εἴης τῆς δυνα-
 στείας ἐπειληγμένους, εἶπερ ὧν ταῖς ποικίλαις ἑαυτοῦ μεθοδείαις
 ὁ διάβολος οὐκ ἐπέτυχε, τούτων σοὶ τυχεῖν ἐξ ἐπιτάγματος
 10 περιέσται· εἴαν περ πεισθέντες σοι, τὴν ἐν παντὶ τῷ παρελθόν-
 τι χρόνῳ ὑπὸ τοσοῦτων ἀγίων κεκρατηκυῖαν παράδοσιν ἀτιμο-
 τέραν κρίνωμεν τῆς δυσσεβοῦς ὑμῶν ἐπινοίας. Τῷ δὲ οὐκ ἐξαρκεῖ
 μόνον τῶν νῦν ἀκουόντων τοὺς λογισμοὺς ὑφελέσθαι, ἀλλ' ἀξιοῖ
 καὶ τοὺς ὕστερόν ποτε συνεσομένους τῷ λόγῳ τὴν αὐτὴν ἔχειν
 15 γνώμην. "Ω τῆς ἀλαζονείας· τὸ καὶ εἰς ὕστερον οἶεσθαι αὐτῷ
 διαρκέσειν τὸν λόγον, καὶ ἀθάνατον εἰς τὸν ἐπιόντα χρόνον τὴν
 μνήμην αὐτοῦ φυλαχθήσεσθαι. Καὶ ταῦτα νῦν ἀπαυθαδιάζεται
 ὁ μετ' ὀλίγα πρὸς τοὺς ἀκροωμένους διαθροπτόμενος ὡς τύφον
 παντὸς ἀμελῶν, οὕτωςι λέγων τοῖς ἐν τῷ δράματι δικασταῖς.
 20 *EYN.* Πρὸς δὲ τούτοις, μηδὲ ἡμῖν χαλεπαίνειν, εἰ τύφον
 μὲν ἀμελήσαντες καὶ φόβον, τῆς δὲ παραντίκα χάριτος καὶ ἀσφα-
 λείας τὴν ὑπὲρ τῶν μελλόντων ἄδειαν προτιμήσαντες, καὶ πά-
 σης ἐπιγείου κακοπαθείας θανάτου τε προσκαίρου φοβερωτέραν
 τὴν κατὰ τῶν ἀσεβῶν ὠρισμένην ἀπειλὴν εἶναι κρίναντες, παν-
 25 τὸς ἐπικαλύμματος γυμνὴν ἐκτιθέμεθα τὴν ἀλήθειαν.

ΒΑΣ. Ποίας ἀλαζονείας ὑπερβολὴν ὁ κόμπος οὗτος τῶν
 λόγων οὐχ ὑπεραίρει; Καὶ πρόσσεσι τῇ εἰρωνείᾳ καὶ ὕβρις κατὰ
 τῶν δικαζόντων· εἶπερ τῷ πρὸς τὰ καλὰ δυσχερῶς ἔχειν μό-
 λης κατέχονται χαλεπαίνοντες ἀμελοῦντι μὲν ἀυθαδείας καὶ

λογίσωμεν τὸ ἀξίωμα αὐτῶν ποὺ ἐφάνη ὅτι ἔχουν ποικίλα πνευματικὰ χαρίσματα, πρὸς τοὺς ὁποίους ἐν συνόλῳ ἀντιστρατεύεται ἡ πονηρὰ αὐτῆ κακοδοξία ποὺ ἐκαινοτόμησες; Νὰ κλείσωμεν ἀνεξετάστως λοιπὸν τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς ψυχῆς μας καί, ἀφοῦ ἐξορίσωμεν ἀπὸ τὸν νοῦν μας κάθε ἀγίου τὴν μνήμην, νὰ παραδώσωμεν ὁ καθένας τὴν καρδίαν του ἀδειανὴν καὶ καθαρὰν εἰς τὰ τεχνάσματα καὶ τὰς σοφιστείας σου; Θὰ ἔπρεπε νὰ ἔχῃς μεγάλην ἐξουσίαν, ἂν κατῶρθωνες διὰ μιᾶς διαταγῆς νὰ ἐπιτύχῃς αὐτὰ ποὺ δὲν ἐπέτυχεν ὁ διάβολος μὲ τὰς ποικίλας μεθοδείας του, ἂν σὲ πιστεύσωμεν καὶ κρίνωμεν ὅτι ἡ καθ' ὅλον τὸν προηγηθέντα χρόνον ἐπικρατήσασα παράδοσις διὰ τῶν ἀγώνων τόσων ἀγίων εἶναι ἀτιμότερα τῆς ἰδικῆς σας ἀσεβοῦς ἀντιλήψεως. Κοντὰ εἰς αὐτὸ δὲ δὲν τοῦ φθάνει νὰ παρασύρῃ μόνον τοὺς λογισμοὺς τῶν τωρινῶν ἀκροατῶν, ἀλλ' ἔχει τὴν ἀξίωσιν νὰ ἔχουν τὴν ἰδίαν γνώμην καὶ ὅσοι τυχὸν μεταγενεστέρως θὰ ἐδιάβαζαν τὸν λόγον. Πόσῃν ἀλαζονείαν πράγματι προδίδει ἡ πίστις του ὅτι ὁ λόγος του θὰ διατηρηθῆ καὶ μετέπειτα, καὶ ἡ μνήμη του θὰ παραμείνῃ ἀθάνατος εἰς τὸ μέλλον! Αὐτὰ λέγει μὲ μεγάλην αὐθάδειαν αὐτὸς ποὺ παρακάτω αὐτοκολακεύεται ἐνώπιον τῶν ἀκροατῶν πῶς τάχα δὲν νοιάζεται καθόλου διὰ προβολήν, λέγων τὰ ἐξῆς πρὸς τοὺς ἐν τῷ δράματι δικαστάς.

ΕΥΝ. Ἐπὶ πλέον μὴ δυσανασχετεῖτε καθόλου ἐναντίον μου, διὰ τὸ ὅτι, ἀφοῦ περιεφρόνησα τὴν ματαιοδοξίαν καὶ τὸν φόβον καὶ ἐπροτίμησα τὴν ἀσφάλειαν τοῦ μέλλοντος ἀπὸ τὴν ἄμεσον ἀναγνώρισιν καὶ ἀσφάλειαν, καὶ ἄφοῦ ἔκρινα ὅτι εἶναι πιὸ φοβερὰ ἡ ἀπειλὴ ἐναντίον τῶν ἀσεβῶν ἀπὸ κάθε ἐπίγειον κακοπάθειαν καὶ ἀπὸ τὸν πρόσκαιρον θάνατον, ἐκθέτω τὴν ἀλήθειαν γυμνὴν χωρὶς κανένα προκάλυμμα.

ΒΑΣ. Δὲν ξεπερνᾷ εἰς μέγεθος κάθε ἀλαζονείαν αὐτῆ ἡ κομπορρημοσύνη; Καὶ δὲν εἰρωνεύεται μόνον ἀλλὰ συγχρόνως ὑβρίζει τοὺς κρίνοντας, ἐφ' ὅσον παρουσιάζονται μὲ κακὰς διαθέσεις καὶ μὲ δυσφορίαν ἐναντι αὐτοῦ, ὁ ὁποῖος περιφρονεῖ τὴν ματαιοδοξίαν καὶ τὴν αὐθάδειαν καὶ προτιμᾷ τὴν ἀνεσιν

τύφου, τῆς δὲ ἐν τῷ παρόντι ἀσφαλείας τὴν ὑπὲρ τῶν
 μελλόντων ἄδειαν προτιμῶντι, καὶ τοῦ προσκαίρου θανάτου
 φοβερωτέραν κρίνουντι τὴν εἰς ὕστερον κόλασιν. Τοῦτο δέ
 ἐστὶ τί; Μὴ χυλαπαίνετε μοι, ὦ ἄνδρες, πρὸς αὐτὸ τὸ ἀκρό-
 5 τατον τῆς ἀρετῆς ἀνελθόντι, καὶ ὑπερβάντι μὲν τὰ γήινα, πῦ-
 σαν δὲ τὴν πολιτείαν εἰς οὐρανὸν μεταθέντι. Καινὸς οὗτος ἀλα-
 ζονείας τρόπος. Αἱ ὧν γὰρ ἀμελεῖν προσποιεῖται τοῦ τύφου,
 πρὸς τὴν ἐσχάτην φυσίωσιν ἑαυτὸν ὑπεραίρει. Εἰ γὰρ ἐφ' οἷς
 ἐνδείκνυται συγγνώμης ἀξίως πράσσειν, τῆς εὐαγγελικῆς πο-
 10 λιτείας ἐστὶ τὰ κεφάλαια, εἰκάζειν ἀφήσιν ὁποῖόν τινα αὐτὸν
 ἐν τοῖς κατωρθωμένοις ἠγεῖσθαι προσῆκε. Ταῦτα μὲν οὖν ὡσανεὶ
 χαρακτηῖρα τῆς ὅλης αὐτοῦ προαιρέσεως ἔχοντα, πολλῶν ἀπο-
 σιωπηθέντων, ἱκανῶς εἰρηται, ἵνα δι' ὧν μὲν ἐψεύσατο, τὸν
 πατέρα τοῦ ψεύδους ἐν αὐτῷ λαλοῦντα γνωρίσωμεν· ἐκ δὲ τῶν
 15 ἀλαζονευμάτων τίνι συγκατακέκριται διδαχθῶμεν, σαφῶς τοῦ
 ἀποστόλου λέγοντος, τὸν τυφωθέντα εἰς κριμα ἐμπίπτειν τοῦ
 διαβόλου· ἐπ' αὐτοὺς δὲ λοιπὸν τοὺς ἐλέγχους τῆς ἀσεβείας
 ἔλθωμεν.

4. Πίστιν ἐκτίθεται πρῶτον ἐξ ἀπλῶν καὶ ἀδιορίστων
 20 λέξεων συγκειμένην, ἣ ἐχρήσαντο καὶ τινες τῶν πατέρων, οὐχὶ
 πρὸς ζητήσεις ὑποκειμένας ἀποτεινόμενοι, ἀλλ' ἀπλῶς οὕτως
 ἐφ' ἑαυτῶν ἐν ἀπλότητι καρδίας διαλεγόμενοι. Εἴτε καὶ Ἄρει-
 ος, ὡς φασί, σοφισζόμενος, τὸν Ἀλέξανδρον, ταύτην αὐτῷ προ-
 ετεῖνατο (καὶ γὰρ τοῦτο λέγουσιν), ἀλλ' ὁμοῦ μὲν ταύτην ὡς
 25 ὁμολογοῦσαν τῇ ἑαυτοῦ γνώμῃ προῖσχεται διὰ δύο προφάσεις·
 μίαν μὲν, ὥστε τὴν τῆς καινοτομίας ὑπόνοιαν ἐκφυγεῖν, ἐν τῷ
 τῶν πατέρων πίστιν ὡς ὀρθῶς ἔχουσαν ἀποδέχεσθαι· ἐτέ-
 ραν δέ, τοῦ πάντας ἀπροοράτως ταῖς πάγαις αὐτοῦ τῶν σοφι-
 σμάτων περιπεσεῖν τῇ ἀπλότητι τῶν ῥημάτων τούτων κατα-
 30 πιστεύσαντας. Ὅμοῦ δὲ κάκεινο συνείδεν, ὅτι καὶ τὴν ἑαυτοῦ
 γνώμην εὐπροσώπως αὐτῷ παρεισαγαγεῖν ὑπάρξει, ἐξηγου-

τοῦ μέλλοντος ἀπό τὴν τωρινὴν ἀσφάλειαν καὶ θεωρεῖ πολὺ πιὸ φοβερὰν τὴν μελλοντικὴν κόλασιν ἀπὸ τὸν πρόσκαιρον θάνατον. Εἶναι δηλαδὴ ὡσὰν νὰ λέγη· Μὴ δυσφορεῖτε, ὡ ἄνθρωποι, ἐναντίον ἐμοῦ, ποὺ ἀνέβηκα εἰς αὐτὴν τὴν κορυφὴν τῆς ἀρετῆς καὶ ξεπέρασα τὰ γήινα καὶ μετέθεσα ὅλην τὴν ζωὴν μου εἰς τὸν οὐρανόν. Καινούργιος τρόπος ἀλαζονείας αὐτός. Μὲ τὸ νὰ προσποιῆται ὅτι ἀμελεῖ τὴν δόξαν, ὑψώνει τὸν ἑαυτόν του εἰς τὴν ἐσχάτην ἀλαζονείαν. Διότι ἂν αὐταῖ του αἰ πράξεις ποὺ εἶναι ἄξια συγγνώμης, ἀποτελοῦν τὰ σπουδαιότερα στοιχεῖα τῆς ἠθικῆς του ζωῆς, ἀφήνει νὰ ὑποθέσωμεν ποῖαν γνώμην θὰ ἔχη διὰ τὸν ἑαυτόν του ὡς πρὸς τὰ κατορθώματα. Καὶ ταῦτα μὲν εἶναι ἀρκετά, ἂν καὶ πολλὰ παρελείψαμεν, ὡς δεῖγμα τοῦ ὅλου χαρακτῆρός του, ὥστε μὲ τὰ ψεῦδη του νὰ καταλάβωμεν ὅτι μέσφ αὐτοῦ ὁμιλεῖ ὁ πατήρ τοῦ ψεύδους, ὁ διάβολος. Ἀπὸ τὴν ἀλαζονείαν του δὲ νὰ διδαχθῶμεν μὲ ποῖον μαζὺ ἔχει κατακριθῆ, ἐφ' ὅσον σαφῶς ὁ ἀπόστολος λέγει ὅτι ὁ ἀλαζονευόμενος διαπράττει τὴν ἁμαρτίαν τοῦ διαβόλου¹⁰. Ἄς ἔλθωμεν ὁμως ἐγγύτερον εἰς τὸν ἔλεγχον τῆς ἀσεβοῦς διδασκαλίας του.

4. Προτάσσει κατ' ἀρχὴν ἔκθεσιν πίστεως συντεταγμένην μὲ ἀπλᾶς καὶ ὄχι ἐξεζητημένας λέξεις, τὴν ὁποῖαν ἐχρησιμοποίησαν καὶ ὠρισμένοι ἐκ τῶν Πατέρων, ὄχι εἰς τὰ πλαίσια προβληματισμοῦ καὶ ἐρεύνης, ἀλλ' ἀπλῶς ὡς ἓνα εἶδος συνομιλίας μὲ τὸν ἑαυτόν τους, ποὺ ἔχει πολλὴν ἀπλότητα καρδίας. Λέγεται ἀκόμη ὅτι αὐτὴν τὴν ἔκθεσιν πίστεως ἐπέδωσεν ὁ Ἄρειος εἰς τὸν Ἀλέξανδρον πρὸς ἐξαπάτησιν. Αὐτὴν λοιπὸν τὴν ὁμολογίαν ἀφ' ἑνὸς τὴν παρουσιάζει ὡς συμφωνοῦσαν πρὸς τὴν γνώμην του διὰ δύο λόγους· πρῶτον μὲν διὰ νὰ ἀποφύγη τὰς ὑπονοίας ἐπὶ καινοτομίᾳ μὲ τὸ νὰ ἀποδέχεται ὡς ὀρθὴν τὴν πίστιν τῶν Πατέρων· ἔπειτα δὲ διὰ νὰ πέσουν ὅλοι ἀνύποπτα εἰς τὰς παγίδας τῶν σοφισμάτων του μὲ τὸ νὰ δώσουν ἐμπιστοσύνην εἰς τὴν ἀπλότητα τῶν λέξεων τῆς ὁμολογίας. Ἀφ' ἑτέρου ὁμως ἐγνώριζε καὶ τοῦτο, ὅτι θὰ ἠμπορέσῃ νὰ εἰσαγάγῃ τὴν γνώμην του κατὰ εὐσχημον τρόπον, ἐφ'

μένω δῆθεν τὰ τῶν πατέρων, καὶ μάλιστα μὲν λήσασθαι ἀσεβῶν· εἰ δ' ἄρα καὶ φωραθείη, ἀναίτιος εἶναι δόξειν, ὡς οὐδὲν οἴκοθεν οὐδὲ παρ' ἑαυτοῦ τι λέγων, ἀλλ' ἄλλοτρίας γενόμενος διανοίας ἐξηγητής. Ἐν ᾧ δὴ καὶ γελοιότατόν τι παθῶν οὐκ
5 ἐπήσθητο. Ἐπαιέσας γὰρ αὐτὴν πολλὰ καὶ μεγάλα, μικρὸν ὑποβάς, τοῖς αἰσχίστοις πάλιν ὄνειδεσι περιβάλλει. Ἄλλ' ἵνα σαφέστερον ὁ λέγων γένηται, κατὰ μέρη τὸν λόγον διελόμενος ἐξετάσω. Καὶ πρῶτόν γε τὴν πίστιν ἣν προτείνεται καταμάθωμεν, αὐτὰς τὰς ἐκείνου φωνὰς παραθέμενοι.

10 *ΕΥΝ.* Τὴν δὲ κρατοῦσαν, φησὶν, ἄνωθεν παρὰ τῶν πατέρων εὐσεβῆ παράδοσιν, ὥσπερ τινὰ γνώμονα καὶ κανόνα προεκθέμενοι, ἀκριβεῖ τούτῳ χρησώμεθα κριτηρίῳ πρὸς τὴν τῶν λεγομένων ἐπίκρισιν.

ΒΑΣ. Τούτοις ἐπάγει τὴν πίστιν ἔχουσαν οὕτως.

15 *ΕΥΝ.* Πιστεύομεν εἰς ἓνα Θεὸν Πατέρα παντοκράτορα, ἐξ οὗ τὰ πάντα· καὶ εἰς ἓνα μονογενῆ Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, Θεὸν Λόγον, τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν, δι' οὗ τὰ πάντα· καὶ εἰς ἓν Πνεῦμα ἅγιον, τὸ παράκλητον.

ΒΑΣ. Εἶτα εὐθὺς ἐπισυνάπτει.

20 *ΕΥΝ.* Ἡ μὲν οὖν ἀπλουστέρα πίστις καὶ κοινὴ πάντων, ὅσοις τὸ δοκεῖν ἢ τὸ εἶναι Χριστιανοῖς ἐπιμελές, ὡς ἐν ἐπιδρομῇ κεφαλαιωδέστερον εἰπεῖν, αὕτη.

ΒΑΣ. Περὶ μὲν οὖν τῆς ἐν οἷς εἶπεν ἐναντιότητος καὶ τῆς ἀναισχύντου μάχης τῶν εἰρημένων πρὸς ἄλληλα, μικρὸν ὕστερον ἐροῦμεν. Ἐκεῖνο δὲ πρότερον ἑαυτοὺς ὑπομνήσωμεν, ὅτι οὗτός ἐστιν ὁ ἐν τοῖς ἄνω λόγοις πάνυ σοβαρῶς ἡμῶν ἐπαγγελ-
25 λόμενος, γυμνὴν παντὸς προκαλύμματος ἐκθήσεσθαι τὴν ἀλήθειαν. Ἐνταῦθα τοίνυν πού γέγραπται· Πιστεύομεν τὴν ἀγεννησίαν οὐσίαν εἶναι τοῦ Θεοῦ τῶν ἄλλων, ἢ, πιστεύομεν ἀνόμοιον

ὅσον θὰ ἐξηγῆ δῆθεν τὴν διδασκαλίαν τῶν Πατέρων. Ἔτσι δὲν θὰ ἐγένετο ἀντιληπτὴ ἡ ἀσέβειά του· ἂν δὲ ἀπεκαλύπτετο, θὰ ἐπαρουσιάζετο ὅτι δὲν εἶναι ὑπεύθυνος, ἐφ' ὅσον δὲν λέγει τίποτε ἀφ' ἑαυτοῦ καὶ μόνος του, ἀλλ' ἀπλῶς ἐξηγεῖ τὰς σκέψεις ἄλλων. Ἐπ' αὐτοῦ λοιπὸν δὲν ἀντελήφθη ὅτι ἔπαθεν ἓνα μεγάλον ἐξευτελισμὸν. Ἀφοῦ δηλαδὴ ἐπαινεῖ αὐτὴν τὴν πίστιν ὑπερβολικά, ὀλίγον παρακάτω τὴν περιλουζει μὲ τὰς χειροτέρας εἰρωνείας. Διὰ νὰ γίνῃ ὅμως πιὸ σαφὲς αὐτὸ ποῦ λέγω, θὰ ἐξετάσω τὸν λόγον χωρίζοντάς τον εἰς μέρη. Καὶ ἐν πρώτοις ἄς ἀκούσωμεν τὴν πίστιν ποῦ προτείνει, μὲ παράθεσιν τῶν ἰδίων τῶν φράσεών του.

ΕΥΝ. Θὰ προτάξωμεν, λέγει, τὴν ἐπικρατοῦσαν καὶ παλαιότερα εἰς τοὺς Πατέρας εὐσεβῆ παράδοσιν, ὡσὰν γνώμονα καὶ κανόνα, ὥστε νὰ ἔχωμεν ἀκριβὲς κριτήριον αὐτῶν οἱ ὅποιοι ἐπικρίνουν ὅσα λέγομεν.

ΒΑΣ. Κατόπιν παραθέτει τὴν ὁμολογίαν, ποῦ ἔχει ὡς ἐξῆς.

ΕΥΝ. Πιστεύομεν εἰς ἓνα Θεὸν Πατέρα παντοκράτορα, ἐκ τοῦ ὁποίου προέρχονται τὰ πάντα. Καὶ εἰς ἓνα μονογενῆ Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, τὸν Θεὸν Λόγον, τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν, διὰ τοῦ ὁποίου ἐγένοντο τὰ πάντα. Καὶ εἰς ἓνα ἅγιον Πνεῦμα, τὸν Παράκλητον.

ΒΑΣ. Ἀμέσως κατόπιν προσθέτει.

ΕΥΝ. Ἡ ἀπλουστέρα λοιπὸν καὶ κοινὴ πίστις ὅλων, ὅσοι φροντίζουν νὰ φαίνωνται Χριστιανοὶ παρὰ νὰ εἶναι, εἶναι ἐν συντομίᾳ αὕτη.

ΒΑΣ. Καὶ διὰ μὲν τὴν ἀντιφατικότητα ὅσων εἶπε καὶ διὰ τὸ ἀναίσχυντον ἀλληλογρονθοκόπημα τῶν ἀπόψεών του, θὰ ὀμιλήσωμεν ἀργότερα. Ἄς θυμηθοῦμεν ὅμως προηγουμένως ὅτι αὐτὸς εἶναι ἐκεῖνος ποῦ πιὸ πάνω μὲ πολλὴν σοβαρότητα μᾶς ὑπεσχέθη νὰ ἐκθέσῃ τὴν ἀλήθειαν γυμνὴν ἀπὸ κάθε προκάλυμμα. Κάπου εἰς τὴν Ἀπολογίαν λοιπὸν εἶναι γραμμένα τὰ ἐξῆς· «Πιστεύομεν ὅτι ἡ ἀγεννησία εἶναι ἡ οὐσία τοῦ

κατὰ τὴν οὐσίαν εἶναι τὸν Μονογενῆ τῷ Πατρὶ. Ταῦτα γὰρ ἔγραψεν ἂν, εἶπερ, ὡς ὑπέσχετο, μηδενὶ παραπετάσματι δολεροῦ τὸ ἑαυτοῦ φρόνημα συνεσκίαζεν. Ἄλλ' οἶμαι, πᾶσιν ἐπιβούλως τοῖς λόγοις χρώμενος, τὰ μὲν παρ' ἑαυτοῦ σιωπᾶ, ἵνα μὴ ἀγυ-
 5 μνάστοις ταῖς ἀκοαῖς προσβάλλων ἀπίθανον ἑαυτὸν καὶ δυσ-
 παράδεκτον καταστήσῃ· τὴν δὲ τῶν πατέρων πίστιν προβάλλεται, ἣ διὰ τὴν μεσότητα τῶν ἐν αὐτῇ ῥημάτων, οὔτε τι ἐναντίωμα πρὸς τὴν ὅλην τοῦ λόγου αὐτῷ κατασκευὴν παρέξειν ἔμελλε, καὶ ἀκολουθήσειν ῥαδίως ἐν ἐξηγήσεως εἶδει μεταγόντι
 10 τὸν λόγον ἐφ' ᾧ προήρηται. Ὡς δὲ ἀληθῆ ταῦτα, δῆλον αὐτόθεν. Ἐκθέμενος γὰρ αὐτήν, εὐθὺς ἐπιπηδᾷ τῇ ἐξηγήσει, προφάσει χρώμενος ἄλλη τέ τι, καὶ ὅτι οὐκ ἐξαρκεῖ πρὸς τὴν διάλυσιν τοῦ ἐγκλήματος. Τίνος οὖν ἕνεκεν αὐτήν προεβάλου, ἀλλ' οὐκ εὐθὺς ἐπ' ἐκείνους ἤλθες τοὺς λόγους, οἳ καὶ τὸ ἀκριβὲς εἶχον,
 15 καὶ ἐξαιρεῖσθαί σε τῶν ἐγκλημάτων ἔμελλον; Νῦν δὲ προτείνεται μὲν ὡς ἀσφαλὲς κριτήριον, διορθοῦται δὲ πάλιν, ὡς οὐδὲν ὕγιες ἔχουσαν. Τοῦτο δὲ παντὶ γνώριμον, ὅτι, ὡσπερ ἀγκίστρον πρὸς θάνατον ἔλκοντι, τῷ ἑαυτοῦ φρονήματι τὸ ἀπλοῦν τῆς πίστεως, οἷόν τι δέλεαρ, περιβάλλει, ἵνα τῷ φαινομένῳ ἐπι-
 20 δραμόντες οἱ ἀπειροῦτεροι, ἀφυλάκτως τῷ κακῷ τῆς ἀσεβείας περιπαρῶσιν. Ὡς ἂν δὲ μὴ δόξειεν ἄνευ ἀνάγκης τῇ ἐπιδιορθώσει τῆς πίστεως ἐγχειρεῖν, ἦν αὐτὸς ἀπεσέμνυνε ταῖς ὑπερβολαῖς τῶν ἐπαίων, ταύτην ὡσπερ ἐπιλαθόμενος τῶν ἑαυτοῦ λόγων, σκέψασθε πῶς διασύρει.

25 EYN. Ἡ μὲν οὖν ἀπλουστέρα καὶ κοινὴ πάντων πίστις ὅσοις τὸ δοκεῖν ἢ τὸ εἶναι Χριστιανοῖς ἐπιμελές, ὡς ἐν ἐπιδρομῇ κεφαλαιωδέστερον εἰπεῖν, αὕτη.

ΒΑΣ. Εἶπέ μοι, ἣ εὐσεβῆς τῶν πατέρων παράδοσις, καὶ ὁ κανὼν, ὡς αὐτὸς ὠνόμασας, καὶ ὁ γνώμων, καὶ τὸ ἀσφα-

Θεοῦ τῶν ὄλων», ἢ «Πιστεύομεν ὅτι ὁ Μονογενὴς Υἱὸς εἶναι ἀνόμιος τοῦ Πατρὸς κατὰ τὴν οὐσίαν». Αὐτὰ ἔπρεπε νὰ γράφη καὶ εἰς τὴν ἀρχὴν, ἂν, ὅπως ὑπεσχέθη, δὲν ἐκάλυπτε μὲ δόλιον προκάλυμμα τὰ φρονήματά του. Ἐχω ὅμως τὴν γνώμην ὅτι, χρησιμοποιοῦν μὲ πολλὴν δολιότητα ὅλας τὰς ἐκφράσεις, παρασιωπᾷ μὲν τὴν ἰδικὴν του γνώμην, διότι, ἐπειδὴ δὲν ἦτο αὕτη οἰκεία εἰς τὰς ἀκοάς τῶν ἀκροατῶν του, δὲν θὰ ἐγένετο πιστευτὸς καὶ παραδεκτὸς. Προβάλλει δὲ τὴν πίστιν τῶν Πατέρων, ἢ ὁποῖα λόγῳ τῆς ἀπλότητος τῶν ἐκφράσεων της, οὔτε ἐπρόκειτο νὰ τοῦ φέρη κάποιο ἐμπόδιον εἰς τὴν ὄλην δομὴν τοῦ λόγου, συγχρόνως δὲ σὰν ἓνα εἶδος ἐξηγήσεως θὰ τὴν ἀκολουθοῦσεν εὐκόλα καὶ θὰ μετέφερε τὸν λόγον ἐκεῖ ὅπου αὐτὸς ἠθέλει. Ὅτι δὲ ταῦτα εἶναι ἀληθῆ, φαίνεται ἀπὸ τὸν ἴδιον τὸν λόγον. Ἀφοῦ δηλαδὴ ἐξέθεσε ταύτην, ἀμέσως πηδᾷ εἰς τὴν ἐξήγησιν, χρησιμοποιοῦν καὶ κάποιαν ἄλλην πρόφασιν, ἀλλὰ καὶ τὸ ὅτι δὲν εἶναι ἀρκετὴ πρὸς καταπολέμησιν τῶν ἐπικρίσεων. Διατί λοιπὸν τὴν προέταξες καὶ δὲν ἀνέφερες ἀμέσως ἐκείνας τὰς ἐκφράσεις, αἱ ὁποῖαι ἦσαν καὶ ἀκριβέστεραι καὶ θὰ σὲ ἀπήλλασσον ἀπὸ τὰς κατηγορίας; Τώρα ὅμως τὴν προβάλλει μὲν ὡς ἀσφαλὲς κριτήριον, τὴν διορθώνει ὅμως, διότι τίποτε ὑγιὲς δὲν ἔχει. Εἰς τὸν καθένα ὅμως εἶναι φανερόν, ὅτι τὸ θανατηφόρον ἀγκίστρι τῆς διδασκαλίας του τὸ περιβάλλει μὲ τὴν ἀπλότητα τῆς πίστεως, ὡς δόλωμα, ὥστε οἱ ἔχοντες μικρὰν πείραν νὰ προστρέξουν εἰς αὐτὸ ποῦ φαίνεται, καὶ χωρὶς οὐδεμίαν προφύλαξιν νὰ πιασθοῦν εἰς τὸ ἀγκίστρι τῆς ἀσεβείας. Διὰ νὰ μὴ φανῆ δὲ ὅτι προβαίνει χωρὶς νὰ ὑπάρχη λόγος εἰς τὴν διόρθωσιν τῆς πίστεως, τὴν ὁποῖαν ὁ ἴδιος ἐξύμνησε μὲ ὑπερβολικοὺς ἐπαίνους, ὡσὰν νὰ ἐλησμόνησε τοὺς λόγους του, προσέξτε πῶς τὴν διασύρει.

ΕΥΝ. Ἡ ἀπλουστέρα λοιπὸν καὶ κοινὴ πίστις ὄλων, ὅσοι φροντίζουν νὰ φαίνωνται Χριστιανοὶ παρὰ νὰ εἶναι, εἶναι ἐν συντομίᾳ αὕτη.

ΒΑΣ. Πὲς μου λοιπὸν, ἢ εὐσεβῆς παράδοσις τῶν Πατέρων καὶ ὁ κανὼν, ὅπως σὺ ὁ ἴδιος τὴν ὠνόμασες, καὶ ὁ γνώ-

λές κριτήριο, νῦν ὄργανον ἀπάτης, καὶ τέχνη σχηματισμοῦ,
 καὶ τὰ τοιαῦτα πάλιν προσαγορεύεται; Εἰ γὰρ οὐχὶ τοῖς ὄν-
 τως οὐσι Χριστιανοῖς ἐφαρμόζει, ἀλλὰ τοῖς τὸ δοκεῖν πρὸ τοῦ
 εἶναι τιμηκῶσι, τί ἄλλο περὶ αὐτῆς ὑπολαμβάνειν, ἢ ταῦτα
 5 προσῆκε; Τίς ἂν οὖν μὴ παντελῶς παραπαίων, τὸν κανόνα τοῦ
 εὐθέως τοῖς τὴν ψυχὴν ἐνδιαστρόφοις ἀρμόζειν εἴποι, καὶ τὸν
 γνώμονα τῆς ἀληθείας, τοῖς ἐχθροῖς τῆς ἀληθείας; Οἱ γὰρ τὸ
 ὀνομάζεσθαι Χριστιανοὶ πρὸ τοῦ ἀληθῶς εἶναι τιμηκῶτες,
 ἐπὶ τῇ τῶν πολλῶν ἀπάτῃ τὸν σχηματισμὸν τοῦτον ἱποδύμε-
 10 νοι, πόρρω πάσης εὐθύτητος καὶ ἀληθείας εἰσίν. Οὔτε οὖν διε-
 στραμμένον κατευθυνθήσεται, ὡς ὁ τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ λό-
 γος, οὔτε τὰ τῆς ἀληθείας κριτήρια τοῖς τὸ ψεῦδος κατὰ τὸν
 βίον ἠρημένους ἀρμόσει, ὅπερ τούτῳ δοκεῖ.

5. Ἄλλὰ δι' αὐτῶν εἶπον αἰτίας εἰς οὕτω προδηλοῦς ἐναντιό-
 15 τητας ὑπηνέχθη, ἵνα οἷς μὲν ἐπαινεῖ τὴν πίστιν, κοινωνεῖν τοῖς
 πατράσι τῆς εὐσεβείας δόξη, οἷς δὲ λαμβάνεται πάλιν αὐτῆς,
 τὴν ὁδὸν ἑαυτῷ πρὸς τὴν ἐξήγησιν ὑπανοίξῃ. Διὰ τοῦτο τὴν
 αὐτὴν καὶ κανόνα λέγει, καὶ προσθήκης φησὶν ἀκριβεστέρας
 δεῖσθαι. Τοῦτο δὲ αὐτὸ καὶ τῆς ἐσχάτης ἀμαθείας σημεῖον
 20 ἔστω, εἴ τῳ καὶ τοῦτο φίλον παρεξετάζειν. Ὁ γὰρ τοι κανὼν,
 ὃ σοφώτατε, καὶ ὁ γνώμων, ἕως ἂν μηδὲν ἐνδέη τοῦ κανὼν
 εἶναι καὶ γνώμων, οὐδεμίαν προσθήκην εἰς ἀκρίβειαν ἐπιδέ-
 χεται. Κατὰ γὰρ τὸ ἐλλεῖπον ἢ πρόσθεσις. Ἀτελεῖς δὲ ὑπάρ-
 χοντες, οὐδὲ τῶν προσηγοριῶν τούτων ὑγιῶς ἂν ἔτι τυγχάνοιεν.
 25 Καὶ ταῦτα μὲν εἰς τοσοῦτον. Ἦδη δὲ καὶ οὖς ἐκτίθεται περὶ
 Θεοῦ λόγους ἐπισκεψώμεθα.

EYN. Εἰς τοίνυν, φησί, κατὰ τε φυσικὴν ἔννοιαν καὶ κατὰ
 τὴν τῶν πατέρων διδασκαλίαν ἡμῖν ὁμολόγηται Θεός· μήτε

μων καὶ τὸ ἀσφαλὲς κριτήριον, τώρα ἀποκαλεῖται πάλιν ὄργανον ἀπάτης καὶ τέχνη ὑποκρισίας καὶ τὰ παρόμοια; Διότι ἂν αὕτη δὲν ἀρμόζη εἰς τοὺς πραγματικούς Χριστιανούς, ἀλλ' εἰς αὐτοὺς ποὺ προτιμοῦν νὰ φαίνωνται παρὰ νὰ εἶναι, τί ἄλλο πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν δι' αὐτὴν παρὰ αὐτὰ ποὺ εἶπα; Ποῖος ὅμως, ἂν δὲν ἦτο ἐντελῶς ἀνισόρροπος, θὰ ἤμποροῦσε νὰ ἰσχυρισθῇ ὅτι ὁ κανὼν τῆς ὀρθότητος ἀρμόζει εἰς τοὺς ψυχικῶς διεφθαρμένους, καὶ ὁ γνώμων τῆς ἀληθείας εἰς τοὺς ἐχθροὺς τῆς ἀληθείας; Διότι αὐτοὶ ποὺ προτιμοῦν νὰ ὀνομάζωνται Χριστιανοὶ παρὰ νὰ εἶναι πράγματι, ἐπειδὴ παίζουσι ὑποκριτικῶς αὐτὸν τὸν ρόλον, διὰ νὰ ἐξαπατοῦν τοὺς πολλοὺς, εὐρίσκονται μακρὰν πάσης εὐθύτητος καὶ ἀληθείας. Οὔτε ὅμως τὸ στραβὸν ἰσιάζει, ὅπως λέγει ὁ Ἐκκλησιαστής¹¹, οὔτε εἶναι δυνατὸν νὰ ἐφαρμοσθοῦν τὰ κριτήρια τῆς ἀληθείας ἐπ' αὐτῶν οἱ ὅποιοι ἔχουσι ἐκλέξει τὸ ψεῦδος εἰς τὴν ζωὴν των, πρᾶγμα ποὺ αὐτὸς τὸ δέχεται.

5. Διὰ τοὺς λόγους ὅμως ποὺ ἀνέφερα κατέληξεν εἰς τὸσον φανερὰς ἀντιφατικότητος, ὥστε, ὅπου μὲν ἐπαινεῖ τὴν πίστιν, νὰ ἐμφανίζεται ὅτι συμφωνεῖ μὲ τοὺς Πατέρας ὡς πρὸς τὰ εὐσεβῆ δόγματα, ὅπου δὲ ἐπικρίνει πάλιν ταύτην, νὰ ἀνοίγη τὸν δρόμον διὰ τὴν ἐξήγησίν της. Διὰ τοῦτο τὴν ἰδίαν πίστιν καὶ κανόνα τὴν ὀνομάζει καὶ συγχρόνως λέγει ὅτι χρειάζεται νὰ προσδιορισθῇ ἀκριβέστερον. Αὐτὸ δὲ εἶναι δεῖγμα τῆς ἐσχάτης ἀμαθείας, ἂν τοῦ ἀρέσῃ νὰ τὸ ἐξετάσωμεν. Διότι ὁ κανὼν, σοφώτατέ μου ἐσύ, καὶ ὁ γνώμων, ἐφ' ὅσον πράγματι εἶναι τέλειος κανὼν καὶ τέλειος γνώμων, δὲν χρειάζεται καμμίαν προσθήκην, διὰ νὰ γίνῃ ἀκριβέστερος. Διότι ἡ πρόσθεσις γίνεται ἐκεῖ ὅπου λείπει κάτι. Ἄν δὲ εἶναι ἀτελεῖς, τότε δὲν ἤμποροῦν οὔτε νὰ ὀνομασθοῦν κανὼν καὶ γνώμων. Ἄρκετὰ ὅμως εἶπαμεν ἐπ' αὐτοῦ. Ἄς πᾶμε τώρα καὶ εἰς τὴν περὶ Θεοῦ διδασκαλίαν του.

ΕΥΝ. Καὶ κατὰ τὴν φυσικὴν ἔννοιαν, λέγει, καὶ κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῶν Πατέρων ἀναγνωρίζεται ἡ ὕπαρξις ἐνὸς Θεοῦ, ὁ ὅποιος δὲν ἐδημιουργήθη οὔτε ἀφ' ἑαυτοῦ οὔτε

παρ' ἑαυτοῦ, μήτε παρ' ἐτέρου γενόμενος. Ἐκάτερον γὰρ αὐ-
 τῶν ἐπίσης ἀδύνατον, ἐπειδὴ γε δεῖ κατὰ ἀλήθειαν τὸ ποιοῦν
 τοῦ γινομένου προῦπάρχειν, καὶ τὸ ποιοῦμενον τοῦ ποιοῦντος
 εἶναι δεύτερον. Μήτε δὲ αὐτὸ ἑαυτοῦ πρότερον ἢ ὕστερον εἶναι
 5 δύνασθαι, μήτε ἕτερόν τι πρὸ τοῦ Θεοῦ. Ἡ γὰρ ἂν ἐκεῖνο πρὸ
 τοῦ δευτέρου τὸ τῆς θεότητος ἔσχεν ἀξίωμα.

ΒΑΣ. Τίνος οὖν ἔνεκεν πᾶσαν αὐτοῦ ταύτην παρεθέμην
 τὴν λέξιν; Ἴνα καταφανῆς ἢ ἀδολεσχία τοῦ ἀνδρός, ἢ χρῆται
 παρὰ πάντα τὸν λόγον, γένηται. Εἰπὼν γὰρ αὐτὸς ἐναργῆς ὑπάρ-
 10 χεῖν ταῖς κοιναῖς πάντων ἐννοίαις τὸ εἶναι τὸν Θεὸν ἀγέννη-
 τον, ἀποδείξεις τούτου κομίζεις ἡμῖν ἐπιχειρεῖ, παραπλήσιον
 ποιῶν, ὡσπερ ἂν εἴ τις ἐν σταθερᾷ μεσημβρία τοὺς ἐρρωμένους
 τὰς ὄψεις λόγῳ διδάσκειν βούλοιο, φανότατον εἶναι τῶν κατ'
 οὐρανὸν ἀστέρων τὸν ἥλιον. Εἰ δὲ ὁ τὰ τῇ αἰσθήσει γνώριμα
 15 λόγῳ δεικνὸς καταγέλαστος, ὁ τὰ ταῖς κοιναῖς προλήψεσιν
 ὁμολογημένα διδάσκων, πῶς οὐχὶ τῆς ἴσης παρανοίας ὑπεύ-
 θυνος; Πολλῶ γὰρ δήπου ταῦτα τῶν διὰ τῆς ὄψεως φαινομέ-
 νων τοῖς σωφρονοῦσι πιστότερα. Εἰ μὲν οὖν ἦν τις ὁ κατὰ τῆς
 ἀληθείας ταύτης ἀναισχυντῶν, καὶ τὸν ἀγέννητον ἢ παρ' ἑαυτοῦ
 20 ἢ παρ' ἐτέρου γεγεννησθαι διατεινόμενος, εἶχεν ἂν τινα τυχὸν
 συγγνώμην ἢ ματαιότης τῶν λεγομένων. Εἰ δὲ οὐδεὶς, μέχρι
 σήμερον, οὔτε τῶν ἔξω τοῦ λόγου τοῦ καθ' ἡμᾶς, οὔτε τῶν ἔξ
 αὐτῆς τῆς Ἐκκλησίας ἐπαναστάντων τῇ ἀληθείᾳ, εἰς τοσοῦτον
 ἤλθεν ἀποπληξίας, ὥστε διαμφισβητεῖν περὶ τῆς ἀγεννησίας
 25 τοῦ ἀγεννήτου, τί κέρδος ἐκ τῶν λόγων τούτων, οὐ συνορῶ.
 Ἡ τῶν Ἀριστοτέλους ὄντως ἡμῖν καὶ Χρυσίππου συλλογι-
 σμῶν ἔδει πρὸς τὸ μαθεῖν, ὅτι ὁ ἀγέννητος οὐ γεγέννηται, οὔτε
 αὐτὸς ὑφ' ἑαυτοῦ, οὔτε ὑφ' ἐτέρου; καὶ οὔτε πρεσβύτερος,

ἀπὸ κάποιον ἄλλον. Καὶ τὸ ἓνα καὶ τὸ ἄλλο εἶναι ἐξ ἴσου ἀδύνατον νὰ συμβαίνουν, ἐπειδὴ κατὰ λογικὴν συνέπειαν πρέπει νὰ προϋπάρχη ὁ δημιουργὸς τοῦ δημιουργήματος, καὶ τὸ δημιούργημα νὰ εἶναι μεταγενέστερον τοῦ δημιουργοῦ. Τίποτε ὅμως δὲν ἤμπορεῖ νὰ εἶναι προγενέστερον ἢ μεταγενέστερον τοῦ ἑαυτοῦ του, οὔτε εἶναι δυνατόν νὰ ὑπάρχη κάτι πρὸ τοῦ Θεοῦ. Διότι τότε ἐκεῖνο ἐν σχέσει πρὸς τὸ δεύτερον θὰ εἶχε τὸ ἀξίωμα τῆς θεότητας.

ΒΑΣ. Διατί ὅμως παρέθεσα ὀλόκληρον τὴν φράσιν του; Διὰ νὰ γίνῃ ὀλοφάνερη ἡ φλυαρία τοῦ ἀνδρός, πού ὑπάρχει εἰς ὅλον τὸν λόγον. Ἄφοῦ δηλαδὴ εἶπεν ὅτι ἐπὶ τῇ βάσει τῶν κοινῶν ἐννοιῶν εἶναι σαφές ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι ἀγέννητος, προσπαθεῖ μετὰ νὰ φέρῃ ἀποδείξεις δι' αὐτό. Αὐτὸ ὅμως μποροῦμε νὰ τὸ παραλληλίσωμεν μὲ τὸ ἕαν κάποιος μέσα εἰς τὸ καταμεσήμερο προσπαθοῦσε διὰ λόγων νὰ διδάξῃ αὐτοὺς πού ἔχουν ἰσχυροτάτην ὄρασιν, ὅτι πιὸ λαμπερὸ ἀπ' ὅλα τ' ἀστέρια τοῦ οὐρανοῦ εἶναι ὁ ἥλιος. Ἄν ὅμως αὐτὸς πού προσπαθεῖ νὰ παρουσιάσῃ μὲ λόγια τὰ γνώριμα εἰς τὰς αἰσθήσεις πράγματα εἶναι καταγέλαστος, αὐτὸς πού διδάσκει ὅσα ἀπὸ τὸν κοινὸν νοῦν εἶναι παραδεκτά, δὲν εἶναι ἐξ ἴσου ἀνόητος; Διότι οἱ νουνεχεῖς ἄνθρωποι πιστεύουν εἰς αὐτὰ περισσότερον ἀπ' ὅ,τι εἰς αὐτὰ πού βλέπουν μὲ τὰ μάτια των. Ἐπειτα ἂν ὑπῆρχε κάποιος πού νὰ προσέβαλε αὐτὴν τὴν ἀλήθειαν, καὶ πού νὰ ἰσχυρίζετο ὅτι ὁ ἀγέννητος ἐγεννήθη εἴτε ἀφ' ἑαυτοῦ εἴτε ἀπὸ κάποιον ἄλλον, θὰ ἤμποροῦσε κανεὶς νὰ δικαιολογήσῃ κάπως τὰ περιττὰ αὐτὰ λόγια. Ἐφ' ὅσον ὅμως κανεὶς μέχρι σήμερον, οὔτε ἐκ τῶν θύραθεν σοφῶν, οὔτε ἐξ αὐτῶν οἱ ὅποιοι ἐντὸς τῆς Ἐκκλησίας ὄντες ἠγέρθησαν κατὰ τῆς ἀληθείας, δὲν ἔφθασεν εἰς τέτοιο σημεῖον πνευματικῆς ἀναισθησίας, ὥστε νὰ ἀμφισβητῇ τὴν ἀγεννησίαν τοῦ ἀγεννήτου, δὲν καταλαβαίνω τί κέρδος προκύπτει ἀπ' αὐτοὺς τοὺς λόγους. Μήπως θὰ ἔπρεπε νὰ τοῦ παραθέσωμεν τοὺς συλλογισμοὺς τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ τοῦ Χρυσίππου, διὰ νὰ μάθῃ ὅτι ὁ ἀγέννητος δὲν ἐγεννήθη, οὔτε ὁ ἴδιος ἀφ' ἑαυτοῦ, οὔτε ἀπὸ κάποιον ἄλλον, καὶ δὲν εἶ-

οὔτε νεώτερος αὐτός ἐστιν ἑαυτοῦ; Τί οὖν αὐτῷ ταῦτα βούλε-
 ται; Δοκεῖ μοι, ὁμοῦ μὲν τοῖς ἀκολουθοῦσι ἐγκαλλωπίζεσθαι,
 ὡς δὴ πυκνός τις καὶ περιττός τὴν διάνοιαν, καὶ ὀξὺς μὲν ὑπι-
 δέσθαι τὸ ἄτοπον, ὀξύτερος δὲ διαλύσαι τὸ φωραθὲν καὶ διὰ
 5 τοῦτο ἐναβρύνεσθαι τῇ τῶν λόγων στροφῇ, καὶ περὶ τὴν ἀπό-
 δεῖξιν λεπτοουργεῖν, τοῦ, μήτε ὑφ' ἑαυτοῦ μήτε ὑφ' ἑτέρου τὸν
 ἀγέννητον γεγεννησθαι. Ἐπειτα μέντοι, οὐδὲ ἐνταῦθα τῆς ἑαυ-
 τοῦ τέχνης ἐπιλανθάνεται· ἀλλ' ἐν τῇ τῶν ὁμολογουμένων δια-
 τριβῇ, ὡσπερ στοιχεῖά τινα πρὸς τοὺς ἐξῆς λόγους ἑαυτῷ πα-
 10 ρεμβάλλει. Οὐ γὰρ ἀργῶς αὐτῷ ἐκείνο ἔχει, ὅτι δεῖ, κατὰ ἀλή-
 θειαν, τὸ ποιοῦν τοῦ γινομένου προὔπαρχειν. Ἄλλ' ἵνα ἐν τοῖς
 περὶ Υἱοῦ λόγοις προδιωμολογημένον ἔχη, τὸ ὕστερον προσγε-
 γεννησθαι τῷ Πατρὶ τὸν Υἱόν, εἴπερ τὸ ποιοῦν ἐστι τοῦ γινο-
 μένου πρεσβύτερον· τούτῳ δὲ ὡς ἐπόμενον λάβῃ, τό, ἐκ μὴ
 15 ὄντων τὸν Υἱὸν γεγεννησθαι. Ἄλλ' ὁ μὲν τῆς εἰς τὸν Υἱὸν ἀσε-
 βείας ἔλεγχος ἐν τοῖς οἰκείοις τόποις ἀναμεινάτω. Ἐγὼ δὲ
 καὶ τὴν τοῦ ἀγεννήτου προσηγορίαν, κἂν τὰ μάλιστα δοκῇ
 ταῖς ἐννοίαις ἡμῶν συμβαίνειν, ἀλλ' οὖν ὡς οὐδαμοῦ τῆς Γρα-
 φῆς κειμένην, καὶ πρῶτον στοιχεῖον οὖσαν τῆς βλασφημίας
 20 αὐτῶν, σιωπᾶσθαι ἂν δικαίως ἀξίαν εἶναι φήσαιμι, τῆς Πατρὸς
 φωνῆς, ἴσον δυναμένης τῷ ἀγεννήτῳ, πρὸς τῷ καὶ τὴν περὶ
 τοῦ Υἱοῦ ἐννοίαν συνημμένως ἑαυτῇ διὰ τῆς σχέσεως συνεισά-
 γειν. Ὁ γὰρ ὄντως Πατὴρ καὶ μόνος, ἐξ οὐδενός ἐστιν ἑτέρου
 τὸ δὲ ἐξ οὐδενός, ταυτόν ἐστι τῷ, ἀγέννητος. Οὐ τοίνυν ἀγέννη-
 25 τον προσαγορευτέον μᾶλλον ἡμῖν ἢ Πατέρα, εἰ γε μὴ μέλλοι-
 μεν εἶναι σοφώτεροι τῶν διδαγμάτων τοῦ Σωτῆρος εἰπόντος·
 «Πορευθέντες βαπτίζετε εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς», ἀλλ' οὐχὶ
 τοῦ ἀγεννήτου. Καὶ ταῦτα μὲν εἰς τοσοῦτον. Ἡμεῖς δὲ τὰ συν-

ναι οὔτε προγενέστερος οὔτε μεταγενέστερος τοῦ ἑαυτοῦ του; Τί λοιπόν ἐπιδιώκει μὲ αὐτά; Μοῦ φαίνεται ὅτι τὸ πράττει, διὰ νὰ καυχᾶται εἰς τοὺς ὄπαδούς του, ὅτι εἶναι τάχα κάπως πυκνὸς καὶ πρωτότυπος εἰς τὰς σκέψεις, ἱκανὸς μὲν νὰ διίδη τὸ ἄτοπον, ἱκανώτερος δὲ νὰ ἐξουθενώσῃ τὸ ἀνακαλυφθέν· δι' αὐτὸν τὸν λόγον ἀρέσκεται εἰς τοὺς φραστικούς ἐλιγμούς καὶ εἰς τὰς λεπτολόγους ἀποδείξεις, ὡς πρὸς τὸ ὅτι ὁ ἀγέννητος δὲν γεννᾶται οὔτε ἀφ' ἑαυτοῦ οὔτε ἀπὸ κάποιου ἄλλου. Ἐπειτα δὲν ξεχνᾷ οὔτε ἐδῶ τὴν τέχνην του· ἀλλ' ἐνῶ ἀσχολεῖται μὲ πράγματα γενικῶς παραδεκτά, παρεμβάλλει στοιχεῖα πού θὰ τοῦ χρησιμεύσουν εἰς τὴν περαιτέρω διαπραγματεύσιν. Ἐκεῖνο, λόγου χάριν, πού εἶπεν ὅτι ὁ ποιητὴς προϋπάρχει πράγματι τοῦ ποιήματος, δὲν ἐτέθη χωρὶς λόγον, ἀλλὰ διὰ νὰ ἔχη ἤδη ὡμολογημένον, ὅταν θὰ κάμῃ λόγον περὶ τοῦ Υἱοῦ, ὅτι ὁ Υἱὸς ἐδημιουργήθη ὑπὸ τοῦ Πατρὸς μεταγενεστερῶς, ἐφ' ὅσον ὁ ποιητὴς εἶναι ἀρχαιότερος τοῦ ποιήματος· καὶ αὐτὸ διὰ νὰ δεχθῆ ἔν συνεχείᾳ ὅτι ὁ Υἱὸς ἐδημιουργήθη ἐκ μὴ ὄντων. Τὴν περὶ τοῦ Υἱοῦ ἀσεβείαν ὁμως θὰ τὴν ἐλέγξωμεν εἰς τὸν κατάλληλον τόπον. Ἐγὼ ὁμως πιστεύω ὅτι καὶ ὁ ὅρος «ἀγέννητος» πρέπει δικαιολογημένα νὰ ἐγκαταλειφθῆ, ἔστω καὶ ἂν εἶναι σύμφωνος πρὸς τὰς λογικὰς μας ἐννοίας, διότι πουθενά εἰς τὴν Γραφήν δὲν ὑπάρχει, εἶναι δὲ καὶ ἡ βᾶσις τῆς ἀσεβείας των· ἄλλωστε ὁ ὅρος «Πατήρ» ἢμπορεῖ ἐξ ἴσου καὶ νὰ μᾶς δώσῃ τὴν ἐννοιαν τοῦ ἀγεννήτου συγχρόνως δὲ νὰ εἰσαγάγῃ καὶ τὴν ἐννοιαν τοῦ Υἱοῦ ἀναγκαστικῶς λόγῳ τῆς σχέσεως τῶν δύο ἐννοιῶν. Διότι αὐτὸς πού εἶναι ὁ ὄντως καὶ ὁ μόνος Πατήρ, δὲν προέρχεται ἀπὸ κανένα ἄλλον· τὸ ἀπὸ κανένα ἄλλον δὲ εἶναι ταυτόσημον πρὸς τὸ ἀγέννητος. Δὲν πρέπει ἐπομένως ἡμεῖς νὰ λέγωμεν «ὁ ἀγέννητος», ἀλλ' «ὁ Πατήρ», ἂν δὲν μᾶς ἐνδιαφέρῃ νὰ φανοῦμεν σοφώτεροι τῆς διδασκαλίας τοῦ Σωτῆρος, ὁ ὁποῖος εἶπε· «πορευθέντες βαπτίζετε εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς»¹² καὶ ὄχι «εἰς τὸ ὄνομα τοῦ ἀγεννήτου». Ἐπ' αὐτοῦ εἶναι ἀρκετὰ ταῦτα, διὰ νὰ προχωρήσω-

εχῆ τοῦ λόγου διασκευώμεθα. Ὀλίγον γὰρ προελθόν, καὶ οἷον συγκεφαλαιούμενος αὐτὸς ἑαυτῷ τὰ εἰρημένα, οὕτω γράφει.

ΕΥΝ. Ἄρ' οὖν, εἰ μήτε αὐτὸς ἑαυτοῦ, μήτε ἕτερόν τι αὐτοῦ προϋπάρχειν δέδεικται, πρὸ δὲ πάντων αὐτός· ἀκολου-
5 θεῖ τούτῳ τὸ ἀγέννητον· μᾶλλον δὲ αὐτό ἐστιν οὐσία ἀγέννη-
τος.

ΒΑΣ. Ἦν τοίνυν ἐν τούτοις ἐφωράσαμεν κακουργίαν
συνιδεῖν μὲν οἶμαι, καὶ πάνν ῥάδιον τῷ καὶ μικρὸν ἐπιστήσαν-
τι, ἐμφανῆ δὲ ποιῆσαι τοῖς πολλοῖς οὐκ εὐμαρές. Πλὴν ἀλλὰ
10 πειρατέον, τὴν ἐλπίδα θεμένους ἐπὶ τὸν διδόντα ῥῆμα τοῖς εὐαγ-
γελιζομένοις δυνάμει πολλῇ. Εἰπὼν ὅτι, εἰ μήτε αὐτὸς ἑαυτοῦ,
μήτε ἕτερόν τι αὐτοῦ προϋπάρχει, ἀκολουθεῖ αὐτῷ τὸ ἀγέννη-
τον· εἶτα συνιδών, ὅτι ἐκ τῆς τῶν τεθέντων ἀκολουθίας, πρὸς
τὸ ἐναντίον αὐτῷ περιῆλθεν ὁ λόγος· (εἰ γὰρ ἀκολουθεῖ τῷ Θεῷ
15 τὸ ἀγέννητον, ἐξωθεν αὐτῷ παρέπεται δηλονότι. Τὸ δὲ ἐξωθεν
τοῦ Θεοῦ, οὐκ οὐσία αὐτοῦ ἐστιν. Ἐκ δὲ τούτων οἰχθήσεται διαρ-
ρυνὲν αὐτῷ τὸ σκαιώρημα)· ἵνα δὲ μὴ τοῦτο πάθῃ, τί ποιεῖ; Βρα-
χὺ φροντίσας τοῦ γέλωτος, δν ἐπὶ τῷ τὰ ἀνακόλουθα λέγειν
ὑπέχειν ἔμελλε, τῇ ἐπιδιορθώσει ἀπήγαγε τὸν λόγον πρὸς ἃ
20 ἐβούλετο, εἰπὼν· μᾶλλον δὲ αὐτό ἐστιν οὐσία ἀγέννητος. Τοῦ-
το δὲ οὐδεμίαν μὲν ἔχει ὁμολογίαν πρὸς τὰ προάγοντα. Πῶς
γὰρ καὶ ἐπόμενον αὐτῷ τὸ ἀγέννητον ὁ Θεὸς ἔχει; καὶ πάλιν
οὐχ ἐπόμενον, ἀλλ' ἐν τῷ τῆς οὐσίας λόγῳ περιεχόμενον; Ὅμως
γε μὴν οὐκ ἔῃ παντελῶς αὐτῷ διαφθαρηῆναι τὸ σόφισμα. Εἰ
25 γὰρ εἰπὼν, ὅτι ἀκολουθεῖ αὐτῷ τὸ ἀγέννητον, ἐνταῦθα τὸν λό-
γον ἔστησεν, οὐκ ἂν εἶχεν ὅπως ἢ τὴν ἀγεννησίαν οὐσίαν λέγειν
τοῦ Θεοῦ τῶν ὄλων, ἢ ἄλλοτρίως ἔχοντα κατ' αὐτὴν τὴν οὐσίαν
τὸν μονογενῆ Υἱὸν ἐπιδείξῃ, οὐδενὸς δυναμένου τῶν ἐξωθεν
ἐπομένων, Πατρὸς καὶ Υἱοῦ τὴν κατ' αὐτὴν τὴν οὐσίαν οἰκειό-

μεν εἰς τὴν συνέχειαν. Ὀλίγον πῖο κάτω, καὶ ὡσάν νά συγκεφαλαίωνῃ αὐτὰ πού εἶπε, γράφει τὰ ἑξῆς.

ΕΥΝ. Ἐπομένως, ἐφ' ὅσον ἔχει ἀποδειχθῆ ὅτι οὔτε ὁ ἴδιος προϋπάρχει τοῦ ἑαυτοῦ του, οὔτε κάτι ἄλλο, ὑπάρχει δὲ πρὸ πάντων τῶν πραγμάτων αὐτός, κατὰ συνέπειαν συνακολουθεῖ αὐτὸν ἢ ἀγεννησία, ἢ μᾶλλον ὁ ἴδιος ὁ Θεὸς ἔχει ὡς οὐσίαν τὴν ἀγεννησίαν.

ΒΑΣ. Τὴν πανουργίαν ἢ ὁποῖα κρύπτεται εἰς αὐτοὺς τοὺς λόγους νομίζω πῶς εἶναι πολὺ εὐκόλον νά τὴν ἀντιληφθῆ κανεὶς πού κατέχει ἔστω καὶ ὀλίγας γνώσεις· νά τὴν διασαφήσῃ ὅμως κανεὶς εἰς τοὺς πολλοὺς δὲν εἶναι εὐκόλον. Θὰ προσπαθῆσω ὅμως, ἐλπίζοντας εἰς τὴν ἐνίσχυσιν αὐτοῦ πού δίδει ἰσχυρὰ ἐπιχειρήματα εἰς αὐτοὺς πού κηρύσσουν τὴν ἀλήθειαν. Ἀφοῦ εἶπε· «ἂν δὲν προϋπάρχη οὔτε ὁ ἴδιος τοῦ ἑαυτοῦ του, οὔτε κάτι ἄλλο, τότε συνυπάρχει πρὸς αὐτὸν ἢ ἀγεννησία», ἀντελήφθη κατόπιν ὅτι βάσει αὐτῶν πού εἶπε, θὰ κατέληγεν εἰς ἀντίθετα συμπεράσματα· (διότι ἂν ἀκολουθῆ τὸν Θεὸν ἢ ἀγεννησία, εἶναι φανερόν ὅτι τὸν συνακολουθεῖ ὡς κάτι ἕξωθεν αὐτοῦ. Τὸ ἕξωθεν τοῦ Θεοῦ ὅμως δὲν ἠμπορεῖ νά εἶναι οὐσία αὐτοῦ. Βάσει αὐτῶν ὅμως διαλύεται τὸ κατασκευασμὰ του)· διὰ νά μὴν πάθῃ δὲ κάτι τέτοιο, πρόσεξε τί κάμνει; Ἀφοῦ ἐσκέφθηκε ἐπ' ὀλίγον ὅτι θὰ ἐπροξένει τὸν γέλωτα μὲ τὰς ἀντιφατικότητάς του, μὲ τὴν ἐπιδιόρθωσιν ἔστρεψε τὸν λόγον ἐκεῖ ὅπου ἤθελε καὶ εἶπε· «μᾶλλον ὁ ἴδιος ὁ Θεὸς ἔχει ὡς οὐσίαν τὴν ἀγεννησίαν». Αὐτὸ ὅμως δὲν συνδέεται καθόλου πρὸς τὰ προηγούμενα. Διότι πῶς εἶναι δυνατόν καὶ νά συνοδεύῃ τὸν Θεὸν ἢ ἀγεννησία καὶ συγχρόνως νά μὴ εἶναι αὕτη κάτι πού συνοδεύει τὸν Θεὸν ἀλλὰ νά περιέχεται εἰς τὴν οὐσίαν του; Δὲν ἀφήνει ὅμως νά καταστραφῆ καθ' ὀλοκληρίαν τὸ τέχνασμα. Διότι, ἐάν, ἀφοῦ εἶπεν ὅτι ἀκολουθεῖ τὸν Θεὸν ἢ ἀγεννησία, ἐσταματοῦσεν ἐκεῖ, δὲν θὰ ἠμποροῦσεν οὔτε νά ὀνομάσῃ τὴν ἀγεννησίαν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ τῶν ὄλων, οὔτε νά δεῖξῃ ὅτι ὁ μονογενῆς Υἱὸς εἶναι ἀλλότριος αὐτῆς ταύτης τῆς οὐσίας, διότι τίποτε ἐκ τῶν ἀκολουθούντων ἑξωτερικῶς τὸν Θεὸν δὲν ἠμπο-

τητα διστᾶν. Νῦν δὲ τῷ ἐπαγαγεῖν, μᾶλλον δὲ αὐτό ἐστιν οὐ-
 σία ἀγέννητος, ἐνεδείξατο, ὅτι αὐτό, ὅπερ ἐστὶν ὁ Θεός, ἀγεν-
 νησία ἐστὶ· τοῦτο δὲ ὅσον αὐτῷ δρόμον αἰεὶ πρὸς τὴν ἐγχείρη-
 σιν τῆς ἀσεβείας προευτρεπίζειν, μικρὸν τῷ λόγῳ προελθὼν
 5 ἐπιδείξω. Ἔστι δ' ἄρα, ὃ μὲν ἐξ ἀρχῆς εἶπεν, ἐκ τῆς τῶν πρα-
 γμάτων ἀληθείας κατὰ τὸ ἀκόλουθον τῶν δεδομένων ἀναφανέν-
 ῃ δὲ τελευταῖον ἐπέθηκεν, ἐκ τοῦ φρονήματος τοῦ αἰρετικοῦ
 προσερόφῃ, ἀναισχυντότατα πάντων τοῦ λογογράφου πρὸς
 τὴν ἐπιδιόρθωσιν τοῦ λόγου μεταπηδήσαντος. Πῶς γὰρ τὸ
 10 αὐτὸ καὶ ἀκολουθεῖ τῷ Θεῷ, καὶ ταῦτόν ἐστιν αὐτῷ, πᾶσιν
 ὄντος προδήλου, ὅτι τὸ ἀκολουθοῦν, ἕτερόν ἐστι παρὰ τὸν οὐ
 ἐστὶν ἐπακολούθημα; Ὁ δέ, ὥσπερ ὁδοῦ τινος λαβόμενος,
 ἐκ τοῦ καθ' ὑφαρπαγὴν αὐτῷ προληφθέντος λόγου, πρὸς τὴν
 κατασκευὴν ἐντεῦθεν χωρεῖ τοῦ τὴν ἀγεννησίαν οὐσίαν εἶναι
 15 τοῦ Θεοῦ τῶν ὄλων, ἵνα τοῦτου δειχθέντος ὁμολογούμενον
 ἔχη τό, ἀνόμοιον κατὰ τὴν οὐσίαν εἶναι τὸν Μονογενῆ τῷ Πα-
 τρί. Σκοπεῖτε δὲ ἅ φησιν.

ΕΥΝ. Ἄγέννητον δὲ λέγοντες, οὐκ ὀνόματι μόνον, κατ'
 ἐπίνοιαν ἀνθρωπίνην, σεμνύνειν οἴομεθα δεῖν, ἐκτινύναι δὲ
 20 αὐτῷ τὸ πάντων ἀναγκαιότατον ὄφλημα τῷ Θεῷ τὴν τοῦ εἶναι
 ὃ ἐστὶν ὁμολογίαν. Τὰ γὰρ τοι κατ' ἐπίνοιαν λεγόμενα, ἐν ὀνό-
 μασι μόνον καὶ προφορᾷ τὸ εἶναι ἔχοντα, ταῖς φωναῖς συνδια-
 λύεσθαι πέφυκεν.

ΒΑΣ. Ἄναιρεῖ τὸ κατ' ἐπίνοιαν θεωρεῖσθαι ἐπὶ τοῦ Θεοῦ τὸ
 25 ἀγέννητον, ἠγούμενος ἐντεῦθεν ῥαδίαν αὐτῷ τὴν ἐπιχείρησιν
 ἔσσεσθαι τοῦ τὴν ἀγεννησίαν οὐσίαν εἶναι τοῦ Θεοῦ· ἐκ τούτου
 δὲ ἀναντιρρήτως δείξειν, ἀνόμοιον εἶναι κατ' αὐτὴν τὴν οὐσίαν
 τὸν μονογενῆ Υἱὸν τῷ Πατρί. Διὰ τοῦτο προσπλέκεται τῷ ῥήματι

ρεῖ νὰ διαφοροποιήσῃ τὴν συγγένειαν τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ κατὰ τὴν οὐσίαν. Τώρα ὁμως, μὲ τὸ νὰ προσθέσῃ «μᾶλλον δὲ αὐτὸ εἶναι οὐσία ἀγέννητος», ἔδειξεν ὅτι αὐτὸ, δηλαδὴ ὁ Θεὸς, εἶναι ἀγεννησία εἰς τὴν οὐσίαν του. Πόσον δὲ αὐτὸ τοῦ ἀνοιγε τὸν δρόμον εἰς τὸ ἀσεβὲς ἐγχείρημά του, θὰ τὸ ἀναπτύξω ὀλίγον πιὸ κάτω. Ἐπομένως αὐτὸ ποῦ εἶπεν εἰς τὴν ἀρχὴν, ἐβγήκεν ὡς συνεπὲς συμπέρασμα ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἀληθείας τῶν πραγμάτων ποῦ ὡς δεδομένα ἔθεσεν· αὐτὸ ὁμως ποῦ προσέθεσεν εἰς τὸ τέλος, προῆλθεν ἀπὸ τὰ αἰρετικά του φρονήματα, ἀφοῦ μὲ ἀνήκουστον ἀναισχυντίαν ὁ λογογράφος μετεπήδησεν εἰς τὴν ἐπιδιόρθωσιν τῶν λόγων του. Διότι πῶς εἶναι δυνατὸν τὸ ἴδιον γνώρισμα καὶ νὰ ἀκολουθῇ τὸν Θεὸν καὶ νὰ εἶναι τὸ ἴδιον πρὸς αὐτὸν, ἐφ' ὅσον εἰς ὅλους εἶναι προφανές, ὅτι αὐτὸ ποῦ ἀκολουθεῖ εἶναι κάτι διαφορετικὸν ἀπὸ ἐκεῖνο ὅπισθεν τοῦ ὁποίου ἀκολουθεῖ; Αὐτὸς ὁμως, ὡσὰν νὰ εὐρῆκε κάποιον δρόμον, μὲ τὴν γνώμην ποῦ ξαφνικὰ ἐκτὸς συναφείας ἐπαρουσίασε, προχωρεῖ μὲ βάσιν αὐτὸ εἰς τὸ νὰ δείξῃ ὅτι ἡ ἀγεννησία εἶναι ἢ οὐσία τοῦ Θεοῦ τῶν ὄλων, ὥστε ἀφοῦ ἀποδειχθῇ τοῦτο νὰ ἔχη ὡς ὠμολογημένον ὅτι ὁ Μονογενὴς Υἱὸς εἶναι ἀνόμιος τοῦ Πατρὸς ὡς πρὸς τὴν οὐσίαν. Προσέξτε δὲ τί λέγει.

ΕΥΝ. Νομίζω δὲ ὅτι, ὅταν λέγωμεν «ἀγέννητον», δὲν πρέπει νὰ τὸ ἐννοοῦμεν κατ' ὄνομα καὶ ὡς ὑπάρχον εἰς τὴν ἀνθρωπίνην διάνοιαν μόνον, ἀλλὰ νὰ τὸ ἐπεκτείνωμεν ὡς κάτι ἀπολύτως ἀναγκαῖον εἰς τὸν ἴδιον τὸν Θεόν, προκειμένου νὰ ἐκφράσωμεν τὸ τί εἶναι οὗτος. Διότι αὐτὰ ποῦ λέγονται ὅπως τὰ συνέλαβεν ὁ νοῦς μας, ὑπάρχουν μόνον καθ' ὃν χρόνον κατονομάζονται καὶ προφέρονται, διαλύονται δὲ μαζὺ μὲ τὰς ἐκφράσεις.

ΒΑΣ. Καταπολεμεῖ τὸ νὰ θεωρήσωμεν τὸ ἀγέννητον ἐπὶ τοῦ Θεοῦ ὡς ἀπλῆν ἀνθρωπίνην ἐννοίαν, ἐπειδὴ νομίζει ὅτι θὰ τοῦ εἶναι εὐκολον κατόπιν νὰ ταυτίσῃ τὴν ἀγεννησίαν πρὸς τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ, νὰ δείξῃ δὲ εἰς τὴν συνέχειαν ἀναντιρρήτως ὅτι ὁ μονογενὴς Υἱὸς εἶναι ἀνόμιος τοῦ Πατρὸς

τι τῆς ἐπινοίας, ὡς οὐδέν σημαίνουντι τὸ παράπαν, ἀλλ' ἐν μόνῃ τῇ προφορᾷ τὴν ὑπόστασιν κεκτημένῳ· καὶ ἀνάξιον εἶναι Θεοῦ προσποιεῖται, ταῖς ἐπινοίαις αὐτὸν ἀποσεμνύνειν. Ἐγὼ δέ, εἰ μὲν ἐπινοία θεωρητὸν ἢ μὴ τὸ ἀγέννητον, οὐπω δισχυρίζομαι
5 πρὶν ἂν ὑπ' αὐτῆς τοῦ λόγου τῆς ἐξετάσεως διδαχθῶμεν.

6. Αὐτὸ δὲ τοῦτο τί ποτέ ἐστιν ἡ ἐπίνοια, ἡδέως ἂν αὐτὸν ἐρωτήσαιμι· ἄρ' οὐδέν παντάπασι σημαίνει τὸ ὄνομα τοῦτο, καὶ ψόφος ἄλλως ἐστὶ διὰ τῆς γλώττης ἐκπίπτων; Ἄλλὰ τὸ τοιοῦτον οὐχὶ ἐπίνοια, παράνοια δ' ἂν μᾶλλον καὶ φλυαρία
10 προσαγορεύοιτο. Εἰ δὲ συγχωροίη σημαίνει μὲν τι τὴν ἐπίνοιαν, ψευδὲς δὲ τοῦτο παντελῶς καὶ ἀνύπαρκτον, ὡς ἐν ταῖς μυθοποιίαις κενταύρων δὴ τινῶν ἀναπλασμοὺς καὶ χιμαίρας, πῶς τὸ σημαίνόμενον ψεῦδος τῷ ψόφῳ τῆς γλώττης συναφανίζεται, τῆς μὲν φωνῆς πάντως εἰς ἀέρα προχεομένης, τῶν δὲ
15 ψευδῶν νοημάτων ἐναπομενονόντων τῇ διανοίᾳ; Οὐδὲ γὰρ ἐπειδὴν ποτε ψευδῶν παντελῶς καὶ διακένων ἀναπλασμῶν, ἢ ἐν ταῖς καθ' ὕπνον φαντασίαις, ἢ ἄλλως ἐν τοῖς ματαιοῖς τοῦ νοῦ κινήμασιν ἡ ψυχὴ πληρωθεῖσα, παρακατάσχη τῇ μνήμῃ, εἶτα διὰ τῆς φωνῆς ἐξαγγεῖλαι προέληται, ὁμοῦ τῷ προενεχθέντι
20 λόγῳ συνηφανίσθη καὶ τὰ φαντάσματα. Πολλοῦ γὰρ ἂν ἄξιον ἦν τὰ ψευδῆ λέγειν, εἴπερ ἡ φύσις τοῦ ψεύδους τοῖς λαλουμένοις συνδιεφθείρετο· ἀλλ' οὐκ ἔχον ἐστὶ φύσιν τοῦτό γε. Ὑπόλοιπον δ' ἂν εἶη δεικνύναι, πῶς μὲν ἡ συνήθεια, καὶ ἐπὶ ποίων πραγμάτων τῇ ἐπινοίᾳ χρῆται· πῶς δὲ τὰ θεῖα λόγια τὴν χρῆ-
25 σιν αὐτῆς παρεδέξατο. Ὁρῶμεν τοίνυν, ὅτι ἐν μὲν τῇ κοινῇ χρήσει, τὰ ταῖς ἀθρώαις ἐπιβολαῖς τοῦ νοῦ ἀπλᾶ δοκοῦντα εἶναι καὶ μοναχά, ταῖς δὲ κατὰ λεπτὸν ἐξετάσεσι ποικίλα φαινόμενα, καὶ πολλὰ ταῦτα τῷ νῷ διαιρούμενα, ἐπινοία μόνῃ διαιρετὰ

ὡς πρὸς τὴν οὐσίαν. Διὰ τοῦτο μπερδεύεται μὲ τὴν λέξιν «ἐπίνοια», ἡ ὁποία κατ' αὐτὸν δὲν σημαίνει τίποτε, ἀλλ' ἔχει ὄντοτητα μόνον ὅταν προφέρεται· προσποιεῖται δὲ ὅτι δὲν ἀρμόζει νὰ ἐξυμνοῦμεν τὸν Θεὸν μὲ ἀνθρωπίνας ἐννοίας. Ἐγὼ ὁμως δὲν ἤμπορῶ ἀκόμη νὰ εἶπω ἂν πρέπη νὰ ἐκλάβωμεν τὸ ἀγέννητον ὡς ἀνθρωπίνην ἐννοίαν ἢ ὄχι, πρὶν ἐξετάσωμεν τὴν ἐννοίαν καὶ μάθωμεν τί σημαίνει ἀπὸ τὴν ἐξέτασιν.

6. Θὰ τὸν ἐρωτοῦσα λοιπὸν μὲ μεγάλην εὐχαρίστησιν περὶ τοῦ τί τέλος πάντων εἶναι αὐτὴ ἡ ἐπίνοια. Δὲν σημαίνει ἄραγε τίποτε αὐτὸ τὸ ὄνομα, ἀλλ' εἶναι ἀπλῶς ἓνας ἤχος ποῦ δημιουργεῖ ἡ γλῶσσα; Αὐτὸ ὁμως θὰ ἤμποροῦσε νὰ ὀνομασθῆ ὄχι ἐπίνοια, ἀλλὰ πιὸ πολὺ παράνοια καὶ φλυαρία. Ἄν ὁμως δέχεται ὅτι σημαίνει μὲν κάτι ἡ ἐπίνοια εἶναι ὁμως τοῦτο ἐντελῶς ψευδὲς καὶ ἀνύπαρκτον, ὅπως συμβαίνει εἰς τὰ παραμύθια, ὅπου πλάθωμεν τερατώδη ὄντα καὶ φαντάσματα, τότε πῶς αὐτὸ τὸ ψεῦδος ἔστω καταστρέφεται μαζὺ μὲ τὸν ἤχον ποῦ δημιουργεῖ ἡ γλῶσσα καί, ἐνῶ ἡ φωνὴ διασκορπίζεται εἰς τὸν ἀέρα, ἀπομένουν εἰς τὸν νοῦν τὰ ψεύτικα νοήματα; Διότι ἀσφαλῶς, ὅταν ἡ ψυχὴ γεμίση μὲ ψεύτικα καὶ κενὰ περιεχομένου κατασκευάσματα, εἴτε κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν ὀνειρῶν εἴτε καὶ ὅταν φαντασιοσκοπῆ ὁ νοῦς ἀσκόπως, καὶ τὰ κρατήσῃ ἐν συνεχείᾳ εἰς τὴν μνήμην, δὲν συγκαταστρέφονται καὶ τὰ φαντάσματα μαζὺ μὲ τὰς λέξεις ποῦ τὰ ἐκφράζουν, ὅταν ἀποφασίσῃ νὰ τὰ ἐξωτερικεύσῃ. Θὰ ἄξιζε νὰ λέγη κανεὶς ψεῦδη, ἂν ἡ φύσις τοῦ ψεύδους κατεστρέφετο μαζὺ μὲ τὰς λέξεις· αὐτὸ ὁμως δὲν ἀνήκει εἰς τὴν φύσιν τοῦ πράγματος. Ἄπομένει ἐπομένως νὰ δείξωμεν κατὰ ποῖον τρόπον καὶ ἐπὶ ποίων πραγμάτων γίνεται συνήθως χρῆσις τῆς ἐπινοίας, πῶς δὲ ἐγένεν αὕτη παραδεκτὴ καὶ εἰς τὴν ἱερὰν διδασκαλίαν. Βλέπομεν λοιπὸν ὅτι κατὰ τὴν κοινήν τοῦ ὄρου χρῆσιν, αὐτὰ ποῦ κατὰ τὴν γενικὴν τοῦ νοῦ σύλληψιν φαίνονται ὅτι εἶναι ἀπλᾶ καὶ μεμονωμένα, ὅταν ὁμως ἐξετασθοῦν λεπτομερῶς παρουσιάζονται ποικίλα καὶ διαιροῦνται διὰ τοῦ νοῦ εἰς πολλὰ ἄλλα, αὐτὰ λέγονται ὅτι εἶναι διηρημένα «τῇ ἐπινοίᾳ», μὲ τὸν

λέγεται. Οἶον, τὸ σῶμα ἀπλοῦν μὲν εἶναι φησιν ἡ πρώτη ἔν-
 τευξις, ποικίλον δὲ ὁ λόγος ἐπιῶν δείκνυσι, τῇ ἐπινοίᾳ αὐτὸ
 εἰς τὰ ἐξ ὧν σύγκειται διαλύων, καὶ χρῶμα, καὶ σχῆμα, καὶ
 ἀντιτυπίαν, καὶ μέγεθος, καὶ τὰ λοιπά. Πάλιν τὰ ἀνυπόστατα
 5 μὲν παντελῶς, κατὰ δὲ ἀναζωγράφησίν τινα τῆς ἐννοίας καὶ
 φαντασίαν μόνην ἀνατυπούμενα· ὡς ὅσα οἱ μυθοποιοὶ καὶ ζω-
 γράφοι πρὸς τὴν τῶν ἐντυγχανόντων ἔκκληξιν τερατεύονται
 κατ' ἐπίνοιαν, καὶ ταῦτα θεωρητὰ ὑπὸ τῆς συνηθείας λέγεται.
 Ὡν οὐδενὸς ἐπιμνησθεὶς οὗτος, ἢ ἀμαθῶς ἢ κακούργως, περὶ
 10 τῆς τῶν ἀνυπόστατων ἐπινοίας μόνης ἡμῖν ἐφιλοσόφησε· καὶ
 οὐδὲ ταύτην ὡς ἔχει φύσεως ἐξηγούμενος. Οὐ γὰρ σημαίνειν
 μὲν τι τὴν ἐπίνοιαν, ψευδὲς δὲ τοῦτο, φησὶν· ἀλλὰ παντελῶς
 ἄσημον εἶναι τὸ ὄνομα, καὶ ἐν μόνῃ τῇ ἐκφωνήσῃ τὴν ὑπό-
 στασιν ἔχειν. Καίτοι τοσοῦτον ἀπέχει τοῦ κατὰ τῶν ματαίων
 15 μόνων καὶ ἀνυποστάτων φαντασιῶν, τὸ ὄνομα τοῦτο τῆς ἐπι-
 νοίας κεῖσθαι, ὥστε μετὰ τὸ πρῶτον ἡμῖν ἀπὸ τῆς αἰσθήσεως
 ἐγγινόμενον νόημα τὴν λεπτοτέραν καὶ ἀκριβεστέραν τοῦ νοη-
 θέντος ἐπενθύμησιν, ἐπίνοιαν ὀνομάζεσθαι· ὅθεν ἡ συνηθεια
 καλεῖ ἐπιλογισμόν, εἰ καὶ μὴ οἰκείως. Οἶον τοῦ σίτου νόημα
 20 μὲν ἀπλοῦν ἐνυπάρχει πᾶσι, καθὸ φανέντα γνωρίζομεν· ἐν δὲ
 τῇ ἀκριβεῖ περὶ αὐτοῦ ἐξετάσει, θεωρία τε πλειόνων προσέρ-
 χεται, καὶ προσηγορίαι διάφοροι τῶν νοηθέντων σημαντικαί.
 Τὸν γὰρ αὐτὸν σῖτον, νῦν μὲν καρπὸν λέγομεν, νῦν δὲ σπέρμα,
 καὶ πάλιν τροφήν· καρπὸν μὲν, ὡς τέλος τῆς παρελθούσης γεωρ-
 25 γίας· σπέρμα δέ, ὡς ἀρχὴν τῆς μελλούσης· τροφήν δέ, ὡς κατὰ λ-
 ληλον εἰς προσθήκην τῷ τοῦ προσφερομένου σώματι. Τούτων
 ἐν ἑκαστον τῶν λεγομένων καὶ κατ' ἐπίνοιαν θεωρεῖται, καὶ
 τῷ ψόφῳ τῆς γλώσσης οὐ συναπέρχεται· ἀλλὰ τῇ ψυχῇ τοῦ
 νενοηκότος ἐνίδρυσται τὰ νοήματα. Καὶ ἀπαξιαπλῶς, πάντα τὰ

νοῦν. Διὰ τὸ σῶμα λόγου χάριν ἡ πρώτη ἐντύπωσις μᾶς λέγει ὅτι εἶναι ἀπλοῦν, εἰς τὴν συνέχειαν ὁμῶς ὁ νοῦς ἔρχεται καὶ δείχνει ὅτι εἶναι σύνθετον, μετὰ τὸ νὰ τὸ διαλύη «τῇ ἐπινοίᾳ», μετὰ τὴν σκέψιν, εἰς τὰ μέρη ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἀποτελεῖται, καὶ εἰς χρῶμα, σχῆμα, στερεότητα, μέγεθος καὶ λοιπὰ. Ἄλλα πάλιν ποῦ εἶναι ἐντελῶς ἀνυπόστατα, παρίστανται μετὰ τὸ νὰ ἀναζωγραφῆ κανεὶς τὴν ἐννοίαν τῶν κατὰ φαντασίαν, ὅπως αὐτὰ ποῦ ἐπινοοῦν οἱ μυθοποιοὶ καὶ οἱ ζωγράφοι, διὰ νὰ προκαλέσουν τὴν ἔκπληξιν αὐτῶν ποῦ θὰ τὰ διαβάσουν ἢ θὰ τὰ ἴδου· καὶ αὐτὰ λοιπὸν συνήθως λέγομεν ὅτι εἶναι ὁρατὰ. Τίποτε ἀπ' αὐτὰ δὲν ἔλαβεν ὑπ' ὄψιν οὗτος καὶ εἶτε ἀπὸ ἀμάθειαν εἶτε ἀπὸ δολιότητα μᾶς κάμνει φιλοσοφίαν μόνον διὰ τὴν ἐπίνοιαν τῶν ἀνυπάρκτων· καὶ οὔτε τὴν φύσιν αὐτῆς ἐξηγεῖ. Διότι δὲν λέγει ὅτι σημαίνει μὲν κάτι ἢ ἐπίνοια, εἶναι ὁμῶς τοῦτο ψευδές, ἀλλ' ὅτι ὁ ὅρος δὲν σημαίνει τίποτε, καὶ ὑπάρχει ἀπλῶς μόνον ὅταν προφέρεται. Ὁ ὅρος ἐπίνοια ἀπέχει παρὰ ταῦτα πολὺ ἀπὸ τὰς φαντασίας ματαίων καὶ ἀνυποστάτων πραγμάτων, σημαίνει δὲ τὴν λεπτομερεστέραν καὶ ἀκριβεστέραν ἐνθύμησιν, τοῦ νοηθέντος πράγματος, ἢ ὁποῖα ἀκολουθεῖ τὴν παράστασιν ποῦ προσεκομίσθη ἀπὸ τὰς αἰσθήσεις· διὰ τοῦτο ὀνομάζεται συνήθως καὶ «ἐπιλογισμός», πρόσθετος σκέψις δηλαδὴ, μολονότι δὲν ταιριάζει τοῦτο ἀπολύτως. Ἡ ἰδέα τοῦ σίτου λόγου χάριν εἶναι ἀπλῆ εἰς ὅλους, ὅπως τὴν συλλαμβάνομεν, ὅταν τὸν ἀντικρῦσωμεν· ὅταν ὁμῶς τὸν ἐξετάσωμεν ἀκριβῶς, τότε βλέπομεν περισσότερα πράγματα, καὶ χρησιμοποιοῦμεν καὶ διαφόρους ὀνομασίας, διὰ νὰ δηλώσωμεν αὐτὰ ποῦ ἐσκέφθημεν. Διότι τὸν ἴδιον τὸν σῖτον, ἄλλοτε τὸν ὀνομάζομεν καρπὸν, ἄλλοτε σπέρμα, ἄλλοτε πάλιν τροφήν· τὸ καρπὸς σημαίνει ὅτι ἔφθασεν εἰς τὸ τέλος ἢ προηγουμένη καλλιέργεια, τὸ σπέρμα ὅτι ἀρχίζει ἢ καινούργια καλλιέργεια, τὸ τροφή δὲ ὅτι εἶναι οὗτος κατάλληλος διὰ νὰ ἀναπτυχθῇ τὸ σῶμα αὐτοῦ ποῦ τὸν τρώγει. Τὸ καθένα ἀπ' αὐτὰ ποῦ λέγομεν εἶναι καὶ «κατ' ἐπίνοιαν» καὶ συγχρόνως δὲν καταστρέφεται μαζὺ μετὰ τὸν ἤχον τῆς γλώσσης· ἀλλὰ τὰ νοήματα εἶναι χαρα-

τῇ αἰσθήσει γνώριμα, καὶ ἀπλᾶ μὲν εἶναι τῷ ὑποκειμένῳ δοκοῦντα, ποικίλον δὲ λόγον κατὰ τὴν θεωρίαν ἐπιδεχόμενα, ἐπινοία θεωρητὰ λέγεται.

7. Ἐγγὺς δὴ τοῦ τοιοῦτου τρόπου, τῆς ἐπινοίας τὴν χρῆ-
 5 σιν καὶ παρὰ τοῦ θεοῦ δεδιδάγμεθα λόγου. Τὰ μὲν οὖν ἄλλα παρήσω, πολλὰ ἔχων εἰπεῖν, ἐνὸς δὲ μόνου τοῦ καιριωτάτου μνησθήσομαι. Ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ἐν τοῖς περὶ ἑαυτοῦ λόγοις, τὴν φιλανθρωπίαν τῆς θεότητος καὶ τὴν ἐξ οἰκονομίας χάριν τοῖς ἀνθρώποις παραδηλῶν, ἰδιώμασί τισι
 10 τοῖς περὶ αὐτὸν θεωρουμένοις ἀπεσίμεινε ταύτην, θύραν ἑαυτὸν λέγων, καὶ ὄδον, καὶ ἄρτον, καὶ ἀμπελον, καὶ ποιμένα, καὶ φῶς, οὗ πολυώνυμός τις ὢν· οὐ γὰρ πάντα τὰ ὀνόματα εἰς ταῦτὸν ἀλλήλοις φέρει. Ἄλλο γὰρ τὸ σημαίνον φωτός, καὶ ἄλλο ἀμπέλου, καὶ ἄλλο ὁδοῦ, καὶ ἄλλο ποιμένος. Ἄλλ'
 15 ἐν ὧν κατὰ τὸ ὑποκείμενον, καὶ μία οὐσία καὶ ἀπλῆ καὶ ἀσύνθετος, ἄλλοτε ἄλλως ἑαυτὸν ὀνομάζει, ταῖς ἐπινοίαις διαφερούσας ἀλλήλων τὰς προσηγορίας μεθαρμοζόμενος. Κατὰ γὰρ τὴν τῶν ἐνεργειῶν διαφορὰν, καὶ τὴν πρὸς τὰ εὐεργετούμενα σχέσιν, διάφορα ἑαυτῷ καὶ τὰ ὀνόματα τίθεται. Φῶς μὲν γὰρ
 20 ἑαυτὸν τοῦ κόσμου λέγει, τό τε ἀπρόσιτον τῆς ἐν τῇ θεότητι δόξης τῷ ὀνόματι τούτῳ διασημαίνων, καὶ ὡς τῇ λαμπρότητι τῆς γνώσεως, τοὺς κεκαθαρμένους τὸ ὄμμα τῆς ψυχῆς καταναγάζων. Ἀμπελον δέ, ὡς τοὺς ἐν αὐτῷ κατὰ τὴν πίστιν ἐρριζωμένους ἐπ' ἔργων ἀγαθῶν καρποφορίας ἐκτρέφων. Ἄρτον δέ,
 25 ὡς οἰκειοτάτη τροφὴ λογικοῦ τυγχάνων, τῷ διακρατεῖν τὴν σύστασιν τῆς ψυχῆς, καὶ τὸ ἰδίωμα αὐτῆς διασώζειν, ἀναπληρῶν ἀεὶ παρ' ἑαυτοῦ τὸ ἐνδέον, καὶ πρὸς τὴν ἐξ ἀλογίας ἐγγινομένην ἀρρωστίαν οὐκ ἔων ὑποφέρεσθαι. Καὶ οὕτως ἂν τις τῶν ὀνομάτων ἕκαστον ἐφοδεύων, ποικίλας εὗροι τὰς ἐπινοίας

γμένα εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ σκεπτομένου. Γενικῶς δὲ ὅλα ὅσα γνωρίζομεν διὰ τῶν αἰσθήσεων, πού ἐκ πρώτης ὄψεως φαίνονται ὡς ἀπλᾶ, μετὰ τὴν ἐξέτασίν των ὁμως εἶναι διαιρετὰ κατὰ ποικίλους τρόπους, ὅλα αὐτὰ εἶναι γνωστὰ «κατ' ἐπίνοιαν».

7. Παρομοίαν χρῆσιν τῆς ἐπίνοιας μᾶς διδάσκει καὶ ἡ ἁγία Γραφή. Θὰ ἀφήσω ὁμως τὰ ἄλλα, μολονότι ἔχω πολλὰ νὰ ἀναφέρω, καὶ θὰ θυμηθῶ ἓνα μόνον, τὸ σπουδαιότερον. Ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός, ὅταν ὠμίλει διὰ τὸν ἑαυτὸν του, προκειμένου νὰ φανερώσῃ εἰς τοὺς ἀνθρώπους τὴν φιλανθρωπίαν τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν σωτηριώδη χάριν, ἐδήλωνε ταύτην μὲ τὰ ἰδιώματα πού βλέπει κανεὶς εἰς αὐτὸν· ἔτσι ὠνόμασε τὸν ἑαυτὸν του θύραν, καὶ ὁδὸν καὶ ἄρτον καὶ ἄμπελον καὶ ποιμένα καὶ φῶς, μολονότι δὲν εἶναι πολυώνυμος, ἐπειδὴ ὅλα τὰ ὀνόματα δὲν ἔχουν μετὰξύ των τὴν ἰδίαν ἔννοιαν. Διότι ἄλλη εἶναι ἡ σημασία τοῦ φωτός καὶ ἄλλη τῆς ἀμπέλου καὶ ἄλλη τῆς ὁδοῦ καὶ ἄλλη τοῦ ποιμένου. Ἐνῶ λοιπὸν εἶναι ἓνας ὡς ὑποκείμενον, καὶ μία οὐσία ἀπλῆ καὶ ἀσύνθετος, ὀνομάζει τὸν ἑαυτὸν του ἄλλοτε οὕτως καὶ ἄλλοτε ἄλλως, ἐναλλάσσων τὰς διαφορετικὰς μετὰξύ των ὀνομασίας ἐπὶ τῇ βᾶσει αὐτῶν πού σκέπτεται. Ἀναλόγως πρὸς τὴν διαφορὰν τῶν ἐνεργειῶν καὶ τὴν σχέσιν πρὸς τὰ εὐεργετούμενα, δίδει εἰς τὸν ἑαυτὸν του καὶ διάφορα ὀνόματα. Ὀνομάζει τὸν ἑαυτὸν του φῶς τοῦ κόσμου· δηλώνει δὲ μὲ τὸ ὄνομα αὐτὸ καὶ τὸ ἀπρόσιτον τῆς δόξης τῆς θεότητος καὶ ὅτι φωτίζει μὲ τὴν λαμπρότητα τῆς γνώσεως αὐτοῦς πού ἔχουν καθαρὰ τὰ μάτια τῆς ψυχῆς των. Ἄμπελον δὲ διότι αὐτοῦς οἱ ὅποιοι ἔχουν εἰς αὐτὸν ριζωμένην τὴν πίστιν τοὺς διατρέφει, ὥστε νὰ καρποφοροῦν εἰς ἔργα ἀγαθὰ. Ἄρτον δέ, διότι αὐτός, ὡς τροφή πού ἀρμόζει εἰς τὰ λογικὰ ὄντα, διακρατεῖ τὴν σύστασιν τῆς ψυχῆς, διαφυλάσσει τὰ γνωρίσματα τῆς, ἀναπληρῶνει πάντοτε προσθέτων ἀπὸ τὸν ἑαυτὸν του ὅ,τι τῆς λείπει, καὶ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον δὲν ἀφήνει νὰ ὑποπέσῃ εἰς τὰς ἀσθενείας πού προκύπτουν ἀπὸ τὴν ἀλογίαν. Κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον ἂν πάρῃ κανεὶς μὲ τὴν σειρὰν τὰ ὀνόματα, θὰ εὕρῃ ὅτι αἱ μὲν ἐπίνοιαι εἶναι πολλαί, κάτω ὁμως

ἐνὸς ἐκάστου τοῦ κατὰ τὴν οὐσίαν τοῖς πᾶσιν ὑποκειμένου.
 Τίς οὖν οὕτω τὴν γλῶσσαν πρὸς βλασφημίαν ἠκόνηται, ὥστε
 τολμησαι εἰπεῖν ταῖς φωναῖς τὰς ἐπινοίας ταύτας συνδιαλύε-
 σθαι; Τί οὖν ἄτοπον, οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ Θεοῦ τῶν ὄλων λαμβά-
 5 νεσθαί τινα κατ' ἐπινοίαν, καὶ αὐτὸ τοῦτο πρῶτον, περὶ οὗ
 ὁ σύμπας ἡμῖν κεκίνηται λόγος; Εὐρήσομεν γὰρ οὐδαμῶς ἐτέ-
 ρως λεγόμενον τὸ ἀγέννητον. "Ἀφθαρτον γὰρ καὶ ἀγέννητον
 εἶναι τὸν Θεὸν τῶν ὄλων λέγομεν, κατὰ διαφόρους ἐπιβολὰς
 τοῖς ὀνόμασι τούτοις προσαγορευόντες. "Οταν μὲν γὰρ εἰς τοὺς
 10 κατόπιν αἰῶνας ἀποβλέψωμεν, ὑπερεκκρίπτουσιν πάσης ἀρχῆς
 εὐρίσκοντες τὴν ζωὴν τοῦ Θεοῦ, ἀγέννητον αὐτὸν λέγομεν
 ὅταν δὲ τοῖς ἐπερχομένοις αἰῶσι τὸν νοῦν ἐπεκτείνωμεν, τὸν
 ἀόριστον καὶ ἄπειρον, καὶ οὐδενὶ τέλει καταληπτὸν προσαγο-
 ρεῖομεν ἄφθαρτον. Ὡς οὖν τὸ ἀτελεύτητον τῆς ζωῆς, ἄφθα-
 15 τον· οὕτω τὸ ἀναρχον αὐτῆς, ἀγέννητον ὀνομάσθη, τῇ ἐπινοίᾳ
 θεωρούντων ἡμῶν ἐκάτερα. Τίς οὖν ἀντερεῖ λόγος, καὶ ἐπινοεῖ-
 σθαι τῶν ὀνομάτων τούτων ἐκάτερον, καὶ ὁμολογίαν εἶναι τοῦ
 κατ' ἀλήθειαν τῷ Θεῷ προσόντος; Ὁ δὲ ὡς μαχόμενα ταῦτα
 καὶ ἀσύμβατα παντελῶς, ἀπ' ἀλλήλων διίστησι· τό, τί κατ'
 20 ἐπινοίαν τι λέγεσθαι, καὶ τὸ ἀποπληροῦν τῷ Θεῷ τὴν τοῦ εἶναι
 ὃ ἔστιν ὁμολογίαν.

8. Καὶ γὰρ αὖ μὴδὲ τοῦτο παρέλθωμεν, οἷον αὐτῷ τῆς
 εὐλαβείας τὸ σχῆμα ἐπὶ καταστροφῇ τῶν ἀκουόντων ἐπιεινήθη-
 ται ἐν τῷ λέγειν.

25 *EYN.* Μὴ κατ' ἐπινοίαν ἀνθρωπίνην σεμνύνειν τὸν Θεὸν
 τῇ τοῦ ἀγεννήτου προσηγορίᾳ, ἐκτινῶναι δὲ αὐτῷ τὸ πάντων
 ἀναγκαιότατον ὄφλημα, ἐν τῇ τοῦ εἶναι ὃ ἔστιν ὁμολογίᾳ.

13. Περὶ τοῦ συζητουμένου ἐνταῦθα γνωσιολογικοῦ προβλήματος
 βλ. εἰσαγωγήν σ. 19 ἔ.

ἀπὸ τὸ καθένα ὄνομα ὑπάρχει τὸ ἓνα ἀπλοῦν εἰς τὴν οὐσίαν ὑποκείμενον. Ποιὸς λοιπὸν ἔχει ἀκονίσει τὴν γλῶσσαν του τόσο καλὰ πρὸς βλασφημίαν, ὥστε νὰ τολμήσῃ νὰ εἰπῇ ὅτι αἱ ἐπίνοιαὶ αὐταὶ διαλύονται μαζὺ μὲ τὸν ἦχον τῶν λέξεων; Ἄν εἶναι ἔτσι τότε δὲν εἶναι καθόλου ἄτοπον νὰ θεωρήσωμεν ὅτι ὠρισμένα γνωρίσματα λαμβάνονται καὶ ἐπὶ τοῦ Θεοῦ κατ' ἐπίνοιαν, καὶ μάλιστα πρῶτον ἐξ ὄλων αὐτὸ ποῦ ἐγένετο ἀφορμὴ διὰ τὸν λόγον μας. Θὰ εὐρωμεν δηλαδὴ ὅτι καὶ τὸ ἀγέννητον τοῦ Θεοῦ ὑπὸ τὴν ἰδίαν ἔννοιαν λέγεται. Ὀνομάζομεν τὸν Θεὸν τῶν ὄλων ἄφθαρτον καὶ ἀγέννητον, χρησιμοποιοῦντες τὰ ὀνόματα αὐτὰ εἰς διαφορετικὰς περιστάσεις. Ὅταν δηλαδὴ ἡ σκέψις μας κατευθυνθῇ πρὸς τὸν προηγούμενον χρόνον, ἐπειδὴ εὐρίσκομεν ὅτι ἡ ζωὴ τοῦ Θεοῦ οὐδεμίαν ἔχει ἀρχήν, τὸν ὀνομάζομεν ἀγέννητον. Ὅταν ὅμως στρέψωμεν τὸν νοῦν μας εἰς τὸν χρόνον ποῦ ἔρχεται, εἰς τὸ μέλλον, τότε τὸν ἀόριστον καὶ ἄπειρον Θεόν, ποῦ δὲν ὀρίζεται ἀπὸ κανένα πέρασ, τὸν ὀνομάζομεν ἄφθαρτον. Ὅπως λοιπὸν αὐτὸ ποῦ ἔχει ἀτελεῦτητον ζωὴν ὀνομάσθη ἄφθαρτον, ἔτσι καὶ αὐτὸ ποῦ δὲν ἔχει ἀρχήν ὀνομάσθη ἀγέννητον· καὶ τὸ ἓνα καὶ τὸ ἄλλο ὅμως τὰ συλλαμβάνομεν κατ' ἐπίνοιαν μὲ τὸν νοῦν μας. Ποιὸς λοιπὸν θὰ προβάλλῃ ἀντίρρησης εἰς τὸ ὅτι τὸ καθένα ἀπὸ τὰ ὀνόματα αὐτὰ καὶ ἔχει ἐπινοηθῆ καὶ εἶναι συγχρόνως ἔκφρασις αὐτοῦ ποῦ ὑπάρχει πράγματι εἰς τὸν Θεόν; Αὐτὸς ὅμως τὰ ξεχωρίζει μεταξύ των ὡς μὴ συμβιβαζόμενα ἐντελῶς καὶ ἀλληλοαναιρούμενα· ἄλλο εἶναι αὐτὸ ποῦ λέγεται κατ' ἐπίνοιαν, καὶ ἄλλο αὐτὸ ποῦ ἐκφράζει τὸ τί πράγματι εἶναι ὁ Θεὸς εἰς τὴν οὐσίαν ¹³.

(8.) Ἄς μὴν προσπεράσωμεν ὅμως πάλιν τὴν ὑποκριτικὴν του εὐσέβειαν, ἡ ὁποία ἔχει ἐπινοηθῆ πρὸς καταστροφὴν τῶν ἀκροατῶν καὶ φαίνεται εἰς αὐτὰ ποῦ ὡς ἐξῆς λέγει.

ΕΥΝ. Νὰ μὴ ἐξυμνοῦμεν τὸν Θεὸν μὲ τὴν ὀνομασίαν τοῦ ἀγεννήτου, πιστεύοντες ὅτι εἶναι αὕτη ἀπλῆ ἀνθρωπίνη ἐπινόησις, ἀλλὰ νὰ ἐπεκτείνωμεν τὸ ἀγέννητον εἰς τὸν ἴδιον τὸν Θεὸν ὡς κάτι ποῦ ὀφείλομεν νὰ πράττωμεν, προκειμένου νὰ ἐκφράσωμεν τί εἶναι οὗτος εἰς τὴν οὐσίαν.

ΒΑΣ. Τίς ἂν λόγος ἀξίως τῆς σκολιότητος ταύτης τῶν
 τεχνασμάτων ἐφίκοιτο; Ἐκφοβεῖν τοὺς ἀπλουστεροὺς ἐπι-
 χειρεῖ, ὡς μὴ ἀποδιδόντας τὰ ὀφειλόμενα τῷ Θεῷ, εἰ μὴ οὐ-
 σίαν εἶναι ὁμολογήσειαν τὸ ἀγέννητον, καὶ ὀφλήματος ἔκτισιν
 5 τὴν ἰδίαν ἀσέβειαν ὀνομάζει, ἵνα μὴ δόξη παρ' ἑαυτοῦ τι λέ-
 γειν, ἀλλὰ τὸ ἀναγκαίως τῷ Θεῷ ὀφειλόμενον ἐκπληροῦν. Καὶ
 τοῖς λοιποῖς ἐνδείκνυται, ὅτι ἐν μὲν τῇ οὐσία τιθέμενοι τὸ ἀγέν-
 νητον, ἀνεύθυνοι ἀφεθήσονται· εἰ δὲ ἑτέρως κατὰ τὸν εὐσεβῆ
 τρόπον ὑπολαμβάνοιεν, ὡς ἔλλελοιπότες τὸ πάντων χρεῶν
 10 πρεσβύτατον καὶ ἀναγκαιότατον ἔκτισμα, ἀπαραίτητον τὴν
 ὀργὴν ἐκδέχονται. Ἡδέως οὖν ἂν αὐτὸν ἐξετάσαιμι, τὴν εὐγνω-
 μοσύνην ταύτην ὁμοίως ἐπὶ πάντων τῶν περὶ Θεοῦ λεγομένων
 φυλάσσει, ἢ κατὰ τοῦτο μόνον τὸ ῥῆμα; Εἰ μὲν γὰρ οὐδὲν ὅλως
 κατ' ἐπίνοιαν θεωρεῖ, ἵνα μὴ δόξη ἀνθρωπίναις τὸν Θεὸν σε-
 15 μύνειν προσηγορίαις, πάντα ὁμοίως οὐσίαν ὁμολογήσει τὰ
 ἐπιλεγόμενα τῷ Θεῷ. Πῶς οὖν οὐ καταγέλαστον, τὸ δημιουργ-
 γικὸν οὐσίαν εἶναι λέγειν; ἢ τὸ προνοητικὸν πάλιν οὐσίαν; ἢ
 τὸ προγνωστικὸν πάλιν ὡσαύτως; καὶ ἀπαξαπλῶς, πᾶσαν ἐνέρ-
 γειαν οὐσίαν τίθεσθαι; Καὶ εἰ πάντα ταῦτα πρὸς ἓν σημαινό-
 20 μενον τείνει, ἀνάγκη πᾶσα ταῦτὸν ἀλλήλοις δύνασθαι τὰ ὀνό-
 ματα· ὡς ἐπὶ τῶν πολυωνύμων· ὅταν Σίμωνα καὶ Πέτρον καὶ
 Κηφᾶν τὸν αὐτὸν λέγωμεν. Οὐκοῦν ὁ ἀκούσας τὸ ἀναλλοίωτον
 τοῦ Θεοῦ, πρὸς τὸ ἀγέννητον ὑπαχθήσεται καὶ ὁ ἀκούσας τὸ
 ἀμερές, πρὸς τὸ δημιουργικὸν ἀποφέρεται. Καὶ ταύτης τί ἂν
 25 γένοιτο τῆς συγχύσεως ἀτοπώτερον, ἀφελόμενον τὴν ἰδίαν
 σημασίαν ἐκάστον τῶν ὀνομάτων, ἀντινομοθετεῖν τῇ τε κοινῇ
 χρήσει καὶ τῇ διδασκαλίᾳ τοῦ Πνεύματος; Καίτοι, ὅταν μὲν
 ἀκούσωμεν περὶ τοῦ Θεοῦ, ὅτι πάντα ἐν σοφίᾳ ἐποίησε, τὴν

ΒΑΣ. Ποῖος λόγος θὰ ἠμποροῦσε νὰ συναγωνισθῆ τὰ διστραμμένα αὐτὰ τεχνάσματα; Ἐπιχειρεῖ νὰ ἐκφοβίσῃ τοὺς ἀπλοικοὺς, μέ τὸ ὅτι δῆθεν δὲν ἀποδίδουν τὰ ὀφειλόμενα εἰς τὸν Θεόν, ἂν δὲν ὁμολογήσουν ὅτι τὸ ἀγέννητον εἶναι ἡ οὐσία, καὶ τὴν ἀσέβειαν τοῦ τὴν χαρακτηρίζει ὡς ἐξόφλησιν ὀφειλῆς, διὰ νὰ μὴ φανῆ ὅτι λέγει κάτι ἰδικόν του, ἀλλ' ὅτι ἐκπληρώνει αὐτὸ ποῦ κατ' ἀνάγκην ὀφείλει εἰς τὸν Θεόν. Εἰς τοὺς ὑπολοίπους δὲ δείχνει ὅτι, ἂν μὲν θέσουν τὴν ἀγεννησίαν εἰς τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ, οὐδεμίαν εὐθύνην θὰ ἔχουν· ἂν ὅμως θεωρήσουν αὐτὴν κατὰ τὸν εὐσεβῆ τρόπον, ὅπωςδῆποτε θὰ δεχθοῦν τὴν ὀργὴν τοῦ Θεοῦ, διότι παρέλειψαν τὸ ἀρχαιότερον ὄλων καὶ ἀναγκαιότατον χρέος. Εὐχαρίστως λοιπὸν θὰ ἠθελα νὰ τὸν ἐξετάσω, ἂν αὐτὴν τὴν εὐγνωμοσύνην τὴν τηρῆ δι' ὅλας τὰς ιδιότητας τοῦ Θεοῦ ἢ μόνον ὡς πρὸς τὸ ἀγέννητον. Διότι, ἂν δὲν δέχεται τίποτε ὡς ἀνθρωπίνην ἐπιπόνησιν, διὰ νὰ μὴ φανῆ ὅτι ἐξυμνεῖ τὸν Θεόν με ἀνθρωπίνας ὀνομασίας, τότε πρέπει ὅλα ὅσα λέγομεν περὶ τοῦ Θεοῦ νὰ τὰ θεωρήσῃ ὁμοίως ὡς οὐσίαν. Δὲν εἶναι ὅμως ἀστείον νὰ λέγῃ κανεὶς ὅτι τὸ δημιουργικὸν τοῦ Θεοῦ εἶναι ἡ οὐσία ἢ τὸ προνοητικὸν πάλιν ἢ τὸ προγνωστικὸν ἐπίσης, καὶ γενικῶς νὰ θεωρῆται κάθε ἐνέργεια ὡς οὐσία; Καὶ ἂν ὅλα αὐτὰ κατανοῦν νὰ ἔχουν τὴν ἰδίαν σημασίαν, ἀναγκαστικῶς μεταξὺ των τὰ ὀνόματα θὰ ἔχουν τὴν αὐτὴν σημαντικὴν ἰκανότητα, ὅπως ἐπὶ παραδείγματι εἰς αὐτὰ ποῦ ἔχουν πολλὰ ὀνόματα, ὅταν δηλαδὴ ὀνομάζωμεν τὸ ἴδιο πρόσωπον Σίμωνα καὶ Πέτρον καὶ Κηφᾶν. Κατὰ συνέπειαν αὐτὸς ποῦ θὰ ἀκούσῃ ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι ἀναλλοίωτος, θὰ συμπεράνῃ ὅτι εἶναι ἀγέννητος, καὶ αὐτὸς ποῦ θὰ ἀκούσῃ ὅτι εἶναι ἀπλοῦς, θὰ σκεφθῆ τὸ δημιουργικόν. Μεγαλυτέρα ἀτοπία ὅμως ἀπὸ τὴν σύγχυσιν αὐτὴν τῶν ὀνομάτων δὲν θὰ ὑπῆρχεν, ἂν δηλαδὴ χάσῃ κάθε ὄνομα τὴν ἰδικὴν του σημασίαν καὶ ἀντιταχθοῦμεν ἔτσι καὶ εἰς τὴν κοινὴν τῶν ὀνομάτων χρῆσιν καὶ εἰς τὴν διδασκαλίαν τοῦ Πνεύματος. Ἀντιθέτως ὅμως πρὸς αὐτὰ ἐμεῖς ὅταν ἀκούωμεν περὶ τοῦ Θεοῦ ὅτι ἐδημιούργησε τὰ πάντα ἐν σοφίᾳ¹⁴, διδασκόμεθα τὴν δημιουργι-

δημιουργικὴν τέχνην αὐτοῦ διδασκόμεθα· ὅταν δέ, ὅτι ἀνοίγει
 τὴν χεῖρα αὐτοῦ, καὶ ἐμπιπλᾷ πᾶν ζῶον εὐδοκίας, τὴν διὰ πάν-
 των κεχωρηκυῖαν πρόνοιαν· ὅταν δέ, ὅτι ἔθετο σκότος ἀποκρυ-
 φῆν αὐτοῦ, τὸ ἀόρατον τῆς αὐτοῦ φύσεως παιδευόμεθα. Πάλιν
 5 δὲ τὸ ἐκ προσώπου τοῦ Θεοῦ λεγόμενον, «Ἐγὼ εἰμί, καὶ οὐκ
 ἡλλοίωμαι», τὸ αἰεὶ ταυτὸν καὶ ἄτρεπτον τῆς θείας οὐσίας
 μαρθάνομεν. Πῶς οὖν οὐχὶ μανία σαφῆς, μὴ ἴδιον σημαίνόμε-
 νον ἐκάστω τῶν ὀνομάτων ὑποβεβλήσθαι λέγειν, ἀλλὰ, παρὰ
 τὴν ἐνέργειαν, πάντα ταυτὸν δύνασθαι ἀλλήλοις διορίζεσθαι
 10 τὰ ὀνόματα; Ἐπειτα εἰάν καὶ δῶμεν τοῦτο, οὐδ' οὕτω πλέον
 αὐτοῖς οὐδὲ εἰς τὸν σκοπὸν περιέσται. Εἰ γὰρ πάντα ταῦτα ἐπὶ
 τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς λαμβανόμενα, τὴν οὐσίαν αὐτοῦ σημαίνει,
 τὸ ἀναλλοίωτον λέγω, καὶ τὸ ἀόρατον, καὶ τὸ ἀφθαρτον, παρα-
 πλησίως δηλονότι καὶ ἐπὶ τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, οὐ-
 15 σίας ἔσται δηλωτικά. Ἀόρατον γάρ, καὶ ἀναλλοίωτον, καὶ
 ἀφθαρτον, καὶ ἀμερῆ, καὶ τὰ τοιαῦτα πάντα, καὶ τὸν μονο-
 γενῆ Υἱὸν ὀνομάζομεν. Καὶ οὕτω τὸ σοφὸν αὐτοῖς εἰς τὸ ἐναν-
 τίον περιελεύσεται. Οὐ γὰρ μᾶλλον διὰ τὸ ἐν μιᾷ προσηγορίᾳ
 διάφορον, ἀνόμοιον κατὰ τὴν οὐσίαν ἀποδεικνύειν ἔξουσιν, ἢ
 20 διὰ τὴν ἐν τοῖς πλείοσι κοινωνίαν, ὅμοιον ὁμολογεῖν ὑπ' αὐτῆς
 τῆς ἀνάγκης τῶν δεδομένων ἐκβιασθήσονται. Εἰ δὲ λέγοι ἐπὶ
 μόνῃς τῆς τοῦ ἀγεννήτου φωνῆς τῆ εὐλαβείᾳ ταύτῃ κεχερῆσθαι,
 ἐπὶ δὲ τῶν ἄλλων ἀφυλάκτως ἔχειν· πάλιν αὐτὸν ἐρωτήσωμεν,
 τίς ἢ ἀποκλήρωσις, τοσοῦτων ὄντων τῶν περὶ Θεοῦ λεγομέ-
 25 νων, ἐν ἐνὶ τούτῳ μόνῳ τὴν ἀκριβείαν ἐπιδείκνυσθαι, καὶ ἐν
 ἐνὶ τούτῳ ἀποπληροῦντα αὐτῶ τὴν τοῦ εἶναι ὃ ἔστιν ὁμολογίαν,
 ἐν ἑτέροις παμπληθέσιν ἀνθρωπίναις ἐπινοίαις, σεμνύνειν μὴ

κὴν αὐτοῦ τέχνην· ὅταν ἀκούσωμεν ὅτι ἀνοίγει τὰ χέρια του καὶ δίδει πλουσιοπάροχα εἰς κάθε ὑπαρξιν τὰ ἀγαθὰ του ¹⁵, διδασκόμεθα τὴν πρόνοιάν του ποὺ κατευθύνει τὰ πάντα· ὅταν δὲ ἀκούσωμεν ὅτι ἔθεσε τὸ σκότος διὰ νὰ ἀποκρύπτεται ἐντὸς αὐτοῦ ¹⁶, μανθάνομεν τὸ ἄορατον τῆς φύσεώς του. Ὅταν ἐπίσης ἀκούσωμεν αὐτὸ ποὺ ὁ ἴδιος ὁ Θεὸς λέγει· «ἐγὼ εἶμαι καὶ δὲν ἔχω ἀλλάξει» ¹⁷, μανθάνομεν τὸ αἰδίου καὶ ἄτρεπτον τῆς θείας οὐσίας. Πῶς λοιπὸν νὰ μὴ θεωρήσωμεν ὡς σαφῆ μανίαν τὴν ἄποψιν ὅτι δὲν ὑπάρχει εἰς τὸ καθένα ἀπὸ τὰ ὀνόματα ἰδιαιτέρα σημασία, ἀλλ' ὅτι, παρὰ τὴν διαφορὰν τῆς ἐνεργείας ποὺ ἐκφράζουν, ἡμποροῦν μεταξὺ των τὰ ὀνόματα καθ' ὅμοιον τρόπον νὰ σημαίνουν τὸ ἴδιο; Ἀκόμη ὁμως καὶ ἂν δεχθῶμεν τοῦτο, οὔτε καὶ ἔτσι θὰ καταφέρουν καλύτερα τὸν σκοπὸν τους. Διότι ἂν ὅλα αὐτὰ, ὅταν ἀναφέρωνται εἰς τὸν Θεὸν καὶ Πατέρα, σημαίνουν τὴν οὐσίαν αὐτοῦ, δηλαδὴ τὸ ἀναλλοίωτον καὶ τὸ ἄορατον καὶ ἄφθαρτον, καθ' ὅμοιον τρόπον καὶ ὡς πρὸς τὸν μονογενῆ Υἱὸν τοῦ Θεοῦ θὰ φανερώσουν τὴν οὐσίαν. Διότι καὶ τὸν μονογενῆ Υἱὸν τὸν ὀνομάζομεν ἄορατον καὶ ἀναλλοίωτον καὶ ἄφθαρτον καὶ ἀμερῆ καὶ ὅλα τὰ ὅμοια. Καὶ ἔτσι ἡ σοφία τους θὰ καταλήξῃ εἰς τὸ ἀντίθετον. Διότι δὲν θὰ ἡμπορέσουν στηριζόμενοι εἰς τὴν διαφορὰν τῆς μιᾶς ὀνομασίας μόνον νὰ ἀποδείξουν ὅτι εἶναι ἀνόμοιος εἰς τὴν οὐσίαν· ἀντιθέτως λόγῳ τῆς ὁμοιότητος εἰς τὰ περισσότερα θὰ ἀναγκασθοῦν ἀπὸ τὰ ἴδια τὰ πράγματα νὰ ὁμολογήσουν ὅτι εἶναι ὅμοιος. Ἄν δὲ ἰσχυριζόταν ὅτι μόνον ὡς πρὸς τὸν ὄρον «ἀγέννητος» εἶναι τόσον εὐλαβῆς, διὰ τὰ ἄλλα δὲ γνωρίσματα δὲν φροντίζει, θὰ τὸν ἐρωτήσωμεν καὶ πάλιν πῶς ἔγινεν αὐτὴ ἡ διάκρισις, ὥστε ἐνῶ τόσαι ὀνομασίαι τοῦ Θεοῦ ὑπάρχουν, μόνον εἰς αὐτὴν τὴν μίαν νὰ δείχνῃ τόσην προσοχήν, καὶ μὲ αὐτὴν τὴν μίαν μόνον νὰ κατορθῶνῃ νὰ ὁμολογῇ τί εἰς τὴν οὐσίαν εἶναι ὁ Θεός, ἐνῶ εἰς πάμπολλα ἄλλα νὰ δέχεται νὰ ἐξυμνῇ τὸν Θεὸν μὲ ἀνθρωπίνης ἐπινοήσεως ἐκφράσεις;

17. Μαλαχ. 3, 6.

παρατεῖσθαι; Ὁ γὰρ πλειόνων ὀφειλέτης, οὐ μᾶλλον εὐγνώμων ἐν τῇ τοῦ ἐνὸς ἀποδόσει, ἢ ὑπερβάλλων ἀγνωμοσύνη ἐν τῇ τῶν πλειόνων ἀποστερήσει. Οὕτω μὲν οὖν, ὡς τὰ παροῦργα τῶν θηρίων, ταῖς ἑαυτοῦ τέχναις ἀλίσκεται, οἷς λανθάνειν ἐπι-
5 χειρεῖ, τούτοις πλέον διελεγχόμενος.

9. Τίνα δέ ἐστι τὰ ἐξῆς τοῦ λόγου σκοπεῖτε. Δείξας ὡς οἴεται ὅτι ἀδύνατόν ἐστιν ἐπινοῖα λαβεῖν τὸ ἀγέννητον, ἐπάγει.

EYN. Ἄλλὰ μὴν οὐδὲ κατὰ στέρησιν· εἴ γε τῶν κατὰ φύσιν αἱ στέρησεις εἰσὶ στέρησεις, καὶ τῶν ἕξεων δεύτεραι.

10 ΒΑΣ. Ταῦτα δὲ ὅτι ἐκ τῆς τοῦ κόσμου σοφίας περιλαλεῖ, ὑφ' ἧς ἐκτραχηλισθεῖς, ταῖς τοιαύταις τῶν λόγων ἐπέθετο καινοτομίαις, οὐ χαλεπὸν ἐπιδειξαι. Ἀριστοτέλους γὰρ εἰσι, ὡς οἱ ἀνεγνωκότες εἴποιεν ἄν, ἐν ταῖς ἐπιγραφομέναις αὐτοῦ Κατηγορίαις, οἱ περὶ ἕξεως καὶ στέρησεως λόγοι, δευτέρας
15 εἶναι λέγοντος τῶν ἕξεων τὰς στέρησεις· ἡμῖν δὲ ἐξήρκει δεῖξασιν αὐτὸν οὐκ ἐκ τῆς διδασκαλίας τοῦ Πνεύματος, ἀλλ' ἐκ τῆς σοφίας τῶν ἀρχόντων τοῦ αἰῶνος τούτου λαλοῦντα, τὸ τοῦ ψαλμοῦ πρὸς αὐτὸν ἐπιφθέγξασθαι, ὅτι «Διηγῆσαντό μοι παρόνομοι ἀδολεσχίας, ἀλλ' οὐχ ὡς ὁ νόμος σου, Κύριε»· καὶ μαθόν-
20 τας ὅτι οὐκ ἐκ τῶν διδαγμάτων τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐστι τὰ λεγόμενα, τῆς αὐτοῦ φωνῆς ὑπομνησθῆναι, ὅτι «Ὅταν λαλῇ τὸ ψεῦδος, ἐκ τῶν ἰδίων λαλεῖ»· καὶ τούτῳ τῷ

18. Ἐνταῦθα ἡ λέξις «ἕξις» δὲν ἔχει τὴν ἔννοιαν τῆς συνηθείας, ἀλλὰ κυριολεκτικῶς σημαίνει τὴν κατοχὴν (ἐκ τοῦ ἔχω), τὴν κτῆσιν ἐνὸς πράγματος ἢ μιᾶς ιδιότητος. Ἀντίθετος ἔννοια ἐν προκειμένῳ εἶναι ἡ στέρησις. Ταῦτα ὡς ὁ ἴδιος ὁ Βασίλειος ἐν συνεχείᾳ παρατηρεῖ ἀναπτύσσει ὁ Ἀριστοτέλης, ἐκ τοῦ ὁποίου ἠντλησεν ὁ Εὐνόμιος. Κατηγορία 15 β· «Τὸ ἔχειν κατὰ πλείονας τρόπους λέγεται· ἢ γὰρ ὡς ἕξις καὶ διάθεσις . . . ». Αὐτόθι 11 β· «Λέγεται δὲ ἕτερον ἑτέρῳ ἀντικεῖσθαι τετραχῶς . . . ἢ ὡς στέρησις καὶ ἕξις . . . οἷον τυφλότης καὶ ὄψις». Βλ. καὶ Μεταφυσικά 1022 β. Τὸ λεγόμενον ἐνταῦθα ὅτι αἱ στέρησεις ἔρχονται δεύτεραι ὡς πρὸς τὰς ἕξεις, ὅτι ἀκολου-

Διότι αὐτὸς ποὺ ὀφείλει πολλὰ δὲν φαίνεται περισσότερον εὐγνώμων μὲ τὸ νὰ ἀνταποδίδῃ μόνον τὸ ἕνα· ἀποδεικνύεται μᾶλλον ὑπερβολικὰ ἀγνώμων μὲ τὸ νὰ ἀποστερῇ τὰ πολλὰ. Ἔτσι λοιπὸν, ὅπως τὰ πονηρὰ θηρία, πιάνεται εἰς τὰς παγίδας τῶν τεχνασμάτων ποὺ κρυφὰ κατασκευάζει, καὶ μὲ αὐτὰ ἐλέγχεται περισσότερον.

9. Προσέξτε τώρα τί λέγει εἰς τὴν συνέχειαν τοῦ λόγου. Ἄφοῦ, ὡς νομίζει, ἀπέδειξεν ὅτι εἶναι ἀδύνατον νὰ ἐξηγηθῇ κατ' ἐπίνοιαν τὸ ἀγέννητον, προσθέτει.

ΕΥΝ. Οὔτε ὅμως κατὰ στέρησιν πρέπει νὰ ἐννοῆθῃ τὸ ἀγέννητον, ἂν θέσωμεν ὡς βάσιν ὅτι αἱ στερήσεις σημαίνουν φυσικὰς ἑλλείψεις καὶ ἀκολουθοῦν τὰς ἕξεις¹⁸.

ΒΑΣ. Δὲν εἶναι δύσκολον νὰ ἀποδείξω ὅτι αὐτὰ τὰ ἀντλεῖ ἐκ τῆς κοσμικῆς σοφίας, ἢ ὅποια συνετέλεσεν εἰς τὸ νὰ ἐκτραπῇ καὶ νὰ προβάλλῃ αὐτὰς τὰς καινοτομίας. Διότι τὰ περὶ ἕξεως καὶ στερήσεως ἀνήκουν εἰς τὸν Ἄριστοτέλη, εἰς τὰς Κατηγορίας αὐτοῦ, ὅπως ἐπιγράφεται τὸ σχετικὸν βιβλίον, ὅπως ἡμποροῦν νὰ μαρτυρήσουν ὅσοι τὰς ἀνέγνωσαν, ἔνθα λέγει ὅτι αἱ στερήσεις εἶναι δεύτεραι ὡς πρὸς τὰς ἕξεις¹⁹. Εἰς ἡμᾶς δὲ θὰ ἦτο ἀρκετόν, ἀφοῦ ἐδείξαμεν ὅτι δὲν στηρίζεται εἰς τὴν διδασκαλίαν τοῦ Πνεύματος, ἀλλ' εἰς τὴν σοφίαν τῶν ἀρχόντων τοῦ αἰῶνος τούτου, νὰ τοῦ φωνάξωμεν τὰ λόγια τοῦ ψαλμοῦ, ὅτι «μοῦ ἀνέπτυξαν φλυαρίας οἱ παράνομοι, Κύριε, ποὺ δὲν συμφωνοῦν πρὸς τὸν νόμον σου»²⁰. Ἄφοῦ δὲ ἐμάθαμεν ὅτι τὰ λεγόμενα δὲν πηγάζουν ἀπὸ τὴν διδασκαλίαν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ νὰ τοῦ ὑπενθυμίσωμεν τοῦ ἰδίου τοῦ Κυρίου τοὺς λόγους, ὅτι «ὅταν κηρύσσει τὸ ψεῦδος, ὁμιλεῖ

θοῦν τὰς ἕξεις, σημαίνει ὅτι πρέπει νὰ προϋπάρχη ἡ ἕξις διὰ νὰ ἀκολουθήσῃ ἡ στέρησις. Δὲν ἡμποροῦμεν δηλαδὴ νὰ λέγωμεν ὅτι στερεῖται κάποιος κάτι, ποὺ δὲν τὸ ἔχει ἐκ φύσεως· «νωδὸν τε γάρ, λέγομεν οὐ τὸ μὴ ἔχον ὀδόντας καὶ τυφλὸν οὐ τὸ μὴ ἔχον ὄψιν, ἀλλὰ τὸ μὴ ἔχον ὅτε πέφυκεν ἔχειν· τινὰ γάρ ἐκ γενετῆς οὔτε ὄψιν οὔτε ὀδόντας ἔχει, ἀλλ' οὐ λέγεται νωδὰ οὐδὲ τυφλὰ». Κατηγορίαι 12 α.

19. Βλ. προηγούμενην ὑπόσημείωσιν.

20. Ψαλμ. 118, 85.

τρόπῳ τοὺς πολλοὺς τῶν λόγων ἑαυτοῖς συντεμεῖν, ἐντεῦθεν
 πᾶσι καταφανὲς ποιήσαντας, ὅτι οὐδεμία ἡμῖν πρὸς αὐτοὺς κοι-
 νωνία. «Τίς γὰρ συμφώνησις Χριστῷ πρὸς Βελίαρ; ἢ τίς μερὶς
 πιστῷ μετὰ ἀπίστου;». "Ἰνα δὲ μὴ δόξωμεν δι' ἀπορίαν ἐλέγχων
 5 εἰς τὴν σιωπὴν καταφεύγειν, φέρε, καὶ περὶ τούτων βραχέα
 διαλεχθῶμεν. Πολλά, ὧ Εὐνόμιε, τῶν περὶ Θεοῦ λεγομένων,
 κατὰ τὸν ὁμοιον ὀρῶμεν ἐκφερόμενα τύπον, οἷον ὁ ἄφθαρτος,
 ὁ ἀθάνατος, ὁ ἀόρατος. Τοῦ δὲ αὐτοῦ τύπου τιθέμεθα εἶναι
 καὶ τὸ, ἀγέννητος. Εἰ μὲν οὖν στερητικὰ τινες ὀνομάζουσι τὰ
 10 τοιαῦτα, οὐ πρὸς ἡμᾶς ὁ λόγος. Οὔτε γὰρ ἴσμεν τεχνολογίας
 λέξεων, οὔτε τοὺς εἰδότας ζηλοῦμεν. Πλήν γε δὴ ὅτι οὐπερ
 ἂν τεθῶσιν αἱ λοιπαὶ φωναὶ ἅς ἀπηριθμησάμεθα, τοῦ αὐτοῦ
 εἶναι φήσομεν καὶ τὴν τοῦ ἀγεννήτου προσηγορίαν. Ὡς τοί-
 νων τὸ ἄφθαρτον τὸ μὴ προσεῖναι τῷ Θεῷ φθορὰν σημαίνει
 15 καὶ τὸ ἀόρατον, τὸ ὑπερβαίνειν αὐτὸν πᾶσαν τὴν διὰ τῶν ὀφθαλ-
 μῶν κατάληψιν· καὶ τὸ ἀσώματον, τὸ μὴ ὑπάρχειν αὐτοῦ τριχῆ
 διαστατὴν τὴν οὐσίαν· καὶ τὸ ἀθάνατον, τὸ μηδέποτε διάλυσιν
 αὐτῷ προσγενήσεσθαι· οὕτω φαμέν καὶ τὸ ἀγέννητον δηλοῦν
 τὸ γέννησιν αὐτῷ μὴ προσεῖναι. Εἰ μὲν οὖν μηδὲν τούτων στε-
 20 ρητικὸν τῶν ὀνομάτων, οὐδὲ ἐκεῖνο. Εἰ δὲ ἐπ' ἐκείνων δίδως
 τὸ κατὰ στέρησιν λέγεσθαι, ἐπὶ τῆς τοῦ ἀγεννήτου προσηγο-
 ρίας οὐ συγχωρεῖς, εἰπέ, τίνας μὲν ἕξεως προλαβούσης στέρ-
 ρησιν ἐμφαίνει τὸ ἄφθαρτον; πῶς δὲ οὐχὶ τὸ ἴσον αὐτῷ δύναται
 τὸ ἀγέννητον; Ἀλλὰ περὶ μόνην ταύτην τὴν λέξιν κακοτεχνεῖ,
 25 διότι ἐντεῦθεν αὐτῷ αἱ ἀφορμαὶ τῆς ἀσεβείας ἤρτηνται. "Ἰνα
 δὲ σαφὲς αὐτοῦ τὸ τέχνασμα γένηται, οὕτω ποιήσατε· οὐς ἐπὶ
 τοῦ ἀγεννήτου γυμνάσει λόγους, ὅτι οὔτε κατ' ἐπίνοιαν ἀνθρω-
 πίνην, οὔτε κατὰ στέρησιν εὐλογόν ἐστι περὶ Θεοῦ λέγεσθαι,

ἀφ' ἑαυτοῦ»²¹. Μὲ αὐτὸν τὸν τρόπον θὰ συντομεύαμεν τὸν λόγον, ἀφοῦ ἔτσι θὰ ἐδείχναμεν ὅτι δὲν ἔχομεν οὐδεμίαν πρὸς αὐτὸν σχέσιν. «Διότι ποία σχέσις ὑπάρχει μεταξύ Χριστοῦ καὶ διαβόλου; ποῖος σύνδεσμος μεταξύ πιστοῦ καὶ ἀπίστου;»²². Διὰ νὰ μὴ φανῆ ὅμως ὅτι, ἐπειδὴ δὲν εὐρίσκομεν βάσιν δι' ἔλεγχον, καταφεύγομεν εἰς τὴν σιωπὴν, ἐμπρὸς ἧς ὁμιλήσωμεν συντόμως καὶ περὶ αὐτῶν. Πολλά, Εὐνόμιε, ἀπὸ αὐτὰ πού λέγομεν περὶ τοῦ Θεοῦ ἐκφέρονται κατὰ τὸν αὐτὸν τύπον, ὅπως ὁ ἄφθαρτος, ὁ ἀθάνατος, ὁ ἀόρατος. Εἰς τὸν αὐτὸν τύπον πιστεύομεν ὅτι ἀνήκει καὶ τό, ἀγέννητος. Ἄν δὲ ὠρισμένοι τὰ ὀνομάζουσι αὐτὰ στερητικά, αὐτὸ δὲν μᾶς ἐνδιαφέρει. Διότι οὔτε γνωρίζομεν νὰ τεχνολογοῦμεν τὰς λέξεις, οὔτε ζηλοῦμεν αὐτοὺς πού γνωρίζουν. Μόνον πού ὅπου καὶ ἂν καταταγοῦν οἱ ἄλλοι ὅροι πού ἀναφέραμεν, θὰ δεχθοῦμεν ὅτι εἰς τὸν αὐτὸν τύπον ἀνήκει καὶ ἡ ὀνομασία ἀγέννητος. Ὅπως λοιπὸν τὸ ἄφθαρτον σημαίνει τὴν ἀπουσίαν τῆς φθορᾶς εἰς τὸν Θεόν, καὶ τὸ ἀόρατον ὅτι ξεπερνᾷ οὔτος πᾶσαν σύλληψιν του διὰ τῶν ὀφθαλμῶν, καὶ τὸ ἀσώματον ὅτι ἡ οὐσία του δὲν ἔχει τὰς τρεῖς διαστάσεις, καὶ τὸ ἀθάνατον ὅτι δὲν πρόκειται ποτε νὰ διαλυθῇ οὔτος, ἔτσι πιστεύομεν ὅτι καὶ τὸ ἀγέννητον φανερώνει ὅτι δὲν ὑπάρχει εἰς αὐτὸν τὸ γνῶρισμα τῆς γεννήσεως. Ἄν λοιπὸν κανένα ἀπὸ τὰ ὀνόματα αὐτὰ δὲν εἶναι στερητικόν, τότε οὔτε ἐκεῖνο εἶναι. Ἄν ὅμως δι' ἐκεῖνα ἐπιτρέπεις νὰ ὀνομάζωνται στερητικά, διὰ τὴν ὀνομασίαν ἀγέννητος ὅμως δὲν ἐπιτρέπεις, πές μου ποία ἕξις προηγῆθη ὥστε τὸ ἄφθαρτον νὰ σημαίνῃ τὴν στέρησιν; Διατί δὲ νὰ μὴ ἐξισώσωμεν πρὸς αὐτὸ καὶ τὸ ἀγέννητον; Ἐπιμένει ὅμως δολίως εἰς αὐτὴν μόνον τὴν λέξιν, διότι ἀπ' αὐτὴν ἐξαρτῶνται αἱ ἀφορμαὶ τῆς ἀσεβείας του. Διὰ νὰ γίνῃ δὲ φανερόν τὸ τέχνασμα του, κάντε τὸ ἐξῆς: τὰ ἐπιχειρήματα πού θὰ σοφισθῇ διὰ τὸ ἀγέννητον, ὅτι δηλαδὴ δὲν εἶναι ὀρθὸν προκειμένου περὶ τοῦ Θεοῦ οὔτε κατ' ἐπίνοιαν ἀνθρωπίνην νὰ ἐκλαμβάνεται οὔτε κατὰ στέρησιν,

22. Β' Κορ. 6, 15.

τούτους μετενεγκόντες ἐπ' ἄλλου τινὸς τῶν περὶ Θεοῦ λεγομένων, σκοπεῖτε· εὐρήσετε γὰρ ἐκάστῳ ἀκριβῶς ἐφαρμόζοντας. Καί, εἰ βούλεσθε, ἐπὶ τοῦ ἀφθάρτου ταῦτα λέγωμεν, αὐτὴν αὐτοῦ τὴν λέξιν μετακομίσαντες. Ἐφθαρτον δὲ λέγοντες, οὐ κατ' ἐπίνοιαν ἀνθρωπίνην σεμνύνειν οἴομεθα δεῖν· ἀποτινύναι δὲ αὐτῷ τὸ πάντων ἀναγκαιότατον ὄφλημα, τὴν τοῦ εἶναι ὃ ἐστὶν ὁμολογίαν· ἀλλὰ μὴν οὐδὲ κατὰ στέρησιν· εἴ γε τῶν κατὰ φύσιν αἱ στερησεις εἰσὶ στερησεις, καὶ τῶν ἔξουον δεύτεροι. Τί μᾶλλον ἐπὶ τοῦ ἀγεννήτου πρέπει ταῦτα φιλοσοφείν, ἢ καὶ ἐπὶ τοῦ ἀφθάρτου, καὶ ὅλως ἐφ' ἐκάστης φωνῆς τῆς κατὰ τὸν αὐτὸν τύπον ἐκφερομένης; Ἄλλ' οὐδὲν τῶν ἄλλων αὐτῷ πρὸς τὴν ἀσέβειαν συνεργεῖ. Λιὸ τῶν λοιπῶν οὐδὲ μέμνηται, καίτοι μυρίων ὄντων τῶν περὶ Θεοῦ λεγομένων.

10. Ἐχει δὲ οὕτως. Ἐν μὲν οὐδὲν ἐστὶν ὄνομα ὃ πᾶσαν
 15 ἔξαρκεῖ τὴν τοῦ Θεοῦ φύσιν περιλαβόν, ἱκανῶς ἐξαγγεῖλαι πλείω δὲ καὶ ποικίλα κατ' ἰδίαν ἕκαστον σημασίαν, ἀμυδρὰν μὲν παντελῶς καὶ μικροτάτην, ὡς πρὸς τὸ ὅλον, ἡμῖν γε μὴν ἔξαρκούσαν τὴν ἔννοιαν συναθροίζει. Ἐν τοίνυν τοῖς περὶ Θεοῦ λεγομένοις ὀνόμασι, τὰ μὲν, τῶν προσόντων τῷ Θεῷ
 20 δηλωτικὰ ἐστὶ τὰ δέ, τὸ ἐναντίον, τῶν μὴ προσόντων. Ἐκ δύο γὰρ τούτων, οἰονεὶ χαρακτηρ τις ἡμῖν ἐγγίνεται τοῦ Θεοῦ, ἕκ τε τῆς τῶν ἀπεμφαινόντων ἀρνήσεως, καὶ ἐκ τῆς τῶν ὑπαρχόντων ὁμολογίας. Οἷον, ὅταν ἀφθαρτον ὀνομάζωμεν, δυνάμει λέγομεν ἑαυτοῖς ἢ τοῖς ἀκούουσιν, ὅτι μὴ οἷου φθορᾶ τὸν Θεὸν
 25 ὑποκεισθαι καὶ ὅταν ἀόρατον, ὅτι μὴ ὑπολάβῃς αὐτὸν τῇ διὰ τῶν ὄψεων αἰσθήσει καταλαμβάνεσθαι καὶ ὅταν ἀθάνατον, ὅτι μήποτε οἰηθῆς θάνατον προσγίνεσθαι τῷ Θεῷ. Οὕτω δὲ καὶ ὅταν ἀγέννητον, ὅτι μηδεμιᾶς αἰτίας μήτε ἀρχῆς ἐξῆφθαι

αὐτὰ ἀφοῦ τὰ μεταφέρετε εἰς κάποιο ἄλλο ἀπ' αὐτὰ πού λέγομεν περὶ τοῦ Θεοῦ, προσέξτε καὶ θὰ διαπιστώσετε ὅτι ἐφαρμόζουν ἀπολύτως εἰς τὸ καθένα. Καὶ ἂν θέλετε, ἄς μεταφέρωμεν τοὺς λόγους του καὶ ἄς τοὺς ἐφαρμόσωμεν εἰς τὸ ἄφθαρτον. Ὅταν δὲ λέγωμεν ἄφθαρτον, νομίζω ὅτι δὲν πρέπει νὰ τὸ ἐκλαμβάνωμεν κατ' ἐπίνοιαν ἀνθρωπίνην· ἀλλὰ νὰ τὸ ἐπεκτείνωμεν εἰς τὸν ἴδιον τὸν Θεὸν ὡς κάτι πού ὀφείλομεν περισσότερο ἀπ' ὅλα, προκειμένου νὰ ὁμολογήσωμεν τί εἶναι εἰς τὴν οὐσίαν του ὁ Θεός· οὔτε ὅμως κατὰ στέρησιν νὰ ἐκληφθῆ τοῦτο, ἂν θέσωμεν ὡς βάσιν ὅτι αἱ στέρησεις σημαίνουν φυσικὰς ἐλλείψεις καὶ ἀκολουθοῦν τὰς ἕξεις. Διατί νὰ ἀρμόζουν πιὸ πολὺ εἰς τὸ ἀγέννητον αὐταὶ αἱ σκέψεις παρὰ εἰς τὸ ἄφθαρτον, καὶ γενικῶς εἰς κάθε ὀνομασίαν πού ἐκφέρεται κατὰ τὸν ἴδιον τύπον; Ἀπὸ τὰ ἄλλα ὀνόματα ὅμως κανένα δὲν τὸν ἐξυπηρετεῖ εἰς τὴν ἀσέβειαν. Διὰ τοῦτο δὲν μνημονεύει καθόλου τὰ ἄλλα, μολονότι εἶναι ἀναρίθμητα τὰ ὀνόματα πού λέγομεν περὶ τοῦ Θεοῦ.

10. Τὸ πρᾶγμα ἔχει ὡς ἐξῆς. Δὲν ὑπάρχει ἓνα μόνον ὄνομα πού νὰ ἀρκῆ νὰ περιλάβῃ ὅλην τὴν φύσιν τοῦ Θεοῦ καὶ νὰ τὴν ἐξαγγείλῃ ἱκανοποιητικὰ· πολλὰ ὅμως μαζὺ καὶ διάφορα, μὲ ξεχωριστὴν τὸ καθένα σημασίαν, συναποτελοῦν μίαν ἀμυδρὰν μὲν ἐντελῶς καὶ μικροτάτην ὡς πρὸς τὸ ὅλον ἐννοιαν, πού εἰς ἡμᾶς ὅμως εἶναι ἀρκετὴ. Ἀπὸ τὰ ὀνόματα λοιπὸν πού λέγομεν περὶ τοῦ Θεοῦ, ἄλλα μὲν φανερώνουν τὰ γνωρίσματα πού ἔχει ὁ Θεός, ἄλλα δὲ ἀντιθέτως τὰ γνωρίσματα πού δὲν ἔχει. Καὶ ἀπὸ τὰς δύο ομάδας παίρνομεν μίαν ἰδέαν περὶ τοῦ Θεοῦ, καὶ ἀπὸ τὴν ἀρνησιν αὐτῶν πού δὲν ἔχει καὶ ἀπὸ τὴν ὁμολογίαν αὐτῶν πού ἔχει. Ὅταν ἐπὶ παραδείγματι τὸν ὀνομάζωμεν ἄφθαρτον, μὲ ἔμφασιν λέγομεν εἰς τοὺς ἑαυτοὺς μας ἢ εἰς τοὺς ἀκροατάς, ὅτι μὴ νομίζης πῶς ὁ Θεός ὑπόκειται εἰς φθοράν. Καὶ ὅταν τὸν ὀνομάζωμεν ἀόρατον, λέγομεν, μὴ νομίσης ὅτι γίνεται οὔτως ἀντιληπτὸς μὲ τὴν αἴσθησιν τῆς ὀράσεως, καὶ ὅταν ἀθάνατον, μὴ σκεφθῆς ποτέ ὅτι θὰ ἀποθάνῃ κάποτε ὁ Θεός. Ἔτσι λοιπὸν καὶ ὅταν τὸν ὀνομάζωμεν ἀγέννητον, λέ-

τὸ εἶναι τοῦ Θεοῦ νομίσης. Καὶ ὅλως, ἐξ ἐκάστου τούτων διδασκόμεθα, μὴ εἰς ἀπρεπεῖς ἐννοίας ἐν ταῖς περὶ Θεοῦ ὑπολήψεσι καταπίπτειν. Οὐκοῦν ἵνα τὸ ἐξαιρετικὸν ἰδίωμα τοῦ Θεοῦ ἐπιγνώμεν, ἀπαγορευόμεν ἀλλήλοις ἐν τοῖς περὶ Θεοῦ λόγοις, 5 μὴ καταφέρειν τὰς διανοίας εἰς ἃ μὴ δεῖ, ἵνα μήποτε οἰηθῶσιν ἐν τῶν φθαρτῶν, ἢ ἐν τῶν ὄρατῶν, ἢ ἐν τῶν γεννητῶν τὸν Θεὸν ὑπάρχειν οἱ ἄνθρωποι. Ὡστε διὰ τούτων γε ἀπάντων τῶν ἀπηγορευμένων ὀνομάτων, οἷονεὶ ἀπάρησις τις ἐστὶ τοῦ ἀλλοτρίου, διαθροουμένης ἡμῶν τῆς διανοίας, καὶ τὰς περὶ τῶν μὴ προσόντων αὐτῷ ὑπολήψεις ἀποτιθεμένης. Πάλιν, ἀγαθὸν λέγομεν 10 τὸν Θεόν, καὶ δίκαιον, καὶ δημιουργόν, καὶ κριτήν, καὶ ἄλλα ὅσα τοιαῦτα. Ὡς οὖν ἐπ' ἐκείνων ἀθέτησιν τινα καὶ ἀπαγόρευσιν τῶν ἀλλοτρίων τοῦ Θεοῦ ἐσήμαινον αἱ φωναί, οὕτως ἐνταῦθα θέσιν καὶ ὑπαρξιν τῶν οἰκείων τῷ Θεῷ καὶ προπόντων περὶ αὐτὸν θεωρουμένων ἀποσημαίνουσιν. Ἐκ τούτων ἐκατέρου τοῦ εἶδους τῶν προσηγοριῶν διδασκόμεθα, ἢ περὶ τῶν προσόντων, ὅτι πρόσεστι, ἢ περὶ τῶν μὴ προσόντων, ὅτι μὴ πρόσεστι. Τό γε μὴν ἀγέννητον, τῶν μὴ προσόντων ἐστὶ σημαντικόν· δηλοῖ γὰρ τὸ μὴ προσεῖναι γέννησιν τῷ Θεῷ. Τοῦτο 20 δὲ εἴτε ἀφαιρετικόν, εἴτε ἀπαγορευτικόν ἢ ἀρηνητικόν τι τοιοῦτον βούλοιτό τις προσαγορεύειν, οὐ διοισόμεθα. Ὅτι δὲ οὐ τῶν ὑπαρχόντων τῷ Θεῷ σημαντικόν ἐστὶ τὸ ἀγέννητον, ἀρκούντως οἶμαι δηλοῦσθαι τοῖς εἰρημένοις. Ἡ δὲ οὐσία οὐχ ἔν τι τῶν μὴ προσόντων ἐστίν, ἀλλ' αὐτὸ τὸ εἶναι τοῦ Θεοῦ, ὅπερ ἐν 25 τοῖς μὴ οὔσι καταριθμεῖν παρανοίας ἐστὶ τῆς ἀνωτάτω. Εἰ γὰρ ἡ οὐσία ἐν τοῖς μὴ οὔσι, σχολῆ γε ἂν ἄλλο τι τῶν λεγομένων εἶη. Δέδεικται δὲ ἄρα τὸ ἀγέννητον τοῖς μὴ προσούσι συντεταγμένον· ὥστε ψευδῆς ὁ τιθέμενος τῆς οὐσίας αὐτῆς εἶναι τὴν φωνὴν ταύτην δηλωτικὴν.

γομεν· μὴ νομίσης ὅτι ἡ ὕπαρξις τοῦ Θεοῦ ἐξαρτᾶται ἀπὸ κάποιαν ἀρχὴν ἢ αἰτίαν. Γενικῶς δὲ ἀπὸ τὸ καθένα ἐξ αὐτῶν διδασκόμεθα νὰ μὴ ὑποπίπτωμεν εἰς ἀπρεπεῖς ἐννοίας ὡς πρὸς τὴν κατανόησιν τοῦ Θεοῦ. Διὰ νὰ γνωρίσωμεν λοιπὸν τὸ χαρακτηριστικὸν τοῦ Θεοῦ ἰδίωμα, ἀπαγορεύομεν μεταξὺ μας, ὅταν ὁμιλῶμεν περὶ Θεοῦ, νὰ πηγαίνῃ ὁ νοῦς μας εἰς ἐκεῖνα ποὺ δὲν πρέπει, ὥστε νὰ μὴ νομίσουν οἱ ἄνθρωποι ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι ἓνα ἐκ τῶν φθαρτῶν ἢ ἓνα ἐκ τῶν ὄρατῶν ἢ ἓνα ἐκ τῶν γεννητῶν ὄντων. Ὡστε μὲ ὅλα αὐτὰ τὰ ἀρνητικὰ ὀνόματα, γίνεται κατὰ κάποιον τρόπον μία ἀπάρνησις τῶν ξένων στοιχείων, διαμορφώνεται ἡ σκέψις μας καὶ ἀπομακρύνει τὰς ἰδέας ποὺ δὲν ἀρμόζουν εἰς αὐτόν. Ἐξ ἄλλου ὀνομάζομεν τὸν Θεὸν ἀγαθὸν καὶ δίκαιον καὶ δημιουργὸν καὶ κριτὴν καὶ ἄλλα παρόμοια. Ὅπως δὲ εἰς τὰ προηγούμενα αἱ λέξεις ἐσήμαιναν ἀπόρριψιν καὶ ἄρνησιν τῶν ξένων πρὸς τὸν Θεὸν στοιχείων, ἔτσι καὶ ἐδῶ σημαίνουν θέσιν καὶ ὕπαρξιν αὐτῶν ποὺ εἶναι οἰκεῖα πρὸς τὸν Θεὸν καὶ ἀρμόζει νὰ ἀποδίδωνται εἰς αὐτόν. Ἀπὸ τὸ καθένα εἶδος λοιπὸν τῶν ὀνομάτων διδασκόμεθα ἢ περὶ αὐτῶν ποὺ ὑπάρχουν ὅτι ὑπάρχουν, ἢ περὶ αὐτῶν ποὺ δὲν ὑπάρχουν ὅτι δὲν ὑπάρχουν. Τὸ ἀγέννητον λοιπὸν, σημαίνει αὐτὸ ποὺ δὲν ὑπάρχει εἰς τὸν Θεόν· φανερώνει δηλαδὴ ὅτι δὲν ὑπάρχει γέννησις εἰς τὸν Θεόν. Αὐτὸ δὲ εἴτε θέλει νὰ τὸ ὀνομάσῃ κανεὶς ἀφαιρετικόν, εἴτε ἀπαγορευτικόν ἢ κάτι τέτοιο ἀρνητικόν, δὲν θὰ ἔχωμεν ἀντίρρησιν. Ὅτι ὅμως τὸ ἀγέννητον δὲν σημαίνει κάτι ποὺ ὑπάρχει εἰς τὸν Θεόν, νομίζω ὅτι ἔγινε σαφὲς μὲ αὐτὰ ποὺ ἐλέχθησαν. Ἡ οὐσία ὅμως δὲν εἶναι κάτι ἀπ' αὐτὰ ποὺ δὲν ὑπάρχουν εἰς τὸν Θεόν, ἀλλ' εἶναι ἡ ἴδια ἢ ὄντοτης τοῦ Θεοῦ, καὶ τὸ νὰ τὴν ἀπαριθμῇ κανεὶς μεταξὺ αὐτῶν ποὺ δὲν ὑπάρχουν εἶναι τὸ ἄκρον ἄωτον τοῦ παραλογισμοῦ. Διότι ἂν ἡ οὐσία ἀνήκει εἰς αὐτὰ ποὺ δὲν ὑπάρχουν, δύσκολα θὰ ὑπῆρχε κάτι ἄλλο ἀπ' αὐτὰ ποὺ λέγομεν περὶ τοῦ Θεοῦ. Ἐδείχθη λοιπὸν ὅτι τὸ ἀγέννητον συγκαταλέγεται μεταξὺ αὐτῶν ποὺ δὲν ὑπάρχουν· ὥστε ψεύδεται αὐτὸς ποὺ ὑποστηρίζει ὅτι ὁ ὅρος αὐτὸς δηλώνει τὴν οὐσίαν.

11. Ὁ δέ, ὡς ἐπ' ἀτόπω τῷ κατὰ στέρησίν τι λέγεσθαι περὶ Θεοῦ δυσχεραίνων, ἐπὶ τὸ εὐσεβέστερον δῆθεν καταγεύγει, τὸ εἰς αὐτὴν τὴν οὐσίαν τίθεσθαι τὸ ἀγέννητον, καὶ συνάγων ἑαυτῷ τὸν λόγον πρὸς τὸ κεφάλαιον, οὕτω γράφει.

5 ΕΥΝ. Οὐκοῦν, εἰ μήτε κατ' ἐπίνοιαν, μήτε κατὰ στέρησιν, μήτε ἐν μέρει (ἀμερῆς γάρ), μήτε ἐν αὐτῷ ὡς ἕτερον (ἄπλοῦς γάρ), μήτε παρ' αὐτὸν ἕτερον (εἰς γάρ καὶ μόνος ἀγέννητος), αὐτὸ ἂν εἴη οὐσία ἀγέννητος.

ΒΑΣ. Ἥγαγε τὸν λόγον ἐφ' ἃ ἐβούλετο, καὶ πανταχόθεν
10 τὸ ἀγέννητον ἀποσπάσας, εἰς αὐτὴν συνήλασεν, ὡς ᾤετο, τὴν οὐσίαν εἰπὼν περὶ τοῦ Θεοῦ τῶν ὄλων, ὅτι αὐτὸ ἂν εἴη οὐσία ἀγέννητος. Ἐγὼ δὲ τὴν μὲν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ ἀγέννητον εἶναι καὶ αὐτὸς ἂν φαίην· οὐ μὴν τὸ ἀγέννητον τὴν οὐσίαν. Ἐπειτα μέντοι κἀκείνῳ προσέχειν ἄξιον, ὅτι τὸ ἀμερὲς καὶ τὸ ἄπλοῦν,
15 ταῦτόν ὑπάρχον κατὰ τὴν ἔννοιαν (ἀμερὲς τε γάρ ἐστι τὸ μὴ ἐκ μερῶν συγκείμενον, καὶ ἄπλοῦν ὡσαύτως τὸ μὴ ἐκ πλειόνων τὴν σύστασιν ἔχον), οὗτος ὡς διαφέροντα τῷ ὑποκειμένῳ διστησιν ἀπ' ἀλλήλων. Εἶτα ἀπαγορεύει μὴ δεῖν καταμερίζειν τὸν Θεόν, μηδὲ τὸ μὲν τι αὐτοῦ ἀγέννητον, τὸ δὲ γεννητὸν ὑπο-
20 πτεύειν μηδ' αὐτὸ ἐγκεῖσθαι ὡς ἕτερον ἐν ἑτέρῳ νομίζειν αὐτῷ τὸ ἀγέννητον. Τούτων δὲ τὸ μάταιον ἀποκνῶ διελέγχεην. Ἔοικε γάρ πως συνηχομοιοῦσθαι τῷ ματαιολογοῦντι ὁ ἀντιλέγων. Λιόπερ, οἴμαι, ὁ σοφὸς παρεγγυᾷ Σολομών, μὴ ἀποκρίνασθαι τῷ ἄφρονι κατὰ τὴν ἐκείνου ἀφροσύνην. Τοὺς γὰρ μήτε εἰρημένους
25 μήτε λεχθέντας ποτὲ λόγους ὑπὸ διαίρεσιν ἤγαγεν, ἵνα δόξη ἐν πολλοῖς τοῖς ἀπηριθμημένοις, καθ' ἓνα μόνον τρόπον, οἰκείως ἐξευρίσκειν λεγόμενον τὸ ἀγέννητον. Ἡμῖν δὲ ἴσως πλείονος

23. Παροιμ. 26, 4· «Μὴ ἀποκρίνου ἀφρονι πρὸς τὴν ἐκείνου ἀφροσύνην, ἵνα μὴ ὁμοῖος γένη αὐτῷ».

11. Αὐτὸς λοιπὸν ποὺ δυσανασχετεῖ λέγων ὅτι εἶναι ἄτοπον νὰ λέγωμεν κάτι περὶ τοῦ Θεοῦ κατὰ στέρησιν, καταφεύγει εἰς τὸ εὐσεβέστερον δῆθεν, εἰς τὸ νὰ τοποθετῇ τὸ ἀγέννητον εἰς τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ. Συνοψίζων δὲ τὰ λεγόμενά του εἰς τὸ κεφάλαιον γράφει τὰ ἑξῆς.

ΕΥΝ. Ἐν λοιπὸν τὸ ἀγέννητον δὲν εἶναι οὔτε κατ' ἐπινοίαν, οὔτε κατὰ στέρησιν, οὔτε ὡς μέρος (διότι εἶναι ἀμερῆς ὁ Θεός), οὔτε ὡς κάτι διακεκριμένον ἐντὸς αὐτοῦ (διότι εἶναι ἀπλοῦς), οὔτε ὡς κάτι διακεκριμένον πλησίον αὐτοῦ (διότι ἓνας καὶ μόνον εἶναι ὁ ἀγέννητος), τότε ὁ Θεὸς εἶναι οὐσία ἀγέννητος.

ΒΑΣ. Ἐφερε τὸν λόγον ἐκεῖ ποὺ ἤθελε καὶ ἀφοῦ ἀπέσπασεν ἀπὸ παντοῦ τὸ ἀγέννητον, τὸ συνεκέντρωσεν, ὅπως ἐπίστευεν, εἰς τὴν ἰδίαν τὴν οὐσίαν μὲ τὸ νὰ εἰπῇ περὶ τοῦ Θεοῦ τῶν ὄλων ὅτι αὐτὸς εἶναι οὐσία ἀγέννητος. Καὶ ἐγὼ ὁ ἴδιος βεβαίως θὰ ἠμποροῦσα νὰ δεχθῶ ὅτι ἡ οὐσία τοῦ Θεοῦ εἶναι ἀγέννητος, ὄχι ὁμως ὅτι τὸ ἀγέννητον εἶναι ἡ οὐσία. Ἐπειτα ἀξίζει νὰ προσέξῃ κανεὶς καὶ τοῦτο, ὅτι τὸ ἀμέρες καὶ τὸ ἀπλοῦν, ἐνῶ ταυτίζονται ἐννοιολογικῶς (διότι ἀμέρες εἶναι αὐτὸ ποὺ δὲν ἀποτελεῖται ἀπὸ μέρη, καὶ ἀπλοῦν ἐπίσης αὐτὸ ποὺ δὲν συντίθεται ἀπὸ πολλὰ μέρη), αὐτὸς τὰ ξεχωρίζει μεταξὺ των, ὡσὰν νὰ διαφέρουν κατὰ βάσιν. Ἐπειτα ἀπαγορεύει νὰ καταμερίζωμεν τὸν Θεὸν καὶ νὰ ὑποθέτωμεν ὅτι ἐν μέρει εἶναι ἀγέννητος, ἐν μέρει δὲ γεννητός· οὔτε πάλιν νὰ νομίζωμεν ὅτι τὸ ἀγέννητον ὑπάρχει ἐντὸς αὐτοῦ ὡς κάτι ξεχωριστόν. Τὰς ἀνοησίας αὐτὰς διστάζω νὰ τὰς ἐλέγξω, διότι θεωρεῖται ὡς ἐξομοιούμενος πρὸς τὸν ἀνοητολογοῦντα αὐτὸς ποὺ ἐπιχειρεῖ νὰ τὸν ἐλέγξῃ. Διὰ τοῦτο ὁ σοφὸς Σολομὼν συνιστᾷ νομίζω, νὰ μὴ ἀπαντᾷ κανεὶς εἰς τὸν ἀνόητον κατερχόμενος εἰς τὸ ἐπίπεδον τῆς ἀφροσύνης του²³. Διότι πράγματα ποὺ δὲν ἔχουν ποτέ λεχθῆ τὰ ὑπέβαλεν εἰς διαίρεσιν, διὰ νὰ φανῇ ὅτι μεταξὺ τῶν ἄλλων ποὺ ἀπηρίθμησε, μόνον κατὰ ἓνα τρόπον κατανοεῖται ὀρθῶς τὸ ἀγέννητον. Ἴσως νὰ ἐχρησιζόμεθα ἐκτενεῖς λόγους διὰ νὰ παρουσιάσωμεν τὸ ψευδὸς του καὶ νὰ

ἔδει λόγον πρὸς τὴν τοῦ ψεύδους παράστασιν, καὶ πρὸς τὸ δεῖ-
 ξαι, ὅτι περ οὐκ οὐσία Θεοῦ τὸ ἀγέννητον, εἶπερ τὰ ἐντῆ διαιρέσει
 παρ' αὐτοῦ ἀπηριθμημένα μὴ σαφῶς ἐξελέγηγκτο. Εἰ γὰρ ἰσχυ-
 ρῶς εἶχεν ὁ λόγος αὐτῶ, ὅτι οὔτε κατ' ἐπίνοιαν οὔτε κατὰ στέ-
 5 ρησιν λαμβάνεται τὸ ἀγέννητον, οὐδ' οὔτω μὲν ἂν πάντως ἀκο-
 λουθίαν εἶχε τὸ συναγόμενον. Τίς γὰρ ἢ ἀνάγκη, ὅπῃ ἐν τῶν
 ἀπηριθμημένων τὴν ἀγεννησίαν πεσεῖν; Οὐ μὴν ἀλλ' ἐπειδὴ
 αὐτὸς ὡς ἀναγκαίως συνημμένον τοῖς προάγουσιν ἐπιφέρει τό,
 οὐκοῦν εἰ μῆτε κατ' ἐπίνοιαν, μῆτε κατὰ στέρησιν, μῆτε κατὰ
 10 ἄλλον τινὰ τῶν ἀπηριθμημένων τρόπον, αὐτὸ ἂν εἶη οὐσία ἀγέν-
 νητος· οὕτως ἡμεῖς ἀντιστρέψαντες εἰπόμεν, ὅτι, οὐκοῦν ἐπειδὴ
 κατ' ἐπίνοιαν θεωρεῖται, καὶ στερητικόν ἐστι τὸ ὄνομα, οὐχὶ
 οὐσία τοῦ Θεοῦ τὸ ἀγέννητον. Ἔως γὰρ οὐκ ἐλέγχει τὰ εἰρη-
 μένα, οὐδὲ ταῖς προτάσεσιν ἑαυτοῦ τὴν ἰσχὴν ἀποδίδωσιν,
 15 οὐδεμίαν αὐτῶ χώραν ἔξει τὸ συναγόμενον.

12. Ὅλως δέ, τὸ οἶεσθαι τοῦ ἐπὶ πάντων Θεοῦ αὐτὴν τὴν
 οὐσίαν ἐξευρηκέναι, πόσης ὑπερηφανίας ἐστὶ καὶ φυσιώσεως;
 Σχεδὸν γὰρ καὶ αὐτὸν ἀποκρούπτουσι τῇ μεγαληγορίᾳ τὸν εἰπόν-
 τα· «Ἐπάνω τῶν ἄστρον θήσομαι τὸν θρόνον μου» οἷ γε οὐχὶ
 20 ἀστέρων, ἢ οὐρανοῦ κατατολμῶσιν, ἀλλ' αὐτὴν ἐμβατεύειν τοῦ
 Θεοῦ τῶν ὄλων τὴν οὐσίαν ἀλαζονεύονται. Ἐξετάσωμεν γὰρ
 αὐτόν, πόθεν αὐτῆς φησιν ἐν περνωσίᾳ γεγενῆσθαι. Ἄρ' ἐκ τῆς
 κοινῆς ἐννοίας; Ἄλλ' αὐτὴ τὸ εἶναι τὸν Θεόν, οὐ τὸ τί εἶναι
 ἡμῖν ὑποβάλλει. Ἄλλ' ἐκ τῆς διδασκαλίας τοῦ Πνεύματος; Ποί-
 25 ας; ἢ τῆς ποῦ κειμένης; Οὐχ ὁ μὲν μέγας Δαβὶδ, ᾧ τὰ ἀδηλα
 καὶ τὰ κρύφια τῆς ἑαυτοῦ σοφίας ἐδήλωσεν ὁ Θεός, φανερῶς
 ὁμολογεῖ τῆς γνώσεως τὸ ἀπρόσιτον, λέγων· «Ἐθανμαστώθη
 ἡ γνώσις σου ἐξ ἐμοῦ, ἐκραταιώθη· οὐ μὴ δύνωμαι πρὸς αὐτήν»;

δείξωμεν ὅτι δὲν ταυτίζεται πρὸς τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ τὸ ἀγέννητον, ἂν δὲν διηλέγοντο φανερά αὐτὰ πού ἔχει ἀπαριθμήσει εἰς τὴν διαίρεσιν. Διότι, ἂν ἦτο ἰσχυρὸν τὸ ἐπιχείρημά του ὅτι δὲν ἐκλαμβάνεται τὸ ἀγέννητον οὔτε κατ' ἐπίνοιαν οὔτε κατὰ στέρησιν, δὲν θὰ ὑπῆρχε λόγος νὰ ἀκολουθήσῃ τὸ συμπέρασμα του. Διότι τί εἶναι αὐτὸ πού ἀναγκάζει νὰ συγκαταλεγῇ ἡ ἀγεννησία ὡς ἓνα μεταξὺ αὐτῶν πού ἀριθμοῦνται; Ἐπειδὴ ὁμως αὐτὸς συνδέει ἀναγκαστικῶς τὴν ἀγεννησίαν πρὸς τὰ προηγούμενα καὶ συμπεραίνει ὅτι ἂν αὐτὴ δὲν εἶναι οὔτε κατ' ἐπίνοιαν οὔτε κατὰ στέρησιν οὔτε κατὰ κάποιον ἄλλον τρόπον ἀπὸ αὐτοὺς πού ἀπαριθμοῦνται, τότε ὁ Θεὸς εἶναι οὐσία ἀγέννητος, διὰ τοῦτο ἡμεῖς θὰ τὰ ἀντιστρέψωμεν καὶ θὰ εἴπωμεν ὅτι, ἐπειδὴ λοιπὸν τὸ ἀγέννητον ἐκλαμβάνεται κατ' ἐπίνοιαν καὶ εἶναι στερητικὸν ὄνομα, διὰ τοῦτο δὲν εἶναι ἡ οὐσία τοῦ Θεοῦ τὸ ἀγέννητον. Διότι μέχρις ὅτου δὲν διερευνῶ αὐτὰ πού ἐλέχθησαν καὶ δὲν δίδει δύναμιν ἀποδεικτικὴν εἰς τὰς προτάσεις του, τὸ συμπέρασμα του εἶναι ἄτοπον.

12. Γενικῶς ὁμως τὸ νὰ νομίζουν ὅτι εὐρήκαν τὴν ἰδίαν τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ τῶν ὄλων, πόσῃν ὑπερηφάνειαν καὶ ἔπαρσιν προδίδει; Ξεπερνοῦν εἰς κομπορρημοσύνην καὶ τὸν διάβολον πού εἶπε· «θὰ στήσω τὸν θρόνον μου ἐπάνω εἰς τὰ ἄστρα»²⁴. Διότι αὐτοὶ δὲν ἐπιχειροῦν αὐθαδῶς νὰ φθάσουν τὰ ἄστρα μόνον ἢ τὸν οὐρανόν, ἀλλ' ὑπερηφανεύονται ὅτι ἔχουν κατακτήσει τὴν ἰδίαν τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ. Ἄς τὸν ἐξετάσωμεν ὁμως διὰ νὰ ἰδοῦμεν τί λέγει διὰ τὸ πῶς κατώρθωσε νὰ τὴν κατανοήσῃ. Μήπως ὠδηγήθη ἐκ τῆς κοινῆς ἐννοίας; Αὐτὴ ὁμως ἀπλῶς ὑποβάλλει τὴν ἰδέαν τῆς ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ, δὲν μᾶς λέγει ὁμως τί εἶναι εἰς τὴν οὐσίαν του. Μήπως ἐκ τῆς διδασκαλίας τοῦ Πνεύματος; Ποία ὁμως εἶναι αὐτὴ καὶ ποῦ εὑρίσκεται; Ἐδῶ ἔχομεν τὸν μέγαν Δαβίδ, εἰς τὸν ὁποῖον ὁ Θεὸς ἐφάνερωσε τὰ μυστικά τῆς σοφίας του, νὰ ὁμολογῇ φανερῶς τὸ ἀπρόσιτον τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ καὶ νὰ λέγῃ· «μοῦ εἶναι πολὺ θαυμαστὴ ἡ γνώσις σου καὶ πολὺ ὑψηλὴ· δὲν ἠμπορῶ νὰ τὴν φθάσω»²⁵. Ὁ Ἡσαΐας δὲ πού ἀντίκρουσε

Ἡσαΐας δέ, ὁ ἐν θεωρίᾳ τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ γενόμενος, τί περὶ τῆς θείας οὐσίας ἐδήλωσεν ἡμῖν; ὅς γε ἐν τῇ περὶ Χριστοῦ προφητεία διαμαρτύρεται λέγων· «Τὴν γενεὰν αὐτοῦ τίς διηγῆσεται;». Τί δὲ τὸ σκεῦος τῆς ἐκλογῆς Παῦλος, ὁ λαλοῦντα ἔχων 5 ἐν ἑαυτῷ τὸν Χριστόν, ὁ ἕως τρίτου ἀρπαγείς οὐρανοῦ, ὁ τὰ ἄρρητα ἀκούσας ῥήματα, ἃ οὐκ ἐξὸν ἀνθρώπῳ λαλῆσαι, τίνα ἡμῖν περὶ οὐσίας Θεοῦ διδασκαλίαν ἀφῆκεν; ὅς γε, ὅτε εἰς τοὺς μερικὸς τῆς οἰκονομίας διέκλυε λόγους, οἷον ἰλιγγιάσας πρὸς τὸ τῆς θεωρίας ἀδιεξόδετον, ἐκείνην ἐξεβόησε τὴν φωνήν·

10 «Ἔω βάθος πλούτου καὶ σοφίας καὶ γνώσεως Θεοῦ· ὡς ἀνεξερεῖνητα τὰ κρίματα αὐτοῦ καὶ ἀνεξιχνίαστοι αἱ ὁδοὶ αὐτοῦ!». Εἰ δὲ ταῦτα τοῖς εἰς τὸ τῆς Παύλου γνώσεως μέτρον ἐφθακόσιν ἀνέφικτα, πῶς ὁ τύφος τῶν ἐπαγγελλομένων εἰδέναι τοῦ Θεοῦ τὴν οὐσίαν; Οὗς ἠδέως ἂν ἐρωτήσαιμι περὶ τῆς γῆς ἐφ' ἧς ἐστᾶ-

15 σι, καὶ ἀφ' ἧς γεγόνασι, τί ποτε λέγουσι; τίνα αὐτῆς τὴν οὐσίαν ἀπαγγέλλουσιν ἡμῖν; ἵνα ἐὰν ἄρα περὶ τῶν χαμαὶ καὶ ὑπὸ τοῖς ποσὶ κειμένων ἀναντιρρήτως ἡμῖν διαλεχθῶσι, τότε αὐτοῖς καὶ περὶ τῶν ἐπέκεινα πάσης ἐννοίας διατεινομένοις πιστεύσωμεν. Τίς οὖν τῆς γῆς ἡ οὐσία; ποῖος τρόπος τῆς καταλή-

20 φεως; Ἀποκρινάσθωσαν ἡμῖν, πότερον λόγος ἐφίκετο ταύτης, ἢ αἴσθησις; καὶ εἰ μὲν τὴν αἴσθησιν φήσουσι, ποῖα τῶν αἰσθήσεων ἐστὶ καταληπτή; Ὁράσει; Ἀλλὰ χρωμάτων ἐστὶν ἀντιληπτικὴ αὐτῆ. Ἀλλ' ἀφῆ; Καὶ αὕτη σκληρότητος καὶ ἀπαλό-

25 τικῆ, ὧν οὐδὲν ἂν τις οὐσίαν εἴποι, μὴ εἰς ἔσχατον παρανοίας ὑπενεχθεῖς. Περὶ γένεως δὲ καὶ ὁσφρήσεως, τί χρῆ καὶ λέγειν; ὧν ἡ μὲν, χυμῶν· ἡ δὲ ἑτέρα, τῶν ἀτμῶν τὴν ἀντίληψιν ἔχει.

τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ, τί μᾶς λέγει διὰ τὴν θείαν οὐσίαν; Εἰς τὴν περὶ Χριστοῦ προφητείαν διακηρύσσει καὶ λέγει· «Ποῖος θὰ ἐξιστορήσῃ τὴν καταγωγὴν του;»²⁶. Τὸ σκεῦος δὲ τῆς ἐκλογῆς, ὁ Παῦλος, ποῦ μέσα του ὠμιλοῦσεν ὁ Χριστός, ποῦ ἀνηρπάγη μέχρι τοῦ τρίτου οὐρανοῦ καὶ ἄκουσεν ἄρρητα ῥήματα ποῦ δὲν μπορεῖ νὰ τὰ ἐκφράσῃ ὁ ἄνθρωπος, τί μᾶς ἐδίδαξε περὶ τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ; Αὐτὸς λοιπὸν, ὅταν ἐξήταζε τὰς λεπτομερείας τοῦ σχεδίου τῆς σωτηρίας, ὡσὰν νὰ κατελήφθη ἀπὸ ἴλιγγον, διότι δὲν εὔρισκε διέξοδον εἰς τὰς σκέψεις του, ἐκραύγασε καὶ εἶπεν ἐκείνους τοὺς λόγους· «Ἦ βάθος πλούτου καὶ σοφίας καὶ γνώσεως Θεοῦ· ὡς ἀνεξερεύνητα τὰ κρίματα αὐτοῦ καὶ ἀνεξιχνίαστοι αἱ ὁδοὶ αὐτοῦ»²⁷. Ἐὰν δὲ αὐτὰ εἶναι ἀπλησίαστα δι' αὐτοὺς ποῦ ἔφθασαν εἰς τὸ μέτρον τῆς γνώσεως τοῦ Παύλου, πόση εἶναι ἡ ἔπαρσις αὐτῶν ποῦ διακηρύσσουν ὅτι γνωρίζουν τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ; Αὐτοὺς θὰ τοὺς ἐρωτοῦσα εὐχαρίστως νὰ μοῦ εἰποῦν τὴν γνώμην των διὰ τὴν γῆν ἐπὶ τῆς ὁποίας ἴστανται καὶ ἀπὸ τὴν ὁποίαν προῆλθον; Ποία εἶναι κατ' αὐτοὺς ἡ οὐσία της; Ἐὰν μᾶς ὁμιλήσουν κατὰ τρόπον μὴ ἐπιδεχόμενον ἀντίρρησην διὰ τὰ πράγματα ποῦ εὐρίσκονται χάμω καὶ κάτω ἀπὸ τὰ πόδια μας, τότε θὰ τοὺς πιστεῦσωμεν εἰς ὅσα διατείνονται διὰ τὰ πράγματα ποῦ εὐρίσκονται πέρα ἀπὸ κάθε ἔννοιαν. Ποία λοιπὸν εἶναι ἡ οὐσία τῆς γῆς; Πῶς μπορεῖ νὰ τὴν κατανοήσῃ κανεὶς; Ἐὰν μᾶς ἀπαντήσουν, μὲ τὸν νοῦν ἢ μὲ τὴν αἴσθησιν τὸ κατορθώνει κανεὶς; Καὶ ἐὰν εἰποῦν μὲ τὴν αἴσθησιν, μὲ ποίαν ἀπὸ τὰς αἰσθήσεις κατανοεῖται; Μὲ τὴν ὄρασιν; Ἄλλ' ἢ ὄρασις ἀντιλαμβάνεται τὰ χρώματα. Μὲ τὴν ἀφήν; Καὶ αὐτὴ ὅμως ξεχωρίζει τὴν σκληρότητα καὶ ἀπαλότητα, τὸ θερμὸν καὶ ψυχρὸν καὶ τὰ παρόμοια, ἀπὸ τὰ ὁποῖα τίποτε δὲν θὰ ἠμποροῦσε κανεὶς νὰ ὀνομάσῃ οὐσίαν, ἂν δὲν ἦτο τελείως παράφρων. Διὰ τὴν γεῦσιν δὲ καὶ τὴν ὄσφρησιν τί χρειάζεται νὰ ὁμιλήσωμεν; Ἡ μία ἀντιλαμβάνεται τοὺς χυμοὺς καὶ ἡ ἄλλη τοὺς ἀτμοὺς. Ἡ ἀκοὴ ἐπί-

27. Ρωμ. 11, 33.

Ἄκοή δέ, φόφωv ἐστὶ καὶ φωνῶν αἰσθητική, τῶν οὐδεμίαν ἐχόντων πρὸς τὴν γῆν οἰκειότητα. Λείπεται οὖν τῷ λόγῳ φάσκειν αὐτοὺς τὴν οὐσίαν αὐτῆς εὐρηκέναι. Ποίῳ τούτῳ; ποῦ τῆς Γραφῆς κειμένῳ; ὑπὸ τίνος τῶν ἁγίων παραδοθέντι;

5 13. Ὁ μὲν γε περὶ τῆς κτίσεως ἡμῖν διαλεχθεὶς, τοσοῦτον ἡμᾶς ἐδίδαξεν, ὅτι «Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν· ἡ δὲ γῆ ἦν ἄορατος καὶ ἀκατασκεύαστος»· ἐξαρκεῖν ἠγούμενος τὸν ποιήσαντα αὐτὴν καὶ διακοσμήσαντα διαγρεῖλαι, τίς δὲ ἢ οὐσία ταύτης περιεργάζεσθαι, ὡς μάταιον καὶ

10 ἀνωφελές τοῖς ἀκούουσι παρητήσατο. Εἰ τοίνυν μήτε τῇ ἐκ τῆς αἰσθήσεως μαρτυρία, μήτε τῇ ἐκ τοῦ λόγου διδασκαλία, ἢ γνῶσις αὐτῆς βεβαιοῦται, πόθεν ἔτι φήσουσι τὴν κατάληψιν αὐτῆς ἐσχηκέναι; Τὸ μὲν γὰρ ὅσον αὐτῆς αἰσθητόν, ἢ χρωμά ἐστιν, ἢ ὄγκος, ἢ βάρος, ἢ κουφότης, ἢ πυκνότης, ἢ χαννότης,

15 ἢ ἀντιτυπία, ἢ ἀπαλότης, ἢ ψυχρότης, ἢ θερμότης, ἢ αἰ κατὰ τοὺς χυμοὺς ποιότητες, ἢ αἰ κατὰ σχῆμα διαφοραί· ὧν οὐδὲν ἂν οὐσίαν εἴποιεν οὗτοι, οὐδὲ εἰ πάντα ῥαδίως λέγοιεν. Λόγῳ δὲ πάλιν οὐδενὶ γέγονε θεωρητὴ τῶν σοφῶν καὶ μακαρίων ἀνδρῶν· ποῖος οὖν ἔτι τρόπος τῆς γνώσεως ὑπολείπεται; Ἀποκρι-

20 νάσθωσαν ἡμῖν οἱ περιφρονοῦντες μὲν πάντα τὰ ἐν ποσί, διαβαίνοντες δὲ τὸν οὐρανόν, καὶ πάσας τὰς ὑπερκοσμίους δυνάμεις, αὐτῇ δὲ τῇ πρώτῃ οὐσίᾳ διὰ τοῦ νοῦ συναπτόμενοι. Ἄλλ' ἔοικεν ὁ τύφος πάντων εἶναι τῶν ἐν ἀνθρώποις παθῶν χαλεπώτατον, καὶ ὄντως τῷ τοῦ διαβόλου κρίματι περιβάλλειν, οἷς

25 ἂν προσγένηται. Ὅθεν καὶ οὗτοι οὐδὲ τῆς γῆς, ἣν καταπατοῦσι τὴν φύσιν, ἣτις ἐστίν, ἐπιστάμενοι, αὐτὴν ἐμβατεύειν τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ τῶν ὄλων ἀλαζονεύονται. Καὶ τοῖς μὲν ἁγίοις αὐτοῦ ὁ Θεός, τῷ Ἀβραάμ καὶ τῷ Ἰσαάκ καὶ τῷ Ἰακώβ, ὧν,

σης, αίσθάνεται τούς θορύβους καὶ τὰς φωνάς, τὰ ὅποια δὲν ἔχουν καμμίαν σχέσιν πρὸς τὴν γῆν. Ἀπομένει λοιπὸν νὰ ἰσχυρισθοῦν ὅτι εἰς τὴν παραδοθεῖσαν διδασκαλίαν εὐρῆκαν τὴν οὐσίαν αὐτῆς. Ποίαν διδασκαλίαν ὁμως ἐννοοῦν; Εἰς ποῖον σημεῖον τῆς Γραφῆς εὐρίσκεται; Ποῖος ἅγιος τὴν παρέδωκεν;

13. Αὐτὸς ποὺ μᾶς ὠμίλησε διὰ τὴν δημιουργίαν μόνον αὐτὸ μᾶς ἐδίδαξεν, ὅτι «ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν· ἡ δὲ γῆ ἦν ἄορατος καὶ ἀκατασκεύαστος»²⁸. Ἐνόμιζεν ὅτι ἦτο ἀρκετὸν νὰ ὁμιλήσῃ διὰ τὸν δημιουργὸν καὶ διακοσμητὴν αὐτῆς, τὸ νὰ περιεργασθῆ ὁμως ποία εἶναι ἡ οὐσία της τὸ ἄφησεν ὡς περιττὸν καὶ ἀνώφελον διὰ τούς ἀκροατάς. Ἄν λοιπὸν οὔτε ἀπὸ τὰς πληροφορίας τῶν αἰσθήσεων, οὔτε ἀπὸ τὴν θείαν διδασκαλίαν βεβαιουῦται ἡ γινῶσις τῆς οὐσίας τῆς γῆς ἀπὸ ποῦ θὰ μᾶς εἰποῦν ἀκόμη ὅτι ἦντλησαν τὴν γινῶσιν της. Διότι τὸ μὲν αἰσθητὸν αὐτῆς μέρος, ἢ εἶναι χρῶμα ἢ ὄγκος ἢ βάρος ἢ ἐλαφρότης ἢ πυκνότης ἢ χαλαρότης ἢ σκληρότης ἢ ἀπαλότης ἢ ψυχρότης ἢ θερμότης ἢ διάφοροι ποιότητες τῶν χυμῶν ἢ διάφορα σχήματα· ἀπὸ αὐτὰ ὁμως τίποτε δὲν θὰ ἤμποροῦσαν νὰ τὸ ὀνομάσουν αὐτοὶ οὐσίαν, ἀκόμη καὶ ἂν τὰ πάντα ἤμποροῦσαν νὰ ἰσχυρισθοῦν μὲ μεγάλην εὐκολίαν. Διὰ τοῦ νοῦ ἐπίσης κανεὶς ἐκ τῶν σοφῶν καὶ φημισμένων ἀνδρῶν δὲν τὴν κατενόησε. Ποῖος τρόπος λοιπὸν τῆς γνώσεως ἀπομένει ἀκόμη; Ἄς μᾶς ἀπαντήσουν αὐτοὶ ποὺ περιφρονοῦν αὐτὰ ποὺ εὐρίσκονται κάτω ἀπὸ τὰ πόδια τους, καὶ περνοῦν τούς οὐρανοὺς καὶ ὄλας τὰς ἀγγελικὰς δυνάμεις καὶ ἐνώνουνται διὰ τοῦ νοῦ μὲ τὴν ἰδίαν τὴν πρώτην οὐσίαν. Φαίνεται ὁμως ὅτι ἡ ἀλαζονεὶα εἶναι τὸ φοβερώτερον τῶν ἀνθρωπίνων παθῶν καὶ πράγματι περιβάλλει μὲ τὸ κρῖμα τοῦ διαβόλου ὅσους καταλάβῃ. Δι' αὐτὸ καὶ αὐτοὶ, ἐνῶ δὲν γνωρίζουν τὴν φύσιν τῆς γῆς ἐπάνω εἰς τὴν ὅποιαν πατοῦν, ὑπερηφανεύονται ὅτι ἔβαλαν πόδι εἰς τὴν ἰδίαν τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ. Καὶ εἰς μὲν τούς ἁγίους αὐτοῦ ὁ Θεός, εἰς τὸν Ἀβραάμ καὶ τὸν Ἰσαάκ καὶ τὸν Ἰακώβ, λόγῳ τῆς εἰς τὴν ἀρετὴν τελειότητος τῶν ὁποίων ἐδέχθη νὰ ὀνομάζεται Θεὸς των, διότι τὸ ἐθεώρη-

διὰ τὸ εἰς πᾶσαν ἀρετὴν τελεῖν, καὶ τὸ Θεὸς ὀνομάζεσθαι, ὡς
 τι ἐξαιρετον καὶ πρέπον τῇ ἑαυτοῦ μεγαλειότητι, προετίμησε,
 λέγων ἑαυτὸν Θεὸν Ἀβραάμ, καὶ Θεὸν Ἰσαάκ, καὶ Θεὸν Ἰα-
 κώβ. «Τοῦτο γὰρ μου ἐστὶν ὄνομα αἰώνιον, φησί, καὶ μνημό-
 5 σνον γενεῶν γενεαῖς». Τούτοις τοίνυν οὐδὲ τὸ ὄνομα ἑαυτοῦ
 ἐδήλωσεν ὁ Θεός, ἤπου γε τὴν οὐσίαν, ἣτις ἐστίν, ἀπεκάλυψεν.
 «Ἐγὼ γάρ, φησί, Κύριος· καὶ ὤφθην πρὸς Ἀβραάμ, καὶ Ἰσαάκ,
 καὶ Ἰακώβ, Θεὸς ὢν αὐτῶν· καὶ τὸ ὄνομά μου οὐκ ἐδήλωσα
 αὐτοῖς» ὡς μεῖζον δηλονότι, ἢ ὥστε ἀνθρωπίνῃ ἀκοῇ χωρηθῆ-
 10 ναι. Εὐνομίῳ δέ, ὡς ἔοικεν, οὐ τὸ ὄνομα μόνον, ἀλλὰ καὶ αὐ-
 τὴν αὐτοῦ τὴν οὐσίαν ὁ Θεὸς ἐνεφάνισε· καὶ τὸ τοσοῦτον ἀπόρ-
 ρητον, ὃ μηδενὶ τῶν ἀγίων ἐφανερῶθη, αὐτὸς ἐν βίβλοις γραφῶν
 δημοσιεύει καὶ ἐκλαλεῖ πᾶσιν ἀνθρώποις ἀπερισκέπτως. Καὶ
 τὰ μὲν ἐν ἐπαγγελίαις ἀποκείμενα ἡμῖν, ὑπὲρ πᾶσαν γνῶσιν
 15 ἐστὶν ἀνθρωπίνῃ, καὶ ἡ εἰρήνῃ τοῦ Θεοῦ ὑπερέχει πάντα νοῦν·
 αὐτὴν δὲ τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ οὐ καταδέχεται ὑπὲρ πάντα νοῦν
 καὶ ὑπὲρ πᾶσαν γνῶσιν ἀνθρώπων εἶναι.

14. Οἶμαι δὲ οὐκ ἀνθρώπους μόνον, ἀλλὰ καὶ πᾶσαν λογι-
 κὴν φύσιν ὑπερβαίνειν αὐτῆς τὴν κατάληψιν. Λογικὴν δὲ νῦν,
 20 τὴν ἐν τῇ κτίσει λέγω. Υἱῷ γὰρ μόνῳ γνωστός ὁ Πατήρ, καὶ
 τῷ ἁγίῳ Πνεύματι· ὅτι «Οὐδεὶς οἶδε τὸν Πατέρα, εἰ μὴ ὁ Υἱός»,
 καί· «Τὸ Πνεῦμα πάντα ἐρευνᾷ, καὶ τὰ βάθη τοῦ Θεοῦ. Οὐδεὶς
 γὰρ οἶδε, φησί, τὰ τοῦ ἀνθρώπου, εἰ μὴ τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώ-
 που τὸ ἐν αὐτῷ· καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ οὐδεὶς ἔγνωκεν, εἰ μὴ τὸ Πνεῦ-
 25 μα τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ». Τί οὖν ἐξαιρετον τῇ γνώσει τοῦ Μονογε-
 νοῦς ἢ τοῦ ἁγίου Πνεύματος καταλείψουσιν, εἰ περ αὐτοὶ τῆς
 οὐσίας αὐτῆς ἔχουσι τὴν κατάληψιν; Οὐ γὰρ δὴ τῆς δυνάμεως,

σεν ὡς κάτι ἐξαιρετικὸν καὶ ταιριαστὸν εἰς τὴν μεγαλειότητά του, ἐπροτίμησε νὰ ὀνομάζῃ τὸν ἑαυτὸν τοῦ Θεοῦ τοῦ Ἀβραὰμ καὶ Θεοῦ τοῦ Ἰσαὰκ καὶ Θεοῦ τοῦ Ἰακώβ. «Διότι αὐτό, λέγει, εἶναι τὸ αἰώνιον ὄνομά μου καὶ θὰ μνημονεύεται ἀπ' ὅλας τὰς γενεάς»²⁹. Εἰς αὐτοὺς λοιπὸν οὔτε τὸ ὄνομά του ἐφανέρωσεν ὁ Θεός· ἦτο ποτὲ δυνατὸν ν' ἀποκαλύψῃ τὴν οὐσίαν του; «Ἐγὼ, λέγει, εἶμαι ὁ Κύριος· καὶ ἐφανερῶθην εἰς τὸν Ἀβραὰμ καὶ εἰς τὸν Ἰσαὰκ καὶ εἰς τὸν Ἰακώβ, τῶν ὁποίων εἶμαι Θεός· καὶ τὸ ὄνομά μου δὲν τοὺς τὸ ἐφανέρωσα»³⁰, διότι σαφῶς δὲν ἤμπορεῖ νὰ τὸ ἀνθέξῃ ἡ ἀνθρωπίνη ἀκοή. Φαίνεται ὅμως ὅτι εἰς τὸν Εὐνόμιον δὲν ἐφανέρωσε μόνον τὸ ὄνομά του ὁ Θεὸς ἀλλὰ καὶ τὴν ἰδίαν τὴν οὐσίαν του· καὶ αὐτὸ ποὺ εἶναι τόσον ἀπόρρητον καὶ εἰς κανένα ἀπὸ τοὺς ἁγίους δὲν ἐφανερῶθη, αὐτὸς τὸ γράφει καὶ τὸ δημοσιεύει εἰς βιβλία καὶ τὸ διακηρύσσει ἀπερισκέπτως εἰς ὅλους τοὺς ἀνθρώπους. Καὶ αὐτὰ μὲν ποὺ μᾶς ἔχει ὑποσχεθῆ ὁ Θεὸς διὰ τὸ μέλλον εἶναι ἐπάνω ἀπὸ κάθε ἀνθρωπίνην γνῶσιν, καὶ ἡ εἰρήνη τοῦ Θεοῦ ξεπερνᾷ κάθε σκέψιν³¹. τὴν ἰδίαν ὅμως τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ δὲν δέχεται νὰ τὴν θέσῃ ὑπεράνω τῆς γνώσεως καὶ τοῦ νοῦ τῶν ἀνθρώπων.

14. Νομίζω δὲ ὅτι ἡ γνῶσις τῆς θείας οὐσίας δὲν ὑπερβαίνει μόνον τὰς δυνατότητας τῶν ἀνθρώπων, ἀλλὰ καὶ ὅλων τῶν λογικῶν ὄντων. Λογικὰ δὲ ὄντα ὀνομάζω ἐδῶ τὰ κτιστά. Διότι μόνον εἰς τὸν Υἱὸν εἶναι γνωστὸς ὁ Πατὴρ καὶ εἰς τὸ ἅγιον Πνεῦμα· καθότι «κανεὶς δὲν γνωρίζει τὸν Πατέρα, παρὰ μόνον ὁ Υἱός»³², καί: «τὸ Πνεῦμα ἐρευνᾷ τὰ πάντα, ἀκόμη καὶ τὰ βάθη τοῦ Θεοῦ. Κανεὶς ἐκ τῶν ἀνθρώπων ἄλλωστε δὲν γνωρίζει τὰ τοῦ ἀνθρώπου, παρὰ μόνον τὸ πνεῦμά του· καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ κανεὶς δὲν τὰ γνωρίζει παρὰ τὸ Πνεῦμα, τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ προερχόμενον»³³. Τί ἰδιαιτέρον λοιπὸν θὰ ἀφήσουν εἰς τὴν γνῶσιν τοῦ Μονογενοῦς ἢ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ἂν αὐτοὶ γνωρίζουν τὴν ἰδίαν τὴν οὐσίαν; Διότι ἀσφαλῶς ἂν δώ-

32. Ματθ. 11, 27.

33. Α' Κορ. 2, 10-11.

καὶ τῆς ἀγαθότητος, καὶ τῆς σοφίας τοῦ Θεοῦ τῷ Μονογενεῖ
 τὴν θεωρίαν προσνείμαντες, σύμμετρον ἑαυτοῖς θήσονται τῆς
 οὐσίας τὴν κατανόησιν. Πᾶν γὰρ που τὸ ἐναντίον, εἰκὸς αὐτὴν
 μὲν τὴν οὐσίαν ἀπερίοπτον εἶναι παντί, πλὴν εἰ τῷ Μονογενεῖ
 5 καὶ τῷ ἀγίῳ Πνεύματι· ἐκ δὲ τῶν ἐνεργειῶν τοῦ Θεοῦ ἀναγο-
 μένους ἡμᾶς, καὶ διὰ τῶν ποιημάτων τὸν ποιητὴν ἐννοοῦντας,
 τῆς ἀγαθότητος αὐτοῦ καὶ τῆς σοφίας λαμβάνειν τὴν σύνεσιν.
 Τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ γνωστὸν τοῦ Θεοῦ, ὃ πᾶσιν ἀνθρώποις ὁ
 Θεὸς ἐφανέρωσεν. Ἐπεὶ γε ὅσα παρὰ τοῖς θεολόγοις περὶ οὐ-
 10 σίας Θεοῦ ἀναγεγράφθαι δοκεῖ, τροπολογίαις τισὶν ἢ καὶ ἀλλη-
 γορίαις, πρὸς ἑτέρας ἐννοίας οἱ λόγοι φέρουσιν. Ὡστε εἴ τις
 ἀβασανίστως κατὰ τὴν πρόχειρον ἐκδοχὴν ψιλῶ παρίστασθαι
 φιλονικίῃ τῷ γράμματι, πρὸς Ἰουδαίους καὶ γραῶδεις μύ-
 θους ἐκτραπεῖς, πτωχὸς παντελῶς τῶν ἀξίων περὶ Θεοῦ νοη-
 15 μάτων καταγηράσει. Πρὸς γὰρ τῷ ὑλικῇ τινα ἐννοεῖν τὴν οὐ-
 σίαν τοῦ Θεοῦ, καὶ κατὰ τοῦτο τοῖς ἀθέοις τῶν Ἑλλήνων συμ-
 φέρεσθαι, ἔτι καὶ ποικίλην καὶ σύνθετον ὑπολήφεται ταύτην.
 Ἡλέκτρινον μὲν τὸ ἀπὸ ὀσφύος ἕως ἄνω τὸν Θεὸν εἶναι τοῦ
 προφήτου διηγουμένου, ἐκ πυρὸς δὲ συμβεβλησθαι τὰ κάτω
 20 ὃ δὲ μὴ πρὸς ὑψηλοτέρας ἐννοίας ἀναβαίνων διὰ τοῦ γράμματος,
 ἀλλ' αὐτοῦ που ταῖς σωματικαῖς ἐγκαταμένων ὑπογραφαῖς,
 καὶ τοιαύτην τοῦ Θεοῦ τὴν οὐσίαν παρὰ τοῦ Ἰεζεκιὴλ διδαχθεῖς,
 πάλιν πῦρ εἶναι τὸν Θεὸν παρὰ τοῦ Μωσέως ἀκοῦσεται, καὶ παρὰ
 τοῦ σοφοῦ Δανιὴλ πρὸς ἄλλας ὑπολήψεις ἀπενεχθήσεται· καὶ
 25 οὕτως οὐ ψευδεῖς μόνον, ἀλλὰ καὶ μαχομένας ἀλλήλαις ἐκ τῶν
 γραμμάτων εὔρεθήσεται τὰς φαντασίας ἀναλεγόμενος. Ἀφε-
 μένοις οὖν τῆς κατὰ τὴν οὐσίαν πολυπραγμοσύνης ὡς ἀνε-

σουν εἰς τὸν Υἱὸν τὴν γυνῶσιν τῆς δυνάμεως καὶ τῆς σοφίας καὶ τῆς ἀγαθότητος τοῦ Θεοῦ, τότε δὲν θὰ εἶναι εἰς τὰ μέτρα τους ἢ κατανόησις τῆς ἰδίας τῆς οὐσίας. Ἀντιθέτως εἶναι εὐλογον ἢ μὲν οὐσία νὰ εἶναι ἀθέατος εἰς τὸν καθένα, ἐκτὸς τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος· ἐπὶ τῇ βάσει ὁμως τῶν ἐνεργειῶν τοῦ Θεοῦ ὀδηγούμεθα μέσῳ τῶν δημιουργημάτων εἰς τὴν σύλληψιν τῆς ιδέας τοῦ δημιουργοῦ καὶ εἰς τὴν κατανόησιν τῆς ἀγαθότητος καὶ τῆς σοφίας αὐτοῦ. Αὐτὸ εἶναι τὸ γνωστὸν μέρος τοῦ Θεοῦ, πού τὸ ἐφάνέρωσεν ὁ Θεὸς εἰς ὅλους τοὺς ἀνθρώπους³⁴. Ὅσα δὲ φαίνεται ὅτι ἔχουν γραφῇ ἀπὸ τοὺς θεολόγους περὶ τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ, διὰ τροπολογιῶν καὶ ἀλληγοριῶν ὀδηγοῦν εἰς ἄλλας ἐννοίας. Ὡστε ἂν τὰ ἐκλαμβάνη κανεὶς κατὰ γράμμα καὶ ὅπως ἐκ πρώτης ὄψεως φαίνονται, χωρὶς νὰ τὰ βασανίσῃ ὀλίγον θὰ καταντήσῃ εἰς τοὺς Ἰουδαϊκοὺς μύθους πού ἀρμόζουν εἰς τὰς γραφαῖς καὶ θὰ καταγηράσῃ πτωχὸς ἀπὸ ἀξίας περὶ τοῦ Θεοῦ σκέψεις. Διότι μαζὺ μὲ τὸ ὅτι θὰ κατανόησῃ ὡς κάτι ὑλικὸν τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ καὶ θὰ συμφωνήσῃ εἰς αὐτὸ μὲ τοὺς ἀθέους ἐκ τῶν Ἑλλήνων σοφῶν, συγχρόνως θὰ ἐκλάβῃ ταύτην ὡς σύνθετον καὶ ποικίλην. Ὁ προφήτης λόγου χάριν διηγεῖται ὅτι ὁ Θεὸς ἀπὸ τὴν μέσην καὶ ἐπάνω εἶναι ἀπὸ ἤλεκτρον, ἐνῶ τὰ κάτω του μέρη εἶναι ἀπὸ πῦρ³⁵. Αὐτὸς λοιπὸν πού μέσῳ τοῦ γράμματος δὲν συλλαμβάνει ὑψηλοτέρας ἐννοίας, ἀλλὰ παραμένει κάπου ἐκεῖ εἰς τὰς σωματικὰς περιγραφάς, ἀφοῦ διδαχθῆ ἔκ τοῦ Ἰεζεκιήλ ὅτι τέτοια εἶναι ἢ οὐσία τοῦ Θεοῦ³⁶, θὰ ἀκούσῃ πάλιν καὶ τὸν Μωυσῆν νὰ λέγῃ ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι πῦρ³⁷, καὶ ἀπὸ τὸν σοφὸν Δανιήλ θὰ ὀδηγηθῆ εἰς ἄλλας παραστάσεις περὶ τοῦ Θεοῦ³⁸. Ἔτσι ἂν συγκεντρώσῃ κανεὶς τὰς ἀνθρωπομορφικὰς αὐτὰς παραστάσεις, θὰ διαπιστώσῃ ὄχι μόνον ὅτι εἶναι ψευδεῖς, ἀλλὰ καὶ ὅτι ἀντιτίθενται μεταξύ των. Ἀφοῦ ἀφήσωμεν λοιπὸν τὴν ἐνασχόλησιν μὲ τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ, τὴν ὁποίαν δὲν ἠμποροῦμεν

36. Ἀπὸ ἤλεκτρον καὶ πῦρ δηλαδή. βλ. προηγουμένην παραπομπήν.

37. Δευτ. 4, 24. 38. Δαν. 7, 9.

φίκτου, τῇ ἀπλῇ παραινέσει τοῦ ἀποστόλου πειστέον, λέγοντος· «Πιστεῦσαι γὰρ δεῖ πρῶτον, ὅτι ἔστι Θεός, καὶ τοῖς ἐκζητοῦσιν αὐτὸν μισθαποδότης γίνεται». Οὐ γὰρ ἡ τοῦ τί ἐστὶν ἐξερεύνησις, ἀλλ' ἡ τοῦ ὅτι ἐστὶν ὁμολογία, τὴν σωτηρίαν ἡμῖν
 5 παρασκευάζει. Ἐπεὶ οὖν ἀπερινόητος ἀνθρώπου φύσει καὶ ἄρρητος παντελῶς ἡ οὐσία τοῦ Θεοῦ ἀποδέδεικται, λειπόμενόν ἐστι περὶ τῆς ἀγεννησίας αὐτῆς τί τέ ἐστι, καὶ πῶς ἐπιθεωρεῖται τῷ Θεῷ τῶν ὄλων διεξελθεῖν.

15. Εὐρίσκομεν οὖν λογιζόμενοι, ὅτι οὐκ ἐν τῇ τοῦ τί ἐστὶν
 10 ἀνερευνήσει ἢ τοῦ ἀγεννήτου ἡμῖν ἔννοια ὑποπίπτει, ἀλλὰ μᾶλλον, ἵνα βιασάμενος εἶπω τὸν λόγον, ἐν τῇ τοῦ ὅπως ἐστίν. Ἐξετάζων γὰρ ἡμῶν ὁ νοῦς, εἰ ὁ ἐπὶ πάντων Θεός, ἑαυτοῦ τινα αἰτίαν ὑπερκειμένην ἔχει, εἶτα οὐ δυνάμενος ἐπινοεῖν οὐδεμίαν, τὸ ἀναρχον αὐτοῦ τῆς ζωῆς ἀγέννητον προσηγόρευσεν. Ὡς γὰρ
 15 ἐν τοῖς περὶ τῶν ἀνθρώπων λόγοις, ὅταν λέγωμεν ὅτι ὁ δεῖνα ἐκ τοῦδε γέγονεν, οὐ τὸ τί ἐστὶν ἐκάστων, ἀλλὰ τὸ ὅθεν γέγονε διηγοῦμεθα· οὕτω καὶ ἐν τοῖς περὶ Θεοῦ, ἢ ἀγέννητος φωνή, οὐ τὸ τί, ἀλλὰ τὸ μηδαμόθεν αὐτοῦ σημαίνει. Οὕτω δ' ἂν σαφέστερον ὁ λέγω γένοιτο. Ὁ εὐαγγελιστῆς Λουκᾶς τὴν κατὰ
 20 σάρκα γενεαλογίαν τοῦ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐκτιθέμενος, καὶ ἀπὸ τῶν τελευταίων ἐπὶ τοὺς πρώτους ἀναποδίζων, ἤρξατο μὲν ἀπὸ τοῦ Ἰωσήφ· εἰπὼν δὲ τοῦτον μὲν τοῦ Ἡλεί, τὸν δὲ τοῦ Μαθθάν, καὶ οὕτω κατὰ ἀνάλυσιν πρὸς τὸν Ἀδὰμ τὴν ἐξήγησιν ἐπανάγων, εἶτα ἐλθὼν ἐπὶ τοὺς ἄνω,
 25 καὶ εἰπὼν, ὅτι ὁ Σῆθ ἐκ τοῦ Ἀδάμ, ὁ δὲ Ἀδὰμ ἐκ τοῦ Θεοῦ, ἐνταῦθα τῆς ἀναβάσεως ἔληξεν· οὐχὶ τὴν οὐσίαν τῶν ἀπληριθμημένων δηλῶν ἐν τῇ διηγήσει τῆς ἐκάστων γενέσεως, ἀλλὰ τὰς

νά κατανοήσωμεν, ἄς πεισθοῦμεν εἰς τὴν ἀπλήν προτροπὴν τοῦ ἀποστόλου, ποῦ λέγει· «ἐν πρώτοις πρέπει νά πιστεῦσωμεν ὅτι ὑπάρχει Θεός, ὁ ὁποῖος ἀμείβει αὐτοὺς ποῦ τὸν ἀναζητοῦν»³⁹. Δὲν μᾶς σώζει δηλαδὴ ἡ ἔρευνα τοῦ τί εἶναι εἰς τὴν οὐσίαν ὁ Θεός, ἀλλὰ ἡ ὁμολογία τῆς ὑπάρξεώς του. Ἐπειδὴ λοιπὸν ἀποδεικνύεται ὅτι ἡ οὐσία τοῦ Θεοῦ εἶναι ἐντελῶς ἀκατάληπτος διὰ τὸν ἄνθρωπον καὶ ἀνέκφραστος, ἀπομένει νά ἐξετάσωμεν αὐτὴν τὴν ἀγεννησίαν, καὶ τί εἶναι καὶ πῶς πρέπει νά γίνεται δεκτὴ περὶ τοῦ Θεοῦ.

15. Εὐρίσκομεν λοιπὸν, ὅταν σκεφθοῦμεν, ὅτι ἡ ἔννοια τοῦ ἀγεννήτου δὲν μᾶς ἔρχεται κατὰ τὴν ἔρευναν τοῦ τί εἶναι ὁ Θεός, ἀλλὰ μᾶλλον, διὰ νά τὸ πῶ τώρα εἰς τὴν ἀρχὴν, κατὰ τὴν ἔρευναν τοῦ πῶς εἶναι. Καθὼς ἐξετάζει δηλαδὴ ὁ νοῦς μας, ἂν ὁ Θεός τῶν ὅλων ἔχη κάποιαν αἰτίαν ὑπεράνω αὐτοῦ, ἐπειδὴ ἐν συνεχείᾳ δὲν ἤμπορεῖ νά εὕρη καμμίαν, τὴν ἔλλειψιν αὐτῆς κάποιας ἀρχῆς εἰς τὴν ζωὴν του τὴν ὠνόμασεν ἀγεννησίαν. Ὅπως δηλαδὴ ὅταν ὁμιλοῦμεν διὰ ἀνθρώπους, ὅταν λέγωμεν ὅτι ὁ τάδε ἐγεννήθη ἀπὸ τὸν τάδε, δὲν ἀναφερόμεθα εἰς τὸ τί εἶναι οὗτος, ἀλλ' εἰς τὸ ἀπὸ ποῦ προῆλθεν, ἔτσι καὶ προκειμένου περὶ τοῦ Θεοῦ, ὁ ὄρος ἀγέννητος δὲν σημαίνει τὸ τί εἶναι ὁ Θεός, ἀλλ' ὅτι ἀπὸ πουθενά δὲν ἔχει γεννηθῆ. Μὲ τὰ παρακάτω θὰ γίνῃ σαφέστερον αὐτὸ ποῦ λέγω. Ὁ εὐαγγελιστὴς Λουκᾶς κατὰ τὴν ἔκθεσιν τῆς κατ' ἄνθρωπον γενεαλογίας τοῦ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ ἐνῶ ἐξιστορεῖ ἀνάποδα, ἀπὸ τοὺς τελευταίους πρὸς τοὺς πρώτους, ἀρχίζει ἐν πρώτοις ἀπὸ τὸν Ἰωσήφ. Ἀφοῦ δὲ λέγει ὅτι αὐτὸς εἶναι υἱὸς τοῦ Ἡλεί, αὐτὸς δὲ τοῦ Ματθάν, καὶ προχωρεῖ ἔτσι ἀναλυτικῶς μὲ σκοπὸν νά φθάσῃ εἰς τὸν Ἀδάμ, ὅταν φθάσῃ εἰς τοὺς πρώτους, λέγει ὅτι ὁ Σῆθ ἐγεννήθη ἐκ τοῦ Ἀδάμ, ὁ δὲ Ἀδάμ ἐδημιουργήθη ἀπὸ τὸν Θεόν, καὶ τελειώνει ἔτσι τὴν ἐξιστόρησιν πρὸς τὰ ὀπίσω⁴⁰. Ὅταν ὁμως διηγῆται τὴν γέννησιν ἐκάστου δὲν δηλώνει τὰς οὐσίας αὐτῶν ποῦ ἀναφέρει, ἀλλὰ ἐκθέτει τὰς κον-

40. Λουκ. 3, 23 - 38.

προσεχεῖς ἀρχὰς ἀφ' ἧς ἕκαστος γέγονεν ἐκτιθέμενος. Ὡσπερ
 οὖν ἐκεῖνος εἶπεν, ὅτι ὁ Ἄδὰμ ἐκ τοῦ Θεοῦ· οὕτως ἡμεῖς ἐαν-
 τοὺς ἐρωτήσωμεν, ὁ δὲ Θεὸς ἐκ τίνος; Ἄρα οὐχὶ πρόχειρόν
 ἐστὶν ἐν τῇ ἐκάστω διανοίᾳ, ὅτι ἐξ οὐδενός; Τὸ δέ, ἐξ οὐδενός,
 5 τὸ ἀναρχόν ἐστι δηλονότι· τὸ δὲ ἀναρχον, τὸ ἀγέννητον. Ὡς
 οὖν ἐπὶ ἀνθρώπων οὐκ ἦν οὐσία τὸ ἐκ τίνος, οὕτως οὐδὲ ἐπὶ
 τοῦ Θεοῦ τῶν ὄλων οὐσίαν ἐστὶν εἰπεῖν τὸ ἀγέννητον· ὅπερ
 ἴσον ἐστὶ τῷ ἐξ οὐδενός. Ὁ δὲ τὸ ἀναρχον οὐσίαν εἶναι λέγων,
 παραπλήσιον ποιεῖ, ὡσπερ ἄν, εἴ τις ἐρωτώμενος, τίς ἢ τοῦ
 10 Ἄδὰμ οὐσία, καὶ τίς ἢ φύσις αὐτῷ; ὁ δὲ ἀποκρίνοιτο, μὴ ἐκ
 συνδυασμοῦ ἀνδρὸς καὶ γυναικός, ἀλλ' ἐκ τῆς θείας χειρὸς δια-
 πλασθῆναι. Ἄλλ' οὐχὶ τὸν τρόπον τῆς ὑποστάσεως ἐπιζητῶ,
 φήσειεν ἄν τις, ἀλλ' αὐτὸ τοῦ ἀνθρώπου τὸ ὑλικὸν ὑποκείμε-
 νον· ὃ πολλοῦ δέω μαθάνειν διὰ τῆς ἀποκρίσεως. Τοῦτο δὲ
 15 καὶ ἡμῖν συμβαίνει ἐκ τῆς τοῦ ἀγεννήτου φωνῆς τὸ ὅπως τοῦ
 Θεοῦ μᾶλλον ἢ αὐτὴν τὴν φύσιν διδασκομένοις.

16. Ὁλιος δὲ εἴ τις βούλοιο τὴν ἀλήθειαν τῶν παρ' ἡμῶν
 λεγομένων καταμαθεῖν, ἐαυτὸν ἀνερευνάτω· ὅταν τι νοῆσαι
 τῶν περὶ Θεοῦ βουληθῆ, εἰ εἰς τὸ σημαίνόμενον τοῦ ἀγεννήτου
 20 χωρεῖ. Ἐγὼ μὲν γὰρ ὀρῶ, ὅτι ὡσπερ τοῖς ἐπερχομένοις αἰῶσι
 τὴν διάνοιαν ἐπεκτείνοντες, ἀτελεύτητον λέγομεν τὸν οὐδενὶ
 πέρατι τὴν ζωὴν ὀριζόμενον· οὕτω καὶ εἰς τὸ ἄνω τῶν αἰώνων
 τοῖς λογισμοῖς ἀναβαίνοντες, καὶ οἶον εἰς τι πέλαγος ἀχανές
 ἐπὶ τὸ ἄπειρον τῆς τοῦ Θεοῦ ζωῆς διακύπτοντες, οὐδεμιᾶς ἀρ-
 25 χῆς ἀφ' ἧς γέγονε λαβέσθαι δυνάμενοι, ἀλλὰ τοῦ νοουμένου
 ἐξωτέρα ἀεὶ καὶ ὑπερεκπίπτουσιν τοῦ Θεοῦ τὴν ζωὴν ἐννοοῦν-
 τες, τοῦτο τὸ ἀναρχον τῆς ζωῆς, ἀγέννητον προσειρήκαμεν.
 Αὕτη γὰρ τοῦ ἀγεννήτου ἡ ἔννοια, τὸ μὴ ἔχειν ἐκατέρωθεν τὴν
 ἀρχὴν τοῦ εἶναι. Ὁ δέ, ἐπειδὴ περὶ μόνον τὸν Θεὸν τῶν ὄλων

τινάς πηγάς, ἀπὸ τὰς ὁποίας προῆλθεν ἕκαστος. "Ὅπως λοιπὸν ὁ Λουκάς εἶπεν ὅτι ὁ Ἄδὰμ προῆλθεν ἐκ τοῦ Θεοῦ, ἔτσι καὶ ἡμεῖς θὰ διερωτηθοῦμεν μόνοι μας, ὁ Θεὸς ὁμῶς ἀπὸ ποῦ προῆλθεν; Μήπως δὲν θὰ σκεφθοῦμεν ἀμέσως ὅτι ὁ Θεὸς δὲν προῆλθεν ἀπὸ κανένα; Αὐτὸ τὸ ἀπὸ κανένα εἶναι σαφῶς τὸ ἀναρχον· τὸ ἀναρχον δὲ εἶναι τὸ ἀγέννητον. "Ὅπως λοιπὸν προκειμένου περὶ ἀνθρώπων δὲν ἦτο οὐσία τὸ ὅτι προῆλθαν ἀπὸ κάποιον, ἔτσι καὶ προκειμένου περὶ τοῦ Θεοῦ τῶν ὄλων δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ὀνομάσωμεν οὐσίαν τὸ ἀγέννητον, τὸ ὁποῖον εἶναι ὡσάν νὰ λέγωμεν ὅτι ἀπὸ κανένα δὲν ἐγεννήθη ὁ Θεός. Αὐτὸς ὁμῶς ποῦ ἰσχυρίζεται ὅτι τὸ ἀναρχον εἶναι οὐσία κάνει τὸ ἴδιον μ' αὐτόν, ποῦ ὅταν ἐρωτᾶται ποία εἶναι ἡ οὐσία τοῦ Ἄδὰμ καὶ ποία ἡ φύσις του, ἀπαντᾷ ὅτι δὲν ἐγένετο οὗτος ἀπὸ σύζευξιν ἀνδρὸς καὶ γυναικός, ἀλλ' ἐπλάσθη ὑπὸ τοῦ Θεοῦ. Θὰ ἤμποροῦσεν ὁμῶς νὰ εἰπῆ κανεὶς ὅτι δὲν ζητῶ τὸν τρόπον τῆς συστάσεως του ἀλλὰ τὸ ἴδιο τὸ ὑλικὸν τῆς συστάσεως τοῦ ἀνθρώπου, πρᾶγμα ποῦ δὲν τὸ μαθαίνω καθόλου ἀπὸ τὴν ἀπάντησιν. Τὸ ἴδιο ἀκριβῶς συμβαίνει καὶ εἰς τὴν περίπτωσίν μας· μετὸν ὄρον ἀγέννητος διδασκόμεθα τὸν τρόπον τῆς ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ μᾶλλον παρὰ τὴν ἰδίαν τὴν φύσιν του.

16. Γενικῶς δὲ ἂν κάποιος ἤθελε νὰ διαπιστώσῃ τὴν ἀλήθειαν αὐτῶν ποῦ λέγω, ἅς ἐξετάσῃ τὸν ἑαυτόν του, ἂν, ὅταν θελήσῃ νὰ σκεφθῆ κατὰ περὶ τοῦ Θεοῦ, πηγαίνῃ ὁ νοῦς του εἰς τὴν ἔννοιαν τοῦ ἀγεννήτου. Διότι ἐγὼ βλέπω ὅτι ὅπως, ὅταν ἐπεκτείνωμεν τὸν νοῦν μας εἰς τὸ μέλλον, ὀνομάζομεν ἀτελεύτητον αὐτόν τοῦ ὁποίου ἡ ζωὴ δὲν ὀρίζεται ἀπὸ κανένα τέλος, ἔτσι καὶ ὅταν πᾶμε μετὸν νοῦν πίσω εἰς τὸν προηγηθέντα χρόνον καὶ ὡσάν εἰς πέλαγος ἀχανές παρατηρήσωμεν τὸ ἀπειρον τῆς ζωῆς τοῦ Θεοῦ, ἐπειδὴ δὲν ἤμποροῦμεν νὰ ἐντοπίσωμεν καμμίαν ἀρχὴν ἀπὸ τὴν ὁποίαν νὰ προῆλθε καὶ ἀντιλαμβανόμεθα ὅτι ἡ ζωὴ τοῦ Θεοῦ εὐρίσκεται πάντοτε ἐκτὸς καὶ ὑπεράνω αὐτοῦ ποῦ σκεπτόμεθα, αὐτὸ τὸ ἀναρχον τῆς ζωῆς τοῦ Θεοῦ τὸ ὀνομάζομεν ἀγέννητον. Αὐτὸς ὁμῶς ἐπειδὴ τὸ ἀγέννητον ὑπάρχει μόνον εἰς τὸν Θεὸν τῶν ὄλων, μετὰ ἀσύγ-

τὸ ἀγέννητον θεωρεῖται, κακουργότατα πάντων εἰς τὴν κατὰ τοῦ Μονογενοῦς ἤρπασεν αὐτὸ βλασφημίαν. Τί γάρ φησι προῖών;

ΕΥΝ. Ἄγέννητος δὲ ὢν κατὰ τὴν προλαβοῦσαν ἀπόδειξιν, οὐκ ἂν ποτε πρόσοιτο γέννησιν, ὥστε τῆς ἰδίας μεταδοῦναι τῷ γεννωμένῳ φύσεως, ἐκφύγοι τε ἂν πᾶσαν σύγκρισιν καὶ κοινωνίαν τὴν πρὸς τὸ γεννητόν.

ΒΑΣ. Ὁ τῆς ἀναισχύντου καὶ πονηρᾶς βλασφημίας! ὦ τοῦ κεκρυμμένου δόλου, καὶ τῆς ποικίλης ῥαδιουργίας! ὡς ἀκριβῶς ἐξ αὐτῆς τοῦ διαβόλου τῆς μεθοδείας φθέγγεται! Ἀνόμοιον γὰρ βουλόμενος τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ τὸν μονογενῆ Υἱὸν καὶ Θεὸν ἐπιδειξαι, τὸ μὲν τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ ὄνομα σιωπᾷ, ἀπλῶς δὲ περὶ ἀγεννήτου καὶ γεννητοῦ διαλέγεται καὶ τὰ τῆς σωτηρίου πίστεως ὀνόματα κρύπτων, ψιλὰ παραδίδωσι τῆς βλασφημίας τὰ δόγματα ἵνα τῆς ἀσεβείας ἐν τοῖς πράγμασι γυμνωθείσης, εἶτα τῆς μεταβάσεως ἐπὶ τὰ πρόσωπα γενομένης, αὐτὸς μὲν μηδὲν δόξη δύσφημον εἰρηκέναι, τῇ δὲ τοῦ λόγου ἀκολουθία κατεσκευασμένην ἔχη τὴν βλασφημίαν. Ἄγέννητος δὲ ὢν, φησίν, ἐκφύγοι ἂν πᾶσαν σύγκρισιν καὶ κοινωνίαν τὴν πρὸς τὸ γεννητόν. Οὐκ εἶπεν, ὅτι Πατὴρ καὶ Υἱός· ἀλλ' ἀγέννητος καὶ γεννητός. Ἐν μὲν δὴ αὐτοῦ τοῦτο τοιοῦτον κακούρηγμα ἕτερον δὲ ποῖον, σκοπεῖτε. Ἄγέννητος δὲ ὢν, φησίν, οὐκ ἂν ποτε πρόσοιτο γέννησιν καὶ ἐπάγει, ὥστε τῆς ἰδίας μεταδοῦναι τῷ γεννωμένῳ φύσεως. Τό, οὐκ ἂν ποτε πρόσοιτο γέννησιν, δύο σημαίνει ἐν μὲν, ὅτι τῇ ἰδίᾳ αὐτοῦ φύσει οὐκ ἐφαρμόζει γέννησις (ἀδύνατον γὰρ ὑπὸ γέννησιν ἔλθειν τὴν ἀγέννητον φύσιν)· ἕτερον δέ, ὅτι γεννησάτω οὐ καταδέχεται. Οὗτος μὲν οὖν κατὰ τὸ δεύτερον σημαινόμενον ἐχρήσατο τῇ φωνῇ· συναρπάζει δὲ τοὺς πολλοὺς ἐκ τῆς προτέρας ἐννοίας. Ἐπεὶ ὅτι γε τοῦτό ἐστι τὸ κατασκευαζόμενον, σαφῶς τὸ ἐπιφερόμενον δείκνυσιν. Εἰπὼν γάρ, ὅτι οὐκ ἂν ποτε πρόσοιτο γέννησιν, ἐπήγαγεν ὥστε τῆς ἰδίας μεταδοῦναι τῷ γεννωμένῳ φύσεως.

κριτον κακουργίαν τὸ χρησιμοποιεῖ διὰ νὰ βλασφημήσῃ τὸν Μονογενῆ. Νὰ τί λέγει εἰς τὴν συνέχειαν.

ΕΥΝ. Ἐπειδὴ λοιπὸν εἶναι ἀγέννητος, ὅπως προηγουμένως ἀπεδείξαμεν, δὲν θὰ ἐταίριαζεν εἰς αὐτὸν ἡ γέννησις, εἰς τρόπον ὥστε νὰ μεταδώσῃ εἰς τὸν γεννώμενον τὴν ἰδίαν τὴν φύσιν του. Ἔτσι ἀποφεύγεται κάθε σύγκρισις καὶ κοινωνία πρὸς τὸ γεννηθέν.

ΒΑΣ. Πόσον ἀναίσχυντος καὶ πονηρὰ εἶναι αὐτὴ ἡ βλασφημία! Πόσῃν δολιότητα κρύπτει καὶ πολύπλευρον μηχανορραφίαν! Μὲ πόσῃν ἀκρίβειαν μιμεῖται εἰς τοὺς λόγους τὰς μεθόδους τοῦ διαβόλου! Διότι, ἔπειδὴ θέλει νὰ παρουσιάσῃ τὸν μονογενῆ Υἱὸν ὡς ἀνόμοιον τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρός, ἀποσιωπᾷ τὰ ὀνόματα Πατὴρ καὶ Υἱὸς καὶ ὁμιλεῖ ἀπλῶς περὶ ἀγεννήτου καὶ γεννητοῦ. Ἀποκρύπτει τὰ ὀνόματα τῆς σωτηριῶδους πίστεως, καὶ παραδίδει ἀπροκαλύπτως τὴν βλάσφημον διδασκαλίαν, εἰς τρόπον ὥστε νὰ παρουσιασθῇ ἐν πρώτοις γυμνὴ ἢ ἀσέβεια, ἀφοῦ δὲ γίνῃ κατόπιν ἡ μεταφορὰ τῆς εἰς τὰ πρόσωπα, νὰ φανῇ ὅτι αὐτὸς δὲν εἶπε τίποτε τὸ δύσφημον, ἀπλῶς δὲ ὅτι ἡ βλασφημία του εἶναι ἀναγκαῖα συνέπεια τῶν συλλογισμῶν του. «Ἐπειδὴ εἶναι ἀγέννητος, λέγει, οὐδεμίαν σύγκρισιν καὶ κοινωνίαν ἔχει πρὸς τὸ γεννητόν». Δὲν εἶπεν ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱὸς, ἀλλὰ ἀγέννητος καὶ γεννητός. Τὸ ἓνα του ἔγκλημα λοιπὸν εἶναι αὐτό· προσέξτε δὲ ποῖον εἶναι τὸ ἄλλο. «Ἐπειδὴ εἶναι ἀγέννητος, λέγει, δὲν θὰ τοῦ ἤρμοζε ποτὲ ἡ γέννησις»· καὶ προσθέτει, «ὥστε νὰ μεταδώσῃ τὴν ἰδίαν τὴν φύσιν του εἰς τὸν γεννώμενον». Τὸ «οὐκ ἂν ποτε πρόσσιτο γέννησιν» σημαίνει δύο τινά· πρῶτον μὲν ὅτι εἰς τὴν ἰδίαν τὴν φύσιν του δὲν ἀρμόζει ἡ γέννησις (διότι εἶναι ἀδύνατον νὰ γεννήσῃ ἡ ἀγέννητος φύσις)· δεύτερον δὲ ὅτι δὲν καταδέχεται νὰ γεννήσῃ. Αὐτὸς λοιπὸν ἐχρησιμοποίησε τὴν φράσιν μὲ τὴν δευτέραν σημασίαν. Παρασύρει δὲ τοὺς πολλοὺς μὲ τὴν πρώτην ἔννοιαν. Διότι σαφῶς ἀποδεικνύεται ἀπὸ τὴν συνέχειαν ὅτι αὐτὸ θέλει νὰ δείξῃ. Διότι ἀφοῦ εἶπε ὅτι «οὐκ ἂν πρόσσιτο γέννησιν», προσέθεσε· «ὥστε νὰ μεταδώσῃ εἰς τὸ γεννώμενον τὴν ἰδίαν

Τῇ γὰρ δευτέρᾳ ἐννοίᾳ τοῦτό ἐστιν ἀκόλουθον· ὅτι οὐ καταδέχεται γενέσθαι Πατήρ, ἵνα μὴ μεταδῶ τῆς ἰδίας φύσεως τῷ γεννωμένῳ. Τίς ἂν γένοιτο τῆς ἀσεβείας ταύτης χαλεπωτέρα; τίς ἐλάλησε τοσαύτην ἀδικίαν εἰς τὸ ὕψος ποτέ;

5 17. Ἐγὼ μὲν γὰρ φοβοῦμαι, μὴ καὶ ἡμεῖς ἐν τῷ τὰς ἀλλοτριᾶς ἀναλαμβάνειν βλασφημίας διὰ τοῦ στόματος, μολύνωμεν ἑαυτῶν τὴν διάνοιαν, καὶ τῆς κατακρίσεως αὐτοῖς κοινωνήσωμεν. Παραμυθεῖται δέ με τὸ ἐν τοῖς εὐαγγελίοις, ὅτι καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τῆν τῶν Ἰουδαίων εἰς τὸν Κύριον βλα-
10 σφημίαν ἐγγραφον τοῖς μετὰ ταῦτα παραδοῦναι οὐ παρητήσατο, ἐκείνων στηλιτεῦον εἰς ἅπαντα χρόνον τὴν βλασφημίαν, οὐχὶ τῇ ἀχράντῳ δόξῃ τοῦ Μονογενοῦς προστριβόμενόν τινα βλασφημίαν. Εἰ τοίνυν οὐκ ἂν ποτε πρόσοιτο γέννησιν, ὥστε τῆς ἰδίας μεταδοῦναι τῷ γεννωμένῳ φύσεως, οὐκ ἔστι μὲν Πατήρ
15 ὁ Θεός, οὐκ ἔστι δέ . . ., ἀλλ' ἄμεινον ἡμῖν ἀφείναι ἀτελὲς τὸ βλάσφημον. Ὁ μὲν γὰρ οὐ προσήκατο γέννησιν· ὁ δὲ οὐ μετέλαβε τῆς τοῦ γεννήσαντος φύσεως. Εἴτα ἐπαγωνίζεται αὐτὸς ἑαυτῷ καινὴν τῆς βλασφημίας τὴν παραμυθίαν ἐπινοῶν, οὐ τῷ εἰπεῖν τι μετανοίας ἐχόμενον, ἀλλὰ τοῖς δευτέροις φιλονικῶν
20 ἀποκρύψαι τὰ φθάσαντα. Τί γὰρ ὑπέμεινε φθέγξασθαι;

ΕΥΝ. Ἐκφύγοι τε ἂν πᾶσαν σύγκρισιν καὶ κοινωνίαν τὴν πρὸς τὸ γεννητόν.

ΒΑΣ. Εἰ δὲ μὴ σύγκρισίς ἐστι τῷ Υἱῷ πρὸς τὸν Πατέρα, μηδὲ κοινωνία πρὸς τὸν γεννήσαντα, ψευδεῖς μὲν οἱ ἀπόστολοι,
25 ψευδῆ δὲ τὰ Εὐαγγέλια, αὐτὴ τε ἡ ἀλήθεια, ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός. Ἄλλ' ἐγὼ μὲν πάλιν φρίσσω τὴν βλασφημίαν παντὶ δὲ συνιδεῖν ὀρέδιον. Εἰ γὰρ μηδεμίαν σύγκρισιν ἔχει πρὸς

41. Ἐννοεῖται «ὁ Υἱὸς υἱός». Διστάζει ὁ Βασίλειος νὰ ὀλοκληρώσῃ τὴν βλασφημίαν καὶ διὰ τοῦτο ἀφήνει ἀτελεῖ τὴν πρότασιν.

φύσιν του». Εἰς τὴν δευτέραν δηλαδή ἐρμηνείαν ταιριάζει αὐτὸ περισσότερον· ὅτι δὲν καταδέχεται νὰ γίνῃ Πατήρ, διὰ νὰ μὴ μεταδώσῃ εἰς τὸ γεννώμενον τὴν ἰδίαν φύσιν του. Ὑπάρχει φοβερωτέρα ἀσέβεια ἀπ' αὐτὴν; Ποῖος διεκήρυξε ποτέ τόσο μεγάλην βλασφημίαν.

17. Ἐγὼ φοβοῦμαι πράγματι μήπως μὲ τὸ νὰ ἐπαναλαμβάνωμεν διὰ τοῦ στόματος τὰς ξένας βλασφημίας μολύνωμεν τὴν διάνοιάν μας καὶ καταδικασθοῦμεν μαζὺ μ' αὐτούς. Μὲ παρηγορεῖ ὅμως αὐτὸ ποὺ λέγεται εἰς τὰ Εὐαγγέλια, ὅτι καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα δὲν ἀπέφυγε νὰ παραδώσῃ εἰς τοὺς μεταγενεστέρους γραπτὴν τὴν βλασφημίαν τῶν Ἰουδαίων ἐναντίον τοῦ Κυρίου. Μὲ αὐτὸ στηλιτεύει εἰς ὅλας τὰς ἐποχὰς τὴν βλασφημίαν ἐκείνων, καὶ δὲν προσάπτει καθόλου οὔτε ἴχνος βλασφημίας εἰς τὴν ἄχραντον δόξαν τοῦ Μονογενοῦς. Ἄν λοιπὸν ποτέ δὲν θὰ τοῦ ἤρμोजεν ἡ γέννησις, διὰ νὰ μεταδώσῃ τὴν ἰδίαν τὴν φύσιν του εἰς τὸ γεννώμενον, τότε ὁ Θεὸς δὲν εἶναι Πατήρ· δὲν εἶναι δὲ οὔτε⁴¹. . . , ἀλλὰ εἶναι καλύτερα νὰ μὴ συμπληρώσωμεν τὴν βλασφημίαν. Ὁ μὲν Πατήρ δηλαδή δὲν κατεδέχθη τὴν γέννησιν· ὁ δὲ Υἱὸς δὲν μετέσχε τῆς φύσεως αὐτοῦ ποὺ τὸν ἐγέννησεν. Ἐπειτα προσπαθεῖ μόνος νὰ μετριάσῃ τὴν βλασφημίαν, ὄχι μὲ τὸ νὰ εἰπῆ κάτι ποὺ δείχνει μεταμέλειαν, ἀλλὰ μὲ τὸ νὰ ἐπιχειρήσῃ μὲ τὰ δεύτερα νὰ σκεπάσῃ τὰ πρῶτα. Τί λοιπὸν ἐτόλμησε νὰ εἰπῆ;

ΕΥΝ. Ἀποφεύγει ἔτσι κάθε σύγκρισιν καὶ κοινωνίαν πρὸς τὸ γεννητόν.

ΒΑΣ. Ἄν ὅμως δὲν συγκρίνεται ὁ Υἱὸς πρὸς τὸν Πατέρα, οὔτε ὑπάρχει κοινωνία πρὸς τὸν γεννήσαντα, εἶναι ψεῦται καὶ οἱ ἀπόστολοι, ψεύδονται καὶ τὰ Εὐαγγέλια καὶ αὐτὴ ἡ ἰδία ἡ ἀλήθεια, ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός. Ἄλλ' ἐγὼ ἐκπλήσσομαι πάλιν διὰ τὴν βλασφημίαν, εἰς τὸν καθένα δὲ εἶναι εὐκόλον νὰ τὴν ἀντιληφθῆ. Διότι ἐὰν δὲν συγκρίνεται καὶ πρὸς τὸν Πατέρα, πῶς ἔλεγεν εἰς τὸν Φίλιππον· «τόσον καιρὸν εἶμαι μαζὺ σας καὶ δὲν μὲ ἐκατάλαβες, Φίλιππε;»⁴², καί·

42. Ἰω. 14, 9.

τὸν Πατέρα, πῶς ἔλεγε τῷ Φιλίππῳ· «Τοσοῦτον χρόνον μεθ' ὑμῶν εἰμι, καὶ οὐχ ἑώρακάς με, Φίλιππε;», καί· «Ὁ θεωρῶν ἐμέ, θεωρεῖ τὸν πέμφαντᾶ με»; Τὸν γὰρ μήτε σύγκρισιν ἐπιδεχόμενον, μήτε κοινωνίαν τινὰ πρὸς αὐτὸν κεκτημένον, πῶς 5 ἂν ἔδειξεν ἐν ἑαυτῷ ὁ Υἱός; Οὐ γὰρ διὰ τοῦ ἀνομοίου καὶ ἀλλοτριῦ καταληπτὸν ἐστὶ τὸ ἀγνοούμενον· ἀλλὰ τῷ οἰκείῳ πέφυκε τὸ οἰκεῖον ἐπιγινώσκεισθαι. Οὕτως ἐν μὲν τῷ ἀποσφραγίσματι ὁ τοῦ τυπώσαντος χαρακτήρ καθορᾶται· [δι' εἰκόνας δὲ ἡ γινῶσις τοῦ ἀρχετύπου γίνεται.] συγκρινόντων ἡμῶν δηλο- 10 νότι τὴν ἐν ἑκατέρῳ ταυτότητα.

18. Ὡστε διὰ μιᾶς ταύτης βλασφημίας πάσας ἀθετεῖσθαι τὰς φωνὰς τὰς παρὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος εἰς τὴν τοῦ Μονογενοῦς δοξολογίαν παραδοθείσας· τοῦ μὲν Εὐαγγελίου διδάσκοντος, ὅτι «Τοῦτον ὁ Πατὴρ ἐσφράγισεν ὁ Θεός»· τοῦ δὲ ἀποστό- 15 λου· «Ὁς ἐστὶν εἰκὼν τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀοράτου»· (Εἰκὼν, οὐκ ἄψυχος· οὐδὲ χειρόκμητος· οὐδὲ τέχνης ἔργον καὶ ἐπινοίας· ἀλλὰ εἰκὼν ζῶσα, μᾶλλον δέ, αὐτοοῦσα ζωή, οὐκ ἐν σχήματος ὁμοιότητι, ἀλλ' ἐν αὐτῇ τῇ οὐσίᾳ τὸ ἀπαράλλακτον αἰεὶ διασώζουσα.) Ἐγὼ γὰρ καὶ τό, ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχειν, ἴσον δύνασθαι τῷ, 20 ἐν οὐσίᾳ Θεοῦ ὑπάρχειν, φημί. Ὡς γὰρ τό, μορφὴν ἀνειληφέναι δούλου, ἐν τῇ οὐσίᾳ τῆς ἀνθρωπότητος τὸν Κύριον ἡμῶν γεγενῆσθαι σημαίνει· οὕτω δὲ καὶ τό, ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχειν, τῆς θείας οὐσίας παρίστησι πάντως τὴν ιδιότητα. «Ὁ ἑώρακός ἐμέ, φησὶν, ἑώρακε τὸν Πατέρα». Οὗτος δὲ ἀλλοτριῶν τοῦ 25 Πατρὸς τὸν Μονογενῆ, καὶ παντελῶς ἀποσχίζων τῆς πρὸς αὐτὸν κοινωνίας, τὴν δι' αὐτοῦ γενομένην τῆς γνώσεως ἄνοδον, τὸ ὅσον ἐπ' αὐτῷ, διακόπτει. «Πάντα ὅσα ἔχει ὁ Πατὴρ, ἐμὰ ἐστίν», ὁ Κύριός φησιν. Ἐννόμιος δὲ οὐδεμίαν λέγει κοινωνίαν

43. Ἰω. 12, 45.

44. Ἰω. 6, 27· Κολ. 1, 15.

45. Φιλίπ. 2, 6.

«αὐτὸς ποὺ βλέπει ἐμένα, βλέπει αὐτὸν ποὺ μὲ ἔστειλε»⁴³. Διότι αὐτὸν ποὺ δὲν ἐπιδέχεται σύγκρισιν, οὔτε ἔχει κάποιαν κοινωνίαν πρὸς αὐτὸν, πῶς θὰ ἠμποροῦσε νὰ δείξη ὁ Υἱὸς ὅτι εὐρίσκεται ἐντὸς αὐτοῦ; Διότι δὲν κατανοεῖται κάτι ποὺ ἀγνωοῦμεν μέσῳ κάποιου ξένου καὶ ἀνομοίου, ἀλλὰ μέσῳ τοῦ συγγενοῦς γνωρίζεται τὸ συγγενές. Ἔτσι εἰς μὲν τὴν σφραγίδα βλέπει κανεὶς τὰ γνωρίσματα τοῦ ἀποτυπώσαντος, διὰ τῆς εἰκόνος δὲ γνωρίζομεν τὸ πρωτότυπον, ἐπειδὴ δηλονότι συγκρίνομεν εἰς τὸ καθένα ἀπὸ τὰ δύο τὴν ὁμοιότητα.

18. Δι' αὐτῆς τῆς βλασφημίας λοιπὸν ἀθετοῦνται ὅλαι αἱ ἐκφράσεις ποὺ παρεδόθησαν ἀπὸ τὸ ἅγιον Πνεῦμα πρὸς δοξολογίαν τοῦ Μονογενοῦς. Ἔτσι τὸ μὲν Εὐαγγέλιον διδάσκει ὅτι «αὐτὸν τὸν ἐσφράγισεν ὁ Θεὸς Πατήρ», ὁ δὲ ἀπόστολος «αὐτὸς ποὺ εἶναι εἰκὼν τοῦ ἀοράτου Θεοῦ»⁴⁴. Εἰκὼν δὲ ὄχι ἄψυχος, οὔτε χειροποίητος, οὔτε ἔργον τέχνης καὶ φαντασίας, ἀλλὰ ζωντανὴ εἰκὼν ἢ μᾶλλον εἰκὼν ποὺ εἶναι ἡ ἴδια ἡ ζωὴ, καὶ ποὺ διαφυλάσσει πάντοτε τὴν ἀπαράλλακτον ὁμοιότητα, ὄχι εἰς τὴν ὁμοιότητα τοῦ σχήματος ἀλλ' εἰς τὴν ὁμοιότητα τῆς ἰδίας τῆς οὐσίας. Διότι ἐγὼ ὑποστηρίζω ὅτι τὸ «ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχειν»⁴⁵ ἔχει τὴν αὐτὴν σημασίαν πρὸς τὸ «ἐν οὐσίᾳ Θεοῦ ὑπάρχειν». Διότι ὅπως τὸ ὅτι ἀνέλαβε μορφὴν δούλου⁴⁶ σημαίνει ὅτι ὁ Κύριος ἔγινε κατ' οὐσίαν ἄνθρωπος, ἔτσι καὶ τὸ ὅτι ὑπάρχει ἐν μορφῇ Θεοῦ παριστᾷ ὅπωςδὴποτε τὸ γνῶρισμα τῆς θείας οὐσίας. «Αὐτὸς ποὺ εἶδε ἐμένα, λέγει, εἶδε καὶ τὸν Πατέρα»⁴⁷. Αὐτὸς ὅμως μὲ τὸ νὰ ἀποξενῶνῃ τὸν Υἱὸν ἀπὸ τὸν Πατέρα καὶ νὰ τὸν ἀπομακρύνῃ ἐντελῶς ἀπὸ τὴν πρὸς αὐτὸν κοινωνίαν διακόπτει, ὅσον ἠμπορεῖ, τὴν μέσῳ τοῦ Υἱοῦ ἐπιτυχανομένην ἄνοδον τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ. «Ὅλα ὅσα ἔχει ὁ Πατὴρ εἶναι ἰδικά μου»⁴⁸, λέγει ὁ Κύριος. Ὁ Εὐνόμιος ὅμως λέγει ὅτι δὲν ὑπάρχει καμμία σχέσις τοῦ Πατρὸς πρὸς τὸν Υἱόν του. Ἐπίσης ἐδιδάχθημεν ἀπὸ τὸν Κύριον ὅτι «ὅπως ὁ Πατὴρ

46. Φιλιπ. 2, 7.

47. Ἰω. 14, 9.

48. Ἰω. 17, 10.

εἶναι τῷ Πατρὶ πρὸς τὸν ἐξ αὐτοῦ. Καί, «Ὡσπερ ὁ Πατὴρ ζωὴν ἔχει ἐν ἑαυτῷ, οὕτως ἔδωκε καὶ τῷ Υἱῷ ζωὴν ἔχειν ἐν ἑαυτῷ». Τοῦτο παρ' αὐτοῦ δεδιδάγμεθα τοῦ Κυρίου· παρὰ δὲ Ἐδνομίου, τί; Μηδεμίαν εἶναι σύγκρισιν τῷ γεννηθέντι πρὸς τὸν γεννή-
 5 σαυτα. Καὶ ἀπαξιαπλῶς, διὰ μιᾶς ταύτης φωνῆς ἀναιρεῖ μὲν τὸν τῆς εἰκόνας λόγον, ἀθετεῖ δὲ τὸ ἀπαύγασμα εἶναι καὶ χαρακτῆρα τῆς ὑποστάσεως. Οὔτε γὰρ εἰκόνα δυνατόν τοῦ ἀσυγκρίτου νοεῖσθαι, οὔτε ἀπαύγασμα εἶναι τοῦ ἀκοινωνήτου κατὰ τὴν φύσιν. Τῷ δὲ αὐτῷ εἶδει πάλιν τοῦ τεχνάσματος ἐπιμένει,
 10 τῷ ἀγεννήτῳ λέγων μὴ εἶναι πρὸς τὸ γεννητὸν σύγκρισιν· οὐχὶ τῷ Πατρὶ πρὸς τὸν ἐξ αὐτοῦ, ἵνα ἦν περ ἂν ταῖς φωναῖς ταύταις ὑπάρχουσαν ἀντίθεσιν ἐπιδείξῃ, ταύτην ἐπ' αὐτῆς τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ μετετέγκῃ.

19. Ὅπως δὲ μὴ πάσαις αὐτοῦ κατακολουθοῦντες ταῖς
 15 βλασφημίαις, καὶ ἕκαστον εὐθύνειν τῶν εἰρημένων ἐπιχειροῦντες, εἰς πολὺ μῆκος τὸν λόγον ἐκτείνωμεν, ὅσα μὲν καὶ πρόχειρον ἔχει τὴν ἀσέβειαν, καὶ αὐτόθεν φανερὰ τοῖς ἐντυγχάνουσιν ἐστὶ, παρήσομεν· ἃ δὲ λόγου τινὸς πρὸς τὸν ἔλεγχον δεῖται, ταῦτα παραθησόμεθα. Ποικίλως γὰρ τὸ πρὸς τὸν Υἱὸν ἀκοινώ-
 20 νητον τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας κατασκευάσας, καὶ πανταχόθεν, ὡς οἴεται, τὸ ἄτοπον ἐπιδείξας, ἐπάγει.

EYN. Οὐ γὰρ δὴ τοῦτο ἂν εἴποιμεν, ὡς κοινὴ μὲν ἀμφοῖν ἡ οὐσία· τάξει δέ, καὶ τοῖς ἐκ χρόνου πρεσβείαις, ὁ μὲν ἐστὶ πρῶτος, ὁ δὲ δεύτερος. Ἐπειδὴ γε δεῖ προσεῖναι ἐν τοῖς ὑπερ-
 25 ἔχουσι τὸ τῆς ὑπεροχῆς αἴτιον· οὐ συνέζευκται δὲ τῇ οὐσίᾳ τοῦ Θεοῦ, οὐ χρόνος, οὐκ αἰὼν, οὐ τάξις. Ἡ τε γὰρ τάξις, δευ-

49. Ἰω. 5, 26.

50. Ἐβρ. 1, 3. Χαρακτήρ· ἐκ τοῦ χαράσσω παραγόμενον σημαίνει κατ' ἀρχὴν τὸ πρὸς χάραξιν χρησιμοποιούμενον ἐργαλεῖον, κατόπιν δὲ

ἔχει ἐντὸς αὐτοῦ ζωὴν, ἔτσι ἄφησε καὶ εἰς τὸν Υἱὸν νὰ ἔχη μέσα του ζωὴν»⁴⁹. Ἀπὸ τὸν Εὐνόμιον ὁμως τί διδασκόμεθα; Ὅτι δὲν ὑπάρχει καμμία σύγκρισις τοῦ γεννηθέντος πρὸς τὸν γεννήσαντα. Γενικῶς δὲ μὲ αὐτὴν τὴν ἔκφρασιν ἀναιρεῖ τὰ λεγόμενα περὶ εἰκόνας, ἀθετεῖ δὲ καὶ τὸ ὅτι ὁ Υἱὸς εἶναι ἀκτινοβολία καὶ χαρακτήρ τῆς ὑποστάσεως τοῦ Θεοῦ⁵⁰. Διότι εἰς αὐτὸν ποῦ δὲν ἐπιδέχεται σύγκρισιν οὔτε εἶναι δυνατὸν νὰ σκεφθοῦμεν περὶ τῆς εἰκόνας του, οὔτε ὑπάρχει ἀκτινοβολία αὐτοῦ εἰς τὴν φύσιν τοῦ ὁποίου οὐδὲν ἄλλο μετέχει. Ἐπιμένει δὲ εἰς τὸ ἴδιο τέχνασμα πάλιν, μὲ τὸ νὰ λέγῃ ὅτι δὲν ὑπάρχει καμμία σύγκρισις τοῦ ἀγεννήτου πρὸς τὸ γεννητόν, καὶ ὄχι τοῦ Πατρὸς πρὸς τὸν Υἱόν, ὥστε τὴν ἀντίθεσιν ποῦ θὰ δείξῃ ὅτι ὑπάρχει εἰς αὐτοὺς τοὺς ὅρους, νὰ τὴν μεταφέρῃ εἰς τὴν ἰδίαν τὴν οὐσίαν τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ.

19. Διὰ νὰ μὴ δώσωμεν δὲ μεγάλην ἔκτασιν εἰς τὸν λόγον μὲ τὸ νὰ ἀκολουθοῦμεν ὅλας του τὰς βλασφημίας καὶ μὲ τὸ νὰ προσπαθοῦμεν νὰ διορθώσωμεν τὸ καθένα ἀπ' αὐτὰ ποῦ εἶπε, θὰ παρατρέξωμεν ὅσα ἔχουν σαφῆ τὴν ἀσέβειαν καὶ γίνονται μόνον τοὺς ἀντιληπτὰ ἀπ' αὐτοὺς ποῦ τὰ διαβάζουν. Θὰ παραθέσωμεν δὲ μόνον αὐτὰ ποῦ χρειάζονται κάποιαν ἐρμηνείαν διὰ νὰ ἐλεγχθοῦν. Ἀφοῦ λοιπὸν ἐπαρουσίασε ποικιλοτρόπως ὅτι οὐδεμίαν ὁμοιότητα ἔχει ἢ οὐσία τοῦ Υἱοῦ πρὸς τὴν τοῦ Πατρὸς καὶ ἀφοῦ ἔδειξεν ἀναντιρρήτως, ὅπως νομίζει, τὴν ἀτοπίαν τῆς ἀντιθέτου ἀπόψεως, προσθέτει·

ΕΥΝ. Διότι βεβαίως δὲν ἤμποροῦμεν νὰ ἰσχυρισθοῦμεν ὅτι καὶ εἰς τοὺς δύο εἶναι κοινὴ ἢ οὐσία· ὡς πρὸς τὴν τάξιν δὲ καὶ τὰ πρεσβεῖα τοῦ χρόνου ὁ μὲν Πατὴρ εἶναι πρῶτος ὁ δὲ Υἱὸς δεύτερος. Ἀσφαλῶς δὲ πρέπει νὰ ὑπάρχη εἰς τοὺς ὑπερέχοντας τὸ αἴτιον τῆς ὑπεροχῆς· μετὰ τῆς οὐσίας ὁμως τοῦ Θεοῦ δὲν εἶναι συνδεδεμένα οὔτε ὁ χρόνος οὔτε ὁ αἶων

καὶ τὸ χαρασσόμενον σημεῖον, τὸ χάραγμα. Ἐνταῦθα ὑπὸ τὴν δευτέραν ἔννοιαν χρησιμοποιοῦμενον σημαίνει ὅτι ὁ Υἱὸς εἶναι ἢ κεχαραγμένη εἰκὼν τοῦ Θεοῦ.

τέρα τοῦ τάττοντος· οὐδὲν δὲ τῶν τοῦ Θεοῦ ὕψ' ἑτέρου τέτακται.
 Ὁ τε χρόνος, ἀστέρων ποιά τις ἐστὶ κίνησις· ἀστέρες δέ, οὐ
 τῆς ἀγεννήτου μόνον οὐσίας, καὶ νοητῶν ἀπάντων, ἀλλὰ καὶ
 τῶν πρώτων σωματίων γεγόνασιν ὕστεροι. Περὶ δὲ αἰώνων τί
 5 δεῖ καὶ λέγειν, τῆς Γραφῆς σαφῶς διαγορευούσης, πρὸ τῶν
 αἰώνων ὑπάρχειν τὸν Θεόν;

ΒΑΣ. Ὑποθέμενος ἑαυτῷ κατὰ τὸν λόγον ἄπερ ἐβού-
 λετο, καὶ τὰ ἀκόλουθα λαβὼν ταῖς ὑποθέσεσιν, εἶτα εἰς ἀτό-
 πους ἐνοιᾶς ἑαυτὸν ἐξωθῶν, ἀναγκαίαν ἐντεῦθεν οἴεται τὴν
 10 παραδοχὴν τῶν ἰδίων δογμάτων ἐπιδεικνύουσα. Φησὶ γάρ, ὅτι
 οὐκ ἂν τοῦτο εἴποιμεν, ὡς κοινὴ μὲν ἀμφοῖν ἡ οὐσία· τάξει δέ,
 καὶ τοῖς ἐκ χρόνου πρεσβείαις, ὁ μὲν ἐστὶ πρῶτος, ὁ δὲ δεύτερος.
 Εἰ μὲν οὖν τὸ κοινὸν τῆς οὐσίας οὕτω νοήσας εἶπεν, ὡς ἐξ ὕλης
 προὑπαρχούσης διανομὴν τινα καὶ καταδιαίρεσιν εἰς τὰ ἀπ'
 15 αὐτῆς νοεῖν, οὐτ' ἂν αὐτοὶ καταδεξαίμεθα τὴν διάνοιαν ταύτην·
 μὴ γένοιτο· καὶ τοὺς λέγοντας, εἴ τινες καὶ εἰσὶν, οὐδὲν ἔλαττον
 ἀσεβεῖν τῶν τὸ ἀνόμοιον λεγόντων ἀποφαινόμεθα. Εἰ δὲ οὕτω
 τις ἐκλαμβάνουσι τὸ τῆς οὐσίας κοινόν, ὡς τὸν τοῦ εἶναι λόγον
 ἓνα καὶ τὸν αὐτὸν ἐπ' ἀμφοῖν θεωρεῖσθαι, ὥστε καὶ εἰ καθ'
 20 ὑπόθεσιν φῶς ὁ Πατὴρ τῷ ὑποκειμένῳ νοοῖτο, φῶς καὶ τὴν
 τοῦ Μονογενοῦς οὐσίαν ὁμολογεῖσθαι, καὶ ὅνπερ ἂν τις ἀποδῶ
 ἐπὶ τοῦ Πατρὸς τὸν τοῦ εἶναι λόγον, τὸν αὐτὸν τοῦτον καὶ τῷ
 Υἱῷ ἐφαρμόξεν· εἰ οὕτω τὸ κοινὸν τῆς οὐσίας λαμβάνουσι, δεχόμεθα
 καὶ ἡμέτερον εἶναι τὸ δόγμα φήσομεν. Κατὰ τοῦτο γὰρ
 25 καὶ θεότης μία· δηλονότι κατὰ τὸν τῆς οὐσίας λόγον τῆς ἐνό-
 τητος νοουμένης, ὥστε ἀριθμῶ μὲν τὴν διαφορὰν ὑπάρχειν,
 καὶ ταῖς ιδιότησι ταῖς χαρακτηριζούσαις ἑκάτερον· ἐν δὲ τῷ
 λόγῳ τῆς θεότητος, τὴν ἐνότητα θεωρεῖσθαι.

οὔτε ἡ τάξις. Διότι καὶ ἡ τάξις ἔρχεται εἰς δευτέραν μοῖραν ἐν σχέσει πρὸς αὐτὸν ποῦ τὴν θέτει· δὲν ὑπάρχει ἄλλωστε τίποτε εἰς τὸν Θεὸν ποῦ νὰ ἔχη τεθῆ ἀπὸ ἄλλον. Καὶ ὁ χρόνος εἶναι ἡ ποιοτικὴ κίνησις τῶν ἀστέρων· οἱ ἀστέρες ὁμως ἔγιναν ὄχι μόνον μετὰ τὴν ἀγέννητον οὐσίαν καὶ μετὰ ἀπ' ὅλα τὰ νοητὰ ὄντα, ἀλλὰ καὶ μετὰ ἀπὸ τὰ πρῶτα σώματα. Διὰ τοὺς αἰῶνας δέ τί χρειάζεται νὰ προσθέσωμεν, ἀφοῦ σαφῶς ἡ Γραφή διακηρύσσει ὅτι ὁ Θεὸς ὑπάρχει πρὸ τῶν αἰῶνων⁵¹;

ΒΑΣ. Ἀφοῦ ἔθεσεν ὡς βάσιν εἰς τὸν λόγον αὐτὰ ποῦ ἤθελε καὶ συνήγαγε τὰ συμπεράσματά των, ὡθεὶ κατόπιν τὸν ἑαυτὸν του εἰς ἀτόπους ἐννοίας καὶ ἐπὶ τῇ βάσει αὐτῶν νομίζει ὅτι ἀπέδειξε πῶς ἡ παραδοχὴ τῆς διδασκαλίας του εἶναι ἀναγκαία. Λέγει δηλαδὴ ὅτι δὲν ἤμποροῦμεν νὰ ἰσχυρισθοῦμεν ὅτι ἡ οὐσία εἶναι κοινὴ καὶ εἰς τοὺς δύο· ὡς πρὸς τὴν τάξιν δὲ καὶ τὰ πρεσβεῖα τοῦ χρόνου ὁ μὲν Πατὴρ εἶναι πρῶτος ὁ δὲ Υἱὸς δεῦτερος. Ἐὰν ὁμως τὸ κοινὸν τῆς οὐσίας τὸ εἶπεν ὑπὸ τὴν ἐννοίαν, ὅτι ἀπὸ κάποιαν προϋπάρχουσαν ὕλην πρέπει νὰ ἐννοήσωμεν ὅτι γίνεται μία διανομὴ καὶ διαίρεσις εἰς αὐτὰ ποῦ προέρχονται ἐξ αὐτῆς, δὲν ἤμποροῦμεν φυσικὰ νὰ δεχθοῦμεν αὐτὴν τὴν ἐννοίαν ποτέ· ἂν δὲ ὑπάρχουν καὶ μερικοὶ ποῦ τὸ δέχονται, δι' αὐτοὺς διακηρύσσομεν ὅτι δὲν ἀσεβοῦν ὀλιγώτερον ἀπ' αὐτοὺς ποῦ δέχονται τὸ ἀνόμοιον. Ἐὰν ὁμως τὸ κοινὸν τῆς οὐσίας τὸ ἐκλαμβάνη κανεὶς ὑπὸ τὴν ἐννοίαν ὅτι ὑπάρχουν καὶ οἱ δύο κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον, ὥστε ἂν ὑποθέσωμεν ὅτι ὁ Πατὴρ εἶναι φῶς κατὰ τὴν οὐσίαν, νὰ ὁμολογῆται καὶ ἡ οὐσία τοῦ Μονογενοῦς ὡς φῶς, καὶ οἰονδήποτε τρόπον ὑπάρξεως ἂν ἀποδώσῃ κανεὶς εἰς τὸν Πατέρα, ὁ αὐτὸς νὰ γίνεται δεκτὸς καὶ διὰ τὸν Υἱόν, τότε δεχόμεθα ὑπ' αὐτὴν τὴν ἐννοίαν τὸ κοινὸν τῆς οὐσίας καὶ θὰ εἰποῦμεν ὅτι αὐτὴ ἡ διδασκαλία εἶναι ἰδικὴ μας. Διότι ὡς πρὸς αὐτὸ εἶναι μία ἡ θεότης· ἡ ἐνότης δηλαδὴ κατανοεῖται ὡς ἐνότης ἐν τῇ οὐσίᾳ, εἰς τρόπον ὥστε ἐνῶ ὑπάρχει διαφορὰ ὡς πρὸς τὴν ἀρίθμησιν καὶ τὰς ιδιότητας, αἱ ὁποῖαι χαρακτηρίζουν τὸν καθένα, ὡς πρὸς τὴν θεότητα νὰ θεωροῦνται ὡς κάτι ἐνιαῖον.

20. Διωρισμένον τοίνυν πῶς χρῆ τὸ κοινὸν τῆς οὐσίας ἐκδέχασθαι, τὰ ἐφεξῆς ἐξετάσωμεν, τίνα συνάφειαν ἔχει πρὸς τὰ προάγοντα. Τάξει δέ, φησί, καὶ τοῖς ἐκ χρόνου πρεσβείοις, ὁ μὲν ἐστὶ πρῶτος, ὁ δὲ δεύτερος. Τίς ἢ ἀνάγκη ἐφ' ὧν ἡ οὐσία
 5 κοινή, τάξει τε ὑποβεβλήσθαι ταῦτα, καὶ χρόνου εἶναι δεύτερα; Οὐ γὰρ δυνατόν τῇ ἑαυτοῦ εἰκόνι ἀχρόνως ἀπαυγασθείη τὸν Θεὸν τῶν ὄλων μὴ ἐξ αἰδίου συνεῖναι, καὶ μὴ χρόνου μόνον, καὶ αἰώνων δὲ πάντων ἐπέκεινα τὴν συνάφειαν ἔχειν. Διὰ τοῦτο γὰρ ἀπαύγασμα εἴρηται, ἵνα τὸ συνημμένον νοήσωμεν καὶ χα-
 10 ρακτῆρ τῆς ὑποστάσεως, ἵνα τὸ ὁμοούσιον ἐκμανθάνωμεν. Ἄλλὰ καὶ τάξις, ἢ μὲν φυσικὴ τίς ἐστίν· ἢ δὲ κατ' ἐπιτήδευσιν. Φυσικὴ μὲν, ὡς ἡ τῶν κτισμάτων κατὰ τοὺς δημιουργικοὺς λόγους διαταχθεῖσα· καὶ ὡς ἡ τῶν ἀριθμητῶν θέσις· καὶ ὡς ἡ τῶν αἰτίων πρὸς τὰ αἰτιατὰ σχέσις, ἐκείνου προδιωμολογη-
 15 μένου τοῦ καὶ τῆς φύσεως αὐτῆς ποιητὴν εἶναι καὶ δημιουργὸν τὸν Θεόν. Ἐπιτετηδευμένη δὲ καὶ τεχνικὴ, ὡς ἡ ἐν τοῖς κατασκευάσμασι, καὶ μαθήμασι, καὶ ἀξιώμασι, καὶ ἀριθμῶ, καὶ τοῖς τοιούτοις. Τούτων τοίνυν τὸ πρότερον ἀποκρυφάμενος οὗτος, τοῦ δευτέρου εἶδους τῆς τάξεως ἐπεμνήσθη, καὶ φησί, μὴ χρῆ-
 20 ναι λέγειν ἐπὶ Θεοῦ τάξιν, ἐπεὶπερ ἡ τάξις δευτέρα ἐστὶ τοῦ τᾶπτοντος. Ἐκεῖνο δὲ ἢ οὐ συνείδεν, ἢ ἐκὼν ἀπεκρύψατο, ὅτι ἐστὶ τι τάξεως εἶδος, οὐκ ἐκ τῆς παρ' ἡμῶν θέσεως συνιστάμενον, ἀλλ' αὐτῇ τῇ κατὰ φύσιν ἀκολουθίᾳ συμβαῖνον, ὡς τῶ πρὸς τὸ φῶς ἐστὶ τὸ ἐξ αὐτοῦ. Ἐν τούτοις γὰρ πρότερον
 25 τὸ αἴτιον λέγομεν, δεύτερον δὲ τὸ ἐξ αὐτοῦ· οὐ διαστήματι χωρίζοντες ἀπ' ἀλλήλων ταῦτα, ἀλλὰ τῶ λογισμῶ τοῦ αἰτιατοῦ προεπινοοῦντες τὸ αἴτιον. Πῶς οὖν εὐλογον ἀρνεῖσθαι τὴν

20. Ἐφοῦ ὠρίσαμεν λοιπὸν πῶς πρέπει νὰ δεχώμεθα τὸ κοινὸν τῆς οὐσίας, ἃς ἐξετάσωμεν τὰ παρακάτω, διὰ νὰ ἰδοῦμεν ποίαν σχέσιν ἔχουν πρὸς τὰ προηγούμενα. Ὡς πρὸς τὴν τάξιν, λέγει, καὶ τὰ πρεσβεῖα τοῦ χρόνου, ὁ μὲν Πατὴρ εἶναι πρῶτος, ὁ δὲ Υἱὸς δεῦτερος. Ποία ὁμως ἀνάγκη ὑπάρχει αὐτὰ πού ἔχουν κοινήν τὴν οὐσίαν νὰ τὰ ὑποβάλωμεν εἰς ἱεράρχησιν καὶ νὰ τὰ θεωρήσωμεν ὡς δευτέρα ἐν σχέσει πρὸς τὸν χρόνον; Διότι δὲν εἶναι δυνατὸν παρά ἢ εἰκῶν τοῦ Θεοῦ τῶν ὄλων ἢ ὁποῖα ἀκτινοβόλησεν ἀχρόνως νὰ συνυπάρχη ἀΐδιως μετ' αὐτοῦ, συνημμένη πρὸς αὐτὸν ὄχι μόνον πέρα ἀπὸ κάθε χρόνον ἀλλὰ καὶ πέρα ἀπ' ὅλους τοὺς αἰῶνας. Διὰ τοῦτο ἄλλωστε ὠνομάσθη ἀπαύγασμα, διὰ νὰ ἀντιληφθοῦμεν τὴν συνάφειαν, καὶ χαρακτήρ τῆς ὑποστάσεως⁵², διὰ νὰ μάθωμεν τὸ ὁμοούσιον. Ὡς πρὸς τὴν τάξιν ἔπειτα ἔχομεν δύο εἶδη· μίαν φυσικὴν καὶ μίαν τεχνητὴν. Φυσικὴ τάξις εἶναι ἢ τάξις πού ἔχουν τὰ δημιουργήματα ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ τρόπου καὶ τοῦ σκοποῦ τῆς δημιουργίας· ἐπίσης ἢ θέσις τῶν ἀριθμητικῶν, καὶ ἢ σχέσις τῶν αἰτίων πρὸς τὰ ἀποτελέσματα. Ὅπως δὲ εἴπαμεν προηγουμένως τῆς φύσεως αὐτῆς πλάστης καὶ δημιουργὸς εἶναι ὁ Θεός. Πλαστὴ δὲ καὶ τεχνητὴ τάξις εἶναι ἢ τάξις αὐτῶν πού κατασκευάζομεν, ἢ τάξις εἰς τὰ μαθήματα, εἰς τὰ ἀξιώματα, ἢ ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ πλήθους τάξις καὶ τὰ παρόμοια. Ἐπ' αὐτὰ λοιπὸν ἀπέκρυψεν οὗτος τὸ πρῶτον, καὶ ἐνεθυμήθη τὸ δεῦτερον μόνον εἶδος τῆς τάξεως καὶ λέγει ὅτι δὲν πρέπει νὰ δεχθοῦμεν τάξιν εἰς τὸν Θεόν, διότι ἢ τάξις ἔρχεται εἰς δευτέραν μοῖραν ἐν σχέσει πρὸς αὐτὸν πού τὴν θέτει. Δὲν ἀντελήφθη ὁμως ἢ τὸ ἀπέκρυψεν ἐπίτηδες τοῦτο, ὅτι ὑπάρχει ἓνα εἶδος τάξεως, τὸ ὁποῖον δὲν ὀφείλει τὴν ὑπαρξίν του εἰς τὸ ὅτι ἐμεῖς τὸ ἐθέσαμεν, ἀλλὰ συμβαίνει ἀναγκαστικῶς κατὰ φυσικὴν συνέπειαν, ὅπως παραδείγματος χάριν ἢ σχέσις μεταξύ τοῦ πυρὸς καὶ τοῦ φωτὸς πού προέρχεται ἐξ αὐτοῦ. Εἰς αὐτὰ λοιπὸν ὀνομάζομεν πρῶτον τὸ αἴτιον καὶ δεῦτερον τὸ προερχόμενον ἐξ αὐτοῦ, χωρὶς νὰ τὰ χωρίζωμεν μεταξύ των μὲ διάστημα χρόνου, ἀλλὰ μὲ τὸν νοῦν μόνον σκεπτόμεθα πρὸ τοῦ ἀποτελέσματος τὸ αἰ-

τάξιν, ἐφ' ὧν ἐστι πρότερον καὶ δεύτερον, οὐ κατὰ τὴν ἡμετέραν
 θέσιν, ἀλλ' ἐκ τῆς κατὰ φύσιν αὐτοῖς ἐνυπαρχούσης ἀκολουθίας;
 Τίνος οὖν ἔνεκεν ἀθετεῖ τὴν τάξιν ἐπὶ Θεοῦ λαμβάνεσθαι; Ἡ-
 γεῖται, εἰ ἐπιδείξειε μηδαμῶς ἄλλως τὸ πρότερον ἐπὶ Θεοῦ
 5 νοεῖσθαι, λειπόμενον ἕξειν, κατ' αὐτὴν τὴν οὐσίαν τὴν ὑπεροχὴν
 ἐπιδείκνυσθαι. Ἡμεῖς δέ, κατὰ μὲν τὴν τῶν αἰτίων πρὸς τὰ
 ἐξ αὐτῶν σχέσιν, προτετάχθαι τοῦ Υἱοῦ τὸν Πατέρα φαμέν·
 κατὰ δὲ τὴν τῆς φύσεως διαφορὰν, οὐκέτι, οὐδὲ κατὰ τὴν τοῦ
 χρόνου ὑπεροχὴν· ἢ οὕτω γε καὶ αὐτό, τὸ πατέρα εἶναι τὸν
 10 Θεόν, ἀθετήσομεν· τῆς κατὰ τὴν οὐσίαν ἀλλοτριότητος τὴν
 φυσικὴν συνάφειαν ἀθετούσης.

21. Ἐπεὶ μέντοι ἀφορίσασθαι ἡμῖν τοῦ χρόνου τὴν φύσιν
 ὁ σοφὸς τὰ πάντα προήχθη, καὶ ἐνταῦθα αὐτοῦ τὸ βέβαιον καὶ
 περιεσκεμμένον τῆς διανοίας ἴδωμεν. Χρόνον τοίνυν εἶναι φησι
 15 ποιᾶν τινα κίνησιν ἀστέρων· ἡλίον δηλονότι καὶ σελήνης καὶ
 τῶν λοιπῶν, ὅσοις καθ' ἑαυτὰ κινεῖσθαι δυνάμεις ἐστι. Τὸ τοί-
 νυν ἀπὸ γενέσεως οὐρανοῦ καὶ γῆς μέχρι τῆς ποιήσεως τῶν
 ἀστέρων διάστημα, τί ποτε ἄρα εἶναι ὁ δεινὸς τὰ μετέωρα οὐ-
 τος ἀποφανεῖται; Σαφῶς γὰρ ὁ τὴν κοσμογονίαν τῇ δυνάμει
 20 τοῦ Πνεύματος ἀναγράφας, τῇ τετάρτῃ ἡμέρᾳ τοὺς μεγάλους
 φωστῆρας καὶ τοὺς λοιποὺς ἀστέρας γεγενῆσθαι φησι. Χρό-
 νος οὖν οὐκ ἦν, ὡς ἔοικεν, ἐν ταῖς κατόπιν ἡμέραις· οὐ γὰρ ἐκι-
 νοῦντό πω οἱ ἀστέρες. Πῶς γὰρ, οἳ γε μηδ' ἐγγόνεισαν τὴν
 ἀρχήν; Καὶ πάλιν, ὅτε ἐπολέμει τοῖς Γαβαωνίταις ὁ τοῦ Ναυῆ
 25 Ἰησοῦς, ἐπειδὴ ἀκίνητος ὁ ἥλιος ἔμεινε τῷ προστάγματι πε-
 δηθεῖς, καὶ ἡ σελήνη κατὰ χώραν εἰστήκει, χρόνος οὐκ ἦν τμη-
 καῦτα; Τί ἐκεῖνο οὖν τὸ διάστημα τῆς ἡμέρας εἶπωμεν; τίνα
 προσηγορίαν ἐπινοήσεις; Εἰ γὰρ ἡ τοῦ χρόνου φύσις ἐπιλε-
 λοίπει, αἰὼν ἀντεισηλθε δηλονότι. Αἰῶνα δὲ μικρὸν ἡμέρας μέ-

τιον. Είναι λοιπόν εϋλογον νά ἀρνηθοῦμεν τὴν τάξιν, εἰς αὐτὰ ποῦ ὄχι ἐπειδὴ ἔμεῖς τὰ ἐθέσαμεν ὑπάρχει πρῶτον καὶ δεύτερον, ἀλλὰ λόγῳ τοῦ ὅτι ἐκ φύσεως ἐνυπάρχει εἰς αὐτὰ αὐτὴ ἡ σχέσις; Διατί λοιπόν δὲν θέλει νά δεχθοῦμεν καὶ ἐπὶ τοῦ Θεοῦ τὴν τάξιν; Διότι νομίζει ὅτι, ἂν ἀποδείξῃ ὅτι δὲν ὑπάρχει ἄλλος τρόπος νά κατανοήσωμεν ἐπὶ τοῦ Θεοῦ τὴν προτεραιότητα, θὰ ἀπομείνῃ κατόπιν νά ἀποδείξῃ ὅτι πρόκειται περὶ ὑπεροχῆς ὡς πρὸς τὴν οὐσίαν. Ἐμεῖς ὅμως δεχόμεθα ὅτι προτάσσεται ὁ Πατὴρ τοῦ Υἱοῦ, ἐπὶ τῇ βάσει τῆς σχέσεως τῶν αἰτίων πρὸς τὰ προερχόμενα ἐξ αὐτῶν. Δὲν προτάσσεται ὅμως οὔτε ἐπὶ τῇ βάσει διαφορᾶς εἰς τὴν φύσιν οὔτε ἀκόμη ἐπὶ τῇ βάσει ὑπεροχῆς ὡς πρὸς τὸν χρόνον. Διότι διαφορετικὰ θὰ ἀρνηθοῦμεν καὶ τὸ ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι πατὴρ, διότι τὸ ἀλλότριον τῆς οὐσίας καταργεῖ τὴν φυσικὴν συνάφειάν των.

21. Ἐπειδὴ λοιπόν ἠθέλησε νά μᾶς προσδιορίσῃ, ὁ σοφὸς αὐτὸς εἰς ὅλα, τὴν φύσιν τοῦ χρόνου, ἃς ἰδοῦμεν καὶ ἐδῶ τὴν βεβαιότητα καὶ τὴν σύνεσιν τῆς σκέψεώς του. Λέγει λοιπόν ὅτι χρόνος εἶναι ἡ ποιοτικὴ κίνησις τῶν ἀστέρων, τοῦ ἡλίου δηλαδὴ καὶ τῆς σελήνης καὶ τῶν ἄλλων, ὅσα ἔχουν μόνον τὴν δυνατότητα νά κινουῦνται. Τὸ διάστημα ὅμως ἀπὸ τῆς δημιουργίας τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς μέχρι τῆς δημιουργίας τῶν ἀστέρων, ὡς τί θὰ τὸ ἐκλάβῃ ὁ μεγάλος αὐτὸς ἀστρονόμος; Διότι σαφῶς, αὐτὸς ποῦ μὲ τὴν δύναμιν τοῦ ἁγίου Πνεύματος συνέγραψε τὴν κοσμογονίαν, λέγει ὅτι οἱ μεγάλοι φωστῆρες καὶ οἱ λοιποὶ ἀστέρες ἐδημιουργήθησαν τὴν τετάρτην ἡμέραν. Ὅπως φαίνεται λοιπόν δὲν ὑπῆρχε χρόνος εἰς τὰς προηγουμένας ἡμέρας, διότι ἀκόμη δὲν ἐκινουῦντο οἱ ἀστέρες, ἀφοῦ ἄλλωστε οὔτε κἂν εἶχον δημιουργηθῆ. Ὅταν δὲ πάλιν ἐπολεμοῦσεν ἐναντίον τῶν Γαβωνιτῶν ὁ Ἰησοῦς τοῦ Ναυῆ, ἐπειδὴ ὁ ἡλῖος ἔμεινε ἀκίνητος, δεμένος ἀπὸ τὸ πρόσταγμα, καὶ ἡ σελήνη ἔμεινε εἰς τὴν ἄκρην, δὲν ὑπῆρχε λοιπόν καὶ τότε χρόνος; Πῶς θὰ ὀνομάσωμεν λοιπόν τὸ διάστημα ἐκείνης τῆς ἡμέρας; Ποίαν ὀνομασίαν θὰ ἐπινοήσῃς; Διότι ἂν εἶχεν ἐκλείψει τότε ὁ χρόνος, εἶναι σαφὲς ὅτι εἰς τὴν θέσιν του θὰ πρέπη

ρος προσαγορεύειν, τίνα τῆς ἀνοίας ὑπερβολὴν ἀπολείπει;
 Ἄλλ' ἔοικεν, ἐκ πολλῆς ἀγχινοίας, ἡμέραν μὲν καὶ νύκτα ἐν
 τῇ ποιᾷ τῶν ἀστέρων κινήσει νομίζειν γίνεσθαι, ταῦτα δὲ εἶναι
 τοῦ χρόνου μέρη· ὅθεν τὸν χρόνον ποιᾷν τινα κίνησιν ἀστέρων
 5 ἀπεφίγητο, οὐδὲ αὐτὸ τοῦτο συνεῖς ὅ,τι λέγει. Οὐ γὰρ ποιᾷν,
 ἀλλ' εἶπερ ἄρα, ποσὴν μᾶλλον ἦν εἰπεῖν οἰκειότερον. Ἄλλὰ
 τίς οὕτω παῖς παντελῶς τὴν διάνοιαν, ὥστε ἀγνοεῖν, ὅτι ἡμέραι
 μὲν, καὶ ὥραι, καὶ μῆνες, καὶ ἐνιαυτοί, μέτρα τοῦ χρόνου εἴ-
 σιν, οὐχὶ μέρη; Χρόνος δὲ ἐστὶ τὸ συμπαρακτεινόμενον τῇ
 10 συστάσει τοῦ κόσμου διάστημα· ᾧ πᾶσα παραμετρεῖται κίνη-
 σις, εἴτε ἀστέρων, εἴτε ζώων, εἴτε οὐτινοσοῦν τῶν κινουμένων,
 καθὼ λέγομεν, ταχύτερον ἢ βραδύτερον ἕτερον ἑτέρου· ταχύτερον
 μὲν, τὸ ἐν ἐλάττω χρόνῳ πλείον διάστημα μεταβαῖνον· βρα-
 δύτερον δέ, τὸ ἐλαττον ἐν πλείω χρόνῳ κινούμενον. Ὁ δέ,
 15 ἐπειδὴ ἐν χρόνῳ οἱ ἀστέρες κινοῦνται, χρόνου αὐτοὺς εἶναι
 δημιουργοὺς ἀποφαίνεται. Οὐκοῦν κατὰ τὸν τοῦ σοφωτάτου
 λόγον, ἐπειδὴ καὶ κάρθοροι ἐν χρόνῳ κινοῦνται, ὀρισώμεθα
 τὸν χρόνον εἶναι ποιᾷν τινα κινήσιν· οὐδὲν γὰρ τού-
 του τὸ παρ' αὐτοῦ λεχθὲν διαφέρει, πλὴν τῆς σεμνότητος τῶν
 20 ὀνομάτων. Καὶ ταῦτα μὲν τοιαῦτα, σκέψασθε δὲ τὰ ἐφεξῆς.

22. EYN. Ἄλλὰ μὲν, φησὶν, οὐδὲ ἐνυπάρχειν τι τῇ οὐ-
 σία τοῦ Θεοῦ δυνατόν, οἷον εἶδος, ἢ ὄγκον, ἢ πηλικότητα, διὰ
 τὸ πάντη συνθήκης ἐλεύθερον εἶναι τὸν Θεόν. Εἰ δὲ τούτων καὶ
 τῶν τοιούτων τι μήτε ἐστὶ μήτε ποτὲ γένοιτ' ἂν εὐαγὲς ἐπινοῆ-
 25 σαι συμπεπλεγμένον τῇ οὐσίᾳ τοῦ Θεοῦ, ποῖος ἔτι συγχωρήσει
 λόγος πρὸς τὴν ἀγέννητον ὁμοιοῦν τὴν γεννητὴν; τῆς κατ'
 οὐσίαν ὁμοιότητος, ἢ συγκρίσεως, ἢ κοινωνίας, μηδεμίαν ὑπερ-

νά ἦλθεν ὁ αἰὼν. Τὸ νὰ ὀνομάσῃ ὅμως κανεὶς αἰῶνα ἓνα μικρὸν μέρος τῆς ἡμέρας, δὲν ξεπερνᾷ κάθε παραφροσύνην; Φαίνεται ὅμως ὅτι ἀπὸ πολλὴν ἐξυπνάδα νομίζει ὅτι ἡ νύκτα καὶ ἡ ἡμέρα γίνονται ἀπὸ εἰδικὴν κίνησιν τῶν ἀστέρων, καὶ ὅτι αὐταὶ εἶναι μέρη τοῦ χρόνου· διὰ τοῦτο εἶπεν ὅτι χρόνος εἶναι ἡ ποιοτικὴ κίνησις τῶν ἀστέρων, καὶ δὲν ἐκατάλαβε κἄν οὔτε αὐτὸ πού λέγει. Διότι πιὸ ταιριαστὸ ἦταν νὰ εἰπῆ ὄχι ἡ ποιοτικὴ κίνησις τῶν ἀστέρων ἀλλ' ἡ ποσοτικὴ. Ποῖος ὅμως εἶναι τόσον παιδί εἰς τὴν σκέψιν, ὥστε νὰ ἀγνοῆ ὅτι αἱ ἡμέραι καὶ αἱ ὥραι καὶ οἱ μῆνες καὶ τὰ ἔτη εἶναι μέτρα τοῦ χρόνου καὶ ὄχι μέρη; Ὁ δὲ χρόνος εἶναι τὸ διάστημα τὸ ὁποῖον ἐκτείνεται μαζὺ μὲ τὸν κόσμον ἀπὸ τῆς δημιουργίας· ἐντὸς αὐτοῦ τοῦ διαστήματος μετρᾶται κάθε κίνησις εἴτε τῶν ἀστέρων εἴτε τῶν ζώων εἴτε ὁποιουδήποτε ἄλλου κινουμένου κτίσματος, καὶ ἐπὶ τῇ βάσει αὐτῆς τῆς μετρήσεως λέγομεν ὅτι τὸ ἓνα κινεῖται ταχύτερον ἢ βραδύτερον ἀπὸ τὸ ἄλλο. Ταχύτερον μὲν αὐτὸ πού εἰς μικρότερον χρόνον βαδίζει περισσότερον διάστημα, βραδύτερον δὲ αὐτὸ πού εἰς περισσότερον χρόνον βαδίζει μικρότερον διάστημα. Αὐτὸς λοιπὸν, ἐπειδὴ οἱ ἀστέρες κινουῦνται ἐντὸς τοῦ χρόνου, τοὺς κάνει καὶ δημιουργοὺς τοῦ χρόνου. Σύμφωνα λοιπὸν μὲ τοὺς λόγους τοῦ σοφωτάτου αὐτοῦ ἀνδρός, ἐπειδὴ καὶ τὰ σκαθάρια κινουῦνται ἐντὸς τοῦ χρόνου, θὰ ὀρίσωμεν τὸν χρόνον ὅτι εἶναι ἡ ποιοτικὴ κίνησις τῶν σκαθαριῶν· διότι αὐτὸ πού εἶπε δὲν διαφέρει καθόλου ἀπ' αὐτό, παρὰ μόνον ὡς πρὸς τὴν σοβαρότητα τῶν ὀνομάτων. Τέτοια λοιπὸν εἶναι τὰ ἐπιχειρήματά του· προσέξτε δὲ καὶ τὴν συνέχειαν.

22. ΕΥΝ. Ἀλλὰ βεβαίως, λέγει, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἐνυπάρχη κάτι εἰς τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ, ὅπως εἶδος ἢ ὄγκος ἢ μέγεθος, διότι ὁ Θεὸς εἶναι καθ' ὀλοκληρίαν ἀπηλλαγμένος ἀπὸ τὴν σύνθεσιν. Ἄν ὅμως δὲν εἶναι δυνατόν οὔτε θὰ ἦτο ποτέ ὀρθόν νὰ σκεφθοῦμεν ὅτι κάτι ἀπ' αὐτὰ καὶ ἀπὸ τὰ παρόμοια εἶναι συμπεπλεγμένον πρὸς τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ, πού τότε θὰ στηριχθῆ κανεὶς διὰ νὰ παρομοιάσῃ τὴν ἀγέννητον οὐσίαν πρὸς τὴν γεννητήν; Ἡ ὁμοιότης ἢ ἡ σύγκρισις ἢ ἡ

ροχήν ἢ διαφορὰν καταλιπούσης, ἰσότητα δὲ σαφῶς ἐργαζομένης, μετὰ δὲ τῆς ἰσότητος ἀγέννητον ἀποφαινούσης τὸν ὁμοιοῦσιον, ἢ συγκρινόμενον. Οὐδεὶς δὲ οὕτως ἀνόητος καὶ πρὸς ἀσέβειαν τολμηρός, ὥστε ἴσον εἰπεῖν τῷ Πατρὶ τὸν Υἱόν, αὐ-
 5 τοῦ τοῦ Κυρίου διαρρήδην εἰπόντος· «Ὁ Πατὴρ ὁ πέμψας με, μείζων μου ἐστι». Καὶ πάλιν μετ' ὀλίγα. Ἄλλ' ὅτι μὲν εἷς ὁ τῶν πάντων Θεὸς ἀγέννητος καὶ ἀσύγκριτος, πλειόνων ὄντων τῶν παραλελειμμένων, ἀποχορῆν ἡγοῦμαι καὶ τὰ ῥηθέντα πρὸς ἀπόδειξιν.

10 ΒΑΣ. Ὅταν τινὸς ἀπτεσθαι μέλλῃ πονηροῦ λόγου, προλαμβάνει τινὰ συγχωρούμενα παρὰ πάντων, ἵνα διὰ τῆς ἐν τούτοις ἐδγνωμοσύνης μηδὲ περὶ τῶν λοιπῶν ἀπιστῆται. Οὐδέν, φησὶν, οἷόν τε ἐνυπάρχειν τοῦ Θεοῦ τῇ οὐσίᾳ, οὔτε εἶδος, οὔτε ὄγκον, οὔτε πηλικιότητα, διὰ τὸ πάντη συνθήκης ἐλεύθε-
 15 ρον εἶναι τὸν Θεόν. Μέχρι τούτων ἐστὶν ἐδγνώμων· ἐν δὲ τοῖς ἐξῆς εἰς ἑαυτὸν ἐπανῆλθεν. Ὡς γὰρ ἀναγκαίως τοῖς προεκτεθεισιν ἐπομένῃ τὴν βλασφημίαν ἐπισυνάπτει, λέγων· εἰ δὲ τούτων καὶ τῶν τοιούτων τι μῆτε ἐστὶ μηδέποτ' ἂν γένοιτο εὐδαγὲς ἐπινοῆσαι συμπεπλεγμένοι τῇ οὐσίᾳ, τίς συγχωρήσει
 20 λόγος πρὸς τὴν ἀγέννητον ὁμοιοῦν τὴν γεννητὴν; Ποίαν ἀκολουθίαν ἔχει ταῦτα πρὸς ἀλληλα, εἰ ἀσύνθετός ἐστιν ὁ Θεός, ἀνεπίδεκτον εἶναι τὸν Υἱὸν τῆς πρὸς αὐτὸν ὁμοιότητος; Εἰπέ γάρ· οὐχὶ δὲ καὶ σὺ τὸν Υἱὸν παραπλησίως ἔρεῖς μῆτε εἶδος, μῆτε ὄγκον, μῆτε πηλικιότητα ἔχειν ἐν ἑαυτῷ, καὶ πάντη συν-
 25 θήκης ἐλεύθερον εἶναι;

23. Ἐγὼ μὲν γὰρ οὐδὲ μανέντα σε ἡγοῦμαι ποτε τολμήσειν ἄλλο τι εἰπεῖν τὸν Υἱὸν ἢ ἀσώματον καὶ ἀνείδεον καὶ

κοινωνία ὡς πρὸς τὴν οὐσίαν δὲν ἐπιτρέπουν οὐδεμίαν διαφορὰν ἢ ὑπεροχὴν, ἀλλ' ὀδηγοῦν εἰς τὴν ἰσότητα καὶ ἐπομένως καθιστοῦν αὐτὸν ποῦ παρομοιάζεται ἢ συγκρίνεται μαζὺ μὲ τὴν ἰσότητα καὶ ἀγέννητον. Κανείς ὅμως δὲν εἶναι τόσο ἀνόητος καὶ τολμηρὸς εἰς τὴν ἀσέβειαν, ὥστε νὰ ἰσχυρισθῆ ὅτι ὁ Υἱὸς εἶναι ἴσος πρὸς τὸν Πατέρα, ἐφ' ὅσον ὁ ἴδιος ὁ Κύριος κατηγορηματικῶς λέγει· «ὁ Πατὴρ ποῦ μὲ ἀπέστειλεν, εἶναι ἀνώτερός μου»⁵³. Καὶ μετὰ ἀπὸ ὀλίγα λέγει⁵⁴. Διὰ τὸ ὅτι ὅμως ἓνας εἶναι ὁ Θεὸς τῶν ὅλων ἀγέννητος καὶ ἀσύγκριτος εἶναι ἀρκετὰ νὰ τὸ ἀποδείξουν τὰ λεχθέντα, μολονότι ἔχουν πολλὰ παραλειφθῆ.

ΒΑΣ. Ὅταν πρόκηται νὰ καταπιασθῆ μὲ κάποιο ὑποπτον ζήτημα, λέγει προηγουμένως μερικὰ ποῦ ὅλοι τὰ δέχονται, ὥστε ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ὀρθότητος αὐτῶν νὰ γίνῃ πιστευτὸς καὶ εἰς τὰ ὑπόλοιπα. «Δὲν εἶναι δυνατὸν, λέγει, νὰ ἐνυπάρχη εἰς τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ οὔτε εἶδος οὔτε ὄγκος οὔτε μέγεθος, διότι ὁ Θεὸς εἶναι ἀπηλλαγμένος ἀπὸ κάθε σύνθεσιν». Μέχρις ἐδῶ τὰ λέγει σωστά· εἰς τὴν συνέχειαν ὅμως ἐπανέρχεται εἰς τὸν ἑαυτὸν του. Προσθέτει δηλαδὴ εἰς αὐτὰ ὡς ἀναγκαίαν συνέπειαν τὴν βλασφημίαν, λέγων· «ἂν ὅμως δὲν εἶναι δυνατὸν οὔτε θὰ ἦτο ποτὲ ὀρθὸν νὰ σκεφθοῦμεν ὅτι κάτι ἀπ' αὐτὰ καὶ ἀπὸ τὰ παρόμοια εἶναι συμπεπλεγμένον πρὸς τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ, ποῦ τότε θὰ στηριχθῆ κανεὶς διὰ νὰ παρομοιάσῃ τὴν ἀγέννητον οὐσίαν πρὸς τὴν γεννητήν;». Ποίαν σχέσιν ἔχουν αὐτὰ μεταξύ τους, ὅτι δηλαδὴ ἂν ὁ Θεὸς εἶναι ἀσύνητος, τότε ὁ Υἱὸς εἶναι ἀνεπίδεκτος τῆς πρὸς αὐτὸν ὁμοιότητος; Διότι πὲς μου, δὲν θὰ δεχθῆς καὶ σὺ ὅτι καθ' ὁμοιον τρόπον καὶ ὁ Υἱὸς δὲν ἔχει οὔτε ὄγκον οὔτε μέγεθος καὶ εἶναι ἀπηλλαγμένος ἀπὸ κάθε σύνθεσιν;

23. Ἐγὼ πάντως νομίζω ὅτι ἀκόμη καὶ ἂν ἐτρελλαινόσουν, δὲν θὰ ἐτολμοῦσες ποτὲ νὰ ἰσχυρισθῆς κάτι ἄλλο περὶ

54. Τό· «Καὶ πάλιν μετ' ὀλίγα» λέγει, ὁ Εὐνόμιος δηλαδὴ, εἶναι παρεμβολὴ τοῦ Βασιλείου εἰς τὸ κείμενον τοῦ Εὐνομίου.

ἀσχημάτιστον, καὶ πάντα ὅσαπερ ἂν ἐπὶ τοῦ Πατρὸς εἴποις. Πῶς οὖν οὐκ εὐσεβές, τὸν μὴ ἔχοντα εἶδος τῷ εἶδος μὴ ἔχοντι παραβάλλειν; καὶ τὸν μὴ ἔχοντα πηλικότητα, τῷ μὴ ἔχοντι ταύτην, καὶ τὸν ἀσύνθετον ὅλως, τῷ ἀσυνθέτῳ; Ὁ δὲ τὸ ὅμοιον 5 ἐν τῷ εἶδει τίθεται, καὶ τὸ ἴσον ἐν τῷ ὄγκῳ· τὴν δὲ πηλικότητα, ὅ,τι καὶ οἴεται παρὰ τὸν ὄγκον εἶναι, αὐτὸς ἂν οἰκειότερον ἐξηγήσαιο.

EYN. Διὰ τοῦτο οὔτε ἴσος, φησὶν, οὔτε ὅμοιος, ἐπειδὴ καὶ ἄποσός ἐστι καὶ ἀνείδεος.

10 *ΒΑΣ.* Ἐγὼ δὲ κατ' αὐτὸ τοῦτο τὴν ὁμοιότητα τίθεμαι. Ἐπειδὴ ὡσπερ ὁ Πατὴρ συνθήκης ἐστὶ πάσης ἐλεύθερος, οὕτω καὶ ὁ Υἱὸς ἀπλοῦς παντελῶς, καὶ ἀσύνθετος, καὶ τὸ ὅμοιον, μὴ κατὰ τὴν τοῦ εἶδους ταυτότητα θεωρεῖσθαι, ἀλλὰ κατ' αὐτὴν τὴν οὐσίαν. Ὅσοις μὲν γὰρ μορφή καὶ σχῆμα περικείται, 15 τοῦτοις, κατὰ τὴν ταυτότητα τοῦ εἶδους, ἢ ὁμοιότης· τὴν δὲ ἀνείδεον καὶ ἀσχημάτιστον φύσιν ἐν αὐτῇ τῇ οὐσίᾳ λείπεται ἔχειν τὴν ὁμοιότητα· καὶ τὸ ἴσον, μὴ ἐν τῇ τῶν ὄγκων παραμετρήσει, ἀλλ' ἐν τῇ ταυτότητι τῆς δυνάμεως. «Χριστός, φησί, Θεοῦ δύναμις, καὶ Θεοῦ σοφία» ὅλης τῆς πατρικῆς 20 δυνάμεως ἐναποκειμένης αὐτῷ δηλονότι. Ὅθεν («ὅσαπερ ἂν βλέπη τὸν Πατέρα ποιοῦντα, ταῦτα καὶ ὁ Υἱὸς ὁμοίως ποιεῖ»).

EYN. Ἄλλ' ἢ κατ' οὐσίαν, φησὶν, ὁμοιότης, ἢ σύγκρισις, ἢ κοινωνία, μηδεμίαν ὑπεροχὴν ἢ διαφορὰν καταλείπουσα, ἰσότητα σαφῶς ἀπεργάζεται.

25 *ΒΑΣ.* Πῶς οὖν οὐδεμίαν διαφορὰν καταλείπει; οὐδὲ τὴν τοῖς αἰτίοις πρὸς τὰ ἐξ αὐτῶν ἐνυπάρχουσαν; Εἶτα ἐπάγει.

EYN. Τίς δὲ οὕτως ἀνόητος, ἢ πρὸς ἀσέβειαν τολμηρός, ὥστε ἴσον εἰπεῖν τὸν Υἱὸν τῷ Πατρὶ;

τοῦ Υἱοῦ, παρὰ ὅτι δὲν ἔχει οὔτε εἶδος οὔτε σχῆμα καὶ ὅλα ὅσα θὰ ἤμποροῦσες νὰ δεχθῆς περὶ τοῦ Πατρός. Διατί λοιπὸν δὲν εἶναι εὐσεβὲς τὸ νὰ συγκρίνη κανεὶς αὐτὸν ποῦ δὲν ἔχει εἶδος πρὸς αὐτὸν ποῦ δὲν ἔχει εἶδος, καὶ αὐτὸν ποῦ δὲν ἔχει μέγεθος πρὸς αὐτὸν ποῦ δὲν ἔχει, καὶ γενικῶς τὸν ἀσύνθετον πρὸς τὸν ἀσύνθετον; Αὐτὸς ὅμως τοποθετεῖ τὴν ὁμοιότητα εἰς τὸ εἶδος καὶ τὴν ἰσότητα εἰς τὸν ὄγκον· διὰ τὸ μέγεθος ὅμως, ποῖαν διαφορὰν ἔχει ὡς πρὸς τὸν ὄγκον, θὰ ἤμποροῦσεν ὁ ἴδιος νὰ ἐξηγήσῃ καλύτερα.

ΕΥΝ. Διὰ τοῦτο, λέγει, δὲν εἶναι οὔτε ἴσος οὔτε ὅμοιος, ἔπειδὴ εἶναι καὶ ἄποσος καὶ ἀνείδεος.

ΒΑΣ. Ἐγὼ ὅμως τοποθετῶ τὴν ὁμοιότητα εἰς τὸ ἐξῆς. Ὅπως ὁ Πατὴρ εἶναι ἀπηλλαγμένος ἀπὸ κάθε σύνθεσιν, ἔτσι καὶ ὁ Υἱὸς εἶναι καθ' ὁλοκληρίαν ἀπλοῦς καὶ ἀσύνθετος· καὶ ἡ ὁμοιότης δὲν πρέπει νὰ ἀναζητῆται εἰς τὸ εἶδος, ἀλλ' εἰς τὴν ἰδίαν τὴν οὐσίαν. Διότι ὅσα μὲν ἔχουν μορφήν καὶ σχῆμα, εἰς αὐτὰ ἡ ὁμοιότης ἀναφέρεται εἰς τὸ εἶδος· διὰ τὸν Υἱὸν ὅμως, ποῦ δὲν ἔχει μορφήν καὶ σχῆμα, δὲν ἀπομένει παρὰ νὰ ἔξη τὴν ὁμοιότητα εἰς τὴν οὐσίαν, καὶ τὴν ἰσότητα, ὄχι εἰς τὴν καταμέτρησιν τῶν ὄγκων, ἀλλὰ εἰς τὴν ταυτότητα τῆς δυνάμεως. «Ὁ Χριστὸς, λέγει ἡ Γραφή, εἶναι ἡ δύναμις τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ σοφία τοῦ Θεοῦ»⁵⁵. ὅλη ἡ πατρικὴ δύναμις δηλαδὴ εἶναι εἰς τὴν διάθεσίν του. Ὡς ἐκ τούτου ὅσα βλέπει νὰ πράττῃ ὁ Πατὴρ, αὐτὰ τὰ πράττει ὁμοίως καὶ ὁ Υἱὸς ⁵⁶.

ΕΥΝ. Ἄλλ' ἡ ὁμοιότης ἢ ἡ σύγκρισις ἢ ἡ κοινωνία ὡς πρὸς τὴν οὐσίαν, λέγει, δὲν ἐπιτρέπει οὐδεμίαν ὑπεροχὴν ἢ διαφορὰν καὶ ὡς ἐκ τούτου σαφῶς ὀδηγεῖ εἰς τὴν ἰσότητα.

ΒΑΣ. Πῶς ὅμως δὲν ἐπιτρέπει οὐδεμίαν διαφορὰν; Οὐτε τὴν διαφορὰν ποῦ ἔχουν τὰ αἷτια πρὸς τὰ ἐξαρτώμενα ἐξ αὐτῶν; Κατόπιν προσθέτει.

ΕΥΝ. Ποῖος ὅμως εἶναι τόσο ἀνόητος ἢ τόσο τολμηρὸς εἰς τὸ νὰ ἀσεβῆ, ὥστε νὰ εἰπῆ ὅτι ὁ Υἱὸς εἶναι ἴσος πρὸς τὸν Πατέρα;

56. Ἰω. 5, 19.

ΒΑΣ. Εἶπωμεν αὐτῷ τὰ τοῦ προφήτου πρὸς ταῦτα· ὅτι «Ὁψις πόρονης ἐγένετό σοι, ἀπηναισχύντησας πρὸς πάντας». Καὶ γὰρ ἐκεῖναι τὰ ἑαυτῶν ὄνειδη τοῖς σεμνῶς βεβιωκόσι προσ-
 5 τρίζονται· καὶ οὗτος τοὺς τὴν δόξαν τοῦ Μονογενοῦς μεγαλώ-
 νειν ἐπιθυμοῦντας ἀνοήτους ἀποκαλεῖ καὶ πρὸς ἀσέβειαν τολ-
 μηροῦς, ἐπὶ τοῖς αὐτοῖς χαλεπαίνων, ἐφ' οἷς καὶ Ἰουδαῖοι παρω-
 ξύνοντο τηνικαῦτα λέγοντες, ὅτι «Ἴσον ἑαυτὸν ποιεῖ τῷ Θεῷ».

24. Καίτοι γε (καὶ μηδενὶ παραδόξον τὸ λεγόμενον δόξη)
 μᾶλλον πως ἐδόκουν ἐκεῖνοι τὸ ἀκόλουθον ἐπιβλέπειν. Ἐγα-
 10 νᾶκτον γὰρ, ὅτι «Πατέρα ἑαυτοῦ ἔλεγε τὸν Θεόν»· τὸ ἐφεξῆς
 ἀφ' ἑαυτῶν συλλογιζόμενοι, ὅτι διὰ τούτου ἴσον ἑαυτὸν ποιεῖ
 τῷ Θεῷ· ὡς ἀναγκαίως ἐπομένον, τῷ Πατέρα ἔχειν τὸν Θεόν,
 τοῦ, ἴσον ὑπάρχειν αὐτῷ. Ὁ δέ, τὸ πρῶτον συγχωρῶν δῆθεν,
 πρὸς τὸ δεύτερον ἀνανεύει, καὶ τὴν τοῦ Κυρίου φωνὴν ἡμῖν
 15 προβάλλεται εἰπόντος· «Ὁ Πατήρ, ὁ πέμψας με, μείζων μου
 ἐστίν»· τοῦ δὲ ἀποστόλου λέγοντος, οὐκ ἀκούει, ὅτι «Ὁὐχ ἀρπα-
 γμὸν ἠγάγατο τὸ εἶναι ἴσα Θεῷ». Καίτοι εἰ κατὰ τὸν σὸν λόγον
 ἢ ἀγεννησία οὐσία ἦν, ἐβούλετο δὲ τὴν κατ' οὐσίαν ὑπεροχὴν
 ἐπιδειῖξαι, εἶπεν ἄν, ὁ ἀγέννητος μείζων μου ἐστίν. Ὑμέτερος
 20 δὲ ἐστίν ὁ λόγος, ὅτι ἢ τοῦ Πατρὸς προσηγορία ἐνεργείας ἐστὶ
 καὶ οὐκ οὐσίας σημαντικὴ. Μείζονα οὖν λέγοντες τοῦ Υἱοῦ τὸν
 Πατέρα, μείζονα τοῦ ἔργου φατὲ τὴν ἐνέργειαν. Πᾶσα δὲ δῆπου
 ἐνέργεια συμβαίνει τῷ μέτρῳ τοῖς ἐξ αὐτῆς γινομένοις· καὶ
 μεγάλη μὲν τῶν μεγάλων ἔργων ἐστὶ· σμικρὰ δέ, τῶν σμικρο-
 25 τέρων. Τὸ οὖν μείζονα τοῦ Υἱοῦ τὸν Πατέρα κατὰ τοῦτον τὸν
 λόγον ὁμολογεῖν, οὐδὲν ἕτερόν ἐστίν, ἢ ἀσύμμετρον τῷ ἔργῳ

ΒΑΣ. Μαζὺ μὲ τᾶλλα ἄς τοῦ εἶποῦμεν καὶ τοὺς λόγους τοῦ προφήτου ὅτι «ἔχεις ἐμφάνισιν πόρνῆς, καὶ δὲν ἐντρέπῃσαι κανένα»⁵⁷. Διότι καὶ ἐκεῖνοι τὰ αἴσχη των τὰ ἀποδίδουν εἰς τοὺς σεμνῶς ζῶντας· καὶ αὐτὸς αὐτοὺς ποὺ ἐπιθυμοῦν νὰ μεγαλύνουν τὴν δόξαν τοῦ Μονογενοῦς τοὺς ἀποκαλεῖ ἀνοήτους καὶ τολμηροὺς εἰς τὸ νὰ ἀσεβοῦν, δυσανασχετῶν ἔτσι διὰ τὸ ἴδιο ζήτημα, ποὺ ἐξωργίζοντο καὶ οἱ Ἰουδαῖοι, οἱ ὁποῖοι ἔλεγον διὰ τὸν Χριστὸν ὅτι «ἐξισώνει τὸν ἑαυτὸν τοῦ πρὸς τὸν Θεόν»⁵⁸.

24. Φαίνεται δὲ (καὶ αὐτὸ ἄς μὴ φανῆ εἰς οὐδένα παράξενον), ὅτι ἐκεῖνοι ἔβλεπαν κατὰ κάποιον τρόπον τὴν συνέπειαν τῆς υἰότητος. Ἀγανακτοῦσαν δηλαδὴ, ἐπειδὴ «ἠνόμαζε τὸν Θεὸν Πατέρα του»⁵⁹. ἐσυλλογίζοντο δὲ μόνοι των, ὅτι μὲ αὐτὸ ἐξισώνει τὸν ἑαυτὸν τοῦ πρὸς τὸν Θεόν, διότι ἀναγκαστικὴ συνέπεια τοῦ νὰ ἔχη τὸν Θεὸν Πατέρα εἶναι τὸ νὰ εἶναι ἴσος πρὸς αὐτόν. Αὐτὸς ὅμως ὡσὰν νὰ δέχεται δῆθεν τὸ πρῶτον, ἀντιτίθεται εἰς τὸ δεῦτερον καὶ μᾶς προβάλλει τὴν φράσιν τοῦ Κυρίου, ὁ ὁποῖος εἶπε· «ὁ Πατὴρ, ὁ ὁποῖος μὲ ἔστειλε εἶναι ἀνώτερός μου»⁶⁰. Δὲν ἀκούει ὅμως καὶ τὸν ἀπόστολον ποὺ λέγει, ὅτι «τὸ ὅτι ἦτο ἴσος πρὸς τὸν Θεόν δὲν τὸ ἐθεώρησεν ὡς κάτι ξένον»⁶¹. Ἄν ὅμως σύμφωνα μὲ τοὺς λόγους σου ἡ ἀγεννησία ἦτο ἡ οὐσία, ἤθελε δὲ ὁ Χριστὸς νὰ δείξη τὴν ὑπεροχὴν τοῦ Πατρὸς ὡς πρὸς τὴν οὐσίαν, θὰ ἔλεγε· «ὁ ἀγέννητος εἶναι ἀνώτερός μου. Εἶναι δὲ ἰδική σας ἡ γνώμη ὅτι ἡ ὀνομασία Πατὴρ δηλώνει ἐνέργειαν καὶ ὄχι οὐσίαν. Μὲ τὸ νὰ ἰσχυρίζεσθε λοιπὸν ὅτι ὁ Πατὴρ εἶναι μείζων τοῦ Υἱοῦ, δέχεσθε ὅτι ἡ ἐνέργεια εἶναι μεγαλυτέρα τοῦ ἔργου. Κάθε ἐνέργεια δὲ εἶναι ἀνάλογος πρὸς αὐτὰ ποὺ γίνονται δι' αὐτῆς· καὶ τῶν μὲν μεγάλων ἔργων εἶναι μέγαν καὶ ἡ ἐνέργεια, τῶν πολὺ μικρῶν ὅμως εἶναι μικρά. Τὸ νὰ ἰσχυρίζεσθε λοιπὸν σύμφωνα μ' αὐτὰ ὅτι ὁ Πατὴρ εἶναι μεγαλύτερος τοῦ Υἱοῦ δὲν σημαίνει τίποτε ἄλλο παρὰ ὅτι ἐκλαμβάνετε τὴν ἐνέργειαν ἀσύμμετρον ὡς

60. Ἰω. 14, 28.

61. Φιλιπ. 2, 6.

τίθεσθαι τὴν ἐνέργειαν. Καὶ μάτην φάσκειν πρὸς τὸ τῆς ἐνεργείας μέγεθος τὸν Θεὸν κενινῆσθαι, οὐ δυναθῆντα τῇ ἐνεργείᾳ παρισῶσαι τὸ τέλος. Ὡστε τὸ ἕτερον τοῖν δυοῖν ἀναγκαίως διαπεσεῖται· ἢ μὴ δηλοῦν ἐνέργειαν τὸν Πατέρα, ἀλλὰ οὐσίαν, 5 καὶ οὕτως αὐτοῖς ὁ σεσοφισμένος τῆς ὁμοιότητος λόγος διαγεγράφεται, ὅμοιον τῷ Πατρὶ τὸν Υἱὸν τιθεμένων, τουτέστι, τῇ ἐνεργείᾳ· οἷον γὰρ ἠθέλησεν ὁ Πατήρ, φησί, τοιοῦτον ἐποίησε, καθὼ καὶ εἰκόνα βουλήσεως ὀνομάζουσιν· ἢ τοῦτο φυλάσσοντας, μὴ εἶναι λέγειν μείζονα τὸν Πατέρα. Ἐπειδήπερ πᾶσα 10 ἐνέργεια, μηδενὸς ἀνθισταμένου τῶν ἔξωθεν, σύμμετρος ἐστι τοῖς οἰκειοῖς ἀποτελέσμασι. Ταῦτα μὲν οὖν πρὸς ἔλεγχον τῆς ἐν τοῖς δόγμασιν αὐτῶν ἀσυμφωνίας εἰρήσθω.

25. Ἐκεῖνο δὲ τίνι τῶν πάντων ἄδηλον, ὅτι τὸ μείζον, ἢ κατὰ τὸν τῆς αἰτίας λόγον, ἢ κατὰ τὸν τῆς δυνάμεως πλεονασμόν, ἢ κατὰ τὴν τοῦ ἀξιώματος ὑπεροχὴν, ἢ κατὰ τὴν τῶν 15 ὄγκων παρουσίαν λέγεται; Κατὰ μὲν οὖν τὸν ὄγκον μὴ εἰληφθαι τὸ μείζον, αὐτός τε οὗτος προλαβὼν ἔφησε, καὶ τὸ εἶκός οὕτως ἔχει· ἐπειδήπερ τὸ μείζον ἐν τοῖς μεγέθεσι τοσοῦτόν ἐστιν, ὅσον καὶ τὸ ἔλαττον, καὶ ἔτι. Τὰ δὲ ἀπερίληπτα τῷ μεγέθει, 20 μᾶλλον δὲ ἀμεγέθη καὶ ἄποσα παντελῶς, τίς ἂν ἀλλήλοις παραμετρήσειεν; ὧν δὲ ἀμήχανος ἢ παράθεσις, τίνι ἂν τρόπον ἐν τούτοις τὸ ὑπερβάλλον ἐπιγνωσθεῖη; Δυνάμει δὲ λέγειν ἐλλείπειν τὸν Χριστὸν τὴν τοῦ Θεοῦ δύναμιν, κομιδῇ νηπίων καὶ οὐδὲ κατακουόντων τῆς φωνῆς τοῦ Κυρίου, λέγοντος· 25 Ἄ'Εγὼ καὶ ὁ Πατήρ ἐν ἐσμεν»· καὶ τὸ ἐν ἀντὶ τοῦ κατὰ τὴν δύναμιν ἴσον παραλαμβάνοντος, ὡς ἐξ αὐτῶν δεῖξομεν τοῦ Ἐθαγ-

πρὸς τὸ ἔργον. Εἶναι δὲ ἀνώφελον νὰ ἰσχυρίζεσθε ὅτι ὁ Θεὸς ἐκινήθη βάσει τοῦ μεγέθους τῆς ἐνεργείας του, ἐφ' ὅσον δὲν ἠμπόρεσε νὰ ἐξισώσει τὸ ἔργον πρὸς τὴν ἐνέργειαν. Ὡστε τὸ ἓνα ἀπὸ τὰ δύο ὁπωςδήποτε δὲν εὐσταθεῖ. Ἡ τὸ ὄνομα Πατῆρ δὲν σημαίνει ἐνέργειαν ἀλλὰ οὐσίαν, ὁπότε θὰ διαγραφῆ τὸ σοφιστικὸν ἐπιχείρημά των περὶ ὁμοιότητος, κατὰ τὸ ὁποῖον ὁ Υἱὸς εἶναι μὲν ὁμοῖος πρὸς τὸν Πατέρα, ἀλλὰ ὡς πρὸς τὴν ἐνέργειαν· διότι λέγουν ὅτι ὁπως τὸν ἠθέλησεν ὁ Πατὴρ ἔτσι τὸν ἔπλασε, διὰ τοῦτο καὶ τὸν ὀνομάζουν εἰκόνα τῆς βουλήσεως τοῦ Θεοῦ. Ἡ ἐὰν διατηρήσουν τοῦτο⁶², τότε δὲν ἠμποροῦν νὰ λέγουν ὅτι ὁ Πατὴρ εἶναι μείζων τοῦ Υἱοῦ. Διότι κάθε ἐνέργεια, ἐφ' ὅσον δὲν ὑπάρχει ἐξωτερικὸν κώλυμα, εὐρίσκεται ἐν συμμετρίᾳ πρὸς τὰ ἀποτελέσματά της. Αὐτὰ λοιπὸν ἄς λεχθοῦν ὡς πρὸς τὴν ἀντιφατικότητα τῆς διδασκαλίας των.

25. Εἰς ποῖον ὅμως ἀπ' ὅλους εἶναι τοῦτο ἀγνωστον, ὅτι τὸ μείζον χρησιμοποιεῖται διὰ νὰ δηλώσῃ ἢ τὴν αἰτίαν ἢ τὸν πλεονασμὸν τῆς δυνάμεως ἢ τὴν ὑπεροχὴν τοῦ ἀξιώματος ἢ τὴν ὑπεροχὴν εἰς τὸν ὄγκον; Ὅτι ὅμως τὸ μείζον δὲν ἀναφέρεται εἰς τὸν ὄγκον, ἐπρόλαβε καὶ τὸ εἶπεν ὁ ἴδιος καὶ εἶναι τοῦτο φυσικὰ ὀρθόν· διότι εἰς τὰ μεγέθη τὸ μείζον εἶναι τόσον ὅσον καὶ τὸ ὀλίγον καὶ ἀκόμη περισσότερον. Αὐτὰ ὅμως ποῦ δὲν κατανοοῦνται μὲ τὸ μέγεθος ἢ μᾶλλον αὐτὰ ποῦ δὲν ἔχουν καθόλου μέγεθος καὶ ποσότητα, ποῖος θὰ τὰ συγκρίνῃ μεταξύ των μετρῶντάς τα; Εἰς αὐτὰ ποῦ ἡ σύγκρισις εἶναι ἀδύνατος, μὲ ποῖον τρόπον θὰ γίνῃ γνωστὸν αὐτὸ ποῦ ὑπερέχει μεταξύ των; Τὸ νὰ ἰσχυρίζεται δὲ κανεὶς ὅτι ὡς πρὸς τὴν δύναμιν ὑστερεῖ ὁ Χριστὸς, ποῦ εἶναι ἡ δύναμις τοῦ Θεοῦ, εἶναι γνώρισμα νηπίων ἐντελῶς εἰς τὸν νοῦν καὶ σημαίνει ὅτι δὲν ἀκούουν τὴν φράσιν τοῦ Κυρίου, ποῦ λέγει· «ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἔσμεν»⁶³. Τὸ «ἐν» δὲ αὐτὸ τὸ ἐχρησιμοποίησε μὲ τὴν ἐννοίαν τῆς ἰσότητος εἰς τὴν δύναμιν, ὁπως θὰ δεῖξωμεν ἀπὸ τὰ

63. Ἰω. 10, 30.

γελίου τῶν ῥημάτων. Εἰπὼν γὰρ περὶ τῶν πιστευσάντων, ὅτι
 «Οὐ μὴ τις ἀρπάσῃ ἐκ τῆς χειρός μου», καὶ ὅτι «Ὁ Πατήρ,
 ὃς δέδωκέ μοι, μείζων πάντων ἐστί», καί, «Οὐδεὶς δύναται
 ἀρπάσαι ἐκ τῆς χειρός τοῦ Πατρὸς μου», ἐπήγαγεν· «Ἐγὼ
 5 καὶ ὁ Πατήρ ἐν ἐσμεν», σαφῶς τὸ ἐν ἀντὶ τοῦ ἴσου καὶ ταυτοῦ
 κατὰ δύναμιν παραλαμβάνων. Ἄλλὰ μὴν εἶγε καὶ ὁ θρόνος ὁ
 τοῦ Θεοῦ, ὡσπερ οὖν ἡμεῖς πεπιστεύκαμεν, ἀξιώματός ἐστιν
 ὄνομα, ἢ ἐκ δεξιῶν τοῦ Πατρὸς ἀφωρισμένη τῷ Υἱῷ καθέδρα,
 τί ποτε ἕτερον, καὶ οὐχὶ τὸ ὁμότιμον τῆς ἀξίας ἀποσημαίνει;
 10 Ἄλλὰ καὶ ἤξειν ὁ Κύριος ἐπαγγέλλεται ἐν τῇ δόξῃ τοῦ Πατρὸς.
 Λείπεται τοίνυν κατὰ τὸν τῆς αἰτίας λόγον ἐνταῦθα τὸ μείζον
 λέγεσθαι. Ἐπειδὴ γὰρ ἀπὸ τοῦ Πατρὸς ἡ ἀρχὴ τῷ Υἱῷ, κατὰ
 τοῦτο μείζων ὁ Πατήρ, ὡς αἴτιος καὶ ἀρχή. Διὸ καὶ ὁ Κύριος
 οὕτως εἶπεν· «Ὁ Πατήρ μου μείζων μου ἐστί», καθὼς Πατήρ,
 15 δηλονότι. Τὸ δέ, Πατήρ, τί ἄλλο σημαίνει ἢ οὐχὶ τό, αἰτία εἶναι
 καὶ ἀρχὴ τοῦ ἐξ αὐτοῦ γεννηθέντος; Ὅλως δὲ οὐσία οὐσίας,
 καὶ κατὰ τὴν ὑμετέραν σοφίαν, μείζων καὶ ἐλάττων οὐ λέγεται.
 Ὡστε καὶ κατὰ τούτους, καὶ κατ' αὐτὴν τὴν ἀλήθειαν, οὐδενὶ
 ἂν τρόπῳ τὴν κατ' οὐσίαν ὑπεροχὴν ὁ προκείμενος λόγος τοῦ
 20 μείζονος ἐμφαίνοι. Ἄλλὰ μὴν οὐδὲ κατ' ὄγκον φαίη ἂν αὐτὸς
 οὗτος μείζονα τὸν Θεὸν Πατέρα· ὃ γε ἀποφηνάμενος, μὴ χρῆναι
 περὶ τὸν Θεὸν ὑπονοεῖν πηλικότητα. Ὑπόλοιπος οὖν ἐστὶν ὁ
 παρ' ἡμῶν λεχθεὶς τοῦ μείζονος τρόπος, ὁ τῆς ἀρχῆς, λέγω,
 καὶ τῆς αἰτίας. Ἡ μὲν οὖν κατὰ τὸ μείζον ἐπιχειρήσεις αὐτοῦ
 25 τῆς βλασφημίας, τοιαύτη.

26. Ἐκεῖνο δὲ θαυμάσαι ἄξιον, ὅτι οὕτως ἐν βραχεὶ πρὸς
 τοὺς ἐναντιωτάτους λόγους περιτρεπόμενος, καθάπερ ἀορασία

ἴδια τὰ λόγια τοῦ Εὐαγγελίου. Ἄφοῦ δηλαδή εἶπε περὶ αὐτῶν ποὺ ἐπίστευσαν ὅτι «κανεὶς δὲν θὰ τοὺς πάρῃ ἀπὸ τὰ χέρια μου», καὶ ὅτι «ὁ Πατήρ, ποὺ μοῦ τοὺς ἔδωσεν, εἶναι μεγαλύτερος ὄλων», καί, «κανεὶς δὲν ἠμπορεῖ νὰ ἀρπάσῃ ἀπὸ τὰ χέρια τοῦ Πατρὸς μου», προσέθεσεν «ἐγὼ καὶ ὁ Πατήρ ἐν ἑσμεν»⁶⁴. Φαίνεται σαφῶς ὅτι χρησιμοποιοεῖ τὸ ἐν μὲ τὴν ἔννοιαν τῆς ἰσότητος καὶ τῆς ταυτότητος ὡς πρὸς τὴν δύναμιν. Ἄν δέ, ὅπως ἐμεῖς πιστεύομεν, καὶ ὁ θρόνος τοῦ Θεοῦ ἐκφράζῃ ἀξίωμα, ἢ ἰδιαιτέρα θέσις τοῦ Υἱοῦ ἐκ δεξιῶν τοῦ Πατρὸς⁶⁵ τί ἄλλο σημαίνει παρὰ τὸ ὁμότιμον ὡς πρὸς τὴν ἀξίαν; Ἐπίσης ὁ Κύριος ὑπόσχεται ὅτι θὰ ἔλθῃ ἐν τῇ δόξῃ τοῦ Πατρὸς⁶⁶. Ἀπομένει λοιπὸν νὰ δεχθῶμεν ὅτι τὸ μείζον λέγεται ἐδῶ πρὸς ἔκφρασιν τῆς αἰτίας. Ἐπειδὴ δηλαδή ἀπὸ τὸν Πατέρα προῆλθεν ὁ Υἱός, ὡς πρὸς αὐτὸ εἶναι ἀνώτερος ὁ Πατήρ, ὡς αἰτία καὶ ἀρχή. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Κύριος ἐξεφράσθη ἔτσι: «ὁ Πατήρ μου μείζων μου ἐστίν», ἐπειδὴ δηλαδή εἶναι Πατήρ. Τὸ Πατήρ δὲ τί ἄλλο σημαίνει παρὰ τὸ ὅτι εἶναι οὗτος ἀρχὴ καὶ αἰτία τοῦ γεννηθέντος ἐξ αὐτοῦ; Γενικῶς δὲ καὶ κατὰ τὴν ἰδικὴν σας σοφίαν, δὲν ἠμποροῦμεν νὰ εἰποῦμεν ὅτι ἡ οὐσία εἶναι μεγαλυτέρα ἢ μικροτέρα τῆς οὐσίας. Ὡστε καὶ σύμφωνα μ' αὐτοὺς καὶ σύμφωνα μὲ τὴν ἀλήθειαν, μὲ κανένα τρόπον δὲν φανερώνει αὐτὴ ἢ λέξις «μείζων» τὴν ὑπεροχὴν ὡς πρὸς τὴν οὐσίαν. Ἀσφαλῶς δὲ οὔτε καὶ ὡς πρὸς τὸν ὄγκον θὰ ἠμποροῦσε νὰ ἰσχυρισθῇ οὗτος ὅτι εἶναι μεγαλύτερος ὁ Θεὸς Πατήρ, ἀφοῦ αὐτὸς ἀπεφάνθη ὅτι δὲν πρέπει νὰ σκεπτόμεθα ποσότητα εἰς τὸν Θεόν. Ἀπομένει ἐπομένως ἡ ἔννοια τοῦ «μείζων» ποὺ ἐμεῖς εἶπαμεν, δηλαδή τῆς ἀρχῆς καὶ τῆς αἰτίας. Αὐτὸ λοιπὸν εἶναι τὸ ἀσεβὲς ἐγχείρημά του ὡς πρὸς τὸ μείζον.

26. Εἶναι δὲ ἄξιον θαυμασμοῦ ὅτι, ἐνῶ ἐντὸς τόσοῦ μικροῦ παραγράφου περιπίπτει εἰς ἀντιφάσεις, δὲν ἠμπόρεσε νὰ ἀντιληφθῇ τὴν ἀντιφατικότητα τῶν λόγων του, ὡσὰν νὰ ἔχη

65. Ψαλμ. 109, 1· Πράξ. 2, 34· Ἑβρ. 8, 1· 12, 2.

66. Ματθ. 16, 27.

τινὶ τοὺς τῆς ψυχῆς ὀφθαλμοὺς πεπληγμένους, συνιδεῖν τὴν ἐν τοῖς λεχθεῖσι μάχην οὐκ ἠδυνήθη· ἵνα φανῇ τοσοῦτον ξένος ὢν τῆς τοῦ Θεοῦ εἰρήνης, ἣν ὁ Κύριος ἡμῶν τοῖς γνησίως καὶ ἀδόλως εἰς αὐτὸν πεπιστευκόσιν ἀφῆκεν, εἰπὼν· «Εἰρήνην ἀφήμι 5 ὑμῖν, εἰρήνην τὴν ἐμὴν δίδωμι ὑμῖν»· ὥστε οὐχὶ τοῖς ἄλλοις μόνον, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ἑαυτῷ διαμάχεται. Μείζονα γὰρ εἰπὼν τὸν Θεὸν καὶ Πατέρα τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ, καὶ τοῖς τὸ ἴσον λέγουσι μανίαν ἐπικαλέσας, ὡς αὐτὸς ἀναντιρρήτους ἔχων τούτου τὰς ἀποδείξεις, μικρὸν ὑποβὰς σκέψασθε οἷα γράφει.

10 **EYN.** Ἄλλ' ὅτι μὲν εἰς ὃ τῶν ὄλων Θεὸς ἀγέννητος καὶ ἀσύγκριτος, πλειόνων ὄντων τῶν παραλελειμμένων, ἀποχρῆν ἠγοῦμαι καὶ τὰ ῥηθέντα πρὸς ἀπόδειξιν.

ΒΑΣ. Ἐρωτάσθω τοίνυν, εἰ ἀσύγκριτος ὁ Θεός, πόθεν αὐτοῦ ἡ ὑπεροχὴ κατελήφθη; Τὸ γὰρ μεῖζον ἐκ τῆς πρὸς τὰ 15 ὑπερεχόμενα παραθέσεως θεωρεῖται. Πῶς οὖν ὁ αὐτὸς καὶ μεῖζων ἐστὶ καὶ ἀπαράθετος; Ἄλλ' ἵνα μὲν παρηλλαγμένην τοῦ Θεοῦ τὴν οὐσίαν πρὸς τὴν τοῦ Μονογενοῦς ἐπιδείξῃ, συγκριτικῶς λεγόμενον τὸ μεῖζον εἰς τὴν τῆς οὐσίας διαφορὰν ἐξεδέξατο· ἵνα δὲ πάλιν εἰς τὸ ὁμότιμον τῇ κτίσει τὸν Μονογενῆ 20 καταγάγῃ, ἀσύγκριτον εἶναι τὸν Πατέρα νομοθετεῖ· καινὴν τινα καὶ ἀσύγκριτον ὄντως τὴν ὁδὸν τῆς βλασφημίας ἐπινοῶν· ἐν προσποιήσει δὲ τοῦ ὑφοῦν καὶ ἐξαιρεῖν τὸν Θεὸν καὶ Πατέρα, τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ καὶ Θεοῦ τὴν δόξαν κατασμικρύνων, τοῦ Κυρίου διαμαρτυρουμένου καὶ λέγοντος· «Ὁ μὴ τιμῶν τὸν 25 Υἱόν, οὐ τιμᾷ τὸν Πατέρα» καὶ· «Ὁ ἀθετῶν ἐμέ, οὐκ ἐμέ ἀθετεῖ, ἀλλὰ τὸν πέμψαντά με». Ἄλλ' ὁ ἐχθρὸς τῆς ἀληθείας, ὁ ἐνεργῶν τὰ τοιαῦτα λέγειν καὶ γράφειν αὐτοῖς, εἶδεν ἐκεῖνο, ὅτι εἰ πρὸς

ὑποστῆ τύφλωσιν τῶν ὀφθαλμῶν τῆς ψυχῆς του. Φαίνεται δὲ ἔτσι πόσον ξένος εἶναι πρὸς τὴν εἰρήνην τοῦ Θεοῦ, τὴν ὁποίαν ἄφησεν ὁ Κύριός μας εἰς ὅσους ἐπίστευσαν γνησίως καὶ χωρὶς δόλον εἰς αὐτόν, ὅταν εἶπε· «σᾶς ἀφήνω ἐν εἰρήνῃ, σᾶς δίδω τὴν ἰδικήν μου εἰρήνην»⁶⁷. Αὐτὸς δὲ δὲν ἀντιμάχεται τοὺς ἄλλους μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸν ἴδιον τὸν ἑαυτὸν του. Ἄφοῦ δηλαδὴ εἶπεν ὅτι ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ εἶναι μεγαλύτερος τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ, καὶ ἀπεκάλεσε παράφρονas ὅσους δέχονται τὴν ἰσότητά, διότι αὐτὸς ἔχει δῆθεν περὶ αὐτοῦ ἀποδείξεις πού δὲν ἐπιδέχονται ἀντίρρησησιν, ὀλίγον παρακάτω προσέξτε τί γράφει.

ΕΥΝ. Διὰ τὸ ὅτι ὁμως ὁ ἕνας Θεὸς τῶν ὅλων εἶναι ἀγέννητος καὶ ἀσύγκριτος νομίζω ὅτι εἶναι ἄρκετὰ διὰ νὰ τὸ ἀποδείξουν ὅσα ἐλέχθησαν, ἐνῶ αὐτὰ πού παρελείφθησαν εἶναι περισσότερα.

ΒΑΣ. Ἄς τὸν ἐρωτήσωμεν ὁμως· ἂν ὁ Θεὸς δὲν ἐπιδέχεται σύγκρισιν, πῶς ἔγινε κατανοητὴ ἡ ὑπεροχὴ του; Διότι ἀντιλαμβάνεται κανεὶς τὸ μεγαλύτερον, ὅταν τὸ συγκρίνη μὲ αὐτὰ ἕναντι τῶν ὁποίων ὑπερέχει. Πῶς λοιπὸν ὁ ἴδιος εἶναι καὶ μεγαλύτερος καὶ ἀσύγκριτος; Διὰ νὰ δείξη τὴν μίαν φορὰν ὅτι ἡ οὐσία τοῦ Θεοῦ διαφέρει τῆς οὐσίας τοῦ Μονογενοῦς, ἐδέχθη ὅτι τὸ «μείζων» ἔχει συγκριτικὴν ἔννοιαν καὶ ἀναφέρεται εἰς τὴν διαφορὰν τῆς οὐσίας· κατόπιν ὁμως διὰ νὰ ὑποβιβάσῃ τὸν Μονογενῆ εἰς τὴν πρὸς τὰ κτίσματα ὁμοτιμίαν, δέχεται ὅτι εἶναι ἀσύγκριτος ὁ Πατὴρ. Ἐπινοεῖ ἔτσι νέαν καὶ ἀσύγκριτον πράγματι ὁδὸν ἀσεβείας, διότι μειώνει τὴν δόξαν τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, προσποιούμενος ὅτι ὑψώνει καὶ ἐξαίρει τὸν Θεὸν καὶ Πατέρα, παρὰ τὸ ὅτι ὁ Κύριος διαβεβαιώνει καὶ λέγει ὅτι «αὐτὸς πού δὲν τιμᾷ τὸν Υἱόν, δὲν τιμᾷ τὸν Πατέρα»⁶⁸, καί· «αὐτὸς πού ἀρνεῖται ἐμὲ δὲν ἀρνεῖται ἐμέ, ἀλλ' αὐτόν πού μὲ ἔστειλεν»⁶⁹. Ὁ ἐχθρὸς ὁμως τῆς ἀληθείας, ὁ ὁποῖος ἐνεργεῖ, ὥστε οὗτοι νὰ λέγουν καὶ νὰ

69. Λουκ. 10, 16.

τὴν σύνεσιν αὐτοὺς τῆς τοῦ Μονογενοῦς δόξης ἀποτυφλώσειε, καὶ τὴν αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς γνῶσιν συναφαιρήσεται ὥστε εἰ καὶ δοκοῦσιν ὑπερβολὰς τινὰς νέμειν τῷ Θεῷ καὶ Πατρί, μηδὲν αὐτοῖς ὄφελος εἶναι τῆς πρὸς αὐτὸν ἀγούσης ὁδοῦ
 5 τὴν γνῶσιν ἀφηρημένοις. Ἐπειδὴ καὶ Ἰουδαῖοι δοξάζειν τὸν Θεὸν οἴονται, καὶ Ἑλλήνων τις ἀκούσεται βουλομένων τι μέγα περὶ Θεοῦ λέγειν· ἀλλ' ὁμως οὐκ ἂν τις εἴποι μεγαλύνειν αὐτοὺς τὸν Θεόν, ἄνευ τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως, δι' οὗ ἡ προσαγωγὴ τῆς γνώσεώς ἐστιν.

10 27. Ἀσύγκριτον οὖν τὸν Θεὸν λέγει, ἵνα δείξῃ τὸν Υἱὸν ἴσον ὄντα τῇ κτίσει, ἐν τῷ ὁμοίως τῆς δόξης τοῦ Πατρὸς ἀπολείπεσθαι· διότι τὰ ἴσῳ μέτρῳ ὑπερεχόμενα, ἴσα ἀλλήλοις ἀναγκαίως ἐστί. Τοσοῦτον δὲ ὑπερέχεται κατὰ τὸν τούτου λόγον ὑπὸ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ὁ μονογενῆς Υἱός, ὅσον καὶ
 15 τῶν ἄλλων ἕκαστον. Τοιοῦτον γάρ ἐστι τὸ ἀσύγκριτον, ὃ πᾶσιν ὁμοίως ἐστὶν ἀπροσπέλαστον καὶ ἀνέφικτον. Εἰ δὲ ἴσον τοῖς ἄλλοις τοῦ Πατρὸς ἀπολείπεται, ἴσος ἐκείνοις ἐστὶ μεθ' ὧν ἀπολείπεται. Τί οὖν τῆς βλασφημίας ταύτης χειρὸν εἴποιεν ἂν Ἰουδαῖοι; τί δὲ τῶν ἐθνῶν λεγόντων ἐστὶν ἀκούειν; Καὶ οὐκ
 20 ἐρυθριῶσιν οἱ τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον πρεσβεύειν σχηματιζόμενοι, Ἰουδαίοις καὶ Ἑλλησι φίλα καὶ προσήγορα διδάγματα προτεινόμενοι. Εἰ γὰρ μὴ συγκρίνεται τῷ Θεῷ καὶ Πατρί, ὥσπερ οὔτε ἄγγελοι, οὔτε οὐρανός, οὔτε ἥλιος, οὔτε γῆ, οὔτε τῶν ἐν αὐτῇ ζώων τε καὶ φυτῶν ἕκαστον· πῶς μὲν τὴν διαφορὰν ἔξει
 25 πρὸς τὰ οἰκεῖα κτίσματα; πόθεν δὲ αὐτῷ πρὸς τὸν γεννήσαντα ἡ οἰκειότης; («Ἐγώ, φησί, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἑσμεν»). Πάλιν γὰρ

γράφουν αυτά, γνωρίζει τοῦτο· ὅτι ἂν τοὺς ἀποτυφλώσῃ ὥστε νὰ μὴ κατανοήσουν τὴν δόξαν τοῦ Μονογενοῦς, θὰ ἀφαιρέσῃ συγχρόνως τὴν γνῶσιν καὶ τοῦ ἰδίου τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς. Μολονότι λοιπὸν νομίζουν ὅτι ἀπονέμουν εἰς τὸν Θεὸν καὶ Πατέρα ὑπερβάλλουσαν τιμῆν, δὲν ὠφελοῦνται καθόλου, διότι στεροῦνται τῆς ὁδοῦ, ἡ ὁποία ὁδηγεῖ εἰς τὴν γνῶσιν τοῦ Θεοῦ. Ἄλλωστε καὶ οἱ Ἰουδαῖοι νομίζουν ὅτι δοξάζουν τὸν Θεὸν καὶ ἠμπορεῖ κανεὶς νὰ ἀκούσῃ ὅτι καὶ οἱ Ἕλληνες ἐπιχειροῦν νὰ εἰποῦν κάτι μέγα περὶ τοῦ Θεοῦ· δὲν ἠμπορεῖ ὅμως νὰ εἰπῆ κανεὶς ὅτι μεγαλύνουν τὸν Θεὸν οὗτοι, χωρὶς τὴν πίστιν εἰς τὸν Χριστόν, μέσῳ τοῦ ὁποίου ὁδηγεῖται κανεὶς εἰς τὴν γνῶσιν.

27. Λέγει λοιπὸν ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι ἀσύγκριτος, διὰ νὰ δείξῃ ὅτι ὁ Υἱὸς εἶναι ἴσος πρὸς τὰ κτίσματα, ἐφ' ὅσον καθ' ὁμοίον τρόπον δὲν συμμετέχει εἰς τὴν δόξαν τοῦ Πατρὸς· διότι αὐτὰ πού ἐξ ἴσου εἶναι κατώτερα, ἀναγκαστικῶς εἶναι ἴσα μεταξύ των. Εἶναι δὲ τόσον ἀνώτερος ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ, σύμφωνα μὲ ὅσα αὐτὸς λέγει, ὅσον ἀνώτερος εἶναι καὶ ἀπὸ τὸ καθένα ἐκ τῶν λοιπῶν. Διότι ἀσύγκριτον εἶναι αὐτό, τὸ ὁποῖον δι' ὅλα τὰ ἄλλα ὁμοίως εἶναι ἀπλησίαστον καὶ ἀκατόρθωτον. Ἐὰν ἐπομένως ὑστερῆ τοῦ Πατρὸς ἐξ ἴσου πρὸς τὰ ἄλλα, εἶναι ἴσος πρὸς ἐκεῖνα μαζὺ μὲ τὰ ὁποῖα ὑστερεῖ. Θὰ ἠμποροῦσαν λοιπὸν νὰ ἐκστομίσουν χειροτέραν βλασφημίαν οἱ Ἰουδαῖοι; Τί διαφορετικὸν ἠμπορεῖ νὰ ἀκούσῃ κανεὶς νὰ λέγεται ἀπὸ τοὺς ἔθνικούς; Καὶ δὲν κοκκινίζουν καθόλου αὐτοὶ πού προσποιοῦνται ὅτι πιστεύουν εἰς τὸν Λόγον τοῦ Θεοῦ, ἐνῶ προτείνουν διδασκαλίαν ἀγαπητὴν καὶ ἀρμόζουσαν εἰς τοὺς Ἰουδαίους καὶ τοὺς ἔθνικούς. Διότι ἂν δὲν συγκρίνεται πρὸς τὸν Θεὸν καὶ Πατέρα, ὅπως δὲν συγκρίνονται καὶ οἱ ἄγγελοι καὶ ὁ οὐρανὸς καὶ ὁ ἥλιος καὶ ἡ γῆ, καὶ κανένα ξεχωριστὰ ἀπὸ τὰ ζῶα καὶ τὰ φυτὰ πού ζοῦν ἐπ' αὐτῆς, τότε ποῖαν διαφορὰν ἔχει πρὸς αὐτὰ πού αὐτὸς ἔκτισε; Πῶς θὰ διασωθῆ ἡ συγγένεια πρὸς αὐτὸν πού τὸν ἐγέννησεν; «Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ, λέγει, ἓν ἐσμεν»⁷⁰, διὰ νὰ θυμηθοῦμεν τὸ ἴδιο χω-

τοῦ αὐτοῦ μνημονεύσωμεν. Τοῦτο, εἰπέ μοι, οὐχὶ συγκρίνον-
 τος ἑαυτὸν ἐστι τὸ ῥῆμα; Τί λέγω συγκρίνοντας; Ἐνοῦντος μὲν
 οὐδ', ὡς εἰπεῖν, καὶ τὸ τῆς φύσεως ἀπαράλλακτον παριστῶντος
 ἐντεῦθεν. Ὁ δὲ ἀσύγκριτον εἶναι τὸν Θεὸν ἀποφαίνεται. Καὶ
 5 ἢ μὲν ἀγαθότης τοῦ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ,
 τοὺς ἀνθρώπους, καθόσον ἐσμὲν χωρητικοί, διὰ τῆς μελέτης
 καὶ τῆς ἀσκήσεως τῶν ἀγαθῶν ἔργων, τῇ πρὸς τὸν Θεὸν τῶν
 ὄλων ὁμοιώσει προσάγει, ἐν οἷς φησι· «Γίνεσθε τέλειοι καθὼς
 καὶ ὁ Πατὴρ ὁμῶν ὁ οὐράνιος τέλειός ἐστιν»· οὗτος δὲ τὸν Μο-
 10 νογενῆ τὴν ἐκ φύσεως αὐτῷ ὑπάρχουσαν πρὸς τὸν γεννήσαντα
 οἰκειότητα, τὸ εἰς αὐτὸν ἦκον, ἀποστερεῖ. Καίτοι καὶ οὕτως
 αὐτῷ εἰς τὸ ἐναντίον ὁ λόγος περιτραπήσεται. Εἰ γὰρ ἀσύγκρι-
 τος ὁ Πατὴρ, πόθεν λαβὼν τῆς ἀνομοιότητος τοῦ Υἱοῦ τὰς ἀπο-
 δείξεις παρέξεται; Εἰ μὲν γὰρ ἀντιπαρεξετάζων τὰς οὐσίας
 15 ἀλλήλαις, εὐρηκέναι φήσει τὸ ἀνόμοιον, πῶς ἀσύγκριτος ὁ
 τοιοῦτος; Εἰ δὲ οὐδὲ συγκρίνεται τὴν ἀρχὴν, πῶς ἐπιγινῶναι
 τὸ διάφορον ἠδυνήθη; Οὕτως ἔοικε τὸ κακὸν οὐ τῷ ἀγαθῷ
 ἐναντιοῦσθαι μόνον, ἀλλὰ καὶ αὐτὸ ἑαυτῷ.

ρίον. Μὲ αὐτὸ λοιπὸν, πὲς μου, δὲν συγκρίνει τὸν ἑαυτὸν του; Διατί ὅμως λέγω συγκρίνει; Μὲ αὐτὸ θὰ ἔλεγα ὅτι ἐνώνει τὸν ἑαυτὸν του πρὸς τὸν Πατέρα καὶ δεικνύει τὸ ἀπαράλλακτον τῆς φύσεως. Αὐτὸς ὅμως λέγει ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι ἀσύγκριτος. Καὶ ἡ μὲν ἀγαθότης τοῦ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ὁδηγεῖ τοὺς ἀνθρώπους, ὅσον βεβαίως μᾶς εἶναι δυνατόν, διὰ τῆς μελέτης καὶ τῆς ἐπιτελέσεως τῶν ἀγαθῶν ἔργων εἰς τὴν πρὸς τὸν Θεὸν ὁμοίωσιν, μὲ ὅσα λέγει· «νὰ γίνετε τέλειοι, ὅπως εἶναι τέλειος καὶ ὁ Πατὴρ ἡμῶν ὁ οὐράνιος»⁷¹. αὐτὸς ὅμως ἀποστερεῖ ἀπὸ τὸν Μονογενῆ, ὅσον βεβαίως ἠμπορεῖ, τὴν συγγένειάν του πρὸς τὸν Πατέρα, τὴν ὁποίαν ἐκ φύσεως ἔχει. Ἐὰν καὶ πάλιν ἔτσι ὁ λόγος του καταλήγει εἰς τὸ ἀντίθετον. Διότι ἂν ὁ Πατὴρ εἶναι ἀσύγκριτος, ἀπὸ ποῦ θὰ ἀντλήσῃ, διὰ νὰ μᾶς δώσῃ τὰς ἀποδείξεις περὶ τῆς ἀνομοιότητος τοῦ Υἱοῦ; Ἐὰν δηλαδὴ εἰπῆ ὅτι εὗρηκε τὸ ἀνόμοιον μὲ τὸ νὰ ἐξετάσῃ συγκριτικῶς τὰς οὐσίας, τότε πῶς εἶναι ἀσύγκριτος ὁ Πατήρ; Ἐὰν πάλιν δὲν συγκρίνεται καθόλου, πῶς ἠμπόρεσε νὰ μάθῃ τὴν διαφορὰν; Ἐτσι λοιπὸν φαίνεται ὅτι τὸ κακὸν ἐναντιώνεται ὄχι μόνον πρὸς τὸ ἀγαθόν, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὸν ἴδιον τὸν ἑαυτὸν του.

ΛΟΓΟΣ Β'

Περὶ Υἱοῦ.

1. Ἐν τοίνυν τοῖς περὶ Θεοῦ τῶν ὄλων λόγοις ὑποκατασκευάσας ὅσον ἐδύνατο τὰς εἰς τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ βλασφημίας, αὐτῷ λοιπὸν ἐπαφῆκε τῷ μονογενεῖ Θεῷ τὴν γλῶσσαν. Τί γάρ φησι;

5 ΕΥΝ. Καὶ εἰς Υἱός. Μονογενῆς γάρ, περὶ οὗ ἐνῆν μὲν τὰς τῶν ἀγίων φωνὰς παραθέμενον, δι' ὧν Υἱὸν καὶ γέννημα καὶ ποίημα καταγγέλλουσι, ταῖς τῶν ὀνομάτων διαφοραῖς καὶ τὴν τῆς οὐσίας παραλλαγὴν ἐμφανίσαντας, ἀπηλλάχθαι φροντίδων καὶ πραγμάτων. Διὰ δὲ τοὺς σωματικὴν τὴν γέννησιν
10 ὑπολαμβάνοντας, καὶ ταῖς ὁμωνυμίαις προσπαίοντας, ἀναγκαῖον ἴσως καὶ περὶ τούτων διὰ βραχέων εἰπεῖν.

ΒΑΣ. Ταῦτα μὲν ὁ Ἐδνόμιος. Ἐγὼ δέ, εἰ μὲν οὕτω χρηρῆ διανοεῖσθαι περὶ τοῦ λόγου παντός, ὡς πλάσματος, οἷα ἐν τοῖς διδασκαλείοις τῆς ματαιότητος εἰς μελέτην τοῦ ἐν τῷ ψεύσματι
15 πιθανοῦ τοῖς μειρακίοις προβάλλεται (ἐπειδὴ καὶ παραπλησίως ἐκείνοις, πάντα σκιαμαχίᾳ προσέεικε· πρὸς κατηγοροὺς τε μάχην μὴ ὑφεστῶτας· καὶ ἀπολογία πρὸς κατηγορίαν οὐ προορηθεῖσαν· καὶ λόγος πρὸς δικαστὰς τοὺς οὐδαμοῦ φαινομένους)· εἰ οὕτω χρηρῆ καὶ τούτων ἀκοῦειν, αὐτός τε ἀφήμι τὴν ἐξέτασιν,
20 καὶ παντὶ παραινῶ μηδὲν τῶν εἰρημένων περιεργάζεσθαι. Εἰ

ΛΟΓΟΣ Β΄

Περὶ τοῦ Υἱοῦ

1. Ἀφοῦ λοιπόν, ὅταν ὠμιλοῦσε περὶ τοῦ Θεοῦ τῶν ὄλων, ἐθεμελίωσεν ὅσον ἤμποροῦσε κρυφὰ τὰς ἐναντίον τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ βλασφημίας, εἰς τὴν συνέχειαν ἐπιτίθεται σαφῶς ἐναντίον τοῦ μονογενοῦς Θεοῦ. Τί δηλαδὴ λέγει;

ΕΥΝ. Ὑπάρχει ἐπίσης ἓνας Υἱός, διότι εἶναι μονογενής. Περὶ αὐτοῦ λοιπόν θά ἦτο δυνατὸν νὰ παραθέσω τὰς ἐκφράσεις τῶν ἁγίων, ὅπου ὀνομάζεται Υἱός καὶ γέννημα καὶ ποίημα, καὶ ἀφοῦ ἐπὶ τῇ βάσει τῆς διαφορᾶς τῶν ὀνομάτων παρουσιάσω καὶ τὴν διαφορὰν εἰς τὴν οὐσίαν, νὰ ἀπαλλαγῶ ἀπὸ φροντίδας καὶ προβλήματα. Ἐξ αἰτίας ὅμως αὐτῶν οἱ ὅποιοι ἐκλαμβάνουν τὴν γέννησιν ὡς σωματικὴν καὶ σκοντάφτουν εἰς τὴν ὁμοιότητα τῶν λέξεων, εἶναι ἴσως ἀναγκαῖον νὰ ὁμιλήσω καὶ περὶ αὐτῶν συντόμως.

ΒΑΣ. Αὐτὰ λοιπόν λέγει ὁ Εὐνόμιος. Ἐγὼ ὅμως, ἂν μὲν πρέπη νὰ ἐκλάβω ὀλόκληρον τὸν λόγον ὡς ψευδὲς κατασκευάσμα, ὅμοιον μὲ αὐτὰ ποὺ προβάλλονται εἰς τοὺς ἐφήβους εἰς τὰ σχολεῖα τῆς ματαιίας σοφίας πρὸς ἐξακρίβωσιν τῆς πιθανότητος τοῦ ψεύδους (διότι παραπλησίως πρὸς ἐκεῖνα ὅλα ὁμοιάζουν μὲ μάχην ἐναντίον σκιῶν· μάχη ἐναντίον κατηγορῶν ποὺ δὲν ὑπάρχουν, ἀπολογία εἰς κατηγορίαν ποὺ δὲν ἔχει διατυπωθῆ καὶ λόγος ἐνώπιον δικαστῶν ποὺ πουθενά δὲν φαίνονται)· ἂν λοιπόν ἔτσι πρέπει νὰ ἐκλάβωμεν καὶ αὐτά, καὶ ἐγὼ παραιτοῦμαι ἀπὸ τὸν ἔλεγχον, καὶ τὸν καθένα προτρέπω νὰ

δὲ μείζον ἐστὶ τὸ ἐπάγγελμα, καὶ πολλοῖς γέγονεν ὑπόνοια, εἶναι τινα παρ' αὐτῷ τῆς ἀληθείας φροντίδα, ἀνάγκη πᾶσα τῶν εἰρημένων ἕκαστον διευθύνειν εἰς δύναμιν. Τίς ἂν οὖν τρόπος τῆς ἐξετάσεως δικαιότερος γένοιτο, ἢ τοῖς διδάγμασι τοῖς 5 παρὰ τοῦ Πνεύματος ἡμῖν δεδομένοις τὸν λόγον συγκρίνοντας, δὲ μὲν ἂν ἐκείνοις συμφωνοῦν εὐρωμεν καταδέχεσθαι, τῷ δὲ ἐναντίως ἔχοντι ἀπιστεῖν καὶ ὡς ἐχθρὸν ἀποφεύγειν;

2. Πρῶτον τοίνυν ἐκεῖνο δεικνύτω, τίνες τῶν ἁγίων γέννημα καὶ ποίημα τὸν Χριστὸν προσειρήκασι; ποίας ἔχει φωνὰς 10 τῶν Γραφῶν εἰς ἀπόδειξιν; Εἰ γὰρ τῇ τοῦ μακαρίου Πέτρου φωνῇ τῇ ἐν ταῖς Πράξεσι τῶν ἀποστόλων ἀναγεγραμμένη ἐπιστηρίζοιτο, ἔνθα φησί· «Γινωσκέτω πᾶς οἶκος Ἰσραὴλ, ὅτι Κύριον αὐτὸν καὶ Χριστὸν ἐποίησεν ὁ Θεός, τοῦτον τὸν Ἰησοῦν, ὃν ὑμεῖς ἐσταυρώσατε»· πρῶτον μὲν οὐδὲν οἰκεῖον ἔχει τῷ 15 ζητουμένῳ ἢ μαρτυρία. Ἐπαγγειλάμενος γὰρ δείξειν παρὰ τῶν ἁγίων εἰρησθαι ποίημα τὸν Υἱόν, τὴν μαρτυρίαν παρέχεται περὶ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, ὅτι ἐποίησεν. Οὐ γὰρ ἐκεῖνό γε ἂν εἶποι, ὅτι ἔξεστιν αὐτῷ, ἐν τοῖς περὶ τῶν τηλικούτων λόγοις, παραγωγὰς τινὰς καὶ παρασχηματισμοὺς τῶν ὀνομάτων 20 ἐπινοεῖν. Εἰ γὰρ καὶ ἀργοῦ λόγου εὐθύνας ὑφέξομεν ἐν ἡμέρᾳ τῆς κρίσεως, ἦπου γε τὸ περὶ τῶν τηλικούτων καινοτομεῖν ἀνεύθυνον ἡμῖν ἀφεθήσεται; Τάχα γὰρ που τὸ μὲν ὡς πρέπον ἐπὶ Θεοῦ καὶ Πατρὸς λέγεσθαι, παρὰ τοῦ θεοῦ δεδιδάγμεθα λόγον· τὸ δὲ οὐχ ἁρμόζον τῷ Μονογενεῖ, δι' ὧν ἀπεσιώπησε 25 τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐνεδείξατο. Πῶς οὖν ἀσφαλὲς τὴν, Ἐποίησε, φωνὴν μεταρροθμίζοντα, ποίημα λέγειν τὸν ποιητὴν τῶν ὄλων; Εἰ γὰρ ἔπρεπεν αὐτῷ προσηγορία τοιαύτη, οὐκ ἂν ἐσιωπήθη παρὰ τοῦ Πνεύματος. Ἄλλ' ἐπὶ μὲν τῆς κτίσεως εὐρωμεν,

μὴν περιεργάζεται τίποτε ἀπ' ὅσα ἔχουν λεχθῆ. Ἄν ὁμως δὲν εἶναι ἀπλή σοφιστεία, ἀλλὰ κάτι ὑψηλότερον, καὶ ὑπάρχει εἰς τοὺς πολλοὺς ἢ ὑπόνοια, ὅτι φροντίζει καὶ αὐτὸς κάπως διὰ τὴν ἀλήθειαν, εἶναι ἀνάγκη τὸ καθένα ἀπ' ὅσα ἔχουν λεχθῆ νὰ τὸ ἐλέγξωμεν κατὰ τὸ δυνατόν. Ποῖος ὁμως δικαιότερος τρόπος ἐξετάσεως ὑπάρχει ἀπὸ τὸ νὰ συγκρίνωμεν τὸν λόγον πρὸς τὴν διδασκαλίαν ποὺ μᾶς ἔδωσε τὸ ἅγιον Πνεῦμα, καὶ ὅ,τι μὲν εὐρωμεν νὰ συμφωνῆ πρὸς αὐτὴν νὰ τὸ δεχθοῦμεν, ὅ,τι ὁμως ἀντιτίθεται νὰ μὴ τὸ πιστεύωμεν καὶ νὰ τὸ ἀποφεύγωμεν ὡς ἕχθρον;

2. Ἄς δείξῃ λοιπὸν ἐν πρώτοις, ποῖοι ἐκ τῶν ἀγίων ἔχουν ὀνομάσει τὸν Χριστὸν γέννημα καὶ ποίημα; Ποίας ἐκφράσεις τῆς Γραφῆς ἔχει ὡς ἀποδείξεις; Διότι, ἐάν στηρίζεται εἰς τὴν φράσιν τοῦ μακαρίου Πέτρου ποὺ ὑπάρχει εἰς τὰς Πράξεις τῶν Ἀποστόλων, ὅπου λέγει· «γινωσκέτω πᾶς οἶκος Ἰσραὴλ, ὅτι Κύριον αὐτὸν καὶ Χριστὸν ἐποίησεν ὁ Θεός, τοῦτον τὸν Ἰησοῦν, ὃν ὑμεῖς ἐσταυρώσατε»⁷², ἐν πρώτοις δὲν ἔχει καμμίαν σχέσιν πρὸς τὸ ζητούμενον αὐτὴ ἢ μαρτυρία. Διότι, ἐνῶ ὑπεσχέθη νὰ ἀποδείξῃ ὅτι ὑπὸ τῶν ἀγίων ὀνομάσθη ὁ Υἱὸς «ποίημα», μᾶς δίδει μαρτυρίαν περὶ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ὅτι «ἐποίησεν». Δὲν ἠμπορεῖ δὲ νὰ ἰσχυρισθῆ ὅτι ἔχει δικαίωμα, ὅταν γίνεται λόγος διὰ τόσον σπουδαῖα πράγματα, νὰ ἐπινοῆ παράγωγα τῶν ὀνομάτων διὰ μεταβολῆς τῆς καταλήξεως. Διότι, ἐάν ἀκόμη καὶ διὰ τὰς ἀσκόπους φλυαρίας θὰ φέρωμεν εὐθύνην κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς κρίσεως, εἶναι δυνατόν τὸ νὰ καινοτομοῦμεν εἰς τόσον σπουδαῖα πράγματα νὰ παραμείνη ἄνευ καταλογισμοῦ εὐθύνης; Ὅτι δὲ τὸ μὲν ἓνα ἀρμόζει νὰ λέγεται περὶ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, τὸ ἐδιδάχθημεν ἀπὸ τὴν ἁγίαν Γραφήν· ὅτι δὲ τὸ ἄλλο δὲν ἀρμόζει εἰς τὸν Μονογενῆ, τὸ ἔδειξε τὸ ἅγιον Πνεῦμα μὲ τὸ νὰ σιωπήσῃ. Πῶς λοιπὸν δὲν εἶναι ἐπικίνδυνον τὴν λέξιν «ἐποίησε» νὰ τὴν μεταβάλλῃ, καὶ νὰ ὀνομάζῃ ποίημα αὐτὸν ποὺ ἐποίησε τὰ πάντα; Διότι, ἂν ἤρμοζεν εἰς αὐτὸν τέτοια ὀνομασία, δὲν θὰ παρεσιωπᾶτο ἀπὸ τὸ ἅγιον Πνεῦμα. Ἄλλ' ἐνῶ διὰ τὴν κτίσιν εὐρίσκομεν ὅτι ἡ

ἀπὸ τοῦ Ἐποίησε, τὴν τοῦ ποιήματος προσηγορίαν μεταλη-
φθεῖσαν· ἐπὶ δὲ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, οὐκέτι. «Ἐν ἀρχῇ, γὰρ,
ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν». Καὶ πάλιν· «Ἐν τοῖς
ποιήμασι τῶν χειρῶν σου ἐμελέτων». Καί· «Τὰ γὰρ ἀόρατα
5 αὐτοῦ ἀπὸ κτίσεως κόσμου τοῖς ποιήμασι νοούμενα καθορᾶται». Οὕτως ἐφ' ὧν ἐστὶ χρήσιμον τὸ ὄνομα παραλαμβάνουσα ἡ Γρα-
φή, ἐπὶ τοῦ Κυρίου ἡμῶν καὶ Σωτῆρος Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὡς
οὐ πρότερον τῷ μεγαλείῳ τῆς δόξης, παρεσιώπησε. Νῦν δὲ ἀξίνην
μὲν καὶ λίθον ἀκρογωνιαῖον, καὶ λίθον προσκόμματος, καὶ πέ-
10 τραν σκανδάλον, καὶ τοιαῦτα ἕτερα ἐν οἷς οὐ πολὺ δοκεῖ τὸ
εὐφημον εἶναι τοῖς μὴ καθικνουμένοις τῆς σημασίας τῶν ὀνο-
μάτων, τὸν Κύριον τῆς δόξης προσαγορεύειν οὐκ ἐπαισχύνε-
ται· ποίημα δὲ οὐδαμοῦ τὸ παράπαν ὠνόμασε. Καίτοι γε οὐ-
τος παρ' αὐτῶν εἰληφέναι τῶν ἁγίων τὸ ὄνομα τοῦτό φησιν,
15 ἵνα ταῖς συκοφανταίαις μὴ μόνον τοὺς κατ' αὐτὸν περιβάλλῃ,
ἀλλὰ καὶ τοὺς πάλαι ποτὲ γενομένους ἁγίους.

3. Ἄνευ δὲ τοῦ μὴ χρῆναι διὰ τὸ επικίνδυνον τοῖς τοιοῦ-
τοις ἐπιτολμαῖν, καὶ τὰ τοῦ Κυρίου ὀνόματα παρ' ἑαυτοῦ μετα-
πλάττειν· ἔτι οὐδὲ ἡ τοῦ ἀποστόλου διάνοια τὴν πρὸ αἰῶνος
20 ὑπόστασιν τοῦ Μονογενοῦς ἡμῖν παρίστησι, περὶ ἧς ὁ λόγος
ἐν τῷ παρόντι. Οὐδὲ γὰρ περὶ τῆς οὐσίας αὐτῆς τοῦ Θεοῦ Λόγου,
τοῦ ἐν ἀρχῇ ὄντος πρὸς τὸν Θεόν, ἀλλὰ περὶ τοῦ κενώσαντος
ἑαυτὸν ἐν τῇ τοῦ δούλου μορφῇ, καὶ γενομένου συμμόρφου τῷ
σώματι τῆς ταπεινώσεως ἡμῶν, καὶ σταυρωθέντος ἐξ ἀσθενείας,
25 σαφῶς διαλέγεται. Καὶ τοῦτο παντὶ γνώριμον τῷ καὶ μικρὸν
ἐπιστήσαντι τῆς ἀποστολικῆς λέξεως τῷ βουλήματι, ὅτι οὐχὶ
θεολογίας ἡμῖν παραδίδωσι τρόπον, ἀλλὰ τοὺς τῆς οἰκονομίας
λόγους παραδηλοῖ. «Κύριον γὰρ, φησί, καὶ Χριστὸν αὐτὸν ὁ
Θεὸς ἐποίησε, τοῦτον τὸν Ἰησοῦν ὃν ὑμεῖς ἐσταυρώσατε»,
30 τῇ δεικτικῇ φωνῇ μονογονυχὶ πρὸς τὸ ἀνθρώπινον αὐτοῦ καὶ

λέξις ἐποίησε μεταβάλλεται εἰς ποίημα, διὰ τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ ὅμως ὄχι. «Ἐν ἀρχῇ, λέγει, ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν»⁷³. Καὶ πάλιν· «ἐν τοῖς ποιήμασι τῶν χειρῶν σου ἐμελέτων»⁷⁴ καί· «τὰ γὰρ ἀόρατα αὐτοῦ ἀπὸ κτίσεως κόσμου τοῖς ποιήμασι νοούμενα καθορᾶται»⁷⁵. Ἔτσι ἐνῶ δι' ὅσα ἀρμόζει χρησιμοποιοεῖ τὴν λέξιν ἡ Γραφή, διὰ τὸν Κύριον ἡμῶν καὶ Σωτῆρα Ἰησοῦν Χριστὸν τὸ παρασιωπᾷ, διότι δὲν ἀρμόζει εἰς τὸ μεγαλεῖον τῆς δόξης. Καὶ δὲν διστάζει ἡ Γραφή νὰ ὀνομάζη τὸν Κύριον τῆς δόξης ἄλλοτε λίθον ἀκρογωνιαῖον καὶ λίθον προσκόμματος καὶ πέτραν σκανδάλου⁷⁶, καὶ ἄλλα παρόμοια, εἰς τὰ ὅποια δι' ὅσους δὲν κατανοοῦν τὴν σημασίαν τῶν ὀνομάτων ὑπάρχει κάποια δόσις δυσφημῆσεως, ποίημα ὅμως οὐδέποτε τὸν ὀνόμασε. Παρὰ ταῦτα αὐτὸς ἰσχυρίζεται ὅτι παρέλαβε αὐτὴν τὴν ὀνομασίαν ἀπὸ τοὺς ἁγίους, ὥστε νὰ συκοφαντήσῃ ὄχι μόνον τοὺς ὀπαδοὺς του, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἁγίους ποὺ ἔζησαν παλαιότερα.

3. Λόγω τοῦ ἐπικινδύνου δὲ τῶν παρομοίων ἐγχειρημάτων, δὲν πρέπει χωρὶς λόγον νὰ τολμᾷ κανεὶς νὰ μεταβάλλῃ αὐθαίρετως τὰ ὀνόματα τοῦ Κυρίου. Ἀκόμη δὲ καὶ ἡ σκέψις τοῦ ἀποστόλου Πέτρου δὲν μᾶς παριστᾷ τὴν προαιωνίαν ὑπόστασιν τοῦ Μονογενοῦς, διὰ τὴν ὁποῖαν τώρα ὀμιλοῦμεν. Διότι σαφῶς ὀμιλεῖ ὄχι περὶ τῆς ἰδίας τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ Λόγου, ὁ ὁποῖος ἐξ ἀρχῆς συνυπῆρχε πρὸς τὸν Θεόν, ἀλλὰ περὶ τοῦ κατεθόντος καὶ λαβόντος μορφήν δούλου, καὶ ὁμοιωθέντος πρὸς τὴν ταπεινὴν ἀνθρωπίνην φύσιν, καὶ σταυρωθέντος ὡς ἀδυνάτου. Καὶ αὐτὸ εἶναι γνωστὸν εἰς τὸν καθένα ποὺ ἐξήτασεν ἔστω καὶ ὀλίγον τὸν στόχον τῶν ἀποστολικῶν φράσεων, ὅτι δὲν μᾶς παραδίδει τὸν τρόπον τοῦ θεολογεῖν, ἀλλὰ ἀποκαλύπτει τοὺς λόγους τοῦ σωτηριώδους θεοῦ σχεδίου. «Κύριον γάρ, λέγει, καὶ Χριστὸν αὐτὸν ὁ Θεὸς ἐποίησε, τοῦτον τὸν Ἰησοῦν, ὃν ὑμεῖς ἔσταυρώσατε»⁷⁷. μὲ τὴν δεικτικὴν ἀντωνυμίαν γίνε-

76. Ἐφ. 2, 20· Α' Πέτρ. 2, 6· Ρωμ. 9, 32· 9, 33.

77. Πράξ. 2, 36.

δρώμενον πᾶσι προδήλως ἐπερειδόμενος.] Ὁ δὲ τὴν, Ἐποίησεν, φωνὴν εἰς τὴν ἀρχῆθεν γέννησιν τοῦ Μονογενοῦς μεταφέρει. Καὶ οὐδὲ ἐκεῖνο αὐτὸν δυσωπεῖ, ὅτι τό, Κύριος, οὐκ οὐσίας ἐστὶν ἀλλ' ἐξουσίας ὄνομα. Ὡστε ὁ εἰπών· «Κύριον αὐτὸν καὶ Χριστὸν ὁ Θεὸς ἐποίησε», τὴν κατὰ πάντων ἀρχὴν καὶ δεσποτείαν λέγει τὴν παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐπιτραπεῖσαν αὐτῷ, οὗ τὴν εἰς τὸ εἶναι πάροδον αὐτοῦ διηγείται. Ταῦτα μὲν οὖν μικρὸν ὕστερον ἐπιδειξομεν, ὅταν ἐλέγχωμεν αὐτὸν παρὰ τὸ βούλημα τοῦ πνεύματος τὰς ἐκ τῆς Γραφῆς μαρτυρίας παρατιθέμενον. Νυνὶ δὲ ἐπὶ τὰ συνεχῆ τοῦ λόγου προϊώμεν. Τί οὖν αὐτῷ βούλεται τὸ ὄνομα τοῦτο; καὶ τί δήποτε ποίημα προσαγορεύειν τὸν ποιητὴν τῶν ὄλων ἐπιχειρεῖ; Σοφίσματι κιβδήλω παρακρουσάμενος ἑαυτὸν, οἴεται ταῖς τῶν ὀνομάτων διαφοραῖς καὶ τῆς οὐσίας παραλλαγὴν συνεκφαίνεσθαι.

4. Καίτοι τίς ἂν τῷ λόγῳ τούτῳ σωφρονῶν πρόσθοιτο, ὅτι ὢν τὰ ὀνόματά ἐστι διάφορα, τούτων παρελλάχθαι καὶ τὰς οὐσίας ἀνάγκη; Πέτρον γὰρ καὶ Παύλον, καὶ ἀπαξιαπλῶς ἀνθρώπων πάντων προσηγορίαι μὲν διάφοροι, οὐσία δὲ πάντων μία. Διόπερ ἐν τοῖς πλείστοις οἱ αὐτοὶ ἀλλήλοις ἐσμέν· τοῖς δὲ ἰδιώμασι μόνοις τοῖς περὶ ἕκαστον θεωρουμένοις, ἕτερον διενηνόχαμεν. Ὅθεν καὶ αἱ προσηγορίαι οὐχὶ τῶν οὐσιῶν εἰσι σημαντικά, ἀλλὰ τῶν ιδιοτήτων, αἱ τὸν καθ' ἕνα χαρακτηρίζουσιν. Ὅταν οὖν ἀκούωμεν Πέτρον, οὗ τὴν οὐσίαν αὐτοῦ νοοῦμεν ἐκ τοῦ ὀνόματος (οὐσίαν δὲ λέγω νῦν, τὸ ὑλικὸν ὑποκείμενον· ὅπερ οὐδαμῶς σημαίνει τοῦνομα), ἀλλὰ τῶν ιδιωμάτων, ἃ περὶ αὐτὸν θεωρεῖται, τὴν ἔννοιαν ἐντυπούμεθα. Εὐθὺς γὰρ ἐκ τῆς φωνῆς ταύτης νοοῦμεν τὸν τοῦ Ἰωνᾶ, τὸν ἐκ τῆς Βηθσαϊδᾶ, τὸν ἀδελφὸν Ἀνδρέου, τὸν ἀπὸ ἀλιέων εἰς τὴν διακονίαν τῆς ἀποστολῆς προσκληθέντα, τὸν διὰ πίστεως ὑπεροχὴν

ται εἰς ὅλους φανερόν ὅτι ἀναφέρεται εἰς τὴν ἀνθρωπίνην καὶ ὄρατὴν αὐτοῦ πλευράν. Αὐτὸς ὅμως τὴν λέξιν «ἐποίησε», τὴν μεταφέρει εἰς τὴν ἀρχικὴν γέννησιν τοῦ Μονογενοῦς. Καὶ δὲν τὸν ἐνοχλεῖ οὔτε τὸ ὅτι τὸ ὄνομα «Κύριος» δηλώνει ὄχι οὐσίαν ἀλλ' ἐξουσίαν. Ὡστε αὐτὸς ποῦ εἶπε· «Κύριον αὐτὸν καὶ Χριστὸν ὁ Θεὸς ἐποίησε», ἐννοεῖ τὴν ἐξουσίαν καὶ δεσποτείαν ἐπὶ τῶν πάντων, ἡ ὁποία ἐδόθη εἰς αὐτὸν ὑπὸ τοῦ Πατρὸς, καὶ δὲν ἀναφέρεται εἰς τὸ πῶς ἦλθεν εἰς τὴν ὑπαρξιν οὗτος. Αὐτὰ ὅμως θὰ τὰ παρουσιάσωμεν μετ' ὀλίγον, ὅταν θὰ τὸν ἐλέγχωμεν διὰ τὸ ὅτι παραθέτει μαρτυρίας ἐκ τῆς Γραφῆς, διαστρέφων τὸ ὀρθὸν νόημά των. Τώρα ὅμως ἄς ἐμμένωμεν εἰς τὴν συνάφειαν τοῦ λόγου. Τί ἐπιδιώκει λοιπὸν μ' αὐτὸ τὸ ὄνομα; Καὶ διατί ἐπιχειρεῖ νὰ ὀνομάσῃ ποίημα αὐτὸν ποῦ ἐποίησε τὰ πάντα; Παρασυρθεῖς ἀνοήτως ἀπὸ κίβδηλον σόφισμα, νομίζει ὅτι μαζὺ μὲ τὴν διαφορὰν τῶν ὀνομάτων φαίνεται καὶ ἡ διαφορὰ τῆς οὐσίας.

4. Ποῖος ὅμως νουνεχῆς θὰ ὑπεστήριζεν αὐτὴν τὴν ἄποψιν, ὅτι δηλαδὴ αὐτῶν τῶν ὁποίων τὰ ὀνόματα διαφέρουν εἶναι ἀνάγκη νὰ διαφέρουν καὶ αἱ οὐσίαι; Διότι τοῦ Πέτρου καὶ τοῦ Παύλου καὶ γενικῶς ὅλων τῶν ἀνθρώπων τὰ ὀνόματα εἶναι διαφορετικά, ἡ οὐσία ὅμως ὅλων εἶναι μία. Διὰ τοῦτο εἰς τὰ περισσότερα ὁμοιάζομεν μεταξύ μας· ὡς πρὸς τὰ χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα μόνον τοῦ καθενὸς διαφέρομεν ὁ ἕνας ἀπὸ τὸν ἄλλον. Ὡς ἐκ τούτου καὶ τὰ ὀνόματα δὲν σημαίνουν τὰς οὐσίας, ἀλλὰ τὰς ιδιότητας, αἱ ὁποῖαι χαρακτηρίζουν τὸν καθένα. Ὅταν λοιπὸν ἀκούωμεν τὸ ὄνομα Πέτρος, δὲν ἐννοοῦμεν τὴν οὐσίαν μὲ τὸ ὄνομα (οὐσίαν δὲ ἐννοῶ ἐδῶ τὸ ὑλικὸν ὑποκείμενον, εἰς τὸ ὁποῖον δὲν ἀναφέρεται καθόλου τὸ ὄνομα), ἀλλὰ ἀποτυπώνεται εἰς τὸν νοῦν μας ἡ ἰδέα ποῦ σχηματίζομεν ἀπὸ τὰ γνωρίσματα ποῦ ἔχει. Ἀμέσως δηλαδὴ μὲ τὸ ὄνομα αὐτὸ ἐννοοῦμεν τὸν υἱὸν τοῦ Ἰωανᾶ, τὸν καταγόμενον ἐκ τῆς Βηθσαϊδᾶ, τὸν ἀδελφὸν τοῦ Ἀνδρέου, ὁ ὁποῖος ἀπὸ τὴν τάξιν τῶν ἀλιέων προσεκλήθη νὰ ὑπηρετήσῃ τὴν ἱεραποστολήν, αὐτὸν ποῦ λόγῳ τῆς ὑπεροχῆς τῆς πίστεώς του ἔγινε

ἐφ' ἑαυτὸν τὴν οἰκοδομὴν τῆς Ἐκκλησίας δεξάμενον ὡν οὐδέν ἐστιν οὐσία, ὡς ἡ ὑπόστασις νοουμένη. Ὡστε τὸ ὄνομα τὸν χαρακτηῖρα μὲν ἡμῖν ἀφορίζει τὸν Πέτρον· αὐτὴν δὲ οὐδαμοῦ παρίστησι τὴν οὐσίαν. Πάλιν ἀκούσαντες Παῦλον, ἐτέρων ἰδιω-
 5 μάτων συνδρομὴν ἐνόησαμεν· τὸν Ταρσέα, τὸν Ἑβραῖον, τὸν κατὰ νόμον φαρισαῖον, τὸν μαθητὴν Γαμαλιήλ, τὸν κατὰ ζήλον διώκτην τῶν Ἐκκλησιῶν τοῦ Θεοῦ, τὸν ἐκ τῆς φοβεραῆς ὀπτασίας εἰς τὴν ἐπίγνωσιν ἐναχθέντα, τὸν ἀπόστολον τῶν ἐθνῶν. Ταῦτα γὰρ πάντα ἐκ μιᾶς φωνῆς, τῆς Παῦλος, περιορίζεται.
 10 Καίτοι γε, εἶπερ ἀληθὲς ἦν, ὅτι ὡν τὰ ὀνόματα διενήροχεν, ἐναντίως ἔχουσιν αἱ οὐσίαι, ἐχρῆν δὴ πού καὶ Παῦλον καὶ Πέτρον καὶ ἀπαξαπλῶς ἀνθρώπους ἅπαντας ἑτερουσίους ἀλλήλοις εἶναι. Ἐπεὶ δὲ τοῦτο οὐδεὶς οὕτως ἀμαθῆς καὶ τῆς κοινῆς φύσεως ἀνεπίσκεπτος, ὥστ' ἂν εἰπεῖν προαχθῆναι· («Ἐκ πη-
 15 λοῦ γάρ, φησί, διήρτισαι σύ, ὡς κἀγώ»)· οὐδὲν ἕτερον τοῦ λόγου ἢ τὸ ὁμοούσιον πάντων ἀνθρώπων ἀποσημαίνοντος· ψευδῆς ὁ τῇ διαφορᾷ τῶν ὀνομάτων τὸ τῆς οὐσίας διάφορον ἔπεσθαι σοφίζόμενος. Οὐ γὰρ τοῖς ὀνόμασιν ἢ τῶν πραγμάτων φύσις ἀκολουθεῖ, ἀλλ' ὕστερα τῶν πραγμάτων εὔρηται τὰ ὀνόματα.
 20 Εἰ γὰρ τοῦτο ἦν ἀληθές, ἔδει καὶ ὡν προσηγορίαι εἰσὶν αἱ αὐταί, μίαν καὶ τὴν αὐτὴν οὐσίαν εἶναι. Οὐκοῦν ἐπειδὴ οἱ κατ' ἀρετὴν τέλειοι τῆς τοῦ Θεοῦ προσηγορίας ἡξίωνται, ὁμοούσιοι ἂν εἴεν τῷ Θεῷ τῶν ὄλων οἱ ἄνθρωποι. Ἀλλ' ὥσπερ τοῦτο λέγειν μανία σαφῆς, οὕτω κἀκεῖνος ὁ λόγος τῆς ἴσης ἔχεται
 25 παρανοίας.

5. Φανερόν τοίνυν ἐκ τῶν εἰρημένων, ὅτι καὶ ἐπὶ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ οὐχὶ οὐσίαν παρίστησι τὰ ὀνόματα, ἀλλὰ τῶν ἰδιωμάτων ἐστὶ δηλωτικά· ὥστε μηδεμίαν εἶναι χώραν τῷ λόγῳ, ἐκ

τὸ θεμέλιον ἐπὶ τοῦ ὁποίου οἰκοδομήθηκε ἡ Ἐκκλησία· ἀπὸ αὐτὰ ὅμως τίποτε δὲν φανερώνει τὴν οὐσίαν, ἀλλὰ τὴν ὑπόστασιν. Ἐπομένως τὸ ὄνομα μᾶς προσδιορίζει τὰ χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα τοῦ Πέτρου, δὲν παριστᾷ ὅμως καθόλου τὴν οὐσίαν. Ὄταν ἀκούσωμεν πάλιν τὸ ὄνομα Παῦλος, ἐννοοῦμεν ἄλλην συρροὴν ἰδιοτήτων· ἐννοοῦμεν τὸν Ταρσέα, τὸν Ἑβραῖον, τὸν ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ νόμου φαρισαῖον, τὸν μαθητὴν τοῦ Γαμαλιήλ, αὐτὸν ποῦ μὲ ζῆλον ἐδίωκε τὰς Ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ, αὐτὸν ποῦ ὠδηγήθη εἰς τὴν γνώσιν τοῦ Θεοῦ μὲ τὸ τρομερὸν ὄραμα, τὸν ἀπόστολον τῶν ἐθνικῶν. Ὅλα αὐτὰ περιέχονται εἰς ἓνα μόνον ὄνομα, τὸ Παῦλος. Ἄν ὅμως ἦτο ἀληθές ὅτι αὐτῶν ποῦ διαφέρουν τὰ ὀνόματα εἶναι ἀντίθετοι καὶ αἱ οὐσίαι, ἔπρεπε ἀσφαλῶς καὶ ὁ Πέτρος καὶ ὁ Παῦλος καὶ γενικῶς ὅλοι οἱ ἄνθρωποι νὰ εἶναι ἕτεροῦσιοι μεταξὺ των. Κανεὶς ὅμως δὲν εἶναι τόσο ἀμαθὴς εἰς αὐτὸ καὶ ἀγνοῶν τόσο τὴν κοινὴν ἀνθρωπίνην φύσιν, ὥστε νὰ τολμήσῃ νὰ τὸ ἰσχυρισθῇ· διότι λέγει ἡ Γραφή· «ἀπὸ πηλὸν εἶσαι καὶ σὺ καμωμένος, ὅπως καὶ ἐγώ»⁷⁸· δὲν σημαίνει δὲ τοῦτο τίποτε ἄλλο παρά τὸ ὁμοούσιον ὄλων τῶν ἀνθρώπων. Ἐπομένως ψευδεται αὐτὸς ποῦ ἐσοφίσθη ὅτι τὴν διαφορὰν τῶν ὀνομάτων τὴν ἀκολουθεῖ καὶ ἡ διαφορὰ τῆς οὐσίας. Διότι ἡ φύσις τῶν πραγμάτων δὲν ἀκολουθεῖ τὰ ὀνόματα, ἀλλὰ τὰ ὀνόματα ἐπενοήθησαν μετὰ ἀπὸ τὰ πράγματα. Ἄλλωστε ἂν αὐτὸ εἶναι ὀρθόν, θὰ ἔπρεπε νὰ ἔχουν μίαν καὶ τὴν αὐτὴν οὐσίαν, ὅσοι ἔχουν τὰ αὐτὰ ὀνόματα. Ἐπειδὴ λοιπὸν οἱ ὡς πρὸς τὴν ἀρετὴν τέλειοι ἠξιώθησαν νὰ ὀνομάζωνται θεοί, θὰ ἔπρεπε νὰ εἶναι οἱ ἄνθρωποι ὁμοούσιοι πρὸς τὸν Θεὸν τῶν ὄλων. Ὅπως ὅμως τὸ νὰ ὑποστηρίξῃ κανεὶς τοῦτο εἶναι φανερὴ τρέλλα, ἔτσι καὶ ἐκείνη ἡ ἄποψις τὴν ἰδίαν παραφροσύνην ἀκολουθεῖ.

5. Εἶναι φανερὸν λοιπὸν ἀπ' ὅσα ἔχουν λεχθῆ ὅτι καὶ ἐπὶ τοῦ Πατρὸς καὶ ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ τὰ ὀνόματα δὲν παριστοῦν τὴν οὐσίαν, ἀλλὰ δηλώνουν τὰς ιδιότητας. Ὡστε δὲν ἔχει καμμίαν θέσιν ἡ ἄποψις, ἡ ὁποία ἐπὶ τῇ βάσει τῆς διαφορᾶς

τῆς τῶν ὀνομάτων παραλλαγῆς τὴν τῶν οὐσιῶν ἐναντίωσιν
 παρεισάγοντι. Οὕτω δ' ἂν πρὸ πάντων ἑαυτὸν καταβάλοι. Εἰ
 γὰρ διαφέρει ποίημά τε καὶ γέννημα, διάφοροι ἔσονται τοῦ
 Μονογενοῦς αἱ οὐσίαι, τῇ διαφορᾷ τῶν ὀνομάτων ἐπόμεναι.
 5 Εἰ δὲ τοῦτο παραφρονοῦντων εἰπεῖν, οὐδὲ ἐκεῖνο καθεστηκό-
 των. Ὁ δὲ καὶ προσποιεῖται μὲν μυρίας ἔχειν τὰς ἀποδείξεις
 τοῦ παρὰ τῶν ἁγίων ποίημα τὸν Υἱὸν προσειρηθῆσθαι. Ὡς δὲ
 ἐφ' ἑτερά τινα προηγούμενα σπεύδων, ὑπερτίθεται δῆθεν ἐν τῷ
 παρόντι τὴν μνήμην. Ἔστι δὲ καὶ τοῦτο τεχνικὸν τὸ κακούρ-
 10 γημα· ἐν οἷς ἀπορεῖ λόγων, τὴν σιωπὴν προτιμᾶν. Εἰ γὰρ σκιὰν
 μαρτυρίας εἶχε τῆς τὸν Μονογενῆ λεγούσης ποίημα, οὐκ ἂν
 ἐκεκώφωτο ἡμῶν ἤδη τὰ ὦτα περιθρυλλούμενα; Εἶτα φησί,
 διὰ τοὺς σωματικὴν τὴν γέννησιν ὑπολαμβάνοντας τοῦ Κυρίου,
 καὶ ταῖς ὁμωνυμίαις προσπταίοντας, ἀναγκαῖον αὐτῷ καὶ περὶ
 15 τούτων εἶναι διὰ βραχέων εἰπεῖν. Καίτοι τί ἐκώλυε ταῖς ἐκ
 τῶν Γραφῶν μαρτυρίαις τὸν λόγον ἑαυτοῦ πιστωσάμενον, οὐ-
 τως ἐπὶ τὴν διόρθωσιν τῶν ἀσθενεστέρων ἐλθεῖν, καὶ τὴν ἐκ
 τῆς ὁμωνυμίας βλάβην παραμυθήσασθαι, εἰ τις ἄρα γέγονέ
 ποτέ τισιν ἢ γενήσεται; Τίς γὰρ οὕτω παντελῶς σὰρκινος τὴν
 20 διάνοιαν, καὶ θείων λόγων ἄπειρος, ὥστε ἀκούων θείας γεννή-
 σεως, πρὸς τὰς σωματικὰς καταφέρεσθαι φαντασίας, ἐν αἷς
 συμπλοκῇ μὲν ἄρρενος πρὸς τὸ θῆλυ, κῆσις δὲ ἐν μήτρα, καὶ
 διάπλασις, καὶ μόρφωσις, καὶ τοῖς καθήκουσι χρόνοις πρόοδος
 εἰς τὸ ἔξω; Τίς οὕτω κτηνώδης, ὥστε ἀκούων Θεὸν Λόγον
 25 ἐκ Θεοῦ προελθόντα, ἀκούων δὲ σοφίαν ἐκ Θεοῦ γεννηθεῖσαν,
 πρὸς τὰ σώματος πάθη τοῖς λογισμοῖς καταπίπτειν;

6. Ἄλλὰ καὶ τοῦτο, μετὰ τῶν ἄλλων, εὐπρόσωπον αὐτῷ
 σχῆμα τῶν λόγων ἐπινενόηται, ὡς τῆς πρὸς τοὺς ἀσυνέτους
 τῶν ἀδελφῶν εὐσπλαγχνίας ἕνεκεν τὸν κόπον τῆς διδασκαλίας

τῶν ὀνομάτων εἰσάγει τὴν ἀντίθεσιν τῶν οὐσιῶν. Κατ' αὐτὸν δὲ τὸν τρόπον στρέφεται πρὸ παντός ἐναντίον τοῦ ἑαυτοῦ του. Διότι ἂν διαφέρουν τὸ ποίημα καὶ τὸ γέννημα, τότε ὁ Μονογενῆς θὰ ἔχη διαφορετικὰς οὐσίας, αἱ ὁποῖαι ἀκολουθοῦν τὴν διαφορὰν τῶν ὀνομάτων. Ἄν ὁμως αὐτὸ μόνον παράφρονες θὰ τὸ ἔλεγαν, καὶ τὸ ἄλλο δὲν ἀρμόζει εἰς σώφρονας. Αὐτὸς ὁμως προσποιεῖται ὅτι ἔχει ἀπειρους ἀποδείξεις περὶ τοῦ ὅτι οἱ ἅγιοι ὠνόμαζαν τὸν Υἱὸν ποίημα. Ἐπειδὴ δὲ δῆθεν βιάζεται νὰ ἐκθέσῃ ἄλλα σπουδαιότερα, πρὸς τὸ παρὸν δὲν τοὺς μνημονεύει. Καὶ αὐτὸ τὸ κακούργημα ὁμως εἶναι τεχνητόν· τὸ νὰ προτιμᾷ τὴν σιωπὴν ἐκεῖ ὅπου δὲν ἔχει ἐπιχειρήματα. Διότι ἂν εἶχεν ἔστω καὶ σκιῶδη μαρτυρίαν πού νὰ ὀνομάζῃ τὸν Μονογενῆ ποίημα, δὲν θὰ εἶχαν ἤδη κουφαθῆ τὰ αὐτιά μας ἀπὸ τοὺς γύρω θορύβους; Κατόπιν λέγει, ὅτι ἐξ αἰτίας αὐτῶν, οἱ ὁποῖοι ἐκλαμβάνουν ὡς σωματικὴν τὴν γέννησιν τοῦ Κυρίου καὶ σκοντάφτουν εἰς τὰς ὁμωνυμίας, ἀναγκάζεται νὰ ὀμιλήσῃ συντόμως καὶ περὶ αὐτῶν. Τί ἐμπόδιζεν ὁμως νὰ κατοχυρώσῃ τὸν λόγον του μὲ γραφικὰς μαρτυρίας καὶ κατόπιν νὰ ἔλθῃ εἰς τὴν διόρθωσιν τῶν ἀσθενεστέρων καὶ νὰ θεραπεύσῃ τὴν βλάβην πού προεκάλεσεν ἡ ὁμωνυμία, ἂν φυσικὰ ὑπῆρξε ποτὲ σὲ κάποιον βλάβη ἢ θὰ ὑπάρξῃ; Διότι ποῖος εἶναι τόσον σαρκικός εἰς τὴν σκέψιν καὶ ἀπειρος τῶν θείων λόγων, ὥστε, ὅταν ἀκούῃ θείαν γέννησιν, νὰ πηγαίνει ὁ νοῦς του εἰς τὰς σωματικὰς παραστάσεις, κατὰ τὰς ὁποίας γίνεται ἡ ἔνωσις τοῦ ἄρρενος πρὸς τὸ θῆλυ, ἡ κνοφορία ἐντὸς τῆς μητрас καὶ ἡ διάπλασις καὶ ἡ διαμόρφωσις καὶ ἡ ἔξοδος κατόπιν τοῦ ἐμβρύου κατὰ τὸν ὠρισμένον χρόνον; Ποῖος εἶναι τόσον κτηνώδης ὥστε, ὅταν ἀκούῃ ὅτι ὁ Θεὸς Λόγος προῆλθεν ἐκ τοῦ Θεοῦ, ὅτι ἡ Σοφία ἐγεννήθη ἐκ τοῦ Θεοῦ, νὰ πέφτῃ ὁ νοῦς του εἰς τὰ σωματικὰ πάθη;

6. Μαζὺ μὲ τὰ ἄλλα ὁμως ἔχει ἐπινοήσει καὶ αὐτὴν τὴν ἀθῶαν πρόφασιν τῶν λόγων του, ὥστε νὰ φανῆ ὅτι ἀπὸ εὐσπλαγχνίαν πρὸς τοὺς ἀσυνέτους ἐκ τῶν ἀδελφῶν ἐδέχθη νὰ ὑποβληθῇ εἰς τὸν κόπον τῆς διδασκαλίας. Καὶ ἐπανορθώνει

δοκεῖν καταδέχεσθαι. Καὶ τὰς μὲν σωματικὰς ὑπονοίας, τὰς ἐπὶ τῇ προσηγορίᾳ ταύτῃ ἐγγινομένας, ἐπανορθοῦται δῆθεν τὰς δὲ ἐκ τοῦ ποιήμα τὸν Κύριον ὀνομάζεσθαι, βλάβας οὐ παραιτεῖται. Καίτοι ὁ γε σωματικὴν εἶναι τὴν γέννησιν φανταζόμενος, ὁ αὐτὸς ἂν καὶ ἐπὶ τοὺς ὑλικοὺς τῆς ποιήσεως τρόπους ὑπενεχθείη. Οὐ γὰρ δήπου μερισμὸν μὲν τινα καὶ μετάστασιν καὶ ῥύσιν τῆς τοῦ γεννῶντος οὐσίας, ἐκ τῆς φωνῆς τοῦ γεννᾶν, ὁ ἀσθενὴς ἐννοήσει· ὕλην δὲ ἐξωθεν ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰσενεχθεῖσαν εἰς τὴν, ὡς ὑμεῖς φατε, τοῦ ποιήματος ὑπόστασιν, ὑπολαμ-
 10 βάνειν οὐκ ἐναχθήσεται. Τίνος οὖν ἔνεκεν τὰ ἀρρωστήματα τῶν λογισμῶν τῶν ἀδελφῶν ἐξ ἡμισείας ἰᾶται, καὶ τῶν σωματικὴν τὴν γέννησιν ὑπολαμβάνόντων ἐπιμελούμενος, τοὺς τῇ προσηγορίᾳ τοῦ ποιήματος περιπταίοντος παρορᾷ; Ὅτι τὸ μὲν γεγενῆσθαι, πολέμιον οἶδε τοῖς δόγμασιν ἑαυτοῦ, τοῦ γεν-
 15 νηθέντος οἰκείως ἔχειν ὀφείλοντος πάντως καὶ ἀπαράλλάκτως πρὸς τὸν γεννήσαντα· τὸ δὲ πεποιῆσθαι φίλον καὶ σύμμαχον ταῖς ἑαυτοῦ ὑποθέσεσι, διὰ τὸ ἀλλοτρίου καὶ ξένου, καὶ πάντη ἀνοικείου πρὸς τὸν ποιήσαντα τὴν ἔννοιαν παριστᾶν. Εἶτα τούτοις ἐπισυνάπτει λέγων.

20 *ΕΥΝ.* Γέννημα τοίνυν τὸν Υἱὸν φάμεν, κατὰ τὴν τῶν Γραφῶν διδασκαλίαν· οὐχ ἕτερον μὲν τι τὴν οὐσίαν νοοῦντες, ἕτερον δὲ τι παρ' αὐτὴν τὸ σημαινόμενον· ἀλλ' αὐτὴν εἶναι τὴν ὑπόστασιν, ἣν σημαίνει τοῦνομα, ἐπαληθευούσης τῇ οὐσίᾳ τῆς προσηγορίας.

ΒΑΣ. Καὶ ἐν τούτοις τοίνυν τῇ μὲν ἀληθείᾳ φανερῶς δια-
 25 μάχεται, ἑαυτῷ δὲ ὁμιῶς ἀκόλουθα λέγει. Ὡς γὰρ ἐν τοῖς ἄνω λόγοις τὸ ἀγέννητον ἐπὶ τοῦ Θεοῦ τῶν ὄλων, τῆς οὐσίας αὐτοῦ διωρίζετο εἶναι σημαντικόν, οὕτω καὶ ἐνταῦθα τὸ γέννημα τὴν οὐσίαν τοῦ Υἱοῦ σημαίνει λέγει· ἵν' ἐν τῇ τοῦ γεννητοῦ πρὸς τὸ ἀγέννητον ἀντιθέσει ἐναντίως ἔχοντα τῷ Πατρὶ τὸν

δῆθεν τὰς σωματικὰς ὑπονοίας τὰς ὁποίας προκαλεῖ ἡ ὀνομασία αὐτή· τὰς βλάβας ὅμως τὰς ὁποίας δημιουργεῖ μὲ τὸ νὰ ὀνομάζη τὸν Κύριον ποῖημα δὲν τὰς ἀποτρέπει. Ἐὰν καὶ αὐτὸς πού φαντάζεται ὡς σωματικὴν τὴν γέννησιν, ὁ ἴδιος θὰ ἤμποροῦσε νὰ ἐκλάβῃ καὶ τὸν τρόπον τῆς δημιουργίας ὑλικῶς. Διατί δηλαδή με τὴν λέξιν γέννησις νὰ ἐννοήσῃ ὁ ἀσθενὴς ὅτι γίνεται μερισμὸς καὶ μεταφορὰ καὶ ἔκχυσις τῆς οὐσίας τοῦ γεννῶντος, καὶ νὰ μὴν ὀδηγηθῇ καὶ εἰς τὴν σκέψιν ὅτι εἰς τὴν ὑπόστασιν τοῦ πλάσματος, ὅπως ἐσεῖς λέτε, προστίθεται ἔξωθεν ἐκ τοῦ μηδενὸς προϋπάρχουσα ὕλη; Διατί λοιπὸν ἰατροῦει τὴν ἀσθενεῖαν τῆς σκέψεως τῶν ἀδελφῶν κατὰ τὸ ἡμισυ μόνον, καὶ ἐνῶ φροντίζει δι' αὐτοὺς πού ἐκλαμβάνουν κατὰ σωματικὸν τρόπον τὴν γέννησιν, παραβλέπει αὐτοὺς πού σκοπτάφτουν εἰς τὴν ὀνομασίαν «ποῖημα»; Διότι γνωρίζει ὅτι ἡ μὲν γέννησις καταπολεμεῖ τὴν διδασκαλίαν του, ἐπειδὴ κατ' ἀνάγκην τὸ γεννηθὲν εἶναι ὅμοιον καὶ ἀπαράλλακτον πρὸς τὸν γεννήσαντα· ἡ «ποῖησις» ὅμως εἶναι φίλος καὶ σύμμαχος εἰς τοὺς σκοποὺς του, διότι παριστᾷ τὸ δημιουργηθὲν ὡς ἀλλότριον καὶ ξένον καὶ ἐντελῶς ἀνόμοιον πρὸς τὸν ποιητήν. Εἰς αὐτὰ προσθέτει κατόπιν τὰ ἑξῆς.

ΕΥΝ. Ὀνομάζομεν λοιπὸν τὸν Υἱὸν γέννημα ἐπὶ τῇ βάσει τῆς διδασκαλίας τῶν Γραφῶν, χωρὶς ὅμως νὰ ἐννοοῦμεν ὅτι ἡ οὐσία του εἶναι κάτι διαφορετικόν, καὶ κάτι διαφορετικὸν ἐπίσης ἀπ' αὐτὴν αὐτὸ πού σημαίνει τὸ ὄνομα· ἀλλ' ὅτι ἡ ὑπόστασις τοῦ Υἱοῦ εἶναι αὐτὸ ἀκριβῶς πού σημαίνει τὸ ὄνομα. Ἔτσι ἡ ὀνομασία γέννημα ἐπαληθεύει τὴν οὐσίαν τοῦ Υἱοῦ.

ΒΑΣ. Καὶ εἰς αὐτὰ λοιπὸν ἀντιμάχεται μὲν τὴν ἀλήθειαν, εἶναι ὅμως συνεπὴς πρὸς τὸν ἑαυτὸν του. Ὅπως δηλαδή προηγουμένως καθώριζεν ἐν σχέσει πρὸς τὸν Θεὸν τῶν ὄλων ὅτι τὸ «ἀγέννητον» σημαίνει τὴν οὐσίαν του, ἔτσι καὶ ἐδῶ λέγει ὅτι τὸ «γέννημα» σημαίνει τὴν οὐσίαν τοῦ Υἱοῦ, ὥστε μὲ τὴν ἀντίθεσιν τοῦ γεννητοῦ πρὸς τὸ ἀγέννητον νὰ δείξῃ ὅτι ὁ Μονογενὴς ὡς πρὸς τὴν οὐσίαν εἶναι ἀντίθετος

Μονογενῆ κατὰ τὴν οὐσίαν αὐτὴν ἐπιδείξει. Διὰ ταῦτα νομοθετεῖ ῥήματα ἔξω τῆς χρήσεως ὄντα τοῦ θείου Πνεύματος, γέννημα τὸν Υἱὸν ὀνομάζων. Πόθεν λαβὼν; ἐκ ποίας διδασκαλίας; τί-
 νος προφήτου; τίνος τῶν ἀποστόλων ταύτην αὐτῷ τὴν προσω-
 5 νυμίαν ἐπιφημίσαντος; Ἐγὼ μὲν γὰρ οὐδαμοῦ τῆς Γραφῆς
 κειμένην οὕτω τὴν φωνὴν ταύτην εἶδρον.

7. Καίτοι οὐδαμόθεν οὗτος ἢ ἐκ τῆς τοῦ Πνεύματος διδα-
 σκαλίας εἰληφέναι τὰς προσηγορίας ταύτας ἀλαζονεύεται. Μι-
 κρόν γὰρ αὐτῷ, τοῖς ἀνθρώποις ἀγῶνα παρέχειν, εἰ μὴ καὶ αὐ-
 10 τοῦ τοῦ Πνεύματος κατατολμήσειε. Γεγεννηκέναι μὲν γὰρ τὸν
 Πατέρα, πολλαχοῦ δεδιδάγμεθα· γέννημα δὲ εἶναι τὸν Υἱόν,
 οὐδέπω καὶ τήμερον ἀκηκόαμεν. «Παιδίον γάρ, φησίν, ἐγεννήθη
 ἡμῖν· υἱὸς καὶ ἐδόθη ἡμῖν· καὶ καλεῖται τὸ ὄνομα αὐτοῦ», οὐχί
 γέννημα, ἀλλὰ (μεγάλης βουλῆς ἄγγελος). Καίτοι εἶπερ τὸ
 15 γέννημα οὐσίας ὑπῆρχε σημαντικόν, οὐκ ἂν ἕτερον ὄνομα παρὰ
 τοῦ Πνεύματος ἐδιδάχθημεν, ἢ ὅπερ ἐμφανῶς τὴν οὐσίαν αὐ-
 τοῦ παριστᾶν ἔμελλε. Καὶ πάλιν ὁ Πέτρος, ὁ διὰ τὴν τῆς ἀλη-
 θείας ἐπίγνωσιν τῶν μακαρισμῶν ἐκείνων ἀξιωθείς, οὐκ εἶπε,
 σὺ εἶ τὸ γέννημα, ἀλλὰ: «Σὺ εἶ ὁ Χριστὸς ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ
 20 ζῶντος». Καὶ ὁ Παῦλος, πᾶσαν αὐτοῦ τὴν γραφὴν τῆς τοῦ Υἱοῦ
 προσηγορίας καταπληρώσας, οὐδαμοῦ φανήσεται γεννήματος
 μνημονεύσας, ὅπερ οὗτος ἐκ πολλῆς τῆς πεπειθίσεως, ὡς ἐκ
 τοῦ θείου λαβὼν διδασκαλίον, προσφέρει. Οὐδὲ γὰρ ἐνταῦθα
 συγχωρητέον αὐτῷ τίν, Ἐγέννησε, φωνὴν ἐπὶ τοῦ Πατρὸς
 25 κειμένην μετασχηματίζοντι καὶ μεταπλάσσουντι, γέννημα προσ-
 αγορεύειν τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ. Οὐ γὰρ ὅπερ ἂν ἐκ τῆς τῶν ῥημά-
 των ἀκολουθίας ὑποφαινῆται εὐκόλως ἐπιπηδᾶν τούτῳ τὸν γε-
 τῷ θείῳ φόβῳ πεπαιδευμένον προσήκει, ἀλλ' ἀγαπᾶν τοῖς ἐν
 τῇ Γραφῇ κειμένοις ὀνόμασιν ἐπιμένοντα, διὰ τούτων θεο-
 30 πρεπῶς τὴν δοξολογίαν ἀποπληροῦν. Εἰ γὰρ οἱ ἐξ ἀρχῆς τὴν
 Ἑβραίων διάλεκτον εἰς τὴν Ἑλλάδα γλώσσαν μεταβαλόντες,
 τινῶν ὀνομάτων τῆς ἑρμηνείας οὐ κατετόλμησαν, ἀλλ' αὐτὴν

τοῦ Πατρός. Δι' αὐτὸ καὶ θέτει εἰς χρῆσιν ὀνόματα τὰ ὅποια δὲν ἐχρησιμοποίησε τὸ ἅγιον Πνεῦμα καὶ ὀνομάζει τὸν Υἱὸν γέννημα. Ἐκ ποῦ τὸ ἐπῆρεν; Ἐκ ποῖαν διδασκαλίαν; Ἐκ ποῖον προφήτην; Ποῖος ἐκ τῶν ἀποστόλων τοῦ ἔδωκεν αὐτὴν τὴν ὀνομασίαν; Διότι ἐγὼ πουθενὰ εἰς τὴν ἁγίαν Γραφήν δὲν εὗρηκα νὰ ὑπάρχη αὐτὴ ἡ λέξις.

7. Παρὰ ταῦτα ἀλαζονεύεται οὗτος ὅτι τὰς ὀνομασίας αὐτὰς δὲν τὰς ἔλαβεν ἀπὸ πουθενὰ ἄλλοῦ παρὰ ἀπὸ τὴν διδασκαλίαν τοῦ Πνεύματος. Θὰ τοῦ ἦτο ὀλίγον νὰ στραφῆ ἐναντίον τῶν ἀνθρώπων μόνον, ἂν δὲν ἐτολμοῦσε νὰ πολεμήσῃ καὶ ἐναντίον τοῦ Πνεύματος. Ὅτι βεβαίως ἐγέννησεν ὁ Πατὴρ τὸ διδασκόμεθα εἰς πολλὰ σημεῖα· ὅτι ὁμοίως ὁ Υἱὸς εἶναι γέννημα, ποτὲ μέχρι σήμερα δὲν τὸ ἠκούσαμεν. «Παιδίον γάρ, λέγει, ἐγεννήθη ἡμῖν, υἱὸς καὶ ἐδόθη ἡμῖν· καὶ καλεῖται τὸ ὄνομα αὐτοῦ» ὄχι γέννημα, ἀλλὰ «μεγάλῃς βουλήσιν ἄγγελος»⁷⁹. Ἐὰν ὁμοίως τὸ γέννημα ἐσήμαινε τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ, δὲν θὰ μᾶς ἐδίδασκε κανένα ἄλλο ὄνομα τὸ Πνεῦμα, παρὰ αὐτὸ πού θὰ παρίστανε φανερὰ τὴν οὐσίαν του. Ὁ Πέτρος πάλιν, πού λόγῳ τῆς γνώσεως τῆς ἀληθείας ἀξιόωθη ν' ἀκούσῃ ἐκείνους τοὺς μακαρισμοὺς, δὲν εἶπε· σὺ εἶσαι τὸ γέννημα, ἀλλὰ «σὺ εἶ ὁ Χριστὸς ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος»⁸⁰. Καὶ ὁ Παῦλος, ἐνῶ ἔχει γεμίσει τὰ συγγράμματά του μὲ τὸ ὄνομα Υἱός, πουθενὰ δὲν φαίνεται νὰ μνημονεύῃ γέννημα, τὸ ὅποῖον οὗτος τὸ προφέρει μὲ πολλὴν πεποίθησιν, ὡσάν νὰ τὸ ἠντλησεν ἀπὸ τὴν θείαν διδασκαλίαν. Δὲν τοῦ εἶναι δηλαδὴ ἐπιτρεπτόν εἰς τὴν προκειμένην περίπτωσιν νὰ μεταπλάσῃ καὶ νὰ μετασχηματίσῃ τὴν λέξιν «ἐγέννησε» πού χρησιμοποιεῖται διὰ τὸν Πατέρα, καὶ νὰ ὀνομάσῃ τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ γέννημα. Δὲν ἀρμόζει εἰς αὐτὸν πού ἔχει φόβον Θεοῦ νὰ μεταφέρεται εὐκόλως εἰς αὐτὸ πού ὑπαινίσσονται αἱ λέξεις, ἀλλὰ νὰ δοξολογῇ τὸν Θεὸν μὲ τὸ νὰ ἐπιμένῃ νὰ προτιμᾷ τὰ ὀνόματα πού ὑπάρχουν εἰς τὴν Γραφήν. Διότι ἂν οἱ παλαιότεροι, πού μετέφρασαν τὴν ἑβραϊκὴν γλῶσσαν εἰς τὴν ἑλληνικὴν, δὲν ἐτόλμησαν νὰ μεταφράσουν ὠρισμένα ὀνόματα, ἀλλὰ μετέφεραν τὰς ἰδίας τὰς

τὴν ἑβραϊκὴν φωνὴν μετεκόμισαν· ὡς τὸ Σαβαώθ, καὶ τὸ Ἄδιωναί, καὶ τὸ Ἐλωί, καὶ εἴ τι τοιοῦτον, οὐκ ἐπὶ τῶν θείων ὀνομάτων μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ ἄλλων πλειόνων τὴν εὐλάβειαν ταύτην ἐπιδεικνύμενοι· πόσον τινὰ προσῆκεν ἡμᾶς περὶ τῶν τοῦ
 5 Κυρίου ὀνομάτων τὸν φόβον ἔχειν; Καίτοι πότε ἂν ἐκεῖνο παρ' ἑαυτῶν τινα πλάσαι τῶν ὀνομάτων ἠνέσχοντο, οἳ γε μηδὲ τῆς ἑρμηνείας τινῶν καταθαρρήσαντες, ὡς ἂν μὴ τὸ ἑναργὲς τῆς ἐμφάσεως τῷ ἀκαταλλήλῳ τῶν σημαινομένων ἐκλύσειαν;

8. Ἄλλ' εἰ ἐγέννησε, φησὶν, ὁ Θεός, πῶς οὐ χρὴ τὸν γεννηθέντα προσαγορεύειν γέννημα; Ὅτι φοβερὸν ἡμῖν ἡμετέροις
 10 αὐτὸν ὀνόμασι προσφωνεῖν, ᾧ ἐχαρίσατο ὁ Θεός ὄνομα τὸ ὑπὲρ πᾶν ὄνομα. «Υἱὸς μου εἶ σύ, φησὶν, ἐγὼ σήμερον γεγέννηκά σε». Καίτοι ἀκολουθότερον ἦν κατὰ τὸν τοῦτων λόγον, διὰ τὸ γεγενῆσθαι, γέννημα προσαγορευθῆναι καὶ οὐχ Υἱόν· ἀλλ' οὐκ
 15 εἴρηται. Διόπερ χρὴ τὸν πρὸ ὀφθαλμῶν ἔχοντα τὸ Χριστοῦ δικαστήριον, καὶ εἰδότα ὅσος ὁ κίνδυνος ἀφελεῖν τι ἢ προσθεῖναι τοῖς παραδεδομένοις ὑπὸ τοῦ Πνεύματος, μὴ παρ' ἑαυτοῦ φιλοτιμεῖσθαι καινοτομεῖν, ἀλλὰ τοῖς προκατηγγελλμένοις παρὰ τῶν ἁγίων ἐφυσυχάζειν. Ὁ τοίνυν οὔτε ἡ κοινὴ συνήθεια, οὔτε
 20 ἡ τῶν Γραφῶν χρῆσις παραδέδεκται, τούτου κατατολμᾶν, πῶς οὐχὶ τῆς ἐσχάτης ἀπονοίας ἐστί; Τίς γὰρ πατὴρ ἢ μήτηρ εὐμενῶς καὶ ἡμέρως πρὸς τὸν ἐξ αὐτοῦ διακείμενος, ἀφείς τὸ προσαγορεύειν αὐτὸν υἱόν ἢ τέκνον, γέννημα ἂν προσείποι; «Τέκνον γάρ, φησὶν, ὕπαγε εἰς τὸν ἄμπελῶνα». Καὶ ἀλλαχοῦ
 25 «Ὁ Θεός ὄφεται ἑαυτῷ πρόβατον εἰς σφαγὴν, τέκνον». Καὶ πάλιν ὁ Ἰσαάκ· «Τίς εἶ, τέκνον;». Καί· «Υἱέ, μὴ ὀλιγῶρει παιδείας Κυρίου». Καί· «Υἱὸς σοφὸς εὐφραίνει πατέρα». Καὶ εἴ τι τοιοῦτον. Οὐδαμοῦ δὲ γέννημα τὸν ἐξ αὐτοῦ ἕκαστος προσειπὼν

ἑβραϊκὰς λέξεις, ὅπως τὸ Σαβαώθ καὶ τὸ Ἄδωναί καὶ τὸ Ἐλωϊ, καὶ ὅποιοιδήποτε ἄλλο τέτοιο, καὶ ἐπέδειξαν αὐτὴν τὴν εὐλάβειαν ὄχι μόνον διὰ τὰ θεῖα ὀνόματα, ἀλλὰ καὶ δι' ἄλλα περισσότερα, πόσον φόβον πρέπει νὰ ἔχωμεν ἡμεῖς διὰ τὰ ὀνόματα τοῦ Κυρίου; Πῶς νὰ ἐτολμοῦσαν νὰ πλάσσουν μόνοι τους ἐκεῖνο τὸ ὄνομα, αὐτοὶ ποὺ δὲν εἶχαν τὸ θάρρος νὰ μεταφράσουν ἀπλῶς ὠρισμένα, διὰ νὰ μὴ καταστρέψουν τὴν ἐνάργειαν τῆς ἐμφάσεως μὲ ἀκατάλληλα ὀνόματα;

8. «Ἄν ὁμως ἐγέννησεν ὁ Θεός, λέγει, διατί δὲν πρέπει νὰ ὀνομάζωμεν τὸν γεννηθέντα γέννημα»; Διότι εἶναι φοβερὸν δι' ἡμᾶς νὰ προσφωνοῦμεν μὲ ἰδικὰ μας ὀνόματα αὐτόν, εἰς τὸν ὁποῖον ὁ Θεὸς ἐχάρισε τὸ ἀνώτερον ὄλων τῶν ὀνομάτων. «Υἱὸς μου εἶ σύ, λέγει, ἐγὼ σήμερον γεγέννηκά σε»⁸¹. Μολονότι δέ, ὅπως ἰσχυρίζονται οὗτοι, ἦτο συνεπέστερον νὰ ὀνομασθῇ ὄχι Υἱὸς ἀλλὰ γέννημα, ἐπειδὴ ἐγεννήθη, ἐν τούτοις δὲν ὠνομάσθη. Πρέπει διὰ τοῦτο αὐτὸς ποὺ ἔχει πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν του τὸ δικαστήριον τοῦ Χριστοῦ καὶ γνωρίζει πόσον ἐπικίνδυνον εἶναι νὰ ἀφαιρέση ἢ νὰ προσθέσῃ κάτι εἰς αὐτὰ ποὺ τὸ Πνεῦμα παρέδωσε, νὰ μὴ προβαίῃ εἰς αὐθαιρέτους καινοτομίας, ἀλλὰ νὰ ἀρκῆται εἰς αὐτὰ ποὺ ἔχουν διδάξει προηγουμένως οἱ ἅγιοι. Τὸ νὰ ἀποτολμᾷ λοιπὸν κανεὶς αὐτὸ ποὺ οὔτε ἡ κοινὴ συνήθεια οὔτε ἡ Γραφὴ τὸ ἔχουν ἀποδεχθῆ δὲν εἶναι δεῖγμα ἀκροτάτης ἀνοησίας; Διότι ποῖος πατήρ ἢ μήτηρ, ποὺ διάκειται εὐμενῶς καὶ μὲ πραότητα πρὸς τὸ γεννηθέν, θὰ ἔπαυε νὰ τὸ ὀνομάζῃ υἱὸν ἢ τέκνον καὶ θὰ τὸ ἔλεγε γέννημα; «Τέκνον γάρ, λέγει, ὕπαγε εἰς τὸν ἀμπελῶνα»⁸². Καὶ ἀλλοῦ· «ὁ Θεὸς ὄψεται ἑαυτῷ πρόβατον εἰς σφαγὴν, τέκνον»⁸³. Καὶ πάλιν ὁ Ἰσαάκ· «τίς εἶ, τέκνον»⁸⁴, καὶ· «υἱέ, μὴ ὀλιγώρει παιδείας Κυρίου»⁸⁵, καὶ· «υἱὸς σοφὸς εὐφραίνει πατέρα»⁸⁶ καὶ τὰ παρόμοια. Πουθενὰ δὲν ὀνομάζει κάποιος αὐτὸν ποὺ ἐγεννήθη ἐξ αὐτοῦ γέννημα. Ἡ αἰτία δὲ εἶναι σαφής·

84. Γέν. 27, 18.

85. Παροιμ. 3, 11.

86. Παροιμ. 10, 1.

ἐπιδείκνυται. Καὶ ἡ αἰτία σαφής· ὅτι ὁ μὲν υἱὸς καὶ τὸ τέκνον ἐμφύχων εἰσὶν ὀνόματα, τὸ γέννημα δὲ οὐ πάντως. Γέννημα μὲν γὰρ δύναται λέγεσθαι καὶ τὸ πρὸ τοῦ ἐξεικονισθῆναι ἐν ταῖς ἀμβλώσεσιν ἐκβαλλόμενον· οὐ μὴν καὶ τῆς τοῦ τέκνου 5 προσηγορίας ἄξιον τὸ τοιοῦτον. Καὶ γεννήματα μὲν οἱ καρποὶ τῆς γῆς, τέκνα δὲ ταῦτα οὐκέτι. «Οὐ γὰρ μὴ πῖω, φησὶν, ἐκ τοῦ γεννήματος τῆς ἀμπέλου ταύτης». Σπανίως δὲ ἐπὶ ἐμφύχων τὴν προσηγορίαν ταύτην παραληφθεῖσαν εὔρομεν. Καὶ ὅπου γε εἴρηται, ἐπὶ ζώου κατηγορούμενον καὶ εἰς εἰκόνα ποιηρίας 10 παραληφθέντος ἐστὶν ἰδεῖν. «Ὅφεις γὰρ, φησί, γεννήματα ἐχιδνῶν». Διὰ τοῦτο, οἴμαι, ἢ τε κοινὴ συνήθεια τὴν προσηγορίαν ταύτην ἠτίμασε, καὶ ἡ θεία Γραφή παραιτουμένη φαίνεται, καὶ μάλιστα ἐπὶ τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ. Ἄλλὰ καὶ τὴν τέκνου προσηγορίαν, ὡς πολὺ τὸ ἀνθρώπινον ἔχουσαν, οὐ 15 προσήκατο. Δηλοῖ δὲ ὁ ἀπόστολος, Υἱὸν μὲν ἄνω καὶ κάτω τὸν Κύριον ἀποκαλῶν, καὶ ἄλλαις ποικίλαις προσηγορίαις αὐτὸν ἀνυμνῶν· πρωτότοκον, καὶ εἰκόνα, καὶ ἀπαύγασμα· τὴν δὲ τοῦ γεννήματος προσηγορίαν ἀποφυγόν. Εἰ δὲ φησιν οὗτος, δεξιᾶτω, ἢ ἄλλος τις τῶν προΐσταμένων τοῦ λόγου, καὶ πάντα 20 αὐτοῖς δώσομεν ἀπαλεῖψαι. Ἄλλ' οὐκ ἂν ἔχοι· εἰ μὴ ἄρα μιμούμενος τὸν ἀσεβῆ Μαρκίωνα, τὰ μὲν ἐξαίροι τῶν θείων λογίων, τὰ δὲ παρεγγράφοι. Οὕτω μὲν οὖν ἄλλοτρία τῆς τε κοινῆς συνηθείας καὶ τῆς τῶν Γραφῶν χρήσεως ἢ φωνὴ τοῦ γεννήματος ἀπελήλεγκται.

25 9. Ἴδωμεν δὲ λοιπὸν εἰ δυνατόν τὸ ὄνομα τοῦτο κατ' αὐτῆς τετάχθαι τῆς οὐσίας τοῦ Υἱοῦ. Φησὶ γὰρ αὐτός.

87. Ματθ. 26, 29.

88. Ματθ. 23, 33.

89. Αἰρεσιάρχης τοῦ β' αἰῶνος γνωστικῶν τάσεων. Ἐπειδὴ εἰς τὴν Π.

ὁ υἱὸς καὶ τὸ τέκνον εἶναι ὀνόματα ἐμψύχων ὄντων, τὸ γέννημα ὅμως ὄχι κατ' ἀνάγκην. Γέννημα ἤμπορεῖ νὰ ὀνομάζεται καὶ τὸ ἔμβρυον ποῦ ἐξάγεται κατὰ τὰς ἀμβλώσεις πρὶν ἀκόμη διαμορφωθῆ· δὲν ἀξίζει ὅμως νὰ ὀνομάζεται τοῦτο καὶ τέκνον. Γεννήματα ἐπίσης ὀνομάζονται οἱ καρποὶ τῆς γῆς, ὄχι ὅμως καὶ τέκνα. «Οὐ γὰρ μὴ πῖω, λέγει, ἐκ τοῦ γεννήματος τῆς ἀμπέλου ταύτης»⁸⁷. Σπανίως εὐρήκαμεν νὰ χρησιμοποιῆται αὐτὴ ἡ ὀνομασία ἐπὶ ἐμψύχων. Ὅπου δὲ ἔχει λεχθῆ, ἀναφέρεται εἰς ζῶον τὸ ὁποῖον κατηγορεῖται καὶ προβάλλεται ὡς κακὸν παράδειγμα. «Ὅφεις γάρ, λέγει, γεννήματα ἐχιδνῶν»⁸⁸. Διὰ τοῦτο νομίζω ὅτι καὶ ἡ κοινὴ συνήθεια ἀτίμασε τὴν ὀνομασίαν αὐτὴν καὶ ἡ ἀγία Γραφή φαίνεται ὅτι δὲν τὴν χρησιμοποιεῖ καὶ μάλιστα διὰ τὸν μονογενῆ Υἱὸν τοῦ Θεοῦ. Ἄκόμη καὶ τὴν ὀνομασίαν τέκνον δὲν τὴν ἐδέχθη, διότι ἔχει πολὺ ἀνθρώπινον χαρακτῆρα. Φανερώνει δὲ τοῦτο καὶ ὁ ἀπόστολος, ὁ ὁποῖος ἐπανειλημένως ἀποκαλεῖ τὸν Κύριον Υἱὸν καὶ τὸν ἀνυμνεῖ μὲ πολλὰς ἄλλας ὀνομασίας, ὅπως πρωτότοκος, εἰκὼν καὶ ἀπαύγασμα· ἀπέφυγεν ὅμως τὴν ὀνομασίαν γέννημα. Ἄς μᾶς δείξη αὐτὸς ἢ κάποιος ἄλλος ἐκ τῶν ἀρχηγῶν τῆς αἰρέσεως ἂν ὁ ἀπόστολος τὸ λέγει κάπου, καὶ τότε θὰ τοὺς ἐπιτρέψωμεν νὰ ἀπαλείψουν τὰ πάντα. Δὲν ἤμπορεῖ ὅμως καὶ διὰ τοῦτο μιμεῖται τὸν ἀσεβῆ Μαρκίωνα⁸⁹· ἐκ τῶν θείων λόγων ἄλλους ἐξαίρει, ἄλλους δὲ διαγράφει. Ἔτσι ἔχει ἐλεγχθῆ ἡ ὀνομασία γέννημα ὡς ξένη καὶ πρὸς τὴν κοινὴν συνήθειαν καὶ πρὸς τὴν χρῆσιν τῶν Γραφῶν.

9. Ἄς ἰδοῦμεν ὅμως τώρα ἂν τὸ ὄνομα αὐτὸ ἀντιτάσσεται εἰς τὴν ἰδίαν τὴν οὐσίαν τοῦ Υἱοῦ. Λέγει δηλαδὴ οὗτος.

Διαθήκην ὁ Θεὸς παρουσιάζεται αὐστηρὸς, εἰς δὲ τὴν Κ. Διαθήκην ἀγαθός, ἐδίδασκεν ὅτι ἄλλος εἶναι ὁ Θεὸς τῆς Παλαιᾶς καὶ ἄλλος τῆς Κ. Διαθήκης. Διασποῦσεν εἰς δύο ἀρχὰς τὴν θεότητα, ὡς καὶ οἱ Μανιχαῖοι. Ὁ Μαρκίων διεμόρφωσε καὶ ἴδιον κανόνα τῆς Κ. Διαθήκης· ἐδέχετο ὡς κανονικὰ μόνον ὅσα βιβλία ἠδύνατο νὰ προσαρμόσῃ εἰς τὰς ἀπόψεις του. Ἐδέχετο τὰς 10 ἐπιστολάς τοῦ Παύλου πλὴν τῶν ποιμαντικῶν καὶ τῆς πρὸς Ἑβραίους, ἐκ τῶν Εὐαγγελίων δὲ μόνον τὸ κατὰ Λουκᾶν, καὶ τοῦτο κολοβωμένον.

ΕΥΝ. Ἀδύνατον εἶναι, ἕτερον μὲν τι τὴν οὐσίαν νοεῖν, ἕτερον δέ τι παρ' αὐτὴν τὸ σημαινόμενον, ἀλλ' αὐτὴν εἶναι τὴν ὑπόστασιν, ἣν σημαίνει τοῦνομα, ἐπαληθευούσης τῆ οὐσία τῆς προσηγορίας.

- 5 *ΒΑΣ.* Ἄξιά γε ὡς ἀληθῶς τῶν δικαστῶν, οὓς ἀνέπλασας, ταυτί σου τὰ δόγματα. Ὡς γὰρ ἐν ὄνειρων ἀγορᾶ, ἢ ἐκκλησία μεθύνοντων, καὶ οὐδενὸς οὔτε ἀκούοντος οὔτε συνιέντος τῶν λεγομένων, ἐπὶ πολλῆς τῆς ἀδείας νομοθετεῖς, ἀντὶ πάσης ἀποδείξεως ἐξαρκεῖν ἠγοούμενος τὸ αὐτὸς εἰρηκέναι.
- 10 Ἐπεὶ τίς οὐκ οἶδεν, ὅτι τῶν ὀνομάτων τὰ μὲν ἀπολελυμένως καὶ καθ' ἑαυτὰ προφερόμενα, τῶν ὑποκειμένων αὐτοῖς πραγμάτων ἐστὶ σημαντικά· τὰ δέ, πρὸς ἕτερα λεγόμενα, τὴν σχέσιν μόνην ἐμφαίνει τὴν πρὸς ἃ λέγεται; Οἶον, ἄνθρωπος μὲν, καὶ ἵππος, καὶ βοῦς, αὐτὸ ἕκαστον τῶν ὀνομαζομένων παρίστησιν.
- 15 Υἱὸς δέ, ἢ δοῦλος, ἢ φίλος, μόνης τῆς πρὸς τὸ συνευγμένον ὄνομα συναφείας ἐστὶ δηλωτικά. Ὁ τοίνυν ἀκούσας γεννήματος, οὐκ ἐπὶ τινα οὐσίαν τῆ διανοία φέρεται, ἀλλ' ὅτι ἑτέρω ἐστὶ συναπτόμενον ἔννοεῖ. Τὸ γὰρ γέννημα, τινὸς λέγεται γέννημα. Ὁ μέντοι οὐχ ὑποστάσεώς τινος ἔννοιαν ἐμποιεῖ, ἀλλὰ μόνην
- 20 τὴν πρὸς ἕτερον σχέσιν ἀποσημαίνει, τοῦτο οὐσίαν εἶναι νομοθετεῖν, πῶς οὐ τῆς ἀνωτάτω παραπληξίας ἐστὶ; Καίτοιγε μικρὸν ἔμπροσθεν ἐδείκνυτο παρ' ἡμῶν, ὅτι καὶ τὰ ἀπολελυμένα τῶν ὀνομάτων, κἂν τὰ μάλιστα δοκῆ ὑποκείμενόν τι δηλοῦν, οὐκ αὐτὴν παρίστησι τὴν οὐσίαν, ἰδιώματα δέ τινα περὶ αὐτὴν
- 25 ἀφορίζει.

10. Ἄλλ' ὁ σοφώτατος, καὶ ταῖς ματαιοτεχνίαις ἅπαντα τὸν βίον ἐσχολακῶς, οὐκ ἐρυθριᾷ αὐτὴν τὴν οὐσίαν τοῦ Μονογενοῦς σημαίνειν λέγων τὸ γέννημα. Τοῦτο δὲ ὄσσην τὴν ἀτοπίαν ἔχει, σκοπεῖτε. Εἰ γὰρ ἡ οὐσία γέννημα καὶ ἀνάπαλιν,

ΕΥΝ. Είναι αδύνατον νά ἐκλάβωμεν ὅτι ἡ οὐσία εἶναι κάτι διαφορετικόν καί κάτι διαφορετικόν ἐπίσης ἀπ' αὐτήν αὐτό πού σημαίνει τὸ ὄνομα· ἡ ὑπόστασις τοῦ Υἱοῦ εἶναι αὐτό ἀκριβῶς πού σημαίνει τὸ ὄνομα. Ἔτσι ἡ ὀνομασία γέννημα ἐπαληθεύει τὴν οὐσίαν τοῦ Υἱοῦ.

ΒΑΣ. Εἶναι πράγματι ἄξια τῶν κριτῶν, τοὺς ὁποίους ἐπλάσες, αὐτά σου τὰ δόγματα. Ὡσάν νά εὕρισκεσαι δηλαδή μεταξύ ὄνειροπαρμένων ἢ μεταξύ πλήθους μεθυσμένων, ὅπου κανεὶς δὲν ἀκούει οὔτε καταλαβαίνει τὰ λεγόμενα, δογματίζεις μὲ πολλήν ἄνεσιν καὶ νομίζεις ὅτι ἄρκει ἀντὶ ἄλλης ἀποδείξεως τὸ ὅτι τὰ εἶπες ἐσύ. Διότι ποῖος δὲν γνωρίζει ὅτι ἐκ τῶν ὀνομάτων αὐτὰ πού προφέρονται ἀνεξαρτήτως καὶ καθ' ἑαυτὰ σημαίνουν τὰ πράγματα εἰς τὰ ὁποῖα ἀναφέρονται· αὐτὰ ὅμως πού λέγονται ἐν ἀναφορᾷ πρὸς ἄλλα, φανερώνουν ἀπλῶς τὴν σχέσιν πού ἔχουν πρὸς τὰ ἄλλα; Ἐπὶ παραδείγματι τὰ ὀνόματα ἄνθρωπος, ἵππος καὶ βοῦς παριστοῦν τὸ καθένα αὐτὸ πού ἐκφράζουν. Τὰ ὀνόματα ὅμως υἱός, δοῦλος ἢ φίλος δηλώνουν τὴν σχέσιν πού ἔχουν πρὸς τὰ ὀνόματα μὲ τὰ ὁποῖα εἶναι συνδεδεμένα. Αὐτὸς λοιπὸν πού ἀκούει γέννημα δὲν σκέπτεται κάποιαν οὐσίαν, ἀλλὰ ἀντιλαμβάνεται ὅτι εἶναι συνδεδεμένον πρὸς κάτι ἄλλο. Διότι τὸ γέννημα εἶναι γέννημα κάποιου. Τὸ νά ὀρίση λοιπὸν κανεὶς ὅτι ἐκφράζει τὴν οὐσίαν τὸ ὄνομα πού δὲν μᾶς ἐμβάλλει τὴν ἔννοιαν κάποιας ὑποστάσεως, ἀλλὰ δεικνύει ἀπλῶς τὴν σχέσιν πρὸς κάτι ἄλλο, δὲν εἶναι δεῖγμα τῆς πιὸ μεγάλης παραφροσύνης; Προηγουμένως μάλιστα ἐδείξαμεν ὅτι καὶ τὰ ἀπόλυτα ἐκ τῶν ὀνομάτων, ἔστω καὶ ἂν φαίνεται ὅτι δηλώνουν κάποιο ὑποκείμενον, δὲν παριστοῦν τὴν ἴδιαν τὴν οὐσίαν, ἀλλὰ ἀπλῶς προσδιορίζουν μερικὰ γνωρίσματα γύρω ἀπ' αὐτήν.

10. Αὐτὸς ὁ σοφώτατος ὅμως πού διέθεσεν ὅλην τὴν ζωὴν του εἰς τὰς σοφιστείας, δὲν κοκκινίζει ὅταν λέγη ὅτι ἡ λέξις γέννημα σημαίνει τὴν ἴδιαν τὴν οὐσίαν τοῦ Μονογενοῦς. Προσέξτε πόσον ἄτοπον εἶναι αὐτό. Ἄν δηλαδή ἡ οὐσία εἶναι γέννημα καὶ ἀντιστρόφως ὁποιοδήποτε γέννημα εἶναι οὐσία,

εἴ τι γέννημα, τοῦτο οὐσία· ὁμοούσια τὰ γεννήματα πάντα ἀλλήλοις ἔσται. Ἐκ δὴ τούτου, τί συμβήσεται κατὰ τὸν τούτου λόγον; Ὁ δημιουργὸς τῶν ὄλων πᾶσι τοῖς γεννήσεως μετεληφόσι τὴν αὐτὴν ἔχων οὐσίαν ἀναφανήσεται. Οὐ γὰρ δὴ ἐπὶ 5 μὲν τοῦ Υἱοῦ οὐσίαν φήσει σημαίνειν τὸ γέννημα, ἐπὶ δὲ τῶν λοιπῶν τῶν μετεχόντων γενέσεως οὐκέτι τὴν αὐτὴν ἔννοιαν ἀποσώζειν. Ἐπεὶ λεγέτω τινα αἰτίαν σαφῆ καὶ ἀναντίρροπον τοῦ τὴν αὐτὴν προσηγορίαν μὴ ἐπὶ πάντων ὁμοίως τὸ ἴσον δύνασθαι. Ἄλλ' οὐκ ἂν ἔχοι. Ὅν γὰρ ἂν ἐπινοήσῃ γεννήματος 10 λόγον, οὗτος πᾶσιν ὁμοίως τοῖς γεννητοῖς ἐφαρμόσει. Μέγιστον δὲ τεκμήριον τῆς ἀληθείας τοῦ λόγου ἢ αὐτοῦ ἐκάστου τῶν ἀκουόντων διάνοια. Ἐρωτάτω γὰρ ἕκαστος ἑαυτόν, ἐπειδὴν ἀκούσῃ, ὃ δεῖνα τοῦ δεῖνος γέννημα, τίνα ἔννοιαν ἐντυπῶνται. Ἄρα ὅτι ὁ γεννηθεὶς οὐσία τοῦ γεγεννηκότος ἐστίν; Ἡ 15 τοῦτο μὲν καταγέλαστον, ἐκεῖνο δὲ ἀληθές, ὅτι παρ' αὐτοῦ γεννητῶς εἰς τὸ εἶναι παρήχθη. Τοῦτο τοίνυν ὁμοίως ἐπὶ τε τοῦ Μονογενοῦς καὶ ἐφ' οὐτινοσοῦν τῶν γεννηθέντων ἀρμόσει λέγεσθαι. Καὶ μηδεὶς (ἐπειδὴ κοινὸν τὸ τῆς σχέσεως) καθαίρεσιν εἶναι τῆς ἀξίας τοῦ Μονογενοῦς νομιζέτω. Οὐ γὰρ ἐν τῷ 20 πρὸς τί πως ἔχειν ἢ διαφορὰ τῷ Υἱῷ πρὸς τὰ ἄλλα, ἀλλ' ἐν τῇ ιδιότητι τῆς οὐσίας ἢ ὑπεροχῇ τοῦ Θεοῦ πρὸς τὰ θνητὰ διαφαίνεται. Σκοπεῖτε μέντοι ποῦ τῆς ἀτοπίας ὁ τούτων λόγος ἐκφέρει. Εἰ τὸ γέννημα ἐτέρου λέγεται γέννημα, ὡς ἢ τε κοινὴ συνήθεια βεβαιοῖ, καὶ οὐδεὶς ἀντερεῖ· ταῦτο δὲ τοῦτο καὶ ἐπὶ 25 τοῦ Υἱοῦ οὐσίαν σημαίνει κατὰ τὸν τούτων λόγον· ἐκείνου ἔσται οὐσία, οὗ καὶ γέννημα λέγεται. Ἔσται τοίνυν ἐκ τῆς ἀκολουθίας ταύτης, οὐκέτι τοῦ Μονογενοῦς τὴν οὐσίαν ἢ τοῦ γεννήματος προσηγορία σημαίνουσα, ὅπερ οὗτοι βιάζονται, ἀλλὰ τοῦ Θεοῦ τῶν ὄλων. Εἰ γὰρ οὐχ οἷόν τε ἕτερον μὲν τι τὴν οὐσίαν νοεῖν,

τότε ὅλα τὰ γεννήματα εἶναι ὁμοούσια μεταξύ των. Τί θὰ συμβῆ λοιπὸν ἀπ' αὐτό, ἐπὶ τῇ βάσει τῆς διδασκαλίας του; Ὁ δημιουργὸς τῶν ὄλων θὰ παρουσιασθῆ νὰ ἔχη τὴν αὐτὴν οὐσίαν πρὸς ὅλα ὅσα ἐγεννήθησαν. Διότι δὲν ἤμπορεῖ νὰ ἰσχυρισθῆ ὅτι εἰς τὴν περίπτωσιν τοῦ Υἱοῦ τὸ γέννημα σημαίνει οὐσίαν, δὲν ἔχει ὁμως τὴν αὐτὴν ἔννοιαν εἰς τὰ ἄλλα πού ἐδημιουργήθησαν. Ἄς μᾶς ἀναφέρῃ κάποιον λόγον εὐλογον καὶ ἀναντίρρητον διὰ τὸν ὁποῖον δὲν ταιριάζει ἐξ ἴσου καὶ καθ' ὅμοιον τρόπον αὐτὴ ἡ ὀνομασία εἰς ὅλα. Δὲν ἔχει ὁμως. Διότι ὁποῖονδῆποτε λόγον εὖρη διὰ τὸ γέννημα, θὰ τὸν ἐφαρμόσῃ ὁμοίως εἰς ὅλα τὰ γεννητά. Ἡ πιὸ μεγάλη ἀπόδειξις δι' αὐτό εἶναι ὁ νοῦς τοῦ καθενὸς ἀκροατοῦ. Ἄς ἐρωτήσῃ δηλαδὴ ὁ καθένας τὸν ἑαυτὸν του, ὅταν ἀκούσῃ ὅτι ὁ τάδε εἶναι γέννημα τοῦ τάδε, ποῖαν ἔννοιαν σχηματίζει. Μήπως ὅτι ὁ γεννηθεὶς εἶναι οὐσία τοῦ γεννήσαντος; Ἡ μήπως αὐτό εἶναι γελοῖον, σκέπτεται δὲ ἀπλῶς ὅτι ἦλθεν εἰς τὴν ζωὴν ἐξ αὐτοῦ διὰ τῆς γεννήσεως; Αὐτὸ λοιπὸν καὶ ἐπὶ τοῦ Μονογενοῦς καὶ ἐπὶ οἰουδήποτε ἐκ τῶν γεννηθέντων ἀρμόζει νὰ λέγεται. Καὶ ἄς μὴ νομίσῃ κανεὶς, ὅτι ἡ ὁμοιότης αὐτὴ εἰς τὴν σχέσιν ὑποβιβάζει τὴν ἀξίαν τοῦ Μονογενοῦς. Διότι ἡ διαφορὰ τοῦ Υἱοῦ πρὸς τὰ ἄλλα δὲν ἔγκειται εἰς τὸ ποίας σχέσεις ἔχουν, ἀλλ' ἡ ὑπεροχὴ τοῦ Θεοῦ ἔναντι τῶν θνητῶν ἀναφέρεται εἰς τὴν ιδιότητα τῆς οὐσίας. Προσέξτε λοιπὸν εἰς ποῖαν ἀτοπίαν καταλήγει ἡ ἀποψὶς των. Ἄν τὸ γέννημα σημαίνῃ γέννημα ἑνὸς ἄλλου, ὅπως βεβαιώνει ἡ κοινὴ συνήθεια καὶ οὐδεὶς ἐπ' αὐτοῦ ἔχει ἀντίρρησην, τὸ ἴδιο σημαίνει καὶ εἰς τὴν περίπτωσιν τοῦ Υἱοῦ ἐπὶ τῇ βάσει τῶν λόγων των· εἶναι οὐσία ἐκείνου, τοῦ ὁποῖου λέγεται γέννημα. Κατὰ συνέπειαν ἡ ὀνομασία γέννημα δὲν σημαίνει τὴν οὐσίαν τοῦ Μονογενοῦς, ὅπως αὐτοὶ ἐπιμένουν, ἀλλὰ τοῦ Θεοῦ τῶν ὄλων. Διότι ἂν δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἐκλάβωμεν τὴν οὐσίαν ὡς κάτι διαφορετικόν, καὶ τὸ γέννημα ὡς κάτι διαφορετικόν ἀπὸ αὐτὴν, τότε εἶναι τὸ ἴδιο νὰ λέγωμεν καὶ οὐσία καὶ γέννημα. Ὁ δὲ Υἱὸς εἶναι γέννημα τοῦ

ἕτερον δέ τι παρ' αὐτὴν τὸ γέννημα, καὶ ἴσον δύναται, οὐσίαν τε εἰπεῖν καὶ γέννημα· τοῦ Θεοῦ δέ ἐστι γέννημα ὁ Υἱός, τοῦ Θεοῦ ἔσται οὐσία· εἶπερ τὸ γέννημα τὴν οὐσίαν δηλοῖ. Καὶ οὕτω τὸ γέννημα οὐσία τοῦ ἀγεννήτου κατὰ τὸν τούτου λόγον 5 ἀναφανήσεται. Εἰ δὲ γελοῖον τὸ συναγόμενον, ὁ θεὸς τὰ λήμματα, τῆς αἰσχύνῃς κληρονομεῖτω. Ἔοικε γάρ πως ὁ λόγος, ἐπειδὴν ἅπαξ τῆς ἀληθείας παρενεχθῆ, εἰς πολλὰς καὶ ἐπικινδύνους ἀτοπίας ὑπὸ τῆς κατὰ τὴν πλάνην ἀκολουθίας ἐκφέρεσθαι.

11. Ταῦτα μὲν οὖν ὡσπερ προαγῶνές τινες καὶ κατασκευαὶ 10 τῆς βλασφημίας εἰσί· τὸ δὲ κεφάλαιον τοῦ κακοῦ ἐν τοῖς ἐξῆς ἐπιφέρει λέγων.

EYN. Τὴν οὐσίαν τοῦ Υἱοῦ γεγεννησθαι μὲν οὐκ οὔσαν πρὸ τῆς ἰδίας συστάσεως, εἶναι δὲ γεννηθεῖσαν πρὸ πάντων γνώμη τοῦ Πατρὸς.

15 *ΒΑΣ.* Ἔτι τῶν αὐτῶν ἔχεται τεχνασμάτων. Περὶ τῆς οὐσίας ἡμῖν τοῦ Υἱοῦ διαλέγεται, ὡς δὴ τι ἕτερον λέγων παρ' αὐτὴν τὸν Υἱόν, καὶ τούτῳ τῷ τρόπῳ προημεροῖ τῇ βλασφημίᾳ τὴν ἀκοήν· οὐκ ἐκ τοῦ προφανοῦς λέγων ἐκ μὴ ὄντων γεγεννησθαι τὸν Υἱόν, ἀλλὰ τὴν οὐσίαν αὐτοῦ γεγεννησθαι οὐκ οὔσαν. 20 Πρὸ τίνος οὐκ οὔσαν; εἰπέ. Θεωρεῖτε αὐτοῦ τὸ σόφισμα; Αὐτὴν ἑαυτῇ συγκρίνει, ἵνα πᾶσι δὴ ἀνεκτὰ δόξη λέγειν, οὐχὶ πρὸ τῶν αἰώνων λέγων αὐτὴν μὴ εἶναι, οὐδὲ ἀπλῶς μὴ εἶναι, ἀλλὰ πρὸ τῆς ἰδίας συστάσεως. Τὴν δὲ τοῦ Πατρὸς οὐσίαν, εἰπέ μοι, πρεσβυτέραν εἶναι σὺ φῆς τῆς ἰδίας συστάσεως; Εἰ 25 μὲν γὰρ οὐκ ὑποβάλλει χρόνοις τοῦ Υἱοῦ τὴν οὐσίαν, οὐδὲ τὸ πρότερον κατὰ τοῦτον τὸν λόγον ἐπινοεῖ, μάταιος μὲν αὐτῷ καὶ ἀργὸς ὁ λόγος, διόπερ οὐδὲ ἀποκορίσεως ἀξίος. Οὐχ ἦττον μέντοι καὶ ἐπὶ τοῦ Θεοῦ τῶν ὄλων ὑπάρξει, τοῖς βουλομένοις μετακομίζειν τὴν ματαιότητα. Τό τε γὰρ οὐκ εἶναι λέγειν τὸν 30 Θεὸν πρὸ τῆς ἰδίας συστάσεως, καὶ τὸ εἶναι λέγειν πρὸ ἑαυτοῦ, τῆς αὐτῆς ἐστὶν ἀφροσύνης. Εἰ δὲ χρονικῶς ἐπὶ τῆς οὐσίας τοῦ

90. «Προαγῶν» (πρὸ ἀγῶν)· προκαταρκτικός ἀγών, προγύμνασις, καὶ κατ' ἐπέκτασιν ἢ εἰσαγωγή, ἢ ἔναρξις.

Θεοῦ· ἐπομένως εἶναι οὐσία τοῦ Θεοῦ, ἐφ' ὅσον τὸ γέννημα δηλώνει τὴν οὐσίαν. Καὶ ἔτσι θὰ παρουσιασθῇ τὸ γέννημα ὡς οὐσία τοῦ ἀγεννήτου ἐπὶ τῇ βάσει τῶν λόγων του. Ἄν δὲ τὸ συμπέρασμα εἶναι γελοῖον, ἄς κληρονομήσῃ τὴν ἐντροπὴν αὐτὸς ποὺ ἔθεσε τὰς βάσεις αὐτῶν τῶν συλλογισμῶν. Διότι συνήθως, ὅταν ὁ λόγος ἐκφύγῃ τῆς ἀληθείας μίαν φοράν, ὁδηγεῖται κατόπιν, λόγω τοῦ ὅτι ἡ μία πλάνη φέρει τὴν ἄλλην, εἰς πολλὰς καὶ ἐπικινδύνους ἀτοπίας.

11. Αὐτὰ ὅμως εἶναι ἀπλῶς ἡ εἰσαγωγή⁹⁰ καὶ ἡ προετοιμασία τῆς βλασφημίας. Τὸ σημαντικώτερον μέρος τῆς αἰρέσεως τὸ προσθέτει εἰς τὴν συνέχειαν, ὅπου λέγει.

ΕΥΝ. Ἡ οὐσία τοῦ Υἱοῦ ἐγεννήθη μὲν χωρὶς νὰ ὑπάρχῃ πρὸ τῆς συστάσεώς της, ἐγεννήθη ὅμως πρὸ πάντων διὰ τῆς βουλήσεως τοῦ Πατρὸς.

ΒΑΣ. Συνεχίζει τὰ ἴδια τεχνάσματα. Μᾶς ὁμιλεῖ περὶ τῆς οὐσίας τοῦ Υἱοῦ, ὡσάν νὰ δέχεται ὅτι ὁ Υἱὸς εἶναι κάτι διαφορετικὸν ἀπ' αὐτὴν, καὶ μὲ αὐτὸν τὸν τρόπον προδιαθέτει καλῶς τὴν ἀκοὴν ἔναντι τῆς βλασφημίας· δὲν λέγει σαφῶς ὅτι ὁ Υἱὸς ἐδημιουργήθη ἐκ τοῦ μηδενός, ἀλλ' ἡ οὐσία αὐτοῦ, ἡ ὁποία δὲν ὑπῆρχεν, ἐγεννήθη. Πρὸ τίνος ὅμως δὲν ὑπῆρχε; Πές μας. Βλέπετε τὸ σόφισμά του; Τὴν συγκρίνει μὲ τὸν ἑαυτὸν της, διὰ νὰ φανῇ εἰς ὅλους ὅτι εἶναι ἀνεκτὰ αὐτὰ ποὺ λέγει, καὶ δὲν λέγει ὅτι δὲν ὑπῆρχεν αὐτὴ πρὸ τῶν αἰώνων, οὔτε ἀπλῶς ὅτι δὲν ὑπῆρχεν, ἀλλ' ὅτι δὲν ὑπῆρχε πρὸ τῆς συστάσεώς της. Πές μου ὅμως, δέχεσαι ὅτι ἡ οὐσία τοῦ Πατρὸς εἶναι ἀρχαιότερα τῆς συστάσεώς της; Διότι, ἂν μὲν δὲν ὑποβάλλῃ τὴν οὐσίαν τοῦ Υἱοῦ εἰς τὸν χρόνον καὶ δὲν ἐπινοῇ τὴν προτεραιότητα ἐπὶ τῇ βάσει αὐτοῦ, εἶναι τότε ἄσκοπος καὶ ἀνωφελὴς ὁ λόγος του, καὶ διὰ τοῦτο δὲν ἀξίζει καὶ νὰ ἀπαντήσῃ κανεὶς. Τὸ αὐτὸ ὅμως θὰ συμβῇ καὶ ἐπὶ τοῦ Θεοῦ τῶν ὄλων, δι' ὅσους θελήσουν νὰ μεταφέρουν τὰς ἀσεβεῖς σκέψεις του. Διότι καὶ τὸ νὰ εἰπῇ κανεὶς ὅτι ὁ Θεὸς δὲν ὑπῆρχε πρὸ τῆς συστάσεώς του καὶ τὸ νὰ εἰπῇ ὅτι ὑπῆρχε πρὸ τοῦ ἑαυτοῦ του, εἶναι τὸ ἴδιο ἀνόητα. Ἄν ὅμως δέχεται

Υἱοῦ τό, πρότερον, δέχεται, καί ἐκ μὴ ὄντων φήσει τὴν οὐσίαν αὐτοῦ γεγεννηθῆσαι, μᾶλλον δὲ αὐτὸν τὸν Υἱόν· οὐδὲν γὰρ διαφέρει πρὸς γε αὐτὴν τὴν διάνοιαν οὕτως ἢ οὕτω λέγειν· πρῶτον μὲν χρόνου δεύτερον τίθεται, εἰ δὲ βούλει, καὶ αἰώνων, τὸν ποιη-
5 τὴν τῶν αἰώνων· ἔπειτα μέντοι ἀκολουθῶν ταῖς ἑαυτοῦ βλασφημίαις, καὶ τὸν Πατέρα φήσει, οὐκ ὄντα Πατέρα τὸ ἐξ ἀρχῆς, εἶτα ὕστερον γεγονέναι.

12. Καίτοι εἰ μὲν καλὸν καὶ πρόπον τῇ μακαριότητι τοῦ Θεοῦ τὸ εἶναι Πατέρα, πῶς οὐκ ἐξ ἀρχῆς τὸ πρόπον αὐτῷ πα-
10 ρῆν; Ἡ γὰρ ἀγνοία τοῦ βελτίονος, ἢ ἀδυναμία πάντως λογιούν-
ται τὴν ἑλλειψιν· ἀγνοία μὲν, εἶπερ ὕστερον ἐξεῦρε τὸ βέλτιον, ἀδυναμία δέ, εἶπερ εἰδὸς καὶ συνειδὸς ἀπετύγχανε τοῦ καλλίστου. Εἰ δὲ (ὃ μὴ θέμις εἰπεῖν) οὐ καλὸν αὐτῷ τὸ εἶναι Πατέρα, τίνας ἔνεκεν ἐκ μεταβολῆς τὸ χεῖρον προείλετο; Ἀλλὰ τρέποιο
15 μὲν εἰς τοὺς αἰτίους ἢ βλασφημία· ὃ δὲ Θεὸς τῶν ὄλων ἐξ ἀπί-
ρου ἐστὶ Πατήρ, οὐκ ἀρξάμενός ποτε τοῦ εἶναι Πατήρ. Οὔτε γὰρ τῇ τῆς δυνάμεως ἐνδεία πρὸς τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ θελή-
ματος ἐκωλύετο, οὔτε αἰώνων τινῶν περίοδος ἀνέμενεν, ἵνα, ὡσπερ ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν λοιπῶν ζώων, μετὰ τὴν τῆς
20 ἡλικίας συμπλήρωσιν τῆς εἰς τὸ γεννᾶν αὐτῷ δυνάμεως προσ-
ελθούσης, τὸ σπουδαζόμενον περιγένηται (μαιομένων γὰρ ταῦτα καὶ ἐννοῆσαι καὶ φθέγξασθαι), ἀλλὰ τῇ ἑαυτοῦ αἰδιότητι συμπαρεκτεινομένην ἔχει τὴν (ἴν' οὕτως ὀνομάσω) πατρότητα. Οὐκοῦν καὶ ὁ Υἱὸς πρὸ αἰῶνος ὢν, καὶ ἀεὶ ὢν, οὐκ ἤρξατο τοῦ
25 εἶναί ποτε, ἀλλ' ἀπ' οὗ Πατήρ, καὶ Υἱός, καὶ εὐθὺς τῇ τοῦ Πα-
τρὸς ἐννοίᾳ ἢ τοῦ Υἱοῦ συνεισέρχεται. Ὁ γὰρ πατήρ, υἱοῦ πατήρ, δηλονότι. Ἀρχὴ μὲν οὖν Πατρὸς οὐδεμία, ἀρχὴ δὲ τοῦ Υἱοῦ ὁ Πατήρ· μέσον δὲ τούτων, οὐδέν. Πῶς οὖν οὐκ ἦν τὸ ἐξ ἀρχῆς (τοῦτο γάρ ἐστι τό, πρὸ τῆς ἰδίας συστάσεως, ἐν

χρονικῶς τὸ πρῶτον καὶ ἰσχυρισθῆ ὅτι ἡ οὐσία τοῦ Υἱοῦ προ-
ῆλθεν ἐκ τοῦ μηδενὸς ἢ μάλλον ὁ ἴδιος ὁ Υἱός, διότι ὑπ' αὐτὴν
τὴν ἔννοιαν δὲν ἔχει καμμίαν διαφορὰν εἴτε τὰ εἰπῆ κανεῖς ἔτσι
εἴτε ἀλλοιῶς, τότε ἐν πρώτοις θέτει δεῦτερον ὡς πρὸς τὸν χρό-
νον καὶ τοὺς αἰῶνας αὐτὸν ποὺ ἐδημιούργησε τοὺς αἰῶνας·
κατόπιν δὲ ἐπὶ τῇ βάσει τῶν βλασφημιῶν του θὰ ἰσχυρισθῆ
ὅτι καὶ ὁ Πατὴρ, δὲν ἦτο Πατὴρ ἐξ ἀρχῆς, ἀλλ' ἐγινεν ἐκ τῶν
ὑστέρων.

12. Ἄν ὁμως εἶναι καλὸν καὶ ἀρμόζει εἰς τὴν μακαριότητα
τοῦ Θεοῦ τὸ νὰ εἶναι Πατὴρ, τότε πῶς δὲν ὑπῆρχεν ἐξ ἀρχῆς
αὐτὸ ποὺ τοῦ ἤρμοζε; Διότι θὰ ἀποδώσουν τὴν ἔλλειψιν ἢ
εἰς ἄγνοιαν τοῦ βελτίονος ἢ εἰς ἀδυναμίαν· εἰς ἄγνοιαν μὲν,
διότι ἐκ τῶν ὑστέρων εὐρῆκε τὸ βέλτιον, εἰς ἀδυναμίαν δέ,
διότι ἐνώ τὸ ἐγνώριζε καὶ τὸ κατενόει δὲν ἤμποροῦσε νὰ κα-
τορθῶσῃ τὸ κάλλιστον. Ἄν ὁμως (πρᾶγμα ποὺ δὲν ἐπιτρέ-
πεται νὰ λεχθῆ) δὲν εἶναι καλὸν δι' αὐτὸν νὰ εἶναι Πατὴρ, δια-
τί ἐπροτίμησε νὰ μεταβληθῆ πρὸς τὸ χειρότερον; Ἄς στραφῆ
ὁμως πρὸς τοὺς ὑπευθύνους ἢ βλασφημία· ὁ Θεὸς τῶν ὄλων
εἶναι αἰδίδως Πατὴρ, καὶ δὲν ἔλαβε κάποτε ἀρχὴν ἢ ἰδιότητος τοῦ
νὰ εἶναι Πατὴρ. Διότι οὔτε ἠμποδίζετο ἀπὸ ἔλλειψιν δυνάμεως
νὰ ἐκπληρώσῃ τὸ θέλημά του, οὔτε ἐπερίμενε κάποιαν περίοδον
χρονικὴν, ὥστε, ὅπως συμβαίνει μὲ τοὺς ἀνθρώπους καὶ τὰ
ὑπόλοιπα ζῶα μετὰ τὴν συμπλήρωσιν τῆς ἡλικίας νὰ ἐπενερ-
γῆσῃ ἢ δημιουργικὴ αὐτοῦ δύναμις καὶ νὰ ἐπιτευχθῆ τὸ ἐπι-
θυμητὸν (παράφρονες μόνον θὰ τὰ ἐσκέπτοντο καὶ θὰ τὰ ἔλε-
γον αὐτά), ἀλλὰ μαζὺ μὲ τὴν αἰδιότητα του συμπαρεκτείνεται
καὶ ἡ πατρότης, διὰ νὰ τὴν ὀνομάσω ἔτσι. Ἐπομένως καὶ ὁ
Υἱὸς ὑπῆρχε πρὸ τοῦ χρόνου, καὶ ὑπῆρχε πάντοτε, καὶ δὲν
ἔχει κάποιαν ἀρχὴν ἢ ὑπαρξίς του, ἀλλ' ἀφ' ὅτου ὑπάρχει ὁ
Πατὴρ, ὑπάρχει καὶ ὁ Υἱός, καὶ ἀμέσως μαζὺ μὲ τὴν ἔννοιαν
τοῦ Πατρὸς ἔρχεται καὶ ἡ ἔννοια τοῦ Υἱοῦ. Διότι ὁ πατὴρ,
σαφῶς εἶναι πατὴρ ἐνὸς υἱοῦ. Τοῦ Πατρὸς ἀρχὴ λοιπὸν δὲν
ὑπάρχει, τοῦ Υἱοῦ ὁμως ἀρχὴ εἶναι ὁ Πατὴρ· ἀνάμεσα εἰς αὐ-
τοὺς δὲ δὲν παρεμβάλλεται τίποτε. Πῶς λοιπὸν δὲν ὑπῆρχεν

σοφίσμασι λεγόμενον παρὰ τούτων) ὁ μηδὲν ἔχων προεπινοούμενον ἑαυτοῦ, εἰ μὴ τὸν ἐξ οὗ ἔχει τὸ εἶναι, οὐ διαστήματι ὑπερέχοντα, ἀλλὰ τῇ αἰτίᾳ προτεταγμένον; Εἰ τοίνυν αἰδῖος ἡ τοῦ Υἱοῦ κοινωνία πρὸς τὸν Θεὸν καὶ Πατέρα ἀναπέφανται, τῆς 5
 5 διανοίας ἡμῶν ἀπὸ τοῦ Υἱοῦ δι' οὐδενὸς κενοῦ πρὸς τὸν Πατέρα χωρούσης, ἀλλ' ἀδιαστάτως τὸν Υἱὸν τῷ Πατρὶ συναπτούσης, ὁ μηδενὶ μέσῳ διοριζόμενος τίνα ἔτι παρείσδυσιν καταλείπει τῇ πονηρᾷ βλασφημίᾳ τῶν λεγόντων, ἐκ τοῦ μὴ ὄντος αὐτὸν εἰς τὸ εἶναι παρῆχθαι;

10 13. Ἐπειτα μέντοι καὶ τῆς ἀνοίας αὐτοὺς θανατῶσαι ἄξιον, οὐ συνιέντας, ὅτι ἐκ μὴ ὄντων λέγοντες τὸν Υἱόν, οὐ τοῦ Πατρὸς μόνον νεώτερον ἀποφαίνουσιν, ἀλλὰ καὶ τοῦ, ᾧ τὸν Μονογενῆ ἀπὸ τοῦ Πατρὸς διορίζουσιν. Ἐνάγκη γάρ, εἴπερ τι εἶη 15
 15 μεταξὺ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ, πρεσβύτερον εἶναι τοῦτο τῆς ὑπάρξεως τοῦ Υἱοῦ. Τί οὖν ἂν εἶη τοῦτο; Τί ἄλλο γε, ἢ αἰὼν πάντως ἢ χρόνος; Ὁ γάρ τοι περισσοτέραν τὴν τοῦ Πατρὸς ζωὴν τῆς τοῦ Μονογενοῦς ἐννοῶν, τίνα γε ἄλλῳ παραμετρῶν, εὐρηκέναι ἂν εἴποι τὸ περισσόν, ἢ οὐχὶ αἰώνων ἢ χρόνων τινῶν διαστήματι; Εἰ δὲ τοῦτο ἀληθές, ψευδὴς ἡ λέγουσα Γραφή, τοὺς 20
 20 αἰῶνας δι' αὐτοῦ γεγενῆσθαι, καὶ ἡ διδάσκουσα, ὅτι πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο· τοῖς πᾶσι, δηλονότι, ἐμπεριειλημμένων καὶ τῶν αἰώνων. Εἰ δὲ φήσουσι μὴ ἀπαρνεῖσθαι πρὸ τῶν αἰώνων τὸν Υἱὸν γεγενῆσθαι, μὴ λανθανέτωσαν, ὃ τῷ λόγῳ συγχωροῦσι, κατὰ ἀλήθειαν ἀφαιρούμενοι. Ἐρωτήσωμεν γὰρ αὐτοὺς 25
 25 τοὺς ἐκ μὴ ὄντων παράγοντας τοῦ Μονογενοῦς τὴν οὐσίαν· ὅτε οὐκ ἦν, ὡς φατε, τί ἦν ἐκεῖνο τὸ διάστημα; τίνα αὐτῷ προσηγορίαν ἐπινοήσετε; Ἡ μὲν γὰρ κοινὴ συνήθεια ἢ χρόνοις ἢ

ἐξ ἀρχῆς (διότι αὐτὸ σημαίνει αὐτὸ πού σοφιστικῶς οὔτοι λέγουν, τὸ πρὸ τῆς συστάσεώς του) αὐτὸς πού δὲν ἔχει κάτι τὸ ὁποῖον νὰ προεπινοῆται αὐτοῦ, παρὰ μόνον αὐτὸν ἐκ τοῦ ὁποίου προῆλθε, καὶ ὁ ὁποῖος δὲν ὑπερέχει χρονικῶς, ἀλλὰ προτάσσεται ἀπλῶς ὡς αἰτία; Ἄν λοιπὸν παρουσιάζεται ὡς ἀίδιος ἢ κοινωνία τοῦ Υἱοῦ πρὸς τὸν Πατέρα, ἐφ' ὅσον ὁ νοῦς μας δὲν παρεμβάλλει κανένα κενὸν προκειμένου νὰ φθάσῃ ἀπὸ τὸν Υἱὸν εἰς τὸν Πατέρα, ἀλλὰ ἐνώνει χωρὶς κανένα διάστημα τὸν Υἱὸν πρὸς τὸν Πατέρα, αὐτὸς πού δὲν τοὺς ξεχωρίζει μὲ κανένα μέσον δὲν ἀφήνει οὐδεμίαν εἴσοδον διὰ τὴν βλασφημίαν αὐτῶν, οἱ ὁποῖοι ἰσχυρίζονται ὅτι ὁ Υἱὸς ἦλθεν εἰς τὴν ὑπαρξιν ἐκ τοῦ μηδενός.

13. Ἀξίζει ἔπειτα νὰ θαυμάσῃ κανεὶς καὶ τὴν ἀνοησίαν των, διότι δὲν ἀντελήφθησαν ὅτι μὲ τὸ νὰ λέγουν ὅτι ὁ Υἱὸς ἦλθεν εἰς τὴν ὑπαρξιν ἐκ τοῦ μηδενός παρουσιάζουν αὐτὸν νεώτερον ὅχι μόνον τοῦ Πατρὸς, ἀλλὰ καὶ ἐκείνου, μὲ τὸ ὁποῖον ξεχωρίζουν τὸν Υἱὸν ἀπὸ τὸν Πατέρα. Διότι κατ' ἀνάγκην, ἂν ὑπάρχῃ κάτι μεταξύ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ, τοῦτο εἶναι ἀρχαιότερον τῆς ὑπάρξεως τοῦ Υἱοῦ. Τί θὰ ἤμποροῦσεν ὅμως νὰ εἶναι αὐτό; Τί ἄλλο, παρὰ ὁ αἰὼν ἢ ὁ χρόνος; Αὐτὸς δηλαδὴ πού πιστεῦει ὅτι ἡ ζωὴ τοῦ Πατρὸς εἶναι περισσοτέρα τῆς ζωῆς τοῦ Μονογενοῦς, πῶς ἀλλοιῶς θὰ ἤμποροῦσε νὰ μετρήσῃ καὶ νὰ εὕρῃ τὸ περισσόν, παρὰ μόνον μὲ τὸ διάστημα τῶν αἰώνων ἢ τῶν χρόνων; Ἄν ὅμως αὐτὸ εἶναι ἀληθές, τότε ψεύδεται ἡ Γραφή, ἢ ὁποία λέγει ὅτι οἱ αἰῶνες ἐδημιουργήθησαν διὰ τοῦ Υἱοῦ⁹¹, καὶ ἢ ὁποία διδάσκει, ὅτι τὰ πάντα ἐδημιουργήθησαν δι' αὐτοῦ⁹²· εἰς τὸ πάντα δὲ συμπεριλαμβάνονται σαφῶς καὶ οἱ αἰῶνες. Ἄν δὲ ἰσχυρισθοῦν ὅτι δὲν ἀρνοῦνται τὸ ὅτι ὁ Υἱὸς ἐγεννήθη πρὸ τῶν αἰώνων, ἅς μὴ διαφύγῃ τὴν προσοχήν μας ὅτι αὐτὸ πού δέχονται μὲ τοὺς λόγους εἰς τὴν πραγματικότητα τὸ ἀφαιροῦν. Θὰ ἐρωτήσωμεν δηλαδὴ αὐτοὺς πού παράγουν τὴν οὐσίαν τοῦ Μονογενοῦς ἐκ τοῦ μηδενός· τότε πού δὲν ὑπῆρχεν, ὅπως δέχεσθε, τί ἦτο ἐκεῖνο τὸ διάστημα; Ποίαν ὀνομασίαν θὰ ἐπινοήσετε δι' αὐτό; Διότι ἡ κοινὴ συνήθεια πρὸς

αἰῶσιν ἅπαν διάστημα ὑποβάλλει· ἐπειδὴ ὅπερ ἐν τοῖς αἰσθητοῖς ὁ χρόνος, τοῦτο ἐν τοῖς ὑπερκοσμίοις ἢ τοῦ αἰῶνος φύσις ἐστίν. Οὗτοι δέ, εἴ τι τρίτον ἐκ τῆς ἑαυτῶν σοφίας ἐπινοοῦσι, λεγέτωσαν. Ἔως δ' ἂν σιωπῶσι, μὴ λανθανέτωσαν δευτέραν αἰώνιον 5 τὴν τοῦ Μονογενοῦς οὐσίαν τιθέμενοι. Εἰ γὰρ ἦν τι διάστημα πρεσβύτερον τοῦ Υἱοῦ, συμπαρακτεινόμενον τῇ ζωῇ τοῦ Πατρὸς, ἐν τι τούτων ἦν δηλονότι. Ἄλλ' οὐτ' ἐστίν, οὔτε μὴ γένηται ἔννοια πρεσβυτέρα τῆς τοῦ Μονογενοῦς ὑποστάσεως. Παντὸς γὰρ τοῦ δυναμένου εἰς ἀρχαιότητος λόγον ἐπινοεῖσθαι ἀνωτέρα 10 ὑπαρξίς τοῦ Θεοῦ Λόγου τοῦ ἐν ἀρχῇ ὄντος πρὸς τὸν Θεὸν εὐρεθήσεται. Κἂν μυρίαίς φαντασίαις ἑαυτὸν ἐξαπατήσας ὁ νοῦς, καὶ τοῖς τῶν ἀνυπάρκτων ἀναπλασμοῖς ἐπιβάλλων, τὰ μὴ ὄντα περινοῇ, οὐδεμίαν τῶν πιασῶν μηχανὴν ἐξευρήσει, δι' ἧς δυνήσεται τῆς ἀρχῆς τοῦ Μονογενοῦς ἑαυτὸν ὑπερθεῖναι· καὶ 15 κατωτέρα τοῦ ἰδίου κινήματος τὴν ζωὴν καταλιπεῖν τῆς αὐτοζωῆς· καὶ τῷ ἰδίῳ λόγῳ τοῦ Θεοῦ Λόγου τὴν ἀρχὴν ὑπερβῆναι· καὶ αἰῶνας ἐποπτεῦσαι ἐρήμους τοῦ Θεοῦ τῶν αἰώνων.

14. Ἀφαιρούμενος δὲ τὴν ὀφειλομένην τῷ Μονογενεῖ δόξαν, σκοπεῖτε ποίοις αὐτὸν ἀποσεμνύνει λόγοις.

20 EYN. Ἔστι δέ, φησὶν, ἡ οὐσία τοῦ Υἱοῦ γεννηθεῖσα πρὸ πάντων γνώμη τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς.

ΒΑΣ. Τοῦτο μέγα προστίθησι τῷ Υἱῷ, τὸ πρεσβύτερον εἶναι τῆς κτίσεως, καὶ τῶν ποιημάτων αὐτὸν τῶν ἑαυτοῦ προὑπάρχειν, ἀρκοῦν εἰς δόξαν τῷ δημιουργῷ τῶν ὄλων τιθέμενος 25 τὸ κτισμάτων αὐτὸν τῶν ἑαυτοῦ προτετάχθαι. Τῆς γὰρ πρὸς τὸν Θεὸν καὶ Πατέρα κοινωνίας τὸ εἰς αὐτὸν ἤκον ἀλλοτριώσας,

93. Πού νά ἔχουν δηλαδή ἀνεξάρτητον πρὸ τοῦ Θεοῦ ὑπαρξίαν, χρόνον πού νά μὴ ἔχη δημιουργηθῆ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ καὶ νά μὴ σχετίζεται πρὸς αὐτόν.

ἔκφρασιν οἴουδήποτε διαστήματος χρησιμοποιοῖ ἢ τοὺς χρόνους ἢ τοὺς αἰῶνας· διότι ὅ,τι εἶναι διὰ τὰ αἰσθητὰ ὁ χρόνος, εἶναι διὰ τὰ πνευματικὰ ὄντα ἢ φύσις τοῦ αἰῶνος. Αὐτοὶ ὅμως, ἂν ἐπινοοῦν μὲ τὴν ἰδικήν των σοφίαν κάτι τρίτον, ἄς μᾶς τὸ εἰποῦν. Μέχρις ὅτου ὅμως σιωποῦν, ἄς μὴ διαφεύγη τὴν προσοχήν μας ὅτι ἐκλαμβάνουν τὴν οὐσίαν τοῦ Μονογενοῦς ὡς δευτέραν ἐν σχέσει πρὸς τοὺς αἰῶνας. Διότι, ἂν ὑπῆρχε κάποιο διάστημα ἀρχαιότερον τοῦ Υἱοῦ, πού νὰ συμπαρακτείνεται μὲ τὴν ζωὴν τοῦ Πατρός, θὰ ἦτο ἀσφαλῶς ἓνα διάστημα ἐκ τῶν αἰώνων. Δὲν ὑπάρχει ὅμως, οὔτε θὰ ὑπάρξῃ ἔννοια ἀρχαιότερα τῆς ὑποστάσεως τοῦ Μονογενοῦς. Διότι ὡς πρὸς τὴν ἀρχαιότητα ἢ ὑπαρξίς τοῦ Θεοῦ Λόγου, ὁ ὁποῖος ὑπῆρχεν ἐξ ἀρχῆς εἰς τὸν Θεόν, θὰ ἀποδειχθῇ ἀνωτέρα ἀπὸ ὅ,τιδὴποτε ἄλλο ἤμποροῦσε νὰ ἐπινοηθῇ. Ἀκόμη καὶ ἂν ἐξαπατήσῃ μὲ ἀμετρήτους φαντασίας τὸν ἑαυτὸν του ὁ νοῦς, καὶ μὲ τὸ νὰ ἀναπλάθῃ ἀνύπαρκτα πράγματα στοχάζεται αὐτὰ πού δὲν ὑπάρχουν, δὲν θὰ εὔρη κανένα ἀπ' ὅλα τὰ τεχνάσματα, μὲ τὸ ὁποῖον θὰ καταφέρῃ νὰ ξεπεράσῃ τὴν ἀρχὴν τοῦ Μονογενοῦς· νὰ ἀφήσῃ πίσω ἀπὸ τὰ ἰδικὰ του φτερουγίσματα τὴν ζωὴν αὐτοῦ πού εἶναι ἡ ζωὴ· νὰ ὑπερβῇ μὲ τὸν ἰδικόν του λόγον τὴν ἀρχὴν τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ· καὶ νὰ ἰδῇ αἰῶνας κενούς τῶν αἰώνων τοῦ Θεοῦ⁹³.

14. Ἀφοῦ δὲ ἀφαιρῇ τὴν ὀφειλομένην εἰς τὸν Μονογενῆ δόξαν, προσέξτε μὲ ποίους λόγους τὸν ἐξυμνεῖ.

ΕΥΝ. Ἡ οὐσία δὲ τοῦ Υἱοῦ, λέγει, συνίσταται εἰς τὸ ὅτι ἐγεννήθη πρὸ πάντων τῶν ὄντων, μὲ τὴν θέλησιν τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρός.

ΒΑΣ. Ὡς κάτι μεγάλο διὰ τὸν Υἱόν προσθέτει τοῦτο, τὸ ὅτι εἶναι ἀρχαιότερος τῆς κτίσεως καὶ ὅτι προϋπάρχει τῶν δημιουργημάτων του. Νομίζει ὅτι εἶναι ἀρκετὴ δόξα διὰ τὸν δημιουργὸν τῶν ὄλων τὸ νὰ τὸν θέσῃ πιὸ μπροστὰ ἀπὸ τὰ δημιουργήματά του. Ἀφοῦ δηλαδὴ τὸν ἀπεξένωσεν, ὅσον αὐτὸς ἤμποροῦσεν, ἀπὸ τὴν κοινωνίαν πρὸς τὸν Θεόν καὶ Πατέρα, ὁμολογεῖ τὴν δόξαν του μὲ τὸ νὰ τὸν προτάσῃ τῶν

ἐν τῇ τῶν κτισμάτων προτιμήσει τὴν δόξαν αὐτῷ μαρτυρεῖ. *Εἶτα* πρὸς τὸ ἀναίσχυντον τὴν βλασφημίαν ἐκφέρων τοῖς ἀφύκτοις ἡμᾶς, ὡς οἶεται, τῶν λογισμῶν ἀνάγκαις περιστοιχίζεται.

- 5 *EYN.* Ἦτοι γὰρ ὄντα, φησίν, ἐγέννησεν ὁ Θεὸς τὸν Υἱόν, ἢ οὐκ ὄντα. Ἄλλ' εἰ μὲν οὐκ ὄντα, μηδεὶς μοι, φησί, τόλμαν ἐπεγκαλείτω. *Εἰ* δὲ ὄντα, οὐκ ἀτοπίας μόνον καὶ βλασφημίας, ἀλλὰ καὶ πάσης εὐθειας ὑπερβολὴν ὁ λόγος ἔχει· τῷ γὰρ ὄντι οὐ δεῖ γεννήσεως.
- 10 *ΒΑΣ.* Τὸ μὲν οὖν πολυθρύλλητον σόφισμα, τὸ πάλαι μὲν ἐξευρεθὲν παρ' ἑτέρων, τελείως δὲ νῦν ἐν ταῖς ἀπρηυθριασμέναις καὶ ἀναισχύντοις γλώσσαις ὑπὸ τούτων ἐξεργασθὲν, τοῦτο ἔστιν. Ἡμεῖς δὲ πρῶτον ἐκεῖνο τοὺς ἀκροατὰς ὑπομνήσομεν, ὅτι οὗτός ἐστιν, ὁ διὰ τὴν τῶν πολλῶν ἄγνοιαν ἀνθρωπικῶς
- 15 ἑξακουόντων τῆς γεννήσεως τοῦ Υἱοῦ, εἰς ἀνάγκην ἐληλυθὼς τῶν λόγων τούτων· οὗτος ὁ ἀπὸ τῶν σωματικῶν ἐννοιῶν ἐπὶ τὴν πνευματικὴν θεωρίαν τὰς ἀπαιδεύτους ψυχὰς ἐπανάγων· ὅς, ἐπειδὴ τὰ γεννώμενα ζῶα οὐκ ὄντα πρότερον, εἶτα γεννᾶται, καὶ ὁ σήμερον γεννηθεὶς, χθὲς οὐχ ὑπῆρχε· ταύτην καὶ ἐπὶ τὴν
- 20 τοῦ Μονογενοῦς ὑποστάσεως τὴν ἐννοίαν μεταφέρει. Καὶ ἐπειδὴ γεγέννηται, φησίν, οὐχ ὑπῆρχε πρὸ τῆς γεννήσεως. Οὕτω μεγαλοφυῶς τὴν γέννησιν ἡμῖν τοῦ Μονογενοῦς θεολογεῖ, καὶ διὰ τοιούτων λόγων τὰ ἄρρωστήματα τῶν ἀδελφῶν ἡμῶν ἐπανορθοῦται, ἄξιος ὢν, εἶπερ τις, ἀκοῦσαι τῆς παροιμίας, ὅτι, «Ἰατρέ,
- 25 θεράπευσον σεαυτόν». Τίνα μέντοι καὶ παραμυθίαν τῆς ἀτόπου ταύτης νόσου τῶν λογισμῶν αὐτῷ προσενέγκωμεν, ἢ τὰ παρὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος διὰ τοῦ μακαρίου Ἰωάννου λαληθέντα, ἡμῖν, ὅτι «Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν,

κτισμάτων. Κατόπιν κατευθύνει τὴν βλασφημίαν πρὸς τὴν ἀναισχυντίαν, καί, ὅπως νομίζει, μᾶς ἀναγκάζει νὰ δεχθοῦμεν ἀναποφεύκτως τὰς συνεπείας τῶν συλλογισμῶν του.

ΕΥΝ. Ὁ Θεὸς ἐγέννησε τὸν Υἱόν, ὁ ὁποῖος ἦ ὑπῆρχε ἢ δὲν ὑπῆρχεν. Ἄν ὁμως δὲν ὑπῆρχε, τότε, λέγει, κανεὶς ἄς μὴ μὲ κατηγορῇ διὰ τόλμην. Ἄν ὁμως ὑπῆρχε καὶ τὸν ἐγέννησεν, αὐτὸ δὲν εἶναι μόνον ἄτοπον καὶ βλάσφημον, ἀλλὰ καὶ ὑπερβολικὰ βλακῶδες· διότι αὐτὸς ποῦ ὑπάρχει δὲν χρειάζεται νὰ γεννηθῇ.

ΒΑΣ. Αὐτὸ λοιπὸν εἶναι τὸ περίφημον σόφισμα, τὸ ὁποῖον εὐρέθη μὲν παλαιότερα ἀπὸ ἄλλους, ἐπεξεργάσθηκε ὁμως τέλεια ἀπ' αὐτοὺς εἰς τὰ ἀδιάντροπα καὶ ἀναίσχυντα στόματά των. Ἐγὼ ὁμως θὰ ὑπενθυμίσω ἐν πρώτοις εἰς τοὺς ἀκροατάς, ὅτι αὐτὸς εἶναι ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος λόγῳ τῆς ἀγνοίας τῶν πολλῶν, οἱ ὁποῖοι ἐκλαμβάνουν τὴν γέννησιν τοῦ Υἱοῦ ἀνθρώπινα, ἐξηναγκάσθη νὰ εἰπῇ αὐτοὺς τοὺς λόγους· αὐτὸς εἶναι ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος ἐπαναφέρει τὰς ἀπαιδεύτους ψυχὰς ἀπὸ τὰς σωματικὰς ἐννοίας εἰς τὴν πνευματικὴν θεωρίαν· αὐτὸς ποῦ, ἐπειδὴ τὰ ζῶα ποῦ γεννῶνται δὲν ὑπάρχουν προηγουμένως, ἀλλὰ γεννῶνται κατόπιν, καὶ αὐτὸς ποῦ ἐγεννήθη σήμερα δὲν ὑπῆρχε χθές, μεταφέρει αὐτὴν τὴν ἔννοιαν καὶ εἰς τὴν ὑπόστασιν τοῦ Μονογενοῦς. «Καὶ ἐπειδὴ ἐγεννήθη, λέγει, δὲν ὑπῆρχε πρὸ τῆς γεννήσεως». Μὲ τὴν ἰσοπαλίαν θεολογεῖ δι' ἡμᾶς περὶ τῆς γεννήσεως τοῦ Μονογενοῦς, καὶ μὲ τέτοιους λόγους θεραπεύει τὰς ἀσθενείας τῶν ἀδελφῶν μας, ἐνῶ τοῦ ἀξίζει, περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλον, νὰ ἀκούσῃ τὴν παροιμίαν· «Ἰατρέ, θεράπευσε τὸν ἑαυτὸν σου»⁹⁴.

Τί φάρμακον λοιπὸν νὰ τοῦ προσφέρωμεν διὰ τὴν ἀνάρμοστον αὐτὴν ἀσθενείαν τῶν λογισμῶν παρὰ αὐτὰ ποῦ τὸ ἅγιον Πνεῦμα μέσῳ τοῦ μακαρίου Ἰωάννου μᾶς εἶπεν, ὅτι «ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος»⁹⁵; Μὲ τὰς δύο αὐτὰς ἐκφράσεις ἀπέκλεισεν ὁ εὐαγγε-

95. Ἰω. 1, 1.

καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος); Διὰ τούτων τῶν δύο ῥήσεων ἀπέκλεισεν ὁ εὐαγγελιστὴς, μιᾶς ἀνυπερβάτου, καὶ ἑτέρας ἀνεκβάτου. Οὐτε γὰρ ἀρχῆς ἐστὶ τι ἐπινοῆσαι πρὸς ὑπερβύτερον· οὐ γὰρ ἔτι ἂν εἴη ἀρχή, εἴπερ ἔχοι τι ἑαυτῆς ἐξώτερον· οὐτε τό, («^ς Ἦν»), διαβάντας 5 τῷ λογισμῷ, εἰς τὸ ὅτε οὐκ ἦν δυνατὸν ὑπερκύψαι. Ἀθέτησις γάρ ἐστι τοῦ («^ς Ἦν»), ἢ τοῦ ὅτι οὐκ ἦν ἐπίνοια. Εἰ μὲν γὰρ ἡ ἀρχὴ τῶν πρὸς ἕτερον λεγομένων ἦν, ὡς τὸ ἀρχὴ σοφίας, καὶ ἀρχὴ ὁδοῦ ἀγαθῆς, καί, («^ς Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεός,») ἦν ἂν τυχόν, τοῦ ἐκ τοιαύτης ἀρχῆς ὑφεστῶτες, δι' ἐνθυμήσεως, ὑπερβῆναι τὴν 10 γέννησιν. Ἐπειδὴ δὲ τὸ σημαινόμενον τοῦτο τῆς ἀρχῆς ἀπολελυμένον καὶ ἄσχετον, τὴν ἀνωτάτω φύσιν δηλοῖ, πῶς οὐ καταγέλαστος ὁ τὰ ἐξωτέρω ταύτης ἐπινοῶν, ἢ ἐπιχειρῶν αὐτῆν τοῖς λογισμοῖς ὑπερβάλλειν; Συμπαρεκτείνεται δὲ καὶ τό, («^ς Ἦν»), τῷ ἀνυπερθέτῳ τῆς ἀρχῆς ταύτης. Οὐ γὰρ τὴν ἀπὸ χρόνου ὑπαρ- 15 ξιν τὸ («^ς Ἦν») ὑποφαίνει, ὡς τό, («^ς Ἄνθρωπος ἦν ἐν χώρᾳ τῆ Ἀδσίτιδι») καί, («^ς Ἦν ἄνθρωπος ἐξ Ἀρμαθαίμ») καὶ τό, («^ς Ἡ δὲ γῆ ἦν ἀόρατος») ἀλλ' αὐτὸς ἡμῖν ὁ εὐαγγελιστὴς ἐν ἑτέρῳ λόγῳ τοῦ τοιούτου, («^ς Ἦν»), τὸ σημαινόμενον ἔδειξεν, εἰπὼν· («^ς Ὁ ὢν καὶ ὁ ἦν, καὶ ὁ παντοκράτωρ»). Οἶον γὰρ τὸ ὢν, τοιοῦτον καὶ 20 τὸ ἦν, αἰτιδιον ὁμοίως καὶ ἄχρονον. Οὐκ ὄντα δὲ λέγειν τὸν ἐν ἀρχῇ ὄντα, οὐτε διασώζοντός ἐστι τὴν ἐννοίαν τῆς ἀρχῆς, οὐτε συνάπτοντος αὐτῇ τὴν ὑπαρξιν τοῦ Μονογενοῦς. Ἀνεπινώθητον μὲν γὰρ τῆς ἀρχῆς τὸ πρὸς ὑπερβύτερον, ἀχώριστον δὲ ταύτης τοῦ Θεοῦ Λόγου τὸ εἶναι. Ὡστε ἐφ' ὅσον ἂν βουληθῆς ταῖς τοῦ 25 νοῦ πολυπραγμοσύναις ἀναδραμεῖν, ὑπερβῆναι τὸ ἦν, καὶ ἔξω τούτου γενέσθαι τοῖς λογισμοῖς οὐ δυνήσῃ.

15. Ἀντερωτάσθω τοίνυν καὶ παρ' ἡμῶν· πότερον ἐν ἀρχῇ ἦν πρὸς τὸν Θεὸν ὁ Θεὸς Λόγος, ἢ ὕστερον προσεγένετο; Εἰ

λιστής τήν διδασκαλίαν των· ἡ μία ἔκφρασις εἶναι ἀνυπέρβατος καί ἡ ἄλλη ἀδιάβατος. Διότι δέν εἶναι δυνατὸν οὔτε νὰ ἐπινοήσῃ κανεὶς κάτι ἀρχαιότερον τῆς ἀρχῆς, διότι δέν θὰ ἦτο ἀρχή, ἐὰν εἶχε κάτι πού νὰ προηγῆται αὐτῆς, οὔτε εἶναι δυνατὸν νὰ διαβῆ τὸ «ἦν» μὲ τὴν σκέψιν καὶ νὰ φθάσῃ εἰς τὸ «ὄτε οὐκ ἦν». Διότι ἡ σκέψις ὅτι δέν ὑπῆρχε καταργεῖ τὸ ὅτι ὑπῆρχεν. Ἐὰν δηλαδὴ τὸ «ἀρχή» ἦτο ἀπ' αὐτὰ πού λέγονται ἐν σχέσει πρὸς κάτι ἄλλο, ὅπως τὸ «ἀρχὴ σοφίας» καὶ τὸ «ἀρχὴ ὁδοῦ ἀγαθῆς» καὶ «Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεός», ἴσως ἦτο δυνατὸν μὲ τὸν νοῦν νὰ ὑπερβουῖμεν τὴν γέννησιν αὐτοῦ πού ὑπόκειται ὡς τοιαύτη ἀρχή. Ἐπειδὴ ὁμως ἡ σημασία τῆς ἀρχῆς ἐδῶ εἶναι ἀπόλυτος καὶ ἄσχετος καὶ σημαίνει τὴν ὑψίστην φύσιν, δέν εἶναι καταγέλαστος αὐτὸς πού ἐπινοεῖ πράγματα πρὸ αὐτῆς ἢ ἐπιχειρεῖ μὲ τὸν νοῦν νὰ τὴν ξεπεράσῃ; Μαζὺ δὲ μὲ τὸ ἀνυπέρβατον αὐτῆς τῆς ἀρχῆς ἐκτείνεται καὶ τὸ «ἦν». Διότι τὸ «ἦν» δέν σημαίνει ὅτι ὑπῆρχεν ἀπὸ καιρὸν, ὅπως τό· «ἄνθρωπος ἦν ἐν χώρᾳ τῆ Αὐσίτιδι»⁹⁶, καί· «ἦν ἄνθρωπος εἰς Ἀρμαθαίμ»⁹⁷, καὶ τό· «ἡ δὲ γῆ ἦν ἀόρατος»⁹⁸, ἀλλ' ὁ ἴδιος ὁ εὐαγγελιστής μᾶς ἔδειξεν εἰς ἄλλην συνάφειαν τὴν σημασίαν τοῦ «ἦν» μὲ τὸ νὰ εἰπῆ· «Ὁ ὦν καὶ ὁ ἦν καὶ ὁ παντοκράτωρ»⁹⁹. Τὴν σημασίαν πού ἔχει τὸ «ὦν» ἔχει καὶ τὸ «ἦν», σημαίνει ὁμοίως τὸ αἶδιον καὶ ἄχρονον. Μὲ τὸ νὰ δέχεται ὁμως κανεὶς ὡς οὐκ ὄντα, τὸν ἐξ ἀρχῆς ὄντα, οὔτε διαφυλάσσει τὴν ἔννοιαν τῆς ἀρχῆς οὔτε συνάπτει πρὸς αὐτὴν τὴν ὑπαρξιν τοῦ Μονογενοῦς. Διότι δέν εἶναι δυνατὸν νὰ σκεφθῆ κανεὶς κάτι ἀρχαιότερον τῆς ἀρχῆς, ἢ ὑπαρξις δὲ τοῦ Θεοῦ Λόγου δέν χωρίζεται ἀπ' αὐτήν. Ὡστε ἐφ' ὅσον θελήσῃ μὲ τὴν μεσολάβησιν τοῦ νοῦ νὰ ἀνέβῃ, δέν θὰ ἠμπορέσῃ νὰ ξεπεράσῃ τὸ «ἦν», καὶ νὰ εὐρεθῆ μὲ τὴν σκέψιν ὑπεράνω αὐτοῦ.

15. Σειρά μας τώρα νὰ τὸν ἐρωτήσωμεν καὶ ἑμεῖς. Τί ἐκ τῶν δύο δέχεται; Ὑπῆρχεν ἐξ ἀρχῆς εἰς τὸν Θεόν, ὁ Θεὸς Λό-

98. Γέν. 1, 2.

99. Ἀποκ. 1, 8.

μὲν γὰρ ἦν, «Παῦσον τὴν γλῶσσάν σου ἀπὸ κακοῦ», τῆς τοῦ, ὅτι
 οὐκ ἦν, βλασφημίας· εἰ δέ, ὅπερ οὐδὲ θέμις εἰπεῖν, τοῖς σοῖς
 οἰκειότερον πρὸς σέ χρήσομαι ῥήμασιν, ὅτι οὐ βλασφημίας
 μόνον, ἀλλὰ καὶ παρανοίας ὑπερβολὴν ὁ λόγος ἔχει, ἀνθρώπους
 5 ἀπαιτεῖν τῶν λόγων τοῦ Πνεύματος τὰς εὐθύνas, καὶ μαθητὴν
 μὲν εἶναι τῶν Εὐαγγελίων ὁμολογεῖν, αὐτῶν δὲ τούτων κατεξανί-
 στασθαι. Σκόπει γὰρ τὰς θείας φωνάς, ὡς ἀκριβῶς καὶ σαφῶς
 τῇ πρὸ αἰώνων γενέσει τοῦ Υἱοῦ μαρτυροῦσιν. Ἐπειδὴ γὰρ ὁ
 μὲν Ματθαῖος τῆς κατὰ σάρκα γεννήσεως ἐξηγητὴς γέγονεν,
 10 ὡς αὐτὸς φησὶ, «Βίβλος γενέσεως Ἰησοῦ Χριστοῦ υἱοῦ Δαβίδ»,
 ὁ δὲ Μάρκος ἀρχὴν τοῦ Εὐαγγελίου τὸ Ἰωάννου πεποίηκε κή-
 ρημα, εἰπὼν· «Ἀρχὴ τοῦ εὐαγγελίου Ἰησοῦ Χριστοῦ, καθὼς
 γέγραπται ἐν Ἡσαΐα τῷ προφήτῃ· Φωνὴ βοῶντος ἐν τῇ ἐρήμῳ»,
 ὁ δὲ Λουκᾶς, καὶ αὐτὸς διὰ τῶν σωματικῶν ἀρχῶν τῇ θεολογίᾳ
 15 προσέβη· ἀναγκαίως ὁ εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης, τελευταῖος
 ἔλθων εἰς τὸ γράφειν, παντὸς αἰσθητοῦ, καὶ χρόνου τοῦ τοῖς
 τοιοῦτοις παρεπομένον, τὴν διάνοιαν ὑπεράρας, μᾶλλον δὲ ὑψω-
 θεὶς τῇ δυνάμει τοῦ Πνεύματος, αὐτῷ προσέβη τῷ πάντων ἐπέ-
 κεινα, μονονουχὶ διαμαρτυρόμενος καὶ αὐτὸς, ὅτι εἰ καὶ ἐγγνώ-
 20 καμεν κατὰ σάρκα Χριστόν, ἀλλὰ νῦν οὐκέτι γινώσκομεν. Λα-
 βόμενος γὰρ αὐτῆς τῆς ἀρχῆς, καὶ πάσας τὰς σωματικὰς τε
 καὶ χρονικὰς ἐννοίας κατωτέρας τῆς ἑαυτοῦ θεολογίας ἀπολι-
 πών, ὑπερεφώνησε τὰ προλαβόντα κηρύγματα τῇ μεγαλοφυΐα
 τῆς γνώσεως. Οὐκ ἀπὸ Μαρίας, φησὶν, ἡ ἀρχή, οὐδὲ ἀπὸ τῶνδε
 25 τῶν χρόνων. Ἀλλὰ τί; «Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος

100. Ψαλμ. 33, 14. 101. Ματθ. 1, 1.

102. Μαρκ. 1, 1· Ἦσ. 40, 3.

103. Οἱ πλείστοι τῶν Πατέρων δέχονται ὅτι ὁ Ἰωάννης ἔγραψε θεολο-
 γικώτερον Εὐαγγέλιον τῶν συνοπτικῶν, οἱ ὅποιοι ἐμμένουν κυρίως εἰς τὴν

γος, ἢ προσετέθη κατόπιν; Διότι ἂν μὲν ὑπῆρχε τότε «ἄς παύση ἢ γλῶσσα σου νὰ λέγη τὸ κακόν»¹⁰⁰ τὴν βλασφημίαν δηλαδή ὅτι δὲν ὑπῆρχεν· ἂν ὅμως δὲν ὑπῆρχε, πράγμα πού δὲν εἶναι ὀρθόν νὰ τὸ εἰπῆ κανεὶς, θὰ χρησιμοποιοῦσα ἀπέναντί σου τοὺς λόγους πού σοῦ εἶναι οἰκείοι, ὅτι αὐτὸ δὲν εἶναι μόνον ὑπερβολικὴ βλασφημία ἀλλὰ καὶ ἀνοησία, τὸ νὰ κρίνουν δηλαδή οἱ ἄνθρωποι τοὺς λόγους τοῦ Πνεύματος, καὶ νὰ ὁμολογῆς μὲν ὅτι εἶσαι μαθητὴς τῶν Εὐαγγελίων, νὰ ἐναντιώνεσαι ὅμως εἰς αὐτὰ τὰ ἴδια. Πρόσεξε μὲ πόσῃν ἀκρίβειαν καὶ σαφήνειαν αἱ Γραφαὶ μαρτυροῦν τὴν προαιωνίαν γέννησιν τοῦ Υἱοῦ. Ἐπειδὴ δηλαδή ὁ μὲν Ματθαῖος ἐξηγεῖ τὴν κατὰ σάρκα γέννησιν, ὅπως ὁ ἴδιος λέγει· «βίβλος γενέσεως Ἰησοῦ Χριστοῦ, υἱοῦ Δαβὶδ»¹⁰¹, ὁ δὲ Μάρκος ἀρχίζει τὸ Εὐαγγέλιον μὲ τὸ κήρυγμα τοῦ Ἰωάννου, λέγων· «ἀρχὴ τοῦ εὐαγγελίου Ἰησοῦ Χριστοῦ, καθὼς γέγραπται ἐν Ἡσαΐα τῷ προφήτῃ· Φωνὴ βοῶντος ἐν τῇ ἐρήμῳ»¹⁰², καὶ ὁ Λουκᾶς δὲ προσέτι ἀρχίζει ἀπὸ τὰ σωματικὰ διὰ νὰ φθάσῃ εἰς τὴν θεολογίαν, κατ' ἀνάγκην ὁ εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης, πού τελευταῖος συνέγραψεν¹⁰³, ἀφοῦ ὑψώσε τὸν νοῦν του πάνω ἀπὸ κάθε αἰσθητὸν καὶ πάνω ἀπὸ τὸν χρόνον πού συνυπάρχει μὲ τὰ αἰσθητά, ἢ μάλλον ἀφοῦ ὑψώθηκε μὲ τὴν δύναμιν τοῦ Πνεύματος, ἐπλησίασεν αὐτὸν τὸν ἴδιον τὸν Θεὸν πού εὑρίσκεται πέρα ἀπ' ὅλα, σχεδὸν ὡσάν νὰ ἐπιβειωῖν καὶ αὐτὸς ὅτι «μολοντί ἔχομεν γνωρίσει τὸν κατὰ σάρκα Χριστόν, τώρα πλέον δὲν τὸν γνωρίζομεν ἔτσι»¹⁰⁴. Ἀφοῦ δηλαδή ὠρμήθη ἀπὸ τὴν ἰδίαν ἀρχὴν καὶ ἄφησεν ὅλας τὰς ἄλλας ἐννοίας καὶ τὰς σωματικὰς καὶ τὰς χρονικὰς, ὡς κατωτέρας τῆς θεολογίας του, διεκήρυξε τὰ προαναφερθέντα κηρύγματα μὲ μεγαλοφυῆ γνῶσιν. Ἡ ἀρχὴ τοῦ Λόγου, λέγει, δὲν ξεκινᾷ ἀπὸ τὴν Μαρίαν, οὔτε ἀπὸ τὸν ἰδικὸν μας χρόνον, ἀλλὰ «ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὁ

παρουσίασιν τῆς ἀνθρωπότητος τοῦ Ἰησοῦ. Συμπληρῶν αὐτοὺς ὁ Ἰωάννης θεολογεῖ περισσότερο.

104. Β' Κορ. 5, 16.

- ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος» τὴν ἐξ αἰδίου ὑπαρξιν, τὴν ἀπαθῆ γέννησιν, τὸ συμφυὲς τῷ Πατρὶ, τὸ μεγαλεῖον τῆς φύσεως, πάντα ἐν τοῖς ὀλίγοις ῥήμασι συλλαβῶν, καὶ τῇ προσθήκῃ τοῦ, («[†]Ην»), ἀναγαγὼν εἰς τὴν ἀρχήν, ὡσπερ ἀποφράττων
- 5 τὰ στόματα τῶν, ὅτι οὐκ ἦν, βλασφημούντων, καὶ πόρρωθεν τὰς τῶν τοιούτων σοφισμάτων παρεισδύσεις ὑποτεμνόμενος. *Εἶτα* διὰ τῆς θεολογίας οἷον ὑπογραφήν τινα ἐναργῆ τῆς φύσεως τοῦ Μονογενοῦς ἐντυπώσας, ὡς ἤδη γνωρίζουσιν ὑποδείκνυσι τῇ φωνῇ λέγων· «Οὗτος ἦν ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν Θεόν»·
- 10 πάλιν ἐνταῦθα τῇ προσθήκῃ τοῦ («[†]Ην»), τῇ αἰδιότητι τοῦ Πατρὸς τοῦ Μονογενοῦς συνάπτων τὴν γέννησιν. Καὶ πάλιν· «Ζωὴ ἦν, καὶ ἡ ζωὴ ἦν τὸ φῶς τῶν ἀνθρώπων, καὶ ἦν τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν». Ἄλλ' ὁμως οὕτω πανταχόθεν τοῦ λόγου ταῖς τοῦ αἰδίου προσθήκαις ἠσφαλισμένον, πάσας παρωσάμενος τὰς μαρτυρίας
- 15 τοῦ Πνεύματος, καὶ οὐδὲ ἀκούειν δοκῶν οὕτως ἡμῖν πυκνῶς ἐμβροῶντος τό, («[†]Ην»), οὐκ ὄν, φησίν, ἐγεννήθη. Οὐκοῦν ὕστερον προσγεγέννηται. Εἰ δὲ τοῦτο ἐν ἀρχῇ οὐκ ἦν, ὡς φατε, τίνα περιφανεστέραν μάχην ἐπιδείσειέ τις πρὸς τὰς φωνὰς τῶν *Εὐαγγελίων* αἷς πεπιστεύκαμεν;
- 20 16. Καὶ μὴν ἐκεῖνό γε τίτι οὐκ ἂν τῶν εὐγνωμόνων συνδόξειεν, ὅτι ὡσπερ ὀφθαλμὸς τῶν περιλαμπομένων τύπων ἐκπεσών, ἀναγκαίως δι' ἐρημίαν τοῦ φωτὸς τῆς ἐνεργείας ἴσταται· οὕτω δὲ καὶ ὁ νοῦς ἐπὶ τὸ ἔξω τοῦ ὄντος ταῖς φαντασίαις εἰσβιαζόμενος, οἷόν τινος φωτὸς τῆς ἀληθείας ἐπιλειπούσης, συγ-
- 25 χυθεὶς καὶ ἀνοηταίνων τῆς νοήσεως ἀπολήγει; Οὗτ' ἂν οὖν ὀφθαλμὸς ἔξω τοῦ φωτὸς τῷ ὄραϊν χρῆσθαι δύναιτο, οὔτε ψυχὴ τῆς τοῦ Μονογενοῦς ἐννοίας παρενεχθεῖσα, τῇ νοήσει κεχρησθαι.

Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος»¹⁰⁵. Μέσα εἰς ὀλίγας λέξεις περιέκλεισε τὴν αἰδίου ὕπαρξιν, τὴν ἀπαθῆ γέννησιν, τὴν συνύπαρξιν πρὸς τὸν Πατέρα, τὸ μεγαλεῖον τῆς φύσεώς του, τὰ πάντα, καὶ μὲ τὴν προσθήκην τοῦ «ἦν» τὰ ἀνεβίβασεν ὅλα εἰς τὴν ἀρχὴν, ὡσάν νὰ ἀποφράττη τὰ στόματα αὐτῶν οἱ ὅποιοι βλασφήμως δέχονται ὅτι «οὐκ ἦν» καὶ ὡσάν νὰ ἀποκόπτη πολὺ ἔνωρις τὴν διεισδυσιν αὐτῶν τῶν σοφισμάτων. Κατόπιν ἀφοῦ διὰ τῆς θεολογίας διεζωγράφησε κατὰ κάποιον τρόπον σαφῶς τὴν φύσιν τοῦ Μονογενοῦς, ὡσάν νὰ τὸν γνωρίζουν ἤδη τὸν ὑποδεικνύει φωνακτὰ λέγων· «οὗτος ἦν ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν Θεόν»¹⁰⁶. Πάλιν ἐδῶ μὲ τὴν προσθήκην τοῦ «ἦν» συνάπτει τὴν γέννησιν τοῦ Μονογενοῦς πρὸς τὴν αἰδιότητα τοῦ Πατρὸς. Καὶ συνεχίζει· «ζωὴ ἦν, καὶ ἡ ζωὴ ἦν τὸ φῶς τῶν ἀνθρώπων, καὶ ἦν τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν»¹⁰⁷. Ἐνῶ ὅμως ἡ διδασκαλία αὐτὴ εἶναι διασφαλισμένη ἀπὸ παντοῦ μὲ τὰς προσθήκας περὶ τῆς αἰδιότητος, αὐτὸς παραγκωνίζει ὅλας τὰς μαρτυρίας τοῦ Πνεύματος, καὶ ἐνῶ ἔμεῖς ἐπαναλαμβάνομεν συχνὰ τὸ «ἦν», ὡσάν νὰ μὴν ἀκοῦη, λέγει ὅτι ἐγεννήθη, χωρὶς νὰ ὑπάρχη προηγουμένως. Ἐγεννήθη λοιπὸν ἐκ τῶν ὑστέρων. Ἄν ὅμως αὐτὸς δὲν ὑπῆρχεν ἐξ ἀρχῆς, ὅπως ἰσχυρίζεσθε, ποίαν ἄλλην πιὸ περιφανῆ μάχην ἐναντίον τῆς διδασκαλίας τῶν Εὐαγγελίων, εἰς τὴν ὁποίαν ἔχομεν πιστεύσει, νὰ φοβηθῆ κανεὶς;

16. Ἐπὶ πλέον ποῖος ἐκ τῶν συνετῶν δὲν θὰ συμφωνήσῃ, ὅτι ὅπως ὁ ὀφθαλμὸς, ἐὰν στραφῆ πρὸς τόπους ποὺ δὲν φωτίζονται, κατ' ἀνάγκην λόγῳ τῆς ἀπουσίας τοῦ φωτὸς δὲν ἠμπορεῖ νὰ ἰδῆ, ἔτσι καὶ ὁ νοῦς ποὺ μὲ τὴν φαντασίαν εἰσέρχεται βιαίως εἰς τὸν ἔξω τοῦ ὄντος χῶρον, ἐπειδὴ λείπει τὸ φῶς, ἡ ἀλήθεια, ὑφίσταται σύγχυσιν καὶ καταλήγει εἰς ἀνοήτους διαλογισμούς; Οὔτε ὁ ὀφθαλμὸς λοιπὸν, ἠμπορεῖ χωρὶς τὸ φῶς νὰ χρησιμοποίησῃ τὴν ὄρασιν, οὔτε ἡ ψυχὴ νὰ χρησιμοποίησῃ τὸν νοῦν, ἐφ' ὅσον ἔχει ἐκτραπή ἀπὸ τὴν ἔννοιαν

107. Ἰω. 1, 4-9.

Ἡ γὰρ τῆς ἀληθείας ἀπόπτωσις ἀορασία ἐστὶ διανοίας καὶ τυφλωσις. Ὡστε μάταιός ἐστι νοῦς καὶ τετύφλωται, τῷ ὄντι μηδὲν ἐπιστάμενος, ὃ τὰ τοῦ Μονογενοῦς πρᾶξύτερα κατειληφέναι φρονῶν ὥσπερ ἂν εἰ καὶ ὀφθαλμῷ τις ὀξυωπίαν προσμαρτυροίη, τοῖς ἐσκοτισμένοις ἐνατενίζοντι. («Ἐν τῷ φωτὶ σου γάρ, φησὶν, ὀφόμεθα φῶς»). Ὁ δὲ ἐν καταλήψει τοῦ ὅτε οὐπω ἦν τὸ φῶς γεγονέναι φάσκων, παραπλήσιον πέπονθε τοῖς ἐν ἐκστάσει φρενιτικῇ ὁρᾶν φανταζομένοις τὰ μὴ παρόντα. Τὰ γὰρ ὑπὲρ τὸν Υἱὸν οὐ νοεῖται. Ἐπειδὴ ὅ,τι περ ὀφθαλμῷ τὸ αἰσθητόν ἐστι φῶς, τοῦτο ψυχῇ ὁ Θεὸς ἐστὶ Λόγος. («Ἦν γάρ, φησί, τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν, ὃ φωτίζει πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον»). Ὡστε ἀφώτιστος ψυχῇ ἀδύνατός ἐστι πρὸς νόησιν. Πῶς ἂν οὖν τὰ ὑπεράνω τῆς γενέσεως τοῦ φωτὸς καταληφθεῖ; Χρῆν δὲ οἶμαι τοὺς καὶ μικρὸν γοῦν τῆς ἀληθείας πεφροντικότητας, ἀφεμένους τῶν σωματικῶν ὁμοιώσεων, καὶ τοῦ ταῖς ὕλικαῖς φαντασίαις τὰς περὶ Θεοῦ ἐννοίας καταρροπαίνειν, ταῖς παρὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος παραδοθείσαις ἡμῖν θεολογίαις ἀκολουθεῖν, καὶ ἀπὸ τῶν ἐρωτημάτων τούτων, ἃ τῶν γρίφων οὐδὲν ἀπολείπεται, τὴν ἐφ' ἑκάτερα ὑπόληψιν ἐπικίνδυνον ἐχόντων, νοεῖν μὲν ἀξίαν τοῦ Θεοῦ γέννησιν ἀπαθῆ, ἀμέριστον, ἀδιαίρετον, ἄχρονον, κατὰ τὴν ἀπολάμπουσαν τοῦ φωτὸς αὐγὴν τῇ θείᾳ γεννήσει προσαγομένους· νοεῖν δὲ εἰκόνα τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀοράτου, οὐ κατὰ τὰς τεχνητὰς ταύτας ὕστερον ἀπεργασθεῖσαν πρὸς τὸ ἀρχέτυπον, ἀλλὰ συνυπάρχουσαν καὶ παρυστηκυῖαν τῷ πρωτοτύπῳ ὑποστήσαντι, τῷ εἶναι τὸ ἀρχέτυπον, οὐσαν, οὐκ ἐκτυπωθεῖσαν διὰ μιμήσεως, ὥσπερ ἐν σφραγίδι τινὶ τῆς ὅλης φύσεως τοῦ Πατρὸς ἐναποσημανθεί-

τοῦ Μονογενοῦς. Διότι ἡ πτωσις ἐκ τῆς ἀληθείας εἶναι ἓνα εἶδος πνευματικῆς τυφλώσεως. Ὡστε εἶναι ἀνόητος καὶ τυφλός, δὲν γνωρίζει πράγματι τίποτε, ὁ νοῦς ποῦ νομίζει ὅτι συνέλαβεν αὐτὰ ποῦ ὑπάρχουν πρὸ τοῦ Μονογενοῦς· ἀλλοιῶς εἶναι σὰν νὰ θεωρῆ κανεὶς ὄξυν τὸν ὀφθαλμόν, ὁ ὁποῖος βλέπει τὰ σκοτάδια. Διότι λέγεται· «ἐν τῷ φωτί σου ὀφόμεθα φῶς»¹⁰⁸. Αὐτὸς δὲ ποῦ ἰσχυρίζεται ὅτι ἀντελήφθη τὸν καιρὸν ποῦ δὲν ὑπῆρχε τὸ φῶς, ἔχει πάθει τὸ ἴδιο μ' αὐτοὺς οἱ ὁποῖοι μέσα εἰς τὴν ἕκτασιν τῆς τρέλλας φαντάζονται ὅτι βλέπουν αὐτὰ ποῦ δὲν εἶναι γύρω τους. Διότι αὐτὰ ποῦ εἶναι πέρα ἀπὸ τὸν Υἱὸν δὲν συλλαμβάνονται. Ἐπειδὴ ὁ,τι ἀκριβῶς εἶναι τὸ αἰσθητὸν φῶς διὰ τὸν ὀφθαλμόν, τὸ ἴδιο εἶναι καὶ διὰ τὴν ψυχὴν ὁ Θεὸς Λόγος. Διότι λέγει ἡ Γραφή ὅτι «ἦτο τὸ φῶς τὸ ἀληθινὸν ποῦ φωτίζει κάθε ἄνθρωπον μὲ τὸν ἐρχομὸν του εἰς τὸν κόσμον»¹⁰⁹. Ἐπομένως ἡ ψυχὴ ποῦ δὲν ἔχει τὸ φῶς δὲν ἔμπορεῖ νὰ διαλογισθῆ. Πῶς λοιπὸν εἶναι δυνατὸν νὰ κατανοηθοῦν αὐτὰ ποῦ εὐρίσκονται ἐπάνω ἀπὸ τὴν γέννησιν τοῦ φωτός; Νομίζω δὲ ὅτι πρέπει, ὅσοι ἐνδιαφέρονται καὶ ὀλίγον ἔστω διὰ τὴν ἀληθειαν, ἀφοῦ ἀφήσουν τὰς σωματικὰς παρομοιώσεις καὶ τὸ νὰ καταρρυπαίνουν τὰς ἐννοίας περὶ Θεοῦ μὲ ὑλικὰς φαντασίας, νὰ ἀκολουθοῦν τὴν θεολογίαν, ἡ ὁποία μᾶς παρεδόθη ὑπὸ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, καὶ ἀντὶ αὐτῶν τῶν ἐρωτημάτων, ποῦ δὲν διαφέρουν καθόλου ἀπὸ τοὺς γρίφους καὶ ποῦ εἶναι ἐπικίνδυνα ὅπως καὶ ἂν τὰ ἐκλάβη κανεὶς, νὰ σκέπτονται γέννησιν ἀξίαν τοῦ Θεοῦ, ἀπαθῆ, ἀμέριστον, ἀδιαίρετον, ἄχρονον, καὶ νὰ πλησιάζουν τὴν γέννησιν μέσα εἰς τὴν χαραυγὴν τοῦ θείου φωτός. Νὰ κατανοοῦν δὲ τὴν εἰκόνα τοῦ ἀοράτου Θεοῦ, ὅχι ὡσάν νὰ κατεσκευάσθη ἐκ τῶν ὑστέρων ἐπὶ τῆ βάσει τοῦ πρωτοτύπου, ὅπως αὐταὶ αἱ τεχνηταὶ εἰκόνες, διότι αὕτη συνυπάρχει καὶ ὑφίσταται μαζὺ μὲ τὸ πρωτότυπον ποῦ τῆς ἔδωσεν ὑπαρξιν, μαζὺ μὲ τὴν ὑπαρξιν τοῦ πρωτοτύπου ὑπάρχει, καὶ δὲν ἐξετυπώθη διὰ τῆς μιμήσεως· ὅλη ἡ φύσις τοῦ Πατρὸς

109. Ἰω. 1, 9.

σης τῷ Υἱῷ. Εἰ δὲ βούλει, ὅποια τῶν τεχνῶν ἢ ὑπόστασις ἐκ τῶν διδασκόντων ὄλη τοῖς μαθητευομένοις ἐγγινομένη· οὔτε λείποντός τινος τοῖς διδάσκουσι, καὶ τῆς τελειώσεως τοῖς ἐκμανθάνουσι προσγινομένης. Ἡ τοῦτο μὲν οὐκ ἀκριβὲς πρὸς 5 ὁμοίωσιν, διὰ τὴν τοῦ χρόνου παράτασιν. Οἰκειότερον δὲ εἰπεῖν, ὅτι ὅποια τῶν νοημάτων ἢ φύσις τοῖς τοῦ νοῦ κινήμασιν ἀχρόνως συννυφισταμένη.

17. Καὶ μηδεὶς μοι συκοφαντεῖτω τὸν λόγον, εἴ τι τῶν ὑποδειγμάτων μὴ πάντη συμβαίνει τοῖς προκειμένοις. Οὐδὲ γὰρ 10 δυνατὸν τὰ μικρὰ καὶ φαῦλα τοῖς θείοις καὶ αἰδίοις μετὰ ἀκριβείας ἀρμόζειν, ἀλλ' ὅσον ἐλέγξει τὴν εἰρωνεῖαν τῶν οὐ δυναμένων δὴ γέννησιν ἀπαθῆ τῇ διανοίᾳ λαβεῖν. Εἰκῶν δὲ εἴρηται καὶ ἐστὶν ὁ Υἱὸς γεννητῆ, καὶ ἀπαύγασμά ἐστι τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ, καὶ σοφία, καὶ δύναμις, καὶ δικαιοσύνη Θεοῦ, οὐχ ὡς 15 ἕξις, οὐδὲ ὡς ἐπιτηδειότης, ἀλλ' οὐσία ζῶσα καὶ ἐνεργής, καὶ ἀπαύγασμά ἐστι τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ. Διόπερ καὶ ὄλον ἐν ἑαυτῷ δείκνυσι τὸν Πατέρα, ἐξ ὅλης αὐτοῦ τῆς δόξης ἀπανασθεῖς. Τὴν τοίνυν δόξαν τοῦ Θεοῦ μὴ ἔχειν ἀπαύγασμα λέγειν, ἢ τὴν σοφίαν τοῦ Θεοῦ μὴ συνεῖναι ποτε τῷ Θεῷ, πόσης τῆς ἀτο- 20 πίας; Ἄλλ' εἰ ἦν, φησὶν, οὐ γεγέννηται. Ἀποκρινώμεθα τοίνυν, ὅτι, ἐπειδὴ γεγέννηται, ἦν· οὐκ ἀγέννητον ἔχων τὸ εἶναι, ὧν δὲ ἀεὶ καὶ συνὼν τῷ Πατρὶ, ἐξ οὗ καὶ τὴν αἰτίαν τῆς ὑπάρξεως ἔχει. Πότε οὖν εἰς τὸ εἶναι παρὰ τοῦ Πατρὸς παρήχθη; Ἄφ' οὗ ἐστὶν ὁ Πατήρ; Ἄλλ' ἐξ αἰδίου, φησὶν, ὁ Πατήρ· ἐξ 25 αἰδίου τοίνυν καὶ ὁ Υἱός, γεννητῶς τῇ ἀγεννησίᾳ τοῦ Πατρὸς συναπτόμενος. Ὅτι δὲ οὗτος οὐχ ἡμέτερος ὁ λόγος, αὐτὰς τὰς τοῦ ἁγίου Πνεύματος φωνὰς αὐτοῖς παρεξόμεθα. Ἐκ μὲν οὖν τοῦ Ἐθαγγελίου λάβωμεν τό· «Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος»· ἐκ δὲ τοῦ

σάν εἰς κάποιαν σφραγίδα ἀπετυπώθη εἰς τὸν Υἱόν. Ἐὰν θέλης ἀκόμη, ὅπως ἡ ὑπόστασις τῶν τεχνῶν ἢ ὅποια μεταφέρεται ὀλόκληρη ἀπὸ τοὺς διδάσκοντας εἰς τοὺς μαθητάς, χωρὶς νὰ ἀφαιρῆται κάτι ἀπὸ τοὺς διδάσκοντας, ἐνῶ οἱ μαθηταὶ ἐκμανθάνουν τὸ σύνολον τῆς τέχνης. Ἡ μᾶλλον αὐτὸ δὲν εἶναι ἀκριβὲς πρὸς παρομοίωσιν, λόγῳ τοῦ ὅτι παρατείνεται ὁ χρόνος τῆς ἐκμάθησews, καταλληλότερον δὲ εἶναι νὰ εἰπῆ κανεὶς, ὅτι εἶναι ὅπως ἡ φύσις τῶν νοημάτων, ἢ ὅποια συνυπάρχει χωρὶς μεσολάβησιν χρόνου πρὸς τὰς κινήσεις τοῦ νοῦ.

17. Καὶ κανεὶς ἄς μὴ μοῦ κατηγορήσῃ τὸν λόγον, ἂν κάτι ἀπὸ τὰ παραδείγματα δὲν ἀρμόζει κατὰ πάντα ἐν προκειμένῳ. Διότι δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ταιριάσῃ κανεὶς μὲ ἀκρίβειαν τὰ μικρὰ καὶ τιποτένια πρὸς τὰ θεῖα καὶ αἰδία, παρὰ μόνον τόσον ὅσον διὰ νὰ ἐλέγξῃ τὴν εἰρωνείαν αὐτῶν πού δὲν ἤμποροῦν νὰ συλλάβουν τὴν γέννησιν ὡς ἀπαθῆ. Ὡνομάσθηκε δὲ καὶ εἶναι ὁ Υἱὸς εἰκῶν γεννητὴ καὶ εἶναι ἀπαύγασμα τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ καὶ σοφία καὶ δύναμις καὶ δικαιοσύνη τοῦ Θεοῦ, ὄχι ὡς ἕξις οὔτε ὡς ἐπιτηδειότης, ἀλλ' εἶναι οὐσία ζῶσα καὶ ἐνεργητική, καὶ εἶναι ἀπαύγασμα τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ. Διὰ τοῦτο καὶ φανερώνει μὲ τὸν ἑαυτὸν του ὀλόκληρον τὸν Πατέρα, διότι ἔλαμψεν ἀπὸ ὅλην τὴν δόξαν αὐτοῦ. Τὸ νὰ λέγῃ λοιπὸν κανεὶς ὅτι ἡ δόξα τοῦ Θεοῦ δὲν ἔχει ἀπαύγασμα ἢ ὅτι ἡ σοφία τοῦ Θεοῦ δὲν συνυπῆρχε κάποτε μὲ τὸν Θεόν, πόσον παράλογον εἶναι; «Ἄλλ' ἐὰν ὑπῆρχε, λέγει, δὲν ἐγεννήθη». Θὰ ἀπαντήσωμεν λοιπὸν ὅτι ἐπειδὴ ἐγεννήθη, διὰ τοῦτο ὑπῆρχεν· ἡ ὑπαρξίς του δὲν εἶναι ἀγέννητος, ἀλλ' ὑπῆρχε πάντοτε καὶ συνυπῆρχε μὲ τὸν Πατέρα, ὁ ὁποῖος εἶναι καὶ ἡ αἰτία τῆς ὑπάρξεώς του. Πότε λοιπὸν τοῦ ἐδόθη ἀπὸ τὸν Πατέρα ἢ ὑπαρξίς; Ἀπὸ τότε πού ὑπάρχει ὁ Πατήρ; «Ὁ Πατήρ ὁμως, λέγει, ὑπάρχει αἰδίως»· αἰδίως λοιπὸν ὑπάρχει καὶ ὁ Υἱός, ὁ ὁποῖος συνάπτεται γεννητῶς πρὸς τὴν ἀγεννησίαν τοῦ Πατρὸς. Διὰ νὰ φανῆ δὲ ὅτι αὐτὰ δὲν εἶναι ἰδικὰ μου λόγια, θὰ τοὺς παρουσιάσω τὰς ἰδίας τὰς ἐκφράσεις τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ἄς πάρωμεν λοιπὸν ἀπὸ μὲν τὸ Εὐαγγέλιον τό· «ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος»¹¹⁰, ἀπὸ τὸν

ψαλμοῦ ὡς ἐκ προσώπου τοῦ Πατρὸς εἰρημένον, τό· «Ἐκ γαστροῦ πρὸ ἑωσφόρου γεγέννηκά σε»· καὶ συνθέντες ἀμφοτέρα, εἴπωμεν, ὅτι καὶ ἦν καὶ γεγέννηται. Ἄλλὰ τὸ μὲν, «Γεγέννηκα», τὴν αἰτίαν ἀφ' ἧς ἔχει τὴν ἀρχὴν τοῦ εἶναι σημαίνει· τὸ δέ, 5 «Ἦν», τὴν ἄχρονον αὐτοῦ καὶ προαιώνιον ὕπαρξιν. Ὁ δὲ ἐπαγωνιζόμενος τῇ ἑαυτοῦ ἀπάτη, εἰς ἄτοπον τὸν λόγον ἀπάγειν οἶεται.

ΕΥΝ. Εἰ γὰρ, φησί, πρὸ τῆς γεννήσεως ἦν τῆς ἑαυτοῦ ὁ Υἱός, ἀγέννητος ἦν.

ΒΑΣ. Ἄλλὰ τὸ πρὸ τῆς γεννήσεως τοῦτο, ᾧ μάταιε, 10 ἦτοι ἀνὺπαρκτόν ἐστι παντελῶς, καὶ διανοίας ἀναπλασμός οὐδενὶ ἐρειδομένης ὑποκειμένῳ. Καὶ τί δεῖ ἀντιλέγειν τοῖς ἀνοήτοις; Παραπλήσιον γὰρ τοῦτο, ὡσπερ ἂν εἰ καὶ τῷ τὸν λογισμὸν ἐκ φρενίτιδος παρενεχθέντι διεμαχόμεθα. Ἡ εἰ πρὸς τι τῶν ὄντων φέρεται, καὶ πρὸς τὴν τῶν αἰώνων ἔννοιαν ἐνεχθή- 15 σεται. Ἄλλ' εἴπερ αἰῶνες πάντες κάτω πού τῆς γενέσεως τοῦ Μονογενοῦς νοοῦνται, αὐτοῦ ἐκείνου ὄντες ποιήματα, μάταιος ὁ ἐπιζητῶν τῆς ὑποστάσεως τοῦ Υἱοῦ τὰ πρεσβύτερα. Οὐδὲν γὰρ ἀλλοιότερον ἐρωτᾷ, ἢ εἰ καὶ περὶ τοῦ Πατρὸς ἐπνηθάνετο, πότερον ὑπῆρχε πρὸ τῆς ἰδίας συστάσεως, ἢ οὐχί. Ὡς γὰρ ἐκεῖ 20 ἀνόητον τὸ ἐρώτημα, ἐπὶ τοῦ ἀναρχοῦ καὶ ἀγεννήτου ζητεῖν τὸ ἀνώτερον· οὕτω καὶ ἐνταῦθα, ἐπὶ τοῦ ἐξ αἰδίου τῷ Πατρὶ συνόντος, καὶ οὐδὲν ἔχοντος μέσον ἑαυτοῦ τε καὶ τοῦ γεννήσαντος, χρονικὰς ποιεῖσθαι τοῦ προτέρου τὰς ἐρωτήσεις, τῆς ἴσης ὄντως ἀνοίας. Παραπλήσιον γὰρ ἐρωτᾶν, τί ἔσται μετὰ 25 τὴν τελευταίην τοῦ ἀθανάτου, καὶ ἐπιζητεῖν τί ὑπῆρχε πρὸ τῆς γεννήσεως τοῦ αἰδίου. Οἱ δέ, ἐπειδὴ τὸ ἀναρχον τοῦ Πατρὸς αἰδίου ὀνομάζεται, ταῦτόν τὸ ἀνάρχῳ τὸ αἰδίου ἀποφαίνουσι, καὶ ἐπειδὴ μὴ ἀγέννητος ὁ Υἱός, οὐδὲ αἰδίου εἶναι ὁμολογοῦσι.

ψαλμὸν δὲ αὐτὸ πού εἶναι σάν νά τὸ εἶπε ὁ Πατὴρ, τόΨ «ἐκ γαστρὸς πρὸ ἑωσφόρου γεγέννηκά σε»¹¹¹ καὶ ἀφοῦ τὰ συνθέσωμεν καὶ τὰ δύο, ἄς ποῦμε ὅτι καὶ ὑπῆρχε καὶ ἐγεννήθη. Ἀλλὰ τὸ μὲν «γεγέννηκα» σημαίνει τὴν αἰτίαν, ἡ ὁποία τοῦ ἔδωσε τὴν ἀρχὴν τῆς ὑπάρξεως, τὸ δὲ «ἦν» τὴν ἀχρονον καὶ προαιώνιον ὑπαρξίν του. Αὐτὸς ὁμως μὲ τὸ νά ὑπερασπίζη τὴν πλάνην του, νομίζει ὅτι ὁδηγεῖ τὸ ἐπιχείρημα εἰς ἀτοπίαν.

ΕΥΝ. Διότι ἔαν, λέγει, ὑπῆρχε πρὸ τῆς γεννήσεώς του ὁ Υἱός, ἦτο ἀγέννητος.

ΒΑΣ. Αὐτὸ ὁμως τὸ πρὸ τῆς γεννήσεως, ἐλαφρόμυαλέ μου, εἶτε εἶναι παντελῶς ἀνύπαρκτον καὶ κατασκευάσμα τῆς διανοίας, ἡ ὁποία εἰς οὐδεμίαν βᾶσιν στηρίζεται, — ἀλλὰ διατί νά ἀπαντᾷ κανεὶς εἰς τοὺς ἀνοήτους; Αὐτὸ εἶναι ὡσάν νά φιλονικοῦμεν μὲ κάποιον πού ἔχει χάσει τὰ λογικά του— εἶτε ἀναφέρεται εἰς κάτι ἐκ τῶν ὄντων, καὶ σχετίζεται πρὸς τὴν ἔννοιαν τῶν αἰώνων. Ἄν ὁμως ὅλοι οἱ αἰῶνες ἐκλαμβάνονται ὡς μεταγενέστεροι τῆς γεννήσεως τοῦ Μονογενοῦς, εἶναι ἀνόητος αὐτὸς πού ψάχνει νά βρῆ τὰ ἀρχαιότερα τῆς ὑπάρξεως τοῦ Μονογενοῦς ὄντα. Διότι δὲν ἐρωτᾷ τίποτε διαφορετικὸν ἀπὸ τὸ ἔαν ἐρωτοῦσε καὶ διὰ τὸν Πατέρα ἂν ὑπῆρχε πρὸ τῆς ὑπάρξεώς του ἢ ὄχι. Ὅπως δηλαδὴ ἐκεῖ εἶναι ἀνόητον τὸ ἐρώτημα, τὸ νά ζητῆ κανεὶς προκειμένου περὶ τοῦ ἀναρχοῦ καὶ τοῦ ἀγεννήτου τὸ ἀνώτερον, ἔτσι καὶ ἐδῶ εἶναι ὄντως ἐξ ἴσου ἀνόητον προκειμένου περὶ αὐτοῦ πού συνυπάρχει αἰδίως μὲ τὸν Πατέρα καὶ δὲν ἔχει τίποτε ἄλλο πού νά παρεμβάλλεται μεταξύ αὐτοῦ καὶ τοῦ γεννήσαντος Πατρός, νά προβληματίζεται κανεὶς διὰ τὸ τί προηγεῖτο αὐτοῦ χρονικῶς. Εἶναι παρόμοιον μὲ τὸ νά ἐρωτᾷ κανεὶς, τί θά ὑπάρχη μετὰ ἀπὸ τὸν θάνατον τοῦ ἀθανάτου καὶ μὲ τὸ νά ψάχνη νά βρῆ, τί ὑπῆρχε πρὸ τῆς γεννήσεως τοῦ αἰδίου. Αὐτοὶ ὁμως, ἐπειδὴ τὸ ἀναρχον τοῦ Πατρός ὀνομάζεται αἶδιον, ταυτίζουσι τὸ ἀναρχον καὶ τὸ αἶδιον, καὶ ἐπειδὴ ὁ Υἱός δὲν εἶναι ἀγέννητος, ὁμολογοῦν ὅτι δὲν εἶναι καὶ αἶδιος. Διαφέρουσι ὁμως τὸ ἀγέννητον καὶ αἶδιον κατὰ τὴν ἔννοιαν. Διότι ἀγέννητον μὲν λέγεται αὐτὸ

Πλεῖστον δὲ διαφέρει κατὰ τὴν ἔννοιαν. Ἄγένητον μὲν γὰρ λέγεται τὸ μηδεμίαν ἀρχὴν ἑαυτοῦ, μηδὲ αἰτίαν ἔχον τοῦ εἶναι αἰτίον δέ, τὸ χρόνον παντὸς καὶ αἰῶνος κατὰ τὸ εἶναι προεσβύτερον. Ὅθεν καὶ ὁ Υἱός, καὶ οὐκ ἀγέννητος, καὶ αἰτίος. Ἡδη 5 δὲ καὶ τοὺς αἰῶνας ἀξιοῦσί τινες τῆς τοῦ αἰτίου προσηγορίας, ὡς ἐκ τοῦ αἰε εἶναι τῆς κλήσεως ταύτης τετυχηκότας. Ἡμεῖς δὲ τῆς αὐτῆς λογιζόμεθα παρανοίας, καὶ τῇ κτίσει προσμαρτυρεῖν τὸ αἰτίον, καὶ τὸν Δεσπότην τῆς κτίσεως τῆς ὁμολογίας ταύτης ἀποστερεῖν.

10 18. Ὁ δὲ πρὸς τὸ ἀναίσχυντον ἐκφέρων τὸν λόγον, τί φησίν;

EYN. Ἡμεῖς δὲ τοῖς τε ὑπὸ τῶν ἁγίων καὶ πάλαι, καὶ νῦν ἐφ' ἡμῶν ἀποδεικνυμένοις ἐμμένοντες, μήτε τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ προσιεμένης γέννησιν, μήτε μὴν ἐτέρας τινὸς ὑποκειμέ- 15 νης εἰς Υἱοῦ γέννησιν, μὴ ὄντα φαμέν τὸν Υἱὸν γεγενῆσθαι.

ΒΑΣ. Τίς οὕτως ἐπ' εὐσεβείᾳ φιλότιμος; τίς ἐπὶ τῷ φιλόχριστος εἶναι τοσοῦτον ἐκαλλωπίσατο, ὅσον οὗτοι τοῖς τῆς ὕβρεως καὶ ἀτιμίας ῥήμασι, καὶ καθαιρετικοῖς τῆς δόξης τοῦ Μονογενοῦς ἐπαγάλλονται; Οὐ παύση μὴ ὄντα προσαγο- 20 ρεῦων, ὧ ἄθεε, τὸν ὄντως ὄντα, τὴν πηγὴν τῆς ζωῆς, τὸν πᾶσι τοῖς οὐσι τοῦ εἶναι παρεκτικόν; Ὅς οἰκείαν ἑαυτῷ καὶ πρόεπονσαν τῇ ἑαυτοῦ αἰδιότητι ἐν τῷ πρὸς τὸν ἴδιον θεράποντα Μωσέα χρηματισμῷ προσηγορίαν ἐξεῦρεν, ὄντα ἑαυτὸν ὀνομάσας; «Ἐγὼ γάρ εἰμι, φησίν, ὁ ὢν». Καὶ τούτοις οὐδεὶς ἀντρεῖ μὴ 25 οὐχὶ ἐκ προσώπου τοῦ Κυρίου εἰρησθαι οὐκουν ὅστις γε μὴ τὸ ἰουδαϊκὸν κάλυμμα, ἐπὶ τῇ ἀναγνώσει Μωσέως, κατὰ τῆς ἑαυτοῦ καρδίας ἐπικείμενον ἔχει. Γέγραπται γάρ, ὅτι «ῶφθη

112. *Εξ. 3, 14.

113. Τὰς ἰουδαϊκὰς δηλαδὴ προϋποθέσεις κατανοήσεως τοῦ Μωυσέως,

πού δὲν ἔχει καμμίαν ἀρχὴν τοῦ ἑαυτοῦ του, οὔτε αἰτίαν τῆς ὑπάρξεώς του· αἰδίου δὲ αὐτὸ πού κατὰ τὴν ὕπαρξιν εἶναι ἀρχαιότερον ἀπὸ κάθε χρόνον καὶ αἰῶνα. Ἐπομένως καὶ ὁ Υἱὸς μολονότι δὲν εἶναι ἀγέννητος εἶναι αἰδῖος. Μερικοὶ μάλιστα ἀποδίδουν καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τὴν ὀνομασίαν τοῦ αἰδίου, ἐπειδὴ ἐπῆραν τὸ ὄνομα αὐτὸ ἀπὸ τὸ «ἀεὶ εἶναι». Ἐμεῖς ὁμως νομίζομεν ὅτι εἶναι ἐξ ἴσου ἀνόητον καὶ τὸ νὰ ἀποδίδῃ κανεὶς εἰς τὴν κτίσιν τὸ αἰδῖον καὶ τὸ νὰ ἀποστερῇ αὐτῆς τῆς ὁμολογίας τὸν Δεσπότην τῆς κτίσεως.

18. Αὐτὸς ὁμως ὁδηγεῖ τὸν λόγον πρὸς τὴν ἀναισχυντίαν καὶ λέγει.

ΕΥΝ. Ἐμεῖς ὁμως ἐμμένομεν εἰς αὐτὰ πού καὶ παλαιότερα καὶ τώρα εἰς τοὺς χρόνους μας ἔχουν ἀποδείξει οἱ ἅγιοι, καὶ ἐπειδὴ οὔτε εἰς τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ ἀρμόζει ἡ γέννησις, οὔτε ὑπῆρχε κάποια ἄλλη οὐσία διὰ νὰ γεννηθῇ ἐξ αὐτῆς ὁ Υἱός, δεχόμεθα ὅτι ὁ Υἱὸς ἐγεννήθη καὶ δὲν ὑπῆρχε προηγουμένως.

ΒΑΣ. Ποῖος εἶναι τόσον φιλότιμος διὰ τὴν εὐσέβειαν; Ποῖος ἐκαυχῆθη τόσον διὰ τὴν ἀγάπην του πρὸς τὸν Χριστόν, ὅσον καυχῶνται αὐτοὶ διὰ τοὺς ὑβριστικούς καὶ ἀτίμους λόγους των πού καταστρέφουν τὴν δόξαν τοῦ Μονογενοῦς. Δὲν θὰ παύσης, ἄθεε, νὰ ὀνομάζῃς ἀνύπαρκτον, αὐτὸν πού ὄντως ὑπάρχει, τὴν πηγὴν τῆς ζωῆς, αὐτὸν πού δίδει εἰς ὅλα τὰ ὄντα τὴν ὕπαρξιν; Αὐτὸν ὁ ὁποῖος ὅταν παρέδιδε τὰς ἐντολάς εἰς τὸν δούλον του Μωυσῆν ἐξεῦρε τὴν κατάλληλον καὶ ἀρμόζουσαν εἰς τὸν ἑαυτὸν του ὀνομασίαν καὶ ἀπεκάλεσε τὸν ἑαυτὸν του «ὄντα»; «Ἐγώ, λέγει, εἶμαι ὁ ὢν» ¹¹². Καὶ διὰ τὸ ὅτι αὐτὰ ἐλέχθησαν ἀπὸ τὸν Κύριον κανεὶς δὲν θὰ ἀντεῖπη, ἐφ' ὅσον δὲν ἔχει ἀκόμη εἰς τὴν καρδίαν του τὸ Ἰουδαϊκὸν κάλυμμα ¹¹³ κατὰ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ Μωυσέως. Διότι εἰς τὴν Γρα-

αἱ ὁποῖαι ὡς κάλυμμα σκεπάζουν τὸ ἀληθές χριστιανικὸν του νόημα. Διὰ τὸν αὐστηρὸν μονοθεϊσμόν τῶν Ἰουδαίων ἡ ὕπαρξις ἐτέρου προσώπου ἐν τῇ θεότητι εἶναι ἀνεπίτρεπτον. Βλ. Β' Κορ. 3, 15.

τῷ Μωσεῖ ἄγγελος Κυρίου ἐπὶ τοῦ βάλτου ἐν πυρὶ φλογός». Ἄγγελον τοίνυν προτάξασα τῆς διηγήσεως ἡ Γραφή, Θεοῦ ἐπάγει τὴν φωνήν. «Εἶπε γάρ, φησί, τῷ Μωσεῖ· Ἐγὼ εἰμι ὁ Θεὸς τοῦ πατρὸς σου Ἀβραάμ». Καὶ μετ' ὀλίγα πάλιν· «Ἐγὼ εἰμι ὁ ὢν». Τίς οὖν ὁ αὐτὸς καὶ ἄγγελος καὶ Θεός; Ἄρα οὐχὶ περὶ οὗ μεμαθήκαμεν, ὅτι καλεῖται τὸ ὄνομα αὐτοῦ «μεγάλης βουλῆς ἄγγελος»; Ἐγὼ μὲν οὐκ οἶμαι πλειόνων δεῖν πρὸς τὴν ἀπόδειξιν, ἀλλὰ τοῖς μὲν φιλοχρίστοις ἐξαρκεῖν καὶ τὴν ὑπόμνησιν· τοῖς δὲ ἀνιάτως ἔχουσι μηδὲν ὄφελος ἐκ τοῦ πλήθους τῶν λεγομένων ἔσεσθαι. Εἰ γὰρ καὶ ὕστερον ἐγένετο τῆς μεγάλης βουλῆς ἄγγελος, ἀλλ' οὐδὲ πρότερον ἀπηξίου τὴν τοῦ ἀγγέλου προσηγορίαν. Οὐ γὰρ ἐνταῦθα μόνον εὐρήσομεν τὸν Κύριον ἡμῶν, καὶ ἄγγελον καὶ Θεὸν ὑπὸ τῆς Γραφῆς ὀνομασθέντα, ἀλλὰ καὶ Ἰακώβ τὴν ὀπτασίαν ταῖς γυναιξὶ διηγούμενος, φησί· «Καὶ εἶπέ μοι ὁ ἄγγελος τοῦ Θεοῦ». Καὶ μετ' ὀλίγα παρὰ τοῦ αὐτοῦ· «Ἐγὼ εἰμι ὁ Θεὸς ὁ ὄφθεις σοι ἐν τῷ τόπῳ οὗ ἠλειψάς μοι ἐκεῖ στήλην». Καίτοι ἐκεῖ ἐπὶ τῆς στήλης τῷ Ἰακώβ εἰρηγεται· «Ἐγὼ Κύριος ὁ Θεὸς Ἀβραάμ τοῦ πατρὸς σου, καὶ ὁ Θεὸς Ἰσαάκ». Ὁ τοίνυν ἐνταῦθα ἄγγελος εἰρημένος, οὗτος ἐκεῖ λέγει πεφανερῶσθαι τῷ Ἰακώβ. Παντὶ οὖν δῆλον, ὅτι ἐνθα καὶ ἄγγελος καὶ Θεὸς ὁ αὐτὸς προσηγόρευται, ὁ Μονογενὴς ἐστὶ δηλούμενος, ἐμφανίζων ἑαυτὸν κατὰ γενεὰν τοῖς ἀνθρώποις, καὶ τὸ θέλημα τοῦ Πατρὸς τοῖς ἁγίοις ἑαυτοῦ διαγγέλλων. Ὡστε καὶ ἐπὶ τοῦ Μωσέως ὄντα ἑαυτὸν ὀνομάσας, οὐκ ἄλλος τις παρὰ τὸν Θεὸν Λόγον, τὸν ἐν ἀρχῇ ὄντα πρὸς τὸν Θεόν, νοηθεῖη.

114. *Εξ. 3, 6. 115. *Εξ. 3, 14. 116. Ἦσ. 9, 6.

117. Κατὰ τὴν ἐνανθρώπησιν καὶ τὴν ἐπιτέλεισιν τοῦ ἔργου τῆς σωτηρίας.

φὴν λέγεται ὅτι «ἐφανερώθη εἰς τὸν Μωυσῆν ἄγγελος Κυρίου εἰς τὸν βᾶτον ὑπὸ μορφὴν πυρίνης φλογός» ¹¹⁴. Ἐνῶ λοιπὸν προέταξεν εἰς τὴν διήγησιν ἡ Γραφή ἄγγελον, ἐν συνεχείᾳ λέγει διὰ φωνὴν Θεοῦ· «εἶπε, λέγει, πρὸς τὸν Μωυσῆν· Ἐγὼ εἶμαι ὁ Θεὸς τοῦ πατρὸς σου Ἄβραάμ». Καὶ μετὰ ἀπὸ ὀλίγον πάλιν· «ἐγὼ εἶμαι ὁ ὢν» ¹¹⁵. Τί λοιπὸν, ὁ ἴδιος εἶναι καὶ ἄγγελος καὶ Θεός; Δὲν πρόκειται ἐπομένως περὶ αὐτοῦ διὰ τὸν ὁποῖον ἐδιδάχθημεν ὅτι τὸ ὄνομά του εἶναι «μεγάλῃς βουλήῃς ἄγγελος»; ¹¹⁶ Ἐγὼ δὲν νομίζω ὅτι χρειάζονται περισσότερα διὰ τὴν ἀπόδειξιν, ἀλλ' εἰς μὲν τοὺς φιλοχρίστους εἶναι ἀρκετὴ καὶ ἡ ὑπόμνησις· δι' ὅσους ὅμως εἶναι ἀθεράπευτοι δὲν πρόκειται νὰ προκύψῃ κανένα ὄφελος ἀπὸ τὰ πολλὰ λόγια. Διότι μολονότι κατόπιν ἐγένετο ὁ ἄγγελος τῆς μεγάλης βουλῆς τοῦ Θεοῦ ¹¹⁷, ἐν τούτοις καὶ προηγουμένως δὲν ἐθεώρει ὑποτιμητικὴν τὴν ὀνομασίαν τοῦ ἀγγέλου. Διότι δὲν εὐρίσκομεν ἐδῶ μόνον νὰ ὀνομάζεται ἀπὸ τὴν Γραφὴν ὁ Κύριος καὶ ἄγγελος καὶ Θεός, ἀλλὰ καὶ ὁ Ἰακώβ, ὅταν διηγῆται τὴν ὀπτασίαν εἰς τὰς γυναῖκας λέγει· «καὶ μοῦ εἶπεν ὁ ἄγγελος τοῦ Θεοῦ» ¹¹⁸. Καὶ μετὰ ἀπὸ ὀλίγον ἀπὸ τὸν ἴδιον· «ἐγὼ εἶμαι ὁ Θεὸς ποῦ σοῦ ἐφανερώθηκα εἰς τὸν τόπον, ὅπου ἔχρισες δι' ἐμέ στήλην» ¹¹⁹. Καὶ ἐπὶ τῆς στήλης δὲ τοῦ Ἰακώβ λέγεται· «ἐγὼ εἶμαι ὁ Κύριος ὁ Θεὸς τοῦ Ἄβραάμ, τοῦ πατρὸς σου, καὶ ὁ Θεὸς τοῦ Ἰσαάκ» ¹²⁰. Αὐτὸς λοιπὸν ποῦ ἐδῶ ὀνομάζεται ἄγγελος, αὐτὸς λέγει ὅτι ἐφανερώθη ἐκεῖ εἰς τὸν Ἰακώβ. Εἰς τὸν καθένα λοιπὸν εἶναι φανερόν, ὅτι ἐκεῖ ποῦ τὸ αὐτὸ πρόσωπον ὀνομάζεται καὶ ἄγγελος καὶ Θεός, δηλοῦται ὁ Μονογενής, ὁ ὁποῖος ἐμφανίζεται ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν εἰς τοὺς ἀνθρώπους καὶ διαγγέλλει τὸ θέλημα τοῦ Πατρὸς εἰς τοὺς ἀγίους του. Ὡστε καὶ ὅταν εἰς τὸν Μωυσῆν ὀνομάζῃ τὸν ἑαυτὸν του ὄντα, δὲν ἐννοεῖ κανένα ἄλλον παρὰ τὸν Θεὸν Λόγον, ὁ ὁποῖος ἀπ' ἀρχῆς συνυπάρχει πρὸς τὸν Θεόν.

118. Γέν. 31, 11.

119. Γέν. 31, 13.

120. Γέν. 28, 13.

19. Ἄλλ' οἱ τὴν ἀδικίαν εἰς τὸ ὕψος λαλοῦντες, μὴ ὄντα προσειπεῖν τὸν Υἱὸν οὐκ ἀπόκνησαν. Καὶ «Ὁ μὲν ἄφρων ἐν καρδίᾳ αὐτοῦ εἶπεν, οὐκ ἔστι Θεός·» οἱ δὲ οὐ διανοήθησαν μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐλάλησαν ἐν πονηρίᾳ, καὶ γραφῇ παραδοῦναι
 5 εἰς τὸν ἔπειτα χρόνον οὐ παρητήσαντο, μὴ ὄντα τολμήσαντες τὸν Θεὸν ὀνομάσαι. Καὶ ἐπειδὴ γε ὀρῶσιν οὐδὲ τοὺς δαίμονας αὐτοὺς ἀπαρνούμενους τὸ εἶναι Θεόν, οὗτοι εἰς τὸν κατόπιν χρόνον ἐπανελθόντες τῷ λόγῳ, ἐκεῖ τὴν ἀσεβῆ ἑαυτῶν ἐπιθυμίαν ἀποπληροῦσι, μὴ εἶναί ποτε τὸν Υἱὸν βλασφημοῦντες,
 10 ὡς τῇ μὲν ἑαυτοῦ φύσει μὴ ὄντα, χάριτι δὲ εἰς τὸ εἶναι ὑπὸ τοῦ Θεοῦ παραχθέντα. Εἶτα ἦν ὁ Παῦλος περὶ τῶν εἰδώλων ἀφῆκε φωνήν, εἰπών· «Ἐδουλεύσατε τοῖς φύσει μὴ οὔσι θεοῖς·» καὶ ὁ Ἱερεμίας· «Καὶ ὤμνησαν ἐν τοῖς μὴ οὔσι θεοῖς·» καὶ ἡ σοφω-
 τᾶτι Ἐσθήρ· «Μὴ παραδῶς, Κύριε, τὸ σκῆπτρόν σου τοῖς
 15 μὴ οὔσι·» ταύτην οὗτοι περὶ τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ εἰπόντες, πῶς ἂν δικαίως ἔτι τῆς Χριστιανῶν προσηγορίας μεταποιοῖντο; Καὶ γὰρ πού καὶ ἐτέρωθι ὁ αὐτὸς οὗτος ἀπόστολος, ὁ ἐν Πνεύματι Θεοῦ λαλῶν, μὴ ὄντα ὀνομάζει τὰ ἔθνη διὰ τὸ τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ ἔστερησθαι, εἰπών, ὅτι «Τὰ μὴ ὄντα ἐξελέξατο ὁ
 20 Θεός». Ἐπεὶ γὰρ ὢν καὶ ἀλήθεια καὶ ζωὴ ὁ Θεός, οἱ τῷ Θεῷ τῷ ὄντι μὴ ἠνωμένοι κατὰ τὴν πίστιν, τῇ δὲ ἀνυπαρξίᾳ τοῦ ψεύδους οἰκειωθέντες διὰ τῆς περὶ τὰ εἰδῶλα πλάνης, εἰκότως, οἴμαι, διὰ τὴν στέρησιν τῆς ἀληθείας, καὶ τὴν ἀπὸ τῆς ζωῆς ἀλλοτριώσιν, μὴ ὄντες προσηγορεύθησαν. Ἄλλὰ καὶ τοῖς
 25 Ἐφεσίοις ἐπιστέλλων ὡς γνησίως ἠνωμένοις τῷ ὄντι δι' ἐπιγνώσεως, ὄντας αὐτοὺς ἰδιαζόντως ὠνόμασεν, εἰπών· «Τοῖς ἁγίοις τοῖς οὔσι, καὶ πιστοῖς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ». Οὕτω γὰρ καὶ οἱ πρὸ ἡμῶν παραδεδώκασιν, καὶ ἡμεῖς ἐν τοῖς παλαιοῖς

19. Αὐτοὶ ὅμως ποὺ βλασφημοῦν ἀσύστολα, δὲν ἐδίστασαν νὰ χαρακτηρίσουν τὸν Υἱὸν ὡς μὴ ὑπάρχοντα. Καὶ «ὁ μὲν ἄφρων εἶπε μέσα του, δὲν ὑπάρχει Θεός»¹²¹. αὐτοὶ ὅμως δὲν ἐσκέφθησαν μόνον, ἀλλὰ καὶ ὠμίλησαν μὲ πονηρίαν καὶ δὲν ἀμέλησαν νὰ τὸ παραδώσουν γραπτῶς εἰς τὸ μέλλον καὶ ἐτόλμησαν νὰ ὀνομάσουν τὸν Θεὸν μὴ ὑπάρχοντα. Καὶ ἐπειδὴ βλέπουν ὅτι οὔτε οἱ ἴδιοι οἱ δαίμονες ἀρνοῦνται τὴν θεότητά του¹²², ἀργότερα ἐπανέρχονται εἰς τὸ θέμα καὶ ἐκπληρώνουν τότε τὴν ἀσεβῆ ἐπιθυμίαν των, μὲ τὸ νὰ δέχωνται βλασφημῶς ὅτι δὲν ὑπῆρχε κάποτε ὁ Υἱός, ὥστε ἐνῶ ἐκ φύσεως δὲν ὑπῆρχεν, ἦλθεν εἰς τὴν ὑπαρξιν κατὰ χάριν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ. Ἐν συνεχείᾳ τὴν ἔκφρασιν τοῦ Παύλου περὶ τῶν εἰδώλων· «ἐλατρεύσατε τοὺς μὴ ὑπάρχοντας θεούς»¹²³, καὶ τοῦ Ἰερεμίου· «καὶ ὠρκίσθησαν εἰς τοὺς ἀνυπάρκτους θεούς»¹²⁴, καὶ τῆς σοφωτάτης Ἑσθήρ· «νὰ μὴ παραδώσης, Κύριε, τὴν βασιλείαν σου εἰς τοὺς μὴ ὑπάρχοντας»¹²⁵, τὴν λέγουν αὐτοὶ περὶ τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ. Πῶς λοιπὸν οἰκειοποιοῦνται ἀκόμη τὴν ὀνομασίαν τῶν Χριστιανῶν; Διότι καὶ κάπου ἄλλοῦ ὁ ἴδιος ὁ ἀπόστολος, ποὺ ὁμιλεῖ μὲ Πνεῦμα Θεοῦ, ὀνομάζει τοὺς ἔθνικοὺς μὴ ὄντας ἐπειδὴ στεροῦνται τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ καὶ λέγει ὅτι «τὰ μὴ ὄντα ἐξέλεξεν ὁ Θεός»¹²⁶. Ἐπειδὴ δηλαδὴ ὑπαρξίς καὶ ἀλήθεια καὶ ζωὴ εἶναι ὁ Θεός, αὐτοὶ ποὺ διὰ τῆς πίστεως δὲν εἶναι ἐνωμένοι μὲ τὸν ὑπάρχοντα Θεὸν ἀλλὰ μὲ τὴν πλάνην τῶν εἰδώλων ἐξοικειώθησαν πρὸς τὴν ἀνυπαρξίαν τοῦ ψεύδους, νομίζω ὅτι εὐλόγως, λόγῳ τῆς στερήσεως τῆς ἀληθείας καὶ τῆς ἀποξενώσεως ἀπὸ τὴν ζωὴν, ὀνομάσθησαν μὴ ὄντες. Καὶ εἰς τὴν ἐπιστολὴν πρὸς τοὺς Ἑφεσίους ἀκόμη, ἐπειδὴ διὰ τῆς ἐπιγνώσεως ἦσαν οὗτοι γνησίως ἐνωμένοι πρὸς τὸν ὄντα, τοὺς ὀνόμασεν εἰδικῶς ὄντας μὲ τὸ νὰ εἰπῆ· «τοῖς ἀγίοις τοῖς οὔσι, καὶ πιστοῖς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ»¹²⁷. Διότι ἔτσι παρέδωσαν καὶ οἱ πρὸ ἡμῶν διδάσκαλοι καὶ ἔτσι εὐρήκαμεν καὶ ἡμεῖς εἰς τὰ παλαιὰ ἀντί-

124. Ἰερ. 5, 7. 125. Ἑσθήρ 4, 17.

126. Α' Κορ. 1, 28. 127. Ἐφ. 1, 1.

τῶν ἀντιγράφων εὐρήκαμεν. Ὁ δὲ οὐδὲ ἴς οἱ δοῦλοι τοῦ Χριστοῦ προσηγορίας μετέχουσιν, οὐδὲ ταύτης ἀξιῶσαι τὸν Θεὸν ἡμῶν ἠρέσχετο, ἀλλὰ τὸν ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι παραγάγοντα τὴν κτίσιν, μὴ ὄντα προσεῖπε. Πλέον δ' ἂν τις αὐτοῦ 5 τὴν καταφρόνησιν καταμάθοι, ἐξ ὧν προσποιεῖται δῆθεν ἀποσεμνύνειν τὸν Κύριον.

ΕΥΝ. Οὐ κοινοποιοῦμεν, φησί, τοῦ Μονογενοῦς τὴν οὐσίαν πρὸς τὰ ἐκ μὴ ὄντων γενόμενα, ἐπεὶπερ οὐκ οὐσία τὸ μὴ ὄν, ἀλλὰ τοσαύτην αὐτῷ νέμομεν τὴν ὑπεροχὴν, ὅσην ἔχειν 10 ἀναγκαῖον τῶν ἰδίων ποιημάτων τὸν ποιητήν.

ΒΑΣ. Διὰ τῶν κατασκευῶν εἰς τοῦτο τὸν λόγον προαγαγόν, τῷ ῥήματι δῆθεν φιλανθρωπεύεται, καὶ φησί· μὴ κοινοποιεῖν πρὸς τὰ ἐκ μὴ ὄντων τὴν οὐσίαν τοῦ Μονογενοῦς. Καίτοι εἰ ὁ Θεὸς τῶν ὄλων, διὰ τὸ ἀγέννητος εἶναι, ἀναγκαῖαν 15 ἔχει τὴν πρὸς τὰ γεννητὰ παραλλαγὴν, τὰ δὲ γεννητὰ σύμπαντα κοινὴν ἔχει τὴν ἐκ μὴ ὄντων ὑπόστασιν, πῶς οὐχὶ ἀναγκαιῶς ταῦτα κατὰ τὴν φύσιν συνάπτεται; Ὡς γὰρ ἐκεῖ τὸ ἀπρόσιτον δίστησι τὰς φύσεις, οὕτως ἐνταῦθα τὸ ὁμότιμον εἰς ταῦτὸν ἀλλήλοις συνάγει. Ἐκ μὴ ὄντων δὲ λέγοντες τὸν Υἱόν, καὶ τὰ ὑπ' 20 αὐτοῦ γενόμενα, καὶ κοινοποιούντες αὐτῶν κατὰ τοῦτο τὴν φύσιν, οὐ φασιν ὁμοίαν αὐτῷ πρὸς τὰ ἐκ μὴ ὄντων διδόναι τὴν οὐσίαν. Καὶ γὰρ αὐτὸ καὶ τοῦτο, ὡς αὐτὸς κύριος ὢν, ὅσον βούλεται παρέχειν τῷ Μονογενεῖ τῆς ἀξίας, οὕτω ποιεῖται τοὺς λόγους. Τοσαύτην γὰρ αὐτῷ νέμομεν, φησί, τὴν ὑπεροχὴν, ὅσον ὑπερ- 25 ἔχειν ἀναγκαῖον τῶν ἰδίων ποιημάτων τὸν ποιητήν. Οὐκ εἶπε, κατελήφαμεν ἢ δοξάζομεν, ὡς ἐπὶ Θεοῦ προσῆκον ἦν, ἀλλὰ, νέμομεν, ὡς αὐτὸς τοῦ μέτρου τῆς διανομῆς κατάρχων. Πόσῃ δὲ καὶ δίδωσι τὴν ὑπεροχὴν; Ὅσον ὑπερέχειν, φησὶν, ἀναγκαῖον τῶν ἰδίων ποιημάτων τὸν ποιητήν. Οὕτω τοῦτο τῆς 30 κατὰ τὴν οὐσίαν διαφορᾶς τὴν μαρτυρίαν ἔχει. Ἀνθρωποὶ γὰρ

γραφα. Αὐτὸς ὁμως δὲν ἐδέχθη νὰ ἀξιωθῆ ὁ Θεὸς μας οὔτε τῆς ὀνομασίας πού παίρνουν οἱ δοῦλοι τοῦ Χριστοῦ, ἀλλὰ αὐτὸν πού ἐδημιούργησεν ἐκ τοῦ μηδενὸς τὸν κόσμον, τὸν ὠνόμασε μὴ ὄντα. Τὴν περιφρόνησίν του δὲ ἤμπορεῖ νὰ τὴν μάθη κανεὶς καλύτερα, ἀπ' αὐτὰ μὲ τὰ ὁποῖα προσποιεῖται ὅτι ἐξυψώνει δῆθεν τὸν Κύριον.

ΕΥΝ. Δὲν ἐξισώνομεν, λέγει, τὴν οὐσίαν τοῦ Μονογενοῦς πρὸς τὰ δημιουργηθέντα ἐκ τοῦ μηδενός, διότι τὸ μὴ ὄν δὲν εἶναι οὐσία, ἀλλὰ ἀποδίδομεν εἰς αὐτὸν τόσην ὑπεροχήν, ὅσην κατ' ἀνάγκην ἔχει ὁ δημιουργὸς ἐν σχέσει πρὸς τὰ δημιουργήματά του.

ΒΑΣ. Μὲ τεχνάσματα ἔφερε τὸν λόγον εἰς αὐτὸ τό σημεῖον καὶ φαίνεται ἐπιεικῆς δῆθεν εἰς τὴν ἔκφρασιν, ὅταν λέγη: «νὰ μὴ ταυτίζωμεν τὴν οὐσίαν τοῦ Μονογενοῦς πρὸς τὰ δημιουργηθέντα ἐκ τοῦ μηδενός». Ἄν ὁμως ὁ Θεὸς τῶν ὄλων, ἐπειδὴ εἶναι ἀγέννητος, κατ' ἀνάγκην διαφέρει ἀπὸ τὰ γεννητὰ, ὅλα δὲ τὰ γεννητὰ ἔχουν κοινὴν τὴν ἐκ τοῦ μηδενός ὑπαρξιν, πῶς δὲν συνάπτονται ἀναγκαίως ταῦτα κατὰ τὴν φύσιν; Διότι ὅπως ἐκεῖ τὸ ἀπρόσιτον τοῦ Θεοῦ διαφοροποιεῖ τὰς φύσεις, ἔτσι ἐδῶ ἡ ὁμοτιμία ταυτίζει τὰ γεννητὰ μεταξύ των. Ἐνῶ δὲ λέγουν ὅτι ὁ Υἱὸς προῆλθεν ἐκ τοῦ μηδενός, ὅπως καὶ αὐτὰ πού ἐδημιουργήθησαν ὑπ' αὐτοῦ, καὶ ἐνῶ ταυτίζουν ὡς πρὸς αὐτὸ τὴν φύσιν των, δὲν δέχονται ὅτι ἀποδίδουν εἰς αὐτὸν οὐσίαν ὁμοίαν πρὸς τὰ μὴ ὄντα. Ἀκόμη δὲ καὶ τοῦτο εἶναι ἄξιον παρατηρήσεως· ὡσάν νὰ εἶναι αὐτὸς ¹²⁸ κύριος, δίδει εἰς τὸν Μονογενῆ ὅσην ἀξίαν αὐτὸς θέλει, καὶ λέγει τὰ ἐξῆς: «τόσην ὑπεροχήν, λέγει, χορηγοῦμεν εἰς αὐτόν, ὅσην κατ' ἀνάγκην ἔχει ὁ δημιουργὸς ἐν σχέσει πρὸς τὰ δημιουργήματά του». Δὲν εἶπεν, ἀντελήφθημεν ἢ δοξάζομεν, ὅπως ἤρμοζε περὶ τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ, χορηγοῦμεν, ὡσάν νὰ εἶναι αὐτὸς κύριος τοῦ ποσοῦ τῆς χορηγίας. Πόσην ὑπεροχήν δὲ δίδει; Ὅσον ὑπερέχει κατ' ἀνάγκην, λέγει, ὁ δημιουργὸς ἀπὸ τὰ δημιουργήματά του. Αὐτὸ ὁμως δὲν μαρτυρεῖ καθόλου τὴν διαφορὰν τῆς οὐσίας. Διότι οἱ ἄνθρωποι ὡς πρὸς μὲν τὴν τέχνην

τέχνη μὲν ὑπερέχουσι τῶν οἰκείων ἔργων, ὁμοούσιοι δὲ ὅμως αὐτοῖς καθεστήκασιν· ὡς ὁ κεραμεὺς τῷ πηλῷ, καὶ ὁ ναυπηγὸς τοῖς ξύλοις. Σώματα γὰρ ὁμοίως ἀμφοτέρα, καὶ αἰσθητὰ ὁμοίως, καὶ γήινα.

5 20. Τοσοῦτον δὲ τῷ Υἱῷ πρὸς τὴν κτίσιν τὸ διάφορον συγχωρῶν, ἤδη καὶ περὶ αὐτὴν τὴν ἔννοιαν τοῦ Μονογενοῦς κακουργεῖ.

EYN. Διὰ τοῦτο γάρ, φησί, Μονογενῆς, ἐπειδὴ μόνος παρὰ μόνου τῆ τοῦ ἀγεννήτου δυνάμει γεννηθεὶς καὶ κτισθεὶς, 10 τελειότατος γέγονεν ὑπουργός.

ΒΑΣ. Οὐκ οἶδα πρὸς ὅ,τι χρῆ πλεον τῶν εἰρημένων ἀγανακτῆσαι πότερον, διὰ τὴν πανουργίαν, ἣν περὶ τὸ ὄνομα τοῦ Μονογενοῦς ἐκακούργησε, παρὰ τε τὴν τῶν ἀνθρώπων συνήθειαν, καὶ παρὰ τὴν εὐσεβῆ τῶν Γραφῶν παραδόσιν ἐκλαμβά- 15 νων αὐτοῦ τὴν διάνοιαν (μονογενῆς γὰρ οὐχ ὁ παρὰ μόνου γενόμενος, ἀλλ' ὁ μόνος γεννηθεὶς, ἐν τῇ κοινῇ χρήσει προσαγορεύεται)· ἢ περὶ τῆς τοῦ κτίσματος βλασφημίας, ἣν ἐξεπίτηδες συνῆψε τῷ, γεννηθεὶς, ἵνα δείξῃ ὅτι οὐδὲν διαφερόντως παρὰ τὰ κτίσματα τῆς τοῦ γεγεννησθαι προσηγορίας μέτεστι τῷ 20 Κυρίῳ· ἀλλ' ὥσπερ τό, «Υἱὸς ἐγέννησα καὶ ὕψωσα»· καὶ τό, «Υἱὸς πρωτότοκός μου Ἰσραὴλ»· οὕτω καὶ τὸν Κύριον Υἱὸν ὀνομάσθαι· οὐχὶ ἔχοντα τὸ ὄνομα τὸ ὑπὲρ πᾶν ὄνομα, ἀλλ' ἐξ ἴσου τοῖς ἄλλοις τῆς προσηγορίας ἀξιωθέντα. Οἱ δὲ πρὸς τὴν τοῦ Σολομῶντος καταφεύγουσι λέξιν· κάκειθεν, ὥσπερ 25 ἐξ ὀρητηρίου τινός, τῆς πίστεως κατατρέχουσι. Διὰ γὰρ τὸ ἐκ προσώπου τῆς Σοφίας εἰρησθαι τό, «Κύριος ἔκτισέ με», ἐξεῖναι αὐτοῖς κτίσμα λέγειν τὸν Κύριον ὑπειλήφασιν. Ἐγὼ δὲ πολλὰ ἔχων εἰπεῖν περὶ τῆς φωνῆς ταύτης· πρῶτον μὲν,

ὑπερέχουν τῶν ἔργων των, εἶναι ὅμως ὁμοούσιοι πρὸς αὐτά· ὅπως ὁ κεραμεὺς πρὸς τὸν πηλόν, καὶ ὁ ναυπηγὸς πρὸς τὰ ξύλα. Διότι καὶ τὰ δύο εἶναι σώματα ὁμοίως, καὶ αἰσθητὰ ὁμοίως καὶ γήινα.

20. Δὲν φτάνει δὲ ποὺ εὐρίσκει τόσην ὀλίγην διαφορὰν τῆς κτίσεως πρὸς τὸν Υἱόν, ἀλλὰ ἐγκληματεῖ ἀκόμη καὶ ὡς πρὸς τὴν ἰδίαν τὴν ἔννοιαν τοῦ Μονογενοῦς.

ΕΥΝ. Διότι διὰ τοῦτο, λέγει, εἶναι Μονογενῆς, ἐπειδὴ μόνος αὐτὸς, ἀφοῦ ἐγεννήθη καὶ ἐκτίσθη διὰ τῆς δυνάμεως τοῦ μόνου ἀγεννήτου, ἔγινεν ὁ πιὸ τέλειος ὑπηρέτης.

ΒΑΣ. Δὲν ξέρω μὲ τί ἀπ' αὐτὰ ποὺ ἔχουν λεχθῆ, ν' ἀγανακτήσω περισσότερον. Διὰ ποῖον ἐκ τῶν δύο· διὰ τὴν ἐγκληματικὴν κακοήθειαν ἐναντίον τοῦ ὀνόματος τοῦ Μονογενοῦς, τὴν ἔννοιαν τοῦ ὁποίου κατανοεῖ ἀντιθέτως πρὸς τὴν συνήθειαν τῶν ἀνθρώπων καὶ πρὸς τὴν εὐσεβῆ παράδοσιν τῶν Γραφῶν (διότι μονογενῆς κατὰ τὴν κοινὴν χρῆσιν δὲν εἶναι αὐτὸς ποὺ ἔγινεν ἀπὸ τὸν μόνον, ἀλλ' αὐτὸς ποὺ ἐγεννήθη μόνος) ἢ διὰ τὴν βλασφημίαν τῆς λέξεως «ἐκτίσθη», τὴν ὁποίαν ἐπίτηδες προσέθεσεν εἰς τὸ ἐγεννήθη, διὰ νὰ δείξη ὅτι κατὰ τὸν ἴδιον πρὸς τὰ κτίσματα τρόπον μετέχει ὁ Κύριος τῆς ὀνομασίας τοῦ ἐγεννήθη; Ὅπως δηλαδὴ τό· «υἱοὺς ἐγέννησα καὶ ὕψωσα»¹²⁹ καὶ τό· «υἱὸς πρωτότοκός μου Ἰσραὴλ»¹³⁰, ἔτσι ὠνομάσθη καὶ ὁ Κύριος Υἱός· δὲν ἔχει τὸ ὄνομα, τὸ ὁποῖον ὑπερέχει κάθε ἄλλου ὀνόματος¹³¹, ἀλλὰ ἐπῆρε τὸ ὄνομα ὅπως καὶ ὅλοι οἱ ἄλλοι. Αὐτοὶ δὲ καταφεύγουν εἰς τὸ χωρίον τοῦ Σολομῶντος καὶ ἀπὸ ἐκεῖ, ὡσάν ἀπὸ ὀρμητήριον, καταπολεμοῦν τὴν πίστιν. Ἐπειδὴ δηλαδὴ ἡ ἴδια ἡ Σοφία λέγει· «Κύριος ἐκτισέ με»¹³², νομίζουσιν ὅτι ἡμποροῦν νὰ λέγουν τὸν Κύριον κτίσμα. Ἐγὼ ὅμως μολονότι ἔχω νὰ εἰπῶ πολλὰ δι' αὐτὴν τὴν ἔκφρασιν· καὶ πρῶτα - πρῶτα ὅτι ὑπάρχει μίαν μόνον φορὰν εἰς ὀλόκληρον τὴν Γραφήν· κατόπιον ὅτι εὐρίσκεται εἰς

131. Φιλιπ. 2, 9. 132. Παροιμ. 8, 22.

ὅτι ἅπαξ ἐν πάσαις ταῖς Γραφαῖς εἴρηται· ἔπειθ', ὅτι ἐν βίβλῳ πολὺ τὸ κεκρυμμένον τῆς διανοίας ἐχούση, καὶ διὰ παροιμιῶν τε καὶ παραβολῶν καὶ σκοτεινῶν λόγων καὶ αἰνιγμάτων ὡς τὰ πολλὰ προηγημένα, ὥστε μηδὲν ἀναμφισβήτητον μηδὲ τη-
 5 λαυγές ἀπ' αὐτῆς εἶναι λαβεῖν· παρήμι λέγειν, ἵνα μὴ μακρο-
 τέροις ἐπεισοδίοις τὸν λόγον ἀπομηκύναιμι· ἄλλως τε καὶ ἐν ἰδίῳ τόπῳ τῆς περὶ τῶν κακῶς αὐτοῖς νοηθέντων ἐξετάσειος ἡμῖν ὑπερτεθείσης, ἐν ᾧ καὶ τοῦτο τὸ μέρος, Θεοῦ διδόντος, διευθυνθήσεται. Καὶ οἶμαί γε, ὅ,τι σὺν Θεῷ δὲ εἰρήσθῳ, πολλῶν
 10 ἀκολουθοτέραν ἔννοιαν τῆς προκειμένης λέξεως, καὶ μηδένα κίνδυνον φέρουσαν ἀναφανήσεσθαι τῇ ἐξετάσει. Τέως γε μὴν μηδὲ ἐκεῖνο ἀπαρασήμαντον καταλίπομεν· ὅτι ἄλλοι τῶν ἐρ-
 μηνέων, οἱ καιριώτερον τῆς σημασίας τῶν ἑβραϊκῶν καθικόμε-
 νοι, («Ἐκτήσατό με»), ἀντὶ τοῦ, («Ἐκτίσει»), ἐκδεδώκασιν. "Ὅπερ
 15 μέγιστον αὐτοῖς ἐμπόδιον ἔσται πρὸς τὴν βλασφημίαν τοῦ κτί-
 σματος. Ὁ γὰρ εἰπὼν· («Ἐκτησάμην ἄνθρωπον διὰ τοῦ Θεοῦ»), οὐχὶ κτίσας τὸν Κάιν, ἀλλὰ γεννήσας, ταύτη φαίνεται χρησά-
 μενος τῇ φωνῇ.

21. Ἄλλ' ἐπὶ τὸ ἐξ ἀρχῆς ἐπανίωμεν.

20 EYN. Διὰ τοῦτο, φησί, Μονογενῆς, ἐπειδὴ παρὰ μόνου γεννηθεὶς καὶ κτισθεὶς, τελειότατος γέγονεν ὑπουργός.

ΒΑΣ. Εἰ τοίνυν μὴ παρὰ τὸ μόνος γεγενῆσθαι, ἀλλὰ διὰ τὸ παρὰ μόνου, Μονογενῆς εἴρηται, ταῦτόν δέ ἐστι κατὰ σὲ τὸ ἐκτίσθαι τῷ γεγενῆσθαι, τί οὐχὶ καὶ μονόκτιστον αὐ-
 25 τὸν ὀνομάζεις, ὃ πάντα σὺ ῥαδίως καὶ διανοούμενος καὶ ἐκ-
 φέρων; Μονογενῆς δέ, ὡς ἔοικεν, ἀνθρώπων οὐδεὶς, κατὰ γε τὸν ἡμέτερον λόγον, διὰ τὸ ἐκ συνδυασμοῦ πᾶσιν ὑπάρχειν τὴν

βιβλίον, τὸ νόημα τοῦ ὁποίου εἶναι πολὺ σκοτεινὸν καὶ ἡ διαπραγματεύσεις γίνεται ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον μὲ παροιμίας καὶ παραβολὰς καὶ σκοτεινοὺς λόγους καὶ αἰνίγματα, ὥστε νὰ μὴ εἶναι δυνατὸν νὰ ἀντλήσῃ κανεὶς ἀπ' αὐτὸ κάτι ἀναμφισβήτητον καὶ σαφές, ἐν τούτοις θ' ἀφήσω αὐτοὺς τοὺς λόγους, διὰ νὰ μὴ ἐπιμηκύνω τὸν λόγον μὲ πολὺ μεγάλας παρεμβολὰς· ἄλλωστε ὅπως ἀνεκοίνωσα θὰ κάμωμεν καὶ εἰς ἰδιαιτέρον μέρος τὸν ἔλεγχον αὐτῶν ποὺ κακῶς κατενοήθησαν ἀπ' αὐτοὺς, ἐκεῖ δέ, μὲ τὴν βοήθειαν τοῦ Θεοῦ, θὰ διορθωθῆ καὶ αὐτὴ ἡ πλάνη. Καὶ νομίζω ὅτι κατὰ τὴν ἐξέτασιν, μὲ τὴν δύναμιν τοῦ Θεοῦ, θὰ παρουσιασθῆ πολὺ πιὸ συνεπεστέρα ἔννοια αὐτῆς τῆς λέξεως ποὺ δὲν ἐγκλείει κανένα κίνδυνον. Τώρα ὁμως ἄς μὴ ἀφήσωμεν ἀπαρατήρητον τοῦτο· ὅτι ἄλλοι ἐρμηνευταί, ποὺ ἀκριβέστερον ἀπέδωσαν τὴν ἔννοιαν τῶν ἑβραϊκῶν, τὸ ἀπέδωσαν· «Ἐκτήσατό με» ἀντὶ τοῦ «ἔκτισεν»¹³³. Αὐτὸ δὲ ἐμποδίζει τὰ μέγιστα τὴν βλασημίαν των. Διότι αὐτὸς ποὺ εἶπεν· «ἐκτησάμην ἄνθρωπον διὰ τοῦ Θεοῦ»¹³⁴, ἐχρησιμοποίησεν αὐτὴν τὴν ἔκφρασιν ὄχι ἐπειδὴ ἔκτισε τὸν Κάϊν, ἀλλ' ἐπειδὴ τὸν ἐγέννησεν.

21. Ἄς ἐπανέλθωμεν ὁμως εἰς τὴν ἀρχὴν.

ΕΥΝ. Διὰ τοῦτο, λέγει, εἶναι Μονογενῆς, ἐπειδὴ, ἀφοῦ ἐγεννήθη καὶ ἐκτίσθη ὑπὸ μόνου τοῦ Θεοῦ, ἐγένεν ὁ πιὸ τέλειος ὑπηρέτης.

ΒΑΣ. Ἄν λοιπὸν ὠνομάσθη Μονογενῆς ὄχι ἐπειδὴ ἐγεννήθη μόνος, ἀλλ' ἐπειδὴ προῆλθεν ὑπὸ μόνου τοῦ Θεοῦ, εἶναι δὲ διὰ σὲ ταυτόσημα ἢ κτίσις καὶ ἡ γέννησις, διὰ τί δὲν τὸν ὀνομάζεις καὶ μονόκτιστον, σὺ ποὺ τόσον εὐκόλα σκέπτεσαι καὶ ἐκφράζεις τὰ πάντα; Ὅπως φαίνεται δὲ κανεὶς ἐκ τῶν ἀνθρώπων δὲν εἶναι μονογενῆς, διότι ὅλοι γεννῶνται διὰ τῆς συζυγίας ἀνδρὸς καὶ γυναικός. Οὔτε ἡ Σάρρα ἦτο μήτηρ

μετάφρασιν τοῦ διωρθωμένου ἑβραϊκοῦ κειμένου τῆς Π. Διαθήκης, ὅπου πράγματι τὸ χωρίον ἀποδίδεται· «ὁ Κύριος μὲ ἀπέκτησε . . . ».

134. Γέν. 4, 1.

γέννησιν. Οὐδὲ ἡ Σάρρα μήτηρ μονογενοῦς ἦν παιδός, διότι οὐχὶ μόνη αὐτόν, ἀλλὰ μετὰ τοῦ Ἀβραάμ ἐτεκνώσατο. Καὶ εἴαν γε κρατῆ τὰ ὑμέτερα, ἀνάγκη ὅλον τὸν βίον μεταμαθεῖν, μὴ μονώσεως ἀδελφῶν, ἀλλ' ἐρημίας τῶν συντικτόντων δηλω-
 5 τικὸν εἶναι τοῦνομα. Ἦδη δὲ καὶ ἡ κτίσις, παρὰ τὴν αἰτίαν, τοῦ Θεοῦ Λόγου πρὸς τὴν ἀξίαν ἠλάττωται, παρὰ τοσοῦτον τοῦ καὶ αὐτὴ μονογενῆς εἶναι διαμαρτοῦσα, παρ' ὅσον ὁ Υἱὸς τῆς δημιουργίας τῷ Πατρὶ συνεφήματο· καίτοιγε οὐδὲ τοῦτο παρ' αὐτῶν συγχωρεῖται. Ὑπουργὸν γὰρ τελειότατον αὐτόν
 10 ὀνομάζουσι. Πῶς οὖν οὐχὶ παρὰ μόνου καὶ ἡ κτίσις γέγονε καθ' ὑμᾶς, οἷόν τι ὄργανον ἄψυχον τὸν Θεὸν Λόγον τῷ Πατρὶ προστιθέντας; Εἰ μὴ καὶ τὸν ναυπηγὸν ἀφαιρήσεται τις μόνον πεποικηκέναι τὴν ναῦν, ὅτι δὴ ὄργανοις πρὸς τὴν κατασκευὴν συνεχρήσατο. Ὡστε μονογενῆς καὶ ἡ κτίσις, καὶ τὰ μέρη ταύ-
 15 τῆς· οὐ μόνον αἱ ἀόρατοι δυνάμεις, ἀλλὰ καὶ τὰ αἰσθητὰ σώματα, καὶ τούτων τὰ εὐτελέστατα, σκνῖπες, καὶ ἀκρίδες, καὶ βάρτραχοι. «Αὐτὸς γὰρ εἶπε, καὶ ἐγενήθησαν». Τίνος γὰρ ἂν καὶ ὑπουργίας δέοιτο ὁ θελήματι μόνῳ δημιουργῶν, ὁμοῦ τῇ βουλῇσει συνυφισταμένης τῆς κτίσεως; Ἀλλὰ τί; πῶς καὶ καθ'
 20 ἡμᾶς διὰ τοῦ Υἱοῦ τὰ πάντα; Ὅτι τὸ θεῖον βούλημα, οἷον πηγῆς τινος τῆς πρώτης αἰτίας ἀφορμηθέν, διὰ τῆς οἰκείας εἰκό-
 νος τοῦ Θεοῦ Λόγου πρόεισιν εἰς ἐνέργειαν. Ὁ δὲ τὸν μονογενῆ Υἱὸν ὑπουργὸν προσηγόρευσε· τοῦτο αὐτῷ προστιθείς μέγα, ὅτι εὐθετος πρὸς τὴν διακονίαν τῶν ἐπιτασσομένων ἐστίν.
 25 Εἰ γὰρ οὐκ ἐν τῷ Θεῷ εἶναι τέλειος τὴν δόξαν κέκτηται, ἀλλ' ἐν τῷ ὑπουργῷ ἀκριβῆς, τί διοίσει τῶν λειτουργικῶν πνευμάτων, ἀμέμπτως τὸ ἔργον τῆς διακονίας ἐπιτελούντων; Διὰ ταῦτα τῷ γεννηθεὶς τὸ κτισθεὶς συνῆψεν, ἵνα κἀντεῦθεν μηδεμίαν οὖσαν Υἱοῦ καὶ κτίσματος διαφορὰν ἐπιδείξῃ.

30 22. Ἄξιον δὲ ἀκοῦσαι καὶ τῆς παραινέσεως.

μονογενοῦς τέκνου, διότι δὲν τὸ ἐγέννησε μόνη ἀλλὰ μαζὺ μὲ τὸν Ἀβραάμ. Καὶ ἐὰν ἐπικρατήσῃ ἡ ἰδική σας ἀποψις, πρέπει νὰ ἀλλάξουν ὅλοι οἱ ἄνθρωποι γνώμην καὶ νὰ μάθουν ὅτι τὸ ὄνομα δὲν σημαίνει τὴν ἔλλειψιν ἀδελφῶν, ἀλλὰ τὴν ἀπουσίαν συντίκτοντος. Ἦδη δὲ καὶ ἡ δημιουργία τοῦ Θεοῦ Λόγου χάνει ἀπὸ τὴν ἀξίαν της, χωρὶς λόγον, διότι ἀπέτυχε καὶ αὐτὴ νὰ εἶναι μονογενῆς τόσον, ὅσον συνειργάσθῃ ὁ Υἱὸς μὲ τὸν Πατέρα διὰ τὴν δημιουργίαν· οὔτε αὐτὸ ὅμως τὸ δέχονται οὔτοι. Διότι ὀνομάζουν τὸν Υἱὸν ὑπηρετὴν τελειότατον. Πῶς λοιπὸν δὲν ἔγινε καὶ ἡ κτίσις ἀπὸ μόνου τὸν Πατέρα κατὰ τὴν γνώμην σας, ἀφοῦ συνάπτετε τὸν Θεὸν Λόγον πρὸς τὸν Πατέρα ὡσὰν ἓνα ἄψυχον ὄργανον; Ἄλλως πρέπει νὰ ἀρνηθῇ κανεὶς ὅτι καὶ ὁ ναυπηγὸς ἔκανε μόνος τὸ πλοῖον, ἐπειδὴ ἐχρησιμοποίησε διὰ τὴν κατασκευὴν του καὶ ἐργαλεῖα. Ὡστε καὶ ἡ κτίσις εἶναι μονογενῆς καὶ τὰ μέρη αὐτῆς· ὄχι μόνον αἱ ἀόρατοι δυνάμεις, ἀλλὰ καὶ τὰ αἰσθητὰ σώματα, καὶ ἀπ' αὐτὰ τὰ πλέον εὐτελεῖ, οἱ σκνίπες, αἱ ἀκρίδες, οἱ βάτραχοι. «Διότι αὐτὸς εἶπε καὶ ἐδημιουργήθησαν»¹³⁵. Ἄλλωστε ποίαν βοήθειαν θὰ ἐχρηιάζετο ὁ Θεὸς ποὺ δημιουργεῖ μὲ μόνην τὴν θέλησίν του, καὶ συγχρόνως μὲ τὴν θέλησίν του παίρνει ὑπαρξιν καὶ ἡ κτίσις; Τί ὅμως εἶναι ὀρθόν; Ὑπὸ ποίαν ἔννοιαν δεχόμεθα καὶ ἡμεῖς ὅτι διὰ τοῦ Υἱοῦ ἐδημιουργήθησαν τὰ πάντα; Τὸ θεῖον θέλημα ἀφορμᾶται ἀπὸ τὴν πρώτην αἰτίαν, τὸν Πατέρα, ὡσὰν ἀπὸ πηγὴν, καὶ διὰ τῆς εἰκόνας τοῦ Πατρός, τοῦ Θεοῦ Λόγου, προχωρεῖ εἰς τὴν ἐνέργειαν. Αὐτὸς ὅμως ὠνόμασε τὸν μονογενῆ Υἱὸν ὑπηρετὴν· τοῦ ἀνεγνώρισε δὲ τοῦτο τὸ μεγάλο, ὅτι εἶναι κατάλληλος διὰ νὰ ἐπιτελέσῃ τὰς ἐντολάς. Ἄν ὅμως ἔχη τὴν δόξαν, ὄχι ἐπειδὴ εἶναι τέλειος Θεός, ἀλλ' ἐπειδὴ εἶναι πιστὸς διάκονος, εἰς τί διαφέρει ἀπὸ τοὺς ἀγγέλους, οἱ ὅποιοι ἐπιτελοῦν τὸ ἔργον τῆς διακονίας ἀπόγως; Διὰ τοῦτο προσέθεσεν εἰς τὸ γεννηθεὶς τὸ κτισθεὶς, διὰ νὰ δείξῃ καὶ μ' αὐτὸ ὅτι δὲν ὑπάρχει καμμία διαφορὰ μεταξὺ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ κτίσματος.

22. Ἀξίζει ὅμως ν' ἀκούσωμεν καὶ τὴν παραίνεσιν.

EYN. Οὐ χροί, φησί, τῆ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ προσ-
έχοντας προσηγορία ἀνθρωπικὴν αὐτοῦ τὴν γέννησιν ἐννοεῖν.
Κάν τῶν ἐν ἀνθρώποις γενέσεων ἀναγομένους, τοῖς τῆς με-
τουσίας ὀνόμασι καὶ πάθεσιν ὑπάγειν τὸν Θεόν.

5 *ΒΑΣ.* Ἡ μὲν παραίνεσις, μὴ δεῖν τὴν κατ' οὐσίαν Υἱοῦ
καὶ Πατρὸς ὁμοιότητα ἐννοεῖν. Τοῦτο γὰρ αὐτῷ βούλεται ἢ
τῆς μετουσίας ἀπαγόρευσις, ὡς ἀκωινωήτου τῆς τοῦ Πατρὸς
οὐσίας πρὸς τὴν τοῦ Μονογενοῦς ὑπαρχούσης. Διὰ ταῦτα αἱ
σεμναὶ ἐκεῖναι τῶν ὀνομάτων διαστολαί, ὧν τὸν ὄχλον ἡμεῖς
10 ὑπερέβημεν· ὡς οὐχὶ ὄσων αἱ ἐκφωνήσεις αἱ αὐταί, ταῦτα καὶ
τῷ σημαινομένῳ ἤδη ταῦτά, ἵνα τὸ Πατέρα εἶναι τοῦ Υἱοῦ
τὸν Θεόν διὰ τοὺς ἐπὶ γῆς πατέρας ὀνομαζομένους ἀφέληται.
Ἐγὼ δέ, πολλῶν ὄντων, ἃ τὸν Χριστιανισμὸν ἀπὸ τῆς ἐλληνι-
κῆς πλάνης καὶ τῆς ἰουδαϊκῆς ἀγνωσίας δίστησιν, οὐδὲν ἡγοῦ-
15 μαι κυριώτερον δόγμα τῆς εἰς Πατέρα καὶ Υἱὸν πίστεως τῷ
Εὐαγγελίῳ τῆς σωτηρίας ἡμῶν ἐνυπάρχειν. Ἐπεὶ τό γε, κτί-
στην εἶναι καὶ δημιουργὸν τὸν Θεόν, καὶ οἱ καθ' οἵανδήποτε
πλάνην ἀπεσχισμένοι συντίθενται. Ὁ δὲ Πατέρα ψευδώνυμον,
καὶ Υἱὸν μέχρι προσηγορίας φιλῆς καταγγέλλων, καὶ οὐδὲν ἡγού-
20 μενος διαφέρειν, ἢ Πατέρα ὁμολογεῖν ἢ κτίστην, καὶ ἤτοι Υἱὸν
λέγειν ἢ ποιῆμα, ποῦ τετάξεται παρ' ἡμῶν; ἢ τῆς ποίας εἶναι
μερίδος ἀριθμηθήσεται; τῆς Ἰουδαίων ἢ τῆς Ἑλλήνων; Οὐ
γὰρ δὴ Χριστιανοῖς ἑαυτὸν εἰσποιήσει, ὃ τὴν δύναμιν τῆς εὐσε-
βείας καὶ τὸν οἶονεὶ χαρακτῆρα τῆς λατρείας ἡμῶν ἀρνούμε-
25 νος. Οὐ γὰρ εἰς δημιουργὸν καὶ ποιῆμα ἐπιστεύσαμεν· ἀλλ'
εἰς Πατέρα καὶ Υἱὸν διὰ τῆς ἐν τῷ βαπτίσματι χάριτος ἐσφρα-
γίσθημεν. Ὡστε ὃ ταύτας τολμῶν ἀθετεῖν τὰς φωνάς, πᾶσαν
ὁμοῦ παραγράφει τῶν Εὐαγγελίων τὴν δύναμιν, Πατέρα μὴ

ΕΥΝ. Δὲν πρέπει, λέγει, νὰ δώσωμεν προσοχὴν εἰς τὰ ὀνόματα Πατὴρ καὶ Υἱὸς καὶ νὰ ἐννοήσωμεν τὴν γέννησιν κατὰ ἀνθρώπινον τρόπον. Οὔτε ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἀνθρωπίνων γεννήσεων νὰ ὑπαγάγωμεν τὸν Θεὸν εἰς τὰ ὀνόματα τῆς μετουσίας καὶ τῶν παθῶν.

ΒΑΣ. Ἡ παραίνεσις συνιστᾷ ὅτι δὲν πρέπει νὰ ἐννοήσωμεν τὴν ὁμοιότητα τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πατρὸς ὡς ὁμοιότητα κατ' οὐσίαν. Αὐτὸν τὸν σκοπὸν ἔχει ἡ ἀπαγόρευσις τῆς μετουσίας, ὅτι δῆθεν ἡ οὐσία τοῦ Πατρὸς δὲν ἔχει σχέσιν πρὸς τὴν οὐσίαν τοῦ Μονογενοῦς. Δι' αὐτὸν τὸν λόγον ἔκαμε καὶ τὰς ἀθῶας ἐκείνας διακρίσεις τῶν ὀνομάτων, τῶν ὁποίων τὸ πλῆθος τὸ παρεβλέψαμεν ἡμεῖς· ὅτι δηλαδὴ ὅσα ταυτίζονται ὡς πρὸς τὰς λέξεις, δὲν ταυτίζονται καὶ εἰς τὴν σημασίαν, διὰ νὰ ἀποκλείσῃ ἔτσι ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι Πατὴρ τοῦ Υἱοῦ, λόγῳ τοῦ ὅτι καὶ ἐπὶ τῆς γῆς ὀνομάζονται οἱ ἀνθρωποὶ πατέρες. Ἐγὼ ὅμως, μολονότι ὑπάρχουν πολλὰ ἄλλα ποῦ διαφοροποιοῦν τὸν Χριστιανισμὸν ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴν πλάνην καὶ ἀπὸ τὴν ἰουδαϊκὴν ἀγνωσίαν, νομίζω ὅτι δὲν ὑπάρχει εἰς τὸ Εὐαγγέλιον τῆς σωτηρίας μας κυριώτερον δόγμα ἀπὸ τὴν πίστιν εἰς Πατέρα καὶ Υἱὸν. Διότι τὸ ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι κτίστης καὶ δημιουργὸς τὸ δέχονται καὶ ὅσοι εἶναι ἀπεσχισμένοι λόγῳ ποικίλων πλανῶν. Αὐτὸς ὅμως ποῦ διακηρῦσσει ὅτι τὸ Πατὴρ εἶναι ἀπλῶς ψευδῶνυμον καὶ τὸ Υἱὸς ἀπλῆ ὀνομασία χωρὶς περιεχόμενον καὶ ποῦ νομίζει ὅτι δὲν διαφέρει καθόλου τὸ νὰ ὁμολογῇ κανεὶς Πατέρα ἢ κτίστην καὶ νὰ λέγῃ Υἱὸς ἢ ποίημα, ποῦ πρέπει νὰ τοποθετηθῇ ἀπὸ ἡμᾶς; Εἰς ποίαν μερίδα νὰ τὸν ὑπολογίσωμεν, τὴν ἰουδαϊκὴν ἢ τὴν ἑλληνικὴν; Ἀσφαλῶς δὲν θὰ συνυπολογίσῃ τὸν ἑαυτὸν του μεταξὺ τῶν Χριστιανῶν, αὐτὸς ποῦ ἀρνεῖται τὴν δύναμιν τῆς εὐσεβείας καὶ τὸν ἰδιαιτέρον χαρακτήρα τῆς λατρείας μας. Διότι δὲν ἐπιστεῦσαμεν εἰς δημιουργὸν καὶ εἰς δημιούργημα, ἀλλὰ διὰ τῆς χάριτος τοῦ βαπτίσματος ἐσφραγίσαμεν τὴν πίστιν μας εἰς Πατέρα καὶ Υἱὸν. Αὐτὸς λοιπὸν ποῦ ἀθετεῖ αὐτὰς τὰς ἐκφράσεις, διαγράφει συγχρόνως ὀλόκληρον τὴν δύναμιν τῶν Εὐαγγελίων, μὲ τὸ

γεννήσαντα, καὶ Υἱὸν μὴ γεννηθέντα κηρύσσων. Ἀλλὰ ταῦτα λέγω, φησί, τὴν τοῦ πάθους ἔννοιαν τὴν ἐκ τῆς τοῦ Πατρὸς φωτῆς ἐγγινομένην ἐκκλίνων. Ἐχρῆν δὲ δήπου τὸν γε εὐσεβεῖν ἐγνωκότα, τὸ ἀπεμφαῖνον τῆς ἐν τοῖς ῥήμασι τούτοις διανοίας, 5 εἴ τι ἄρα καὶ ἐνυπῆρχε, παραιτησάμενον, μὴ πᾶσαν ἀθρόως τὴν φωτὴν ἀθετεῖν, μηδὲ τῇ προφάσει τοῦ ἀπρεποῦς καὶ τὸ ὅσον ἀπ' αὐτῆς χρήσιμον συνεκβάλλειν· ἀλλ' ἀπὸ μὲν τῶν ταπεινῶν καὶ σαρκικῶν νοημάτων ἐν τοῖς περὶ Θεοῦ δόγμασι καθαρεύειν, γέννησιν δὲ τῇ ἀγιωσύνῃ καὶ τῇ ἀπαθείᾳ τοῦ Θεοῦ πρέπουσαν 10 ἐννοεῖν τὸν μὲν τρόπον, καθ' ὃν ἐγέννησεν ὁ Θεός, ὡς ἄρρητον καὶ ἀπερινόητον ἀφιέντα, πρὸς δὲ τὴν κατ' οὐσίαν ὁμοιότητα, ἐκ τῆς τοῦ γεννᾶν προσηγορίας ὀδηγούμενον. Καίτοιγε φανερὸν σκοποῦμένῳ, ὅτι οὐ σωματικῶν παθῶν κυρίως καὶ πρώτως ἔννοιαν ἐμποιεῖν ταυτὶ πέφυκε τὰ ὀνόματα, ὁ πατήρ, λέγω, 15 καὶ ὁ υἱός· ἀλλὰ καθ' ἑαυτὰ μὲν λεγόμενα, τὴν πρὸς ἀλλήλα σχέσιν ἐνδείκνυται μόνην. Πατήρ μὲν γάρ ἐστιν ὁ ἐτέρῳ τοῦ εἶναι κατὰ τὴν ὁμοίαν ἑαυτῷ φύσιν τὴν ἀρχὴν παρασχών· υἱός ὁ δὲ ἐξ ἐτέρου γεννητῶς τοῦ εἶναι τὴν ἀρχὴν ἐσχηκός.

23. Ὅταν μὲν οὖν ἀκούσωμεν ὅτι ἄνθρωπος πατήρ, τότε 20 καὶ τὴν τοῦ πάθους ἔννοιαν προσλαμβάνομεν· ὅταν δέ, ὁ Θεὸς Πατήρ, ἐπὶ τὴν ἀπαθῆν αἰτίαν τοῖς λογισμοῖς ἀνατρέχομεν. Ὁ δὲ ἐπὶ τῆς ἐμπαθοῦς φύσεως τῇ προσηγορίᾳ ταύτῃ συνεθισθείς, τὸ ὑπὲρ τὴν κατάληψιν τῶν ἑαυτοῦ λογισμῶν ὡς ἀδύνατον ἀπαρνεῖται. Οὐ γάρ, τῷ πάθει τῶν φθαρτῶν προσέχοντα, τῇ 25 ἀπαθείᾳ τοῦ Θεοῦ ἀπιστεῖν προσῆκεν, οὐδέ, τῇ ῥευστῇ φύσει καὶ μυρίαῖς ὑποκειμένη μεταβολαῖς, τὴν ἄτρεπτον καὶ ἀναλλοίωτον οὐσίαν παρατιθέντα. Μηδ' ὅτι τὰ θνητὰ ζῶα διὰ πάθους γεννᾶ, καὶ τὸν Θεὸν ἐχρῆν οὕτως οἶεσθαι· ἀλλ' ἐντεῦθεν μᾶλλον ὀδηγεῖσθαι πρὸς τὴν ἀλήθειαν· ὅτι ἐπειδὴ τὰ φθαρτὰ

νά κηρύσση Πατέρα ὁ ὁποῖος δὲν ἐγέννησε καὶ Υἱὸν ὁ ὁποῖος δὲν ἐγεννήθη. «Αὐτὰ ὅμως τὰ λέγω, ἰσχυρίζεται οὗτος, διὰ νὰ ἀποτρέψω τὴν ἔννοιαν τοῦ πάθους πού προκύπτει ἀπὸ τὴν λέξιν Πατήρ». Αὐτὸς ὅμως πού γνωρίζει νὰ εἶναι εὐσεβῆς ἔπρεπε, ἀφοῦ παραιτηθῆ ἀπὸ τὴν μὴ ἀρμόζουσαν ἔννοιαν εἰς αὐτὰς τὰς ἐκφράσεις, ἔαν βεβαίως ὑπῆρχε κάτι τέτοιο, νὰ μὴ ἀθετήσῃ καθ' ὀλοκληρίαν τὴν ἔκφρασιν, οὔτε νὰ συναποβάλλῃ μὲ τὴν πρόφασιν τοῦ μὴ ἀρμόζοντος καὶ ὅσον χρήσιμον ὑπάρχει εἰς αὐτήν, ἀλλὰ νὰ κρατήσῃ καθαρὰ τὰ περὶ Θεοῦ δόγματα ἀπὸ ταπεινὰς καὶ σαρκικὰς ἐννοίας, νὰ δεχθῆ δὲ γέννησιν ἀρμόζουσαν εἰς τὴν ἀγιωσύνην καὶ τὴν ἀπάθειαν τοῦ Θεοῦ. Νὰ μὴ ἀσχολῆται μὲ τὸν τρόπον μὲ τὸν ὁποῖον ἐγέννησεν ὁ Θεός, ὡς κάτι ἀνέκφραστον καὶ ἀκατανόητον, νὰ ὀδηγηθῆ δὲ εἰς τὴν ὁμοιότητα τὴν κατ' οὐσίαν, ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ὀνομασίας τοῦ γεννᾶν. Ἄν καὶ εἶναι φανερόν εἰς αὐτὸν πού ἐρευνᾷ ὅτι αὐτὰ τὰ ὀνόματα, ὁ πατήρ δηλαδὴ καὶ ὁ υἱός, δὲν ὑποβάλλουν κατ' ἀρχὴν καὶ κυρίως τὴν ἔννοιαν τῶν σωματικῶν παθῶν, ἀλλὰ ὅταν λέγωνται καθ' ἑαυτὰ, δεικνύουν ἀπλῶς τὴν σχέσιν πού ἔχουν μεταξύ των. Πατήρ δηλαδὴ εἶναι αὐτὸς πού ἔδωκεν εἰς κάποιον ἄλλον τὴν ἀρχὴν τῆς ὑπάρξεως κατὰ ὅμοιον πρὸς τὴν ἰδικὴν του φύσιν τρόπον· υἱός δὲ εἶναι αὐτὸς πού ἔλαβε διὰ τῆς γεννήσεως τὴν ἀρχὴν τῆς ὑπάρξεως ἀπὸ ἄλλον.

23. Ὅταν λοιπὸν ἀκούσωμεν ὅτι πρόκειται περὶ ἀνθρώπου πατρός, τότε προσλαμβάνομεν καὶ τὴν ἔννοιαν τοῦ πάθους· ὅταν ὅμως ἀκούσωμεν ὁ Θεὸς Πατήρ, σκεπτόμεθα τὴν ἀπαθῆ αἰτίαν. Αὐτὸς ὅμως πού ἐσυνήθισε μόνον τὴν ἐμπαθῆ ἔννοιαν αὐτοῦ τοῦ ὀνόματος, ἀπαρνεῖται αὐτὸ πού ὑπερβαίνει τὴν ἰκανότητα τοῦ νοῦ πρὸς κατανοήσιν ὡς ἀδύνατον. Διότι δὲν εἶναι ὀρθὸν στηριζόμενος κανεὶς εἰς τὰ πάθη τῶν φθαρτῶν νὰ ἀπιστῆ εἰς τὴν ἀπάθειαν τοῦ Θεοῦ, οὔτε νὰ θέτῃ κοντὰ εἰς τὴν ρευστὴν φύσιν πού ὑπόκειται εἰς ἀναριθμήτους μεταβολὰς τὴν ἀτρεπτον καὶ ἀναλλοίωτον οὐσίαν. Οὔτε, ἐπειδὴ τὰ θνητὰ ζῶα γεννοῦν ἐμπαθῶς, νὰ νομίζῃ κανεὶς ὅτι καὶ ὁ Θεὸς ἔτσι πρέπει νὰ γεννᾷ· ἀλλὰ μᾶλλον ἀπὸ ἐδῶ νὰ ὀδηγῆται πρὸς

οὕτως, ὁ ἀφθαρτος ἐναντίως. Καὶ μὴν οὐδὲ ἐκεῖνό γε ἂν εἶποι, ὡς κυρίως καὶ πρώτως ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων τεταγμένων τῶν ὀνομάτων τούτων, καταχρηστικῶς ἡμεῖς ἐπιλέγομεν τῷ Θεῷ. Ὁ γὰρ τοι Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός, πρὸς τὴν πάντων 5 ἀρχὴν καὶ τὴν ἀληθῆ τῶν ὄντων αἰτίαν ἐπανάγων ἡμᾶς, «Ὑμεῖς δὲ μὴ καλέσητε, φησί, πατέρα ὑμῶν ἐπὶ τῆς γῆς· εἷς γὰρ ἐστὶν Πατὴρ ὑμῶν ὁ οὐράνιος». Πῶς οὖν ὡς σαρκικῶν παθῶν προηγουμένως ἐνδεικτικὰς ταύτας ἡμᾶς ἀξιοῖ τὰς φωνὰς ἀποπέμπεσθαι, ἃς ὁ Κύριος, ὡς τῇ ἀπαθείᾳ τοῦ Θεοῦ προεπούσας, ἀπὸ 10 τῶν ἀνθρώπων, πρὸς αὐτὸν μετατίθησιν; Εἰ δὲ καὶ τῶν κτισμάτων Πατὴρ ὀνομάζεται, οὐπω τῷ λόγῳ τῷ ἡμετέρῳ μάχεται. Ὁ γὰρ τετοκῶς βώλους δρόσου, κατὰ τὸν τοῦ Ἰώβ λόγον, οὐχ ὁμοίως τὰς τε βώλους καὶ τὸν Υἱὸν ἐτεκνώσατο. Ἡ εἰ τοῦτο λέγειν τολμήσουσιν, ὥστε ἐν ἴσῃ τάξει καὶ τὴν οὐσίαν 15 τῆς δρόσου υἱὸν ὀνομάζειν, παντὸς ἡμᾶς τοῦ πρὸς αὐτοὺς ἀπαλλάξουσι λόγου, εἰς περιφανεστάτην ἀναισχυντίαν τὴν βλασφημίαν προαγαγόντες. Οὐδὲ γὰρ ὅταν Πατὴρ πάντων ἡμῶν λέγῃται ὁ Θεός, κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον ἡμῶν τε καὶ τοῦ Μονογενοῦς ἐστὶ Πατὴρ. Εἰ δὲ ὅτι πρωτότοκος πάσης κτίσεως, 20 καὶ πρωτότοκος ἐν πολλοῖς ἀδελφοῖς, ὁ Κύριος προσηγόρευται, τοῦτο αὐτοὺς παιδοτριβεῖ πρὸς ἀσέβειαν· διδασκέσθωσαν ἐκ τοῦ Εὐαγγελίου, ὅτι καὶ μητέρα ἑαυτοῦ καὶ ἀδελφούς ὁ Κύριος τοὺς ἐκ τῶν ἔργων τῆς ἀρετῆς οἰκειωθέντας προσαγορεύει. «Τίς γὰρ ἐστὶ, φησὶν, ἡ μήτηρ μου, καὶ τίνες οἱ ἀδελφοί μου, 25 ἀλλ' ἢ οἱ ποιῶντες τὸ θέλημα τοῦ Πατρὸς μου τοῦ ἐν οὐρανοῖς»; Ὡστε Πατὴρ ἡμῶν ὁ Θεός οὐ καταχρηστικῶς οὐδ' ἐκ μεταφορᾶς, ἀλλὰ κυρίως καὶ πρώτως καὶ ἀληθινῶς ὀνομάζεται

ἰ 136. Ματθ. 23, 9.

137. Ἰώβ 38, 28.

τὴν ἀλήθειαν· ὅτι δηλαδὴ ἐπειδὴ τὰ φθαρτὰ γεννοῦν ἔτσι, ὁ ἄφθαρτος πρέπει νὰ γεννᾷ ἀντιθέτως. Καὶ ἀσφαλῶς οὔτε ἐκεῖνο θὰ ἠμποροῦσε κανεὶς νὰ ἰσχυρισθῆ, ὅτι δηλαδὴ ἐνῶ κατ' ἀρχὴν καὶ ἐν κυριολεξίᾳ τὰ ὀνόματα αὐτὰ χρησιμοποιοῦνται διὰ τοὺς ἀνθρώπους, ἔμεῖς καταχρηστικῶς τὰ ἀποδίδομεν καὶ εἰς τὸν Θεόν. Διότι ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς διὰ νὰ μᾶς κατευθύνῃ πρὸς τὴν ἀρχὴν τῶν πάντων καὶ τὴν ἀληθῆ αἰτίαν τῶν ὄντων, λέγει· «σεῖς νὰ μὴ ὀνομάσετε κανένα πατέρα ἐπίγειον· διότι ἓνας εἶναι ὁ ἰδικὸς σας Πατήρ, ὁ οὐράνιος»¹³⁶. Πῶς λοιπὸν ἔχει τὴν ἀξίωσιν νὰ ἀπορρίψωμεν αὐτὰς τὰς ἐκφράσεις, διότι δῆθεν κατ' ἀρχὴν ἔχουν σαρκικὴν ἔννοιαν, τὰς ὁποίας ὁ Κύριος, ἐπειδὴ ἀρμόζουν εἰς τὴν ἀπάθειαν τοῦ Θεοῦ, τὰς παίρνει ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους καὶ τὰς ἀναφέρει εἰς τὸν Θεόν; Ἄν δὲ ὀνομάζεται Πατήρ καὶ τῶν κτισμάτων, αὐτὸ δὲν ἀντιμάχεται πρὸς τοὺς ἰδικούς μας λόγους. Διότι αὐτὸς ποὺ κατὰ τὸν Ἰώβ ἐγέννησε τὰς σταγόνας τῆς δρόσου¹³⁷, δὲν ἐγέννησε κατ' ὅμοιον τρόπον τὰς σταγόνας καὶ τὸν Υἱόν. Ἐκτὸς ἂν τολμήσουν νὰ τὸ δεχθοῦν αὐτό, ὥστε κατ' ὅμοιον τρόπον νὰ ὀνομάσουν καὶ τὴν οὐσίαν τῆς δρόσου υἱόν, ὁπότε θὰ μᾶς ἀπαλλάξουν ἀπὸ κάθε διάλογον πρὸς αὐτούς, διότι ὀδηγοῦν ἔτσι τὴν βλασφημίαν εἰς σαφεστάτην ἀναισχυντίαν. Διότι οὔτε, ὅταν ὁ Θεὸς ὀνομάζεται Πατήρ ὄλων μας, εἶναι κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον Πατήρ καὶ ἰδικὸς μας καὶ τοῦ Μονογενοῦς. Ἄν δὲ τὸ ὅτι ὁ Κύριος ὀνομάσθηκε πρωτότοκος πάσης τῆς κτίσεως καὶ πρωτότοκος μετὰ τῶν πολλῶν ἀδελφῶν¹³⁸ τοὺς ὀδηγεῖ εἰς τὴν ἀσέβειαν, ἃς διδαχθοῦν ἀπὸ τὸ Εὐαγγέλιον ὅτι ὁ Κύριος ὀνομάζει καὶ μητέρα του καὶ ἀδελφοὺς αὐτοὺς ποὺ διὰ τῶν ἔργων τῆς ἀρετῆς ἔγιναν συγγενεῖς του. «Ποῖος, λέγει, εἶναι μητέρα μου, καὶ ποῖοι εἶναι ἀδελφοί μου παρὰ αὐτοὶ ποὺ πράττουν τὸ θέλημα τοῦ οὐρανοῦ Πατρός μου»;¹³⁹. Ὡστε ὁ Θεὸς ὀνομάζεται Πατήρ ἰδικὸς μας ὄχι καταχρηστικῶς οὔτε μεταφορικῶς, ἀλλὰ κυριολεκτικῶς καὶ κατ' ἀρχὴν καὶ πραγμα-

138. Κολ. 1, 15· Ρωμ. 8, 29.

139. Ματθ. 12, 48 - 50.

διὰ τῶν σωματικῶν γονέων εἰς τὸ εἶναι ἡμᾶς ἐκ τοῦ μὴ ὄντος παραγωγῶν, καὶ ταῖς κηδεμονίαις προσοικειούμενος. Εἰ δὲ ἡμῶν τῶν χάριτι τῆς υἰοθεσίας ἠξιωμένων ἀληθῶς κεκλήσθαι Πατέρα τὸν Θεὸν λέγομεν, τίς ἀφαιρήσεται λόγος τοῦ κατὰ φύσιν Υἱοῦ, καὶ ἐκ τῆς οὐσίας αὐτοῦ προελθόντος, μὴ οὐχὶ προεπόντως αὐτὸν Πατέρα προσαγορεύεσθαι;

EYN. Οὐ χροί, φησί, διὰ τὴν Πατρὸς καὶ Υἱοῦ προσηγορίαν ἀνθρωπικὴν τὴν τοῦ Κυρίου γέννησιν ἐννοεῖν.

ΒΑΣ. Φημὶ καὶ γώ. Θεῖαν μέντοι καὶ ἀπαθῆ τί κωλύει πιστεύειν τοὺς εὐσεβεῖς; Ἄλλ', οἶμαι, οὐχ ἵνα ἀπαθῶς γεγεννηκότα τὸν Θεὸν ἐπιδείξῃ, χρῆται τοῖς λόγοις τούτοις, ἀλλ' ἵνα μὴδὲ γεννήσαντα ὄλως. Πῶς οὖν ἐν τοῖς ἄνω λόγοις, ὧ βέλτιστε, γέννημα εἶναι τὴν οὐσίαν τοῦ Μονογενοῦς ἀπεφαίνου; Εἰ γὰρ μὴ γεγέννηται, πόθεν αὐτῷ τὸ γέννημα εἶναι κατὰ τὸν σὸν λόγον προσῆν; Ἄλλὰ διὰ μὲν τὴν τοῦ γεννητοῦ πρὸς τὸ ἀγέννητον ἐναντίωσιν, γέννημα οὖσαν δεικνύουαι τὴν οὐσίαν ἐφιλονίκηι. Νυνὶ δὲ πάλιν τὴν τῆς οὐσίας οἰκείωσιν διὰ τῆς φωνῆς ταύτης σημαινομένην ὀρῶν, τὸ γεγενῆσθαι τοῦ γεννήματος ἀφαιρεῖται. Καὶ μὴν εἰ τοῦτο ὡς πάθους δηλωτικὸν παραιτεῖται, τί κωλύει καὶ τὸ δημιουργὸν αὐτὸν εἶναι διὰ τὰς αὐτὰς αἰτίας μὴ παραδέχεσθαι; Διότι πάσαις ταῖς σωματικαῖς ἐνεργείαις ἢ πλείων τις πάντως ἢ ἐλάττων κόπος συνέζευκται, κατὰ τὴν ἀναλογίαν τῆς τοῦ ποιῶντος δυνάμεως, καὶ τῆς πρὸς τὰ μεγέθη τῶν ἐνεργουμένων διαφορᾶς. Τὴν γε μὴν θεῖαν καὶ μακαρίαν φύσιν καμάτῳ λέγειν συνέχεσθαι, οὐχ ἦττον ἀσεβές, ἢ τοῖς αἰσχίστοις αὐτὴν πάθεσιν ὑποβάλλειν. Εἰ δὲ ἀπαθῶς κτίζει, ἀπαθῆ εἶναι δέξασθε καὶ τὴν γέννησιν.

24. Ὡς μὲν οὖν κυρίως καὶ προσηκόντως Πατὴρ λέγεται ὁ Θεός, καὶ ὡς οὐχὶ πάθους, ἀλλ' οἰκειώσεώς ἐστιν ὄνομα, ἢ τῆς κατὰ χάριν, ὡς ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων, ἢ τῆς κατὰ φύσιν, ὡς ἐπὶ τοῦ Μονογενοῦς, ἰκανῶς εἴρηται. Δῶμεν δὲ εἶναι τρο-

τικῶς, διότι διὰ τῶν σαρκικῶν γονέων μᾶς ἔφερον εἰς τὴν ὕπαρξιν ἐκ τοῦ μηδενὸς καὶ ὡς συγγενῆς μᾶς κηδεμονεύει. Ἄν δεχώμεθα δὲ ὅτι ὁ Θεὸς καλεῖται ἀληθῶς Πατὴρ ἡμῶν, οἱ ὅποιοι κατὰ χάριν ἀξιωθήκαμεν νὰ γίνωμεν υἱοί, διὰ ποῖον λόγον νὰ ἀρνηθοῦμεν ὅτι ἀρμόζει νὰ καλῆται Πατὴρ τοῦ κατὰ φύσιν Υἱοῦ, ὁ ὅποιος προῆλθεν ἐκ τῆς οὐσίας του;

ΕΥΝ. Δὲν πρέπει, λέγει, λόγῳ τῶν ὀνομάτων Πατὴρ καὶ Υἱὸς νὰ ἐννοήσωμεν τὴν γέννησιν κατὰ ἀνθρώπινον τρόπον.

ΒΑΣ. Καὶ ἐγὼ τὸ δέχομαι. Τί ἐμποδίζει ὁμως νὰ ἐννοήσουν οἱ εὐσεβεῖς τὴν γέννησιν ὡς θείαν καὶ ἀπαθῆ; Νομίζω ὁμως, ὅτι τὰ λέγει αὐτὰ, ὄχι διὰ νὰ δείξη ὅτι ὁ Θεὸς ἐγέννησεν ἀπαθῶς, ἀλλ' ὅτι δὲν ἐγέννησε καθόλου. Πῶς λοιπόν, καλέ μου, ἔλεγες προηγουμένως ὅτι ἡ οὐσία τοῦ Μονογενοῦς εἶναι γέννημα; Διότι ἐὰν δὲν ἐγεννήθη, ἀπὸ ποῦ ἔχει τὸ γνῶρισμα νὰ εἶναι γέννημα, ὅπως ἐσύ δέχεσαι; Τότε ὁμως διὰ νὰ ἀντιτάξῃ τὸ γεννητὸν πρὸς τὸ ἀγέννητον, προσπαθοῦσε νὰ δείξη ὅτι ἡ οὐσία εἶναι γέννημα. Τώρα ὁμως, ἐπειδὴ βλέπει ὅτι ἡ λέξις αὕτη σημαίνει πάλιν τὴν ὁμοιότητα εἰς τὴν οὐσίαν, ἀφαιρεῖ ἀπὸ τὸ γέννημα τὸ ὅτι ἔχει γεννηθῆ. Ἄν ὁμως ἀρνηθῆται τοῦτο, ἐπειδὴ δηλώνει πάθος, τί ἐμποδίζει διὰ τὴν ἴδιαν αἰτίαν νὰ μὴ παραδεχθῆ κανεὶς ὅτι εἶναι καὶ δημιουργός; Διότι μὲ ὅλας τὰς σωματικὰς ἐνεργείας εἶναι συνδεδεμένος ὅπως δὴποτε ὁ κόπος, περισσότερος ἢ ὀλιγώτερος ἀνάλογα μὲ τὴν δύναμιν τοῦ ἐνεργοῦντος καὶ τὴν διαφορὰν τοῦ μεγέθους αὐτῶν ποὺ δέχονται τὴν ἐνέργειαν. Τὸ νὰ δεχθῆ ὁμως κανεὶς ὅτι ἡ θεία καὶ μακαρία φύσις ὑπόκειται εἰς κόπωση δὲν εἶναι ὀλιγώτερον ἀσεβὲς ἀπὸ τὸ νὰ ὑποβάλλῃ κανεὶς αὐτὴν εἰς τὰ πιὸ αἰσχρὰ πάθη. Ἄν ὁμως δημιουργῆ ἀπαθῶς, νὰ δεχθῆτε ὅτι καὶ ἡ γέννησις εἶναι ἀπαθής.

24. Διὰ τὸ ὅτι λοιπόν ὁ Θεὸς κυριολεκτικῶς καὶ ταιριαστὰ ὀνομάζεται Πατὴρ, καὶ ὅτι τὸ ὄνομα δὲν σημαίνει πάθος ἀλλὰ συγγένειαν ἢ τὴν κατὰ χάριν, ὅπως ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων, ἢ τὴν κατὰ φύσιν, ὅπως ἐπὶ τοῦ Μονογενοῦς, ἔχουν λεχθῆ ἀρκε-

πικρήν, καὶ ἐκ μεταφορᾶς λέγεσθαι, ὡσπερ καὶ ἄλλας μυρίας,
 καὶ τὴν φωνὴν ταύτην. Ὡς τοίνυν, ὀργιζόμενον, καὶ ὑπνοῦν-
 τα, καὶ πετόμενον ἀκούοντες τὸν Θεόν, καὶ ἄλλων τοιούτων
 ἀπρεπεῖς κατὰ τὸν πρόχειρον νοῦν τὰς ἐμφάσεις παρεχομένων,
 5 οὔτε τὰς φωνὰς τοῦ Πνεύματος διαγράφομεν, οὔτε σωματικῶς
 τῶν λεγομένων ἀκούομεν· τί δήποτε οὐχὶ καὶ τῆς φωνῆς ταύτης
 οὕτω συνεχῶς παραληφθείσης ὑπὸ τοῦ Πνεύματος, τὰς θεο-
 πρεπεῖς αὐτῆς ἐννοίας διερευνώμεθα; ἢ μόνην ταύτην τῆς Γρα-
 φῆς ἀπαλείφομεν, ἐκ τῆς ἀνθρωπίνης χρήσεως συκοφαντοῦν-
 10 τες αὐτήν; Οὕτωςι δὲ σκοπῶμεν. Δύο σημαυνομένων ἐκ τῆς
 τοῦ γεννᾶν προσηγορίας κατὰ τὴν ὥδε συνήθειαν, πάθους τε
 τοῦ γεννῶντος, καὶ τῆς πρὸς τὸ γεννώμενον οἰκειώσεως, ὅταν
 παρὰ τοῦ Πατρὸς τῷ Μονογενεῖ λέγῃται τό, «Ἐκ γαστροῦ
 πρὸ ἑωσφόρου ἐγέννησά σε», καὶ τό, «Υἱός μου εἰ σύ, ἐγὼ
 15 σήμερον γεγέννηκά σε»· πότερον τούτων παρίστασθαι φῶμεν
 διὰ τοῦ ῥήματος; τὸ ἐμπαθὲς τῶν γεννῶντων, ἢ τὴν τῆς φύσεως
 οἰκειότητα; Ἐγὼ μὲν γὰρ τοῦτό φημι· καὶ οὐδὲ τούτους ἠγοῦ-
 μαί ποτε μὴ οὐχὶ εἰς λαμπρὰν μελαγχολίαν παρενεχθέντας
 ἐναντιώσεσθαι. Ὡστε εἰ μὲν οἰκεία τῷ Θεῷ ἢ φωνή, τί ἀτιμᾶ-
 20 ζεις ὡς ἄλλοτριαν; Εἰ δὲ ἐκ τῶν ἀνθρωπίνων μετακεκόμισται
 τὸ ὑγιὲς αὐτῆς ἐκλεξάμενος, φύγε τὸ χεῖρον τῶν δηλουμένων.
 Ἐξεστι γὰρ δήπου ἐν πολυσήμῳ τῇ λέξει πρὸς τὴν ὀρθὴν ἐν-
 νοίαν ὀδηγηθέντα διὰ τοῦ ῥήματος, τὸ ταπεινὸν καὶ αἰσχρὸν
 τῆς ἐμφάσεως ὑπερβῆναι. Καὶ μή μοι λέγε· τίς δὲ ἡ γέννησις;
 25 καὶ ποταπή; καὶ πῶς ἂν γένοιτο αὕτη; Οὐ γὰρ, ἐπειδὴ ὁ τρόπος
 ἄρρητος καὶ ἀπερινόητος παντελῶς, ἤδη καὶ τὸ πάγιον τῆς εἰς
 Πατέρα καὶ Υἱὸν πίστεως ἐκβαλοῦμεν. Εἰ γὰρ μέλλοιμεν πάν-

τά. Ἐὰν ὑποθέσωμεν ὅμως ὅτι καὶ ἡ ἔκφρασις αὐτή, ὅπως καὶ πάμπολλαι ἄλλαι, εἶναι ἀλληγορική καὶ λέγεται μεταφορικῶς. Ὅπως λοιπὸν ὅταν ἀκούωμεν ὅτι ὁ Θεὸς ὀργίζεται, καὶ κοιμᾶται, καὶ πετᾷ καὶ ἄλλα παρόμοια, πού ἐκ πρώτης ὄψεως δημιουργοῦν ἀπρεπῆ ἐντύπωσιν, οὔτε καταργοῦμεν τὰς ἐκφράσεις τοῦ Πνεύματος οὔτε κατανοοῦμεν σαρκικῶς αὐτὰ πού λέγονται, διατί νὰ μὴ διερευνήσωμεν καὶ τὴν θεοπρεπῆ ἔννοιαν αὐτῆς τῆς λέξεως, ἡ ὁποία τόσον συχνὰ ἐπαναλαμβάνεται ὑπὸ τοῦ Πνεύματος; Διατί νὰ διαγράψωμεν ἀπὸ τὴν Γραφήν μόνον αὐτὴν καὶ νὰ τὴν συκοφαντοῦμεν, ἐπειδὴ χρησιμοποιεῖται καὶ ἀνθρωπίνως; Ὡς ἐξῆς ἅς σκεφθοῦμεν. Ἀπὸ τὰ δύο σημαίνόμενα πού ἔχει ἡ λέξις «γεννᾶν» σύμφωνα μὲ αὐτὰ πού ἐξεθέσαμεν ἔδῳ, καὶ τὸ πάθος αὐτοῦ πού γεννᾷ καὶ τὴν συγγένειαν πρὸς τὸ γεννώμενον, ὅταν ὑπὸ τοῦ Πατρὸς λέγεται πρὸς τὸν Μονογενῆ: «ἐκ γαστρὸς πρὸ ἑωσφόρου ἐγέννησά σε» ¹⁴⁰, καὶ τὸ: «Υἱός μου εἶ σύ, ἐγὼ σήμερον γεγέννηκά σε» ¹⁴¹, ποῖον ἀπὸ τὰ δύο θὰ δεχθοῦμεν ὅτι ἐννοεῖται διὰ τῆς λέξεως; Τὸ ἐμπαθὲς τοῦ γεννῶντος ἢ ἡ συγγένεια τῆς φύσεως; Ἐγὼ δέχομαι τὸ δεύτερον· καὶ νομίζω ὅτι οὔτε καὶ αὐτοὶ θὰ ἀντιταχθοῦν ποτέ εἰς τοῦτο, ἐκτὸς ἂν πάσχουν ἀπὸ ἰσχυρὰν παραφροσύνην. Ἐπομένως ἂν ἡ λέξις ταιριάζῃ εἰς τὸν Θεόν, διατί τὴν ἐξευτελίζεις ὡς ἀνάρμοστον; Ἐὰν δὲ ἔχη μεταφερθῆ ἀπὸ τὰ ἀνθρώπινα, διάλεξε τὸ ὑγιὲς μέρος καὶ ἀπόφυγε τὸ σαπρὸν αὐτῶν πού δηλώνει. Διότι εἶναι δυνατόν εἰς μίαν λέξιν μὲ πολλὰς σημασίας, ἀφοῦ ὀδηγηθοῦμεν πρὸς τὴν ὀρθὴν ἔννοιαν διὰ τοῦ λεγομένου, νὰ ξεπεράσωμεν τὴν ταπεινὴν καὶ αἰσχροὴν ἐντύπωσιν. Μὴ μοῦ πῆς δὲ ποία εἶναι ἡ γέννησις, καὶ τί εἶδους, καὶ πῶς θὰ ἠμποροῦσε νὰ γίνῃ αὐτή; Διότι τὸ ὅτι ὁ τρόπος τῆς γεννήσεως εἶναι ἀνέκφραστος καὶ ἀκατάληπτος δὲν σημαίνει ὅτι πρέπει καὶ νὰ καταργήσωμεν τὴν σταθερὰν πίστιν εἰς Πατέρα καὶ Υἱόν. Διότι ἂν πρόκηται νὰ μετροῦμεν

141. Ψαλμ. 2, 7.

τα τῆ καταλήψει μετρεῖν, καὶ τὸ τοῖς λογισμοῖς ἀπερίληπτον
 μηδὲ εἶναι τὸ παράπαν ὑπολαμβάνειν, οἰχῆσεται μὲν ὁ τῆς
 πίστεως, οἰχῆσεται δὲ ὁ τῆς ἐλπίδος μισθός. Πῶς δ' ἂν εἶημεν
 5 ἔτι τῶν μακαρισμῶν ἄξιοι, τῶν ἐπὶ τῆ πίστει τῶν ἀοράτων ἀπο-
 κειμένων, οἱ μόνοις τοῖς κατὰ λογισμὸν ἐναργέσι πειθόμενοι;
 Πόθεν ἐματαιώθη τὰ ἔθνη, καὶ ἐσκοτίσθη ἡ ἀσύνετος αὐτῶν
 καρδιά; Οὐκ ἐπειδὴ τοῖς ἐκ τῶν λογισμῶν φαινομένοις ἀκολου-
 θοῦντες, τῷ κηρύγματι τοῦ Πνεύματος ἀπειθοῦσι; Τίνας δὲ ὁ
 Ἡσαίας ὡς ἀπολωλότας ὀδύρεται; «Οὐαὶ οἱ σοφοὶ ἐν ἑαυτοῖς,
 10 καὶ ἐνώπιον αὐτῶν ἐπιστήμονες». Οὐ τοὺς τοιούτους; Πολλὰ
 τοίνυν ὑπερβὰς τῶν ἐν μέσῳ, ὅσα τε περὶ τοῦ μὴ γεγεννησθαι
 τὸν Υἱὸν ἐκ τοῦ προφανοῦς διετείνατο, καὶ ὅσα περὶ τοῦ παρα-
 δεχθῆναι αὐτῷ τὸ κτίσμα εἶναι καὶ ποίημα τὸν Μονογενῆ ἔτε-
 χνάσατο, ἐπὶ τὰ καιριώτατα τῆς ἀσεβείας τρέφομαι, τοσοῦτον
 15 μόνον τοῖς παρεθεῖσιν ἐπισημνᾶμενος· ὅτι ἦν προλαβὼν τῷ
 ἔργῳ κατεσκεύασε βλασφημίαν, ταύτην βουληθεὶς ἐπισκιάσαι
 τῷ ῥήματι, καὶ τὸ ἀναιδὲς τοῦ λόγου καταπραῦναι, ἔφη κοινο-
 ποιεῖν τὸν Μονογενῆ πρὸς τὴν κτίσιν, ἐπιλαθόμενος αὐτὸς τῶν
 ἑαυτοῦ δογμάτων, ἃ ἐν τοῖς κατόπιν λόγοις γυμνῆ καὶ ἀπαρα-
 20 καλύπτῳ τῆ φωνῇ ἐξετίθετο. Ὑφ' ὧν πρὸς ἀνάσχυνον πάλιν
 καὶ περιφανεστάτην ἐναντιολογίαν ἐξέπεσε. Γράφει δὲ οὕτως.

EYN. Μηδεὶς δὲ τὸν Υἱὸν ἀκούων ποίημα, δυσχεραίνετω,
 ὡς κοινοποιουμένης τῆς οὐσίας ὑπὸ τῆς τῶν ὀνομάτων κοι-
 νωνίας.

25 *ΒΑΣ.* Πῶς οὖν, ὦ σοφώτατε, εἰ τῆ διαφορᾷ τῶν ὀνομά-
 των τὸ παρηλλαγμένον τῆς οὐσίας ἐξ ἀνάγκης ἔπεται (μεμνή-
 μεθα γὰρ δήπου ἐν τοῖς ἄνω λόγοις ταῦτα διεξιόντος), οὐχὶ

τὰ πάντα μὲ τὸν νοῦν καὶ νὰ νομίζωμεν ὅτι αὐτὸ ποὺ δὲν χωρεῖ εἰς τὴν σκέψιν μας εἶναι παντελῶς ἀνύπαρκτον, τότε θὰ ἀπολεσθῇ ὁ μισθὸς τῆς πίστεως, θὰ ἀπολεσθῇ καὶ ὁ μισθὸς τῆς ἐλπίδος. Πῶς ὅμως θὰ ἤμεθα ἀκόμη ἄξιοι τῶν μακαρισμῶν ποὺ ἀναφέρονται εἰς αὐτοὺς ποὺ πιστεύουν εἰς τὰ ἀόρατα, ἔμεῖς ποὺ πειθόμεθα μόνον εἰς αὐτὰ ποὺ εἶναι διὰ τὸν νοῦν σαφῆ; Διατί παρεφρόνησαν οἱ ἔθνικοὶ καὶ ἐσκοτίσθη ἡ ἀσύνητος καρδιά των; ¹⁴² Δὲν ὀφείλεται τοῦτο εἰς τὸ ὅτι ἀκολουθοῦν αὐτὰ ποὺ εἰς τὸν νοῦν φαίνονται ὡς ὀρθὰ καὶ ἀπειθοῦν εἰς τὸ κήρυγμα τοῦ Πνεύματος; Ποίους θρηνεῖ ὁ Ἡσαΐας ὡς χαμένους; «Ἄλλοίμονον δι' αὐτοὺς ποὺ νομίζουν ὅτι εἶναι σοφοὶ καὶ κατὰ τὴν γνώμην των ἐπιστήμονες» ¹⁴³. Αὐτοῦ τοῦ εἶδους τοὺς ἀνθρώπους δὲν θρηνεῖ; Παρέτρεξα λοιπὸν πολλὰ ἀπὸ τὰ ἐνδιάμεσα, ὅσα ὀλοκάθαρα εἶπε περὶ τοῦ ὅτι δὲν ἐγεννήθη ὁ Υἱὸς καὶ ὅσα ἐσοφίσθη διὰ νὰ κάμη παραδεκτὸν ὅτι ὁ Μονογενὴς εἶναι κτίσμα καὶ ποίημα, διὰ νὰ ἀσχοληθῶ μὲ τὰ σπουδαιότερα σημεῖα τῆς βλασφημίας· παρατηρῶ μόνον τὰ ἐξῆς δι' ὅσα ἄφησα· ὅτι τὴν βλασφημίαν ποὺ ἐπρόλαβεν εἰς τὴν πρᾶξιν καὶ τὴν κατεσκευάσεν, ἐπειδὴ ἠθέλησε νὰ τὴν καλύψῃ εἰς τὸν λόγον καὶ νὰ καταπραύνη τὴν ἀναισχυντίαν, ἰσχυρίσθη ὅτι ὁ Μονογενὴς συγγενεῦει πρὸς τὴν κτίσιν, ξεχνῶντας ὁ ἴδιος τὰ δόγματά του, τὰ ὁποῖα εἰς τὴν συνέχειαν μὲ γυμνὴν καὶ ἀκάλυπτον γλῶσσαν ἐξέθεσε. Δι' αὐτῶν δὲ ὠδηγήθη πάλιν εἰς αἰσχρὰν καὶ ὀλοφάνερὸν ἐναντιολογίαν. Γράφει δὲ τὰ ἐξῆς.

ΕΥΝ. Κανεῖς δὲ ἄς μὴ δυσανασχετῇ, ὅταν ἀκούῃ ὅτι ὁ Υἱὸς εἶναι ποίημα, ὡσὰν νὰ ταυτίζεται ἡ οὐσία λόγῳ τῆς συγγενείας τῶν ὀνομάτων.

ΒΑΣ. Διατί ὅμως, σοφώτατέ μου, ἂν κατ' ἀνάγκην τὴν διαφορὰν τῶν ὀνομάτων τὴν ἀκολουθῇ καὶ ἡ διαφορὰ τῆς οὐσίας (διότι ἐνθυμούμεθα ὅτι κάπου πιὸ ἐπάνω αὐτὰ

νῦν τῇ κοινωνίᾳ τῶν ὀνομάτων τὸ κοινὸν τῆς οὐσίας ἀκολουθήσει; Οὐδὲ γὰρ ἄπαξ, οὐδὲ ἐκ παρέργου τοῦτον τὸν λόγον παραφθεγξάμενος φαίνεται. Ἐπεὶ καὶ νῦν εὐθύς, ὡσπερ μεταμεληθεὶς ἐφ' οἷς εἶρηκεν, ὅτι ἡ τῶν ὀνομάτων κοινωνία οὐ κοινοποιήσει 5 καὶ τὰς οὐσίας, πάλιν ἐπάγει μετὰ μικρὸν, τῶν ἀντιδιατιθεμένων αὐτῷ καθαπτόμενος.

ΕΥΝ. Ὅτι ἐχρῆν, εἴπερ αὐτοῖς ἦν τῆς ἀληθείας φροντίς, παρηλλαγμένων τῶν ὀνομάτων, παρηλλαγμένας ὁμολογεῖν καὶ τὰς οὐσίας.

10 *ΒΑΣ.* Πῶς ἂν τις εὐκολώτερον χρήσαιο λόγοις; ὅς γε δι' ὀλίγου πρὸς τὰ ἐναντία περιτρεπόμενος, νῦν μὲν φησι τὴν διαφορὰν τῶν ὀνομάτων ἀναγκαίως τῶν οὐσιῶν τὴν παραλλαγὴν ὑποφαίνειν· νῦν δὲ πάλιν τὴν κοινωνίαν μὴ κοινοποιεῖν τὰς οὐσίας; Ἄλλ', οἶμαι, προσόμοιόν τι ποιῶμεν τοῖς τὸν ἀν- 15 δροφόνον ἐκ λοιδορίας, ἢ πληγῆς, ἢ τινος τῶν τοιοῦτων ἀμαρτημάτων κρίνουσιν.

25. Ἐπὶ οὖν τὸ κεφάλαιον τῶν κακῶν αὐτοῦ μεταβῶμεν. Θεασάμενος οὗτος, ὅτι κοινῇ ἢ πρόληψις πᾶσιν ὁμοίως Χριστιανοῖς ἐνυπάρχει (τοῖς γε ὡς ἀληθῶς τῆς προσηγορίας ταύ- 20 τῆς ἀξίους) περὶ τοῦ, φῶς εἶναι τὸν Υἱόν, γεννητόν, ἐκ τοῦ ἀγεννήτου φωτὸς ἀπολάμπαντα, καὶ αὐτοζωήν, καὶ αὐτοάγαθον ἐκ τῆς ζωοποιοῦ πηγῆς τῆς πατρικῆς ἀγαθότητος προελθόντα· εἶτα ἐνθυμηθεὶς, ὅτι εἰ μὴ ταύτας ἡμῶν τὰς ἐννοίας διασαλεύσειεν, οὐδὲν αὐτῷ πλέον τῶν σοφισμάτων γενήσεται, ὡς 25 τοῦ γε φῶς ὁμολογοῦντος τὸν Πατέρα, φῶς δὲ καὶ τὸν Υἱόν, τῆς τοῦ φωτὸς ἐννοίας μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς ὑπαρχούσης, αὐτομάτως εἰς τὴν ὁμολογίαν τῆς κατὰ τὴν οὐσίαν οἰκειότητος ὑπαχθησομένου· φωτὶ γὰρ πρὸς φῶς, κατ' αὐτὸν τὸν τοῦ φωτὸς λόγον, οὐδεμία, οὔτε κατὰ τὴν προφορὰν, οὔτε κατ' αὐτὴν τὴν

ἀνέπτυσσες), νὰ μὴ ἀκολουθήσῃ καὶ τώρα τὴν ταυτότητα τῶν ὀνομάτων τὸ κοινὸν τῆς οὐσίας; Διότι εἶναι ὀλοφάνερον ὅτι αὐτὸν τὸν λόγον δὲν τὸν εἶπε μίαν μόνον φοράν οὔτε προχείρως. Διότι καὶ τώρα ἀμέσως, ὡσὰν νὰ μετενόησε δι' ὅσα εἶπεν, ὅτι δηλαδὴ ἡ ταυτότης τῶν ὀνομάτων δὲν ταυτίζει καὶ τὰς οὐσίας, προσθέτει μετὰ ἀπὸ ὀλίγον καταπολεμῶν τοὺς ἀντιπάλους του.

ΕΥΝ. Διότι ἔπρεπεν, ἐὰν ἐφρόντιζαν διὰ τὴν ἀλήθειαν, ἐπειδὴ τὰ ὀνόματα διαφέρουν, νὰ ὁμολογήσουν ὅτι διαφέρουν καὶ αἱ οὐσίαι.

ΒΑΣ. Πῶς θὰ ἠμποροῦσε νὰ χρησιμοποίησῃ κανεὶς εὐκολώτερα ἀπ' αὐτὸν λόγια μόνον; Ἐντὸς ὀλίγου περιπίπτει εἰς ἀντιφάσεις, καὶ τώρα μὲν δέχεται ὅτι ἡ διαφορὰ τῶν ὀνομάτων κατ' ἀνάγκην ὑποδηλώνει καὶ τὴν διαφορὰν τῶν οὐσιῶν, μετὰ ἀπὸ ὀλίγον δὲ ὅτι ἡ ταυτότης τῶν ὀνομάτων δὲν ταυτίζει τὰς οὐσίας. Νομίζω ὅμως ὅτι πράττομεν τὸ ἴδιον μ' αὐτοῦς ποὺ κρίνουν τὸν ἀνθρωποκτόνον, ἐπειδὴ ἔλοιδόρησεν ἢ ἐπλήρωσεν ἢ ἐπὶ τῇ βάσει παρομοίου ἀμαρτήματος.

25. Ἄς ἔλθωμεν λοιπὸν εἰς τὸ οὐσιαστικώτερον σημεῖον τῶν ἐγκλημάτων του. Ἐπειδὴ παρετήρησεν ὅτι ὅλοι οἱ Χριστιανοὶ ἀπὸ κοινοῦ πιστεύουν (ὅσοι βεβαίως εἶναι ἄξιοι αὐτῆς τῆς ὀνομασίας) ὅτι ὁ Υἱὸς εἶναι φῶς, γεννητός, ἀπέλαμψεν ἐκ τοῦ ἀγεννήτου φωτός, καὶ εἶναι αὐτοζωὴ καὶ αὐτοάγαθος, προελθὼν ἀπὸ τὴν ζωοποιὸν πηγὴν τῆς πατρικῆς ἀγαθότητος, καὶ ἐπειδὴ ἐσκέφθη κατόπιν ὅτι ἂν δὲν διασαλεύσῃ αὐτὰς τὰς ἐννοίας μας, δὲν θὰ κατορθώσῃ τίποτε μὲ τὰ σοφίσματα του, διότι αὐτὸς ποὺ ὁμολογεῖ τὸν Πατέρα ὡς φῶς, ὡς φῶς δὲ καὶ τὸν Υἱόν, ἐπειδὴ ἡ ἐννοια τοῦ φωτός εἶναι μία καὶ ἡ αὐτή, αὐτομάτως θὰ δεχθῇ καὶ θὰ ὁμολογήσῃ τὴν συγγένειαν ὡς πρὸς τὴν οὐσίαν, διότι ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἐννοίας τοῦ φωτός, δὲν ὑπάρχει καμμία διαφορὰ ἐνὸς φωτός πρὸς ἄλλο φῶς, οὔτε κατὰ τὴν προφορὰν οὔτε καὶ κατὰ τὴν ἴδιαν τὴν ἐννοίαν. Διὰ νὰ μᾶς ἀφαιρέσῃ λοιπὸν αὐτὸ περικυκλώνει τὴν

ἐννοίαν, ἐστὶ παραλλαγή· ἵνα οὖν τοῦτο ἡμῶν ἀφέληται, τοῖς τῶν τεχνασμάτων δικτύοις τὸν τῆς πίστεως λόγον περιστοιχίζεται, ἀσύμβλητα ταῦτα καὶ ἀκοινωνήτα παντελῶς ἀλλήλοις εἶναι διδάσκων, καὶ τὴν τοῦ ἀγεννήτου πρὸς τὸ γεννητὸν ἀντίθεσιν, ταύτην καὶ τῷ φωτὶ πρὸς τὸ φῶς εἶναι λέγων, ἢ τοῦτο φεύγοντας ἡμᾶς, σύνθετον εἶναι τὸν Θεὸν ὁμολογεῖν ἀναγκάζων. Μᾶλλον δὲ αὐτῆς αὐτοῦ τῆς λέξεως ἀκούσωμεν.

EYN. Πότερον ἄλλο τι σημαίνει, φησί, τὸ φῶς ἐπ' ἀγεννήτου παρὰ τὸ γεννητὸν, ἢ ταῦτὸν ἐκάτερον. Εἰ μὲν γὰρ ἕτερον τι καὶ ἕτερον, εὐδὴλον ὅτι καὶ σύνθετον τὸ ἐξ ἑτέρου καὶ ἑτέρου συγκεείμενον. Τὸ δὲ σύνθετον, οὐκ ἀγέννητον. Εἰ δὲ ταῦτόν, ὅσον παρήλλακται τὸ γεννητὸν πρὸς τὸ ἀγέννητον, τοσοῦτον ἀνάγκη παρηλλάχθαι τὸ φῶς πρὸς τὸ φῶς, καὶ τὴν ζωὴν πρὸς τὴν ζωὴν, καὶ τὴν δύναμιν πρὸς τὴν δύναμιν.

15 *ΒΑΣ.* Ὅρατε καὶ συνίετε τὸ τῆς ἀσεβείας φρικτόν. Ὅσον, φησί, τὸ ἀγέννητον τοῦ γεννητοῦ διενήνοχε, τοσοῦτον διοίσει τὸ φῶς πρὸς τὸ φῶς, καὶ ἡ ζωὴ πρὸς τὴν ζωὴν, καὶ ἡ δύναμις πρὸς τὴν δύναμιν. Ἐρωτήσωμεν τοίνυν αὐτόν, τὸ δὲ ἀγέννητον τοῦ γεννητοῦ, πῶς μέρω διώρισται; ἄρα μικρῷ τι, καὶ 20 τοσοῦτω, ὥστε δύνασθαι ποτε καὶ εἰς ταῦτόν ἀλλήλοις συμβῆναι; ἢ τοῦτο παντελῶς ἀμήχανον, καὶ πλέον ἀδυνατώτερον, τοῦ τὸν αὐτὸν ζῆν ἐν τῷ αὐτῷ καὶ τεθνάναι, καὶ ὑγιαίνειν κατὰ ταῦτόν καὶ νοσεῖν, καὶ ἐργηγορέναι ὁμοῦ καὶ καθεύδειν; Τοιαῦτα γὰρ ὄσα κατὰ τὴν ἄκραν ἀντίθεσιν ἀλλήλοις ἀντικαθέστηκεν, 25 ὥστε παρόντος τοῦ ἑτέρου ἀναγκαιῶς ἀπεῖναι θάτερον, ἃ καὶ ἀσυνύπαρκτα παντελῶς καὶ ἀσύμβατα εἶναι πέφυκε.

26. Κατὰ δὴ οὖν τοῦτον τὸν τρόπον πρὸς τὸ γεννητὸν τῷ ἀγεννήτῳ τῆς ἀντιθέσεως οὐσης, ὁ τὸν Πατέρα φῶς ὀνομάζων,

144. Τὸ φῶς καὶ τὸ ἀγέννητον δηλαδῆ.

πίστιν μὲ τὰ δίκτυα τῶν τεχνασμάτων του καὶ διδάσκει ὅτι εἶναι ἄσχετα ταῦτα καὶ καθ' ὀλοκληρίαν ξένα μεταξύ των· λέγει δὲ ὅτι ἡ ἀντίθεσις τοῦ ἀγεννήτου πρὸς τὸ γεννητὸν ὑπάρχει καὶ μεταξύ τοῦ φωτός καὶ τοῦ φωτός· ἄλλως ἂν δὲν τὸ δεχθοῦμεν αὐτό, μᾶς ἀναγκάζει νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι σύνθετος. Καλύτερα ὅμως ν' ἀκούσωμεν τὰ ἴδια του τὰ λόγια.

ΕΥΝ. Ἐνα ἀπὸ τὰ δύο σημαίνει, λέγει, τὸ φῶς προκειμένου περὶ τοῦ ἀγεννήτου· ἡ σημαίνει τὸ γεννητὸν ἢ καὶ τὰ δύο εἶναι τὸ ἴδιο πράγμα ¹⁴⁴. Διότι ἂν μὲν ἔχωμεν δύο διαφορετικὰ ¹⁴⁵ ἓνα καὶ ἓνα, εἶναι φανερόν ὅτι αὐτὸ ποῦ συναποτελεῖται ἀπὸ δύο εἶναι σύνθετον. Τὸ σύνθετον ὅμως δὲν εἶναι ἀγέννητον. Ἄν ὅμως εἶναι τὸ ἴδιο, τότε ὅσον διαφέρει τὸ γεννητὸν ἀπὸ τὸ ἀγέννητον, κατ' ἀνάγκην τόσον διαφέρει καὶ τὸ φῶς ἀπὸ τὸ φῶς καὶ ἡ ζωὴ ἀπὸ τὴν ζωὴν καὶ ἡ δύναμις ἀπὸ τὴν δύναμιν.

ΒΑΣ. Προσέξατε καὶ σκεφθῆτε πόσον φρικτὴ εἶναι ἡ ἀσέβεια. «Ὅσον, λέγει, διαφέρει τὸ ἀγέννητον ἀπὸ τὸ γεννητὸν, τόσον διαφέρει καὶ τὸ φῶς ἀπὸ τὸ φῶς καὶ ἡ ζωὴ ἀπὸ τὴν ζωὴν καὶ ἡ δύναμις ἀπὸ τὴν δύναμιν». Θὰ τὸν ἐρωτήσωμεν ὅμως, πόσον διαφέρει τὸ ἀγέννητον ἀπὸ τὸ γεννητὸν. Διαφέρει ἄραγε τόσον ὀλίγον, ὥστε νὰ εἶναι ποτὲ δυνατόν νὰ ταυτισθοῦν μεταξύ των; Ἡ μήπως αὐτὸ εἶναι ἐντελῶς ἀδύνατον, περισσότερο μάλιστα ἀδύνατον ἀπὸ τὸ νὰ ζῆ ὁ ἴδιος καὶ νὰ εἶναι συγχρόνως καὶ πεθαμένος, νὰ εἶναι ὑγιὴς καὶ συγχρόνως ἄρρωστος, νὰ εἶναι ξύπνιος καὶ συνάμα νὰ κοιμᾶται; Ἐτσι εἶναι ὅσα ἀντιτίθενται ἀπολύτως μεταξύ των· ὅταν εἶναι τὸ ἓνα παρὸν, ἀπουσιάζει τὸ ἄλλο κατ' ἀνάγκην· ἐκ φύσεως δὲν ἔμποροῦν ταῦτα νὰ συνυπάρξουν καὶ νὰ συμπέσουν.

26. Ἄν λοιπὸν τέτοια εἶναι ἡ ἀντίθεσις τοῦ γεννητοῦ πρὸς τὸ ἀγέννητον, αὐτὸς ποῦ ὀνομάζει τὸν Πατέρα φῶς, φῶς ἐπί-

145. Δηλαδή, ἂν φῶς καὶ ἀγέννητον εἶναι δύο διαφορετικὰ πράγματα.

φῶς δὲ καὶ τὸν Υἱόν, τοσοῦτον δὲ τοῦτο τὸ φῶς ἐκείνου τοῦ
 φωτὸς διωρισθαι λέγων, ὅσον τὸ γεννητὸν ἀπὸ τοῦ ἀγεννήτου
 διώριστα, οὐχὶ δῆλός ἐστι, κἂν τῷ ῥήματι προσποιῆται φι-
 λανθρωπεύεσθαι, φῶς ὀνομάζων δῆθεν καὶ τὸν Υἱόν, ἀλλὰ τῇ γε
 5 δυνάμει τῶν λεγομένων πρὸς τὸ ἐναντίον ἀπάγων τὴν ἔννοιαν;
 Σκοπεῖτε γὰρ τί ἀντίκειται τῷ ἀγεννήτῳ, ἄλλο ἀγέννητον,
 ἢ τὸ γεννητόν; Τὸ γεννητὸν δηλονότι· Τί δὲ ἀντίκειται τῷ φωτί;
 φῶς ἕτερον, ἢ τὸ σκότος; Τὸ σκότος πάντως. Εἰ τοίνυν ὅσον
 παρήλλακται τὸ γεννητὸν πρὸς τὸ ἀγέννητον, τοσοῦτον ἀνάγκη
 10 παρηλλάχθαι τὸ φῶς πρὸς τὸ φῶς, τίνι τῶν ἀπάντων ἄδηλος
 ἢ ἀσέβεια, ὅτι ἐν προσηγορίᾳ φωτὸς τὸ ἀντικείμενον τῷ φωτὶ
 παρεισάγων, ἐναντίαν εἶναι τῇ τοῦ φωτὸς φύσει τὴν οὐσίαν τοῦ
 Μονογενοῦς ὑποβάλλει; Ἡ δεικνύτω ἡμῖν φῶς ἀντικείμενον
 τῷ φωτί, κάκεινο τὸ μέτρον τῆς ἀντιθέσεως ἔχον, ὃ τῷ γεννητῷ
 15 πρὸς τὸ ἀγέννητόν ἐστιν. Εἰ δὲ τοῦτο οὔτε ἐστίν, οὔτ' ἂν αὐτὸς
 ἐπινοήσειε, μὴ ἀγνοεῖσθω ἢ τέχνη μεθ' ἧς βαθέως κατασκευάζει
 τὸ βλάσφημον. Ἐπειδὴ γὰρ οἴεται τῷ ἀγεννήτῳ τὸ γεννητὸν
 κατ' ἐναντίωσιν ἀντικεῖσθαι, τὴν αὐτὴν τῷ φωτὶ πρὸς τὸ φῶς
 ἀντίθεσιν ἐφαρμόζει, ἵνα διὰ πάντων τὴν τοῦ Πατρὸς οὐσίαν
 20 ἀντίπαλον καὶ πολεμίαν τῇ τοῦ Μονογενοῦς ἐπιδείξῃ. Διὰ ταῦτα
 ἡ καινὴ αὐτῆ τῶν δογμάτων νομοθεσία· ὅσον παρηλλάκται τὸ
 γεννητὸν τοῦ ἀγεννήτου, τοσοῦτον ἀνάγκη παρηλλάχθαι τὸ
 φῶς πρὸς τὸ φῶς. Καίτοι τῷ μὲν ἀγεννήτῳ πρὸς τὸ γεννητόν
 ἐστὶ τις, κατὰ τὴν θέσιν τῶν ῥημάτων, εἰ καὶ μὴ κατὰ τὴν φύσιν
 25 τῶν πραγμάτων, ἀντίθεσις, ὅπερ οἳτοι κατασκευάζουσι· φωτὶ
 δὲ πρὸς τὸ φῶς, οὔτε κατὰ τὴν προφορὰν, οὔτε κατὰ τὴν ἔν-
 νοιαν, ἐπινοῆσαι τινα δυνατὸν ἐναντίωσιν. Ἀλλὰ γὰρ ἔοικε
 σοφίσμασιν ἀπατηλοῖς ἑαυτὸν παρακρούεσθαι. Οἴεται γάρ, ὅτι
 τὰ τοῖς ἐναντίοις ἐπόμενα τὴν αὐτὴν ἔχει πρὸς ἄλληλα μάχην,

σης καὶ τὸν Υἱὸν, δέχεται δὲ ὅτι αὐτὸ τὸ φῶς διαφέρει ἀπὸ ἐκεῖνο τόσον, ὅσον διαφέρει τὸ γεννητὸν ἀπὸ τὸ ἀγέννητον, δὲν εἶναι ὀλοφάνερον, μολονότι μὲ τὰς λέξεις προσποιεῖται τὸν ἐπιεικῆ καὶ ὀνομάζει καὶ τὸν Υἱὸν δῆθεν φῶς, ὅτι οὐσιαστικῶς μὲ τοὺς λόγους τοῦ ὀδηγεῖ τὴν ἔννοιαν εἰς τὸ ἀντίθετον; Διότι σκεφθῆτε, τί εἶναι αὐτὸ ποῦ εἶναι ἀντίθετον τοῦ ἀγεννήτου, κάτι ἄλλο ἀγέννητον ἢ τὸ γεννητόν; Σαφῶς τὸ γεννητόν. Τί δὲ ἀντιτίθεται πρὸς τὸ φῶς; Ἄλλο φῶς ἢ τὸ σκότος; Ὅπως δὴποτε τὸ σκότος. Ἄν λοιπὸν ὅσον διαφέρει τὸ γεννητὸν ἀπὸ τὸ ἀγέννητον, κατ' ἀνάγκην τόσον διαφέρει τὸ φῶς ἀπὸ τὸ φῶς, εἰς ποῖον δὲν εἶναι ὀλοφάνερον ἢ ἀσέβεια, ὅτι δηλαδὴ μὲ τὸ νὰ εἰσάγη κρυφίως, μὲ τὴν ὀνομασίαν τοῦ φωτός αὐτὸ ποῦ εἶναι ἀντίθετον πρὸς τὸ φῶς, παρουσιάζει ὡς ἀντίθετον πρὸς τὴν φύσιν τοῦ φωτός τὴν οὐσίαν τοῦ Μονογενοῦς; Ἡ ἄς μᾶς δείξη φῶς ποῦ νὰ ἀντιτίθεται πρὸς τὸ φῶς, καὶ νὰ ἔχη τὸν βαθμὸν τῆς ἀντιθέσεως ποῦ ἔχει τὸ γεννητὸν ἐν σχέσει πρὸς τὸ ἀγέννητον. Ἄν ὅμως τέτοιο φῶς δὲν ὑπάρχη, οὔτε ὁ ἴδιος θὰ ἠμποροῦσε νὰ ἐπινοήσῃ, ἄς μὴ παραβλέσωμεν τὴν τέχνην μὲ τὴν ὁποῖαν θεμελιώνει βαθέως τὸ κατασκευάσμα τῆς βλασφημίας. Ἐπειδὴ δηλαδὴ νομίζει ὅτι τὸ γεννητὸν καὶ τὸ ἀγέννητον ἀντίκεινται ὡς ἀντίθετα, ἐφαρμόζει τὴν ἰδίαν ἀντίθεσιν καὶ διὰ τὸ φῶς ἐν σχέσει πρὸς τὸ φῶς, διὰ νὰ παρουσιάσῃ καθ' ὅλα τὴν οὐσίαν τοῦ Πατρὸς ὡς ἀντίπαλον καὶ ἐχθρικὴν ἔναντι τῆς οὐσίας τοῦ Μονογενοῦς. Εἰς αὐτὸ ὀφείλεται ἡ νέα αὐτῆ θέσπισις τῶν δογμάτων· «ὅσον διαφέρει τὸ γεννητὸν ἀπὸ τὸ ἀγέννητον, τόσον διαφέρει κατ' ἀνάγκην τὸ φῶς ἀπὸ τὸ φῶς». Καὶ βεβαίως μεταξὺ ἀγεννήτου καὶ γεννητοῦ ὡς πρὸς τὰς λέξεις ὑπάρχει κάποια ἀντίθεσις, ἂν καὶ δὲν ἀναφέρεται αὕτη εἰς τὴν φύσιν τῶν πραγμάτων, ὅπως αὐτοὶ θέλουν· μεταξὺ ὅμως φωτός καὶ φωτός δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐπινοήσῃ κανεὶς ἀντίθεσιν οὔτε εἰς τὴν φράσιν οὔτε εἰς τὴν ἔννοιαν. Ἐσυνήθισεν ὅμως νὰ παραλογίζεται μὲ ἀπατηλὰ σοφίσματα. Διότι πιστεύει ὅτι αὐτὰ ποῦ ἀκολουθοῦν τὰ ἀντίθετα ἔχουν μεταξὺ τῶν τὴν ἰδίαν ἐναντίωσιν ποῦ ἔχουν καὶ αὐτὰ τὰ ὁποῖα προη-

ἦνπερ ἂν ἔχη καὶ τὰ ἠγούμενα· καὶ ὅταν τῷ ἑτέρῳ τῶν ἐναν-
 τίων τὸ ἐναντίον ὑπάρχη, καὶ τῷ ἑτέρῳ πάντως τὸ ἐναντίον
 ἀκολουθήσει. Οἷον, εἰ τῇ ὁράσει τὸ φῶς ἔπεται, τῇ τυφλότητι
 τὸ σκότος· εἰ τῷ ζῆν τὸ αἰσθάνεσθαι, τῷ τεθνηκέναι τὸ ἀναισθη-
 5 τεῖν. Τοῦτο δὲ ὡς ἀσθενὲς καὶ διαπίπτων τὸ παρατήρημα, παντὶ
 γνώριμον τῷ καὶ μικρὸν ἐπιστήσαντι. Οὐ γὰρ ἐπειδὴ τῷ ἐγορηγο-
 ρῆναι τὸ ζῆν ἔπεται, τῷ καθεῦδεν ἀκολουθεῖ πάντως τὸ τεθάναι.
 Ἄλλ' οὔτε ἐναντίως ἔχει τὸ γεννητὸν πρὸς τὸ ἀγέννητον. Εἰ
 γὰρ ἐναντία καὶ φθαρτικὰ ἀλλήλων, ὅπερ εἰς κεφαλὴν τοῖς
 10 βλασφημοῦσι τρέποιο, ἀλλ' οὔτε τῇ φύσει πολέμια, οὔτε μὴν
 τὰ ἐπόμενα τούτοις τὴν αὐτὴν ἀναγκαίως ἔξει διάστασιν, ἣν
 ἐδείκνυτο ἔχειν καὶ τὰ ἠγούμενα.

27. Ἡ τοίνυν ἀπάλειψόν σου τὰ ῥήματα, ἢ μὴ ἄρνοῦ τὴν
 ἀσέβειαν. Σὴ γὰρ ἐστὶν ἡ βλασφημία τοῦ εἰπόντος· ὅσον πα-
 15 ρήλλακται τοῦ γεννητοῦ τὸ ἀγέννητον, τοσοῦτον ἀνάγκη πα-
 ρηλλάχθαι τὸ φῶς πρὸς τὸ φῶς. Οὐκοῦν ὡς οὐδέποτε μεθέξει
 τῆς ἀγεννησίας ὁ γεννητός, οὕτως οὐδέποτε αὐτῷ τοῦ φωτὸς
 μεταδώσεις. Καὶ ἔσται, κατὰ σέ, ἡ οὐσία τοῦ Μονογενοῦς ἴσον
 ἀπέχουσα τοῦ γε ἀγέννητος εἶναι, καὶ τοῦ φῶς νοεῖσθαι καὶ ὄνο-
 20 μάζεσθαι. Ἄλλὰ Ἰωάννης μὲν τῇ μεγαλοφωνίᾳ τοῦ Πνεύματος
 ἐμβροᾶ σοι λέγων· «Ἦν τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν»· σοὶ δὲ οὐκ ἐστὶν
 ὅσα τοῦ ἀκούειν, οὐδὲ καρδία τοῦ συνιέναι· ἀλλὰ πρὸς τὴν ἀν-
 τίπαλον φύσιν, καὶ ἀσυνύπαρκτον τῷ φωτὶ τὴν οὐσίαν τοῦ Μονο-
 γενοῦς, τοῖς σοφίσμασιν ἀπελαύνεις. Οὐ γὰρ δὴ ἐκεῖνο ἰσχυρὸν
 25 ἔρεῖς, ὅτι καὶ ἐπὶ τοῦ Μονογενοῦς τὴν προσηγορίαν τοῦ φωτὸς
 οὐκ ἀφείλου. Οὐ γὰρ ἐν φόφῳ ἄερος, ἀλλ' ἐν τῇ δυνάμει τῶν
 σημαυνομένων τὸ εὐσεβές. Ὁ δὲ οὐκ ἐπὶ τούτων ἔστη, ἀλλὰ
 καὶ τὴν ζωὴν καὶ τὴν δύναμιν τῷ αὐτῷ μέτρῳ τῆς εἰς ἐναντίον

γούνται· και ὅταν εἰς ἓνα ἀπὸ τὰ ἀντίθετα ὑπάρχη τὸ ἀντίθετον, θὰ ἀκολουθήσῃ και εἰς τὸ ἄλλο τὸ ἀντίθετον. Ἐπὶ παραδείγματι, ἂν τὴν ὄρασιν τὴν συνοδεύῃ τὸ φῶς, τὴν τυφλότητα τὴν συνοδεύει τὸ σκότος· ἂν τὴν ζωὴν τὴν ἀκολουθῇ ἡ αἴσθησις, τὸν θάνατον τὸν ἀκολουθεῖ ἡ ἀναισθησία. Πόσον ἀσθενική ὁμως και ἀσταθής εἶναι αὐτὴ ἡ παρατήρησις, εἶναι γνωστὸν εἰς τὸν καθένα πού ἔχει και μικρὰν γινῶσιν. Διότι τὸν ὕπνον δὲν τὸν συνοδεύει ὅπωςδὴποτε ὁ θάνατος, ἐπειδὴ συνοδεύει τὴν ἐγρήγορσιν ἢ ζωὴν. Ἄλλ' οὔτε εἶναι και ἀντίθετον τὸ γεννητὸν πρὸς τὸ ἀγέννητον. Διότι ἂν εἶναι ἀντίθετα τότε τὸ ἓνα ἀναιρεῖ τὸ ἄλλο, πρᾶγμα πού στρέφεται ἐναντίον τῶν βλασφημιούντων· οὔτε ὁμως εἶναι και ἐκ φύσεως ἐχθρικά, οὔτε βεβαίως αὐτὰ πού τὰ ἀκολουθοῦν ἔχουν κατ' ἀνάγκην τὴν αὐτὴν σχέσησιν, πού ἐφάνη ὅτι ἔχουν αὐτὰ πού προηγοῦνται.

27. Λοιπὸν ἢ διάγραψε τοὺς λόγους σου ἢ μὴ ἀρνεῖσαι τὴν ἀσέβειαν. Διότι ἰδικὴ σου εἶναι ἡ βλασφημία πού λέγεις· «ὅσον διαφέρει τὸ ἀγέννητον ἀπὸ τὸ γεννητὸν, κατ' ἀνάγκην τόσον διαφέρει και τὸ φῶς ἀπὸ τὸ φῶς». Ὅπως λοιπὸν ποτέ δὲν θὰ μετάσχη τῆς ἀγεννησίας ὁ γεννητός, ἔτσι ποτέ δὲν θὰ θεωρήσῃς αὐτὸν ¹⁴⁶ ὡς φῶς. Καὶ ἔτσι ἡ οὐσία τοῦ Μονογενοῦς, κατὰ τὴν γνώμην σου, ἀπέχει ἐξ ἴσου ἀπὸ τοῦ νὰ εἶναι ἀγέννητος και ἀπὸ τοῦ νὰ ὀνομάζεται και νὰ κατανοῆται ὡς φῶς. Ὁ Ἰωάννης ὁμως μετὰ τὴν ἰσχυρὰν τοῦ Πνεύματος φωνὴν κραυγάζει πρὸς ἑσέ και λέγει· «ἦτο τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν» ¹⁴⁷. Σὺ ὁμως δὲν ἔχεις αὐτιὰ διὰ νὰ ἀκούσῃς, οὔτε καρδίαν διὰ νὰ ἐννοήσῃς, ἀλλὰ σπρώχνεις τὴν οὐσίαν τοῦ Μονογενοῦς πρὸς τὴν ἀντίπαλον φύσιν πού δὲν συνυπάρχει μετὰ τὸ φῶς. Διότι δὲν ἠμπορεῖς νὰ ἰσχυρισθῇς ὅτι δὲν ἀφήρεσες ἀπὸ τὸν Μονογενῆ τὴν οὐσίαν τοῦ φωτός. Διότι ἡ εὐσέβεια δὲν ἔγκειται εἰς τὸν ἦχον τῶν λέξεων, ἀλλ' εἰς τὴν δύναμιν τῆς σημασίας. Αὐτὸς ὁμως δὲν ἐστάθη εἰς αὐτὰ μόνον, ἀλλὰ μετὰ τὸ αὐτὸ μέτρον μετρή και τὴν ἀντίθεσιν τῆς ζωῆς και τῆς δυνάμεως,

147. Ἰω. 1, 9.

ἀποστάσεως συνεπάγει, εἰπὼν· ὅσον παρήλλακται τὸ γεννητὸν πρὸς τὸ ἀγέννητον, τοσοῦτον ἀνάγκη παρηλλάχθαι τὸ φῶς πρὸς τὸ φῶς, καὶ τὴν ζωὴν πρὸς τὴν ζωὴν, καὶ τὴν δύναμιν πρὸς τὴν δύναμιν. Οὐκοῦν οὔτε ζωὴ, κατὰ σέ, οὔτε δύναμις ὁ Μονογενῆς.

5 Ἀλλὰ παραγράφη μὲν αὐτὸν τὸν Κύριον λέγοντα· «Ἐγὼ εἰμι ἡ ζωὴ»· παραγράφη δὲ Παῦλον τὸν εἰπόντα· «Χριστὸς Θεοῦ δύναμις». Ἄ γὰρ ἐν τοῖς κατόπιν ἐδείκνυτο, ταῦτα καὶ τοῖς νῦν ἐφαρμόσει. Οὔτε γὰρ ζωὴν, οὔτε δύναμιν τῇ ζωῇ καὶ τῇ δυνάμει ἀντικεῖσθαι φαίη τις ἂν· ἀλλὰ θάνατον καὶ ἀδυναμίαν τὴν τελειω-

10 τάτην ἀντίθεσιν ἐκπληροῦν. Ἄπερ οὗτος, ἐν πανουργίᾳ δόλον τῶν λόγων ἀποκρυψάμενος, βαθέως καὶ περικεκαλυμμένως τὸ φορικτὸν τῆς ἀσεβείας κατασκευάζει, καὶ τοῖς τῶν λόγων τεχνάσμασι πρὸς τὸ ἐναντίον τῷ Πατρὶ τὴν φύσιν τοῦ Μονογενοῦς ἀποστήσας, μόνην καταλείπει τὴν εὐφημίαν τῶν ὀνομάτων.

15 Τί οὖν ἡμεῖς; πῶς καὶ ἀγέννητον τὸν Πατέρα καὶ γεννητὸν τὸν Υἱὸν ὁμολογοῦντες, τὴν κατ' αὐτὸ τὸ εἶναι διαφύγοιμεν ἐναντίωσιν; τί λέγοντες; Ὅτι ἀγαθοῦ μὲν Πατρὸς ἀγαθὸς ὁ Υἱός· [φωτὸς δὲ τοῦ ἀγεννήτου φῶς ἐξέλαμψε τὸ αἰδιον,] καὶ ἐκ τῆς ὄντως ζωῆς ἡ ζωοποιὸς προῆλθε πηγῇ, καὶ ἐκ τῆς αὐτοδυνά-

20 μεως ἡ τοῦ Θεοῦ δύναμις ἐξεφάνη· σκότος δέ, καὶ θάνατος, καὶ ἀσθένεια τῷ ἄρχοντι τοῦ κόσμου τούτου, καὶ τοῖς κοσμοκράτορσι τοῦ σκότους, καὶ τοῖς πνευματικοῖς τῆς πονηρίας, καὶ πάσῃ τῇ ἐχθρᾷ τῆς θείας φύσεως δυνάμει συντέτακται, οὐδὲ τούτοις κατ' αὐτὴν τὴν οὐσίαν πρὸς τὸ ἀγαθὸν λαχοῦσι τὴν ἐναν-

25 τίωσιν (οὕτω γὰρ ἂν ἡ μέμψις ἐπὶ τὸν δημιουργὸν ἐπανίῳ), ἀλλ' ἐκ τῆς οἰκείας προαιρέσεως ἐν τῇ τοῦ καλοῦ στερήσει πρὸς τὴν κακίαν ἀπορροεῖσιν. Ἄλλ' ὅμως εἰς ταύτην τὴν τάξιν ἡ θεομάχος γλῶσσα τὴν φύσιν τοῦ Μονογενοῦς περιαγαγεῖν

μέ τὸ νὰ εἰπῆ· «ὅσον διαφέρει τὸ γεννητὸν ἀπὸ τὸ ἀγέννητον, κατ' ἀνάγκην τόσον διαφέρει τὸ φῶς ἀπὸ τὸ φῶς καὶ ἡ ζωὴ ἀπὸ τὴν ζωὴν καὶ ἡ δύναμις ἀπὸ τὴν δύναμιν». Ἐπομένως κατὰ τὴν γνώμην σου ὁ Μονογενὴς δὲν εἶναι οὔτε δύναμις οὔτε ζωὴ. Παραβλέπεις ὁμως τὸν ἴδιον τὸν Κύριον ποῦ λέγει· «ἐγὼ εἶμαι ἡ ζωὴ»¹⁴⁸, παραβλέπεις δὲ καὶ τὸν Παῦλον ποῦ εἶπεν· «ὁ Χριστὸς εἶναι ἡ δύναμις τοῦ Θεοῦ»¹⁴⁹. Διότι αὐτὰ ποῦ προηγουμένως παρετηρήθησαν, αὐτὰ ἰσχύουν καὶ τώρα. Διότι δὲν ἤμπορεῖ νὰ ἰσχυρισθῆ κανεὶς ὅτι ἡ ζωὴ ἀντιτίθεται πρὸς τὴν ζωὴν καὶ ἡ δύναμις πρὸς τὴν δύναμιν, ἀλλ' ὁ θάνατος καὶ ἡ ἀδυναμία ἀποτελοῦν τὴν τελειοτάτην ἀντίθεσιν. Αὐτὰ ὁμως οὗτος μὲ πανουργίαν καὶ ἀπάτην εἰς τοὺς λόγους τὰ ἀπέκρυψε, καὶ συγκεκαλυμμένως κατασκευάζει τὴν φρικτὴν ἀσέβειαν, καὶ ἀφοῦ μὲ τὰ τεχνάσματα τῶν λόγων τοῦ ἀπεμάκρυνε τὴν φύσιν τοῦ Μονογενοῦς πρὸς τὴν ἀντίθεσιν ἐν σχέσει μὲ τὸν Πατέρα, ἀφήνει μόνον τὴν ἐπαινετικὴν μορφήν τῶν λέξεων. Τί ὁμως πιστεύομεν ἑμεῖς; Πῶς ἀποφεύγομεν τὴν ἀντίθεσιν ὡς πρὸς τὴν ὑπαρξιν, ὅταν ὁμολογοῦμεν ὅτι ὁ Πατὴρ εἶναι ἀγέννητος καὶ ὁ Υἱὸς γεννητός; Τί λέγομεν; Ὅτι ἀπὸ ἀγαθὸν Πατέρα εἶναι καὶ ὁ Υἱὸς ἀγαθός· ἀπὸ τὸ ἀγέννητον δὲ φῶς ἐξέλαμψε τὸ αἶδιον φῶς, καὶ ἀπὸ τὴν ὄντως ζωὴν προῆλθεν ἡ ζωοποιὸς πηγὴ, καὶ ἀπὸ τὴν αὐτοδύναμιν ἐνεφανίσθη ἡ δύναμις τοῦ Θεοῦ· τὸ σκότος ὁμως καὶ ὁ θάνατος καὶ ἡ ἀδυναμία ἀνήκουν εἰς τὸν ἄρχοντα αὐτοῦ τοῦ κόσμου, εἰς τὰ πονηρὰ πνεύματα καὶ εἰς κάθε ἐχθρικὴν πρὸς τὴν θείαν φύσιν δύναμιν· καὶ αὐτὰ δὲ δὲν ἔχουν ἐν τῇ οὐσίᾳ των τὴν ἀντίθεσιν πρὸς τὸ ἀγαθὸν (διότι ἔτσι ἡ κατηγορία θὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὸν δημιουργόν), ἀλλὰ μόνον τῶν ἐν τῇ ἐλευθερίᾳ τῆς βουλήσεώς των, ἐπειδὴ ἔχασαν τὸ ἀγαθόν, παρεσύρθησαν εἰς τὴν κακίαν. Εἰς αὐτὴν λοιπὸν τὴν τάξιν αὐτὸς ὁ θεομάχος ἐπεχείρησε νὰ συγκαταλέξῃ τὴν φύσιν τοῦ Μονογενοῦς. Διότι

---

149. Α' Κορ. 1, 24.

ἐπεχείρησεν. Οὐ γὰρ δὴ ἐκεῖνο εἰπεῖν ἔχει, ὅτι τὴν τοῦ Πατρὸς οὐσίαν φῶς εἶναι τιθέμενος, ὑπερβάλλον δόξῃ τε καὶ λαμπρότητι, τὴν τοῦ Μονογενοῦς φῶς καὶ αὐτὴν, ἀμαυρότερον δὲ πως καὶ οἶονεὶ τεθολωμένον ὑπέλαβεν. Εὐσεβοῦς μὲν γὰρ διανοίας, 5 οὐδὲ ταῦτα, τῷ τῆς εἰκόνας ἐν τῇ ἀμαυρότητι παραιρεῖσθαι τὴν ὁμοιότητα. Πλὴν ἀλλ' εὐχῆς ἦν ἄξιον ταῦτα αὐτὸν ἔχειν αἰτιᾶσθαι. Οὐ πολλοῦ γὰρ ἂν ἔδει τοῦ ἀγῶνος ἡμῖν εἰς διόρθωσιν.

28. Νυνὶ δὲ τῷ ἀγεννήτῳ πρὸς τὸ γεννητὸν οὐχὶ κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἦττον ἢ διαφορὰ, ὡς τῷ ἐλάττονι φωτὶ πρὸς τὸ 10 πλείον, ἀλλ' ὅση ἢ τῶν πάντη ἀλλήλοις ἀσυννάρκτων διάστασις. Ἀμήχανον γὰρ τὸν θατέρω συγκληρωθέντα, ἐκ μεταβολῆς ἂν ποτε πρὸς τὸ ἀντικείμενον μεταβῆναι, ὥστε ἢ ἐξ ἀγεννήτου γεννητὸν γενέσθαι, ἢ ἀνάπαλιν, ἀπὸ τοῦ γεννητοῦ μεταβαλεῖν πρὸς τὸ ἀγέννητον. Τῷ τοίνυν ἅπαξ ἀποφνηαμένῳ, ὅτι ὅσον 15 παρήλλακται τὸ γεννητὸν πρὸς τὸ ἀγέννητον, τοσοῦτον ἀνάγκη παρηλλάχθαι τὸ φῶς πρὸς τὸ φῶς, οὐδ' οὗτος ὁ λόγος πρὸς ἀποφυγὴν ἀπολείπεται. Φῶς μὲν γὰρ τὸ ἀκραιφνές, τοῦ οἴον ἐξιτήλου καὶ ἀμαυροτέρου φωτός, τῷ γένει ταυτὸν ὑπάρχον, τῇ ἐπιτάσει διενήροχε μόνη· τὸ δὲ ἀγέννητον οὐχὶ ἐπίτασις ἐστὶ 20 τοῦ γεννητοῦ· οὐδὲ μὴν τὸ γεννητὸν ὑφείσις τις ἐστὶ τοῦ ἀγεννήτου· ἀλλ' οἶονεὶ κατὰ διάμετρον τούτων ἐστὶν ἢ ἀπόστασις. Τοῖς μὲν οὖν οὐσίαν τιθεμένοις τὸ γεννητὸν καὶ ἀγέννητον ταῦτα καὶ ἔτι πλείω τούτων ἀκολουθήσει τὰ ἄτοπα. Ἔσται γὰρ ἐκ τοῦ ἐναντίου τὸ ἐναντίον γεγεννημένον· καὶ ἀντὶ τῆς φυσικῆς 25 οἰκειώσεως, ἀναγκαῖα τις αὐτοῖς καὶ κατ' αὐτὴν τὴν οὐσίαν ἢ στάσις ἀναφανήσεται. Τοῦτο δὲ πλείω τῆς ἀσεβείας τὴν ἀμαθίαν ἔχει, τὴν οὐσίαν λέγειν καὶ φτινιοῦν τῶν ἀπάντων ἐναντίαν εἶναι τῇ οὐσίᾳ, πάλαι διωμολογημένου καὶ παρὰ τοῖς ἔξω σοφοῖς (οὗς ὅταν μὴ εὐρωσιν οὗτοι συναγωνιζομένους ταῖς βλα-

δὲν ἠμπορεῖ ἀσφαλῶς νὰ εἰπῆ τοῦτο, ὅτι δέχεται μὲν ὅτι ἡ οὐσία τοῦ Πατρὸς εἶναι φῶς, πού διακρίνεται διὰ τὴν λαμπρότητα καὶ τὴν δόξαν, συγχρόνως ὅμως θεωρεῖ ὅτι καὶ ἡ οὐσία τοῦ Μονογενοῦς εἶναι φῶς, ἀπλῶς σκοτεινότερον κάπως καὶ σὰν θολωμένον. Βεβαίως ἡ εὐσεβῆς διάνοια οὔτε αὐτὸ θὰ τὸ ἐδέχτο, τὸ νὰ ἀφαιρέση μὲ τὸ σκοτείνιασμα τὴν ὁμοιότητα τῆς εἰκόνος. Θὰ ἦτο ὅμως εὐχῆς ἔργον δι' αὐτὸ νὰ ἐκατηγορεῖτο οὗτος. Διότι δὲν θὰ ἐχρειαζόμεθα πολὺν ἀγῶνα διὰ τὴν διόρθωσιν.

28. Τώρα ὅμως ἡ διαφορὰ τοῦ ἀγεννήτου πρὸς τὸ γεννητὸν δὲν εἶναι διαφορὰ ὡς πρὸς τὸ ὀλιγώτερον ἢ περισσότερον, ὅπως ἡ διαφορὰ τοῦ ὀλιγωτέρου φωτὸς πρὸς τὸ περισσότερον, ἀλλὰ τόση ὅση ἡ ἀπόστασις πού χωρίζει αὐτὰ πού εἶναι ἐντελῶς ἀσυμβίβαστα. Διότι εἶναι ἀδύνατον αὐτὸ τὸ ὁποῖον ἀνήκει ἐκ φύσεως εἰς κάτι ἄλλο νὰ μεταβληθῆ κάποτε καὶ νὰ μεταβῆ εἰς τὸ ἀντίθετον, ὥστε ἡ ἀπὸ ἀγέννητον νὰ γίνῃ γεννητὸν ἢ ἀντιστρόφως νὰ μεταβληθῆ ἀπὸ γεννητοῦ εἰς ἀγέννητον. Αὐτὸς ὅμως πού ἐδέχθη ἅπαξ ὅτι ὅσον διαφέρει τὸ γεννητὸν ἀπὸ τὸ ἀγέννητον, κατ' ἀνάγκην τόσον διαφέρει τὸ φῶς ἀπὸ τὸ φῶς οὔτε αὐτὸ ἠμπορεῖ νὰ τὸ ἀποφύγῃ. Διότι τὸ καθαρὸν φῶς ταυτίζεται ὡς πρὸς τὸ γένος πρὸς τὸ κάπως ξεχωρισμένον καὶ ἀμυδρὸν καὶ διαφέρει μόνον ὡς πρὸς τὴν ἔντασιν· τὸ ἀγέννητον ὅμως δὲν εἶναι δυνάμωμα τοῦ γεννητοῦ· ἀλλὰ εἶναι ἐκ διαμέτρου διαφορετικά. Αὐτοὺς λοιπὸν πού θεωροῦν ὡς οὐσίαν τὸ γεννητὸν καὶ τὸ ἀγέννητον τοὺς ἀκολουθοῦν αὐτὰ καὶ ἀκόμη περισσότερα ἄτοπα. Διότι θὰ συμβῆ νὰ γεννᾶται ἐκ τοῦ ἀντιθέτου τὸ ἀντίθετον· καὶ ἀντὶ τῆς φυσικῆς συγγενείας θὰ παρουσιασθῆ κατ' ἀνάγκην ἡ διάστασις εἰς τὴν οὐσίαν των. Αὐτὸ ὅμως δεικνύει περισσοτέραν ἀμάθειαν παρὰ ἀσέβειαν, τὸ νὰ λέγῃ κανεὶς ὅτι ἡ οὐσία εἶναι ἀντίθετος πρὸς τὴν οὐσίαν οἴουδήποτε ἐκ τῶν ὄντων, διότι ἀπὸ τὰ παλαιὰ ἔχει ὁμολογηθῆ καὶ ἀπὸ τοὺς θύραθεν σοφοὺς (τοὺς ὁποίους ὅταν δὲν τοὺς εὔρουν οὔτοι συμμάχους εἰς τὰς βλασφημίας των, τοὺς θεωροῦν ὡς τιποτένιους) ὅτι εἶναι ἀδύ-

σφημίαις αὐτῶν, ὡς οὐδενὸς ἀξίους παραλογίζονται), ἀμήχανον ἰπάροχειν ἐν οὐσίᾳ τὴν ἐναντίωσιν. Εἰ δ' ὅπερ ἐστὶν ἀληθές, γνωστικὰς τινὰς ιδιότητας ἐπιθεωρουμένας τῇ οὐσίᾳ δέχοιτό τις εἶναι τὸ γεννητὸν καὶ τὸ ἀγέννητον, πρὸς τὴν τραγῆν καὶ 5 ἀσύγχυτον Πατρὸς καὶ Υἱοῦ χειραγωγούσας ἔννοιαν, τὸν τε τῆς ἀσεβείας διαφεύξεται κίνδυνον, καὶ τὸ ἐν τοῖς λογισμοῖς ἀκόλουθον διασώσει. Αἱ γάρ τοι ιδιότητες, οἷονεὶ χαρακτηριστικὸς τινες καὶ μορφαὶ ἐπιθεωρούμεναι τῇ οὐσίᾳ, διαιροῦσι μὲν τὸ κοινὸν τοῖς ἰδιάζουσι χαρακτηῆρσι τὸ δὲ ὁμοφυῆς τῆς οὐσίας 10 οὐ διακόπτουσιν. Οἷον, κοινὴ μὲν ἡ θεότης· ἰδιώματα δὲ τινὰ πατρότης καὶ υἰότης· ἐκ δὲ τῆς ἑκατέρου συμπλοκῆς, τοῦ τε κοινοῦ καὶ τοῦ ἰδίου, ἡ κατάληψις ἡμῖν τῆς ἀληθείας ἐγγίνεται ὥστε ἀγέννητον μὲν φῶς ἀκούσαντας, τὸν Πατέρα νοεῖν, γεννητὸν δὲ φῶς, τὴν τοῦ Υἱοῦ λαμβάνειν ἔννοιαν. Καθὸ μὲν φῶς 15 καὶ φῶς, οὐδεμιᾶς ἐν αὐτοῖς ἐναντιότητος ὑπαρχούσης· καθὸ δὲ γεννητὸν καὶ ἀγέννητον, ἐπιθεωρουμένης τῆς ἀντιθέσεως. Αὕτη γὰρ τῶν ἰδιωμάτων ἡ φύσις, ἐν τῇ τῆς οὐσίας ταυτότητι δεικνύναι τὴν ἑτερότητα· καὶ αὐτὰ μὲν πρὸς ἄλληλα ἀντιδιαιρούμενα πολλάκις τὰ ἰδιώματα, πρὸς τὸ ἐναντίον δίστασθαι, 20 τὴν γε μὴν ἐνότητα τῆς οὐσίας μὴ διασπᾶν· ὡς τὸ πτηνὸν καὶ τὸ πεζόν, καὶ τὸ ἔνυδρον καὶ τὸ χερσαῖον, καὶ τὸ λογικὸν καὶ τὸ ἄλογον. Μιᾶς γὰρ οὐσίας τοῖς πᾶσιν ὑποκειμένης, τὰ ἰδιώματα ταῦτα οὐκ ἄλλοτριοῖ τὴν οὐσίαν, οὐδὲ οἷονεὶ συστασιάζειν ἑαυτοῖς ἀναπέθειν τῇ ἐνεργείᾳ δὲ τῶν γνωρισμάτων, ὥσπερ 25 τι φῶς ταῖς ψυχαῖς ἡμῶν ἐντιθέντα, πρὸς τὴν ἐφικτὴν ταῖς διανοαῖς σύνεσιν ὁδηγεῖ. Ἄλλ' οὗτος τὴν τῶν ἰδιωμάτων ἀντίθεσιν πρὸς τὴν οὐσίαν μετακομίσας, ἐντεῦθεν τὴν ἀφορμὴν τῆς ἀσεβείας ἐφέλκεται, ὥσπερ παῖδας ἡμᾶς μορμολυττόμενος τοῖς σοφίσμασιν· ὅτι εἴπερ ἕτερόν τι εἶη τὸ φῶς παρὰ τὸ ἀγέννητον, ἀναγκαιῶς ἡμῖν σύνθετος ὁ Θεὸς ἀποδειχθήσεται. 30

29. Ἐγὼ δὲ τί φημι; Ὅτι εἰ μὴ ἕτερόν τι εἶη τοῦ ἀγεννήτου τὸ φῶς, οὐκέτι τῷ Υἱῷ δυνατόν ἐπιλέγεσθαι, ὥσπερ οὐδὲ

νατον νὰ ὑπάρχη ἀντίθεσις εἰς τὴν οὐσίαν. Ἐν ὅμως, πρᾶγμα πού εἶναι καὶ ὀρθόν, δεχθῆ καλεῖς ὅτι τὸ γεννητὸν καὶ τὸ ἀγέννητον εἶναι χαρακτηριστικαὶ ιδιότητες, αἱ ὅποια παρατηροῦνται ἐπὶ τῆς οὐσίας, καὶ αἱ ὅποια χειραγωγοῦν πρὸς τὴν μεγάλην καὶ ἀσύγχυτον ἔννοιαν τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ θὰ ἀποφύγη τὸν κίνδυνον τῆς ἀσεβείας, καὶ θὰ εἶναι συνεπὴς εἰς τὰς σκέψεις του. Διότι βεβαίως αἱ ιδιότητες πού ὑπάρχουν ἐπὶ τῆς οὐσίας, σὰν γνωρίσματα καὶ μορφαί, διαφοροποιοῦν τὸ κοινόν μετὰ τὰ ἰδιάζοντα γνωρίσματα, δὲν διακόπτουν ὅμως τὸ ὁμοφυῆς τῆς οὐσίας. Ὅπως ἐπὶ παραδείγματι, ἡ θεότης εἶναι κοινή· ἡ πατρότης δὲ καὶ ἡ υἰότητα εἶναι ἰδιάζοντα γνωρίσματα· ἀπὸ τὴν ἀνάμειξιν δὲ καὶ τῶν δύο, καὶ τοῦ κοινοῦ καὶ τοῦ ἰδιάζοντος, γίνεται κατανοητὴ ἀπὸ ἐμᾶς ἡ ἀλήθεια, ὥστε ὅταν μὲν ἀκούωμεν ἀγέννητον φῶς ἐννοοῦμεν τὸν Πατέρα, ὅταν δὲ ἀκούωμεν γεννητὸν φῶς συλλαμβάνομεν τὴν ἔννοιαν τοῦ Υἱοῦ. Ἐπειδὴ δὲ εἶναι φῶς καὶ φῶς δὲν ὑπάρχει μεταξύ των καμμία ἀντίθεσις· ἡ ἀντίθεσις εὐρίσκεται εἰς τὸ ὅτι τὸ ἓνα εἶναι ἀγέννητον καὶ τὸ ἄλλο γεννητὸν. Διότι εἰς τὴν φύσιν των ἔστι εἶναι αἱ ιδιότητες, νὰ δεικνύουν τὴν ἑτερότητα ἐν τῇ ταυτότητι τῆς οὐσίας· καὶ ἐνῶ πολλάκις αἱ ιδιότητες μεταξύ των διαφοροποιοῦνται καὶ ἀντιτίθενται, δὲν διασποῦν ὅμως τὴν ἐνότητα τῆς οὐσίας, ὅπως τὸ πτηνὸν καὶ τὸ πεζόν, καὶ τὸ ὑδρόβιον καὶ τὸ χερσαῖον, καὶ τὸ λογικὸν καὶ τὸ ἄλογον. Διότι, ἐπειδὴ ὅλα ἔχουν τὴν αὐτὴν οὐσίαν ὡς βάσιν, αἱ ιδιότητες αὐταὶ δὲν διαφοροποιοῦν τὴν οὐσίαν, οὔτε ὀδηγοῦν ταῦτα εἰς στάσιν μεταξύ των· μετὰ τὴν ἐνέργειαν δὲ τῶν γνωρισμάτων, σὰν νὰ ρίπτουν φῶς εἰς τὰς ψυχὰς μας, ὀδηγοῦν πρὸς τὴν σύνεσιν τὰς διανοίας μας κατὰ τὸ δυνατόν. Αὐτὸς ὅμως μετὰ τὸ νὰ μεταφέρῃ τὴν ἀντίθεσιν τῶν ἰδιοτήτων εἰς τὴν οὐσίαν εὐρίσκει τὴν ἀφορμὴν τῆς ἀσεβείας καὶ μᾶς μαγεύει μετὰ τὰ σοφίσματα σὰν νὰ εἴμεθα παιδιὰ· ὅτι δηλαδή, ἂν τὸ φῶς εἶναι κάτι διαφορετικὸν ἀπὸ τὸ ἀγέννητον, κατ' ἀνάγκην θὰ δεχθοῦμεν ὅτι εἶναι σύνθετος ὁ Θεός.

29. Ἐγὼ ὅμως τί δέχομαι; Ὅτι ἂν τὸ φῶς, δὲν εἶναι κάτι διάφορον τοῦ ἀγεννήτου, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἀποδίδεται εἰς

αὐτὸ τὸ ἀγέννητον. Μάθοι δ' ἂν τις κάκειθεν τῶν σημαιομένων ὑπὸ τῶν φωνῶν τὸ διάφορον. Φῶς οἰκεῖν εἴρηται ὁ Θεός, καὶ ἀναβάλλεσθαι φῶς, οὐδέηπου ἐνοικεῖν αὐτὸν τῇ ἑαυτοῦ ἀγεννησία, οὐδὲ ἔξωθεν ἑαυτῷ περικειμένην ἔχειν, τοῦ λόγου λέγοντος (ἢ ταῦτα μὲν καταγέλαστα)· τὸ δὲ γεννητὸν καὶ ἀγέννητον γνωστικαὶ τινές εἰσιν ιδιότητες. Εἰ γὰρ μηδὲν εἶη τὸ τὴν οὐσίαν χαρακτηρίζον, οὐδενὶ ἂν τρόπῳ πρὸς τὴν σύνεσιν ἡμῶν δικνοῖτο. Μιᾶς γὰρ οὔσης θεότητος, ἀμήχανον ἰδιάζουσαν ἔννοιαν Πατρὸς λαβεῖν, ἢ Υἱοῦ, μὴ τῇ τῶν ιδιωμάτων προσθήκῃ τῆς διανοίας διαθρουμένης. Ἄλλὰ μὴν πρὸς γε τὸ σύνθετον ἀναφανήσεσθαι τὸν Θεόν, εἰ μὴ ταῦτὸν ληφθεῖη τῷ ἀγεννήτῳ τὸ φῶς, ἐκεῖνο εἰπεῖν ἔχομεν, ὅτι εἰ μὲν ὡς μέρος τῆς οὐσίας τὸ ἀγέννητον ἐλαμβάνομεν, εἶχεν ἂν αὐτοῦ χώραν ὁ λόγος, σύνθετον εἶναι λέγων τὸ ἐκ διαφόρων συγκείμενον. Εἰ δὲ οὐσίαν μὲν Θεοῦ τὸ φῶς τιθέμεθα, ἢ τὴν ζωὴν, ἢ τὸ ἀγαθόν, ὅλον, ὅπερ ἐστί, ζωὴν ὄντα, καὶ ὅλον φῶς, καὶ ὅλον ἀγαθόν, παρεπόμενον δὲ ἔχει ἢ ζωὴ τὸ ἀγέννητον, πῶς οὐκ ἀσύνθετος ὁ κατὰ τὴν οὐσίαν ἀπλοῦς; Οὐ γὰρ δὴ οἱ δεικτικοὶ τῆς ιδιότητος αὐτοῦ τρόποι τὸν τῆς ἀπλότητος λόγον παραλυπήσουσιν· ἢ οὕτω γε πάντα, ὅσα περὶ Θεοῦ λέγεται, σύνθετον τὸν Θεὸν ἡμῖν ἀναδείξει. Καί, ὡς ἔοικεν, εἰ μέλλοιμεν τὴν τοῦ ἀπλοῦ καὶ ἀμεροῦς ἔννοιαν διασώζειν, ἢ οὐδὲν ἐροῦμεν περὶ Θεοῦ πλην τὸ ἀγέννητον, καὶ παραιτησόμεθα αὐτὸν ὀνομάζειν ἀόρατον, ἀφθαρτον, ἀναλλοίωτον, δημιουργόν, κριτήν, καὶ πάντα ὅσα νῦν εἰς δοξολογίαν παραλαμβάνομεν· ἢ δεχόμενοι τὰ ὀνόματα ταῦτα, τί καὶ ποιήσομεν; πότερον εἰς τὴν οὐσίαν ἅπαντα φέροντες καταθήσομεν; Οὐκοῦν οὐχὶ μόνον σύνθετον, ἀλλὰ καὶ ἐξ ἀνομοιομερῶν αὐτὸν

τόν Υἱόν, ὅπως οὔτε αὐτὸ τὸ ἀγέννητον. Ἐμπορεῖ δὲ κανεῖς καὶ ἀπὸ τὴν σημασίαν τῶν ὄρων νὰ μάθη τὴν διαφοράν. Λέγεται ὅτι ὁ Θεὸς κατοικεῖ εἰς τὸ φῶς ¹⁵⁰ καὶ περιβάλλεται φῶς ¹⁵¹, ἐπομένως ἐπὶ τῇ βάσει αὐτῶν δὲν κατοικεῖ εἰς τὴν οὐσίαν τοῦ ὁ Θεὸς οὔτε ἔχει αὐτὴν ὡς κάτι ἐξωτερικόν ποῦ τὸν περιβάλλει (αὐτὰ ὅμως εἶναι καταγέλαστα). Τὸ γεννητὸν δὲ καὶ τὸ ἀγέννητον εἶναι χαρακτηριστικαὶ ιδιότητες. Διότι, ἂν δὲν ὑπῆρχε κανένα χαρακτηριστικὸν τῆς οὐσίας γνώρισμα, μὲ κανένα τρόπον δὲν θὰ ὑπέπιπτεν εἰς τὴν ἀντίληψίν μας. Διότι, ἐπειδὴ ὑπάρχει μία θεότης, εἶναι ἀδύνατον νὰ συλλάβωμεν τὴν ἰδιάζουσαν ἔννοιαν τοῦ Πατρὸς ἢ τοῦ Υἱοῦ, ἐὰν ἡ διανοιά μας δὲν βοηθηθῇ εἰς τὴν μορφοποίησιν μὲ τὴν προσθήκην τῶν ἰδιωμάτων. Ἄλλὰ καὶ εἰς τὸ ὅτι θὰ παρουσιασθῇ σύνθετος ὁ Θεός, ἂν δὲν ταυτισθῇ τὸ φῶς πρὸς τὸ ἀγέννητον, ἔχομεν νὰ παρατηρήσωμεν τὸ ἑξῆς, ὅτι ἂν μὲν ἐθεωρούσαμεν τὸ ἀγέννητον ὡς μέρος τῆς οὐσίας, θὰ ἔπιανε τόπον ὁ λόγος του, ὅτι εἶναι σύνθετον αὐτὸ ποῦ ἀποτελεῖται ἀπὸ διάφορα μέρη. Ἄν ὅμως θεωροῦμεν ὡς οὐσίαν τοῦ Θεοῦ τὸ φῶς ἢ τὴν ζωὴν ἢ τὸ ἀγαθόν, ὅτι ὅλον ὅ,τι ὑπάρχει εἶναι ζωὴ, καὶ ὅλον φῶς καὶ ὅλον ἀγαθόν, ἡ ζωὴ δὲ ἔχει ὡς ἀκολούθημα τὸ ἀγέννητον, πῶς δὲν εἶναι ἀσύνθετος αὐτὸς ποῦ εἶναι ἀπλοῦς κατὰ τὴν οὐσίαν; Διότι οἱ τρόποι οἱ ὅποιοι δεικνύουν τὰς ιδιότητάς του δὲν ἐνοχλοῦν τὴν ἀπλότητα· διαφορετικὰ ὅλα ὅσα λέγονται περὶ τοῦ Θεοῦ θὰ μᾶς παρουσιάσουν τὸν Θεὸν σύνθετον. Καί, ὅπως φαίνεται, ἂν θέλωμεν νὰ διαφυλάξωμεν τὴν ἔννοιαν τοῦ ἀπλοῦ καὶ ἀμεροῦς ἢ δὲν θὰ εἰποῦμεν τίποτε περὶ τοῦ Θεοῦ παρά μόνον τὸ ἀγέννητον καὶ θὰ παύσωμεν νὰ τὸν ὀνομάζωμεν ἀόρατον, ἀφθαρτον, ἀναλλοίωτον, δημιουργόν, κριτήν, καὶ ὅλα ὅσα χρησιμοποιοῦμεν τώρα πρὸς δοξολογίαν, ἢ ἐὰν δεχθοῦμεν τὰ ὀνόματα αὐτά, τί ἐκ τῶν δύο πρέπει νὰ κάμωμεν; Νὰ τὰ φέρωμεν καὶ νὰ τὰ τοποθετήσωμεν ὅλα εἰς τὴν οὐσίαν; Ἔτσι ὅμως θὰ τὸν παρουσιάσωμεν ὄχι μόνον ὡς σύν-

151. Ψαλμ. 103, 2.

συγκείμενον ἀποδείξομεν, διὰ τὸ ἄλλο καὶ ἄλλο ὑφ' ἑκάστου τούτων τῶν ὀνομάτων σημαίνεσθαι· ἀλλ' ἔξω τῆς οὐσίας ἐκληφόμεθα; "Ὅνπερ τοίνυν ἂν ἐπ' ἐκείνων ἑκάστου λόγον ἐπινοήσωσι, τοῦτον καὶ ἐπὶ τῆς τοῦ ἀγεννήτου προσηγορίας κα-
5 ταδειξάσθωσαν.

30. Ἐμπλήσας δὲ τὸν λόγον φλυαρίας κενῆς, καὶ πάντων ὁμοῦ τῶν πρόποτε περὶ τὴν τοῦ Θεοῦ γνῶσιν ἐσχολακῶτων κατεπαρθεῖς, ὡς αὐτὸς ὁδὸν τινα καινὴν καὶ πρόσφατον τετμηκῶς πρὸς τὸν Θεὸν φέρουσαν, ἣν οὐδεὶς τῶν προτέρων ἐξεῦρε, τελευ-
10 ταῖον ἐπάγει, ὡς παρ' αὐτῆς δεδιδαγμένος τοῦ Θεοῦ τῆς οὐσίας, τὴν κατὰ τοῦ Υἱοῦ βλασφημίαν.

EYN. "Ὅτι ἡ μὲν ἀνωτέρω βασιλείας καὶ πάντη γενέσεως ἀνεπίδεκτος, τούτοις παιδεύουσα τὴν μετ' εὐνοίας προσιούσαν διάνοιαν, ἀπωθεῖν ὡς πορρωτάτω παρακελεύεται νόμῳ φύσεως
15 τὴν πρὸς ἕτερον σύγκρισιν.

ΒΑΣ. Ἄρα οὐχὶ σαφῶς ἐνδείκνυται, ὅτι αὐτὸς ἠξιώθη τῆς τῶν ἀπορρήτων ἀποκαλύψεως, μετ' εὐνοίας τὴν διάνοιαν προσαγαγὼν τῷ Θεῷ; Καὶ διὰ τοῦτο ἀπωθεῖται ὡς πορρωτάτω τὸν Μονογενῆ τῆς τοῦ Πατρὸς κοινωνίας, μηδὲ εἰς σύγκρισιν
20 αὐτὸν ἀξιῶν παραδέχεσθαι· ἀλλὰ καὶ νόμῳ φύσεως τὴν τοῦ Μονογενοῦς οὐσίαν ἀπὸ τῆς τοῦ Πατρὸς διωρίσθαι φησί. Τί τοῦτο λέγων; "Ὅτι ὁ Θεὸς τῶν ὄλων οὐδὲ βουλόμενος ἐδύνατο πρὸς τὴν τῆς οὐσίας οἰκειότητα τὸν Μονογενῆ παραδέξασθαι, νόμῳ φύσεως τῆς συναφείας τῆς πρὸς αὐτὸν ἐξειργάμενος, οὐκ
25 ὢν, ὡς εἰκεν, αὐτὸς ἑαυτοῦ Κύριος, ἀλλὰ τοῖς τῆς ἀνάγκης ὄροις ὑπέξευγμένος. Τοιαῦτα γὰρ ἐστὶ τὰ τῷ τῆς φύσεως νόμῳ κατειλημμένα, ἀπροαιρέτως εἰς τὸ τῇ φύσει δοκοῦν ὑπαγόμενα.

θετον ἀλλὰ καὶ ὡς ἀποτελούμενον ἀπὸ ἀνόμοια μέρη, λόγῳ τοῦ ὅτι τὸ καθένα ἀπὸ τὰ ὀνόματα αὐτὰ σημαίνει κάτι διαφορετικόν. Νὰ τὰ θεωρήσωμεν ὡς εὕρισκόμενα ἐκτὸς τῆς οὐσίας; "Ὅ,τι λοιπὸν ἐπινοήσουν διὰ τὸ καθένα ἀπ' αὐτά, αὐτὸ ἄς ἀποδείξουν ὅτι ἰσχύει καὶ διὰ τὴν ὀνομασίαν τοῦ ἀγεννήτου.

30. Ἀφοῦ λοιπὸν εἶπε πολλὰς κούφιας φλυαρίας, καὶ ἔθεσε τὸν ἑαυτὸν τοῦ ἐπάνω ἀπ' ὅλους, ὅσοι ἠσχολήθησαν μέχρι τῶρα μὲ τὴν γυνῶσιν τοῦ Θεοῦ, ἐπειδὴ δῆθεν αὐτὸς ἐχάραξε καινούργιον καὶ πρόσφατον δρόμον πού ὁδηγεῖ εἰς τὸν Θεόν, τὸν ὅποιον κανεῖς ἐκ τῶν προηγουμένων δὲν εἶχεν εὔρει, προσθέτει τελευταῖα τὴν ἐναντίον τοῦ Υἱοῦ βλασφημίαν, τὴν ὅποιαν ἐδιδάχθη ἀπὸ τὴν ἰδίαν τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ.

ΕΥΝ. Διότι ἡ μὲν οὐσία τοῦ Θεοῦ εἶναι ἐπάνω ἀπὸ κάθε βασιλείαν καὶ ἀνεπίδεκτος καθ' ὀλοκληρίαν γενέσεως, μὲ αὐτὰ δὲ διδάσκει τὴν διάνοιαν, ἡ ὅποια προσέρχεται μὲ εὐνοϊκὴν διάθεσιν καὶ συνιστᾷ νὰ ἀπωθῆ ὅσον τὸ δυνατόν πιὸ μακρὰ τὴν σύγκρισιν πρὸς κάτι ἄλλο ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ νόμου τῆς φύσεως.

ΒΑΣ. Δὲν φαίνεται ἐπομένως σαφῶς ὅτι αὐτὸς ἀξιώθηκε νὰ τοῦ ἀποκαλυφθοῦν τὰ ἀπόρρητα, ἐπειδὴ προσέφερε τὴν διάνοιάν του εἰς τὸν Θεόν μὲ εὐνοϊκὴν διάθεσιν; Καὶ διὰ τοῦτο ἀπωθεῖ ὅσον τὸ δυνατόν πιὸ μακρὰ ἀπὸ τὴν κοινωσίαν πρὸς τὸν Πατέρα τὸν Μονογενῆ, διὰ τὸν ὅποιον δέχεται ὅτι οὔτε νὰ συγκριθῆ καὶ ἢμπορεῖ· ἀλλὰ συγχρόνως λέγει ὅτι ἡ οὐσία τοῦ Μονογενοῦς εἶναι ἐκ φύσεως χωρισμένη ἀπὸ τὴν οὐσίαν τοῦ Πατρός. Τί ἐννοεῖ ὁμως μ' αὐτό; "Ὅτι ὁ Θεὸς τῶν ὄλων οὔτε καὶ ἂν ἤθελε, θὰ ἢμποροῦσε νὰ δεχθῆ τὸν Υἱὸν εἰς τὴν συγγένειαν τῆς οὐσίας, διότι ὁ νόμος τῆς φύσεως τὸν ἐμποδίζει ἀπὸ τὴν συνάφειαν πρὸς αὐτόν, καὶ ἔτσι δὲν εἶναι ὁ Θεός, ὅπως εἶναι φυσικόν, κύριος τοῦ ἑαυτοῦ του, ἀλλ' ὑπόκειται εἰς τοὺς ὅρους τῆς ἀνάγκης. Διότι ἔτσι εἶναι αὐτὰ πού ὑπόκεινται εἰς τὸν νόμον τῆς φύσεως, ὁδηγοῦνται χωρὶς τὴν θέλησίν των εἰς αὐτό πού ἡ φύσις θέλει. "Ὅπως δηλαδὴ ἐκ

Ὡς γὰρ τῷ πρὸς φύσει τὸ θερμαίνειν, οὐ προαιρέσει, καὶ ἀναγκαιῶς ἀνεπίδεκτόν ἐστι τῆς ψυχρότητος, τῷ τῆς φύσεως νόμῳ τὴν πρὸς αὐτὴν κοινωνίαν ἀφηρημένον· οὕτω βούλεται καὶ τὸν Θεὸν καὶ Πατέρα νόμῳ φύσεως ἡλλοτριωμένην ἔχειν πρὸς τὸν
 5 Υἱὸν τὴν οὐσίαν. Καίτοιγε οἱ τῆς φύσεως νόμοι οὐχὶ διάστασιν ἀπ' ἀλλήλων νῖψ πρὸς πατέρα, ἀλλ' ἀναγκαιῶν καὶ ἄρηκτον τὴν κοινωνίαν ποιοῦσιν. Εἰ μὲν γὰρ βουλήσει ἔλεγε τὸ πρὸς ἑαυτὸν ἀκοινώνητον κατεσκευακέναι τὸν Θεὸν τῶν ἄλλων, οὐδ' οὕτω μὲν ἂν ὁ τῆς ἀγαθότητος τοῦ Θεοῦ συνεχώρει λόγος,
 10 πιθανὸν εἶναι τὸν λέγοντα, ἀκοινώνητον εἶναι τὸν Πατέρα τῶν αὐτῷ παρόντων, πρὸς τὸν ἐξ αὐτοῦ· εἶχε δ' ἂν ὅμως ἀκολουθίαν τὰ εἰρημένα. Νόμῳ δὲ φύσεως λέγειν ὑπάρχειν τὴν ἡλλοτριώσιν, οὐδὲ τὴν ἐν τοῖς αἰσθητοῖς ἐστὶ φύσιν ἐπεσκεμμένον· καθ' ἣν οὐχὶ τὰ ἀλλότρια, οὐδὲ τὰ ἐναντία, τὰ οἰκεία δὲ μᾶλλον καὶ
 15 τὰ προσήκοντα ἀπογεννᾶσθαι πέφυκεν ὑφ' ἐκάστου.

31. Πάλιν οὖν καὶ ἐνταῦθα οὐ συνείδε τὴν πρὸς ἑαυτὰ τῶν εἰρημένων ἐναντιότητα. Ἐν γὰρ τοῖς κατόπιν ἀγανακτῶν, πρὸς τοὺς ὁμοίον κατ' οὐσίαν τὸν Μονογενῆ τῷ Πατρὶ λέγοντας ἔγραψεν οὕτως.

20 *ΕΥΝ.* Τὴν ἀρχὴν δὲ δοκοῦσί μοι οἱ τὴν ἀδέσποτον, καὶ πάσης μὲν αἰτίας κρείττονα, πάντων δὲ νόμων ἐλευθέραν οὐσίαν τῇ γεννητῇ καὶ νόμοις πατρικοῖς δουλευούσῃ συγκρίνειν τολμήσαντες, ἢ μηδὲ ὅλως τὴν τῶν ἄλλων φύσιν ἐπεσκεμμένον, ἢ μὴ καθαρᾷ τῇ διανοίᾳ τὰς περὶ τούτων ποιεῖσθαι κρίσεις.

25 *ΒΑΣ.* Πῶς οὖν ἢ ἀδέσποτος, καὶ πάντων νόμων ἐλευθέρα, ἀνεφάνη νῦν οὐχ ἐκούσιον ἔχουσα τὸ ἀσύγκριτον, ἀλλὰ νόμῳ φύσεως προειλημμένη, καὶ ἀπροαιρέτως τῆς πρὸς ἑαυτὴν κοινωνίας τὸ γεννητὸν ἀπελαύνουσα, ὥστε διὰ τοῦτο καὶ αὐτῷ τυγχάνειν τῷ Μονογενεῖ ἀπροσπέλαστος; Τοσοῦτον μὲν οὖν

φύσεως τὸ πῦρ θερμαίνει καὶ ὄχι ἐκ προαιρέσεως, καὶ κατ' ἀνάγκην δὲν εἶναι δεκτικὸν τῆς ψυχρότητος, διότι ὁ νόμος τῆς φύσεως τοῦ ἔχει ἀφαιρέσει τὴν κοινωνίαν πρὸς αὐτήν, ἔτσι θέλει νὰ ἔχη καὶ ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ ἀποξενωμένην τὴν οὐσίαν ἀπὸ τὸν Υἱὸν ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ νόμου τῆς φύσεως. Μολονότι οἱ νόμοι τῆς φύσεως δὲν δημιουργοῦν ἀποξένωσιν μεταξὺ πατρὸς καὶ υἱοῦ, ἀλλὰ κοινωνίαν ἀναγκαστικὴν καὶ ἀδιάρρηκτον. Διότι, ἐὰν μὲν ἔλεγεν ὅτι μὲ τὴν θέλησίν του ὁ Θεὸς ἔκαμεν ὥστε νὰ μὴ κοινωνῇ πρὸς ἄλλα, οὔτε αὐτὸ θὰ τὸ ἐπέτρεπεν ἡ ἀγαθότης τοῦ Θεοῦ, νὰ μὴ μοιράζεται αὐτὰ πού ἔχει ὁ Θεὸς μὲ αὐτὸν πού προῆλθεν ἐξ αὐτοῦ· θὰ εἶχαν ὅμως κάποιαν συνέπειαν αὐτὰ πού ἐλέχθησαν. Τὸ νὰ λέγη ὅμως ὅτι ἡ ἀποξένωσις ὑφίσταται ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ νόμου τῆς φύσεως, δεικνύει ὅτι δὲν ἔχει ἐρευνήσει οὔτε τὴν φύσιν τῶν αἰσθητῶν, κατὰ τὴν ὁποίαν συμβαίνει νὰ γεννῶνται ἀπὸ τὸ καθένα ὄχι τὰ ξένα οὔτε τὰ ἀντίθετα, ἀλλὰ μᾶλλον τὰ συγγενῆ καὶ ἀρμόζοντα.

31. Καὶ ἐδῶ πάλιν δὲν ἀντελήφθη τὴν ἀντιφατικότητα αὐτῶν πού ἐλέχθησαν. Διότι εἰς τὴν συνέχειαν ἀγανακτισμένος μὲ αὐτοὺς πού λέγουν ὅτι ὁ Υἱὸς εἶναι ὁμοιος κατὰ τὴν οὐσίαν πρὸς τὸν Πατέρα, ἔγραψεν ὡς ἑξῆς.

ΕΥΝ. Κατ' ἀρχὴν μοῦ φαίνεται ὅτι αὐτοὶ πού ἐτόλμησαν νὰ συγκρίνουν τὴν ἀδέσποτον οὐσίαν, πού εἶναι ἀνωτέρα κάθε αἰτίας καὶ ἐλευθέρα ἀπὸ ὅλους τοὺς νόμους, πρὸς τὴν γεννητὴν, ἡ ὁποία δουλεύει εἰς τοὺς νόμους τοῦ Πατρὸς ἢ δὲν ἔχουν κἄν μελετήσῃ τὴν φύσιν τῶν ὄλων ἢ κάμνουν τὰς κρίσεις περὶ αὐτῶν μὲ ὄχι καθαρὸν νοῦν.

ΒΑΣ. Πῶς λοιπὸν ἡ ἀδέσποτος καὶ ἐλευθέρα ἀπὸ ὅλους τοὺς νόμους οὐσία, ἐπαρουσιάσθη μόλις τώρα νὰ μὴ ἔχη ἐθελουσίως τὸ ἀσύγκριτον, ἀλλ' ὑπόκειται εἰς τὸν νόμον τῆς φύσεως, καὶ ἄνευ τῆς ἰδικῆς τῆς προαιρέσεως ἀπομακρύνει τὸ γεννητὸν ἀπὸ τὴν πρὸς ἑαυτὴν κοινωνίαν, ὥστε ἕνεκα αὐτοῦ νὰ εἶναι ἀπλησίαστος καὶ δι' αὐτὸν τὸν Μονογενῆ;

ἐν τοῖς λεγομένοις ὑπ' αὐτοῦ τὸ ἀσύμφωνον· τὸ δὲ ἀσεβὲς ὅσον;
 Ἐδέσποτον μὲν καὶ ἐλευθέραν τὴν τοῦ Πατρὸς οὐσίαν προσαγο-
 ρεῖ (εἶπερ οὖν ἀδέσποτος ἢ τῷ νόμῳ τῆς φύσεως ὑποκύπτου-
 σα)· δουλικὴν δὲ εἶναι ἐξ ἀντιθέτου τὴν τοῦ Μονογενοῦς ἀπο-
 5 φαίνεται, καὶ ἐντεῦθεν τὸ ὁμότιμον τῆς φύσεως ἀφαιρούμενος.
 Ἄνο γὰρ ὄντων πραγμάτων, κτίσεώς τε καὶ θεότητος· καὶ τῆς
 μὲν κτίσεως ἐν δουλείᾳ καὶ ὑπακοῇ τεταγμένης, ἀρχικῆς δὲ
 οὐσης καὶ δεσποτικῆς τῆς θεότητος· ὁ ἀφαιρούμενος τῆς δεσπο-
 τείας τὸ ἀξίωμα, καὶ εἰς τὸ τῆς δουλείας ταπεινὸν καταβάλλων,
 10 οὐχὶ δῆλός ἐστι καὶ διὰ τοῦτο συστοιχοῦντα αὐτὸν τῇ πάσῃ
 κτίσει δεικνύς; Οὐ γὰρ δὴ τοῦτο σεμνὸν αὐτῷ, εἰ τῶν ὁμοδού-
 λων προέξει. Ἄλλ' εἰ μὴ βασιλεὺς καὶ δεσπότης ὁμολογοῖτο,
 οὐ τῇ τῆς φύσεως ἐλαττώσει, τῇ ἀγαθότητι δὲ τῆς προαιρέσεως
 καταδεχόμενος τὸ ὑπήκοον, τοῦτο χαλεπὸν καὶ φρικτόν, καὶ
 15 ὄλεθρον φέρον τοῖς ἀρνούμενοις. Ὁ δὲ προστίθησιν.

EYN. "Ὅτι τοῖς νόμοις τῆς φύσεως ἐπομένη ἢ τοῦ Θεοῦ
 οὐσία, οὔτε τὴν πρὸς ἕτερον σύγκρισιν ἐπιδέχεται, καὶ παρέχει
 ἡμῖν ἀκόλουθον καὶ προσήκουσαν τῷ ἰδίῳ ἀξιώματι νοεῖν αὐτῆς
 τὴν ἐνέργειαν.

20 ΒΑΣ. Τοῦτο εἴρηται μὲν ἐκείνῳ εἰς ἀπόδειξιν τῆς ἄλλο-
 τριώσεως τοῦ Μονογενοῦς πρὸς τὸν Πατέρα· συνίστησι δὲ τὸν
 ἡμέτερον λόγον. Εἰ γὰρ ἀκόλουθον καὶ προσήκουσαν τῷ ἰδίῳ
 ἀξιώματι παρέχει νοεῖν καὶ τὴν ἐνέργειαν ἢ τοῦ Θεοῦ οὐσία,
 ἀξίωμα μὲν ἐστὶν ἢ ἀγεννησία, ὡς Ἐθνομίῳ δοκεῖ· τὸ δὲ αὐτὸ
 25 καὶ οὐσία κατὰ τὸν τούτων λόγον, ἐνέργεια δὲ τοῦ Θεοῦ ὁ Μονο-
 γενῆς, ἢ ἐνεργείας εἰκῶν. Καὶ τοῦτο κατὰ τὸν τούτων λόγον·
 ὥστε τούτοις ἀντιλέγειν παρέλκον ἂν εἴη, οὐδὲν ἔχουσιν. Ἡ
 πολλοῦ ἂν τιμησαίμην ἀρνεῖσθαι αὐτοὺς τὴν βλασφημίαν ταύ-
 την· πλὴν, ἐπειδήπερ εἰρήκασιν, ἐξ αὐτῶν τῶν τούτοις εἰρημέ-

Τόσον μεγάλη άσυμφωνία υπάρχει εις τὰ λεγόμενά του. Πόση όμως είναι ἡ άσέβειά του; Ὀνομάζει άδέσποτον καὶ ελευθέραν τὴν οὐσίαν τοῦ Πατρὸς (άν ἡμπορεῖ νά εἶναι άδέσποτος αὐτὴ πού ὑπόκειται εις τόν νόμον τῆς φύσεως): χαρακτηρίζει δέ άντιθέτως ὡς δουλικὴν τὴν οὐσίαν τοῦ Μονογενοῦς, καὶ ἐπὶ τῆ βάσει αὐτοῦ άφαιρεῖ τὴν ὁμοτιμίαν τῆς φύσεως. Διότι ἀπό τὰ δύο πράγματα πού ὑπάρχουν, τὴν κτίσιν δηλαδή καὶ τὴν θεότητα, ἡ μὲν κτίσις ἔχει ταχθῆ νά δουλεύη καὶ νά ὑπακούη, ἐνῶ ἡ θεότης εἶναι κυρίαρχος καὶ δεσποτική: αὐτός λοιπόν πού άφαιρεῖ τὸ άξίωμα τῆς δεσποτείας καὶ καταβιβάζει εις τὴν ταπεινότητα τῆς δουλείας, δέν εἶναι σαφές ὅτι καὶ ἐξ αἰτίας αὐτοῦ παρουσιάζει τόν Υἱόν ὡς άκολουθοῦντα τὴν ὄλην κτίσιν; Διότι άσφαλῶς δέν εἶναι τιμὴ δι' αὐτόν, τὸ ὅτι προΐσταται τῶν ὁμοδούλων. Ἄν ὅμως δέν τόν ὁμολογήσωμεν ὡς βασιλέα καὶ δεσπότην, πού ἔχει καταδεχθῆ τὴν ὑπηκοότητα, ὄχι ἐπειδὴ ἐμειώθη ἡ φύσις του, ἀλλ' ἀπό άγαθότητα τῆς προαιρέσεως, αὐτὸ εἶναι τρομερόν καὶ φρικτόν καὶ φέρει ὄλεθρον εις αὐτούς πού τόν άρνοῦνται. Αὐτός ὅμως προσθέτει.

ΕΥΝ. Ἡ οὐσία τοῦ Θεοῦ άκολουθοῦσα τοὺς νόμους τῆς φύσεως, οὔτε ἐπιδέχεται σύγκρισιν πρὸς κάτι ἄλλο, συγχρόνως δέ μᾶς ἐπιτρέπει νά κατανοήσωμεν τὴν ἐνέργειάν της κατὰ συνεπῆ καὶ ἀρμόζοντα εις τὸ άξίωμά της τρόπον.

ΒΑΣ. Αὐτὸ ἔχει λεχθῆ ἀπό ἐκεῖνον διὰ νά ἀποδειχθῆ τὸ ξένον τοῦ Μονογενοῦς πρὸς τόν Πατέρα: ὑποστηρίζει ὅμως τόν ἰδικόν μας λόγον. Διότι, άν ἡ οὐσία τοῦ Θεοῦ ἐπιτρέπη νά κατανοῆται καὶ ἡ ἐνέργεια κατὰ συνεπῆ καὶ ἀρμόζοντα εις τὸ άξίωμα τοῦ Θεοῦ τρόπον, άξίωμα μὲν εἶναι ἡ άγεννησία, ὅπως νομίζει ὁ Εὐνόμιος: σύμφωνα δέ μὲ τοὺς λόγους των αὐτὸ τὸ ἴδιο εἶναι καὶ οὐσία, ἐνέργεια δέ τοῦ Θεοῦ εἶναι ὁ Μονογενής ἡ εἰκὼν τῆς ἐνεργείας. Καὶ αὐτὸ ἐπὶ τῆ βάσει τῶν λόγων των: ὥστε θά ἦτο περιττόν νά ἀντεῖπωμεν εις αὐτά, διότι δέν ἔχουν τίποτε. Θά ἐπροτιμοῦσα πολὺ νά ἡρνοῦντο αὐτὴν τὴν βλασφημίαν: ἐπειδὴ ὅμως τὴν ἔχουν εἰπηῆ, ἄς σκεφθοῦμεν μὲ βάσιν αὐτὰ πού ἐλέχθησαν, ὅτι τὴν άγεννησίαν δέ-

νων συλλογισώμεθα, ὅτι εἰς ἀξίωμα μὲν τοῦ Θεοῦ ἡ ἀγεννησία, τὸ δὲ αὐτὸ καὶ οὐσία, ἀκόλουθος δὲ καὶ προσήκουσα τῷ ἀξιώματι τοῦ Θεοῦ ἡ ἐνέργεια, αὕτη δὲ ἐστὶν ὁ Χριστὸς κατὰ τὴν τούτων ὑπόληψιν, οἰκείος ἄρα καὶ προσήκων τῇ οὐσίᾳ ἔσται τοῦ Θεοῦ.

5 Καὶ τούτων οὐδὲν ἐστὶν ἡμέτερον. Αὐτὰ γὰρ τὰ τούτων συνθέντες ῥήματα, ἐπ' αὐτῶν τὴν δεῖξιν ποιούμεθα. Τῇ οὐσίᾳ, φησί, τοῦ Θεοῦ ἀκολουθεῖ τὸ ἀξίωμα· τῷ ἀξιώματι ἀναλογοῦσά ἐστὶν ἡ ἐνέργεια· τῆς ἐνεργείας εἰκὼν ὁ Μονογενῆς· καὶ ἀνάπαλιν, εἰ τῆς μὲν ἐνεργείας ὁ Μονογενῆς εἰκὼν, ἡ δὲ ἐνέργεια

10 τοῦ ἀξιώματος, τὸ δὲ ἀξίωμα τῆς οὐσίας, ὁ Μονογενῆς ἔσται τῆς οὐσίας εἰκὼν. Οὕτω καὶ αὐτοὶ πολλάκις οἱ ἐργάται τοῦ ψεύδους, ὑπὸ τῆς ἐνεργείας ἀγχώμενοι, μαρτυροῦσι τῇ ἀληθείᾳ καὶ μὴ βουλόμενοι. Ἐπεὶ καὶ οἱ δαίμονες οὐχὶ εὐαγγελιστῶν ἐποιοῦν ἔργον, ἀλλ' ἀντιβλέπειν μὴ δυνάμενοι τῷ τῆς ἀληθείας

15 φωτί, ἐβόων· «Οἶδαμέν σε τίς εἶ, ὁ ἅγιος τοῦ Θεοῦ».

32. Ἴδωμεν δὲ καὶ τὰ ἀκόλουθα.

ΕΥΝ. Εἴτε γὰρ, φησὶν, ἐκ τῶν δημιουργημάτων σκοπούμενός τις, ἐκ τούτων ἐπὶ τὰς οὐσίας ἀνάγοιτο, τοῦ μὲν ἀγεννήτου τὸν Υἱὸν εὐρίσκων ποίημα, τοῦ δὲ Μονογενοῦς, τὸν Παρά-

20 κλητον· κὰν τῆς τοῦ Μονογενοῦς ὑπεροχῆς τὴν τῆς ἐνεργείας διαφορὰν πιστούμενος, ἀναμφισβήτητον λαμβάνει καὶ τῆς κατ' οὐσίαν παραλλαγῆς τὴν ἀπόδειξιν.

ΒΑΣ. Προῶτον μὲν οὖν πῶς δυνατόν ἐκ τῶν δημιουργημάτων τὰς οὐσίας ἀναλογίζεσθαι, ἐγὼ μὲν οὐκ ὄρω. Δυνάμεως

25 γὰρ, καὶ σοφίας, καὶ τέχνης, οὐχὶ δὲ τῆς οὐσίας αὐτῆς ἐνδεικτικά ἐστὶ ποιήματα. Καὶ οὐδὲ αὐτὴν πᾶσαν τοῦ δημιουργοῦ τὴν δύναμιν ἀναγκαίως παρίστησιν, ἐκδεχομένου ποτὲ τὸν τεχνίτην μὴ πᾶσαν ἑαυτοῦ τὴν ἰσχὺν ἐναποθέσθαι ταῖς ἐνεργείαις, ἀλλ' ὑφειμένους πολλάκις ἐπὶ τῶν ἔργων τῆς τέχνης τοῖς τό-

30 νοις χρήσασθαι. Εἰ δὲ καὶ ὅλην τὴν δύναμιν ἐπὶ τὸ ἔργον ἀνα-

χονται ὡς ἄξιωμα τοῦ Θεοῦ, τὸ ἴδιο δὲ εἶναι καὶ οὐσία, ταιριασὴ δὲ καὶ ἀρμόζουσα εἰς τὸ ἄξιωμα τοῦ Θεοῦ εἶναι ἡ ἐνέργεια, κατὰ τὴν πίστιν δὲ αὐτῶν ἐνέργεια εἶναι ὁ Χριστὸς, ἔπομένως πρέπει νὰ εἶναι συγγενῆς καὶ ἀρμόζων εἰς τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ. Καὶ ἀπ' αὐτὰ τίποτε δὲν εἶναι ἰδικόν μας. Συνθέτομεν τὰ ἴδια τὰ λόγια των καὶ μὲ αὐτὰ ἀποδεικνύομεν. «Τὴν οὐσίαν, λέγει, τοῦ Θεοῦ τὴν ἀκολουθεῖ τὸ ἄξιωμα· πρὸς τὸ ἄξιωμα ἀνάλογος εἶναι ἡ ἐνέργεια· εἰκὼν τῆς ἐνεργείας εἶναι ὁ Μονογενῆς. Καὶ ἀντιστρόφως· ἂν τῆς μὲν ἐνεργείας εἰκὼν εἶναι ὁ Μονογενῆς, ἡ δὲ ἐνέργεια τοῦ ἄξιώματος, τὸ δὲ ἄξιωμα τῆς οὐσίας, τότε καὶ ὁ Μονογενῆς εἶναι εἰκὼν τῆς οὐσίας». Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον καὶ αὐτοὶ οἱ ἐργάται τοῦ ψεύδους πολλὰς φορές, πιεζόμενοι ὑπὸ τῆς ἐνεργείας, ἐπιβεβαιώνουν τὴν ἀλήθειαν, ἔστω καὶ χωρὶς νὰ τὸ θέλουν. Διότι καὶ οἱ δαίμονες δὲν ἔκαμαν τὸ ἔργον τῶν εὐαγγελιστῶν, ἀλλ' ἐπειδὴ δὲν ἤμποροῦσαν νὰ ἀντικρύσουν κατὰματα τὸ φῶς τῆς ἀληθείας, ἐκραύγαζαν· «σὲ γνωρίζομεν ποῖος εἶσαι, εἶσαι ὁ ἅγιος τοῦ Θεοῦ»¹⁵².

32. Ἄς ἰδοῦμεν ὅμως καὶ τὴν συνέχειαν.

ΕΥΝ. Διότι, λέγει, εἴτε ἐρευνᾷ κανεὶς τὰ δημιουργήματα καὶ ἐξ αὐτῶν ἀνάγεται εἰς τὰς οὐσίας καὶ εὕρισκει ὅτι ὁ μὲν Υἱὸς εἶναι δημιούργημα τοῦ ἀγεννήτου, ὁ δὲ Παράκλητος τοῦ Μονογενοῦς, καὶ ἀφοῦ βεβαιωθῆ ἀπὸ τὴν ὑπεροχὴν τοῦ Μονογενοῦς διὰ τὴν διαφορὰν τῆς ἐνεργείας, λαμβάνει ἀναμφισβήτητον καὶ τὴν ἀπόδειξιν διὰ τὴν διαφορὰν ὡς πρὸς τὴν οὐσίαν.

ΒΑΣ. Κατ' ἀρχὴν ἐγὼ δὲν καταλαβαίνω πῶς εἶναι δυνατὸν νὰ ἀναλογισθῆ κανεὶς τὰς οὐσίας ξεκινῶντας ἀπὸ τὰ δημιουργήματα. Διότι τὰ δημιουργήματα δείχνουν τὴν δύναμιν καὶ τὴν σοφίαν καὶ τὴν τέχνην καὶ ὄχι τὴν ἰδίαν τὴν οὐσίαν. Καὶ οὔτε παριστοῦν κατ' ἀνάγκην ὅλην τὴν δύναμιν τοῦ δημιουργοῦ, ἂν ληφθῆ ὑπ' ὄψιν ὅτι ὁ τεχνίτης δὲν ἐναποθέτει εἰς τὰς ἐνεργείας ὅλην τὴν δύναμίν του, ἀλλὰ ἐργάζεται μὲ χαλαρὰς δυνάμεις εἰς τὰ ἔργα τῆς τέχνης. Ἀκόμη δὲ καὶ ἂν χρησιμοποιήσῃ εἰς τὸ ἔργον ὅλην τὴν δύναμιν, καὶ εἰς τὴν πε-

κινήσειε, καὶ οὕτως ἂν ὑπάρχοι τὴν ἰσχὺν αὐτοῦ διὰ τῶν ἔργων ἀναμετρεῖσθαι, οὐχὶ δὲ τὴν οὐσίαν, ἣτις ποτέ ἐστι, καταλαμβάνεσθαι. Εἰ δέ, διὰ τὸ ἀπλοῦν καὶ ἀσύνθετον τῆς θείας φύσεως, τῇ μὲν δυνάμει σύνδρομον τίθεται τὴν οὐσίαν, καί, διὰ τὴν προσ-

5 οὔσαν ἀγαθότητα τῷ Θεῷ, ὅλην μὲν κεκινήσθαι λέγοι τὴν τοῦ Πατρὸς δύναμιν εἰς τὴν γέννησιν τοῦ Υἱοῦ, ὅλην δὲ πάλιν τὴν τοῦ Μονογενοῦς εἰς τὴν ὑπόστασιν τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ὥστε ἐκ μὲν τοῦ Πνεύματος τὴν τοῦ Μονογενοῦς δύναμιν θεωρεῖσθαι, ὁμοῦ δὲ καὶ τὴν οὐσίαν· ἐκ δὲ τοῦ Μονογενοῦς πάλιν, τὴν τοῦ

10 Πατρὸς δυνάμιν τε καὶ οὐσίαν καταλαμβάνεσθαι, σκοπεῖτε τὸ συναγόμενον. Ἐξ ὧν γὰρ ἐπεχείρησε τὸ ἀνόμοιον συστήσαι τῆς οὐσίας, ἐκ τούτων ἐφάνη κατασκευάζων τὴν ὁμοιότητα. Εἰ μὲν γὰρ οὐδὲν ἔχει κοινὸν ἢ δύναμις πρὸς τὴν οὐσίαν, πῶς ἐκ τῶν δημιουργημάτων, ἅπερ δυνάμεώς ἐστιν ἀποτελέσματα,

15 πρὸς τὴν κατάληψιν αὐτῆς ὠδηγήθη; Εἰ δὲ ταῦτόν οὐσία τέ ἐστι καὶ δύναμις, τὸ τὴν δύναμιν χαρακτηρίζον χαρακτηρίσει πάντως καὶ τὴν οὐσίαν. Ὡστε τὰ δημιουργήματα, ὡς σὺ φῆς, οὐ πρὸς τὸ ἀνόμοιον τῆς οὐσίας, ἀλλὰ πρὸς τὴν ἀκρίβειαν τῆς ὁμοιότητος φέρει. Πάλιν μέντοι καὶ τοῦτο τὸ ἐγχείρημα τὸν

20 ἡμέτερον μᾶλλον ἢ τὸν αὐτοῦ λόγον συνίστησιν. Ἡ γὰρ οὐδαμῶθεν ἔχει παρασχέσθαι τῶν εὐρημένων τὰς ἀποδείξεις, ἢ εἴπερ ἐκ τῶν ἀνθρωπίνων τὰς εἰκόνας λαμβάνοι, εἰρήσει οὐκ ἐκ τῶν ἔργων τοῦ τεχνίτου, ἐν περινοίᾳ τῆς οὐσίας αὐτοῦ γινομένους ἡμᾶς, ἀλλ' ἐκ τοῦ γεννηθέντος τὴν τοῦ γεγεννηκότος φύσιν

25 ἐπιγινώσκοντας. Οὐ γὰρ ἐκ τῆς οικίας τὴν οὐσίαν τοῦ οἰκοδόμου καταλαβεῖν δυνατόν· ἐκ μέντοι τοῦ γεννήματος νοῆσαι ῥᾶδιον τοῦ γεγεννηκότος τὴν φύσιν. Ὡστε εἰ μὲν δημιουργημα ὁ Μονογενής, οὐ παρίστησιν ἡμῖν τοῦ Πατρὸς τὴν οὐσίαν· εἰ δὲ γνωρίζει ἡμῖν δι' ἑαυτοῦ τὸν Πατέρα, οὐχὶ δημιουργημα, ἀλλ'

ρίπτωσιν αὐτὴν ἡμπορεῖ κανεῖς νὰ μετρήσῃ διὰ τῶν ἔργων τὴν δύναμίν του, ὄχι ὅμως νὰ κατανοήσῃ ποτὲ καὶ τὴν οὐσίαν, τί ἄραγε νὰ εἶναι αὕτη. Ἄν δέ, λόγῳ τοῦ ἀπλοῦ καὶ ἀσυνθέτου τῆς θείας φύσεως, νομίζῃ ὅτι ἡ οὐσία ταυτίζεται πρὸς τὴν δύναμιν καὶ ὅτι λόγῳ τῆς ἐνυπαρχούσης εἰς τὸν Θεὸν ἀγαθότητος ἐκινήθη ὅλη ἡ δύναμις τοῦ Πατρὸς διὰ νὰ γεννηθῇ ὁ Υἱὸς καὶ ὅλη πάλιν ἡ δύναμις τοῦ Μονογενοῦς διὰ νὰ ὑπάρξῃ τὸ ἅγιον Πνεῦμα, εἰς τρόπον ὥστε εἰς μὲν τὸ Πνεῦμα νὰ βλέπωμεν τὴν δύναμιν τοῦ Μονογενοῦς συγχρόνως δὲ καὶ τὴν οὐσίαν, εἰς τὸν Μονογενῆ δὲ πάλιν νὰ ἀντιλαμβανώμεθα καὶ τὴν δύναμιν καὶ τὴν οὐσίαν τοῦ Πατρὸς, προσέξτε τὸ συμπέρασμα. Μὲ αὐτὰ δηλαδὴ ποῦ ἐπεχείρησε νὰ κατασκευάσῃ τὸ ἀνόμοιον τῆς οὐσίας, μὲ αὐτὰ παρουσιάζεται νὰ κατασκευάζῃ τὴν ὁμοιότητα. Διότι, ἂν μὲν ἡ δύναμις δὲν ἔχη τίποτε κοινὸν πρὸς τὴν οὐσίαν, πῶς ὠδηγήθη εἰς τὸ νὰ κατανοήσῃ αὐτὴν ἀπὸ τὰ δημιουργήματα, τὰ ὁποῖα εἶναι ἀποτέλεσμα δυνάμεως; Ἄν δὲ εἶναι τὸ ἴδιον καὶ ἡ οὐσία καὶ ἡ δύναμις, τότε αὐτὸ ποῦ χαρακτηρίζει τὴν δύναμιν χαρακτηρίζει ὁπωσδήποτε καὶ τὴν οὐσίαν. Ἐπομένως τὰ δημιουργήματα δὲν ὀδηγοῦν, ὅπως σὺ λέγεις, πρὸς τὸ ἀνόμοιον τῆς οὐσίας, ἀλλὰ πρὸς τὴν ἐπακριβῆ ὁμοιότητα. Πάλιν λοιπὸν καὶ αὐτὸ τὸ ἐπιχείρημα στηρίζει τὴν ἰδικὴν μας θέσιν παρὰ τὴν ἰδικὴν του. Διότι, ἢ δὲν ἔχει ἀπὸ ποῦ νὰ ἀντλήσῃ τὰς ἀποδείξεις τῶν λόγων του, ἢ ἂν λαμβάνῃ τὰς εἰκόνας ἀπὸ τὰ ἀνθρώπινα πράγματα, θὰ διαπιστώσῃ ὅτι ἐμεῖς κατενοήσαμεν τὴν οὐσίαν του ὄχι ἀπὸ τὰ ἔργα τοῦ τεχνίτου, ἀλλ' ἐμάθαμεν τὴν φύσιν τοῦ γεννήσαντος ἀπὸ τὸν γεννηθέντα. Διότι δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ καταλάβῃ κανεῖς τὴν οὐσίαν τοῦ οἰκοδόμου ἀπὸ τὴν οἰκίαν ἀπὸ τὸ γέννημα ὅμως εἶναι εὐκόλον νὰ κατανοήσῃ κανεῖς τὴν φύσιν τοῦ γεννήσαντος. Ὡστε ἂν μὲν ὁ Μονογενὴς εἶναι δημιουργημα, δὲν μᾶς παριστᾷ τὴν οὐσίαν τοῦ Πατρὸς· ἂν ὅμως μὲ τὸν ἑαυτὸν του μᾶς γνωστοποιῇ τὸν Πατέρα, τότε δὲν εἶναι δημιουργημα, ἀλλὰ ἀληθὴς Υἱὸς καὶ εἰκὼν τοῦ Θεοῦ

Υἱὸς ἀληθῆς, καὶ εἰκὼν τοῦ Θεοῦ, καὶ ὑποστάσεως χαρακτήρ.
Καὶ ταῦτα μὲν τοιαῦτα.

33. Ἡ δὲ παρενθήκη τῆς βλασφημίας, ὅση; Καταφρονή-
σας τῆς ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις ἀπειλῆς, ἦν ὁ Κύριος τοῖς εἰς τὸ
5 Πνεῦμα τὸ ἅγιον βλασφημῆσασι φοβερωτάτην ἐπαντείναιο,
δημιούργημα λέγει τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον μικροῦ μηδὲ ζῶον
αὐτὸ εἶναι διδούς, τοῖς ἀψύχοις, ὡς τὰ πολλά, τῆς προσηγο-
ρίας ταύτης ἐφαρμοζούσης. Οὐ γὰρ δὴ ὅτι προέλαβε τῇ βλασφη-
μία ταύτῃ τὸν Κύριον, καθυφεῖναι τι ἡμᾶς τῆς ἀγανακτήσεως,
10 ἄξιον. Οὐ γὰρ παραμυθία τοῦτο τῆς ἀσεβείας, ἀλλὰ προσθήκη
τῆς κατακρίσεως. Ἐπεὶ καὶ ὁ Κύριος τὴν μὲν εἰς αὐτὸν βλασφη-
μίαν δι' ἀγαθότητα συνεχώρησε· τὴν δὲ εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον
ἀναπόδραστον εἶναι τοῖς τολμήσασιν ἀπεφήνατο. Πρῶτος τοί-
νων τῶν ἀφ' οὗ τὸ κήρυγμα τῆς εὐσεβείας περιαγγέλλεται ἐπι-
15 φνέντων τῇ ἀληθείᾳ, ταύτην ἐτόλμησε τὴν φωνὴν ἀφεῖναι περὶ
τοῦ Πνεύματος. Οὐκ οὖν τινὸς μέχρι τήμερον ἀκηκόαμεν δη-
μιούργημα τὸ ἅγιον Πνεῦμα προσειπόντος, ἢ ἐν τοῖς καταλει-
φθεῖσιν ὑπ' αὐτῶν λόγοις τὴν προσηγορίαν ταύτην εὐρήκαμεν.
Εἶτα φησὶν.

20 EYN. Εἰ ἐκ τῶν δημιουργημάτων ἀνάγοιτό τις πρὸς τὴν
τῆς οὐσίας κατάληψιν, εὐρήσει τοῦ μὲν ἀγεννήτου τὸν Υἱὸν
ποίημα· τοῦ δὲ Μονογενοῦς, τὸν Παράκλητον.

ΒΑΣ. Ἄλλος οὗτος τρόπος τῆς ἀσεβείας, διπλῶ βλασφη-
μεῖν ἐν ἐνὶ ῥήματι· καὶ τὴν τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐξουδένωσι
25 ὡς ὁμολογουμένην λαβόντα, ἐντεῦθεν ὀρμηθεῖν πρὸς τὴν ἀπό-
δειξιν τῆς τοῦ Μονογενοῦς ἐλαττώσεως. Καί, ὡς ἔοικεν, «Οἱ
μὲν οὐρανοὶ διηγοῦνται δόξαν Θεοῦ»· τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ ἅγιον
τὴν τῆς δόξης ἐλάττωσι τοῦ Μονογενοῦς ἀναγγέλλει. Καὶ ὁ

καὶ γνώρισμα τῆς ὑποστάσεώς του. Καὶ αὐτὰ μὲν εἶναι ἐπ' αὐτοῦ ἀρκετά.

33. Πόσον μεγάλη ὁμως εἶναι ἡ αὔξησις τῆς βλασφημίας; Κατεφρόνησε τὴν ἀπειλὴν ποῦ ὑπάρχει εἰς τὰ Εὐαγγέλια, τὴν ὁποῖαν ἀπηύθυνεν ὁ Κύριος κατὰ φοβερώτατον τρόπον ἐναντίον ἐκείνων ποῦ βλασφημοῦν τὸ ἅγιον Πνεῦμα¹⁵³, καὶ λέγει ὅτι τὸ ἅγιον Πνεῦμα εἶναι δημιούργημα. Παρ' ὀλίγον νὰ μὴ τὸ δεχθῆ καὶ ὡς ζωντανὸν ὄν, διότι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἡ ὀνομασία αὐτῆ χρησιμοποιοεῖται διὰ τὰ ἄψυχα. Τὸ γεγονὸς ὅτι προηγουμένως ἐβλασφήμησε μὲ τὴν αὐτὴν βλασφημίαν τὸν Κύριον, δὲν σημαίνει ὅτι πρέπει νὰ καταπραῦνωμεν κατὰ τι τὴν ἀγανάκτησίν μας. Διότι αὐτὸ δὲν εἶναι παρηγοριὰ διὰ τὴν ἀσέβειαν, ἀλλὰ ἐπαύξησις τῆς καταδίκης. Διότι καὶ ὁ Κύριος ἀπὸ ἀγαθότητα συνεχώρησε τὴν ἐναντίον του βλασφημίαν· ἐτόνισεν ὁμως ὅτι ὅσοι τολμήσουν νὰ βλασφημήσουν τὸ ἅγιον Πνεῦμα δὲν θὰ ξεφύγουν. Πρῶτος λοιπὸν ἀπ' ὅσους ἀντετάχθησαν εἰς τὴν ἀλήθειαν ἀπὸ τότε ποῦ διακηρύσσεται ἡ ἀσέβεια, ἐτόλμησε νὰ ἐκστομίση αὐτὴν τὴν ἔκφρασιν περὶ τοῦ Πνεύματος. Ποτὲ μέχρι τῶρα δὲν ἀκούσαμεν κάποιον νὰ ὀνομάζη δημιούργημα τὸ ἅγιον Πνεῦμα, ἀλλ' εὐρήκαμεν αὐτὸν τὸν χαρακτηρισμὸν μόνον εἰς τὰ συγγράματα ποῦ αὐτοὶ ἄφησαν. Ἔπειτα λέγει.

ΕΥΝ. Ἄν ἀπὸ τὰ δημιουργήματα ἀναχθῆ κανεὶς εἰς τὴν κατανόησιν τῆς οὐσίας, θὰ εὕρῃ ὅτι ὁ μὲν Υἱὸς εἶναι δημιούργημα τοῦ ἀγεννήτου, ὁ δὲ Παράκλητος τοῦ Μονογενοῦς.

ΒΑΣ. Ἄλλος τρόπος ἀσεβείας αὐτὸς, μὲ μίαν φράσιν νὰ βλασφημῆ κανεὶς διπλᾶ, καὶ ἀφοῦ πάρη ὡς δεδομένη τὴν ἐξουδένωσιν τοῦ Πνεύματος, νὰ ὀρμηθῆ ἀπὸ ἐκεῖ διὰ νὰ ἀποδείξη τὴν κατωτερότητα τοῦ Μονογενοῦς. Καὶ ὅπως φαίνεται «οἱ μὲν οὐρανοὶ διηγοῦνται τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ»¹⁵⁴, τὸ δὲ ἅγιον Πνεῦμα ἀναγγέλλει τὴν μείωσιν τῆς δόξης τοῦ

154. Ψαλμ. 18, 2.

μὲν Κύριος περὶ τοῦ Παρακλήτου λέγων· «Ἐκεῖνος ἐμὲ δοξάσει», φησὶν· ἢ δὲ κατήγορος γλῶττα ἐμπόδιον εἶναι τῷ Υἱῷ τῆς πρὸς τὸν Πατέρα συγκρίσεως ἀποφαίνεται. Ἐπειδὴ γὰρ τοῦ Πνεύματος, φησί, ποιητῆς ὁ Υἱός (Ἰλεως δὲ ἡμῖν, Κύριε, 5 ἐπὶ τοῖς λαλουμένοις εἴης), τοῦτο δὲ τοιοῦτόν ἐστιν, ὡς μηδεμίαν σεμνότητα τῷ δημιουργήσαντι προστιθέται, διὰ τοῦτο οὐδὲ συγκρίνεσθαι τῷ Πατρὶ ἄξιος, ἐκ τῆς ὧν ἐποίησεν εὐτελείας τὸ ὁμότιμον τῆς ἀξίας ἀφηρημένος.

34. Ἄρα ἀκηκόατέ ποτε βλασφημίας χαλεπωτέρας; ἀρά
10 τις οὕτω περιφανῶς εἰς τὸ ἄφικτον κρίμα τῆς εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον βλασφημίας κατέπεσε; Μοντανοῦ ἦν μόνου τοσοῦτον μαῖναι κατὰ τοῦ Πνεύματος, καὶ ὀνόμασί τε αὐτὸ ταπεινοῖς καθυβρίσαι, καὶ τὴν φύσιν αὐτοῦ τοσοῦτον ἐξευτελίσαι, ὥστε ἀδοξίαν εἰπεῖν τῷ πεποικηκῶτι προστριβεσθαι. Μᾶλλον δὲ κακεῖ-
15 νος ἔφυγεν ἂν ταπεινῶς εἰπεῖν τι περὶ τοῦ Πνεύματος, ὡς ἂν μὴ τὸν τῦφον ἑαυτοῦ καταβάλοι. Καὶ περὶ μὲν τούτου κατὰ σχολὴν ἑροῦμεν. Ἐκεῖνο δὲ τίνι τῶν πάντων ἀδηλον, ὅτι οὐδεμία ἐνέργεια τοῦ Υἱοῦ ἀποτετμημένη ἐστὶ τοῦ Πατρὸς, οὐδὲ ἐστὶ τι ἐν τοῖς οὐσι τῷ Υἱῷ ἰπάρχον, ὃ τοῦ Πατρὸς ἡλλοτριῶται;
20 «Πάντα γὰρ, φησί, τὰ ἐμὰ σὰ ἐστὶ καὶ τὰ σὰ, ἐμὰ». Πῶς οὖν τοῦ Πνεύματος τὴν αἰτίαν τῷ Μονογενεῖ μόνῳ προστίθῃσι, καὶ κατηγορήματα τῆς φύσεως αὐτοῦ τὴν τούτου λαμβάνει δημιουργίαν; Εἰ μὲν οὖν δύο ἀρχὰς ἀντιπαρεξάγων ἀλλήλαις, ταῦτά φησι, μετὰ Μανιχαίου καὶ Μαρκιωνος συντριβήσεται
25 εἰ δὲ μίᾳς ἐξάπτει τὰ ὄντα, τὸ παρὰ τοῦ Υἱοῦ γεγεννησθαι λεγό-

155. Ἱω. 16, 14.

156. Ὁ Μοντανὸς ἦτο ἀρχηγέτης ἐνθουσιαστικοῦ αἰρετικοῦ κινήματος τοῦ β' αἰῶνος. Ὁ ἴδιος καὶ αἱ ἀκολουθοῦσαι αὐτὸν γυναῖκες προφήτιδες ἰσχυρίζοντο ὅτι ἦσαν φορεῖς τοῦ ἁγίου Πνεύματος· περιήρχοντο εἰς ἕκστασιν, εἰς «μανίαν», ὅπως τὴν ὀνομάζει ἐδῶ ὁ Βασίλειος, καὶ ἔλεγον ἀσυναρτησίας.

Μονογενοῦς. Καὶ ἐνῶ ὁ Κύριος λέγει περὶ τοῦ Παρακλήτου «ἐκεῖνος θὰ μὲ δοξάσῃ»¹⁵⁵, ἡ συκοφαντικὴ του γλῶσσα ἰσχυρίζεται ὅτι ἀποτελεῖ ἐμπόδιον εἰς τὸν Υἱὸν διὰ τὴν σύγκρισιν πρὸς τὸν Πατέρα. «Διότι, ἐπειδὴ, λέγει, ὁ Υἱὸς εἶναι δημιουργὸς τοῦ Πνεύματος, (συγχώρησέ μας, Κύριε, διὰ τὰ λεγόμενα), αὐτὸ δὲ εἶναι τέτοιο, ὥστε καμμίαν τιμὴν νὰ μὴ προσθέτῃ εἰς τὸν δημιουργόν του, διὰ τοῦτο δὲν εἶναι ἄξιος ὁ Υἱὸς νὰ συγκρίνεται πρὸς τὸν Πατέρα, ἐπειδὴ τοῦ ἀφαιρεῖται ἡ ὁμοτιμία τῆς ἀξίας λόγῳ τῆς εὐτελείας αὐτῶν ποὺ ἐδημιούργησεν».

34. Ἀκούσατε ἄραγε ποτὲ φοβερωτέραν βλασφημίαν; Ποῖος ἄραγε νὰ ὑπέπεσε τόσον ὀλοφάνερα εἰς τὴν ἀσυγχώρητον ἁμαρτίαν τῆς βλασφημίας τοῦ ἁγίου Πνεύματος; Ὁ Μοντανὸς μόνον θὰ ἤμποροῦσε νὰ ἐκμανῇ τόσον κατὰ τοῦ Πνεύματος καὶ νὰ τὸ ὑβρίσῃ μὲ ταπεινωτικὰ ὀνόματα, καὶ νὰ ἐξευτελίσῃ τὴν φύσιν του τόσον, ὥστε νὰ ἰσχυρισθῇ ὅτι ἀποτελεῖ μείωσιν δι' αὐτὸν ποὺ τὸ ἐδημιούργησε¹⁵⁶. Καὶ ἐκεῖνος ὅμως ἀπέφυγε μᾶλλον νὰ εἰπῇ κάτι ταπεινωτικόν διὰ τὸ Πνεῦμα, διὰ νὰ μὴ μειώσῃ τὸν ἰδικόν του ἐγωϊσμόν¹⁵⁷. Καὶ περὶ μὲν τοῦ Μοντανοῦ θὰ ὁμιλήσωμεν εἰς ἄλλην εὐκαιρίαν. Εἰς ποῖον ὅμως ἀπ' ὅλους δὲν εἶναι φανερόν, ὅτι καμμία ἐνέργεια τοῦ Υἱοῦ δὲν εἶναι ἀποκεκομμένη ἀπὸ τὸν Πατέρα, οὔτε ὑπάρχει κάτι ἀπὸ τὰ γνωρίσματα τοῦ Υἱοῦ, ποὺ νὰ εἶναι ξένον πρὸς τὸν Πατέρα; Διότι λέγει: «Ὅλα τὰ ἰδικὰ μου εἶναι ἰδικὰ σου καὶ τὰ ἰδικὰ σου, ἰδικὰ μου»¹⁵⁸. Πῶς λοιπὸν ὡς αἰτίαν τοῦ Πνεύματος θεωρεῖ μόνον τὸν Μονογενῆ, καὶ τὴν δημιουργίαν αὐτοῦ τὴν ἐκλαμβάνει ὡς γνώρισμα τῆς φύσεώς του; Διότι ἂν τὰ λέγη αὐτά, ἐννοῶν ὅτι ὑπάρχουν δύο ἀντιμαχόμενοι ἀρχαί, θὰ συντριβῇ μαζὺ μὲ τοὺς Μανιχαίους καὶ τὸν Μαρκίωνα¹⁵⁹. ἂν ὅμως ἐξαρτᾶ τὰ ὄντα ἀπὸ μίαν αἰτίαν, τὸ λεγόμενον ὅτι ἐγεν-

157. Διότι ὁ ἴδιος ἐδέχετο ὅτι ἦτο πνευματοφόρος, καὶ μείωσις ἄρα τοῦ Πνεύματος ἀπετέλει καὶ ἰδικήν του μείωσιν.

158. Ἰω. 17, 10.

159. Περὶ τοῦ Μαρκίωνος καὶ τῶν Μανιχαίων βλ. σημ. 89.

μενον, πρὸς τὴν πρώτην αἰτίαν τὴν ἀναφορὰν ἔχει. "Ὡστε καὶ πάντα εἰς τὸ εἶναι παρηχθαι διὰ τοῦ Θεοῦ Λόγου πιστεύωμεν, ἀλλὰ τὸ πάντων αἴτιον εἶναι τὸν Θεὸν τῶν ὄλων οὐκ ἀφαιρούμεθα. Πῶς δὲ οὐ φανερόν ἔχει τὸν κίνδυνον, διαρεῖν ἀπὸ τοῦ 5 Θεοῦ τὸ Πνεῦμα; τοῦτο μὲν, τοῦ ἀποστόλου συνημμένως ἡμῖν παραδιδόντος, καὶ νῦν μὲν Χριστοῦ λέγοντος, νῦν δὲ τοῦ Θεοῦ, ἐν οἷς γράφει· «Εἰ δέ τις Πνεῦμα Χριστοῦ οὐκ ἔχει, οὗτος οὐκ ἔστιν αὐτοῦ»· καὶ πάλιν· «Ὑμεῖς δὲ οὐ τὸ πνεῦμα τοῦ κόσμου ἐλάβετε, ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ»· τοῦτο δέ, τοῦ Κυ- 10 ρίου «Τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας» λέγοντος· ἐπειδὴ αὐτὸς ἡ ἀλήθεια, καὶ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται. Ἄλλ' οὗτος, εἰς καθαιρέσιν τῆς δόξης τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἀφαιρεῖ μὲν αὐτὸ τοῦ Πατρὸς, τῷ δὲ Μονογενεῖ διαφερόντως, ἐπὶ καθαιρέσει τῆς δόξης, προστίθῃσιν, ἐφ' ἑαυτοῦ ὡς οἶεται, οὐδεμίαν ἐκδί- 15 κησιν ἐπὶ τοῖς πονηροῖς δόγμασιν ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς ἀνταποδόσεως ἀναμένων.

160. Ρωμ. 8, 9. 161. Α' Κορ. 2, 12. 162. Ἰω. 15, 26.

163. Τὴν φράσιν τοῦ Ἰωάννου «τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὃ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται» (Ἰω. 15, 26) ἐκλαμβάνει ὁ Βασίλειος ὡς ἀντίστοιχον

νήθη παρά τοῦ Υἱοῦ, ἀναφέρεται εἰς τὴν πρώτην αἰτίαν. Ὡστε, ἀκόμη καὶ ἂν πιστεύωμεν ὅτι ὅλα ἐδημιουργήθησαν διὰ τοῦ Θεοῦ Λόγου, δὲν ἀρνούμεθα ὅτι ὁ Θεὸς τῶν ὄλων εἶναι ἡ αἰτία τῶν πάντων. Δὲν ὑπάρχει ὅμως ὁ κίνδυνος νὰ διακρίνωμεν τὸ Πνεῦμα ἀπὸ τὸν Θεόν; Διότι ὁ μὲν ἀπόστολος μᾶς ὠμίλησε περὶ τοῦ Πνεύματος ἐν τῇ συναφείᾳ του πρὸς τὸν Θεόν, καὶ ἄλλοτε μὲν τὸ ὀνομάζει Πνεῦμα Χριστοῦ, ἄλλοτε δὲ τοῦ Θεοῦ, εἰς ἐκεῖνα ποῦ γράφει: «ἂν δὲ κάποιος δὲν ἔχη Πνεῦμα Χριστοῦ, αὐτὸς δὲν εἶναι ἰδικὸς του»¹⁶⁰, καὶ πάλιν: «σεῖς ὅμως δὲν ἐπήρατε τὸ πνεῦμα τοῦ κόσμου, ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα ποῦ προέρχεται ἀπὸ τὸν Θεόν»¹⁶¹, ὁ δὲ Κύριος τὸ ὠνόμασε «τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας»¹⁶², ἐπειδὴ ὁ ἴδιος εἶναι ἡ ἀλήθεια, καὶ ἐκπορεύεται (τὸ Πνεῦμα) ἐκ τοῦ Πατρὸς¹⁶³. Αὐτὸς ὅμως διὰ νὰ μειώσῃ τὴν δόξαν τοῦ Μονογενοῦς, ἀφαιρεῖ τὸ Πνεῦμα ἀπὸ τὸν Πατέρα, τὸ ἀποδίδει δὲ δι' εἰδικὸν λόγον εἰς τὸν Μονογενῆ, διὰ νὰ μειώσῃ τὴν δόξαν του, καὶ ὑβρίζει χωρὶς, ὅπως πιστεύει, νὰ τὸν περιμένη καμμία τιμωρία διὰ τὰ πονηρά του δόγματα κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς ἀνταποδόσεως.

τῶν φράσεων τοῦ Παύλου, ἐνθα τὸ Πνεῦμα ὀνομάζεται ἄλλοτε Πνεῦμα Χριστοῦ καὶ ἄλλοτε Πνεῦμα Θεοῦ. Ἄν ἀντὶ τῆς λέξεως «τῆς ἀληθείας» θέσωμεν τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ, ὅστις εἶναι ἡ ἀλήθεια, τότε τὸ χωρίον θὰ γίνῃ «τὸ Πνεῦμα τοῦ Χριστοῦ, ὁ παρά τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται». Αὐτὸ εἶναι τὸ νόημα τῶν ἐνταῦθα λεγομένων.

ΛΟΓΟΣ Γ'

Περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος.

1. Μόλις ποτὲ κορεσθεὶς τῶν εἰς τὸν Μονογενῆ βλασφημιῶν, ἐπὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον μετελήλυθεν, ἀκόλουθα τῇ ὄλῃ αὐτοῦ προαιρέσει καὶ περὶ τούτου διαλεγόμενος· γράφει δὲ οὕτως.

5 ΕΥΝ. Ἀρκούντων δὲ ἡμῖν τοσούτων περὶ τοῦ Μονογενοῦς, ἀκόλουθον ἂν εἶη καὶ περὶ τοῦ Παρακλήτου λοιπὸν εἰπεῖν· οὐ ταῖς ἀνεξετάστοις τῶν πολλῶν ἀκολουθοῦντας δόξαις, τὴν δὲ τῶν ἁγίων ἐν ἅπασιν φυλάσσοντας διδασκαλίαν, παρ' ὧν τρίτον αὐτὸ ἀξιώματι καὶ τάξει μαθόντες, τρίτον εἶναι καὶ τῇ
10 φύσει πεπιστεύκαμεν.

ΒΑΣ. Ὅτι μὲν γὰρ οὐκ οἶεται δεῖν τῇ ἀπλῇ καὶ ἀνεπιτηδεύτῳ πίστει τῶν πολλῶν ἐμμένειν, ἀλλὰ τεχνικοῖς τισὶ καὶ σεσοφισμένοις λόγοις πάλιν πρὸς τὸ δοκοῦν ἑαυτῷ παρακρούεσθαι τὴν ἀλήθειαν, ἱκανῶς ἐξ ὧν εἶπεν ἐδήλωσεν. Ἀτιμάζων
15 γὰρ τὴν τῶν πολλῶν δόξαν, ἣ δοξάζουσι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, προσποιεῖται τὴν τῶν ἁγίων φυλάσσειν διδασκαλίαν, καὶ τοὺς ταύτην αὐτῷ παραδεδωκότας ἀποσιωπᾶ, καὶ νῦν, ἅπερ κἂν τοῖς περὶ τοῦ Μονογενοῦς λόγοις ποιῶν ἀπεδείχθη. Εἰτά φησι, παρὰ μὲν τῶν ἁγίων μεμαθηκέναι τὸ τρίτον εἶναι τῇ τάξει
20 καὶ τῷ ἀξιώματι, παρ' ἑαυτοῦ δὲ πεπιστευκέναι τὸ καὶ τρίτον

ΛΟΓΟΣ Γ΄

Περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος

1. Ἀφοῦ ἐχόρτασε νὰ βλασφημᾷ τὸν Μονογενῆ, μετεφέρθη εἰς τὸ ἅγιον Πνεῦμα· καὶ περὶ αὐτοῦ ὁμιλεῖ σύμφωνα μὲ τὴν ὄλην του διάθεσιν· γράφει δὲ ὡς ἑξῆς.

ΕΥΝ. Ἐπειδὴ μᾶς εἶναι ἀρκετὰ τὰ τόσα πού ἐλέχθησαν διὰ τὸν Μονογενῆ, θά ἦτο ὀρθὸν νὰ ὁμιλήσωμεν εἰς τὴν συνέχειαν καὶ διὰ τὸν Παράκλητον. Δὲν θά ἀκολουθήσωμεν ὅμως τὰς μὴ κατωχυρωμένας γνώμας τῶν πολλῶν, ἀλλὰ θά διατηρήσωμεν καθ' ὅλα τὴν διδασκαλίαν τῶν ἁγίων, ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἐμάθαμεν ὅτι τὸ ἅγιον Πνεῦμα εἶναι τρίτον ὡς πρὸς τὸ ἀξίωμα καὶ τὴν τάξιν, καὶ διὰ τοῦτο πιστεύομεν ὅτι εἶναι τρίτον καὶ κατὰ τὴν φύσιν.

ΒΑΣ. Τὸ ὅτι πιστεύει πῶς δὲν πρέπει νὰ παραμείνη εἰς τὴν ἀπλήν καὶ ἀνεπιτήδευτον πίστιν τῶν πολλῶν, ἀλλ' ὅτι μὲ τεχνάσματα καὶ σοφιστείας πάλιν παραχαράσσει τὴν ἀλήθειαν, ὅπως αὐτὸς νομίζει, τὸ ἐδήλωσε σαφῶς μὲ ὅσα εἶπεν. Ἐνῶ περιφρονεῖ δηλαδὴ τὴν γνώμην τῶν πολλῶν περὶ τῆς ὀφειλομένης εἰς τὸ ἅγιον Πνεῦμα δοξολογίας, προσποιεῖται ὅτι φυλάσσει τὴν διδασκαλίαν τῶν ἁγίων, ἀποσιωπᾷ ὅμως αὐτοὺς πού τοῦ παρέδωσαν αὐτὴν τὴν διδασκαλίαν· κάμνει ἔτσι καὶ ἐδῶ ὅ,τι ἀπεδείχθη πῶς ἔκαμεν εἰς τοὺς λόγους περὶ τοῦ Μονογενοῦς. Κατόπιν λέγει, ὅτι ἀπὸ μὲν τοὺς ἁγίους ἔμαθεν ὅτι εἶναι τρίτον κατὰ τὴν τάξιν καὶ τὸ ἀξίωμα, ὁ ἴδιος ὅμως πιστεύει ὅτι εἶναι τρίτον καὶ κατὰ τὴν φύσιν. Ποῖοι ὅμως εἶναι

εἶναι τῇ φύσει. Τίνες δὲ οἱ ἅγιοι, καὶ ἐν ποίοις λόγοις τὴν διδασκαλίαν πεποιήνται, εἰπεῖν οὐκ ἔχει. Ἐὰν γέγονεν οὕτω τολμηρὸς ἄνθρωπος, τὰς περὶ τῶν θείων δογμάτων καινοτομίας εἰσηγούμενος; Τίς γὰρ ἀνάγκη, εἰ τῷ ἀξιώματι καὶ τῇ τάξει
 5 τρίτον ὑπάρχει τὸ Πνεῦμα, τρίτον εἶναι αὐτὸ καὶ τῇ φύσει; Ἀξιώματι μὲν γὰρ δευτερεύειν τοῦ Υἱοῦ παραδίδωσιν ἴσως ὁ τῆς εὐσεβείας λόγος. Ἰφύσει δὲ τρίτῃ χρῆσθαι, οὔτε παρὰ τῶν ἁγίων Γραφῶν δεδιδάγμεθα, οὔτε ἐκ τῶν προειρημένων κατὰ τὸ ἀκόλουθον δυνατὸν συλλογίσασθαι. Ὡς γὰρ ὁ Υἱὸς τάξει
 10 μὲν δεύτερος τοῦ Πατρὸς, ὅτι ἀπ' ἐκείνου καὶ ἀξιώματι, ὅτι ἀρχὴ καὶ αἰτία, τῷ εἶναι αὐτοῦ πατέρα, καὶ ὅτι δι' αὐτοῦ ἡ πρόσδοδος καὶ προσαγωγή πρὸς τὸν Θεὸν καὶ Πατέρα· φύσει δὲ οὐκέτι δεύτερος, διότι ἡ θεότης ἐν ἑκατέρῳ μία· οὕτω δηλονότι καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, εἰ καὶ ὑποβέβηκε τὸν Υἱὸν
 15 τῇ τε τάξει καὶ τῷ ἀξιώματι (ἵνα καὶ ὅλως συγχωρήσωμεν), οὐδέτι' ἂν εἰκότως, ὡς ἀλλοτρίας ὑπάρχον φύσεως, ἀκολουθεῖν, ἐκεῖθεν δῆλον. Ἄγγελοι πάντες ὥσπερ προσηγορίας μιᾶς, οὕτω καὶ φύσεως πάντως τῆς αὐτῆς ἀλλήλοις τυγχάνουσιν· ἀλλ' ὁμοῦς οἱ μὲν αὐτῶν ἔθνῶν προεστῆκασιν· οἱ δέ, ἐνὶ
 20 ἑκάστῳ τῶν πιστῶν εἰσι παρεπόμενοι. Ὅσῳ μέντοι προτιμότερον ἔθνος ὅλον ἑνὸς ἀνδρός, τοσούτῳ δήπου μείζον ὑπάρχειν ἀνάγκη ἀξίωμα τοῦ ἔθναρχου ἀγγέλου παρὰ τὸ τοῦ ἑνὸς ἐκάστου τὴν προστασίαν πεπιστευμένον. Τὸ δὲ συνεῖναι ἑκάστῳ τῶν πιστῶν ἄγγελον, οἷον παιδαγωγὸν τινα καὶ νομέα τὴν ζωὴν
 25 διευθύνοντα, οὐδεὶς ἀντερεῖ, μεμνημένος τῶν τοῦ Κυρίου λόγων, εἰπόντος· «Μὴ καταφρονήσητε ἑνὸς τῶν ἐλαχίστων τούτων, ὅτι οἱ ἄγγελοι αὐτῶν διὰ παντὸς βλέπουσι τὸ πρόσωπον τοῦ Πατρὸς μου τοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς». Καὶ ὁ ψαλμωδὸς φησι· «Παρεμβαλεῖ ἄγγελος Κυρίου κύκλῳ τῶν φοβουμένων αὐ-

164. Ματθ. 18, 10. Εὐρίσκονται δηλαδὴ τόσον κοντὰ εἰς τὸν Θεόν, ὥστε βλέπουν διαρκῶς τὸ πρόσωπόν του.

οί ἅγιοι καί εἰς ποῖα ἔργα των ἔχουν αὐτὴν τὴν διδασκαλίαν, δὲν ἠμπορεῖ νὰ εἰπῆ. Ὑπῆρξεν ἄραγε τόσον τολμηρὸς ἄνθρωπος, ποῦ νὰ εἰσηγήται τοὺς νεωτερισμοὺς αὐτοὺς εἰς τὰ θεῖα δόγματα; Διότι ποῖα ἀνάγκη ὑπάρχει, ἂν τὸ Πνεῦμα εἶναι τρίτον ὡς πρὸς τὴν τάξιν καὶ τὸ ἀξίωμα, νὰ εἶναι τρίτον καὶ ὡς πρὸς τὴν φύσιν; Διότι ἴσως ἡ εὐσεβὴς διδασκαλία νὰ παραδίδη ὅτι ὡς πρὸς τὸ ἀξίωμα εἶναι δεύτερον ἐν σχέσει μετὸν Υἱόν· ὅτι ὅμως εἶναι τρίτον κατὰ τὴν φύσιν, οὔτε τὸ ἔχομεν διδαχθῆ ἀπὸ τὰς Γραφάς, οὔτε ἀπὸ ὅσα ἔχουν λεχθῆ εἶναι δυνατὸν νὰ τὸ σκεφθῆ κανεὶς ὡς συμπέρασμα. Διότι ὅπως ὁ Υἱὸς εἶναι κατὰ τὴν τάξιν δεύτερος ἐν σχέσει μετὸν Πατέρα, διότι προέρχεται ἀπὸ ἐκεῖνον, καὶ κατὰ τὸ ἀξίωμα δεύτερος διότι εἶναι ἀρχὴ καὶ αἰτία, ἐφ' ὅσον εἶναι πατὴρ αὐτοῦ, καὶ διότι δι' αὐτοῦ κατορθοῦται ὁ ἐρχομὸς καὶ ἡ προσαγωγή πρὸς τὸν Θεὸν καὶ Πατέρα, κατὰ τὴν φύσιν ὅμως δὲν εἶναι δεύτερος, διότι εἰς τὸν καθένα ἡ θεότης εἶναι ἡ αὐτὴ, ἔτσι καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα, μολονότι εἶναι κατώτερον τοῦ Υἱοῦ καὶ ὡς πρὸς τὴν τάξιν καὶ ὡς πρὸς τὸ ἀξίωμα (διὰ νὰ τὰ ἐπιτρέψωμεν ὅλα), ἐν τούτοις εἶναι φανερόν ἐκ τούτου ὅτι δὲν εἶναι εὐλογον νὰ ἔπεται τοῦ Υἱοῦ, ἐπειδὴ δῆθεν ἔχει ξένην πρὸς αὐτὸν φύσιν. Ὅλοι οἱ ἄγγελοι, ὅπως ἔχουν τὸ ἴδιο ὄνομα, ἔτσι ἔχουν καὶ τὴν ἰδίαν μεταξὺ των φύσιν· ἐν τούτοις ἄλλοι ἐξ αὐτῶν προϊστάμεται ἔθνῶν, ἄλλοι ὅμως συνοδεύουν ἕνα ἕκαστον τῶν πιστῶν. Ὅσον προτιμότερον λοιπὸν εἶναι ὀλόκληρον ἔθνος ἀπὸ ἕνα ἄνθρωπον, τόσον μεγαλύτερον εἶναι κατ' ἀνάγκην τὸ ἀξίωμα τοῦ ἐθνάρχου ἀγγέλου ἀπὸ τὸ ἀξίωμα αὐτοῦ ποῦ τοῦ ἔχει ἀνατεθῆ ἡ προστασία ἐνὸς ἑκάστου ἀνθρώπου. Ὅτι δὲ συνοδεύει τὸν καθένα ἀπὸ τοὺς πιστοὺς ἕνας ἄγγελος, ὁ ὁποῖος σὰν παιδαγωγὸς καὶ ποιμὴν διευθύνει τὴν ζωὴν, κανεὶς δὲν θὰ τὸ ἀρνηθῆ, ἂν θυμηθῆ τοὺς λόγους τοῦ Κυρίου, ὁ ὁποῖος εἶπε· «νὰ μὴ καταφρονήσετε κανένα ἀπ' αὐτοὺς τοὺς μικροὺς, διότι οἱ ἄγγελοί των πάντοτε ἀτενίζουν τὸ πρόσωπον τοῦ Πατρὸς μου τοῦ οὐρανοῦ»¹⁶⁴. Καὶ ὁ ψαλμῳδὸς λέγει· «ὁ ἄγγελος τοῦ Κυρίου θὰ εὐρίσκειται τριγύρω ἀπ' αὐτοὺς ποῦ τὸν

τόν». Καί· «Ὁ ἄγγελος ὁ ἠυσαμένός με ἐκ νεότητός μου», καὶ ὅσα τοιαῦτα. «Ὅτι δὲ πάλιν εἰσὶ τινες ἄγγελοι καὶ ὄλων ἔθνῶν προεστῶτες, Μωσῆς ἡμᾶς διδάσκει διὰ τῆς ᾠδῆς λέγων· «Ὅτε διεμέριζεν ὁ Ὑψιστος ἔθνη, ὡς διέσπειρεν υἱοὺς Ἀδάμ, ἔστη-
 5 σεν ὄρια ἔθνῶν κατὰ ἀριθμὸν ἀγγέλων αὐτοῦ». Καὶ ὁ σοφὸς Λαβιήλ ἐν τῇ τοῦ ἀγγέλου ὀπτασίᾳ ἤκουσεν αὐτοῦ λέγοντος, ὅτι «Ἄρχων βασιλείας Περσῶν εἰστήκει ἐξεναντίας μου· καὶ ἰδοὺ Μιχαὴλ εἰς τῶν ἀρχόντων τῶν πρώτων ἦλθε βοηθῆσαί μοι, καὶ αὐτὸν κατέλιπον ἐκεῖ μετὰ τοῦ ἀρχοντος βασιλέως Περσῶν».
 10 Καὶ μετ' ὀλίγα φησὶν ὁ αὐτός· «Καὶ ὁ ἀρχων τῶν Ἑλλήνων ἤρ-
 χετο». Ἀλλὰ καὶ ἀρχιστράτηγός τις τῆς δυνάμεως Κυρίου λέγεται, ὁ Ἰησοῦ τῷ τοῦ Ναυῆ ἐπὶ τοῦ Ἰορδάνου φανερωθείς. Καὶ πάλιν τινὲς λέγονται λεγεῶνες τῶν ἀγγέλων, τοῦ Κυρίου εἰπόντος τοῖς μαθηταῖς· «Ἡ δοκεῖτε ὅτι οὐ δύναμαι παρακα-
 15 λέσαι τὸν Πατέρα μου, καὶ παραστήσει μοι ὧδε πλείους ἢ δώ-
 δεκα λεγεῶνας ἀγγέλων;». Ὁ τοίνυν ἀρχιστράτηγος τῶν ἐν ταῖς λεγεῶσι κατατεταγμένων ἀγγέλων, ἀρχων ἐστὶ δηλονότι.

2. Πρὸς τί οὖν ὁ λόγος ἡμῖν φέρει; «Ὅτι οὐ πάντως, εἴ τι τῇ τάξει καὶ τῷ ἀξιώματι δευτέρον ἐστὶ καὶ τρίτον, τοῦτο
 20 καὶ τὴν φύσιν ἐτέραν ἔχει. Ὡς γὰρ ἐπὶ τῶν ἀγγέλων ὁ μὲν τις αὐτῶν ἀρχων, ὁ δὲ ὑπήκοος, ἄγγελοι δὲ ὅμως τῇ φύσει πάντες· καὶ κατὰ μὲν τὸ ἀξίωμα ἢ διαφορὰ, κατὰ δὲ τὴν φύσιν ἢ κοι-
 νωνία (καὶ γὰρ «Ἄστηρ ἀστέρως διαφέρει ἐν δόξῃ») φύσις δὲ πάντων ἀστέρων μία· καὶ «Πολλὰί μοναὶ παρὰ τῷ Πατρὶ»,
 25 τουτέστιν, ἀξιωμάτων διαφοραί· φύσις δὲ ὁμοία τῶν δοξαζο-

165. Ψαλμ. 33, 8.

166. Γέν. 48, 16.

167. Δευτ. 32, 8.

168. Δαν. 10, 13.

169. Δαν. 10, 20.

170. Ἰησ. Ναυῆ 5, 14.

φοβοῦνται»¹⁶⁵. Ἐπίσης «ὁ ἄγγελος ποῦ με ἔσωσεν ὅταν ἤμουν νέος»¹⁶⁶ καὶ πολλὰ ἄλλα παρόμοια. Ὅτι ἐπίσης ὑπάρχουν μερικοὶ ἄγγελοι, οἱ ὁποῖοι προΐστανται καὶ ὀλοκλήρων ἐθνῶν, μᾶς τὸ διδάσκει ὁ Μωυσῆς μετὰ τὴν ὥδην, ὅπου λέγει· «ὅταν διεχώριζεν ὁ Ὑψιστος τὰ ἔθνη, κατὰ τὴν διασπορὰν τῶν ἀπογόνων τοῦ Ἀδάμ, καθώρισεν ὅρια εἰς τὰ ἔθνη σύμφωνα μετὰ τὸν ἀριθμὸν τῶν ἀγγέλων του»¹⁶⁷. Καὶ ὁ σοφὸς Δανιήλ κατὰ τὸ ὄραμα τοῦ ἀγγέλου τὸν ἄκουσε νὰ λέγῃ ὅτι «ὁ φύλαξ ἄγγελος τοῦ βασιλείου τῶν Περσῶν ἐστέκετο ἀπέναντί μου· καὶ νὰ! ὁ Μιχαήλ ἓνας ἀπὸ τοὺς ἀρχαγγέλους ἦλθε νὰ με βοηθήσῃ, καὶ τὸν ἄφησα ἐκεῖ μαζὺ μετὰ τὸν ἄγγελον τοῦ βασιλείου τῶν Περσῶν»¹⁶⁸. Καὶ μετὰ ἀπὸ ὀλίγα λέγει πάλιν ὁ ἴδιος· «ἔρχοταν ἐπίσης ὁ ἄγγελος τῶν Ἑλλήνων»¹⁶⁹. Κάποιος ἄγγελος ὀνομάζεται ἐπίσης ἀρχιστράτηγος τῶν δυνάμεων τοῦ Κυρίου, αὐτὸς ποῦ ἐφανερώθη εἰς τὸν Ἰησοῦν τοῦ Ναυῆ εἰς τὸν Ἰορδάνην¹⁷⁰. Ὀνομάζονται ἐπίσης ἄλλοι ἄγγελοι λεγεῶνες, ἐκεῖ ὅπου ὁ Κύριος εἶπεν εἰς τοὺς μαθητάς· «ἢ νομίζετε ὅτι δὲν ἠμπορῶ νὰ παρακαλέσω τὸν Πατέρα μου καὶ νὰ μοῦ στείλῃ ἐδῶ περισσοτέρας ἀπὸ δώδεκα λεγεῶνας ἀγγέλων;»¹⁷¹. Ὁ ἀρχιστράτηγος λοιπὸν τῶν ἀγγέλων, ποῦ εἶναι κατατεταγμένοι εἰς λεγεῶνας, δὲν ἠμπορεῖ παρὰ νὰ εἶναι ἀρχων.

2. Ποῦ λοιπὸν θέλομεν νὰ καταλήξωμεν; Ὅτι δὲν εἶναι ἀναγκαῖον, ἂν κάτι ὡς πρὸς τὸ ἀξίωμα καὶ τὴν τάξιν εἶναι δεύτερον καὶ τρίτον, αὐτὸ νὰ ἔχη καὶ διαφορετικὴν τὴν φύσιν. Διότι ὅπως εἰς τοὺς ἀγγέλους μολονότι ὁ ἓνας ἀπ' αὐτοὺς εἶναι ἀρχων, ὁ δὲ ἄλλος ὑπήκοος, ἐν τούτοις ὅλοι ὡς πρὸς τὴν φύσιν εἶναι ἄγγελοι. Καὶ ὡς πρὸς τὸ ἀξίωμα μὲν διαφέρουν, ὡς πρὸς τὴν φύσιν ὅμως ταυτίζονται (διότι καὶ «τὸ ἓνα ἄστρο διαφέρει ἀπὸ τὸ ἄλλο εἰς τὴν λάμπσιν»¹⁷²· ἡ φύσις ὅμως ὄλων τῶν ἀστέρων εἶναι ἡ αὐτή. Ἐπίσης «ὑπάρχουν πολλὰί θέσεις πλησίον τοῦ Πατρὸς»¹⁷³, δηλαδὴ διαφοραὶ ἀξιωματῶν· ἡ φύσις ὅμως αὐτῶν ποῦ δοξάζονται εἶναι μία). Ἔτσι λοιπὸν καὶ τὸ

171. Ματθ. 26, 53.

172. Α' Κορ. 15, 41.

173. Ἰω. 14, 2.

μένων)· οὕτω δηλονότι καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, εἰ καὶ ἀξιώματι καὶ τάξει ὑποβέβηκεν, ὡς λέγουσι (παρειλήφαμεν γὰρ αὐτό, φησί, τρίτον ἀπὸ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ ἀριθμούμενον· αὐτοῦ τοῦ Κυρίου ἐν τῇ παραδόσει τοῦ σωτηρίου βαπτίσματος παραδεδο-

5 κόςτος τὴν τάξιν, ἐν οἷς εἶπε· «Πορευθέντες βαπτίζετε εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος»), ἀλλ' εἰς φύσιν τιᾶ τρίτην ἀπὸ Υἱοῦ καὶ Πατρὸς ἐκβαλλόμενον, οὐδαμοῦ μεμαθήκαμεν. Λύο γὰρ λεγομένων πραγμάτων, θεότητός τε καὶ κτίσεως, καὶ δεσποτείας καὶ δουλείας, καὶ ἁγια-

10 στικῆς δυνάμεως, καὶ τῆς ἁγιαζομένης, τῆς τε ἐκ φύσεως ἐχούσης τὴν ἀρετὴν, καὶ τῆς ἐκ προαιρέσεως κατορθούσης, ἐν ποίᾳ μερίδι τὸ Πνεῦμα τάξομεν; Ἐν τοῖς ἁγιαζομένοις; Ἄλλ' αὐτὸ ἐστὶν ἁγιασμός. Ἄλλ' ἐν τοῖς ἐξ ἀνδραγαθημάτων τὴν ἀρετὴν κτωμένοις; Ἄλλὰ φύσει ἐστὶν ἀγαθόν. Ἄλλ' ἐν τοῖς λειτουργι-

15 κοῖς; Ἄλλ' ἕτερά εἰσι λειτουργικὰ πνεύματα πρὸς διακονίαν ἀποστελλόμενα. Οὐδ' τοίνυν ὁμόδουλον ἡμῖν λέγειν αὐτὸ θεμιτόν, τὸ ἡγεμονικὸν τῇ φύσει, οὔτε τῇ κτίσει συναριθμεῖν, τὸ τῇ θείᾳ καὶ μακαρίᾳ Τριάδι συναριθμούμενον. Ἀρχαὶ μὲν γάρ, καὶ ἔξουσαι, καὶ πᾶσα ἡ τοιαύτη κτίσις, ἐκ προσοχῆς καὶ ἐπι-

20 μελείας τὸν ἁγιασμόν ἔχουσαι, οὐκ ἂν εἰκότως φύσει ἅγαι εἶναι λέγοντο. Ἐπορευόμεναι γὰρ τοῦ καλοῦ, κατὰ τὴν ἀναλογίαν τῆς πρὸς τὸν Θεὸν ἀγάπης, καὶ τοῦ μέτρου τῆς ἀγιωσύνης μεταλαμβάνουσι. Καὶ ὡσπερ ὁ σίδηρος ἐν μέσῳ τῷ πυρὶ κείμενος, τὸ μὲν σίδηρος εἶναι οὐκ ἀποβέβληκε, τῇ δὲ σφοδρο-

25 τάτῃ πρὸς τὸ πῦρ ὁμίλιᾳ ἐκπυρακτωθεῖς, καὶ πᾶσαν εἰς ἑαυτοῦ τὴν τοῦ πυρὸς φύσιν ὑποδεξάμενος, καὶ χρώματι καὶ ἐνεργείᾳ πρὸς τὸ πῦρ μεταβέβηκεν· οὕτω καὶ αἱ ἅγαι δυνάμεις, ἐκ τῆς πρὸς τὸ φύσει ἅγιον κοινωνίας, δι' ὅλης τῆς ἑαυτῶν ὑποστάσεως

ἅγιον Πνεῦμα μολονότι εἶναι κατώτερον ὡς πρὸς τὴν τάξιν καὶ τὸ ἀξίωμα, ὅπως ἰσχυρίζονται, («διότι, λέγει, μᾶς ἔχει παραδοθῆ ὅτι ἀριθμεῖται τρίτον μετὰ τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱόν· ὁ ἴδιος ὁ Κύριος, ὅταν παρέδιδε τὸ σωτηριῶδες βάπτισμα, παρέδωσε τὴν τάξιν μετὰ αὐτὰ πού λέγει· “πηγαίνετε καὶ νὰ βαπτίζετε εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος”»¹⁷⁴), ἐν τούτοις πουθενὰ δὲν διδάσκεται ὅτι καὶ ὡς πρὸς τὴν φύσιν εἶναι τρίτον ἐν σχέσει πρὸς τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱόν. Ἐκ τῶν δύο δηλαδὴ πραγματικότητος, τὴν θεότητα καὶ τὴν κτίσιν, καὶ τὴν δεσποτείαν καὶ δουλείαν, καὶ τὴν ἀγιάζουσαν δύναμιν καὶ τὴν ἀγιαζομένην, ἀπ’ αὐτὴν πού ἔχει ἐκ φύσεως τὴν ἀρετὴν καὶ ἀπ’ αὐτὴν πού τὴν κατορθώνει μετὰ τὴν θέλησίν της, εἰς ποίαν μερίδα θὰ τάξωμεν τὸ ἅγιον Πνεῦμα; Εἰς αὐτὰ πού ἀγιάζονται; Ἄλλὰ τὸ ἴδιο τὸ Πνεῦμα εἶναι ὁ ἀγιασμός. Εἰς αὐτὰ πού ἀποκτοῦν τὴν ἀρετὴν μετὰ ἀνδραγαθήματα; Ἄλλ’ αὐτὸ εἶναι ἐκ φύσεως ἀγαθόν. Εἰς τὰς ὑπηρετούσας τὸν Θεὸν ἀγγελικὰς δυνάμεις; Ἄλλα ὅμως εἶναι τὰ λειτουργικὰ πνεύματα πού ἀποστέλλονται εἰς διακονίαν. Δὲν ἐπιτρέπεται λοιπὸν νὰ τὸ ὀνομάζωμεν δοῦλον, ὅπως εἴμεθα καὶ ἡμεῖς, αὐτὸ πού ἐκ φύσεως εἶναι ἡγεμονικόν, οὔτε νὰ τὸ συνυπολογίζωμεν μετὰ τὰ κτίσματα, αὐτὸ πού συνυπολογίζεται μετὰ τὴν θείαν καὶ μακαρίαν Τριάδα. Διότι αἱ ἀρχαὶ καὶ αἱ ἐξουσίαι¹⁷⁵, καὶ ὅλα τὰ παρόμοια κτίσματα, ἐπειδὴ ἀγιάζονται διὰ τῆς προσοχῆς καὶ τῆς ἐπιμελείας, δὲν θὰ ἦτο εὐλογον νὰ ὀνομασθοῦν φύσει ἅγια. Ἐπειδὴ δηλαδὴ ποθοῦν τὸ καλόν, μετέχουν καὶ τῆς ἀγιωσύνης ἀναλόγως τοῦ μέτρου τῆς ἀγάπης πρὸς τὸν Θεόν. Καὶ ὅπως ὁ σίδηρος, ὅταν εὑρίσκεται μέσα εἰς τὴν φωτιάν, δὲν παύει μὲν νὰ εἶναι σίδηρος, λόγῳ ὅμως τῆς ἰσχυροτάτης ἐπαφῆς μετὰ τὸ πῦρ ἐκπυροῦται· μέσα εἰς τὴν ἰδικὴν του φύσιν δέχεται τὴν φύσιν τοῦ πυρὸς καὶ ὡς πρὸς τὸ χρῶμα καὶ τὴν ἐνέργειαν γίνεται πῦρ. Ἔτσι καὶ αἱ ἀγγελικὰς δυνάμεις, λόγῳ τῆς ἐπαφῆς τῶν πρὸς τὸ φύσει ἅγιον, ἀποκτοῦν τὸν

175. Ὀνομασθαὶ ἀγγελικῶν ταγμάτων.

κεχωρηκότα ἤδη καὶ συμπεφουσιωμένον τὸν ἁγιασμὸν ἔχουσι. Διαφορὰ δὲ αὐταῖς πρὸς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον αὐτῆ, ὅτι τῷ μὲν φύσις ἢ ἁγιωσύνη· ταῖς δὲ ἐκ μετουσίας ὑπάρχει τὸ ἁγιάζεσθαι. Οἷς δὲ ἐπισκευαστὸν καὶ ἐτέρωθεν ἐπιδεδομένον ὑπάρχει τὸ
 5 ἀγαθόν, τῆς μεταπτωτῆς εἰσι φύσεως. Οὐ γὰρ ἂν ἐξέπεσεν ὁ Ἐωσφόρος ὁ πρωτὶ ἀνατέλλων, οὔτε συνετριβῆ ἐπὶ τῆς γῆς, εἰ φύσει ὑπῆρχε τοῦ χείρονος ἀνεπίδεκτος. Πῶς οὖν εὐσεβές, τῇ κτίσει αὐτὸ συντάττειν, τοσοῦτω μέτρῳ διωρισμένον τῆς κτίσεως; Ἡ μὲν γὰρ κτίσις πέφυκεν ἄθλον προκοπῆς καὶ τῆς
 10 πρὸς Θεὸν εὐαρεστήσεως τὸν ἁγιασμὸν ἔχουσα, φύσει δὲ χρωμένη αὐτεξουσίῳ, καὶ μεταρρέπειν ἐφ' ἑκάτερα δυναμένη, πρὸς ἐκλογὴν τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ χείρονος· τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, πηγὴ ἁγιασμοῦ. Καὶ ὡσπερ φύσει ἅγιος ὁ Πατήρ, καὶ φύσει ἅγιος ὁ Υἱός, οὕτω φύσει ἅγιον καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ τῆς ἀληθείας·
 15 διὸ καὶ ἐξαιρέτου καὶ ἰδιαζούσης τῆς τοῦ ἁγίου προσηγορίας ἠξίωται.

3. Εἰ οὖν φύσις αὐτῷ ὁ ἁγιασμός ἐστιν, ὡσπερ Πατρὶ καὶ Υἱῷ, πῶς τρίτης ἐστὶ καὶ ἄλλοτρίας φύσεως; Διὰ τοῦτο γάρ, οἶμαι, καὶ παρὰ τῷ Ἡσαΐα τὰ Σεραφίμ τρίτον ἐκβοῶντα
 20 τὸ ἅγιος ἀναγέγραπται, ὅτι ἐν τρισὶ ταῖς ὑποστάσεσιν ὁ κατὰ φύσιν ἁγιασμός θεωρεῖται. Οὐ τοῦτο δὲ μόνον αὐτῷ κοινὸν πρὸς Πατέρα καὶ Υἱὸν τὸ τῆς ἁγιωσύνης ὄνομα, ἀλλὰ καὶ αὐτῇ ἢ τοῦ Πνεύματος προσηγορία. «Πνεῦμα γὰρ ὁ Θεός, καὶ τοὺς προσκυνοῦντας αὐτὸν ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ δεῖ προσκυνεῖν».
 25 Καὶ ὁ προφήτης φησί· «Πνεῦμα πρὸ προσώπου ἡμῶν Χριστὸς Κύριος· οὐ εἶπαμεν, ἐν τῇ σκιᾷ τῶν πτερόγων αὐτοῦ ζησόμεθα». Καὶ ὁ ἀπόστολος τὴν τοῦ πνεύματος προσηγορίαν ἐπὶ τὸν Κύριον ἀναφέρει λέγων· «Ὁ δὲ Κύριος τὸ Πνεῦμά ἐστιν».

ἀγιασμόν, ὁ ὁποῖος διήκει δι' ὅλης των τῆς ὑποστάσεως καὶ ταυτίζεται πρὸς τὴν φύσιν των. Ἡ διαφορὰ των πρὸς τὸ ἅγιον Πνεῦμα εἶναι ὅτι ἐκεῖνο μὲν εἶναι ἐκ φύσεως ἅγιον, αὐτὰ δὲ ἀγιάζονται κατὰ μετοχήν. Αὐτὰ δὲ πού ἔχουν ἀποκτήσει τὸ ἀγαθὸν ἐκ τῶν ὑστέρων καὶ τὸ ἔχουν πάρει ἀπὸ ἀλλοῦ, ἀνήκουν εἰς τὰ ὄντα εἰς τὰ ὁποῖα ὑπάρχει ἡ δυνατότης τῆς πτώσεως. Διότι διαφορετικὰ δὲν θὰ ἐπιπτεν ὁ Ἐωσφόρος πού ἀνατέλλει τὸ πρωτὶ ¹⁷⁶, οὔτε θὰ συνετρίβετο ἐπὶ τῆς γῆς, ἐὰν ἐκ φύσεως ἦτο ἀνεπίδεκτος τοῦ χειροτέρου. Δὲν εἶναι λοιπὸν ἀσέβεια, νὰ συνυπολογίζωμεν τὸ Πνεῦμα μὲ τὴν κτίσιν, ἀφοῦ τόσοσιν πολὺ διαφέρει ἀπὸ τὰ κτίσματα; Διότι τὰ μὲν κτίσματα λαμβάνουν τὸν ἀγιασμόν ὡς ἐπιβράβευσιν τῆς προόδου καὶ τῆς εὐαρεστήσεως τοῦ Θεοῦ· εἶναι δὲ ἐλεύθερα καὶ ἠμποροῦν νὰ στραφοῦν καὶ πρὸς τὸ ἕνα καὶ πρὸς τὸ ἄλλο, εἰς τὴν ἐκλογὴν δηλαδὴ καὶ τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ κακοῦ. Τὸ Πνεῦμα ὁμῶς τὸ ἅγιον εἶναι ἡ πηγὴ τοῦ ἀγιασμοῦ. Καὶ ὅπως ὁ Πατήρ εἶναι ἐκ φύσεως ἅγιος, καὶ ἐκ φύσεως ἅγιος εἶναι καὶ ὁ Υἱός, ἔτσι εἶναι ἐκ φύσεως ἅγιον καὶ τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας· διὰ τοῦτο καὶ ἔχει ἀξιωθῆ νὰ ὀνομάζεται εἰδικῶς καὶ κατ' ἐξαιρέσιν ἅγιον.

3. Ἄν λοιπὸν ὁ ἀγιασμός εἶναι ἡ ἴδια ἡ φύσις του, ὅπως εἰς τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱόν, πῶς ἔχει τότε τρίτην καὶ ξένην φύσιν; Διὰ τοῦτο νομίζω ὅτι καὶ εἰς τὸν Ἡσαΐαν γράφεται ὅτι τὰ Σεραφεῖμ λέγουσιν τρεῖς φορές τὸ ἅγιος, διότι εἰς τὰ τρία πρόσωπα ὑπάρχει ὁ κατὰ φύσιν ἀγιασμός ¹⁷⁷. Ἡ ὀνομασία δὲ ἅγιος δὲν εἶναι τὸ μόνον κοινὸν πρὸς τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱόν στοιχεῖον, ἀλλὰ καὶ ἡ ἴδια ἡ ὀνομασία Πνεῦμα. Διότι «ὁ Θεὸς εἶναι πνεῦμα καὶ αὐτοὶ πού τὸν προσκυνοῦν πρέπει νὰ τὸν προσκυνοῦν ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ» ¹⁷⁸. Καὶ ὁ προφήτης λέγει· «ἐνώπιόν μας εἶναι Χριστὸς ὁ Κύριος ὡς Πνεῦμα, ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ ὁποῖου, ὡς εἴπομεν, θὰ ζήσωμεν» ¹⁷⁹. Καὶ ὁ ἀπόστολος ἀποδίδει τὴν ὀνομασίαν Πνεῦμα εἰς τὸν Κύριον μὲ τὸ νὰ λέγη· «Ὁ δὲ Κύριος εἶναι τὸ Πνεῦμα» ¹⁸⁰. Ἄπὸ αὐ-

179. Θρ. Ἱερ. 4, 20.

180. Β' Κορ. 3, 17.

Ἐκ δὲ τούτων παντὶ δῆλον ὅτι οὐχὶ ἀλλοτριώσιν τῆς φύσεως, ἀλλ' οἰκείωσιν πρὸς τὸν Πατέρα καὶ Υἱὸν ἢ κοινωνία τῶν ὀνομάτων παρίστησι. Καὶ ἀγαθὸς ὁ Θεὸς εἴρηται, καὶ ἔστιν ἀγαθὸν δὲ καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, οὐκ ἐπισκευαστὴν ἔχον τὴν ἀγαθότητα, ἀλλ' ἐκ φύσεως αὐτῷ συνπαράχουσαν. Ἡ πάντων ἂν εἴη ἀλογώτατον, τὸ φύσει ἅγιον μὴ φύσει λέγειν τὴν ἀγαθότητα ἔχειν, ἀλλ' ἐπιγεννηματικὴν καὶ ἔξωθεν προσγεγεννημένην αὐτῷ. Ἐν ᾧ δὲ εἶπεν ὁ Κύριος, ὅτι «Ἐγὼ ἐρωτήσω τὸν Πατέρα, καὶ ἄλλον Παράκλητον δώσει ὑμῖν», καὶ αὐτὸς εἶναι Παράκλητος ἡμῶν ἐνδείκνυται. Ὡστε καὶ ἡ τοῦ Παρακλήτου προσηγορία οὐ μικρὸν πρὸς ἀπόδειξιν τῆς δόξης τοῦ ἁγίου Πνεύματος συντελεῖ.

4. Καὶ τὰ μὲν ὀνόματα τοιαῦτα τοῦ μεγαλείου τῆς φύσεως ἐνδεικτικά· αἱ δὲ ἐνέργειαι τοῦ ἁγίου Πνεύματος οἶαι; «Τῷ λόγῳ τοῦ Κυρίου, φησὶν, οἱ οὐρανοὶ ἐστερεώθησαν, καὶ τῷ Πνεύματι τοῦ στόματος αὐτοῦ πᾶσα ἡ δύναμις αὐτῶν». Ὡς τοίνυν ὁ Θεὸς Λόγος δημιουργὸς ἐστὶ τῶν οὐρανῶν, οὕτω καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τὸ στερεὸν καὶ πάγιον τῆς ἀρετῆς παρέχεται ταῖς οὐρανίαις δυνάμεσι. Καὶ πάλιν ὁ Ἰωβ· «Πνεῦμα Κυρίου τὸ ποιήσάν με» οὐκ ἐπὶ τῆς δημιουργίας, ὡς οἶμαι, ἀλλ' ἐπὶ τῆς κατὰ τὴν ἀνθρωπείαν ἀρετὴν τελειώσεως λέγων. Ὁ δὲ Ἡσαίας ἐκ προσώπου Κυρίου διαλεγόμενος κατὰ τὸ ἀνθρώπινον αὐτοῦ δηλονότι, «Κύριος ἀπέσταλκέ με, φησί, καὶ τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ». Καὶ πάλιν ὁ ψαλμὸς δι' ὄλων κεχωρηκέναι τὴν δύναμιν τοῦ Πνεύματος παριστάς, «Ποῦ πορευθῶ, φησί, καὶ ἀπὸ τοῦ Πνεύματός σου, καὶ ἀπὸ τοῦ προσώπου σου ποῦ φύγω;». Αἱ δὲ εἰς ἡμᾶς ἀπ' αὐτοῦ φθάνουσαι εὐεργεσίαι, ὅποιαί τινές εἰσι καὶ ἡλίκαι; Ὡσπερ αὐτὸς ὁ Κύριος ἔδωκεν ἐξουσίαν

τά γίνεται φανερόν εἰς τὸν καθένα ὅτι ἡ συγγένεια τῶν ὀνομάτων δὲν δεικνύει ἀποξένωσιν τῆς φύσεως, ἀλλὰ συγγένειαν πρὸς τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱόν. Ἐπίσης ὁ Θεὸς ὀνομάζεται ἀγαθὸς καὶ εἶναι ἀγαθός· ἀγαθὸν ὅμως εἶναι καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα, τὸ ὁποῖον δὲν ἔχει ἐπίκτητον τὴν ἀγαθότητα, ἀλλὰ συνυπάρχει αὕτη πρὸς αὐτὸ ἐκ φύσεως. Ἄλλωστε θὰ ἦτο τὸ πλεόν παράλογον ἐξ ὄλων, νὰ ἰσχυρίζεται κανεὶς, ὅτι τὸ ἐκ φύσεως ἅγιον δὲν ἔχει τὴν ἀγαθότητα ἐκ φύσεως, ἀλλὰ προσετέθη αὕτη ἐκ τῶν ὑστέρων καὶ τὴν ἐπῆρεν ἀπ' ἔξω. Ἐκεῖ δὲ ὅπου ὁ Κύριος εἶπε· «θὰ παρακαλέσω τὸν Πατέρα καὶ θὰ σᾶς στείλῃ ἄλλον Παράκλητον»¹⁸¹, παρουσιάζεται ὅτι καὶ ὁ ἴδιος εἶναι Παράκλητος. Ἐπομένως καὶ τὸ ὄνομα Παράκλητος συντελεῖ πολὺ εἰς τὴν ἀπόδειξιν τῆς δόξης τοῦ ἁγίου Πνεύματος.

4. Καὶ τὰ μὲν ὀνόματα εἶναι τέτοια· δεικνύουν τὸ μεγαλεῖον τῆς φύσεως. Τί εἶδους ὅμως εἶναι αἱ ἐνέργειαι τοῦ ἁγίου Πνεύματος; «Μὲ τὸν Λόγον τοῦ Κυρίου, λέγει ἡ Γραφή, ἐστερεώθησαν οἱ οὐρανοί, καὶ ὄλαι αἱ οὐράνιαι δυνάμεις ἀπὸ τὸ ἐκ τοῦ στόματός του προερχόμενον Πνεῦμα»¹⁸². Ὅπως λοιπὸν ὁ Θεὸς Λόγος εἶναι δημιουργὸς τῶν οὐρανῶν, ἔτσι καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα δίδει εἰς τὰς ἀγγελικὰς δυνάμεις τὴν στερεότητα καὶ σταθερότητα τῆς ἀρετῆς. Ἐπίσης ὁ Ἰώβ λέγει πάλιν· «τὸ ἅγιον Πνεῦμα ποῦ μὲ ἐπλασε»¹⁸³. νομίζω δὲ ὅτι δὲν τὸ λέγει διὰ τὴν δημιουργίαν, ἀλλὰ διὰ τὴν τελείωσιν εἰς τὴν ἀνθρωπίνην ἀρετὴν. Ὁ δὲ Ἡσαΐας ὁμιλεῖ ἐκ μέρους τοῦ Κυρίου, διὰ τὴν ἐνανθρώπησιν του δηλαδὴ, καὶ λέγει· «ὁ Κύριος μὲ ἀπέστειλε καὶ τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ»¹⁸⁴. Ὁ ψαλμὸς ἐπίσης διὰ νὰ δείξῃ ὅτι ἡ δύναμις τοῦ Πνεύματος διαποτίζει τὰ πάντα λέγει· «ποῦ νὰ ὑπάγω μακρὰ ἀπὸ τὸ Πνεῦμα σου καὶ ποῦ νὰ φύγω διὰ νὰ μὴ μὲ βλέπῃς»;¹⁸⁵ Αἱ εὐεργεσίαι δὲ ποῦ ἐκ τοῦ Πνεύματος δίδονται εἰς ἡμᾶς, ποῖαι ἄραγε καὶ πόσον μεγάλαι εἶναι; Ὅπως ὁ ἴδιος ὁ Κύριος ἔδωσε τὴν δυνατότητα εἰς αὐτοὺς ποῦ

184. Ἡσ. 48, 16. 185. Ψαλμ. 138, 7.

τοῖς δεξαμένοις αὐτὸν τέκνα Θεοῦ γενέσθαι, οὕτω καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον Πνεῦμα υἰοθεσίας ἐστὶ. Καὶ ὡσπερ διδάσκαλός ἐστιν ἀληθινός ὁ Κύριος ἡμῶν κατὰ τὸ εἰρημένον· «Ὑμεῖς δὲ μὴ καλέσητε διδάσκαλον ὑμῶν ἐπὶ τῆς γῆς· εἷς γὰρ καθηγητὴς 5 ὑμῶν ἐστὶν ὁ Χριστός»· οὕτω καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον διδάσκειν πάντας τοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου πεπιστευκότας, ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Κυρίου μεμαρτύρηται, εἰπόντος· «Ὁ δὲ Παράκλητος τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ὃ πέμπει ὁ Πατήρ, ἐκεῖνος ὑμᾶς διδάξει πάντα». Καὶ ὡσπερ διαιρεῖν τὰ ἐνεργήματα εἰς τοὺς ἀξίους 10 τῆς ὑποδοχῆς τῶν ἐνεργημάτων ὁ Πατήρ λέγεται, καὶ διαιρεῖν τὰς διακονίας ὁ Υἱὸς ἐν τοῖς τῆς διακονίας ἀξιώμασιν, οὕτω διαιρεῖν καὶ τὰ χαρίσματα τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον εἰς τοὺς ἀξίους τῆς τῶν χαρισμάτων ὑποδοχῆς μαρτυρεῖται. «Διαιρέσεις γὰρ χαρισμάτων εἰσὶν. Τὸ δὲ αὐτὸ Πνεῦμα· καὶ διαιρέσεις διακο- 15 νῶν εἰσι· ὁ δὲ αὐτὸς Κύριος· καὶ διαιρέσεις ἐνεργημάτων εἰσὶν· ὁ δὲ αὐτὸς Θεός ἐστιν ὃ ἐνεργῶν τὰ πάντα ἐν πάσιν». Ὁρᾷς πῶς καὶ ἐνταῦθα ἡ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐνέργεια συντεταγμένη ἐστὶ τῇ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ ἐνεργείᾳ; Εἶτα καὶ ἐκ τοῦ ἐπαγομένου μειζόνως τὸ θεῖον τῆς φύσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος 20 φανεροῦται. Τί γὰρ φησι; «Ταῦτα δὲ πάντα ἐνεργεῖ τὸ ἐν καὶ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα, διαιροῦν ἰδίᾳ ἐκάστω, καθὼς βούλεται». Οὐδὲν ἕτερον, ἢ ἀθθεντικὴν καὶ δεσποτικὴν ἐξουσίαν αὐτῷ μαρτυρεῖ. Διόπερ ἐν τῇ καιρῇ Διαθήκῃ οἱ προφῆται κεκραγάσι· «Τάδε λέγει τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον». Τὸ δὲ ἐρευνᾶν τὰ βάθη τοῦ 25 Θεοῦ, πόθεν τῷ Πνεύματι πρόσεστιν; «Ὡσπερ, φησὶν, οὐδεὶς οἶδεν ἀνθρώπων τὰ τοῦ ἀνθρώπου, εἰ μὴ τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου τὸ ἐν αὐτῷ· οὕτω καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ οὐδεὶς ἔγνωκεν, εἰ μὴ

θά τὸν δεχθῶν νὰ γίνωσιν τέκνα τοῦ Θεοῦ¹⁸⁶, ἔτσι καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα εἶναι Πνεῦμα τῆς υἰοθεσίας¹⁸⁷. Καὶ ὅπως ὁ Κύριός μας εἶναι ὁ ἀληθινὸς διδάσκαλος σύμφωνα μὲ αὐτὸ ποῦ ἔχει λεχθῆ· «σεῖς δὲ νὰ μὴ ὀνομάσετε κανένα ἄλλον διδάσκαλόν σας εἰς τὴν γῆν, διότι ἓνας εἶναι ὁ καθηγητὴς σας, ὁ Χριστός»¹⁸⁸. ἔτσι καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα διδάσκει ὅλους ὅσοι ἐπίστευσαν εἰς τὸν Κύριον, ὅπως μαρτυρεῖ ὁ ἴδιος ὁ Κύριος, ὅταν λέγη· «ὁ Παράκλητος δέ, τὸ ἅγιον Πνεῦμα δηλαδὴ, ποῦ θὰ στείλῃ ὁ Πατήρ, ἐκεῖνος θὰ σᾶς τὰ διδάξῃ ὅλα»¹⁸⁹. Καὶ ὅπως λέγεται ὅτι ὁ Πατήρ διαμοιράζει τὰ ἐνεργήματα εἰς αὐτοὺς ποῦ εἶναι ἄξιοι νὰ τὰ δεχθῶν, καὶ ὅτι ὁ Υἱὸς διαμοιράζει τὰ διάφορα ἀξιώματα τῆς διακονίας, ἔτσι μαρτυρεῖται ὅτι καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα διαμοιράζει τὰ χαρίσματα εἰς αὐτοὺς ποῦ εἶναι ἄξιοι νὰ τὰ δεχθῶν· «ὑπάρχουν ποικίλα χαρίσματα, ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα εἶναι τὸ ἴδιο, ὑπάρχουν διάφοροι διακονίαι, ἀλλ' ὁ Κύριος εἶναι ὁ ἴδιος· ὑπάρχουν καὶ διάφορα εἶδη ἐνεργειῶν, ἀλλ' ὁ Θεὸς εἶναι ὁ ἴδιος ποῦ ἐνεργεῖ ὅλα εἰς ὅλους»¹⁹⁰. Βλέπεις ὅτι καὶ ἐδῶ ἡ ἐνέργεια τοῦ ἁγίου Πνεύματος τίθεται μαζὺ μὲ τὴν ἐνέργειαν τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ; Καὶ ἀπὸ αὐτὸ ποῦ ἀκολουθεῖ δὲ ἐν συνεχείᾳ φανερῶνεται περισσότερο ἢ θεία φύσις τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Τί δηλαδὴ λέγει; «Ὅλα δὲ αὐτὰ τὰ πράττει τὸ ἅγιον Πνεῦμα· διανέμει δὲ εἰς τὸν καθένα, ὅπως αὐτὸ θέλει»¹⁹¹. Τοῦτο δὲν μαρτυρεῖ τίποτε ἄλλο παρά τὴν δεσποτικὴν καὶ αὐθεντικὴν ἐξουσίαν τοῦ Πνεύματος. Διὰ τοῦτο εἰς τὴν Καινὴν Διαθήκην οἱ προφητὰι κραυγάζουν· «τὰδε λέγει τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον»¹⁹². Τὴν δύναμιν δὲ τοῦ νὰ ἐρευνᾷ τὰ βάθη τοῦ Θεοῦ ἀπὸ ποῦ τὴν ἔχει τὸ Πνεῦμα; Διότι λέγει· «ὅπως κανεῖς ἐκ τῶν ἀνθρώπων δὲν ξέρει τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ ἄλλου ἀνθρώπου, παρά μόνον τὸ ἴδιο τὸ πνεῦμα αὐτοῦ τοῦ ἀνθρώπου, ἔτσι καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ κανεῖς δὲν τὰ γνωρίζει, παρά μόνον τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ»¹⁹³. Διότι ὅπως κανεῖς ξένος δὲν

189. Ἰω. 14, 26. 190. Α' Κορ. 12, 4-6. 191. Α' Κορ. 12, 11.

192. Πράξ. 21, 11. 193. Α' Κορ. 2, 10-11.

τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ». Ὡς γὰρ οὐδεὶς ἀλλότριος οὐδὲ ξένος τοὺς ἔνδον λογισμοὺς ἐποπτεύειν δύναται τῆς ψυχῆς· οὕτω δηλονότι, καὶ εἴ τι τῶν ἀπορρήτων κοινώνει τῷ Θεῷ, οὐκ ἀλλότριον αὐτοῦ, οὐδὲ ξένον, διερευνᾷ τὰ βάθη τῶν κριμάτων τοῦ Θεοῦ
 5 δύναται. Εἶτα καὶ ἡ ζωὴ ἡμῖν ἀπὸ τοῦ Θεοῦ διὰ Χριστοῦ ἐν ἀγίῳ Πνεύματι χορηγεῖται. Ζωοποιεῖ μὲν γὰρ ὁ Θεός, ὡς φησι Παῦλος. «Παραγγέλλω σοι ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ τοῦ ζωοποιούντος τὰ πάντα». Ζωὴν δὲ δίδωσιν ὁ Χριστός· «Τὰ πρόβατα γὰρ, φησί, τὰ ἐμὰ τῆς φωνῆς μου ἀκούουσι, καὶ ἐγὼ ζωὴν αἰώνιον
 10 δίδωμι αὐτοῖς». Ζωοποιούμεθα δὲ διὰ Πνεύματος, ὡς φησι Παῦλος· «Ὁ ἐγείρας Χριστὸν ἐκ νεκρῶν, ζωοποιήσει καὶ τὰ θνητὰ σώματα ὑμῶν, διὰ τοῦ ἐνοικοῦντος αὐτοῦ Πνεύματος ἐν ὑμῖν».

5. Ἄλλ' ὁ πάντα τολμηρὸς οὗτος, καὶ μὴ ὑποπιήσων
 15 τὸν ἐπηρητημένον κίνδυνον τοῖς τολμῶσι βλάσφημόν τι ῥῆμα εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἀπορρῖψαι, ἀμέτοχον αὐτὸ θεότητος ἀποφαίνεται, γράφων οὕτω περὶ τοῦ Πνεύματος.

ΕΥΝ. Τρίτον τάξει καὶ φύσει, προστάγματι μὲν τοῦ Πατρὸς, ἐνεργεῖα δὲ τοῦ Υἱοῦ γενόμενον, τρίτῃ χώρᾳ τιμώμενον,
 20 ὡς πρῶτον καὶ μεῖζον ἀπάντων, καὶ μόνον τοιοῦτον τοῦ Μονογενοῦς ποίημα, θεότητος καὶ δημιουργικῆς δυνάμεως ἀπολειπόμενον.

ΒΑΣ. Ὁ δὲ τοῦτο λέγων ἔοικε μὴδὲ τὴν θεότητα πεπιστευκέναι ἐν ἡμῖν οἰκεῖν, τοῦ Ἰωάννου λέγοντος περὶ Θεοῦ
 25 «Ἐκ τούτου γινώσκωμεν, ὅτι ἐν ἡμῖν ἔστιν, ἐκ τοῦ Πνεύματος οὗ ἡμῖν ἔδωκε», καὶ τοῦ ἀποστόλου· «Οὐκ οἴδατε ὅτι ναὸς Θεοῦ ἐστε, καὶ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν;», καὶ πάλιν «Ἐν ᾧ ἡ πᾶσα οἰκοδομὴ συναρμολογουμένη αὖξει εἰς ναὸν

ἡμπορεῖ νὰ μαντεύσῃ τί ἐσωτερικῶς σκέπτεται ἡ ψυχὴ, ἔτσι ἀκριβῶς ἂν ὑπάρχῃ κάτι πού γνωρίζει τὰ ἀπόρρητα τοῦ Θεοῦ, δὲν εἶναι ἀλλότριον οὔτε ξένον, διότι αὐτὰ δὲν ἡμποροῦν νὰ διερευνήσουν τὰ βαθύτερα σχέδια τοῦ Θεοῦ. Ἐπειτα καὶ ἡ νέα ζωὴ μᾶς δίδεται ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ζωοποιεῖ βεβαίως καὶ ὁ Θεός, ὅπως λέγει ὁ Παῦλος· «σοῦ παραγγέλω ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, πού ζωοποιεῖ τὰ πάντα»¹⁹⁴. Ζωὴν ἐπίσης δίδει καὶ ὁ Χριστός· διότι λέγει· «τὰ ἰδικὰ μου πρόβατα ὑπακούουν εἰς τὴν φωνὴν μου, καὶ ἐγὼ δίδω εἰς αὐτὰ αἰώνιον ζωὴν»¹⁹⁵. Ζωοποιούμεθα καὶ διὰ τοῦ Πνεύματος, ὅπως λέγει ὁ Παῦλος· «αὐτὸς πού ἀνέστησε τὸν Χριστόν, θὰ ζωοποιήσῃ καὶ τὰ θνητὰ σας σώματα, μὲ τὸ Πνεῦμα πού ἐνοικεῖ μέσα σας»¹⁹⁶.

5. Αὐτὸς ὅμως πού ἀποτολμᾷ τὰ πάντα καὶ πού δὲν συμμαζεύεται, ὥστε νὰ ἀποφύγῃ τὸν κίνδυνον πού ἐπικρέμαται δι' αὐτοὺς πού τολμοῦν νὰ εἰποῦν κάτι βλάσφημον διὰ τὸ ἅγιον Πνεῦμα, ἰσχυρίζεται ὅτι τὸ ἅγιον Πνεῦμα δὲν μετέχει τῆς θεότητος· γράφει δὲ ὡς ἑξῆς περὶ τοῦ Πνεύματος.

ΕΥΝ. Τὸ ἅγιον Πνεῦμα εἶναι τρίτον ὡς πρὸς τὴν τάξιν καὶ τὴν φύσιν, ἐδημιουργήθη δὲ διὰ προστάγματος τοῦ Πατρὸς καὶ δι' ἐνεργείας τοῦ Υἱοῦ· τιμᾶται ὡς τρίτον, ἐπειδὴ εἶναι τὸ πρῶτον καὶ μεγαλύτερον ὄλων καὶ μοναδικὸν παρόμοιον δημιούργημα τοῦ Μονογενοῦς· δὲν ἔχει πάντως θεότητα καὶ δημιουργικὴν δύναμιν.

ΒΑΣ. Αὐτὸς ὅμως πού δέχεται τοῦτο φαίνεται νὰ πιστεύῃ ὅτι οὔτε ἡ θεότης κατοικεῖ μέσα μας, ἐνῶ ὁ Ἰωάννης λέγει περὶ τοῦ Θεοῦ· «ἀπ' αὐτὸ γνωρίζομεν ὅτι ὑπάρχει μέσα μας, ἀπὸ τὸ Πνεῦμα πού μᾶς ἔδωσε»¹⁹⁷. Καὶ ὁ ἀπόστολος λέγει· «δὲν γνωρίζετε ὅτι εἰσθε ναὸς τοῦ Θεοῦ καὶ ὅτι τὸ ἅγιον Πνεῦμα κατοικεῖ μέσα σας;»¹⁹⁸. Ἐπίσης· «ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ ὡς θεμελίου συναρμολογεῖται ὅλη ἡ οἰκοδομὴ καὶ αὐξάνει εἰς ναὸν ἅγιον ἐν Κυρίῳ. Ἐν αὐτῷ καὶ σεῖς συνοικοδομεῖσθε,

197. Α' Ἰω. 3, 24. 198. Α' Κορ. 3, 16.

ἅγιον ἐν Κυρίῳ, ἐν ᾧ καὶ ὑμεῖς συνοικοδομεῖσθε εἰς κατοικη-
 τήριον τοῦ Θεοῦ ἐν Πνεύματι». Εἰ τοίνυν ἐν ἡμῖν ὁ Θεὸς ἐνοι-
 κεῖν λέγεται διὰ τοῦ Πνεύματος, πῶς οὐχὶ φανερᾶς ἀσεβείας
 ἐστὶν αὐτὸ τὸ Πνεῦμα λέγειν ἀμέτοχον τῆς θεότητος; Καὶ εἰ
 5 θεοὺς ὀνομάζομεν τοὺς κατ' ἀρετὴν τελείους, ἢ δὲ τελείως
 διὰ τοῦ Πνεύματος, πῶς τὸ ἑτέρους θεοποιούν, αὐτὸ τῆς θεό-
 τητος ἀπολείπεται; Ἄλλὰ μὴν οὐδὲ εὐσεβές, ὥσπερ ἐπὶ τῶν
 ἀνθρώπων, οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ Πνεύματος, μεθεκτὴν λέγειν
 αὐτοῦ τὴν θεότητα τετιμῆσθαι, καὶ οὐχὶ φύσει αὐτῷ συνυπάρ-
 10 χειν. Ὁ γὰρ χάριτι θεοποιούμενος, τῆς μεταπτώτης ἐστι φύ-
 σεως, ἐξ ἀπροσεξίας ποτὲ καὶ ἀπορροεύσης τοῦ κρείττονος.
 Τοῦτο δὲ σαφῶς μάχεται τῇ παραδόσει τοῦ σωτηρίου βαπτί-
 σματος. «Πορευθέντες, φησί, βαπτίζετε εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πα-
 τρός, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος». Ἔστι γὰρ τὸ
 15 βάπτισμα σφραγὶς τῆς πίστεως, ἢ δὲ πίστις θεότητος συγκα-
 τάθεσις. Πιστεῦσαί γὰρ δεῖ πρότερον, εἶτα τῷ βαπτίσματι
 ἐπισφραγίσασθαι. Τὸ δὲ βάπτισμα ἡμῶν ἐστὶ κατὰ τὴν τοῦ
 Κυρίου παράδοσιν, εἰς ὄνομα Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύ-
 ματος· οὐδενὸς κτίσματος, οὐδὲ δούλου Πατρὶ καὶ Υἱῷ συντε-
 20 ταγμένον, ὡς τῆς θεότητος ἐν Τριάδι συμπληρουμένης. Τὸ δὲ
 ἔξω τούτων ὁμόδουλον ἅπαν ἐστὶ, κἂν τὰ μάλιστα ὑπερβολαῖς
 ἀξιωματίων ἄλλα ἄλλων προτετιμημένα τυγχάνῃ.

6. Καὶ μὴ μοι πάλιν τὰ σοφὰ ταῦτα.

ΕΥΝ. Ἐὰν μὴ κτίσμα ἐστίν, οὐκοῦν γέννημα, ἢ ἀγέννη-
 25 τον. Εἰς δὲ ἄναρχος Θεὸς καὶ ἀγέννητος. Οὕτε μὴν γέννημα.
 Λείπεται οὖν κτίσμα καὶ ποίημα αὐτὸ ὀνομάζεσθαι.

ΒΑΣ. Ἐγὼ δὲ εἰ μὲν πάντα διωριζόμεν καταληπτὰ ἡμῶν

ὥστε νὰ γίνετε τόπος κατοικίας τοῦ Θεοῦ διὰ τοῦ Πνεύματος»¹⁹⁹. Ἄν λοιπὸν ἡ Γραφή λέγει ὅτι ὁ Θεὸς διὰ τοῦ Πνεύματος κατοικῆ μέσα μας, δὲν εἶναι φανερά ἀσεβεία νὰ λέγη κανεὶς ὅτι αὐτὸ τὸ Πνεῦμα δὲν μετέχει τῆς θεότητος; Καὶ ἂν ὀνομάζωμεν θεοὺς τοὺς τελείους εἰς τὴν ἀρετὴν, ἡ δὲ τελείωσις ἐπιτελεῖται διὰ τοῦ Πνεύματος, πῶς εἶναι δυνατὸν αὐτὸ πού θεοποιεῖ τοὺς ἄλλους νὰ στερῆται τὸ ἴδιο τῆς θεότητος; Εἶναι ὁμως ἀσεβὲς νὰ λέγη κανεὶς ὅτι, ὅπως ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων ἔτσι καὶ ἐπὶ τοῦ Πνεύματος, ἠξιώθη τῆς θεότητος κατὰ μετοχὴν καὶ ὅτι δὲν συνυπάρχει αὕτη ἐκ φύσεως πρὸς αὐτὸ. Διότι αὐτὸς πού θεοποιεῖται κατὰ χάριν ἀνήκει εἰς τὴν δυναμένην νὰ πέση φύσιν, ἡ ὁποία ἀπὸ ἀπροσεξίαν ἠμπορεῖ κάποτε νὰ ἐκπέση τοῦ ἀγαθοῦ. Αὐτὸ ὁμως ἀντιμάχεται φανερά εἰς τοὺς λόγους τῆς παραδόσεως τοῦ σωτηρίου βαπτίσματος. Διότι λέγεται: «πορευθέντες βαπτίζετε εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος»²⁰⁰. Τὸ βάπτισμα δηλαδὴ εἶναι ἡ ἐπιβεβαίωσις τῆς πίστεως, ἡ δὲ πίστις εἶναι ἡ ἀποδοχὴ τῆς θεότητος. Διότι πρέπει νὰ πιστεύσῃ κανεὶς προηγουμένως καὶ κατόπιν νὰ ἐπισφραγισθῇ ἡ πίστις εἰς τὸ βάπτισμα. Τὸ βάπτισμά μας ὁμως, ὅπως παρέδωσεν ὁ Κύριος, γίνεται εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος· δὲν τίθεται μαζὺ μὲ τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν οὐδὲν κτίσμα οὔτε δοῦλος, διότι ἡ θεότης συμπληροῦται ἐν τῇ Τριάδι. Τὰ ὄντα πού εἶναι ἔξω ἀπὸ τὴν Τριάδα εἶναι καθ' ὅμοιον τρόπον δοῦλα, ἀκόμη καὶ ἂν μερικὰ ἔχουν προτιμηθῇ ἀπὸ ἄλλα καὶ ἔχουν μεγάλα ἀξιώματα.

6. Μὴ μοῦ ἐπαναλαμβάνῃς ὁμως πάλιν αὐτὰ τὰ σοφά.

ΕΥΝ. Ἐὰν δὲν εἶναι κτίσμα, θὰ εἶναι ἡ γέννημα ἢ ἀγέννητον. Ἐνας ὁμως εἶναι ὁ ἀναρχος καὶ ἀγέννητος Θεός. Οὔτε γέννημα ἀσφαλῶς εἶναι. Δὲν ἀπομένει λοιπὸν παρὰ νὰ τὸ ὀνομάσωμεν κτίσμα καὶ ποίημα.

ΒΑΣ. Βεβαίως ἂν ἐγὼ ἰσχυρίζομαι ὅτι μὲ τὴν γνῶ-

200. Ματθ. 28, 19.

εἶναι τῇ γνώσει, ἡσχύνθη ἂν ἴσως ὁμολογήσαι τὴν ἄγνοιαν. Νῦν δὲ μυρία, οὐ τῶν ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι ἀποκειμένων ἡμῖν
 μόνον, οὔτε τῶν νῦν ὄντων ἐν τοῖς οὐρανοῖς ἀποκέκρουται,
 ἀλλ' οὔτε τῶν ὑπαρχόντων ἡμῖν ἐν τῷ σώματι τρανὴ καὶ ἀναν-
 5 τίρητος ἐστὶν ἢ κατάληψις. Οἷον ἀμέλει περὶ τῆς ὄψεως, πό-
 τερον εἰσδεχόμενοι τὰς εἰκόνας τῶν ὄρατῶν, οὕτω τὰς ἀντι-
 λήψεις ποιούμεθα; καὶ πῶς ὄρων τε παμμεγεθῶν, γῆς τε ἀπλέ-
 του, καὶ ἀπείρου θαλάσσης, ἔτι δὲ καὶ αὐτοῦ τοῦ οὐρανοῦ ἢ
 εἰκῶν τῷ βραχεῖ μέτρῳ τῆς κόρης ἡμῶν περιέχεται; ἢ ἐκπέμ-
 10 ποντές τι παρ' ἑαυτῶν, καὶ προσπελάζοντες τούτου τοῖς ὄρα-
 τοῖς, οὕτως αὐτῶν τὴν αἴσθησιν ἔχομεν, καὶ τί ἐστὶ τοῦτο καὶ
 πόσον, ὥστε γῆ καὶ θαλάσση ἐξαρκεῖν ἐφαπλούμενον, καὶ
 περᾶν μὲν τὸν μεταξὺ γῆς καὶ οὐρανοῦ τόπον, αὐτῷ τε προσ-
 βάλλειν τῷ οὐρανῷ τοσοῦτῳ τάχει κινούμενον, ὥστε ἐν ἴσῳ
 15 χρόνῳ τό τε περικείμενον σῶμα, καὶ τοὺς ἐν οὐρανῷ ἀστέρας
 καταμανθάνεσθαι; Καὶ τί δεῖ τᾶλλα λέγειν; Ἄλλὰ αὐτὰ τὰ τοῦ
 νοῦ κινήματα, πότερον κτίζειν ἢ γεννᾶν πέφυκεν ἢ ψυχή, τίς
 ἂν ἀκριβῶς εἴποι; Τί οὖν θαυμαστόν καὶ περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύμα-
 τος ἀνεπαισχύντως ἡμᾶς τὴν ἄγνοιαν ὁμολογεῖν; τὴν μέντοι
 20 ἀναντιρρήτως αὐτῷ προσμαρτυρουμένην δοξολογίαν ἀποδι-
 δόναί; Ὅτι μὲν γὰρ ὑπὲρ τὴν κτίσιν ἐστίν, ἱκανῶς ἡμῖν παρί-
 στησι τὰ διὰ τῶν Γραφῶν παραδιδόμενα, ἐπειδὴ γε ἀδύνατον τῆς
 αὐτῆς εἶναι φύσεως τό τε ἁγιάζον καὶ τὰ ἁγιαζόμενα, τὸ διδά-
 σκον καὶ τὰ διδασκόμενα, τὸ ἀποκαλύπτον καὶ τὰ τῆς ἀποκα-
 25 λύψεως προσδεόμενα. Ἀγέννητον δὲ οὐδεὶς οὕτως ἔξω παντε-
 λῶς ἐστὶ τοῦ φρονεῖν, ὥστε τολμῆσαι ἕτερον πλὴν τοῦ Θεοῦ
 τῶν ὄλων προσαγορεῦσαι, ἀλλὰ μὴν οὐδὲ Υἱόν, τῷ ἓνα εἶναι
 τὸν Μονογενῆ. Τί οὖν αὐτὸ χρὴ καλεῖν; Πνεῦμα ἅγιον, καὶ
 Πνεῦμα Θεοῦ, καὶ Πνεῦμα ἀληθείας, ἀποστελλόμενον παρὰ

σιν μας ἤμποροῦμεν νά κατανοήσωμεν τὰ πάντα, θά ἐντρε-
 πόμεον ἴσως νά ὁμολογήσω τὴν ἄγνοιαν. Τώρα ὁμως μᾶς
 εἶναι κρυμμένα μυριάδες πράγματα, ὄχι μόνον αὐτὰ πού μᾶς
 ἐπιφυλάσσονται εἰς τὴν μέλλουσαν ζωὴν, οὔτε αὐτὰ πού τώρα
 ἐπισυμβαίνουν εἰς τοὺς οὐρανοὺς, ἀλλ' ἀκόμη καὶ δι' αὐτὰ πού
 ὑπάρχουν εἰς τὸ σῶμα μας δὲν ἔχομεν σαφῆ καὶ ἀναμφίβολον
 γνῶσιν. "Ὅπως ἐπὶ παραδείγματι μετὰ τὴν ὄρασιν τί ἐκ τῶν δύο
 συμβαίνει; Πρέπει νά δεχθοῦμεν προηγουμένως τὰς εἰκόνας τῶν
 αἰσθητῶν, διὰ νά σχηματίσωμεν ἀντίληψιν περὶ αὐτῶν; Πῶς
 τότε μέσα εἰς τὴν μικρὰν κόρην τοῦ ὀφθαλμοῦ περιέχεται ἡ
 εἰκὼν τῶν γιγαντιαίων βουνῶν, ἀκόμη δὲ καὶ τοῦ ἰδίου τοῦ
 οὐρανοῦ; "Ἡ μήπως ἐκπέμπομεν κάτι ἀπὸ ἐμᾶς καί, ἀφοῦ μ'
 αὐτὸ προσεγγίσωμεν τὰ ὄρατὰ πράγματα, ἀποκτοῦμεν τὴν
 αἴσθησιν αὐτῶν; Τί ὁμως εἶναι αὐτὸ καὶ πόσον ὥστε νά εἶναι
 ἀρκετὸν νά ἐξαπλοῦται εἰς τὴν γῆν καὶ τὴν θάλασσαν, νά δια-
 περνᾷ τὸ μεταξὺ οὐρανοῦ καὶ γῆς διάστημα καὶ νά ἐγγίξη τὸν
 ἴδιον τὸν οὐρανόν, κινούμενον μετὰ τὴν ταχύτητα, ὥστε εἰς
 τὸν αὐτὸν χρόνον νά γνωρίζη καὶ τὸ σῶμα πού τὸ περιβάλλει
 καὶ τοὺς ἀστέρας πού εὐρίσκονται εἰς τὸν οὐρανόν; Διατί ν'
 ἀναφερθῶ ὁμως καὶ εἰς τὰ ἄλλα; Δι' αὐτὰ τὰ ἴδια τὰ κινήματα
 τοῦ νοῦ, ποῖος θά ἤμποροῦσε νά εἰπῆ μετὰ ἀκρίβειαν, ἂν τὰ κτίζη
 ἢ ἂν τὰ γεννᾷ ἡ ψυχὴ; Εἶναι λοιπὸν παράξενον νά ὁμολογή-
 σωμεν χωρὶς ἐντροπὴν τὴν ἄγνοιάν μας ὡς πρὸς τὸ ἅγιον
 Πνεῦμα; Νὰ τοῦ ἀπονέμωμεν δὲ τὴν δοξολογίαν πού ἀναντιρ-
 ρήτως μαρτυρεῖται; Διότι τὸ ὅτι εἶναι ἀνώτερον τῆς κτίσεως
 μᾶς τὸ παρουσιάζουν ἱκανοποιητικῶς αὐτὰ πού ἡ Γραφή πα-
 ραδίδει, ἐπειδὴ εἶναι ἀδύνατον νά ἔχουν τὴν ἴδιαν φύσιν καὶ
 αὐτὸ πού ἀγιάζει καὶ αὐτὰ πού ἀγιάζονται, αὐτὸ πού διδά-
 σκει καὶ αὐτὰ πού διδάσκονται, αὐτὸ πού ἀποκαλύπτει καὶ
 αὐτὰ πού χρειάζονται τὴν ἀποκάλυψιν. Κανεὶς ἐπίσης δὲν
 εἶναι τόσο ἀνόητος ὥστε νά ὀνομάσῃ ἀγέννητον ἄλλον ἐκτὸς
 τοῦ Θεοῦ τῶν ὄλων, οὔτε ἐπίσης Υἱόν, διότι ἓνας εἶναι ὁ Μονο-
 γενής. Πῶς λοιπὸν πρέπει νά τὸ ὀνομάσωμεν; "Ἄγιον Πνεῦμα
 καὶ Πνεῦμα Θεοῦ καὶ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας πού ἀποστέλλεται

Θεοῦ, διὰ Υἱοῦ χορηγούμενον, οὐ δοῦλον, ἀλλ' ἅγιον, ἀγαθόν, ἡγεμονικόν· Πνεῦμα ζωοποιῶν, Πνεῦμα νίθεσις, ἐπιστάμενον πάντα τὰ τοῦ Θεοῦ. Οὕτω δὴ καὶ ἐν τῇ Τριάδι ὁ τῆς μονάδος διασωθήσεται λόγος, ἓνα μὲν Πατέρα ὁμολογούντων, 5 καὶ ἓνα Υἱόν, καὶ ἐν Πνεῦμα ἅγιον.

7. Κομίζουσι δὲ ἀποδείξεις, πρὸς τὸ κτίσμα εἰρησθαι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, μίαν μὲν ἐκ τοῦ προφήτου λέγοντος· «Ὁ στερεῶν βροντήν, καὶ κτίζων πνεῦμα»· ἑτέραν δὲ τὴν ἐκ τοῦ Ἐδδαγγελίου· ὅτι «Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο». Ἡμεῖς δὲ τὸν 10 προφητικὸν λόγον, οὐκ εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἀλλ' εἰς τὴν κοινὴν ταύτην προίην, τὸ τοῦ ἀέρος πνεῦμα, πεπείσμεθα φέρειν. Δῆλον δὲ ἐκεῖθεν. Οὐ γὰρ εἶπεν, ὁ κτίσας πνεῦμα, ἀλλ', «Ὁ κτίζων πνεῦμα». Ὡς γὰρ ἡ βροντὴ οὐκ ἐν ὑποστάσει τινὶ ἐστὶ σωματικῇ ἄπαξ κτισθεῖσα, ἀλλ' αἰεὶ πρὸς τὸ τοῦ Θεοῦ 15 βούλημα ἐπὶ φόβῳ τῶν ἀνθρώπων ἐνεργουμένη γίνεσθαι καὶ διαλύεσθαι πέφυκεν, οὕτω καὶ τὸ πνεῦμα· νῦν μὲν γίνεται δίκην ποταμοῦ ῥέοντος τοῦ ἀέρος· πάλιν δὲ παύεται ἀτρεμοῦντος τοῦ πρότερον κινουμένου, κατὰ τὸ βούλημα τοῦ τὰ πάντα ἐπισωτηρία καὶ συστάσει τῶν ὄλων οἰκονομοῦντος· ὥστε διὰ πάσης 20 τῆς κτίσεως, ἐκ τε βροντῶν καὶ ἀνέμων καὶ τῆς λοιπῆς δημιουργίας, τὸν δημιουργὸν ἀναγγέλλεσθαι. Διόπερ μετὰ τὸ εἰπεῖν· «Ὁ στερεῶν βροντήν, καὶ κτίζων πνεῦμα», φησὶν· «Καὶ ἀπαγγέλλων τοῖς ἀνθρώποις τὸν Χριστὸν αὐτοῦ». Ὡς γὰρ οἱ οὐρανοὶ διηγοῦνται δόξαν Θεοῦ τοῖς δυναμένοις ἐξ αὐτῶν τὴν τοῦ 25 δημιουργοῦ τέχνην ἀναλογίζεσθαι, οὕτω καὶ βροντῆς ἤχοι, καὶ πνευμάτων κινήσεις, τὸν δημιουργὸν αὐτῶν ἀνακηρύττουσι. Τάχα δ' ἂν τοῦτο καὶ προφητεία εἴη, πρὸς τὴν ἐνανθρώπησιν τοῦ Κυρίου φέρουσα· ὅτε ἡ μὲν φωνή, ἡ γενομένη ἐξ οὐρανοῦ,

ἀπὸ τὸν Θεὸν χορηγεῖται δὲ διὰ τοῦ Υἱοῦ, ὄχι δοῦλον, ἀλλ' ἅγιον, ἀγαθόν, ἡγεμονικόν· Πνεῦμα ζωοποιόν, Πνεῦμα νιοθεσίας, πού γνωρίζει ὅλα τὰ τοῦ Θεοῦ. Ἔτσι θὰ διασωθῆ ἡ μονὰς ἐν τῇ Τριάδι, μὲ τὸ νὰ ὁμολογοῦμεν ἓνα Πατέρα καὶ ἓνα Υἱόν καὶ ἓνα ἅγιον Πνεῦμα.

7. Περί τοῦ ὅτι δὲ τὸ ἅγιον Πνεῦμα ὀνομάζεται κτίσμα προσκομίζουσαν ἀποδείξεις, μίαν μὲν ἀπὸ τὸν προφήτην πού λέγει· «ὁ στερεῶν βροντὴν καὶ κτίζων πνεῦμα»²⁰¹, ἄλλην δὲ ἀπὸ τὸ Εὐαγγέλιον πού λέγει ὅτι «πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο»²⁰². Ἐμεῖς ὅμως πιστεύομεν ὅτι ὁ προφητικὸς λόγος δὲν ἀναφέρεται εἰς τὸ ἅγιον Πνεῦμα, ἀλλὰ εἰς αὐτὴν τὴν κοινήν πνοήν, εἰς τὸ πνεῦμα τοῦ ἀέρος δηλαδή. Τοῦτο δὲ εἶναι ἀπὸ τὸ ἴδιο τὸ χωρίον φανερόν. Διότι δὲν εἶπεν ὁ κτίσας πνεῦμα, ἀλλ' ὁ κτίζων πνεῦμα. Ὅπως δηλαδή ἡ βροντὴ δὲν ἐκτίσθη ἅπασις ὡς μία σωματικὴ ὕπαρξις, ἀλλὰ πάντοτε γίνεται μὲ τὴν θέλησιν τοῦ Θεοῦ πρὸς ἐκφοβισμόν τῶν ἀνθρώπων καὶ διαλύεται πάλιν, ἔτσι καὶ τὸ πνεῦμα· ἄλλοτε μὲν δημιουργεῖται καθὼς ὁ ἀέρας τρέχει ὡσάν ποταμός, ἄλλοτε δὲ παύει ἐπειδὴ ἡρεμεῖ ὁ ἀέρας πού προηγουμένως ἐκινεῖτο, σύμφωνα μὲ τὸ θέλημα αὐτοῦ πού σχεδιάζει τὰ πάντα πρὸς σωτηρίαν καὶ συντήρησιν ὅλης τῆς κτίσεως, ὡστε δι' ὅλης τῆς κτίσεως, καὶ διὰ τῶν βροντῶν καὶ διὰ τῶν ἀνέμων καὶ διὰ τῆς λοιπῆς δημιουργίας, νὰ ἀναγγέλλεται ὁ δημιουργός. Δι' αὐτὸ ἀφοῦ εἶπεν· «ὁ στερεῶν βροντὴν καὶ κτίζων πνεῦμα», προσέθεσε· «καὶ ἀπαγγέλλων τοῖς ἀνθρώποις τὸν Χριστὸν αὐτοῦ»²⁰³. Διότι ὅπως οἱ οὐρανοὶ διηγοῦνται τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ²⁰⁴ εἰς αὐτοὺς πού ἡμποροῦν νὰ ἀναλογισθοῦν ἐξ ἀφορμῆς αὐτῶν τὴν τέχνην τοῦ δημιουργοῦ, ἔτσι καὶ οἱ ἤχοι τῆς βροντῆς καὶ αἱ κινήσεις τῶν ἀνέμων, ἐξαγγέλλουσαν τὸν δημιουργόν τους. Ἴσως μάλιστα αὐτὸ νὰ ἡμποροῦσε νὰ ἐκληφθῆ ὡς προφητεία, πού ἀναφέρεται εἰς τὴν ἐνανθρώπησιν τοῦ Κυρίου· εἰς τὸ γεγονὸς εἰδικῶς κατὰ τὸ ὅποιον ἡ μὲν φωνὴ πού ἤρχετο ἀπὸ τὸν οὐρανὸν ἐφάνη

203. Ἀμώς 4, 13.

204. Ψαλμ. 18, 2.

βροντή ἐδόκει τοῖς ἀκούσασιν εἶναι, ἣντινα ἀφῆκεν ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ, ὥστε δι' αὐτῆς ἀναγγεῖλαι τὸν Χριστὸν τοῖς ἀνθρώποις. Τὰ δὲ πνεύματα τὰ κινούμενα, καὶ τὴν θάλασσαν συνταράσσοντα, εἶτα κοπάσαντα τῷ προστάγματι τοῦ Κυρίου, σαφῶς 5 καὶ αὐτὰ ἀνήγγειλε τοῖς ἀνθρώποις τὸν Χριστὸν αὐτοῦ. Τὸ δέ, «Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο», οὐδαμῶς ἡμῖν κτιστὸν εἶναι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον παρίστησιν, ὡς συναριθμουμένου τοῖς πᾶσι τοῦ Πνεύματος. Εἰ γὰρ ἐν Πνεῦμα ἅγιον καὶ μόνον, πῶς ὁ τῆς μοναδικῆς ἐστὶ φύσεως, τοῖς πᾶσι συμπαραλαμβάνεσθαι 10 δύνатаι; Καὶ μηδεὶς οἰέσθω ἀθέτησιν εἶναι τῆς ὑποστάσεως τὴν ἄρρησιν τοῦ κτίσμα εἶναι τὸ Πνεῦμα. Εὐσεβοῦς γὰρ ἐστὶ διανοίας τὰ ἀποσιωπηθέντα ἐν ταῖς ἀγίαις Γραφαῖς εὐλαβεῖσθαι ἐπιφημίζειν τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, πεπεῖσθαι δὲ τὴν ἐμπειρίαν αὐτοῦ καὶ ἀκριβῆ κατάληψιν εἰς τὸν ὕστερον ἡμῖν ἀποκεῖσθαι 15 αἰῶνα, ὅταν διαβάντες τὸ δι' ἐσόπτρου καὶ αἰνίγματος ὄραν τὴν ἀλήθειαν, τῆς πρὸς πρόσωπον θεωρίας ἀξιωθῶμεν.

εἰς τοὺς ἀκούοντας ὅτι εἶναι βροντή²⁰⁵, ποὺ ἄφησεν ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ, ὥστε μὲ αὐτὴν νὰ ἀναγγεῖλη τὸν Χριστὸν εἰς τοὺς ἀνθρώπους. Οἱ ἄνεμοι δὲ ποὺ κινουῦνται καὶ συνταράσσουν τὴν θάλασσαν, μὲ τὸ νὰ ἡρεμήσουν διὰ τοῦ προστάγματος τοῦ Κυρίου, ἀνήγγειλαν σαφῶς εἰς τοὺς ἀνθρώπους τὸν Χριστὸν τοῦ Κυρίου²⁰⁶. Τὸ ἄλλο ἐπίσης· «πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο»²⁰⁷, δὲν δείχνει καθόλου ὅτι τὸ ἅγιον Πνεῦμα εἶναι κτιστὸν, ὡσὰν νὰ συνυπολογίζεται δηλαδὴ εἰς τὸ «πάντα» καὶ τὸ Πνεῦμα. Διότι ἂν ὑπάρχη ἓνα καὶ μόνον ἅγιον Πνεῦμα, πῶς εἶναι δυνατὸν αὐτὸ ποὺ ἔχει μοναδικὴν φύσιν, νὰ συμπεριλαμβάνεται μὲ ὅλα; Καὶ ὅς μὴ νομίση κανεὶς ὅτι μὲ τὸ νὰ ἀρνούμεθα ὅτι τὸ Πνεῦμα εἶναι κτίσμα, ἀθετοῦμεν τὴν ὑπόστασίν του. Εἶναι γνώρισμα εὐσεβοῦς ἀνθρώπου νὰ φοβῆται νὰ ἀποδώσῃ εἰς τὸ ἅγιον Πνεῦμα αὐτὰ διὰ τὰ ὁποῖα ἡ Γραφή σιωπᾷ, νὰ εἶναι δὲ πεπεισμένος ὅτι ἡ ἐμπειρία τοῦ Πνεύματος καὶ ἡ ἀκριβῆς γνώσις μᾶς ἔχουν ἀφεθῆ διὰ τὸν μέλλοντα αἰῶνα, ὅποτε, ἀφοῦ ξεπεράσωμεν τὸ νὰ βλέπωμεν τὴν ἀλήθειαν σὰν ἀπὸ καθρέπτην καὶ αἰνιγματωδῶς, θὰ ἀξιωθοῦμεν νὰ τὴν ἰδοῦμεν κατὰ πρόσωπον²⁰⁸.

207. Ἰω. 1, 3.   208. Α' Κορ. 13, 12.

ΔΟΓΜΑΤΙΚΑ

2

ΠΕΡΙ ΑΓΙΟΥ ΠΝΕΥΜΑΤΟΣ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

ΤΟ «ΠΕΡΙ ΑΓΙΟΥ ΠΝΕΥΜΑΤΟΣ» ΕΡΓΟΝ ΤΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ

1. Ἡ ἐμφάνισις τοῦ περὶ ἁγίου Πνεύματος ζητήματος.

Ἡ ἐν Νικαίᾳ Α' Οἰκουμενικὴ Σύνοδος (325) συνεκλήθη πρὸς ἀντιμετώπισιν τῆς αἰρετικῆς διδασκαλίας τοῦ Ἀρείου ὡς πρὸς τὸ δεύτερον πρόσωπον τῆς ἁγίας Τριάδος, τὸν Υἱόν. Τὸ περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ζήτημα δὲν εἶχεν εἰσέτι προβληθῆ, καὶ ὡς ἐκ τούτου ἡ ὁμολογία πίστεως τῆς Νικαίας διεκήρυσσε μὲν τὴν πίστιν εἰς τὸ ἅγιον Πνεῦμα, χωρὶς ὅμως ἐτέρας διασαφήσεις. Τοῦτο ἔπραξεν ἡ Β' ἐν Κων)πόλει Οἰκουμενικὴ Σύνοδος (381) συμπληρώσασα τὸ Σύμβολον τῆς Νικαίας δι' εἰδικῆς ἀναφορᾶς εἰς τὸ περιεχόμενον τῆς πίστεως περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος¹, καὶ ὀλοκληρώσασα οὕτω τὴν τριαδικὴν διδασκαλίαν τῆς Ἐκκλησίας.

Τοῦτο ἐγένετο, διότι κατὰ τὸ μεταξὺ τῶν δύο συνόδων διάστημα ἐνεφανίσθησαν διδασκαλῖαι ὑποτιμῶσαι τὸ ἅγιον Πνεῦμα, αἱ ἀποκληθεῖσαι πνευματομαχικαί. Αὗται προήρχοντο καὶ

---

1. Τὸ σύμβολον τῆς Νικαίας μετὰ τὴν ἐκθεσιν τῶν περὶ Υἱοῦ ἔλεγεν ἀπλῶς «Καὶ εἰς τὸ ἅγιον Πνεῦμα». Ἡ Β' Οἰκουμενικὴ Σύνοδος συνεπλήρωσε τοῦτο διὰ τῶν γνωστῶν «Καὶ εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὸ κύριον, τὸ ζωοποιόν, τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενον κ.λ.π.». Παράθεσιν ἀμφοτέρων τῶν συμβόλων βλ. ἐν Ἰ. Καρμίρη, Δογματικὰ καὶ Συμβολικὰ μνημεῖα τῆς Ὀρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας, Ἀθῆναι 1960, σ. 58 καὶ 77· Ἰ. Καλογήρου, Τὸ τριαδικὸν πρόβλημα κατὰ τὸν Δ' αἰῶνα, Θεσσαλονίκη 1969, σ. 370· Α. καὶ G. Hahn, Bibliothek der Symbole und Glaubensregeln der alten Kirche, 1962, σ. 161 ἔ. Τὸ μετὰ τὴν συμπλήρωσιν γνωστὸν ὡς σύμβολον Νικαίας - Κων)πόλεως εὔρηται καὶ εἰς τὰ λειτουργικὰ βιβλία, ἀναγιγνωσκόμενον ὡς ἐπίσημος ὁμολογία πίστεως εἰς τὴν λατρείαν.

πάλιν ἐκ τοῦ χώρου τοῦ Ἀρειανισμοῦ, τοῦ αὐστηροῦ καὶ τοῦ μετριοπαθοῦς.

Ὁ Ἄρειος μολονότι ἡσχολήθη μόνον περὶ τὸ πρόβλημα τοῦ Υἱοῦ, σαφῶς δύναται νὰ συναχθῇ ἐκ τῶν προϋποθέσεων τῆς διδασκαλίας του ὅτι ἦτο καὶ αὐτὸς πνευματομάχος. Μόνος ὁ Πατὴρ εἶναι κατ' αὐτὸν ἀγέννητος καὶ ἀπολύτως ὑπερβατικὸν ὄν. Πάντα τὰ ἄλλα εἶναι κτίσματα. Μεταξὺ τῶν κτισμάτων ἐξέχουσιν θέσιν κατέχει ὁ Υἱός, ὅστις εἶναι τὸ δημιουργοῦν κτίσμα, καὶ κατὰ τοῦτο διαφέρει τῶν ἄλλων κτισμάτων, κατὰ τὸ ὅτι δηλαδὴ δημιουργεῖ ὡς ὄργανον τοῦ Πατρὸς. Διὰ τοῦτο ὁ Ἀθανάσιος θεωρεῖ συνεπῆ καὶ εὐλογον τὴν πνευματομαχικὴν στάσιν τῶν Ἀρειανῶν ². Ὁ αὐτὸς πατὴρ παραδίδει ὅτι κατὰ τὸν Ἄρειον «μεμερισμένοι τῇ φύσει καὶ ἀπεξενωμένοι καὶ ἀπεσχοιτισμένοι, καὶ ἀλλότριον, καὶ ἀμέτοχοι εἰσὶν ἀλλήλων αἱ οὐσίαι τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, καί, ὡς αὐτὸς ἐφθέγγετο, ἀνόμοιοι πάμπαν ἀλλήλων ταῖς τε οὐσίαις καὶ δόξαις εἰσὶν ἐπ' ἄπειρον» ³.

Σαφῶς διεκήρυξαν τὰς πνευματομαχικὰς τῶν ἀπόψεις οἱ ἀκραῖοι Ἀρειανοὶ Ἀέτιος καὶ Εὐνόμιος. Ὅπως παραδίδει ὁ Βασίλειος, κατὰ τὸν Εὐνόμιον, ὁ μὲν Υἱὸς εἶναι ποίημα τοῦ ἀγεννήτου Πατρὸς, ὁ δὲ Παράκλητος ποίημα τοῦ Μονογενοῦς Υἱοῦ. Ἡ διαφορὰ του ἐκ τῶν ἄλλων κτισμάτων ἐγκείται εἰς τὸ ὅτι εἶναι τὸ πρῶτον καὶ μεῖζον ποίημα τοῦ Μονογενοῦς ⁴.

ὑπὸ γενικὴν λοιπὸν ἔννοιαν Πνευματομάχοι εἶναι πάντες οἱ Ἀρειανοί. Εἰδικῶς ὅμως Πνευματομάχοι ἀπεκλήθησαν οἱ μετριοπαθεῖς Ἀρειανοί, οἱ Ὁμοιουσιανοί. Οὗτοι δὲν ἐδέχθησαν

2. Πρὸς Σεραπίωνα 1, 2· «Τῶν μὲν οὖν Ἀρειανῶν οὐκ ἀλλότριον καὶ τοῦτο ἐνθύμημα. Ἐπαξ γὰρ ἀρνούμενοι τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον εἰκότως τὰ αὐτὰ καὶ κατὰ τοῦ Πνεύματος δυσφημοῦσι».

3. Κατὰ Ἀρειανῶν 1, 6. Ὁ Ἐπιφάνιος λέγει τὰ ἐξῆς περὶ τῶν Ἀρειανῶν· «Ἀρειανοί, οἱ καὶ Ἀρειομανῖται, οἱ τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ κτίσμα λέγοντες καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον κτίσμα κτίσματος». Πανάριον 2, 2, PG 42, 12.

4. Ἀνατρεπτικός 2, 32 καὶ 3, 5. Ἐπιφάνιου, Πανάριον 3, 1, PG 42, 337.

τὸ ὁμοούσιον τοῦ Υἱοῦ πρὸς τὸν Πατέρα· ὁ Υἱὸς δὲν ἔχει τὴν αὐτὴν ἄλλ' ὁμοίαν πρὸς τὸν Πατέρα οὐσίαν. Ἀπέκλειον πάντως τὸ ὅτι οὗτος ἦτο κτίσμα. Περὶ τοῦ Πνεύματος ὁμῶς διεκήρυσσον μετὰ τῶν Ἀνομοίων ὅτι ἦτο κτίσμα⁵.

Εἰς τὸ Περὶ ἁγίου Πνεύματος ἔργον ὁ Βασιλείος καταπολεμεῖ τὰς πνευματομαχικὰς ἀπόψεις καὶ τῶν Εὐνομιανῶν ἢ Ἀνομοίων, καὶ τῶν Ὁμοιουσιανῶν Πνευματομάχων, πρωτοστάτης τῶν ὁποίων κατέστη, ὁ τὰ μέγιστα προηγουμένως ἐκτιμώμενος ὑπ' αὐτοῦ Εὐστάθιος Σεβαστείας· ἐξέχουσιν δὲ θέσιν κατέλαβεν μετὰ αὐτῶν καὶ ὁ Μακεδόνιος Κων)πόλεως, ἐξ οὗ καὶ ἀπεκλήθησαν Μακεδονιανοί. Τούτους κατεδίκασεν ἡ Β' ἐν Κων)πόλει Οἰκουμενικὴ Σύνοδος.

Ἡ σύντομος αὕτη ἱστοριοδογματικὴ σκιαγράφησις τῶν πνευματομαχικῶν διδασκαλιῶν καθρεπτίζεται εἰς πολλὰς τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Βασιλείου κυρίως ὁμῶς εἰς τὴν ἐπιστολὴν 125. Ἐνταῦθα ἀφοῦ ὁ Βασιλείος παραθέτει τὸ σύμβολον τῆς Νικαίας, παρατηρεῖ ὅτι ἐπειδὴ τὰ περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος δὲν ἐκτίθενται λεπτομερῶς ἐν αὐτῷ, λόγῳ τοῦ ὅτι δὲν εἶχεν εἰσέτι ἐγερεθῆ ζήτημα περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, στηριχθέντες εἰς αὐτὸ οἱ ὁπαδοὶ τοῦ Ἀρείου παρέλαβον τὰ σπέρματα τῆς πνευματομαχικῆς αὐτοῦ διδασκαλίας, ἐξέθρεψαν ταῦτα καὶ ἐστράφησαν με σφοδρότητα ἐναντίον τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ἀποκαλοῦντες αὐτὸ κτίσμα, ἀνῆκον εἰς τὴν τάξιν τῶν λειτουργικῶν κτισμάτων, τῶν ἀγγέλων⁶. Ἡ ἐπιστολὴ ἐπέχει θέσιν ὁμολογίας πίστεως:

5. Ἐπιφανίου, Πανάριον 3, 1, PG 42, 337· «Πνευματομάχοι· οὗτοι περὶ μὲν Χριστοῦ καλῶς ἔχουσι, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον βλασφημοῦσι, κτιστὸν αὐτὸ ὀριζόμενοι, καὶ οὐκ ὄν ἐκ τῆς θεότητος». Εἰς τὴν Αἴγυπτον ἦσαν γνωστοὶ ὡς Τροπικοὶ ἐκ τοῦ ὅτι ἡρμήνευον τροπικῶς, ἀλληγορικῶς, τοὺς τὴν θεότητα τοῦ Πνεύματος κηρύσσοντας συγγραφεῖς. Βλ. Ἀθανασίου, Πρὸς Σεραπίωνα 1, 2· 1, 32· 1, 10.

6. Ἐπιστολὴ 125, 3, ἐκδ. Courtonne 2, 33. Βλ. καὶ Ἐπιστολὴν 140, 2, ΕΠΕ 1, 340. «Ἐπειδὴ δὲ ἀδιόριστός ἐστιν ὁ περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος λόγος, οὕτω τότε τῶν Πνευματομάχων ἀναφανέντων, τὸ χρῆναι ἀναθεματίζεσθαι τοὺς λέγοντας τῆς κτιστῆς εἶναι καὶ δουλικῆς φύσεως τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐσίγησαν».

ἐζήτησε διὰ τοῦτο ὁ Βασίλειος νὰ προσυπογράψῃ ταύτην καὶ ὁ φίλος του Εὐστάθιος Σεβαστείας, τὰ αἰρετικά φρονήματα τοῦ ὁποίου εἶχον ἤδη ἐκδηλωθῆ. Ὁ Βασίλειος λόγῳ τῆς μεγάλης ἐκτιμήσεως ἦν ἔτρεφε πρὸς αὐτὸν ὡς ὄργανωτὴν τοῦ μικρασιατικοῦ Μοναχισμοῦ δὲν ἤθελε νὰ διακόψῃ τὴν πρὸς αὐτὸν κοινω-
νίαν. Ἡ γενικωτέρα ἄλλωστε ἐκκλησιαστικὴ πολιτικὴ του συν-
ίστατο εἰς τὸν ἀγῶνα πρὸς ἐπίτευξιν ἐνότητος ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ
καὶ ἀποφυγῆν τῶν διαιρέσεων. Καὶ ὑπέγραψε μὲν τότε ὁ Εὐστά-
 θιος τὴν ὁμολογίαν, διὰ νὰ ἀρχίσῃ καὶ πάλιν μετ' ὀλίγον τὴν διακήρυξιν τῶν αἰρετικῶν φρονημάτων του.

Ἡ εἰς λόγους «οἰκονομίας» ὀφειλομένη ἐπεικὴς στάσις τοῦ Βασιλείου παρεξηγήθη ὑπὸ πολλῶν. Ὁ Γρηγόριος Θεολόγος πληροφορεῖ δι' ἐπιστολῆς τὸν φίλον του Βασίλειον δι' ὅσα ἤκουσε νὰ λέγωνται περὶ αὐτοῦ ὑπὸ τινος εἰς συγκέντρῳσιν φιλικῶν προσώπων. Ἐλέγετο ὅτι ἐνῶ προκειμένου περὶ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ θεολογεῖ ἄριστα ὁ Βασίλειος, ὡς πρὸς τὸ Πνεῦμα εἶναι ἐπιφυλακτικὸς· «ὑποφαίνει μὲν ἀμυδρῶς καὶ οἶον σκιαγραφεῖ τὸν λόγον, οὐ παρρησιάζεται δὲ τὴν ἀλήθειαν». Εἰς ταῦτα ὁ Γρηγόριος ἀπήντησεν ὅτι τὰ φρονήματα τοῦ Βασιλείου περὶ τῆς θεότητος τοῦ Πνεύματος εἶναι σαφῆ καὶ συνάγονται ὑπὸ πολλῶν του ἐκφράσεων· τὸ ὅτι δὲν ὀνομάζει τὸ Πνεῦμα Θεὸν ὀφείλεται εἰς λόγους οἰκονομίας· «βέλτιον οὖν οἰκονομηθῆναι τὴν ἀλήθειαν μικρὸν εἰξάντων ἡμῶν ὡσπερ νέφει τινι τῷ καιρῷ ἢ καταλυθῆναι τῷ φανερῷ τοῦ κηρύγματος. . . οὐ γὰρ ἐν ἡχῷ μᾶλλον ἢ διανοίᾳ κεῖσθαι τὴν ἀλήθειαν»⁷. Αἱ αὐταὶ φῆμαι περὶ τοῦ Βασιλείου

7. Γρηγορίου Θεολόγου, Ἐπιστολὴ 58, 8. Μὲ κάποιαν πικρίαν ἀνταπήντησεν ὁ Βασίλειος εἰς τὸν Γρηγόριον, διότι ἐδέχθη καὶ νὰ ἀκούσῃ ἔστω τὰς φήμας, αἱ ὁποῖαι κατ' αὐτὸν εἶναι συκοφανταίαι τῶν ἀντιπάλων του. Ὁ μεταδιδούς τὰς ἐντυπώσεις του διὰ τὴν θέσιν του ἔναντι τοῦ ἀγίου Πνεύματος («ἄτε οὐκ ἤκουσε κατασκευάζει καὶ ἄ μὴ ἐνόησεν ἐξηγεῖται») (Ἐπιστολὴ 71, ΕΠΕ 1, 76).

Τὴν κατ' οἰκονομίαν στάσιν αὐτὴν τοῦ Βασιλείου ἀναλύει διεξοδικώτερον ὁ Γρηγόριος ἀλλαχοῦ (Λόγος 43, 68). Οἱ Πνευματομάχοι ἔχοντες σύμμαχον τὴν πολιτικὴν ἐξουσίαν ἐζήτουν ἀφορμὴν νὰ ἐξορίσουν τὸν Βασίλειον, τὸν

ἔφθασαν καὶ εἰς τὸν Ἀθανάσιον· οἱ μοναχοὶ τῆς Καισαρείας ἔβλεπον ὑπόπτως τὴν ἐπιφυλακτικότητά του. Γράφει λοιπὸν ὁ Ἀθανάσιος σχετικῶς πρὸς τὸν πρεσβύτερον Παλλάδιον, ὅστις δι' ἐπιστολῆς ἐγνώρισεν εἰς αὐτὸν τὰ τῆς ἀνησυχίας τῶν μοναχῶν· «Εἰ μὲν γὰρ ὑποπτος ἦν περὶ τὴν ἀλήθειαν, καλῶς ἐμάχοντο· εἰ δὲ τεθαρρήκασι, τεθαρρήκαμεν δὲ καὶ πάντες ἡμεῖς, ὡς καύχημα τῆς Ἐκκλησίας ἐστίν, ἀγωνιζόμενος μᾶλλον ὑπὲρ τῆς ἀληθείας καὶ διδάσκων τοὺς δεομένους, οὐ χρὴ πρὸς τὸν τοιοῦτον μάχεσθαι, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον ἀποδέχεσθαι τὴν ἀγαθὴν αὐτοῦ συνείδησιν. Ἐξ ὧν γὰρ διηγῆσατο ὁ ἀγαπητὸς Διάνιος, μάτην φαίνονται λυπούμενοι. Αὐτὸς μὲν γάρ, ὡς τεθάρρηκα, τοῖς ἀσθενοῦσιν ἀσθενῆς γίνεται, ἵνα τοὺς ἀσθενεῖς κερδήσῃ· οἱ δὲ ἀγαπητοὶ ἡμῶν, ἀποβλέποντες εἰς τὸν σκοπὸν τῆς ἀληθείας αὐτοῦ καὶ τὴν οἰκονομίαν, δοξαζέτωσαν τὸν Κύριον, τὸν δεδωκότα τῇ Καππαδοκίᾳ τοιοῦτον ἐπίσκοπον οἷον καὶ ἐκάστη χώρα ἔχειν εὐχεται»⁸.

Πόσον ὀρθῶς ἠρμήνευον ἀμφοτέροι τὸν Βασίλειον φαίνεται ἐκ τῆς ἐπιστολῆς αὐτοῦ. Πρὸς τοὺς ἐν Ταρσῶ πρεσβυτέρους, ὅπου ἀφοῦ ἐκθέτη τὴν ζοφερὰν κατάστασιν τῆς Ἐκκλησίας λόγῳ τῶν διαιρέσεων καὶ διαπιστώνη τὴν ἔλλειψιν κάθε ἐνδιαφέροντος πρὸς τοὺς ἀσθενοῦντας, ὁμιλεῖ περὶ τῆς ἀνάγκης ἐπιτεύξεως ἐνότητος· «Ἐνωσις δ' ἂν γένοιτο, εἰ βουλευθῆιμεν ἐν οἷς μὴδὲν βλάπτομεν τὰς ψυχὰς συμπεριενεχθῆναι τοῖς ἀσθενεστέ-

---

δυναμικώτερον ἐκπρόσωπον τῆς ὀρθοδόξου παρατάξεως καὶ ἡγέτην αὐτῆς μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀθανασίου. Ἀνέμενον διὰ τοῦτο νὰ ὀνομάσῃ Θεὸν τὸ ἅγιον Πνεῦμα, διὰ νὰ ἐφαρμόσουν τὰ σχέδιά των. Ὁ σώφρων ὅμως Βασίλειος ἐχρησιμοποιοῦ ἄλλας ἐκφράσεις μετὰ τὴν αὐτὴν δύναμιν καὶ σημασίαν προκειμένου νὰ ἀποφύγῃ τὴν γενικὴν ἐξουθενώσιν τῆς ὀρθοδοξίας· «οὐδὲ γὰρ ἐν βήμασιν ἡμῖν εἶναι τὴν σωτηρίαν μᾶλλον ἢ ἐν πράγμασιν», παρατηρεῖ ὁ Γρηγόριος (αὐτόθι).

8. Μ. Ἀθανασίου, Ἐπιστολὴ πρὸς Παλλάδιον. Τὰ αὐτὰ περίπου γράφει καὶ εἰς τοὺς πρεσβυτέρους Ἰωάννην καὶ Ἀντίοχον· «Πάνυ δὲ θεθαύμακα τὴν θρασυτητα τῶν τολμώντων λαλεῖν κατὰ τοῦ ἀγαπητοῦ ἡμῶν τοῦ ἀληθῶς Θεοῦ δούλου Βασιλείου τοῦ ἐπισκόπου. Ἐκ γὰρ τῆς τοιαύτης φλυαρίας ἐλέγχεσθαι δυνήσονται, ὡς οὐδὲ τῶν πατέρων ἀγαπῶντες τὴν ὁμολογίαν».

ροις». Ζητεῖ διὰ τοῦτο ἀπὸ τοὺς πρεσβυτέρους νὰ δέχωνται εἰς κοινωνίαν ὅσους δὲν ὠνόμαζον τὸ Πνεῦμα κτίσμα· ἐπίστευεν ὅτι μὲ τὸν καιρὸν καὶ τὴν συναναστροφὴν πρὸς τοὺς Ὀρθοδόξους θὰ προσετίθετο καὶ τὸ ἐπὶ πλέον, ἡ ὀνομασία δηλονότι τοῦ Πνεύματος ὡς Θεοῦ⁹.

2. Περιστατικὰ συγγραφῆς καὶ περιεχόμενον τοῦ ἔργου.

Αὐτὴν τὴν κατ' οἰκονομίαν στάσιν ἐτήρησεν ὁ Βασίλειος καὶ εἰς τὴν περίπτωσιν τοῦ Εὐσταθίου Σεβαστείας. Μετὰ τὴν ἐμμο-
νὴν ὅμως τοῦ τελευταίου εἰς τὴν ἀρῆσιν ἀποκαλύπτει τὰ φρονή-
ματά του· τὸν ἀποκαλεῖ μαθητὴν τοῦ Ἀρείου, διδάσκαλον τοῦ
Ἀετίου καὶ πρωτοστάτην τῆς αἰρέσεως τῶν Πνευματομάχων.
Διακόπτει δὲ καὶ τὴν μετ' αὐτοῦ κοινωνίαν¹⁰.

Ἀπὸ τὴν ἄλλην πλευρὰν ὁ Εὐστάθιος προσβληθεὶς λόγῳ τοῦ
ὅτι ἐζητήθη ἀπ' αὐτὸν ἡ προσυπογραφὴ ὀρθοδόξου ὁμολογίας,
καὶ ἐπειδὴ ἡ ρῆξις τῶν σχέσεών του πρὸς τὸν Βασίλειον εἶχε
πλέον ὀριστικοποιηθῆ, ἤρχισε καὶ αὐτὸς ἀγῶνα ἐναντίον τοῦ Βα-
σιλείου διαδίδων ψευδεῖς περὶ παλαιῶν του φρονημάτων φήμας,
κυρίως ὅμως κατηγορῶν αὐτὸν ὡς καινοτομοῦντα εἰς τὴν περὶ
ἁγίου Πνεύματος διδασκαλίαν¹¹.

9. Ἐπιστολὴ 113, ΕΠΕ 3, 250 ἐ. Βλ. καὶ Γρηγορίου, Λόγον 41, 7·
«Γενώμεθα φιλάδελφοι μᾶλλον ἢ φίλαυτοι. Δότε τὴν δύναμιν τῆς θεότητος
καὶ δώσομεν ἡμῖν τῆς φωνῆς τὴν συγχώρησιν· ὁμολογήσατε τὴν φύσιν ἐν
ἄλλαις φωναῖς, αἷς αἰδεῖσθαι μᾶλλον καὶ ὡς ἀσθενεῖς ὑμᾶς ἰατρῶσομεν».
Μετὰ τὸ ἄκαρπον ὅμως τῆς ἐναντι τῶν Πνευματομάχων στάσεως, ὁ Γρηγό-
ριος εὐθαρσῶς διακηρῦσσει ὅτι δὲν ὠφελεῖ πλέον νὰ ἀποφεύγωμεν νὰ ὀνο-
μάζωμεν τὸ ἅγιον Πνεῦμα Θεὸν καὶ νὰ κρύπτωμεν οὕτω τὸν λύχνον ὑπὸ
τὸν μόδιον (Ἐπιστολὴ 58, 8· Λόγος 12, ΡG 35, 849· Λόγος 31 ἢ Θεολογικὸς
5, 3).

10. Ἐπιστολὴ 263, ΕΠΕ 2, 46· Ἐπιστολὴ 244, ΕΠΕ 3, 124· Ἐπι-
στολὴ 128, ΕΠΕ 1, 271 ἐ. Πλείονα περὶ τῶν σχέσεων Βασιλείου - Εὐστα-
θίου βλ. Π. Χρήστου, Εἰσαγωγὴν εἰς ἐπιστολάς Βασιλείου πρὸς Εὐστάθιον,
ΕΠΕ 2, 60 ἐ.

11. Ἐπιστολὴ 226, ΕΠΕ 3, 98 ἐ.

Αἱ κατηγορίαι αὐταὶ τοῦ Εὐσταθίου καὶ τῶν κύκλων του περὶ καινοτομιῶν ἐστάθησαν ἡ ἀφορμὴ τῆς συντάξεως τῆς σπουδαιοτάτης πραγματείας Περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, κατὰ τὰ ἔτη 374 - 375, ἥτις ἀπέβη τὸ κλασικὸν ἁγιοπνευματικὸν ἔργον, προσδιόριζαν τὴν μετὰ ταῦτα ἀνάπτυξιν τῆς σχετικῆς διδασκαλίας.

Ὅπως ὁ ἴδιος ὁ Βασίλειος παρατηρεῖ ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ ἔργου, μετασχὼν εἰς λατρευτικὴν συνάθροισιν ἐχρησιμοποίησε δύο δοξολογικοὺς τύπους, ἀφ' ἑνὸς τὸ «Δόξα τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ μετὰ τοῦ Υἱοῦ σὺν τῷ Πνεύματι τῷ ἁγίῳ», ἀφ' ἑτέρου δὲ τὸ «Δόξα τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ διὰ τοῦ Υἱοῦ ἐν τῷ ἁγίῳ Πνεύματι». Κατηγορήθη διὰ τοῦτο ὅτι ὁ τύπος «μετὰ τοῦ Υἱοῦ σὺν τῷ Πνεύματι τῷ ἁγίῳ» ὄχι μόνον ἦτο ἀσυνήθης εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν χρῆσιν, ἀλλ' ἐπὶ πλεόν εἶχεν οὐσιώδεις ἐπιπτώσεις ἐπὶ τῆς περὶ Τριάδος διδασκαλίας, ὡς μεταβάλλων δῆθεν τὰς σχέσεις τῶν τριῶν προσώπων πρὸς ἄλληλα. Τὰς κατηγορίας αὐτάς μετέδωκεν εἰς τὸν Βασίλειον ὁ μαθητὴς του ἐπίσκοπος Ἰκονίου Ἀμφιλόχιος, ζητῶν ἐξηγήσιν τοῦ κρυπτομένου νοήματος τῶν εἰς τοὺς δοξολογικοὺς τύπους χρησιμοποιουμένων λέξεων. Ταῦτα μετὰ τῶν ἐπαίνων πρὸς τὸν Ἀμφιλόχιον καὶ τῶν περὶ τῆς σημασίας ἣν ἔχουν εἰς τὴν θεολογικὴν γνῶσιν αἱ μικρότεραι συλλαβαὶ ἀποτελοῦν τὸ περιεχόμενον τοῦ Α' κεφαλαίου.

Εἰς τὸ Β' κεφάλαιον ἀποκαλύπτει τὰς προθέσεις τῶν ἐγειράντων τὸ πρόβλημα περὶ τῶν συλλαβῶν. Πρόκειται περὶ σοφίσματος ἐφευρεθέντος ὑπὸ τοῦ Ἀετίου, κατὰ τὸ ὅποιον τὰ ἀνόμοια κατὰ τὴν φύσιν προφέρονται καὶ ἀνομοίως. Ἐπομένως ὁ ἀπόστολος Παῦλος χρησιμοποιῶν εἰς τὸ Α' Κορ. 8, 6 διαφορετικὰς ἐκφράσεις, τὸ «ἐξ οὗ» διὰ τὸν Πατέρα, τὸ «δι' οὗ» διὰ τὸν Υἱὸν καὶ τὸ «ἐν ᾧ» διὰ τὸ Πνεῦμα, ἐδήλου τὸ διάφορον τῆς φύσεως. Διὰ τοῦτο πρέπει νὰ χρησιμοποιῆται εἰς τὴν δοξολογίαν τῆς Τριάδος ὁ τύπος «διὰ τοῦ Υἱοῦ ἐν τῷ ἁγίῳ Πνεύματι».

Εἰς τὸ Γ' κεφάλαιον παρατηρεῖ ὅτι ἡ τεχνολόγησις αὕτη τῶν λέξεων εἶναι εἰλημμένη ἐκ τῆς κοσμικῆς σοφίας, εἰς δὲ τὸ Δ' ὅτι αὕτη εἶναι ἄγνωστος εἰς τὴν Ἁγίαν Γραφήν. Εἰς τὸ Ε' κεφάλαιον

ἀναπτύσσει ὅτι ἡ Ἀγία Γραφή χρησιμοποιεῖ ἀδιακρίτως ὅλας αὐτάς τὰς συλλαβάς καὶ περὶ τοῦ Πατρὸς καὶ περὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, διὰ νὰ ἀσχοληθῆ εἰς τρία ὁλόκληρα κεφάλαια Σ' - Η', μὲ τὸν Υἱόν, ὁλοκληρῶν οὕτως εἰς τὰ θέσιν προλεγομένων ἐπέχοντα ὀκτῶ πρῶτα κεφάλαια τὴν τριαδολογικὴν θεμελίωσιν τῆς περὶ ἁγίου Πνεύματος διδασκαλίας, εἰς ἣν ἀπὸ τοῦ Θ' κεφαλαίου χωρεῖ. Ἀποδίδει οὕτως εἰς τὸν Υἱὸν τὰ ἀφαιρεθέντα, διότι εἰς τοὺς κατὰ Εὐνομίου λόγους ἀφιέρωσε τὸν 3ον Λόγον εἰς τὸ Πνεῦμα. Ἡ περιχώρησις αὕτη τῶν διδασκαλιῶν εἰς τὰ δύο ἔργα, εἶναι δηλωτικὴ τοῦ περὶ τῆς ὁμοτιμίας τῶν τριῶν προσώπων φρονήματος τοῦ Βασιλείου, τῆς τριαδοκεντρικῆς θεωρήσεως τοῦ προβλήματος.

Εἰς τὸ Θ' κεφάλαιον, ὅθεν ἄρχεται ἐκθέτων εἰδικῶς τὴν περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος διδασκαλίαν, ἐπιχειρεῖ θετικῶς νὰ ἐκθέσῃ ἐπὶ τῇ βάσει τῆς Γραφῆς καὶ τῆς πατερικῆς παραδόσεως τὴν ὀρθὴν διδασκαλίαν, νὰ θέσῃ τὴν βᾶσιν ἐπὶ τῆς ὁποίας θὰ στηριχθῆ εἰς τὴν ἀναίρεσιν τῶν πνευματομαχικῶν θέσεων¹². Πράγματι

---

12. Ἐπὶ μακρὸν εἰς τὸ κεφάλαιον αὐτὸ ἐβλεπον οἱ ἐρευνηταὶ ἰσχυράν ἐπίδρασιν ἐκ τοῦ Πλωτίνου. Ἐπὶ τῇ βάσει δὲ τῆς ὁμοιότητος, ἣν ὡς πρὸς τὰς πλωτινεῖους ἐπιδράσεις παρουσιάζει τὸ κεφάλαιον αὐτὸ πρὸς τὴν μικρὰν πραγματείαν «Περὶ τοῦ Πνεύματος», ἥτις κλείει τὸ ὡς μὴ γνήσιον θεωρούμενον 5ον βιβλίον τοῦ Κατὰ Εὐνομίου ἔργου, ὁ H. Dehnhard (Das Problem der Abhängigkeit des Basilius von Plotin, Berlin 1964) δέχεται ὅτι ἡ μικρὰ πραγματεία «Περὶ τοῦ Πνεύματος» εἶναι γνησία. Ὁ H. Dorries ἀρνεῖται τὴν ἄμεσον ἐξάρτησιν τοῦ κεφαλαίου ἐκ τοῦ Πλωτίνου, δέχεται δὲ ὡς πρότυπον αὐτοῦ τὴν Σοφίαν Σολομῶντος (De Spiritu Sancto, Göttingen 1956, σ. 53, σημ. 1 ἐ.). Βλ. ἐπίσης M. Blum, Basilius von Casarea, Über den Heiligen Geist, 1967, σ. 14. Πρόκειται περὶ μεταφράσεως τοῦ Περὶ ἁγίου Πνεύματος ἔργου εἰς τὴν γερμανικὴν, μεθ' ἱκανῶν παρανοήσεων. Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ σημειοῦμεν ὅτι ἀξιόλογος εἶναι ἡ ὑπὸ τοῦ C. F. H. Johnston ἐκπονηθεῖσα ἔκδοσις εἰς ἑλληνικὸν μόνον κείμενον, μετ' εἰσαγωγῆς καὶ σχολίων (Saint Basil the Great, On the Holy Spirit, Oxford 1892), ὡς καὶ ἡ εἰς τὴν σειρὰν Sources Chrétiennes, ὑπὸ τοῦ B. Pruche ἔκδοσις τοῦ ἔργου, μετὰ μεταφράσεως εἰς τὴν γαλλικὴν, εἰσαγωγῆς καὶ σχολίων.

δὲ ἀπὸ τοῦ δεκάτου κεφαλαίου (Γ') μέχρι καὶ τοῦ εἰκοστοῦ ἔκτου (ΚΣ') παρακολουθοῦμεν τὴν ἀναίρεσιν τῶν αἰρετικῶν θέσεων. Εἰς τὰ κεφάλαια ΚΖ' μέχρι ΚΘ' θέλων νὰ ἀποδείξῃ ὅτι αἱ χρησιμοποιοιθεῖσαι εἰς τὸν δοξολογικὸν τύπον «μετὰ τοῦ Υἱοῦ σὺν τῷ ἁγίῳ Πνεύματι» συλλαβαὶ δὲν ἀποτελοῦν καινοτομίαν, ἀσχολεῖται μὲ τὸ θέμα τῆς Παραδόσεως, γραπτῆς καὶ ἀγράφου, κάμνει διάκρισιν μεταξὺ δόγματος καὶ κηρύγματος καὶ παραθέτει ἐν τέλει ὀνόματα ἐπιφανῶν ἀνδρῶν τῆς Παραδόσεως πρὸς κατοχύρωσιν τῶν γνωμῶν του.

Ἄφθαστον εἰς ἐνάργειαν καὶ παραστατικότητα εἶναι τὸ τελευταῖον κεφάλαιον τοῦ ἔργου (Λ'), ἔνθα ὁ Βασίλειος μὲ ἐκπλήσσοσαν δύναμιν διαζωγραφεῖ, ὡς εἰς εἰκόνα ναυμαχίας, τὴν ἐπικρατοῦσαν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν θλιβεράν κατάστασιν, λόγῳ τῶν πολλῶν διαιρέσεων, τῆς μεγάλης ἐχθρότητος μεταξὺ τῶν ποιμένων καὶ τῶν ταπεινῶν κινήτρων αὐτῆς.

3. Σημαντικὰ στοιχεῖα ἐκ τῆς διδασκαλίας τοῦ ἔργου.

α) Ἡ ἐν τῇ Τριάδι θέσις καὶ ὁ τρόπος ὑπάρξεως τοῦ Πνεύματος.

Ἦδη πρὸ τῆς συντάξεως τῆς Περὶ ἁγίου Πνεύματος πραγματείας ὁ Βασίλειος εἶχεν ἀσχοληθῆ μὲ τὸ πρόβλημα εἰς τινὰς τῶν ἐπιστολῶν καὶ ὁμιλιῶν αὐτοῦ¹³ κυρίως ὁμῶς εἰς τὸ κατὰ τοῦ Εὐνομίου ἔργον, ἔνθα τὸ τρίτον βιβλίον ἀναφέρεται εἰς τὴν περὶ Πνεύματος διδασκαλίαν. Ἦδη τότε μὲ τὴν διάκρισιν μεταξὺ θεότητος καὶ κτίσεως ἔθεσε τὴν βάσιν ἐπὶ τῆς ὁποίας θὰ ὤκοδόμει μεταγενεστέρως· ὑπάρχουν δύο πραγματικότητες μόνον, ἡ θεότης καὶ ἡ κτίσις, ἡ δεσποτεία καὶ ἡ δουλεία, ἡ ἁγιάζουσα δύναμις καὶ ἡ ἁγιαζομένη, ἡ φύσει ἀγαθὴ καὶ ἡ ἐκ προαιρέσεως¹⁴.

13. Εἰς τὰς ὁμιλίας «Κατὰ Σαβελλιανῶν καὶ Ἀρείου καὶ Ἀνομοίων» εἰς τὰς δύο ὁμιλίας «Περὶ πίστεως» καὶ εἰς τὰς ἐπιστολάς 71· 95· 98· 99· 105· 113· 125· 128· κ.κ.

14. Ἀνατρεπτικός 3, 2· καὶ 2, 31.

Μετά τὴν διάκρισιν αὐτὴν ἦτο πολὺ εὐκόλον εἰς αὐτὸν ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ὀνομάτων καὶ τῶν ἐνεργειῶν, τὰ ὅποια ἀποδίδει ἡ Γραφή εἰς τὸ ἅγιον Πνεῦμα νὰ ἀποδείξῃ ὅτι αὐτὸ δὲν ἀνήκει εἰς τὴν κτίσιν ἀλλ' εἰς τὴν θεότητα. Ἡ Ἁγία Γραφή, λέγει, παριστᾷ ἱκανῶς ὅτι τὸ ἅγιον Πνεῦμα δὲν ἀνήκει εἰς τὴν κτίσιν, «ἐπειδὴ γε ἀδύνατον τῆς αὐτῆς εἶναι φύσεως τὸ τε ἀγιάζον καὶ τὰ ἀγιαζόμενα, τὸ διδάσκον καὶ τὰ διδασκόμενα, τὸ ἀποκαλύπτον καὶ τὰ τῆς ἀποκαλύψεως προσδεόμενα»¹⁵. Ἄλλωστε τὴν ὁμοτιμίαν τοῦ Πνεύματος πρὸς τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν διδάσκει σαφῶς ὁ Κύριος κατὰ τὴν παράδοσιν τοῦ σωτηρίου βαπτίσματος. Κατ' αὐτὴν ἀπέστειλε τοὺς μαθητὰς νὰ βαπτίζουν εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Τὸ βάπτισμα δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ ἡ σφραγὶς τῆς πίστεως, ἡ δὲ πίστις εἶναι ἡ συγκατάθεσις περὶ τῆς θεότητος τῶν ὁμολογουμένων προσώπων. Διαφορετικὰ ὁμολογοῦμεν ὅχι τὴν θεότητα μόνον ἀλλὰ μετ' αὐτῆς καὶ ἓν κτίσμα ἢ δοῦλον. Εἶναι ὅμως παράλογον νὰ συντάσσεται πρὸς τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν ἡ κτιστὴ φύσις¹⁶.

Ὁ σύνδεσμος αὐτὸς μεταξὺ πίστεως καὶ βαπτίσματος ἢ φρονήματος καὶ βαπτίσματος ἀναπτύσσεται περισσύτερον εἰς τὸ Περὶ ἁγίου Πνεύματος ἔργον προστιθεμένης καὶ τῆς δοξολογίας. Πίστις, βάπτισμα, δοξολογία συνδέονται ἀναγκαστικῶς μεταξὺ των. Ὅπως πιστεύει κανεὶς ἔτσι καὶ βαπτίζεται καὶ ἔτσι δοξολογεῖ ἢ ὅπως βαπτίζεται ἔτσι καὶ πιστεύει καὶ δοξολογεῖ. Ὅσοι ὑποστηρίζουν ὅτι δὲν πρέπει κατὰ τὴν δοξολογίαν νὰ τάσσεται τὸ Πνεῦμα μαζὺ μὲ τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν μάχονται σαφῶς πρὸς τὴν παράδοσιν τοῦ βαπτίσματος καὶ ἀνθίστανται εἰς τὴν διαταγὴν τοῦ Θεοῦ. Ἡ συμπαράθεσις Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος εἶναι δηλωτικὴ τῆς συναφείας καὶ κοινωνίας τῶν τριῶν προσώπων. Δὲν ὑπάρχει καλύτερος τρόπος πρὸς

15. Αὐτόθι 3, 7. Εἰς τὰς παραγράφους 3, 2 - 3, 7 τοῦ Ἀνατρεπτικοῦ ἀναφέρει ὁ Βασίλειος γραφικᾶς μαρτυρίας περὶ τοῦ ὅτι τὸ Πνεῦμα εἶναι φύσει ἅγιον, ἀγιάζον τοὺς ἐπιδομένους ἀγιασμοῦ, καὶ φύσει κύριον.

16. Ἀνατρεπτικὸς 3, 5.

ἐκφρασιν αὐτῆς τῆς κοινωνίας¹⁷. Αὐτὴν δὲ τὴν συνάφειαν καὶ κοινωνίαν ἐκφράζει καὶ ὁ δοξολογικὸς τύπος «μετὰ τοῦ Υἱοῦ σὺν τῷ ἁγίῳ Πνεύματι», ὅστις εἶναι σύμφωνος πρὸς τὴν κατὰ τὸ βάπτισμα ὁμολογίαν τῆς πίστεως εἰς Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ ἅγιον Πνεῦμα¹⁸, καὶ πρὸς τὴν παράδοσιν τῶν Πατέρων¹⁹.

Ἐν τῇ θεότητι λοιπὸν ἀνήκον τὸ Πνεῦμα εὐρίσκεται εἰς πλήρη κοινωνίαν καὶ συνάφειαν πρὸς τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱόν²⁰. Ἡ συνάφεια ὁμως αὕτη καὶ κοινωνία δὲν σημαίνει ἀφανισμόν τῆς ἰδιαιτέρας ὑπάρξεως καὶ ὑποστάσεως ἐκάστου τῶν προσώπων, ὡς ἐδέχεται ὁ Σαβέλλιος. Ἰσχυρίζεται διὰ τοῦτο ὁ Βασίλειος ὅτι ἐνῶ ἡ χρῆσις τοῦ συνδέσμου «καὶ» εἰς τὴν βαπτισματικὴν ὁμολογίαν τῆς Τριάδος ἀποτελεῖ μαρτυρίαν «τῆς αἰδίου κοινωνίας καὶ ἀπαύστου συναφείας», ὁ σύνδεσμος «σὺν» εἰς τὴν δοξολογίαν «ὁμοῦ τὴν τε τῶν ὑποστάσεων ἰδιότητα καὶ τὸ ἀχώριστον τῆς κοινωνίας ἔδειξεν»²¹. Δὲν ἀσχολεῖται ἐνταῦθα περισσότερο μὲ τὴν διασάφησιν τοῦ τί κοινὸν καὶ τί ἴδιον ἔχουν τὰ πρόσωπα τῆς Τριάδος. Τοῦτο πράττει εἰς μία τῶν πρὸς τὸν Ἀμφιλόχιον ἀποσταλειαῶν ἐπιστολῶν, ἔνθα διατυπώνει τὴν ἐπικρατήσασαν εἰς τὴν ὀρθόδοξον τριαδολογίαν διαφορὰν μεταξύ οὐσίας καὶ ὑποστάσεως· «Οὐσία δὲ καὶ ὑπόστασις ταύτην ἔχει τὴν διαφορὰν ἣν ἔχει τὸ κοινὸν πρὸς τὸ καθ' ἕναστον, οἷον ἦν ἔχει τὸ ζῶον πρὸς τὸν δεῖνα ἄνθρωπον. Διὰ τοῦτο οὐσίαν μὲν μίαν ἐπὶ τῆς θεότητος ὁμολογοῦμεν, ὥστε τὸν τοῦ εἶναι λόγον μὴ διαφόρως ἀποδιδόναι· ὑπόστασιν δὲ ἰδιάζουσιν, ἕν' ἀσύγχυτος ἡμῖν καὶ τετρανωμένη ἡ περὶ Πατρός καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος ἔννοια ἐνυπόσχη . . . οἷον πατρότητα καὶ υἰότητα καὶ ἁγιασμόν»²². Ἐνδιαφέρουσα

17. Περὶ ἁγίου Πνεύματος 10, 24· Αὐτόθι 12, 28. Τὴν ἐξέλιξιν τῆς σχετικῆς διδασκαλίας τοῦ Βασιλείου παρουσιάζει ὠραιότατα ὁ Η. Dorries, εἰς τὸ μνημονευθὲν ἔργον του, σ. 8 ἔ.

18. Αὐτόθι 24, 55. 19. Αὐτόθι 27 - 29, κυρίως 27, 67 - 68.

20. Αὐτόθι 13, 30. Βλ. ἐπίσης τὰς παραγράφους 14· 46· 59· 63.

21. Αὐτόθι 25, 59· Κατὰ Σαβελλιανῶν καὶ Ἀρείου 3 ἔ., ΕΠΕ 7, 66 ἔ.

22. Ἐπιστολὴ 236, ΕΠΕ 1, 174 ἔ. Βλ. ἐπίσης Ἐπιστολὴν 214, 3, ΕΠΕ 1, 328 ἔ.

ὅμως εἶναι ἡ παρακολούθησις τῶν ἀπόψεων τοῦ πατρὸς περὶ τοῦ τρόπου τῆς ὑπάρξεως καὶ τοῦ ὑποστατικοῦ ιδιώματος τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ἃς ἐν τῷ παρόντι ἔργῳ ἐκφράζει, ἐν συσχετισμῷ πρὸς εἰς ἄλλα ἔργα αὐτοῦ ἀπαντώσας ἀπόψεις.

Εἰς τὸ παρατεθὲν ἀνωτέρω χωρίον ἐκ τῆς ἐπιστολῆς πρὸς τὸν Ἀμφιλόχιον ὡς ὑποστατικὸν ἰδίωμα τοῦ ἁγίου Πνεύματος τίθεται ὁ ἁγιασμός, τῶν δύο ἄλλων δὲ προσώπων ἡ πατρότης καὶ ἡ υἰότης ἀντιστοιχῶς. Εἰς τὸ Κατὰ Εὐνομίου ἐπίσης ἔργον, περὶ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ ὄντος τοῦ λόγου λέγεται ὅτι «κοινῆ μὲν ἡ θεότης, ιδιώματα δὲ τινὰ πατρότης καὶ υἰότης»²³. Εἰς τὴν ἐπιστολὴν δὲ 224 λέγεται πάλιν διὰ τὰ τρία πρόσωπα τῆς Τριάδος· «ὁ μὲν τῆς οὐσίας λόγος κοινός οἶον ἡ ἀγαθότης ἡ θεότης ἢ εἴ τι ἄλλο νοεῖτο· ἡ δὲ ὑπόστασις ἐν τῷ ἰδίωmati τῆς πατρότητος ἢ τῆς υἰότητος ἢ τῆς ἁγιαστικῆς δυνάμεως θεωρεῖται»²⁴. Ἡ ἀποδοχὴ ὅμως τῆς ἁγιαστικῆς δυνάμεως ἢ τοῦ ἁγιασμοῦ ὡς ὑποστατικοῦ ιδιώματος τοῦ Πνεύματος, ἐγείρει ἕτερα προβλήματα, διότι, οὕτως ἀποκλείει τοῦ ἁγιασμοῦ τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱόν. Διὰ τὸ νὰ ἔχωμεν ἀκραιφνῶς ὑποστατικὸν ἰδίωμα ἔπρεπεν, ὅπως εἰς τὴν πατρότητα δὲν μετέχουν ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα εἰς δὲ τὴν Υἰότητα ὁ Πατὴρ καὶ τὸ Πνεῦμα, οὕτω καὶ εἰς τὸν ἁγιασμόν νὰ μὴ μετέχουν ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱός. Ὁ ἁγιασμός ὅμως εἶναι κοινὸν γνώρισμα τῶν προσώπων· τοῦτο δὲ ἀναγνωρίζει καὶ ὁ Βασίλειος λέγων ὅτι «ἡ φυσικὴ ἀγαθότης καὶ ὁ κατὰ φύσιν ἁγιασμός καὶ τὸ βασιλικὸν ἀξίωμα ἐκ Πατρὸς διὰ τοῦ Μονογενοῦς ἐπὶ τὸ Πνεῦμα διήκει»²⁵.

Συνειδῶς ὁ Βασίλειος τὸ προβληματικὸν τῆς ἀποδοχῆς τοῦ ἁγιασμοῦ ὡς ἰδιαιτέρου γνωρίσματος τοῦ Πνεύματος ἀποφεύγει

23. Ἀνατρεπτικός 2, 28.

24. Ἐπιστολὴ 224, PG 32, 789 B.

25. Περὶ ἁγίου Πνεύματος 18, 47· Αὐτόθι 19, 48· «ἅγιον ὡς ἅγιος ὁ Πατὴρ καὶ ἅγιος ὁ Υἱός· τῇ μὲν γὰρ κτίσει ἐτέρωθεν ἐπεισηχθη ὁ ἁγιασμός, τῷ δὲ Πνεύματι συμπληρωτικὴ τῆς φύσεώς ἐστιν ἡ ἀγιότης . . . οὕτω κοινὰ τὰ ὀνόματα πρὸς Πατέρα καὶ Υἱὸν τῷ Πνεύματι ἐκ τῆς κατὰ τὴν φύσιν οἰκειότητος τῶν προσηγοριῶν τούτων τυχόντι».

εἰς ἑτέραν περίπτωσιν νὰ κατονομάσῃ τὸ ἰδίωμα τοῦ Πνεύματος, ἐνῶ κατονομάζει τὰ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ. «Περὶ ἐκάστου τῶν ὀνομαζομένων πάντως τινῶν ἐξαιρέσεων ἰδιωμάτων εὐσεβῶς θεωρουμένων, τοῦ μὲν Πατρὸς ἐν τῷ ἰδίωmati τοῦ πατρὸς, τοῦ δὲ Υἱοῦ ἐν τῷ ἰδίωmati τοῦ υἱοῦ, τοῦ δὲ ἁγίου Πνεύματος ἐν τῷ οἰκείῳ ἰδίωmati»²⁶. Ποῖον ὅμως εἶναι τὸ οἰκεῖον ἰδίωμα; Φαίνεται ὅτι τελικῶς ὁ Βασίλειος ἐμμένει εἰς τὸ Ἰω. 15, 26, ἀποδεχόμενος ὡς ὑποστατικὸν ἰδίωμα τοῦ Πνεύματος τὴν ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπόρευσιν. Εἰς τὴν Ἐπιστολὴν 38 λέγει ὅτι τὸ Πνεῦμα «τοῦτο γνωριστικὸν τῆς κατὰ τὴν ὑπόστασιν ἰδιότητος ἔχει, τὸ μετὰ τὸν Υἱὸν καὶ σὺν αὐτῷ γνωρίζεσθαι καὶ τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς ὑφεστάναι»²⁷. Τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς ὑφεστάναι, ὁ ἐντοπισμὸς δηλαδὴ τοῦ ἰδιαιτέρου γνωρίσματος εἰς τὴν ἀρχὴν, τὴν προέλευσιν τοῦ Πνεύματος, ὡς συμβαίνει καὶ μὲ τὰ δύο ἄλλα πρόσωπα, ἐνθὰ τὰ γνωρίσματα τῶν ἐντοπιζόνται εἰς τὴν ἀρχὴν αὐτῶν, ἀποτελεῖ τὴν ὀρθὴν τοῦ προβλήματος ἐπίλυσιν, ὀριστικοποιηθεῖσαν διὰ τοῦ Γρηγορίου Θεολόγου, ὅστις πολλαχοῦ διεκήρυξεν ὅτι ὁ μὲν Πατὴρ εἶναι ἀγέννητος, ὁ Υἱὸς γεννητὸς καὶ τὸ Πνεῦμα ἐκπορευτὸν ἢ ὁ Πατὴρ γεννήτωρ καὶ προβολεύς, ὁ Υἱὸς γέννημα καὶ τὸ Πνεῦμα πρόβλημα²⁸. Παρομοίως ἐκφράζεται ὁ Βασίλειος καὶ εἰς τὸ Περὶ ἁγίου Πνεύματος ἔργον, ἐνθὰ λέγει ὅτι τὸ ἅγιον Πνεῦμα ἔχει τὸ εἶναι ἐκ τοῦ Θεοῦ· προῆλθεν ὅμως ὄχι γεννητῶς ὅπως ὁ Υἱὸς, «ἀλλ' ὡς πνεῦμα στόματος αὐτοῦ», ὅπως δηλαδὴ ἐξέρχεται ὁ ἀὴρ ἐκ τοῦ στόματος²⁹. Εἰς τὴν Κατὰ Σαβελλίου καὶ Ἀρειανῶν ἐπίσης ὁμιλίαν ἐπαναλαμβάνει τὰ αὐτὰ σχεδὸν λέγων ὅτι «καὶ ὁ Υἱὸς παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐξῆλθε καὶ τὸ Πνεῦμα

26. Περὶ πίστεως 4, ΕΠΕ 8, 72.

27. Ἐπιστολὴ 38, ΡG 32, 329 C.

28. Λόγος 29, ΡG 36, 76 B· Λόγος 21, ΡG 35, 1096 B· Λόγος 29, ΡG 36, 76 C· Λόγος 42, ΡG 36, 477 C. Βλ. K. Holl, *Amphilochius von Ikonium in seinem Verhältnis zu den grossen Kappadoziern*, Darmstadt 1969, σ. 168 ε.

29. Περὶ ἁγίου Πνεύματος 18, 46.

ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται, ἀλλ' ὁ μὲν Υἱὸς ἐκ τοῦ Πατρὸς γεννητῶς, τὸ δὲ Πνεῦμα ἀρρήτως ἐκ τοῦ Θεοῦ»³⁰.

Τοὺς ὅρους ἀγέννητος καὶ γεννητὸς ὡς χαρακτηρίζοντας τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν καὶ «τὸ ἐκ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεσθαι» ὡς ἰδιάζον γνώρισμα τοῦ Πνεύματος χρησιμοποιοεῖ καὶ ἀλλαχοῦ ὁ Βασίλειος, μὲ ἐπιφυλακτικότητα ὅμως³¹. Ἡ ἐπιφυλακτικότης του δὲ αὕτη εἰς τὴν χρῆσιν αὐτῶν τῶν ὄρων δικαιολογεῖται ἐκ τοῦ ὅτι ἐχρησιμοποιοῦν τὸ «ἀγέννητος» καὶ «γεννητὸς» οἱ Εὐνομιανοί, διὰ νὰ ἀποδείξουν ἐκ τῆς ἀνομοιότητος τῶν ὄρων καὶ τὴν ἀνομοιότητα τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ. Τοὺς ὅρους αὐτοὺς ἐπολέμησε κατ' ἀρχὴν ὁ Βασίλειος ὡς μὴ βιβλικούς. Ἡ Γραφή δὲν χρησιμοποιοεῖ τοὺς ὅρους «ἀγέννητος» καὶ «γέννημα», ἀλλὰ τὰ ὀνόματα Πατὴρ καὶ Υἱός. Λέγεται βεβαίως ὅτι ἐγέννησεν ὁ Πατὴρ, οὐδαμοῦ ὅμως ὀνομάζεται ὁ Υἱὸς γέννημα. Δὲν ἐπιτρέπεται διὰ τοῦτο προκειμένου περὶ τῶν θείων ὀνομάτων νὰ μεταπλάσωμεν τὰς λέξεις καὶ νὰ δημιουργοῦμεν ἰδικούς μας ὅρους³².

30. ΕΠΕ 7, 82. Βλ. Π. Χρήστου, Ἡ περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος διδασκαλία τοῦ Μ. Βασιλείου, Θεσσαλονίκη 1965, σ. 9· Ἰ. Καλογήρου, Τὸ τριαδικὸν δόγμα κατὰ τὸν Δ' αἰῶνα, Θεσσαλονίκη 1965, σ. 350.

Ἐκ τῶν παρατεθέντων ἤδη χωρίων φαίνεται ὅτι ὁ Βασίλειος δέχεται τὴν ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς ἐκπόρευσιν τοῦ Πνεύματος. (Βλ. καὶ Κατὰ Σαβελιανῶν καὶ Ἀρείου 6, ΕΠΕ 7, 76). Τοῦτο ἀνεγνώρισε παλαιότερον ὁ Harnack (Dogmengeschichte 2, 295) ἐπικριθεὶς διὰ τοῦτο ὑπὸ τοῦ Schermann, ὡς μὴ ἀποδίδων τὴν σκέψιν τοῦ Βασιλείου, ὅστις κατ' αὐτὸν δέχεται διπλὴν αἰτίαν προελεύσεως τοῦ Πνεύματος, τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν (Die Gottheit des Heiligen Geistes nach den griechischen Vatern des vierten Jahrhunderts, ἐν Strassburger theologische Studien, Freiburg 1901, σ. 114). Πρὸς τὸν Schermann συμφωνεῖ καὶ ὁ Bardenhewer, Geschichte des altkirchlichen Literatur, Darmstadt 1962, τομ. 3, σ. 161. Ὁ βαθὺς ὅμως τῆς θεολογικῆς σκέψεως τῶν Καππαδοκῶν μελετητῆς K. Holl ἐπικρίνει τὴν ἐπιπολαιότητα τῶν συμπερασμάτων τοῦ Schermann, παρατηρῶν ὅτι οὐδὲν ἐκ τῶν χωρίων ἄτινα ἐπικαλεῖται συνηγορεῖ ὑπὲρ τῆς ἀπόψεώς του, διότι σφρῶς κατὰ τὸν Βασίλειον τὸ Πνεῦμα ἐκπορεύεται ἐκ τοῦ Πατρὸς μόνον (ἐνθ' ἀνωτ. σ. 140 ἐ.).

31. Ἐπιστολὴ 125, 3.

32. Ἀνατρεπτικὸς 2, 6 - 8.

Δι' αὐτὸν τὸν λόγον ἐχρησιμοποίησεν ὁ Βασίλειος κατ' ἀρχὴν διὰ τὸν καθορισμὸν τῶν ὑποστατικῶν ιδιωμάτων τοὺς ὄρους «πατρότης» καὶ «υἰότης» καὶ ὄχι «ἀγέννητος» καὶ «γεννητός», προκειμένου δὲ περὶ τοῦ Πνεύματος ἀπέφυγε νὰ δημιουργήσῃ σχετικὸν ὄρον, ἐφ' ὅσον δὲν εἶχεν ἐπαρκῆ γραφικὰ ἐρείσματα. Διὰ λόγους τακτικῆς ὁμως ἀπεδέχθη τελικῶς τὴν χρῆσιν αὐτῶν τῶν ὄρων προσδώσας εἰς αὐτοὺς ὀρθόδοξον περιεχόμενον, διὰ νὰ πολεμήσῃ μὲ τὰ αὐτὰ ὄπλα τοὺς Ἄνομοίους. Ἄν, λέγει, δεχθῆ κανεὶς ὅτι τὸ ἀγέννητον καὶ τὸ γεννητὸν δὲν ἀναφέρονται εἰς τὴν οὐσίαν, ἀλλ' εἶναι γνωριστικαὶ ιδιότητες, αἱ ὁποῖαι ὀδηγοῦν εἰς τὴν ἀσύγχυτον ἔννοιαν τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ, τότε ἀποφεύγει τὴν ἀσέβειαν καὶ εἶναι καὶ λογικῶς συνεπής. Διότι αἱ ιδιότητες διαιροῦν τὸ κοινὸν τῆς οὐσίας μὲ τὰ χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα ἐκάστου προσώπου, δὲν βλάπτουν ὁμως τὸ ὁμοφυὲς τῆς οὐσίας· «οἷον κοινή μὲν ἢ θεότης, ιδιώματα δὲ τινὰ πατρότης καὶ υἰότης»³³. Ἡ ἐκ λόγων λοιπὸν πολεμικῆς τακτικῆς κατὰ τῶν Ἀρειανῶν χρησιμοποίησις τῶν ὄρων «γεννητός» καὶ «ἀγέννητος» ὑπὸ ὀρθόδοξον περιεχόμενον, παρέσχεν εἰς τὸν Γρηγόριον Θεολόγον τὸ ἔδαφος πρὸς δημιουργίαν καὶ διὰ τὸ Πνεῦμα τοῦ ὄρου «ἐκπορευτόν». Ὅποιος ἀρέσκειται, λέγει, νὰ δημιουργῆ ὀνόματα, ἄς λέγῃ καὶ ἄς ἔννοιῃ ὀρθοδόξως τὸ ἀγέννητον καὶ τὸ γεννητὸν καὶ τὸ ἐκπορευτόν³⁴.

— Εἰς τι χωρίον τοῦ Περὶ ἀγίου Πνεύματος ἔργου λέγει ὁ Βασίλειος ὅτι ναὶ μὲν τὸ Πνεῦμα προέρχεται ἐκ τοῦ Πατρὸς ὄχι ὁμως γεννητῶς ὅπως ὁ Υἱός, ἀλλ' ὅπως προέρχεται ὁ ἀήρ, ἢ ἀναπνοή ἐκ τοῦ στόματος. Ὁ τρόπος πάντως τῆς ὑπάρξεώς του παραμένει ἄρρητος. Παραθέτομεν τὸ χωρίον, διότι θὰ συζητήσωμεν ἐπ' αὐτοῦ· «ἐκ τοῦ Θεοῦ εἶναι λέγεται οὐχ ὡς τὰ πάντα ἐκ τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ὡς ἐκ τοῦ Θεοῦ προελθόν· οὐ γεννητῶς ὡς ὁ Υἱός, ἀλλ' ὡς πνεῦμα στόματος αὐτοῦ . . . τῆς μὲν οἰκειότητος δηλουμένης

33. Αἰ-ἔθι 2, 28· 1, 5.

34. Λόγος 42, PG 36, 477 C. «Τὸ μὲν οὖν ἀγέννητον καὶ τὸ γεννητὸν καὶ τὸ ἐκπορευτόν λεγέσθω τε καὶ νοεῖσθω, εἴ τῳ φίλον δημιουργεῖν ὀνόματα».

έντεῦθεν τοῦ δὲ τρόπου τῆς ὑπάρξεως ἀρρήτου φυλασσομένου»³⁵. Παραλληλιζονται ἐνταῦθα ὁ τρόπος τῆς ὑπάρξεως τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος· ἐκ τῆς συγκρίσεως δὲ προκύπτει ὅτι τὸ Πνεῦμα δὲν προέρχεται διὰ γεννήσεως, ὅπως ὁ Υἱός, ἀλλὰ δι' ἐκπορεύσεως. Εἰς τὴν συνέχειαν λέγεται ὅτι ὁ τρόπος τῆς ὑπάρξεως τοῦ Πνεύματος εἶναι ἄρρητος. Αὐτὸ ὅμως δὲν συσχετίζεται πρὸς τὸν τρόπον τῆς ὑπάρξεως τοῦ Υἱοῦ, διὰ τὸ νὰ συναγάγωμεν ὅτι ἡ γέννησις, ὡς τρόπος ὑπάρξεως τοῦ Υἱοῦ, εἶναι περισσότερο προσιτὴ εἰς τὴν ἀνθρωπίνην ἀντίληψιν³⁶. Τὸ ἄρρητον τοῦ τρόπου τῆς γεννήσεως τοῦ Υἱοῦ ἐξέφρασεν ὁ Βασιλείος εἰς τὸ Κατὰ Εὐνομίου ἔργον, ἔνθα κατ' ἀντίστοιχον ἀκριβῶς τρόπον λέγει· «γέννησιν δὲ τῇ ἀγιωσύνη καὶ τῇ ἀπαθείᾳ τοῦ Θεοῦ πρέπουσαν ἐνοεῖν τὸν μὲν τρόπον, καθ' ὃν ἐγέννησεν ὁ Θεός, ὡς ἄρρητον καὶ ἀπερινόητον ἀφιέντα, πρὸς δὲ τὴν κατ' οὐσίαν ὁμοιότητα, ἐκ τῆς τοῦ γεννᾶν προσηγορίας ὀδηγούμενον»³⁷. Ταῦτα ἐντάσσονται εἰς τὴν βασικὴν τοῦ Βασιλείου θέσιν, ἣν ἀντιπαρατάσσει πρὸς τοὺς Εὐνομιανοὺς, ὅτι δὲν δυνάμεθα νὰ γνωρίζωμεν τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ μόνον τὰς ἐνεργείας· τὰ ὑποστατικὰ ἰδιώματα δὲν εἶναι βεβαίως ἡ οὐσία εἰ μὴ γνωρίσματα «ἐπιθεωρούμενα τῇ οὐσίᾳ»³⁸. Δὲν ἀποτελοῦν πάντως ἐνεργείας τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν κόσμον, ἀλλ' εἶναι ἐνδοτριαδικαὶ σχέσεις, τὸ ἄρρητον τῶν ὁποίων ἐκφράζει συνολικῶς ὁ Βασιλείος· «ἄρρητός τις καὶ ἀκατανόητος ἐν τούτοις καταλαμβάνεται καὶ ἡ κοινωνία καὶ ἡ διάκρισις, οὔτε τῆς τῶν ὑποστάσεων διαφορᾶς τὸ τῆς φύσεως συνεχῆς διασπώ-

35. Περὶ ἁγίου Πνεύματος 18, 46.

36. Τὴν ἀποψιν αὐτὴν δέχονται ὁ καθηγητὴς Π. Χρήστου, Ἡ περὶ ἁγίου Πνεύματος διδασκαλία τοῦ Μ. Βασιλείου, Θεσ/νίκη 1965, σ. 9 ἐ., καὶ ὁ Κ. Holl, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 138 ἐ.

37. Ἀνατρεπτικός 2, 22· Αὐτόθι 2, 24· «Καὶ μὴ μοι λέγε· τίς δὲ ἡ γέννησις· καὶ ποταπή· καὶ πῶς ἂν γένοιτο αὕτη· οὐ γὰρ ἐπειδὴ ὁ τρόπος ἄρρητος καὶ ἀπερινόητος παντελῶς, ἤδη καὶ τὸ πάγιον τῆς εἰς Πατέρα καὶ Υἱὸν πίστεως ἐκβαλοῦμεν».

38. Ἀνατρεπτικός 2, 28.

σης, οὔτε τῆς κατὰ τὴν οὐσίαν κοινότητος τὸ ἰδιάζον τῶν γνωρισμάτων ἀναχεούσης»³⁹.

Ἐπὶ αὐτὴν τὴν ἔννοιαν τοῦ ἄρρητου τῆς ὑπάρξεως ὄχι μόνον τοῦ Πνεύματος ἀλλὰ καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ γενικῶς τῶν ἐνδοτριαδικῶν σχέσεων, πρέπει νὰ ἐρμηνευθῇ καὶ ἕτερον χωρίον τοῦ Βασιλείου· «ἐπειδὴ καὶ ὁ Υἱὸς παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐξῆλθε καὶ τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται· ἀλλ' ὁ μὲν Υἱὸς ἐκ τοῦ Πατρὸς γεννητῶς, τὸ δὲ Πνεῦμα ἄρρητως ἐκ τοῦ Θεοῦ»⁴⁰. Ἐφ' ὅσον ἀλλαχοῦ ὡς εἶδομεν διακηρύσσει ὁ Βασίλειος τὸ ἄρρητον τοῦ τρόπου τῆς ὑπάρξεως καὶ τοῦ Υἱοῦ, δὲν πρέπει ἐνταῦθα τὸ γεννητῶς νὰ τὸ ἐκλάβωμεν ὡς κατὰ τρόπον καταληπτὸν συμβαῖνον. Τὸ ἄρρητον πάντως τοῦ τρόπου τῆς ὑπάρξεως τοῦ Πνεύματος οὐδεμίαν ἐπίπτωσιν ἐπὶ τῆς πίστεως ἔχει· πρόκειται περὶ ἀκινδύνου ἀγνοίας ὡς λέγει ὁ Βασίλειος⁴¹.

β) Αἱ ἐνεργεῖαι τοῦ Πνεύματος.

Ἐξόχως ἐνδιαφέρουσα εἶναι ἡ διδασκαλία τοῦ ἔργου περὶ τῶν ἐνεργειῶν τοῦ Πνεύματος. Αὗται καταλαμβάνουν ὅλον τὸν χρόνον ἀπὸ τῆς δημιουργίας μέχρι τῶν ἐσχάτων, ἀποσκοποῦσαι εἰς τὴν τελείωσιν τῶν λογικῶν ὄντων. Τὴν ἄλογον κτίσιν φαίνεται νὰ ἐξαιρῇ ὁ Βασίλειος τῆς ἐνεργείας τοῦ Πνεύματος⁴². Ὁ Πατὴρ εἶναι ἡ προκαταρκτικὴ αἰτία τῶν ὄντων, διὰ τῆς βουλήσεως δὲ αὐτοῦ ὑφίστανται ταῦτα. Ὁ Υἱὸς εἶναι ἡ δημιουργικὴ αἰτία, ὁ ἐνεργῶν κατὰ τὴν δημιουργίαν. Τὸ Πνεῦμα εἶναι ἡ τελειωτικὴ αἰτία, ἡ ἐνεργοῦσα τὸν ἁγιασμόν καὶ τὴν διάμονὴν ἐν αὐτῷ. Τὸ ἔργον δὲ αὐτὸ τοῦ Πνεύματος ἤρξατο πρὸ τῆς δημιουρ-

39. Ἐπιστολὴ 38, 4.

40. Κατὰ Σαβελλιανῶν καὶ Ἀρείου 7, ΕΠΕ 7, 82.

41. Ἀνατρεπτικὸς 3, 6. Κατὰ Σαβελλιανῶν καὶ Ἀρείου 6, ΕΠΕ 7, 78.

42. Περὶ ἁγίου Πνεύματος 9, 22· «πάση δυνάμει λογικῇ πρὸς τὴν τῆς ἀληθείας εὑρεσιν οἷόν τινα καταφάνειαν δι' ἑαυτοῦ παρεχόμενον». Βλ. Π. Χρήστου, ἐνθ. ἀνωτ., σ. 14.

γίας τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου, ὅτε τὸ Πνεῦμα ἐνήργησε τὸν ἁγιασμὸν καὶ τὴν τελείωσιν τῶν ἀγγελικῶν δυνάμεων, αἱ ὁποῖαι δὲν εἶναι ἐκ φύσεως ἅγιοι, ἀλλ' ἔλαβον ἔξωθεν τὸν ἁγιασμὸν ἐκ τοῦ Πνεύματος καὶ ἐχώρησαν εἰς τὴν τελείωσιν. Ἡ ἐν τῷ πνευματικῷ κόσμῳ ἁρμονία καὶ τάξις ὀφείλεται εἰς τὴν ἐπιστασίαν τοῦ Πνεύματος. Ἡ πτώσις τῶν πονηρῶν δυνάμεων ἀποδεικνύει τὴν ἰσόροπον θέσιν τῶν πνευμάτων μεταξύ ἀρετῆς καὶ χακίας. Ἐμμένοντα ἐλευθέρως ἐν τῷ ἀγαθῷ τὰ ἀγαθὰ πνεύματα ἐστερεώθησαν ὑπὸ τοῦ Πνεύματος καὶ κατέστησαν ἄτρεπτα πρὸς τὴν κακίαν διὰ τῆς βοηθείας τοῦ Πνεύματος ⁴³.

Ἐνεργῶς μετέχει τὸ Πνεῦμα εἰς τὴν πραγματοποίησιν τοῦ σωτηριώδους περὶ τοῦ ἀνθρώπου σχεδίου τοῦ Θεοῦ. Αἱ εὐλογίαι τῶν Πατριαρχῶν, ἡ βοήθεια τοῦ μωσαϊκοῦ νόμου, οἱ τύποι, αἱ προφητεῖαι, τὰ πολεμικὰ ἀνδραγαθήματα, τὰ θαύματα τῶν δικαίων ὀφείλονται εἰς τὴν δρᾶσιν τοῦ Πνεύματος. Παρίστατο κατόπιν κατὰ τὴν ἐνσάρκωσιν καὶ τὴν χρῆσιν τοῦ Κυρίου, εἰς τὰς ἐνεργείας τοῦ ὁποίου ἦτο πάντοτε παρὸν. Ἰδιαιτέρως δὲ δρᾶ καὶ ἐνεργεῖ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ πρὸς οἰκείωσιν τοῦ πραγματοποιηθέντος ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ σωτηριώδους ἔργου. Ἡ οἰκείωσις αὕτη ἄρχεται διὰ τοῦ βαπτίσματος, ἐνθα ἐπιτυγχάνεται μία ἀνακαίνισις τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ ἐπ'ἀνόδος εἰς τὴν πρὸ τῆς πτώσεως κατάστασιν καὶ εἰς τὴν πρὸς τὸν Θεὸν οἰκείωσιν, ἀντὶ τῆς παρεμβληθείσης ἀλλοτριώσεως, προϋποθέτει τὴν διακοπὴν τῆς ἀκολουθίας τοῦ προτέρου βίου. Ἡ νέκρωσις τοῦ παλαιοῦ ἀνθρώπου ἐπιτυγχάνεται διὰ τῆς ἐν τῷ ὕδατι τοῦ βαπτίσματος ταφῆς, τὸ ζωτικὸν ὁμῶς καὶ δυναμικὸν στοιχεῖον τοῦ ἀνισταμένου νέου ἀνθρώπου εἶναι τὸ ἅγιον Πνεῦμα ⁴⁴.

43. Αὐτόθι 16, 38· 19, 49. Βλ. πλείονα ἐν Ὀλυμπίας Παπαδοπούλου-Τσανανᾶ, Ἡ ἀνθρωπολογία τοῦ Μ. Βασιλείου, Θεσσαλονίκη 1970, σ. 26 ἐ. καὶ τὴν εἰδικὴν μελέτην τοῦ Α. Heising, *Der Heilige Geist und die Heiligung der Engel in der Pneumatologie des Basilius von Cäsarea*, ἐν *Zeitschrift für Katholische Theologie* 87 (1965), 299 - 300.

44. Αὐτόθι 16, 39· 19, 49· 15, 35.

Ἐπεξηγῶν δὲ τὸν τρόπον τῆς ἐνεργείας τοῦ Πνεύματος παρατηρεῖ ὅτι τὸ Πνεῦμα εἶναι ὅ,τι εἶναι τὸ εἶδος διὰ τὴν ὕλην, ἡ δύναμις εἰς τὸν δεκτικὸν αὐτῆς, καὶ ἡ ἕξις εἰς αὐτὸν ποῦ τὴν ἔχει. Παρίσταται πάντοτε εἰς τοὺς ἀξίους ἡ δύναμις τοῦ Πνεύματος, χωρὶς νὰ ἐνεργῇ ὅμως πάντοτε. Ἡ ἐνέργεια συναρτᾶται πρὸς τὰς ἐκάστοτε χρείας⁴⁵. Ἡ οἰκείωσις δὲ τοῦ Πνεύματος δὲν ἐπιτυγχάνεται διὰ τοπικῆς μηχανικῆς προσεγγίσεως αὐτοῦ, ἀλλὰ διὰ τοῦ χωρισμοῦ ἀπὸ τῶν παθῶν. Ταῦτα δημιουργοῦν φιλιαν πρὸς τὴν σάρκα καὶ ἀλλοτριώνουν τὸν ἄνθρωπον ἐκ τοῦ Θεοῦ. Ἡ κάθαρσις ἐκ τῶν παθῶν ἐπαναφέρει τὸν ἄνθρωπον εἰς τὴν ἀρχαίαν μορφήν, καὶ ἐπαναδίδει εἰς αὐτὸν καθαρὸν ὄμμα. Μὲ καθαρὰν λοιπὸν ὄρασιν καὶ μὲ τὴν ἐποπτικὴν δύναμιν, τὴν ὁποίαν ὡς ἄλλος ἥλιος χαρίζει ὁ Παράκλητος, εἶναι δυνατὸν νὰ ἰδῇ ὁ ἄνθρωπος ἐν τῷ Παρακλήτῳ τὴν εἰκόνα τοῦ ἀοράτου, τὸν Υἱὸν δηλαδὴ, καὶ εἰς τὴν εἰκόνα αὐτὴν νὰ κατοπτρεύσῃ τὸ ἄρρητον ἀρχέτυπον κάλλος⁴⁶. Ἀποτελεῖ τὴν φωτιστικὴν δύναμιν τὸ Πνεῦμα, διὰ τῆς ὁποίας παρέχεται εἰς τοὺς φιλοθεάμονας, ὄχι ἐξωτερικῶς, ἀλλ' ἐν τῷ Πνεύματι, διὰ μιᾶς ἐμπνευματώσεως θὰ ἐλέγομεν, ἡ ἐποπτικὴ δύναμις διὰ τὴν ἀναγωγὴν εἰς τὸ ὑπέρκαλον θέαμα τοῦ ἀρχετύπου⁴⁷. Ἐκ τῆς κοινωνίας δὲ αὐτῆς πρὸς τὸ Πνεῦμα συντελεῖται μία πνευματικὴ μεταμόρφωσις, γίνονται καὶ αἱ ψυχαὶ πνευματικαὶ καὶ δύνανται καὶ αὐταὶ νὰ ἀποστίλβουν καὶ νὰ μεταδίδουν καὶ εἰς ἑτέρους τὸ φῶς. Εἰς αὐτὴν τὴν μεταμόρφωσιν καὶ τὴν ἔλλαμψιν ὀφείλονται τὰ ποικίλα χαρίσματα τοῦ Πνεύματος καὶ ἡ πνευματικὴ διακόσμησις τῆς Ἐκκλησίας⁴⁸. Δὲν ὑπάρχει γενικῶς δωρεά, ἡ ὁποία νὰ μὴ ὀφείλεται εἰς τὴν ἐνέργειαν τοῦ Πνεύματος⁴⁹.

Ἀκόμη καὶ κατὰ τὸν μέλλοντα αἰῶνα δὲν παύει ἐνεργοῦν τὸ ἅγιον Πνεῦμα. Ὁ στέφανος τῶν δικαίων οὐδὲν ἄλλο εἶναι παρά ἡ χάρις τοῦ Πνεύματος, ἡ ὁποία θὰ παρασχεθῇ τότε δαψι-

45. Αὐτόθι 16, 61· 9, 22.   46. Αὐτόθι 9, 23· 22, 53· 26, 64.

47. Αὐτόθι 18, 47.   48. Αὐτόθι 9, 23· 21, 52· 17, 39.

49. Αὐτόθι 24, 55.

λῶς καὶ οὐχὶ ἐκ μέρους μόνον καὶ ὡς ἀρραβῶν. «Διὰ Πνεύματος ἁγίου ἢ εἰς παράδοσιν ἀποκατάστασις, ἢ εἰς βασιλείαν οὐρανῶν ἄνοδος, ἢ εἰς υἰοθεσίαν ἐπάνοδος, ἢ παρρησία τοῦ καλεῖν ἑαυτῶν πατέρα τὸν Θεόν, κοινωνὸν γενέσθαι τῆς χάριτος τοῦ Χριστοῦ, τέκνον φωτὸς χρηματίζειν, δόξης ἀϊδίου μετέχειν, καὶ ἀπαξ-πλῶς ἐν παντὶ πληρώματι εὐλογίας γενέσθαι ἐν τε τῷ παρόντι αἰῶνι ἐν τε τῷ μέλλοντι... Εἰ γὰρ ὁ ἀρραβῶν τοιοῦτος, ἡλίκον τὸ τέλειον; Καὶ εἰ ἡ ἀπαρχὴ τοσαύτη, τίς ἡ τοῦ ὄλου πλήρωσις;»⁵⁰

Ἡ ἀναφορὰ τοῦ Βασιλείου εἰς τὰς ἐνεργείας τοῦ ἁγίου Πνεύματος, διὰ τῶν ὁποίων τελικῶς ἐπιτυγχάνεται ἡ θέωσις τοῦ ἀνθρώπου⁵¹, δὲν γίνεται ἄνευ λόγου. Ἐκτὸς τοῦ καθαρῶς παιδευτικοῦ σκοποῦ, ἔχει καὶ πολεμικὴν σκοπιμότητα. Ἐπιδιώκει ἐπὶ τῇ βάσει καὶ τῶν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ βιουμένων ἐμπειριῶν νὰ ἀποδείξῃ τὴν θεότητα τοῦ Πνεύματος, ἐπαναλαμβάνων οὕτως ὅ,τι ὁ Ἀθανάσιος ἔκαμε διὰ τὸν Υἱόν, τὴν σωτηριολογικὴν δηλαδὴ θεμελιώσιν τῆς θεότητος αὐτοῦ⁵². Τὸ νὰ κατορθωθῇ νὰ γίνῃ ὁ ἄνθρωπος ἀπὸ δούλου ἐλεύθερος, νὰ ἀποκληθῇ υἱὸς Θεοῦ, νὰ ζωοποιηθῇ δὲν εἶναι ἔργον κτίσματος, ἀλλὰ τοῦ ἐν τῇ θεότητι ἀνήκοντος ἁγίου Πνεύματος: «Πῶς γὰρ οἰκειώσῃ Θεῷ ὁ ἀλλότριος; πῶς δὲ ἐλευθερώσῃ, αὐτὸς ἔνοχος ὢν τῷ ζυγῷ τῆς δουλείας;»⁵³. Ὅπως λέγει δὲ εἰς τὸ Κατὰ Εὐνομίου ἔργον, «πῶς τὸ ἐτέρους θεοποιοῦν, αὐτὸ τῆς θεότητος ἀπολείπεται;»⁵⁴.

Δι' ὅσων ἐπίσης περὶ τῶν ἐνεργειῶν τοῦ Πνεύματος λέγει δικαίωνει θεολογικῶς ὁ Βασίλειος τὴν χρῆσιν τοῦ διπλοῦ δοξολογικοῦ τύπου, ἐξ αἰτίας τῆς ὁποίας κατηγορήθη ὡς καινοτόμος καὶ νεωτεριστής. Διακρίνει τὴν ἐν τῇ Τριάδι προαιώνιον τοῦ Πνεύ-

50. Αὐτόθι 15, 36· 16, 40.

51. Αὐτόθι 9, 23· «Ἐνεῦθεν (ἐκ τοῦ ἁγ. Πνεύματος) ... ἢ ἐν Θεῷ διαμονή, ἢ πρὸς Θεὸν ὁμοίωσις, τὸ ἀκρότατον τῶν ὀρεκτῶν Θεὸν γενέσθαι».

52. Βλ. σ. 15 παρόντος τόμου.

53. Αὐτόθι 13, 29.

54. Ἀνατρεπτικὸς 3, 5. Τὸ αὐτὸ ἐπανέλαβε καὶ ὁ Γρηγόριος Θεολόγος: «εἰ μὴ Θεὸς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, θεωθῆτω πρῶτον καὶ οὕτω θεοῦτω μετὸν ὁμότιμον». Λόγος 34, 12, PG 36, 252.

ματος ὑπαρξιν καὶ ἄπαστον διαμονὴν ἀπὸ τῆν δρᾶσιν αὐτοῦ ἐν τῷ κόσμῳ. Ὅταν λοιπὸν ἀναφερώμεθα εἰς τὴν οἰκειαν ἀξίαν τοῦ Πνεύματος, εἰς τὴν προαιωνίαν ὑπαρξιν αὐτοῦ, τότε χρησιμοποιοῦμεν πρὸς δῆλωσιν τῆς συνυπάρξεως αὐτοῦ πρὸς τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν τὰς προθέσεις «σὺν» καὶ «μετά». Ὅταν ὅμως ἐνοοῦμεν τὴν χάριν αὐτοῦ πρὸς τοὺς ἀνθρώπους χρησιμοποιοῦμεν τὴν πρόθεσιν «ἐν», διότι δι' αὐτῆς δηλώνομεν τὴν ἀνθρωπίνην ἀσθένειαν, ὅτι δηλαδὴ τὰ πάντα καὶ αὐτὴν ἀκόμη τὴν δοξολόγησιν τοῦ Θεοῦ τὰ ἐπιτελοῦμεν «ἐν Πνεύματι» καὶ ὅχι μὲ τὰς ἰδικὰς μας δυνάμεις ⁵⁵. Ἐπὶ πλέον δὲ ὅπως ὁ Υἱὸς εἶναι ἡ εἰκὼν τοῦ Πατρὸς καὶ ἐν αὐτῷ ὁρῶμεν τὸν Πατέρα, ἔτσι καὶ τὸ Πνεῦμα εἶναι ἡ εἰκὼν τοῦ Υἱοῦ καὶ «ἐν» αὐτῷ καθρεπτίζεται ἡ θεότης τοῦ Κυρίου. Εἶναι ἀδύνατον χωρὶς τὸν φωτισμὸν τοῦ Πνεύματος νὰ ἀναχθῶμεν εἰς τὴν ἐποπτείαν τῆς εἰκόνας τοῦ ἀοράτου Θεοῦ. Μία ὁδὸς μόνον θεογνωσίας ὑπάρχει: «ἀπὸ ἐνὸς Πνεύματος διὰ τοῦ ἐνὸς Υἱοῦ ἐπὶ τὸν ἕνα Πατέρα» ⁵⁶.

55. Αὐτόθι 26, 63.

56. Αὐτόθι 26, 64· 18, 47.

ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΚΑΙΣΑΡΕΙΑΣ

ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ

ΔΟΓΜΑΤΙΚΑ

2

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΠΝΕΥΜΑΤΟΣ

Πρὸς τὸν Ἀμφιλόχιον ἐπίσκοπον Ἰκονίου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄

Προοίμιον, ἐν ᾧ ὅτι ἀναγκαῖαι αἱ περὶ τῶν μικροτάτων μερῶν
τῆς θεολογίας ἔρευναι.

1. Ἐπήνεσα τὸ φιλομαθές σου καὶ φιλόπονον τοῦ τρόπου,
καὶ ἤσθην γε ὑπερφυῶς τῷ ἐπιστατικῷ καὶ νηφαλίῳ τῆς δια-
5 νοίας, δι' ἧς οὐδεμίαν ἀδιερεύνητον οἶμι χρῆναι καταλιμπάνειν
φωνήν, τῶν ὅσαι περὶ Θεοῦ κατὰ πᾶσαν χρείαν τοῦ λόγου προ-
φέρονται, ᾧ φίλη κεφαλή καὶ τιμιωτάτη μοι πασῶν, ἀδελφὲ
Ἀμφιλόχιε. Καλῶς γὰρ ἀκούσας τῆς παραιρέσεως τοῦ Κυρίου,
ὅτι «Πᾶς ὁ αἰτῶν λαμβάνει, καὶ ὁ ζητῶν εὐρίσκει», τῇ περὶ
10 τὸ αἰτεῖν ἐμμελεία, καὶ τὸν ὀκνηροτάτόν μοι δοκεῖς ἂν διανα-
στήσαι πρὸς τὴν μετάδοσιν. Ἐκεῖνο δέ σου καὶ πλέον ἄγαμαι,
ὅτι οὐ πείρας ἔνεκεν κατὰ τοὺς πολλοὺς τῶν νῦν τὰς ἐρωτήσεις
προτείνῃ, ἀλλὰ τοῦ ὅπερ ἐστὶν αὐτὸ τὸ ἀληθές ἐξευρεῖν. Τῶν
μὲν γὰρ ὠτακουστούντων νῦν καὶ διερωτώντων ἡμᾶς εὐθηνία

---

1. Λουκ. 11, 10.

ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΚΑΙΣΑΡΕΙΑΣ

ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ

ΔΟΓΜΑΤΙΚΑ

2

ΠΕΡΙ ΑΓΙΟΥ ΠΝΕΥΜΑΤΟΣ

Πρὸς τὸν Ἀμφιλόχιον ἐπίσκοπον Ἰκονίου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄

Εἰσαγωγή, εἰς τὴν ὁποίαν γίνεται λόγος περὶ τοῦ ὅτι εἶναι ἀναγκαῖα ἡ ἔρευνα τῶν πλέον μικρῶν θεμάτων τῆς θεολογίας.

1. Ἐπαινῶ τὴν φιλομάθειαν καὶ τὸν ζῆλον σου καὶ χαίρω ὑπερβαλλόντως διὰ τὴν ἐρευνητικότητα καὶ τὴν σύνεσιν τῆς διανοίας σου, τὰ ὁποῖα σέ ὠθοῦν νὰ νομίζης ὅτι δὲν πρέπει νὰ ἀφήνωμεν ἀδιερεύνητον καμμίαν λέξιν, ἀπὸ ὅσας ἀναγκαστικῶς χρησιμοποιοῦμεν εἰς τὸν λόγον μας περὶ τοῦ Θεοῦ, ἀγαπητὲ καὶ ἐντιμότητέ μου ἀδελφέ Ἀμφιλόχιε.

Διότι, ἐπειδὴ κατενόησες καλῶς τὴν παραίνεσιν τοῦ Κυρίου ὅτι «ὅποιος ζητᾷ λαμβάνει καὶ ὅποιος ψάχνει εὕρισκει»¹, μοῦ φαίνεται ὅτι μὲ τὴν ἐπιμονὴν σου εἰς τὸ νὰ ζητᾷς θὰ ἠμποροῦσες νὰ παρακινήσῃς καὶ τὸν πιὸ ὀκνηρὸν νὰ μεταδώσῃ ὅ,τι γνωρίζει. Περισσότερον δὲ σοῦ θαυμάζω τὸ ὅτι ὑποβάλλεις τὰς ἐρωτήσεις ὄχι ἀπλῶς διὰ νὰ μὲ δοκιμάσῃς, ὅπως κάμνουν τώρα πολλοί, ἀλλὰ διὰ νὰ βρῆς πραγματικὰ τὴν ἀλήθειαν. Ἄλλωστε ὑπάρχει ἀφθονία πολλὴ ἀπ' αὐτοὺς πού ἀκοῦν μὲ περιέργειαν καὶ μὲ ἐρωτοῦν ἐπιμόνως. Εἶναι ὁμως ἀπὸ

πολλή. Φιλομαθεῖ δὲ ψυχῇ, καὶ πρὸς ἀγνοίας ἴασιν τὴν ἀλήθειαν ἐκζητούση χαλεπώτατον ἐντυχεῖν. Ὡς γὰρ παγίς θηρατῶν, καὶ πολεμουμένων ἐνέδρα, κεκρυμμένον τὸν δόλον καὶ ἐγκατάσκευον ἔχει τὰ τῶν πολλῶν ἐρωτήματα, οἳ προβάλλουσι λό-
5 γους, οὐχ ἵνα τι χρήσιμον λάβωσιν ἐξ αὐτῶν, ἀλλ' ὅπως, ἐὰν μὴ συμβαινούσας τῇ ἑαυτῶν ἐπιθυμίᾳ τὰς ἀποκρίσεις εὗρωσι, ταύτην ἀφορμὴν δικαίαν ἔχειν δόξωσι τοῦ πολέμου.

2. Εἰ δὲ τῷ («Ἀνοήτῳ ἐπερωτήσαντι σοφία λογισθήσεται»), τὸν συνετὸν ἀκροατὴν, τὸν ὑπὸ τοῦ προφήτου τῷ θαυμαστῷ
10 συμβούλῳ παραξενυχθέντα, πόσου ἄξιον λογισόμεθα; Ἡ ποῦ δίκαιον, πάσης μὲν ἀποδοχῆς ἀξιοῦν, προάγειν δὲ εἰς τὸ πρόσω, συνεφαπτομένους αὐτῷ τῆς σπουδῆς, καὶ πάντα συνεκπονοῦν-
τας, ἐπειγομένῳ πρὸς τὴν τελείωσιν. Τὸ γὰρ μὴ παρέργως ἀκούειν τῶν θεολογικῶν φωνῶν, ἀλλὰ πειρᾶσθαι τὸν ἐν ἐκάστη
15 λέξει καὶ ἐν ἐκάστη συλλαβῇ κεκρυμμένον νοῦν ἐξιχνεύειν, οὐκ ἀργῶν εἰς εὐσέβειαν, ἀλλὰ γνωριζόντων τὸν σκοπὸν τῆς κλή-
σεως ἡμῶν· ὅτι πρόκειται ἡμῖν ὁμοιωθῆναι Θεῷ, κατὰ τὸ δυ-
νατὸν ἀνθρώπου φύσει. Ὁμοίωσις δέ, οὐκ ἄνευ γνώσεως· ἢ δὲ γνώσις, οὐκ ἐκτὸς διδαγμάτων. Λόγος δὲ διδασκαλίας
20 ἀρχή· λόγου δὲ μέρη συλλαβαὶ καὶ λέξεις. Ὡστε οὐκ ἔξω σκο-
ποῦ γέγονε τῶν συλλαβῶν ἢ ἐξέτασις. Οὐ μὴν ὅτι μικρά, ὡς ἂν τῷ δόξαι, τὰ ἐρωτήματα, διὰ τοῦτο καὶ παροφθῆναι ἄξια· ἀλλ' ἐπειδὴ δυσθήρατος ἢ ἀλήθεια, πανταχόθεν ἡμῖν ἐξιχνευτέα. Εἰ γὰρ ὥσπερ αἱ τέχναι, οὕτω καὶ ἡ τῆς εὐσεβείας ἀνάληψις
25 ταῖς κατὰ μικρὸν προσθήκαις αὖξεται, οὐδενὸς ὑπεροπτεόν τοῖς εἰς τὴν γνώσιν εἰσαγομένοις· ὡς εἴ τις τῶν πρώτων στοι-

τά πιό δύσκολα πράγματα νά συναντήσης ψυχὴν, ποὺ νά εἶναι φιλομαθὴς καὶ νά ἀποζητᾷ τὴν ἀλήθειαν, διὰ νά ἰατρεύσῃ τὴν ἄγνοιαν. Διότι ὅπως ἡ παγίς τῶν κυνηγῶν καὶ ἡ ἐνέδρα τῶν πολεμιστῶν ἔτσι καὶ αἱ ἐρωτήσεις τῶν πολλῶν ἔχουν τὸν δόλον κρυμμένον καὶ ἐνσωματωμένον· αὐτοὶ ὑποβάλλουν ἐρωτήσεις, ὄχι διὰ νά πάρουν ἀπὸ αὐτὰς κάτι χρήσιμον, ἀλλὰ διὰ νά φανοῦν ὅτι ἔχουν δικαίαν ἀφορμὴν πολέμου, εἰς περίπτωσιν ποὺ δὲν εὔρουν τὰς ἀπαντήσεις νά συμφωνοῦν μὲ τὰς ἐπιθυμίας των.

2. Ἄν δὲ εἰς τὸν ἀνόητον ποὺ ἐρωτᾷ ἀναγνωρίζεται σοφία², πόσον ἄξιον θὰ θεωρήσωμεν τὸν συνετὸν ἀκροατὴν, ὁ ὁποῖος ἀπὸ τὸν προφήτην παραλληλίζεται μὲ θαυμαστὸν σύμβουλον³; Εἶναι πράγματι δίκαιον νά ἀξιῶσωμεν κάθε ἔπαινον καὶ νά ὀδηγήσωμεν εἰς μεγαλυτέραν πρόοδον αὐτοὺς ποὺ συμμερίζονται τὸν ζῆλον καὶ συμπάσχουν εἰς ὅλα μὲ αὐτὸν ποὺ κατευθύνεται πρὸς τὴν τελείωσιν.

Τὸ ὅτι δηλαδὴ ἀκούουν τὰς λέξεις ποὺ ἔχουν θεολογικὸν περιεχόμενον ὄχι παρέργως, ἀλλὰ προσπαθοῦν νά ἀνιχνεύσουν τὸ νόημα ποὺ κρύβεται εἰς κάθε λέξιν καὶ κάθε συλλαβὴν, χαρακτηρίζει ἀνθρώπους εὐσεβεῖς ποὺ γνωρίζουν τὸν σκοπὸν τῆς κληρονομίας μας· ὅτι δηλαδὴ ἔχομεν κληθῆ νά ὁμοιωθοῦμεν μὲ τὸν Θεόν, ὅσον εἶναι τοῦτο δυνατὸν εἰς τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν. Ἡ ὁμοίωσις ὁμως δὲν ἐπιτυγχάνεται χωρὶς τὴν γνῶσιν, ἡ δὲ γνῶσις δημιουργεῖται μὲ τὴν διδασκαλίαν. Ἀρχὴ δὲ τῆς διδασκαλίας εἶναι ὁ λόγος, μέρη δὲ τοῦ λόγου αἱ συλλαβαὶ καὶ αἱ λέξεις. Ὡστε δὲν εἶναι ἔξω ἀπὸ τὸν σκοπὸν ἡ ἐξέτασις τῶν συλλαβῶν. Ἐπομένως τὸ ὅτι εἶναι μικρὰ τὰ ἐρωτήματα, ὅπως θὰ νομίσῃ κάποιος, δὲν σημαίνει ὅτι ἀξίζει νά τὰ παραβλέψωμεν· ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ ἀλήθεια δύσκολα συλλαμβάνεται, πρέπει ἀπὸ παντοῦ νά τὴν ἐξιχνιάσωμεν. Διότι ἂν, ὅπως αἱ τέχναι, ἔτσι καὶ ἡ ἀπόκτησις τῆς εὐσεβείας αὐξάνεται μὲ τὰς μικρὰς προσθήκας, τίποτε δὲν πρέπει νά παραβλέπωμεν ἀπὸ ὅσα ὀδηγοῦν

3. Ἦσ. 3, 3.

χείων ὡς σμικρῶν ὑπερίδοι, οὐδέποτε τῶν τελείων τῆς σοφίας
 ἐφάπεται. Τὸ ναί, καὶ τὸ οὐ, συλλαβαὶ δύο· ἀλλ' ὅμως τὸ κρά-
 τιστον τῶν ἀγαθῶν, ἢ ἀλήθεια, καὶ ὁ ἔσχατος ὄρος τῆς πονη-
 ρίας, τὸ ψεῦδος, τοῖς μικροῖς τούτοις ῥήμασι πολλάκις ἐμπεριέ-
 5 χεται. Καὶ τί ταῦτα λέγω; Ἦδη τις καὶ μόνον κατανεύσας τῇ
 κεφαλῇ ἐν τοῖς ὑπὲρ Χριστοῦ μαρτυρίοις, πάσης πληρωτῆς
 εὐσεβείας ἐκρίθη. Εἰ δὲ ταῦτα οὕτως ἔχει, τί τῶν θεολογικῶν
 ῥημάτων οὕτω μικρόν, ὡς ἢ καλῶς ἢ ἐναντίως ἔχον, μὴ μεγά-
 λην παρέχειν τὴν ροπήν ἐφ' ἑκάτερα; Εἰ γὰρ ἐκ τοῦ νόμου
 10 ἰῶτα ἐν ἡ μία κεραία οὐ παρελεύσεται, πῶς ἂν ἡμῖν ἀσφαλὲς
 ὑπερβαίνειν καὶ τὰ σμικρότατα; Ἄ γε μὴν αὐτὸς διευκρινη-
 θῆναι παρ' ἡμῶν ἐπεζήτησας, καὶ βραχέα ἐστὶ τὰ αὐτὰ καὶ με-
 γάλα· τῷ μὲν συντόμῳ τῆς προφορᾶς βραχέα, καὶ διὰ τοῦτο
 ἴσως εὐκαταφρόνητα· τῇ δὲ δυνάμει τῶν σημαινομένων μεγάλα,
 15 κατὰ τὴν εἰκόνα τοῦ σινάπεως, ὁ μικρότατον ὄν τῶν φρυγα-
 νικῶν σπερμάτων, τῆς προσηκούσης ἐπιμελείας ἀξιωθέν, εἰς
 ὕψος αὐταρκῆς διανίσταται, τῆς συνεσπαρμένης ἐν αὐτῷ δυ-
 νάμει ἀπλωθείσης. Εἰ δέ τις γελᾷ, βλέπων τὴν περὶ τὰς συλ-
 λαβὰς ἡμῶν, ψαλμικῶς εἰπεῖν, ἀδολεσχίαν, αὐτὸς μὲν ἴστω
 20 ἀνωφελῆ καρπὸν τοῦ γέλωτος δρεπόμενος· ἡμεῖς δὲ μὴ τοῖς
 ὄνειδεσι τῶν ἀνθρώπων ἐνδόντες, μήτε τῷ φανλισμῷ αὐτῶν
 ἠττηθέντες, τὴν ἔρευναν καταλίπομεν. Τοσοῦτον γὰρ ἀπέχω
 τούτοις ὡς μικροῖς ἐπαισχύνεσθαι, ὥστε εἰ καὶ πολλοστοῦ μέ-
 ρους τῆς ἀξίας αὐτῶν ἐφικοίμην, ἑμαυτῷ τε ἂν συνησθείην
 25 ὡς μεγάλων ἀξιωθέντι, τῷ τε συνδιερευνῶντι ἡμῖν ἀδελφῷ οὐ
 μικρόν ἂν φαίην ἐντεῦθεν ἀπνητηκέναι τὸ κέρδος. Μέγιστον

4. Ψαλμ. 118, 85: «Διηγῆσαντό μοι παράνομοι ἀδολεσχίας, ἀλλ' οὐχ
 ὡς ὁ νόμος σου, Κύριε». Ἄδολεσχία = πολυλογία, φλυαρία, ἀργολογία.

εἰς τὴν γυνῶσιν. Διότι, ἂν κάποιος παραβλέψη τὰ πρῶτα στοιχεῖα ὡς μικρά, ποτὲ δὲν θὰ ἐπιτύχη τὴν τελειότητα τῆς σοφίας.

Τὸ «ναί» καὶ τὸ «οὐ» εἶναι δύο συλλαβαί· ἀλλ' ὅμως τὸ ὕψιστον τῶν ἀγαθῶν, δηλαδή ἡ ἀλήθεια, καὶ τὸ ἔσχατον ὄριον τῆς πονηρίας, δηλαδή τὸ ψεῦδος, περιέχονται πολλὰς φορὰς μέσα εἰς τὰς μικρὰς αὐτὰς λέξεις. Διατί ὅμως τὰ λέγω αὐτά; Ἦδη καὶ μετὰ τὸ νὰ νεύσῃ κανεὶς μετὰ τὸ κεφάλι του εἰς τὰ ὑπὲρ τοῦ Χριστοῦ μαρτύρια, θεωρεῖται ὅτι ἐπέτυχε τὴν πλήρη εὐσέβειαν. Ἄν δὲ ἔτσι ἔχουν τὰ πράγματα, ποῖα ἀπὸ τὰς λέξεις μετὰ θεολογικὸν περιεχόμενον εἶναι τόσο ἀσήμαντα, ὥστε, καὶ ὅταν εἶναι καλὴ ἢ τὸ ἀντίθετον, νὰ μὴ ἔχη μεγάλην ἐπίδρασιν εἴτε θετικὴν εἴτε ἀρνητικὴν; Διότι ἂν ἐκ τοῦ εὐαγγελικοῦ νόμου δὲν πρόκηται νὰ ἐκλείψῃ οὔτε ἓνα γιῶτα οὔτε ἓνα γράμμα, πῶς θὰ ἦτο ἀκίνδυνον δι' ἡμᾶς νὰ προσπερνᾶμεν καὶ τὰ πλέον μικρά;

Αὐτὰ λοιπὸν ποὺ σὺ ὁ ἴδιος μου ἐζήτησες νὰ διευκρινίσω εἶναι συγχρόνως μικρά καὶ μεγάλα· ὡς πρὸς τὴν συντομίαν τῆς προφορᾶς εἶναι μικρά, καὶ δι' αὐτὸν τὸν λόγον ἴσως νὰ εἶναι καὶ εὐκαταφρόνητα· ὡς πρὸς τὴν δύναμιν ὅμως τῆς σημασίας των εἶναι μεγάλα, κατ' ἀναλογίαν πρὸς τὸ σινάπι, τὸ ὁποῖον ἂν καὶ εἶναι τὸ πλέον μικρὸν ἀπὸ τὰ βοτανικὰ σπέρματα, ὅταν τύχῃ καταλλήλου ἐπιμελείας, φθάνει εἰς ἀρκετὸν ὕψος, διότι ἐκδιπλοῦται ταυτόχρονα ἡ δύναμις ποὺ εἶναι φυτευμένη μέσα του. Ἄν δὲ κάποιος γελᾷ παρατηρῶν τὴν περὶ τὰς συλλαβὰς «ἀδολεσχίαν»⁴ μου, διὰ νὰ χρησιμοποιήσω ψαλμικὴν λέξιν, ἃς ξέρῃ ὅτι ἀπὸ τὸν γέλωτά του δρέπει ἀνωφελεῖ καρπὸν. Ἐμεῖς ὅμως, χωρὶς νὰ ὑποχωρήσωμεν εἰς τὰς εἰρωνεῖας τῶν ἀνθρώπων καὶ νὰ νικηθῶμεν ἀπὸ τὴν περιφρόνησίν των, ἃς μὴ ἐγκαταλείψωμεν τὴν ἔρευναν. Διότι εὐρίσκομαι τόσο μακριὰ ἀπὸ τὸ νὰ αἰσχύνομαι διὰ τὸ ἀσήμαντον αὐτῶν τῶν λέξεων, ὥστε ἐάν κατάρθωνα νὰ ἐπιτύχω ἐλάχιστον μέρος τῆς ἀξίας των, θὰ ἐνόμιζα ἀφ' ἑνὸς μὲν ὅτι ἐπέτυχα διὰ τὸν ἑαυτὸν μου μεγάλα πράγματα, ἀφ' ἑτέρου δὲ θὰ ἰσχυριζόμουν ὅτι ὁ ἀδελφὸς ποὺ τὰς ἐρευνᾷ μαζὺ μου ἔχει ἀποκομίσει ἀπ' αὐτὰς ὄχι μικρὸν κέρδος.

οὖν ὄρων ἐν μικροῖς ῥήμασι τὸ ἀγώνισμα, ἐλπίδι τῶν μισθῶν, τὸν πόνον οὐκ ἀναδύομαι, ἑμαυτῷ τε ἡγούμενος ἔγκαρπον τὸν λόγον ἔσεσθαι, τοῖς τε ἀκούουσι διαρκῆ τὴν ὠφέλειαν ὑπάρξειν. Διόπερ ἤδη σὺν αὐτῷ γε, φάναι, τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, βα-
5 διοῦμαι πρὸς τὴν ἐξήγησιν. Καὶ εἰ βούλει ὥστε με εἰς ὁδὸν καταστῆναι τοῦ λόγου, μικρὸν ἐπὶ τὴν ἀρχὴν τοῦ προβλήματος ὑποστρέψω.

3. Προσευχομένῳ μοι πρόην μετὰ τοῦ λαοῦ, καὶ ἀμφοτέρως τὴν δοξολογίαν ἀποπληροῦντι τῷ Θεῷ καὶ Πατρί, νῦν μὲν μετὰ
10 τοῦ Υἱοῦ σὺν τῷ Πνεύματι τῷ ἁγίῳ, νῦν δὲ διὰ τοῦ Υἱοῦ ἐν τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, ἐπέσκηψάν τινες τῶν παρόντων, ξενιζούσαις ἡμᾶς φωναῖς κεχρηῆσθαι λέγοντες, καὶ ἅμα πρὸς ἀλλήλας ὑπεναντίως ἔχούσαις. Σὺ δὲ μάλιστα μὲν τῆς αὐτῶν ἐκείνων ἔνεκεν ὠφελείας, εἰ δὲ ἀνιάτως ἔχουσι παντελῶς, διὰ τὸ τῶν ἐν-
15 τυγχανόντων αὐτοῖς ἀσφαλές, ἡξιώσάς τινα εὐκρινῆ περὶ τῆς ἐν ταῖς συλλαβαῖς ταύταις δυνάμειος διδασκαλίαν ἐκφωνηθῆναι. Λεκτέον δὴ οὖν ἡμῖν διὰ βραχέων, ὡς οἶόν τε ἀρχὴν τινα ὁμολογουμένην τῷ λόγῳ διδόντας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'

20 Ποίαν ἔσχεν ἀρχὴν ἢ περὶ τὰς συλλαβάς τῶν αἰρετικῶν παρατήρησις.

4. Ἡ περὶ τὰς συλλαβάς καὶ τὰς λέξεις τῶν ἀνδρῶν τούτων μικρολογία οὐχ ἀπλή τις ἐστίν, ὡς ἂν τῷ δόξαι, οὐδὲ εἰς μικρὸν τοῦ κακοῦ φέρουσα, ἀλλὰ βαθεῖαν ἔχει καὶ συνεσκιασμένην βουλῆν κατὰ τῆς εὐσεβείας. Φιλονικοῦσι γὰρ ἀνομοίαν Πατρὸς
25 καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος ἐπιδεικνύουσι τὴν προφορὰν, ὡς ἐκ τούτου ῥαδίαν ἔξοντες καὶ τῆς κατὰ τὴν φύσιν παραλλαγῆς

5. Περί τῶν δοξολογικῶν τύπων βλ. Εἰσαγωγὴν σ. 263.

Ἐπειδὴ λοιπὸν βλέπω μέγαν ἀγῶνα διὰ τὰς μικρὰς λέξεις, δὲν θὰ ἀποφύγω τὸν κόπον, μὲ τὴν ἐλπίδα ὅτι θὰ ἀμειφθῶ· πιστεύω δηλαδὴ ὅτι ὁ λόγος θὰ εἶναι καὶ δι' ἐμὲ καρποφόρος, καὶ ἡ ὠφέλεια διὰ τοὺς ἀκροατὰς θὰ εἶναι διαρκής. Διὰ τοῦτο ἀμέσως μὲ τὴ βοήθειαν τοῦ ἰδίου τοῦ ἁγίου Πνεύματος, διὰ νὰ εἶπω ἔτσι, θὰ προχωρήσω εἰς τὴν ἐξήγησιν. Καὶ ἂν θέλης νὰ ἀρχίσω τὸν λόγον, θὰ ἀναφερθῶ δι' ὀλίγων εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ προβλήματος.

3. Ὅταν πρὸ ὀλίγων ἡμερῶν ἐπροσευχόμεον μὲ τὸν λαόν, καὶ προσέφερα δοξολογίαν εἰς τὸν Θεὸν Πατέρα κατὰ δύο τρόπους, ἄλλοτε μὲν «μετὰ τοῦ Υἱοῦ σὺν τῷ Πνεύματι τῷ ἁγίῳ», ἄλλοτε δὲ «διὰ τοῦ Υἱοῦ ἐν τῷ ἁγίῳ Πνεύματι»⁵, ἐξηγέρθησαν ἐναντίον μου μερικοὶ ἀπὸ τοὺς παρόντας, ἰσχυριζόμενοι ὅτι χρησιμοποιοῦ λέξεις ποὺ ξενίζουν, συγχρόνως δὲ ποὺ εἶναι καὶ ἀντίθετοι μετὰ τῶν. Σὺ ὅμως διὰ τὴν ἰδικὴν τῶν πρὸ παντὸς ὠφέλειαν, ἂν εἶναι δὲ παντελῶς ἀνίατοι, διὰ τὴν ἀσφάλειαν αὐτῶν ποὺ τοὺς συναναστρέφονται, ἐζήτησες νὰ διατυπωθῇ μία εὐκρινὴς διδασκαλία περὶ τῆς δυνάμεως ποὺ ἔχουν αὐταὶ αἱ συλλαβαί. Πρέπει λοιπὸν νὰ ὁμιλήσω ἐν συντομίᾳ, καὶ νὰ δώσω εἰς τὸν λόγον μου μίαν ἀρχὴν ἀποδεκτὴν κατὰ τὸ δυνατόν ἀπ' ὅλους.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'

Πῶς ἤρχισαν οἱ αἰρετικοὶ νὰ παρατηροῦν τὰς συλλαβάς.

4. Ἡ σχολαστικὴ ἐνασχόλησις αὐτῶν τῶν ἀνδρῶν μὲ τὰς συλλαβάς καὶ τὰς λέξεις δὲν εἶναι τυχαία, ὅπως θὰ ἐνόμιζε κανεὶς, οὔτε ὁδηγεῖ εἰς μικρὸν κακόν, ἀλλὰ ἔχει καταστρώσει ἓνα ἐμπεριστατωμένον καὶ κεκαλυμμένον σχέδιον ἐναντίον τῆς ὀρθῆς πίστεως. Ἐπιχειροῦν δηλαδὴ νὰ δείξουν ὅτι ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖον ἐκφραζόμεθα περὶ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος εἶναι ἀνόμιος, διὰ νὰ ἀποδείξουν ἔτσι εὐκολὰ τὴν διαφορὰν τῶν φύσεων. Χρησιμοποιοῦν δηλαδὴ ἓνα παλαιὸν

τὴν ἀπόδειξιν. Ἔστι γὰρ τι αὐτοῖς παλαιὸν σόφισμα, ὑπὸ Ἄε-
 τίου τοῦ προστάτου τῆς αἰρέσεως ταύτης ἐξευρεθέν, ὃς ἔγραφέ
 που τῶν ἑαυτοῦ ἐπιστολῶν, λέγων· τὰ ἀνόμοια κατὰ τὴν φύ-
 σιν, ἀνομοίως προφέρεσθαι καὶ ἀνάπαλιν· τὰ ἀνομοίως προ-
 5 φερόμενα, ἀνόμοια εἶναι κατὰ τὴν φύσιν. Καὶ εἰς μαρτυρίαν
 τοῦ λόγου τὸν ἀπόστολον ἐπεσπάσατο λέγοντα· «Εἰς Θεὸς
 καὶ Πατήρ, ἐξ οὗ τὰ πάντα· καὶ εἰς Κύριος Ἰησοῦς Χριστός,
 δι' οὗ τὰ πάντα». Ὡς οὖν ἔχουσιν αἱ φωναὶ πρὸς ἀλλήλας, οὗ-
 τως ἔξουσιν, φησί, καὶ αἱ δι' αὐτῶν σημαίνόμεναι φύσεις· ἀν-
 10 ὅμοιον δὲ τῷ ἐξ οὗ τὸ δι' οὗ· ἀνόμοιος ἄρα καὶ τῷ Πατρὶ ὁ
 Υἱός. Ταύτης τοίνυν τῆς νόσου καὶ ἡ περὶ τὰς προκειμένας
 λέξεις ἀδολεσχία τῶν ἀνδρῶν τούτων ἤρτηται. Ὅθεν τῷ μὲν
 Θεῷ καὶ Πατρὶ, ὡσπερ τινὰ κληῖρον ἐξαίρετον, προσνέμουσι
 τὸ ἐξ οὗ· τῷ δὲ Υἱῷ καὶ Θεῷ ἀφώρισαν τὸ δι' οὗ· τῷ δὲ ἀγίῳ
 15 Πνεύματι, τὸ ἐν ᾧ· καὶ φασὶ μηδέποτε τὴν χρῆσιν ταύτην τῶν
 συλλαβῶν ἐπαμείβεσθαι· ἴν', ὅπερ ἔφην, τῷ παρηλλαγμένῳ
 τῆς ἐκφωνήσεως καὶ ἡ τῆς φύσεως παραλλαγή συνεκφαίνη-
 ται. Ἀλλὰ γὰρ οὗ λελήθασιν, ἐν τῇ περὶ τὰς λέξεις λεπτολογία,
 τῷ ἀσεβεῖ λόγῳ τὴν ἰσχὺν διασώζοντες. Τὸ μὲν γὰρ ἐξ οὗ,
 20 τὸν δημιουργὸν σημαίνει βούλονται· τὸ δὲ δι' οὗ, τὸν ὑπουρ-
 γόν, ἢ τὸ ὄργανον· τὸ δὲ ἐν ᾧ, τὸν χρόνον δηλοῦν ἢ τὸν τόπον·
 ἵνα μηδὲν μὲν ὄργανου σεμνότερος ὁ δημιουργὸς τῶν ὄλων νοῆ-
 ται, μηδὲν δὲ τῆς ἀπὸ τόπου ἢ χρόνου συνεισφορᾶς εἰς τὰ ὄν-
 τα, πλεῖον φαίνεται τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον παρεχόμενον.

σόφισμα, πού τὸ ἐφεῦρεν ὁ Ἄέτιος⁶, ὁ προστάτης αὐτῆς τῆς αἰρέσεως, ὁ ὁποῖος γράφει κάπου εἰς τὰς ἐπιστολάς του ὅτι τὰ ἀνόμοια κατὰ τὴν φύσιν ἐκφράζονται ἀνομοίως· καὶ ἀντιστρόφως, τὰ ἀνομοίως ἐκφραζόμενα εἶναι ἀνόμοια κατὰ τὴν φύσιν. Ὡς μάρτυρα δὲ τῶν λεγομένων ἐπικαλεῖται τὸν ἀπόστολον Παῦλον, ὁ ὁποῖος λέγει· «εἰς Θεὸς καὶ Πατήρ, ἐξ οὗ τὰ πάντα· καὶ εἰς Κύριος Ἰησοῦς Χριστός, δι' οὗ τὰ πάντα»⁷. «Ὅποῖαν σχέσιν ἔχουν αἱ λέξεις μεταξύ των, αὐτὴν τὴν σχέσιν θὰ ἔχουν, λέγουν, καὶ αἱ φύσεις πού δηλοῦνται διὰ τῶν λέξεων· εἶναι δὲ ἀνόμοιον τὸ «ἐξ οὗ» πρὸς τὸ «δι' οὗ»· ἐπομένως εἶναι ἀνόμοιος καὶ ὁ Υἱὸς πρὸς τὸν Πατέρα».

Ἄπ' αὐτὴν λοιπὸν τὴν πλάνην προέρχεται ἡ φλύαρος ἐνασχόλησις αὐτῶν τῶν ἀνδρῶν μὲ τὰς ὑπὸ συζήτησιν λέξεις. Διὰ τοῦτο εἰς τὸν μὲν Θεὸν καὶ Πατέρα ἀποδίδουν τὸ «ἐξ οὗ», σὰν ἓνα ἀποκλειστικὸν κληρὸν, διὰ δὲ τὸν Υἱὸν καὶ Θεὸν ἐξεχώρισαν τὸ «δι' οὗ», διὰ δὲ τὸ ἅγιον Πνεῦμα τὸ «ἐν ᾧ». Καὶ ἰσχυρίζονται ὅτι αὐτὴ ἡ χρῆσις τῶν συλλαβῶν ποτέ δὲν ἀλλάσσει, ὥστε, ὅπως εἶπα, μαζὺ μὲ τὴν διαφορὰν τῆς ἐκφωνήσεως νὰ δηλοῦται καὶ ἡ διαφορὰ τῆς φύσεως. Δὲν ἤμπόρεσαν ὁμως νὰ ἀποκρύψουν ὅτι μὲ τὴν περὶ τὰς λέξεις λεπτολογίαν κατοχυρώνουν τὴν ἀσεβῆ πίστιν των. Θέλουν δηλαδὴ τὸ μὲν «ἐξ οὗ» νὰ σημαίνῃ τὸν δημιουργόν, τὸ «δι' οὗ» τὸν συνεργόν ἢ τὸ ὄργανον, τὸ δὲ «ἐν ᾧ» νὰ δηλώνῃ τὸν χρόνον ἢ τὸν τόπον, ὥστε ὁ δημιουργὸς τῶν ὅλων Υἱὸς νὰ μὴ θεωρῆται κατ' οὐδὲν σεμνότερος ἐνὸς ὄργανου, τὸ δὲ ἅγιον Πνεῦμα νὰ ἐμφανίζεται ὅτι δὲν προσφέρει τίποτε περισσότερον εἰς τὰ ὄντα ἀπὸ τὸν τόπον ἢ τὸν χρόνον.

7. Α' Κορ. 8, 6.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'

Ἔστι ἐκ τῆς ἔξωθεν σοφίας ἢ περὶ τῶν συλλαβῶν τεχνολογία.

5. Ὑπηγάγετο μέντοι αὐτοὺς πρὸς τὴν ἀπάτην ταύτην καὶ ἡ τῶν ἔξωθεν παρατήρησις, οἱ τὸ ἐξ οὗ, καὶ τὸ δι' οὗ, κεχωρισμένοις κατὰ τὴν φύσιν πράγμασι προσδιένειμαν. Ἐκεῖνοι 5 γὰρ οἴονται, τὸ μὲν ἐξ οὗ, τὴν ὕλην δηλοῦν· τὸ δὲ δι' οὗ, τὸ ὄργανον παριστᾶν, ἢ ὅλως τὴν ὑπουργίαν. Μᾶλλον δὲ (τί γὰρ κωλύει πάντα τὸν ἐκείνων λόγον ἀναλαβόντας, τό τε πρὸς τὴν ἀλήθειαν ἀσυνάρτητον, καὶ τὸ πρὸς ἐκείνους αὐτοὺς ἀσύμφωνον τῶν ἀνδρῶν τούτων, ἐν βραχεῖ διαλέγξαι;) οἱ περὶ τὴν ματαίαν 10 φιλοσοφίαν ἐσχολακότες, τοῦ αἰτίου τὴν φύσιν πολλαχῶς ἐξηγούμενοι, καὶ τοῦτο εἰς τὰ οἰκεῖα σημαινόμενα διαιροῦντες, τὰ μὲν προκαταρκτικὰ λέγουσι τῶν αἰτίων εἶναι, τὰ δέ, συνεργὰ ἢ συναίτια· τὰ δέ, τῶν ὧν οὐκ ἄνευ λόγον ἐπέχειν. Ἐκάστῳ μέντοι τούτων ἰδιάζουσιν καὶ τὴν ἐκφώνησιν ἀφορίζουσιν 15 ὥστε ἄλλως τὸν δημιουργὸν σημαίνεσθαι, καὶ τὸ ὄργανον ἄλλως. Τῷ μὲν γὰρ δημιουργῷ πρόπειν οἴονται τὸ ὑφ' οὗ κυρίως γὰρ φασὶ λέγεσθαι ὑπὸ τοῦ τέκτονος γεγενῆσθαι τὸ βᾶθρον· τῷ δὲ ὄργανῳ, τὸ δι' οὗ· διὰ γὰρ σκεπάρνου φασί, καὶ τερέτρου, καὶ τῶν λοιπῶν. Ὁμοίως δὲ καὶ τὸ ἐξ οὗ, τῆς ὕλης ἴδιον 20 τίθενται ἐκεῖνοι· ἐκ ξύλου γὰρ εἶναι τὸ δημιούργημα· τὸ δὲ καθ' ὃ, τὸ ἐνθύμιον δηλοῦν, ἢ τὸ ἐκκείμενον ὑπόδειγμα τῷ τεχνίτῃ. Ἡ γὰρ προαναζωγραφήσας τῇ διανοίᾳ τὸ κατασκευά-

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'

Ἡ τεχνολογία τῶν συλλαβῶν προέρχεται ἐκ τῆς κοσμικῆς σοφίας.

5. Εἰς αὐτὴν τὴν πλάνην τοὺς ὠδήγησε καὶ ἡ παρατήρησις τῶν θύραθεν σοφῶν, οἱ ὅποιοι ἀπέδωσαν τὸ «ἐξ οὓ» καὶ τὸ «δι' οὓ» εἰς διάφορα κατὰ τὴν φύσιν πράγματα. Πιστεύουν δηλαδὴ ἐκεῖνοι ὅτι τὸ μὲν «ἐξ οὓ» δηλώνει τὴν ὕλην, τὸ δὲ «δι' οὓ» παριστᾷ τὸ ὄργανον ἢ γενικῶς τὴν προσφορὰν ὑπηρεσίας. Ἡ μᾶλλον (διότι τί ἐμποδίζει ἀφοῦ ἀναφερθῶμεν εἰς ὀλόκληρον τὴν διδασκαλίαν των, νὰ ἐλέγξωμεν ἐν συντομίᾳ καὶ τὸ ἄσχετον πρὸς τὴν ἀλήθειαν καὶ τὴν ἀσυμφωνίαν αὐτῶν τῶν ἀνδρῶν πρὸς τοὺς ἰδίους τοὺς κοσμικοὺς σοφοὺς;) αὐτοὶ ποὺ ἠσχολήθησαν μὲ τὴν ματαίαν κοσμικὴν σοφίαν, ὅταν ἐξηγοῦν τὴν φύσιν τοῦ αἰτίου κατὰ πολλοὺς τρόπους, καὶ διαιροῦν τοῦτο εἰς ἰδιαιτέρας σημασίας, λέγουσιν ὅτι ἄλλα μὲν ἀπὸ τὰ αἴτια εἶναι ἀρχικά, ἄλλα δὲ συνεργὰ ἢ συναίτια, ἄλλα δὲ ἔχουν τὴν θέσιν τῶν ἀναγκαίων αἰτίων. Τὸ καθένα λοιπὸν ἀπ' αὐτὰ ἐκφράζεται κατὰ ἰδιάζοντα τρόπον, ὥστε διαφορετικὰ νὰ δηλοῦται ὁ δημιουργὸς καὶ διαφορετικὰ τὸ ὄργανον. Εἰς τὸν δημιουργὸν δηλαδὴ νομίζουσιν ὅτι ἀρμόζει τὸ «ὑφ' οὓ», διότι λέγουσιν ὅτι εἰς τὴν κυριολεξίαν λέγεται ὅτι τὸ βᾶθρον κατεσκευάσθη «ὑπὸ τοῦ» τεχνίτου· εἰς τὸ ὄργανον ὁμως ἀρμόζει τὸ «δι' οὓ»· διότι λέγουσιν ὅτι τὸ βᾶθρον κατασκευάζεται «διὰ τοῦ» σκεπάρνου⁸ καὶ τοῦ τρυπάνου⁹ καὶ τῶν ἄλλων ὀργάνων.

Κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον δέχονται ἐκεῖνοι ὅτι τὸ «ἐξ οὓ» εἶναι ἰδιαιτέρον χαρακτηριστικὸν τῆς ὕλης· ἐκ ξύλου παραδείγματος χάριν εἶναι ἓνα κατασκευάσμα. Τὸ «καθ' ὃ» ἐπίσης δηλώνει αὐτὸ ποὺ ἐνθυμούμεθα ἢ τὸ ὑπόδειγμα ποὺ εἶχεν ὡς βᾶσιν ὁ τεχνίτης. Διότι ὁ τεχνίτης ἢ σχηματίζει προηγουμένως

9. Τὸ τρυπάνι. Διὰ νὰ διατηρηθῇ ἡ γενικὴ «διὰ τοῦ» δὲν μετεφράσαμεν «μὲ τὸ τρυπάνι καὶ μὲ τὸ σκεπάρνι».

σμα, οὕτως εἰς ἔργον τὴν φαντασίαν ἤγαγεν· ἢ πρὸς ἤδη ἐκ-
 κείμενον παράδειγμα ἀποβλέπων, καθ' ὁμοίωσιν ἐκείνου τὴν
 ἐνέργειαν κατευθύνει. Τὸ δὲ δι' ὃ, τῷ τέλει προσήκειν βούλον-
 ται διὰ γὰρ τὴν χρῆσιν τὴν τῶν ἀνθρώπων γεγονέναι τὸ βάθρον.
 5 Τὸ δὲ ἐν ᾧ, τὸν χρόνον παριστᾶν ἢ τὸν τόπον. Πότε γὰρ γέγο-
 ρεν; Ἐν τῷδε τῷ χρόνῳ. Καὶ ποῦ; Ἐν τῷδε τῷ τόπῳ. Ταῦτα
 δὲ εἰ καὶ μηδὲν τῷ γινομένῳ συμβάλλεται, ἀλλ' οὖν οὐκ ἄνευ
 τούτων δυνατόν τι γενέσθαι. Χρεία γὰρ καὶ τόπου καὶ χρόνου
 τοῖς ἐνεργοῦσι. Ταῦτα μαθόντες καὶ θαυμάσαντες οὗτοι τὰ
 10 ἐκ τῆς ματαιότητος καὶ κενῆς ἀπάτης παρατηρήματα, καὶ ἐπὶ
 τὴν ἀπλήν καὶ ἀτεχνολόγητον τοῦ Πνεύματος διδασκαλίαν
 μετακομίζουσιν, εἰς ἐλάττωσιν μὲν τοῦ Θεοῦ Λόγου, ἀθέτησιν
 δὲ τοῦ ἁγίου Πνεύματος· οἳ γε τὴν ἐπὶ ἀψύχων ὀργάνων, ἢ
 τῆς ὑποχειρίου καὶ ταπεινῆς παντελῶς ὑπηρεσίας φωτὴν ἀφω-
 15 ρισμένην παρὰ τῶν ἔξωθεν, τὴν δι' οὗ λέγω, ταύτην ἐπὶ τὸν
 Δεσπότην τῶν ὄλων οὐκ ὠκνησαν μεταθεῖναι, καὶ οὐκ αἰσχύ-
 νονται οἱ Χριστιανοὶ πρόιονος ἢ σφύρας τῷ δημιουργῷ τῆς κτί-
 σεως φωτὴν ἀφορίζοντες.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'

Ἔστι ἀπαρατήρητος τῇ Γραφῇ τῶν συλλαβῶν τούτων ἡ χρῆσις.
 20 6. Ἡμεῖς δὲ κεχορησθαι μὲν πολλαχοῦ ταῖς φωναῖς ταύταις
 καὶ τὸν τῆς ἀληθείας λόγον ὁμολογοῦμεν· οὐ μὴν τὴν γε τοῦ
 Πνεύματος ἐλευθερίαν δουλεύειν πάντως φαμὲν τῇ σμικρο-
 πρεπεῖα τῶν ἔξωθεν, ἀλλὰ κατὰ τὸ ἀεὶ προστυγχάνον, οἰκείως

10. Αὐτὸ λέγεται μετὰ εἰρωνείας καὶ δηκτικότητος· οἱ δὴθεν Χριστιανοί.

εἰς τὴν διάνοιάν του αὐτὸ ποῦ κατασκευάζει καὶ ἐν συνεχείᾳ μετατρέπει τὴν φαντασίαν εἰς ἔργον ἢ βλέπει ἓνα ἤδη ὑπάρχον ὑπόδειγμα καὶ καθ' ὁμοίωσιν ἐκείνου κατευθύνει τὰς ἐνεργείας. Τὸ δὲ «δι' ὃ» πιστεύουν ὅτι ἀρμόζει εἰς τὸν σκοπὸν· διὰ τὴν χρῆσιν τῶν ἀνθρώπων παραδείγματος χάριν κατεσκευάσθη τὸ βᾶθρον. Τὸ δὲ «ἐν ᾧ» παριστᾷ τὸν χρόνον ἢ τὸν τόπον. Πότε ἐπὶ παραδείγματι ἔγινε; Κατ' αὐτὸν τὸν χρόνον. Καὶ ποῦ; Εἰς αὐτὸν τὸν τόπον. Αὐτὰ (ὁ χρόνος καὶ ὁ τόπος) ἂν καὶ δὲν ὑποβοηθοῦν εἰς οὐδὲν τὸ δημιουργούμενον, ὅμως ἄνευ αὐτῶν δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ γίνῃ κάτι. Διότι αὐτοὶ ποῦ ἐνεργοῦν ἔχουν ἀνάγκην τοῦ τόπου καὶ τοῦ χρόνου.

Αὐτὰς λοιπὸν τὰς παρατηρήσεις τῆς ματαιίας καὶ ἀδειανῆς κοσμικῆς σοφίας ἀφοῦ ἐξέμαθαν αὐτοὶ καὶ ἐθαύμασαν, τὰ μεταφέρουν καὶ εἰς τὴν ἀπλῆν καὶ ἀτεχνολόγητον διδασκαλίαν τοῦ ἁγίου Πνεύματος, διὰ νὰ μειώσουν ἀφ' ἑνὸς τὸν Θεὸν Λόγον, καὶ νὰ καταργήσουν ἀφ' ἑτέρου τὸ ἅγιον Πνεῦμα. Αὐτοὶ λοιπὸν τὴν ἔκφρασιν ποῦ οἱ θύραθεν τὴν ἔχουν ξεχωρίσει διὰ τὰ ἄψυχα ὄργανα ἢ διὰ τὰ ταπεινὰ καὶ ὑπηρετικά τοῦ ἀνθρώπου ζῶα, ἐνοῶ τὴν ἔκφρασιν «δι' οὗ», αὐτὴν δὲν ἐδίστασαν νὰ τὴν μεταφέρουν καὶ εἰς τὸν Δεσπότην τῶν ὄλων, καὶ δὲν ἐντρέπονται οἱ «Χριστιανοί»¹⁰ νὰ ἀποδίδουν εἰς τὸν δημιουργὸν τῆς κτίσεως χαρακτηρισμὸν ποῦ ἀρμόζει εἰς τὸ πρῶτον ἢ τὸ σφυρί.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'

Ἡ Γραφή χρησιμοποιεῖ χωρὶς διάκρισιν αὐτὰς τὰς συλλαβάς.

6. Ἐμεῖς βεβαίως δεχόμεθα ὅτι καὶ ὁ ἀληθὴς τῆς Γραφῆς λόγος χρησιμοποιεῖ συχνὰ αὐτὰς τὰς ἐκφράσεις. Δὲν δεχόμεθα ὅμως ὅτι ἡ ἐλευθερία τοῦ ἁγίου Πνεύματος ὑπόκειται κατ' ἀνάγκην εἰς τὴν μικροπρέπειαν τῶν θύραθεν σοφῶν, ἀλλὰ κατὰ τὴν ἐκάστοτε περίπτωσιν μεταβάλλει, ἀναλόγως πρὸς τὰς

ταῖς χρεῖαις ὑπαλλάττειν τὰς ἐκφωνήσεις. Οὐ γὰρ πάντως τό, ἐξ οὗ, τὴν ὕλην σημαίνει, καθὼς ἐκείνοις δοκεῖ· ἀλλὰ συνηθέστερον τῇ Γραφῇ, ἐπὶ τῆς ἀνωτάτω αἰτίας τὴν φωνὴν ταύτην παραλαμβάνειν. Ὡς ἐπὶ τοῦ, «Εἰς Θεός, ἐξ οὗ τὰ πάντα». Καὶ 5 πάλιν· «Τὰ δὲ πάντα ἐκ τοῦ Θεοῦ». Κέχρηται μέντοι καὶ ὁ τῆς ἀληθείας λόγος τῇ λέξει ταύτη καὶ ἐπὶ τῆς ὕλης πολλάκις, ὡς ὅταν λέγῃ· «Ποιήσεις τὴν κιβωτὸν ἐκ ξύλων ἀσήπτων». Καί· «Ποιήσεις τὴν λυχρίαν ἐκ χρυσίου καθαροῦ». Καί· «Ὁ πρῶτος ἄνθρωπος ἐκ γῆς χοϊκός». Καί· «Ἐκ πηλοῦ διήρτισαι 10 σὺ ὡς καὶ ἐγώ». Ἄλλ' οὗτοι ἵνα, ὡς ἔφαμεν, τῆς φύσεως τὸ διάφορον παραστήσωσι, τῷ Πατρὶ μόνῳ προσήκειν τὴν λέξιν ταύτην ἐνομοθέτησαν. Τὰς μὲν ἀρχὰς τῆς παρατηρήσεως λαβόντες παρὰ τῶν ἔξωθεν, οὐ πάντα δὲ ἐκείνοις δι' ἀκριβείας δουλεύσαντες· ἀλλὰ τῷ μὲν Υἱῷ, κατὰ τὴν ἐκείνων νομοθεσίαν, 15 τὴν τοῦ ὄργάνου προσηγορίαν ἐπέθηκαν, τῷ δὲ Πνεύματι τὴν τοῦ τόπου. Ἐν Πνεύματι γὰρ λέγουσι καὶ διὰ Υἱοῦ λέγουσι. Τῷ δὲ Θεῷ τὴν ἐξ οὗ, οὐκέτι ἐνταῦθα κατακολουθοῦντες τοῖς ἀλλοτρίοις, ἀλλ' ἐπὶ τὰς ἀποστολικὰς, ὡς φασι, μεταβαίνοντες χρήσεις, καθὰ εἴρηται· «Ἐξ αὐτοῦ δὲ ὑμεῖς ἐστε ἐν Χριστῷ 20 Ἰησοῦ». Καί· «Τὰ δὲ πάντα ἐκ τοῦ Θεοῦ». Τί οὖν ἐκ τῆς τεχνολογίας ταύτης τὸ συναγόμενον; Ἄλλη φύσις αἰτίου, καὶ ἄλλη ὄργανον, καὶ ἄλλη τόπον· ἀλλότριος ἄρα κατὰ τὴν φύσιν ὁ Υἱὸς τῷ Πατρὶ, ἐπειδὴ καὶ τὸ ὄργανον τῷ τεχνίτῃ· ἀλλότριον δὲ καὶ τὸ Πνεῦμα, καθόσον κεχώριται τόπος ἢ χρό- 25 νος τῆς τῶν ὄργάνων φύσεως, ἢ τῆς τῶν μεταχειριζομένων αὐτά.

11. Α' Κορ. 8, 6.

12. Α' Κορ. 11, 12.

13. Γέν. 6, 14.

14. Ἔξ. 25, 30.

15. Α' Κορ. 15, 47.

16. Ἰωβ 33, 6.

ανάγκας, τὰς ἐκφράσεις. Δὲν σημαίνει δηλαδή ἐξάπαντος τὸ «ἐξ οὗ» τὴν ὕλην, ὅπως νομίζουν ἐκεῖνοι, ἀλλὰ συνηθέστερα ἡ Γραφή χρησιμοποιεῖ αὐτὴν τὴν ἔκφρασιν πρὸς δήλωσιν τῆς ὑψίστης αἰτίας. Ὅπως ἐπὶ παραδείγματι εἰς τὸ· «εἰς Θεὸς ἐξ οὗ τὰ πάντα»¹¹ καὶ πάλιν· «τὰ δὲ πάντα ἐκ τοῦ Θεοῦ»¹².

Βεβαίως πολλὰς φορὰς καὶ ἡ Γραφή χρησιμοποιεῖ αὐτὴν τὴν ἔκφρασιν καὶ πρὸς δήλωσιν τῆς ὕλης, ὅπως ὅταν λέγη· «ποιήσεις τὴν κιβωτὸν ἐκ ξύλων ἀσήπτων»¹³, καὶ· «ποιήσεις τὴν λυχνίαν ἐκ χρυσοῦ καθαροῦ»¹⁴, καὶ· «ὁ πρῶτος ἄνθρωπος ἐκ γῆς χοϊκός»¹⁵, καὶ· «ἐκ πηλοῦ διήρτισαι σὺ ὡς καὶ ἐγώ»¹⁶. Αὐτοὶ ὅμως διὰ νὰ παραστήσουν, ὅπως εἶπαμεν, τὴν διαφορὰν τῆς φύσεως καθώρισαν αὐστηρῶς ὅτι μόνον εἰς τὸν Πατέρα ἀρμόζει αὐτὴ ἡ λέξις. Καὶ ἐστηρίχθησαν μὲν δι' αὐτὰς τῶν τὰς παρατηρήσεις εἰς τοὺς θύραθεν σοφούς, δὲν τοὺς ἠκολούθησαν ὅμως εἰς ὅλα μὲ ἀκριβείαν· ἀλλ' εἰς μὲν τὸν Υἱόν, σύμφωνα μὲ ἐκείνους, προσέδωσαν τὸν χαρακτηρισμὸν τοῦ ὄργανου, εἰς τὸ ἅγιον δὲ Πνεῦμα τὴν ὀνομασίαν τοῦ τόπου· διότι «ἐν Πνεύματι» λέγουν, (γίνεται ἡ δημιουργία¹⁷) καὶ «δι' Υἱοῦ». Εἰς τὸν Θεὸν Πατέρα ὅμως ἀπέδωσαν τὴν ἔκφρασιν «ἐξ οὗ»· καὶ δὲν ἀκολουθοῦν ἐδῶ τοὺς θύραθεν, ὅπως ἰσχυρίζονται, ἀλλὰ μεταβαίνουν εἰς τὴν ὑπὸ τῶν ἀποστόλων χρησιμοποίησίν της, ὅπου λέγεται· «ἐξ αὐτοῦ δὲ ὑμεῖς ἐστε ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ»¹⁸, καὶ· «τὰ δὲ πάντα ἐκ τοῦ Θεοῦ»¹⁹.

Ποῖον λοιπὸν εἶναι τὸ συμπέρασμα αὐτῆς τῆς τεχνολογήσεως; Ἄλλη εἶναι ἡ φύσις τοῦ αἰτίου, ἄλλη τοῦ ὄργανου καὶ ἄλλη τοῦ τόπου· ἐπομένως ὁ Υἱὸς εἶναι ξένος κατὰ τὴν φύσιν πρὸς τὸν Πατέρα, ἐπειδὴ καὶ τὸ ὄργανον εἶναι ξένον πρὸς τὸν τεχνίτην· εἶναι δὲ ξένον καὶ τὸ Πνεῦμα, διότι εἶναι κάτι διαφορετικὸν ὁ τόπος ἢ ὁ χρόνος ἀπὸ τὴν φύσιν τῶν ὄργάνων ἢ ἀπὸ τὴν φύσιν αὐτῶν πού τὰ μεταχειρίζονται.

17. Τὸ «γίνεται ἡ δημιουργία» τῆς μεταφράσεως προσετέθη ὡς ἐννοούμενον.

18. Α' Κορ. 1, 30.

19. Α' Κορ. 11, 12.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε'

Ἔστι καὶ ἐπὶ Πατρὸς λέγεται τὸ δι' οὗ, καὶ ἐπὶ Υἱοῦ τὸ ἐξ οὗ,
καὶ ἐπὶ Πνεύματος.

7. Τὰ μὲν δὴ ἐκείνων, τοιαῦτα· ἡμεῖς δὲ δεῖξομεν ὃ προεθέ-
μεθα, ὅτι οὔτε ὁ Πατὴρ τὸ ἐξ οὗ λαβὼν, τῷ Υἱῷ προσέροιστε
5 τὸ δι' οὗ, οὔτε ὁ Υἱὸς πάλιν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, κατὰ τὴν τού-
των νομοθεσίαν, εἰς τὴν τοῦ ἐξ οὗ, ἢ τὴν δι' οὗ κοινωνίαν οὐ
παραδέχεται· ὅπερ ἡ καινὴ τούτων κληροδοσία διώρισεν. «Εἰς
Θεὸς καὶ Πατὴρ, ἐξ οὗ τὰ πάντα· καὶ εἰς Κύριος Ἰησοῦς Χρι-
στός, δι' οὗ τὰ πάντα». Αὐταὶ οὐκ εἰσὶ νομοθετοῦντος φωναί,
10 ἀλλὰ διενκρινουμένων τὰς ὑποστάσεις. Οὐ γὰρ ἵνα τὸ ἀλλότριον
τῆς φύσεως εισαγάγη, ἀλλ' ἵνα ἀσύγχυτον Πατὸς καὶ Υἱοῦ
τὴν ἔννοιαν παραστήσῃ, οὕτω προήνεγκεν ὁ ἀπόστολος. Ἐ-
πεὶ ὅτι γε αἱ φωναὶ ἀλλήλαις οὐκ ἀντιτάσσονται, οὐδ' ὡ-
σπερ ἐν πολέμῳ πρὸς ἀντίπαλον τάξιν ἀποκριθεῖσαι συνεκ-
15 πολεμοῦσι τὰς φύσεις αἷς προσεχώρησαν, ἐκείθεν δῆλον. Συν-
ἤγαγεν ἀμφοτέρας ἐπὶ ἐνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ ὑποκειμένου ὁ μακά-
ριος Παῦλος εἰπών· «Ὅτι ἐξ αὐτοῦ, καὶ δι' αὐτοῦ, καὶ εἰς αὐ-
τὸν τὰ πάντα». Τοῦτο δὲ προδήλως εἰς τὸν Κύριον φέρειν πᾶς
τις ἂν εἴποι ὁ καὶ μικρὸν τῷ βουλήματι τῆς λέξεως ἐπιστήσας.
20 Προτάξας γὰρ ὁ ἀπόστολος ἐκ τῆς προφητείας τοῦ Ἡσαΐου τό,
«Τίς ἔγνω νοῦν Κυρίου; καὶ τίς σύμβουλος αὐτοῦ ἐγένετο;» ἐπή-
γαγεν, «Ὅτι ἐξ αὐτοῦ, καὶ δι' αὐτοῦ, καὶ εἰς αὐτὸν τὰ πάντα».
Ἄπειρ ὅτι περὶ τοῦ Θεοῦ Λόγου τοῦ δημιουργοῦ πάσης κτίσεως
εἴρηται τῷ προφήτῃ, ἐκ τῶν κατόπιν ἂν μάθοις. «Τίς ἐμέτρησε
25 τῇ χειρὶ τὸ ὕδωρ, καὶ τὸν σφρανὸν σπιθαμῆ, καὶ πᾶσαν τὴν γῆν

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄

Τὸ «δι' οὗ» λέγεται καὶ ἐπὶ τοῦ Πατρὸς, τὸ δὲ «ἐξ οὗ» λέγεται καὶ ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος.

7. Αὐταὶ λοιπὸν εἶναι αἱ γινῶμαι ἐκείνων. Ἐμεῖς ὁμῶς θὰ δεῖξωμεν αὐτὸ ποῦ ἐσκοπεύαμεν, ὅτι δηλαδὴ οὔτε ὁ Πατὴρ, ἀφοῦ ἔλαβε τὸ «ἐξ οὗ», ἄφησε διὰ τὸν Υἱὸν τὸ «δι' οὗ», οὔτε πάλιν ὁ Υἱὸς ἀπαγορεύει νὰ μετέχη τὸ ἅγιον Πνεῦμα, σύμφωνα μὲ τὴν διδασκαλίαν αὐτῶν, εἰς τὴν προσωυμίαν τοῦ «ἐξ οὗ» ἢ τοῦ «δι' οὗ», ὅπως καθώρισεν ἡ καινοφανὴς κληρονομία αὐτῶν.

«Εἷς Θεὸς καὶ Πατὴρ, ἐξ οὗ τὰ πάντα· καὶ εἷς Κύριος Ἰησοῦς Χριστός, δι' οὗ τὰ πάντα»²⁰. Αὐταὶ δὲν εἶναι λέξεις κάποιου ποῦ νομοθετεῖ, ἀλλὰ κάποιου ποῦ διακρίνει τὰς ὑποστάσεις. Ὁ ἀπόστολος ἐκφράζεται ἔτσι ὄχι διὰ νὰ διδάξη τὸ ἀλλότριον τῶν φύσεων, ἀλλὰ διὰ νὰ δείξη ὅτι δὲν πρέπει νὰ συγχέωμεν τὴν ἔννοιαν τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ. Διότι, τὸ ὅτι αἱ ἐκφράσεις δὲν εἶναι μεταξύ των ἀντίθετοι, οὔτε, ὅπως συμβαίνει εἰς τὸν πόλεμον, μετεπήδησαν εἰς τὴν ἀντίπαλον παράταξιν, καὶ καταπολεμοῦν τὰς φύσεις εἰς τὰς ὁποίας ἀνήκουν, εἶναι φανερὸν ἀπὸ τὰ ἐξῆς· καὶ τὰς δύο τὰς ἀπέδωσε μαζὺ εἰς ἓνα καὶ τὸ αὐτὸ ὑποκείμενον ὁ μακάριος Παῦλος μὲ τὸ νὰ εἴπη· «ὅτι ἐξ αὐτοῦ, καὶ δι' αὐτοῦ καὶ εἰς αὐτὸν τὰ πάντα»²¹. Αὐτὸ δὲ προφανῶς θὰ τὸ ἀπέδιδεν εἰς τὸν Κύριον ὁ καθένας ποῦ θὰ ἐρευνουῖσεν ἐπ' ὀλίγον τὸ τί θέλει νὰ εἴπη ἢ φράσις. Διότι, ἀφοῦ προέταξεν ὁ ἀπόστολος ἀπὸ τὴν προφητείαν τοῦ Ἡσαΐου τό· «τίς ἔγνω νοῦν Κυρίου; καὶ τίς σύμβουλος αὐτοῦ ἐγένετο;», προσέθεσεν· «ὅτι ἐξ αὐτοῦ, καὶ δι' αὐτοῦ, καὶ εἰς αὐτὸν τὰ πάντα»²². Τὸ ὅτι δὲ αὐτὰ ἔχουν λεχθῆ διὰ τὸν Θεὸν Λόγον, τὸν δημιουργὸν ὁλοκλήρου τῆς κτίσεως, ἡμπορεῖς νὰ τὸ μάθης ἀπὸ τὴν συνέχειαν. «Τίς ἐμέτρησε τῇ χειρὶ τὸ ὕδωρ, καὶ τὸν οὐρανὸν σπιθαμῇ καὶ πᾶσαν τὴν γῆν δρακί; Τίς ἔστησε

22. Ρωμ. 11, 34· 36· Ἠσ. 40, 13.

δρακί; Τίς ἔστησε τὰ ὄρη ἐν σταθμῶ καὶ τὰς νάπας ἐν ζυγῶ;
 Τίς ξῆνω νοῦν Κυρίου, καὶ τίς σύμβουλος αὐτοῦ ἐγένετο»; Τὸ
 γὰρ, τίς, ἐνταῦθα οὐχὶ τὸ ἄπορον παντελῶς, ἀλλὰ τὸ σπάνιον
 δηλοῖ, ὡς ἐπὶ τοῦ· «Τίς ἀναστήσεται μοι ἐπὶ πονηρευομένους»;
 5 Καί· «Τίς ἐστὶν ἄνθρωπος ὁ θέλων ζωήν»; Καί· «Τίς ἀναβή-
 σεται εἰς τὸ ὄρος τοῦ Κυρίου»; Οὔτω δὴ οὖν καὶ ἐνταῦθά ἐστι
 τίς ὁ εἰδώς τὸν νοῦν τοῦ Κυρίου, καὶ τῆς βουλῆς αὐτοῦ κοινω-
 νός; «Ὁ γὰρ Πατὴρ ἀγαπᾷ τὸν Υἱόν, καὶ πάντα δείκνυσιν αὐ-
 τῷ». Οὗτός ἐστιν ὁ συνέχων τὴν γῆν, καὶ περιεδραγμένος
 10 αὐτῆς· ὁ εἰς τάξιν πάντα καὶ διακόσμησιν ἀγαγών· ὁ καὶ ὄρε-
 σιν ἰσορροπίαν, καὶ ὕδασι μέτρα, καὶ πᾶσι τοῖς ἐν τῷ κόσμῳ
 τὴν οἰκείαν τάξιν ἀποκληρώσας· ὁ τὸν οὐρανὸν ὄλον μικρῶ
 μέρει τῆς ὄλης ἑαυτοῦ δυνάμεως περιέχων, ἣν σπιθαμὴν τρο-
 πικῶς ὁ προφητικὸς ὠνόμασε λόγος. Ὅθεν οἰκείως ἐπήγαγεν
 15 ὁ ἀπόστολος, τό· «Ἐξ αὐτοῦ, καὶ δι' αὐτοῦ, καὶ εἰς αὐτόν τὰ
 πάντα». Ἐξ αὐτοῦ γὰρ τοῖς οὐσίην ἢ αἰτία τοῦ εἶναι κατὰ τὸ
 θέλημα τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς γίνεται. Δι' αὐτοῦ τοῖς πᾶσιν
 ἢ διαμονὴ καὶ ἢ σύστασις· τοῦ κτίσαντος τὰ πάντα, καὶ τὰ πρὸς
 σωτηρίαν ἐκάστω τῶν γενομένων ἐπιμετροῦντος. Διὸ δὴ καὶ
 20 εἰς αὐτόν ἐπέστραπται τὰ σύμπαντα, ἀσχέτω τινὶ πόθῳ καὶ
 ἀρρήτῳ στοργῇ πρὸς τὸν ἀρχηγὸν τῆς ζωῆς καὶ χορηγὸν ἀπο-
 βλέποντα, κατὰ τὸ γεγραμμένον· «Οἱ ὀφθαλμοὶ πάντων εἰς
 σὲ ἐλπίζουσι». Καὶ πάλιν· «Πάντα πρὸς σὲ προσδοκῶσι». Καί·
 «Ἀνοίγεις σὺ τὴν χεῖρά σου, καὶ ἐμπιπλᾷς πᾶν ζῶον εὐδοκίας».
 25 8. Εἰ δὲ πρὸς ταύτην ἡμῶν τὴν ἐκδοχὴν ἐνίστανται, τίς αὐ-
 τοὺς ἐξαιρήσεται λόγος τοῦ μὴ οὐχὶ φανερώς ἑαυτοῖς περιπί-

23. Ἦσ. 40, 12 - 13.

24. Ψαλμ. 93, 16.

25. Ψαλμ. 33, 13.

26. Ψαλμ. 23, 3.

27. Ἰω. 5, 20.

28. Ἦσ. 40, 12.

τὰ ὄρη ἐν σταθμῷ καὶ τὰς νάπας ἐν ζυγῷ; Τίς ἔγνω νοῦν Κυρίου, καὶ τίς σύμβουλος αὐτοῦ ἐγένετο»²³; Τὸ «τίς» ἔδῳ δὲν δηλώνει τὴν μεγάλην ἀπορίαν, ἀλλὰ τὸ σπάνιον, ὅπως εἰς τὸ «τίς ἀναστήσεται μοι ἐπὶ πονηρευομένους;»²⁴, καὶ εἰς τὸ «τίς ἐστὶν ἄνθρωπος ὃ θέλων ζωὴν;»²⁵, καὶ εἰς τὸ «τίς ἀναβήσεται εἰς τὸ ὄρος τοῦ Κυρίου;»²⁶. Ἔτσι ἀκριβῶς εἶναι καὶ ἔδῳ. Ποῖος γνωρίζει τὰς σκέψεις τοῦ Κυρίου καὶ μετέχει εἰς τὴν θέλησίν του; «Ὁ γὰρ Πατὴρ ἀγαπᾷ τὸν Υἱὸν καὶ πάντα δείκνυσιν αὐτῷ»²⁷. Αὐτὸς εἶναι ποὺ συγκρατεῖ τὴν γῆν καὶ τὴν ἀγκαλιάζει μὲ τὴν παλάμην του· ποὺ ἐτακτοποίησε καὶ διεκόσμησε τὰ πάντα· ποὺ ἰσορρόπησε τὰ ὄρη καὶ περιώρισε εἰς τὸν τόπον τους τὰ νερά, καὶ διεμοίρασε εἰς ὅλα τὰ ἐν τῷ κόσμῳ τὴν ἰδικὴν των τάξιν· ποὺ περιβάλλει ὅλον τὸν οὐρανὸν μὲ μικρὸν μέρος ἀπὸ τὴν ὅλην του δύναμιν, τὴν ὁποίαν εἰκονικῶς ὁ προφητικὸς λόγος ὠνόμασε «σπιθαμὴν»²⁸. Διὰ τοῦτο κατὰ ἀρμόζοντα εἰς αὐτὸν τρόπον προσέθεσεν ὁ ἀπόστολος τὸ «ἔξ αὐτοῦ, καὶ δι' αὐτοῦ, καὶ εἰς αὐτὸν τὰ πάντα»²⁹. Ἀπ' αὐτὸν δηλαδὴ πηγάζει ἡ αἰτία τῆς ὑπάρξεως τῶν ὄντων σύμφωνα μὲ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρός. Δι' αὐτοῦ ἐπιτυγχάνεται ἡ παραμονὴ καὶ ἡ συντήρησις· δι' αὐτοῦ ποὺ ἔκτισε τὰ πάντα καὶ δίδει ἐπιπροσθέτως εἰς ἕκαστον τῶν δημιουργημάτων τὰ ἀναγκαῖα διὰ τὴν σωτηρίαν. Διὰ τοῦτο λοιπὸν πρὸς αὐτὸν εἶναι ἐστραμμένα τὰ πάντα καὶ ἀποβλέπουν μὲ ἓνα ἀσυγκράτητον πόθον καὶ ἀνέκφραστον στοργὴν πρὸς τὸν ἀρχηγὸν καὶ χορηγὸν τῆς ζωῆς, σύμφωνα μὲ αὐτὸ ποὺ ἔχει γραφῆ· «τὰ μάτια ὄλων μὲ ἐλπίδα εἶναι στραμμένα σὲ σένα»³⁰, καὶ πάλιν· «ὅλα ἐσένα προσδοκοῦν»³¹, καὶ· «ἀνοίγεις ἐσὺ τὰ χέρια σου καὶ γεμίζεις ὅλα τὰ ὄντα μὲ εὐτυχίαν»³².

8. Ἄν ὁμως διαφωνοῦν πρὸς αὐτὴν μας τὴν ἄποψιν, ποία δικαιολογία θὰ τοὺς γλυτώσῃ ἀπὸ τὸ νὰ μὴ ἀντιφά-

29. Ρωμ. 11, 36.

30. Ψαλμ. 144, 15.

31. Ψαλμ. 103, 27.

32. Ψαλμ. 144, 16.

πειν; Εἰ γὰρ μὴ ἐπὶ τοῦ Κυρίου δώσουσι τὰς τρεῖς εἰρησθαι
 φωνάς, τὴν τε ἐξ αὐτοῦ, καὶ δι' αὐτοῦ, καὶ εἰς αὐτόν, ἀνάγκη
 πᾶσα προσοικειοῦν τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ. Ἐκ δὲ τούτου προδή-
 λως αὐτοῖς διαπεσεῖται τὸ παρατήρημα. Εὐδρίσκεται γὰρ οὐ
 5 μόνον τὸ ἐξ οὗ, ἀλλὰ καὶ τὸ δι' οὗ, τῷ Πατρὶ προσαγόμενον.
 "Ὅπερ εἰ μὲν οὐδὲν ταπεινὸν ἐμφαίνει, τί δήποτε ὡς ὑποδεέστε-
 ρον ἀφορίζουσι τῷ Υἱῷ; Εἰ δὲ πάντως ἐστὶ διακονίας δηλωτι-
 τόν, ἀποκρινάσθωσαν ἡμῖν ὁ Θεὸς τῆς δόξης καὶ Πατὴρ τοῦ
 Χριστοῦ, τίνας ἐστὶν ἄρχοντας ὑπηρέτης; Ἐκεῖνοι μὲν οὖν
 10 οὕτως ὑφ' ἑαυτῶν περιτρέπονται, ἡμῖν δὲ ἐκατέρωθεν τὸ ἰσχυ-
 ρὸν φυλαχθήσεται. Ἐάν τε γὰρ νικήσῃ περὶ τοῦ Υἱοῦ εἶναι
 τὸν λόγον, εὐρεθήσεται τὸ ἐξ οὗ τῷ Υἱῷ προσαρμόζον ἕάν τε
 τις φιλονικῆ ἐπὶ τὸν Θεὸν ἀναφέρειν τοῦ προφήτου τὴν λέξιν,
 πάλιν τὴν δι' οὗ φωνὴν τῷ Θεῷ πρέπει δώσει, καὶ τὴν ἴσην
 15 ἔξει ἀξίαν ἑκατέρα, τῷ κατὰ τὸν ἴσον λόγον ἐπὶ Θεοῦ παρει-
 λῆφθαι. Καὶ οὕτω γε κάκεινως ὁμότιμοι ἀλλήλαις ἀναφανί-
 σονται, ἐφ' ἑνὸς προσώπου καὶ τοῦ αὐτοῦ τεταγμένα. Ἄλλ'
 ἐπὶ τὸ προκείμενον ἐπανέλθωμεν.

9. Γράφων ὁ ἀπόστολος πρὸς Ἐφεσίους, φησὶν «Ἀληθεύ-
 20 οντες δὲ ἐν ἀγάπῃ, αὐξήσωμεν εἰς αὐτόν τὰ πάντα, ὅς ἐστιν
 ἡ κεφαλὴ Χριστός, ἐξ οὗ πᾶν τὸ σῶμα συναρμολογούμενον
 καὶ συμβιβαζόμενον διὰ πάσης ἀφῆς τῆς ἐπιχορηγίας, κατ'
 ἐνέργειαν ἐν μέτρῳ ἑνὸς ἐκάστου μέρους τὴν αὐξησιν τοῦ σώ-
 ματος ποιεῖται». Καὶ πάλιν ἐν τῇ πρὸς Κολασσαεῖς πρὸς τοὺς
 25 οὐκ ἔχοντας τοῦ Μονογενοῦς τὴν γνῶσιν εἰρηται· ὅτι «Ὁ κρα-
 τῶν τὴν κεφαλὴν, τουτέστι τὸν Χριστόν, ἐξ οὗ πᾶν τὸ σῶμα,
 διὰ τῶν ἀφῶν καὶ συνδέσμων ἐπιχορηγούμενον, αὐξεῖ τὴν αὐ-
 ξησιν τοῦ Θεοῦ». Ὅτι γὰρ Χριστὸς κεφαλὴ τῆς Ἐκκλησίας,

σκουν φανερά με τούς ἑαυτοὺς των; Διότι ἂν δὲν ἀναγνωρίσουν ὅτι αἱ τρεῖς ἐκφράσεις ἀναφέρονται εἰς τὸν Κύριον, δηλαδή καὶ τὸ «ἐξ αὐτοῦ» καὶ τὸ «δι' αὐτοῦ» καὶ τὸ «εἰς αὐτόν», ἀναγκαστικά θὰ ἀποδώσουν αὐτὰς εἰς τὸν Θεὸν καὶ Πατέρα. Ἄπ' αὐτὸ δὲ προφανῶς καταπίπτει ἡ παρατήρησις των. Διότι ἔτσι ἀποδίδεται εἰς τὸν Πατέρα ὄχι μόνον τὸ «ἐξ οὗ» ἀλλὰ καὶ τὸ «δι' οὗ». Ἄν ὅμως αὐτὸ δὲν φανερώνη κάτι ταπεινωτικόν, διατί τὸ ξεχωρίζουν, ὡς κάτι κατώτερον, διὰ τὸν Υἱόν; Ἄν δὲ ὑποχρεωτικῶς σημαίνη ὑπηρεσίαν, ἅς μᾶς ἀπαντήσουν. Ὁ Θεὸς τῆς δόξης καὶ Πατὴρ τοῦ Χριστοῦ ποίου ἄρχοντος εἶναι ὑπηρέτης;

Αὐτοὶ λοιπὸν κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἀνατρέπονται μόνοι των, ἡμεῖς δὲ εἴμεθα ἰσχυροὶ καὶ εἰς τὰς δύο περιπτώσεις. Καὶ ἐάν, δηλαδή, ἐπικρατήσῃ ἡ ἄποψις ὅτι γίνεται λόγος περὶ τοῦ Υἱοῦ, ἀποδεικνύεται ὅτι τὸ «ἐξ οὗ» ἀρμόζει εἰς τὸν Υἱόν· καὶ ἐάν κάποιος ἐπιμένῃ νὰ ἀναφέρῃ εἰς τὸν Θεὸν τὴν λέξιν τοῦ προφήτου, πάλιν πρέπει νὰ ἀποδώσῃ τὴν ἐκφρασιν «δι' οὗ» εἰς τὸν Θεόν, καὶ ἔτσι ἡ κάθε μία ἀπὸ τὰς δύο θὰ ἀποκτήσῃ τὴν ἰδίαν ἀξίαν, διότι καὶ αἱ δύο ἀναφέρονται ἐξ ἴσου εἰς τὸν Θεόν.

9. Εἰς τὴν ἐπιστολὴν του πρὸς τοὺς Ἐφεσίους ὁ ἀπόστολος λέγει· «ἀληθεύοντες δὲ ἐν ἀγάπῃ, αὐξήσωμεν εἰς αὐτὸν τὰ πάντα, ὅς ἐστιν ἡ κεφαλὴ Χριστός, ἐξ οὗ πᾶν τὸ σῶμα συναρμολογούμενον καὶ συμβιβαζόμενον διὰ πάσης ἀφῆς τῆς ἐπιχορηγίας, κατ' ἐνέργειαν ἐν μέτρῳ ἐνὸς ἐκάστου μέρους τὴν αὔξησιν τοῦ σώματος ποιεῖται»³³. Καὶ πάλιν εἰς τὴν πρὸς τοὺς Κολασσαεῖς ἐπιστολὴν πρὸς αὐτοὺς ποὺ δὲν γνωρίζουν τὸν Μονογενῆ ἔχει λεχθῆ ὅτι «ὁ κρατῶν τὴν κεφαλὴν, τουτέστι τὸν Χριστόν, ἐξ οὗ πᾶν τὸ σῶμα, διὰ τῶν ἀφῶν καὶ συνδέσμων ἐπιχορηγούμενον, αὔξει τὴν αὔξησιν τοῦ Θεοῦ»³⁴. Ὅτι δὲ ὁ Χριστὸς εἶναι κεφαλὴ τῆς Ἐκκλησίας, τὸ γνωρίζομεν

34. Κολ. 2, 19.

ἐτέρωθι μεμαθήκαμεν, τοῦ ἀποστόλου λέγοντος· «Καὶ αὐτὸν ἔδωκε κεφαλὴν ὑπὲρ πάντα τῇ Ἐκκλησίᾳ». Καί· «Ἐκ τοῦ πληρώματος αὐτοῦ ἡμεῖς πάντες ἐλάβομεν». Καὶ αὐτὸς ὁ Κύριος· «Ὅτι ἐκ τοῦ ἔμοῦ λήφεται, καὶ ἀναγγελεῖ ὑμῖν». Καὶ ὅλως, τῷ φιλοπόνῳ ἀναλεγομένῳ πολύτροποι αἱ χρήσεις ἀναφανήσονται τοῦ ἐξ οὗ. Καὶ γὰρ καὶ ὁ Κύριος, «Ἐγνων, φησί, δύναμιν ἐξελθοῦσαν ἐξ ἐμοῦ». Ὅμοίως δὲ καὶ περὶ τοῦ Πνεύματος τετηρήκαμεν πολλαχοῦ τὸ ἐξ οὗ κείμενον. «Ὁ γὰρ σπείρων, φησίν, εἰς τὸ Πνεῦμα, ἐκ τοῦ Πνεύματος θερίσει ζωὴν αἰώνιον». Καὶ ὁ Ἰωάννης· «Ἐκ τούτου γινώσκομεν, ὅτι ἐν ἡμῖν ἐστίν, ἐκ τοῦ Πνεύματος οὗ ἡμῖν ἔδωκε». Καὶ ὁ ἄγγελος· «Τὸ γὰρ ἐν αὐτῇ γεννηθέν, ἐκ Πνεύματός ἐστιν ἁγίου». Καὶ ὁ Κύριός φησι· «Τὸ γεγεννημένον ἐκ τοῦ Πνεύματος, Πνεῦμά ἐστι». Τοῦτο μὲν δὴ τοιοῦτον.

15 10. Ὅτι δὲ τὴν δι' οὗ φωνὴν ὁμοίως ἐπὶ τε Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος ἡ Γραφή παραδέχεται, ἤδη δεικτέον. Ἐπὶ μὲν δὴ τοῦ Υἱοῦ παρέλκον ἂν εἴη μαρτυρίας κομιζέειν, διὰ τε τὸ γνῶριμον, καὶ διὰ τὸ παρὰ τῶν ἐναντίων αὐτὸ τοῦτο κατασκευάζεσθαι. Ἡμεῖς δὲ δείκνυμεν, ὅτι καὶ ἐπὶ τοῦ Πατρὸς
20 τὸ δι' οὗ τέτακται. «Πιστός, φησίν, ὁ Θεὸς, δι' οὗ ἐκλήθητε εἰς κοινωνίαν τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ». Καί· «Παῦλος ἀπόστολος Ἰησοῦ Χριστοῦ διὰ θελήματος Θεοῦ». Καὶ πάλιν· «Ὡστε οὐκέτι εἰ δοῦλος, ἀλλὰ υἱός· εἰ δὲ υἱός, καὶ κληρονόμος διὰ Θεοῦ». Καὶ τό· «Ὡσπερ ἠγέρθη Χριστὸς ἐκ νεκρῶν διὰ τῆς δόξης τοῦ
25 Πατρὸς». Καὶ ὁ Ἡσαίας· «Οὐαί, φησίν, οἱ βαθέως βουλήν ποιῶντες, καὶ οὐ διὰ Κυρίου». Πολλὰς δὲ καὶ ἐπὶ τοῦ Πνεύματος τῆς φωνῆς ταύτης μαρτυρίας ἔξεστι παραθέσθαι. «Ἡμῖν

35. Ἐφ. 1, 22.

36. Ἰω. 1, 16.

37. Ἰω. 16, 14.

38. Λουκ. 8, 46.

39. Γαλ. 6, 8.

40. Α' Ἰω. 3, 24.

ἀπὸ ἀλλοῦ, ἀπὸ ἐκεῖ πού ὁ ἀπόστολος λέγει· «καὶ αὐτὸν ἔδωκε κεφαλὴν ὑπὲρ πάντα τῇ Ἐκκλησίᾳ»³⁵, καί· «ἐκ τοῦ πληρώματος αὐτοῦ ἡμεῖς πάντες ἐλάβομεν»³⁶, καὶ ὁ ἴδιος ὁ Κύριος λέγει ὅτι «ἐκ τοῦ ἔμοῦ λήφεται, καὶ ἀναγγελεῖ ὑμῖν»³⁷.

Γενικῶς δὲ εἰς αὐτὸν πού μὲ ζῆλον συγκεντρώνει τὰ σχετικὰ χωρία θὰ παρουσιασθοῦν ποικίλαι αἱ χρήσεις τοῦ «ἐξ οὗ». Διότι καὶ ὁ Κύριος λέγει· «ἔγνων δύναμιν ἐξεληθοῦσαν ἐξ ἐμοῦ»³⁸. Ἐπίσης ἔχομεν παρατηρήσει ὅτι εἰς πολλὰ σημεῖα τὸ «ἐξ οὗ» λέγεται καὶ περὶ τοῦ Πνεύματος· «ὁ γὰρ σπείρων εἰς τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Πνεύματος θερίσει ζωὴν αἰώνιον»³⁹, καὶ ὁ Ἰωάννης· «ἐκ τούτου γινώσκομεν, ὅτι ἐν ἡμῖν ἐστίν, ἐκ τοῦ Πνεύματος οὗ ἡμῖν ἔδωκε»⁴⁰, καὶ ὁ ἄγγελος λέγει· «τὸ γὰρ ἐν αὐτῇ γεννηθὲν ἐκ Πνεύματός ἐστιν ἁγίου»⁴¹. Ὁ Κύριος ἐπίσης λέγει· «τὸ γεγεννημένον ἐκ τοῦ Πνεύματος, Πνεῦμά ἐστι»⁴². Ἔτσι λοιπὸν εἶναι αὐτὸ τὸ θέμα.

10. Τώρα ἄς δεῖξωμεν ὅτι ἡ Γραφή χρησιμοποιοεῖ τὴν ἑκφρασιν «δι' οὗ» καθ' ὅμοιον τρόπον καὶ διὰ τὸν Πατέρα καὶ διὰ τὸν Υἱὸν καὶ διὰ τὸ ἅγιον Πνεῦμα. Διὰ μὲν τὸν Υἱὸν ὁμοῦς θὰ ἦτο περιττὸν νὰ προσκομίσωμεν μαρτυρίας, καὶ διότι εἶναι γνωστὸν, καὶ διότι αὐτὸ προβάλλεται καὶ ὑπὸ τῶν ἀντιπάλων. Ἐμεῖς ὁμοῦς ἀποδεικνύομεν ὅτι τὸ «δι' οὗ» χρησιμοποιοεῖται καὶ διὰ τὸν Πατέρα· «πιστός, λέγει ὁ Θεός, δι' οὗ ἐκλήθητε εἰς κοινωνίαν τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ»⁴³, καί· «Παῦλος ἀπόστολος Ἰησοῦ Χριστοῦ διὰ θελήματος Θεοῦ»⁴⁴, καὶ πάλιν· «ὥστε οὐκέτι εἰ δούλος, ἀλλὰ υἱός· εἰ δὲ υἱός, καὶ κληρονόμος διὰ Θεοῦ»⁴⁵, καὶ τό· «ὥσπερ ἠγέρθη Χριστός ἐκ νεκρῶν διὰ τῆς δόξης τοῦ Πατρὸς»⁴⁶, καὶ ὁ Ἡσαΐας· «οὐαί, λέγει, οἱ βαθέως βουλήν ποιοῦντες, καὶ οὐ διὰ Κυρίου»⁴⁷. Εἶναι δὲ δυνατὸν νὰ παραθέσω πολλὰς μαρτυρίας διὰ τὴν χρῆσιν αὐτῆς τῆς ἑκφράσεως καὶ ἐπὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος· «Ἡμῖν δέ, λέγει,

41. Ματθ. 1, 20.

42. Ἰω. 3, 6.

43. Α' Κορ. 1, 9.

44. Β' Κορ. 1, 1.

45. Γαλ. 4, 7.

46. Ρωμ. 6, 4.

47. Ἡσ. 29, 15.

δέ, φησίν, ὁ Θεὸς ἀπεκάλυψε διὰ τοῦ Πνεύματος). Καὶ ἐτέρωθι· «Τὴν καλὴν παραθήκην φύλαξον διὰ Πνεύματος τοῦ ἁγίου». Καὶ πάλιν· «Ἐγὼ μὲν γὰρ διὰ τοῦ Πνεύματος δίδοται λόγος σοφίας».

5 11. Τὰ αὐτὰ δὲ ταῦτα καὶ περὶ τῆς ἐν συλλαβῆς εἰπεῖν ἔχομεν, ὅτι καὶ ἐπὶ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς τὴν χρῆσιν αὐτῆς ἢ Γενεῆς παραδέδεκται, ὡς ἐπὶ μὲν Παλαιᾶς· «Ἐν τῷ Θεῷ ἐπίσταμαι, ποιήσωμεν δύναμιν», καί· «Ἐν σοὶ ἡ ὑμνησίς μου ὁμοιωθήσεται».

Καὶ πάλιν· «Ἐν τῷ ὀνοματί σου ἀγαλλιάσομαι». Παρὰ δὲ
10 Παύλῳ· «Ἐν τῷ Θεῷ, φησί, τῷ τὰ πάντα κτίσαντι), καί· «Παῦλος καὶ Σιλουανὸς καὶ Τιμόθεος τῇ ἐκκλησίᾳ Θεσσαλονικέων ἐν Θεῷ Πατρὶ), καί· «Εἰ δὴποτε εὐδοωθήσομαι ἐν τῷ θελήματι τοῦ Θεοῦ ἔλθειν πρὸς ὑμᾶς», καί· «Κανχᾶσαι, φησίν, ἐν Θεῷ». Καὶ ὅσα οὐδὲ ἀριθμῆσαι ῥᾴδιον. Ἔστι δὲ ἡμῖν οὐ
15 πλήθους μαρτυριῶν ἐπίδειξις, ἀλλ' ἔλεγχος τοῦ μὴ ὑγιῶς αὐτοῖς τὰς παρατηρήσεις ἔχειν. Τὸ γὰρ περὶ τοῦ Κυρίου ἢ τοῦ ἁγίου Πνεύματος παρειλημμένην τὴν χρῆσιν ταύτην ἐπιδεικνύναι, ὡς γνώριμον ὑπερβήσομαι. Ἐκεῖνο δὲ ἀναγκαῖον εἰπεῖν, ὅτι συνετῶ ἀκροατῇ ἱκανὸς ἔλεγχος τῶν προταθέντων, ὁ ἀπὸ
20 τοῦ ἐναντίου. Εἰ γὰρ τὸ διάφορον τῆς ἐκφωνήσεως παρηλλαγμένην ἐδείκνυ τὴν φύσιν κατὰ τὸν τούτων λόγον, ἢ τῶν φωνῶν ταυτότης ἀπαράλλακτον νῦν τὴν οὐσίαν αὐτοῦς ὁμολογεῖν δυσωπεῖται.

12. Οὐ μόνον δὲ ἐπὶ τῆς θεολογίας αἱ χρήσεις τῶν φωνῶν ἐ-
25 παλλάττονται, ἀλλ' ἤδη καὶ πρὸς τὰ ὑπ' ἀλλήλων σημαινόμενα πολλάκις ἀντιμεθίστανται, ὅταν ἕτερα τὴν τῆς ἑτέρας σημασίαν ἀντιλαμβάνη. Οἷον, «Ἐκτεσάμην ἀνθρωπινὸν διὰ τοῦ Θεοῦ»,

48. Α' Κορ. 2, 10.

49. Β' Τιμ. 1, 14.

50. Α' Κορ. 12, 8.

51. Ψαλμ. 107, 14.

52. Ψαλμ. 70, 6.

53. Ψαλμ. 88, 17.

ὁ Θεὸς ἀπεκάλυψε διὰ τοῦ Πνεύματος»⁴⁸, καὶ εἰς ἄλλο σημεῖον· «τὴν καλὴν παραθήκην φύλαξον διὰ Πνεύματος τοῦ ἁγίου»⁴⁹, καὶ πάλιν· «Ὡ μὲν γὰρ διὰ τοῦ Πνεύματος δίδοται λόγος σοφίας»⁵⁰.

11. Τὰ ἴδια ἔχομεν νὰ εἴπωμεν καὶ διὰ τὴν συλλαβὴν «έν», ὅτι δηλαδὴ ἡ Γραφὴ χρησιμοποιεῖ αὐτὴν καὶ διὰ τὸν Θεὸν καὶ Πατέρα. Καὶ εἰς μὲν τὴν Παλαιὰν Διαθήκην λέγεται· «έν τῷ Θεῷ ποιήσωμεν δύναμιν»⁵¹, καί· «έν σοὶ ἡ ὑμνησίς μου διὰ παντός»⁵², καὶ πάλιν· «έν τῷ ὀνόματί σου ἀγαλλιάσομαι»⁵³. Εἰς τὸν Παῦλον δὲ λέγεται· «έν τῷ Θεῷ, τῷ τὰ πάντα κτίσαντι»⁵⁴, καί· «Παῦλος καὶ Σιλουανὸς καὶ Τιμόθεος τῇ Ἐκκλησίᾳ Θεσσαλονικέων έν Θεῷ Πατρὶ»⁵⁵, καί· «εἰ δὴποτε εὐδοωθήσομαι έν τῷ θελήματι τοῦ Θεοῦ ἔλθειν πρὸς ὑμᾶς»⁵⁶, καί· «καυχᾶσαι, λέγει, έν Θεῷ»⁵⁷. Εἶναι τόσα τὰ σχετικὰ χωρία ὥστε οὔτε νὰ τὰ ἀριθμῆσῃ κανεὶς εἶναι εὐκόλον. Ἐμεῖς βεβαίως δὲν θέλομεν νὰ ἐπιδείξωμεν τὸ πλῆθος τῶν μαρτυριῶν, ἀλλὰ νὰ τοὺς ἐλέγξωμεν διὰ τὸ ὅτι δὲν εἶναι ὀρθαὶ αἱ παρατηρήσεις των. Ἀποφεύγω δηλαδὴ νὰ παρουσιάσω ὅτι αἱ ἐκφράσεις αὐταὶ χρησιμοποιοῦνται καὶ διὰ τὸν Κύριον ἢ διὰ τὸ ἅγιον Πνεῦμα, διότι εἶναι γνωστόν. Εἶναι ὅμως ἀνάγκη νὰ εἴπω, ὅτι δι' ἓνα συντετὸν ἄκροατὴν εἶναι ἀρκετὸς ὁ ἐκ τοῦ ἀντιθέτου ἔλεγχος τῶν προτάσεών τους. Ἄν δηλαδὴ ἡ διαφορὰ τῆς ἐκφράσεως δεικνύῃ καὶ διαφορὰν εἰς τὴν φύσιν, σύμφωνα μὲ τὴν διδασκαλίαν των, ἢ ταυτότητος τῶν ἐκφράσεων ἄς τοὺς προτρέψῃ τῶρα νὰ ὁμολογήσουν ὅτι ἡ οὐσία εἶναι ἀπαράλλακτος.

12. Ἡ χρησιμοποίησις δὲ τῶν ἐκφράσεων δὲν ἐναλλάσσεται μόνον ὅταν γίνεται λόγος περὶ τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ πολλὰς φορὰς γίνεται μεταξύ των μία ἀλληλοαντίδοσις τῶν ἐννοιῶν, ὅταν ἡ μία ἐκφρασις ὡς ἀντάλλαγμα παίρνη τὴν σημασίαν τῆς ἄλλης. Ὡς ἐπὶ παραδείγματι· «ἐκτησάμην ἄνθρωπον διὰ

54. Ἐφ. 3, 9.

55. Β' Θεσ. 1, 1.

56. Ρωμ. 1, 10.

57. Ρωμ. 2, 17.

φησὶν ὁ Ἄδάμ, ἴσον λέγων τῷ, ἐκ τοῦ Θεοῦ. Καὶ ἐτέρωθι
 «Ὅσα ἐνετείλατο Μωυσῆς τῷ Ἰσραὴλ διὰ τοῦ προστάγματος
 Κυρίου». Καὶ πάλιν «Ὅχι διὰ τοῦ Θεοῦ ἢ διασάφησις αὐτῶν
 ἐστιν;» ὁ Ἰωσήφ περὶ τῶν ἐνυπνίων τοῖς ἐν τῷ δεσμωτηρίῳ
 5 διαλεγόμενος, σαφῶς καὶ αὐτός, ἀντὶ τοῦ ἐκ Θεοῦ εἰπεῖν, διὰ
 τοῦ Θεοῦ εἶρηκε. Καὶ ἀνάπαλιν τῇ, ἐξ οὗ, προθέσει, ἀντὶ τῆς,
 δι' οὗ, κέχρηται Παῦλος· ὡς ὅταν λέγῃ· «Γενόμενος ἐκ γυναι-
 κός», ἀντὶ τοῦ, διὰ γυναικός. Τοῦτο γὰρ ἡμῖν ἐτέρωθι σαφῶς
 διεστέλλατο, γυναικὶ μὲν προσήκειν λέγων τὸ ἐκ τοῦ ἀνδρός
 10 γεγενῆσθαι, ἀνδρὶ δὲ τὸ διὰ τῆς γυναικός, ἐν οἷς φησιν· ὅτι
 «Ὡσπερ γυνὴ ἐξ ἀνδρός, οὕτως ἀνὴρ διὰ τῆς γυναικός». Ἄλλ'
 ὅμως ἐνταῦθα, ὁμοῦ μὲν τὸ διάφορον τῆς χρήσεως ἐνδεικνύ-
 μενος, ὁμοῦ δὲ καὶ τὸ σφάλμα τινῶν ἐν παραδρομῇ διορθού-
 μενος τῶν οἰομένων πνευματικῶν εἶναι τοῦ Κυρίου τὸ σῶμα,
 15 ἵνα δείξῃ ὅτι ἐκ τοῦ ἀνθρωπείου φυράματος ἢ θεοφόρος σὰρξ
 συνεπάγη, τὴν ἐμφατικωτέραν φωνὴν προετίμησε (τὸ μὲν γὰρ
 διὰ γυναικός παροδικὴν ἔμελλε τὴν ἔννοιαν τῆς γενέσεως ὑπο-
 φαίνειν· τὸ δὲ ἐκ τῆς γυναικός ἱκανῶς παραδηλοῦν τὴν κοι-
 νωνίαν τῆς φύσεως τοῦ τικτομένου πρὸς τὴν γεννήσασαν),
 20 οὐχ ἑαυτῷ που μαχόμενος, ἀλλὰ δεικνὺς ὅτι ῥαδίως ἀλλήλαις
 ἀντεπιχωριάζουσιν αἱ φωναί. Ὅποτε τοίνυν καὶ ἐφ' ὧν διωρί-
 σθη τὸ δι' οὗ κυρίως λέγεσθαι, ἐπὶ τῶν αὐτῶν τούτων τὸ ἐξ
 οὗ μετελήφθη, τίνα λόγον ἔχει ἐπὶ συκοφαντία τῆς εὐσεβείας,
 πᾶντη ἀλλήλων ἀφορίζειν τὰς λέξεις;

τοῦ Θεοῦ»⁵⁸, λέγει ὁ Ἀδάμ, πού εἶναι σάν νά λέγη «ἐκ τοῦ Θεοῦ». Καί εἰς ἄλλο σημεῖον· «ὅσα ἐνετείλατο Μωυσῆς τῷ Ἰσραὴλ διὰ τοῦ προστάγματος Κυρίου»⁵⁹, καί πάλιν· «οὐχί διὰ τοῦ Θεοῦ ἢ διασάφησης αὐτῶν ἐστίν;»⁶⁰. Ὁ Ἰωσήφ ἐνταῦθα ὁμιλῶν πρὸς τοὺς συγκρατούμενους του εἰς τὴν φυλακὴν διὰ τὰ ὄνειρα, σαφῶς καὶ αὐτός, ἀντὶ νά εἴπη «ἐκ Θεοῦ», εἶπε «διὰ τοῦ Θεοῦ». Καί ἀντιστρόφως ὁ Παῦλος χρησιμοποιοεῖ τὴν ἔκφρασιν «ἐξ οὗ» ἀντὶ τῆς «δι' οὗ»· ὅπως ὅταν λέγη· «γενόμενος ἐκ γυναικός»⁶¹ ἀντὶ τοῦ «διὰ γυναικός». Διότι αὐτὸ μᾶς τὸ διηυκρίνησε σαφῶς εἰς ἄλλο σημεῖον, ὅταν λέγη ὅτι εἰς μὲν τὴν γυναῖκα ἀρμόζει νά λέγεται ὅτι ἐγεννήθη «ἐκ τοῦ ἀνδρός», εἰς τὸν ἄνδρα ὅμως τὸ ὅτι ἐγεννήθη «διὰ τῆς γυναικός», ἐκεῖ πού λέγει ὅτι «ὡσπερ γυνὴ ἐξ ἀνδρός, οὕτως ἄνθρωπος διὰ τῆς γυναικός»⁶². Ἄλλ' ὅμως ἐδῶ καὶ διὰ νά δείξη τὴν διαφορὰν εἰς τὴν χρησιμοποίησιν, συγχρόνως δὲ διὰ νά διορθώσῃ παρεμπιπτόντως καὶ τὸ σφάλμα μερικῶν πού θεωροῦν ὅτι τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου εἶναι πνευματικόν, διὰ νά δείξη λοιπὸν ὅτι ἡ θεοφόρος σὰρξ ἐκτίσθη ἀπὸ τὸ ἀνθρώπινον φύραμα, ἐπροτίμησε τὴν καταλληλοτέραν ἔκφρασιν. Διότι τὸ «διὰ γυναικός» θὰ προσέδιδεν εἰς τὴν γέννησιν τὴν ἔννοιαν τοῦ προσωρινοῦ· τὸ «ἐκ τῆς γυναικός» ὅμως δηλώνει ἐπαρκῶς τὴν συγγένειαν τῆς φύσεως αὐτοῦ πού γεννᾶται πρὸς αὐτὴν πού τὸν ἐγέννησε. Δὲν ἀντιφάσκει ἐπομένως πρὸς τὸν ἑαυτὸν του ὁ Παῦλος, ἀλλὰ δεικνύει ὅτι εὐκόλως ἀλλάσσουν μεταξύ των θέσιν αἱ ἐκφράσεις. Ἐφ' ὅσον λοιπὸν καὶ εἰς τὰς περιπτώσεις πού καθωρίσθη νά κυριολεκτῆται τὸ «δι' οὗ», εἰς τὰς ἰδίας περιπτώσεις χρησιμοποιοεῖται τὸ «ἐξ οὗ», ποῖος λόγος ὑπάρχει νά διακρίνωμεν τὰς λέξεις;

61. Γαλ. 4, 4.

62. Α' Κορ. 11, 12.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Σ'

Ἐπισημασθε τὸν Υἱὸν, ἀλλὰ μετὰ τὸν Πατέρα, ἐν ᾧ τὰ περὶ τῆς ὁμοτίμου δόξης.

13. Καὶ μὴν οὐδὲ πρὸς τὴν ἐξ ἀγνοίας συγγνώμην δυνατόν
 5 αὐτοὺς καταφυγεῖν, οὕτω τεχνικῶς καὶ κακοήθως τὸν λόγον
 ὑπολαμβάνοντας. Οἷγε προδήλως ἡμῖν χαλεπαίνουσιν, ὅτι
 μετὰ Πατρὸς ἀποπληροῦμεν τῷ Μονογενεῖ τὴν δοξολογίαν,
 καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα μὴ διστώμεν ἀπὸ τοῦ Υἱοῦ. Ὅθεν νεω-
 τεροποιούς ἡμᾶς καὶ καινοτόμους καὶ ἐφευρετὰς δημάτων, καὶ
 10 τί γὰρ οὐχὶ τῶν ἐπονειδίστων ἀποκαλοῦσιν; Ὡν τοσοῦτον ἀπέ-
 χω δυσχεραίνειν ταῖς λοιδορίαις, ὥστε εἰ μὴ λύπην ἡμῖν ἐν-
 εποίει καὶ ἀδιάλειπτον ὀδύνην ἢ κατ' αὐτοὺς ζημίαι, μικροῦ
 ἂν εἶπον, καὶ χάριν αὐτοῖς τῆς βλασφημίας ἔχειν, ὡς μακαρι-
 σμοῦ προξένοις. «Μακάριοι γὰρ ἐστε, φησὶν, ὅταν ὀνειδίσωσιν
 15 ὑμᾶς ἕνεκεν ἐμοῦ». Ἔστι δὲ ἐφ' οἷς ἀγανακτοῦσι, ταῦτα. Οὐ
 μετὰ Πατρός, φασὶν, Υἱός, ἀλλὰ μετὰ τὸν Πατέρα· διόπερ
 ἀκόλουθον, δι' αὐτοῦ τὴν δόξαν προσάγειν τῷ Πατρί, ἀλλ' οὐχὶ
 μετ' αὐτοῦ. Τὸ μὲν γὰρ μετ' αὐτοῦ, τὴν ἰσοτιμίαν δηλοῖ· τὸ δὲ
 δι' οὗ, τὴν ὑπουργίαν παρίστησιν. Οὔτε μὴν σὺν τῷ Πατρί,
 20 φασὶ, καὶ τῷ Υἱῷ τὸ Πνεῦμα τακτέον, ἀλλ' ὑπὸ τὸν Υἱὸν καὶ
 τὸν Πατέρα, οὐ συντεταγμένον, ἀλλ' ὑποτεταγμένον, οὐδὲ
 συναριθμούμενον, ἀλλ' ὑπαριθμούμενον. Καὶ τοιαύταις τισὶ
 τεχνολογίαις ῥημάτων τὸ ἀπλοῦν καὶ ἀκατάσκευον τῆς πίστεως
 διαστρέφουσιν. Ὡστε τίνος ἂν δι' ἀπειρίαν συγγνώμης τύχοιεν,
 25 οἱ μὴδὲ τοῖς ἄλλοις ἀπειρώς ἔχειν ἐκ τῆς αὐτῶν φιλοπραγμο-
 σύνης ἐπιτρέποντες;

14. Ἡμεῖς δὲ ἐκεῖνο πρῶτον αὐτοὺς ἐρωτήσωμεν, τὸ μετὰ
 τὸν Πατέρα πῶς τὸν Υἱὸν λέγουσιν; ὡς χρόνῳ νεώτερον, ἢ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Σ'

Ἀπάντησις πρὸς αὐτοὺς ποὺ ἰσχυρίζονται ὅτι ὁ Υἱὸς δὲν εἶναι «μετὰ Πατρός» ἀλλὰ «μετὰ τὸν Πατέρα», ἐνῶ συγχρόνως ἐκτίθενται τὰ περὶ τῆς ὁμοτίμου δόξης των.

13. Καὶ βεβαίως δὲν τοὺς εἶναι δυνατὸν νὰ καταφύγουν οὔτε εἰς τὴν αἴτησιν συγγνώμης λόγῳ ἀγνοίας, ἀφοῦ με τὴν ἐπιτηδειότητα καὶ κακοθήειαν ἐξηγοῦν τὸν λόγον. Αὐτοὶ λοιπὸν δυσανασχετοῦν φανερὰ ἐναντίον μου, ἐπειδὴ δοξολογῶ τὸν Μονογενῆ Υἱὸν μαζὺ με τὸν Πατέρα, καὶ δὲν χωρίζω τὸ ἅγιον Πνεῦμα ἀπὸ τὸν Υἱόν. Διὰ τοῦτο με ἀποκαλοῦν νεωτεριστὴν καὶ καινοτόμον καὶ ἐφευρέτην ἐκφράσεων, καὶ ὁ,τιδήποτε ἄλλο ἐπονείδιστον ὑπάρχει. Εὐρίσκομαι ὅμως τόσον μακρὰ ἀπὸ τοῦ νὰ στενοχωροῦμαι διὰ τὰς λοιδορίας των, ὥστε, ἂν δὲν μοῦ ἐπροξένει λύπην καὶ ἀκατάπαυστον ὀδύνην ἢ ἰδικὴ των ζημία, θὰ ἔλεγα ὅτι τοὺς χρεωστῶ καὶ χάριν διὰ τὰς βλασφημίας, διότι γίνονται αἰτία νὰ μακαρίζωμαι. Διότι ὁ Κύριος λέγει ὅτι «εἰσθε μακάριοι ὅταν σᾶς ὄνειδίσουν ἐξ αἰτίας μου»⁶³.

Αὐτὰ δὲ διὰ τὰ ὁποῖα ἀγανακτοῦν εἶναι τὰ ἐξῆς· λέγουν «ὅτι ὁ Υἱὸς δὲν εἶναι «μετὰ Πατρός» ἀλλὰ «μετὰ τὸν Πατέρα». Κατὰ συνέπειαν πρέπει νὰ προσφέρωμεν δοξολογίαν πρὸς τὸν Πατέρα «δι' αὐτοῦ», ὄχι ὅμως «μετ' αὐτοῦ». Διότι τὸ μὲν «μετ' αὐτοῦ» δηλώνει τὴν ἰσοτιμίαν, ἐνῶ τὸ «δι' οὗ» παριστᾷ τὴν κατωτερότητα. Οὔτε πάλιν πρέπει νὰ θέσωμεν τὸ Πνεῦμα μαζὺ με τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱόν, ἀλλὰ ὑπὸ τὸν Υἱόν καὶ τὸν Πατέρα· ὄχι εἰς τὴν ἰδίαν τάξιν ἀλλὰ εἰς κατωτέραν, οὔτε εἰς τὴν αὐτὴν ἀρίθμησιν ἀλλ' εἰς κατωτέραν». Μὲ παρομοίας σχολαστικὰς διακρίσεις διαστρέφουν τὴν ἀπλήν καὶ ἀνεπιτήδευτον πίστιν. Πῶς λοιπὸν θὰ ἠμποροῦσαν νὰ τύχουν συγγνώμης λόγῳ ἀγνοίας, αὐτοὶ ποὺ με τὴν πολυπραγμοσύνην των δὲν ἀφήνουν οὔτε τοὺς ἄλλους νὰ εὐρίσκωνται εἰς τὴν ἀγνοίαν;

14. Ἐμεῖς ὅμως ἐν πρώτοις ἄς τοὺς θέσωμεν τὴν ἐξῆς ἐρώτησιν· τί ἐννοοῦν ὅταν λέγουν ὅτι ὁ Υἱὸς εἶναι «μετὰ τὸν Πα-

ὡς τάξει, ἢ ὡς ἀξία; Ἐλλὰ χρόνῳ μὲν, οὐδεὶς οὕτως ἀνόητος, ὡς δευτερεύειν λέγειν τὸν ποιητὴν τῶν αἰῶνων, οὐδενὸς διαστήματος μεσιτεύοντος τῇ φυσικῇ πρὸς τὸν Πατέρα τοῦ Υἱοῦ συναφεία. Ἐλλὰ μὴν οὔτε τῇ ἐννοίᾳ τῶν ἀνθρώπων συμβαίνει νεώτερον λέγειν τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱόν, οὐ μόνον τῷ σὺν ἀλλήλοις νοεῖσθαι κατὰ τὴν σχέσιν, ἀλλ' ὅτι ἐκεῖνα λέγεται τῷ χρόνῳ δεύτερα, ὅσα τὴν πρὸς τὸ νῦν ἀπόστασιν ἐλάττονα ἔχει· καὶ πάλιν ἐκεῖνα πρότερα, ὅσα περισσότερον ἀπέχει τοῦ νῦν. Οἶον πρότερα τῶν Σοδομιτικῶν τὰ κατὰ Νῶε, ὅτι τοῦ νῦν ἐπὶ πλέον ἀπώκισται· καὶ ὕστερα ταῦτα ἐκείνων, ὅτι μᾶλλον πως δοκεῖ προσεγγίζειν τῷ νῦν. Τῆς δὲ πάντα χρόνον καὶ πάντας αἰῶνας ὑπερεχούσης ζωῆς τῇ πρὸς τὸ νῦν ἀποστάσει τὸ εἶναι καταμετρεῖν, πῶς οὐχὶ πρὸς τῇ ἀσεβείᾳ ἔτι καὶ πᾶσαν ὑπερβολὴν ἀνοίας ἔχει· εἶπερ καθ' ὃν τρόπον τὰ ἐν γενέσει καὶ φθορᾷ πρότερα εἶναι ἀλλήλων λέγεται, κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ τῷ Υἱῷ καὶ Θεῷ τῷ ὑπάρχοντι πρὸ τῶν αἰῶνων παραμετρούμενος ὑπερέχει; Ἐλλὰ γὰρ ἢ πρὸς τὸ ἄνω ὑπεροχὴ τοῦ Πατρὸς ἀθεώρητος, τῷ ἀπαξιαπλῶς μῆτε ἐνθύμησιν μῆτε τινὰ ἐννοίαν τὴν τοῦ Κυρίου γέννησιν ὑπεραίρειν, καλῶς τοῦ Ἰωάννου διὰ δύο φωνῶν εἴσω περιγράπτων ὄρων τὴν διάνοιαν ἀποκλείσαντος, ἐν τῷ εἰπεῖν· «Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος». Ἀνέκβατον μὲν γὰρ διανοίαις τὸ ἦν· ἀνυπέρβατον δὲ φαντασίαις ἀρχή. Ὅσον γὰρ ἂν ἀναδράμῃς τῇ διανοίᾳ ἐπὶ τὸ ἄνω, οὐκ ἐκβαίνεις τὸ ἦν. Καὶ ὅσον ἂν διαταθῆς ἰδεῖν τοῦ Υἱοῦ τὰ ἐπέκεινα, ὑπερ-

τέρα»; "Ότι είναι νεώτερος χρονικῶς ἢ ὅτι είναι «μετὰ τὸν Πατέρα» ὡς πρὸς τὴν τάξιν ἢ ὡς πρὸς τὴν ἀξίαν;

Ὡς πρὸς τὸν χρόνον ὁμως, κανεὶς δὲν εἶναι τόσον ἀνόητος, ὥστε νὰ ἰσχυρίζεται ὅτι χρονικῶς εἶναι δεύτερος ὁ δημιουργὸς τῶν αἰώνων, διότι οὐδὲν διάστημα παρεμβάλλεται εἰς τὴν φυσικὴν συνάφειαν τοῦ Υἱοῦ πρὸς τὸν Πατέρα. Ἄλλ' οὔτε καὶ ὑπὸ τὴν ἀνθρωπίνην ἔννοιαν δὲν ἀρμόζει νὰ λέγη κανεὶς ὅτι ὁ Υἱὸς εἶναι νεώτερος τοῦ Πατρὸς, ὄχι μόνον ἐπειδὴ ὡς πρὸς τὴν σχέσιν των ἐννοοῦνται πάντοτε μαζύ, ἀλλὰ καὶ διότι χρονικῶς ὀνομάζονται δεύτερα, ἐκεῖνα ποὺ ἀπέχουν ὀλιγώτερον ἀπὸ τὸ τώρα, καὶ ἀντιστοίχως προγενέστερα ἐκεῖνα ποὺ ἀπέχουν περισσότερον ἀπὸ τὸ τώρα. Παραδείγματος χάριν, τὰ συμβάντα ἐπὶ Νῶε εἶναι προγενέστερα τῶν εἰς τὰ Σόδομα γεγονότων, ἐπειδὴ εἶναι πιὸ πολὺ ἀπομακρυσμένα ἀπὸ τὸ τώρα, καὶ αὐτὰ εἶναι μεταγενέστερα ἐκείνων, ἐπειδὴ κατὰ κάποιον τρόπον φαίνεται ὅτι προσεγγίζουν περισσότερον εἰς τὸ τώρα. Τὸ νὰ καταμετρήῃ ὁμως κανεὶς τὴν ὕπαρξιν τῆς Ζωῆς ποὺ εὐρίσκεται ὑπεράνω παντὸς χρόνου καὶ πάντων τῶν αἰώνων, χρησιμοποιοῦν τὴν ἀπόστασιν ἀπὸ τὸ τώρα, μαζύ μὲ τὴν ἀσέβειαν δεικνύει καὶ ὑπερβολικὴν ἀνοησίαν. Διότι κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον ποὺ λέγομεν ὅτι εἶναι προγενέστερα τὸ ἐν τοῦ ἄλλου τὰ γινόμενα καὶ φθειρόμενα ὄντα, κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον εὐρίσκουν ὅτι ὑπερέχει ὁ Θεὸς καὶ Πατήρ, ὅταν παραμετρηθῇ πρὸς τὸν Υἱὸν καὶ Θεόν, ποὺ ὑπάρχει πρὸ τῶν αἰώνων. Ἄλλ' ὁμως ἢ πρὸς τὰ ἄνω ὑπεροχὴ τοῦ Πατρὸς δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ συναχθῇ, διότι ἀπλούστατα οὔτε κάποια ἐνθύμησις οὔτε κάποια ἔννοια εἶναι δυνατὸν νὰ ἀναχθῇ μέχρι τῆς γεννήσεως τοῦ Κυρίου. Καλῶς διὰ τοῦτο ὁ Ἰωάννης διὰ δύο ἐκφράσεων περιώρισε τὴν διάνοιαν ἐντὸς κεκλεισμένων ὀρίων, μὲ τὸ νὰ εἴπῃ· «ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος»⁶⁴. Ἡ διάνοια δὲν ἤμπορεῖ νὰ φθάσῃ εἰς τὸ «ἦν», καὶ ἡ φαντασία νὰ ξεπεράσῃ τὴν «ἀρχὴν». Διότι ὅσον καὶ ἂν ἀνεβῆς μὲ τὴν διάνοιαν πρὸς τὰ ἄνω δὲν θὰ καταλήξῃς εἰς τὸ «ἦν». Καὶ ὅσον καὶ ἂν τευτωθῆς διὰ νὰ ἰδῆς τοῦ Υἱοῦ τὴν αἰωνίαν ὕπαρξιν, δὲν θὰ κατορθώσῃς

άνω γενέσθαι τῆς ἀρχῆς οὐδ' οὐκ ἐκείνη. Εὐσεβὲς οὖν κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον ἅμα νοεῖν τὸν Υἱὸν τῷ Πατρὶ.

15. Εἰ δ' ὡς ἐν τόπῳ ὑποκειμένῳ ὑπόβασιν τινα τοῦ Υἱοῦ νοοῦσι πρὸς τὸν Πατέρα, ὥστε ὑπεράνω μὲν τὸν Πατέρα καθῆσθαι, πρὸς δὲ τὸ ἐφεξῆς εἰς τὸ κάτω τὸν Υἱὸν ἀπεῖσθαι, ὁμολογεῖτωσαν τοῦτο, καὶ ἡμεῖς σιωπήσομεν, τῆς ἐναργείας αὐτόθεν τὸ ἀπεμφαῖνον ἐχούσης. Οὐδὲ γὰρ τὸ ἐν τοῖς λογισμοῖς ἀκόλουθον διασώζουσιν οἱ διὰ πάντων διήκειν τῷ Πατρὶ μὴ διδόντες, τῆς τῶν ὑγιαίνοντων ἐννοίας τὰ πάντα τὸν Θεὸν πε-
 10 πληρωκένας πιστενοῦσης· οὐδὲ μέμνηται τοῦ προφήτου λέγοντος· «Ἐὰν ἀναβῶ εἰς τὸν οὐρανόν, σὺ ἐκεῖ εἶ· ἐὰν καταβῶ, εἰς τὸν ἄδην, πάρει»· οἱ τὸ ἄνω καὶ κάτω εἰς Πατέρα καὶ Υἱὸν διαιροῦντες. Ἴνα δὲ τῆς ἀμαθείας τὸν ἔλεγχον σιωπήσω, τόπον ἐπὶ τῶν ἀσωμάτων ἀφοριζόντων· τί τὴν πρὸς τὰς Γραφὰς μά-
 15 χην καὶ ἐναντίωσιν αὐτῶν οὕτως ἀναίσχυντον οὔσαν παραμυθήσεται, τό, «Κάθου ἐκ δεξιῶν μου», καὶ τό, «Ἐκάθισεν ἐν δεξιᾷ τῆς μεγαλωσύνης τοῦ Θεοῦ»; Τὸ γὰρ δεξιὸν οὐ τὴν κάτω χώραν δηλοῖ (ὡς ὁ τούτων λόγος), ἀλλὰ τὴν πρὸς τὸ ἴσον σχέσιν· οὐ σωματικῶς τοῦ δεξιοῦ λαμβανομένου (οὕτω γὰρ ἂν τι
 20 καὶ σκαιὸν ἐπὶ τοῦ Θεοῦ εἶη), ἀλλ' ἐκ τῶν τιμῶν τῆς προσεδρείας ὀνομάτων τὸ μεγαλοπρεπὲς τῆς περὶ τὸν Υἱὸν τιμῆς παριστῶντος τοῦ λόγου. Λειπόμενον τοίνυν, αὐτοὺς τὸ τῆς ἀξίας ὑποδεὲς διὰ τῆς φωνῆς ταύτης δηλοῦσθαι λέγειν. Μανθανέτωσαν τοίνυν, ὅτι «Χριστὸς Θεοῦ δύναμις, καὶ Θεοῦ σοφία»,
 25 καὶ ὅτι «εἰκὼν Θεοῦ τοῦ ἀοράτου, καὶ ἀπαύγασμα τῆς δόξης», καὶ ὅτι «τοῦτον ὁ Πατὴρ ἐσφράγισεν ὁ Θεός», ὅλον αὐτῷ ἑαυτὸν

65. Ψαλμ. 138, 8.   66. Ψαλμ. 109, 1.   67. Ἐβρ. 1, 3.

68. Τὰ τιμώμενα πρόσωπα κάθηνται πάντοτε δεξιά. Ἐνταῦθα «τὸ

νά ξεπεράσης τὴν «ἀρχὴν». Εἶναι εὐσεβὲς λοιπὸν ἐξ αὐτῆς τῆς ἐπόψεως νά νοῆται ὁ Υἱὸς μαζί μὲ τὸν Πατέρα.

15. Ἄν δὲ ὑπονοοῦν κάποιον ὑποβιβασμὸν τοῦ Υἱοῦ ἐναντι τοῦ Πατρὸς ὑπὸ τοπικὴν ἔννοιαν, ὥστε ὁ μὲν Πατὴρ νά κάθεται ἐπάνω, ἐν συνεχείᾳ δὲ πρὸς τὰ κάτω νά ἔξη ἀπωθηθῆ ὁ Υἱός, ἄς τὸ ὁμολογοῦν αὐτὸ καὶ ἡμεῖς ἄς σιωπήσωμεν· τὸ παράλογον φαίνεται καθαρὰ μόνον του. Διότι αὐτοὶ ποὺ δὲν ἐπιτρέπουν εἰς τὸν Πατέρα νά διέρχεται δι' ὄλων, οὔτε εἰς τοὺς συλλογισμοὺς των ἔχουν συνέπειαν, ἐνῶ οἱ ὑγιᾶς φρονοῦντες πιστεύουν ὅτι ὁ Θεὸς πληροῖ τὰ πάντα, οὔτε ἐνθυμοῦνται τὸν προφήτην ποὺ λέγει· «ἐάν ἀνεβῶ εἰς τὸν οὐρανόν, εἶσαι καὶ σὺ ἐκεῖ· ἐάν κατεβῶ εἰς τὸν ἄδην καὶ ἐκεῖ παρευρίσκεσαι»⁶⁵, αὐτοὶ ποὺ ἀποδίδουν ξεχωριστὰ τὸ ἄνω καὶ τὸ κάτω εἰς τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱόν. Καὶ ἐγὼ μὲν θά ἀποφύγω νά ἐλέγξω τὴν ἀμάθειαν αὐτῶν ποὺ δέχονται τόπον διὰ τὰ ἀσώματα, εἰς τί ὅμως θά μετριάσῃ τὴν ἐναντίον τῶν Γραφῶν μάχην των καὶ τὴν ἀντίθεσίν των πρὸς αὐτάς, ποὺ εἶναι τόσον ἀδιάντροπος, τὸ «κάθου ἐκ δεξιῶν μου»⁶⁶ καὶ τὸ «ἐκάθισεν ἐν δεξιᾷ τῆς μεγαλωσύνης τοῦ Θεοῦ»⁶⁷; Διότι τὸ δεξιὸν δὲν δηλώνει χαμηλότερον τόπον (ὅπως λέγουν αὐτοὶ), ἀλλὰ σχέσιν ἰσότητος· καὶ δὲν πρέπει νά ἐκληφθῆ σωματικῶς τὸ δεξιὸν (διότι ἔτσι ἔπρεπε νά ὑπάρχη εἰς τὸν Θεὸν καὶ ἓνα ἀριστερόν), ἀλλ' ἀπλῶς ὁ λόγος παριστᾷ μὲ τὰ τίμια ὀνόματα τῆς προσηδρείας⁶⁸ τὴν μεγάλην πρὸς τὸν Υἱὸν τιμὴν.

Ἐπολείπεται λοιπὸν εἰς αὐτοὺς νά ἰσχυρίζωνται ὅτι αὐτὴ ἡ ἔκφρασις⁶⁹, δηλώνει τὴν κατωτερότητα ὡς πρὸς τὴν ἀξίαν. Ἄς μάθουν λοιπὸν ὅτι ὁ Χριστὸς εἶναι «Θεοῦ δύναμις, καὶ Θεοῦ σοφία»⁷⁰ καὶ ὅτι εἶναι «εἰκὼν Θεοῦ τοῦ ἀοράτου»⁷¹ καὶ «ἀπαύγασμα τῆς δόξης»⁷² καὶ ὅτι «αὐτὸν τὸν ἐσφράγισεν ὁ Θεὸς Πατὴρ»⁷³, ἀποτυπώσας εἰς αὐτὸν ὅλον τὸν ἑαυτὸν του. Τί λοιπὸν

τίμιον ὄνομα τῆς προσηδρείας» εἶναι τὸ «κάθου ἐκ δεξιῶν μου», ἡ τιμητικὴ τοποθέτησις τοῦ Υἱοῦ ἐκ δεξιῶν τοῦ Πατρὸς.

69. Τὸ «μετὰ τὸν Πατέρα». 70. Α' Κορ. 1, 24.

71. Κολ. 1, 15. 72. Ἐβρ. 1, 3. 73. Ἰω. 6, 27.

ἐντυπώσας. Ταύτας τοίνυν, καὶ ὅσαι ταύταις συγγενεῖς κατὰ
 πᾶσάν εἰσι τὴν Γραφήν μαρτυραίαι, πότερον ταπεινωτικὰς εἰ-
 ναί φαμεν, ἢ ὡσπερ τινὰς ἀναρρήσεις, τὸ μεγαλοπρεπὲς τοῦ
 Μονογενοῦς, καὶ τὸ πρὸς τὸν Πατέρα ἴσον τῆς δόξης ἀνακηρύτ-
 5 τειν; Ἀκούετωσαν δὲ καὶ αὐτοῦ τοῦ Κυρίου σαφῶς ὁμότιμον
 ἑαυτοῦ τὴν δόξαν τῷ Πατρὶ παριστῶντος, ἐν τῷ λέγειν· «Ὁ
 ἑωρακὼς ἐμέ, ἑώρακε τὸν Πατέρα». Καὶ πάλιν· «Ὅταν ἔλθῃ
 ὁ Υἱὸς ἐν τῇ δόξῃ τοῦ Πατρὸς». Καὶ τό· «Ἴνα τιμῶσι τὸν Υἱόν,
 καθὼς τιμῶσι τὸν Πατέρα». Καὶ τό· «Ἐθεασάμεθα τὴν δόξαν
 10 αὐτοῦ, δόξαν ὡς Μονογενοῦς παρὰ Πατρὸς». Καὶ τό· «Ὁ μονο-
 γενῆς Θεός, ὁ ὢν εἰς τὸν κόλπον τοῦ Πατρὸς». Ὡν μηδὲν ὑπο-
 λογισάμενοι, τὴν τοῖς ἐχθροῖς ἀφωρισμένην χώραν προστιθέασι
 τῷ Υἱῷ. Κόλπος μὲν γὰρ πατρικός, Υἱῷ καθέδρα πρέπουσα· ἡ
 δὲ τοῦ ὑποποδίου χώρα, τοῖς ἐπιδεομένοις τῆς ὑποπτώσεως.
 15 Ἡμεῖς μὲν οὖν ἐφ' ἕτερα τὴν ὁρμὴν ἔχοντες, παρατρεχόντως
 τῶν μαρτυριῶν ἐφηψάμεθα· ἔξεστι δέ σοι κατὰ σχολὴν συναγα-
 γόντι τὰς ἀποδείξεις, τὸ τῆς δόξης ὕψος καὶ τὸ τῆς δυνάμεως
 ὑπερέχον τοῦ Μονογενοῦς κατιδεῖν. Καίτοι ἐδγνώμονι ἀκροατῇ
 οὐδὲ ταῦτα μικρὰ· εἰ μὴ τις σαρκικῶς καὶ ταπεινῶς ἔξακούοι
 20 τοῦ δεξιοῦ καὶ τοῦ κόλπου, ὥστε τόπω τε τὸν Θεὸν περιγράφειν,
 καὶ ἀναπλάττειν σχῆμα, καὶ τύπον, καὶ θέσιν σωματικῆν, ἃ
 παραπολὺ τῆς ἐννοίας τοῦ ἀπλοῦ καὶ ἀπείρου καὶ ἀσωμάτου
 διώρισται· πλήν γε δή, ὅτι τὸ τῆς ἐννοίας αὐτοῦ ταπεινόν, ἐπί
 τε Πατρὸς καὶ Υἱοῦ παραπλήσιον. Ὡστε οὐ καθαιρεῖ τοῦ Υἱοῦ
 25 τὴν ἀξίαν, ἀλλὰ προσλαμβάνει τὸ κρίμα τῆς εἰς τὸν Θεὸν βλασ-
 φημίας ὃ τὰ τοιαῦτα διεξιῶν. Ἐν οἷς γὰρ ἂν κατατολμῆσῃ τοῦ

74. Ἰω. 14, 9.

75. Μάρκ. 8, 38.

76. Ἰω. 5, 23.

77. Ἰω. 1, 14.

ἀπὸ τὰ δύο θὰ δεχθοῦμεν, ὅτι εἶναι ταπεινωτικαὶ αὐταὶ αἱ μαρτυρίαι, καὶ ὅσαι ἄλλαι συγγενεῖς πρὸς αὐτάς ὑπάρχουν εἰς ὅλην τὴν Γραφήν, ἢ ὅτι ὁμοιάζουν μὲ διακηρύξεις πού προβάλλουν τὴν μεγαλοπρέπειαν τοῦ Μονογενοῦς καὶ τὴν ἰσότητα τῆς δόξης του πρὸς τὸν Πατέρα; Ἐὰν ἀκούσουν δὲ καὶ τὸν ἴδιον τὸν Κύριον ὁ ὁποῖος παρουσιάζει τὴν δόξαν του ὡς ὁμότιμον πρὸς τὴν δόξαν τοῦ Πατρός, ὅταν λέγῃ· «αὐτὸς πού εἶδεν ἐμέ, εἶδε καὶ τὸν Πατέρα»⁷⁴. Καὶ πάλιν· «ὅταν ἔλθῃ ὁ Υἱὸς περιβεβλημένος τὴν δόξαν τοῦ Πατρός»⁷⁵, καὶ τό· «διὰ τὸ νὰ τιμοῦν τὸν Υἱόν, ὅπως τιμοῦν καὶ τὸν Πατέρα»⁷⁶, καὶ τό· «ἀντικρύσαμεν τὴν δόξαν του, δόξαν πού ἀρμόζει εἰς τὸν Μονογενῆ υἱόν τοῦ Πατρός»⁷⁷, καὶ τό· «ὁ Μονογενὴς Θεὸς πού εὐρίσκεται εἰς τὸν κόλπον⁷⁸ τοῦ Πατρός»⁷⁹. Χωρὶς τίποτε λοιπὸν ἀπ' αὐτὰ νὰ λάβουν ὑπ' ὄψιν ἀποδίδουν εἰς τὸν Υἱόν τὴν θέσιν πού ἔχει ὀρισθῆ διὰ τοὺς ἐχθρούς· διότι ὁ μὲν πατρικὸς κόλπος εἶναι καθέδρα πού ταιριάζει εἰς τὸν Υἱόν, ἢ ὑπὸ τοὺς πόδας ὅμως θέσις ἀρμόζει εἰς αὐτοὺς πού ἔχουν ἀνάγκην ταπεινώσεως. Ἐγὼ λοιπόν, ἐπειδὴ ἐπείγομαι ν' ἀσχοληθῶ μὲ ἄλλα, παρεμπιπτόντως καταπιάσθηκα μὲ τὰς μαρτυρίας· σὺ ὅμως ἠμπορεῖς κατὰ τὸν χρόνον τῆς ἀναπαύσεως, ἀφοῦ συγκεντρώσης τὰς ἀποδείξεις νὰ ἰδῆς τὸ ὕψος τῆς δόξης καὶ τὴν ὑπερέχουσαν δύναμιν τοῦ Μονογενοῦς. Δι' εὐγνώμονα ἀκροατὴν ἐν τούτοις οὔτε αὐτὰ εἶναι μικρά, ἐφ' ὅσον βεβαίως δὲν κατανοεῖ κανεὶς τὴν ἐκ δεξιῶν καθέδραν καὶ τὸν κόλπον ὑπὸ σαρκικὴν καὶ ταπεινὴν ἔννοιαν, εἰς τρόπον ὥστε καὶ νὰ προσδιορίζη τὸν Θεὸν τοπικῶς καὶ νὰ προσδίδῃ σχῆμα καὶ μορφήν καὶ σωματικὴν θέσιν, τὰ ὁποῖα εὐρίσκονται πολὺ μακρὰν τῆς ἐννοίας τοῦ ἀπλοῦ καὶ ἀπίρου καὶ ἀσωμάτου ὄντος. Τὸ ταπεινὸν τῆς ἐννοίας εἶναι ἐν πάσῃ περιπτώσει παραπλήσιον καὶ ἐπὶ τοῦ Πατρός καὶ ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ. Ἐτσι αὐτὸς πού ἀποδέχεται ταῦτα δὲν καταβιβάζει τὴν ἀξίαν τοῦ Υἱοῦ μόνον, ἀλλ' ἐπιπροσθέτως παίρνει καὶ τὸ κρίμα τῆς βλασφημίας τοῦ Θεοῦ. Διότι

78. Εἰς τὴν ἀγκάλην, εἰς τὸ στήθος τοῦ Πατρός.

79. Ἰω. 1, 18.

Υιού, ταῦτα ἀνάγκη αὐτῷ μετατιθέναι πρὸς τὸν Πατέρα. Ὁ γὰρ τῷ Πατρὶ τὴν ἄνω χώραν εἰς προεδρίαν ἀποδιδούς, τὸν δὲ μονογενῆ Υἱὸν ὑποκαθῆσθαι λέγων, πάντα ἀκολουθοῦντα ἔξει τὰ σωματικά συμπτώματα τῷ ἑαυτοῦ ἀναπλασμῷ. Εἰ δὲ ταῦτα
 5 οἰνοπλήκτων καὶ ἐκ φρενίτιδος παραφόρων τὸν νοῦν τὰ φαντάσματα, πῶς εὐσεβές, τὸν τῇ φύσει, τῇ δόξῃ, τῷ ἀξιώματι συνημμένον, μὴ μετὰ Πατρὸς προσκυνεῖν καὶ δοξάζειν τοὺς παρ' αὐτοῦ διδαχθέντας, ὅτι «Ὁ μὴ τιμῶν τὸν Υἱόν, οὐ τιμᾷ τὸν Πατέρα»;
 10 Τί γὰρ καὶ φήσομεν; τίνα ἔξομεν δικαίαν ἀπολογίαν ἐπὶ τοῦ φοβεροῦ καὶ κοινοῦ τῆς κτίσεως πάσης δικαστηρίου, εἰ τοῦ Κυρίου σαφῶς ἐπαγγελλομένου ἦξειν ἐν τῇ δόξῃ τοῦ Πατρὸς, καὶ Στεφάνου θεασαμένου Ἰησοῦν ἐστῶτα ἐκ δεξιῶν τοῦ Θεοῦ, καὶ Παῦλον ἐν Πνεύματι διαμαρτυρομένον περὶ Χριστοῦ, ὅτι ἐστὶν ἐν δεξιᾷ τοῦ Θεοῦ· καὶ τοῦ Πατρὸς λέγοντος, «Κάθου
 15 ἐκ δεξιῶν μου»· καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος μαρτυροῦντος, ὅτι ἐκάθισεν ἐν δεξιᾷ τῆς μεγαλωσύνης τοῦ Θεοῦ· ἡμεῖς τὸν σύνθρονον καὶ ὁμότιμον ἀπὸ τῆς πρὸς τὸ ἴσον σχέσεως ἐπὶ τὸ κάτω καταβιβάζομεν; Οἶμαι γὰρ τὴν μὲν στάσιν καὶ τὴν καθίδρυσιν τὸ πάγιον τῆς φύσεως καὶ πάντη στάσιμον ὑποφαίνειν, καθὼ
 20 καὶ ὁ Βαροῦχ τὸ ἀκίνητον καὶ ἀμετάθετον τῆς τοῦ Θεοῦ διεξαγωγῆς ἐνδεικνύμενος, ἔφη τό· «Σὺ καθήμενος εἰς τὸν αἰῶνα, καὶ ἡμεῖς ἀπολλόμενοι εἰς τὸν αἰῶνα»· τὴν δεξιάν δὲ χώραν δηλοῦν τὸ τῆς ἀξίας ὁμότιμον. Πῶς οὖν οὐ τολμηρὸν τῆς κατὰ τὴν
 25 χώρα τιμῆς τετᾶσθαι ἄξιον;

80. Ἰω. 5, 23.

81. Ματθ. 16, 27.

82. Πράξ. 7, 55.

83. Ρωμ. 8, 34.

84. Ψαλμ. 109, 1.

85. Ἐβρ. 8, 1.

86. Τὰ «στάσις» καὶ «καθίδρυσις» ἐξήχθησαν ἐκ τῶν προηγηθέντων χωρίων· τὸ «στάσις» ἐκ τοῦ «ἐστῶτα» (Πράξ. 7, 55) καὶ «ἔστιν» (Ρωμ. 8, 34) καὶ τὸ «καθίδρυσις» ἐκ τοῦ «κάθου» (Ψαλμ. 109, 1) καὶ «ἐκάθισεν» (Ἐβρ. 8, 1).

ὅ,τι καὶ ἂν τολμήσῃ νὰ εἴπῃ περὶ τοῦ Υἱοῦ, ἀναγκαστικῶς πρέπει νὰ τὸ μεταφέρῃ καὶ εἰς τὸν Πατέρα. Αὐτὸς δηλαδὴ πού, διὰ νὰ ἐξυψώσῃ τὸν Πατέρα, τὸν τοποθετεῖ εἰς ὑψηλότερον τόπον, διὰ δὲ τὸν Υἱὸν λέγει ὅτι κάθεται κάτωθεν αὐτοῦ, συνεπῆς πρὸς τὸν συλλογισμόν του θὰ δεχθῆ ὅλας τὰς σωματικὰς ιδιότητας.

Ἄν ὅμως αὐτὰ εἶναι φανταστικαὶ ὑποθέσεις μεθύσων καὶ παραφρόνων, πῶς εἶναι εὐσεβές, αὐτὸν πού ὡς πρὸς τὴν φύσιν, τὴν δόξαν καὶ τὸ ἀξίωμα εἶναι συνηνωμένος, νὰ μὴ τὸν προσκυνοῦν καὶ τὸν δοξάζουν μαζὺ μὲ τὸν Πατέρα αὐτοὶ πού ἀπ' αὐτὸν τὸν ἴδιον ἐδιδάχθησαν ὅτι «αὐτὸς πού δὲν τιμᾷ τὸν Υἱὸν δὲν τιμᾷ τὸν Πατέρα»⁸⁰; Διότι τί θὰ ἠμπορέσωμεν νὰ εἴπωμεν; Ποίαν δικαιολογίαν θὰ προβάλλωμεν κατὰ τὴν ὥραν τοῦ φοβεροῦ καὶ κοινοῦ δι' ὅλην τὴν κτίσιν δικαστηρίου, ἂν, ἐνῶ ὁ Κύριος σαφῶς ὑπόσχεται ὅτι θὰ ἐπανέλθῃ περιβεβλημένος τὴν δόξαν τοῦ Πατρὸς⁸¹, καὶ ὁ Στέφανος εἶδε τὸν Ἰησοῦν νὰ ἴσταται εἰς τὰ δεξιὰ τοῦ Θεοῦ⁸², καὶ ὁ Παῦλος κινούμενος ὑπὸ τοῦ ἁγίου Πνεύματος βεβαιώνει περὶ τοῦ Χριστοῦ ὅτι εὐρίσκεται εἰς τὰ δεξιὰ τοῦ Θεοῦ⁸³, καὶ ὁ Πατὴρ λέγει· «κάθισε ἐκ δεξιῶν μου»⁸⁴, καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα μαρτυρεῖ ὅτι ἐκάθισεν εἰς τὰ δεξιὰ τῆς μεγαλωσύνης τοῦ Θεοῦ⁸⁵, ἡμεῖς τὸν σύνθρονον καὶ ὁμότιμον τὸν παίρνομεν ἀπὸ τὴν ἰσότητα τῆς σχέσεώς του πρὸς τὸν Πατέρα καὶ τὸν κατεβάζομεν πρὸς τὰ κάτω; Διότι ἔχω τὴν γνώμην ὅτι ἡ μὲν στάσις καὶ καθίδρυσις⁸⁶ φανερώνουν τὸ πάγιον τῆς φύσεως καὶ παντελῶς ἀμετάβλητον· διὰ τοῦτο καὶ ὁ Βαρούχ, δεικνύων τὸ ἀμετακίνητον καὶ ἀμετάβλητον τῆς ζωῆς τοῦ Θεοῦ εἶπε τό· «σὺ καθήμενος εἰς τὸν αἰῶνα καὶ ἡμεῖς ἀπολλύμενοι εἰς τὸν αἰῶνα»⁸⁷. Ἡ ἐκ δεξιῶν δὲ θέσις δηλώνει τὴν ὁμοτιμίαν τῆς ἀξίας. Πῶς λοιπὸν δὲν εἶναι παράτολμον νὰ ἀποστερήσωμεν τὸν Υἱὸν ἀπὸ τοῦ νὰ συμμετέχῃ εἰς τὴν δοξολογίαν, σὰν νὰ εἶναι ἄξιος νὰ τοποθετηθῆ εἰς μικροτέρας ἀξίας θέσιν;

87. Βαρ. 3, 3.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ'

Πρὸς τοὺς λέγοντας μὴ ἀρμόζειν ἐπὶ Υἱοῦ λέγεσθαι τὸ μεθ' οὗ, ἀλλὰ τὸ δι' οὗ.

16. Ἀλλὰ τὸ μετ' αὐτοῦ λέγειν, φασίν, ἀπεξενωμένον παντελῶς καὶ ἀσύνηθες· τὸ δὲ δι' αὐτοῦ, τῷ τε λόγῳ τῆς Γραφῆς οἰκειότατον, καὶ ἐν τῇ χρήσει τῆς ἀδελφότητος τετριμμένον. Τί οὖν ἡμεῖς πρὸς ταῦτα; Ὅτι μακάρια τὰ ὄσα τὰ μὴ ἀκούσαντα ὑμῶν, καὶ καρδίαί ὄσαι ἄτρωτοι ἀπὸ τῶν ὑμετέρων λόγων διεφυλάχθησαν. Ἀλλ' ὑμῖν λέγω τοῖς φιλοχρίστοις, ὅτι ἀμφοτέρως οἶδεν ἡ Ἐκκλησία τὰς χρήσεις, καὶ οὐδετέραν αὐτῶν
10 παραιτεῖται ὡς ἀναιρετικήν τῆς ἐτέρας. Ὅταν μὲν γὰρ τὸ μεγαλεῖον τῆς φύσεως τοῦ Μονογενοῦς καὶ τὴν τῆς ἀξίας ὑπεροχὴν θεωροῦμεν, μετὰ Πατρὸς εἶναι αὐτῷ μαρτυροῦμεν τὴν δόξαν. Ὅταν δὲ τὴν εἰς ἡμᾶς χορηγίαν τῶν ἀγαθῶν ἐννοήσωμεν, ἢ τὴν ἡμῶν αὐτῶν προσαγωγὴν καὶ οἰκειώσιν πρὸς τὸν
15 Θεόν, δι' αὐτοῦ καὶ ἐν αὐτῷ ἐνεργεῖσθαι ὑμῖν τὴν χάριν ταύτην ὁμολογοῦμεν. Ὡστε ἡ μὲν ἰδία τῶν δοξολογούντων ἐστίν, ἡ μεθ' οὗ ἢ δὲ δι' οὗ, τῶν εὐχαριστούντων ἐξαιρέτος. Ψεῦδος δὲ κάκεινο, ὅτι ἡ μεθ' οὗ φωνὴ τῆς τῶν εὐλαβῶν χρήσεως ἀπεξένωται. Ὅσοι γὰρ δι' εὐστάθειαν τρόπων τὸ τῆς ἀρχαιότητος
20 σέμνον τοῦ καινοπρεποῦς προετίμησαν, καὶ ἀπαραιοίητον τῶν πατέρων διεφύλαξαν τὴν παράδοσιν, κατὰ τε χώραν καὶ πόλιν ταύτη κέχρηται τῇ φωνῇ. Οἱ δὲ διακορεῖς τῶν συνήθων, καὶ τῶν παλαιῶν ὡς ἐώλων κατεπαιρόμενοι, οὗτοί εἰσιν οἱ τὰς νεωτεροποιίας παραδεχόμενοι, ὥσπερ ἐπὶ τῆς ἐσθῆτος οἱ φιλό-
25 κοσμοὶ τὴν ἐξηλλαγμένην ἀεὶ τῆς κοινῆς προτιμῶντες. Ἴδοις ἂν οὖν τῶν μὲν ἀγροίκων ἔτι καὶ νῦν ἀρχαιότροπον τὴν φωνήν. Τῶν δὲ ἐντέχνων τούτων, καὶ ταῖς λογομαχίαις ἐντετριμμένον,

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ'

Πρὸς αὐτοὺς ποὺ λέγουν ὅτι δὲν ἀρμόζει νὰ λέγεται ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ τὸ «μεθ' οὗ», ἀλλὰ τὸ «δι' οὗ».

16. «Ἄλλὰ τὸ νὰ λέγη κανεὶς «μετ' αὐτοῦ», ἰσχυρίζονται, εἶναι ἐντελῶς ξένον καὶ ἀσυνήθιστον. Τὸ «δι' αὐτοῦ» ὅμως εἶναι πολὺ οἰκείον καὶ εἰς τὴν Γραφήν, καὶ οἱ πιστοὶ τὸ χρησιμοποιοῦν πολὺ συχνά».

Τί θὰ ἀπαντήσωμεν λοιπὸν ἔμεῖς εἰς αὐτά; Ὅτι εἶναι μακάρια τὰ αὐτιὰ ποὺ δὲν σᾶς ἄκουσαν καὶ αἱ καρδίαι ποὺ διεφυλάχθησαν ἄτρωτοι ἀπὸ τοὺς λόγους σας. Ἄλλ' εἰς ἐσᾶς ποὺ ἀγαπᾶτε τὸν Χριστὸν λέγω, ὅτι ἡ Ἐκκλησία γνωρίζει καὶ τὰς δύο χρήσεις καὶ καμμίαν δὲν ἐγκαταλείπει ὡς ἀναιρετικὴν τῆς ἄλλης. Ὅταν δηλαδὴ ἀποβλέπωμεν εἰς τὸ μεγαλεῖον τῆς φύσεως τοῦ Μονογενοῦς καὶ τὴν ὑπεροχὴν τῆς ἀξίας, λέγομεν ὅτι ἡ δόξα του εἶναι «μετὰ Πατρός»: ὅταν ὅμως ἀναλογισθῶμεν τὴν χορήγησιν τῶν ἀγαθῶν εἰς ἡμᾶς, ἢ τὴν προσαγωγὴν καὶ οἰκείωσιν μας πρὸς τὸν Θεόν, ὁμολογοῦμεν ὅτι αὐτὴ ἡ δωρεὰ πραγματοποιεῖται εἰς ἡμᾶς «δι' αὐτοῦ» καὶ «ἐν αὐτῷ». Ὡστε ἀρμόζουσα ἔκφρασις εἰς αὐτοὺς ποὺ δοξολογοῦν εἶναι ἡ «μεθ' οὗ»: δι' αὐτοὺς ὅμως ποὺ εὐχαριστοῦν κατάλληλος εἶναι ἡ «δι' οὗ». Εἶναι δὲ ψευδὲς καὶ τὸ λεγόμενον ὅτι ἡ ἔκφρασις «μεθ' οὗ» δὲν χρησιμοποιεῖται ὑπὸ τῶν εὐσεβῶν. Διότι ὅσοι λόγῳ τῆς σταθερότητος τῆς συμπεριφορᾶς των προετίμησαν τὴν σεμνὴν ἀρχαιότητα ἀπὸ τὰς καινοτομίας καὶ διεφύλαξαν ἀπαραχάρακτον τὴν παράδοσιν τῶν πατέρων, χρησιμοποιοῦν αὐτὴν τὴν ἔκφρασιν καὶ εἰς τὴν πόλιν καὶ εἰς τὴν ὑπαιθρον χώραν. Αὐτοὶ ὅμως ποὺ βαρέθησαν τὰ συνηθισμένα καὶ ἐξεγείρονται ἐναντίον τῶν παλαιῶν, ὡς ἀπηρηχαιωμένων, αὐτοὶ εἶναι ποὺ ἀποδέχονται τοὺς νεωτερισμούς, ὅπως συμβαίνει ἐπὶ τῆς ἐνδύσεως, ὅπου οἱ φίλοι τοῦ καλλωπισμοῦ προτιμοῦν πάντοτε τὴν ἀσυνήθη ἐνδυμασίαν ἀπὸ τὴν συνηθισμένην. Ἡμπορεῖς λοιπὸν νὰ παρατηρήσης ὅτι οἱ μὲν κάτοικοι τῆς ὑπαίθρου ἀκόμη καὶ τώρα ἐκφράζονται κατὰ ἀρ-

ἐκ τῆς νέας σοφίας κεκαυτηριασμένα τὰ ῥήματα. Ὅπερ ἔλεγον
 τοίνυν οἱ πατέρες ἡμῶν, καὶ ἡμεῖς λέγομεν, ὅτι ἡ δόξα κοινὴ
 Πατρὶ καὶ Υἱῷ, διὸ μετὰ τοῦ Υἱοῦ τὴν δοξολογίαν προσάγομεν
 τῷ Πατρὶ. Ἄλλ' οὐ τοῦτο ἡμῖν ἐξαρκεῖ, ὅτι τῶν πατέρων ἡ
 5 παράδοσις· κάκεινοι γὰρ τῷ βουλήματι τῆς Γραφῆς ἠκολούθη-
 σαν, ἐκ τῶν μαρτυριῶν, ἃς μικρῷ πρόσθεν ὑμῖν ἐκ τῆς Γραφῆς
 παρεθέμεθα, τὰς ἀρχὰς λαβόντες. Τὸ γὰρ ἀπαύγασμα μετὰ
 τῆς δόξης νοεῖται· καὶ ἡ εἰκὼν μετὰ τοῦ ἀρχετύπου· καὶ ὁ Υἱὸς
 πάντως σὺν τῷ Πατρὶ· οὐδὲ τῆς τῶν ὀνομάτων ἀκολουθίας,
 10 μὴ τι γε τῆς τῶν πραγμάτων φύσεως, τὸν χωρισμὸν δεχομένης.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η'

Ποσαχῶς τὸ δι' οὗ, καὶ ἐπὶ ποίας ἐννοίας ἁρμοδιώτερον τὸ
 μεθ' οὗ ἐν τῷ καὶ ἐξηγήσεις, πῶς ἐντολὴν λαμβάνει ὁ Υἱός, καὶ
 πῶς ἀποστέλλεται.

17. Ὅταν οὖν ὁ ἀπόστολος εὐχαριστῇ τῷ Θεῷ διὰ Ἰησοῦ
 15 Χριστοῦ, καὶ πάλιν δι' αὐτοῦ λέγῃ τὴν χάριν εἰληφέναι καὶ τὴν
 ἀποστολὴν εἰς ὑπακοὴν πίστεως ἐν πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν, ἣ καὶ δι'
 αὐτοῦ τὴν προσαγωγὴν ἐσχηκέναι εἰς τὴν χάριν ταύτην ἐν ἣ
 ἐστήκαμεν καὶ καυχώμεθα, τὰς εἰς ἡμᾶς εὐεργεσίας αὐτοῦ
 παρίστησι, νῦν μὲν ἀπὸ Πατρὸς εἰς ἡμᾶς τῶν ἀγαθῶν τὴν χάριν
 20 διαβιβάζοντος, νῦν δὲ ἡμᾶς δι' ἑαυτοῦ προσάγοντος τῷ Πατρὶ.
 Ἐν μὲν γὰρ τῷ λέγειν «Δι' οὗ ἐλάβομεν χάριν καὶ ἀποστο-
 λήν», τὴν ἐκεῖθεν τῶν ἀγαθῶν χορηγίαν ἐμφαίνει ἐν δὲ τῷ
 λέγειν «Δι' οὗ τὴν προσαγωγὴν ἐσχίκαμεν», τὴν ἡμετέραν

χαιοπρεπή τρόπον, ἐνῶ αὐτοὶ οἱ ἐπιτήδευοι καὶ εἰς τὰς λογομαχίας συνηθισμένοι ἔχουν στιγματισμένους τοὺς λόγους τῶν μὲ τὴν νέαν σοφίαν.

Αὐτὸ ποὺ ἔλεγαν λοιπὸν οἱ πατέρες μας τὸ λέγομεν καὶ ἐμεῖς, ὅτι ἡ δόξα εἶναι κοινὴ εἰς τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱόν, καὶ δι' αὐτὸ προσφέρομεν τὴν δοξολογίαν εἰς τὸν Πατέρα «μετὰ τοῦ Υἱοῦ». Βεβαίως δὲν μᾶς εἶναι ἀρκετὸν ὅτι αὕτη εἶναι ἡ παράδοσις τῶν πατέρων· διότι καὶ ἐκεῖνοι ἠκολούθησαν τὴν Γραφήν, καὶ ἐξεκίνησαν ἀπὸ τὰς μαρτυρίας, τὰς ὁποίας πρὸ ὀλίγου σᾶς παρέθεσα ἀπὸ τὴν Γραφήν. Τὸ ἀπαύγασμα δηλαδὴ τῆς δόξης ἐννοεῖται «μετὰ τῆς δόξης» καὶ ἡ εἰκὼν «μετὰ τοῦ ἀρχετύπου» καὶ ὁ Υἱὸς ὅπως δὴποτε «σὺν τῷ Πατρὶ». Καὶ οὔτε ἡ χρῆσις τῶν ὀνομάτων, οὔτε ἡ φύσις τῶν πραγμάτων, ἐπιδέχονται χωρισμὸν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η'

Μὲ πόσας σημασίας χρησιμοποιεῖται τὸ «δι' οὗ» καὶ εἰς ποίαν σημασίαν ταιριάζει τὸ «μεθ' οὗ»· δίδεται ἐπίσης ἐξήγησις διὰ τὸ πῶς λαμβάνει ἐντολήν ὁ Υἱὸς καὶ πῶς ἀποστέλλεται.

17. Ὅταν λοιπὸν ὁ ἀπόστολος εὐχαριστῇ τὸν Θεὸν «διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ»⁸⁸ καὶ λέγῃ πάλιν ὅτι «δι' αὐτοῦ» ἔλαβε τὸ χάρισμα καὶ τὴν ἀποστολήν νὰ συντελέσῃ ὥστε ὅλα τὰ ἔθνη νὰ ὑπακούσουν εἰς τὸ κήρυγμα τῆς πίστεως, ἢ καὶ ὅτι «δι' αὐτοῦ» ἤλθομεν εἰς τὴν κατάστασιν αὐτὴν τῆς χάριτος εἰς τὴν ὁποίαν εὕρισκόμεθα καὶ καυχώμεθα⁸⁹, παρουσιάζει τὰς πρὸς ἡμᾶς εὐεργεσίας τοῦ Χριστοῦ, ὁ ὁποῖος ἄλλοτε μὲν διαβιβάζει εἰς ἡμᾶς τὴν χάριν τῶν ἀγαθῶν λαμβάνων αὐτὴν ἀπὸ τοῦ Πατρὸς, ἄλλοτε δὲ μᾶς ὁδηγεῖ ὁ ἴδιος εἰς τὸν Πατέρα. Ὅταν δηλαδὴ λέγῃ· «δι' οὗ ἔλάβομεν χάριν καὶ ἀποστολήν»⁹⁰, φανερώνει τὴν ἀπὸ τοῦ Πατρὸς χορήγησιν τῶν ἀγαθῶν. Ὅταν δὲ λέγῃ· «δι' οὗ τὴν προσαγωγήν ἐσχίκαμεν»⁹¹, παριστᾷ

90. Ρωμ. 1, 5.

91. Ρωμ. 5, 2.

πρόσληψιν καὶ οἰκείωσιν διὰ Χριστοῦ πρὸς τὸν Θεὸν γινομένην
 παρίστησιν. Ἄρ' οὖν ἡ ὁμολογία τῆς ἐνεργουμένης παρ' αὐτοῦ
 πρὸς ἡμᾶς χάριτος ὑφαίρεσις ἐστὶ τῆς δόξης; ἢ μᾶλλον εἰπεῖν
 ἀληθέστερον, ὅτι πρέπουσα δοξολογίας ὑπόθεσις ἢ τῶν ἐβεργε-
 5 τημάτων διήγησις; Διὰ τοῦτο εὖρομεν τὴν Γραφὴν οὐκ ἐξ ἑνὸς
 ὀνόματος τὸν Κύριον ἡμῖν παραδιδούσαν, οὐδὲ ἐκ τῶν ὅσα τῆς
 θεότητός ἐστιν αὐτοῦ μόνον καὶ τοῦ μεγέθους δηλωτικὰ, ἀλλὰ
 νῦν μὲν τοῖς τῆς φύσεως χαρακτηριστικοῖς κεχρημένην· οἶδε
 γὰρ τὸ ὄνομα τὸ ὑπὲρ πᾶν ὄνομα τοῦ Υἱοῦ καὶ Υἱὸν ἀληθινὸν
 10 λέγειν, καὶ μονογενῆ Θεόν, καὶ δύναμιν Θεοῦ, καὶ σοφίαν, καὶ
 Λόγον. Καὶ πάλιν μέντοι διὰ τὸ πολύτροπον τῆς εἰς ἡμᾶς χά-
 ριτος, ἦν διὰ τὸν τῆς ἀγαθότητος κατὰ τὴν πολυποίκιλον αὐ-
 τοῦ σοφίαν τοῖς δεομένοις παρέχεται, μυρίαὶ αὐτὸν ἐτέραις
 προσηγορίαις ἀποσημαίνει· ποτὲ μὲν ποιμένα λέγουσα· ποτὲ
 15 δὲ βασιλέα· καὶ πάλιν ἰατρόν, καὶ τὸν αὐτὸν νυμφίον, καὶ ὁδόν,
 καὶ θύραν, καὶ πηγὴν, καὶ ἄρτον, καὶ ἀξίνην, καὶ πέτραν. Ταῦ-
 τα γὰρ οὐ τὴν φύσιν παρίστησιν, ἀλλ', ὅπερ ἔφην, τὸ τῆς ἐνεργείας
 παντοδαπὸν, ἦν ἐκ τῆς περὶ τὸ ἴδιον πλάσμα εὐσπλαγχνίας
 κατὰ τὸ τῆς χρείας ἰδίωμα τοῖς δεομένοις παρέχεται. Τοὺς μὲν
 20 γὰρ προσπεφευγότας τῇ ἐπιστάσει αὐτοῦ, καὶ τὸ εὐμετάδοτον
 δι' ἀνεξικακίας καταρωθωκότας, πρόβατα λέγει, καὶ ποιμὴν
 εἶναι τῶν τοιούτων ὁμολογεῖ, τῶν κατακουόντων αὐτοῦ τῆς
 φωνῆς, καὶ μὴ προσεχόντων διδαχαῖς ξενιζούσαις. «Τὰ γὰρ
 ἐμὰ πρόβατα, φησί, τῆς ἐμῆς φωνῆς ἀκούει». Βασιλεὺς δὲ
 25 τῶν ὑπεραναβεβηκότων ἤδη, καὶ τῆς ἐννόμου δεομένων ἐπι-
 στασίας. Καὶ θύρα δέ, τῶ ἐπὶ τὰς σπουδαίας πράξεις διὰ τῆς
 ὀρθότητος τῶν προσταγμάτων ἐξάγειν, καὶ πάλιν ἀσφαλῶς

τὴν πρόσληψίν μας ἀπὸ τὸν Θεὸν καὶ τὴν πρὸς αὐτὸν οἰκείωσιν, ἡ ὁποία γίνεται διὰ τοῦ Χριστοῦ.

Ἡ ὁμολογία λοιπὸν τῆς σωτηρίας ποὺ αὐτὸς ἐνεργεῖ δι' ἡμᾶς εἶναι ὑποκλοπὴ τῆς δόξης; Ἡ μήπως εἶναι ἀληθέστερον, ὅτι ἡ δοξολογία εἶναι πιὸ ταιριαστὸ νὰ ἔχη ὡς ὑπόθεσιν τὴν διήγησιν τῶν εὐεργεσιῶν; Διὰ τοῦτο διαπιστώνομεν ὅτι ἡ Γραφὴ μᾶς ὁμιλεῖ περὶ τοῦ Κυρίου ὄχι μὲ ἓνα μόνον ὄνομα, οὔτε μόνον μὲ ὅσα ὀνόματα δηλώνουν τὴν θεότητα καὶ τὸ μεγαλεῖον του, ἀλλὰ ἀφ' ἑνὸς μὲν χρησιμοποιοεῖ τὰ χαρακτηρίζοντα τὴν φύσιν τοῦ ὀνόματα, διότι συνηθίζει νὰ τὸν ὀνομάζει λόγου χάριν μὲ τὸ ἀνώτερον ὄλων τῶν ὀνομάτων⁹², τὸ ὄνομα τοῦ Υἱοῦ, καὶ νὰ τὸν λέγῃ Υἱὸν ἀληθινὸν καὶ μονογενῆ Θεὸν καὶ δύναμιν Θεοῦ καὶ σοφίαν καὶ Λόγον, ἀφ' ἑτέρου δὲ λόγῳ τῶν πολλῶν τρόπων ποὺ ἐκδηλώνει πρὸς ἡμᾶς τὴν χάριν, τὴν ὁποίαν προσφέρει ἐξ αἰτίας τῆς πολλῆς ἀγαθότητος καὶ σύμφωνα μὲ τὴν πολυποίκιλον σοφίαν του εἰς ὅσους ἔχουν ἀνάγκην, τὸν ἀναγγέλλει μὲ πάμπολλους χαρακτηρισμούς. Ἄλλοτε τὸν ὀνομάζει ποιμένα, ἄλλοτε βασιλέα, καὶ ἄλλοτε ἰατρόν· τὸν ἴδιον ἀποκαλεῖ νυμφίον καὶ ὁδὸν καὶ θύραν καὶ πηγὴν καὶ ἄρτον καὶ ἀξίνην καὶ πέτραν. Αὐτὰ τὰ ὀνόματα δηλαδὴ δὲν παριστάνουν τὴν φύσιν, ἀλλ' ὅπως εἶπα τοὺς πολλοὺς τρόπους τῆς ἐνεργείας, τὴν ὁποίαν λόγῳ τῆς εὐσπλαγχνίας πρὸς τὸ δημιουργημὰ του δίδει εἰς ὅσους ἔχουν ἀνάγκην ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἰδιαιτέρων ἀναγκῶν. Αὐτοὺς λόγου χάριν ποὺ ἔσπευσαν νὰ τεθοῦν ὑπὸ τὴν ἐπιστάσιαν του καὶ μὲ τὴν ἀθωότητά των ἐπέτυχαν τὴν εὐχερῆ μετάδοσιν τῆς πίστεως, τοὺς ὀνομάζει πρόβατα, καὶ ὁμολογεῖ ὅτι εἶναι ποιμὴν αὐτῶν ποὺ ὑπακούουν πιστὰ εἰς τὴν διδασκαλίαν του καὶ δὲν δίδουν προσοχὴν εἰς ξένας διδασχάς. «Διότι τὰ πρόβατά μου, λέγει, ὑπακούουν εἰς τὴν φωνὴν μου»⁹³. Εἶναι ἐπίσης βασιλεὺς αὐτῶν ποὺ ἔχουν ἤδη ἐξεγερθῆ καὶ ἔχουν ἀνάγκην ἐννόμου ἐπιστασίας. Εἶναι καὶ θύρα διότι ὁδηγεῖ μὲ τὴν ὀρθότητα τῶν ἐντολῶν εἰς σπουδαίας πράξεις καὶ διότι

93. Ἰω. 10, 27.

αδλίξειν τοὺς ἐπὶ τὸ τῆς γνώσεως ἀγαθὸν διὰ τῆς εἰς αὐτὸν πίστεως καταφεύγοντας. "Ὅθεν, «Δι' ἐμοῦ εἴαν τις εἰσέλθῃ, καὶ εἰσελεύσεται, καὶ ἐξελεύσεται, καὶ νομὴν εὐρήσει». Πέτρα δέ, διὰ τὸ ἰσχυρὸν καὶ ἄσειστον καὶ παντὸς ἐρύματος ἀρραγέ-
 5 στερον εἶναι φυλακτήριον τοῖς πιστοῖς. Ἐν τούτοις τὸ δι' αὐτοῦ, ἀρμοδιωτάτην τὴν χρῆσιν καὶ εὐσημον ἀποδίδωσιν, ὅταν ὡς θύρα καὶ ὡς ὁδὸς λέγηται. Ὡς μέντοι Θεὸς καὶ Υἱός, μετὰ Πατρός καὶ σὺν Πατρὶ τὴν δόξαν ἔχει, («Ὅτι ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ πᾶν γόνυ κάμψει, ἐπουρανίων, καὶ ἐπιγείων, καὶ κατα-
 10 χθονίων, καὶ πᾶσα γλῶσσα ἐξομολογήσεται, ὅτι Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς εἰς δόξαν Θεοῦ Πατρός»). Διόπερ ἀμφοτέραις κεχρήμεθα ταῖς φωναῖς, τῇ μὲν τὴν οἰκείαν αὐτοῦ ἀξίαν, τῇ δὲ τὴν χάριν τὴν πρὸς ἡμᾶς διαγγέλλοντες.

18. Δι' αὐτοῦ γὰρ πᾶσα βοήθεια τῶν ψυχῶν, καὶ καθ' ἕκαστον
 15 εἶδος ἐπιμελείας ἰδιάζουσα τις προσηγορία ἐπινενόηται. Ὅταν μὲν γὰρ τὴν ἄνωμον ψυχὴν, τὴν μὴ ἔχουσαν σπῖλον ἢ ὀντίδα, ὡς ἀγνὴν παρθένον ἑαυτῷ παραστήσῃται, νυμφίος προσαγορεύεται· ὅταν δὲ κεκακωμένῃ ὑπὸ τῶν πονηρῶν πληγῶν τοῦ διαβόλου λάβῃ, βαρέως ἐνασθενούσαν ταῖς ἁμαρτίαις αὐτὴν
 20 ἐξιώμενος, ἰατρὸς ὀνομάζεται. Ἄρ' οὖν αἱ τοιαῦται ἡμῶν ἐπιμέλειαί εἰς τὸ ταπεινὸν τοὺς λογισμοὺς κατὰγουσιν; ἢ τὸ ἐναντίον ἔκπληξιν τῆς μεγάλης δυνάμεως ὁμοῦ καὶ φιλανθρωπίας τοῦ σώζοντος ἐμποιοῦσιν, ὅτι καὶ ἠνέσχετο συμπαθῆσαι ταῖς ἀσθενείαις ἡμῶν, καὶ ἐδυνήθη πρὸς τὸ ἡμέτερον ἀσθενὲς κατα-
 25 βῆναι; Ὁδὲ γὰρ τοσοῦτον οὐρανὸς καὶ γῆ καὶ τὰ μεγέθη τῶν πελαγῶν, καὶ τὰ ἐν ὕδασι διαιτώμενα, καὶ τὰ χερσαῖα τῶν ζώων, καὶ τὰ φυτὰ, καὶ ἀστέρες, καὶ ἄηρ, καὶ ὄροι, καὶ ἡ ποι-

είσάγει με ασφάλειαν εἰς τὴν μάνδραν αὐτοῦς οἱ ὅποιοι μέσῳ τῆς εἰς αὐτὸν πίστεως ἐπιζητοῦν τὸ ἀγαθὸν τῆς γνώσεως. Διὰ τοῦτο λέγει· «ἐὰν κανεῖς εἰσέλθῃ μέσῳ ἐμοῦ θὰ μπαινοβγαίνῃ ἐλεύθερα καὶ θὰ εὕρῃ τροφήν»⁹⁴. Εἶναι καὶ πέτρα, διότι διὰ τοὺς πιστοὺς ἀποτελεῖ πύργον ποῦ δὲν σείεται καὶ εἶναι περισσότερο ἀπὸ κάθε ὑποστήριγμα ἀρράγιστος. Ἐδῶ τὸ «δι' αὐτοῦ» εὕρισκει ταιριαστὴν χρῆσιν καὶ κατάλληλον, ὅταν γίνεται περὶ αὐτοῦ λόγος ὡς θύρας καὶ ὡς ὁδοῦ.

Ὡς Θεὸς λοιπὸν καὶ Υἱὸς ἔχει τὴν δόξαν «μετὰ Πατρός» καὶ «σὺν Πατρί»· «διότι εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Ἰησοῦ θὰ κάμψῃ κάθε γόνυ τῶν ἐπουρανίων καὶ τῶν ἐπιγείων καὶ τῶν καταχθονίων καὶ κάθε γλῶσσα θὰ ὁμολογήσῃ ὅτι ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς εἶναι Κύριος εἰς δόξαν τοῦ Θεοῦ Πατρὸς»⁹⁵. Διὰ τοῦτο χρησιμοποιοῦμεν καὶ τὰς δύο ἐκφράσεις⁹⁶· μετὰ τὴν μίαν διακηρύσσομεν τὴν ἰδικὴν του ἀξίαν, μετὰ τὴν ἄλλην δὲ τὴν πρὸς ἐμᾶς χάριν του.

18. Διότι δι' αὐτοῦ βοηθεῖται ἡ ψυχὴ παντοιοτρόπως· ἐπὶ τῇ βάσει δὲ τοῦ εἵδους τῆς φροντίδος ἔχει ἐπινοηθῆ καὶ κάποια ἰδιαιτέρα ὀνομασία. Ὅταν δηλαδὴ τὴν καθαρὰν ψυχὴν, ποῦ δὲν ἔχει κηλίδας ἢ ρυτίδας, τὴν ὁδηγήσῃ πλησίον του ὡς ἀγνὴν παρθένον, ὀνομάζεται νυμφίος. Ὅταν δὲ τὴν εὕρῃ κακοποιημένην ἀπὸ τὰ ὀδυνηρὰ κτυπήματα τοῦ διαβόλου, καὶ τὴν θεραπεύσῃ, ἐνῶ εὕρσκεται εἰς βαρεῖαν ἠθικὴν ἀσθένειαν, ὀνομάζεται ἰατρός. Αὐταὶ λοιπὸν αἱ φροντίδες δι' ἡμᾶς ὁδηγοῦν τὴν σκέψιν εἰς κάτι ταπεινωτικόν; Ἡ ἀντιθέτως προκαλοῦν ἐκπληξιν διὰ τὴν μεγάλην δύναμιν καὶ διὰ τὴν φιλανθρωπίαν συγχρόνως τοῦ Σωτῆρος, ὁ ὅποιος καὶ ἠνέχθη νὰ συμμερισθῇ τὰς ἀσθενείας μας καὶ ἠμπόρεσε νὰ κατέλθῃ πρὸς τὴν ἰδικὴν μας ἀσθένειαν; Διότι τὸ μέγεθος τῆς δυνάμεώς του δὲν τὸ παρουσιάζουν τόσον ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ καὶ ἡ ἀπεραντοσύνη τῶν θαλασσῶν, καὶ τὰ θαλάσσια ζῶα καὶ τὰ χερσαῖα, καὶ τὰ φυτὰ καὶ τὰ ἄστρα καὶ ὁ ἄέρας καὶ αἱ ἐποχαι,

95. Καὶ τὴν «μεθ' οὗ» καὶ τὴν «δι' οὗ».

κίλη τοῦ παντός διακόσμησις τὸ ὑπερέχον τῆς ἰσχύος συνίστη-
 σιν, ὅσον τὸ δυνηθῆναι τὸν Θεόν, τὸν ἀχώρητον, ἀπαθῶς διὰ
 σαρκὸς συμπλακῆναι τῷ θανάτῳ, ἵνα ἡμῖν τῷ ἰδίῳ πάθει τὴν
 ἀπάθειαν χαρίσῃται. *Kān* λέγει δὲ ὁ ἀπόστολος, ὅτι «Ἐν τοῦ-
 5 τοις πᾶσιν ὑπερῖκῶμεν διὰ τοῦ ἀγαπήσαντος ἡμᾶς», οὐχί
 ταπεινὴν τινα ὑπηρεσίαν ἐκ τῆς τοιαύτης φωνῆς ὑποβάλλει,
 ἀλλὰ τὴν ἐν τῷ κράτει τῆς ἰσχύος ἐνεργουμένην βοήθειαν. Αὐ-
 τὸς γὰρ δήσας τὸν ἰσχυρόν, διήρπασεν αὐτοῦ τὰ σκεύη, ἡμᾶς, οἷς
 εἰς πᾶσαν ἐνέργειαν πονηρὰν κατεκέχρητο· καὶ ἐποίησε σκευὴ
 10 εὐχρηστα τῷ Δεσπότῃ, τοὺς κατηρτισμένους εἰς πᾶν ἔργον ἀγα-
 θὸν ἐκ τῆς ἐτοιμασίας τοῦ ἐφ' ἡμῖν. Οὕτω τὴν δι' αὐτοῦ προσα-
 γωγὴν ἐσχῆκαμεν πρὸς τὸν Πατέρα, μεταστάντες ἐκ τῆς ἐ-
 ξουσίας τοῦ σκότους εἰς τὴν μερίδα τοῦ κλήρου τῶν ἁγίων ἐν
 τῷ φωτί. Μὴ τοίνυν ἐκ δουλικῆς ταπεινότητος ἠναγκασμένην
 15 ὑπηρεσίαν νοῶμεν, τὴν διὰ Υἱοῦ οἰκονομίαν, ἀλλὰ τὴν ἐκού-
 σιον ἐπιμέλειαν, ἀγαθότητι καὶ εὐσπλαγχνίᾳ, κατὰ τὸ θέλημα
 τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, περὶ τὸ ἴδιον πλάσμα ἐνεργουμένην.
 Οὕτω γὰρ εὐσεβήσομεν, ἐν πᾶσι τοῖς ἐπιτελουμένοις καὶ τε-
 λείαν αὐτῷ μαρτυροῦντες τὴν δύναμιν, καὶ οὐδαμοῦ τοῦ βουλή-
 20 ματος τοῦ πατρικοῦ διστιῶντες. Ὡσπερ οὖν καὶ ὅταν ὁδὸς ὁ
Κύριος λέγηται, πρὸς ὑψηλοτέραν ἔννοιαν, ἀλλ' οὐχὶ πρὸς τὴν
 ἐκ τοῦ προχείρου λαμβανομένην ὑποφερόμεθα. Τὴν γὰρ εἰρωμῶ
 καὶ τάξει διὰ τῶν ἔργων τῆς δικαιοσύνης, καὶ τοῦ φωτισμοῦ
 τῆς γνώσεως ἐπὶ τὸ τέλειον προκοπὴν ὁδὸν ἐξακούομεν, αἰ
 25 τοῦ πρόσω ἐπορευόμενοι, καὶ τοῖς λειπομένοις ἑαυτοὺς ἐπε-
 κτείνοντες, ἕως ἂν φθάσωμεν ἐπὶ τὸ μακάριον τέλος, τὴν Θεοῦ

97. Τὸ ἠμπόρεσε μὲ τὴν ἔννοιαν τοῦ κατεδέχθη. Ὁ Θεὸς εἶναι παντο-
 δύναμος.

98. Ρωμ. 8, 37.

99. Ματθ. 12, 29.

100. Β' Τιμ. 2, 21.

καὶ ἡ πολυποίκιλος διακόσμησις τοῦ παντός, ὅσον τὸ ὅτι ἠμπόρεσεν ⁹⁷ ὁ Θεός, πού τίποτε δὲν ἠμπορεῖ νὰ τὸν χωρέσῃ, νὰ συγκρουσθῇ πρὸς τὸν θάνατον φέρων τὴν ἀνθρωπίνην σάρκα χωρὶς νὰ πάθῃ κάτι, διὰ νὰ χαρίσῃ εἰς ἡμᾶς τὴν ἀπάθειαν μὲ τὸ ἰδικόν του πάθος. Καὶ ὅταν ὁ ἀπόστολος λέγῃ ὅτι «ἐν τούτοις πᾶσιν ὑπερνικῶμεν διὰ τοῦ ἀγαπήσαντος ἡμᾶς» ⁹⁸ μὲ αὐτὴν τὴν ἔκφρασιν δὲν ὑπαινίσσεται κάποιαν ταπεινωτικὴν ὑπηρεσίαν, ἀλλὰ τὴν προσφερομένην βοήθειαν μὲ τὴν κραταιάν του δύναμιν. Διότι αὐτός, ἀφοῦ ἔδεσε τὸν ἰσχυρὸν διάβολον, τοῦ ἀφήρεσε τὰ σκεύη του ⁹⁹, ἡμᾶς δηλαδὴ πού μᾶς ἐχρησιμοποιοῖ εἰς κάθε κακὴν πρᾶξιν, καὶ μᾶς ἔκαμε σκεύη εὐχρηστα εἰς τὸν Δεσπότην ¹⁰⁰, ὅσους ἔχομεν μάθει νὰ ἐκτελοῦμεν ἀγαθὰ ἔργα, μὲ τὴν συγκατάθεσιν τῆς ἐλευθέρας βουλήσεώς μας.

Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ὠδηγήθημεν δι' αὐτοῦ πρὸς τὸν Πατέρα, ἀφοῦ μετεφέρθημεν ἀπὸ τὴν ἐξουσίαν τοῦ σκότους εἰς τὴν συμμετοχὴν τῆς κληρονομίας τῶν ἀγίων πού εὑρίσκειται εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ φωτός ¹⁰¹. Τὴν διὰ τοῦ Υἱοῦ οἰκονομίαν λοιπὸν ἄς μὴ τὴν κατανοῶμεν ὡς ἀναγκαστικὴν ὑπηρεσίαν λόγῳ δουλικῆς ταπεινότητος, ἀλλ' ὡς τὴν θεληματικὴν φροντίδα, ἡ ὁποία ἐξ ἀγαθότητος καὶ φιλανθρωπίας ἐνεργεῖται εἰς τὸ ἰδικόν του δημιούργημα, συμφώνως πρὸς τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρός. Διότι ἔτσι θὰ εἶμεθα εὐσεβεῖς, καὶ μὲ τὸ νὰ ὁμολογοῦμεν ὅτι εἰς ὅλα τὰ ἐπιτελούμενα ἡ δύναμις του εἶναι τελεία, καὶ μὲ τὸ νὰ μὴ τὸν ξεχωρίζωμεν εἰς τίποτε ἀπὸ τὴν θέλησιν τοῦ Πατρός. Ἔτσι καὶ ὅταν ὁ Κύριος ἀποκαλῆται ὁδός ¹⁰², ἄς ἀναγώμεθα εἰς ὑψηλοτέραν ἔννοιαν καὶ ἄς μὴ παρασυρῶμεθα εἰς αὐτὴν πού προχείρως παίρνομεν. Μὲ τὴν ὁδὸν δηλαδὴ ἐννοοῦμεν τὴν πρὸς τὴν τελειότητα πρόοδον πού ἐπιτελεῖται μὲ συνέπειαν καὶ τάξιν διὰ τῆς ἐπιτελέσεως ἀγαθῶν ἔργων καὶ διὰ τοῦ φωτισμοῦ τῆς γνώσεως. Κατὰ τὴν πορείαν αὐτὴν διαρκῶς ὀρεγόμεθα τὰ ἔμπροσθεν καὶ ἐπεκτεινόμεθα ¹⁰³ εἰς αὐτὰ πού μᾶς λείπουν, μέχρις ὅτου φθάσωμεν εἰς τὸ εὐτυ-

101. Κολ. 1, 12.

102. Ἰω. 14, 6.

103. Φιλιπ. 3, 14.

κατανόησιν, ἣν ὁ Κύριος δι' ἑαυτοῦ τοῖς εἰς αὐτὸν πεπιστευκόσι χαρίζεται. Ἀγαθὴ γὰρ ὄντως ὁδός, ἀπαρεξόδευτος καὶ ἀπλανής, ὁ Κύριος ἡμῶν, πρὸς τὸ ὄντως ἀγαθόν, τὸν Πατέρα, φέρων. «Οὐδεὶς γὰρ ἔρχεται, φησί, πρὸς τὸν Πατέρα, εἰ μὴ δι' ἐμοῦ».

5 Τοιαύτη μὲν οὖν ἡ ἡμετέρα πρὸς Θεὸν ἄνοδος διὰ τοῦ Υἱοῦ.

19. Ὅποια δὲ πάλιν καὶ ἡ παρὰ τοῦ Πατρὸς εἰς ἡμᾶς δι' αὐτοῦ χορηγία τῶν ἀγαθῶν, ἐξῆς ἂν εἶη λέγειν. Ὅτι πάσης τῆς φύσεως, τῆς ἐν τῇ κτίσει, τῇ τε ὀρωμένη ταύτῃ, καὶ τῇ νοουμένη, ἐπιμελείας ἐκ τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸ συνέχεσθαι δεομένης, ὁ δημι-

10 ουργὸς Λόγος, ὁ μονογενὴς Θεός, κατὰ τὸ μέτρον τῆς ἐκάστου χρείας, τὴν βοήθειαν ἐπιπέμπων, ποικίλας μὲν καὶ παντοδαπὰς διὰ τὸ τῶν εὐεργετουμένων πολυειδές, συμμέτρους γε μὴν ἐκάστω, κατὰ τὸ τῆς χρείας ἀναγκαῖον, τὰς χορηγίας ἐπιμετροεῖ. Τοὺς ἐν τῷ σκότει τῆς ἀγνοίας κατεχομένους φωτίζει διὰ τοῦ-

15 το, φῶς τὸ ἀληθινόν. Κρίνει κατὰ τὴν τῶν ἔργων ἀξίαν ἀντιμετροῶν τὴν ἀντίδοσιν· διὰ τοῦτο, κριτὴς δίκαιος. («Ὁ γὰρ Πατὴρ κρίνει οὐδένα, ἀλλὰ τὴν κρίσιν πᾶσαν δέδωκε τῷ Υἱῷ»). Ἀνίστησιν ἐκ τοῦ πτώματος τοὺς ἀπὸ τοῦ ὕψους τῆς ζωῆς πρὸς ἁμαρτίαν ὑπολισθήσαντας· διὰ τοῦτο, ἀνάστασις. Πάντα

20 δὲ ποιεῖ τῇ ἐπαφῇ τῆς δυνάμεως, καὶ τῷ βουλήματι ἀγαθότητος ἐνεργῶν. Ποιμαίνει, φωτίζει, τρέφει, ὀδηγεῖ, ἰατρεῖει, ἀνίστησιν. Οὐδοιοῖ τὰ μὴ ὄντα, τὰ κτισθέντα συνέχει. Οὕτω τὰ ἐκ τοῦ Θεοῦ ἀγαθὰ διὰ τοῦ Υἱοῦ πρὸς ἡμᾶς ἀφικνεῖται, πλείονι τάχει τὰ καθ' ἕκαστον ἐνεργοῦντος, ἢ ὡς ἂν λόγος ἐξίκοι-

25 το. Οὔτε γὰρ ἀστραπαί, οὔτε φωτὸς ἐν ἀέρι οὔτω ταχεῖα διαδρομή· οὐκ ὀφθαλμῶν ὀξεῖαι ὀπίαι· οὐκ αὐτοῦ τοῦ ἡμετέρου νοήματος αἱ κινήσεις· ἀλλὰ πλεόν τούτων ἕκαστον τῆς θείας

χῆς τέρμα, τὴν κατανόησιν δηλαδὴ τοῦ Θεοῦ, τὴν ὁποῖαν ὁ Κύριος χαρίζει διὰ τῆς δυνάμεώς του εἰς ὅσους ἐπίστευσαν εἰς αὐτόν. Εἶναι πράγματι ἀγαθὴ ὁδὸς ὁ Κύριος, ἡ ὁποία χωρὶς πολλὰ μονοπάτια ποῦ δημιουργοῦν σύγχυσιν, μᾶς ὁδηγεῖ πρὸς τὸ ὄντως ἀγαθόν, τὸν Πατέρα. «Οὐδεὶς γὰρ ἔρχεται, λέγει, πρὸς τὸν Πατέρα, εἰ μὴ δι' ἐμοῦ»¹⁰⁴. Ἔτσι ἐπιτυγχάνεται λοιπὸν ἢ πρὸς τὸν Θεὸν ἀνοδὸς μας διὰ τοῦ Υἱοῦ.

19. Τί εἶδους πάλιν εἶναι τὰ ἀγαθὰ ποῦ ὁ Πατὴρ μᾶς χορηγεῖ δι' αὐτοῦ ἡμπορῶ νὰ σᾶς τὸ εἶπω ἐν συνεχείᾳ. Ὅτι δηλαδὴ, ἐπειδὴ ὅλη ἡ φύσις ἡ ὁποία ἔχει δημιουργηθῆ, καὶ ἡ ὄρατὴ καὶ ἡ ἀόρατος, διὰ νὰ διατηρηθῆ ἔχει ἀνάγκη τῆς θείας φροντίδος, ὁ δημιουργὸς Λόγος, ὁ μονογενὴς Θεός, διαμοιράζει τὴν βοήθειαν σύμφωνα μὲ τὸν βαθμὸν τῆς ἀνάγκης ἐκάστου, καὶ δίδει τὰς δωρεάς, αἱ ὁποῖαι λόγῳ τῆς ποικιλίας τῶν εὐεργετουμένων εἶναι μὲν ποικίλαι καὶ πολυειδεῖς, ἀλλὰ καὶ ταιριασταὶ εἰς τὸν καθένα, ἀναλόγως πρὸς τὸ εἶδος τῆς ἀνάγκης. Αὐτοὺς οἱ ὁποῖοι εὐρίσκονται εἰς τὸ σκότος τῆς ἀγνοίας τοὺς φωτίζει· διὰ τοῦτο εἶναι τὸ ἀληθινὸν φῶς. Κρίνει καὶ μετρᾷ τὴν ἀμοιβὴν σύμφωνα μὲ τὴν ἀξίαν τῶν ἔργων· διὰ τοῦτο εἶναι δίκαιος κριτής· «Ὁ γὰρ πατὴρ κρίνει οὐδέν, ἀλλὰ τὴν κρίσιν πᾶσαν δέδωκε τῷ Υἱῷ»¹⁰⁵. Σηκώνει ἀπὸ τὴν πτώσιν αὐτοὺς ποῦ ἀπὸ μίαν ὑψηλῆς στάθμης ζωῆν ξεγλίστησαν πρὸς τὴν ἀμαρτίαν· διὰ τοῦτο εἶναι ἡ ἀνάστασις¹⁰⁶. Κάνει τὸ πᾶν μὲ ἀπλήν ἐπαφὴν τῆς δυνάμεως καὶ ἐνεργεῖ βάσει τῆς ἀγαθῆς του θελήσεως. Ποιμαίνει, φωτίζει, τρέφει, ὁδηγεῖ, ἰατρεῖ, ἀνιστᾷ. Δίδει ὑπαρξιν εἰς ὅσα δὲν ὑπάρχουν, τὰ ἤδη δημιουργηθέντα τὰ συγκρατεῖ. Ἔτσι καταφθάνουν ἐκ τοῦ Θεοῦ τὰ ἀγαθὰ πρὸς ἡμᾶς διὰ τοῦ Υἱοῦ, ὁ ὁποῖος ἐνεργεῖ τὰ ἀφορῶντα εἰς τὸν καθένα μὲ περισσοτέραν ταχύτητα ἀπὸ ὅσην ἐξέρχεται ὁ λόγος ἐκ τοῦ στόματος. Διότι οὔτε αἱ ἀστραπαὶ, οὔτε τὸ φῶς εἰς τὴν ἀτμόσφαιραν τρέχουν τόσο γρήγορα, οὔτε αἱ βιαστικαὶ κινήσεις τῶν ματιῶν, οὔτε καὶ αὐτῆς ἀκόμη τῆς σκέψεώς μας

106. Ἰω. 11, 25.

ἐνεργείας κατὰ τὸ τάχος λείπεται, ἢ καθόσον τὰ νωθρότατα τῶν παρ' ἡμῖν ζώων, οὐκ ἂν εἶποιμι, πτηνῶν, οὐδὲ ἀνέμων, ἢ τῆς τῶν οὐρανίων φορᾶς, ἀλλ' αὐτοῦ τοῦ ἡμετέρου νοῦ, κατὰ τὴν κίνησιν ὑστερεῖ. Τίνος γὰρ ἂν καὶ παρατάσεως δέοιτο χρο-
 5 νικῆς ὁ φέρων τὰ σύμπαντα τῷ ῥήματι τῆς δυνάμεως αὐτοῦ, καὶ μὴ σωματικῶς ἐνεργῶν, μηδὲ χειρουργίας εἰς τὴν δημιουργίαν ἐπιδεδόμενος, ἀλλὰ βουλήματι ἀβιάστῳ, ἀκολουθοῦσαν ἔχων τὴν φύσιν τῶν γινομένων; Ὡς ἡ Ἰουδίθ, «Ἐνόησας, φησί, καὶ παρέστησάν σοι πάντα ὅσα ἐνόησας». Ὅμως μέντοι, ἵνα
 10 μὴ ποτε ἐκ τοῦ μεγέθους τῶν ἐνεργουμένων περισπασθῶμεν εἰς τὸ φαντασθῆναι ἀναρχον εἶναι τὸν Κύριον, τί φησιν ἢ αὐτοζωή; («Ἐγὼ ζῶ διὰ τὸν Πατέρα»). Καὶ ἡ τοῦ Θεοῦ δύναμις· «Ὁὐ δύναται ὁ Υἱὸς ποιεῖν ἄφ' ἑαυτοῦ οὐδέν». Καὶ ἡ αὐτοτελῆς σοφία· («Ἐντολὴν ἔλαβον, τί εἶπω, καὶ τί λαλήσω») διὰ
 15 πάντων τούτων πρὸς τὴν τοῦ Πατρὸς ἡμᾶς σύνεσιν ὁδηγῶν, καὶ τὸ θαῦμα τῶν γινομένων ἐπ' αὐτὸν ἀναφέρων, ἵνα δι' αὐτοῦ τὸν Πατέρα γινώμεν. Οὐ γὰρ ἐκ τῆς τῶν ἔργων διαφορᾶς ὁ Πατὴρ θεωρεῖται, τῷ ἰδιάζουσας καὶ κατακεχωρισμένην ἐνέργειαν ἐπιδείκνυσθαι («ὅσα γὰρ βλέπει τὸν Πατέρα ποιούν-
 20 τα, ταῦτα καὶ ὁ Υἱὸς ὁμοίως ποιεῖ»), ἀλλ' ἐκ τῆς προσαγομένης αὐτῷ παρὰ τοῦ Μονογενοῦς δόξης τὸ θαῦμα τῶν γινομένων καρποῦται, πρὸς τῷ μεγέθει τῶν ποιημάτων, καὶ ἐπ' αὐτῷ τῷ ποιητῇ ἀγαλλόμενος καὶ ὑψούμενος παρὰ τῶν ἐπιγινωσκόντων αὐτὸν Πατέρα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι' οὗ
 25 τὰ πάντα, καὶ δι' ὃν τὰ πάντα. Διὰ τοῦτό φησιν ὁ Κύριος· «Τὰ ἐμὰ πάντα σὰ ἐστίν»· ὡς ἐπ' αὐτὸν τῆς ἀρχῆς τῶν δημιουργημάτων ἀναγομένης· «Καὶ τὰ σὰ ἐμὰ»· ὡς ἐκεῖθεν αὐτῷ τῆς

αί κινήσεις. Τὸ καθένα ἀπ' αὐτὰ ὑστερεῖ κατὰ τὴν ταχύτητα ἔναντι τῆς θείας ἐνεργείας περισσότερο ἀπ' ὅσον ὑστεροῦν εἰς τὴν κίνησιν τὰ πιὸ δυσκίνητα ζῶά μας, συγκρινόμενα ὄχι μὲ τὰ πτηνὰ οὔτε μὲ τοὺς ἀνέμους ἢ μὲ τὴν κίνησιν τῶν ἀστρῶν ἀλλὰ μὲ τὴν κίνησιν τοῦ νοῦ μας. Διότι ποῖαν χρονικὴν παράτασιν θὰ ἦτο δυνατόν νὰ χρειάζεται αὐτὸς ποὺ κρατεῖ τὰ σύμπαντα μὲ τὴν δυνάμιν του ¹⁰⁷, καὶ δὲν ἐνεργεῖ σωματικῶς, οὔτε ἔχει ἀνάγκην χειρωνακτικῆς ἀπασχολήσεως διὰ νὰ δημιουργήσῃ, ἀλλὰ χωρὶς κανένα ἐξαναγκασμὸν τῆς βουλήσεως τὸν ἀκολουθεῖ ἡ φύσις τῶν δημιουργημάτων; Ὅπως λέγει ἡ Ἰουδίθ· «ἐσκέφθης καὶ ἀμέσως παρουσιάσθησαν ἐμπρὸς σου ὅλα ὅσα ἐσκέφθης» ¹⁰⁸. Διὰ νὰ μὴ παρασυρθοῦμεν ὁμοῦ ποτε ἀπὸ τὸ μέγεθος αὐτῶν ποὺ ἐνεργεῖ καὶ φαντασθοῦμεν ὅτι ὁ Κύριος εἶναι ἀναρχος, τί λέγει αὐτὸς ποὺ εἶναι ἡ αὐτοζωή; «Ἐγὼ ζῶ διὰ τὸν Πατέρα» ¹⁰⁹. καὶ αὐτὸς ποὺ εἶναι ἡ δύναμις τοῦ Θεοῦ λέγει· «δὲν ἤμπορεῖ ὁ Υἱὸς μόνος του νὰ κάμῃ τίποτε» ¹¹⁰. καὶ αὐτὸς ποὺ εἶναι αὐτοτελής σοφία λέγει· «ἐπῆρα ἐντολὴν διὰ τὸ τί νὰ εἰπῶ καὶ τί νὰ κηρύξω» ¹¹¹. Δι' ὅλων αὐτῶν μᾶς ὡδηγεῖ εἰς τὴν γνῶσιν τοῦ Πατρὸς καὶ ἀποδίδει τὰ θαυμαστά γεγονότα εἰς αὐτόν, ὥστε «δι' αὐτοῦ» νὰ γνωρίσωμεν τὸν Πατέρα. Διότι ὁ Πατὴρ δὲν διακρίνεται ἀπὸ τὴν διαφορὰν τῶν ἔργων, ἀπὸ τὸ ὅτι δηλαδὴ ἐπιδεικνύει ἰδιάζουσας καὶ ξεχωριστὴν ἐνέργειαν («διότι ὅσα βλέπει νὰ πράττῃ ὁ Πατὴρ, αὐτὰ πράττει ὁμοίως καὶ ὁ Υἱός» ¹¹²), ἀλλὰ καρποῦται τὸν θαυμασμὸν διὰ τὰ ἐπιτελούμενα, ἀπὸ τὴν προσφερομένην εἰς αὐτόν δόξαν ὑπὸ τοῦ Μονογενοῦς· καὶ εὐφραίνεται ὄχι μόνον διὰ τὸ μεγαλεῖον τῶν δημιουργημάτων, ἀλλὰ καὶ διὰ τὸν ἴδιον τὸν δημιουργὸν καὶ ὑψώνεται ἔτσι ἀπὸ αὐτοὺς ποὺ τὸν ἀναγνωρίζουν ὡς Πατέρα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, διὰ τοῦ ὁποῖου ἔγιναν τὰ πάντα καὶ εἰς τὸν ὁποῖον καταλήγουν τὰ πάντα ¹¹³. Διὰ τοῦτο λέγει ὁ Κύριος· «Ὅλα τὰ ἰδικά μου εἶναι

110. Ἰω. 5, 19. 111. Ἰω. 12, 49.

112. Ἰω. 5, 19. 113. Ἐβρ. 2, 10.

αίτίας τοῦ δημιουργεῖν καθηκούσης, οὐ βοηθείας χρωμένῳ
 πρὸς τὴν ἐνέργειαν, οὐδὲ ταῖς κατὰ μέρος ἐπιτροπαῖς τὴν ἐκά-
 στου ἔργου διακονίαν πιστευομένῳ· λειτουργικὸν γὰρ τοῦτό
 γε, καὶ τῆς θείας ἀξίας παμπληθὲς ἀποδέον· ἀλλὰ γὰρ πλήρης
 5 ὁ Λόγος τῶν πατρικῶν ἀγαθῶν, τοῦ Πατρὸς ἀπολάμπας, πάν-
 τα ποιεῖ κατὰ τὴν τοῦ γεννήσαντος ὁμοιότητα. Εἰ γὰρ κατὰ
 τὴν οὐσίαν ἀπαράλλάκτως ἔχει, ἀπαράλλάκτως ἔξει καὶ κατὰ
 τὴν δύναμιν. Ὡν δὲ ἡ δύναμις ἴση, ἴση πᾶντος καὶ ἡ ἐνέρ-
 γεια. Χριστὸς γὰρ «Θεοῦ δύναμις, καὶ Θεοῦ σοφία». Καὶ οὕτω
 10 πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ πάντα δι' αὐτοῦ καὶ εἰς αὐτὸν
 ἔκτισται, οὐκ ὀργανικὴν τινα οὐδὲ δουλικὴν ὑπηρεσίαν πληροῦν-
 τος, ἀλλὰ δημιουργικῶς τὸ πατρικὸν ἐπιτελοῦντος θέλημα.

20. "Ὅταν οὖν λέγῃ· «Ἐγὼ ἐξ ἔμαντοῦ οὐκ ἐλάλησα», καὶ πάλιν
 «Καθὼς εἶρηκέ μοι ὁ Πατήρ, οὕτω λαλῶ», καί· «Ὁ λόγος
 15 ὃν ἀκούετε, οὐκ ἔστιν ἐμός, ἀλλὰ τοῦ πέμψαντός με», καὶ ἐτέρω-
 θι· «Καθὼς ἐνετείλατό μοι ὁ Πατήρ, οὕτω ποιῶ» οὐκ προαίρε-
 τος ὢν, οὐδὲ ἀνόρητος, οὐδὲ τὸ ἐκ τῶν συνθημάτων ἐνδόσιμον
 ἀναμένων, ταῖς τοιαύταις χρῆται φωναῖς· ἀλλὰ δηλῶν τὴν οἰ-
 κείαν γνώμην ἠνωμένως καὶ ἀδιαστάτως τοῦ Πατρὸς ἐχομέ-
 20 νην. Ἄρα οὖν καὶ τὴν λεγομένην ἐντολὴν μὴ λόγον προστακτι-
 κὸν διὰ τῶν φωνητικῶν ὀργάνων ἐξεγγελλόμενον ἐκδεχόμεθα,
 περὶ τῶν ποιητέων τῷ Υἱῷ, ὡς ὑπηκόῳ, νομοθετοῦντα, ἀλλὰ
 θεοπρεπῶς νοῶμεν θελήματος διάδοσιν οἷόν τινος μορφῆς ἔμ-
 φασιν ἐν κατόπτρῳ, ἐκ Πατρὸς εἰς Υἱὸν ἀχρόνως δικνουμένην.
 25 «Ὁ γὰρ Πατήρ ἀγαπᾷ τὸν Υἱόν, καὶ πάντα δείκνυσιν αὐτῷ».
 Ὡστε πάντα ὅσα ἔχει ὁ Πατήρ, τοῦ Υἱοῦ ἔστιν, οὐ κατὰ μι-

114. Ἰω. 17, 10.

115. Α' Κορ. 1, 24.

116. Ἰω. 1, 3· Κολ. 1, 16.

117. Ἰω. 12, 50.

118. Ἰω. 14, 24.

119. Ἰω. 14, 31.

120. Ἰω. 5, 20.

ιδικά σου», ἐπειδὴ εἰς αὐτὸν ἀνάγεται ἡ ἀρχὴ τῆς δημιουργίας· «Καὶ τὰ ἰδικὰ σου, ἰδικὰ μου»¹¹⁴, ἐπειδὴ ἀπὸ ἐκεῖ ἔφθασεν εἰς αὐτὸν ἡ αἰτία τῆς δημιουργίας καὶ δὲν χρειάζεται βοήθειαν εἰς τὰς ἐνεργείας του, οὔτε καταμερισμὸν τοῦ ἔργου εἰς ἐπιτροπὰς εἰς τὰς ὁποίας νὰ ἐμπιστευθῆ τὴν ἐπιτέλεσιν ἑνὸς ξεχωριστοῦ ἔργου. Αὐτὸ τὸ ἔργον εἶναι λειτουργικὸν καὶ δὲν ἀρμόζει καθόλου εἰς τὴν θείαν ἀξίαν. Ὁ Λόγος ὅμως εἶναι γεμάτος ἀπὸ τὰ πατρικὰ ἀγαθὰ, εἶναι ἡ ἀντανάκλασις τοῦ Πατρὸς καὶ πράττει τὰ πάντα καθ' ὅμοιον τρόπον πρὸς αὐτὸν ποῦ τὸν ἐγέννησε. Διότι, ἂν εἶναι ἀπαραλλάκτως ὅμοιος κατὰ τὴν οὐσίαν, θὰ εἶναι ὅμοιος καὶ κατὰ τὴν δύναμιν. Αὐτῶν δὲ ποῦ εἶναι ἴση ἡ δύναμις, ἀσφαλῶς εἶναι ἴση καὶ ἡ ἐνέργεια. Διότι ὁ Χριστὸς «εἶναι Θεοῦ δύναμις καὶ Θεοῦ σοφία»¹¹⁵. Ἔτσι ὅλα ἐδημιουργήθησαν δι' αὐτοῦ καὶ ὅλα ἔχουν κτισθῆ μέσῳ αὐτοῦ καὶ δι' αὐτόν ¹¹⁶ κατὰ τὴν ἐπιτέλεσιν δὲ αὐτῶν δὲν ἐκπληρώνει δουλικὸν καθῆκον, ἀλλὰ κατὰ δημιουργικὸν τρόπον ἐπιτελεῖ τὸ θέλημα τοῦ Πατρὸς.

20. Ὅταν λοιπὸν λέγῃ· «ἐγὼ δὲν ὠμίλησα ἀπὸ τὸν ἑαυτὸν μου», καὶ πάλιν· «ὅπως μοῦ εἶπεν ὁ Πατὴρ, ἔτσι ὁμιλῶ»¹¹⁷, καὶ· «οἱ λόγοι ποῦ ἀκοῦτε δὲν εἶναι ἰδικοί μου, ἀλλ' αὐτοῦ ποῦ με ἔστειλε»¹¹⁸, καὶ εἰς ἄλλο σημεῖον· «ὅπως με διέταξεν ὁ Πατὴρ, ἔτσι ἐνεργῶ»¹¹⁹, χρησιμοποιεῖ αὐτὰς τὰς ἐκφράσεις, ὅχι ἐπειδὴ δὲν εἶναι αὐτεξούσιος καὶ ἐλεύθερος οὔτε ἐπειδὴ θέλει νὰ ἐπωφεληθῆ τὸ ὑποχωρητικὸν τῶν ἐκφράσεων, ἀλλὰ διὰ νὰ δηλώσῃ ὅτι ἡ θέλησίς του εἶναι ἠνωμένη ἀπολύτως με τὴν θέλησιν τοῦ Πατρὸς. Ἐπομένως ἄς μὴ ἐκλαμβάνωμεν καὶ τὴν λεγομένην ἐντολὴν ὡς προστακτικὸν λόγον ποῦ ἐξαγγέλλεται με τὰ φωνητικὰ ὄργανα, σὰν νὰ θέτῃ νόμους εἰς τὸν Υἱόν, ὡς ὑπήκοον, δι' αὐτὰ ποῦ πρέπει νὰ πράξῃ, ἀλλὰ κατὰ θεοπρεπῆ τρόπον νὰ κατανοῶμεν τοῦτο ὡς διάδοσιν τοῦ θελήματος, ἡ ὁποία ἀχρόνως ἐκκινᾷ ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ διέρχεται διὰ τοῦ Υἱοῦ, σὰν ἐμφάνισις κάποιας μορφῆς εἰς τὸν καθρέπτην. Διότι ὁ Πατὴρ ἀγαπᾷ τὸν Υἱόν καὶ τὰ φανερῶναι εἰς αὐτόν ὅλα¹²⁰. Ὡστε ὅλα ὅσα ἔχει ὁ Πατὴρ εἶναι καὶ τοῦ Υἱοῦ· καὶ δὲν ἀπο-

κρὸν προσγινόμενα, ἀλλ' ἀθρώως παρόντα. Οὐ γὰρ δήπου ἐν
 μὲν ἀνθρώποις ὁ τὴν τέχνην ἐκδιδάχθεις καὶ παγίαν αὐτῆς διὰ
 τῆς χρονίας μελέτης ἔχων τὴν ἔξιν ἐνιδρομένην, δύναται λοι-
 πὸν κατὰ τοὺς ἐναποκειμένους αὐτῷ τῆς ἐπιστήμης λόγους καθ'
 5 ἑαυτὸν ἐνεργεῖν· ἡ δὲ τοῦ Θεοῦ σοφία, ὁ δημιουργὸς πάσης κτί-
 σεως, ὁ αἰεὶ τέλειος, ὁ ἀδιδάκτως σοφός, ἢ τοῦ Θεοῦ δύναμις,
 ἐν ᾧ πάντες οἱ θησαυροὶ τῆς σοφίας καὶ τῆς γνώσεως ἀπόκρυ-
 φτοι, τῆς κατὰ μέρος ἐπιστασίας προσδεῖται, τὸν τρόπον αὐτῷ
 καὶ τὸ μέτρον τῶν ἐνεργειῶν ὀριζούσης. Ἦπου σύ γε καὶ παι-
 10 δαγωγεῖον ἀνοίξεις ἐν τῇ ματαιότητί σου τῶν λογισμῶν, καὶ
 τὸν μὲν προκαθῆσθαι ποιήσεις ἐν διδασκάλου τάξει τὸν δὲ παρε-
 στάναι ἐν μαθητοῦ ἀπειρίᾳ· εἶτα ταῖς κατὰ μικρὸν προσθήκαις
 τῶν διδασκάλων ἐκμανθάνοντα τὴν σοφίαν, καὶ προβιβαζό-
 μενον εἰς τὸ τέλειον. Ἐκ δὲ τούτου, ἐὰν ἄρα εἰδῆς τὸ ἐν λογι-
 15 σμοῖς ἀκόλουθον διασώζειν, εὐρήσεις αἰεὶ μὲν τὸν Υἱὸν διδασκό-
 μενον, οὐδέ ποτε δὲ φθάσαι πρὸς τὸ τέλειον δυνάμενον, διὰ τὸ
 ἄπειρον μὲν εἶναι τοῦ Πατρὸς τὴν σοφίαν, ἀπείρου δὲ τέλος
 καταληφθῆναι μὴ δύνασθαι. Ὡστε ὁ μὴ διδοὺς πάντα ἔχειν
 ἐξ ἀρχῆς τὸν Υἱόν, οὐδέποτε δώσει πρὸς τὸ τέλειον ἤξειν. Ἀλ-
 20 λά γὰρ αἰσχύνομαι τὸ ταπεινὸν τῆς ἐννοίας, εἰς ἣν ἐκ τῆς τοῦ
 λόγου ἀκολουθίας ὑπήχθη. Ἐπὶ οὖν τὰ ὑψηλὰ τοῦ λόγου πά-
 λιν ἐπανέλθωμεν.

21. «Ὁ ἐωρακὸς ἐμέ, ἐώρακε τὸν Πατέρα»· οὐ τὸν χαρακτή-
 ρα, οὐδὲ τὴν μορφήν· καθαρὰ γὰρ συνθέσεως ἡ θεία φύσις· ἀλ-
 25 λά τὸ ἀγαθὸν τοῦ θελήματος, ὅπερ σύνδρομον ὄν τῇ οὐσίᾳ, ὁ-
 μοιον καὶ ἴσον, μᾶλλον δὲ ταῦτὸν ἐν Πατρὶ καὶ Υἱῷ θεωρεῖται.
 Τί οὖν τό, «Γενόμενος ὑπήκοος», καὶ τό, «Υπὲρ ἡμῶν πάντων

κτῶνται ταῦτα ὀλίγον κατ' ὀλίγον, ἀλλὰ διὰ μιᾶς καὶ ἐν συν-
 ὄλῳ εἶναι παρόντα. Διότι δὲν εἶναι δυνατὸν εἰς μὲν τοὺς ἀν-
 θρώπους αὐτὸς ποῦ ἔμαθε τὴν τέχνην καὶ ποῦ μὲ τὴν πολύ-
 χρονον ἐξάσκησιν ἐσταθεροποίησε τὴν μάθησιν, νὰ ἡμπορῇ
 εἰς τὸ ἐξῆς νὰ ἐνεργῇ μόνος του συμφώνως πρὸς αὐτὰ ποῦ ἔχει
 μάθει, ὁ δὲ Υἱὸς ποῦ εἶναι ἡ σοφία τοῦ Θεοῦ, ὁ δημιουργὸς ὅλης
 τῆς κτίσεως, ὁ πάντοτε τέλειος, ὁ ἄνευ διδαχῆς σοφός, ἡ δύνα-
 μίς τοῦ Θεοῦ, εἰς τὸν ὁποῖον εἶναι κρυμμένοι ὅλοι οἱ θησαυροὶ
 τῆς σοφίας καὶ τῆς γνώσεως ¹²¹, νὰ ἔχη ἀνάγκην ἐπιστασίας
 εἰς τὰς μεμονωμένας ἐνεργείας του, ποῦ νὰ τοῦ ὀρίζη τὸν τρό-
 πον καὶ τὸ μέτρον τῶν ἐνεργειῶν. "Ἐτσι ἀσφαλῶς, μὲ τὴν ἐπι-
 πολαιότητα τῶν συλλογισμῶν σου, θὰ ἀνοίξης καὶ σχολεῖον
 καὶ τὸν μὲν ἕνα θὰ τὸν τοποθετήσης προκαθήμενον εἰς τὴν θέ-
 σιν τοῦ διδασκάλου, τὸν ἄλλον δὲ νὰ παρίσταται ὡς ἄπειρος
 μαθητῆς, ὁ ὁποῖος σιγὰ - σιγὰ μὲ τὴν προσθήκην τῶν μαθη-
 μάτων μανθάνει τὴν σοφίαν καὶ προβιβάζεται πρὸς τὸ τέ-
 λειον. Ἄπ' αὐτὸ δέ, ἂν θελήσης νὰ κρατήσης συνέπειαν εἰς
 τὰς σκέψεις, θὰ συμπεράνης, ὅτι ὁ Υἱὸς εἶναι πάντοτε μαθητῆς
 καὶ ποτὲ δὲν ἡμπορεῖ νὰ φθάσῃ πρὸς τὸ τέλειον, ἐπειδὴ ἡ σο-
 φία τοῦ Πατρὸς εἶναι ἄπειρος καὶ δὲν ἡμπορεῖ κανεὶς νὰ συλλάβῃ
 τὸ τέλος τοῦ ἀπείρου. "Ὡστε αὐτὸς ποῦ δὲν ἐπιτρέπει εἰς τὸν
 Υἱὸν νὰ τὰ ἔχη ὅλα ἐξ ἀρχῆς οὐδέποτε θὰ ἐπιτρέψῃ νὰ φθάσῃ
 οὗτος εἰς τὴν τελειότητα. Ἐντρέπομαι ὅμως διὰ τὰς ταπεινὰς
 σκέψεις, εἰς τὰς ὁποίας ἔφθασα ἀκολουθῶν τοὺς συλλογισμοὺς
 μου. "Ἄς ἐπιστρέψωμεν λοιπὸν εἰς ὑψηλοτέρας σκέψεις.

21. «Αὐτὸς ποῦ βλέπει ἐμένα, βλέπει καὶ τὸν Πατέρα» ¹²².
 ὄχι βεβαίως τὴν μορφήν καὶ τὸ πρόσωπον, διότι ἡ θεία φύσις
 εἶναι ἕξω ἀπὸ κάθε σύνθεσιν, ἀλλὰ τὴν ἀγαθότητα τῆς θελή-
 σεως ἡ ὁποία ἐπειδὴ συμβαδίζει μὲ τὴν οὐσίαν εἶναι ὁμοία καὶ
 ἴση, ἢ μᾶλλον ἀκριβῶς ἢ ἴδια εἰς τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱόν.
 Τί σημαίνει λοιπὸν τὸ «ἔγινεν ὑπήκοος» ¹²³, καὶ τὸ «δι' ὅλους

123. Φιλιπ. 2, 8.

παρέδωκεν αὐτόν); "Οτι ἐκ τοῦ Πατρὸς τῷ Υἱῷ τὸ ὑπὲρ ἀνθρώπων ἐνεργῆσαι κατ' ἀγαθότητα. Σὺ δὲ κἀκείνων ἄκουε· ὅτι «Χριστὸς ἡμᾶς ἐξηγόρασεν ἐκ τῆς κατάρας τοῦ νόμου», καὶ ὅτι «Ἐπι ἁμαρτωλῶν ὄντων ἡμῶν, Χριστὸς ὑπὲρ ἡμῶν ἀπέ-
 5 θανε». Πρόσεχε δὲ ἀκριβῶς καὶ ταῖς φωναῖς τοῦ Κυρίου, ὅτι ὅταν ἡμᾶς περὶ τοῦ Πατρὸς ἐκπαιδεύσῃ, οἶδε ταῖς αὐθεντικαῖς καὶ δεσποτικάς κεχρησθαι φωναῖς, λέγων· «Θέλω, καθαρὸς-
 σθητι), καί· «Σιώπα, πεφίμωσο», καί· «Ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν», καὶ τό· «Ἄλαλον καὶ κωφὸν δαιμόνιον, ἐγὼ σοι ἐπιτάσσω»,
 10 καὶ ὅσα τοιαῦτα· ἵνα διὰ τούτων μὲν τὸν Δεσπότην ἡμῶν καὶ ποιητὴν γνωρίσωμεν· δι' ἐκείνων δὲ τὸν Πατέρα τοῦ Δεσπότητος ἡμῶν καὶ ποιητοῦ διδαχθῶμεν. Οὕτω πανταχόθεν ὁ λόγος ἀληθῆς ἐπιδείκνυται, ὅτι τὸ διὰ τοῦ Υἱοῦ δημιουργεῖν τὸν Πατέρα, οὔτε ἀτελεῖ τοῦ Πατρὸς τὴν δημιουργίαν συνίστησιν,
 15 οὔτε ἄτονον τοῦ Υἱοῦ παραδηλοῖ τὴν ἐνέργειαν· ἀλλὰ τὸ ἠνωμένον τοῦ θελήματος παριστᾷ. Ὡστε ἡ δι' οὗ φωνή, ὁμολογίαν τῆς προκαταρκτικῆς αἰτίας ἔχει, οὐκ ἐπὶ κατηγορίᾳ τοῦ ποιητικοῦ αἰτίου παραλαμβάνεται.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ'

Ἐφοριστικαὶ ἔννοιαι περὶ τοῦ Πνεύματος, τῇ τῶν Γραφῶν
 20 ἀκολουθοῦσαι διδασκαλίᾳ.

22. Ἦδη δὲ καὶ περὶ τοῦ Πνεύματος τὰς κοινὰς ἡμῶν ἐννοίας

124. Ρωμ. 8, 32. 125. Γαλ. 3, 13. 126. Ρωμ. 5, 8.

127. Ματθ. 8, 3. 128. Μάρκ. 4, 39.

129. Ματθ. 5, 22. 130. Μάρκ. 9, 25.

131. Εἶναι ὀλίγον δυσνόητος ἐνταῦθα ἡ σκέψις τοῦ Βασιλείου, διότι ἐνῶ προηγουμένως εἶπεν ὅτι, ὅταν θέλῃ νὰ μᾶς διδάξῃ περὶ τοῦ Πατρὸς, χρησιμοποιοεῖ ἐκφράσεις ποῦ δηλώνουν δεσποτείαν καὶ αὐθεντίαν, αὐτὰς τὰς ἐκφράσεις τὰς θέλει ἐνταῦθα δηλοῦσας τὸν Δεσπότην καὶ δημιουργόν, τὸν Χριστὸν δηλαδὴ. Τὸν Πατέρα τοῦ δημιουργοῦ καὶ Δεσπότην τὸν μανθάνομεν «δι' ἐκείνων», μὲ τὰς ἐκφράσεις δηλαδὴ ποῦ παρέθεσε προηγου-

ἐμᾶς παρέδωσε τὸν ἑαυτὸν του»¹²⁴; "Ὅτι ἡ διὰ τοὺς ἀνθρώπους σωτηριώδης ἐνέργεια προέρχεται ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ ἐνεργεῖται ὑπὸ τοῦ Υἱοῦ. Νὰ προσέξῃς ἀκόμη καὶ ἐκεῖνα· ὅτι «ὁ Χριστὸς μᾶς ἐξηγόρασεν ἀπὸ τὴν κατάραν τοῦ νόμου»¹²⁵, καὶ ὅτι «ἐνῶ ἡμεθα ἀκόμη ἀμαρτωλοί, ὁ Χριστὸς ἀπέθανε δι' ἡμᾶς»¹²⁶. Πρόσεχε δὲ μὲ ἀκρίβειαν καὶ τὰς ἐκφράσεις τοῦ Κυρίου, ὅτι ὅταν μᾶς διδάσκη περὶ τοῦ Πατρὸς, χρησιμοποιεῖ ἐκφράσεις ποὺ φανερώνουν αὐθεντίαν καὶ δεσποτεῖαν, ὅταν λέγῃ· «θέλω, νὰ καθαρισθῆς»¹²⁷, καί· «σιώπα, κλείσε τὸ στόμα σου»¹²⁸, καί· «ἐγὼ ὅμως σᾶς λέγω»¹²⁹, καί· «ἄλαλον καὶ κωφὸν δαιμόνιον ἐγὼ σὲ διατάσσω»¹³⁰, καὶ τόσα ἄλλα παρόμοια, ὥστε μὲ αὐτὰ νὰ γνωρίσωμεν τὸν Δεσπότην καὶ δημιουργὸν μας, μὲ ἐκεῖνα δὲ¹³¹ νὰ μάθωμεν τὸν Πατέρα τοῦ Δεσπότη καὶ δημιουργοῦ μας. Ἔτσι ἀπὸ παντοῦ ἀποδεικνύεται ἀληθὲς τὸ συμπέρασμα, ὅτι τὸ νὰ δημιουργῆ ὁ Πατὴρ διὰ τοῦ Υἱοῦ οὔτε καθιστᾷ ἀτελεῖ τὴν δημιουργικὴν ἐνέργειαν τοῦ Πατρὸς, οὔτε φανερώνει ἐξασθένησιν τῆς ἐνεργείας τοῦ Υἱοῦ, ἀλλὰ παριστᾷ τὴν ἐνότητα τῆς θελήσεώς των. Ὡστε ἡ ἔκφρασις «δι' οὗ» περιέχει ὁμολογίαν τῆς ἀρχικῆς αἰτίας, καὶ δὲν χρησιμοποιεῖται πρὸς κατηγορίαν τῆς δημιουργικῆς αἰτίας¹³².

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ'

Προσδιοριστικαὶ ἔννοιαι τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐπὶ τῇ βάσει τῆς διδασκαλίας τῶν Γραφῶν.

22. Καιρὸς λοιπὸν νὰ ἐξετάσωμεν καὶ τί εἶδους εἶναι αἱ

μένως περὶ τῆς ὑπακοῆς τοῦ Υἱοῦ εἰς τὸν Πατέρα. Διὰ τοῦτο πρὸς διευθέτησιν τοῦ νοήματος τῆς ὄλης συναφείας ἐπροτάθη ὡς διόρθωσις, ἀντὶ τοῦ «ὅταν ἡμᾶς περὶ τοῦ Πατρὸς, ἐκπαιδεύσῃ» τὸ «ὅταν ἡμᾶς οὐ περὶ τοῦ Πατρὸς ἐκπαιδεύσῃ». Ἡ διόρθωσις ὁμως ἐκτὸς τοῦ ὅτι δὲν ὑποστηρίζεται ὑπὸ τῆς χειρογράφου παραδόσεως, δὲν εὕρισκει καὶ δικαίωσιν ἀπόλυτον ἐκ τῶν συμφραζομένων. Τὸ πρόβλημα παραμένει.

132. Ἀρχικὴ, προκαταρκτικὴ αἰτία εἶναι ὁ Πατὴρ, ποιητικὴ δὲ ἡ δημιουργικὴ αἰτία ὁ Υἱός.

ὁποῖαί τινές εἰσιν ἐξετάσωμεν, τὰς τε ἐκ τῶν Γραφῶν περὶ
 αὐτοῦ συναχθείσας ἡμῖν, καὶ ἅς ἐκ τῆς ἀγράφου παραδόσεως
 τῶν πατέρων διεδεξάμεθα. Πρῶτον μὲν οὖν, τίς ἀκούσας τῶν
 προσηγοριῶν τοῦ Πνεύματος, οὐ διανίσταται τῇ ψυχῇ, καὶ
 5 πρὸς τὴν ἀνωτάτω φύσιν τὴν ἐννοίαν ὑπεραίρει; «Πνεῦμα γὰρ
 Θεοῦ» εἴρηται, καὶ «Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὃ παρὰ τοῦ Πατρὸς
 ἐκπορεύεται»: «Πνεῦμα εὐθές, Πνεῦμα ἡγεμονικόν». Πνεῦμα ἁ-
 γιον, ἡ κυρία αὐτοῦ καὶ ἰδιάζουσα κλησίς: ὅπερ δὴ μάλιστα παντὸς
 τοῦ ἄσωματου, καὶ καθαρῶς ἄθλον τε καὶ ἀμεροῦς ὄνομά ἐστι.
 10 Διὸ καὶ ὁ Κύριος τὴν ἐν τόπῳ προσκυνεῖσθαι τὸν Θεὸν ἡγου-
 μένην διδάσκων, ὅτι ἀπερίληπτον τὸ ἄσώματον, «Πνεῦμα, φη-
 σίν, ὁ Θεός». Οὐ τοίνυν δυνατὸν Πνεῦμα ἀκούσαντα, περιγε-
 γραμμένην φύσιν ἐντυπῶσαι τῇ διανοίᾳ, ἢ τροπαῖς καὶ ἀλλοιώ-
 σεσιν ὑποκειμένην, ἢ ὅλως ὁμοίαν τῇ κτίσει· ἀλλὰ πρὸς τὸ ἀνω-
 15 τάτω ταῖς ἐννοίαις χωροῦντα, νοερὰν οὐσίαν ἐπάναγκες ἐννοεῖν,
 ἄπειρον κατὰ δύναμιν, μεγέθει ἀπεριόριστον, χρόνοις ἢ αἰῶσιν
 ἀμέτρητον, ἀφθονον ὧν ἔχει καλῶν. Πρὸς δὲ πάντα ἐπέστραπται
 τὰ ἁγιασμοῦ προσδεόμενα· οὗ πάντα ἐφίεται τὰ κατ' ἀρετὴν
 ζῶντα, οἷον ἐπαρδόμενα τῇ ἐπιπνοίᾳ καὶ βοηθούμενα πρὸς τὸ
 20 οἰκεῖον ἑαυτοῖς καὶ κατὰ φύσιν τέλος. Τελειωτικὸν τῶν ἄλλων,
 αὐτὸ δὲ οὐδαμοῦ ἐλλείπον· οὐκ ἐπισκευαστῶς ζῶν, ἀλλὰ ζωῆς
 χορηγόν· οὐ προσθήκαις ἀξυανόμενον, ἀλλὰ πληρὸς εὐθύς,
 ἐν ἑαυτῷ ἰδρυσμένον, καὶ πανταχοῦ ὄν. Ἁγιασμοῦ γένεσις, φῶς
 νοητόν, πάσῃ δυνάμει λογικῇ πρὸς τὴν τῆς ἀληθείας εὑρεσιν
 25 οἷόν τινα καταφάνειαν δι' ἑαυτοῦ παρεχόμενον. Ἀπρόσιτον
 τῇ φύσει χωρητὸν δι' ἀγαθότητα· πάντα μὲν πληροῦν τῇ δυνά-
 μει, μόνους δὲ ὄν μεθεκτὸν τοῖς ἀξίοις, οὐχ ἐνὶ μέτρῳ μετεχό-

133. Ἰω. 15, 26. 134. Ψαλμ. 50, 12· 14.

135. Τὴν Σαμαρεῖτιν. 136. Ἰω. 4, 24.

κοιναι ἔννοιαι περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, καὶ αὐτὰς ποὺ ἔχομεν συγκεντρῶσει ἀπὸ τὰς Γραφὰς περὶ αὐτοῦ, καὶ αὐτὰς ποὺ ἔχομεν πάρει κατὰ διαδοχὴν ἀπὸ τὴν ἄγραφον παράδοσιν τῶν πατέρων. Ἐν πρώτοις λοιπὸν, ποῖος εἶναι αὐτὸς ὁ ὁποῖος, ὅταν ἀκούσῃ τὰς ὀνομασίας τοῦ Πνεύματος, δὲν διεγείρεται ἐσωτερικῶς καὶ δὲν ὑψώνει τὴν σκέψιν του πρὸς τὴν ἀνωτάτην φύσιν; Διότι ὀνομάζεται «Πνεῦμα Θεοῦ» καὶ «Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, τὸ ὁποῖον ἐκπορεύεται ἀπὸ τὸν Πατέρα»¹³³ καὶ «Πνεῦμα εὐθές», «Πνεῦμα ἡγεμονικόν»¹³⁴. Πνεῦμα ἅγιον δὲ εἶναι ἡ κυρία καὶ ἰδιάζουσα ὀνομασία του, ἡ ὁποία χρησιμοποιεῖται διὰ κάθε τι, καθ' ὀλοκληρίαν ἀσώματον καὶ καθαρῶς αὔλον καὶ ἀμερές. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Κύριος, διὰ νὰ διδάξῃ εἰς αὐτὴν ποὺ ἐνόμιζεν ὅτι ὁ Θεὸς προσκυνεῖται εἰς ὠρισμένον χῶρον¹³⁵ ὅτι τὸ ἀσώματον δὲν περιορίζεται, λέγει ὅτι «ὁ Θεὸς εἶναι Πνεῦμα»¹³⁶. Δὲν εἶναι λοιπὸν δυνατόν, ὅταν ἀκούσῃς Πνεῦμα νὰ ἐντυπώσῃς εἰς τὴν σκέψιν σου μίαν περιορισμένην φύσιν, ὑποκειμένην εἰς μεταβολὰς καὶ ἀλλοιώσεις, ἢ καθ' ὀλοκληρίαν ὁμοίαν πρὸς τὴν κτίσιν, ἀλλὰ καθὼς προχωρεῖς μὲ τὰς σκέψεις πρὸς τὰ ὑψηλά, εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐννοήσῃς κάποια οὐσίαν νοεράν, ἀπειρον εἰς τὴν δύναμιν, ἀπεριόριστον εἰς τὸ μέγεθος, ἀμέτρητον μὲ αἰῶνας καὶ χρόνους, ἀφθονον ἀπὸ τὰ ἀγαθὰ ποὺ ἔχει. Πρὸς αὐτὸ στρέφονται ὅλα ὅσα ἔχουν ἀνάγκην ἀγιασμοῦ, αὐτὸ ἐπιθυμοῦν ὅλα ὅσα ζοῦν ἐναρέτως, σάν νὰ ἀρδεύωνται ἀπὸ τὴν πνοὴν του καὶ βοηθοῦνται εἰς τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ ἀρμολζοντος καὶ εἰς τὴν φύσιν των τεθέντος σκοποῦ. Τελειοποιεῖ τὰ ἄλλα, αὐτὸ ὅμως εἰς τίποτε δὲν ὑστερεῖ. Δὲν ζῆ λαμβάνον ἀπὸ ἀλλοῦ ζωὴν, ἀλλὰ χορηγεῖ τὸ ἴδιον ζωὴν. Δὲν αὐξάνεται μὲ προσθήκας ἀλλὰ εἶναι ἀπὸ τὴν ἀρχὴν πλήρες. Θεμελιώνεται εἰς τὸν ἴδιον τὸν ἑαυτὸν του καὶ εὐρίσκεται παντοῦ. Εἶναι ἡ αἰτία τοῦ ἀγιασμοῦ, τὸ νοητὸν φῶς, τὸ ὁποῖον παρέχει εἰς κάθε λογικὸν ὄν ἕνα εἶδος ἐλλάμψεως διὰ τὴν εὕρεσιν τῆς ἀληθείας. Εἶναι ἀπλησίαστον ὡς πρὸς τὴν φύσιν καὶ κατανοητὸν μόνον λόγῳ τῆς ἀγαθότητος· γεμίζει τὰ πάντα μὲ τὴν δύναμίν του, μετέχουν ὅμως εἰς αὐτὸ μόνον οἱ ἄξιοι καὶ ὄχι κατὰ τὸ αὐτὸ μέτρον,

μενον, ἀλλὰ κατ' ἀναλογίαν τῆς πίστεως διαιροῦν τὴν ἐνέργειαν. Ἐπλοῦν τῇ οὐσίᾳ, ποικίλον ταῖς δυνάμεσιν· ὅλον ἐκάστω παρόν, καὶ ὅλον ἀπανταχοῦ ὄν. Ἀπαθῶς μεριζόμενον, καὶ ὀλοσχερῶς μετεχόμενον· κατὰ τὴν εἰκόνα τῆς ἡλιακῆς ἀκτίνος, ἥς 5 ἢ χάρις τῷ ἀπολαύοντι ὡς μόνῳ παροῦσα, καὶ γῆν ἐπιλάμπει καὶ θάλασσαν, καὶ τῷ ἀέρι ἐγκέκρται. Οὕτω δὴ καὶ τὸ Πνεῦμα ἐκάστω τῶν δεκτικῶν, ὡς μόνῳ παρόν, διαρκῆ τοῖς πᾶσι τὴν χάριν ὀλόκληρον ἐπαφίησιν· οὐδ' ἀπολαύει τὰ μετέχοντα, ὅσον αὐτὰ πέφυκεν, οὐχ ὅσον ἐκεῖνο δύναται.

- 10 23. Οἰκειώσεις δὲ Πνεύματος πρὸς ψυχὴν οὐχ ὁ διὰ τόπου προσεγγισμός (πῶς γὰρ ἂν πλησιάσαις τῷ ἄσωμάτῳ σωματικῶς;), ἀλλ' ὁ χωρισμός τῶν παθῶν, ἅπερ ἀπὸ τῆς πρὸς τὴν σάρκα φιλίας ἕστερον ἐπιγιγνόμενα τῇ ψυχῇ, τῆς ἀπὸ τοῦ Θεοῦ οἰκειότητος ἠλλοτριώσε. Καθαρθέντα δὴ ὄν ἀπὸ τοῦ αἵσχους, 15 ὁ ἀνεμάζατο διὰ τῆς κακίας, καὶ πρὸς τὸ ἐκ φύσεως κάλλος ἐπανελθόντα, καὶ οἷον εἰκόνι βασιλικῇ τὴν ἀρχαίαν μορφήν διὰ καθαρότητος ἀποδόντα, οὕτως ἐστὶ μόνως προσεγγίσει τῷ Παρακλήτῳ. Ὁ δέ, ὡσπερ ἥλιος, κεκαθαρμένον ὄμμα παραλαβών, δείξει σοι ἐν ἑαυτῷ τὴν εἰκόνα τοῦ ἀοράτου. Ἐν δὲ τῷ 20 μακαρίῳ τῆς εἰκόνας θεάματι τὸ ἄρρητον ὄψει τοῦ ἀρχετύπου κάλλος. Διὰ τούτου, καρδιῶν ἀνάβασις, χειραγωγία τῶν ἀσθενούντων, τῶν προκοπιόντων τελείωσις. Τοῦτο τοῖς ἀπὸ πάσης κηλίδος κεκαθαρμένοις ἐλλάμπον, τῇ πρὸς ἑαυτὸ κοινωνία πνευματικὸς ἀποδείκνυσι. Καὶ ὡσπερ τὰ λαμπρὰ καὶ διαφανῆ 25 τῶν σωμάτων, ἀκτίνος ἀδοῖς ἐμπεισούσης, αὐτὰ τε γίνεται περιλαμπῆ, καὶ ἑτέραν αὐγὴν ἀφ' ἑαυτῶν ἀποστίλβει· οὕτως αἱ πνευματοφόροι ψυχαὶ ἐλλαμφθεῖσαι παρὰ τοῦ Πνεύματος,

ἀλλὰ διαφοροποιεῖ τὴν ἐνέργειάν του ἀναλόγως πρὸς τὴν πίστιν. Εἶναι ἀπλοῦν ὡς πρὸς τὴν οὐσίαν, ποικίλον ὁμως ὡς πρὸς τὰς ἐνεργείας· εὐρίσκεται ὁλόκληρον εἰς τὸν καθένα, καὶ ὁλόκληρον ὑπάρχει παντοῦ. Μεριζέται χωρὶς νὰ πάθῃ τίποτε, καὶ μετέχεται καθ' ὁλοκληρίαν, ὅπως ἡ ἡλιακὴ ἀκτίς, τῆς ὁποίας ἡ ἐνέργεια, ἐνῶ φαίνεται ὅτι εἶναι παροῦσα μόνον εἰς αὐτόν πού τὴν ἀπολαμβάνει, λάμπει καὶ ἐπάνω ἀπὸ τὴν ξηρὰν καὶ τὴν θάλασσαν καὶ εἶναι ἀναμειγμένη μετὸν ἀέρα. Ἔτσι ἀκριβῶς καὶ τὸ Πνεῦμα ἐνῶ εἶναι σὰν νὰ παρευρίσκεται μόνον εἰς κάθε τι δεκτικὸν τῆς ἐνεργείας του, ἀφήνει διαρκῶς ὁλόκληρον τὴν χάριν του εἰς ὅλα. Αὐτὰ δὲ πού μετέχουν τοῦ ἀγίου Πνεύματος ἀπολαμβάνουν ὅσον τοὺς ἐπιτρέπει ἡ φύσις των, ὄχι ὅσον ἐκεῖνο ἠμπορεῖ νὰ μεταδώσῃ.

23. Ἡ ψυχὴ δὲ οἰκειοῦται τὸ Πνεῦμα ὄχι μὲ τὸ νὰ προσεγγίσῃ εἰς αὐτὸ τοπικῶς (διότι πῶς ἠμπορεῖς νὰ πλησιάσῃς μὲ τὸ σῶμα σου τὸ ἀσώματον;), ἀλλὰ μὲ τὸ νὰ ἀπομακρύνῃ τὰ πάθη, τὰ ὁποῖα προσκολληθέντα εἰς τὴν ψυχὴν μεταγενεστέρως λόγῳ τῆς ἀγάπης πρὸς τὴν σάρκα, τὴν ἀπεμάκρυναν ἀπὸ τὴν πρὸς τὸν Θεὸν ἐγγύτητα. Ὅταν λοιπὸν καθαρισθῇ κανεὶς ἀπὸ τὴν αἰσχύροτητα, τὴν ὁποίαν περιεβλήθη μετὸν κακίαν, καὶ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν φυσικὴν ὠραιότητα, καὶ ἀποδώσῃ σὰν εἰκόνα βασιλικὴν τὴν ἀρχαίαν μορφήν μετὸν καθαρισμόν της, μόνον ἔτσι ἠμπορεῖ νὰ πλησιάσῃ τὸν Παράκλητον. Αὐτὸς δέ, σὰν ἥλιος, ἀφοῦ παραλάβῃ καθαρισμένους ὀφθαλμούς, θὰ σοῦ δεῖξῃ εἰς τὸν ἑαυτὸν του τὴν εἰκόνα τοῦ ἀοράτου. Εἰς τὸ μακάριον δὲ θέαμα τῆς εἰκόνης θὰ ἰδῆς τὸ ἀνέκφραστον κάλλος τοῦ πρωτοτύπου. Διὰ τοῦ Πνεύματος ἀνυψώνονται αἱ καρδίαι, χειραγωγοῦνται οἱ ἀσθενεῖς, τελειοποιοῦνται ὅσοι προκόπτουν. Αὐτό, ἀφοῦ φωτίσῃ αὐτοὺς πού ἔχουν καθαρισθῇ ἀπὸ κάθε κηλῖδα, τοὺς καθιστᾷ πνευματικούς, λόγῳ τῆς κοινωνίας των πρὸς αὐτὸ. Καὶ ὅπως τὰ λαμπερὰ καὶ διαφανῆ σῶματα, ὅταν πέσῃ ἐπάνω τους κάποια ἀκτίς, καὶ τὰ ἴδια λάμπουν περισσότερο, καὶ ἀντανακλοῦν μόνα τους καὶ ἄλλην λάμπειν, ἔτσι καὶ αἱ πνευματοφόροι ψυχαὶ ὁ-

αὐταί τε ἀποτελοῦνται πνευματικά, καὶ εἰς ἑτέροισι τὴν χάριν
 ἐξαποστέλλουσιν. Ἐντεῦθεν, μελλόντων πρόγνωσις, μυστηρίων
 σύνεσις, κεκρυμμένων κατάληψις, χαρισμάτων διανομαί, τὸ
 οὐράνιον πολίτευμα, ἢ μετὰ ἀγγέλων χορεία, ἢ ἀτελεῦτος
 5 εὐφροσύνη, ἢ ἐν Θεῷ διαμονή, ἢ πρὸς Θεὸν ὁμοίωσις, τὸ ἀκρό-
 ταιον τῶν ὀρεκτῶν, θεὸν γενέσθαι. Αἱ μὲν οὖν περὶ τοῦ ἁγίου
 Πνεύματος ἔννοιαι ἡμῶν, ἃς περὶ τοῦ μεγέθους αὐτοῦ καὶ τῆς
 ἀξίας καὶ τῶν ἐνεργημάτων ὑπ' αὐτῶν τῶν λογίων τοῦ Πνεύ-
 ματος φρονεῖν ἐδιδάχθημεν, ὡς ὀλίγα ἀπὸ πολλῶν παραθέσθαι,
 10 τοιαῦται. Ἦδη δὲ πρὸς ἀντιλογικοὺς χωρητέον, πειρωμένους
 ἐλέγχειν τὰς ἀντιθέσεις, τὰς ἐκ τῆς ψευδωνύμου γνώσεως ἡμῖν
 προβαλλομένας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'

Πρὸς τοὺς λέγοντας μὴ χρῆναι συντάσσειν Πατρὶ καὶ Υἱῷ τὸ
 ἅγιον Πνεῦμα.

15 24. Οὐ χρῆ, φασί, Πατρὶ καὶ Υἱῷ συντετάχθαι τὸ ἅγιον Πνεῦ-
 μα, διὰ τε τὸ τῆς φύσεως ἀλλότριον, καὶ τὸ τῆς ἀξίας κατα-
 δεές. Πρὸς οὗς δίκαιον τὴν τῶν ἀποστόλων φωνὴν ἀποκρίνα-
 σθαι, ὅτι «Πειθαρχεῖν Θεῷ δεῖ μᾶλλον, ἢ ἀνθρώποις». Εἰ γὰρ
 ὁ μὲν Κύριος σαφῶς ἐν τῇ παραδόσει τοῦ σωτηρίου βαπτισμα-
 20 τος προσέταξε τοῖς μαθηταῖς βαπτίζειν πάντα τὰ ἔθνη εἰς ὄνο-
 μα Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος, οὐκ ἀπαξιῶν τὴν
 πρὸς αὐτὸ κοινωνίαν, οὗτοι δὲ μὴ χρῆναι αὐτὸ Πατρὶ καὶ Υἱῷ
 συντάσσειν λέγουσι. πῶς οὐχὶ τῇ τοῦ Θεοῦ διαταγῇ προδήλως
 ἀνθίστανται; Εἰ μὲν γὰρ οὐκ εἶναί φασι τὴν τοιαύτην σύνταξιν

ταν καταυγασθοῦν ἀπὸ τὸ Πνεῦμα, καὶ αἱ ἴδιαι γίνονται πνευματικαὶ καὶ εἰς ἄλλους ἐξαποστέλλουν τὴν χάριν. Ἐδῶ ὀφείλεται ἡ πρόγνωσις τῶν μελλόντων, ἡ κατανόησις τῶν μυστηρίων, ἡ γνῶσις τῶν ἀποκρύφων, ἡ διανομή τῶν χαρισμάτων, ἡ οὐράνιος ζωὴ, ἡ μετὰ τῶν ἀγγέλων συμβίωσις, ἡ ἀτελείωτος εὐφροσύνη, ἡ μετὰ τοῦ Θεοῦ διαμονή, ἡ ὁμοίωσις πρὸς τὸν Θεόν, καὶ τὸ ἀνώτερον ἀπὸ ὅσα ἡμπορεῖ κανεῖς νὰ ἐπιθυμήσῃ, τὸ νὰ γίνῃ θεός. Αἱ σκέψεις μας λοιπὸν περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, τὰς ὁποίας ἐμάθομεν ἀπὸ τὰ ἴδια τὰ λόγια τοῦ Πνεύματος νὰ φρονοῦμεν ὡς πρὸς τὸ μεγαλεῖον αὐτοῦ καὶ τὴν ἀξίαν καὶ τὰς ἐνεργείας, εἶναι αὐταὶ ποὺ παρεθέσαμεν μετὰ πολλῶν ἄλλων ποὺ ὑπάρχουν. Τώρα λοιπὸν ἄς προχωρήσωμεν πρὸς αὐτοὺς ποὺ ἀντιλέγουν καὶ ἄς προσπαθήσωμεν νὰ ἐλέγξωμεν τὰς ἀντιθέσεις, τὰς ὁποίας μᾶς προβάλλουν ὑπὸ τὸ ψευδὲς ὄνομα τῆς γνώσεως.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ι΄

Πρὸς αὐτοὺς ποὺ λέγουν ὅτι δὲν πρέπει νὰ θέτωμεν τὸ ἅγιον Πνεῦμα εἰς τὴν ἰδίαν τάξιν μετὰ τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱόν.

24. «Δὲν πρέπει, λέγουν, νὰ τίθεται τὸ ἅγιον Πνεῦμα εἰς τὴν ἰδίαν τάξιν μετὰ τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱόν, καὶ διότι εἶναι ξένον ὡς πρὸς τὴν φύσιν καὶ διότι εἶναι κατώτερον εἰς ἀξίαν». Εἰς αὐτοὺς εἶναι δίκαιον νὰ ἀπαντήσωμεν μετὰ τὴν φράσιν τῶν ἀποστόλων, ὅτι «πρέπει νὰ πειθαρχῶμεν εἰς τὸν Θεὸν μᾶλλον παρά εἰς τοὺς ἀνθρώπους»¹³⁷. Διότι ἂν ὁ μὲν Κύριος κατὰ τὴν παράδοσιν τοῦ σωτηρίου βαπτίσματος μετὰ πολλὴν σαφήνειαν ἔδωκεν ἐντολὴν εἰς τοὺς μαθητὰς νὰ βαπτίζουσιν ὅλα τὰ ἔθνη εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος¹³⁸, χωρὶς νὰ θεωρῇ ἀναξίαν τὴν πρὸς αὐτὸ κοινωνίαν, αὐτοὶ δὲ ἀντιθέτως λέγουν ὅτι δὲν πρέπει νὰ τίθεται εἰς τὴν ἰδίαν τάξιν μετὰ τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱόν, πῶς δὲν ἀντιστέκονται φανερὰ πρὸς τὴν ἐντολὴν τοῦ Θεοῦ; Διότι ἂν αὕτῃ ἡ συντοποθέτησις, ὅπως λέγουν, δὲν δηλώνει κάποια κοινωνίαν καὶ

κοινωνίας τινός και συναφείας δηλωτικήν, εικάτωσαν, τί μὲν νομίζειν τοῦτο προσήκει; τίνα δὲ ἕτερον συναφείας τρόπον οἰκειότερον ἔχουσι; Καίτοιγε εἰ μὴ συνῆψεν ὁ Κύριος ἑαυτῷ και τῷ Πατρὶ τὸ Πνεῦμα κατὰ τὸ βάπτισμα, μηδὲ ἡμῖν τὴν
5 συνάφειαν ἐγκαλείωσαν. Οὐδὲν γὰρ ἡμεῖς ἀλλοιότερον οὔτε φρονοῦμεν, οὔτε φθεγγόμεθα. Εἰ δὲ συνῆπται ἐκεῖ τῷ Πατρὶ και τῷ Υἱῷ, και οὐδεὶς οὕτως ἀναιδῆς ὥστε ἄλλο τι φῆσαι, μηδ' οὕτως ἡμῖν ἐγκαλείωσαν, εἰ τοῖς γεγραμμένοις ἀκολουθοῦμεν.

10 25. Ἄλλ' ἢ μὲν παρασκευὴ τοῦ καθ' ἡμῶν πολέμου ἐξήρτυται, και πᾶσα διάνοια πρὸς ἡμᾶς τέταται, και γλῶσσαι βλασφημῶν ὧδε τοξεύουσι σφοδρότερον βάλλουσαι, ἢ τὸν Στέφανον τότε τοῖς λίθοις οἱ χριστοφόνοι. Μὴ λανθανέτωσαν δέ, ὅτι πρόσχημα μὲν ἡμᾶς ὁ πόλεμος ἔχει, ἢ δὲ ἀλήθεια τῶν γινομένων
15 πρὸς τὸ ὕψος βλέπει. Ὡστε ἐφ' ἡμᾶς μὲν δῆθεν τὰς μηχανὰς και τὰς ἐνέδρας διασκευάζονται, και ἀλλήλοις ἐγκελεύονται ἐπιβοηθεῖν, ὡς ἕκαστος ἔχει ἐμπειρίας ἢ ῥώμης. Πίστις δὲ ἐστὶ τὸ πολεμούμενον, και κοινὸς σκοπὸς ἅπασιν τοῖς ἐναντίοις και ἐχθροῖς τῆς ὑγιαινούσης διδασκαλίας, τὸ στερέωμα τῆς
20 εἰς Χριστὸν πίστεως κατασεῖσαι, ἐκ τοῦ τὴν ἀποστολικὴν παράδοσιν ἐδαφισθεῖσαν ἀφανισθῆναι. Διὰ τοῦτο, ὡς τῶν χρεωφειλετῶν οἱ δῆθεν εὐγνώμονες, τὰς ἐκ τῶν ἐγγράφων ἀποδείξεις ἐπιβοῶνται, τὴν ἄγραφον τῶν πατέρων μαρτυρίαν ὡς οὐδενὸς ἀξίαν ἀποπεμπόμενοι. Ἄλλ' οὐ γὰρ ὑφησόμεθα τῆς ἀληθείας,
25 οὐδὲ δειλιά τὴν συμμαχίαν προδώσομεν. Εἰ γὰρ ὁ μὲν Κύριος ὡς ἀναγκαῖον και σωτήριον δόγμα τὴν μετὰ Πατρὸς σύνταξιν τοῦ ἁγίου Πνεύματος παραδέδωκε, τοῖς δὲ οὐχ οὕτω δοκεῖ, ἀλλὰ διαιρεῖν και διασπᾶν και ἐπὶ τὴν φύσιν τὴν λειτουργικὴν

συνάφειαν, ὡς εἶπουν ὡς τί πρέπει νὰ θεωρήσωμεν τοῦτο; Ποῖον δὲ ἄλλον καταλληλότερον τρόπον συναφείας ἔχουν; Ἄν λοιπὸν ὁ Κύριος κατὰ τὸ βάπτισμα δὲν ἔφευγεν εἰς συνάφειαν τὸ Πνεῦμα πρὸς τὸν Πατέρα καὶ τὸν ἑαυτὸν του, ὡς μὴ ἀποδίδουν οὔτε εἰς ἐμὲ τὸ ἐγχείρημα αὐτῆς τῆς συναφείας. Διότι ἐγὼ οὔτε πιστεύω οὔτε κηρύσσω κάτι διαφορετικόν. Ἄν ὅμως ἐκεῖ συνάπτεται πρὸς τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱόν, καὶ κανεὶς δὲν εἶναι τὸσον ἀναιδῆς ὥστε νὰ ἰσχυρισθῆ κατὰ ἄλλο, ὡς μὴ μὲ κατηγοροῦν λοιπὸν, ἂν ἀκολουθῶ τὴν Γραφήν.

25. Ἄλλ' ἢ μὲν προετοιμασία τοῦ ἐναντίον μου πολέμου ἔχει ὀλοκληρωθῆ καὶ ὅλων ὁ νοῦς εἶναι ἐστραμμένος πρὸς ἐμὲ καὶ αἱ γλῶσσαι τῶν βλασφημῶν ρίχνουν ἐδῶ τὰ βέλη τους μὲ μεγαλυτέραν σφοδρότητα ἀπ' ὅσῃν ἔρριχναν τότε τοὺς λίθους ἐναντίον τοῦ Στεφάνου οἱ φονεῖς τοῦ Χριστοῦ. Ἄς μὴν ξεχνοῦν ὅμως ὅτι ἐγὼ ἀποτελῶ ἀπλῶς τὸ πρόσχημα τοῦ πολέμου, ὁ στόχος αὐτῶν ποὺ συμβαίνουν ὅμως εἶναι εἰς τὴν πραγματικότητα πολὺ ὑψηλά. Καὶ διοργανώνουν δῆθεν ἐναντίον μου τὰς μηχανορραφίας καὶ τὰς ἐνέδρας καὶ ἀλληλοδιατάσσονται νὰ δώσουν χέρι βοήθειας, ἀνάλογα μὲ τὴν ἐμπειρίαν καὶ τὴν δύναμιν ποὺ ἔχει κανεὶς. Ἐκεῖνο ὅμως ποὺ πολεμεῖται εἶναι ἡ πίστις καὶ κοινὸς σκοπὸς ὅλων τῶν ἐχθρῶν καὶ πολεμίων τῆς ὀρθῆς διδασκαλίας εἶναι νὰ διαταράξουν τὴν στερεότητα τῆς πίστεως εἰς τὸν Χριστόν· νὰ ἀφανίσουν τὴν ἀποστολικὴν παράδοσιν ἀφοῦ τὴν ἰσοπεδώσουν. Διὰ τοῦτο, ὅπως οἱ δῆθεν εὐγνώμονες χρεωφειλέται, ἐπικαλοῦνται τὰς γραπτὰς μόνον μαρτυρίας καὶ ἀποδιώκουν τὰς ἀγράφους μαρτυρίας τῶν πατέρων ὡς ἐντελῶς ἀναξίας λόγου. Ἐμεῖς ὅμως δὲν θὰ παραδώσωμεν τὴν ἀλήθειαν, οὔτε θὰ προδώσωμεν ἀπὸ δειλίαν τὴν πρὸς αὐτὴν συμμαχίαν. Διότι ἂν ὁ μὲν Κύριος παρέδωκεν ὡς ἀναγκαῖον καὶ σωτηριῶδες δόγμα τὴν συντοποθέτησιν τοῦ ἁγίου Πνεύματος μὲ τὸν Πατέρα, αὐτοὶ ὅμως δὲν ἔχουν αὐτὴν τὴν γνώμην, ἀλλὰ ἐπιχειροῦν νὰ τὸ διαχωρίσουν καὶ νὰ τὸ διασπᾶσουν καὶ νὰ τὸ μεταφέρουν μεταξὺ τῶν λειτουργικῶν δυνάμεων¹³⁹, δὲν εἶναι ἀληθὲς ὅτι δίδουν περισσότερον κῦρος

μετοικίζειν, πῶς οὐκ ἀληθές, ὅτι τὴν ἑαυτῶν βλασφημίαν κυριωτέραν ποιοῦνται τῆς τοῦ Δεσπότη νομοθεσίας; Φέρε δὴ οὖν πᾶσαν φιλονικίαν καταβαλόντες, οὕτω περὶ τῶν ἐν χερσὶ πρὸς ἀλλήλους διασκεψώμεθα.

- 5 26. Χριστιανοὶ πόθεν ἡμεῖς; Διὰ τῆς πίστεως, πᾶς τις ἂν εἴποι. Σωζόμεθα δὲ τίνα τρόπον; Ἐναγενηθέντες, δηλονότι, διὰ τῆς ἐν τῷ βαπτίσματι χάριτος. Πόθεν γὰρ ἄλλοθεν; Εἴτα τὴν σωτηρίαν ταύτην διὰ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος βεβαιουμένην γνωρίζαντες, ὃν παρελάβομεν τύπον διδα-
- 10 χῆς προησόμεθα; Ἡ μεγάλων ἂν εἴη στεναγμῶν ἄξιον, εἴπερ εὐρισκόμεθα νῦν μακρυνόμενοι μᾶλλον ἀπὸ τῆς σωτηρίας ἡμῶν, ἢ ὅτε ἐπιστεύσαμεν· εἴπερ ἂ τότε προσεδεξάμεθα, νῦν ἀπαρνούμεθα. Ἰση ἐστὶν ἡ ζημία, ἢ ἄμοιρόν τινα τοῦ βαπτίσματος ἀπελθεῖν, ἢ ἐν τι τῶν ἐκ τῆς παραδόσεως ἐλλείπον δέξασθαι.
- 15 Τὴν τε ὁμολογίαν, ἣν ἐπὶ τῆς πρώτης εἰσαγωγῆς κατεθέμεθα, ὅτε ῥυσθέντες ἀπὸ τῶν εἰδώλων προσήλθομεν Θεῷ ζῶντι, ὃ μὴ ἐπὶ παντὸς φυλάσσων καιροῦ, καὶ διὰ πάσης ἑαυτοῦ τῆς ζωῆς ὡς ἀσφαλοῦς φυλακτηρίου περιεχόμενος, ξένον ἑαυτὸν καθίστησι τῶν ἐπαγγελιῶν τοῦ Θεοῦ, τῷ ἰδίῳ χειρογράφῳ
- 20 μαχόμενος, ὃ ἐπὶ τῆς κατὰ τὴν πίστιν ὁμολογίας κατέθετο. Εἰ γὰρ ἀρχὴ μοι ζωῆς τὸ βάπτισμα, καὶ πρώτη ἡμερῶν ἐκείνη ἢ τῆς παλιγγενεσίας ἡμέρα, δῆλον ὅτι καὶ φωνὴ τιμιωτάτη πασῶν ἢ ἐν τῇ χάριτι τῆς υἰοθεσίας ἐκφωνηθεῖσα. Τὴν οὖν εἰσάγουσάν με εἰς τὸ φῶς, τὴν γνωῶσιν Θεοῦ μοι χαρισαμένην
- 25 παράδοσιν, δι' ἧς τέκνον ἀπεδείχθην Θεοῦ, ὃ τέως διὰ τὴν ἁμαρτίαν ἐχθρός, ταύτην προδῶ, ταῖς τούτων πιθανολογίαις παρατραπεῖς; Ἀλλὰ καὶ ἑμαυτῷ συνεύχομαι μετὰ τῆς ὁμολογίας ταύτης ἀπελθεῖν πρὸς τὸν Κύριον, καὶ αὐτοῖς παραινῶ, ἄσυ-

εἰς τὴν βλασφημίαν των παρὰ εἰς τὴν νομοθεσίαν τοῦ Δεσπότη; Ἐμπρὸς λοιπὸν ἀφοῦ κατανικήσωμεν τοὺς ἐρίζοντας ἄς ἐρευνήσωμεν ἐν συνεχείᾳ μεταξύ μας αὐτὰ πού κατέχομεν εἰς τὰ χέρια μας.

26. Ἀπὸ ποῦ εἴμεθα ἑμεῖς Χριστιανοί; Ἀπὸ τὴν πίστιν, θὰ ἔλεγεν ὁ καθένας. Μὲ ποῖον δὲ τρόπον σωζόμεθα; Ἀσφαλῶς μὲ τὸ νὰ ἀναγεννηθῶμεν διὰ τῆς χάριτος τοῦ βαπτίσματος. Διότι μὲ ποῖον ἄλλον τρόπον θὰ ἐσωζόμεθα; Κατόπιν λοιπὸν, ἀφοῦ ἔχομεν ἰδῆ νὰ ἐπιβεβαιώνεται αὐτὴ ἡ σωτηρία «διὰ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος», θὰ ἐγκαταλείψωμεν τὸν τύπον τῆς διδασκαλίας τὸν ὁποῖον παρελάβομεν; Θὰ ἦτο ἄξιον πολλῶν στεναγμῶν, ἂν συνέβαινε νὰ ἀπομακρυνθοῦμεν ἀπὸ τὴν σωτηρίαν μας περισσότερο τῶρα, παρὰ ὅταν ἐπιστεύσαμεν, ἂν αὐτὰ πού τότε παρεδέχθημεν, τὰ ἀρνούμεθα τῶρα. Εἶναι ἴση ἡ ζημία καὶ ὅταν ἀποθάνη κανεὶς χωρὶς νὰ βαπτισθῆ, καὶ ὅταν δεχθῆ κάτι πού ἀπουσιάζει ἀπὸ τὴν Παράδοσιν. Καὶ τὴν ὁμολογίαν τὴν ὁποίαν κατεθέσαμεν κατὰ τὴν πρώτην εἰσοδὸν μας εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, ὅταν ἀφοῦ ἐγλυτώσαμεν ἀπὸ τὰ εἰδῶλα ἤλθαμεν εἰς τὸν ζῶντα Θεόν, ἂν δὲν τὴν κρατᾶ κανεὶς εἰς κάθε καιρὸν καὶ δὲν τὴν προσέχη εἰς ὅλην του τὴν ζωὴν ὡς ἀσφαλὲς φυλακτὸν, ἀποξενώνει τὸν ἑαυτὸν του ἀπὸ τὰς ἐπαγγελίας τοῦ Θεοῦ, καὶ ἀντιτίθεται πρὸς τὴν ἰδίαν τὴν ὑπογραφήν του, τὴν ὁποίαν ἔθεσεν ὅταν κατὰ τὸ βάπτισμα ὡμολογούσε τὴν πίστιν. Διότι ἂν τὸ βάπτισμα εἶναι ἡ ἀρχὴ τῆς ζωῆς μου, καὶ πρώτη μεταξύ τῶν ἡμερῶν εἶναι ἡ ἡμέρα ἐκείνη τῆς ἀναγεννήσεως, εἶναι φανερόν ὅτι καὶ ἡ πλέον τιμημένη ἔκφρασις ἀπ' ὅλας εἶναι ἐκείνη πού ἐξεφωνήθη, ὅταν ἐδεχόμεον τὴν χάριν τῆς υἰοθεσίας. Αὐτὴν λοιπὸν πού μὲ ὠδήγησεν εἰς τὸ φῶς, τὴν Παράδοσιν πού μοῦ ἐχάρισε τὴν γνῶσιν τοῦ Θεοῦ, μὲ τὴν ὁποίαν ἔγινα παιδί τοῦ Θεοῦ ἐγὼ ὁ ἐξ αἰτίας τῆς ἁμαρτίας ἐχθρός, αὐτὴν λοιπὸν θὰ τὴν πρόδῶσω καὶ θὰ παρασυρθῶ ἀπὸ τὰς ἀστηρίκτους ὑποθέσεις των; Ἀλλὰ καὶ διὰ τὸν ἑαυτὸν μου εὐχομαι μὲ αὐτὴν τὴν ὁμολογίαν νὰ ὑπάγω πρὸς τὸν Κύριον καὶ αὐτοὺς τοὺς προτρέπω νὰ

λον διατηρῆσαι τὴν πίστιν, εἰς ἡμέραν Χριστοῦ, καὶ ἀχώριστον ἀπὸ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ φυλάξαι τὸ Πνεῦμα, τὴν ἐπὶ τοῦ βαπτίσματος διδασκαλίαν ἐν τε τῇ ὁμολογίᾳ τῆς πίστεως διατηροῦντας, καὶ ἐν τῇ τῆς δόξης ἀποπληρώσει.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΑ'

5 "Οτι παραβάται οἱ τὸ Πνεῦμα ἀρνούμενοι.

27. Τίνοι οὐαί; τίνοι θλίψεις; τίνοι ἀπορία καὶ σκότος; τίνοι αἰωνία κατάκρισις; Οὐ τοῖς παραβάταις; οὐ τοῖς τὴν πίστιν ἀρνησαμένοις; Τίς δὲ τῆς ἀρνήσεως ἔλεγχος; Οὐχ ὅτι τὰς οἰκείας ὁμολογίας ἠθέτησαν; Ὁμολόγησαν δὲ τί, ἢ πότε; Πιστεῦειν εἰς
 10 Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ ἅγιον Πνεῦμα, ὅτε ἀποταξάμενοι τῷ διαβόλῳ καὶ τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ, τὴν σωτήριον ἐκείνην ἀφῆκαν φωνήν. Τίς οὖν πρόπευσα τούτοις προσηγορία παρὰ τῶν τέκνων τοῦ φωτὸς ἐξευρέθη; Οὐχὶ παραβάται προσαγορεύονται, ὡς εἰς τὰς τῆς σωτηρίας αὐτῶν συνθήκας παρασπονδήσαντες;
 15 Τί οὖν εἶπω τὸν ἀρνησίθεον; τί δὲ τὸν ἀρνησίχριστον; Τί ἄλλο γε ἢ παραβάτην; Τῷ δὲ τὸ Πνεῦμα ἀρνησαμένῳ τίνα με βόλλει προσηγορίαν θέσθαι; Οὐ τὴν αὐτὴν ταύτην, ὡς τὰς πρὸς Θεὸν παραβάντι συνθήκας; Οὐκοῦν ὁπότε καὶ ἡ ὁμολογία τῆς εἰς αὐτὸ πίστεως τὸν τῆς εὐσεβείας μακαρισμὸν προξενεῖ, καὶ
 20 ἢ ἀρνησις τῇ κατακρίσει τῆς ἀθεότητος ὑποβάλλει, πῶς οὐ φοβερὸν τοῦτο νῦν ἀθετῆσαι, οὐ πῦρ, οὐ ξίφος, οὐ σταυρὸν, οὐ μάστιγας, οὐ τροχόν, οὐ στρεβλωτήρια φοβηθέντας, ἀλλὰ σοφίσμασι μόνοις καὶ παραγωγαῖς τῶν πνευματομάχων παρα-

140. Ἀρχαιοτάτη μαρτυρία περὶ τῆς πρώϊμου διαμορφώσεως τῆς τελετῆς τοῦ βαπτίσματος, καθ' ἣν, ὅπως καὶ σήμερον, μετὰ τὴν ἀποταγὴν τοῦ Σατανᾶ ἠκολούθει ἡ ὁμολογία τῆς πίστεως εἰς τὸν τριαδικὸν Θεόν.

διατηρήσουν τὴν πίστιν ἀλώβητον μέχρι τῆς ἡμέρας τῆς ἐπιφανείας τοῦ Χριστοῦ, καὶ νὰ φυλάξουν τὸ Πνεῦμα ἀχώριστον ἀπὸ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ. Θὰ διατηρήσουν ἔτσι τὴν κατὰ τὸ βάπτισμα διδασκαλίαν καὶ ὅταν ὁμολογοῦν τὴν πίστιν τους καὶ ὅταν ἀναπέμπουν δοξολογίαν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΑ΄

Οἱ ἀρνούμενοι τὸ Πνεῦμα εἶναι παραβάται.

27. Διὰ ποῖον ἐλέχθη τὸ οὐαί; Διὰ ποῖον ἐπιφυλάσσεται θλίψις; Διὰ ποῖον ἀδιέξοδος καὶ σκότος; Διὰ ποῖον ἡ αἰωνία καταδίκη; Ὅχι διὰ τοὺς παραβάτας; Ὅχι διὰ τοὺς ἀρνητὰς τῆς πίστεως; Πῶς ὁμως ἡμπορεῖ κανεὶς νὰ ἐξακριβώσῃ τὴν ἀρνησιν; Ὅχι μὲ τὸ ὅτι ἀθέτησαν τὰς ὁμολογίας των; Τί ὁμως ὠμολόγησαν καὶ πότε; Ὅτι πιστεύουν εἰς τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα, ὅταν, ἀφοῦ ἀπεκήρυξαν τὸν διάβολον καὶ τοὺς δαίμονάς του, εἶπαν τὴν σωτηριώδη ἐκείνην ἔκφρασιν ¹⁴⁰. Ποία λοιπὸν ταιριαστὴ ὀνομασία δι' αὐτοὺς εὑρέθη ἀπὸ τὰ τέκνα τοῦ φωτός; Δὲν ἀποκαλοῦνται παραβάται, ἐπειδὴ ἐπρόδωσαν τὰς συμφωνίας ποὺ εἶχαν κάμει διὰ τὴν σωτηρίαν των; Πῶς νὰ ὀνομάσω λοιπὸν αὐτὸν ποὺ ἀρνεῖται τὸν Θεόν; Πῶς αὐτὸν ποὺ ἀρνεῖται τὸν Χριστόν; Πῶς ἀλλοιῶς παρὰ παραβάτην; Εἰς αὐτὸν δὲ ποὺ ἀρνεῖται τὸ Πνεῦμα ποῖαν ὀνομασίαν θέλεις νὰ δώσω; Ὅχι αὐτὴν τὴν ἰδίαν, ἀφοῦ παρέβη τὴν πρὸς τὸν Θεὸν συμφωνίαν; Ἄν λοιπὸν ἡ ὁμολογία τῆς πίστεως εἰς αὐτὸ προξενεῖ τὸν μακαρισμὸν διὰ τὴν εὐσέβειαν, καὶ ἡ ἀρνησις προκαλεῖ τὴν κατηγορίαν ἐπὶ ἀθείᾳ, πῶς δὲν εἶναι τρομερὸν νὰ τὸ ἀθετήσωμεν τώρα, ποὺ δὲν ἔχομεν νὰ φοβηθοῦμεν φωτιάν, οὔτε ξίφος, οὔτε σταυρὸν, οὔτε μαστιγώσεις, οὔτε τροχόν, οὔτε στρεβλωτήρια ¹⁴¹, ἀλλ' ἐπειδὴ παρασυρθῆκαμεν ἀπὸ τὰ σοφίσματα καὶ τὰ κατασκευά-

141. Τροχὸς καὶ στρεβλωτήρια ἦσαν ὄργανα βασανισμοῦ τῶν Χριστιανῶν κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν διωγμῶν.

κρουσθέντας; Μαρτύρομαι παντὶ ἀνθρώπῳ ὁμολογοῦντι Χριστόν, καὶ τὸν Θεὸν ἀρνούμένῳ, ὅτι Χριστὸς αὐτὸν οὐδὲν ὠφέλησει· ἢ Θεὸν ἐπικαλουμένῳ, τὸν δὲ Υἱὸν ἀθετοῦντι, ὅτι ματαία ἐστὶν ἡ πίστις αὐτοῦ· καὶ τῷ τὸ Πνεῦμα παραιτουμένῳ, ὅτι
 5 ἢ εἰς Πατέρα καὶ Υἱὸν πίστις αὐτῷ εἰς κενὸν ἀποβήσεται, ἣν οὐδὲ ἔχειν δύναται, μὴ συμπαρόντος τοῦ Πνεύματος. Οὐ πιστεύει μὲν γὰρ εἰς Υἱὸν ὁ μὴ πιστεύων τῷ Πνεύματι· οὐ πιστεύει δὲ εἰς Πατέρα ὁ μὴ πιστεύσας τῷ Υἱῷ. «Οὔτε γὰρ δύναται εἰπεῖν Κύριον Ἰησοῦν, εἰ μὴ ἐν Πνεύματι ἁγίῳ». Καί,
 10 «Θεὸν οὐδεὶς ἑώρακε πώποτε, ἀλλ' ὁ μονογενὴς Υἱός, ὁ ὢν ἐν τοῖς κόλποις τοῦ Πατρὸς, οὗτος ἡμῖν ἐξηγήσατο». Ἐμοιρὸς ἐστὶ καὶ τῆς ἀληθινῆς προσκυνήσεως ὁ τοιοῦτος. Οὔτε γὰρ Υἱὸν προσκυνῆσαι δυνατόν, εἰ μὴ ἐν Πνεύματι ἁγίῳ, οὔτε ἐπικαλέσασθαι δυνατόν τὸν Πατέρα, εἰ μὴ ἐν τῷ τῆς νίθεσις
 15 Πνεύματι.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΒ'

Πρὸς τοὺς λέγοντας ἐξαρκεῖν καὶ μόνον τὸ εἰς τὸν Κύριον
 βάπτισμα.

28. Καὶ μηδένα παρακρουέσθω τὸ τοῦ ἀποστόλου, ὡς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ἐπὶ τῆς τοῦ βαπτί-
 20 σματος μνήμης πολλάκις παραλιμπάνοντος, μηδὲ διὰ τοῦτο ἀπαρατήρητον οἰέσθω τὴν ἐπίκλησιν εἶναι τῶν ὀνομάτων. «Ὅσοι, φησί, εἰς Χριστὸν ἐβαπτίσθητε, Χριστὸν ἐνεδύσασθε». Καὶ πάλιν· «Ὅσοι εἰς Χριστὸν ἐβαπτίσθητε, εἰς τὸν θάνατον αὐτοῦ ἐβαπτίσθητε». Ἡ γὰρ τοῦ Χριστοῦ προσηγορία, τοῦ
 25 παντός ἐστιν ὁμολογία· δηλοῖ γὰρ τὸν τε χρίσαντα Θεόν, καὶ

σματα τῶν πνευματομάχων; Διαβεβαιῶ κάθε ἄνθρωπον πού πιστεύει εἰς τὸν Χριστόν, ἀρνεῖται ὁμως τὸν Θεόν, ὅτι εἰς τίποτε δὲν θὰ τὸν ὠφελήσῃ ὁ Χριστός· ἢ πού ἐπικαλεῖται τὸν Θεόν, ἀθετεῖ ὁμως τὸν Υἱόν, ὅτι εἶναι ἀνωφελῆς ἢ πίστις του· καὶ εἰς αὐτὸν πού ἀρνεῖται τὸ Πνεῦμα, ὅτι ἡ πίστις του εἰς τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱόν θὰ πάῃ χαμένη, διότι δὲν ἔμπορεῖ οὔτε πίστιν νὰ ἔχῃ, ὅταν δὲν συμπεριλαμβάνῃ καὶ τὸ Πνεῦμα. Δὲν πιστεύει δηλαδὴ εἰς τὸν Υἱόν αὐτὸς πού δὲν πιστεύει εἰς τὸ Πνεῦμα· καὶ δὲν πιστεύει εἰς τὸν Πατέρα αὐτὸς πού δὲν πιστεύει εἰς τὸν Υἱόν. Διότι· «δὲν ἔμπορεῖ κανεὶς νὰ εἰπῇ Κύριον τὸν Ἰησοῦν, παρὰ μόνον διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος»¹⁴², καὶ «τὸν Θεὸν κανεὶς δὲν τὸν εἶδε ποτέ, ἀλλ' ὁ μονογενῆς Υἱὸς πού εὑρίσκεται εἰς τὸν κόλπον τοῦ Πατρὸς αὐτὸς μᾶς ἐξήγησε»¹⁴³. Δὲν ἔμπορεῖ ἀκόμη αὐτὸς οὔτε ἀληθινὴν προσκύνῃσιν νὰ κάμῃ. Διότι οὔτε εἶναι δυνατὸν νὰ προσκυνήσῃ τὸν Υἱὸν παρὰ μόνον μὲ τὸ ἅγιον Πνεῦμα, οὔτε ἔμπορεῖ νὰ ἐπικαλεσθῇ τὸν Πατέρα παρὰ μόνον μὲ τὸ Πνεῦμα πού χαρίζει τὴν υἰοθεσίαν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΒ΄

Πρὸς αὐτοὺς πού λέγουν ὅτι εἶναι ἀρκετὸν νὰ βαπτισθῇ κανεὶς μόνον εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου.

28. Καὶ ἄς μὴ παραξενεύῃ κανένα τὸ γεγονός ὅτι ὁ ἀπόστολος Παῦλος, ὅταν ἀναφέρεται εἰς τὸ βάπτισμα, παραλείπει πολλάκις τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, καὶ ἄς μὴ νομίσῃ ὅτι ἡ ἐπίκλησις τῶν ὀνομάτων εἶναι ἄνευ σημασίας. «Ὅσοι, λέγει, ἐβαπτίσθητε εἰς τὸν Χριστόν ἐνεδύθητε τὸν Χριστόν»¹⁴⁴, καὶ πάλιν· «ὅσοι ἐβαπτίσθητε εἰς τὸν Χριστόν, ἐβαπτίσθητε εἰς τὸν θάνατόν του»¹⁴⁵. Διότι ἡ ὀνομασία τοῦ Χριστοῦ εἶναι ὁμολογία ὅλης τῆς Τριάδος, ἐπειδὴ δηλώνει καὶ τὸν Θεόν πού ἔχρισε, καὶ τὸν Υἱόν πού ἔχρισθη,

144. Γαλ. 3, 27. 145. Ρωμ. 6, 3.

τὸν χρισθέντα Υἱόν, καὶ τὸ χρίσμα τὸ Πνεῦμα, ὡς παρὰ Πέτρον ἐν ταῖς Πράξεσι μεμαθήκαμεν· «Ἰησοῦν τὸν ἀπὸ Ναζαρέτ, ὃν ἔχρισεν ὁ Θεὸς τῷ Πνεύματι τῷ ἁγίῳ». Καὶ ἐν τῷ Ἑσαΐα· «Πνεῦμα Κυρίου ἐπ' ἐμέ, οὗ εἵνεκεν ἔχρισέ με». Καὶ ὁ ψαλμω-
 5 δός· «Διὰ τοῦτο ἔχρισέ σε, ὁ Θεός, ὁ Θεός σου ἔλαιον ἀγαλλιᾶσεως παρὰ τοὺς μετόχους σου». Φαίνεται μέντοι ποτὲ καὶ μόνου τοῦ Πνεύματος ἐπὶ τοῦ βαπτίσματος μνημονεύσας. «Πάντες γὰρ, φησὶν, ἐν ἐνὶ σώματι εἰς ἓν Πνεῦμα ἐβαπτίσθημεν». Συμφωνεῖ δὲ τούτῳ καὶ τό· «Ἑμεῖς δὲ βαπτισθήσεσθε ἐν Πνεύ-
 10 ματι ἁγίῳ», καὶ τό· «Αὐτὸς ὑμᾶς βαπτίσει ἐν Πνεύματι ἁγίῳ». Ἄλλ' οὐ παρὰ τοῦτο τέλειον ἂν τις εἴποι βάπτισμα, ᾧ μόνον τὸ ὄνομα τοῦ Πνεύματος ἐπεκλήθη. Χρῆ γὰρ ἀπαράβατον μένειν αἰεὶ τὴν ἐν τῇ ζωοποιῷ χάριτι δεδομένην παράδοσιν. Ὁ γὰρ λυτρωσάμενος ἐκ φθορᾶς τὴν ζωὴν ἡμῶν, ἔδωκε δύναμιν
 15 ἡμῖν ἀνακαινώσεως, ἄρρητον μὲν ἔχουσαν τὴν αἰτίαν καὶ ἐν μυστηρίῳ κατεχομένην, μεγάλην δὲ ταῖς ψυχαῖς τὴν σωτηρίαν φέρουσαν. Ὡστε τὸ προσθεῖναι τι ἢ ἀφελεῖν, ζωῆς ἐστὶ τῆς αἰδίου προδήλως ἔκπτωσις. Εἰ τοίνυν ἐν τῷ βαπτίσματι ὁ χωρισμὸς τοῦ Πνεύματος ἀπὸ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ επικίνδυνος μὲν
 20 τῷ βαπτίζοντι, ἀνωφελὴς δὲ τῷ δεχομένῳ, πῶς ἡμῖν ἀσφαλὲς ἀπὸ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ διασπᾶν τὸ Πνεῦμα; Πίστις δὲ καὶ βάπτισμα, δύο τρόποι τῆς σωτηρίας, συμφρεῖς ἀλλήλοις καὶ ἀδιάρητοι. Πίστις μὲν γὰρ τελειοῦται διὰ βαπτίσματος, βάπτισμα δὲ θεμελιοῦται διὰ τῆς πίστεως, καὶ διὰ τῶν αὐτῶν ὀνο-
 25 μάτων ἑκάτερα πληροῦται. Ὡς γὰρ πιστευόμεν εἰς Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ ἅγιον Πνεῦμα, οὕτω καὶ βαπτιζόμεθα εἰς τὸ ὄνομα

146. Πράξ. 10, 38. 147. Ἑσ. 61, 1. Λουκ. 4, 18.

148. Ψαλμ. 44, 8. 149. Α' Κορ. 12, 13.

καὶ τὸ χρίσμα τὸ ἅγιον Πνεῦμα, ὅπως ἔχομεν μάθει ἀπὸ τὸν Πέτρον εἰς τὰς Πράξεις· «τὸν Ἰησοῦν τὸν Ναζωραῖον τὸν ὁποῖον ἔχρισεν ὁ Θεὸς μετὰ τὸ ἅγιον Πνεῦμα»¹⁴⁶. Καὶ εἰς τὸν Ἡσαΐαν ἐπίσης· «ἦλθε τὸ Πνεῦμα τοῦ Κυρίου εἰς ἐμέ, καὶ μὲν αὐτὸ μετὰ ἔχρισε»¹⁴⁷. Καὶ ὁ ψαλμωδὸς ἐπίσης λέγει· «διὰ τοῦτο σὲ ἔχρισε, Θεέ, ὁ Θεὸς σου μετὰ ἔλαιον εὐφροσύνης περισσότερον ἀπὸ τοὺς συντρόφους σου»¹⁴⁸. Φαίνεται μάλιστα ὅτι ὁ ἀπόστολος κάπου μνημονεῦει ἐπὶ τοῦ βαπτίσματος μόνον τὸ ἅγιον Πνεῦμα. Διότι λέγει· «ὅλοι ἐβαπτίσθημεν καὶ ἐγίναμεν ἓνα σῶμα διὰ τοῦ ἑνὸς Πνεύματος»¹⁴⁹. Μετὰ αὐτὸ δὲ συμφωνεῖ καὶ τὸ· «σεῖς δὲ θὰ βαπτισθῆτε εἰς τὸ ἅγιον Πνεῦμα»¹⁵⁰, καὶ τὸ· «αὐτὸς θὰ σᾶς βαπτίση εἰς τὸ ἅγιον Πνεῦμα»¹⁵¹. Παρὰ ταῦτα δὲν ἠμπορεῖ κανεὶς νὰ ὀνομάσῃ τέλειον βάπτισμα αὐτὸ κατὰ τὸ ὁποῖον ἐγένετο ἐπίκλησις μόνον τοῦ Πνεύματος. Διότι πρέπει πάντοτε νὰ μένη ἀπαράβατος ἢ παράδοσις πού ἐδόθη μετὰ τὴν ζωοποιὸν χάριν. Διότι αὐτὸς πού ἐλύτρωσε τὴν ζωὴν μας ἀπὸ τὴν φθορὰν μᾶς ἔδωσε δύναμιν ἀνανεώσεως, ἢ ὁποῖα ἔχει ἀνεξήγητον τὴν αἰτίαν καὶ παραμένει μυστηριώδης, προσφέρει ὅμως εἰς τὰς ψυχὰς μεγάλην σωτηρίαν. Ὡστε τὸ νὰ προσθέσῃ ἢ νὰ ἀφαιρέσῃ κανεὶς κάτι ἰσοδυναμεῖ σαφῶς μετὰ ἔκπτωσιν ἀπὸ τὴν αἰώνιον ζωὴν. Ἄν λοιπὸν κατὰ τὸ βάπτισμα ὁ χωρισμὸς τοῦ Πνεύματος ἀπὸ τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν εἶναι ἐπικίνδυνος μὲν διὰ τὸν ἐπιτελοῦντα τὸ βάπτισμα, ἀνωφελὴς δὲ δι' αὐτὸν πού βαπτίζεται, πῶς εἶναι ἀσφαλὲς δι' ἡμᾶς νὰ ξεχωρίζωμεν τὸ Πνεῦμα ἀπὸ τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱόν; Ἡ πίστις δὲ καὶ τὸ βάπτισμα εἶναι δύο τρόποι τῆς σωτηρίας πού φύονται μαζὺ καὶ εἶναι ἀδιαίρετοι. Διότι ἢ μὲν πίστις ὀλοκληροῦται μετὰ τὸ βάπτισμα, τὸ δὲ βάπτισμα θεμελιώνεται μετὰ τὴν πίστιν, καὶ μετὰ τὴν ἐπίκλησιν τῶν ἰδίων ὀνομάτων ὀλοκληρῶνεται καὶ τὰ δύο. Διότι ὅπως πιστεύομεν εἰς τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα, ἔτσι καὶ βαπτιζόμεθα εἰς

150. Πράξ. 1, 5. 151. Λουκ. 3, 16.

τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Καὶ προ-
 ἄγει μὲν ἡ ὁμολογία πρὸς τὴν σωτηρίαν εἰσάγουσα· ἐπακολου-
 θεῖ δὲ τὸ βάπτισμα ἐπισφραγιζὸν ἡμῶν τὴν συγκατάθεσιν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΓ'

Αἰτίας ἀπόδοσις διὰ τί οἱ ἄγγελοι Πατρὶ καὶ Υἱῷ παρὰ τῷ
 5 Παύλῳ συμπαρελήφθησαν.

29. Ἄλλὰ καὶ ἕτερα, φησί, συναριθμούμενα Πατρὶ καὶ Υἱῷ,
 οὐχὶ καὶ συνδοξάζεται πάντως. Ὡς ὁ ἀπόστολος ἀγγέλους συμ-
 παρελάβετο, εἰς τὴν διαμαρτυρίαν τὴν ἐπὶ Τιμοθέου λέγων·
 «Διαμαρτύρομαί σοι ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ καὶ Χριστοῦ Ἰησοῦ,
 10 καὶ τῶν ἐκλεκτῶν αὐτοῦ ἀγγέλων»· οὓς οὔτε ἀλλοτριούμεν
 τῆς λοιπῆς κτίσεως, οὔτε Πατρὶ καὶ Υἱῷ συναριθμεῖν ἀνεχόμεθα.
 Ἐγὼ δὲ εἰ καὶ μηδεμιᾶς ἀποκρίσεως ἄξιος ὁ λόγος, οὕτω
 πρόχειρον τὴν ἀτοπίαν ἔχων, ὁμῶς ἐκεῖνο λέγω, ὅτι μάρτυρα
 μὲν καὶ ὁμόδουλον ἂν τις τυχὸν παραστήσαιτο πρῶτον κριτῆ
 15 καὶ ἡμέρῳ, καὶ μάλιστα δὴ ἐν τῇ πρὸς τοὺς κρινομένους ἐπι-
 εικεία τὸ ἀναντίρρητον τῆς τῶν κριμάτων δικαιοσύνης ἐπιδει-
 κνύντι. Ἐλεύθερος δὲ εἶναι ἀπὸ δούλου, καὶ Υἱὸς κληθῆναι
 Θεοῦ, καὶ ζωοποιηθῆναι ἀπὸ θανάτου, παρ' οὐδενὸς ἐτέρου
 δύναται, ἢ παρὰ τοῦ τὴν κατὰ φύσιν οἰκειότητα κεκτημένου,
 20 καὶ τῆς δουλικῆς ἀξίας ἀπηλλαγμένον. Πῶς γὰρ οἰκειώσει
 Θεῷ ὁ ἀλλότριος; πῶς δὲ ἐλευθερώσει, αὐτὸς ἔνοχος ὢν τῷ
 ζυγῷ τῆς δουλείας; Ὡστε οὐκ ἐφ' ὁμοίοις Πνεύματος ἐστὶ
 καὶ ἀγγέλων ἢ μνήμη, ἀλλὰ τὸ μὲν Πνεῦμα, ὡς ζωῆς κύριον,

152. Τῆς τρισσῆς καταδύσεως εἰς τὸ ὕδωρ καὶ τῆς τρισσῆς ἀναδύσεως προηγίτο ἡ ὁμολογία τῆς πίστεως, ὡς καὶ σήμερον.

τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Καὶ προηγείται μὲν ἡ ὁμολογία πού μᾶς εἰσάγει εἰς τὴν σωτηρίαν, ἐπακολουθεῖ δὲ τὸ βάπτισμα πού ἐπισφραγίζει τὴν συγκατάθεσίν μας ¹⁵².

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΓ'

Ἐξήγησις τῆς αἰτίας διὰ τὴν ὁποίαν οἱ ἄγγελοι ἐτέθησαν μαζὺ μὲ τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν ἀπὸ τὸν Παῦλον.

29. «Υπάρχουν ὁμως καὶ ἄλλα, ἰσχυρίζονται οἱ ἀντίπαλοι, τὰ ὁποῖα ἐνῶ συναριθμοῦνται μὲ τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱόν, δὲν συνδοξάζονται μὲ αὐτοὺς ἀπαραιτήτως». Ὅπως παραδείγματος χάριν ὁ ἀπόστολος συμπεριέλαβε καὶ τοὺς ἄγγέλους εἰς τὴν διαβεβαίωσιν πρὸς τὸν Τιμόθεον, ὅταν λέγη: «σὲ διαβεβαιῶ ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν ἐκλεκτῶν αὐτοῦ ἀγγέλων» ¹⁵³. Αὐτοὺς ὁμως οὔτε τοὺς ξεχωρίζομεν ἀπὸ τὴν λοιπὴν κτίσιν, οὔτε ἀνεχόμεθα νὰ ὑπολογίζονται μαζὺ μὲ τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱόν. Ἐγὼ ὁμως, μολονότι αὐτὸ τὸ ἐπιχείρημα εἶναι ἀνάξιον ἀπαντήσεως, διότι ἡ ἀτοπία του εἶναι ὀλοφάνερη, θὰ εἶπω τοῦτο ὅτι εἰς πρᾶον καὶ ἡμερον δικαστὴν ἡμπορεῖ κανεὶς νὰ παρουσιάσῃ ὡς μάρτυρα, ὅταν τύχη, κάποιον ὁμόδουλον, ὅταν μάλιστα ἀπὸ ἐπιείκειαν πρὸς αὐτοὺς πού δικάζονται θέλει νὰ δείξῃ χωρὶς ἀντίρρησιν ὅτι εἶναι δικαιολογημένα τὰ κρίματά τους. Τὸ νὰ γίνῃ ὁμως κανεὶς ἀπὸ δούλος ἐλεύθερος καὶ νὰ ὀνομασθῇ υἱὸς Θεοῦ καὶ νὰ ζωοποιηθῇ ἐνῶ εὐρίσκετο εἰς τὰ χέρια τοῦ θανάτου μὲ κανένα ἄλλον δὲν ἡμπορεῖ νὰ τὸ ἐπιτύχῃ παρὰ μόνον μὲ αὐτὸν πού εἶναι συγγενὴς πρὸς τὸν Θεὸν κατὰ τὴν φύσιν καὶ δὲν ἔχει τὴν ἰδιότητα τοῦ δούλου. Διότι πῶς ἡμπορεῖ αὐτὸς ὁ ξένος νὰ φέρῃ τοὺς ἄλλους κοντὰ εἰς τὸν Θεόν; Καὶ πῶς ἡμπορεῖ νὰ ἐλευθερώσῃ, ἀφοῦ καὶ αὐτὸς ὑπόκειται εἰς τὸν ζυγὸν τῆς δουλείας; Ὡστε δὲν ἔχει τὸ ἴδιον νόημα ἡ ἀναφορὰ εἰς τὸ Πνεῦμα καὶ εἰς τοὺς ἄγγέλους·

153. Α' Τιμ. 5, 21.

οἱ δ' ἄγγελοι ὡς βοηθοὶ τῶν ὁμοδούλων καὶ πιστοὶ μάρτυρες τῆς ἀληθείας παραλαμβάνονται. Ἔθος γὰρ τοῖς ἁγίοις, τὰς ἐντολάς τοῦ Θεοῦ ἐπὶ μαρτύρων διδόναι· ὡς καὶ αὐτὸς οὗτός φησι Τιμοθέω· «Ἄ παρέλαβες παρ' ἐμοῦ ἐπὶ πολλῶν μαρτύ-
 5 ρων, ταῦτα παράθου πιστοῖς ἀνθρώποις». Καὶ νῦν τοὺς ἀγγέ-
 λους ἐπιμαρτύρεται· οἶδε γὰρ ὅτι συμπαρέσσονται ἄγγελοι τῷ κριτῇ, ὅταν ἔλθῃ ἐν τῇ δόξῃ τοῦ Πατρός, κρῖναι τὴν οἰκουμέ-
 νην ἐν δικαιοσύνῃ. «Ὁς γὰρ ἂν, φησὶν, ὁμολογήσῃ ἐν ἐμοὶ ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, καὶ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ὁμολογήσει
 10 ἐν αὐτῷ ἔμπροσθεν τῶν ἀγγέλων τοῦ Θεοῦ· ὁ δὲ ἀπαρνησάμε-
 νός με ἐνώπιον τῶν ἀνθρώπων, ἀπαρνηθήσεται ἐνώπιον τῶν ἀγγέλων τοῦ Θεοῦ». Καὶ Παῦλος ἐτέρωθί φησιν· «Ἐν τῇ ἀπο-
 καλύψει τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ ἀπ' οὐρανοῦ μετ' ἀγγέλων». Τοῦ-
 του χάριν ἐντεῦθεν ἤδη διαμαρτύρεται ἐπὶ τῶν ἀγγέλων, εἰς
 15 τὸ μέγα κριτήριον εὐπροεπιεῖς ἑαυτῷ τὰς ἀποδείξεις παρασκευά-
 ζων.

30. Καὶ οὐχ οὗτος μόνον, ἀλλὰ καὶ πάντες ἀπλῶς οἱ λόγου
 τινὰ διακονίαν πεπιστευμένοι, οὐδένα χρόνον διαμαρτυρόμενοι
 παύονται, ἀλλὰ καὶ τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν ἐπιβοῶνται· ὡς
 20 καὶ νῦν πάσης πράξεως εἴσω αὐτῶν τελουμένης, καὶ ἐν τῇ
 ἐξετάσει τῶν βεβιωμένων συνεσομένων τοῖς κρινομένοις.
 «Προσκαλέσεται γὰρ, φησί, τὸν οὐρανὸν ἄνω, καὶ τὴν γῆν,
 τοῦ διακρῖναι τὸν λαὸν αὐτοῦ». Ὅθεν Μωυσεῖς παρατίθεσθαι
 μέλλων τὰ λόγια τῷ λαῷ, «Διαμαρτύρομαι ὑμῖν, φησί, σήμε-
 25 ρον, τὸν τε οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν». Καὶ πάλιν τὴν ᾠδὴν λέγων·
 «Πρόσεχε, οὐρανέ, καὶ λαλήσω, καὶ ἀκουέτω γῆ ῥήματα ἐκ

ἀλλά τὸ μὲν Πνεῦμα μνημονεύεται ὡς κύριον τῆς ζωῆς, οἱ δὲ ἄγγελοι λαμβάνονται ὡς βοηθοὶ τῶν ὁμοδούλων καὶ ἔμπιστοι μάρτυρες τῆς ἀληθείας. Συνηθίζουν ἄλλωστε οἱ ἅγιοι νὰ παραδίδουν τὰς ἐντολὰς τοῦ Θεοῦ ἐπικαλούμενοι μάρτυρας, ὅπως ὁ ἴδιος ἀπόστολος λέγει εἰς τὸν Τιμόθεον· «αὐτὰ ποῦ παρέλαβες ἀπὸ ἐμένα μὲ τὴν παρουσίαν πολλῶν μαρτύρων αὐτὰ νὰ τὰ παραδώσῃς εἰς ἀνθρώπους πιστοὺς»¹⁵⁴. Τώρα λοιπὸν ἐπικαλεῖται ὡς μάρτυρας τοὺς ἀγγέλους· διότι γνωρίζει ὅτι κοντὰ εἰς τὸν κριτὴν θὰ εὐρίσκωνται ἄγγελοι, ὅταν θὰ ἔλθῃ περιβεβλημένος τὴν δόξαν τοῦ Πατρὸς νὰ κρίνῃ τὸν κόσμον μὲ δικαιοσύνην· Διότι λέγει ὅτι «αὐτὸς ποῦ θὰ μὲ ὁμολογήσῃ ἐνώπιον τῶν ἀνθρώπων, θὰ ὁμολογήσω καὶ ἐγώ, ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου, δι' αὐτὸν ἐνώπιον τῶν ἀγγέλων τοῦ Θεοῦ. Αὐτὸν ὅμως ποῦ μὲ ἀπηνήθη ἐνώπιον τῶν ἀνθρώπων θὰ τὸν ἀπαρνηθῶ ἐνώπιον τῶν ἀγγέλων τοῦ Θεοῦ»¹⁵⁵. Καὶ ὁ Παῦλος εἰς ἄλλο σημεῖον λέγει· «ὅταν φανερωθῇ ὁ Κύριος Ἰησοῦς ἀπὸ τὸν οὐρανὸν μαζὺ μὲ ἀγγέλους»¹⁵⁶. Δι' αὐτὸν τὸν λόγον ἀκόμη ἀπὸ ἐδῶ ἐπικαλεῖται ὡς μάρτυρας τοὺς ἀγγέλους καὶ προετοιμάζει ἔτσι πειστικὰς ἀποδείξεις διὰ τὸν ἑαυτὸν του κατὰ τὸ μέγα ἐκεῖνο δικαστήριον.

30. Καὶ ὄχι μόνον αὐτὸς, ἀλλὰ καὶ ὅλοι γενικῶς ὅσοι ἔχουν ἀναλάβει κηρυκτικὴν διακονίαν, δὲν σταματοῦν ποτὲ νὰ ἐπικαλοῦνται μάρτυρας. Ἐπικαλοῦνται ἀκόμη καὶ τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, ἐπειδὴ καὶ τώρα εἰς τὸν χῶρον τους ἐπιτελεῖται κάθε πρᾶξις, καὶ ὅταν ἐξετασθῇ ὁ βίος θὰ συνυπάρχουν μὲ τοὺς κρινομένους. Ὁ ψαλμωδὸς λόγου χάριν λέγει· «θὰ προσκαλέσῃ τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν διὰ νὰ κρίνῃ τὸν λαὸν του»¹⁵⁷. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Μωυσῆς, ὅταν ἐπρόκειτο νὰ παραδώσῃ τὰς ἐντολὰς εἰς τὸν λαὸν εἶπε· «ἐπικαλοῦμαι ὡς μάρτυρας σήμερον ἐνώπιόν σας καὶ τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν»¹⁵⁸· καὶ πάλιν ὅταν λέγῃ τὴν φῶδὴν· «πρόσεχε, οὐρανέ, καὶ θὰ ὁμιλήσω καὶ ἄς

157. Ψαλμ. 49, 4.

158. Δευτ. 4, 26.

στόματός μου». Καὶ Ἡσαΐας· «Ἄκουε, οὐρανέ, καὶ ἐνωτίζου, γῆ». Ἰερεμίας δὲ καὶ ἔκστασιν τινα τοῦ οὐρανοῦ ἐπὶ τῇ ἀκοῇ τῶν ἀνοσιῶν ἔργων τοῦ λαοῦ διηγεῖται· «Ἐξέστη ὁ οὐρανὸς ἐπὶ τούτῳ, καὶ ἔφριξεν ἐπὶ πλεῖον σφόδρα, ὅτι δύο καὶ πονηρὰ 5 ἐποίησεν ὁ λαὸς μου». Καὶ ὁ ἀπόστολος τοίνυν ὡσπερ παιδαγωγοὺς τινας ἢ παιδονόμους ἐπιτεταγμένους τοῖς ἀνθρώποις τοὺς ἀγγέλους εἰδώς, εἰς μαρτυρίαν ἐπεκαλέσατο. Ἰησοῦς δὲ ὁ τοῦ Ναυῆ καὶ λίθον μάρτυρα τῶν λόγων ἔστησεν (ἤδη δὲ που καὶ βουνοὺς μάρτυς παρὰ τοῦ Ἰακώβ ὠνομάσθη)· «Ἔσται γάρ, 10 φησὶν, ὁ λίθος ἐν ὑμῖν σήμερον εἰς μαρτύριον ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν, ἥνικα ἂν ψεύσησθε Κυρίῳ τῷ Θεῷ ἡμῶν»· τὰχα μὲν που πιστεύων τῇ δυνάμει τοῦ Θεοῦ καὶ τοὺς λίθους φωνὴν ἀφήσειν, εἰς ἔλεγχον τῶν παραβεβηκότων· εἰ δὲ μή, ἀλλὰ τό γε ἐκάστου συνειδὸς τῇ ἐνεργείᾳ τῆς ὑπομνήσεως πάντως κατα- 15 τρωθήσεται. Οὕτω μὲν οὖν τοὺς μάρτυρας, οἵτινές ποτ' ἂν ὦσιν, ὥστε εἰς ὕστερον αὐτοὺς παραστήσασθαι, οἱ τὴν οικονομίαν τῶν ψυχῶν πεπιστευμένοι προετοιμάζονται. Τὸ δὲ Πνεῦμα οὐ διὰ τὴν ἐπὶ καιροῦ χρείαν, ἀλλὰ διὰ τὴν ἐκ φύσεως κοινωνίαν συντέτακται τῷ Θεῷ, οὐχ ὑφ' ἡμῶν ἔλκυσθέν, ἀλλ' ὑπὸ 20 τοῦ Κυρίου παραληφθέν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΔ'

Ἐνοστασις, ὅτι καὶ εἰς Μωυσῆν τινες ἐβαπτίσθησαν, καὶ ἐπίστευσαν εἰς αὐτόν, καὶ πρὸς ταύτην ἀπάντησις, ἐν οἷς καὶ τὰ περὶ τύπων.

31. Ἄλλ' οὐδὲ εἰ βαπτιζόμεθα, φησὶν, εἰς αὐτό, οὐδ' οὕτω 25 δίκαιον μετὰ Θεοῦ τετάχθαι. Καὶ γὰρ καὶ εἰς τὸν Μωυσῆν τινες ἐβαπτίσθησαν, ἐν τῇ νεφέλῃ καὶ ἐν τῇ θαλάσῃ. Ὁμοίως δὲ καὶ ἡ πίστις ὁμολογεῖται ἤδη καὶ εἰς ἀνθρώπους γεγενῆσθαι. «Ἐπίστευσε γὰρ ὁ λαὸς τῷ Θεῷ, καὶ Μωυσεῖ τῷ θεράποντι

ἀκούση ἡ γῆ τοὺς λόγους τοῦ βγαίνουν ἀπὸ τὸ στόμα μου»¹⁵⁹. Καὶ ὁ Ἡσαΐας· «ἄκουε, οὐρανέ, καὶ στῆσε τὸ αὐτί σου, γῆ»¹⁶⁰. Ὁ Ἱερεμίας δὲ διηγεῖται καὶ τὴν ἐκπληξιν τοῦ οὐρανοῦ ὅταν ἄκουσε τὰ ἀνόσια ἔργα τοῦ λαοῦ· «ἐξεπλάγη ὁ οὐρανὸς διὰ τὸ συμβάν καὶ ἐφρικίασεν ἀκόμη πρὸς πολὺ, διότι ὁ λαὸς μου διέπραξε δύο φοβερὰς ἀμαρτίας»¹⁶¹. Καὶ ὁ ἀπόστολος λοιπὸν ἐπειδὴ ἐγνώριζεν ὅτι οἱ ἄγγελοι ἔχουν τεθῆ σάν ἓνα εἶδος παιδαγωγῶν καὶ παιδονόμων διὰ τοὺς ἀνθρώπους, τοὺς ἐπεκαλέσθη ὡς μάρτυρας. Ὁ Ἰησοῦς δὲ τοῦ Ναυῆ ἔβαλεν ὡς μάρτυρα τῶν λόγων του καὶ λίθον (ἤδη δὲ κάπου ὁ Ἰακώβ ἐπεκαλέσθη ὡς μάρτυρα σωρὸν ἀπὸ λίθους)¹⁶². Λέγει λοιπὸν ὁ Ἰησοῦς τοῦ Ναυῆ· «αὐτὸς ὁ λίθος σήμερον θὰ εἶναι διὰ σᾶς μάρτυς μέχρι τοῦ τέλους τῶν ἡμερῶν σας, ἂν συμβῆ καὶ ἀρνηθῆτε τὸν Θεὸν μας»¹⁶³. Φαίνεται θὰ ἐπίστευεν ὅτι μὲ τὴν δύναμιν τοῦ Θεοῦ θὰ φωνάξουν καὶ οἱ λίθοι διὰ νὰ ἐλέγξουν τοὺς παραβάτας ἢ ἂν ὄχι αὐτό, τοῦλάχιστον ὅτι ἡ συνείδησις τοῦ καθενὸς μὲ τὴν ἐνέργειαν τῆς ἀναμνήσεως θὰ πληγωθῆ ὀπωσδῆποτε. Ἔτσι λοιπὸν αὐτοί, εἰς τοὺς ὁποίους ἔχει ἐμπιστευθῆ ἡ σωτηρία τῶν ψυχῶν, προετοιμάζουν τοὺς μάρτυρας, ὅποιοιδήποτε καὶ ἂν εἶναι αὐτοί, ὥστε νὰ τοὺς παρουσιάσουν ἀργότερα. Τὸ Πνεῦμα ὁμως τίθεται εἰς τὴν ἰδίαν τάξιν μὲ τὸν Θεόν, ὄχι λόγῳ προσκαίρου ἀνάγκης, ἀλλ' ἐξ αἰτίας τῆς κοινῆς φύσεως, χωρὶς νὰ τὸ ἐλκῶσωμεν ἡμεῖς ἐκεῖ, ἀλλὰ τοποθετημένο ἀπὸ τὸν Κύριον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΔ'

Ἀπάντησις εἰς τὴν ἔνστασιν, ὅτι ὠρισμένοι ἐβαπτίσθησαν καὶ εἰς τὸν Μωυσῆν καὶ ἐπίστευσαν εἰς αὐτόν. Συγχρόνως γίνεται λόγος καὶ περὶ τῶν τύπων.

31. «Ἄλλ' οὔτε καὶ τὸ ὅτι βαπτιζόμεθα εἰς τὸ ὄνομα τοῦ ἀγίου Πνεύματος δικαιολογεῖ τὴν μετὰ τοῦ Θεοῦ συντοποθέτησίν του», ἰσχυρίζονται. Διότι καὶ εἰς τὸν Μωυσῆν ἐβαπτίσθησαν μερικοί, μέσα εἰς τὴν νεφέλην καὶ εἰς τὴν θάλασσαν¹⁶⁴. Μαρτυρεῖται ἐπίσης ὅτι ὑπάρχει πίστις καὶ εἰς ἀνθρώπους. Διότι λέγει ἡ Γραφή· «ἐπίστευσεν ὁ λαὸς εἰς τὸν

162. Γέν. 31, 47.

163. Ἰησ. Ναυῆ 24, 27.

164. Α' Κορ. 10, 2.

αὐτοῦ). Τί οὖν, φησίν, ἐκ τῆς πίστεως καὶ τοῦ βαπτίσματος τὸ ἅγιον Πνεῦμα τοσοῦτον ἀνυφοῖς καὶ μεγαλύνοις ὑπὲρ τὴν κτίσιν, ὅποτε τὰ αὐτὰ καὶ ἀνθρώποις ἤδη προσμεμαρτύρηται; Τί οὖν ἐροῦμεν; "Οτι εἰς μὲν τὸ Πνεῦμα ἢ πίστις, ὡς εἰς τὸν 5 Πατέρα καὶ εἰς τὸν Υἱόν· ὁμοίως δὲ καὶ τὸ βάπτισμα. Ἡ δὲ εἰς τὸν Μωϋσῆν, καὶ τὴν νεφέλην, ὡς εἰς σκιάν καὶ τύπον. Οὐδὲν δὲ, ἐπειδὴ μικροῖς καὶ ἀνθρωπίνοις προδιαμορφοῦται τὰ θεῖα, μικρά τις ἐστι καὶ ἡ τῶν θείων φύσις, ἦν ἡ τῶν τύπων σκιαγραφία πολλάκις προαπεσήμενεν. "Ἔστι γὰρ ὁ τύπος, 10 προσδοκωμένων δῆλωσις διὰ μιμήσεως, ἐνδεικτικῶς τὸ μέλλον προὑποφαίνων. Ὡς ὁ Ἄδὰμ τύπος τοῦ μέλλοντος, καὶ ἡ πέτρα τυπικῶς ὁ Χριστός· καὶ τὸ τῆς πέτρας ὕδωρ, τῆς ζωτικῆς τοῦ Λόγου δυνάμεως. «Ἐἴ τις γὰρ, φησί, διψᾷ, ἐρχέσθω πρὸς με, καὶ πινέτω». Καὶ τὸ μάννα τοῦ ζῶντος ἄρτου, τοῦ ἐκ τοῦ οὐρα- 15 νοῦ καταβάντος· καὶ ὁ ἐπὶ σημεῖον κείμενος ὄφις, τοῦ σωτηρίου πάθους τοῦ διὰ τοῦ σταυροῦ τελεσθέντος· διὸ καὶ οἱ ἀποβλέποντες εἰς αὐτόν, διεσώζοντο. Οὕτω δὲ καὶ τὰ περὶ τῆς ἐξαγωγῆς τοῦ Ἰσραὴλ εἰς ἐνδειξιν τῶν διὰ τοῦ βαπτίσματος σωζομένων ἱστόρηται. Διεσώθη γὰρ τῶν Ἰσραηλιτῶν τὰ πρωτότοκα, ὡς 20 καὶ τῶν βαπτιζομένων τὰ σώματα, διδομένης τῆς χάριτος τοῖς σημειωθεῖσιν ὑπὸ τοῦ αἵματος. Τὸ μὲν γὰρ αἷμα τοῦ προβάτου, τύπος τοῦ αἵματος τοῦ Χριστοῦ· τὰ δὲ πρωτότοκα, τύπος τοῦ πρωτοπλάστου· ὃς ἐπειδὴ ἀναγκαίως ἡμῖν ἐνυπάρχει τῇ ἀκολουθίᾳ τῆς διαδοχῆς μέχρι τέλους παραπεμπόμενος, διὰ τοῦτο 25 ἐν τῷ Ἄδὰμ πάντες ἀποθνήσκομεν, καὶ ἐβασίλευσεν ὁ θάνατος

165. *Ἐξ. 14, 31.

166. Ρωμ. 5, 14.

167. Α' Κορ. 10, 4.

168. *Ἐξ. 17, 6.

169. Ἰω. 7, 37.

170. Δευτ. 8, 3. Ἰω. 6, 41.

Θεὸν καὶ εἰς τὸν Μωυσῆν τὸν δοῦλον αὐτοῦ»¹⁶⁵. «Διατί λοιπόν, λέγει ὁ ἀντίπαλος, λόγῳ τοῦ βαπτίσματος καὶ τῆς πίστεως ὑψώνεις τόσον πολὺ τὸ ἅγιον Πνεῦμα καὶ τὸ τοποθετεῖς ἐπάνω ἀπὸ τὴν κτίσιν, ἐφ' ὅσον τὰ ἴδια μαρτυροῦνται ἤδη καὶ διὰ ἀνθρώπους»; Τί θὰ ἀπαντήσωμεν λοιπόν; Ὅτι προκειμένου περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἡ πίστις ἔχει τὸ αὐτὸ νόημα ποῦ ἔχει διὰ τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱόν. Ὁμοίως καὶ τὸ βάπτισμα. Προκειμένου ὁμως περὶ τοῦ Μωυσέως καὶ τῆς νεφέλης ἐκεῖ ἔχουν ταῦτα τὸ νόημα σκιᾶς καὶ τύπου. Ἐπειδὴ λοιπόν τὰ θεῖα προαναγγέλλονται μὲ μικρὰ καὶ ἀνθρώπινα, ἀσφαλῶς αὐτὸ δὲν σημαίνει ὅτι εἶναι μικρὰ καὶ ἡ φύσις τῶν θείων, τὴν ὁποίαν προανήγγειλαν οἱ τύποι ὡς σκιαγραφίαν. Ὁ τύπος δηλαδὴ εἶναι φανέρωσις αὐτῶν ποῦ περιμένομεν καὶ δείχνει ἀμυδρὰ τὸ μέλλον μὲ τὸ νὰ μιμῆται τὴν ἀλήθειαν. Ἔτσι ὁ Ἄδὰμ εἶναι τύπος τοῦ μέλλοντος¹⁶⁶ καὶ ἡ πέτρα εἶναι τύπος τοῦ Χριστοῦ¹⁶⁷. τὸ ὕδωρ δὲ ποῦ ἐπήγασεν ἀπὸ τὴν πέτραν¹⁶⁸ εἶναι τύπος τῆς ζωτικῆς τοῦ Χριστοῦ δυνάμεως. Διότι «ἂν κάποιος διψᾷ, λέγει, ἄς ἔλθῃ πρὸς ἐμὲ καὶ ἄς πιῇ»¹⁶⁹. Καὶ τὸ μάννα εἶναι τύπος τοῦ ζῶντος ἄρτου, ποῦ κατήλθεν ἀπὸ τὸν οὐρανόν¹⁷⁰. καὶ ὁ ἐπὶ τοῦ στύλου ὄφις εἶναι τύπος τοῦ σωτηριώδους πάθους ποῦ ἐπετελέσθη διὰ τοῦ Σταυροῦ· δι' αὐτὸ καὶ ὅσοι μὲ πίστιν προσέβλεπον εἰς αὐτὸν ἐσώζοντο¹⁷¹. Ἀκόμη καὶ τὰ σχετικὰ πρὸς τὴν ἐκ τῆς Αἰγύπτου ἔξοδον τῶν Ἰσραηλιτῶν ἔχουν ἐξιστορηθῆ διὰ νὰ ἀποτελέσουν τύπον αὐτῶν ποῦ σώζονται διὰ τοῦ βαπτίσματος¹⁷². Ἐσώθησαν δηλαδὴ τὰ πρωτότοκα τέκνα τῶν Ἰσραηλιτῶν, ὅπως σώζονται καὶ τὰ σώματα τῶν βαπτιζομένων, μὲ τὸ νὰ παρέχεται ἡ χάρις εἰς ὅσους ἐσημειώθησαν μὲ τὸ αἷμα. Διότι τὸ μὲν αἷμα τοῦ προβάτου ἦτο τύπος τοῦ αἵματος τοῦ Χριστοῦ, τὰ δὲ πρωτότοκα ἦσαν τύπος τοῦ πρωτοπλάστου. Ἐπειδὴ λοιπόν ὁ πρωτοπλάστος ὑπάρχει ἀναγκαστικὰ μέσα μας καὶ μὲ τὴν κληρονομικότητα φθάνει μέχρι τὸ τέλος, διὰ τοῦτο μαζὺ μὲ τὸν Ἄδὰμ¹⁷³

171. Ἄριθμ. 21, 9.

172. Ἔξ. 12, 13.

173. Α' Κορ. 15, 22.

μέχρι τῆς τοῦ νόμου πληρώσεως, καὶ τῆς τοῦ Χριστοῦ παρουσίας. Διτηρήθη δὲ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ τὰ πρωτότοκα, τοῦ μὴ θίγειν τὸν ὀλοθρευόντα, εἰς ἔνδειξιν τοῦ μηκέτι ἡμᾶς ἀποθνήσκειν ἐν τῷ Ἀδάμ, τοὺς ζωοποιηθέντας ἐν τῷ Χριστῷ. Ἡ δὲ θάλασσα καὶ ἡ νεφέλη, πρὸς μὲν τὸ παρόν, εἰς πίστιν ἐνήγε διὰ τῆς καταπλήξεως· πρὸς δὲ τὸ μέλλον, ὡς τύπος τὴν ἐσομένην χάριν προὔπεσήμεναι. «Τίς σοφός, καὶ συνήσει ταῦτα); πῶς ἡ θάλασσα βάπτισμα τυπικῶς, χωρισμὸν ποιούσα τοῦ φαραώ, ὡς καὶ τὸ λουτρὸν τοῦτο τῆς τυραννίδος τοῦ διαβόλου. Ἀπέκτεινεν ἐκείνη ἐν ἑαυτῇ τὸν ἐχθρόν· ἀποθνήσκει καὶ ὧδε ἡ ἐχθρα ἡμῶν ἢ εἰς Θεόν. Ἐξῆλθεν ἀπ' ἐκείνης ἀπαθῆς ὁ λαός· ἀναβαίνομεν καὶ ἡμεῖς ὡς ἐκ νεκρῶν ζῶντες ἀπὸ τοῦ ὕδατος, χάριτι σωθέντες τῇ τοῦ καλέσαντος ἡμᾶς. Ἡ δὲ νεφέλη σκιά τῆς ἐκ τοῦ Πνεύματος δωρεᾶς, τοῦ τὴν φλόγα τῶν παθῶν διὰ τῆς νεκρώσεως τῶν μελῶν καταψύχοντος.

32. Τί οὖν; ἐπειδὴ τυπικῶς εἰς Μωυσῆν ἐβαπτίσθησαν, διὰ τοῦτο μικρὰ ἢ τοῦ βαπτίσματος χάρις; Οὕτω μὲν οὖν οὐδ' ἂν ἄλλο τι μέγα εἴη τῶν ἡμετέρων, εἴπερ τὸ ἐν ἐκάστῳ σεμνὸν τοῖς τύποις προδιαβάλλοιμεν. Οὔτε γὰρ ἢ εἰς ἀνθρώπους τοῦ Θεοῦ ἀγάπη μέγα τι καὶ ὑπερφυές, ὃς τὸν μονογενῆ Υἱὸν ἔδωκεν ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν· ἐπειδὴ καὶ Ἀβραάμ τοῦ ἰδίου υἱοῦ οὐκ ἐφείσατο. Οὐδὲ τὸ πάθος τοῦ Κυρίου ἐνδοξόν· ἐπειδὴ πρόβατον ἀντὶ Ἰσαὰκ τὸν τύπον ἐπλήρου τῆς προσφορᾶς. Οὔτε ἢ εἰς ἄδου κάθοδος φοβερὰ· ἐπειδὴ Ἰωνᾶς ἐν τρισὶν ἡμέραις, καὶ τσσαύταις νυξί, τοῦ θανάτου τὸν τύπον προεξεπλήρου. Ταῦτόν τοίνυν ποιεῖ καὶ ἐπὶ τοῦ βαπτίσματος ὁ τῇ σκιᾷ συγκρίνων τὴν ἀλήθειαν, καὶ τοῖς τύποις παραβάλλον τὰ παρ' αὐτῶν σημαινόμενα, καὶ διὰ Μωυσείως καὶ τῆς θαλάσσης πᾶσαν ὁμοῦ

ἀποθνήσκομεν ὅλοι, καὶ ὁ θάνατος ἐκυριάρχησε μέχρι τῆς πληρώσεως τοῦ Νόμου καὶ τῆς παρουσίας τοῦ Χριστοῦ. Τὰ πρωτότοκα ὅμως τὰ διεφύλαξεν ὁ Θεός, ὥστε νὰ μὴ τὰ βλάψῃ ὁ ἐξολοθρευτής, διὰ νὰ δείξῃ ὅτι ἔμεῖς πού ἐζωοποιήθημεν διὰ τοῦ Χριστοῦ δὲν ἀποθνήσκομεν πλέον μαζί μὲ τὸν Ἄδάμ. Ἡ θάλασσα ἐπίσης καὶ ἡ νεφέλη ὡς πρὸς τὸ τότε παρὸν ὠδηγοῦσαν λόγῳ τοῦ θαυμασμοῦ εἰς τὴν πίστιν, ὡς πρὸς τὸ μέλλον δὲ προδιετύπωναν ὡς τύπος τὴν χάριν πού ἐπρόκειτο νὰ ἔλθῃ. Ποῖος εἶναι σοφός, διὰ νὰ τὰ κατανοήσῃ αὐτά ¹⁷⁴; "Ὅτι ἡ θάλασσα ὡς τύπος εἶναι τὸ βάπτισμα· ἀπεχώρισε τὸν φαραῶ, ὅπως τὸ βάπτισμα ἀπομακρύνει τὴν τυραννικὴν ἐξουσίαν τοῦ διαβόλου. Ἐφόνευσεν ἐκείνη μέσα τῆς τὸν ἐχθρόν· ἀποθνήσκει καὶ ἐδῶ ἢ πρὸς τὸν Θεὸν ἔχθρα μας. Ἐξῆλθεν ἀπὸ τὴν θάλασσαν ὁ λαὸς χωρὶς νὰ πάθῃ τίποτε· ἐξερχόμεθα καὶ ἔμεῖς ἀπὸ τὸ ὕδωρ τοῦ βαπτίσματος σάν ἀναστημένοι ἐκ νεκρῶν, σωσμένοι μὲ τὴν χάριν αὐτοῦ πού μᾶς ἐκάλεσεν. Ἡ νεφέλη δὲ εἶναι σκιώδης προεικόνισις τῆς δωρεᾶς τοῦ ἁγίου Πνεύματος, τὸ ὁποῖον καταψύχει τὴν φλόγα τῶν παθῶν μὲ τὸ νὰ νεκρῶνῃ τὰ μέλη.

32. Τί λοιπόν; Ἐπειδὴ ἐβαπτίσθησαν εἰς τὸν Μωυσῆν σάν εἰς τύπον εἶναι διὰ τοῦτο μικρὰ ἢ χάρις τοῦ βαπτίσματος; Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ὅμως τίποτε ἄλλο ἀπὸ τὰ ἰδικὰ μας δὲν ἠμπορεῖ νὰ εἶναι μεγάλο, ἂν τὴν ἀξίαν τοῦ καθενὸς τὴν μειώσωμεν ἐκ τῶν προτέρων μὲ τοὺς τύπους. Οὔτε δηλαδὴ ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ πρὸς τοὺς ἀνθρώπους, τὸ ὅτι ἔδωκε διὰ τὰς ἁμαρτίας μας τὸν μονογενῆ του Υἱόν, εἶναι κάτι μεγάλο καὶ ὑπερφυσικόν, ἀφοῦ καὶ ὁ Ἀβραὰμ δὲν ἐλυπήθη τὸν υἱόν του, οὔτε τὸ πάθος τοῦ Κυρίου εἶναι ἔνδοξον, ἀφοῦ ἐπληρώθη ὁ τύπος μὲ τὸ νὰ προσφερθῇ πρόβατον εἰς τὴν θέσιν τοῦ Ἰσαάκ, οὔτε ἢ εἰς ἄδου κάθοδος εἶναι φοβερὰ, ἀφοῦ ὁ Ἰωνᾶς ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας καὶ ἄλλας τόσας νύκτας ἐξεπλήρωσε πολὺ ἔνωρις τὸν τύπον τοῦ θανάτου. Τὸ ἴδιο κάνει λοιπόν καὶ εἰς τὸ βάπτισμα αὐτὸς πού συγκρίνει τὴν σκιάν μὲ τὴν ἀλήθειαν καὶ παραλληλίζει μὲ τοὺς τύπους αὐτὰ πού σημαίνονται ὑπ' αὐτῶν καὶ ἐπιχειρεῖ ἐπικαλούμενος τὸν Μωυσῆν καὶ τὴν θάλασσαν νὰ

διασύρειν τὴν εὐαγγελικὴν οἰκονομίαν ἐπιχειρῶν. Ποία γὰρ ἄφεις παραπτωμάτων; ποία ζωῆς ἀνανέωσις ἐν θαλάσῃ; ποῖον χάρισμα πνευματικὸν διὰ Μωυσέως; ποία νέκρωσις ἁμαρτίας ἐκεῖ; Οὐ συναπέθανον ἐκεῖνοι Χριστῷ· διόπερ οὐδὲ 5 συνηγέρθησαν. Οὐκ ἐφόρεσαν τὴν εἰκόνα τοῦ ἐπουρανίου, οὐ τὴν νέκρωσιν τοῦ Ἰησοῦ ἐν τῷ σώματι περιήνεγκαν, οὐκ ἀπεδύσαντο τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον, οὐκ ἐνεδύσαντο τὸν νέον, τὸν ἀνακαινούμενον εἰς ἐπίγνωσιν, κατ' εἰκόνα τοῦ κτίσαντος αὐτόν. Τί οὖν συγκρίνεις τὰ βαπτίσματα, ὧν ἡ προσηγορία μόνη 10 κοινή, ἢ δὲ τῶν πραγμάτων διαφορὰ τσαύτη, ὅση ἂν γένοιτο ὄνειρου πρὸς τὴν ἀλήθειαν, καὶ σκιᾶς καὶ εἰκόνων πρὸς τὰ κατ' οὐσίαν ὕφειστηκότα;

33. Ἄλλὰ καὶ ἡ εἰς τὸν Μωυσέα πίστις οὐ τὴν εἰς τὸ Πνεῦμα πίστιν ὀλίγου τινὸς ἀξίαν δείκνυσιν· ἀλλὰ κατὰ τὸν τούτων λό- 15 γον, μᾶλλον τὴν εἰς τὸν Θεὸν τῶν ὄλων ὁμολογίαν κατασμικρύνει. «Ἐπίστευσε γάρ, φησὶν, ὁ λαὸς τῷ Θεῷ, καὶ Μωυσεῖ τῷ θεράποντι αὐτοῦ». Θεῷ τοίνυν συνέζευκται, οὐχὶ τῷ Πνεύματι· καὶ τύπος ἦν οὐχὶ τοῦ Πνεύματος, ἀλλὰ τοῦ Χριστοῦ. Τὸν γὰρ μεσίτην Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων δι' ἑαυτοῦ τότε προαπε- 20 τύπου ἐν τῇ τοῦ νόμου διακονίᾳ. Οὐ γὰρ τοῦ Πνεύματος τύπος ἦν Μωυσῆς, τὰ πρὸς τὸν Θεὸν τῷ λαῷ μεσιτεύων. Ἐδόθη γὰρ νόμος διαταγῆς δι' ἀγγέλων, ἐν χειρὶ μεσίτου (δηλαδὴ τοῦ Μωυσέως), κατὰ τὴν πρόκλησιν τοῦ λαοῦ λέγοντος: «Ἀλάλησον σύ, φησί, πρὸς ἡμᾶς, καὶ μὴ λαλείτω πρὸς ἡμᾶς ὁ Θεός». Ὡστε 25 ἡ εἰς αὐτὸν πίστις ἐπὶ τὸν Κύριον ἀναφέρεται, τὸν μεσίτην Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, τὸν εἰπόντα: «Εἰ ἐπιστεῦτε Μωυσεῖ, ἐπιστεῦτε ἂν ἐμοί». Ἄρα οὖν μικρὸν ἢ εἰς τὸν Κύριον πίστις, ἐπειδὴ

175. Ρωμ. 6, 8. 176. Α' Κορ. 15, 49. 177. Β' Κορ. 4, 10.

178. Κολ. 3, 9-10. 179. Ἐξ. 14, 31. 180. Α' Τιμ. 2, 5.

διασύρη ὀλόκληρον τὸ σωτηριῶδες σχέδιον τοῦ Θεοῦ. Ποία συγχώρησις τῶν ἁμαρτιῶν ὑπῆρχε τότε; Ποία ἀνανέωσις τῆς ζωῆς συνέβαινε μέσα εἰς τὴν θάλασσαν; Ποῖον πνευματικὸν χάρισμα ἐδίδετο διὰ τοῦ Μωυσέως; Ποία νέκρωσις τῆς ἁμαρτίας ἐγένετο ἐκεῖ; Δὲν ἀπέθανον ἐκεῖνοι μαζὺ μὲ τὸν Χριστόν· δι' αὐτὸ οὔτε καὶ ἀνεστήθησαν μαζὺ του ¹⁷⁵. Δὲν ἐφόρεσαν τὴν εἰκόνα τοῦ ἔπουρανίου ¹⁷⁶, δὲν περιέφεραν νεκρωμένον τὸ σῶμα τους μὲ τὴν χάριν τοῦ Ἰησοῦ ¹⁷⁷, δὲν ἔβγαλαν τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον, δὲν ἐφόρεσαν τὸν νέον, ὁ ὁποῖος ἀνανεώνεται εἰς ἐπίγνωσιν κατ' εἰκόνα αὐτοῦ ὁ ὁποῖος τὸν ἐδημιούργησε ¹⁷⁸. Διατί λοιπὸν συγκρίνεις τὰ βαπτίσματα, τῶν ὁποίων μόνον τὸ ὄνομα εἶναι κοινόν, ἐνῶ ἡ διαφορὰ τοῦ περιεχομένου των εἶναι τόσον μεγάλη, ὅση εἶναι ἡ διαφορὰ τοῦ ὄνειρου πρὸς τὴν ἀλήθειαν, τῆς σκιᾶς καὶ τῶν εἰκόνων πρὸς τὰ πράγματι ὑπάρχοντα ἀντικείμενα;

33. Ἄλλὰ καὶ ἡ πίστις εἰς τὸν Μωυσῆν δὲν μειώνει τὴν πίστιν εἰς τὸ ἅγιον Πνεῦμα· μᾶλλον ἀπὸ αὐτὴν τὴν ἄποψιν μειώνει τὴν πίστιν εἰς τὸν Θεὸν τῶν ὄλων. Διότι λέγει· «ἐπίστευσεν ὁ λαὸς εἰς τὸν Θεὸν καὶ εἰς τὸν Μωυσῆν τὸν δοῦλον αὐτοῦ» ¹⁷⁹. Πρὸς τὸν Θεὸν λοιπὸν σχετίζεται, ὄχι πρὸς τὸ Πνεῦμα· καὶ ἦτο τύπος ὄχι τοῦ Πνεύματος, ἀλλὰ τοῦ Χριστοῦ. Διότι μὲ τὸ νὰ ἐπωμισθῇ τὴν διακονίαν τοῦ Νόμου προεικόνιζε τότε μὲ τὸν ἑαυτὸν του τὸν μεσίτην μεταξὺ Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων ¹⁸⁰. Δὲν ἦτο δηλαδὴ ὁ Μωυσῆς τύπος τοῦ Πνεύματος, μὲ τὸ νὰ γίνῃ μεσίτης τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ λαοῦ. Διότι ἐδόθη νόμος κατόπιν διαταγῆς τῶν ἀγγέλων εἰς τὰ χέρια μεσίτου (δηλαδὴ τοῦ Μωυσέως) ¹⁸¹, συμφώνως πρὸς τὴν ἀπαίτησιν τοῦ λαοῦ, ὁ ὁποῖος ἔλεγε· «νὰ ὁμιλήσῃς σὺ πρὸς ἐμᾶς· νὰ μὴ ὁμιλήσῃ ὁ Θεὸς πρὸς ἐμᾶς» ¹⁸². Ὡστε ἡ πίστις εἰς τὸν Μωυσῆν ἀναφέρεται εἰς τὸν Κύριον, τὸν μεσίτην Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, ὁ ὁποῖος εἶπεν· «ἂν ἐπιστεύατε εἰς τὸν Μωυσῆν, θὰ ἐπιστεύατε καὶ εἰς ἐμέ» ¹⁸³. Εἶναι λοιπὸν κάτι μικρὸν ἢ πίστις εἰς τὸν Κύριον, ἐπειδὴ προ-

181. Γαλ. 3, 19.

182. Ἔξ. 20, 19.

183. Ἰω. 5, 46.

διὰ Μουσέως προεσημάνθη; Οὕτως οὐδὲ εἶ τις εἰς Μουσῆν
 ἐβαπτίσθη, μικρὰ ἢ ἀπὸ τοῦ Πνεύματος ἐπὶ τὸ βάπτισμα χά-
 ρις. Καίτοιγε ἔχω λέγειν, ὅτι Μουσῆν καὶ τὸν νόμον τῇ Γραφῇ
 λέγειν σὺνήθες· ὡς τό, («Ἐχουσι Μουσέα καὶ τοὺς προφήτας»)

5 Τὸ οὖν νομικὸν βάπτισμα λέγων, ἐβαπτίσθησαν, εἶπεν, εἰς τὸν
 Μουσῆν. Τί οὖν τὸ καύχημα τῆς ἐλπίδος ἡμῶν, καὶ τὴν πλου-
 σίαν τοῦ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν δωρεάν, τοῦ διὰ τῆς παλιγ-
 γενεσίας ἀνακαινίζοντος ἡμῶν ὡς ἀετοῦ τὴν νεότητα, εὐκατα-
 φρόνητον δεικνύουσιν οἱ ἀπὸ τῆς σκιάς καὶ τῶν τύπων τὴν ἀλή-

10 θειαν διαβάλλοντες; Ἦπου νηπίας φρενὸς παντελῶς τοῦτο,
 καὶ παιδὸς τινος ὡς ἀληθῶς γάλακτος δεομένου, ἀγροεῖν τὸ
 μέγα τῆς σωτηρίας ἡμῶν μυστήριον, ὅτι κατὰ τὸν εἰσαγωγικὸν
 τῆς διδασκαλίας τρόπον, ἐν τῇ κατὰ τὴν εὐσέβειαν γυμνασίᾳ
 πρὸς τὴν τελείωσιν ἐναγόμενοι, τοῖς εὐληπτοτέροις προῦτον

15 καὶ συμμέτροις ἡμῖν κατὰ τὴν γνῶσιν ἐστοιχειώθημεν· τοῦ
 οἰκονομοῦντος τὰ ἡμέτερα, ὡσπερ ὀφθαλμοὺς ἐν σκότει τρα-
 φέντας, τῷ κατ' ὀλίγον ἐθισμῷ πρὸς τὸ μέγα φῶς τῆς ἀληθείας
 ἀνάγοντος. Φειδοῖ γὰρ τῆς ἀσθενείας ἡμῶν, ἐν τῷ βάθει τοῦ
 πλούτου τῆς σοφίας αὐτοῦ, καὶ τοῖς ἀνεξιχνιάστοις κρίμασι

20 τῆς συνέσεως τὴν προσηνῆ ταύτην καὶ εὐάρμοστον ἡμῖν ὑπέ-
 δειξεν ἀγωγὴν, τὰς σκιάς πρότερον ὁρᾶν τῶν σωματίων, καὶ
 ἐν ὕδατι βλέπειν τὸν ἥλιον προεθίζων, ὡς μὴ εὐθὺς τῇ θεᾷ τοῦ
 ἀκράτου φωτὸς προσβαλόντας ἀμανρωθῆναι. Κατὰ γὰρ τὸν
 ἴσον λόγον ὃ τε νόμος, σκιάν ἔχων τῶν μελλόντων, καὶ ἡ διὰ

25 τῶν προφητῶν προτύπωσις, αἰνιγμα οὕσα τῆς ἀληθείας, γυμνα-
 στήρια τῶν ὀφθαλμῶν τῆς καρδίας ἐπιενερόηται· ὡς ἀπὸ τού-
 των ῥαδίας τῆς μεταβάσεως ἡμῖν πρὸς τὴν ἀποκεκρυμμένην
 ἐν μυστηρίῳ σοφίαν γενησομένης. Τὰ μὲν οὖν περὶ τύπων, ἐπὶ

ετυπώθη διὰ τοῦ Μωυσέως; Ἔτσι οὔτε καὶ ἂν ἐβαπτίσθη κάποιος εἰς τὸν Μωυσῆν, μειώνεται ἡ χάρις τοῦ Πνεύματος κατὰ τὸ βάπτισμα. Ἐπὶ πλέον ἔχω νὰ εἰπῶ ὅτι ἡ Γραφή συνηθίζει νὰ ὀνομάζη Μωυσῆ καὶ τὸν Νόμον, ὅπως εἰς τὸ «ἔχουν τὸν Μωυσῆν καὶ τοὺς προφήτας»¹⁸⁴. Ἀναφερόμενος λοιπὸν εἰς τὸ νομικὸν βάπτισμα λέγει ὅτι «ἐβαπτίσθησαν εἰς τὸν Μωυσῆν»¹⁸⁵. Διατί λοιπὸν τὸ καύχημα καὶ τὴν ἐλπίδα μας, καὶ τὴν πλουσίαν δωρεάν τοῦ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος μας, ὁ ὁποῖος μέ τὸ βάπτισμα ἀνανεώνει τὴν νεότητά μας καὶ μᾶς κάνει ἀετούς, τὰ ἐμφανίζουν ὡς εὐκολοκαταφρόνητα αὐτοὶ ποὺ στηριζόμενοι εἰς τὴν σκιάν καὶ τὸν τύπον κατηγοροῦν τὴν πραγματικότητα; Δείχνει πράγματι αὐτὸ νηπιακὴν σκέψιν καὶ παιδί ποὺ ἔχει ἀκόμη ἀνάγκην ἀπὸ γάλα, τὸ νὰ ἀγνοῇ κανεὶς τὸ μέγα μυστήριον τῆς σωτηρίας μας, ὅτι δηλαδὴ ἐπὶ τῇ βάσει ἑνὸς παιδαγωγικοῦ τρόπου διδασκαλίας, πρὶν ἀκόμη ἀσκηθοῦμεν εἰς τὴν εὐσέβειαν καὶ φθάσωμεν εἰς τὴν τελείωσιν, μᾶς δίδονται πρῶτα στοιχεῖα ποὺ ἠμποροῦμεν εὐκολα νὰ τὰ προσλάβωμεν ἀναλόγως πρὸς τὸ μέτρον τῶν γνώσεών μας. Αὐτὸς ποὺ ρυθμίζει τὰ τῆς ζωῆς μας μᾶς ὁδηγεῖ πρὸς τὸ μέγα φῶς τῆς ἀληθείας, ἀφοῦ μᾶς συνηθίσῃ ἐνωρίτερον εἰς μικρότερα φῶτα, σὰν τοὺς ὀφθαλμοὺς ποὺ ἔχουν συνηθίσῃ μέσα εἰς τὸ σκότος. Ἀπὸ φροντίδα δηλαδὴ πρὸς τὴν ἀσθενείαν μας καὶ λόγῳ τοῦ ἀπεράντου πλούτου τῆς σοφίας του καὶ τῶν ἀνεξιχνιάστων πτυχῶν τῆς συνέσεώς του ὑπέδειξεν αὐτὴν τὴν εὐνοϊκὴν καὶ κατάλληλον δι' ἡμᾶς ἀγωγὴν, νὰ βλέπωμεν δηλαδὴ πρῶτα τὰς σκιάς τῶν σωμάτων· μᾶς συνηθίζει νὰ βλέπωμεν πρῶτα τὸν ἥλιον μέσα εἰς τὸ νερό, ὥστε νὰ μὴ μᾶς προσβάλλῃ ἀμέσως ἡ θεὰ τοῦ ἀοράτου φωτὸς καὶ τυφλωθοῦμεν. Διότι κατὰ τὸν ἴδιον ἀκριβῶς τρόπον καὶ ὁ Νόμος, ποὺ εἶναι σκιά τῶν μελλόντων¹⁸⁶, καὶ αἱ προτυπώσεις τῶν προφητῶν, ποὺ εἶναι ὑπαινιγμοὶ τῆς ἀληθείας, ἔχουν ἐπινοηθῆ διὰ νὰ προγυμνάσουν τοὺς πνευματικούς ὀφθαλμοὺς, διότι ἔτσι γίνεται εὐκολὸς ἡ μετάβασις πρὸς τὴν

186. Ἐβρ. 10, 1.

τοσοῦτον. Καὶ γὰρ οὐδὲ δυνατὸν ἐπὶ πλεον προσδιατρίψαι τῷ τόπῳ, ἢ οὕτω γ' ἂν τὸ ἐπεισόδιον πολλαπλάσιον εἴη τοῦ κεφαλαίου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΕ'

Ἀπάντησις πρὸς ἀνθυποφορὰν, ὅτι καὶ εἰς ὕδωρ βαπτίζομεθα
 5 ἐν ᾧ καὶ τὰ περὶ βαπτίσματος.

34. Τί οὖν πρὸς τούτοις ἔτι; Πολλῶν γὰρ διαλύσεων εὐποροῦσιν. Καὶ εἰς ὕδωρ βαπτίζομεθα, καὶ οὐ δήπου τὸ ὕδωρ πάσης ὁμοῦ τῆς κτίσεως προτιμῆσομεν, ἢ καὶ αὐτῷ τῆς Πατρὸς καὶ Υἱοῦ τιμῆς μεταδώσομεν. Οἱ μὲν οὖν ἐκείνων λόγοι τοιοῦ-
 10 τοι, ὅποιοι ἂν γένοιτο ἀνθρώπων ὠργισμένων, καὶ διὰ τὴν ἐκ τοῦ πάθους τῶν λογισμῶν ἐπισκότησιν, μηδενὸς φειδομένων πρὸς τὴν τοῦ λελυπηκότος ἄμυναν. Ἡμεῖς δὲ οὐδὲ τὸν περὶ τούτων κατοκνήσομεν λόγον. Ἡ γὰρ ἀγροοῦντας διδάξομεν, ἢ κακοργοῦσιν οὐκ ἐπιτρέψομεν. Μικρὸν δὲ ἄνωθεν.

15 35. Ἡ τοῦ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν περὶ τὸν ἄνθρωπον οἰκονομία ἀνάκλησίς ἐστιν ἀπὸ τῆς ἐκπτώσεως, καὶ ἐπάνοδος εἰς οἰκείωσιν Θεοῦ, ἀπὸ τῆς διὰ τὴν παρακοὴν γενομένης ἀλλοτριώσεως. Λιὰ τοῦτο ἢ μετὰ σαρκὸς ἐπιδημία Χριστοῦ· αἱ τῶν εὐαγγελικῶν πολιτευμάτων ὑποτυπώσεις· τὰ πάθη· ὁ
 20 σταυρός· ἡ ταφή· ἡ ἀνάστασις· ὥστε τὸν σωζόμενον ἄνθρωπον διὰ μιμήσεως Χριστοῦ, τὴν ἀρχαίαν ἐκείνην νόθεσίαν ἀπολαβεῖν. Ἀναγκαία τοίνυν ἐστὶ πρὸς τελείωσιν ζωῆς, ἢ Χριστοῦ μίμησις, οὐ μόνον ἐν τοῖς κατὰ τὸν βίον ὑποδείγμασιν ἀοργησίας καὶ ταπεινοφροσύνης καὶ μακροθυμίας, ἀλλὰ καὶ αὐτοῦ

κεκρυμμένη σοφίαν τοῦ μυστηρίου τῆς σωτηρίας. Αὐτὰ λοιπὸν διὰ τοὺς τύπους. Δὲν ἠμπορῶ ἄλλωστε νὰ ἐπιμείνω περισσότερο εἰς αὐτὸ τὸ σημεῖον, διότι ἔτσι ἡ παρένθεσις θά γίνῃ μεγαλύτερα ἀπὸ τὸ θέμα τοῦ κεφαλαίου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΕ'

Ἀπάντησις εἰς ἐνδεχομένην ἀντίρρησην, ὅτι καὶ εἰς τὸ ὕδωρ βαπτίζομεθα. Συγχρόνως ἐκτίθενται καὶ τὰ περὶ τοῦ βαπτίσματος.

34. Τί νὰ προσθέσωμεν λοιπὸν ἀκόμη εἰς αὐτὰ; Διότι εἶναι πλοῦσια εἰς διασπαστικά ἐπιχειρήματα. Καὶ εἰς τὸ ὕδωρ βαπτίζομεθα· ἀσφαλῶς ὅμως δὲν θά προτιμήσωμεν τὸ ὕδωρ ἀπὸ ὅλην μαζὺ τὴν κτίσιν οὔτε καὶ θά μεταδώσωμεν εἰς αὐτὸ τὴν τιμὴν ποῦ ἀρμόζει εἰς τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱόν. Τέτοιου εἶδους εἶναι τὰ ἐπιχειρήματα αὐτῶν, ὅπως ταιριάζει εἰς ἀνθρώπους ὠργισμένους, οἱ ὅποιοι λόγῳ τοῦ ὅτι ἐθολώθη ὁ λογισμὸς ἀπὸ τὸ πάθος, δὲν ὑπολογίζουσι τίποτε, προκειμένου νὰ ἀμνηθοῦν ἐναντίον αὐτοῦ ποῦ τοὺς ἐξώργισεν. Ἐμεῖς ὅμως δὲν θά βαρεθοῦμεν νὰ ὁμιλήσωμεν καὶ περὶ αὐτῶν. Διότι ἂν μὲν δὲν γνωρίζουσι θά τοὺς διδάξωμεν, ἂν ὅμως θέλουσι νὰ διαπράξουσι κακὸν δὲν θά τοὺς ἐπιτρέψωμεν. Ἐπ' ὀλίγον λοιπὸν ὡς πᾶμε ὀπίσω.

35. Τὸ σωτηριῶδες διὰ τὸν ἄνθρωπον σχέδιον τοῦ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος μας εἶναι ἀνάκλησις ἀπὸ τὴν ἔκπτωσιν καὶ ἐπάνοδος εἰς τὴν πρὸς τὸν Θεὸν ἐγγύτητα ἀπὸ τὴν ἀποξένωσιν, ἢ ὁποῖα ἐπροξενήθη λόγῳ τῆς παρακοῆς. Εἰς αὐτὸ ἀποβλέπουσι ἢ ἐνανθρώπησις τοῦ Χριστοῦ, τὰ παραδείγματα τῆς εὐαγγελικῆς ζωῆς, τὰ πάθη, ὁ σταυρὸς, ἡ ταφή, ἡ ἀνάστασις· νὰ ἐπαναποκτήσῃ τὴν παλαιὰν ἐκείνην υἱοθεσίαν ὁ σωζόμενος ἄνθρωπος διὰ τῆς μιμήσεως τοῦ Χριστοῦ. Διὰ τὴν τελείωσιν λοιπὸν τῆς πνευματικῆς ζωῆς εἶναι ἀναγκαῖα ἡ μίμησις τοῦ Χριστοῦ, μίμησις ὅχι μόνον τῆς ἀπουσίας ὀργῆς καὶ τῆς ταπεινοφροσύνης καὶ τῆς μακροθυμίας εἰς τὴν ζωὴν μας, ἀλλὰ μί-

τοῦ θανάτου, ὡς Παῦλός φησιν ὁ μιμητῆς τοῦ Χριστοῦ· «Συμμορφούμενος τῷ θανάτῳ αὐτοῦ, εἴ πως καταντήσω εἰς τὴν ἐκ νεκρῶν ἐξανάστασιν». Πῶς οὖν γινόμεθα ἐν τῷ ὁμοιώματι τοῦ θανάτου αὐτοῦ; Συνταφέντες αὐτῷ διὰ τοῦ βαπτίσματος.

5 Τίς οὖν ὁ τρόπος τῆς ταφῆς; καὶ τί τὸ ἐκ τῆς μιμήσεως χρήσιμον; Πρῶτον μὲν ἀναγκαῖον, τὴν ἀκολουθίαν τοῦ προτέρου βίου διακοπῆναι. Τοῦτο δὲ ἀδύνατον, μὴ ἄνωθεν γεννηθέντα, κατὰ τὴν τοῦ Κυρίου φωνήν. Ἡ γὰρ παλιγγενεσία, ὡς καὶ αὐτὸ δηλοῖ τὸ ὄνομα, δευτέρου βίου ἐστὶν ἀρχή. Ὡστε πρὶν ἄρξασθαι

10 τοῦ δευτέρου, πέρας χρῆ δοῦναι τῷ προλαβόντι. Ὡς γὰρ ἐπὶ τῶν τὸν διάυλον ἀνακαμπόντων, στάσις τις καὶ ἐπηρέμησις τὰς ἐναντίας κινήσεις διαλαμβάνει· οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς τῶν βίων μεταβολῆς ἀναγκαῖον ἐφάνη θάνατον ἀμφοτέροις μεσιτεῦσαι τοῖς βίοις, περατοῦντα μὲν τὰ προάγοντα, ἀρχὴν δὲ διδόντα τοῖς

15 ἐφεξῆς. Πῶς οὖν κατορθοῦμεν τὴν εἰς ἄδου καθόδον; Μιμούμενοι τὴν ταφὴν τοῦ Χριστοῦ διὰ τοῦ βαπτίσματος. Οἶονεὶ γὰρ ἐνθάπτεται τῷ ὕδατι τῶν βαπτιζομένων τὰ σώματα. Ἀπόθεσιν οὖν τῶν ἔργων τῆς σαρκὸς συμβολικῶς ὑποφαίνει τὸ βάπτισμα, κατὰ τὸν ἀπόστολον λέγοντα, ὅτι «Περιετιμήθητε περιτομῇ

20 ἀχειροποιήτῳ, ἐν τῇ ἀπεκδύσει τοῦ σώματος τῆς σαρκός, ἐν τῇ περιτομῇ τοῦ Χριστοῦ, συνταφέντες αὐτῷ ἐν τῷ βαπτίσματι». Καὶ οἶονεὶ καθάρισίον ἐστὶ ψυχῆς τοῦ ἀπὸ τοῦ σαρκικοῦ φροσημάτος αὐτῇ προσγενομένου ὄυπου, κατὰ τὸ γεγραμμένον,

187. Φιλιπ. 3, 10 - 11.

188. Ρωμ. 6, 4 - 5.

189. Ἰω. 3, 3.

190. Δίαυλος· ἄγων δρόμου ταχύτητος τῶν ἀρχαίων πού ἀντιστοιχεῖ περίπου πρὸς τὸν σημερινὸν δρόμον τῶν 400 μέτρων. Ἐλέγετο διάυλος διότι ὁ ἀθλητῆς ἔπρεπε νὰ διατρέξῃ δύο φοράς κατὰ μῆκος τὸ στάδιον (δύο αὐλοὶ=δύο στάδια). Τὸ μῆκος τοῦ Ὀλυμπιακοῦ σταδίου ἦτο 192,27 μέτρα, τὸ διπλοῦν ἐπομένως ἦτο 384,5 μέτρα. Ὁ διαυλοδρομεὺς ἐκκινῶν ἀπὸ τὴν ἄφεσιν (ἀφετηρία) ἔφθανεν εἰς τὴν νύσσαν (τὴν στήλην δηλαδὴ ἢ τὸν καμ-

μησις καὶ τοῦ ἰδίου τοῦ θανάτου, ὅπως λέγει ὁ Παῦλος, ὁ μιμητῆς τοῦ Χριστοῦ· «συμμορφώνομαι πρὸς τὸν θάνατον αὐτοῦ, μήπως ἔτσι ἐπιτύχω καὶ τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν»¹⁸⁷. Πῶς λοιπὸν μιμούμεθα τὸν θάνατον του; Μὲ τὸ νὰ θαπτώμεθα μαζὺ του κατὰ τὸ βάπτισμα¹⁸⁸. Καὶ πῶς γίνεται ἡ ταφή; Καὶ ποῖα ὠφέλεια προκύπτει ἀπὸ τὴν μίμησιν; Ἐν πρώτοις εἶναι ἀναγκαῖον νὰ διακόψωμεν τὸν προηγούμενον τρόπον ζωῆς. Αὐτὸ ὅμως εἶναι ἀδύνατον, ἂν δὲν ἀναγεννηθῆ κανεὶς, ὅπως λέγει καὶ ὁ Κύριος¹⁸⁹. Διότι ἡ ἀναγέννησις, ὅπως τὸ δηλώνει καὶ ἡ λέξις, εἶναι ἀρχὴ μιᾶς δευτέρας ζωῆς. Πρὶν ἀρχίσωμεν ἐπομένως τὴν δευτέραν ζωὴν, πρέπει νὰ δώσωμεν τέλος εἰς τὴν προηγουμένην. Ὅπως δηλαδὴ κατὰ τὸ ἀγώνισμα τοῦ διαύλου εἰς τὴν στροφήν τοῦ σταδίου μεταξὺ τῶν δύο ἀντιθέτων κινήσεων μεσολαβεῖ κάποια στάσις καὶ καθυστέρησις¹⁹⁰, ἔτσι καὶ διὰ τὴν μεταβολὴν τῶν βίων, ἐθεωρήθη ἀπαραίτητον νὰ παρεμβληθῆ μεταξὺ τῶν βίων ὁ θάνατος, ὁ ὁποῖος δίδει τέλος εἰς τὰ προηγηθέντα καὶ ἀρχὴν εἰς τὰ ἀκολουθοῦντα. Πῶς ἐπιτυγχάνομεν λοιπὸν νὰ κατέλθωμεν εἰς τὸν ἄδην; Μὲ τὸ νὰ μιμούμεθα τὴν ταφὴν τοῦ Χριστοῦ διὰ τοῦ βαπτίσματος. Κατὰ κάποιον τρόπον θάπτονται μέσα εἰς τὸ ὕδωρ τὰ σώματα τῶν βαπτιζομένων. Συμβολικῶς λοιπὸν τὸ βάπτισμα ὑποδηλώνει ἀπαλλαγὴν ἀπὸ τὰ ἔργα τῆς σαρκὸς σύμφωνα μὲ ὅσα λέγει ὁ ἀπόστολος, ὅτι «ἔχετε περιτμηθῆ μὲ πνευματικὴν περιτομὴν μὲ τὸ νὰ ἀποβάλετε τὸ σῶμα τῆς ἁμαρτίας, καὶ ὑπέστητε τὴν περιτομὴν τοῦ Χριστοῦ, μὲ τὸ νὰ ταφῆτε μαζὺ μ' αὐτὸν κατὰ τὸ βάπτισμα»¹⁹¹. Εἶναι δὲ τὸ βάπτισμα σὰν καθαρτικὸν φάρμακον, τὸ ὁποῖον καθαρίζει τὴν ψυχὴν ἀπὸ τὴν βρωμιάν πού τῆς ἐδημιούργησε τὸ σαρκικὸν φρόνημα, σύμ-

---

πτῆρα ὅπου ἐγένετο ἡ στροφή) καὶ ἀπὸ ἐκεῖ ἀρχίζε πάλιν νὰ τρέχη πρὸς τὴν ἀντίθετον κατεύθυνσιν, πρὸς τὴν ἀφετηρίαν ἢ ὅποια ἐγένετο τέρμα. Εἰς τὴν στροφήν δὲ ὡς ἦτο ἐπόμενον ἐγένετο κάποια καθυστέρησις, μέχρις ὅτου ὁ ἀθλητῆς εὔρη τὸν ταχὺν ρυθμὸν του.

191. Κολ. 2, 11 - 12.

ὅτι «Πλυνεῖς με, καὶ ὑπὲρ χιόνα λευκανθήσομαι). Διὰ τοῦτο οὐχὶ Ἰουδαϊκῶς ἐφ' ἐκάστῳ μολύσματι ἀπολουόμεθα, ἀλλ' ἐν οἴδαμεν τὸ σωτήριον βάπτισμα, ἐπειδὴ εἰς ἐστὶν ὁ ὑπὲρ τοῦ κόσμου θάνατος, καὶ μία ἢ ἐκ νεκρῶν ἐξανάστασις, ὧν τύπος 5 ἐστὶ τὸ βάπτισμα. Τούτου χάριν ὁ τὴν ζωὴν ἡμῶν οἰκονομῶν Κύριος τὴν τοῦ βαπτίσματος ἡμῖν ἔθετο διαθήκη, θανάτου τύπον καὶ ζωῆς περιέχουσαν· τὴν μὲν τοῦ θανάτου εἰκόνα τοῦ ὕδατος ἐκπληροῦντος, τὸν δὲ τῆς ζωῆς ἀρραβῶνα παρεχομένου τοῦ Πνεύματος. Ὡστε σαφὲς ἡμῖν ἐντεῦθεν γέγονε τὸ ζητού-
 10 μενον, διὰ τί τῷ Πνεύματι τὸ ὕδωρ συμπαραελήφθη. Ὅτι δύο σκοπῶν ἐν τῷ βαπτίσματι προκειμένων, καταργῆσαι μὲν τὸ σῶμα τῆς ἁμαρτίας, τοῦ μηκέτι αὐτὸ καρποφορεῖν τῷ θανάτῳ, ζῆν δὲ τῷ Πνεύματι καὶ τὸν καρπὸν ἔχειν ἐν ἁγιασμῷ, τὸ μὲν ὕδωρ, τοῦ θανάτου τὴν εἰκόνα παρέχει, ὥσπερ ἐν ταφῇ τὸ σῶμα
 15 παραδεχόμενον, τὸ δὲ Πνεῦμα τὴν ζωοποιὸν ἐνίησι δύναμιν, ἀπὸ τῆς κατὰ τὴν ἁμαρτίαν νεκρότητος εἰς τὴν ἐξ ἀρχῆς ζωὴν τὰς ψυχὰς ἡμῶν ἀνακαινίζον. Τοῦτο οὖν ἐστὶ τὸ ἄνωθεν γεννηθῆναι ἐξ ὕδατος καὶ Πνεύματος, ὡς τῆς μὲν νεκρώσεως ἐν τῷ ὕδατι τελουμένης, τῆς δὲ ζωῆς ἡμῶν ἐνεργουμένης διὰ τοῦ
 20 Πνεύματος. Ἐν τρισὶν οὖν καταδύσει, καὶ ἰσαριθμοῖς ταῖς ἐπικλήσεσι, τὸ μέγα μυστήριον τοῦ βαπτίσματος τελειοῦται, ἵνα καὶ ὁ τοῦ θανάτου τύπος ἐξεικονισθῆ, καὶ τῇ παραδόσει τῆς θεογνωσίας τὰς ψυχὰς φωτισθῶσιν οἱ βαπτιζόμενοι. Ὡστε εἴ τίς ἐστὶν ἐν τῷ ὕδατι χάρις, οὐκ ἐκ τῆς φύσεώς ἐστὶ τοῦ ὕδα-
 25 τος, ἀλλ' ἐκ τῆς τοῦ Πνεύματος παρουσίας. Οὐ γάρ ἐστὶ τὸ βάπτισμα ῥύπου σαρκὸς ἀπόθεσις, ἀλλὰ συνειδήσεως ἀγαθῆς ἐπερώτημα εἰς Θεόν. Πρὸς οὖν τὸν ἐξ ἀναστάσεως βίον καταρ-

φωνα μὲ τὸ τῆς Γραφῆς: «θά μὲ πλύνῃς καὶ θά γίνω πιὸ λευκὸς καὶ ἀπὸ τὸ χιόνι»¹⁹². Δι' αὐτὸ καὶ δὲν νιπτόμεθα κατὰ ἰουδαϊκὸν τρόπον μετὰ ἀπὸ κάθε μόλυσμα, ἀλλὰ γνωρίζομεν ἓνα μόνον σωτηριῶδες βάπτισμα, διότι ἓνας εἶναι καὶ ὁ διὰ τὴν σωτηρίαν τοῦ κόσμου θάνατος καὶ μία ἢ ἐκ τῶν νεκρῶν ἀνάστασις, τῶν ὁποίων τὸ βάπτισμα ἀποτελεῖ τύπον. Δι' αὐτὸν τὸν λόγον ὁ Κύριος ποὺ φροντίζει διὰ τὴν ζωὴν μας μᾶς ἄφησεν ὡς διαθήκην τὸ βάπτισμα, τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ τύπον καὶ τοῦ θανάτου καὶ τῆς ζωῆς. Καὶ τὴν μὲν εἰκόνα τοῦ θανάτου τὴν διαζωγραφεῖ τὸ ὕδωρ ποὺ μᾶς καλύπτει, τὸν ἄρραβῶνα δὲ τῆς ζωῆς μᾶς τὸν προσφέρει τὸ ἅγιον Πνεῦμα. Νομίζω λοιπὸν ὅτι ἀπ' αὐτὰ ἔγινε σαφὲς αὐτὸ ποὺ ἐζητούσαμεν, διατὶ δηλαδὴ συνεδέθη τὸ ὕδωρ μὲ τὸ Πνεῦμα. Ἐπειδὴ τὸ βάπτισμα ἔχει ἐμπρὸς τοῦ δύο σκοποῦς, ἀφ' ἑνὸς νὰ καταργήσῃ τὸ ἁμαρτωλὸν σῶμα, ὥστε νὰ μὴ δίδῃ πλέον τροφήν εἰς τὸν θάνατον, ἀφ' ἑτέρου δὲ νὰ ζῆ εἰς τὴν ἀτμόσφαιραν τοῦ Πνεύματος καὶ νὰ παράγῃ ἁγίους καρπούς, τὸ μὲν ὕδωρ προσφέρει τὴν εἰκόνα τοῦ θανάτου, μὲ τὸ νὰ δέχεται ἐντὸς τοῦ τὸ σῶμα σὰν νὰ τὸ θάπτῃ, τὸ δὲ Πνεῦμα ἐγχείει τὴν ζωοποιὸν δύναμιν καὶ ἀπὸ τὴν κατάστασιν τῆς πνευματικῆς ἀπονεκρώσεως ἀνακαινίζει τὰς ψυχὰς μας εἰς τὴν μορφήν τῆς ἀρχεγόνου ζωῆς. Αὐτὸ λοιπὸν σημαίνει τὸ νὰ ἀναγεννηθοῦμεν μὲ τὸ ὕδωρ καὶ τὸ Πνεῦμα¹⁹³. ὅτι δηλαδὴ ἡ μὲν νέκρωσις ἐπιτελεῖται μέσα εἰς τὸ ὕδωρ, ἡ νέα δὲ ζωὴ μας ἐνεργεῖται διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Μὲ τρεῖς λοιπὸν καταδύσεις καὶ ἰσαριθμοὺς ἐπικλήσεις τελειοῦται τὸ μέγα μυστήριον τοῦ βαπτίσματος. Ἔτσι καὶ ὁ τύπος τοῦ θανάτου ἐξεικονίζεται καὶ μὲ τὴν χορήγησιν τῆς θεογνωσίας φωτίζονται αἱ ψυχαὶ τῶν βαπτιζομένων. Ὡστε, ἂν ὑπάρχῃ κάποια χάρις εἰς τὸ ὕδωρ, αὐτὸ δὲν ὀφείλεται εἰς τὴν φύσιν τοῦ ὕδατος, ἀλλ' εἰς τὴν παρουσίαν τοῦ Πνεύματος. Δὲν εἶναι δηλαδὴ τὸ βάπτισμα ἀπομάκρυνσις τοῦ σωματικοῦ ρύπου, ἀλλ' ἀφιέρωσις ἀγαθῆς συνειδήσεως εἰς τὸν Θεόν¹⁹⁴. Ἐπειδὴ μᾶς

194. Α' Πέτρ. 3, 21.

τίζων ἡμᾶς ὁ Κύριος, τὴν εὐαγγελικὴν πᾶσαν ἐκτίθεται πολι-
 τείαν, τὸ ἀόρητον, τὸ ἀνεξίκακον, τὸ φιληδονίας ἀρρύπτωτον,
 τὸ ἀφιλάργυρον τοῦ τρόπου νομοθετῶν ὥστε ἄπερ ὁ αἰὼν ἐκεῖ-
 νος κατὰ τὴν φύσιν κέκτηται, ταῦτα προλαβόντας ἡμᾶς ἐκ
 5 προαιρέσεως κατορθοῦν. Εἰ τοίνυν τις ὀργιζόμενος εἶποι τὸ
 Εὐαγγέλιον εἶναι τοῦ ἐξ ἀναστάσεως βίου προδιατύπωσιν, οὐκ
 ἂν μοι δοκεῖ τοῦ προσήκοντος ἁμαρτεῖν. Ἐπὶ οὖν τὸν σκοπὸν
 ἐπανέλθωμεν.

36. Διὰ Πνεύματος ἁγίου ἢ εἰς παράδεισον ἀποκατάστασις,
 10 ἢ εἰς βασιλείαν οὐρανῶν ἄνοδος, ἢ εἰς υἱοθεσίαν ἐπάνοδος, ἢ
 παρηρησία τοῦ καλεῖν ἑαυτῶν Πατέρα τὸν Θεόν, κοινωνὸν γε-
 νέσθαι τῆς χάριτος τοῦ Χριστοῦ, τέκνον φωτὸς χρηματίζειν,
 δόξης αἰδίου μετέχειν, καὶ ἀπαξιαπλῶς ἐν παντὶ πληρῶματι
 εὐλογίας γενέσθαι, ἐν τε τῷ αἰῶνι τούτῳ, καὶ ἐν τῷ μέλλοντι,
 15 τῶν ἐν ἐπαγγελίαις ἀποκειμένων ἡμῖν ἀγαθῶν, ὧν διὰ πίστεως
 ἀπεκδεχόμεθα τὴν ἀπόλαυσιν, ὡς ἤδη παρόντων, τὴν χάριν
 ἐνοπτριζόμενοι. Εἰ γὰρ ὁ ἄρραβὼν τοιοῦτος, ἡλίκον τὸ τέλειον;
 καὶ εἰ ἡ ἀπαρχὴ τοσαύτη, τίς ἢ τοῦ ὄλου πλήρωσις; Ἐτι κάκει-
 θεν τῆς ἀπὸ τοῦ Πνεύματος χάριτος πρὸς τὸ ἐν ὕδατι βάπτισμα,
 20 γνῶριμον τὸ διάφορον· ὅτι Ἰωάννης μὲν ἐβάπτισεν ἐν ὕδατι
 εἰς μετάνοιαν, ὁ δὲ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ἐν τῷ Πνεύ-
 ματι τῷ ἁγίῳ. «Ἐγὼ μὲν γὰρ ὑμᾶς, φησί, βαπτίζω ἐν ὕδατι
 εἰς μετάνοιαν· ὁ δὲ ὀπίσω μου ἐρχόμενος, ἰσχυρότερός μου
 ἐστίν· οὐδ' οὐκ εἰμὶ ἰκανὸς τὰ ὑποδήματα βαστάσαι· αὐτὸς ὑμᾶς
 25 βαπτίσει ἐν Πνεύματι ἁγίῳ καὶ πυρί»· τὸ τοῦ πυρὸς βάπτισμα

195. Ὁ μελλοντικὸς αἰὼν, ἢ βασιλεία τοῦ Θεοῦ.

196. Ἄρραβων· χρηματικὴ προκαταβολὴ πρὸς ἐπισημοποίησιν τῆς ἀγορᾶς καὶ πωλήσεως, ἐνέχυρον, κοινῶς καπάρων. Κατὰ τὸν Παῦλον αἱ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ δωρεαὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἀποτελοῦν μέρος μόνον τῶν

καταρτίζει λοιπόν ὁ Κύριος διὰ τὸν βίον τῆς ἀναστάσεως, ἐκθέτει ὅλην τὴν κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον ζωὴν καὶ νομοθετεῖ τὴν ἀπουσίαν ὀργῆς, τὴν ἀνεξικακίαν, τὴν καθαρότητα ἀπὸ τὰς ἡδονὰς καὶ τὴν ἀφιλαργυρίαν, ὥστε ἐκεῖνα ποῦ ὁ αἰὼν ἐκεῖνος ¹⁹⁵ τὰ ἔχει ἐκ φύσεως νὰ προλάβωμεν ἑμεῖς καὶ νὰ τὰ κατορθώσωμεν ἐκ προαιρέσεως. Ἄν λοιπὸν κανεὶς ἐξοργισθῆ καὶ εἰπῆ ὅτι ἡ κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον ζωὴ εἶναι προδιατύπωσις τοῦ μετὰ τὴν ἀνάστασιν βίου, νομίζω ὅτι δὲν θὰ κἀνη λάθος. Ἄς ἐπανέλθωμεν ὁμως εἰς τὸν σκοπὸν.

36. Διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐπιτυγχάνεται ἡ ἀποκατάστασις εἰς τὸν παράδεισον, ἡ ἀνοδος εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, ἡ ἐπανάκτησις τῆς υἰοθεσίας, τὸ θάρρος νὰ ὀνομαζώμεν τὸν Θεὸν Πατέρα μας, τὸ νὰ γίνωμεν μέτοχοι τῆς χάριτος τοῦ Χριστοῦ, νὰ ἀποβῶμεν τέκνα φωτός, νὰ μετέχωμεν τῆς αἰωνίου δόξης καὶ γενικῶς νὰ ἀπολαμβάνωμεν τὸ σύνολον τῶν εὐλογιῶν καὶ κατὰ τὴν παροῦσαν ζωὴν καὶ κατὰ τὴν μέλλουσαν. Ἔτσι τὴν χάριν τῶν ἀγαθῶν ποῦ ὡς ὑποσχέσεις μόνον μᾶς ἔχουν δοθῆ καὶ ποῦ πιστεύομεν ὅτι θὰ τὰ ἀπολαύσωμεν τὴν βλέπομεν σάν εἰς καθρέπτην, σάν νὰ εἶναι ἤδη παρόντα. Ἄν δὲ ὁ ἄρραβὼν ¹⁹⁶ εἶναι τόσον μεγάλος, πόσον μεγάλο θὰ εἶναι τὸ πλήρες; Καὶ ἂν ἡ ἀπαρχὴ εἶναι τόσον μεγάλη, πόσον μεγάλη θὰ εἶναι ἡ ὀλοκλήρωσις; Ἐπὶ πλέον ἡ διαφορὰ τῆς χάριτος τοῦ Πνεύματος πρὸς τὸ ἀπλοῦν βάπτισμα τοῦ ὕδατος εἶναι γνωστὴ ἀπὸ τὸ ἔξῃς· ἀπὸ τὸ ὅτι ὁ μὲν Ἰωάννης ἐπετέλει εἰς τὸ ὕδωρ βάπτισμα μετανοίας, ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ὁμως ἐβάπτιζεν εἰς τὸ ἅγιον Πνεῦμα. Διότι λέγει ὁ Ἰωάννης· «ἐγὼ μὲν σᾶς βαπτίζω εἰς τὸ ὕδωρ διὰ νὰ μετανοήσετε· αὐτὸς ὁμως ποῦ ἔρχεται πίσω μου εἶναι ἰσχυρότερός μου καὶ δὲν εἶμαι ἱκανὸς οὔτε τὰ ὑποδήματά του νὰ κρατήσω· αὐτὸς θὰ σᾶς βαπτίση μὲ ἅγιον Πνεῦμα καὶ μὲ πῦρ» ¹⁹⁷. Μὲ

ἀγαθῶν ποῦ θὰ ἀπολαύσωμεν ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐγγύησιν συγχρόνως δι' αὐτά. Βλ. Β' Κορ. 1, 22· 5, 5· Ἐφ. 1, 14.

197. Μάτθ. 3, 11.

τὴν ἐν τῇ κρίσει δοκιμασίαν λέγων, καθά φησιν ὁ ἀπόστολος·
 «Ἐκάστου τὸ ἔργον ὁποῖόν ἐστι, τὸ πῦρ αὐτὸ δοκιμάσει». Καὶ
 πάλιν· «Ἡ γὰρ ἡμέρα δηλώσει, ὅτι ἐν πυρὶ ἀποκαλύπτεται».
 Ἦδη δέ τινες ἐν τοῖς ὑπὲρ εὐσεβείας ἀγῶσιν, ἀληθεία καὶ
 5 οὐδὲ μιμῆσει τὸν ὑπὲρ Χριστοῦ θάνατον ὑποστάντες, οὐδὲν τῶν
 ἐκ τοῦ ὕδατος συμβόλων εἰς τὴν σωτηρίαν ἐπεδεήθησαν, ἐν
 τῷ ἰδίῳ αἵματι βαπτισθέντες. Καὶ οὐκ ἀθετῶν τὸ ἐν τῷ ὕδατι
 βάπτισμα; ταῦτα λέγω, ἀλλὰ τοὺς λογισμοὺς καθαιρῶν τῶν
 ἐπαιρομένων κατὰ τοῦ Πνεύματος, καὶ μὴ γινόντων τὰ ἄμικτα,
 10 καὶ παρῖσαζόντων τὰ ἀσυνείκαστα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΣ'

Ὅτι ἀχώριστον ἐπὶ πάσης ἐννοίας, Πατρὸς καὶ Υἱοῦ τὸ ἅγιον
 Πνεῦμα, ἐπὶ τε τῆς τῶν νοητῶν δημιουργίας, καὶ ἐπὶ τῆς τῶν
 ἀνθρώπων οἰκονομίας, καὶ ἐπὶ τῆς προσδοκωμένης κρίσεως.

37. Ἐπὶ οὖν τὸ ἐξ ἀρχῆς ἐπανίωμεν, ὅπως ἐν πᾶσιν ἀχώριστόν
 15 ἐστὶ καὶ ἀδιάστατον παντελῶς Πατρὸς καὶ Υἱοῦ τὸ ἅγιον Πνεῦ-
 μα. Ἐν τῷ περὶ τοῦ χαρίσματος τῶν γλωσσῶν τόπῳ, Κοριν-
 θίοις ἐπιστέλλων ὁ Παῦλος· «Ἐὰν πάντες, φησί, προφητεύητε,
 εἰσέλθῃ δέ τις ἄπιστος ἢ ἰδιώτης, ἐλέγχεται ὑπὸ πάντων, ἀνα-
 κρίνεται ὑπὸ πάντων, τὰ κροῦτὰ τῆς καρδίας αὐτοῦ φανερὰ
 20 γίνεται καὶ οὕτω πεσὼν ἐπὶ πρόσωπον προσκυνήσει τῷ Θεῷ,
 ἀπαγγέλλων, ὅτι ὁ Θεὸς ὄντως ἐν ὑμῖν ἐστίν». Εἰ τοίνυν ἐκ

198. Α' Κορ. 3, 13.

199. Σαφειστάτη μαρτυρία τοῦ Βασιλείου περὶ τοῦ κρατοῦντος ἀνεκα-
 θεν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ φρονήματος ὅτι τὸ μαρτύριον ἀποτελεῖ ἐν εἶδος βαπτί-
 σματος, τὸ βάπτισμα τοῦ μαρτυρίου ἢ τοῦ αἵματος ὡς ἐχαρακτηρίσθη.

τὸ βάπτισμα δὲ τοῦ πυρὸς ἐννοεῖ τὴν κατὰ τὴν δευτέραν παρουσίαν δοκιμασίαν, ὅπως λέγει ὁ ἀπόστολος· «τί εἶδους εἶναι τοῦ καθενὸς τὸ ἔργον θὰ τὸ δοκιμάσῃ τὸ πῦρ»· καὶ πάλιν· «θὰ τὸ φανερώσῃ ἐκείνη ἡ ἡμέρα, διότι ἡ φανέρωσις θὰ γίνῃ μὲ τὸ πῦρ»¹⁹⁸. Ἦδη δὲ ὠρισμένοι κατὰ τοὺς ὑπὲρ τῆς εὐσεβείας ἀγῶνας, ἐπειδὴ ὑπέστησαν τὸν θάνατον τοῦ Χριστοῦ εἰς τὴν πραγματικότητα καὶ ὄχι ὡς μίμησιν, δὲν ἐχρειάσθησαν διὰ νὰ σωθοῦν τὸν συμβολισμόν τοῦ ὕδατος, ἀφοῦ ἐβαπτίσθησαν μέσα εἰς τὸ ἴδιο τους τὸ αἷμα¹⁹⁹. Καὶ αὐτὰ τὰ λέγω ὄχι διὰ νὰ μειώσω τὸ διὰ τοῦ ὕδατος βάπτισμα, ἀλλὰ διὰ νὰ ταπεινώσω τὴν σκέψιν αὐτῶν ποὺ ἐξεγείρονται κατὰ τοῦ Πνεύματος καὶ ἀναμειγνύουν αὐτὰ ποὺ δὲν ἀναμειγνύονται καὶ παραλληλίζουν αὐτὰ ποὺ δὲν ὁμοιάζουν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΣ΄

Ἐκαστὸν ἐπισημαστέον εἶναι ἀχώριστον τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ τὸ ἅγιον Πνεῦμα καὶ εἰς τὴν δημιουργίαν τοῦ πνευματικοῦ κόσμου καὶ εἰς τὸ σωτηριῶδες περὶ τῶν ἀνθρώπων σχέδιον καὶ εἰς τὴν ἀναμενομένην κρίσιν.

37. Ἐὰν ἐπιστρέψωμεν λοιπὸν εἰς τὸ ἀρχικὸν θέμα, πῶς δηλαδὴ τὸ ἅγιον Πνεῦμα εἶναι καθ' ὅλα ἀχώριστον καὶ ἀπολύτως τίποτε δὲν τὸ ξεχωρίζει ἀπὸ τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱόν. Εἰς τὸ μέρος ὅπου ὁ Παῦλος, ἀπευθυνόμενος πρὸς τοὺς Κορινθίους, κάμνει λόγον περὶ τοῦ χαρίσματος τῶν γλωσσῶν, λέγει· «ἐὰν προφητεύετε ὅλοι καὶ εἰσέλθῃ κάποιος ἄπιστος ἢ ἀπλοϊκός, τότε αὐτὸς ἐλέγχεται ἀπὸ ὅλους, ἐξετάζεται ἀπὸ ὅλους, καὶ ἔτσι τὰ κρυφὰ τῆς καρδίας του φανερῶνται. Καὶ τότε θὰ πέσῃ κάτω μὲ τὸ πρόσωπον καὶ θὰ προσκυνήσῃ τὸν Θεὸν καὶ θὰ εἰπῇ ὅτι πράγματι ὁ Θεὸς εἶναι μεταξύ σας»²⁰⁰.

¹⁹⁸ Ἐπιστεύετο ὅτι μόνον τὸ ἐν λόγῳ βάπτισμα ἦτο ἱκανὸν νὰ ἀντικαταστήσῃ τὸ μυστηριακὸν βάπτισμα.

²⁰⁰ Α' Κορ. 14, 24 - 25.

τῆς προφητείας, τῆς κατὰ τὴν διαίρεσιν τῶν χαρισμάτων τοῦ
 Πνεύματος ἐνεργουμένης, ἐπιγινώσκειται ὁ Θεὸς ἐν τοῖς προ-
 φήταις εἶναι, βουλευσάσθωσαν οὗτοι ποίαν χώραν ἀποδώσουσι
 τῷ Πνεύματι τῷ ἁγίῳ· πότερον μετὰ Θεοῦ τάσσειν, ἢ πρὸς τὴν
 5 κτίσιν ἐξωθεῖν δικαιότερον; Καὶ τὸ πρὸς Σάπφειραν ὑπὸ Πέ-
 τρου «Τί ὅτι συνεφωνήθη ὑμῖν πειράσαι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον;
 οὐκ ἐφεύσασθε ἀνθρώποις, ἀλλὰ Θεῷ», δείκνυσιν ὅτι τὰ αὐτὰ
 εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον καὶ εἰς Θεόν ἐστιν τὰ ἁμαρτήματα.
 Καὶ οὕτω δ' ἂν τὸ συναφές καὶ ἀδιαίρετον κατὰ πᾶσαν ἐνέρ-
 10 γειαν, ἀπὸ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ, τοῦ Πνεύματος διδαχθείης. Ἐν-
 εργοῦντος τοῦ Θεοῦ τὰς διαιρέσεις τῶν ἐνεργημάτων, καὶ τοῦ
 Κυρίου τὰς διαιρέσεις τῶν διακονιῶν, συμπάρεστι τὸ ἅγιον
 Πνεῦμα, τὴν διανομὴν τῶν χαρισμάτων πρὸς τὴν ἀξίαν ἐκάστου
 αὐτεξουσίως οἰκονομοῦν. «Διαιρέσεις γάρ, φησί, χαρισμάτων
 15 εἰσί, τὸ δὲ αὐτὸ Πνεῦμα. Καὶ διαιρέσεις διακονιῶν εἰσίν, ὁ δὲ
 αὐτὸς Κύριος. Καὶ διαιρέσεις ἐνεργημάτων εἰσίν, ὁ δὲ αὐτὸς
 Θεός, ὁ ἐνεργῶν τὰ πάντα ἐν πᾶσι». «Ταῦτα δὲ πάντα, φησὶν,
 ἐνεργεῖ τὸ ἐν καὶ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα, διαιροῦν ἰδίᾳ ἐκάστῳ, κα-
 θὼς βούλεται». Οὐ μὴν ἐπειδὴ πρῶτον ἐνταῦθα τοῦ Πνεύματος
 20 ὁ ἀπόστολος ἐπεμνήσθη, καὶ δεύτερον τοῦ Υἱοῦ, καὶ τρίτον τοῦ
 Θεοῦ καὶ Πατρὸς, ἤδη χρὴ καθόλου νομίζειν ἀντεστράφθαι τὴν
 τάξιν. Ἐκ τῆς ἡμετέρας σχέσεως τὴν ἀρχὴν ἔλαβεν· ἐπει-
 δὴ ὑποδεχόμενοι τὰ δῶρα, πρῶτον ἐντυγχάνομεν τῷ διανέμον-
 τι, εἶτα ἐννοοῦμεν τὸν ἀποστείλαντα, εἶτα ἀνάγομεν τὴν ἐνθύ-
 25 μνησιν ἐπὶ τὴν πηγὴν καὶ αἰτίαν τῶν ἀγαθῶν.

38. Μάθοις δ' ἂν τὴν πρὸς Πατέρα καὶ Υἱὸν τοῦ Πνεύματος
 κοινωνίαν καὶ ἐκ τῶν δημιουργημάτων τῶν ἐξ ἀρχῆς. Αἱ γὰρ

Ἄν λοιπὸν ἀπὸ τὴν προφητείαν, ἢ ὁποία ἐνεργεῖται ὡς ἓνα ἐπὶ μέρους μόνον χάρισμα τοῦ Πνεύματος, ὁδηγῆται κανεὶς εἰς τὸ νὰ ἀναγνωρίσῃ ὅτι εἰς τοὺς προφήτας εὐρίσκεται ὁ Θεός, ὡς σκεφθοῦν αὐτοὶ ποίαν θέσιν θὰ δώσουν εἰς τὸ ἅγιον Πνεῦμα. Τί ἀπὸ τὰ δύο εἶναι ὀρθότερον· νὰ τὸ τοποθετήσωμεν μαζὺ μὲ τὸν Θεὸν ἢ νὰ τὸ θεωρήσωμεν ὡς κτίσμα; Καὶ τὸ λεχθὲν ἐπίσης ἀπὸ τὸν Πέτρον πρὸς τὴν Σάπφειραν· «Διατί συνεφωνήσατε νὰ ἐκπειράσετε τὸ ἅγιον Πνεῦμα; Δὲν εἶπατε ψέμματα εἰς ἀνθρώπους, ἀλλ' εἰς τὸν Θεόν»²⁰¹, δείχνει ὅτι ἁμαρτήματα ποὺ διαπράσσονται εἰς βᾶρος τοῦ ἁγίου Πνεύματος εἶναι σὰν νὰ διαπράσσωνται εἰς βᾶρος τοῦ Θεοῦ. Καὶ ἔτσι ἡμπορεῖς νὰ μάθῃς ὅτι τὸ ἅγιον Πνεῦμα συνάπτεται εἰς πᾶσαν ἐνεργειαν πρὸς τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν καὶ εἶναι ἀδιαίρετον. Ὅταν διαιρῆ ὁ Θεὸς τὰ ἐνεργήματα καὶ ὁ Κύριος τὰς διακονίας, συμπαρίσταται καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα, τὸ ὁποῖον ρυθμίζει τὴν διανομὴν τῶν χαρισμάτων αὐτεξουσίως, ἀναλόγως πρὸς τὴν ἀξίαν τοῦ καθενός. Διότι λέγει· «ὑπάρχουν διάφορα χάρισματα, τὸ Πνεῦμα ὅμως εἶναι τὸ ἴδιο εἰς ὅλα. Καὶ ὑπάρχουν διάφοροι διακονίαι ποὺ τὰς χορηγεῖ ὁ αὐτὸς Κύριος. Ὑπάρχουν ἐπίσης διάφορα εἶδη ἐνεργειῶν, ὁ Θεὸς ὅμως ποὺ τὰς παρέχει εἶναι ὁ ἴδιος, αὐτὸς ποὺ ἐνεργεῖ ὅλα εἰς ὅλους»²⁰². «Αὐτὰ δὲ ὅλα, λέγει, τὰ ἐνεργεῖ τὸ ἓνα καὶ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα καὶ διανέμει εἰς τὸν καθένα ξεχωριστά, ὅπως αὐτὸ θέλει»²⁰³. Βεβαίως ἐπειδὴ ὁ ἀπόστολος ἀνεφέρθη ἐδῶ πρῶτον εἰς τὸ Πνεῦμα καὶ δεῦτερον εἰς τὸν Υἱὸν καὶ τρίτον εἰς τὸν Θεὸν καὶ Πατέρα, δὲν πρέπει νὰ νομισθῆ ὅτι ἀντεστράφη ἡ τάξις. Διότι αὐτὸ τὸ ἐπῆρε ἀπὸ τὰς ἰδικὰς μας σχέσεις· ὅταν δηλαδὴ δεχθοῦμεν δῶρα, πρῶτον συναντῶμεν αὐτὸν ποὺ τὰ μοιράζει, μετὰ σκεπτόμεθα αὐτὸν ποὺ τὰ ἔστειλε καὶ κατόπιν ἐνθυμούμεθα καὶ τὴν πηγὴν καὶ αἰτίαν τῶν ἀγαθῶν.

38. Ἡμπορεῖς δὲ νὰ μάθῃς τὴν κοινωνίαν τοῦ ἁγίου Πνεύματος πρὸς τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν καὶ ἀπὸ τὰ δημιουργήματα

203. Α' Κορ. 12, 11.

καθαροὶ καὶ νοεραὶ καὶ ὑπερκόσμιοι δυνάμεις ἅγιοι καὶ εἰσι
καὶ ὀνομάζονται, ἐκ τῆς παρὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐνδοθείσης
χάριτος τὸν ἁγιασμὸν κεκτημένοι. Ὡστε ἀποσεσιώπηται μὲν
ὁ τρόπος τῆς κτίσεως τῶν οὐρανίων δυνάμεων· ἀπὸ γὰρ τῶν
5 αἰσθητῶν μόνον, τὸν δημιουργὸν ἡμῖν ὁ τὴν κοσμογονίαν συγ-
γραφέμενος ἀπεκάλυψε. Σὺ δέ, ἔχων δύναμιν ἐκ τῶν ὄρατῶν
ἀναλογίζεσθαι τὰ ἀόρατα, δόξαζε τὸν ποιητὴν ἐν ᾧ ἐκτίσθη τὰ
πάντα, εἴτε ὄρατά, εἴτε ἀόρατα, εἴτε ἀρχαί, εἴτε ἐξουσίαι,
εἴτε δυνάμεις, εἴτε θρόνοι, εἴτε κυριότητες, καὶ εἰ τινὲς εἰσιν
10 ἕτεροι λογικαὶ φύσεις, ἀκατονόμαστοι. Ἐν δὲ τῇ τούτων κτί-
σει ἐνόησόν μοι τὴν προκαταρκτικὴν αἰτίαν τῶν γινομένων,
τὸν Πατέρα, τὴν δημιουργικὴν, τὸν Υἱόν, τὴν τελειωτικὴν, τὸ
Πνεῦμα· ὥστε βουλήματι μὲν τοῦ Πατρὸς τὰ λειτουργικὰ πνεύ-
ματα ὑπάρχειν, ἐνεργεῖα δὲ Υἱοῦ εἰς τὸ εἶναι παράγεσθαι, πα-
15 ρουσία δὲ τοῦ Πνεύματος τελειοῦσθαι. Τελειώσεις δὲ ἀγγέλων,
ἁγιασμός, καὶ ἡ ἐν τούτῳ διαμονή. Καὶ μηδεὶς οἰέσθω με ἢ τρεῖς
εἶναι λέγειν ἀρχικὰς ὑποστάσεις, ἢ ἀτελῆ φάσκειν τοῦ Υἱοῦ
τὴν ἐνέργειαν. Ἀρχὴ γὰρ τῶν ὄντων μία, δι' Υἱοῦ δημιουργοῦσα,
καὶ τελειοῦσα ἐν Πνεύματι. Καὶ οὔτε Πατὴρ, ὁ τὰ πάντα ἐν
20 πᾶσιν ἐνεργῶν, ἀτελῆ ἔχει τὴν ἐνέργειαν, οὔτε Υἱὸς ἑλλιπῆ τὴν
δημιουργίαν, μὴ τελειομένην παρὰ τοῦ Πνεύματος. Οὕτω γὰρ
ἂν οὔτε Πατὴρ προσδεθεῖν Υἱοῦ, μόνῳ τῷ θέλῃν δημιουργῶν·
ἀλλ' ὁμῶς θέλει διὰ Υἱοῦ. Οὕτ' ἂν Υἱὸς συνεργίας προσδεη-
θεῖν, καθ' ὁμοιότητα τοῦ Πατρὸς ἐνεργῶν· ἀλλὰ καὶ Υἱὸς θέλει
25 διὰ τοῦ Πνεύματος τελειοῦν· «Τῷ λόγῳ γὰρ Κυρίου οἱ οὐρανοὶ

204. Εἰδικὴν μελέτην περὶ τοῦ ἁγιασμοῦ τῶν ἀγγέλων ὑπὸ τοῦ ἁγίου Πνεύματος κατὰ τὸν Βασίλειον ἔχει συγγράψει ὁ Α. Heisig, *Der Heilige Geist und die Heiligung der Engel in der Pneumatologie des Basilus von Cäsarea*, ἐν *Zeitschrift für Katholische Theologie* 87(1965) 257-308.

πού έγιναν εἰς τὴν ἀρχὴν. Αἱ καθαρὰι δηλαδὴ καὶ νοεραὶ καὶ ὑπερκόσμιοι ἀγγελικαὶ δυνάμεις εἶναι ἅγιοι καὶ ὀνομάζονται ἅγιοι, ἐπειδὴ ἔχουν ἀποκτήσει τὸν ἁγιασμόν ἀπὸ τὴν χάριν τοῦ ἁγίου Πνεύματος πού ἐδόθη εἰς αὐτάς²⁰¹. Καὶ βεβαίως ἔχει ἀποσιωπηθῆ ὁ τρόπος τῆς κτίσεως τῶν οὐρανίων δυνάμεων, διότι ὁ συγγραφεὺς τῆς δημιουργίας τοῦ κόσμου μᾶς ἐφάνέρωσε τὸν Δημιουργὸν ἀναφερόμενος μόνον εἰς τὰ αἰσθητά. Σὺ ὅμως, πού ἔχεις τὴν δύναμιν ἀπὸ τὰ ὄρατά νὰ ἀναλογίζεσαι τὰ ἀόρατα, δόξαζε τὸν Δημιουργὸν ἀπὸ τὸν ὅποιον ἐδημιουργήθησαν τὰ πάντα, τὰ ὄρατά, τὰ ἀόρατα, αἱ ἀρχαί, αἱ ἐξουσίαι, αἱ δυνάμεις, οἱ θρόνοι, αἱ κυριότητες²⁰⁵ καὶ ὅσαι ἀκόμη λογικαὶ φύσεις ὑπάρχουν, πού δὲν κατονομάζονται. Κατὰ τὴν δημιουργίαν δὲ αὐτῶν νὰ σκεφθῆς ὡς ἀρχικὴν αἰτίαν τῶν δημιουργουμένων τὸν Πατέρα, ὡς δημιουργικὴν τὸν Υἱόν, καὶ ὡς τελειοποιὸν τὸ ἅγιον Πνεῦμα. Αἱ ἐπιτελοῦσαι δηλαδὴ διαφόρους διακονίας ἀγγελικαὶ δυνάμεις ὑπάρχουν μὲν χάρις εἰς τὴν θέλησιν τοῦ Πατρός, ἔρχονται δὲ εἰς τὴν ζωὴν διὰ τῆς ἐνεργείας τοῦ Υἱοῦ, καὶ τελειοποιοῦνται διὰ τῆς παρουσίας τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Τελείωσις δὲ τῶν ἀγγέλων εἶναι ὁ ἁγιασμός καὶ ἡ παραμονὴ εἰς αὐτόν. Καὶ ἄς μὴ νομίση κανεὶς ὅτι εἶμαι ὑποχρεωμένος ἢ νὰ δεχθῶ τρεῖς ἀρχικὰς ὑποστάσεις ἢ ἄλλως νὰ δεχθῶ ὅτι ἡ ἐνέργεια τοῦ Υἱοῦ εἶναι ἀτελής. Διότι ἡ ἀρχὴ τῶν ὄντων εἶναι μία· δημιουργεῖ δὲ διὰ τοῦ Υἱοῦ καὶ τελειοποιεῖ διὰ τοῦ Πνεύματος. Καὶ οὔτε ὁ Πατήρ, ὁ ὅποιος ἐνεργεῖ τὰ πάντα καὶ εἰς τὰ πάντα, ἔχει ἀτελῆ τὴν ἐνέργειαν, οὔτε ὁ Υἱὸς ἔχει ἑλλιπῆ τὴν δημιουργίαν, ἂν δὲν τελειοποιηθῆ ὑπὸ τοῦ Πνεύματος. Διότι ἔτσι θὰ ἠμποροῦσεν ὁ Πατήρ νὰ μὴ ἔχη ἀνάγκην τοῦ Υἱοῦ καὶ νὰ δημιουργῆ μὲ μόνην τὴν θέλησίν του· θέλει ὅμως νὰ δημιουργῆ διὰ τοῦ Υἱοῦ. Οὔτε ὁ Υἱὸς θὰ εἶχεν ἀνάγκην συνεργάτου, ἔαν ἐνεργῆ καθ' ὁμοιότητα τοῦ Πατρός· ἀλλ' ὅμως καὶ ὁ Υἱὸς θέλει νὰ τελειοποιῆ διὰ τοῦ Πνεύματος. Διότι «διὰ τοῦ Λόγου τοῦ Κυρίου ἐστερεώθησαν οἱ

205. Κολ. 1, 16.

ἑστερεώθησαν, καὶ τῷ Πνεύματι τοῦ στόματος αὐτοῦ πᾶσα ἡ δύναμις αὐτῶν». Οὕτε οὖν λόγος, ἀέρος τύπωσις σημαντικὴ, διὰ φωνητικῶν ὀργάνων ἐκφερομένη, οὔτε πνεῦμα, στόματος ἀτμός, ἐκ τῶν ἀναπνευστικῶν μερῶν ἐξωθούμενος, ἀλλὰ Λό-
 5 γος μὲν ὁ πρὸς Θεὸν ὢν ἐν ἀρχῇ, καὶ Θεὸς ὢν, πνεῦμα δὲ στόματος Θεοῦ, «τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὁ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται». Τρία τοίνυν νοεῖς, τὸν προστάσσοντα Κύριον, τὸν δημιουργοῦντα Λόγον, τὸ στερεοῦν Πνεῦμα. Τί δ' ἂν ἄλλο εἶη στερέωσις ἢ ἡ κατὰ τὸν ἁγιασμὸν τελείωσις, τὸ ἀνέν-
 10 δοτον καὶ ἀτρεπτον καὶ παρίως ἐρηρισμένον ἐν ἀγαθῷ τῆς στερεώσεως ἐμφανούσης; Ἁγιασμὸς δὲ οὐκ ἄνευ Πνεύματος. Οὐ γὰρ φύσει ἅγιοι αἱ τῶν οὐρανῶν δυνάμεις· ἢ οὕτω γ' ἂν οὐδεμίαν πρὸς τὸ ἅγιον Πνεῦμα τὴν διαφορὰν ἔχοιεν· ἀλλὰ κατὰ ἀναλογίαν τῆς πρὸς ἀλλήλας ὑπεροχῆς, τοῦ ἁγιασμοῦ τὸ μέ-
 15 τρον παρὰ τοῦ Πνεύματος ἔχουσαι. Ὡς γὰρ ὁ καυτῆρ μετὰ τοῦ πυρὸς νοεῖται, καὶ ἄλλο μέντοι ἢ ὑποκειμένη ὕλη, καὶ ἄλλο τὸ πῦρ, οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν οὐρανίων δυνάμεων, ἡ μὲν οὐσία αὐ-
 τῶν, ἀέριον πνεῦμα, εἰ τύχοι, ἢ πῦρ ἄνυλον, κατὰ τὸ γεγραμ-
 μένον· «Ὁ ποιῶν τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ πνεύματα, καὶ τοὺς
 20 λειτουργοὺς αὐτοῦ πυρὸς φλόγα» διὸ καὶ ἐν τόπῳ εἰσί, καὶ ὄρατοὶ γίνονται, ἐν τῷ εἶδει τῶν οἰκειῶν αὐτῶν σωμάτων τοῖς ἀξίοις ἐμφανιζόμενοι. Ὁ μέντοι ἁγιασμὸς ἐξωθεν ὢν τῆς οὐ-
 σίας, τὴν τελείωσιν αὐτοῖς ἐπάγει διὰ τῆς κοινωνίας τοῦ Πνεύ-
 ματος. Φυλάσσουσι δὲ τὴν ἀξίαν τῇ ἐπιμονῇ τοῦ καλοῦ, ἔχου-

206. Ψαλμ. 32, 6. Βασιλειανὴ ἐρμηνεία τοῦ χωρίου. Λόγος=Υἱός· Πνεῦμα=ἅγιον Πνεῦμα. Βλ. τοῦ αὐτοῦ, Ἑρμηνείαν εἰς 32ον ψαλμόν, 4.

207. Ὁ «λόγος» τοῦ χωρίου δηλαδὴ δὲν εἶναι ἡ ὁμιλία, καὶ «πνεῦμα» δὲν εἶναι ἡ ἀναπνοή, τὸ χνώτον.

208. Ἰω. 1, 1. 209. Ἰω. 15, 26.

210. Καυτῆρ=τὸ καυτῆρι. Μεταλλικὸν ἐργαλεῖον χρησιμεῖον πρὸς

οὐρανοί, καὶ μὲ τὸ Πνεῦμα τοῦ στόματός του ἔστερεώθησαν ὅλαι αἱ οὐράνιαι δυνάμεις»²⁰⁶. Οὐτε λοιπὸν ὁ λόγος σημαίνει μίαν μορφήν ἀέρος, πού ἐκφέρεται μὲ τὰ φωνητικὰ ὄργανα, οὔτε τὸ πνεῦμα εἶναι ὁ ἀτμὸς τοῦ στόματος, ὁ ὁποῖος ὠθεῖται πρὸς τὰ ἔξω ἀπὸ τὸν ἀναπνευστικὸν χῶρον²⁰⁷. Ἀλλὰ Λόγος ὀνομάζεται αὐτὸς πού ὑπάρχει μετὰ τοῦ Θεοῦ ἀπὸ τὴν ἀρχὴν καὶ εἶναι καὶ αὐτὸς Θεός²⁰⁸. Τὸ δὲ πνεῦμα τοῦ στόματος τοῦ Θεοῦ «εἶναι τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, τὸ ὁποῖον ἐκπορεύεται παρὰ τοῦ Πατρὸς»²⁰⁹. Τρία λοιπὸν νὰ ἐννοῆς, τὸν Κύριον πού προστάσσει, τὸν Λόγον πού δημιουργεῖ, τὸ Πνεῦμα πού στερεώνει. Τί ἄλλο δὲ θὰ ἠμποροῦσε νὰ εἶναι ἢ στερέωσις παρὰ ἢ εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ ἁγιασμοῦ τελειοποιήσις; Αὐτὸ ἀκριβῶς φανερώνει τὸ στερέωσις, τὸ ἀνυποχώρητον καὶ ἀμετάβλητον καὶ τὴν παγίαν θεμελίωσιν εἰς τὸ ἀγαθόν. Ὁ ἁγιασμὸς ὅμως δὲν ἐπιτελεῖται ἄνευ τοῦ Πνεύματος. Διότι αἱ ἀγγελικαὶ δυνάμεις δὲν εἶναι ἐκ φύσεως ἅγιοι· ἄλλως δὲν θὰ εἶχαν οὐδεμίαν διαφορὰν ἀπὸ τὸ ἅγιον Πνεῦμα. Ἀναλόγως ὅμως πρὸς τὴν μεταξύ των ὑπεροχὴν ἔχουν καὶ τὸ μέτρον τοῦ ἁγιασμοῦ ὑπὸ τοῦ Πνεύματος. Ὅπως δηλαδὴ ὁ καυτήρ²¹⁰ ἐννοεῖται ὅτι εἶναι μαζὺ μὲ τὸ πῦρ, εἶναι ἄλλο πρᾶγμα ὅμως τὸ ὑλικὸν τοῦ καυτήρος καὶ ἄλλο τὸ πῦρ, ἔτσι καὶ εἰς τὰς ἀγγελικὰς δυνάμεις, ἢ μὲν οὐσία τους εἶναι ἀέριον πνεῦμα ἢ ἴσως ἄυλον πῦρ, σύμφωνα μὲ τὸ γραφικόν· «ὁ ποιῶν τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ πνεύματα καὶ τοὺς λειτουργοὺς αὐτοῦ πυρὸς φλόγα»²¹¹. διὰ τοῦτο καὶ εὐρίσκονται εἰς ἓνα τόπον καὶ γίνονται ὄρατοί μὲ τὸ νὰ ἐμφανίζονται εἰς τοὺς ἀξίους ὑπὸ τὴν μορφήν τῶν ἰδικῶν των σωμάτων. Ὁ ἁγιασμὸς λοιπὸν, ἐνῶ εἶναι ἔξω ἀπὸ τὴν φύσιν των, ἐπιφέρει εἰς αὐτὰς τὴν τελείωσιν μὲ τὴν κοινωνίαν τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Διατηροῦν δὲ αὐτὴν

καυτηρίασιν. Ἀφοῦ ἐρυθροπυρωθῆ τίθεται εἰς ἐπαφὴν πρὸς τὸ μέρος τοῦ σώματος ἐπὶ τοῦ ὁποίου πρόκειται νὰ ἐνεργηθῆ ἢ καυτηρίασις ἢ πρὸς ἄλλον εὔτηκτον μέταλλον.

211. Ψαλμ. 103, 4.

5 *σαι μὲν ἐν προαιρέσει τὸ αὐτεξούσιον, οὐδέποτε δὲ ἐκ τῆς τοῦ
 ὄντως ἀγαθοῦ προσεδρεύεις ἐκπίπτουσαι. Ὡς ἐὰν ὑφέλης τῷ
 λόγῳ τὸ Πνεῦμα, λέλνται μὲν ἀγγέλων χορεῖαι, ἀνήρηται
 δὲ ἀρχαγγέλων ἐπιστασίαι, συγκέχυται δὲ τὰ πάντα, ἀνομοθέ-
 5 *τητος, ἄτακτος, ἀόριστος αὐτῶν ἢ ζωῆ. Πῶς μὲν γὰρ εἴπωσιν
 ἄγγελοι: «Δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῶ», μὴ δυναμωθέντες ὑπὸ τοῦ
 Πνεύματος; «Οὐδεὶς γὰρ δύναται εἰπεῖν Κύριον Ἰησοῦν, εἰ
 μὴ ἐν Πνεύματι ἀγίῳ, καὶ οὐδεὶς ἐν Πνεύματι Θεοῦ λαλῶν,
 λέγει ἀνάθεμα Ἰησοῦν» ὅπερ εἴποι ἂν τὰ πονηρὰ καὶ ἀντικεί-
 10 *μενα πνεύματα, ὧν ἡ ἀπόπτωσις συνίστησι τὸν λόγον, τοῦ αὐτε-
 ξουσίους εἶναι τὰς ἀοράτους δυνάμεις, ἰσορροπῶς ἐχούσας πρὸς
 ἀρετὴν καὶ κακίαν, καὶ διὰ τοῦτο δεομένας τῆς τοῦ Πνεύματος
 βοηθείας. Ἐγὼ καὶ τὸν Γαβριὴλ προλέγειν τὰ μέλλοντα οὐδα-
 μῶς ἄλλως φημί, ἢ τῇ προγνώσει τοῦ Πνεύματος. Διότι ἐν
 15 *τῶν ἐκ τῆς διαιρέσεως τοῦ Πνεύματος χαρισμάτων ἐστὶν ἡ
 προφητεία. Ὁ δὲ τὰ μυστήρια τῆς ὄπτασίας τῷ ἀνδρὶ τῶν ἐπι-
 θυμιῶν ἐπιταχθεὶς διαγγεῖλαι, πόθεν σοφισθεὶς εἶχε διδάσκειν
 τὰ κεκορυμμένα, εἰ μὴ τῷ Πνεύματι τῷ ἀγίῳ; τῆς ἀποκαλύψεως
 τῶν μυστηρίων ἰδίως τῷ Πνεύματι προσηκούσης, κατὰ τὸ
 20 *γεγραμμένον, ὅτι «Ἡμῖν ἀπεκάλυψεν ὁ Θεὸς διὰ τοῦ Πνεύμα-
 τος». Θρόνοι δὲ καὶ κυριότητες, καὶ ἀρχαὶ καὶ ἐξουσίαι, πῶς
 ἂν τὴν μακαρίαν διεξῆγον ζωὴν, εἰ μὴ διὰ παντὸς ἐβλεπον τὸ
 πρόσωπον τοῦ Πατρὸς, τοῦ ἐν οὐρανοῖς. Τὸ δὲ βλέπειν, οὐκ
 ἄνευ τοῦ Πνεύματος. Ὡσπερ γὰρ ἐν νυκτί, ἐὰν ὑφέλης τὸ φῶς
 25 *ἀπὸ τῆς οἰκίας, τυφλαὶ μὲν αἱ ὄψεις, ἀνερέργητοι δὲ καταλεί-
 πονται αἱ δυνάμεις, ἀνεπίγνωστοι δὲ αἱ ἀξίαι, καὶ χρυσοῦ καὶ******

τὴν ἀξίαν διὰ τῆς εἰς τὸ καλὸν ἐπιμονῆς· καὶ εἶναι μὲν ἐλεύθεροι καὶ αὐτεξούσιοι, ποτὲ ὅμως δὲν ἐκπίπτουν ἀπὸ τὸ νὰ ὑπηρετοῦν τὸ ὄντως ἀγαθόν. Ὡστε, ἂν ἀφαιρέσης μὲ τὴν σκέψιν σου τὸ Πνεῦμα, ἀμέσως διαλύονται οἱ χοροὶ τῶν ἀγγέλων, καταστρέφονται αἱ ἐπιστάσεις τῶν ἀρχαγγέλων, καὶ ἐπέρχεται εἰς τὰ πάντα σύγχυσις· ἡ ζωὴ των ἀποβαίνει ἀνομοθέτητος, ἄτακτος, ἄνευ νοήματος. Διότι πῶς θὰ εἶπουν οἱ ἄγγελοι· «δόξα ἐν Ὑψίστοις Θεῶ»²¹² χωρὶς νὰ ἐνδυναμωθοῦν ἀπὸ τὸ Πνεῦμα; Διότι «κάνεις δὲν ἠμπορεῖ νὰ εἰπῇ Κύριον τὸν Ἰησοῦν παρὰ μόνον διὰ τοῦ ἀγίου Πνεύματος, καὶ οὐδεὶς, ὁμιλῶν μὲ Πνεῦμα Θεοῦ, ἠμπορεῖ νὰ ἀναθεματίσῃ τὸν Ἰησοῦν»²¹³. Αὐτὸ θὰ ἠμποροῦσαν νὰ τὸ εἶπουν τὰ πονηρὰ καὶ ἀντιτιθέμενα εἰς τὸν Θεὸν πνεύματα, τῶν ὁποίων ἡ πτώσις ἐπιβεβαιώνει τὸ λεχθέν, ὅτι αἱ ἄορατοι δυνάμεις εἶναι αὐτεξούσιοι, ἰσορροποῦν μεταξὺ ἀρετῆς καὶ κακίας, καὶ ἔχουν διὰ τοῦτο ἀνάγκην τῆς βοήθειας τοῦ Πνεύματος. Ἐγὼ δὲ πιστεύω ὅτι καὶ ὁ ἀρχάγγελος Γαβριήλ προλέγει τὰ μέλλοντα²¹⁴ ὄχι κατ' ἄλλον τρόπον ἀλλὰ διὰ τῆς προγνωστικῆς τοῦ Πνεύματος δυνάμεως. Διότι ἡ προφητεία εἶναι ἓνα ἀπὸ τὰ χαρίσματα ποὺ διανέμει τὸ Πνεῦμα. Ὁ Γαβριήλ δὲ ποὺ διετάχθη νὰ ἀναγγείλῃ εἰς τὸν Δανιήλ, τὸν ἡγαπημένον τοῦ Θεοῦ ἄνθρωπον, τὰ μυστικά τῆς ὀπτασίας²¹⁵, πῶς ἐσοφίσθη καὶ ἠμπόρεσε νὰ ἐξηγήσῃ τὰ κεκρυμμένα, ἂν ὄχι διὰ τῆς τοῦ Πνεύματος ἐμπνεύσεως; Ἡ ἀποκάλυψις τῶν μυστηρίων προσιδιάζει κυρίως εἰς τὸ Πνεῦμα, σύμφωνα μὲ τὸ τῆς Γραφῆς· «εἰς ἐμᾶς τὰ ἀπεκάλυψεν ὁ Θεὸς διὰ τοῦ Πνεύματος»²¹⁶. Οἱ θρόνοι δέ, αἱ κυριότητες, καὶ αἱ ἀρχαὶ καὶ ἐξουσίαι πῶς θὰ ἐζοῦσαν τὴν μακαρίαν ζωὴν, ἐὰν δὲν ἔβλεπαν συνεχῶς τὸ πρόσωπον τοῦ οὐρανοῦ Πατρός²¹⁷; Ἡ θεὰ δὲ αὐτὴ δὲν ἐπιτυγχάνεται χωρὶς τὸ Πνεῦμα. Διότι ὅπως τὴν νύκτα, ἂν ἀφαιρέσης τὸ φῶς ἀπὸ τὴν οἰκίαν, γίνονται ὅλοι τυφλοί, οὔτε ἠμποροῦν νὰ ἐνεργήσουν, καὶ τὰ ἔχοντα ἀξίαν ἀντικείμενα δὲν ἀναγνωρίζονται, δι' αὐτὸ

215. Δαν. 10, 10.

216. Α' Κορ. 2, 10.

217. Ματθ. 18, 10.

σιδήρου ὁμοίως πατουμένων διὰ τὴν ἄγνοιαν, οὕτως ἐπὶ τῆς νοητῆς διακοσμήσεως, ἀμήχανον τὴν ἐνθουσιαστικὴν ἐκείνην διαμείναι ζωὴν, ἄνευ τοῦ Πνεύματος· οὐ μᾶλλον γε ἢ στρατοπέδου τὴν εὐταξίαν, τοῦ ταξιάρχου μὴ παρόντος, ἢ χοροῦ τὴν 5 συμφωνίαν, τοῦ κορυφαίου μὴ συναρμολόζοντος. Πῶς εἶπη τὰ Σεραφίμ, «Ἅγιος, ἅγιος, ἅγιος», μὴ διδαχθέντα παρὰ τοῦ Πνεύματος, ποσάκις ἐστὶν εὐσεβὲς τὴν δοξολογίαν ταύτην ἀναφωνεῖν; Εἴτε οὖν αἰνοῦσι τὸν Θεὸν πάντες οἱ ἄγγελοι αὐτοῦ, καὶ αἰνοῦσι αὐτὸν πᾶσαι αἱ δυνάμεις αὐτοῦ, διὰ τῆς τοῦ Πνεύ- 10 ματος συνεργίας. Εἴτε παρεστήκασιν χίλια χιλιάδες ἀγγέλων, καὶ μύρια μυριάδες λειτουργούντων, ἐν τῇ δυνάμει τοῦ Πνεύματος τὸ οἰκεῖον ἔργον ἀμόμως ἐπιτελοῦσι. Πᾶσαν οὖν τὴν ὑπερουράνιον ἐκείνην καὶ ἄρρητον ἁρμονίαν, ἐν τε τῇ λειτουργίᾳ Θεοῦ, καὶ τῇ πρὸς ἀλλήλας τῶν ὑπερκοσμίων δυνάμεων 15 συμφωνίᾳ, ἀδύνατον φυλαχθῆναι, μὴ τῇ ἐπιστάσει τοῦ Πνεύματος. Οὕτω μὲν οὖν ἐν δημιουργίᾳ πάρεστι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τοῖς οὐκ ἐκ προκοπῆς τελειομένοις, ἀλλ' ἀπ' αὐτῆς τῆς κτίσεως εὐθὺς τελείοις, εἰς τὸν ἀπαρτισμὸν καὶ συμπλήρωσιν τῆς ὑποστάσεως αὐτῶν τὴν παρ' ἑαυτοῦ χάριν συνεισφερόμενον.

20 39. Τὰς δὲ περὶ τὸν ἄνθρωπον οἰκονομίας, τὰς ὑπὸ τοῦ μεγάλου Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ κατὰ τὴν ἀγαθότητα τοῦ Θεοῦ γενομένας, τίς ἀντερεῖ μὴ οὐχὶ διὰ τῆς τοῦ Πνεύματος χάριτος πεπληροῦσθαι; Εἴτε βούλει τὰ παλαιὰ σκοπεῖν, τὰς τῶν πατριαρχῶν εὐλογίας, τὴν ἐκ τῆς νομοθεσίας δεδομέ- 25 νην βοήθειαν, τοὺς τύπους, τὰς προφητείας, τὰ ἐν πολέμοις ἀνδραγαθήματα, τὰ διὰ τῶν δικαίων σημεῖα, εἴτε τὰ περὶ τὴν

καὶ ὁ χρυσὸς καὶ ὁ σίδηρος πατοῦνται ὁμοίως λόγῳ τῆς ἀγνοίας, ἔτσι καὶ εἰς τὴν νοητὴν διακόσμησιν, εἶναι ἀδύνατον νὰ παραμείνη ἡ ὥργανωμένη ἐκείνη ζωὴ χωρὶς τὸ Πνεῦμα. Τὸ ἴδιο συμβαίνει καὶ ὡς πρὸς τὴν ἐντὸς τοῦ στρατοπέδου εὐταξίαν, ὅταν ἀπουσιάζῃ ὁ ταξίαρχος, ἢ ὡς πρὸς τὴν συμφωνίαν μιᾶς χορωδίας, ὅταν δὲν τὴν κατευθύνῃ ὁ χορωδός. Πῶς θὰ ἔλεγαν τὰ Σεραφεῖμ τὸ «ἅγιος, ἅγιος, ἅγιος»²¹⁸, ἔὰν δὲν ἐδιδάσκοντο ἀπὸ τὸ Πνεῦμα, πόσας φορές εἶναι εὐσεβὲς νὰ ἐπαναλαμβάνουν αὐτὴν τὴν δοξολογίαν; Εἴτε λοιπὸν ὑμνοῦν τὸν Θεὸν ὅλοι οἱ ἄγγελοι αὐτοῦ, καὶ τὸν ὑμνοῦν ἀσφαλῶς ὅλοι αἱ οὐράνιοι δυνάμεις αὐτοῦ, τὸ πράττουν μὲ τὴν συνεργίαν τοῦ ἁγίου Πνεύματος· εἴτε ἐπίσης παρίστανται χίλια χιλιάδες ἀγγέλων καὶ μύρια μυριάδες διὰ νὰ τὸν διακονήσουν, ἐπιτελοῦν ἀπόγως τὸ ἔργον των διὰ τῆς δυνάμεως τοῦ Πνεύματος. Ὁλὴ λοιπὸν αὐτὴ ἡ ὑπερουράνιος καὶ ἀνέκφραστος ἁρμονία καὶ εἰς τὴν διακονίαν τοῦ Θεοῦ καὶ εἰς τὴν μεταξὺ τῶν οὐρανίων δυνάμεων συμφωνίαν, εἶναι ἀδύνατον νὰ διατηρηθῇ ἄνευ τῆς ἐπιστάσιος τοῦ Πνεύματος. Ἔτσι λοιπὸν τὸ Πνεῦμα παρίσταται καὶ κατὰ τὴν δημιουργίαν τῶν ἀγγέλων, οἱ ὅποιοι δὲν τελειοποιοῦνται δι' ἠθικῆς προκοπῆς, ἀλλ' εἶναι εὐθύς ἀπὸ τῆς κτίσεώς των τέλειοι, καὶ προσφέρει τὴν χάριν του διὰ νὰ ὀλοκληρώσουν καὶ συμπληρώσουν τὴν ὑπόστασίν των²¹⁹.

39. Ποῖος δὲ ἔμπορεῖ νὰ ἀρνηθῇ ὅτι ὀλοκληρώθησαν μὲ τὴν χάριν τοῦ Πνεύματος αἱ περὶ τοῦ ἀνθρώπου σωτηριώδεις ἐνέργειαι, ποὺ ἐπετελέσθησαν ὑπὸ τοῦ μεγάλου Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐξ αἰτίας τῆς ἀγαθότητος τοῦ Θεοῦ; Εἴτε θέλεις νὰ ἐξετάσῃς τὰ παλαιά, τὰς εὐλογίας τῶν πατριαρχῶν, τὴν βοήθειαν ποὺ ἐδόθη μὲ τὴν χορήγησιν τοῦ Νόμου, τοὺς τύπους, τὰς προφητείας, τὰ ἀνδραγαθήματα εἰς τοὺς πολέμους, τὰ θαύματα τῶν δικαίων, εἴτε ὅλα ὅσα συνέβησαν

219. Βλ. σχετικῶς Ὀλυμπίας Παπαδοπούλου - Τσανανᾶ, Ἡ ἀνθρωπολογία τοῦ Μεγάλου Βασιλείου, Θεσσαλονίκη 1970, σ. 26 ἔ.

ἔνσαρκον τοῦ Κυρίου παρουσίαν οἰκονομηθέντα, διὰ τοῦ Πνεύματος. Πρῶτον μὲν γὰρ αὐτῇ τῇ σαρκὶ τοῦ Κυρίου συνῆν, χρισμα γενόμενον, καὶ ἄχωρίστως παρὸν κατὰ τὸ γεγραμμένον: «Ἐφ' ὃν ἂν ἴδῃς τὸ Πνεῦμα καταβαῖνον, καὶ μένον ἐπ' αὐτόν, 5 οὗτός ἐστιν ὁ Υἱὸς μου ὁ ἀγαπητός». Καί: «Ἰησοῦν τὸν ἀπὸ Ναζαρέτ, ὃν ἔχρισεν ὁ Θεὸς τῷ Πνεύματι τῷ ἁγίῳ». Ἐπειτα πᾶσα ἐνέργεια συμπαρόντος τοῦ Πνεύματος ἐνηργεῖτο. Τοῦτο καὶ ὑπὸ τοῦ διαβόλου πειραζομένῳ παρῆν. «Ἀνήχθη γάρ, φησίν, ὁ Ἰησοῦς ὑπὸ τοῦ Πνεύματος εἰς τὴν ἔρημον, τοῦ πειρα- 10 σθῆναι». Καὶ ἐνεργοῦντι τὰς δυνάμεις ἄχωρίστως συνῆν. «Εἰ γὰρ ἐγώ, φησίν, ἐν Πνεύματι Θεοῦ ἐκβάλλω τὰ δαιμόνια». Καὶ ἐκ νεκρῶν ἀναστάντος οὐκ ἀπελείπετο. Ἀνακαινίζων γὰρ τὸν ἄνθρωπον ὁ Κύριος, καὶ ἦν ἀπώλεσε χάριν ἐκ τοῦ ἐμφυσηματος τοῦ Θεοῦ, ταύτην πάλιν ἀποδίδους ἐμφυσήσας εἰς τὸ πρόσωπον 15 τῶν μαθητῶν, τί φησι; «Λάβετε Πνεῦμα ἅγιον. Ἄν τινων ἀφῆτε τὰς ἁμαρτίας, ἀφίενται· καὶ ἂν τινων κρατῆτε, κεκράτηνται». Ἡ δὲ τῆς Ἐκκλησίας διακόσμησις οὐχὶ σαφῶς καὶ ἀναντιρρητῶς διὰ τοῦ Πνεύματος ἐνεργεῖται; «Αὐτὸς γὰρ ἔδωκε, φησί, τῇ ἐκκλησίᾳ πρῶτον ἀποστόλους, δεύτερον προφήτας, 20 τρίτον διδασκάλους, ἔπειτα δυνάμεις, ἔπειτα χαρίσματα ἰαμάτων, ἀντιλήψεις, κυβερνήσεις, γένη γλωσσῶν». Αὕτη γὰρ ἡ τάξις κατὰ τὴν διαίρεσιν τῶν ἐκ τοῦ Πνεύματος δωρεῶν διατάσσεται.

40. Εὗροι δὲ ἂν τις ἀκριβῶς λογιζόμενος, καὶ ἐπὶ τοῦ καιροῦ 25 τῆς προσδοκωμένης ἐπιφανείας τῆς ἐξ οὐρανῶν τοῦ Κυρίου,

220. Ἰω. 1, 33· Λουκ. 3, 22. 221. Πράξ. 10, 38.

222. Ματθ. 4, 1. 223. Ματθ. 12, 28. 224. Ἰω. 20, 22 - 23.

225. Α' Κορ. 12, 28. Τὴν ὀργάνωσιν ταύτην τῆς Ἐκκλησίας κατὰ τὸ χωρίον τοῦ Παύλου ἐπιτελεῖ γενικῶς ὁ Θεός. «Καὶ οὐς μὲν ἔθετο ὁ Θεὸς ἐν

κατὰ τὴν ἔνσαρκον παρουσίαν τοῦ Κυρίου, ὅλα ἔγιναν διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ἐν πρώτοις ἦτο συνδεδεμένον μετὰ τὴν ἰδίαν τὴν σάρκα τοῦ Κυρίου, ἔγινε χρίσμα αὐτῆς καὶ ἦτο ἀχωρίστως παρόν, σύμφωνα μετὰ τὸ τῆς Γραφῆς: «εἰς ὅποιον ἰδῆς νὰ κατεβαίνη τὸ Πνεῦμα καὶ νὰ μένη εἰς αὐτὸν αὐτὸς εἶναι ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητός»²²⁰, καὶ: «τὸν Ἰησοῦν τὸν Ναζωραῖον τὸν ὅποιον ἔχρισεν ὁ Θεὸς μετὰ τὸ ἅγιον Πνεῦμα»²²¹. Ἐπειτα εἰς κάθε ἐνέργειάν του παρευρίσκετο τὸ Πνεῦμα. Καὶ ὅταν ἀκόμη ἐπειράζετο ὑπὸ τοῦ διαβόλου, τὸ Πνεῦμα ἦτο παρόν. Διότι λέγει ἡ Γραφή: «ὠδηγήθη ὁ Ἰησοῦς ἀπὸ τὸ Πνεῦμα εἰς τὴν ἔρημον διὰ νὰ ὑποβληθῆ εἰς πειρασμούς»²²². Καὶ ὅταν ἐπετέλει τὰ θαύματα ἦτο ἀχωρίστως καὶ ἐκεῖ παρόν: διότι λέγει: «ἀληθῶς ἐγὼ μετὰ τὴν δύναμιν τοῦ Πνεύματος τοῦ Θεοῦ ἐκδιώκω τὰ δαιμόνια»²²³. Καὶ μετὰ τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν δὲν ἀπουσίαζε. Κατὰ τὸν ἀνακαινισμόν δηλαδὴ τοῦ ἀνθρώπου καὶ διὰ νὰ ἀποδώσῃ εἰς αὐτὸν πάλιν τὴν χάριν τὴν ὅποιαν ἔλαβεν ἀπὸ τὸ ἐμφύσημα τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν ἔχασεν, ἀφοῦ ἐνεφύσησεν ὁ Κύριος εἰς τὸ πρόσωπον τῶν μαθητῶν, εἶπε τὰ ἑξῆς: «λάβετε Πνεῦμα ἅγιον. Ἄν συγχωρῆτε τὰς ἁμαρτίας ὠρισμένων, θὰ συγχωροῦνται: ἂν δὲν τὰς συγχωρῆτε, θὰ παραμένουν ἀσυγχώρητοι»²²⁴. Ἡ ὀργάνωσις δὲ τῆς Ἐκκλησίας δὲν ἐνεργεῖται σαφῶς καὶ ἀναντιρρήτως διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος; Διότι «αὐτὸ ἔδωκεν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν πρῶτον ἀποστόλους, δεύτερον προφήτας, τρίτον διδασκάλους, ἔπειτα θαυματουργικὰς δυνάμεις, χαρίσματα θεραπευτικὰ, συμπαραστάτας, κυβερνήτας, γλωσσολαλίαν»²²⁵. Διότι αὐτὴ ἡ τάξις ἔχει ὀρισθῆ σύμφωνα μετὰ τὴν διαίρεσιν τῶν δωρεῶν τοῦ Πνεύματος.

40. Ἄν δὲ σκεφθῆ κανεὶς προσεκτικὰ, θὰ εὔρη ὅτι καὶ κατὰ τὸν καιρὸν τῆς ἀναμενομένης δευτέρας ἐπιφανείας τοῦ Κυρίου

τῆ ἐκκλησίᾳ πρῶτον ἀποστόλους . . . ». Ὁ Βασίλειος τὴν ἀποδίδει εἰδικῶς εἰς τὸ ἅγιον Πνεῦμα, διότι, ὅπως ἔξηγεῖ μετὰ τὴν παράθεσιν τοῦ χωρίου, ἡ τάξις τῶν διακονιῶν καὶ τῶν ὑπηρεσιῶν εἶναι σύμφωνα πρὸς τὰ εἰδικὰ χαρίσματα τοῦ Πνεύματος.

μὴ ἀσυντελὲς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὡς τινες οἴονται, ἀλλὰ συμ-
 παρέσται καὶ ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς ἀποκαλύψεως αὐτοῦ, καθ' ἣν
 κρινεῖ τὴν οἰκουμένην ἐν δικαιοσύνῃ ὁ μακάριος καὶ μόνος δυ-
 νάστης. Τίς γὰρ οὕτως ἀνήκοος τῶν ἡτοιμασμένων παρὰ Θεοῦ
 5 ἀγαθῶν τοῖς ἀξίοις, ὡς ἀγνοεῖν ὅτι καὶ τῶν δικαίων ὁ στέφανος
 ἢ τοῦ Πνεύματός ἐστι χάρις, δαφιλεστέρα τότε καὶ τελειότερα
 παρεχομένη, κατὰ τὴν ἀναλογίαν τῶν ἀνδραγαθημάτων τῆς
 πνευματικῆς δόξης διανεμομένης ἐκάστῳ; Ἐν γὰρ ταῖς λαμ-
 πρότησι τῶν ἁγίων «μοναὶ πολλαὶ» παρὰ τῷ Πατρὶ τουτέστιν,
 10 ἀξιωμάτων διαφοραί. «Ὡς γὰρ ἀστὴρ ἀστέρος διαφέρει ἐν δό-
 ξῃ», οὕτω καὶ ἡ ἀνάστασις τῶν νεκρῶν. Οἱ τοίνυν σφραγισθέν-
 τες τῷ Πνεύματι τῷ ἁγίῳ εἰς ἡμέραν ἀπολυτρώσεως, καὶ ἦν
 ἔλαβον ἀπαρχὴν τοῦ Πνεύματος ἀκέραιον καὶ ἀμείωτον διασώ-
 σαντες, οὗτοί εἰσιν οἱ ἀκούσοντες· «Ἐὖ δοῦλε ἀγαθὲ καὶ πιστέ,
 15 ἐπὶ ὀλίγα ἦς πιστός, ἐπὶ πολλῶν σε καταστήσω». Ὅμοίως δὲ
 καὶ οἱ λυπήσαντες τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τῇ πονηρίᾳ τῶν ἐπιτη-
 δευμάτων αὐτῶν, ἢ οἱ μὴ ἐπεργασάμενοι τῷ δοθέντι, ἀφαιρε-
 θήσονται ὃ εἰλήφασιν, εἰς ἑτέροις μετατιθεμένης τῆς χάριτος·
 ἢ, κατὰ τινα τῶν εὐαγγελιστῶν, καὶ διχοτομηθήσονται παντε-
 20 λῶς· τῆς διχοτομίας νοουμένης κατὰ τὴν εἰς τὸ παντελὲς ἀπὸ
 τοῦ Πνεύματος ἀλλοτριώσιν. Οὕτε γὰρ σῶμα διαιρεῖται, ὡς
 τὸ μὲν παραδίδοσθαι τῇ κολάσει, τὸ δὲ ἀφίεσθαι. Μυθικὸν γὰρ
 τοῦτό γε, καὶ οὐ κατὰ δίκαιον κριτὴν, ὅλου ἡμαρτηκότος, ἐξ
 ἡμισείας εἶναι τὴν κόλασιν. Οὕτε ψυχὴ διχῇ τέμνεται, ὅλη δι'
 25 ὅλου τὸ ἁμαρτωλὸν φρόνημα κεκτημένη, καὶ συγκατεργαζο-
 μένη τῷ σώματι τὸ κακόν. Ἀλλὰ διχοτομία, ὡσπερ ἔφην, ἢ
 ἀπὸ τοῦ Πνεύματος εἰς τὸ διηνεκὲς τῆς ψυχῆς ἀλλοτριώσις.

ἐκ τῶν οὐρανῶν δὲν θὰ εἶναι ἀμέτοχον τὸ ἅγιον Πνεῦμα, ὅπως νομίζουν ὠρισμένοι. Ἀντιθέτως θὰ συμπαρίσταται καὶ κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς φανερώσεώς του, κατὰ τὴν ὁποῖαν θὰ κρίνη τὴν οἰκουμένην μὲ δικαιοσύνην ὁ μακάριος καὶ μόνος ἰσχυρός. Διότι ποῖος δὲν ἔχει ἀκούσει καθόλου διὰ τὰ ἀγαθὰ ποῦ ἠτοίμασεν ὁ Θεὸς διὰ τοὺς ἀξίους, ὥστε νὰ ἀγνοῇ ὅτι καὶ ὁ στέφανος τῶν δικαίων εἶναι ἡ χάρις τοῦ Πνεύματος, ἡ ὁποία δίδεται τότε πλουσιωτέρα καὶ τελειότερα, καὶ ὅτι ἀνάλογα μὲ τὰ ἀνδραγαθήματα τοῦ καθενὸς μοιράζεται εἰς τὸν καθένα ἡ πνευματικὴ δόξα; Διότι μέσα εἰς τὸ λαμπρὸν κλίμα τῆς ζωῆς τῶν ἀγίων ὑπάρχουν κοντὰ εἰς τὸν Πατέρα «πολλοὶ μοναί»²²⁶, δηλαδὴ διαφοραὶ ἀξιωμαίων. «Ὅπως δηλαδὴ διαφέρει τὸ ἕνα ἀστὲρ ἀπὸ τὸ ἄλλο ὡς πρὸς τὴν λάμψιν», ἔτσι συμβαίνει καὶ εἰς τὴν ἀνάστασιν τῶν νεκρῶν²²⁷. Αὐτοὶ λοιπὸν ποῦ ἐσφραγίσθησαν ἀπὸ τὸ ἅγιον Πνεῦμα διὰ τὴν ἡμέραν τῆς ἀπολυτρώσεως, καὶ διεφύλαξαν ἀκεραίαν καὶ ἀμείωτον τὴν ἀπαρχὴν τοῦ Πνεύματος ποῦ ἐπῆραν κατὰ τὸ βάπτισμα, αὐτοὶ εἶναι ποῦ θὰ ἀκούσουν· «εὐγε δοῦλε ἀγαθὲ καὶ πιστέ· ἦσουν εἰς τὰ ὀλίγα πιστὸς θὰ σοῦ δώσω τώρα πολλὰ»²²⁸. Ὅμοίως καὶ αὐτοὶ ποῦ ἐλύπησαν τὸ ἅγιον Πνεῦμα μὲ τὰς πονηρὰς πράξεις των, ἡ αὐτοὶ ποῦ δὲν ἐχρησιμοποίησαν τὰς δοθείσας δωρεάς, θὰ τοὺς ἀφαιρεθῇ αὐτὸ ποῦ ἐπῆραν, καὶ θὰ μετατεθῇ ἡ χάρις εἰς ἄλλους ἢ σύμφωνα μὲ κάποιον ἀπὸ τοὺς εὐαγγελιστὰς θὰ διχοτομηθοῦν ἐντελῶς²²⁹. αὐτὴ δὲ ἡ διχοτόμησις νοεῖται ὡς αἰωνία ἀποξένωσις ἀπὸ τὸ Πνεῦμα. Διότι οὔτε τὸ σῶμα διαιρεῖται ὥστε τὸ ἕνα μέρος νὰ παραδοθῇ εἰς τὴν κόλασιν καὶ τὸ ἄλλο ὄχι—αὐτὸ εἶναι πολὺ μυθῶδες καὶ δὲν ἀρμόζει εἰς δίκαιον κριτὴν, διότι ἐνῶ ἡμάρτησεν ὀλόκληρον τιμωρεῖται μόνον τὸ ἥμισυ—οὔτε ἡ ψυχὴ χωρίζεται εἰς δύο, διότι ἐντελῶς ὀλόκληρος ἔχει τὸ ἀμαρτωλὸν φρόνημα καὶ συνεργάζεται μὲ τὸ σῶμα εἰς τὴν διάπραξιν τοῦ κακοῦ. Διχοτομία ἐπομένως, ὅπως εἶπα, εἶναι ἡ αἰωνία ἀποξένωσις τῆς ψυχῆς ἀπὸ τὸ Πνεῦμα.

228. Ματθ. 25, 21.   229. Ματθ. 24, 51.

Νῦν μὲν γάρ, εἰ καὶ μὴ ἀνακέκρται τοῖς ἀναξίοις, ἀλλ' οὖν
 παρεῖναι δοκεῖ πως τοῖς ἅπαξ ἐσφραγισμένοις, τὴν ἐκ τῆς ἐπι-
 στροφῆς σωτηρίαν αὐτῶν ἀναμένον· τότε δὲ ἐξ ὄλου τῆς βεβη-
 λωσάσης αὐτοῦ τὴν χάριν ψυχῆς ἀποτμηθήσεται. Διὰ τοῦτο
 5 οὐκ ἔστιν ἐν τῷ ἄδη ὁ ἐξομολογούμενος, οὐδὲ ἐν τῷ θανάτῳ ὁ
 μνημονεύων Θεοῦ, οὐκέτι τῆς βοηθείας τοῦ Πνεύματος συμπα-
 ρούσης. Πῶς οὖν δυνατὸν νοῆσαι χωρὶς τοῦ ἁγίου Πνεύματος
 ἐπιτελεῖσθαι τὴν κρίσιν, ὅπου γε ὁ λόγος δείκνυσιν, ὅτι αὐτό
 ἐστι καὶ τὸ τῶν δικαίων βραβεῖον, ὅταν ἀπὸ τοῦ ἀρραβῶνος
 10 παρασχεθῇ τὸ τέλειον, καὶ ἡ πρώτη τῶν ἁμαρτωλῶν καταδίκη,
 ὅταν καὶ ὁ δοκοῦσιν ἔχειν ἀφαιρεθῶσι; Τὸ δὲ μέγιστον τεκμή-
 ριον τῆς πρὸς Πατέρα καὶ Υἱὸν τοῦ Πνεύματος συναφείας, ὅτι
 οὕτως ἔχειν λέγεται πρὸς Θεόν, ὡς πρὸς ἕκαστον ἔχει τὸ πνεῦ-
 μα τὸ ἐν ἡμῖν. «Τίς γὰρ οἶδε, φησὶν, ἀνθρώπων τὰ τοῦ ἀνθρώ-
 15 που, εἰ μὴ τὸ πνεῦμα τὸ ἐν αὐτῷ; Οὕτω καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ οὐ-
 δεῖς ἔγνωκεν, εἰ μὴ τὸ Πνεῦμα τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ». Καὶ ταῦτα
 μὲν εἰς τοσοῦτον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΖ'

Πρὸς τοὺς λέγοντας μὴ συναριθμεῖσθαι Πατρὶ καὶ Υἱῷ τὸ ἅγιον
 Πνεῦμα, ἀλλ' ὑπαριθμεῖσθαι ἐν ᾧ καὶ περὶ τῆς εὐσεβοῦς συνα-
 20 ριθμῆσεως κεφαλαιώδης ἐπιδρομῆ τῆς πίστεως.

41. Τὴν δὲ ὑπαριθμήσιν ὅ,τι καὶ λέγουσι, καὶ κατὰ τίνος σημα-
 νομένου τὴν φωνὴν ταύτην ἄγουσιν, οὐδὲ ἐπινοῆσαι ῥᾶδιον.

230. Διὰ τοῦ μυστηρίου τοῦ Χρίσματος. 231. Ψαλμ. 6, 6.

232. Περὶ τοῦ «ἀρραβῶνος» βλ. σημ. 196, σ. 372.

233. Α' Κορ. 2, 11.

Διότι τώρα ἂν καὶ δὲν εἶναι ἀναμειγμένον μὲ τοὺς ἀναξίους, φαίνεται πῶς ὑπάρχει κατὰ κάποιον τρόπον εἰς αὐτοὺς ποὺ ἐσφραγίσθησαν μίαν φορὰν ²³⁰ καὶ περιμένει τὴν ἐπιστροφήν καὶ τὴν σωτηρίαν των. Τότε ὅμως θὰ ἀποκοπῆ ἐντελῶς ἀπὸ τὴν ψυχὴν, ἢ ὅποια ἐβεβήλωσε τὴν χάριν του. Δι' αὐτὸ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐξομολογηθῆ κανεὶς εἰς τὸν ἄδην καὶ νὰ θυμηθῆ τὸν Θεὸν μετὰ τὸν θάνατον ²³¹, διότι δὲν θὰ συμπαρίσταται ἢ βοήθεια τοῦ Πνεύματος. Πῶς λοιπὸν εἶναι δυνατὸν νὰ σκεφθῆ κανεὶς ὅτι ἡ μέλλουσα κρίσις ἐπιτελεῖται χωρὶς τὸ ἅγιον Πνεῦμα, ἀφοῦ διδασκόμεθα ὅτι αὐτὸ εἶναι καὶ τὸ βραβεῖον τῶν δικαίων, ὅταν ἀντὶ τοῦ ἄρραβῶνος ²³² δοθῆ ὀλόκληρος ἢ δωρεά, καὶ ἡ πρώτη καταδίκη τῶν ἁμαρτωλῶν, ἀφοῦ τοὺς ἀφαιρεῖται καὶ αὐτὸ ποὺ νομίζουν ὅτι ἔχουν; Ἡ μεγαλυτέρα δὲ ἀπόδειξις τῆς συναφείας τοῦ Πνεύματος πρὸς τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν εἶναι αὐτὸ ποὺ λέγει ἡ Γραφή, ὅτι ἔχει τέτοιαν σχέσιν πρὸς τὸν Θεὸν, ὅποιαν ἔχει διὰ τὸν καθένα μας τὸ πνεῦμα ποὺ ἔχομεν μέσα μας. «Διότι ποῖος ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους γνωρίζει τί εἶναι ὁ ἄνθρωπος παρὰ μόνον τὸ πνεῦμα ποὺ εἶναι μέσα του; Ἔτσι καὶ τὰς ἐσωτερικὰς σχέσεις τοῦ Θεοῦ κανεὶς δὲν τὰς γνωρίζει, παρὰ μόνον τὸ Πνεῦμα τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ» ²³³. Καὶ αὐτὰ εἶναι ἄρκετὰ ἐπ' αὐτοῦ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΖ'

Πρὸς αὐτοὺς ποὺ λέγουν νὰ μὴ συναριθμῆται μὲ τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν τὸ ἅγιον Πνεῦμα, ἀλλὰ νὰ ὑπαριθμῆται ²³⁴. Συγχρόνως γίνεται ἀνακεφαλαίωσις τῆς πίστεως περὶ τῆς συναριθμήσεως τοῦ Πνεύματος.

41. Τί δὲ ὀνομάζουν ὑπαρίθμησιν καὶ μὲ ποίαν ἔννοιαν χρησιμοποιοῦν αὐτὴν τὴν λέξιν, δὲν εἶναι εὐκολον νὰ τὸ κατα-

234. Ὑπαριθμῶ=θέτω εἰς κατωτέραν τάξιν ἢ γενικῶς εἰς κάποιαν τάξιν, ταξινομῶ. Τὴν ἔννοιαν διασαφεῖ ὁ ἴδιος ὁ Βασιλεῖος εἰς τὴν συνέχειαν.

Ὅτι μὲν γὰρ ἐκ τῆς τοῦ κόσμου σοφίας καὶ αὐτὴ ἡμῖν ἐπεισήχθη,
 παντὶ γινώριμον. Εἰ δὲ ἔχει τινὰ οἰκείον λόγον πρὸς τὰ προκεί-
 μενα, τοῦτο ἐπισκεψόμεθα. Φασὶ τοίνυν οἱ δεινοὶ τὰ μάταια, τὰ
 μὲν κοινὰ εἶναι τῶν ὀνομάτων, καὶ ἐπὶ πολὺ διήκειν ταῖς σημα-
 5 σίαις, τὰ δὲ εἰδικώτερα καὶ ἄλλα ἄλλων μερικωτέραν ἔχειν
 τὴν δύναμιν. Οἷον, κοινὸν μὲν ὄνομα ἢ οὐσία, πᾶσιν ἐπιλεγο-
 μένη, καὶ ἀψύχοις καὶ ἐμψύχοις ὁμοίως, εἰδικώτερον δέ, τὸ
 ζῶον, ἐπ' ἔλαττον μὲν τοῦ προτέρου λεγόμενον, ἐπὶ πλεόν δὲ
 τῶν ὑπ' αὐτὸ θεωρούμενον. Καὶ γὰρ καὶ λογικῶν αὐτῶ καὶ ἀλό-
 10 γων φύσις ἐμπεριέχεται. Πάλιν εἰδικώτερόν ἐστι τοῦ ζῶου ὁ
 ἄνθρωπος, καὶ τούτου ὁ ἀνὴρ, καὶ τοῦ ἀνδρὸς ὁ καθ' ἕκαστον,
 Πέτρος ἢ Παῦλος ἢ Ἰωάννης. Ἄρα οὖν τοῦτο νοοῦσι τὴν ὑπα-
 ρίθμησιν, τὴν τοῦ κοινοῦ εἰς τὰ ὑπεσταλμένα διαίρεσιν; Ἄλλ'
 οὐκ ἂν πιστεύσαιμι εἰς τοσοῦτον αὐτοὺς παραπληξίας ἐλαύνειν,
 15 ὥστε φάναι τὸν Θεὸν τῶν ὄλων, ὡσπερ κοινότητὰ τινα, λόγῳ
 μόνῳ θεωρητὴν, ἐν οὐδεμιᾷ δὲ ὑποστάσει τὸ εἶναι ἔχουσαν,
 εἰς τὰ ὑποκείμενα διαιρεῖσθαι, εἶτα τὴν ὑποδιαίρεσιν ταύτην
 καὶ ὑπαρίθμησιν λέγεσθαι. Ἡ τοῦτο μὲν οὐδ' ἂν μελαγχολῶν-
 τες εἴποιεν. Πρὸς γὰρ τῇ ἀσεβείᾳ, καὶ τὸν ἐναντίον λόγον τῆς
 20 οἰκείας ἑαυτῶν προαιρέσεως κατασκευάζουσι. Τὰ γὰρ ὑποδια-
 ρούμενα, τῆς αὐτῆς ἐστὶν ἐκείνοις οὐσίας ἀφ' ὧν διήρηται.
 Ἄλλ' εἰκόκαμεν διὰ πολλὴν τῆς ἀτοπίας ἐνάργειαν ἀπορεῖν
 λόγων, καὶ οὐκ ἔχειν πῶς τῆς ἀλογίας αὐτῶν καθαρῶμεθα· ὥστε
 δοκοῦσί μοι τι κερδαίνειν παρὰ τὴν ἄνοιαν. Ὡς γὰρ πρὸς τὰ
 25 μαλακὰ καὶ ὑπέικοντα τῶν σωμάτων, τῶ μὴ ἔχειν ἀντέρεισιν,
 οὐκ ἔστι γενναίαν τὴν πληγὴν ἐνεγκεῖν, οὕτως οὐδὲ τῶν προ-
 δήλων εἰς ἄνοιαν δυνατὸν ἐλέγχῳ νεανικῶ καθικέσθαι. Λείπε-
 ται οὖν σιωπῇ τὸ βδελυκτὸν αὐτῶν τῆς ἀσεβείας παραδραμεῖν.

νοήση κανείς. Τὸ ὅτι μᾶς ἔχει ἔλθει ἀπὸ τὴν κοσμικὴν σοφίαν, εἶναι εἰς τὸν καθένα γνωστόν· ἄς ἐξετάσωμεν ὁμως ἂν ἔχη κάποιαν ἀρμόζουσαν θέσιν εἰς τὴν σχετικὴν διδασκαλίαν. Ἰσχυρίζονται λοιπὸν οἱ δεινοὶ περὶ τὴν ματαίαν σοφίαν, ὅτι ἄλλα μὲν ἀπὸ τὰ ὀνόματα εἶναι κοινά, καὶ ἡ σημασία των εἶναι πολὺ εὐρεῖα, ἄλλα ὁμως εἶναι εἰδικώτερα, καὶ ἄλλα ἔχουν ἀκόμη πιὸ στενὴν ἔννοιαν. Ἐπὶ παραδείγματι ἡ οὐσία εἶναι κοινὸν ὄνομα καὶ χρησιμοποιεῖται δι' ὅλα ὁμοίως καὶ διὰ τὰ ἄψυχα καὶ διὰ τὰ ἔμψυχα· ἡ λέξις ζῶον ὁμως εἶναι εἰδικωτέρα καὶ χρησιμοποιεῖται εἰς ὀλιγώτερα ἀπὸ τὴν προηγουμένην πράγματα, εἰς περισσότερα ὁμως ἀπὸ τὰς ἐννοίας πού εἶναι μερικώτεροι. Διότι εἰς τὴν ὀνομασίαν ζῶον περιέχονται καὶ αἱ λογικαὶ καὶ αἱ ἄλογοι φύσεις. Εἰδικωτέρα τῆς ἐννοίας ζῶον εἶναι πάλιν ἡ ἔννοια ἄνθρωπος, καὶ εἰδικωτέρα αὐτῆς ἡ ἔννοια ἀνὴρ, καὶ τῆς ἐννοίας ἀνὴρ, τὸ κάθε ἄτομον ξεχωριστά, ὁ Πέτρος, ὁ Παῦλος, ὁ Ἰωάννης. Μήπως ἔτσι ἐννοοῦν τὴν ὑπαρίθμησιν, ὡς διαίρεσιν τῆς γενικῆς ἐννοίας εἰς μερικώτερας; Δὲν ἠμπορῶ ὁμως νὰ πιστεύσω ὅτι ἔφθασαν εἰς τέτοιο σημεῖον παραφροσύνης, ὥστε νὰ δέχωνται τὸν Θεὸν τῶν ὄλων, σὰν κάποιαν γενικότητα, ἡ ὁποία μόνον μὲ τὸν νοῦν συλλαμβάνεται καὶ δὲν ἔχει ὑπαρξιν ὡς ὑπόστασις, καὶ ἡ ὁποία διαιρεῖται εἰς τὰ εἰδικώτερα, αὐτὴν δὲ τὴν ὑποδιαίρεσιν τὴν ὀνομάζουσαν κατόπιν καὶ ὑπαρίθμησιν. Αὐτὸ ὁμως οὔτε παράφρονες θὰ ἠμποροῦσαν νὰ τὸ ἰσχυρισθοῦν. Διότι μαζὺ μὲ τὴν ἀσέβειαν ἀντιτίθενται εἰς αὐτὰ πού οἱ ἴδιοι ἐπιδιώκουν. Διότι αὐτὰ πού ὑποδιαίρουσιν ἔχουν τὴν αὐτὴν οὐσίαν μὲ ἐκεῖνα ἀπὸ τὰ ὁποία διηρέθησαν. Ἄλλὰ λόγῳ τοῦ φανεροῦ παραλογισμοῦ φαίνομαι σὰν νὰ μὴν ἔχω ἐπιχειρήματα διὰ νὰ ἐλέγξω τὴν ἀλογίαν των· καὶ ἔτσι μὲ τὴν ἀνοησίαν των μοῦ φαίνεται ὅτι κάτι κερδίζουν. Ὅπως δηλαδὴ εἰς τὰ ἀντικείμενα πού εἶναι μαλακὰ δὲν ἠμπορεῖς νὰ καταφέρῃς γερὸ κτύπημά, διότι δὲν ἀντέχουν, ἔτσι δὲν ἠμπορεῖ κανεὶς νὰ ἐλέγξῃ μὲ δύναμιν καὶ τὰ σαφῶς ἀνόητα ἐπιχειρήματα. Ἀπομένει λοιπὸν νὰ παρατρέξωμεν ἐν σιωπῇ τὴν

Ἄλλ' οὐκ ἔῃ τὴν ἡσυχίαν τῶν ἀδελφῶν ἢ ἀγάπη, καὶ ἡ βαρῦτης τῶν ἐναντίων.

42. Τί γὰρ λέγουσιν; Ὁρᾶτε αὐτῶν τῆς ἀλαζονείας τὰ ῥήματα. Ἡμεῖς τοῖς μὲν ὁμοτίμοις φαμὲν τὴν συναριθμῆσιν πρέπειν
 5 τοῖς δὲ πρὸς τὸ χεῖρον παρηλλαγμένοις τὴν ὑπαρίθμῆσιν. Καὶ τοῦτο τίποτε λέγετε; Οὐ γὰρ συνήμι ὑμῶν τῆς ἀλλοκότου σοφίας. Πότερον ὅτι χρυσὸς μὲν χρυσῷ συναριθμεῖται, ὃ δὲ μόλυβδος οὐκέτι τῆς συναριθμῆσεως ἄξιος, ἀλλὰ διὰ τὸ τῆς ὕλης εὐῶνον ὑπαριθμηθήσεται τῷ χρυσῷ; Καὶ τσαύτην δύναμιν
 10 τῷ ἀριθμῷ μαρτυρεῖται, ὡς ἢ τῶν ἐδτελῶν τὴν ἀξίαν ὑπεραίρειν, ἢ τῶν πολυτιμῆτων τὸ σεμνὸν καταβάλλειν; Οὐκοῦν πάλιν καὶ τὸν χρυσὸν τοῖς βαρυντίμοις τῶν λίθων ὑπαριθμῆσεις, κακείνων τοῖς εὐανθεστέροις καὶ μείζοσι τοῦς ἀλαμπεστέρους καὶ μικροτέρους. Ἄλλὰ τί οὐκ ἂν εἴποιεν, οἱ εἰς μηδὲν ἄλλο
 15 εὐκαιροῦντες, ἢ λέγειν τι καὶ ἀκούειν καινότερον; Ὀνομαζέσθωσαν λοιπὸν μετὰ Στωϊκῶν καὶ Ἐπικουρείων οἱ διαψηφιστὰι τῆς ἀσεβείας. Τίς γὰρ ἂν καὶ γένοιτο πρὸς τὰ πολύτιμα τῶν ἀτιμοτέρων ἢ ὑπαρίθμῆσις; Ὁ χαλκοῦς ὀβολὸς τῷ χρυσῷ στατήρι πῶς ὑπαριθμηθήσεται; Ὅτι οὐ λέγομεν, φησί, δύο κεκτῆ-
 20 σθαι νομίσματα· ἀλλ' ἐν καὶ ἐν. Πότερον οὖν τούτων ποτέρω ὑπαριθμεῖται; Ἐκφωνεῖται μὲν γὰρ ὁμοίως ἐκάτερον. Ἐὰν μὲν οὖν καθ' ἑαυτὸ ἕκαστον ἀριθμῆσις, ὁμοτιμίαν ποιεῖς ἐν τῷ ὁμοίῳ τρόπῳ τῆς ἀριθμῆσεως· ἐὰν δὲ συνάψῃς αὐτά, πάλιν ἑνοῖς τὴν ἀξίαν συναριθμῶν ἀλλήλοις ἀμφοτέρα. Εἰ δὲ ὅπερ ἂν
 25 δεύτερον ἀριθμηθῇ, τοῦτο ἔξει τὴν ὑπαρίθμῆσιν, ἐν τῷ ἀριθμοῦν-

235. Ὀβολός· ἀρχαῖον ἀττικὸν νόμισμα ἰσοδυναμοῦν πρὸς τὸ 1)6 τῆς ἀττικῆς δραχμῆς· μικρὸν κέρμα, πεντάρια.

236. Στατήρ· νόμισμα ὠρισμένου βάρους ἐκ χρυσοῦ καὶ ἀργύρου. Οἱ

βδελυκτὴν ἀσέβειάν των. Δὲν μᾶς ἀφήνει ὁμως ἡσύχους ἡ ἀγάπη πρὸς τοὺς ἀδελφούς καὶ ἡ θρασύτης τῶν ἀντιπάλων.

42. Τί δηλαδὴ ἰσχυρίζονται; Ἐκούστε τὰ ἀλαζονικά τους λόγια. «Ἐμεῖς ἰσχυρίζομεθα ὅτι ἡ συναριθμησις ἀρμόζει εἰς τὰ ὁμότιμα· εἰς αὐτὰ ὁμως ποὺ εἶναι κατώτερα ἀρμόζει ἡ ὑπαριθμησις». Καὶ τί εἶναι αὐτὸ ποὺ ἰσχυρίζεσθε; Διότι δὲν καταλαμβάνω τὴν ἀλλόκοτον σοφίαν σας. Τί ἀπὸ τὰ δύο, ὅτι ὁ χρυσὸς συναριθμεῖται μὲ τὸν χρυσόν, ὁ μόλυβδος ὁμως δὲν εἶναι ἄξιος συναριθμήσεως, ἀλλὰ λόγῳ τοῦ ὅτι τὸ ὑλικόν του εἶναι φθηνὸν πρέπει νὰ ὑπαριθμηθῇ ὡς πρὸς τὸν χρυσόν; Ἀναγνωρίζετε λοιπὸν τόσῃν δύναμιν εἰς τὸν ἀριθμόν, ὥστε ἢ νὰ ἀνεβάζη τὴν ἀξίαν τῶν εὐτελῶν πραγμάτων ἢ νὰ κατεβάζη τὴν ἀξίαν τῶν πολυτίμων; Ἐτσι ὁμως θὰ θέσης καὶ τὸν χρυσόν εἰς κατωτέραν μοῖραν ἀπὸ τοὺς πολυτίμους λίθους, καὶ ἀπ' αὐτοὺς πάλιν τοὺς μικροτέρους καὶ ὀλιγώτερον λαμπροὺς εἰς κατωτέραν μοῖραν ἐν σχέσει πρὸς τοὺς λαμπεροὺς καὶ μεγάλους. Τί νὰ περιμένη ὁμως κανεὶς νὰ εἴπουν αὐτοί, ποὺ δὲν κάνουν τίποτε ἄλλο ἀπὸ τὸ νὰ λέγουν καὶ νὰ ἀκούουν παραδοξολογίας; Ἄς συγκαταλεγοῦν λοιπὸν μὲ τοὺς Στωϊκοὺς καὶ τοὺς Ἐπικουρείους, αὐτοὶ ποὺ μὲ λογαριασμοὺς καθορίζουν τὴν εὐσέβειαν. Διότι πῶς ἢμπορεῖ νὰ γίνῃ κατάταξις τῶν εὐτελεστέρων μεταξὺ τῶν πολυτίμων. Ὁ χάλκινος ὀβολὸς ²³⁵ πῶς θὰ καταταγῇ ὡς πρὸς τὸν χρυσόν στατῆρα ²³⁶; «Δὲν λέγομεν, ἀντιτείνου, νὰ συγκρίνη κανεὶς δύο διαφορετικὰ νομίσματα, ἓνα ὀβολὸν καὶ ἓνα στατῆρα, ἀλλὰ τὸ ἴδιο νόμισμα ἀπὸ ἐδῶ καὶ τὸ ἴδιο ἀπὸ ἐκεῖ». Ποῖον ἀπὸ τὰ δύο λοιπὸν θὰ ὑπαχθῇ εἰς τὸ ἄλλο, ἀφοῦ ἔχη τὴν ἴδιαν ὀνομασίαν; Ἄν λοιπὸν ἀριθμῆσης τὸ καθένα μόνον του, τὰ κάνεις ὁμότιμα, μὲ τὸν ὅμοιον τρόπον τῆς ἀριθμήσεως· ἂν πάλιν τὰ ἐνώσης, πάλιν ἐξισώνεις τὴν ἀξίαν, ἀφοῦ τὰ ἀριθμῆς μαζύ. Ἄν πάλιν αὐτὸ ποὺ θὰ ἀριθμηθῇ δεύτερον, αὐτὸ θὰ ὑποστῇ τὴν ὑπαριθμησιν, εἶναι εἰς τὸ χέρι

μη χρυσοὶ στατῆρες ἐποίκιλλον κατὰ τὸ βάρος εἰς τὰς διαφόρους ἑλληνικὰς πόλεις.

τί ἐστιν ἀπὸ τοῦ χαλκοῦ νομίσματος τῆς ἀριθμῆσεως ἄρξασθαι. Ἐπιπέδου τῆς ἀμαθίας τὸν ἔλεγχον ὑπερθέμενοι, ἐπὶ τὰ συνέχοντα τὸν λόγον τρέφωμεν.

43. Καὶ τὸν Υἱὸν ὑπαριθμεῖσθαι τῷ Πατρὶ λέγετε, καὶ τὸ
 5 Πνεῦμα τῷ Υἱῷ, ἢ τῷ Πνεύματι μόνῳ τὴν ὑπαρίθμησην ἀφο-
 ρίζετε; Εἰ μὲν γὰρ καὶ τὸν Υἱὸν ὑπαριθμεῖτε, πάλιν τὸν αὐτὸν
 λόγον τῆς ἀσεβείας ἀνακαινίζετε, τὸ ἀνόμοιον τῆς οὐσίας, τὴν
 τοῦ ἀξιώματος ταπεινότητα, τὴν ἐν ὑστέρω γενέσειν, καὶ ἀπαξ-
 απλῶς πάσας ὁμοῦ τὰς εἰς τὸν Μονογενῆ βλασφημίας, δι' ἐνὸς
 10 τούτου ἑήματος ἀνακυκλοῦντες ἐπιδειχθήσεσθε· οἷς ἀντιλέγειν
 μακρότερον ἢ κατὰ τὴν παροῦσαν ὁρμὴν, ἄλλως τε καὶ ἐν ἄλ-
 λοις κατὰ δύναμιν ὑφ' ἡμῶν τῆς ἀσεβείας διελεγχθείσης. Εἰ
 δὲ τῷ Πνεύματι πρόπει οἷονταί μόνῳ τὴν ὑπαρίθμησην, μανθα-
 νέτωσαν ὅτι κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον συνεκφωνεῖται τῷ Κυρίῳ
 15 τὸ Πνεῦμα, καθ' ὃν καὶ ὁ Υἱὸς τῷ Πατρὶ. Τὸ γὰρ ὄνομα Πα-
 τρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος ὁμοίως ἐκδέδοται. Ὡς τοί-
 νυν ἔχει ὁ Υἱὸς πρὸς τὸν Πατέρα, οὕτω πρὸς τὸν Υἱὸν τὸ Πνεῦ-
 μα κατὰ τὴν ἐν τῷ βαπτίσματι παραδεδομένην τοῦ λόγου σύν-
 ταξιν. Εἰ δὲ τὸ Πνεῦμα τῷ Υἱῷ συντέτακται, ὁ δὲ Υἱὸς τῷ Πα-
 20 τρί, δηλονότι καὶ τὸ Πνεῦμα τῷ Πατρὶ. Τίνα οὖν ἔχει χώραν,
 τὸ μὲν συναριθμεῖσθαι, τὸ δὲ ὑπαριθμεῖσθαι λέγειν, ἐν μιᾷ
 καὶ τῇ αὐτῇ συστοιχίᾳ κατατεταγμένων τῶν ὀνομάτων; Ὁλοῦς
 δέ, τί τῶν πάντων ἐξέστη ποτὲ τῆς ἑαυτοῦ φύσεως ἀριθμού-
 μενον; Ἄλλ' οὐχὶ τὰ μὲν ἀριθμητὰ διαμένει οἷα πέφυκεν ἐξ
 25 ἀρχῆς, ὁ δὲ ἀριθμὸς σημεῖον γνωριστικὸν τοῦ πλήθους τῶν ὑπο-
 κειμένων παρ' ἡμῶν ἐφαρμόζεται; Τῶν γὰρ σωματίων τὰ μὲν
 ἀριθμοῦμεν, τὰ δὲ μετροῦμεν, τὰ δὲ σταθμώμεθα· καὶ ὧν μὲν

αὐτοῦ πού ἀριθμεῖ νά ἀρχίσῃ τὴν ἀρίθμησιν ἀπὸ τὸ χάλκινον νόμισμα. Ἐὰς ἀφήσωμεν ὁμως τὸν ἔλεγχον τῆς ἀμαθείας των, καὶ ἄς στραφοῦμεν εἰς αὐτὰ πού κατοχυρώνουν τὴν πίστιν.

43. Δέχεσθε λοιπὸν ὅτι καὶ ὁ Υἱὸς ὑπαριθμεῖται ἐν σχέσει μὲ τὸν Πατέρα, καὶ τὸ Πνεῦμα ἐν σχέσει μὲ τὸν Υἱόν, ἢ περιορίζετε τὴν ὑπαρίθμησιν μόνον εἰς τὸ Πνεῦμα; Διότι ἂν ὑπαριθμηθῆτε καὶ τὸν Υἱόν, ἀνακινεῖτε πάλιν τὴν ἰδίαν ἀσέβειαν ²³⁷, καὶ θὰ φανῆτε ὅτι μὲ μίαν μόνον λέξιν ἐπαναφέρετε τὸ ἀνόμοιον τῆς οὐσίας, τὴν ταπεινότητα τοῦ ἀξιώματος, τὴν μεταγενεστέρα προέλευσιν, καὶ γενικῶς ὅλας μαζὺ τὰς ἐναντίον τοῦ Μονογενοῦς βλασφημίας· τὸ νὰ ἀντεῖπω ὁμως εἰς αὐτὰ δὲν εἶναι εἰς τὴν τωρινὴν μου πρόθεσιν, ἀφοῦ ἄλλωστε καὶ ἄλλοῦ ²³⁸ ἔχω διελέγξει κατὰ τὸ δυνατὸν αὐτὴν τὴν ἀσέβειαν. Ἐὰν ὁμως νομίζουν ὅτι εἰς τὸ Πνεῦμα μόνον ἀρμόζει ἡ ὑπαρίθμησις, ἄς μάθουν ὅτι τὸ ἅγιον Πνεῦμα ἐκφωνεῖται μετὰ τοῦ Υἱοῦ, κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον πού ἐκφωνεῖται καὶ ὁ Υἱὸς μὲ τὸν Πατέρα. Διότι τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος παραδίδεται κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον. Ὅποιαν σχέσιν λοιπὸν ἔχει ὁ Υἱὸς πρὸς τὸν Πατέρα, τὴν ἰδίαν ἔχει καὶ τὸ Πνεῦμα πρὸς τὸν Υἱόν, συμφώνως πρὸς τὴν παραδιδομένην σύνταξιν τοῦ λόγου πού λέγεται εἰς τὸ βάπτισμα. Ἐὰν δὲ τὸ Πνεῦμα τίθεται μαζὺ μὲ τὸν Υἱόν, ὁ δὲ Υἱὸς μαζὺ μὲ τὸν Πατέρα, εἶναι φανερόν ὅτι καὶ τὸ Πνεῦμα τάσσεται μαζὺ μὲ τὸν Πατέρα. Ποία δυνατότης ἀπομένει λοιπὸν διὰ νὰ ἰσχυρίζεται κανεὶς ὅτι τὸ μὲν ἓνα συναριθμεῖται, τὸ δὲ ἄλλο ὑπαριθμεῖται, ἀφοῦ τὰ ὀνόματα ἔχουν καταταγῆ εἰς τὴν αὐτὴν σειράν; Γενικῶς δὲ τί ἀπ' ὅλα τὰ πράγματα ἐξέφυγεν ἀπὸ τὴν φύσιν του μὲ τὸ νὰ ἀριθμηθῆ; Μήπως αὐτὰ πού ἀριθμοῦμεν δὲν παραμένουν ὅπως ἦσαν ἐξ ἀρχῆς, ὁ δὲ ἀριθμὸς χρησιμοποιεῖται ἀπὸ ἐμᾶς διὰ νὰ γνωρίζωμεν τὸ πλῆθος τῶν πραγμάτων; Διότι ἀπὸ τὰ σώματα ἄλλα τὰ ἀριθμοῦμεν, ἄλλα τὰ μετροῦμεν,

238. Ἐννοεῖ τοὺς Κατὰ Εὐνομίου λόγους, οἵτινες συνεκδίδονται εἰς τὸν παρόντα τόμον.

συνεχῆς ἢ φύσις, μέτρῳ καταλαμβάνομεν, ὧν δὲ διωρισμένη, τῷ ἀριθμῷ ὑποβάλλομεν, πλὴν ὅσα διὰ λεπτότητα καὶ αὐτὰ πάλιν μετρητὰ γίνεται· τὰ δὲ βάρη ταῖς ἐπὶ τοῦ ζυγοῦ ῥοπαῖς διακρίνομεν. Οὐ τοίνυν ἐπειδὴ ἑαυτοῖς σημεῖα πρὸς τὴν τοῦ ποσοῦ γνῶσιν ἐπενοήσαμεν, ἤδη καὶ τὴν φύσιν τῶν σημειωθέντων ἠλλάξαμεν. Ὡσπερ οὖν οὐχ ὑποσταθμώμεθα ἀλλήλοις τὰ σταθμητὰ, κἂν τὸ μὲν χρυσός, τὸ δὲ κασσίτερος ᾗ, οὐδὲ ὑπομετροῦμεν τὰ μετρητὰ· οὕτως οὐδὲ τὰ ἀριθμητὰ πάντως ὑπαριθμήσομεν. Εἰ δὲ οὐδὲν τῶν ἄλλων τὴν ὑπαριθμῆσιν δέχεται, πῶς τῷ Πνεύματι φασὶ προσήκειν ὑπαριθμεῖσθαι; Ἀλλὰ τὰ ἑλληνικὰ νοσοῦντες οἴονται τὰ κατὰ βαθμὸν ἀξιωματῶν ἢ κατὰ οὐσίας ὑφ᾽ ἑσιν ὑποβαίνοντα, ταῦτα προσήκειν ὑπαριθμεῖσθαι.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΗ'

Πῶς ἐν τῇ ὁμολογίᾳ τῶν τριῶν ὑποστάσεων τὸ εὐσεβὲς τῆς μοναρχίας δόγμα διατηροῦμεν, ἐν ᾧ καὶ ὁ κατὰ τῶν τῷ Πνεῦμα ὑπαριθμεῖσθαι φασκόντων ἔλεγχος.

44. Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ ἅγιον Πνεῦμα παραδιδούς ὁ Κύριος, οὐ μετὰ τοῦ ἀριθμοῦ συνεξέδωκεν. Οὐ γὰρ εἶπεν, ὅτι εἰς πρῶτον καὶ δεύτερον καὶ τρίτον· οὐδὲ εἰς ἓν καὶ δύο καὶ τρία, ἀλλὰ δι' ὀνομάτων ἁγίων τὴν γνῶσιν τῆς πρὸς σωτηρίαν ἀγούσης πίστεως ἐχαρίσατο. Ὡστε τὸ μὲν σῶζον ἡμᾶς ἡ πίστις ἐστίν, ὁ δὲ ἀριθμὸς σημεῖον γνωριστικὸν τοῦ ποσοῦ τῶν ὑποκειμένων ἐπινενόηται. Ἀλλ' οἱ πανταχόθεν ἑαυτοῖς τὰς βλάβας ἐπισυνάγοντες, καὶ τῇ τοῦ ἀριθμεῖν δυνάμει κατὰ τῆς πίστεως κέχρηται· οἷγε οὐδενὸς τῶν ἄλλων ἐκ τῆς τοῦ ἀριθμοῦ προσθή-

καὶ ἄλλα τὰ ζυγίζομεν· καὶ αὐτὰ μὲν ποῦ ἡ σύστασις των εἶναι συνεχῆς τὰ κατανοοῦμεν μὲ τὸ μέτρημα, αὐτὰ δὲ ποῦ εἶναι ξεχωρισμένα, τὰ ὑποβάλλομεν εἰς ἀρίθμησιν, ἐκτὸς αὐτῶν ποῦ εἶναι πολὺ μικρὰ ὅποτε τὰ μετροῦμεν πάλιν· τὰ βάρη πάλιν τὰ διακρίνομεν ἐπάνω εἰς τὸν ζυγόν. Δὲν σημαίνει λοιπὸν ὅτι ἀλλάξαμεν ἤδη καὶ τὴν φύσιν αὐτῶν ποῦ ἐσημειώσαμεν, ἐπειδὴ ἐπενοήσαμεν διὰ τοὺς ἑαυτοὺς μας ὠρισμένα σημεῖα διὰ νὰ γνωρίσωμεν τὴν ποσότητά των. Ὅπως λοιπὸν δὲν συσχετιζομεν τὸ βάρος αὐτῶν ποῦ ζυγίζονται διὰ νὰ τὰ ὑποτιμήσωμεν, ἔστω καὶ ἂν τὸ ἓνα εἶναι χρυσὸς καὶ τὸ ἄλλο κασσίτερος, οὔτε συσχετιζομεν πάλιν τὸ μέτρον αὐτῶν ποῦ μετροῦνται, ἔτσι δὲν πρέπει νὰ ὑπαριθμοῦμεν οὔτε αὐτὰ ποῦ ἀριθμοῦνται. Ἄν δὲ κανένα ἀπὸ τὰ ἄλλα δὲν ὑπόκειται εἰς ὑπαρίθμησιν, πῶς ἰσχυρίζονται ὅτι πρέπει τὸ Πνεῦμα νὰ ὑπαριθμηῆται; Ἄλλὰ ἐπειδὴ ἔχουν τὴν ἀσθένειαν τῆς θύραθεν σκέψεως, νομίζουν ὅτι αὐτὰ ποῦ εἶναι κατώτερα εἰς τὸν βαθμὸν τοῦ ἀξιωματος ἢ εἰς τὴν οὐσίαν, αὐτὰ πρέπει νὰ ὑπαριθμοῦνται.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΗ'

Πῶς μὲ τὴν ὁμολογίαν τῶν τριῶν ὑποστάσεων διαφυλάσσομεν τὸ εὐσεβὲς δόγμα περὶ τῆς μοναρχίας. Συγχρόνως γίνεται καὶ ἔλεγχος αὐτῶν ποῦ λέγουν νὰ ὑπαριθμηῆται τὸ Πνεῦμα.

44. Ὅταν μᾶς παρέδωσεν ὁ Κύριος τὴν περὶ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος διδασκαλίαν, δὲν ἐχρησιμοποίησεν ἀρίθμησιν. Δὲν εἶπε δηλαδὴ νὰ βαπτίζετε «εἰς πρῶτον καὶ δεῦτερον καὶ τρίτον» οὔτε «εἰς ἓν καὶ δύο καὶ τρία», ἀλλὰ μᾶς ἐχάρισε τὴν γνῶσιν τῆς πίστεως ποῦ ὁδηγεῖ εἰς τὴν σωτηρίαν χρησιμοποιήσας ἅγια ὀνόματα. Ὡστε αὐτὸ ποῦ μᾶς σώζει εἶναι ἡ πίστις, ὁ δὲ ἀριθμὸς ἔχει ἐπινοηθῆ ὡς σημεῖον ποῦ μᾶς γνωστοποιεῖ πόσα εἶναι τὰ πρόσωπα. Ἄλλ' αὐτοὶ ποῦ ἀπὸ παντοῦ συγκεντρώνουν ἐναντίον των τὰς βλάβας, χρησιμοποιοῦν ἐναντίον τῆς πίστεως ἀκόμη καὶ τὴν ἰκανότητα τῆς ἀριθμήσεως. Αὐτοὶ λοιπὸν, ἐνῶ τίποτε ἀπὸ τὰ ἄλλα δὲν μετα-

κης ἀλλοιουμένον, οὗτοι ἐπὶ τῆς θείας φύσεως εὐλαβοῦνται τὸν ἀριθμὸν, μὴ δι' αὐτοῦ τῆς ὀφειλομένης τῷ Παρακλήτῳ τιμῆς ὑπερβῶσι τὸ μέτρον. Ἄλλ', ὃ σοφώτατοι, μάλιστα μὲν ὑπὲρ ἀριθμὸν ἔστω τὰ ἀνέφικτα, ὡς ἢ παλαιὰ τῶν Ἑβραίων εὐλό-
 5 βεια ἰδίους σημείοις τὸ ἀνεκφώνητον ὄνομα τοῦ Θεοῦ διεχάρασσε, καὶ ἐκ τούτου τὴν κατὰ πάντων ὑπεροχὴν παριστῶσα. Εἰ δὲ ἄρα δεῖ καὶ ἀριθμεῖν, μήτοιγε καὶ ἐν τούτῳ κακουργεῖν τὴν ἀλήθειαν. Ἡ γὰρ σιωπῇ τιμάσθω τὰ ἄρρητα, ἢ εὐσεβῶς ἀριθμείσθω τὰ ἅγια. Εἰς Θεὸς καὶ Πατήρ, καὶ εἰς μονογενῆς Υἱός,
 10 καὶ ἐν Πνεῦμα ἅγιον. Ἐκάστην τῶν ὑποστάσεων μοναχῶς ἐξαγγέλλομεν· ἐπειδὴν δὲ συναριθμῆσαι δέη, οὐχὶ ἀπαιδεύτῳ ἀριθμῆσει πρὸς πολυθείας ἔννοιαν ἐκφερόμεθα.

45. Οὐ γὰρ κατὰ σύνθεσιν ἀριθμοῦμεν, ἀφ' ἑνὸς εἰς πλῆθος ποιούμενοι τὴν παραύξησιν, ἐν καὶ δύο καὶ τρία λέγοντες, οὐδὲ
 15 πρῶτον, καὶ δεύτερον, καὶ τρίτον. «Ἐγὼ γὰρ Θεὸς πρῶτος, καὶ ἐγὼ μετὰ ταῦτα». Δεύτερον δὲ Θεὸν οὐδέπω καὶ τήμερον ἀκηκόαμεν· Θεὸν γὰρ ἐκ Θεοῦ προσκυνοῦντες, καὶ τὸ ἰδιάζον τῶν ὑποστάσεων ὁμολογοῦμεν, καὶ μένομεν ἐπὶ τῆς μοναρχίας, εἰς πλῆθος ἀπεσχισμένον τὴν θεολογίαν μὴ σκεδαννύντες, διὰ
 20 τὸ μίαν ἐν Θεῷ Πατρὶ καὶ Θεῷ Μονογενεῖ τὴν οἰονεὶ μορφὴν θεωρεῖσθαι, τῷ ἀπαραλλάκτῳ τῆς θεότητος ἐνεικονιζομένην. Υἱὸς γὰρ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ Πατήρ ἐν τῷ Υἱῷ, ἐπειδὴ καὶ οὗτος τοιοῦτος, οἷος ἐκεῖνος, κάκεινος οἷόσπερ οὗτος, καὶ ἐν τούτῳ τὸ ἐν. Ὡστε κατὰ μὲν τὴν ιδιότητα τῶν προσώπων, εἰς καὶ
 25 εἰς, κατὰ δὲ τὸ κοινὸν τῆς φύσεως, ἐν οἱ ἀμφοτέροι. Πῶς οὖν, εἶπερ εἰς καὶ εἰς, οὐχὶ δύο θεοί; Ὅτι βασιλεὺς λέγεται καὶ ἡ τοῦ βασιλέως εἰκὼν, καὶ οὐ δύο βασιλεῖς. Οὔτε γὰρ τὸ κράτος

βάλλεται με τὴν προσθήκην τοῦ ἀριθμοῦ, φοβοῦνται νὰ χρησιμοποιήσουν ἐπὶ τοῦ Θεοῦ τὸν ἀριθμόν, μήπως ἔτσι ὑπερβοῦν τὸ μέτρον τῆς ὀφειλομένης εἰς τὸν Παράκλητον τιμῆς. Ἄλλ', ὡς σεῖς σοφώτατοι, βεβαίως τὰ ἀπρόσιτα εἶναι ὑπεράνω πάσης ἀριθμήσεως, ὅπως παλαιότερα οἱ εὐσεβεῖς Ἑβραῖοι ἐδήλωναν τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ, πού δὲν ἐπροφέρετο μὲ ἰδιαιτέρα σημεῖα, καὶ ἔτσι παρίστανον μὲ αὐτὸ τὴν ὑπεροχὴν του ἐναντι ὄλων. Ἄν ὅμως παρίσταται ἀνάγκη νὰ ἀριθμήσωμεν, χρειάζεται προσοχή, διὰ νὰ μὴν διαπράξωμεν ἔγκλημα ἐναντίον τῆς ἀληθείας. Ἡ δηλαδὴ πρέπει μὲ τὴν σιωπὴν νὰ τιμῶμεν τὰ ἀνέκφραστα ἢ νὰ ἀριθμῶμεν εὐσεβῶς τὰ ἅγια. Ἕνας εἶναι ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ καὶ ἓνας ὁ μονογενὴς Υἱὸς καὶ ἓνα τὸ ἅγιον Πνεῦμα. Τὸ καθένα ἀπὸ τὰ πρόσωπα τὸ ἐξαγγέλλομεν μεμονωμένως· ἂν ὅμως χρειασθῆ νὰ τὰ ἀριθμήσωμεν μαζύ, δὲν καταλήγομεν ἀπὸ ἀπαιδευσίαν κατὰ τὴν ἀρίθμησιν εἰς πολυθεϊστικὴν κατανόησιν τοῦ Θεοῦ.

45. Διότι δὲν τὰ ἀριθμοῦμεν προσθέτοντες, διὰ νὰ τὰ αὐξήσωμεν ἀπὸ ἓνα εἰς πολλὰ, μὲ τὸ νὰ λέγωμεν ἓνα καὶ δύο καὶ τρία, οὔτε πρῶτον καὶ δεύτερον καὶ τρίτον. «Διότι ἐγὼ εἶμαι πρῶτος Θεός, ἐγὼ καὶ τελευταῖος»²³⁹. Δεύτερον δὲ Θεὸν οὔτε καὶ σήμερον ἔχομεν ἀκούσει· προσκυνοῦμεν δηλαδὴ Θεὸν πού εἶναι ἀπὸ τὸν Θεόν, καὶ ὁμολογοῦμεν τὸ ἰδιάζον τῶν προσώπων, καὶ παραμένομεν εἰς τὴν μοναρχίαν, χωρὶς νὰ διαλύωμεν τὴν θεολογίαν εἰς ξεχωριστὰ πολλὰ μέρη, ἀλλὰ δεχόμεθα ὅτι εἰς τὸν Θεὸν Πατέρα καὶ εἰς τὸν Θεὸν Υἱὸν ὑπάρχει κατὰ κάποιον τρόπον ἡ αὐτὴ μορφή, ζωγραφισμένη μὲ τὰ ἀπαράλλακτα γνωρίσματα τῆς θεότητος. Διότι ὁ Υἱὸς ὑπάρχει ἐντὸς τοῦ Πατρὸς καὶ ὁ Πατὴρ ἐντὸς τοῦ Υἱοῦ· ἐπειδὴ καὶ αὐτὸς εἶναι ἴδιος, ὅπως ἐκεῖνος, καὶ ἐκεῖνος ὅπως εἶναι αὐτός· καὶ κατὰ τοῦτο εἶναι οἱ δύο ἓνα. Ὡστε ὡς πρὸς τὸ γνῶρισμα τῶν προσώπων εἶναι ἓνας καὶ ἓνας, ὡς πρὸς τὴν ταυτότητα τῆς φύσεως ὅμως εἶναι καὶ οἱ δύο ἓνα. Πῶς λοιπὸν ἂν εἶναι ἓνας καὶ ἓνας δὲν ἔχομεν δύο θεούς; | Καὶ ἡ εἰκὼν τοῦ βασιλέως λέγεται βασιλεὺς· δὲν ἔχομεν ὅμως δύο βασιλεῖς. Οὔτε δηλαδὴ διασπᾶται ἡ ἐξου-

σχίζεται, οὔτε ἡ δόξα διαμερίζεται. Ὡς γὰρ ἡ κρατοῦσα ἡμῶν ἀρχὴ καὶ ἡ ἐξουσία μία, οὕτω καὶ ἡ παρ' ἡμῶν δοξολογία μία, καὶ οὐ πολλαί· διότι ἡ τῆς εἰκόνας τιμὴ ἐπὶ τὸ πρωτότυπον διαβαίνει. Ὁ οὖν ἐστὶν ἐνταῦθα μιμητικῶς ἡ εἰκὼν, τοῦτο ἐκεῖ
 5 φυσικῶς ὁ Υἱός. **Καὶ** ὡσπερ ἐπὶ τῶν τεχνικῶν κατὰ τὴν μορφὴν ἢ ὁμοίωσιν, οὕτως ἐπὶ τῆς θείας καὶ ἀσυνθέτου φύσεως, ἐν τῇ κοινωνίᾳ τῆς θεότητος ἐστὶν ἡ ἔνωσις. Ἐν δὲ καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα, καὶ αὐτὸ μοναδικῶς ἐξαγγελλλόμενον, δι' ἐνὸς Υἱοῦ τῷ ἐνὶ Πατρὶ συναπτόμενον, καὶ δι' ἑαυτοῦ συμπληροῦν τὴν πολυῤῆμη-
 10 τον καὶ μακαρίαν Τριάδα· οὗ τὴν πρὸς Πατέρα καὶ Υἱὸν οἰκείωσιν ἰκανῶς ἐμφαίνει τὸ μὴ ἐν τῷ πλήθει τῆς κτίσεως τετάχθαι, ἀλλὰ μοναχῶς ἐκφωνεῖσθαι. Οὐ γὰρ ἐν τῶν πολλῶν ἐστὶν· ἀλλ' ἐν ἐστὶν. Ὡς γὰρ εἰς Πατῆρ, καὶ εἰς Υἱός, οὕτω καὶ ἐν Πνεῦμα ἅγιον. Τῆς μὲν οὖν κτιστῆς φύσεως τοσοῦτον ἀποκεχώρηκεν,
 15 ὅσον εἰκὸς τὸ μοναδικὸν τῶν συστηματικῶν καὶ πληθυσμὸν ἐχόντων. Πατρὶ δὲ καὶ Υἱῷ κατὰ τοσοῦτον ἡνωται, καθόσον ἔχει μονὰς πρὸς μονάδα τὴν οἰκειότητα.

46. Καὶ οὐκ ἐντεῦθεν μόνον τῆς κατὰ τὴν φύσιν κοινωνίας αἱ ἀποδείξεις, ἀλλ' ὅτι καὶ ἐκ τοῦ Θεοῦ εἶναι λέγεται· οὐχ ὡς τὰ
 20 πάντα ἐκ τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ὡς ἐκ τοῦ Θεοῦ προελθόν· οὐ γεννητῶς ὡς ὁ Υἱός, ἀλλ' ὡς πνεῦμα στόματος αὐτοῦ. Πάντως δὲ οὐτε τὸ στόμα μέλος, οὔτε πνοὴ λυομένη τὸ Πνεῦμα, ἀλλὰ καὶ τὸ στόμα θεοπρεπῶς, καὶ τὸ Πνεῦμα οὐσία ζῶσα, ἀγιασμοῦ κυρία, τῆς μὲν οἰκειότητος δηλουμένης ἐντεῦθεν, τοῦ δὲ τρόπου
 25 τῆς ὑπάρξεως ἀρρήτου φυλασσομένου. Ἀλλὰ καὶ Πνεῦμα Χριστοῦ λέγεται, ὡς ὑκειωμένον κατὰ τὴν φύσιν αὐτῷ. Λιὰ τοῦτο

240. Ὁχι ὅπως προέρχονται δηλαδὴ τὰ κτίσματα διὰ τῆς δημιουργίας ἐκ τοῦ Θεοῦ.

σία, οὔτε διαμοιράζεται ἡ δόξα. Ὅπως δηλαδή ἡ ἀρχὴ ποὺ μᾶς ἐξουσιάζει εἶναι μία καὶ ὄχι πολλά, ἔτσι καὶ ἡ δοξολογία μας εἶναι μία καὶ ὄχι πολλά· διότι ἡ τιμὴ πρὸς τὴν εἰκόνα περνᾷ καὶ πηγαίνει εἰς τὸ πρωτότυπον. Αὐτὸ λοιπὸν ποὺ ἐδῶ κατ' ἀπομίμησιν εἶναι ἡ εἰκὼν, αὐτὸ εἶναι ἐκεῖ κατὰ φύσιν ὁ Υἱός. **Καὶ ὅπως εἰς τὰ ὑπὸ τῆς τέχνης κατασκευαζόμενα ἡ ὁμοιότης εὐρίσκεται εἰς τὴν μορφήν, ἔτσι καὶ εἰς τὴν θεϊαν καὶ ἀσύνθετον φύσιν ἡ ἔνωσις εὐρίσκεται εἰς τὴν κοινωνίαν τῆς θεότητος.** Ἐνα δὲ εἶναι καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα, ποὺ ἐξαγγέλλεται καὶ αὐτὸ μεμονωμένως, συνάπτεται ὅμως διὰ τοῦ ἑνὸς Υἱοῦ πρὸς τὸν ἕνα Πατέρα, καὶ συμπληρώνει ἔτσι μὲ τὸν ἑαυτὸν του τὴν πολυῦμνητον καὶ μακαρίαν Τριάδα. Τὴν ἐγγύτητά του δὲ πρὸς τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν φανερώνει ἐπαρκῶς τὸ ὅτι δὲν ἔχει τεθῆ μέσα εἰς τὸ πλῆθος τῶν κτισμάτων, ἀλλὰ ἐκφωνεῖται μεμονωμένως. Διότι δὲν εἶναι ἕνα ἀπὸ τὰ πολλά· ἀλλὰ εἶναι ἕνα. Ὅπως δηλαδή ὑπάρχει ἕνας Πατὴρ καὶ ἕνας Υἱός, ἔτσι ὑπάρχει καὶ ἕνα ἅγιον Πνεῦμα. Εὐρίσκεται λοιπὸν τόσον μακρὰ ἀπὸ τὰ κτίσματα, ὅσον εἶναι μακρὰ τὸ ἕνα καὶ μοναδικὸν ἀπὸ αὐτὰ ποὺ εἶναι συγκεντρωμένα καὶ πολυάριθμα· εἶναι δὲ τόσον ἔνωμένον μὲ τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν, ὅσον κοντὰ εἶναι ἡ μονὰς πρὸς τὴν μονάδα.

46. Καὶ δὲν ἀποδεικνύεται μόνον ἀπ' αὐτὸ ὅτι συμμετέχει εἰς τὴν φύσιν των, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὸ ὅτι λέγεται ὅτι εἶναι ἐκ τοῦ Θεοῦ· ὄχι ὅπως εἶναι ὅλα ἐκ τοῦ Θεοῦ ²⁴⁰, ἀλλὰ ἐπειδὴ προέρχεται ἐκ τοῦ Θεοῦ, ὄχι διὰ τῆς γεννήσεως ὅπως ὁ Υἱός, ἀλλ' ὅπως ἡ ἀναπνοὴ τοῦ στόματός του. Βεβαίως δὲν πρέπει νὰ ἐννοήσωμεν τὸ στόμα ὡς μέλος τοῦ Θεοῦ, οὔτε τὸ Πνεῦμα ὡς τὴν ἀναπνοὴν ποὺ ἐξέρχεται, ἀλλὰ καὶ τὸ στόμα νὰ τὸ ἐννοήσωμεν θεοπρεπῶς, καὶ τὸ Πνεῦμα ὡς ὃν ζωντανόν, κύριον τοῦ ἁγιασμοῦ. Ἔτσι δηλώνεται καὶ ἡ ἐγγύτης, καὶ φυλάσσεται καὶ τὸ ἀνέκφραστον τοῦ τρόπου τῆς ὑπάρξεως ²⁴¹. Ὀνομα-

241. Περὶ τῶν ἀπόψεων τοῦ Βασιλείου ὡς πρὸς τὸ θέμα τῆς ἐκ τοῦ Πατρὸς προελεύσεως τοῦ Πνεύματος βλ. ἀναλυτικώτερον εἰσαγωγήν, σ. 269 ἔ. καὶ ὑποσημείωσιν 30.

«*Εἴ τις Πνεῦμα Χριστοῦ οὐκ ἔχει, οὗτος οὐκ ἔστιν αὐτοῦ*).
 "Ὅθεν μόνον ἀξίως δοξάζει τὸν Κύριον. «*Εκείνος γὰρ ἐμέ δοξάσει*», φησὶν, οὐχ ὡς ἡ κτίσις, ἀλλ' ὡς Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, τρανωῶς ἐκφαίνον ἐν ἑαυτῷ τὴν ἀλήθειαν, καὶ ὡς Πνεῦμα σοφίας, τὸν Χριστόν, τὴν τοῦ Θεοῦ δύναμιν, καὶ τὴν τοῦ Θεοῦ σοφίαν ἐν τῷ ἑαυτοῦ μεγέθει ἀποκαλύπτουν. Καὶ ὡς Παράκλητος δὲ ἐν ἑαυτῷ χαρακτηρίζει τοῦ ἀποστείλαντος αὐτὸν Παρακλήτου τὴν ἀγαθότητα καὶ ἐν τῷ ἑαυτοῦ ἀξιώματι τὴν μεγαλοσύνην ἐμφαίνει τὴν τοῦ ὁθεν προῆλθεν. "Ἔστιν οὖν δόξα ἡ μὲν
 10 τις φυσική, ὡς δόξα ἡλίου τὸ φῶς, ἡ δὲ τις ἕξωθεν, ἡ ἐκ προαιρέσεως, κεκριμένως τοῖς ἀξίοις προσαγομένη. Διπλῆ δὲ καὶ αὕτη. «*Υἱὸς γὰρ, φησί, δοξάζει πατέρα, καὶ δοῦλος τὸν κύριον αὐτοῦ*». Τούτων τοίνυν ἡ μὲν δουλικὴ παρὰ τῆς κτίσεως προσάγεται, ἡ δέ, ἢ οὕτως εἶπω, οἰκειακὴ, παρὰ τοῦ Πνεύματος
 15 ἐκπληροῦται. Ὡς γὰρ περὶ ἑαυτοῦ ἔλεγεν «*Ἐγὼ σε ἐδόξασα ἐπὶ τῆς γῆς, τὸ ἔργον ἐτελείωσα ὃ ἔδωκάς μοι ἵνα ποιήσω*», οὕτω καὶ περὶ τοῦ Παρακλήτου «*Εκείνος ἐμέ δοξάσει, ὅτι ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήφεται, καὶ ἀναγγελεῖ ὑμῖν*». Καὶ ὡς δοξάζεται Υἱὸς παρὰ τοῦ Πατρὸς λέγοντος «*Καὶ ἐδόξασα, καὶ πάλιν
 20 δοξάσω*» οὕτω δοξάζεται τὸ Πνεῦμα διὰ τῆς πρὸς Πατέρα καὶ Υἱὸν κοινωνίας, καὶ διὰ τῆς τοῦ Μονογενοῦς μαρτυρίας λέγοντος «*Πᾶσα ἁμαρτία καὶ βλασφημία ἀφεθήσεται ὑμῖν τοῖς ἀνθρώποις, ἡ δὲ τοῦ Πνεύματος βλασφημία οὐκ ἀφεθήσεται*»).

25 47. Ἐπειδὴ δὲ διὰ δυνάμεως φωτιστικῆς τῷ κάλλει τῆς τοῦ

242. Ρωμ. 8, 2. 243. Ἰω. 16, 14.

244. Ὀνομάζει ἐνταῦθα ὁ Βασίλειος καὶ τὸν Χριστὸν Παράκλητον κατὰ τὸ «καὶ ἐγὼ ἐρωτήσω τὸν Πατέρα καὶ ἄλλον Παράκλητον δώσει ὑμῖν». Ἰω. 14, 16. Βλ. παράγρ. 48 παρόντος ἔργου, σ. 410.

ζεται επίσης και Πνεῦμα Χριστοῦ, ἐπειδὴ κατὰ τὴν φύσιν συνδέεται πρὸς αὐτόν. Δι' αὐτὸ «αὐτὸς ποῦ δὲν ἔχει Πνεῦμα Χριστοῦ, δὲν ἀνήκει εἰς αὐτόν»²⁴². Διὰ τοῦτο μόνον αὐτὸ δοξάζει ἐπαξίως τὸν Κύριον. Διότι λέγει ὁ Κύριος: «ὁ Παράκλητος, τὸ Πνεῦμα, θὰ μὲ δοξάσῃ»²⁴³, ὄχι ὅπως ἡ κτίσις ἀλλ' ὡς Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, μὲ τὸ νὰ παρουσιάσῃ δι' ἑαυτοῦ περιτράνως τὴν ἀλήθειαν καὶ μὲ τὸ νὰ ἀποκαλύψῃ, ὡς Πνεῦμα σοφίας, διὰ τοῦ μεγαλείου του τὸν Χριστὸν ποῦ εἶναι ἡ δύναμις καὶ ἡ σοφία τοῦ Θεοῦ. Καὶ ὡς Παράκλητος χαρακτηρίζει μὲ τὸν ἑαυτόν του τὴν ἀγαθότητα τοῦ Παρακλήτου²⁴⁴ ποῦ τὸ ἀπέστειλε, καὶ μὲ τὸ ἀξίωμα του φανερώνει τὴν μεγαλωσύνην αὐτοῦ ἀπὸ τὸν ὁποῖον προῆλθεν. Ὑπάρχουν λοιπὸν δύο εἶδη δόξης, ἡ φυσικὴ, ὅπως τὸ φῶς ποῦ εἶναι ἡ δόξα τοῦ ἡλίου, καὶ ἡ ἐξωτερικὴ δόξα, αὐτὴ ποῦ ἐλευθέρως καὶ μετὰ ἀπὸ κρίσιν ἀποδίδεται εἰς τοὺς ἀξίους. Εἶναι δὲ καὶ αὐτὴ διπλῆ· διότι λέγει ὁ προφήτης ὅτι «ὁ υἱὸς δοξάζει τὸν πατέρα καὶ ὁ δοῦλος τὸν κύριόν του»²⁴⁵. Ἀπὸ αὐτὰς λοιπὸν ἡ μὲν δουλικὴ δόξα προσφέρεται ἀπὸ τὴν κτίσιν, ἡ δὲ ἄλλη ἡ συγγενικὴ, διὰ νὰ τὴν ὀνομάσω ἔτσι, ἐκπληρώνεται ἀπὸ τὸ Πνεῦμα. Ὅπως δηλαδὴ ἔλεγεν ὁ Κύριος διὰ τὸν ἑαυτόν του: «ἐγὼ σὲ ἐδόξασα ἐπὶ τῆς γῆς· τὸ ἔργον ποῦ μοῦ ἀνέθεσες τὸ ἐτελείωσα»²⁴⁶, ἔτσι λέγει καὶ διὰ τὸν Παράκλητον: «ἐκεῖνος θὰ μὲ δοξάσῃ, διότι ἀπὸ ἐμὲ θὰ λαμβάνῃ διὰ νὰ σᾶς τὰ ἀναγγέλῃ»²⁴⁷. Καὶ ὅπως δοξάζεται ὁ Υἱὸς ἀπὸ τὸν Πατέρα, ποῦ λέγει: «καὶ σὲ ἐδόξασα καὶ πάλιν θὰ σὲ δοξάσω»²⁴⁸, ἔτσι δοξάζεται καὶ τὸ Πνεῦμα διὰ τῆς κοινωνίας του πρὸς τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν καὶ διὰ τῆς μαρτυρίας τοῦ Μονογενοῦς, ποῦ λέγει: «κάθε ἀμαρτία καὶ βλασφημία θὰ συγχωρηθῇ εἰς ἐσᾶς τοὺς ἀνθρώπους, ἡ βλασφημία τοῦ Πνεύματος ὁμως δὲν θὰ συγχωρηθῇ»²⁴⁹.

47. Ὅταν δὲ μὲ μίαν δύναμιν ποῦ μᾶς φωτίζει βλέπωμεν

245. Μαλ. 1, 6.   246. Ἰω. 17, 4.   247. Ἰω. 16, 14.

248. Ἰω. 12, 28.   249. Ματθ. 12, 31.

Θεοῦ τοῦ ἀοράτου εἰκόνας ἐνατερίζομεν, καὶ δι' αὐτῆς ἀναγόμεθα ἐπὶ τὸ ὑπέρκalon τοῦ ἀρχετύπου θέαμα, αὐτοῦ που πάρεστιν ἀχωρίστως τὸ τῆς γνώσεως Πνεῦμα, τὴν ἐποπτικὴν τῆς εἰκόνας δύναμιν ἐν ἑαυτῷ παρεχόμενον τοῖς τῆς ἀληθείας φιλο-
 5 θεάμοσιν, οὐκ ἔξωθεν τὴν δεῖξιν ποιούμενον, ἀλλ' ἐν ἑαυτῷ εἰσάγον πρὸς τὴν ἐπίγνωσιν. Ὡς γὰρ «Οὐδεὶς οἶδε τὸν Πατέρα εἰ μὴ ὁ Υἱός», οὕτως «Οὐδεὶς δύναται εἰπεῖν Κύριον Ἰησοῦν, εἰ μὴ ἐν Πνεύματι ἁγίῳ». Οὐ γάρ, διὰ Πνεύματος, εἴρηται, ἀλλ' ἐν Πνεύματι. Καὶ «Πνεῦμα ὁ Θεός, καὶ τοὺς προσκυνοῦντας αὐ-
 10 τὸν ἐν Πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ δεῖ προσκυνεῖν» καθὼς γέγραπται: «Ἐν τῷ φωτί σου ὀφόμεθα φῶς». τουτέστιν, ἐν τῷ φωτισμῷ τοῦ Πνεύματος, «Φῶς τὸ ἀληθινόν, ὃ φωτίζει πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον». Ὡστε ἐν ἑαυτῷ δείκνυσι τὴν δόξαν τοῦ Μονογενοῦς, καὶ τοῖς ἀληθινοῖς προσκυνηταῖς
 15 ἐν ἑαυτῷ τὴν τοῦ Θεοῦ γινῶσιν παρέχεται. Ἡ τοίνυν ὁδὸς τῆς θεογνωσίας ἐστὶν ἀπὸ ἐνὸς Πνεύματος, διὰ τοῦ ἐνὸς Υἱοῦ, ἐπὶ τὸν ἕνα Πατέρα. Καὶ ἀνάπαλιν, ἡ φυσικὴ ἀγαθότης, καὶ ὁ κατὰ φύσιν ἁγιασμός, καὶ τὸ βασιλικὸν ἀξίωμα, ἐκ Πατρὸς, διὰ τοῦ Μονογενοῦς, ἐπὶ τὸ Πνεῦμα διήκει. Οὕτω καὶ αἱ ὑποστάσεις
 20 ὁμολογοῦνται, καὶ τὸ εὐσεβὲς δόγμα τῆς μοναρχίας οὐ διαπίπτει. Οἱ δὲ τὴν ὑπαριθμησιν ἐν τῷ πρῶτον καὶ δεύτερον καὶ τρίτον λέγειν τιθέμενοι γνωρίζεσθωσαν τὸ πολύθεον τῆς ἑλληνικῆς πλάνης τῇ ἀχράντῳ θεολογίᾳ τῶν Χριστιανῶν ἐπεισάγοντες. Εἰς οὐδὲν γὰρ ἕτερον φέρει τῆς ὑπαριθμήσεως τὸ κακούργημα,
 25 ἢ ὥστε πρῶτον καὶ δεύτερον Θεὸν καὶ τρίτον ὁμολογεῖν. Ἄλλ' ἡμῶν ἀρκοῦσα ἢ παρὰ τοῦ Κυρίου ἐπιτεθεῖσα ἀκολουθία, ἦν ὁ συγγέων οὐκ ἔλαττον τῆς τούτων ἀσεβείας παρανομήσει.

τὸ κάλλος τῆς εἰκόνας τοῦ ἀοράτου Θεοῦ, καὶ μέ αὐτὴν φθάνω-
 μεν εἰς τὸ ὑπέρκαλον θέαμα τοῦ ἀρχετύπου, κάπου αὐτοῦ παρί-
 σταται ἀχωρίστως τὸ Πνεῦμα τῆς γνώσεως, τὸ ὁποῖον δίδει
 μέ τὴν παρουσίαν του εἰς τοὺς ἐραστὰς τῆς θεᾶς τῆς ἀληθείας
 τὴν δύναμιν νὰ ἐποπτεύσουν τὴν εἰκόνα, χωρὶς νὰ τοὺς τὴν
 δείχνη ἀπ' ἔξω, ἀλλὰ διὰ τῆς ἐν αὐτῷ ζωῆς εἰσάγει εἰς τὴν
 ἐπίγνωσιν. Διότι ὅπως «κάνεις δὲν γνωρίζει τὸν Πατέρα παρά
 μόνον ὁ Υἱὸς»²⁵⁰, ἔτσι καὶ «κάνεις δὲν ἠμπορεῖ νὰ εἰπῆ τὸν Ἰη-
 σοῦν Κύριον παρά μόνον ἐν Πνεύματι»²⁵¹. Διότι δὲν ἐλέχθη «διὰ
 τοῦ Πνεύματος» ἀλλὰ «ἐν Πνεύματι», καὶ ἀκόμη· «ὁ Θεὸς εἶναι
 Πνεῦμα καὶ αὐτοὶ ποὺ τὸν προσκυνοῦν πρέπει νὰ τὸν προσκυ-
 νοῦν ἐν Πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ»²⁵². "Ὅπως ἔχει γραφῆ ἐπίσης
 «ἐν τῷ φωτὶ σου ὁψόμεθα φῶς»²⁵³, δηλαδὴ μέ τὸν φωτισμὸν
 τοῦ Πνεύματος, καὶ «φῶς τὸ ἀληθινὸν ποὺ φωτίζει κάθε ἄνθρω-
 πον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον»²⁵⁴. "Ὡστε μέσα του δείχνει τὴν
 δόξαν τοῦ Μονογενοῦς, καὶ εἰς τοὺς ἀληθινούς προσκυνητὰς
 μέ τὸν ἑαυτὸν του προσφέρει τὴν γνῶσιν τοῦ Θεοῦ. Ἡ ὁδὸς τῆς
 θεογνωσίας λοιπὸν ἀρχεται ἀπὸ τοῦ ἐνὸς Πνεύματος καὶ διὰ
 τοῦ ἐνὸς Υἱοῦ φθάνει εἰς τὸν ἕνα Πατέρα. Καὶ ἀντιστρόφως, ἡ
 φυσικὴ τῶν προσώπων ἀγαθότης, καὶ ὁ κατὰ φύσιν ἀγιασμός,
 καὶ τὸ βασιλικὸν ἀξίωμα ἀρχίζει ἀπὸ τὸν Πατέρα καὶ διήκουσα
 διὰ τοῦ Υἱοῦ φθάνει εἰς τὸ Πνεῦμα. "Ἐτσι καὶ τὰ πρόσωπα ἀνα-
 γνωρίζονται, καὶ ἡ εὐσεβὴς διδασκαλία περὶ μοναρχίας τοῦ
 Θεοῦ δὲν καταρρέει. Αὐτοὶ δὲ ποὺ εἰσάγουν τὴν ὑπαριθμησιν
 μέ τό νὰ λέγουν πρῶτον καὶ δεῦτερον καὶ τρίτον, ὡς γνωρίζουν
 ὅτι παρεισάγουν εἰς τὴν ἄχραντον θεολογίαν τῶν Χριστιανῶν
 τὴν πλάνην τῆς εἰδωλολατρικῆς πολυθεΐας. Διότι εἰς τίποτε
 ἄλλο δὲν ὀδηγεῖ τό ἔγκλημα τῆς ὑπαριθμήσεως παρά εἰς τὴν
 ὁμολογίαν πρῶτου καὶ δευτέρου καὶ τρίτου Θεοῦ. Εἰς ἑμᾶς ὁ-
 μως εἶναι ἀρκετὴ ἡ ὑπὸ τοῦ Κυρίου τεθεῖσα σχέσις τῶν προσώ-
 πων, τὴν ὁποίαν αὐτὸς ποὺ τὴν συγχέει δὲν παρανομεῖ ὀλι-
 γώτερον ἀπὸ ἐκείνους τοὺς ἀσεβεῖς. Διὰ τὸ ὅτι λοιπὸν κατ' οὐ-

253. Ψαλμ. 35, 10. 254. Ἰω. 1, 9.

"Οτι μὲν οὖν οὐδέν, ὡς οὗτοι πεπλάνηται, ἢ κατὰ τὴν φύσιν
 κοινωνία τῷ τρόπῳ τῆς ὑπαριθμήσεως παραλύεται, ἱκανῶς
 εἴρηται. Ἀλλὰ συνέλθωμεν τῷ φιλονίκῳ καὶ ματαιόφρονι,
 καὶ δῶμεν τὸ δεύτερον τινὸς καθ' ὑπαριθμῆσιν ἐκείνου λέγεσθαι.
 5 Ἴδωμεν τοίνυν τί τὸ ἐκβαῖνον ἀπὸ τοῦ λόγου. «Ὁ πρῶτος,
 φησὶν, ἄνθρωπος ἐκ γῆς χοϊκός· ὁ δεύτερος ἄνθρωπος, ὁ Κύ-
 ριος, ἐξ οὐρανοῦ». Καὶ ἐν ἄλλοις· «Οὐ πρῶτον, φησί, τὸ πνευ-
 ματικόν, ἀλλὰ τὸ ψυχικόν, ἔπειτα τὸ πνευματικόν». Εἰ τοίνυν
 τῷ πρώτῳ ὑπαριθμεῖται τὸ δεύτερον, τὸ δὲ ὑπαριθμούμενον
 10 ἀτιμότερόν ἐστι τοῦ πρὸς ὃ ἔχει τὴν ὑπαριθμῆσιν, ἀτιμότερος
 οὖν καθ' ἡμᾶς τοῦ ψυχικοῦ ὁ πνευματικός, καὶ τοῦ χοϊκοῦ ἄν-
 θρώπου ὁ ἐπουράνιος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΘ'

Πρὸς τοὺς λέγοντας μὴ εἶναι δοξαστὸν τὸ Πνεῦμα.

48. Ἔστω ταῦτα, φησὶν, ἀλλ' οὐχὶ καὶ δόξα πάντως ὀφειλο-
 15 μένη ἐστὶ τῷ Πνεύματι, ὥστε δοξολογίαις ἀνυψοῦσθαι παρ'
 ἡμῶν. Πόθεν ἂν οὖν τῆς ὑπερεχούσης πάντα νοῦν ἀξίας τοῦ
 Πνεύματος τὰς ἀποδείξεις λάβοιμεν, εἴπερ ἡ Πατὴρ καὶ Υἱοῦ
 κοινωνία μὴ ἀξιόπιστος αὐτοῖς πρὸς μαρτυρίαν ἀξιώματος
 ἐνομίσθη; Ἐξεστὶ γε μὴν πρὸς τε τὰ ἐκ τῶν ὀνομάτων ἀποβλέ-
 20 ψαντας σημανόμενα, καὶ πρὸς τὰ τῶν ἐνεργειῶν αὐτοῦ μεγέθη,
 καὶ πρὸς τὰς εἰς ἡμᾶς, μᾶλλον δὲ εἰς πᾶσαν τὴν κτίσιν χορηγου-
 μένας ἐδεργείας, τῆς μεγαλοφυΐας αὐτοῦ καὶ τῆς ἀνεπίκτου
 δυνάμεως ἐπὶ ποσὸν γ' οὖν ἐν περινοίᾳ γενέσθαι. Πνεῦμα ὀνό-
 μασται ὡς, «Πνεῦμα ὁ Θεός», καὶ «Πνεῦμα τοῦ προσώπου
 25 ἡμῶν, Χριστὸς Κύριος». Ἅγιον ὡς ἅγιος ὁ Πατήρ, καὶ ἅγιος

δὲν βλάπτεται ἢ κατὰ φύσιν κοινωνία τῶν προσώπων μὲ τὸν τρόπον ποῦ τὰ ἀριθμοῦμεν, ὅπως αὐτοὶ νομίζουν, ἔχουν λεχθῆ ἄρκετὰ. Ἄλλὰ ἄς ἔλθωμεν πάλιν εἰς τὸν φιλόνικον καὶ ματαιόφρονα καὶ ἄς δεχθοῦμεν, ὅτι αὐτὸ ποῦ εἶναι δεύτερον ἐν σχέσει μὲ κάτι ἄλλον λέγομεν ὅτι ὑπαριθμεῖται. Ἄς ἴδωμεν ὅμως τί βγαίνει ἀπὸ τὸ ἐπιχείρημα. Λέγει ἡ Γραφή· «ὁ πρῶτος ἄνθρωπος ὁ ἐκ τῆς γῆς ἦτο χοϊκός· ὁ δεύτερος ἄνθρωπος, ὁ Κύριος, ἦτο ἐξ οὐρανοῦ»²⁵⁵, καὶ εἰς ἄλλο σημεῖον λέγει· «δὲν εἶναι πρῶτον τὸ πνευματικόν, ἀλλὰ τὸ ψυχικόν, ἔπειτα ἔρχεται τὸ πνευματικόν»²⁵⁶. Ἄν λοιπὸν τὸ δεύτερον ὑπαριθμηῖται εἰς τὸ πρῶτον, αὐτὸ δὲ ποῦ ὑπαριθμεῖται εἶναι ἀτιμότερον ἐκείνου ἐν σχέσει πρὸς τὸ ὁποῖον ὑπαριθμεῖται, τότε σύμφωνα μὲ τὴν γνώμη σας εἶναι ἀτιμότερος τοῦ ψυχικοῦ ὁ πνευματικός, καὶ τοῦ χοϊκοῦ ἀνθρώπου ὁ ἔπουράνιος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΘ'

Πρὸς τοὺς λέγοντας ὅτι δὲν πρέπει νὰ δοξολογῆται τὸ Πνεῦμα.

48. «Ἔστω, λέγει ὁ ἀντίπαλος, ἄς δεχθοῦμεν ὅτι εἶναι ἔτσι, πάντως ὅμως δὲν ὀφείλομεν καὶ δόξαν εἰς τὸ Πνεῦμα, ὥστε νὰ τὸ ἀνυψοῦμεν μὲ δοξολογίας». Ἄπὸ ποῦ λοιπὸν θὰ ἠμπορούσαμεν νὰ ἀντλήσωμεν ἀποδείξεις διὰ τὴν ἀξίαν τοῦ Πνεύματος ἢ ὁποῖα ξεπερνᾷ τὸν νοῦν μας, ἂν ἡ κοινωνία τοῦ Πνεύματος πρὸς τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν δὲν ἐθεωρήθη ἀπὸ αὐτοὺς ἀξιόπιστος διὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ ἀξιώματός του; Εἶναι βεβαίως δυνατὸν νὰ κατανοήσωμεν κάπως τὴν μεγαλοφυΐαν τοῦ Πνεύματος καὶ τὴν ἀνυπέβλητον δύναμιν, ἂν προσέξωμεν καὶ τὴν σημασίαν τῶν ὀνομάτων, καὶ τὸ μέγεθος τῶν ἐνεργειῶν, καὶ τὰς εὐεργεσίας ποῦ κάμνει εἰς ἡμᾶς ἢ μᾶλλον εἰς ὅλην τὴν κτίσιν. Ὀνομάζεται Πνεῦμα, ὅπως «Πνεῦμα ὁ Θεός»²⁵⁷, καὶ «Χριστὸς ὁ Κύριος εἶναι τὸ Πνεῦμα τῆς ζωῆς σας»²⁵⁸. Ὀνομάζεται ἐπίσης ἅγιον καὶ εἶναι ἅγιον, ὅπως εἶναι ἅγιος ὁ Πατὴρ καὶ

257. Ἰω. 4, 24. 258. Θρ. Ἰερ. 4, 20.

ὁ Υἱός. Τῇ μὲν γὰρ κτίσει ἐτέρωθεν ἐπεισῆχθη ὁ ἁγιασμός, τῷ δὲ Πνεύματι συμπληρωστικὴ τῆς φύσεώς ἐστὶν ἡ ἀγιότης. Διόπερ οὐχὶ ἁγιαζόμενόν ἐστιν, ἀλλ' ἁγιάζον ἀγαθόν· ὡς ἀγαθός ὁ Πατήρ, καὶ ἀγαθός ὁ ἐκ τοῦ ἀγαθοῦ γεννηθείς, οὐσίαν 5 ἔχον τὴν ἀγαθότητα. Εὐθὺς· ὡς εὐθὺς Κύριος ὁ Θεός, τῷ εἶναι αὐτοαλήθεια, καὶ αὐτοδικαιοσύνη, παρεκτροπὰς ἐπὶ θάτερα καὶ ἐκκλίσεις οὐκ ἔχον, διὰ τὸ ἄτρεπτον τῆς οὐσίας. Παράκλητος· ὡς ὁ Μονογενής, καθὼς αὐτός φησιν, ὅτι (Ἐγὼ ἐρωτήσω τὸν Πατέρα μου, καὶ δώσει ὑμῖν ἄλλον Παράκλητον)». 10 Οὕτω κοινὰ τὰ ὀνόματα πρὸς Πατέρα καὶ Υἱὸν τῷ Πνεύματι, ἐκ τῆς κατὰ τὴν φύσιν οἰκειότητος τῶν προσηγοριῶν τούτων τυχόντι. Πόθεν γὰρ ἄλλοθεν; Πάλιν ἡγεμονικόν, καὶ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, καὶ Πνεῦμα σοφίας ὀνόμασται· «Πνεῦμα θεῖον τὸ ποιῆσάν με», καί· «Τὸν Βεσελεὴλ δέ, φησίν, ἐνέπλησεν ὁ 15 Θεὸς Πνεῦμα θεῖον σοφίας καὶ συνέσεως καὶ ἐπιστήμης». Τὰ μὲν οὖν ὀνόματα τοιαῦτα, ὑπερφυῖ καὶ μεγάλα, οὕμενον ἔχοντα τινὰ εἰς δόξαν ὑπερβολήν.

49. Αἱ δὲ ἐνέργειαι τίνες; Ἄρρητοι μὲν διὰ τὸ μέγεθος, ἀνεξαριθμητοὶ δὲ διὰ τὸ πλῆθος. Πῶς μὲν γὰρ νοήσομεν τὰ τῶν 20 αἰώνων ἐπέκεινα; τίνες ἦσαν αὐτοῦ πρὸ τῆς νοητῆς κτίσεως αἱ ἐνέργειαι; πόσαι δ' ἀπ' αὐτοῦ περὶ τὴν κτίσιν χάριτες; τίς δὲ ἢ πρὸς τοὺς αἰῶνας τοὺς ἐπερχομένους δύναμις; Ἦν μὲν γὰρ καὶ προῆν, καὶ συμπαρήν τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ πρὸ τῶν αἰώνων. Ὡστε κὰν τι νοήσης τῶν αἰώνων ἐπέκεινα, τοῦτο εὐρήσεις 25 τοῦ Πνεύματος κατωτέρω. Ἐὰν τε τὴν κτίσιν ἐνθυμηθῆς, ἐστερεώθησαν αἱ τῶν οὐρανῶν δυνάμεις παρὰ τοῦ Πνεύματος· τῆς στερεώσεως δηλονότι ἐπὶ τὸ δυσμετάπτωτον τῆς ἀπὸ τῶν ἀγαθῶν ἕξεως νοουμένης. Ἡ γὰρ πρὸς Θεὸν οἰκειώσις, καὶ τὸ πρὸς

ἅγιος ὁ Υἱός. Διότι εἰς μὲν τὴν κτίσιν ἐδόθη ἀπὸ ἄλλου ὁ ἁγιασμός, εἰς τὸ Πνεῦμα ὁμως ἡ ἀγιότης εἶναι ἀπαραίτητον συμπλήρωμα τῆς φύσεώς του. Δι' αὐτὸ δὲν ἀγιάζεται, ἀλλὰ ἀγιάζει. Ὀνομάζεται ἀγαθόν· ὅπως εἶναι καὶ ὁ Πατήρ ἀγαθός, καὶ ὁ γεννηθεὶς ἐξ αὐτοῦ ἐπίσης ἀγαθός· ἔχει δὲ τὴν ἀγαθότητα ὡς οὐσίαν. Ὀνομάζεται εὐθές, ὅπως εὐθύς ὁ Κύριος ²⁵⁹, διότι εἶναι ἡ αὐτοαλήθεια καὶ ἡ αὐτοδικαιοσύνη, καὶ δὲν κλίνει πρὸς τὰ ἐδῶ καὶ πρὸς τὰ ἐκεῖ, ἐπειδὴ ἡ οὐσία εἶναι ἄτρεπτος. Ὀνομάζεται Παράκλητος, ὅπως καὶ ὁ Μονογενής· ὁ ἴδιος λέγει· «ἐγὼ θὰ ἐρωτήσω τὸν Πατέρα μου καὶ θὰ σᾶς δώσῃ ἄλλον Παράκλητον» ²⁶⁰. Τὸ Πνεῦμα λοιπὸν ἔχει κοινὰ τὰ ὀνόματα μὲ τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν λόγῳ τῆς κατὰ τὴν φύσιν κοινωνίας. Διότι ποῦ ἄλλοῦ θὰ ὠφείλοντο ταῦτα; Ὀνομάζεται ἀκόμη ἡγεμονικόν, καὶ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, καὶ Πνεῦμα σοφίας, καὶ «Πνεῦμα θεῖον ποῦ μὲ ἐδημιούργησεν» ²⁶¹. Ἐπίσης· «ἐγέμισε ὁ Θεὸς τὸν Βεσελεὴλ μὲ Πνεῦμα θεῖον, Πνεῦμα σοφίας καὶ συνέσεως καὶ ἐπιστήμης» ²⁶². Τὰ ὀνόματα λοιπὸν εἶναι τέτοια, ὑπερφυσικά καὶ μεγάλα, καὶ δὲν ἔχουν ἀσφαλῶς καμμίαν ὑπερβολὴν δόξης.

49. Ποῖαι ὁμως εἶναι αἱ ἐνέργειαι; Ἀνέκφραστοι ἀφ' ἑνὸς λόγῳ τοῦ μεγέθους, καὶ ἀναρίθμητοι ἀφ' ἑτέρου λόγῳ τοῦ πλήθους. Διότι πῶς εἶναι δυνατὸν νὰ κατανοήσωμεν αὐτὰ ποῦ εἶναι πέραν τοῦ χρόνου; Ποῖαι ἦσαν αἱ ἐνέργειαι τοῦ δηλαδὴ πρὸ τῆς δημιουργίας τοῦ νοητοῦ κόσμου, πόσαι εὐεργεσίαι δίδονται ὑπ' αὐτοῦ εἰς τὴν κτίσιν καὶ ποῖα θὰ εἶναι ἡ δύναμις του εἰς τοὺς ἐρχομένους αἰῶνας; Διότι ὑπῆρχε καὶ προὑπῆρχε καὶ συνυπῆρχε μὲ τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν πρὸ τῆς δημιουργίας τοῦ χρόνου. Ὡστε ἂν σκεφθῆς κάτι πέραν τοῦ χρόνου, αὐτὸ θὰ εἶναι μεταγενέστερον τοῦ Πνεύματος. Καὶ ἂν θυμηθῆς τὴν δημιουργίαν, τότε θὰ ἰδῆς ὅτι αἱ δυνάμεις τῶν οὐρανῶν, οἱ ἄγγελοι, ἐστερεώθησαν ὑπὸ τοῦ Πνεύματος· νοεῖται δὲ ἡ στερέωσις ὡς τὸ δυσχερές τῆς πτώσεως ἀπὸ τὴν ἕξιν τοῦ ἀγαθοῦ. Ἡ οἰκειότης δηλαδὴ πρὸς τὸν Θεόν, καὶ τὸ ἄτρεπτον πρὸς τὴν

261. Ἰωβ 33, 4. 262. Ἐξ. 31, 3.

καλίαν ἄτρεπτον, καὶ τὸ ἐν μακαριότητι διαρκές, παρὰ τοῦ Πνεύματος ταῖς δυνάμεσι. Χριστοῦ ἐπιδημία, καὶ τὸ Πνεῦμα προτρέχει. Ἐνσαρκος παρουσία, καὶ τὸ Πνεῦμα ἀχώριστον. Ἐνεργήματα δυνάμεων, χαρίσματα ἰαμάτων, διὰ τοῦ Πνεύ-

5 ματος τοῦ ἁγίου. Δαίμονες ἀπηλαύνοντο ἐν τῷ Πνεύματι τοῦ Θεοῦ. Διάβολος κατηγορεῖτο συμπαρόντος τοῦ Πνεύματος. Ἄμαρτιῶν ἀπολύτρωσις ἐν τῇ χάριτι τοῦ Πνεύματος. Ἄπελούσασθε γὰρ καὶ ἡγιασθητε ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ ἐν τῷ Πνεύματι τῷ ἁγίῳ». Οἰκειώσεις πρὸς

10 Θεόν, διὰ τοῦ Πνεύματος. Ἐξαπέστειλε γὰρ ὁ Θεὸς τὸ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν, κράζον Ἀββᾶ ὁ Πατήρ». Ἡ ἐκ νεκρῶν ἐξανάστασις, τῇ ἐνεργείᾳ τοῦ Πνεύματος. Ἐξαποστελεῖς γὰρ τὸ Πνεῦμά σου, καὶ κτισθήσονται, καὶ ἀνακαινεῖς τὸ πρόσωπον τῆς γῆς». Εἴτε τὴν κτίσιν τις

15 ἐκλαμβάνοι ἐπὶ τῆς τῶν διαλυθέντων ἀναβιώσεως, πῶς οὐ μεγάλη τοῦ Πνεύματος ἡ ἐνέργεια, τοῦ οἰκονομοῦντος ἡμῖν τὸν ἐξ ἀναστάσεως βίον, καὶ πρὸς τὴν πνευματικὴν ἐκείνην ζωὴν τὰς ψυχὰς ἡμῶν μεταρροθμίζοντος; Εἴτε λέγοιτο κτίσις ἢ ἐνταῦθα τῶν ἐξ ἁμαρτίας διαπεπωκότων ἐπὶ τὸ βέλτιον μετα-

20 κόσμησις (λέγεται γὰρ καὶ οὕτω κατὰ τὴν συνήθειαν τῆς Γραφῆς, ὡς ὅταν Παῦλος λέγῃ: «Εἴ τις ἐν Χριστῷ καινὴ κτίσις»), καὶ ὁ ἐνταῦθα τοίνυν ἀνακαινισμὸς, καὶ ἡ ἀπὸ τῆς γήινης καὶ ἐμπαθοῦς ζωῆς ἐπὶ τὴν οὐράνιον πολιτείαν μεταβολή, διὰ τοῦ Πνεύματος ἡμῖν γινομένη, ἐπὶ πᾶσαν ὑπερβολὴν θαύματος τὰς

25 ψυχὰς ἡμῶν ἀνάγει. Ἐπὶ τούτοις πότερον φοβηθῶμεν μὴ τὴν ἀξίαν ὑπερβῶμεν ταῖς ὑπερβολαῖς τῶν τιμῶν, ἢ τὸ ἐναντίον, μὴ εἰς ταπεινὸν καταγάγωμεν τὴν περὶ αὐτοῦ ἔννοιαν, κἂν τὰ μέγιστα δόξωμεν ἐπ' αὐτῷ τῶν ἐξ ἀνθρωπίνης διανοίας καὶ

κακίαν καὶ ἡ διαρκῆς μακαριότης ἔχουν δοθῆ εἰς τοὺς ἀγγέλους ἀπὸ τὸ Πνεῦμα. Πρόκειται νὰ ἔλθῃ ὁ Χριστός, προηγείται τὸ Πνεῦμα. Κατὰ τὴν ἐπὶ γῆς ἕνσαρκον παρουσίαν του εἶναι ἐπίσης ἀχώριστον. Ἐνεργοῦνται θαύματα, δίδονται χαρίσματα ἰάσεων, ὑπὸ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ἐκδιώκονται δαίμονες, μετὴν δύνανται τοῦ Πνεύματος. Ὁ διάβολος κατηργεῖτο, καὶ ἦτο καὶ τὸ Πνεῦμα παρόν. Ἡ ἐκ τῶν ἁμαρτιῶν ἀπολύτρωσις ἔγινε μετὴν χάριν τοῦ Πνεύματος: «ξεπλυθήκατε καὶ ἁγιασθήκατε εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος»²⁶³. Τὸ πλησίασμα τοῦ Θεοῦ ἔγινε διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος: «ἔστειλεν ὁ Θεὸς τὸ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ του εἰς τὰς καρδίας μας, τὸ ὅποιον κράζει· Ἄββᾶ, δηλαδὴ πατέρα»²⁶⁴. Ἡ ἐκ νεκρῶν ἀνάστασις θὰ ἐπιτελεσθῆ μετὴν ἐνέργειαν τοῦ Πνεύματος: «θὰ ἀποστείλῃς τὸ Πνεῦμα σου καὶ θὰ κτισθοῦν, καὶ θὰ ἀνακαινίσῃς τὸ πρόσωπον τῆς γῆς»²⁶⁵. Εἴτε ἐκλαμβάνει κανεὶς τὴν κτίσιν ὡς σημαίνουσιν τὴν ἀναβίωσιν αὐτῶν ποὺ διελύθησαν, πῶς δὲν εἶναι μεγάλη ἡ ἐνέργεια τοῦ Πνεύματος, τὸ ὅποιον φροντίζει διὰ τὸν μετὰ τὴν ἀνάστασιν βίον μας καὶ ρυθμίζει ἀναλόγως τὰς ψυχὰς μας διὰ τὴν πνευματικὴν ἐκείνην ζωὴν; Εἴτε πάλιν ὀνομάζεται κτίσις ἢ πρὸς τὸ καλῦτερον μεταβολὴ αὐτῶν ποὺ εἶχαν πέσει εἰς τὴν ἁμαρτίαν (διότι συνηθίζει ἡ Γραφή ἔτσι νὰ τὴν ὀνομάζῃ, ὅπως ὅταν ὁ Παῦλος λέγῃ: «ἂν κανεὶς ζῆ ἐν Χριστῷ εἶναι καινούργια κτίσις»²⁶⁶), καὶ αὐτὴ λοιπὸν ἢ ἀνακαινίσις καὶ ἢ μετάβασις ἀπὸ τὴν ἐμπαθῆ ζωὴν εἰς τὸν οὐράνιον βίον, ποὺ ἐνεργεῖται εἰς ἡμᾶς ἀπὸ τὸ Πνεῦμα, ὁδηγεῖ τὰς ψυχὰς μας εἰς μέγαν θαυμασμόν. Εἰς αὐτὰ λοιπὸν τί νὰ φοβηθοῦμεν; Μήπως ὑπερβοῦμεν τὴν ἀξίαν μετὰς μεγάλας τιμὰς, ἢ τὸ ἀντίθετον, μήπως δηλαδὴ σκεφθοῦμεν ταπεινὰ περὶ τοῦ Πνεύματος, ἀκόμη καὶ ἂν φανοῦμεν ὅτι λέγομεν ἐπ' αὐτοῦ τὰς μεγαλυτέρας σοφίας ἀπὸ ὅσας ἐσκέφθησαν καὶ εἶπαν οἱ ἄνθρωποι;

265. Ψαλμ., 103, 30.

266. Β' Κορ. 5, 17.

γλώττης προφερομένων φθέγγεσθαι; «Τάδε λέγει τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον», ὡς «τάδε λέγει Κύριος»: «Κατάβηθι, καὶ πορεύου σὺν αὐτοῖς, μηδὲν διακρινόμενος, διότι ἐγὼ αὐτοὺς ἀπέσταλκα». Μὴ ταπεινοῦ ταῦτα καὶ κατεπτηχότος τὰ ῥήματα; «Ἀφορίσατε 5 δὴ μοι τὸν Βαρνάβαν καὶ τὸν Σαῦλον εἰς τὸ ἔργον ὃ προσκέκλημαι αὐτούς». Μὴ δοῦλος οὕτω φθέγγεται; Καὶ ὁ Ἑσαΐας: «Κύριος ἀπέσταλκέ με, καὶ τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ», καί: «Κατέβη Πνεῦμα παρὰ Κυρίου, καὶ ὠδήγησεν αὐτούς». Καὶ μὴ μοι τὴν ὁδηγίαν πάλιν εἰς ταπεινὴν διακονίαν ἐκλάβης. Τοῦτο γὰρ καὶ 10 Θεοῦ ἔργον εἶναι ὁ λόγος διαμαρτύρεται. «Ὁδήγησας, φησὶν, ὡς πρόβατα τὸν λαόν σου», καί: «Ὁ ὁδηγῶν ὡσεὶ πρόβατον τὸν Ἰωσήφ», καί: «Ὁδήγησεν αὐτοὺς ἐπ' ἐλπίδι, καὶ οὐκ ἐδείλιασαν». Ὡστε ὅταν ἀκούσης, ὅτι, «Ὅταν ἔλθῃ ὁ Παράκλητος, ἐκεῖνος ὑμᾶς ἀναμνήσει καὶ ὁδηγήσει πρὸς πᾶσαν τὴν ἀλήθιαν», τὴν ὁδηγίαν, ὡς ἐδιδάχθης, νόει, μὴ συκοφάντει τὴν ἐννοιαν.

50. Ἄλλὰ «Καὶ ἐντυγχάνει, φησὶν, ὑπὲρ ἡμῶν». Ὡστε ὅσον ἱκέτης τοῦ εὐεργέτου λείπεται, τοσοῦτον τὸ Πνεῦμα κατὰ τὴν ἀξίαν ἀποπέπτωκε τοῦ Θεοῦ. Σὺ δὲ οὐπω ἤκουσας περὶ τοῦ 20 Μονογενοῦς, ὅτι ἐστὶν ἐν δεξιᾷ τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐντυγχάνει ὑπὲρ ἡμῶν; Μὴ οὖν ὅτι τὸ Πνεῦμα ἐν σοὶ (εἶπερ δὴ ὄλως ἐν σοί), μηδ' ὅτι ἀποτυφλωθέντας ἡμᾶς πρὸς τὴν ἐκλογὴν τοῦ συμφέροντος διδάσκει, καὶ ὁδηγεῖ, τούτου ἕνεκεν τὴν εὐσεβῆ καὶ ὁσίαν περὶ αὐτοῦ δόξαν ζημιωθῆς. Ὑπερβολὴ γὰρ ἀγνωμοσύνης τοῦτό γε, τὴν φιλανθρωπίαν τοῦ εὐεργέτου ἀφορομὴν ἀχαριστίας ποιεῖσθαι. «Μὴ οὖν λυπεῖτε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον». Ἀκούσατε τί φησιν ἡ ἀπαρχὴ τῶν μαρτύρων Στέφανος, τὸ δυσ- 25

267. Πράξ. 10, 20.

268. Πράξ. 13, 2.

269. Ἦσ. 48, 16· 63, 14.

270. Ψαλμ. 76, 21.

271. Ψαλμ. 79, 2.

272. Ψαλμ. 77, 53.

«Αὐτὰ λέγει τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον», ὅπως χρησιμοποιεῖται τὸ «τάδε λέγει Κύριος»: «κατέβα καὶ πήγαινε μαζί τους, χωρὶς νὰ πολυξετάζης, διότι ἐγὼ τοὺς ἀπέστειλα»²⁶⁷. Εἶναι αὐτὰ λόγια ἐνὸς ταπεινοῦ καὶ φοβισμένου; «Νὰ μοῦ ξεχωρίσετε τὸν Βαρνάβαν καὶ τὸν Παῦλον διὰ τὸ ἔργον ποὺ τοὺς ἔχω προσκαλέσει»²⁶⁸. Ὁμιλεῖ ἔτσι κανεὶς δοῦλος; Καὶ ὁ Ἡσαΐας: «ὁ Κύριος μέ ἀπέστειλε καὶ τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ», καί: «κατέβη τὸ Πνεῦμα ἀπεσταλμένον ἀπὸ τὸν Κύριον καὶ τοὺς ὠδήγησε»²⁶⁹. Καὶ μὴ θεωρήσης πάλιν τὸ ὅτι τοὺς ὠδήγησε ταπεινὴν διακονίαν. Διότι ἡ Γραφή βεβαιώνει ὅτι αὐτὸ εἶναι καὶ τοῦ Θεοῦ ἔργον: «ὠδήγησες, λέγει, τὸν λαόν σου σὰν πρόβατα»²⁷⁰, καί: «σύ ποὺ ὠδήγησες τὸν Ἰωσήφ σὰν τὰ πρόβατα»²⁷¹, καί: «τοὺς ὠδήγησε μόνον μέ τὴν ἐλπίδα καὶ δὲν ἐδειλίασαν»²⁷². Ὅταν λοιπὸν ἀκοῦς τοὺς λόγους: «ὅταν ἔλθῃ ὁ Παράκλητος, ἐκεῖνος θὰ σᾶς ὑπενθυμίσει καὶ θὰ σᾶς ὀδηγήσῃ εἰς πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν»²⁷³, νὰ ἐννοῆς τὴν καθοδήγησιν, ὅπως ἐδιδάχθης, καὶ μὴ συκοφαντεῖς τὴν ἔννοιαν.

50. «Ναί, λέγει ὁ ἀντίπαλος, ἀλλά, «καὶ παρακαλεῖ τὸν Θεὸν ὑπὲρ ἡμῶν»²⁷⁴: ὥστε ὅσον ὑστερεῖ αὐτὸς ποὺ παρακαλεῖ ἀπὸ τὸν εὐεργέτην ποὺ παρακαλεῖται, τὸσον κατώτερον τοῦ Θεοῦ εἶναι τὸ Πνεῦμα». Δὲν ἄκουσες λοιπὸν μέχρι τώρα διὰ τὸν Μονογενῆ ὅτι ἴσταται εἰς τὰ δεξιὰ τοῦ Θεοῦ καὶ παρακαλεῖ ὑπὲρ ἡμῶν²⁷⁵; Μὴ νομίσης λοιπὸν ὅτι τὸ Πνεῦμα εὐρίσκεται εἰς σέ (ἂν βέβαια εἶναι ὅλον εἰς σέ), καὶ ὅτι, ἐπειδὴ ἔχομεν ἀποτυφλωθῆ ἡμεῖς, μᾶς διδάσκει νὰ διαλέξωμεν τὸ συμφέρον καὶ μᾶς ὀδηγεῖ, διότι ἔτσι ὑπάρχει κίνδυνος νὰ ζημιωθῆς, ἐπειδὴ δὲν ἔχεις τὴν εὐσεβῆ καὶ ὀσίαν περὶ αὐτοῦ γνώμην. Διότι αὐτὸ εἶναι ὑπερβολικὴ ἀγνωμοσύνη, τὸ νὰ χρησιμοποιῆ κανεὶς τὴν φιλανθρωπίαν τοῦ εὐεργέτου ὡς ἀφορμὴν ἀχαριστίας: «μὴ λοιπὸν λυπηῆτε τὸ ἅγιον Πνεῦμα»²⁷⁶. Ἀκούσατε τί λέγει ὁ πρωτομάρτυς Στέφανος, ἐπικρίνων τὴν ἀπίθειαν καὶ τὴν ἀν-

273. Ἰω. 14, 26· 16, 13. 274. Ρωμ. 8, 26.

275. Ρωμ. 8, 34. 276. Ἐφ. 4, 30.

πειθές και ἀνυπότακτον τῷ λαῷ ὀνειδίζων· «Ὑμεῖς, φησίν, αἰεὶ τῷ Πνεύματι τῷ ἁγίῳ ἀντιπίπτετε». Καὶ πάλιν ὁ Ἡσαίας· «Παρώξυναν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ ἐστράφη αὐτοῖς εἰς ἔχθραν», καὶ ἐτέρωθι· «Ὁ οἶκος τοῦ Ἰακώβ παρώργισε τὸ
 5 Πνεῦμα Κυρίου». Εἰ μὴ ἐξουσιαστικῆς δυνάμεως παραστατικὰ τὰ τοιαῦτα, τῇ τῶν ἐντυγχανόντων κρίσει παρήμι. Ταῦτα ἀκούοντας ὁποίας τινὰς χρῆ τὰς ὑπολήψεις ἔχειν· ὡς περὶ ὀργᾶνου, καὶ ὑπηκόου, καὶ ὁμοτίμου τῇ κτίσει καὶ ἡμῖν ὁμοδούλου, ἢ βαρύτερον καὶ ῥήματι μόνῳ τὴν βλασφημίαν ταύτην ὑποδύ-
 10 ναι τοῖς εὐσεβέσι; Δουῖλον λέγεις τὸ Πνεῦμα; («Ἄλλ' ὁ δουῖλος, φησίν, οὐκ οἶδε τί ποιεῖ ὁ κύριος αὐτοῦ»), τὸ δὲ Πνεῦμα οὕτως οἶδε τὰ τοῦ Θεοῦ, ὡς καὶ τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου τὰ ἐν αὐτῷ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Κ'

Πρὸς τοὺς λέγοντας μήτε ἐν δουλικῇ τάξει μήτε ἐν δεσποτικῇ εἶναι τὸ Πνεῦμα, ἀλλ' ἐν τῇ τῶν ἐλευθέρων.

15 51. Οὔτε δουῖλον, φησίν, οὔτε δεσπότην, ἀλλ' ἐλεύθερον. Ὡς τῆς δεινῆς ἀναλγησίας, ὡς τῆς ἐλεεινῆς ἀφοβίας τῶν ταῦτα λεγόντων! Τί πλέον αὐτῶν ὀδύρωμαι; τὸ ἀμαθές, ἢ τὸ βλάσφημον; οἷ γε τὰ τῆς θεολογίας δόγματα ἀνθρωπίνους παραδείγμασι καθυβρίζουσι, καὶ τὴν ὧδε συνήθειαν, παρηλλαγμένην
 20 ἔχουσαν τῶν ἀξιωματῶν τὴν διαφορὰν, τῇ θείᾳ καὶ ἀρρήτῳ φύσει προσαρμόζειν ἐπιχειροῦσιν· οὐκ ἐννοοῦντες, ὅτι παρὰ μὲν ἀνθρώποις τῇ φύσει δουῖλος οὐδεὶς. Ἡ γὰρ καταδυναστευθέντες ὑπὸ ζυγὸν δουλείας ἤχθησαν, ὡς ἐν αἰχμαλωσίαις· ἢ διὰ πενίαν κατεδουλώθησαν, ὡς οἱ Αἰγύπτιοι τῷ φαραῶ· ἢ κατὰ

υπακοήν τοῦ λαοῦ· «σεῖς, λέγει, πάντοτε ἀντιδράτε εἰς τὰς ἐνεργείας τοῦ Πνεύματος»²⁷⁷. Καί ὁ Ἡσαΐας πάλιν· «ἐξώργισαν τὸ ἅγιον Πνεῦμα, καὶ ἐγένεν ἐχθρὸς τους»²⁷⁸, καὶ εἰς ἄλλο σημεῖον· «ἡ οἰκογένεια τοῦ Ἰακώβ ἐξώργισε τὸ Πνεῦμα τοῦ Κυρίου»²⁷⁹. Ἐὰν αὐτὰ δὲν δείχνουν δύναμιν ἐξουσιαστικὴν, ἀφήνω νὰ τὸ κρίνουν οἱ ἀναγνώσταί. Ὅταν τὰ ἀκοῦμεν αὐτὰ τί πρέπει νὰ νομίσωμεν, ὅτι τὸ Πνεῦμα εἶναι ὄργανον, καὶ ὑπήκοος, καὶ ὁμότιμον πρὸς τὰ κτίσματα, καὶ δοῦλος ὅπως ἔμεῖς, ἢ ὅτι διὰ τοὺς εὐσεβεῖς εἶναι βαρύτερον παράπτωμα καὶ νὰ εἰποῦν μόνον αὐτὴν τὴν βλασφημίαν; Ὀνομάζεις τὸ Πνεῦμα δοῦλον; «Ὁ δοῦλος ὅμως, λέγει ὁ Κύριος, δὲν γνωρίζει τί πράττει ὁ κύριός του»²⁸⁰, τὸ Πνεῦμα ὅμως γνωρίζει ἔτσι τὰ τοῦ Θεοῦ, ὅπως γνωρίζει τὰ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου²⁸¹.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Κ΄

Πρὸς αὐτοὺς ποὺ λέγουν ὅτι τὸ ἅγιον Πνεῦμα δὲν εἶναι οὔτε εἰς τὴν τάξιν τῶν δούλων οὔτε εἰς τὴν τάξιν τῶν δεσποτῶν, ἀλλ' εἰς τὴν τάξιν τῶν ἐλευθέρων.

51. «Οὔτε δοῦλος εἶναι τὸ Πνεῦμα, ἰσχυρίζονται, οὔτε δεσπότης, ἀλλ' ἐλεύθερος». Τί τρομερὴ ἀναισθησία, τί ἐλεινὸν θράσος ποὺ ἔχουν αὐτοὶ ποὺ τὰ λέγουν! Διὰ τί ἀπ' αὐτὰ νὰ θρηνησῶ περισσότερον; Διὰ τὴν ἀμάθειαν ἢ διὰ τὴν βλασφημίαν; Αὐτοὶ ἐξευτελίζουν τὰ δόγματα τῆς θεολογίας χρησιμοποιοῦντες ἀνθρώπινα παραδείγματα, τὴν ἀνθρωπίνην δὲ συνήθειαν, ὅπου τὰ ἀξιώματα εἶναι διαφορετικά, ἐπιχειροῦν νὰ τὴν προσαρμόσουν εἰς τὴν θείαν καὶ ἀκήρατον φύσιν, χωρὶς νὰ σκέπτονται ὅτι μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων κανεὶς δὲν εἶναι ἐκ φύσεως δοῦλος. Διότι ἢ θὰ ὠδηγήθησαν εἰς τὸν ζυγὸν τῆς δουλείας διὰ τῆς βίας, ὅπως οἱ αἰχμάλωτοι, ἢ θὰ κατεδουλώθησαν λόγῳ πτωχείας, ὅπως οἱ Αἰγύπτιοι εἰς τὸν φαραῶ, ἢ κατὰ

280. Ἰω. 15, 15. 281. Α' Κορ. 2, 11.

τινα σοφὴν καὶ ἀπόρρητον οἰκονομίαν, οἱ χεῖρους τῶν παιδίων, ἐκ τῆς τῶν πατέρων φωνῆς, τοῖς φρονιμωτέροις καὶ βελτίοσι δουλεύειν κατεδικάσθησαν· ἦν οὐδὲ καταδίκη, ἀλλ' εὐεργεσίαν εἶποι τις ἂν δίκαιος τῶν γινομένων ἐξεταστής. Τὸν γάρ, δι' 5 ἔνδειαν τοῦ φρονεῖν, οὐκ ἔχοντα ἐν ἑαυτῷ τὸ κατὰ φύσιν ἄρχον, τοῦτον ἐτέρου κτῆμα γενέσθαι λυσιτελέστερον, ἵνα τῷ τοῦ κρατοῦντος λογισμῷ διευθυνόμενος, ὁμοιος ἢ ἄρματι ἠρίοχον ἀναλαβόντι, καὶ πλοίῳ κυβερνήτην ἔχοντι ἐπὶ οἰάκων καθήμενον. Διὰ τοῦτο Ἰακώβ κύριος τοῦ Ἡσαῦ ἐκ τῆς εὐλογίας τοῦ πα-

10 τρός, ἵνα καὶ μὴ βουλόμενος παρὰ τοῦ φρονίμου εὐεργετῆται ὁ ἄφρων, οὐκ ἔχων τὸν οἰκεῖον κηδεμόνα, τὸν νοῦν. «Καὶ Χαναὰν παῖς οἰκέτης ἔσται τοῖς ἀδελφοῖς», ἐπειδὴ ἀδίδακτος ἦν τῆς ἀρετῆς, ἀσύνετον ἔχων τὸν ἑαυτοῦ πατέρα τὸν Χάμ. Ὡδε μὲν οὖν οὕτως οἱ δοῦλοι· ἐλεύθεροι δέ, οἱ διαφυγόντες πενίαν, ἢ πόλε-

15 μον, ἢ τῆς ἐτέρων κηδεμονίας ἀπροσδεεῖς. Ὡστε κἂν ὁ μὲν δεσπότης, ὁ δὲ οἰκέτης λέγεται, ἀλλ' οὖν πάντες καὶ κατὰ τὴν πρὸς ἀλλήλους ὁμοτιμίαν, καὶ ὡς κτήματα τοῦ πεποιηκότος ἡμᾶς, ὁμόδουλοι. Ἐκεῖ δέ, τί δύνασαι τῆς δουλείας ὑπεξαγαγεῖν; Ὁμοῦ τε γὰρ ἐκτίσθη, καὶ τὸ δοῦλον εἶναι συγκατεσκευά-

20 σται. Ἀλλήλων μὲν γὰρ οὐ κατάρχουσιν, ἐπειδὴ πλεονεξίας ἄμοιρα τὰ οὐράνια. Θεῷ δὲ πάντα ὑποκύπτει, καὶ ὡς δεσπότη τὸν ὀφειλόμενον φόβον, καὶ ὡς δημιουργῷ τὴν ἐπιβάλλουσαν δόξαν ἀποδιδόντα. «Υἱὸς γὰρ δοξάζει πατέρα, καὶ δοῦλος τὸν κύριον αὐτοῦ». Καὶ ἀπαιτεῖ πάντως τῶν δύο τὸ ἕτερον ὁ Θεός.

25 «Εἰ γὰρ Πατὴρ εἰμι ἐγώ, ποῦ ἔστι, φησὶν, ἢ δόξα μου; καὶ εἰ Κύριός εἰμι ἐγώ, ποῦ ἔστιν ὁ φόβος μου»; Ἡ πάντων ἂν εἶη ἐλεεινοτάτη ζωὴ, μὴ ὑπὸ τὴν ἐπισκοπὴν τοῦ Δεσπότης κειμέ-

282. Γέν. 27, 29 - 40. 283. Γέν. 9, 25 - 27.

284. Μαλ. 1, 6. 285. Μαλ. 1, 6.

κάποιαι' σοφὴν διαρρῦθμισιν τὰ χειρότερα ἐκ τῶν τέκνων κατὰ ἐκφρασθεῖσαν ἀπόφασιν τῶν γονέων κατεδικάσθησαν νὰ γίνουον δοῦλοι τῶν φρονιμωτέρων καὶ καλυτέρων· αὐτὸ δὲ θὰ ἤμποροῦσε νὰ τὸ ὀνομάσῃ ἓνας δίκαιος κριτῆς τῶν γεγονότων ὄχι καταδίκην, ἀλλ' εὐεργεσίαν. Διότι αὐτὸς ποῦ λόγῳ ἡλλατωμένης ἀντιλήψεως δὲν ἔχει μέσα του φυσικὰς ἡγετικὰς ἱκανότητας, εἶναι περισσότερο ὠφέλιμον νὰ γίνῃ κτῆμα ἄλλου, ὥστε κατευθυνόμενος ἀπὸ τὸν νοῦν αὐτοῦ ποῦ τὸν δεσποτεῖ νὰ εἶναι ὁμοιος μὲ ἄρμα ποῦ ἔχει τεθῆ ὑπὸ ἡνίοχον καὶ μὲ πλοῖον ποῦ ἔχει κυβερνήτην τοποθετημένον εἰς τὸ πηδάλιον. Δι' αὐτὸν τὸν λόγον καὶ ὁ Ἰακώβ ἐξ αἰτίας τῆς εὐλογίας τοῦ πατρὸς ἔγινε κύριος τοῦ Ἡσαῦ, ὥστε καὶ χωρὶς νὰ θέλῃ νὰ κυβερνᾶται αὐτὸς ὁ ἄφρων ἀπὸ τὸν φρόνιμον, ἐπειδὴ δὲν εἶχε ἰδικόν του νοῦν διὰ νὰ τὸν προστατεύῃ ²⁸². «Καὶ ὁ Χαναάν θὰ γίνῃ δοῦλος τῶν ἀδελφῶν» ²⁸³, ἐπειδὴ δὲν ἐδιδάχθη τὴν ἀρετὴν, ἀφοῦ ὁ πατήρ του Χάμ ἦτο ἀσύνητος. Ἐδῶ λοιπὸν ἔτσι γίνονται οἱ δοῦλοι· ἐλεύθεροι δὲ εἶναι αὐτοὶ ποῦ διέφυγαν τὴν πτωχείαν ἢ τὸν πόλεμον ἢ δὲν ἐχρειάσθη νὰ τεθοῦν ὑπὸ τὴν κηδεμονίαν ἄλλων. Ὡστε καὶ ἂν ἀκόμη ὀνομάζεται ὁ μὲν ἓνας δεσπότης ὁ δὲ ἄλλος δοῦλος, ὅμως καὶ λόγῳ τῆς φυσικῆς πρὸς ἀλλήλους ὁμοτιμίας καὶ λόγῳ τοῦ ὅτι εἴμεθα ὅλοι κτῆματα τοῦ δημιουργοῦ, εἴμεθα ὅλοι ὁμόδουλοι. Ἐκεῖ δὲ εἰς τὸν οὐρανὸν τί ἤμπορεῖς νὰ ἐξαιρέσης ἀπὸ τὴν δουλείαν; Διότι συγχρόνως μὲ τὴν δημιουργίαν συγκατεσκευάσθη καὶ τὸ νὰ εἶναι δοῦλοι οἱ ἄγγελοι. Δὲν ὑπάρχει βεβαίως μία φυσικὴ ἐπιβολὴ τοῦ ἑνὸς ἐπὶ τοῦ ἄλλου, διότι τὰ οὐράνια εἶναι ἔξω ἀπὸ κάθε πλεονεξίαν. Εἰς τὸν Θεὸν ὅμως ὅλα ὑποκύπτουον, καὶ τὸν ἀντιμετωπίζουν μὲ τὸν ὀφειλόμενον φόβον ὡς δεσπότην, καὶ ὡς δημιουργὸν τοῦ προσφέρουον τὴν ἀρμόζουσαν δοξολογίαν. Διότι «ὁ υἱὸς δοξάζει τὸν πατέρα καὶ ὁ δοῦλος τὸν κύριόν του» ²⁸⁴. Καὶ ἀπαιτεῖ ὀπωσδῆποτε τὴν μίαν ἀπὸ τὰς δύο τιμὰς ὁ Θεός, διότι λέγει· «ἐὰν ἐγὼ εἶμαι Πατήρ ποῦ εἶναι ἡ δοξολόγησις μου; Καὶ ἐὰν εἶμαι Κύριος ποῦ εἶναι ὁ φόβος μου;» ²⁸⁵. Θὰ ἦτο ἀσφαλῶς ἐλλεινοτάτη ἢ ζωὴ, ἂν δὲν εὕρισκετο ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν

νη, ὁποῖαί εἰσιν αἱ ἀποστατικαὶ δυνάμεις, αἱ διὰ τὸ τραχη-
 λιᾶσαι κατὰ Θεοῦ παντοκράτορος, ἀφηγιάζουσαι τῆς δουλείας,
 οὐ τῷ ἐτέρως πεφυκέναι, ἀλλὰ τῷ ἀνυποτάκτως ἔχειν πρὸς τὸν
 ποιήσαντα. Τίνα οὖν λέγεις ἐλεύθερον; Τὸν ἀβασίλευτον; τὸν
 5 μῆτε ἄρχειν ἐτέρου δυνάμιν ἔχοντα, μῆτε ἄρχεσθαι καταδεχό-
 μενον; Ἄλλ' οὔτε ἔστι τις τοιαύτη φύσις ἐν τοῖς οὐσι, καὶ τοῦ-
 το ἐννοῆσαι κατὰ τοῦ Πνεύματος, ἀσέβεια περιφανής. Ὡστε
 εἰ μὲν ἔκτισται, δουλεύει δηλαδὴ μετὰ πάντων. «Τὰ γὰρ σύμ-
 παντα, φησί, δοῦλα σά'· εἰ δὲ ὑπὲρ τὴν κτίσιν ἐστὶ, τῆς βασι-
 10 λείας ἐστὶ κοινωνόν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΑ'

Μαρτυραὶ ἐκ τῶν Γραφῶν τοῦ κυριολογεῖσθαι τὸ Πνεῦμα.

52. Καὶ τί δεῖ ἐκ τῶν ταπεινῶν ἀπομαχομένους, αἰσχροῶς τὴν
 νίκην κατακτᾶσθαι τῷ λόγῳ, ἐξὸν τῇ παραθέσει τῶν σεμνοτέ-
 ρων ἀναντίρρητον τὴν ὑπερβολὴν τῆς δόξης ἐπιδεικνύναι; Εἰ
 15 δὲ λέγομεν ἃ παρὰ τῆς Γραφῆς ἐδιδάχθημεν, τάχα που μέγα
 καὶ σφοδρὸν ἀνακραῶνται, καὶ συσχόντες τὰ ὄτα, ἀράμενοι
 λίθους, ἢ ὅ,τι ἂν τύχοι παραφανέν, τοῦτο τῶν Πνευματομάχων
 ἕκαστος ὄπλον ποιησάμενος, ἐφ' ἡμᾶς ἤξουσιν. Οὐ μὴν πρό γε
 τῆς ἀληθείας τιμητέα ἡμῖν ἢ ἀσφάλεια. Εὕρομεν τοίνυν παρὰ
 20 τῷ ἀποστόλῳ· «Ὁ δὲ Κύριος κατευθῆναι ὑμῶν τὰς καρδίας,
 εἰς ἀγάπην τοῦ Θεοῦ, καὶ εἰς τὴν ὑπομονὴν τοῦ Χριστοῦ ὑπὲρ
 τῶν θλίψεων». Τίς ὁ κατευθύνων Κύριος εἰς τὴν τοῦ Θεοῦ ἀγά-
 πην, καὶ εἰς τὴν ὑπὲρ τῶν θλίψεων τοῦ Χριστοῦ ὑπομονήν; Ἀπο-
 κρινάσθωσαν ἡμῖν οἱ τὸ Πνεῦμα καταδουλούμενοι. Εἴτε γὰρ

τοῦ Δεσπότη, ὅπως εἶναι ἡ ζωὴ τῶν ἀποστατῶν ἀγγέλων, οἱ ὅποιοι, λόγω ὑπερηφανείας κατὰ τοῦ παντοκράτορος Θεοῦ, ἀφηνίασαν καὶ ἀπέρριψαν τὴν δουλείαν· ὄχι ἐπειδὴ εἶχον διαφορετικὴν φύσιν, ἀλλὰ ἐπειδὴ δὲν ὑπετάγησαν εἰς τὸν δημιουργόν. Ποῖον λοιπὸν ὀνομάζεις ἐλεύθερον; Αὐτὸν ποῦ δὲν ἔχει βασιλέα; Αὐτὸν ποῦ οὔτε τὴν ἱκανότητα ἔχει νὰ ἐξουσιάσῃ ἄλλον, οὔτε νὰ τεθῆ ὑπὸ ἄρχοντα καταδέχεται; Μεταξὺ τῶν κτισμάτων ὅμως δὲν ὑπάρχει τοιαύτη φύσις, καὶ νὰ τὸ σκεφθῆ κανεὶς διὰ τὸ ἅγιον Πνεῦμα εἶναι ἀσέβεια ὀλοφάνερη. Ὡστε ἐὰν μὲν εἶχε κτισθῆ, πρέπει μαζὺ μὲ ὅλα τὰ ἄλλα νὰ εἶναι δούλος, διότι λέγει ἡ Γραφή· «τὰ πάντα εἶναι δούλοι ἰδικοὶ σου»²⁸⁶. Ἄν ὅμως εἶναι ὑπεράνω τῆς κτίσεως, τότε μετέχει εἰς τὴν βασιλείαν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΑ'

Μαρτυραὶ ἀπὸ τὴν Γραφὴν περὶ τοῦ ὅτι τὸ Πνεῦμα ὀνομάζεται Κύριος.

52. Διατί ὅμως νὰ μαχώμεθα μὲ ταπεινὰ ἐπιχειρήματα καὶ νὰ κατακτοῦμεν τὴν νίκην κατὰ ἀνέντιμον τρόπον μόνον διὰ τοῦ λόγου, ἐνῶ ἡμποροῦμεν μὲ τὴν παράθεσιν τῶν σεμνοτέρων ἐπιχειρημάτων νὰ ἀποδείξωμεν ἀναντιρρήτως τὴν ὑπερβάλλουσαν δόξαν τοῦ Πνεύματος; Ἄν δὲ ἀναφερθῶ εἰς αὐτὰ ποῦ ἡ Γραφή μᾶς διδάσκει, σίγουρα θὰ ἐκβάλουν κραυγὰς μεγάλας, καὶ ἀφοῦ κλείσουν τὰ αὐτιά των καὶ ἀρπάξουν λίθους ἢ ὀτιδήποτε ἄλλο εὔρου, ὁ καθένας ἀπὸ τοὺς Πνευματομάχους θὰ μεταβάλλῃ αὐτὸ εἰς ὄπλον καὶ θὰ ἐπιτεθοῦν ἐναντίον μου. Δὲν πρέπει ὅμως ἔναντι τῆς ἀληθείας νὰ προτιμήσω τὴν ἀσφάλειάν μου. Εὐρίσκομεν λοιπὸν ὅτι ὁ ἀπόστολος Παῦλος λέγει· «ὁ δὲ Κύριος νὰ κατευθύνῃ τὰς καρδίας σας εἰς τὴν ἀγάπην τοῦ Θεοῦ καὶ νὰ τὰς ἐνισχύσῃ νὰ ὑπομείνουν τὰς θλίψεις ὑπὲρ τοῦ Χριστοῦ»²⁸⁷. Ποῖος εἶναι ὁ Κύριος ποῦ κατευθύνει εἰς τὴν ἀγάπην τοῦ Θεοῦ καὶ εἰς τὴν ὑπομονὴν τῶν ὑπὲρ τοῦ Χριστοῦ θλίψεων; Ἄς μᾶς ἀπαντήσουν αὐτοὶ ποῦ δέχονται

περὶ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ὁ λόγος, πάντως ἂν εἴρητο· Ὁ δὲ Κύριος ὑμᾶς κατευθῆναι εἰς τὴν ἑαυτοῦ ἀγάπην· εἴτε περὶ τοῦ Υἱοῦ, προσέκειτο ἂν, Εἰς τὴν ἑαυτοῦ ὑπομονήν. Ζητείτωσαν οὖν τί ἐστὶν ἄλλο πρόσωπον, ὃ τῇ προσηγορίᾳ τοῦ Κυρίου τι-
 5 μᾶσθαι ἄξιον. Παραπλήσιον δὲ τούτῳ καὶ τὸ ἐτέρωθι κείμενον, τό· «Ὑμᾶς δὲ ὁ Κύριος πλεονάσαι καὶ περισσεύσαι τῇ ἀγάπῃ εἰς ἀλλήλους καὶ εἰς πάντας, καθάπερ καὶ ἡμεῖς εἰς ὑμᾶς, εἰς τὸ στηρίζαι ὑμῶν τὰς καρδίας ἀμέμπτους ἐν ἀγιωσύνῃ, ἔμπρο-
 σθεν τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ἡμῶν, ἐν τῇ παρουσίᾳ τοῦ Κυρίου
 10 ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ μετὰ πάντων τῶν ἁγίων αὐτοῦ». Ποῖον Κύριον εὐχεται ἔμπροσθεν τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ἡμῶν, ἐν τῇ παρουσίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν, ἀμέμπτους τὰς καρδίας ἐστηρι-
 γμένας ἐν ἀγιωσύνῃ τῶν ἐν Θεσσαλονίκῃ πιστῶν στηρίζαι;
 Ἀποκρινάσθωσαν ἡμῖν οἱ μετὰ τῶν λειτουργικῶν πνευμάτων
 15 τῶν πρὸς διακονίαν ἀποστελλομένων τὸ ἅγιον Πνεῦμα τιθέν-
 τες. Ἄλλ' οὐκ ἔχουσι. Διόπερ ἀκουέτωσαν καὶ ἐτέρας μαρτυ-
 ρίας διαροήδην καὶ αὐτῆς κυριολογούσης τὸ Πνεῦμα· «Ὁ δὲ Κύριος, φησί, τὸ Πνεῦμά ἐστι», καὶ πάλιν· «Καθάπερ ἀπὸ Κυρίου Πνεύματος». Ὡστε δὲ μηδεμίαν ἀντιλογία ἀφορμὴν
 20 καταλιπεῖν, αὐτὴν παραθήσομαι τοῦ ἀποστόλου τὴν λέξιν·
 «Ἄχρη γὰρ τῆς σήμερον τὸ αὐτὸ κάλυμμα ἐπὶ τῇ ἀναγνώσει
 τῆς παλαιᾶς Διαθήκης μένει, μὴ ἀνακαλυπτόμενον, ὅτι ἐν Χρι-
 στῷ καταργεῖται. Ὅταν δὲ ἐπιστρέψῃ πρὸς Κύριον, περιαιρεῖ-
 ται τὸ κάλυμμα. Ὁ δὲ Κύριος τὸ Πνεῦμά ἐστι». Τί τοῦτο λέ-
 25 γων; Ὅτι ὁ φιλητῆρ τῇ διανοίᾳ τοῦ γραμματος προσκαθήμενος,
 καὶ αὐτοῦ πονεῖν περὶ τὰ νομικὰ παρατηρήματα διατρέβων, οἷόν
 τινα παραπετάσματος τῇ Ἰουδαϊκῇ τοῦ γραμματος ἐκδοχῇ τὴν
 καρδίαν ἑαυτοῦ συγκεκάλυπται· καὶ τοῦτο πάσχει παρὰ τὸ

τὸ Πνεῦμα ὡς δοῦλον. Διότι ἐὰν ἀνεφέρετο εἰς τὸν Θεὸν καὶ Πατέρα, θὰ ἤμποροῦσε νὰ εἰπῆ· «Ὁ δὲ Κύριος νὰ σᾶς κατευθύνῃ εἰς τὴν ἀγάπην του», ἂν δὲ ἀνεφέρετο εἰς τὸν Υἱὸν θὰ ἔλεγε· «νὰ σᾶς κατευθύνῃ εἰς τὴν ὑπὲρ αὐτοῦ ὑπομονήν». Ἐὰν ἐρευνήσουν λοιπὸν ποῖον ἄλλον πρόσωπον ὑπάρχει, ἄξιον τῆς ὀνομασίας Κύριος. Παραπλήσιον μὲ αὐτὸ εἶναι καὶ αὐτὸ ποῦ ὑπάρχει εἰς ἄλλο σημεῖον, τό· «εἰς σᾶς δὲ νὰ συντελέσῃ ὁ Κύριος, ὥστε ἡ ἀγάπη σας πρὸς ἀλλήλους καὶ πρὸς ὄλους νὰ πλεονάσῃ καὶ νὰ περισσεύσῃ, ὅπως σᾶς ἀγαπῶ καὶ ἐγώ, ὥστε αἱ καρδίαι σας νὰ εἶναι ἄμεμπτοι καὶ ἅγιοι ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ἡμῶν κατὰ τὴν παρουσίαν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ μαζὺ μὲ ὄλους τοὺς ἁγίους»²⁸⁸. Εἰς ποῖον Κύριον εὐχεται νὰ στηρίξῃ τὰς καρδίας τῶν πιστῶν τῆς Θεσσαλονίκης, ὥστε νὰ παρουσιασθοῦν καθαροὶ καὶ ἅγιοι ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ἡμῶν κατὰ τὴν παρουσίαν τοῦ Κυρίου μας; Ἐὰν μᾶς ἀπαντήσουν αὐτοὶ ποῦ θέτουν τὸ Πνεῦμα μαζὺ μὲ τοὺς ἀγγέλους ποῦ ἀποστέλλονται πρὸς ἐπιτέλεσιν διαφόρων διακονιῶν. Δὲν ἔχουν ὅμως τί ν' ἀπαντήσουν. Διὰ τοῦτο ἂς ἀκούσουν καὶ ἄλλην μαρτυρίαν ποῦ κατηγορηματικῶς καὶ αὐτὴ ὀνομάζει τὸ Πνεῦμα Κύριον· «ὁ δὲ Κύριος, λέγει, εἶναι τὸ Πνεῦμα», καὶ εἰς τὴν συνέχειαν· «σὰν ἀπὸ τὸ Πνεῦμα ποῦ εἶναι Κύριος»²⁸⁹. Διὰ νὰ μὴν ἀφήσω δὲ καμμίαν ἀφορμὴν ἀντιλογίας, θὰ παραθέσω αὐτολεξεὶ τὰς φράσεις τοῦ ἀποστόλου· «ἄχρι γὰρ τῆς σήμερον τὸ αὐτὸ κάλυμμα ἐπὶ τῇ ἀναγνώσει τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης μένει, μὴ ἀνακαλυπτόμενον, ὅτι ἐν Χριστῷ καταργεῖται. Ὅταν δὲ ἐπιστρέψῃ πρὸς Κύριον περιαιρεῖται τὸ κάλυμμα. Ὁ δὲ Κύριος τὸ Πνεῦμά ἐστι»²⁹⁰. Τί νόημα ἔχει αὐτό; Ὅτι αὐτὸς ποῦ παραμένει εἰς τὴν ἀπλήν ἔννοιαν τοῦ γράμματος τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης καὶ ἀσχολεῖται μὲ τὰς νομικὰς λεπτομερείας, εἶναι σὰν νὰ ἔχη σκεπάσει τὴν καρδίαν του μὲ παραπέτασμα, μὲ τὴν κατὰ Ἰουδαϊκὸν τρόπον ἐκδοχὴν τοῦ γράμματος. Τὸ παθαίνει δὲ αὐτό, ἐπειδὴ ἀγνοεῖ ὅτι ἡ κατὰ γράμμα τήρησις τοῦ

290. Β' Κορ. 3, 14· 16 - 17.

ἄγνοεῖν, ὅτι ἡ σωματικὴ τοῦ νόμου τήρησις, ἐν τῇ ἐπιδημίᾳ
 τοῦ Χριστοῦ καταργεῖται, τῶν τύπων λοιπὸν μεταληφθέντων
 εἰς τὴν ἀλήθειαν. Ἄργοῦσι γὰρ λύχνοι τῇ τοῦ ἡλίου παρουσίᾳ,
 καὶ σχολάζει ὁ νόμος, καὶ προφητεῖαι κατασιγάζονται, τῆς
 5 ἀληθείας ἀναφανείσης. Ὁ μέντοι δυνηθεὶς ἐπὶ τὸ βάθος δια-
 κύψαι τῆς νομικῆς ἐννοίας καί, τὴν ἐκ τοῦ γράμματος ἀσά-
 φειαν, οἷόν τι καταπέτασμα διασχῶν, εἶσω γενέσθαι τῶν ἀπορ-
 ρήτων, οὗτος ἐμιμήσατο τὸν Μωυσῆν, ἐν τῷ διαλέγεσθαι τῷ
 Θεῷ, περιαιροῦντα τὸ κάλυμμα, ἐπιστρέφων καὶ αὐτὸς ἀπὸ
 10 τοῦ γράμματος πρὸς τὸ πνεῦμα. Ὡστε ἀναλογεῖν τῷ μὲν ἐπὶ
 τοῦ προσώπου Μωυσέως καλύμματι τὴν τῶν νομικῶν διδα-
 γμάτων ἀσάφειαν, τῇ δὲ ἐπιστροφῇ, τῇ πρὸς τὸν Κύριον, τὴν
 πνευματικὴν θεωρίαν. Ὁ οὖν ἐν τῇ ἀναγνώσει τοῦ νόμου περι-
 ελὼν τὸ γράμμα ἐπιστρέφει πρὸς τὸν Κύριον (ὁ δὲ Κύριος νῦν
 15 τὸ Πνεῦμα λέγεται) καὶ ὁμοιος γίνεται Μωυσεὶ ἐκ τῆς ἐπιφα-
 νείας τοῦ Θεοῦ τὸ πρόσωπον δεδοξασμένον ἔχοντι. Ὡς γὰρ τὰ
 τοῖς ἀνθηροῖς χρώμασι παρακείμενα, ἐκ τῆς περιορθεύσεως αὐ-
 γῆς καὶ αὐτὰ καταχρῶννται, οὕτως ὁ ἑναργῶς ἐνατενίσας τῷ
 Πνεύματι, ἐκ τῆς ἐκείνου δόξης μεταμορφοῦται πῶς πρὸς τὸ
 20 φανότερον, οἷόν τι φωτὶ, τῇ ἐκ τοῦ Πνεύματος ἀληθείᾳ τὴν
 καρδίαν καταλαμπόμενος. Καὶ τοῦτό ἐστι τό, μεταμορφοῦται
 ἀπὸ τῆς δόξης τοῦ Πνεύματος εἰς τὴν οἰκείαν δόξαν, οὐ μικρο-
 λόγως, οὐδὲ ἀμυδροῶς, ἀλλ' ἐπὶ τοσοῦτον, ἕφ' ὅσον ἐστὶν εἰκὸς
 τὸν ἀπὸ τοῦ Πνεύματος φωτιζόμενον. Οὐ δυσωπῆ, ἄνθρωπε,
 25 τὸν ἀπόστολον λέγοντα, ὅτι «Ναὸς Θεοῦ ἐστε, καὶ τὸ Πνεῦμα
 τοῦ Θεοῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν»; Ἄρα τὸ δουλικὸν οἰκητήριον κατεδέ-
 ξατο ἂν ποτε τῇ τοῦ ναοῦ προσηγορίᾳ τιμῆσαι; Τί δὲ ὁ θεόπνευ-
 στον τὴν Γραφὴν ὀνομάζων, διὰ τῆς ἐπιπνοίας τοῦ ἁγίου Πνεύ-

νόμου ἔχει καταργηθῆ μετὴν ἐνανθρώπησιν τοῦ Χριστοῦ, ἀφοῦ οἱ τύποι ἔγιναν πλέον ἀλήθεια. Δὲν φωτίζουν τὰ λυχνάρια ὅταν λάμπη ὁ ἥλιος· ἔτσι καὶ ὁ νόμος ἀργεῖ καὶ αἱ προφητεῖαι ἔσταμάτησαν μετὰ τὴν ἐμφάνισιν τῆς ἀληθείας. Αὐτὸς λοιπὸν ποὺ κατώρθωσε νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὸ βάθος τῆς ἐννοίας τοῦ νόμου καὶ νὰ εἰσέλθῃ ἐντὸς τῶν ἀπορρήτων, ἀφοῦ ἐξέσχισε σάν κάποιο κάλυμμα τὴν ἀσάφειαν τοῦ γράμματος, αὐτὸς ἐμιμήθη τὸν Μωυσῆν, ὁποῖος ὅταν συνωμίλει μετὸν Θεὸν ἐτραβοῦσε τὸ κάλυμμα ²⁹¹· αὐτὸς λοιπὸν μεταβαίνει ἀπὸ τὸ γράμμα εἰς τὸ πνεῦμα. "Ὡστε εἰς μὲν τὸ κάλυμμα ποὺ ἦτο ἐπὶ τοῦ προσώπου τοῦ Μωυσέως ἀντιστοιχεῖ ἡ ἀσάφεια τῶν διατάξεων τοῦ νόμου, εἰς τὴν ἐπιστροφήν δὲ πρὸς τὸν Κύριον ἀντιστοιχεῖ ἡ πνευματικὴ θεωρία. Αὐτὸς λοιπὸν ποὺ κατὰ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ νόμου ὑπερέβη τὸ γράμμα μεταβαίνει εἰς τὸν Κύριον, ὁ δὲ Κύριος ἐδῶ ταυτίζεται μετὸ Πνεῦμα, καὶ γίνεται ὁμοιος μετὸν Μωυσῆν, ὁ ὁποῖος ἀπὸ τὴν φανέρωσιν τοῦ Θεοῦ εἶχε τὸ πρόσωπόν του δοξασμένον. "Ὅπως δηλαδὴ τὰ ἀντικείμενα ποὺ εὐρίσκονται κοντὰ εἰς ζωηρὰ χρώματα παίρνουν καὶ αὐτὰ μίαν ἀπόχρωσιν ἀπὸ τὴν ἀντανάκλασιν ποὺ τὰ περιλούζει, ἔτσι καὶ αὐτὸς ποὺ εἶδε καθαρὰ τὸ Πνεῦμα, λόγῳ τῆς δόξης ἐκείνου μεταμορφώνεται κάπως ἐπὶ τὸ λαμπρότερον, διότι ἡ ἀλήθεια τοῦ Πνεύματος σάν κάποιο φῶς καταφωτίζει τὴν καρδίαν. Καὶ αὐτὸ σημαίνει τὸ λεγόμενον, ὅτι μεταμοφοῦται κατόπιν μετὴν τὴν δόξαν τοῦ Πνεύματος καὶ ἀποκτᾷ ἰδικὴν του δόξαν ²⁹², ὅχι ὀλίγην οὔτε ἀμυδράν, ἀλλὰ τόσην ὅσην εἶναι εὐλογον νὰ ἔχη αὐτὸς ποὺ φωτίζεται ἀπὸ τὸ Πνεῦμα. Δὲν αἰσχύνεσαι, ἄνθρωπέ μου, τὸν ἀπόστολον ποὺ λέγει ὅτι «εἰσθε ναὸς τοῦ Θεοῦ καὶ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ κατοικεῖ μέσα σας»²⁹³; Θὰ κατεδέχετο ποτὲ νὰ τιμήσῃ μετὴν ὀνομασίαν τοῦ ναοῦ τὴν δουλικὴν κατοικίαν; Αὐτὸς δὲ ποὺ ὀνομάζει τὴν Γραφὴν θεόπνευστον²⁹⁴, διότι συνεγράφη μετὴν ἔμπνευσιν τοῦ ἀγίου Πνεύμα-

293. Α' Κορ. 3, 16.

294. Β' Τιμ. 3, 16.

ματος συγγραφείσαν, μὴ τοῖς τοῦ καθυβριζόντος καὶ κατασμηκρύνοντος αὐτὸ προσρήμασι κέχρηται;

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΒ'

Σύστασις τῆς κατὰ τὴν φύσιν κοινωνίας τοῦ Πνεύματος, ἐκ τοῦ ὁμοίως εἶναι Πατρὶ καὶ Υἱῷ πρὸς θεωρίαν δυσέφικτον.

- 5 53. Οὐδὲ μόνον δὲ ἐξ ὧν τὰς αὐτὰς προσηγορίας ἔχει, καὶ κοινωνιὸν ἐστὶ τῶν ἐνεργειῶν Πατρὶ καὶ Υἱῷ, τὸ ὑπερέχον αὐτοῦ τῆς φύσεως γνώριμον, ἀλλὰ καὶ ἐξ ὧν ὁμοίως ἐστὶ πρὸς θεωρίαν δυσέφικτον. Ἐπεὶ γὰρ περὶ τοῦ Πατρὸς φησιν, ὡς ἐπέκεινα ὄντος ἀνθρωπίνης ἐννοίας, καὶ ἃ περὶ τοῦ Υἱοῦ, ταῦτά ὁ Κύριος
- 10 καὶ περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος λέγει· «Πάτερ δίκαιε, καὶ ὁ κόσμος σε οὐκ ἔγνω», τὸν κόσμον λέγων νῦν, οὐχὶ τὸ ἐξ οὐρανοῦ καὶ γῆς σύστημα, ἀλλὰ τὴν ἐπίκληρον ταύτην καὶ μυρίαῖς μεταβολαῖς ὑποκειμένην ζωὴν. Καὶ περὶ ἑαυτοῦ διαλεγόμενος· «Ἔτι μικρόν, φησί, καὶ ὁ κόσμος με οὐκέτι θεωρεῖ· ὑμεῖς δὲ θεωρεῖτέ
- 15 με». Πάλιν ἐνταῦθα τοὺς τῆ ὕλικῆ καὶ σαρκικῆ προσδεδεμένους ζωῆ, καὶ μόνοις ὀφθαλμοῖς τὴν ἀλήθειαν ἐπιτρέποντας κόσμον προσαγορεύων, οἷ τῆ ἀπιστίας τῆς ἀναστάσεως οὐκέτι ἔμελλον τοῖς ὀφθαλμοῖς τῆς καρδίας τὸν Κύριον ἡμῶν ὄψεσθαι. Τὰ δὲ αὐτὰ καὶ περὶ τοῦ Πνεύματος εἶπε· «Τὸ Πνεῦμα, φησί,
- 20 τῆς ἀληθείας, ὃ ὁ κόσμος οὐ δύναται λαβεῖν, ὅτι οὐ θεωρεῖ αὐτό, οὐδὲ γινώσκει αὐτό. Ὑμεῖς δὲ γινώσκετε αὐτό, ὅτι παρ' ὑμῖν μένει». Ὁ μὲν γὰρ σάρκινος ἄνθρωπος, ἀγύμναστον ἔχων πρὸς θεωρίαν τὸν νοῦν, μᾶλλον δὲ ὄλον, ὡσπερ ἐν βορβόρῳ, τῷ φρονήματι τῆς σαρκὸς κατορωρυγμένον φέρων, ἀδυνατεῖ

τος, χρησιμοποιεῖ μήπως τὰς φράσεις αὐτοῦ πού τὸ ὑβρίζει καὶ τό μειώνει;

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΒ'

Ἀπόδειξις τῆς κατὰ φύσιν κοινωνίας τοῦ Πνεύματος πρὸς τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱόν, ἐκ τοῦ ὅτι καὶ αὐτοῦ ἡ θέα εἶναι ὁμοίως δυσκατόρθωτος.

53. Ἡ ὑπερέχουσα φύσις τοῦ Πνεύματος φαίνεται ὄχι μόνον ἐκ τοῦ ὅτι ἔχει τὰς ἰδίας ὀνομασίας καὶ ἐκ τοῦ ὅτι συμμετέχει εἰς τὰς ἐνεργείας τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ, ἀλλὰ καὶ ἐκ τοῦ ὅτι ἡ θέα του εἶναι ὁμοίως δυσκατόρθωτος. Διότι αὐτὰ πού λέγει ὁ Κύριος περὶ τοῦ Πατρὸς, ὅτι εἶναι ἀδύνατον νὰ τὸν συλλάβῃ ἡ ἀνθρωπίνη διάνοια, καὶ αὐτὰ πού λέγει περὶ τοῦ Υἱοῦ, τὰ ἴδια λέγει καὶ περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος: «Πάτερ δίκαιε, ὁ κόσμος δὲν σέ κατενόησεν»²⁹⁵. Ἐννοεῖ δὲ ἐδῶ μὲ τὸ «κόσμος» ὄχι τὸ κοσμικὸν σύμπαν, τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, ἀλλὰ τὴν πρόσκαιρον αὐτὴν ζωὴν πού ὑπόκειται εἰς ἀναριθμήτους μεταβολάς. Ὁμιλῶν δὲ καὶ διὰ τὸν ἑαυτὸν του λέγει: «ἀκόμη ὀλίγον καὶ ὁ κόσμος δὲν θὰ μὲ βλέπῃ πλέον· σεῖς ὅμως μὲ βλέπετε»²⁹⁶. Ἐδῶ πάλιν ὀνομάζει «κόσμον» αὐτοὺς πού εἶναι κολλημένοι εἰς τὴν ὑλικὴν καὶ σαρκικὴν ζωὴν καὶ πού μόνον μὲ τὰ σαρκικά τους μάτια, ἂν ἴδουν τὴν ἀλήθειαν, τὴν ἀποδέχονται· αὐτοὶ λοιπὸν λόγῳ τῆς ἀπιστίας εἰς τὴν ἀνάστασιν δὲν ἐπρόκειτο νὰ ἴδουν μὲ τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς καρδίας τὸν Κυρίον μας. Τὰ ἴδια ἀκριβῶς εἶπε καὶ περὶ τοῦ Πνεύματος: «τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, λέγει, τὸ ὁποῖον ὁ κόσμος δὲν ἠμπορεῖ νὰ τὸ πάρῃ, διότι δὲν τὸ βλέπει, οὔτε τὸ γνωρίζει. Σεῖς ὅμως τὸ γνωρίζετε, διότι μένει κοντὰ σας»²⁹⁷. Ὁ σαρκικός δηλαδὴ ἄνθρωπος, ἐπειδὴ ἔχει ἀγύμναστον τὸν νοῦν του διὰ τὴν πνευματικὴν θεωρίαν ἢ μᾶλλον, ἐπειδὴ εἶναι ὀλόκληρος ὁ νοῦς του βυθισμένος εἰς τὰς σαρκικὰς σκέψεις, σὰν μέσα εἰς βουρκον, ἀδυνατεῖ νὰ ἀντι-

296. Ἰω. 14, 19. 297. Ἰω. 14, 17.

πρὸς τὸ πνευματικὸν φῶς τῆς ἀληθείας ἀναβλέψαι. Διὸ ὁ κόσμος, τουτέστιν ἢ τοῖς πάθεσι τῆς σαρκὸς δεδουλωμένη ζωῇ, οἷον ὀφθαλμὸς ἀσθενῆς φῶς ἠλιακῆς ἀκτίνος, τὴν τοῦ Πνεύματος χάριν οὐχ ὑποδέχεται. Τοῖς μέντοι μαθηταῖς ἑαυτοῦ
 5 καθαρότητα ζωῆς ἐκ τῶν διδαγμάτων αὐτοῦ μαρτυρήσας ὁ Κύριος, τὸ καὶ ἐποπτικοῖς ἤδη εἶναι καὶ θεωρητικοῖς τοῦ Πνεύματος ἀποδίδωσιν. «Ἦδη γάρ, φησὶν, ὑμεῖς καθαροὶ ἐστε, διὰ τὸν λόγον ὃν λελάληκα ὑμῖν». «Ὅθεν ὁ μὲν κόσμος οὐ δύναται λαβεῖν· οὐ γὰρ θεωρεῖ αὐτό· ὑμεῖς δὲ γινώσκετε αὐτό, ὅτι παρ’
 10 ὑμῖν μένει». Ταῦτά λέγει καὶ Ἡσαΐας· «Ὁ στερεώσας τὴν γῆν, καὶ τὰ ἐν αὐτῇ, καὶ δίδους πνοὴν τῷ λαῷ τῷ ἐπ’ αὐτῆς, καὶ Πνεῦμα τοῖς πατοῦσιν αὐτήν». Οἱ γὰρ καταπατοῦντες τὰ γίγνα καὶ ὑπεράνω αὐτῶν γενόμενοι, ἄξιοι τῆς δωρεᾶς τοῦ ἁγίου Πνεύματος μεμαρτύρηται. Τὸ οὖν ἀχώρητον μὲν τῷ κόσμῳ,
 15 τοῖς ἁγίοις δὲ μόνοις διὰ καθαρότητα τῆς καρδίας θεωρητόν, τί χρὴ νομίζεσθαι, ἢ ποταπὰς τιμὰς συμμέτρους ὑπάρχειν αὐτῷ;

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΓ’

Ὅτι δοξολογία Πνεύματός ἐστιν ἢ τῶν προσόντων αὐτῷ ἀπαρίθμησις.

20 54. Τῶν μὲν οὖν ἄλλων ἐκάστη δυνάμεων ἐν περιγραπτῷ τόπῳ τυγχάνειν πεπίστευται. Ὁ γὰρ τῷ Κορνηλίῳ ἐπιστὰς ἄγγελος, οὐκ ἦν ἐν ταῦτῳ καὶ παρὰ τῷ Φιλίππῳ, οὐδὲ ὁ ἀπὸ τοῦ θυσιαστηρίου τῷ Ζαχαρίᾳ διαλεγόμενος, κατὰ τὸν αὐτὸν

298. Ἰω. 15, 3. 299. Ἰω. 14, 17.

300. Ἦσ. 42, 5. Ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὴν συνέχειαν τοῦ κειμένου ὁ Βασίλειος κατανοεῖ τὰ «ἐπ’ αὐτῆς» καὶ «πατοῦσιν αὐτήν» τοῦ χωρίου ὄχι ὑπὸ τὴν κυριολεκτικὴν τῶν ἔννοιαν, τοὺς ζῶντας ἐπ’ αὐτῆς καὶ περιπατοῦντας

κρύση τὸ πνευματικὸν φῶς τῆς ἀληθείας. Διὰ τοῦτο ὁ «κόσμος», δηλαδή ἡ ζωὴ ποὺ ἔχει ὑποδουλωθῆ εἰς τὰ σαρκικὰ πάθη, δὲν δέχεται τὴν χάριν τοῦ Πνεύματος, ὅπως δὲν ἀνέχεται τὰς ἀκτῖνας τοῦ ἡλίου ὁ ἀσθενὴς ὀφθαλμὸς. Εἰς τοὺς μαθητὰς του ὁμοῦς, οἱ ὁποῖοι ὑπακούσαντες εἰς τὴν διδασκαλίαν του εἶχον καθαρὰν ζωὴν ὅπως μαρτυρεῖ ὁ ἴδιος, ἀναγνωρίζει τὴν ἰκανότητα ἤδη ἀπὸ τῶρα νὰ θεῶνται καὶ νὰ ἐποπτεύουν τὸ Πνεῦμα· «Διότι ἤδη, λέγει, σεῖς εἴσθε καθαροί, ἕνεκα τοῦ λόγου τὸν ὁποῖον σᾶς ἐκήρυξα»²⁹⁸. «Διὰ τοῦτο ὁ μὲν κόσμος δὲν ἠμπορεῖ νὰ λάβῃ τὸ Πνεῦμα· διότι δὲν τὸ βλέπει. Σεῖς ὁμοῦς τὸ γνωρίζετε διότι κατοικεῖ κοντὰ σας»²⁹⁹. Τὰ ἴδια λέγει καὶ ὁ Ἅσας· «Αὐτὸς ποὺ ἐστερέωσε τὴν γῆν καὶ τὰ εὐρισκόμενα ἐπ' αὐτῆς καὶ ποὺ χορηγεῖ πνοὴν εἰς τὸν λαόν ποὺ ζῆ ἐπάνω ἀπ' αὐτὴν καὶ Πνεῦμα εἰς αὐτοὺς ποὺ τὴν περιφρονοῦν»³⁰⁰. Διότι αὐτοὶ ποὺ καταπατοῦν τὰ γήινα καὶ τὰ ξηπερνοῦν, δι' αὐτοὺς λέγεται ὅτι εἶναι ἄξιοι τῆς δωρεᾶς τοῦ Πνεύματος. Αὐτὸ λοιπὸν ποὺ δὲν χωρεῖ εἰς τὸν κόσμον, τὸ βλέπουν δὲ μόνον οἱ ἅγιοι λόγῳ τῆς καθαρότητος τῆς καρδίας, ὡς τί πρέπει νὰ τὸ ἐκλάβωμεν ἢ τί εἶδους τιμαὶ τοῦ ταιριάζουν;

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΓ'

Μὲ τὸ νὰ ἀπαριθμοῦμεν τὰ προσόντα τοῦ Πνεύματος τὸ δοξολογοῦμεν.

54. Διὰ τοὺς ἀγγέλους λοιπὸν ὑπάρχει ἡ πίστις ὅτι ὁ καθένας εὐρίσκεται εἰς ἓνα ὠρισμένον τόπον. Διότι ὁ ἄγγελος ποὺ ἐπαρουσιάσθη εἰς τὸν Κορνήλιον δὲν εὐρίσκετο συγχρόνως καὶ δίπλα εἰς τὸν Φίλιππον³⁰¹· αὐτὸς ἐπίσης ποὺ συνωμίλει μὲ τὸν Ζαχαρίαν εἰς τὸ θυσιαστήριον δὲν εὐρίσκετο συγχρόνως

ἐπ' αὐτῆς, ἀλλ' ὑπὸ ἠθικὴν ἔννοιαν. Διὰ τοῦτο, καὶ μετεφράσαμεν τὸ χωρίον ὑπ' αὐτὴν τὴν ἔννοιαν.

301. Πράξ. 8, 26 καὶ 10, 3.

καιρὸν καὶ ἐν οὐρανῷ τὴν οἰκείαν στάσιν ἐπλήρου. Τὸ μέντοι Πνεῦμα ὁμοῦ τε ἐν Ἀββακούμ ἐνεργεῖν καὶ ἐν Δανιὴλ ἐπὶ τῆς Βαβυλωνίας πεπίστευται· καὶ ἐν τῷ καταρράκτη εἶναι μετὰ Ἱερεμίου, καὶ μετὰ Ἰεζεκιὴλ ἐπὶ τοῦ Χοράβ. «Πνεῦμα γὰρ 5 Κυρίου πεπλήρωκε τὴν οἰκουμένην», καὶ· «Ποῦ πορευθῶ ἀπὸ τοῦ Πνεύματός σου, καὶ ἀπὸ τοῦ προσώπου σου ποῦ φύγω;», καὶ ὁ προφήτης· «Διότι ἐγὼ μεθ' ὑμῶν εἰμι, λέγει Κύριος· καὶ τὸ Πνεῦμά μου ἐφέστηκεν ἐν μέσῳ ὑμῶν». Τὸ δὲ πανταχοῦ ὄν, καὶ Θεῷ συμπαρόν, τῆς ποίας προσήκει νομιζέειν φύσεως; τῆς 10 πάντα περιεχούσης, ἢ τῆς μερικοῖς ἐμπεριειλημμένης χωρίοις, ὅποیان τὴν τῶν ἀγγέλων ὁ λόγος ἔδειξεν; Ἀλλ' οὐκ ἂν τις εἴποι. Τὸ οὖν θεῖον τῇ φύσει, τὸ ἀχώρητον τῷ μεγέθει, τὸ δυνατὸν ἐν ταῖς ἐνεργείαις, τὸ ἀγαθὸν ἐν ταῖς εὐεργεσίαις μὴ ὑπερ-υψώσομεν; μὴ δοξάσομεν; Ἐγὼ δὲ οὐδὲ ἄλλο τι τὴν δόξαν 15 τίθεμαι, ἢ τῶν προσόντων αὐτῷ θαυμάτων τὴν ἐξαρίθμησιν. Ὡστε ἢ οὐδὲ μεμνησθαι ἡμᾶς τῶν παρ' αὐτοῦ ἀγαθῶν ἐπιτάξουσιν οὗτοι, ἢ πάντως ἢ τῶν προσόντων διέξοδος, τῆς μεγίστης δοξολογίας ἐστὶ πλήρωσις. Οὐδὲ γὰρ τὸν Θεὸν καὶ Πατέρα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ τὸν μονογενῆ αὐτοῦ Υἱὸν 20 ἄλλως δοξάζειν ἔχομεν, ἢ τῷ κατὰ τὴν ἡμετέραν δύναμιν διεξιέναι αὐτοῦ τὰ θαύματα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΔ'

Ἐλεγχος τῆς ἀτοπίας τῶν μὴ δοξαζόντων τὸ Πνεῦμα, ἐκ τῆς πρὸς τὰ ἐν τῇ κτίσει δοξαστὰ παραθέσεως.

55. Ἐἴτα δόξη μὲν καὶ τιμῇ ἐστεφάνωται ὁ κοινὸς ἄνθρωπος,

εἰς τὸν οὐρανὸν εἰς τὴν θέσιν του. Διὰ τὸ Πνεῦμα ὁμως πιστεύεται ὅτι ἐνεργεῖ συγχρόνως καὶ εἰς τὸν Ἀββακούμ καὶ εἰς τὸν Δαυιὴλ καὶ εἰς τὴν Βαβυλωνίαν³⁰², καὶ ὅτι εὐρίσκεται εἰς τὸν καταρράκτην μαζὺ μὲ τὸν Ἰερεμίαν καὶ συγχρόνως μαζὺ μὲ τὸν Ἰεζεκιὴλ εἰς τὸν ποταμὸν Χοβάρ³⁰³. «Διότι τὸ Πνεῦμα τοῦ Κυρίου ἐγέμισε τὴν οἰκουμένην»³⁰⁴, καί· «πῶς νὰ ἀποφύγω τὸ Πνεῦμα σου καὶ πῶς νὰ κρυφθῶ ἀπὸ τὰ μάτια σου»³⁰⁵. Καὶ ὁ προφήτης ἐπίσης λέγει· «ἐγὼ εἶμαι μαζὺ σας λέγει ὁ Κύριος· καὶ τὸ Πνεῦμα εὐρίσκεται ἀνάμεσά σας»³⁰⁶. Ἡ πανταχοῦ παρουσία ὁμως καὶ συγχρόνως ἢ παρουσία κοντὰ εἰς τὸν Θεὸν εἰς ποίαν φύσιν νομίζεις ὅτι ἀρμόζει; Εἰς αὐτὴν ποὺ περιέχει τὰ πάντα ἢ εἰς αὐτὴν ποὺ περιορίζεται ἀπὸ τὸν τόπον, ὅπως ἀκριβῶς εἶναι ἡ ἀγγελικὴ φύσις καθὼς εἶδαμεν; Δὲν ἤμπορεῖ ὁμως νὰ ἀπαντήσῃ κανεὶς. Αὐτὸ λοιπὸν ποὺ ὡς πρὸς τὴν φύσιν εἶναι θεῖον, ὡς πρὸς τὸ μέγεθος ἀχώρητον, δυνατὸν εἰς τὰς ἐνεργείας καὶ ἀγαθὸν εἰς τὰς εὐεργεσίας, νὰ μὴ τὸ ὑπερψώσωμεν; Νὰ μὴ τὸ δοξάσωμεν; Ἐγὼ ὁμως νομίζω ὅτι ἡ δοξολογήσις του δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ ἡ ἀπαρίθμησις τῶν θαυμαστῶν γνωρισμάτων του. Ὡστε ἢ θὰ μᾶς διατάξουν αὐτοὶ οὔτε νὰ ἐνθυμούμεθα κἂν τὰ ἀγαθὰ ποὺ ἔχομεν ἐξ αὐτοῦ ἢ ἀναγκαστικῶς ἢ ἀφήγησις τῶν γνωρισμάτων του εἶναι ἐκπλήρωσις τῆς μεγίστης δοξολογίας. Διότι οὔτε τὸν Θεὸν καὶ Πατέρα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ τὸν μονογενῆ αὐτοῦ Υἱὸν ἤμποροῦμεν νὰ δοξολογήσωμεν κατ' ἄλλον τρόπον, παρὰ μόνον μὲ τὸ νὰ διηγούμεθα τὰ θαύματά των, ὅσον φυσικὰ μᾶς εἶναι δυνατὸν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΔ'

Διὰ τῆς συγκρίσεως πρὸς τὰ κτίσματα ποὺ δοξάζονται γίνεται ἔλεγχος τῆς ἀνοησίας αὐτῶν ποὺ δὲν δοξάζουν τὸ Πνεῦμα.

55. Ἐπειτα καὶ κάθε ἄνθρωπος εἶναι στεφανωμένος μὲ δό-

304. Σοφ. Σολ. 1, 7.

305. Ψαλμ. 138, 7.

306. Ἄγγ. 2, 4-5.

καὶ δόξα καὶ τιμὴ καὶ εἰρήνη παντὶ τῷ ποιῶντι τὸ ἀγαθὸν ἐν ἐπαγγελίαις ἀπόκειται. Ἔστι δὲ τις καὶ ἰδίως τοῦ Ἰσραὴλ δόξα: «Ὡν ἡ υἰοθεσία, φησί, καὶ ἡ δόξα, καὶ ἡ λατρεία». Καὶ ἑαυτοῦ τινὰ δόξαν ὁ ψαλμωδὸς λέγει: «Ὅταν ψάλλῃ σοι ἡ δόξα μου»,
 5 καὶ πάλιν: «Ἐξεγέρθητι ἡ δόξα μου». Ἔστι δὲ τις δόξα ἡλίου καὶ σελήνης καὶ ἀστέρων κατὰ δὲ τὸν ἀπόστολον καὶ ἡ διακονία τῆς κατακρίσεως διὰ δόξης. Τοσοῦτων οὖν δοξαζομένων, τὸ Πνεῦμα μόνον τῶν πάντων ἀδοξαστον εἶναι βούλει; Καίτοιγε «Ἡ διακονία τοῦ Πνεύματος, φησίν, ἔστιν ἐν δόξῃ».
 10 Πῶς οὖν αὐτὸ ἀνάξιον τοῦ δοξάζεσθαι; Καὶ μεγάλη μὲν ἡ δόξα τοῦ δικαίου, κατὰ τὸν ψαλμωδόν, δόξα δὲ τοῦ Πνεύματος, κατὰ σέ, οὐδεμία. Πῶς οὖν οὐ πρόδηλος ὁ κίνδυνος ἐκ τῶν τοιούτων λόγων τὴν ἄφικτον ἁμαρτίαν ἐφ' ἑαυτοὺς ἐπισπᾶσθαι; Εἰ ὁ σωζόμενος ἐκ τῶν τῆς δικαιοσύνης ἔργων ἄνθρωπος, καὶ
 15 τοὺς φοβουμένους τὸν Κύριον δοξάζει, τοσοῦτου ἂν δέοι τὸ Πνεῦμα τῆς ὀφειλομένης δόξης ἀποστερεῖν. Ἔστω, φησί, δοξαστόν, ἀλλ' οὐχὶ μετὰ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ. Καὶ τίνα ἔχει λόγον ἐτέραν χώραν ἐπινοεῖν τῷ Πνεύματι, τὴν παρὰ τοῦ Κυρίου τεταγμένην καταλιπόντας, καὶ τῆς κατὰ τὴν δόξαν κοινωνίας
 20 ἀποστερεῖν τὸ πανταχοῦ συναναληφθὲν τῇ θεότητι, ἐν τῇ ὁμολογίᾳ τῆς πίστεως, ἐν τῷ βαπτίσματι τῆς ἀπολυτρώσεως, ἐν τῇ ἐνεργείᾳ τῶν δυνάμεων, ἐν τῇ ἐνοικήσει τῶν ἁγίων, ἐν ταῖς εἰς τὸ ὑπέρκοον χάρισιν; Οὐδὲ γὰρ ἔστιν ὅλως δωρεὰ τις ἄνευ

307. Ψαλμ. 8, 6.

308. Ρωμ. 2, 10.

309. Ρωμ. 9, 4.

310. Ψαλμ. 29, 13.

311. Ψαλμ. 107, 2.

312. Α' Κορ. 15, 41.

ξαν και τιμήν³⁰⁷, και δόξα και τιμή και ειρήνη αναμένει τον καθένα που πράττει το αγαθόν, συμφώνως προς την έπαγγελίαν³⁰⁸. 'Υπάρχει δέ και κάποια άλλη δόξα, των 'Ισραηλιτών κυρίως: περι αυτών λέγει ο απόστολος: «αυτοι έχουν την υιοθεσίαν και την δόξαν και την λατρείαν»³⁰⁹. Και δια ιδικήν του δόξαν όμιλεί ο ψαλμωδός: «όταν σου ψάλη ή δόξα μου»³¹⁰, και εις άλλο σημείον: «να έξεγερθής σύ ή δόξα μου»³¹¹. 'Υπάρχει επίσης και κάποια άλλη δόξα, του ήλιου και τής σελήνης και των άστέρων³¹²: κατά τον Παύλον επίσης και ή παράδοσις του Νόμου, ο όποιος έγινε διάκονος τής καταδίκης, έγινε δια δόξης³¹³. 'Αφού λοιπόν τόσα πολλά δοξάζονται, το Πνεύμα μόνον άπ' όλα τα άλλα θέλεις να είναι άδόξαστον; 'Εν τούτοις ο Παύλος λέγει ότι «ή διακονία του Πνεύματος γίνεται εν δόξη»³¹⁴. Πώς λοιπόν είναι άνάξιον τής δόξης το Πνεύμα; Και ή μέν δόξα του δικαίου, κατά τον ψαλμωδόν, είναι μεγάλη³¹⁵, δια σένα όμως καμμία δόξα δέν άρμόζει εις το Πνεύμα. Δέν είναι φανερός άπό αυτά ο κίνδυνος να επισύρουν επάνω τους την άμαρτίαν, ή όποία δέν συγχωρείται;³¹⁶ "Αν ο άνθρωπος που σώζεται δια των καλών έργων δοξάζει άκόμη και αυτούς που φοβούνται τον Κύριον, πολύ περισσότερο θα έπρεπε να μη άποστερηή κανεις το Πνεύμα άπό την όφειλομένην εις αυτό τιμήν.

«'Αλλ' έστω, λέγει, ός δεχθοῦμεν ότι πρέπει να δοξάζεται, όχι όμως μαζί με τον Πατέρα και τον Υίόν». Τί νόημα όμως έχει να βροῦμε άλληνη θέσιν δια το Πνεύμα, άφού έγκαταλείψωμεν αυτήν που έχει όρίσει ο Κύριος, και να άποστερήσωμεν άπό την δόξαν του το Πνεύμα που εις όλα συνυπολογίζεται με την θεότητα, εις την όμολογίαν τής πίστεως, εις το βάπτισμα τής άπολυτρώσεως, εις τας διενεργείας θαυμάτων, εις την εις τους αγίους έγκατοίκησιν, εις τα χαρίσματα που δίδει εις αυτούς που ύπακούουν; Διότι δέν ύπάρχει καμμία άπολύτως δωρεά

313. Β' Κορ. 3, 9.   314. Β' Κορ. 3, 8.   315. Ψαλμ. 20, 6.

316. Ματθ. 12, 31. Την βλασφημίαν του Πνεύματος δηλαδή.

τοῦ ἁγίου Πνεύματος εἰς τὴν κτίσιν ἀφικνουμένη· ὅπου γε οὐδὲ
 ῥῆμα ψιλὸν ἐν ταῖς ὑπὲρ Χριστοῦ ἀπολογίαις δυνατὸν λαλῆσαι
 μὴ συνεργουμένους παρὰ τοῦ Πνεύματος, ὡς ἐν Εὐαγγελίοις
 παρὰ τοῦ Κυρίου καὶ Σωτῆρος ἡμῶν μεμαθήκαμεν. "Ἀπαντα
 5 δὲ ταῦτα παριδόντας, καὶ τῆς ἐν πᾶσι κοινωνίας ἐπιλαθομένους,
 ἀπὸ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ διασπᾶν, οὐκ οἶδα εἴ τις μέτοχος Πνεύ-
 ματος ἁγίου συνθήσεται. Ποῦ τοίνυν φέροντες αὐτὸ τάξομεν,
 μετὰ τῆς κτίσεως; Ἄλλ' ἢ κτίσις πᾶσα δουλεύει, τὸ δὲ Πνεῦμα
 ἐλευθεροῖ. «Οὗ γὰρ τὸ Πνεῦμα Κυρίου, ἐκεῖ ἐλευθερία». Καὶ
 10 πολλῶν ἐνόητων εἰπεῖν, ὅπως οὗ προσήκει τῇ κτιστῇ φύσει
 τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον συγκαταριθμεῖν, τὸν περὶ τούτων νῦν ὑπερ-
 θήσομαι λόγον. Εἰ γὰρ μέλλοιμεν πρὸς ἀξίαν τοῦ προβλήματος
 τὰς τε παρ' ἑαυτῶν κατασκευὰς ἐπάγειν, καὶ τὰ παρὰ τῶν ἐναν-
 -τίων προβαλλόμενα διαλύειν, πολλῶν ἡμῖν δεήσει λόγων, καὶ
 15 ἀποκναίσαιμεν τῇ πολυφωνίᾳ τῆς βίβλου τοὺς ἐντυγχάνοντας.
 Διόπερ ἰδίᾳ πραγματεία ἐκεῖνο ταμιευσάμενοι, τῶν προκειμέ-
 νων ἐχώμεθα.

56. Σκεψώμεθα οὖν τὰ καθέκαστον. Φύσει ἐστὶν ἀγαθόν, ὡς
 ἀγαθὸς ὁ Πατήρ, καὶ ἀγαθὸς ὁ Υἱός. Ἡ κτίσις δὲ ἐν τῇ ἐκλογῇ
 20 τοῦ ἀγαθοῦ μέτοχός ἐστι τῆς ἀγαθότητος. Οἶδε τὰ βάθη τοῦ
 Θεοῦ, ἢ κτίσις δὲ λαμβάνει τὴν φανέρωσιν τῶν ἀπορρήτων διὰ
 τοῦ Πνεύματος. Ζωοποιεῖ μετὰ τοῦ Θεοῦ τοῦ τὰ πάντα ζωογο-
 νοῦντος, μετὰ τοῦ Υἱοῦ τοῦ διδόντος ζωὴν. «Ὁ γὰρ ἐγείρας
 Χριστὸν ἐκ νεκρῶν ζωοποιήσει, φησί, καὶ τὰ θνητὰ ὑμῶν σώ-
 25 ματα διὰ τοῦ ἐνοικοῦντος αὐτοῦ Πνεύματος ἐν ὑμῖν». Καὶ πά-
 -λιν «Τὰ πρόβατα τὰ ἐμὰ τῆς φωνῆς μου ἀκούει, καὶ γὰρ ζωὴν
 αἰώνιον δίδωμι αὐτοῖς». Ἄλλὰ καὶ τὸ Πνεῦμα, φησί, ζωοποιεῖ.

317. Ματθ. 10, 19 - 20· Λουκ. 12, 11 - 12. 318. Β' Κορ. 3, 17.

319. Α' Κορ. 2, 10. 320. Ρωμ. 8, 11.

πού νὰ φθάνη εἰς τὰ κτίσματα χωρὶς τὸ ἅγιον Πνεῦμα· ἀκόμη καὶ μίαν ἀπλῆν λέξιν δὲν ἤμποροῦν νὰ εἴποῦν οἱ ἀπόστολοι, ὅταν ἀπολογοῦνται διὰ τὸν Χριστόν, χωρὶς τὴν ἐνίσχυσιν τοῦ Πνεύματος, ὅπως μᾶς διδάσκει εἰς τὰ Εὐαγγέλια ὁ Κύριος καὶ Σωτὴρ ἡμῶν³¹⁷. Δὲν ξέρω ἂν κάποιος πού εἶναι μέτοχος τοῦ ἁγίου Πνεύματος θὰ συμφωνήσῃ νὰ παραβλέψωμεν ὅλα αὐτά, καὶ νὰ λησμονήσωμεν τὴν εἰς ὅλα συμμετοχὴν τοῦ Πνεύματος, καὶ νὰ τὸ ξεχωρίσωμεν ἀπὸ τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱόν. Ποῦ νὰ τὸ φέρωμεν καὶ νὰ τὸ τοποθετήσωμεν λοιπόν; Μαζὺ μὲ τὴν κτίσιν; Ὅλη ἡ κτίσις ὅμως εἶναι δούλη, ἐνῶ τὸ Πνεῦμα ἐλευθερώνει. «Διότι ὅπου ὑπάρχει τὸ Πνεῦμα τοῦ Κυρίου, ἐκεῖ ὑπάρχει καὶ ἐλευθερία»³¹⁸. Καὶ μολονότι ἤμπορῶ νὰ εἰπῶ πολλά διὰ τὸ ὅτι δὲν πρέπει νὰ συνυπολογίζωμεν τὸ ἅγιον Πνεῦμα μὲ τὰ κτίσματα, δὲν θὰ κάμω περὶ αὐτοῦ λόγον. Διότι ἂν πρόκηται, ὅπως ἀξίζει εἰς τὸ πρόβλημα, καὶ νὰ παρουσιάσω τὰ ἰδικὰ μου ἐπιχειρήματα, καὶ νὰ ἀνασκευάσω αὐτὰ πού προβάλλουν οἱ ἄλλοι, θὰ χρειασθῇ νὰ εἰπῶ πολλά, καὶ θὰ ἐκούραζα τοὺς ἀναγνώστας μὲ τὴν ἔκτασιν τοῦ βιβλίου. Διὰ τοῦτο τὸ ἀφήνω αὐτὸ δι' ἰδιαιτέραν διαπραγματέυσιν καὶ συνεχίζω μὲ αὐτὰ πού ἀσχολούμεθα.

56. Ἄς τὰ ἐξετάσωμεν λοιπόν μεμονωμένως. Ἐκ φύσεως εἶναι ἀγαθόν, ὅπως εἶναι ἀγαθὸς ὁ Πατὴρ καὶ ἀγαθὸς ὁ Υἱός. Ἡ κτίσις ἀντιθέτως μετέχει τῆς ἀγαθότητος διὰ τῆς ἐκλογῆς τοῦ ἀγαθοῦ. Γνωρίζει τὰ βᾶθη τοῦ Θεοῦ³¹⁹. Ἡ κτίσις ὅμως διὰ τοῦ Πνεύματος γνωρίζει τὰ ἀπόρρητα. Ζωοποιεῖ μαζὺ μὲ τὸν Θεὸν πού ζωογονεῖ τὰ πάντα, μαζὺ μὲ τὸν Υἱὸν πού δίδει ζωὴν. Διότι ὁ Παῦλος λέγει· «αὐτὸς πού ἀνέστησε τὸν Χριστόν ἐκ τῶν νεκρῶν θὰ ζωοποιήσῃ καὶ τὰ ἰδικὰ σας θνητὰ σώματα μὲ τὸ Πνεῦμά του πού κατοικεῖ μέσα σας»³²⁰. Καὶ ὁ Κύριος λέγει ἄλλοι· «τὰ πρόβατα τὰ ἰδικὰ μου ὑπακούουν εἰς τὴν φωνὴν μου, καὶ ἐγὼ δίδω εἰς αὐτὰ ζωὴν αἰώνιον»³²¹. Ἄλλὰ καὶ τὸ Πνεῦμα ζωοποιεῖ³²², λέγει. Καὶ ὁ Παῦλος πάλιν

321. Ἰω. 10, 27 - 28.

322. Ἰω. 6, 63.

Καὶ πάλιν· «Τὸ δὲ Πνεῦμα, φησί, ζωὴ διὰ δικαιοσύνην». Καὶ ὁ Κύριος μαρτυρεῖ «τὸ Πνεῦμα εἶναι τὸ ζωοποιῶν, ἢ σὰρξ οὐκ ὠφελεῖ οὐδέν». Πῶς οὖν τῆς ζωοποιῶσ δυνάμεως ἀποξενώσαντες τὸ Πνεῦμα, τῇ ἐπιδεδομένη τῆς ζωῆς φύσει προσοικειώσομεν; Τίς οὕτω δύσερις, τίς οὕτω δωρεᾶς ἐπουρανίου ἀμέτοχος, καὶ τῶν καλῶν τοῦ Θεοῦ ῥημάτων ἄγευστος, τίς οὕτως ἐλπίδων αἰώνιων ἄμοιρος, ὡς τῇ κτίσει συντάξαι τὸ Πνεῦμα, τῆς θεότητος ἀποστήσας;

57. Ἐν ἡμῖν, φησί, τὸ Πνεῦμα, ὡς δῶρόν ἐστι παρὰ τοῦ Θεοῦ.
 10 Ὁ δὲ δήπου δὲ τὸ δῶρον ταῖς ἴσαις τιμαῖς τῷ δεδωκότι σεμνύνεται. Δῶρον μὲν οὖν Θεοῦ τὸ Πνεῦμα, ἀλλὰ δῶρον ζωῆς. («Ὁ γὰρ νόμος, φησί, τοῦ Πνεύματος τῆς ζωῆς ἠλευθέρωσεν ἡμᾶς»). Καὶ δῶρον δυνάμεως· «Λήψεσθε γὰρ δύναμιν ἐπελθόντος τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐφ' ὑμᾶς». Ἄρ' οὖν διὰ τοῦτο ἐδκαταφρόνητον; ἢ οὐχὶ καὶ τὸν Υἱὸν ἐχαρίσατο τοῖς ἀνθρώποις; («Ὁς γε, φησί, τοῦ ἰδίου Υἱοῦ οὐκ ἐφείσατο, ἀλλ' ὑπὲρ ἡμῶν πάντων παρέδωκεν αὐτόν, πῶς οὐχὶ καὶ σὺν αὐτῷ τὰ πάντα ἡμῖν χαρίζεται;»). Καὶ ἐτέρωθι· («Ἴνα εἰδῶμεν τὰ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ χαρισθέντα ἡμῖν»), περὶ τοῦ μυστηρίου τῆς ἐνανθρωπήσεως λέγων.
 20 Ὡστε πῶς οἱ ταῦτα λέγοντες οὐχὶ τὴν ἰουδαϊκὴν ἀγνωμοσύνην παρεληλύθασι, τὴν ὑπερβολὴν τῆς χρηστότητος ἐφόδιον εἰς βλασφημίαν λαμβάνοντες; Ἐγκαλοῦσι γὰρ τῷ Πνεύματι, ὅτι παρορησίαν ἡμῖν δίδωσι καλεῖν πατέρα ἐαυτῶν τὸν Θεόν. («Ἐξαπέστειλε γὰρ ὁ Θεὸς τὸ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ εἰς τὰς
 25 καρδίας ἡμῶν, κρᾶζον· Ἀββᾶ ὁ Πατήρ»), ἵνα ἡ ἐκείνου φωνῆ τῶν δεξαμένων ἰδία γένηται.

323. Ρωμ. 8, 10.

324. Ἰω. 6, 63.

325. Ρωμ. 8, 2.

326. Πράξ. 1, 8.

327. Ρωμ. 8, 32.

λέγει· «τὸ Πνεῦμα δίδει ζωὴν λόγῳ τῆς δικαιοσύνης σου»³²³. Καὶ ὁ Κύριος λέγει ὅτι «τὸ Πνεῦμα εἶναι ἐκεῖνο ποῦ ζωοποιεῖ, ἢ σὰρξ δὲν ὠφελεῖ εἰς τίποτε»³²⁴. Πῶς λοιπὸν νὰ ἀποξενώσωμεν τὸ Πνεῦμα ἀπὸ τὴν ζωοποιὸν δύναμιν καὶ νὰ τὸ κατατάξωμεν εἰς τὴν κτίσιν ποῦ ἔχει ἀνάγκην ζωοποιήσεως; Ποῖος εἶναι τόσον φιλόνικος, τόσον ἀμέτοχος τῆς οὐρανοῦ δωρεᾶς καὶ ἄγευστος τῆς ὀρθῆς διδασκαλίας τοῦ Κυρίου, ποῖος εἶναι τόσον ἀποξενωμένος ἀπὸ τὴν ἐλπίδα διὰ τὴν αἰωνιότητα, ὥστε νὰ θέσῃ εἰς τὴν ἰδίαν τάξιν τὸ Πνεῦμα μετὰ τὴν κτίσιν καὶ νὰ τὸ ξεχωρίσῃ ἀπὸ τὴν θεότητα;

57. «Εἰς ἐμᾶς, λέγει ὁ ἀντίπαλος, τὸ Πνεῦμα δίδεται ἀπὸ τὸν Θεὸν ὡς δῶρον. Καὶ τὸ δῶρον δὲν ἀξίζει τῆς ἰδίας τιμῆς μετὰ αὐτὸν ποῦ δίδει τὸ δῶρον». Βεβαίως τὸ Πνεῦμα εἶναι δῶρον τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ δῶρον ποῦ ἔχει ζωὴν. Διότι λέγει ὁ Παῦλος ὅτι «ὁ νόμος τοῦ Πνεύματος τῆς ζωῆς μᾶς ἐλευθέρωσεν»³²⁵. Εἶναι ἀκόμη δῶρον ποῦ ἔχει δύναμιν· «θὰ λάβετε δύναμιν ὅταν ἔλθῃ σὲ σᾶς τὸ ἅγιον Πνεῦμα»³²⁶. Δι' αὐτὸ λοιπὸν εἶναι εὐκαταφρόνητον; Μήπως καὶ τὸν Υἱὸν δὲν ἔδωσεν ὡς δῶρον εἰς τοὺς ἀνθρώπους; «Αὐτὸς λοιπὸν, λέγει, ποῦ οὔτε τὸν Υἱὸν τοῦ ἐλυπήθη, ἀλλὰ τὸν παρέδωσεν εἰς θάνατον χάριν ὅλων ἡμῶν, δὲν θὰ μᾶς χαρίσῃ μαζὺ μετὰ αὐτὸν καὶ ὅλα τὰ ἄλλα;»³²⁷. Καὶ εἰς ἄλλο σημεῖον· «διὰ νὰ γνωρίσωμεν αὐτὰ ποῦ ὁ Θεὸς μᾶς ἐχάρισεν»³²⁸, ἐννοῶν τὸ μυστήριον τῆς ἐνανθρωπήσεως. Δὲν ἔχουν ὑπερβῆ ἵσχυρίζονται καὶ τὴν ἀγνωμοσύνην τῶν Ἰουδαίων αὐτοῖ ποῦ ἰσχυρίζονται ταῦτα, μετὰ τὸ νὰ παίρνουν τὴν πολλὴν χρηστότητα ὡς ἀφορμὴν βλασφημίας; Κατηγοροῦν τὸ Πνεῦμα, ποῦ μᾶς δίδει τὸ θάρρος νὰ ἀποκαλοῦμεν τὸν Θεὸν πατέρα μας. «Διότι ἐξαπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ τοῦ εἰς τὰς καρδίας μας, τὸ ὁποῖον κράζει· Ἄββᾶ, δηλαδὴ πατέρα»³²⁹, διὰ νὰ γίνῃ ἡ φωνὴ τοῦ Πνεύματος, φωνὴ αὐτῶν ποῦ τὸ δέχονται.

328. Α' Κορ. 2, 12.

329. Γαλ. 4, 6.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΕ'

Ἔστι τῆ ἐν συλλαβῇ ἀντὶ τῆς σὺν ἡ Γραφή κέχρηται, ἐν ᾧ καὶ ὅτι ἡ καὶ ἰσοδυναμεῖ τῆ σὺν.

58. Πῶς οὖν, φησὶν, ἡ Γραφή οὐδαμοῦ συνδοξαζόμενον Πατρὶ καὶ Υἱῷ τὸ Πνεῦμα παρέδωκεν, ἀλλὰ πεφυλαγμένως ἐξ-
 5 ἐκλίνε τό, σὺν τῷ Πνεύματι, εἰπεῖν; πανταχοῦ δὲ τὸ ἐν αὐτῷ δοξάζειν ὡς ἁρμοδιώτερον προετίμησεν; Ἐγὼ δὲ οὐδ' ἂν αὐτὸς φαίην ἀτιμότερας εἶναι διανοίας παραστατικὴν τὴν ἐν συλλαβῇ, ἀλλ' ὑγιῶς ἐκλαμβανομένην πρὸς τὸ μέγιστον ὕψος ἀνάγειν τὰς διανοίας, ὅπου γε καὶ ἀντὶ τῆς σὺν πολλαχοῦ κει-
 10 μένην αὐτὴν τετηρήκαμεν. Ὡς τό: «Εἰσελεύσομαι εἰς τὸν οἶκόν σου ἐν ὀλοκαυτώμασιν», ἀντὶ τοῦ, μετὰ ὀλοκαυτωμάτων. «Καὶ ἐξήγαγεν αὐτοὺς ἐν ἀργυρίῳ καὶ χρυσίῳ», τουτέστι μετὰ ἀργυρίου καὶ χρυσίου. Καὶ τό: «Οὐκ ἐξελεύσῃ ἐν ταῖς δυνάμεσιν ἡμῶν», ἀντὶ τοῦ, σὺν ταῖς δυνάμεσιν ἡμῶν, καὶ μυρία
 15 τοιαῦτα. Ὅλως δὲ ἡδέως ἂν μάθοιμι παρὰ τῆς νέας σοφίας, ποίαν δοξολογίαν ὁ ἀπόστολος διὰ τοῦ ἐν ῥήματος ἀπεπλήρωσε, κατὰ τὸν τύπον ὃν οὗτοι νῦν ὡς ἐκ τῆς Γραφῆς ἀναφέρουσιν. Οὐδαμοῦ γὰρ εἶρον λεγόμενον τὸ σοὶ τῷ Πατρὶ ἢ τιμῇ καὶ ἡ δόξα, διὰ τοῦ μονογενοῦς σου Υἱοῦ ἐν τῷ ἀγίῳ Πνεύμα-
 20 τι, ὅπερ τούτοις ἐστὶ νῦν καὶ αὐτῆς, ὡς εἰπεῖν, τῆς ἀναπνοῆς συνηθέστερον. Διεσπασμένως μὲν γὰρ τούτων ἕκαστόν ἐστιν εὐρεῖν· συνημμένως δὲ ἐν τῇ συντάξει ταύτῃ οὐδαμοῦ δεικνύειν ἔξουσιν. Ὡστε εἰ μὲν ἀκριβολογοῦνται περὶ τὰ ἔγγραφα, δεξάτωσαν πόθεν λέγουσιν. Εἰ δὲ συγχωροῦσι τῇ συνηθείᾳ, μηδὲ
 25 ἡμᾶς ἐξειογέτωσαν.

59. Ἡμεῖς γὰρ ἀμφοτέρας ἐν τῇ τῶν πιστῶν χρήσει καταλαμ-

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΕ'

Ἡ Ἁγία Γραφή χρησιμοποιεῖ τὴν συλλαβὴν «έν» ἀντὶ τῆς συλλαβῆς «σύν». Ἡ συλλαβὴ «καί» ἔχει ἐπίσης τὴν ἴδιαν σημασίαν μὲ τὴν «σύν».

58. «Διατί ὁμως, λέγει ὁ ἀντίπαλος, ἡ Γραφή πουθενὰ δὲν λέγει ὅτι τὸ Πνεῦμα δοξάζεται μαζὺ μὲ τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱόν, ἀλλὰ μετὰ προσοχῆς ἀπέφυγε νὰ εἴπῃ «σύν τῷ Πνεύματι», καὶ ἐπροτίμησε παντοῦ ὡς καταλληλότερον τὸ «έν αὐτῷ»;». Ἐγὼ ὁ ἴδιος ὁμως δὲν ἠμπορῶ νὰ ἰσχυρισθῶ ὅτι ἡ συλλαβὴ «έν» ἔχει πιὸ ταπεινὴν ἔννοιαν· ἀντιθέτως ἔαν τὴν ἐκλάβῃ κανεὶς ὀρθῶς ὑψώνει πολὺ ὑψηλὰ τὰς διανοίας. Ἄλλωστε ἔχομεν εὖρει εἰς τὴν Γραφὴν νὰ χρησιμοποιηῖται εἰς πολλὰ σημεῖα ἀντὶ τῆς «σύν». Ὅπως εἰς τὸ «εἰσελεύσομαι εἰς τὸν οἶκόν σου ἐν ὀλοκαυτώμασιν»³³⁰, ἀντὶ «μετὰ ὀλοκαυτώματων». Ἐπίσης· «καὶ ἐξήγαγεν αὐτοὺς ἐν ἀργυρίῳ καὶ χρυσίῳ»³³¹, δηλαδὴ «μετὰ ἀργυρίου καὶ χρυσίου». Ἐπίσης καὶ τὸ «οὐκ ἐξελεύση ἐν ταῖς δυνάμεσιν ἡμῶν»³³², ἀντὶ «σύν ταῖς δυνάμεσιν ἡμῶν» καὶ χιλιάδες παρόμοια. Θὰ ἐμάθαινα δὲ μὲ πολλὴν εὐχαρίστησιν ἀπὸ τοὺς νέους σοφοὺς, ἔαν ἔλεγαν ποίαν δοξολογίαν συνέθεσεν ὁ ἀπόστολος μὲ τὴν λέξιν «έν», ἀνάλογον πρὸς αὐτὴν ποὺ αὐτοὶ τώρα ἀναφέρουν ὅτι στηρίζεται δῆθεν εἰς τὴν Γραφὴν. Πουθενὰ δὲν εὗρηκα τὸ «σοὶ τῷ Πατρὶ ἡ τιμὴ καὶ ἡ δόξα διὰ τοῦ μονογενοῦς σου Υἱοῦ ἐν τῷ ἁγίῳ Πνεύματι», ποὺ τοὺς εἶναι τώρα πιὸ συνηθισμένο καὶ ἀπὸ τὴν ἴδια τὴν ἀναπνοήτων, διὰ νὰ εἰπῶ ἔτσι. Ξεχωριστὰ ἠμπορεῖ νὰ τὸ εὖρη κανεὶς τὸ καθένα ἀπ' αὐτὰ· συγκεντρωμένα ὁμως μὲ αὐτὴν τὴν τοποθέτησιν δὲν θὰ ἠμπορέσουν πουθενὰ νὰ μᾶς τὰ δείξουν. Ἄν λοιπὸν εἶναι τόσον λεπτολόγοι εἰς αὐτὰ ποὺ εἶναι γραμμένα, ἅς δείξουν ἀπὸ ποῦ τὰ ἐπῆραν· ἂν ὁμως τὰ λέγουν ἐπειδὴ ἐσυνηθίσθησαν, τότε ἅς μὴ ἐμποδίζουν καὶ ἐμᾶς.

59. Διότι ἐμεῖς χρησιμοποιοῦμεν καὶ τοὺς δύο τύπους,

332. Ψαλμ. 43, 10.

βάνοντες τὰς ῥήσεις, ἀμφοτέραις κεχρημέθα, τὴν μὲν δόξαν
 τῷ Πνεύματι ὁμοίως ἀφ' ἑκατέρας πληροῦσθαι πεπιστευκό-
 τες, τοὺς δὲ κακουργοῦντας τὴν ἀλήθειαν ἐπιστομίζεσθαι μάλ-
 λον διὰ τῆς προκειμένης λέξεως, ἣτις τὴν δύναμιν τῶν Γραφῶν
 5 παραπλησίαν ἔχουσα, οὐκέτι ἐστὶν ὁμοίως τοῖς ἐναντίοις εὐ-
 επιχείρητος (ἔστι δὲ αὕτη ἡ ἀντιλεγόμενη νῦν παρὰ τούτων)
 ἀντὶ τοῦ 'καί' συνδέσμου παρειλημμένη. Ἰσον γὰρ ἐστὶν εἰπεῖν
 «Παῦλος καὶ Σιλουανὸς καὶ Τιμόθεος», καί, Παῦλος σὺν Τιμο-
 θέῳ καὶ Σιλουανῷ. Ἡ γὰρ συμπλοκὴ τῶν ὀνομάτων δι' ἑκα-
 10 τέρας ὁμοίως τῆς ἐκφωνήσεως σώζεται. Εἰ τοίνυν τοῦ Κυρίου
 εἰπόντος Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ ἅγιον Πνεῦμα, αὐτὸς εἴπομι
 Πατέρα καὶ Υἱὸν σὺν τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, ἄλλο τι εἰρηκῶς κατὰ
 τὴν δύναμιν ἔσομαι; Τῆς δὲ διὰ τοῦ 'καί' συνδέσμου συμπλοκῆς
 τῶν ὀνομάτων πολλὰ τὰ μαρτύρια. «Ἡ χάρις γὰρ, φησί, τοῦ
 15 Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ κοι-
 νωνία τοῦ ἁγίου Πνεύματος». Καὶ πάλιν· «Παρακαλῶ δὲ ὑμᾶς
 διὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ διὰ τῆς ἀγάπης τοῦ
 Πνεύματος». Εἰ τοίνυν ἀντὶ τῆς 'καί' τῆ 'σὺν' ἐθελήσασθαι
 χρῆσασθαι, τί διάφορον πεποιηκότες ἐσόμεθα; Ἐγὼ μὲν οὐχ
 20 ὄρω, πλὴν εἰ μὴ ψυχραῖς γραμματικαῖς τις τὸν μὲν σύνδεσμον
 ὡς συμπλεκτικὸν καὶ πλείονα ποιοῦντα τὴν ἔνωσιν προτιμῶν,
 τὴν δὲ πρόθεσιν, ὡς οὐκ ἔχουσαν τὴν ἴσην δύναμιν, ἀποπέμ-
 ποιτο. Ἄλλ' εἴ γε περὶ τούτων τὰς εὐθύνas ὑπέιχομεν, ἴσως οὐκ
 ἂν πολλοῦ λόγου πρὸς τὴν ἀπολογία ἐπεδεθήμεν. Νῦν δέ,
 25 οὐ περὶ συλλαβῶν, οὐδὲ περὶ τοιοῦδε ἢ τοιοῦδε φωνῆς ἤχου,
 ὁ λόγος αὐτοῖς, ἀλλὰ περὶ πραγμάτων ἐν δυνάμει καὶ ἀληθείᾳ
 μεγίστην ἐχόντων διαφορὰν. Ὡν ἕνεκεν, ἀπαρτηρήτου τῆς
 χρήσεως τῶν συλλαβῶν οὐσης, οὗτοι τὰς μὲν ἐγγράφειν, τὰς

ἐπειδὴ καὶ τοὺς δύο τοὺς εὐρήκαμεν νὰ χρησιμοποιοῦνται ἀπὸ τοὺς πιστοὺς. Πιστεύομεν δὲ ὅτι καὶ μὲ τοὺς δύο τύπους ἐντελῶς ὁμοία διασώζεται ἡ δόξα τοῦ Πνεύματος, καὶ ὅτι αὐτοὶ ποὺ ἐγκληματοῦν κατὰ τῆς ἀληθείας ἀποστομώνονται περισσότερο μὲ αὐτὴν τὴν λέξιν, ἢ ὅποια ἔχουσα μαζύ της τὴν δύναμιν τῶν Γραφῶν, δὲν ἠμπορεῖ νὰ χρησιμοποιηῖται καθ' ὅμοιον τρόπον διὰ τὰ ἀντίθετα πράγματα (καὶ ἐννοῶ τὴν λέξιν «σύν», εἰς τὴν ὅποιαν αὐτοὶ ἀντιτίθενται τώρα), διότι λαμβάνεται ἀντὶ τοῦ συνδέσμου «καί». Εἶναι δηλαδὴ τὸ ἴδιο ἂν εἶπω· «Παῦλος καὶ Σιλουανὸς καὶ Τιμόθεος»³³³ μὲ τὸ «Παῦλος σὺν Τιμοθέῳ καὶ Σιλουανῶ». Ἡ σύνδεσις τῶν ὀνομάτων διατηρεῖται ἢ ἴδια καὶ εἰς τὰς δύο ἐκφράσεις. Ἐὰν λοιπὸν, ἐπειδὴ ὁ Κύριος εἶπε· «Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ ἅγιον Πνεῦμα», ἐγὼ εἶπω «Πατέρα καὶ Υἱὸν σὺν τῷ ἁγίῳ Πνεύματι», σημαίνει τοῦτο ὅτι ἔχω εἶπει κάτι ἄλλο ὡς πρὸς τὴν δύναμιν; Διὰ τὴν σύνδεσιν δὲ τῶν ὀνομάτων μὲ τὸν σύνδεσμον «καί» ὑπάρχουν πολλαὶ μαρτυρίαι. Ὁ Παῦλος λέγει· «ἡ χάρις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ κοινωνία τοῦ ἁγίου Πνεύματος»³³⁴, καὶ ἄλλου· «παρακαλῶ δὲ ὑμᾶς διὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ διὰ τῆς ἀγάπης τοῦ Πνεύματος»³³⁵. Ἄν λοιπὸν ἀντὶ τῆς «καί» χρησιμοποιήσωμεν τὴν λέξιν «σύν», τί διαφορετικὸν θὰ ἔχωμεν κάμει; Ἐγὼ δὲν βλέπω τὴν διαφορὰν, ἐκτὸς ἂν μὲ βάσιν τοὺς ψυχροὺς κανόνας τῆς γραμματικῆς προτιμᾶ κανεῖς τὸν μὲν σύνδεσμον «καί» ὡς συμπλεκτικόν, ὡς δηλοῦντα περισσοτέραν ἔνωσιν, τὴν δὲ πρόθεσιν «σύν» τὴν ἀχρηστεύσῃ, ἐπειδὴ δὲν ἔχει τὴν αὐτὴν δύναμιν. Ἄν ὁμως μὲ ἐκατηγοροῦσαν δι' αὐτό, δὲν θὰ ἐχρειάζετο νὰ ἀπολογηθῶ μὲ πολλὰ λόγια. Αὐτοὶ ὁμως δὲν ὁμιλοῦν διὰ συλλαβὰς οὔτε διὰ τὴν ἐννοίαν αὐτῆς ἢ ἐκείνης τῆς ἐκφράσεως, ἀλλὰ διὰ πράγματα τὰ ὅποια ἔχουν τεραστίαν διαφορὰν εἰς τὴν ἀλήθειαν καὶ τὴν δύναμιν. Δι' αὐτὰ δὲ τὰ πράγματα καὶ ἐπειδὴ εἰς τὴν χρῆσιν τῶν συλλαβῶν δὲν δίνουν οἱ πιστοὶ καὶ πολλὴν σημα-

335. Ρωμ. 15, 30.

δὲ ἀποδιώκειν τῆς Ἐκκλησίας ἐπιχειροῦσιν. Ἐγὼ δέ, εἰ καὶ ἐκ τῆς πρώτης ἀκοῆς ἐναργὲς ἔχει τὸ χρήσιμον, ἀλλ' οὖν καὶ τὸν λόγον παρέξομαι καθ' ὃν οἱ πατέρες ἡμῶν οὐκ ἀργῶς συμπαρέλαβον τὴν χρῆσιν τῆς προθέσεως ταύτης. Πρὸς γὰρ τῷ
 5 τῷ τοῦ Σαβελλίου κακὸν ἰσοσθενῶς τῇ 'καὶ' συλλαβῇ διελέγχειν, καὶ παραπλησίως ἐκείνη τὸ τῶν ὑποστάσεων ἴδιον παριστᾶν, ὡς τό· («Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἐλευσόμεθα»), καὶ τό· («Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἓν ἐσμεν»), ἐξαιρετον ἔχει τῆς αἰδίου κοινωνίας καὶ ἀπαύστου συναφείας τὸ μαρτύριον. Ὁ γὰρ εἰπὼν σὺν τῷ Πατρὶ
 10 τὸν Υἱὸν εἶναι, ὁμοῦ τὴν τε τῶν ὑποστάσεων ιδιότητα, καὶ τὸ ἀχώριστον τῆς κοινωνίας ἔδειξεν. Ὅπερ καὶ ἐπὶ τῶν ἀνθρωπίνων ἐστὶν ἰδεῖν· ὁ μὲν 'καὶ' σύνδεσμος τὸ κοινὸν τῆς ἐνεργείας παρίστησιν· ἡ δὲ 'σὺν' πρόθεσις τὴν κοινωνίαν πως συνενδεύονται. Ὅλον, Ἐπλευσαν εἰς Μακεδονίαν Παῦλος καὶ Τιμόθεος,
 15 ἀλλὰ καὶ Τυχικός καὶ Ὀνήσιμος ἀπεστάλησαν Κολοσσαεῦσιν· ἐκ τούτων, ὅτι μὲν ταῦτόν ἐνήργησαν, μεμαθήκαμεν. Ἐὰν δὲ ἀκούσωμεν ὅτι συνέπλευσαν καὶ συναπεστάλησαν, ὅτι καὶ μετ' ἀλλήλων τὴν πρᾶξιν ἐπλήρωσαν προσεδιδάχθημεν. Οὕτω τὸ τοῦ Σαβελλίου κακὸν, ὡς οὐδεμία τῶν ἄλλων φωνῶν καταλύ-
 20 ουσια, προστίθησιν ἐκείνοις καὶ τοὺς κατὰ διάμετρον ἀσεβοῦντας. Λέγω δὴ τούτους οἱ χρονικοῖς διαστήμασι τοῦ μὲν Πατρὸς τὸν Υἱόν, τοῦ δὲ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον διαιροῦσι.

60. Πρὸς δὲ τὴν 'ἐν' συλλαβὴν ἐκεῖνο μάλιστα τὸ διάφορον ἔχει, ὅτι ἡ μὲν 'σὺν' τὴν πρὸς ἀλλήλους συνάφειαν τῶν κοινω-
 25 νοόντων παρίστησιν, ὅλον τῶν συμπλεόντων ἢ συνοικούντων ἢ ὀτιοῦν τῶν πάντων κοινῶς ἐκτελούντων· ἡ δὲ 'ἐν' τὴν σχέσιν

σίαν, ἐπιχειροῦν αὐτοὶ ἄλλας μὲν συλλαβάς νὰ κατοχυρώσουν, ἄλλας δὲ νὰ ἀποπέμψουν ἀπὸ τὴν χρῆσιν τῆς Ἐκκλησίας. Ἐγὼ ὁμως, ἂν καὶ μὲ ὅσα εἶπα ἐφάνη τὸ χρήσιμον τῆς προθέσεως «σὺν», θὰ ἐξηγήσω καὶ τὸν λόγον διὰ τὸν ὁποῖον οἱ πατέρες μας ὀρθῶς συμπεριέλαβαν τὴν χρῆσιν αὐτῆς τῆς προθέσεως. Ἐκτὸς τοῦ ὅτι δηλαδὴ ἡ πρόθεσις «σὺν» ἐλέγχει μὲ τὴν ἴδιαν δύναμιν πού ἔχει καὶ ἡ «καὶ» τὴν πλάνην τοῦ Σαβελλίου³³⁶, καὶ κατὰ παρόμοιον τρόπον παριστᾷ τὴν διάκρισιν τῶν προσώπων, ὅπως τὸ «ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἐλευσόμεθα»³³⁷ καὶ «ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἓν ἐσμεν»³³⁸, μαρτυρεῖ ἐπὶ πλέον κατὰ ἐξαιρέτον τρόπον τὴν αἰωνίαν κοινωνίαν καὶ τὴν διαρκῆ αὐτῶν συνάφειαν. Αὐτὸς δηλαδὴ πού λέγει ὅτι ὁ Υἱὸς εἶναι «σὺν τῷ Πατρὶ» δεικνύει συγχρόνως καὶ τὴν διάκρισιν τῶν προσώπων καὶ τὸ ἀχώριστον τῆς κοινωνίας αὐτῶν. Αὐτὸ δὲ ἤμπορεῖ νὰ τὸ ἰδῆ κανεὶς καὶ εἰς τὰς ἀνθρωπίνας σχέσεις· ὁ μὲν σύνδεσμος «καὶ» παριστᾷ τὸ κοινὸν τῆς ἐνεργείας, ἡ δὲ πρόθεσις «σὺν» δείχνει κατὰ κάποιον τρόπον συγχρόνως καὶ τὴν κοινωνίαν. Παραδείγματος χάριν· «ἔπλευσαν εἰς Μακεδονίαν Παῦλος καὶ Τιμόθεος, ἀλλὰ καὶ Τυχικὸς καὶ Ὀνήσιμος ἀπεστάλησαν Κολοσσαεῦσιν». Ἀπὸ αὐτὰ μαθαίνομεν ὅτι ἔκαμαν τὴν αὐτὴν ἐνέργειαν· ἂν ὁμως ἀκούσωμεν ὅτι «συνέπλευσαν καὶ συναπεστάλησαν», διδασκόμεθα ὅτι ἐπετέλεσαν τὴν ἐνέργειαν ἀπὸ κοινοῦ, ἐν κοινωνίᾳ μεταξύ των. Ἔτσι, ἐπειδὴ καταρρίπτει τὴν αἴρεσιν τοῦ Σαβελλίου ὅσον καμμία ἄλλη ἔκφρασις, προσθέτει εἰς τοὺς Σαβελλιανιστὰς καὶ τοὺς ἐκ διαμέτρου ἀντιθέτως πρὸς αὐτοὺς ἀσεβοῦντας. Ἐννοῶ αὐτοὺς οἱ ὁποῖοι διαιροῦν μὲ χρονικὰ διαστήματα τὸν Υἱὸν ἀπὸ τὸν Πατέρα, ἀπὸ τὸν Υἱὸν δὲ τὸ ἅγιον Πνεῦμα.

60. Ἐναντι τῆς συλλαβῆς «ἐν» ἢ «σὺν» ἔχει τὴν ἐξῆς διαφοράν· ἡ «σὺν» παριστᾷ τὴν μεταξύ τῶν κοινωνούντων συνάφειαν, ὅπως τῶν συμπλεόντων ἢ τῶν συνοικούντων ἢ αὐτῶν πού κάνουν ὁ,τιδήποτε ἄλλο ἀπὸ κοινοῦ· ἡ «ἐν» φανερώνει

337. Ἰω. 14, 25. 338. Ἰω. 10, 30.

τὴν πρὸς τὸ ἐν ᾧ τυγχάνουσιν ἐνεργοῦντες δηλοῖ. Ἐμπλέουσι γὰρ καὶ ἐνοικοῦσιν ἀκούσαντες, τὸ σκάφος καὶ τὴν οἰκίαν εὐθὺς ἐννοήσαμεν. Κατὰ μὲν οὖν τὴν κοινήν χρῆσιν, ἢ πρὸς ἀλλήλας αὐτῶν διαφορὰ τοιαύτη, καὶ ἐπὶ πλείον ἂν εὐρεθείη παρὰ τῶν
 5 φιλοπόνων. Οὐ γὰρ ἐμοὶ σχολὴ τὰ περὶ τῶν συλλαβῶν ἐξετάζειν. Ἐπεὶ οὖν δέδεικται ἢ ἑστὴν εὐσημύτατα ἀποδιδούσα τῆς συναφείας τὴν ἐννοίαν, γενέσθω ὑμῖν ἔνσπονδος, εἰ δοκεῖ, καὶ παύσασθε τοῦ χαλεποῦ πρὸς αὐτὴν καὶ ἀκηρύκτου πολέμου. Ὅμως μέντοι οὕτως εὐσήμου τῆς φωνῆς ὑπαρχούσης, εἴ τῳ
 10 φίλον ἐν δοξολογίαις τῇ ἑστὴν συλλαβῇ συνδεῖν τὰ ὀνόματα καὶ δοξάζειν, ὡς ἐν Εὐαγγελίοις ἐπὶ τοῦ βαπτίσματος μεμαθήκαμεν, Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ ἅγιον Πνεῦμα· καὶ οὕτω γινέσθω, οὐδεὶς ἄντερεῖ. Ἐπὶ τούτοις, εἰ δοκεῖ, καταθώμεθα. Ἀλλὰ τὰς γλώσσας ἂν πρόοιντο μᾶλλον, ἢ τὴν φωνὴν ταύτην δέξαιτο.
 15 Τοῦτο μὲν οὖν ἐστίν, ὃ τὸν ἀκηρύκτον ἡμῖν καὶ ἄσπονδον πόλεμον ἐπεγείρει. Ἐν τῷ Πνεύματι, φησί, τῷ ἁγίῳ τὴν δοξολογίαν ἀποδοτέον τῷ Θεῷ, οὐχὶ δὲ καὶ τῷ Πνεύματι· καὶ ἐκθυμώτατα τῆς φωνῆς ταύτης ὡς ταπεινωτικῆς τοῦ Πνεύματος περιέχονται. Περὶ ἧς οὐκ ἄχρηστον καὶ διὰ μακροτέρων εἰπεῖν. Ὡν ἀ-
 20 κούσαντες οὗτοι, θαυμάσαιμεν ἂν, εἰ μὴ ὡς προδότιν αὐτὴν, καὶ πρὸς τὴν τοῦ Πνεύματος δόξαν αὐτομολοῦσαν ἀποκηρύξουσιν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΣ'

Ὅτι ὅσαχῶς λέγεται τὸ ἐν τῷ τριῶν τῶν ἁγίων καὶ ἐπὶ τοῦ Πνεύματος λαμβάνεται.

25 61. Ἐμοὶ τοίνυν σκοπομένῳ δοκεῖ, ἀπλῆς καὶ συντόμου τῆς ἐκφωνήσεως οὐσης, πολλὰ καὶ ποικίλα εἶναι τὰ δι' αὐτῆς σημαινόμενα. Ὅσαχῶς γὰρ λέγεται τὸ ἐν τῷ τριῶν τῶν ἁγίων εὐρίσκο-

τὴν σχέσιν πού ἔχουν πρὸς τὸ ἀντικείμενον ἐντὸς τοῦ ὁποίου εὐρισκόμενοι ἐνεργοῦν. Ὅταν δηλαδὴ ἀκούσωμεν ὅτι «ἐμπλέουσι» καὶ «ἐνοικοῦσιν», ἀμέσως ὁ νοῦς μας πηγαίνει εἰς τὸ πλοῖον καὶ τὴν οἰκίαν. Εἰς τὴν κοινὴν λοιπὸν τῶν λέξεων χρῆσιν, αὐτὴ εἶναι ἡ μεταξὺ των διαφορὰ, καὶ ἴσως νὰ εὐρεθῇ καὶ μεγαλυτέρα ἀπὸ τοὺς φιλοπόνους. Ἐγὼ δὲν ἔχω εὐκαιρίαν νὰ ἐρευνήσω τὰ περὶ τῶν συλλαβῶν. Ἐπειδὴ λοιπὸν ἀπεδείχθη ὅτι ἡ «σύν» ἀποδίδει πολὺ σωστὰ τὴν ἔννοιαν τῆς συναφείας, νὰ συνάψετε συνθήκην μαζύ της, ἂν θέλετε, καὶ παύσατε ἐπὶ τέλος τὸν φοβερὸν καὶ ἀκήρυκτον πόλεμον ἐναντίον της. Μολονότι λοιπὸν ἔχει τόσον σπουδαίαν ἔννοιαν, ἂν ἀρέσῃ εἰς κάποιον νὰ συνδέῃ τὰ ὀνόματα καὶ νὰ τὰ δοξάζῃ μετὰ τὴν συλλαβὴν «καί», ὅπως ἐδιδάχθημεν ἀπὸ τὰ Εὐαγγέλια εἰς τὰ σχετικὰ μετὰ τὸ βάπτισμα, δηλαδὴ «Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ ἅγιον Πνεῦμα», ὡς γίνῃ ἔτσι, κανεὶς δὲν ἔχει ἀντίρρησην. Μὲ αὐτὰ ὡς καταθέσωμεν τὰ ὄπλα, ἂν νομίζετε. Θὰ ἐπρωτιμοῦσαν ὁμως νὰ τοὺς κοπῇ ἢ γλῶσσα, παρὰ νὰ δεχθοῦν αὐτὴν τὴν ἔκφρασιν. Αὐτὸ λοιπὸν εἶναι πού ἐξεγείρει ἐναντίον μας τὸν ἀκήρυκτον καὶ ἄσπονδον αὐτὸν πόλεμον. «Ἐν τῷ Πνεύματι τῷ ἁγίῳ», λέγουσιν, νὰ δοξάζωμεν τὸν Θεόν, ὄχι «καὶ τῷ Πνεύματι»· καὶ ὀλόψυχα ἐκλαμβάνουν αὐτὴν τὴν ἔκφρασιν μετὰ ταπεινωτικὴν διὰ τὸ Πνεῦμα ἔννοιαν. Δὲν εἶναι λοιπὸν ἀνώφελον νὰ ὀμιλήσω πιὸ ἐκτεταμένα δι' αὐτὴν. Ἐὰν τὰ ἀκούσουν δὲ αὐτὰ, εἶμαι βέβαιος ὅτι θὰ τὴν ἀποκηρύξουν ὡς προδότριαν, ὡς λιποτάκτριαν πρὸς τὴν πλευρὰν πού δοξάζει τὸ Πνεῦμα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΣ'

Ὅλαι αἱ ἔννοιαι τοῦ «ἐν» χρησιμοποιοῦνται ἐπὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος.

61. Ὅταν ἐξήταζα λοιπὸν τὸ θέμα ἐσχημάτισα τὴν γνώμην ὅτι, μολονότι ἡ λέξις εἶναι ἀπλῆ καὶ μικρὴ, ἔχει πολλὰ σημασίας. Μὲ ὅσας ἐννοίας δηλαδὴ λέγεται τὸ «ἐν», μετὰ τὴν

μεν ταῖς περὶ τοῦ Πνεύματος ἐννοίαις ὑπηρετούμενον. Λέγεται
 μὲν οὖν τὸ εἶδος ἐν τῇ ὕλῃ εἶναι καὶ ἡ δύναμις ἐν τῷ δεκτικῷ
 καὶ ἡ ἕξις ἐν τῷ κατ' αὐτὴν διακειμένῳ καὶ πολλὰ τοιαῦτα.
 Οὐκοῦν, καθὼς μὲν τελειωτικὸν τὸ ἅγιον Πνεῦμα τῶν λογικῶν,
 5 ἀπαρτίζον αὐτῶν τὴν ἀκρότητα, τὸν τοῦ εἶδους λόγον ἐπέχει.
 Ὁ γὰρ μηκέτι κατὰ σάρκα ζῶν ἀλλὰ Πνεύματι Θεοῦ ἀγόμε-
 νος καὶ υἱὸς Θεοῦ χρηματίζων καὶ σύμμορφος τῆς εἰκόνης
 τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ γενόμενος, πνευματικὸς ὀνομάζεται. Καὶ
 ὡς ἡ δύναμις τοῦ ὄραῦ ἐν τῷ ὑγιαίνοντι ὀφθαλμῷ, οὕτως ἡ ἐνέρ-
 10 γεια τοῦ Πνεύματος ἐν τῇ κεκαθαρωμένῃ ψυχῇ. Διὸ καὶ Παῦλος
 εὔχεται Ἐφεσίοις, πεφωτισμένους ὀφθαλμοὺς αὐτῶν εἶναι,
 ἐν τῷ Πνεύματι τῆς σοφίας. Καὶ ὡς ἡ τέχνη ἐν τῷ ἀναλαβόν-
 τι αὐτὴν, οὕτως ἡ χάρις τοῦ Πνεύματος ἐν τῷ ὑποδεξαμένῳ,
 αἰεὶ μὲν συμπαροῦσα, οὐχὶ δὲ καὶ ἐνεργοῦσα διηνεκῶς. Ἐπεὶ
 15 καὶ ἡ τέχνη δυνάμει μὲν ἐν τῷ τεχνίτῃ ἐστίν, ἐνεργεῖα δὲ τότε,
 ὅταν κατ' αὐτὴν ἐνεργῇ. Οὕτω καὶ τὸ Πνεῦμα, αἰεὶ μὲν συμπάρε-
 σσι τοῖς ἀξίοις, ἐνεργεῖ δὲ κατὰ τὴν χρείαν ἢ ἐν προφητεῖαις
 ἢ ἐν ἰάμασιν ἢ ἐν ἄλλοις τισὶ δυνάμεων ἐνεργήμασιν. Ἔτι ὡς
 ἐν σώμασιν ὑγεία ἢ θερμότης ἢ ὄλως αἱ εὐκίνητοι διαθέσεις,
 20 οὕτω καὶ ἐν ψυχῇ πολλάκις ὑπάρχει τὸ Πνεῦμα, τοῖς διὰ τὸ
 τῆς γνώμης ἀνίδρωτον, εὐκόλως, ἣν ἐδέξαντο χάριν ἀπωθου-
 μένοις, μὴ παραμένον· οἷος ἦν ὁ Σαούλ, καὶ οἱ ἑβδομήκοντα
 πρεσβύτεροι τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ, πλὴν τοῦ Ἑλδὰδ καὶ Μωδὰδ
 (τούτοις γὰρ μόνοις ἐκ πάντων φαίνεται παραμεῖναν τὸ Πνεῦ-
 25 μα), καὶ ὄλως εἴ τις τούτοις τὴν προαίρεσιν παραπλήσιος. Καὶ
 ὡς ὁ λόγος δὲ ἐν ψυχῇ, ποτὲ μὲν ὡς τὸ ἐγκάρδιον νόημα, ποτὲ
 δὲ ὡς ὁ προφερόμενος διὰ γλώσσης, οὕτω τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον·

εὐρίσκομεν νά χρησιμοποιῆται καί ἐπὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Λέγεται λοιπόν ὅτι εἶναι τὸ εἶδος «έν» τῆ ὕλη, καί ἡ δύναμις «έν» τῷ δεκτικῷ, καί ἡ ἕξις «έν» τῷ ἔχοντι αὐτήν, καί πολλά παρόμοια. Καθόσον λοιπόν τὸ ἅγιον Πνεῦμα εἶναι ἡ τελειοῦσα τὰ λογικά ὄντα δύναμις, ἡ ὁποία ὀλοκληρώνει τὴν τελειότητα, ἀσκεῖ τὴν λειτουργίαν τοῦ εἶδους. Διότι αὐτός ὁ ὁποῖος δὲν ζῆ σαρκικῶς, ἀλλ' ὁδηγεῖται ὑπὸ τοῦ Πνεύματος τοῦ Θεοῦ, καί γίνεται υἱὸς τοῦ Θεοῦ, καί ἔχει τὴν αὐτὴν μορφήν πρὸς τὴν εἰκόνα τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, ὀνομάζεται πνευματικός. Καί ὅ,τι εἶναι ἡ δύναμις τῆς ὁράσεως εἰς τὸν ὑγιῆ ὀφθαλμόν, αὐτὸ εἶναι καί ἡ ἐνέργεια τοῦ Πνεύματος εἰς τὴν κεκαθαρμένην ψυχὴν. Διὰ τοῦτο καί ὁ Παῦλος εὐχεται εἰς τοὺς Ἐφεσίους νά εἶναι φωτισμένοι οἱ ὀφθαλμοὶ των μετὰ τὸ Πνεῦμα τῆς σοφίας³³⁹. Καί ὅ,τι εἶναι ἡ τέχνη δι' αὐτὸν ποὺ τὴν ἐξέμαθε, τὸ ἴδιο εἶναι καί τὸ Πνεῦμα δι' αὐτὸν ποὺ τὸ ἐδέχθη· εἶναι πάντοτε παροῦσα, ἔστω καί ἂν δὲν ἐνεργῆ συνεχῶς. Διότι καί ἡ τέχνη ὑπάρχει μὲν δυνάμει εἰς τὸν τεχνίτην· ἐνεργεῖα ὁμως ὑπάρχει τότε ὅταν πράττῃ τὰ τῆς τέχνης. Ἔτσι καί τὸ Πνεῦμα ὑπάρχει πάντοτε εἰς τοὺς ἀξίους, ἐνεργεῖ ὁμως ἀναλόγως τῆς ἀνάγκης, ἢ μετὰ τὰς προφητείας ἢ μετὰ τὰς θαυματουργικὰς θεραπείας ἢ μετὰ ἄλλας θαυμαστάς ἐνεργείας. Ἀκόμη κατὰ τὸν τρόπον ποὺ ὑπάρχει εἰς τὰ σώματα ἢ ὑγεία ἢ ἡ θερμότης ἢ αἱ ἄλλαι μεταβληταὶ καταστάσεις, κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον ὑπάρχει καί εἰς τὴν ψυχὴν πολλὰς φορές τὸ Πνεῦμα· δὲν παραμένει εἰς αὐτοὺς οἱ ὁποῖοι δὲν ἔχουν σταθερὰν γνώμην καί εὐκόλως ἀπωθοῦν τὴν χάριν ποὺ ἐδέχθησαν, ὅπως ἦτο ὁ Σαοὺλ καί οἱ ἑβδομήντα πρεσβύτεροι τῶν Ἰσραηλιτῶν, ἐκτός τοῦ Ἑλδὰδ καί Μωδὰδ³⁴⁰ (διότι μόνον εἰς αὐτοὺς ἀπ' ὅλους τοὺς ἄλλους φαίνεται ὅτι παρέμεινε τὸ Πνεῦμα) καί γενικῶς ὁποῖος ἄλλος ὁμοιάζει μετὰ αὐτοὺς εἰς τὴν προαίρεσιν. Καί ὅπως ὑπάρχει ὁ λόγος εἰς τὴν ψυχὴν, ἄλλοτε μὲν ὡς ἐνδόμυχος σκέψις, ἄλλοτε δὲ ὡς λόγος ποὺ προφέρεται μετὰ τὴν γλῶσσαν, ἔτσι καί τὸ ἅγιον Πνεῦμα·

340. Ἄριθμ. 11, 25 - 26.

νῦν μὲν ὅταν συμμαρτυρῇ τῷ Πνεύματι, καὶ ὅταν κραζῇ ἐν
 ταῖς καρδίαις ἡμῶν· («Ἀββᾶ ὁ Πατήρ»), νῦν δὲ ὅταν λαλῇ ὑπὲρ
 ἡμῶν, κατὰ τὸ εἰρημένον, ὅτι «Οὐχ ὑμεῖς ἐστε οἱ λαλοῦντες,
 ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα τοῦ Πατρὸς τὸ λαλοῦν ἐν ὑμῖν». Ἦδη δὲ καὶ
 5 ὡς ὄλον ἐν μέρεσι νοεῖται τὸ Πνεῦμα κατὰ τὴν τῶν χαρισμά-
 των διανομήν. Πάντες γὰρ ἀλλήλων ἐσμὲν μέλη, «ἔχοντες δὲ
 χαρίσματα κατὰ τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ τὴν δοθεῖσαν ἡμῖν διάφορα».
 Διὰ τοῦτο «Οὐ δύναται ὁ ὀφθαλμὸς εἰπεῖν τῇ χειρὶ, χρεῖαν σου
 οὐκ ἔχω· ἢ πάλιν ἡ κεφαλὴ τοῖς ποσὶ, χρεῖαν ὑμῶν οὐκ ἔχω».

10 Ἀλλὰ πάντα μὲν ὁμοῦ συμπληροῖ τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ ἐν
 τῇ ἐνότητι τοῦ Πνεύματος, ἀλλήλοις δὲ ἀναγκαίαν τὴν ἐκ τῶν
 χαρισμάτων ἀντιδίδωσιν ὀφέλειαν. Ὁ μὲν γὰρ Θεὸς ἔθετο
 τὰ μέλη ἐν τῷ σώματι, ἐν ἑκαστον αὐτῶν, καθὼς ἠθέλησε. Τὰ
 μέντοι μέλη τὸ αὐτὸ μεριμνῶσιν ὑπὲρ ἀλλήλων, κατὰ τὴν πνευ-

15 ματικὴν κοινωνίαν τῆς συμπαθείας αὐτοῖς ὑπαρχούσης. Διόπερ
 «Εἴτε πάσχει ἐν μέλος, συμπάσχει πάντα τὰ μέλη· εἴτε δοξά-
 ζεται ἐν μέλος, συγχαίρει πάντα τὰ μέλη». Καὶ ὡς μέρη δὲ
 ἐν ὄλω, οἱ καθ' ἓνα ἐσμὲν ἐν τῷ Πνεύματι· ὅτι οἱ πάντες ἐν ἐνὶ
 σώματι, εἰς ἐν Πνεῦμα ἐβαπτίσθημεν.

20 62. Ὁ δὲ παράδοξον μὲν εἰπεῖν, ἀληθὲς δὲ οὐδενὸς ἔλαττον,
 ὅτι καὶ ὡς χώρα τῶν ἁγιαζομένων πολλάκις τὸ Πνεῦμα λέγε-
 ται. Καὶ φανήσεται οὐδὲ οὗτος ὁ τρόπος κατασμικρύνων τὸ
 Πνεῦμα, ἀλλὰ μᾶλλον δοξάζων. Τὰ γὰρ τοι σωματικὰ τῶν ὀνο-
 μάτων καὶ ἐπὶ τὰς πνευματικὰς ἐννοίας ἐναργείας ἐνεκεν πολ-

25 λάκις ὁ λόγος μετακομίζει. Τετηρήκαμεν οὖν καὶ ἐπὶ τοῦ Θεοῦ
 τὸν φαλμωδὸν λέγοντα· «Γενοῦ μοι εἰς Θεὸν ὑπερασπιστήν,
 καὶ εἰς τόπον ὄχυρόν τοῦ σώσαί με». Περὶ δὲ τοῦ Πνεύματος·
 «Ἴδου τόπος, φησί, παρ' ἐμοί, καὶ στήθι ἐπὶ τῆς πέτρας» τί

ἄλλοτε μὲν ὅταν συμφωνῆ μετὰ τὸ πνεῦμα μας καὶ κράζῃ μέσα μας «Ἄββᾶ ὁ Πατήρ»³⁴¹, ἄλλοτε δὲ ὅταν ὁμιλῆ ὑπὲρ ἡμῶν σύμφωνα μετὰ αὐτὸ ποῦ ἔχει λεχθῆ ὅτι «δὲν εἶστε σεῖς ποῦ ὁμιλεῖτε, ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα τοῦ Πατρὸς ποῦ ὁμιλεῖ μέσῳ ὑμῶν»³⁴². Ἀκόμη τὸ Πνεῦμα κατανοεῖται καὶ ὡς τὸ ὅλον ἐν σχέσει πρὸς τὰ μέρη εἰς τὴν διανομὴν τῶν χαρισμάτων. Διότι ὅλοι εἴμεθα μέλη ὁ ἓνας τοῦ ἄλλου, «ἔχομεν δὲ διαφορετικὰ χαρίσματα ἀναλόγως πρὸς τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ ποῦ μᾶς ἐδόθη»³⁴³. Διὰ τοῦτο «δὲν ἡμπορεῖ νὰ εἰπῆ ὁ ὀφθαλμὸς εἰς τὸ χέρι, δὲν σ' ἔχω ἀνάγκην, ἢ τὸ κεφάλι εἰς τὰ πόδια, δὲν σᾶς ἔχω ἀνάγκην»³⁴⁴. Ὅλα τὰ μέλη συμπληρώνουν τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ μετὰ τὴν ἐνότητα τοῦ Πνεύματος, ἀνταποδίδουν δὲ ἀναγκαστικῶς τὸ ἓνα εἰς τὸ ἄλλο τὴν ἐκ τῶν χαρισμάτων ὠφέλειαν. Ὁ Θεὸς δηλαδὴ ἔθεσε τὰ μέλη εἰς τὸ σῶμα, τὸ καθένα ἀπ' αὐτὰ ὅπως αὐτὸς ἠθέλησε. Τὰ μέλη λοιπὸν φροντίζουν μεταξύ των διὰ τὸ κοινὸν καλόν, ἐπειδὴ ὑπάρχει συμπάθεια μεταξύ των λόγῳ τῆς πνευματικῆς των ἐνότητος. Διὰ τοῦτο «ὅταν πάσχη ἓνα μέλος, συμπάσχουν ὅλα τὰ μέλη· ὅταν δοξάζεται ἓνα μέλος συνδοξάζονται ὅλα τὰ μέλη»³⁴⁵. Καὶ ὅπως τὰ μέρη συνεννοῦνται εἰς ἓν ὅλον, ἔτσι καὶ ἡμεῖς ὡς ἄτομα συνενούμεθα ἐν τῷ Πνεύματι· διότι ὅλοι ἐβαπτίσθημεν ὡς ἓνα σῶμα εἰς τὸ ἓνα Πνεῦμα.

62. Αὐτὸ δὲ ποῦ εἶναι παράξενον νὰ τὸ εἰπῆ κανεὶς, ἀληθινόν ὅμως ὅσον καὶ τὰ ἄλλα εἶναι ὅτι τὸ Πνεῦμα λέγεται πολλάκις καὶ τόπος τῶν ἀγιαζομένων. Καὶ θὰ ἀποδειχθῆ ὅτι οὔτε κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον μειώνεται τὸ Πνεῦμα, ἀλλὰ μάλλον δοξάζεται. Διότι καὶ πολλὰ ὀνόματα σωματικῶν πραγμάτων χρησιμοποιοῦνται πολλάκις πρὸς δήλωσιν πνευματικῶν ἐννοιῶν χάριν διασαφήσεως. Παρετήρησα λοιπὸν ὅτι ὁ ψαλμωδὸς λέγει διὰ τὸν Θεόν· «νὰ μοῦ γίνῃς ὑπερασπιστής, Θεέ μου, καὶ τόπος ὀχυρωμένος διὰ νὰ με σώσης»³⁴⁶. Διὰ τὸ Πνεῦμα δὲ λέγει· «ἰδοὺ τόπος πλησίόν μου καὶ στάσου ἐπάνω εἰς τὴν

343. Ρωμ. 12, 5 - 6· Α' Κορ. 12, 4 - 11. 344. Α' Κορ. 12, 21.

345. Α' Κορ. 12, 26. 346. Ψαλμ. 30, 3.

ἄλλο λέγων τὸν τόπον, ἢ τὴν ἐν Πνεύματι θεωρίαν, ἐν ἣ γενόμενος, ἐδύνατο ἰδεῖν γνωστῶς ἐμφανιζόμενον αὐτῷ τὸν Θεὸν ὁ Μωυσῆς; Οὗτός ἐστιν ὁ τόπος ὁ τῆς ἀληθινῆς λατρείας ἴδιος. «Πρόσεχε γάρ, φησί, μὴ ἀνενέγκῃς τὰ ὀλοκαυτώματά σου ἐν παντὶ τόπῳ, ἀλλ' ἐν τῷ τόπῳ, ᾧ ἂν ἐκλέξῃται Κύριος ὁ Θεός σου». Ποῖον οὖν ἐστὶν ὀλοκαύτωμα πνευματικόν; Ἡ θυσία τῆς αἰνέσεως. Ἐν ποίῳ δὲ τόπῳ ταύτην προσφέρομεν ἢ ἐν τῷ τοῦ Κυρίου λέγοντος, ὅτι «Οἱ ἀληθινοὶ προσκυνῆται ἐν Πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ προσκυνήσουσι τῷ Πατρὶ». Τοῦτον τὸν τόπον ἰδῶν ὁ Ἰακώβ ἔφη, ὅτι «Κύριος ἐν τῷ τόπῳ τούτῳ». Ὡστε τὸ Πνεῦμα τόπος ἀληθῶς τῶν ἁγίων. Καὶ ὁ ἅγιος τόπος οἰκειῶς τῷ Πνεύματι ἐμπαρέχων ἑαυτὸν πρὸς ἐνοίκησιν τὴν μετὰ Θεοῦ, καὶ ναὸς αὐτοῦ χρηματίζων. Ὡς γὰρ ἐν Χριστῷ λαλεῖ Παῦλος· «Κατενώπιον γάρ, φησί, Θεοῦ, ἐν Χριστῷ λαλοῦμεν», καὶ Χριστὸς ἐν Παύλῳ, ὡς αὐτὸς λέγει· «Ἡ δοκιμὴν ζητεῖτε τοῦ ἐν ἐμοὶ λαλοῦντος Χριστοῦ;», οὕτω καὶ ἐν Πνεύματι λαλεῖ τὰ μυστήρια, καὶ τὸ Πνεῦμα πάλιν λαλεῖ ἐν σὺτῷ.

63. Ἐν μὲν οὖν τοῖς γεννητοῖς οὕτω πολυμερῶς καὶ πολυτρόπως ἐνεῖναι λέγεται τὸ Πνεῦμα· Πατρὶ δὲ καὶ Υἱῷ οὐχὶ ἐνεῖναι μᾶλλον, ἀλλὰ συνεῖναι εἰπεῖν εὐσεβέστερόν. Ἡ μὲν γὰρ παρ' αὐτοῦ χάρις, οἰκοῦντος ἐν τοῖς ἀξίοις καὶ ἐνεργοῦντος τὰ ἑαυτοῦ, καλῶς ἐνυπάρχειν τοῖς δεκτικοῖς αὐτοῦ λέγεται. Ἡ δὲ προαιώνιος ὑπαρξίς καὶ ἀπανστος διαμονὴ μεθ' Υἱοῦ καὶ Πατρὸς θεωρουμένη, τὰς τῆς αἰδίου συναφείας προσηγορίας ἐπιζητεῖ. Τὸ γὰρ κυρίως καὶ ἀληθῶς συνυπάρχειν ἐπὶ τῶν ἀχωρί-

347. *Εξ. 33, 21.   348. Δευτ. 12, 13 - 14.   349. Ψαλμ. 49, 14.
350. Ἰω. 4, 23.   351. Γέν. 28, 16.

πέτραν»³⁴⁷. Τί ἄλλο ἐννοεῖ μέ τὸν τόπον παρὰ τὴν ἐν ἀγίῳ Πνεύματι θεωρίαν, εἰς τὴν ὁποίαν εὐρεθεὶς ὁ Μωυσεῆς ἠμποροῦσε νὰ ἰδῆ τὸν Θεὸν νὰ ἐμφανίζεται κατὰ τρόπον ποῦ ἠδύνατο νὰ τὸν γνωρίσῃ κανεὶς; Αὐτὸς εἶναι ὁ τόπος ποῦ χαρακτηρίζει τὴν ἀληθινὴν λατρείαν. Λέγει ἡ Γραφή: «πρόσεχε νὰ μὴ προσφέρῃς εἰς κάθε τόπον τὰ ὀλοκαυτώματά σου, ἀλλ' εἰς τὸν τόπον ποῦ θὰ διαλέξῃ ὁ Κύριος καὶ Θεὸς σου»³⁴⁸. Ποῖον λοιπὸν εἶναι τὸ πνευματικὸν ὀλοκαύτωμα; Ἡ θυσία τῆς δοξολογήσεως τοῦ Θεοῦ³⁴⁹. Εἰς ποῖον δὲ ἄλλον τόπον προσφέρομεν αὐτὴν παρὰ εἰς τὸν χώρον τοῦ ἁγίου Πνεύματος; Ποῦ τὸ ἐμάθαμεν αὐτό; Ἀπὸ τὸν ἴδιον τὸν Κύριον ὁ ὁποῖος λέγει ὅτι «οἱ ἀληθινοὶ προσκυνηταὶ θὰ προσκυνήσουν τὸν Πατέρα ἐν Πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ»³⁵⁰. Αὐτὸν τὸν τόπον ὅταν εἶδεν ὁ Ἰακώβ εἶπε: «ὁ Κύριος εὕρσκεται εἰς αὐτὸν τὸν τόπον»³⁵¹. Ὡστε τὸ Πνεῦμα εἶναι πράγματι ὁ τόπος τῶν ἁγίων. Ὁ ἅγιος ἐξ ἄλλου εἶναι ὁ οἰκεῖος διὰ τὸ Πνεῦμα τόπος; παρέχει τὸν ἑαυτὸν του διὰ νὰ ἐνοικήσῃ ὁ Θεὸς καὶ γίνεταὶ νὰὸς αὐτοῦ. Ὅπως δηλαδὴ ὁ Παῦλος ὁμιλεῖ «ἐν» Χριστῷ, σύμφωνα μέ αὐτὸ ποῦ λέγει: «ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ λαλοῦμεν ἐν Χριστῷ»³⁵², καὶ ὁ Χριστὸς ἐν τῷ Παύλῳ ὅπως λέγει ὁ ἴδιος: «μήπως θέλετε νὰ ἐρευνήσετε ἂν ἐν ἐμοὶ λαλεῖ ὁ Χριστός;»³⁵³, ἔτσι ὁμιλεῖ καὶ ἐν Πνεύματι διὰ τὰ μυστήρια, καὶ τὸ Πνεῦμα πάλιν λαλεῖ ἐν αὐτῷ.

63. Εἰς τὰ κτίσματα λοιπὸν κατὰ τόσους πολλοὺς καὶ ποικίλους τρόπους λέγεται ὅτι ἐνυπάρχει τὸ Πνεῦμα. Εἰς τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν ὅμως εἶναι εὐσεβέστερον νὰ εἴπωμεν ὅχι ὅτι ἐνυπάρχει, ἀλλ' ὅτι συνυπάρχει. Ἡ χάρις δηλαδὴ τοῦ Πνεύματος, τὸ ὁποῖον κατοικεῖ εἰς τοὺς ἁγίους καὶ ἐνεργεῖ τὰ κατ' αὐτό, καλῶς λέγεται ὅτι ἐνυπάρχει εἰς αὐτούς ποῦ εἶναι δεκτικοὶ αὐτοῦ. Ἡ προαιώνιος ὅμως ὕπαρξις, καὶ ἡ ἀτελείωτος διαμονὴ μετὰ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ ἀπαιτεῖ ὀνομασίας αἱ ὁποῖαι ἐκφράζουν τὴν αἰωνίαν συνάφειαν. Τὸ συνυπάρχειν κυριολεκτεῖται πράγματι ἐπὶ πραγμάτων τὰ ὁποῖα ἐνώνον-

352. Β' Κορ. 2, 17.

353. Β' Κορ. 13, 3.

στως ἀλλήλοις συνόντων λέγεται. Τὴν γὰρ θερμότητα τῷ μὲν
 πυρακτωθέντι σιδήρῳ ἐνυπάρχειν φαμέν, αὐτῷ δὲ τῷ περὶ
 συνυπάρχειν. Καὶ τὴν μὲν ὑγίειαν τῷ σῶματι ἐνυπάρχειν, τὴν
 δὲ ζωὴν τῇ ψυχῇ συνυπάρχειν. Ὡστε ὅπου μὲν οἰκεία καὶ συμ-
 5 φυῆς καὶ ἀχώριστος ἡ κοινωνία, σημαντικωτέρα φωνή ἢ ἄλλῃ
 τῆς ἀχωρίστου κοινωνίας τὴν διάνοιαν ὑποβάλλουσα. Ὅπου
 δὲ προσγίγνεσθαι ἢ ἀπ' αὐτοῦ χάρις καὶ πάλιν ἀπογίνεσθαι
 πέφυκεν, οἰκείως καὶ ἀληθῶς τὸ ἐνυπάρχειν λέγεται, κἂν τοῖς
 δεξαμένοις πολλάκις, διὰ τὸ ἐδραῖον τῆς περὶ τὸ καλὸν διαθέ-
 10 σεως, ἢ ἀπ' αὐτοῦ χάρις διαρκῆς παραμένῃ. Ὡστε ὅταν μὲν
 τὴν οἰκείαν ἀξίαν τοῦ Πνεύματος ἐννοῶμεν, μετὰ Πατρὸς καὶ
 Υἱοῦ αὐτὸ θεωροῦμεν, ὅταν δὲ τὴν εἰς τοὺς μετόχους ἐνεργου-
 μένην χάριν ἐνθυμηθῶμεν, ἐν ἡμῖν εἶναι τὸ Πνεῦμα λέγομεν.
 Καὶ ἡ γε προσαγομένη δοξολογία παρ' ἡμῶν ἐν τῷ Πνεύματι,
 15 οὐχὶ τῆς ἐκείνου ἀξίας ὁμολογίαν ἔχει, ἀλλὰ τῆς ἡμετέρας αὐ-
 τῶν ἀσθενείας ἐξομολόγησιν, δεικνύντων ὅτι οὔτε δοξάσαι αὐ-
 τῶν ἑαυτῶν ἱκανοὶ ἐσμεν, ἀλλ' ἡ ἱκανότης ἡμῶν ἐν τῷ Πνεύματι
 τῷ ἁγίῳ, ἐν ᾧ δυναμωθέντες, τῆν ὑπὲρ ὧν εὐεργετήθημεν τῷ
 Θεῷ ἡμῶν εὐχαριστίαν ἀποπληροῦμεν, κατὰ τὸ μέτρον τῆς
 20 ἀπὸ κακίας καθαρότητος, ἕτερος ἐτέρου πλεον ἢ ἔλαττον τῆς
 ἐκ τοῦ Πνεύματος βοηθείας μεταλαμβάνοντες, εἰς τὸ προσφέρειν
 τὰς θυσίας τῆς αἰνέσεως τῷ Θεῷ. Καθ' ἓνα μὲν οὖν τρόπον οὐ-
 τως εὐσεβῶς ἐν Πνεύματι τὴν εὐχαριστίαν ἀποπληροῦμεν.
 Καίτοι καὶ τοῦτο οὐκ ἄβαρές, αὐτόν τινα ἑαυτῷ μαρτυρεῖν,
 25 ὅτι Πνεῦμα Θεοῦ ἐν ἐμοὶ καὶ διὰ τῆς ἀπ' αὐτοῦ χάριτος σοφι-
 σθεὶς ἀναφέρω τὴν δόξαν. Παύλῳ γὰρ πρόπευσα ἡ φωνή· «Δο-
 κῶ γὰρ κἀγὼ Πνεῦμα Θεοῦ ἔχειν», καὶ πάλιν· «Τὴν καλὴν
 παρακαταθήκην φύλαξον, διὰ Πνεύματος ἁγίου τοῦ ἐνοικοῦν-

ται άχωρίστως μεταξύ των. Ἡ θερμότης λόγου χάριν λέγομεν ὅτι ένυπάρχει εἰς τόν πυρακτωμένον σίδηρον, συνυπάρχει ὁμως μέ τὸ ἴδιο τὸ πῦρ. Ἡ υγεία ένυπάρχει εἰς τὸ σῶμα, ἡ ζωὴ ὁμως συνυπάρχει μέ τὴν ψυχὴν. Ὡστε ὅπου ἡ ένότης εἶναι συγγενική καὶ φυσική καὶ άχωρίστος, χρησιμοποιεῖται ὀρθότερον ἢ λέξις «σύν», διότι δίδει άμέσως τὴν έννοιαν τῆς άχωρίστου κοινωνίας. Ὅπου ὁμως άπλῶς ἔρχεται ἡ χάρις τοῦ Πνεύματος καὶ ἡμπορεῖ νά αναχωρήσει πάλιν, άρμόζουσα καὶ ὀρθὴ εἶναι ἡ χρῆσις τοῦ ένυπάρχειν, ἔστω καὶ ἂν παραμένη πολλάκις συνεχῶς ἡ χάρις τοῦ Πνεύματος εἰς αὐτοὺς ποὺ τὴν ἔδέχθησαν λόγω τοῦ ὅτι ἡ εἰς τὸ καλὸν διάθεσις των εἶναι σταθερά. Ὡστε ὅταν σκεπτῶμεθα τὴν άτομικήν τοῦ Πνεύματος δόξαν, τότε τοποθετοῦμεν αὐτὸ μετά τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ· ὅταν ὁμως αναφερώμεθα εἰς τὴν χάριν ἡ ὁποία ενεργεῖ εἰς ὅσους μετέχουν αὐτῆς, τότε λέγομεν ὅτι τὸ Πνεῦμα εἶναι «έν ἡμῖν». Καὶ ἡ δοξολογία τὴν ὁποίαν «έν τῷ Πνεύματι» προσφέρουμεν δέν άποτελεῖ ὁμολογίαν τῆς άξίας του, ἀλλὰ ἔξομολόγησιν τῆς ἰδικῆς μας άσθενείας· δεικνύομεν δηλαδὴ, ὅτι οὔτε νά δοξολογήσωμεν δέν εἴμεθα ἱκανοὶ μόνοι μας, ἀλλ' ἡ ἱκανότης μας στηρίζεται εἰς τὸ ἅγιον Πνεῦμα, ὑπὸ τοῦ ὁποίου ένδυναμούμενοι προσφέρουμεν εὐχαριστίαν εἰς τὸν Θεὸν διὰ τὰς ὑπὲρ ἡμῶν εὐεργεσίας. Ὁ καθένας μας δέ ἀναλόγως πρὸς τὸ μέτρον τῆς καθαρότητός του ἀπὸ τὴν άμαρτίαν λαμβάνει περισσοτέραν ἢ ὀλιγωτέραν βοήθειαν ἐκ τοῦ Πνεύματος, διὰ νά προσφέρῃ τὴν θυσίαν τῆς δοξολογίας εἰς τὸν Θεόν. Κατὰ ἓνα καὶ τὸν αὐτὸν λοιπὸν τρόπον ὀλοκληρώνομεν έν εὐσεβείᾳ τὴν έν Πνεύματι δοξολογίαν. Ἄν καὶ αὐτὸ εἶναι πολὺ βαρὺ, νά ἰσχυρίζεται δηλαδὴ κανεὶς διὰ τὸν ἑαυτὸν του, ὅτι ένυπάρχει τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ εἰς ἐμέ, καὶ ἐκ τῆς χάριτος τοῦ Πνεύματος άντλῶ καὶ προσφέρω τὴν δόξαν. Χρησιμοποιεῖ ὁμως ὁ Παῦλος τὴν ἔκφρασιν· «νομίζω ὅτι καὶ ἐγὼ ἔχω Πνεῦμα Θεοῦ»³⁵⁴, καὶ εἰς ἄλλο σημεῖον· «φύλαξε πιστὰ τὴν έντολήν μέ τὴν βοήθειαν τοῦ άγίου Πνεύματος τὸ ὁποῖον ένοικεῖ εἰς ἡμᾶς»³⁵⁵. Καὶ διὰ τὸν Δανιὴλ ἐπίσης λέ-

τος ἐν ἡμῖν» καὶ περὶ τοῦ Δανιήλ ὅτι «Πνεῦμα Θεοῦ ἅγιον ἐν αὐτῷ» καὶ εἴ τις ἐκείνοις τὴν ἀρετὴν παραπλήσιος.

64. Δεύτερος δὲ νοῦς οὐδὲ αὐτὸς ἀπόβλητος· ὅτι ὡσπερ ἐν τῷ Υἱῷ ὁρᾶται ὁ Πατήρ, οὕτως ὁ Υἱὸς ἐν τῷ Πνεύματι. Ἡ τοίνυν ἐν τῷ Πνεύματι προσκύνησις τὴν ὡς ἐν φωτὶ γινομένην τῆς διανοίας ἡμῶν ἐνέργειαν ὑποβάλλει, ὡς ἐκ τῶν πρὸς τὴν Σαμαρεῖτιν εἰρημένων ἀν μάρθους. Ἐν τόπῳ γὰρ εἶναι τὴν προσκύνησιν ἐκ τῆς ἐγγωρίου συνηθείας ἠπατημένην ὁ Κύριος ἡμῶν μεταδιδάσκων, ἐν Πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ χρῆναι προσκυνεῖν
 10 ἔφησεν, ἑαυτὸν λέγων δηλαδὴ τὴν ἀλήθειαν. Ὡσπερ οὖν ἐν τῷ Υἱῷ προσκύνησιν λέγομεν, τὴν ὡς ἐν εἰκόνι τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, οὕτω καὶ ἐν τῷ Πνεύματι, ὡς ἐν ἑαυτῷ δεικνύντι τὴν τοῦ Κυρίου θεότητα. Διὸ καὶ ἐν τῇ προσκυνήσει ἀχώριστον ἀπὸ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Ἐξω μὲν γὰρ ὑπάρχων αὐ-
 15 τοῦ, οὐδὲ προσκυνήσεις τὸ παράπαν· ἐν αὐτῷ δὲ γενόμενος οὐδενὶ τρόπῳ ἀποχωρίσεις ἀπὸ Θεοῦ· οὐ μᾶλλον γε ἢ τῶν ὁρατῶν ἀποστήσεις τὸ φῶς. Ἀδύνατον γὰρ ἰδεῖν τὴν εἰκόνα τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀοράτου μὴ ἐν τῷ φωτισμῷ τοῦ Πνεύματος. Καὶ τὸν ἐνατενίζοντα τῇ εἰκόνι ἀμήχανον τῆς εἰκόνης ἀποχωρίσαι τὸ
 20 φῶς. Τὸ γὰρ τοῦ ὁρᾶν αἴτιον ἐξ ἀνάγκης συγκαθορᾶται τοῖς ὁρατοῖς. Ὡστε οἰκείως καὶ ἀκολούθως διὰ μὲν τοῦ φωτισμοῦ τοῦ Πνεύματος τὸ ἀπαύγασμα τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ καθορῶμεν, διὰ δὲ τοῦ χαρακτήρος, ἐπὶ τὴν οὗ ἔστιν ὁ χαρακτήρ καὶ ἡ ἰσότυπος σφραγὶς ἀναγόμεθα.

γεται, ὅτι «Πνεῦμα Θεοῦ ἅγιον ὑπῆρχεν εἰς αὐτόν»³⁵⁶, καὶ εἰς ὅποιονδήποτε εἶναι παραπλήσιος ἐκείνων εἰς τὴν ἀρετὴν.

64. Μία δευτέρα σκέψις, ὀρθὴ καὶ αὐτὴ, εἶναι ὅτι ὅπως εἰς τὸν Υἱὸν βλέπομεν τὸν Πατέρα ἔτσι καὶ εἰς τὸ Πνεῦμα βλέπομεν τὸν Υἱόν. Ἡ ἐν Πνεύματι προσκύνησις φωτίζει τὴν διάνοιάν μας, ὅπως ἡμπορεῖ νὰ μάθη κανεὶς ἀπὸ αὐτὰ πού ἐλέχθησαν πρὸς τὴν Σαμαρεΐτιν ³⁵⁷. Ἐπειδὴ δηλαδὴ ἐσφαλμένως, ἐκ τῆς ἐπικρατούσης εἰς τὸν τόπον τῆς συνηθείας, ἐνόμιζεν ὅτι ἔπρεπε εἰς ὠρισμένον τόπον νὰ γίνεται ἡ προσκύνησις, τῆς ἀλλάσσει τὴν γνώμην ὁ Κύριος λέγων ὅτι πρέπει ἡ προσκύνησις νὰ γίνεται ἐν Πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ· διὰ τοῦ «ἀληθείᾳ» δὲ ἐννοοῦσε τὸν ἑαυτὸν του. Ὅπως λοιπὸν εἰς τὴν ἐν τῷ Υἱῷ προσκύνησιν ἐννοοῦμεν ὅτι αὐτὸς εἶναι ἡ εἰκὼν τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρός, ἔτσι καὶ εἰς τὴν ἐν Πνεύματι προσκύνησιν πιστεύομεν ὅτι τοῦτο δεικνύει δι' ἑαυτοῦ τὴν θεότητα τοῦ Κυρίου. Διὰ τοῦτο καὶ εἰς τὴν προσκύνησιν τὸ ἅγιον Πνεῦμα δὲν χωρίζεται ἀπὸ τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱόν. Καὶ ἐὰν μὲν εὐρίσκεσαι ἐκτὸς τῆς χάριτος τοῦ Πνεύματος, οὔτε κἂν θὰ προσκυνήσης· ἂν ὅμως κινήσαι ἐντὸς αὐτοῦ, μὲ κανένα τρόπον δὲν θὰ τὸ ξεχωρίσης ἀπὸ τὸν Θεόν, παρὰ μόνον ἂν ξεχωρίσης τὸ φῶς ἀπὸ αὐτὰ πού βλέπομεν· διότι εἶναι ἀδύνατον νὰ ἰδῇ κανεὶς τὴν εἰκόνα τοῦ ἀοράτου Θεοῦ χωρὶς τὸν φωτισμὸν τοῦ Πνεύματος. Αὐτὸς δὲ πού βλέπει τὴν εἰκόνα εἶναι ἀδύνατον νὰ ξεχωρίση τὸ φῶς ἀπὸ τὴν εἰκόνα, διότι τὸ φῶς εἶναι ἀναγκαστικῶς ἡ αἰτία τῆς ὀράσεως καὶ ὀράται ἐπομένως μαζὺ μὲ τὰ ὀρώμενα. Ὡστε καταλλήλως καὶ μὲ συνέπειαν διὰ μὲν τοῦ φωτισμοῦ τοῦ Πνεύματος βλέπομεν τὸ ἀπαύγασμα τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ, τὸν Υἱὸν δηλαδὴ, δι' αὐτοῦ δὲ ὡς χαρακτηῖρος ἀναγόμεθα εἰς τὸν Πατέρα, τοῦ ὁποίου χαρακτήρ καὶ ἀπαράκλακτος σφραγὶς εἶναι ὁ Υἱός.

357. Ἰω. 4, 24.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΖ'

Πόθεν ἢ 'σὺν' ἤρξατο συλλαβή, καὶ ποίαν δύναμιν ἔχει, ἐν ᾧ
καὶ τὰ περὶ τῶν ἀγράφων τῆς Ἐκκλησίας νομίμων.

65. Τίνος οὖν ἔνεκεν, φασίν, ἰδίως προσηκούσης τῷ Πνεύματι
τῆς 'ἐν' συλλαβῆς καὶ εἰς πᾶσαν ἡμῖν τὴν περὶ αὐτοῦ ἔννοιαν
5 ἔξαρκούσης, τὴν καινὴν ταύτην ὑμεῖς συλλαβὴν ἐπεισηγάγετε,
σὺν τῷ Πνεύματι λέγοντες, καὶ οὐκ, ἐν τῷ Πνεύματι τῷ ἁγίῳ,
οὔτε ἄλλως ἀναγκαῖα, οὔτε νενομισμένα ταῖς Ἐκκλησίαις
φθεγγόμενοι; Ὡς μὲν οὖν οὐχὶ ἀποκληρωτικῶς τῷ ἁγίῳ Πνεύ-
ματι ἢ 'ἐν' συλλαβῇ διενήνοχεν, ἀλλὰ κοινῇ Πατρός ἐστι καὶ
10 Υἱοῦ, ἐν τοῖς κατόπιν εἴρηται. Οἶμαι δὲ κάκεῖνο ἀρκούντως
εἰρησθαι, ὅτι οὐ μόνον οὐκ ἀφαιρεῖται τι τῆς ἀξίας τοῦ Πνεύμα-
ματος, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὸ μέγιστον ὕψος τῶν μὴ πάντη ἐνδια-
στρόφων τοὺς λογισμοὺς ἐπανάγει. Λειπόμενον δὲ ἐστι περὶ
τῆς 'σὺν' ὁπόθεν ἤρξατο, καὶ τίνα δύναμιν ἔχει, καὶ ὅπως σύμ-
15 φωνός ἐστι τῇ Γραφῇ, διηγήσασθαι.

¶ 66. Τῶν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ πεφυλαγμένων δογμάτων καὶ κηρυ-
γμάτων τὰ μὲν ἐκ τῆς ἐγγράφου διδασκαλίας ἔχομεν, τὰ δὲ
ἐκ τῆς τῶν ἀποστόλων παραδόσεως διαδοθέντα ἡμῖν ἐν μυστη-
ρίῳ παρεδεξάμεθα ἅπερ ἀμφοτέρω τὴν αὐτὴν ἰσχὺν ἔχει πρὸς
20 τὴν εὐσέβειαν. Καὶ τούτοις οὐδεὶς ἀντερεῖ, οὐκοῦν ὅστις γε κατὰ
μικρὸν γοῦν θεσμῶν ἐκκλησιαστικῶν πεπεύραται. Εἰ γὰρ ἐπι-
χειρήσαιμεν τὰ ἄγραφα τῶν ἐθνῶν ὡς μὴ μεγάλην ἔχοντα τὴν
δύναμιν παραιτεῖσθαι, λάθοιμεν ἂν εἰς αὐτὰ τὰ καίρια ζημιούν-
τες τὸ Εὐαγγέλιον. ἤμαλλον δὲ εἰς ὄνομα ψιλὸν περισιτῶντες
25 τὸ κήρυγμα. Οἶον (ἵνα τοῦ πρώτου καὶ κοινοτάτου πρώτου
μνησθῶ) τῷ τύπῳ τοῦ σταυροῦ τοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΖ'

Πῶς ἤρχισεν ἡ χρῆσις τῆς συλλαβῆς «σύν» καὶ ποίαν δύναμιν ἔχει. Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ γίνεται λόγος καὶ διὰ τὴν ἄγραφον παράδοσιν τῆς Ἐκκλησίας.

65. «Διατί λοιπόν, λέγουν αὐτοί, ἐνῶ ἀρμόζει εἰς τὸ Πνεῦμα ἰδιαιτέρως ἡ συλλαβὴ «έν» καὶ ἀρκεῖ διὰ νὰ μᾶς δώσῃ ὅλας τὰς ἐννοίας αὐτοῦ, ἐχρησιμοποίησατε σεῖς τὴν νέαν αὐτὴν συλλαβὴν καὶ λέγετε «σύν τῷ Πνεύματι» καὶ ὄχι «έν τῷ Πνεύματι»; Αὐτὸ οὔτε ἀπαραίτητον εἶναι, ἐπὶ πλέον δὲ ἐκφράζεσθε ὄχι ἐπὶ τῇ βάσει τῆς παραδόσεως τῆς Ἐκκλησίας». Ὅτι ἡ συλλαβὴ «έν» δὲν χαρακτηρίζει ἀποκλειστικῶς τὸ Πνεῦμα, ἀλλὰ χρησιμοποιεῖται καὶ ἐπὶ τοῦ Πατρὸς καὶ ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ, ἀνεπτύχθη εἰς τὰ προηγούμενα³⁵⁸. Νομίζω δὲ ὅτι ἐλέχθησαν ἀρκετὰ ἐπίσης περὶ τοῦ ὅτι ὄχι μόνον δὲν μειώνει εἰς τίποτε τὴν ἀξίαν τοῦ Πνεύματος, ἀλλ' ἀντιθέτως ὁδηγεῖ πολὺ ὑψηλὰ τὴν σκέψιν αὐτῶν οἱ ὁποῖοι δὲν ἔχουν ὀλοκληρωτικῶς διαστραφῆ. Ὑπολείπεται λοιπόν νὰ ἀναπτύξω περὶ τῆς συλλαβῆς «σύν», πῶς ἤρχισεν ἡ χρῆσις τῆς, ποίαν δύναμιν ἔχει, καὶ ὅτι εἶναι σύμφωνος πρὸς τὴν Γραφήν.

66. Ἀπὸ τὰ δόγματα καὶ τὰς ἀληθείας ποὺ φυλάσσει ἡ Ἐκκλησία ἄλλα μὲν τὰ ἔχομεν πάρεϊ ἀπὸ τὴν γραπτὴν διδασκαλίαν, ἄλλα δέ, ποὺ μυστικῶς ἔφθασαν μέχρις ἡμῶν ἐκ τῆς παραδόσεως τῶν ἀποστόλων, τὰ ἐκάμαμεν δεκτά. Καὶ τὰ δύο στοιχεῖα, καὶ ἡ γραπτὴ καὶ ἡ ἄγραφος παράδοσις, ἔχουν τὴν αὐτὴν σημασίαν διὰ τὴν πίστιν. Καὶ κανεὶς ἐξ ὧσων ἔχουν καὶ μικρὰν γνῶσιν τῶν ἐκκλησιαστικῶν θεσμῶν δὲν θὰ ἐγείρῃ ἀντίρρησης ἐπ' αὐτῶν. Διότι ἂν ἐπιχειρούσαμεν νὰ ἐγκαταλείψωμεν ὅσα ἐκ τῶν ἐθνῶν εἶναι ἄγραφα, διότι δῆθεν δὲν ἔχουν μεγάλην σημασίαν, χωρὶς νὰ τὸ καταλάβωμεν θὰ ἐζημιώναμεν τὸ Εὐαγγέλιον εἰς τὴν οὐσίαν τοῦ ἡ μᾶλλον θὰ μετετρέπαμεν τὸ κήρυγμα εἰς κενὸν νοήματος ὄνομα. Ἐλόγου χάριν (διὰ νὰ θυμηθῶ τὸ πρῶτον καὶ πιὸ συνηθισμένον ἀπ' ὅλα), ποῖος ἐδίδαξε γραπτῶς ὅτι οἱ ἐλπίζοντες εἰς τὸ ὄνομα τοῦ

ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἠλπικότας κατασημαίνεσθαι, τίς ὁ διὰ
 γράμματος διδάξας; Τὸ πρὸς ἀνατολὰς τετραῖθαι κατὰ τὴν
 προσευχὴν, ποῖον ἐδίδαξεν ἡμᾶς γράμμα; Τὰ τῆς ἐπικλήσεως
 ῥήματα ἐπὶ τῇ ἀναδείξει τοῦ ἄρτου τῆς Ἐὐχαριστίας καὶ τοῦ
 5 ποτηρίου τῆς εὐλογίας, τίς τῶν ἁγίων ἐγγράφως ἡμῖν κατα-
 λέλοιπεν; Οὐ γὰρ δὴ τούτοις ἀρκούμεθα, ὧν ὁ Ἀπόστολος ἢ
 τὸ Ἐὐαγγέλιον ἐπεμνήσθη, ἀλλὰ καὶ προλέγομεν καὶ ἐπιλέγο-
 μεν ἕτερα, ὡς μεγάλην ἔχοντα πρὸς τὸ μυστήριον τὴν ἰσχύν,
 ἐκ τῆς ἀγράφου διδασκαλίας παραλαβόντες. Εὐλογοῦμεν δὲ
 10 τό τε ὕδωρ τοῦ βαπτίσματος, καὶ τὸ ἔλαιον τῆς χρίσεως, καὶ
 προσέτι αὐτὸν τὸν βαπτιζόμενον. Ἀπὸ ποίων ἐγγράφων; Οὐκ
 ἀπὸ τῆς σιωπωμένης καὶ μυστικῆς παραδόσεως; Τί δέ; αὐτὴν
 τοῦ ἔλαιου τὴν χρίσιν τίς λόγος γεγραμμένος ἐδίδαξε; Τὸ δὲ
 τρεῖς βαπτίζεσθαι τὸν ἄνθρωπον, πόθεν; Ἄλλα δὲ ὅσα περὶ τὸ
 15 βάπτισμα, ἀποτάσσεσθαι τῷ σατανᾷ καὶ τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ,
 ἐκ ποίας ἐστὶ γραφῆς; Οὐκ ἐκ τῆς ἀδημοσιεύτου ταύτης καὶ
 ἀπορρήτου διδασκαλίας, ἣν ἐν ἀπολυπραγμονήτῳ καὶ ἀπεριερ-
 γάστῳ σιγῇ οἱ πατέρες ἡμῶν ἐφύλαξαν, καλῶς ἐκεῖνο δεδιδα-
 γμένοι, τῶν μυστηρίων τὸ σεμνὸν σιωπῇ διασώζεσθαι; Ἄ γὰρ
 20 οὐδὲ ἐποπτεύειν ἔξεστι τοῖς ἀμνήτοις, τούτων πῶς ἂν ἦν εἰκὸς
 τὴν διδασκαλίαν ἐκθριαμβεύειν ἐν γράμμασιν; ἢ τίποτε βουλό-
 μενος ὁ μέγας Μωυσῆς, οὐ πᾶσι βάσιμα εἶναι τὰ τοῦ ἱεροῦ πάν-
 τα πεποίηκεν; ἀλλ' ἔξω μὲν ἁγίων ἔστησε περιβόλων τοὺς βεβή-
 λους, τὰς δὲ πρῶτας αὐτὰς τοῖς καθαρωτέροις ἀνείς, τοὺς Λευί-
 25 τας μόνους ἄξιους ἔκρινε τοῦ θεοῦ θεραπευτάς, σφάγια δὲ καὶ
 ὀλοκαυτώσεις καὶ τὴν λοιπὴν ἱερουργίαν τοῖς ἱερεῦσιν ἀποκλη-
 ρώσας, ἕνα τῶν πάντων ἔκκριτον εἰς τὰ ἄδυτα παραδέχεται

Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ φανερώνουν αὐτὴν τὴν πίστιν των μὲ τὸ νὰ κάμουν τὸ σημεῖον τοῦ Σταυροῦ; Τὸ νὰ στρεφώμεθα πρὸς ἀνατολὰς κατὰ τὴν προσευχὴν ποῖον γραπτὸν ἔργον μᾶς τὸ ἐδίδαξε; Τοὺς λόγους τῆς ἐπικλήσεως κατὰ τὸν ἀγιασμόν τοῦ ἄρτου τῆς θείας Εὐχαριστίας καὶ τοῦ ποτηρίου, ποῖος ἐκ τῶν ἀγίων μᾶς τοὺς ἄφησε γραπτῶς; Δὲν ἀρκοῦμεθα ἀσφαλῶς εἰς αὐτὰ πού οἱ ἀπόστολοι ἢ τὸ Εὐαγγέλιον μνημονεύουν, ἀλλὰ πρὸ τῆς Εὐχαριστίας καὶ μετὰ ἀπὸ αὐτὴν λέγομεν καὶ ἄλλα, διότι ἐδιδάχθημεν ἀπὸ τὴν ἀγραφον διδασκαλίαν ὅτι ἔχουν μεγάλην δύναμιν εἰς τὴν ἐπιτέλεσιν τοῦ μυστηρίου. Εὐλογοῦμεν ἐπίσης καὶ τὸ ὕδωρ τοῦ βαπτίσματος καὶ τὸ ἔλαιον τοῦ χρίσματος καὶ ἀκόμη καὶ αὐτὸν πού βαπτίζεται. Ἀπὸ ποῖα γραπτὰ κείμενα τὰ ἐπήραμεν αὐτά; Δὲν τὰ γνωρίζομεν ἀπὸ τὴν σιωπηρὰν καὶ μυστικὴν παράδοσιν; Ποῖος γραπτὸς λόγος διδάσκει τὴν διὰ τοῦ ἐλαίου χρίσιν; Ἀπὸ πού ἐπήραμεν τὸ νὰ βαπτίζωμεν τρεῖς φορές εἰς τὸ ὕδωρ τὸν ἄνθρωπον; Καὶ τὰ ἄλλα ἀκόμη τὰ σχετικὰ μὲ τὸ βάπτισμα, ὅπως ἡ ἀποκήρυξις τοῦ Σατανᾶ καὶ τῶν ἀγγέλων αὐτοῦ, ἀπὸ ποῖον σύγγραμμα διδάσκονται; Δὲν προέρχονται ὅλα αὐτὰ ἀπὸ αὐτὴν τὴν μὴ δημοσιευθεῖσαν καὶ μυστικὴν διδασκαλίαν, τὴν ὁποίαν διετήρησαν οἱ Πατέρες μας ἐν σιγῇ χωρὶς νὰ τὴν πολυερευνοῦν καὶ νὰ τὴν περιεργάζωνται, ἐπειδὴ ὀρθῶς εἶχον μάθει, ὅτι πρέπει μὲ τὴν σιωπὴν νὰ προστατεύωμεν τὴν σεμνότητα τῶν μυστηρίων; Διότι πῶς ἦτο δυνατόν νὰ διακηρυχθῇ γραπτῶς τὸ νόημα αὐτῶν τὰ ὁποῖα οὔτε νὰ ἰδοῦν ἐπιτρέπεται ὅσοι εἶναι ἀμύητοι; Τί ἐπέδωκεν ἄραγε ὁ μέγας Μωυσῆς μὲ τὸ νὰ καθορίσῃ ὅτι δὲν ἤμποροῦν ὅλοι νὰ εἰσέρχωνται εἰς τὸ ἱερόν³⁵⁹; Τοὺς βεβήλους δὲν τοὺς ἐπέτρεψεν οὔτε ἐντὸς τῶν περιβόλων νὰ εἰσέρχωνται· ἀφοῦ δὲ ἄφησε τὰ προαύλια μόνον διὰ τοὺς καθαρωτέρους, τοὺς Λευίτας μόνον ἔκρινεν ὡς ἀξίους νὰ προσφέρουν λατρείαν εἰς τὸν Θεόν³⁶⁰. Ἐνῶ δὲ ἐξεχώρισεν ὡς ἔργον τῶν ἱερέων τὰ σφάγια καὶ τὰ ὀλοκαυτώματα καὶ ὅλην τὴν ἄλλην ἱεουργίαν³⁶¹, ἐπέτρεψεν εἰς ἓνα μόνον, τὸν

καὶ οὐδὲ τοῦτον διὰ παντός, ἀλλὰ κατὰ μίαν μόνην τοῦ ἐνιαυτοῦ
 ἡμέραν, καὶ ταύτης ὥραν τακτὴν εἰσιτητὸν αὐτῷ καταστήσας,
 ὥστε διὰ τὸ ἀπεξενωμένον καὶ ἄηθες θαμβούμενον ἐποπτεύειν
 τὰ ἅγια τῶν ἁγίων, εὖ εἰδὼς ὑπὸ σοφίας, τῷ μὲν πεπατημένῳ,
 5 καὶ αὐτόθεν ληπτῷ, πρόχειρον οὖσαν τὴν καταφρόνησιν, τῷ
 δὲ ἀνακεχωρηκότι καὶ σπανίῳ, φυσικῶς πως παρεξυγμένον
 τὸ περισπούδαστον. Κατὰ τὸν αὐτὸν δὴ τρόπον καὶ οἱ τὰ περὶ
 τὰς Ἐκκλησίας ἐξαρχῆς διαθεσμοθετήσαντες ἀπόστολοι καὶ
 πατέρες ἐν τῷ κεκρυμμένῳ καὶ ἀφθέγκτῳ τὸ σεμνὸν τοῖς μυ-
 10 στηρίοις ἐφύλασσαν. Οὐδὲ γὰρ ὄλως μυστήριον τὸ εἰς τὴν δη-
 μῶδη καὶ εἰκαίαν ἀκοὴν ἔκφορον. Οὗτος ὁ λόγος τῆς τῶν ἀ-
 γράφων παραδόσεως, ὡς μὴ καταμεληθεῖσαν τῶν δογμάτων
 τὴν γνῶσιν εὐκαταφρόνητον τοῖς πολλοῖς γενέσθαι διὰ συνή-
 θειαν. Ἄλλο γὰρ δόγμα, καὶ ἄλλο κήρυγμα. Τὸ μὲν γὰρ σιω-
 15 πᾶται, τὰ δὲ κηρύγματα δημοσιεύεται. Σιωπῆς δὲ εἶδος καὶ ἡ
 ἀσάφεια, ἣ κέχρηται ἡ Γραφή, δυσθεώρητον κατασκευάζουσα
 τῶν δογμάτων τὸν νοῦν, πρὸς τὸ τῶν ἐντυγχανόντων λυσιτε-
 λές. Τούτου χάριν πάντες μὲν ὀρῶμεν κατ' ἀνατολὰς ἐπὶ τῶν
 προσευχῶν, ὀλίγοι δὲ ἴσμεν ὅτι τὴν ἀρχαίαν ἐπιζητοῦμεν πα-
 20 τριδα, τὸν παράδεισον, ὃν ἐφύτευσεν ὁ Θεὸς ἐν Ἐδὲμ κατ'
 ἀνατολὰς. Ὁρθοὶ μὲν πληροῦμεν τὰς εὐχὰς ἐν τῇ μιᾷ τοῦ σαβ-
 βάτου, τὸν δὲ λόγον οὐ πάντες οἶδαμεν. Οὐ γὰρ μόνον ὡς συν-
 αναστάντες Χριστῷ καὶ τὰ ἄνω ζητεῖν ὀφείλοντες ἐν τῇ ἀνα-
 στασίμῳ ἡμέρᾳ τῆς δεδομένης ἡμῖν χάριτος διὰ τῆς κατὰ τὴν
 25 προσευχὴν στάσεως ἑαυτοὺς ὑπομιμνήσκομεν, ἀλλ' ὅτι δοκεῖ
 πως τοῦ προσδοκωμένου αἰῶνος εἶναι εἰκὼν. Διὸ καὶ ἀρχὴ οὖ-
 σα ἡμερῶν, οὐχὶ πρώτη παρὰ Μωυσέως, ἀλλὰ μία ὠνόμασται.
 «Ἐγένετο γὰρ, φησὶν, ἑσπέρα, καὶ ἐγένετο πρωΐ, ἡμέρα μία»

ἀρχιερέα νά εισέρχεται εἰς τὰ ἄδυτα ³⁶². Καί δι' αὐτόν καθώρισε νά εισέρχεται ὄχι πάντοτε, ἀλλά κατὰ μίαν μόνον ἡμέραν τοῦ χρόνου καί κατὰ ὠρισμένην ὥραν, ὥστε νά ἐποπτεύῃ τὰ Ἅγια τῶν Ἁγίων μέ θάμβος, λόγῳ τοῦ ὅτι θά ἦτο τοῦτο κάτι ἀσυνήθιστον καί ξεχωριστόν³⁶³. Ἐγνώριζε καλῶς ὁ σοφὸς Μωυσῆς ὅτι εὐκολα περιφρονεῖ κανεὶς τὸ συνηθισμένον καί εὐκολοπλησίαστον, τὸ ἀπομεμακρυσμένον ὅμως καί σπάνιον τὸ θεωρεῖ κατὰ φυσικὴν ἀκολουθίαν ὡς περισπούδαστον. Κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον λοιπὸν καί οἱ ἀπόστολοι καί πατέρες ποὺ ἔθεσαν ἐξ ἀρχῆς τοὺς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ θεσμοὺς ἐπέδίδωκον νά διαφυλάξουν μέ τὴν μυστικότητα καί τὴν σιωπὴν τὴν σεμνότητα τῶν μυστηρίων. Ἄλλωστε παύει νά εἶναι μυστήριον αὐτὸ ποὺ εὐκολα τὸ πληροφορεῖται ὁ οἰοσδήποτε. Αὐτὸ εἶναι τὸ νόημα τῆς ἀγράφου παραδόσεως· νά μὴ ἀμεληθῇ καί περιφρονηθῇ ἡ γνώσις τῶν δογμάτων ἀπὸ τοὺς πολλοὺς λόγῳ συνηθείας. Ὑπάρχει διαφορὰ μεταξύ δόγματος καί κηρύγματος. Τὸ δόγμα σιωπᾶται· τὰ κηρύγματα δημοσιεύονται. Ἐνα εἶδος σιωπῆς εἶναι καί ἡ ἀσάφεια τῆς Γραφῆς, μέ τὴν ὁποίαν καθιστᾷ αὕτη δυσχερῆ τὴν κατανόησιν τῶν δογμάτων ἐπ' ὠφελείᾳ τῶν ἀναγνωστῶν. Δι' αὐτόν τὸν λόγον, ἐνῶ ὅλοι στρεφόμεθα κατὰ τὴν προσευχὴν πρὸς ἀνατολὰς, ὀλίγοι γνωρίζομεν ὅτι ἐπιζητοῦμεν ἔτσι τὴν παλαιὰν πατρίδα, τὸν παράδεισον, τὸν ὁποῖον ἐφύτευσεν ὁ Θεὸς εἰς τὴν Ἐδέμ ποὺ εὐρίσκεται πρὸς ἀνατολὰς ³⁶⁴. Ὅρθιοι προσφέρομεν τὰς εὐχὰς κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς Κυριακῆς· δὲν γνωρίζομεν ὅμως ὅλοι τὸν λόγον. Ὅχι μόνον διὰ νά ὑπενθυμίσωμεν εἰς τοὺς ἑαυτοὺς μας, μέ τὴν στάσιν μας κατὰ τὴν ἀναστάσιμον ἡμέραν, τὴν χάριν ποὺ μᾶς ἐδόθη, ὅτι δηλαδὴ ἀναστηθήκαμεν μαζὺ μέ τὸν Χριστὸν καί ἐμεῖς καί ὀφείλομεν νά ἐπιδιώκωμεν τὰ ἄνω, ἀλλὰ καί διότι φαίνεται ὅτι εἶναι αὕτη καί μία εἰκὼν τῆς μελλούσης ζωῆς. Διὰ τοῦτο ἐνῶ εἶναι ἡ ἀρχὴ τῶν ἡμερῶν τῆς ἑβδομάδος, δὲν ὠνομάσθη ἀπὸ τὸν Μωυσῆ πρῶτη, ἀλλὰ μία. «Ἐγινε, λέγει, βράδυ, ἦλθε κατόπιν τὸ πρῶτ,

ὡς τῆς αὐτῆς ἀνακυκλουμένης πολλάκις. Καὶ μία τοίνυν ἡ ἀδ-
 τή, καὶ ὀγδόη, τὴν μίαν ὄντως ἐκείνην καὶ ἀληθινὴν ὀγδόην,
 ἧς καὶ ὁ ψαλμωδὸς ἐν τισιν ἐπιγραφαῖς τῶν ψαλμῶν ἐπεμνή-
 σθη, δι' ἑαυτῆς ἐμφανίζουσα τὴν μετὰ τὸν χρόνον τοῦτον κα-
 5 τάστασιν, τὴν ἀπαστον ἡμέραν, τὴν ἀνέσπερον, τὴν ἀδιάδο-
 χον, τὸν ἄληκτον ἐκείνον καὶ ἀγήρω αἰῶνα. Ἀναγκαίως οὖν
 τὰς ἐν αὐτῇ προσευχὰς ἐστῶτας ἀποπληροῦν τοὺς ἑαυτῆς τρο-
 φίμους ἢ Ἐκκλησία παιδεύει, ἵνα τῇ συνεχεῖ ὑπομνήσει τῆς
 ἀτελευτήτου ζωῆς τῶν πρὸς τὴν μετάστασιν ἐκείνην ἐφοδίων
 10 μὴ ἀμελῶμεν. Καὶ πᾶσα δὲ ἡ πεντηκοστὴ τῆς ἐν τῷ αἰῶνι
 προσδοκωμένης ἀναστάσεως ἐστὶν ὑπόμνημα. Ἡ γὰρ μία ἐκεί-
 νη καὶ πρώτη ἡμέρα, ἐπτάκις ἐπταπλασιασθεῖσα, τὰς ἐπτὰ
 τῆς ἱερᾶς πεντηκοστῆς ἐβδομάδας ἀποτελεῖ. Ἐκ πρώτης γὰρ
 ἀρχομένη, εἰς τὴν αὐτὴν καταλήγει, δι' ὁμοίων τῶν ἐν τῷ μέ-
 15 σω ἐξελιττομένη πεντηκοντάκις. Διὸ καὶ αἰῶνα μιμεῖται τῇ
 ὁμοιότητι, ὡσπερ ἐν κυκλικῇ κινήσει ἀπὸ τῶν αὐτῶν ἀρχομένη
 σημείων, καὶ εἰς τὰ αὐτὰ καταλήγουσα. Ἐν ἧ τὸ ὄρθιον σχῆμα
 τῆς προσευχῆς προτιμᾶν οἱ θεσμοὶ τῆς Ἐκκλησίας ἡμᾶς ἐξ-
 επαίδευσαν, ἐκ τῆς ἐναργοῦς ὑπομνήσεως οἰοεὶ μετοικίζοντες
 20 ἡμῶν τὸν νοῦν ἀπὸ τῶν παρόντων ἐπὶ τὰ μέλλοντα. Καὶ καθ'
 ἐκάστην δὲ γονυκλισίαν καὶ διανάστασιν ἔργω δείκνυμεν, ὅτι
 διὰ τῆς ἁμαρτίας εἰς γῆν κατερρῶμεν, καὶ διὰ τῆς φιλανθρω-
 πίας τοῦ κτίσαντος ἡμᾶς εἰς οὐρανὸν ἀνεκλήθημεν.

67. Ἐπιλείπει με ἡ ἡμέρα τὰ ἄγραφα τῆς Ἐκκλησίας μυ-
 25 στήρια διηγούμενον. Ἐὼ τᾶλλα αὐτὴν δὲ τὴν ὁμολογίαν τῆς
 πίστεως εἰς Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ ἅγιον Πνεῦμα, ἐκ ποίων γραμ-
 μάτων ἔχομεν; Εἰ μὲν γὰρ ἐκ τῆς τοῦ βαπτίσματος παραδό-
 σεως, κατὰ τὸ τῆς εὐσεβείας ἀκόλουθον, ὡς βαπτιζόμεθα οὕτω

καὶ ἔχομεν ἔτσι μίαν ἡμέραν»³⁶⁵. Καὶ τοῦτο διότι ἡ ἴδια ἡμέρα κάνει τὸν αὐτὸν κύκλον πολλὰς φορὰς. Εἶναι μία λοιπὸν αὐτῆ ἡμέρα, καὶ συγχρόνως ὀγδὴ καὶ φανερῶνει τὴν μίαν πράγματι καὶ ἀληθινὴν ὀγδὴν ἡμέραν, εἰς τὴν ὁποίαν ἀναφέρεται καὶ ὁ ψαλμωδὸς εἰς μερικὰς ἐπιγραφὰς τῶν ψαλμῶν³⁶⁶, τὴν κατὰ-στασιν ποῦ θὰ διαδεχθῆ αὐτὸν τὸν χρόνον, τὴν ἀτελείωτον ἡμέραν, τὴν ἀβασίλευτον, ποῦ δὲν τὴν διαδέχεται ἡ νύκτα, τὸν ἀτελείωτον ἐκείνον καὶ ἀγέραστον αἰῶνα. Ἀναγκαστικῶς λοιπὸν ἡ Ἐκκλησία διδάσκει εἰς τὰ τέκνα τῆς νὰ προσεύχωνται κατ' αὐτὴν τὴν ἡμέραν ὀρθιοί, ὥστε μὲ τὴν διαρκῆ ὑπόμνησιν τῆς αἰωνίου ζωῆς νὰ μὴ παραμελοῦμεν τὰ ἐφόδια διὰ τὴν ἐκεῖ μετάβασιν μας. Ὀλόκληρος δὲ ἡ περίοδος τῆς Πεντηκοστῆς εἶναι ὑπόμνησις τῆς εἰς τὸ μέλλον ἀναμενομένης ἀναστάσεως. Διότι ἐὰν ἡ μία ἐκείνη καὶ πρώτη ἡμέρα ἐπταπλασιασθῆ ἑπτὰ φορὰς, συμπληρῶνει τὰς ἑπτὰ ἑβδομάδας τῆς ἱερᾶς περιόδου τῆς Πεντηκοστῆς. Ἄρχεται δηλαδὴ ἀπὸ Κυριακῆν καὶ τελειῶ-νει πάλιν εἰς Κυριακῆν καὶ ἐπαναλαμβάνεται ἐνδιαμέσως πεν-τήκοντα φορὰς ὁ αὐτὸς κύκλος τῆς ἡμέρας. Μιμεῖται διὰ τοῦτο τὴν αἰωνιότητα καὶ εἶναι ὁμοία πρὸς αὐτὴν· ὅπως εἰς τὴν κυκλι-κὴν κίνησιν, ἀρχίζει ἀπὸ τὰ ἴδια σημεῖα καὶ τελειώνει πάλιν εἰς τὰ ἴδια. Κατ' αὐτὴν λοιπὸν τὴν ἡμέραν οἱ θεσμοὶ τῆς Ἐκ-κλησίας μᾶς ἐδίδαξαν νὰ προτιμῶμεν τὴν ὀρθίαν στάσιν, σὰν νὰ μεταφέρουν ἔτσι μὲ τὴν διαρκῆ ὑπόμνησιν τὸν νοῦν μας ἀπὸ τὰ παρόντα εἰς τὰ μέλλοντα. Καὶ μετὰ ἀπὸ κάθε γονυκλισίαν ἐπίσης ἐγειρόμεθα, διὰ νὰ δεῖξωμεν ἔτσι ὅτι λόγῳ τῆς ἁμαρτίας ἐπέσαμεν εἰς τὴν γῆν, λόγῳ τῆς φιλανθρωπίας ὅμως τοῦ κτί-στου μας ὠδηγηθήκαμεν εἰς τὸν οὐρανόν.

67. Δὲν θὰ μὲ φθάσῃ ἡ ἡμέρα διὰ νὰ ἐκθέσω τὰ ἄγραφα μυστήρια τῆς Ἐκκλησίας. Ἀφήνω τὰ ἄλλα καὶ ἐρωτῶ· τὴν ὁμο-λογίαν τῆς πίστεως εἰς τὸν Πατέρα τὸν Υἱὸν καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα ἀπὸ ποίαν γραπτὴν παράδοσιν τὴν ἔχομεν; Διότι ἐὰν, ἐπὶ τῇ βάσει τῆς παραδόσεως τοῦ βαπτίσματος, θέτωμεν

366. Ψαλμ. 6 καὶ 11.

καὶ πιστεύειν ὀφείλοντες, οὐσίαν τῷ βαπτίσματι τὴν ὁμολογίαν
κατατιθέμεθα, συγχωρησάτωσαν καὶ ἡμῖν ἐκ τῆς αὐτῆς ἀκο-
λουθίας ὁμοίαν τῇ πίστει τὴν δόξαν ἀποδιδόναί. Εἰ δὲ τὸν τρό-
πον τῆς δοξολογίας ὡς ἄγραφον παραιτοῦνται, δότωσαν ἡμῖν
5 τῆς τε κατὰ τὴν πίστιν ὁμολογίας, καὶ τῶν λοιπῶν, ὧν ἀπηρι-
θμησάμεθα, ἐγγράφους τὰς ἀποδείξεις. Εἶτα τοσοῦτων ὄντων
ἀγράφων καὶ τοσαύτην ἐχόντων τὴν ἰσχὺν εἰς τὸ τῆς εὐσεβείας
μυστήριον, μίαν λέξιν ἡμῖν ἐκ πατέρων εἰς ἡμᾶς ἐλθοῦσαν οὐ
συγχωρήσουσιν, ἣν ἡμεῖς ἐκ τῆς ἀνεπιτηδεύτου συνηθείας ταῖς
10 ἀδιαστρόφοις τῶν Ἐκκλησιῶν ἐναπομείνασαν εὔρομεν, οὐ μικρὸν
τὸν λόγον ἔχουσαν, οὐδὲ βραχεῖαν συντέλειαν εἰς τὴν τοῦ μυσ-
τηρίου δύναμιν εἰσφερομένην;

68. Εἰρηται μὲν οὖν τίς ἡ δύναμις ἐκατέρας τῆς ἐκφωνήσεως.
Εἰρήσεται δὲ καὶ πάλιν, ὅπη τε συμφωνοῦσιν ἀλλήλαις, καὶ ὅπη
15 δίστανται, οὐκ ἀπομαχόμεναι πρὸς ἐναντίωσιν, ἀλλ' ἴδιον
ἐκατέρα τὸν νοῦν εἰσφερομένη πρὸς τὴν εὐσέβειαν. Ἡ μὲν γὰρ
ἔν' τὰ πρὸς ἡμᾶς παρίστησι μᾶλλον· ἡ δὲ ἔσ' τὴν πρὸς Θεὸν
κοινωνίαν τοῦ Πνεύματος ἐξαγγέλλει. Λιόπερ ἀμφοτέροις
κεχρήμεθα ταῖς φωναῖς· τῇ μὲν τὸ ἀξίωμα τοῦ Πνεύματος
20 παριστῶντες, τῇ δὲ τὴν χάριν τὴν παρ' ἡμῖν διαγγέλλοντες.
Οὕτω καὶ ἐν τῷ Πνεύματι τὴν δόξαν προσάγομεν τῷ Θεῷ
καὶ σὺν τῷ Πνεύματι, οὐδὲν ἡμέτερον λέγοντες, ἀλλ' ὡσπερ
ἀπὸ κανόνος, τῆς τοῦ Κυρίου διδασκαλίας, ἐπὶ τὰ προσεχῆ καὶ
ἀλλήλων ἐχόμενα, καὶ ἀναγκαίαν ἐν τοῖς μυστηρίοις τὴν συνά-
25 φειαν ἔχοντα, τὴν φωνὴν μεταφέροντες. Τὸ γὰρ ἐπὶ τοῦ βαπτί-
σματος συναριθμηθὲν ἀναγκαίως ὤήθημεν δεῖν καὶ ἐπὶ τῆς πί-
στεως συναρμόσαι. Τὴν δὲ ὁμολογίαν τῆς πίστεως, οἷον ἀρχὴν
τινα καὶ μητέρα τῆς δοξολογίας ἐποιησάμεθα. Ἀλλὰ τί χρῆ

ὡς οὐσιαστικὸν στοιχεῖον τοῦ βαπτίσματος τὴν ὁμολογίαν, ἀπὸ συνέπειαν εἰς τὴν εὐσέβειαν, ἐφ' ὅσον ὅπως βαπτίζομεθα ἔτσι ὀφείλομεν καὶ νὰ πιστεύωμεν, ἅς μᾶς ἐπιτρέψουν τότε ἀπὸ συνέπειαν πάλιν εἰς τὴν εὐσέβειαν νὰ προσφέρωμεν τὴν δοξολογίαν κατὰ ὅμοιον πρὸς τὴν πίστιν τρόπον. Ἄν ὅμως ἀπορρίπτουν αὐτὸν τὸν τρόπον τῆς δοξολογίας ὡς ἄγραφον, τότε ἅς μᾶς παρουσιάσουν γραπτὰς ἀποδείξεις καὶ διὰ τὴν ὁμολογίαν τῆς πίστεως καὶ διὰ τὰ ἄλλα ποὺ ἀνεφέραμεν. Ἐπειτα ἐνῶ ὑπάρχουν τόσα ἄγραφα, ποὺ ἔχουν μάλιστα μεγάλην σημασίαν διὰ τὸ μυστήριον τῆς εὐσεβείας, δὲν θὰ μᾶς ἐπιτρέψουν νὰ χρησιμοποιήσωμεν μίαν λέξιν ποὺ ἔφθασεν εἰς ἡμᾶς ἀπὸ τοὺς πατέρας, καὶ ποὺ ἡμεῖς τὴν εὐρήκαμεν νὰ διατηρῆται χωρὶς οὐδεμίαν σκοπιμότητα εἰς Ἐκκλησίας ὑγιεῖς κατὰ τὴν πίστιν, ἀφοῦ μάλιστα ἔχει μεγάλην σπουδαιότητα, καὶ συντελεῖ ὄχι ὀλίγον εἰς τὴν ἰσχυροποίησιν τοῦ μυστηρίου;

68. Ἐλέχθη ποίαν σημασίαν ἔχει ἡ κάθε μία ἀπὸ τὰς ἐκφράσεις. Θὰ ἐξηγήσω δὲ καὶ πάλιν ποῦ συμφωνοῦν μεταξὺ των καὶ ποῦ διαφέρουν, χωρὶς νὰ ἔρχωνται εἰς ἀντίθεσιν ἀλλ' ἀπλῶς ἡ κάθε μία δίδει τὸ ἰδικόν της νόημα εἰς τὴν εὐσέβειαν. Ἡ λέξις «ἐν» δηλαδὴ παριστᾷ μᾶλλον τὴν σχέσιν τοῦ Πνεύματος πρὸς ἡμᾶς, ἡ δὲ «σὺν» φανερώνει τὴν κοινωνίαν αὐτοῦ πρὸς τὸν Θεόν. Διὰ τοῦτο χρησιμοποιοῦμεν καὶ τὰς δύο ἐκφράσεις· μὲ τὴν μίαν δηλώνομεν τὸ ἀξίωμα τοῦ Πνεύματος, μὲ τὴν ἄλλην δὲ διακηρύσσομεν τὴν εἰς ἡμᾶς ἐνεργοῦσαν χάριν. Ἐτσι δοξάζομεν τὸν Θεόν καὶ «ἐν τῷ Πνεύματι» καὶ «σὺν τῷ Πνεύματι». Δὲν λέγομεν δὲ μὲ αὐτὰ τίποτε ἰδικόν μας, ἀλλὰ μεταφέρομεν ἀπλῶς τὴν ἔκφρασιν, ἡ ὁποία ἀρχίζει ἀπὸ τὴν διδασκαλίαν τοῦ Κυρίου ἡ ὁποία εἶναι ὁ κανὼν πρὸς τὸν ὁποῖον ρυθμίζονται ὅλα τὰ ἄλλα ἐν συνεχείᾳ μεταξύ των καὶ συνάπτονται ἀναγκαστικῶς εἰς τὰ μυστήρια. Διότι αὐτὸ ποὺ κατὰ τὸ βάπτισμα συναριθμήθηκε, κατ' ἀνάγκην ἐθεωρήσαμεν ὅτι πρέπει νὰ τὸ συναριθμήσωμεν καὶ εἰς τὴν πίστιν. Τὴν ὁμολογίαν τῆς πίστεως τὴν κατεστήσαμεν κατὰ κάποιον τρόπον μητέρα τῆς δοξολογίας. Τί πρέπει λοιπὸν νὰ κάμωμεν; Καιρὸς εἶναι νὰ μᾶς

ποιεῖν; Νῦν γὰρ ἡμᾶς διδασκέτωσαν, μὴ βαπτίζεῖν ὡς παρελάβομεν, ἢ μὴ πιστεύειν, ὡς ἐβαπτίσθημεν, ἢ μὴ δοξάζειν, ὡς πεπιστεύκαμεν. Δεικνύτω γὰρ τις ἢ ὡς οὐκ ἀναγκαῖα καὶ ἀρρηκτος ἢ πρὸς ἄλληλα τούτων ἀκολουθία, ἢ ὡς οὐχὶ ἢ ἐν 5 τούτοις καινοτομία τοῦ παντός ἐστι κατάλυσις. Ἄλλ' οὐ παύονται ἄνω καὶ κάτω θρυλλοῦντες τὴν ἀμάρτυρον καὶ ἄγραφον, καὶ ὅσα τοιαῦτα, τὴν σὺν τῷ Πνεύματι τῷ ἁγίῳ δοξολογίαν. Εἰρηται μὲν οὖν, ὅτι ταῦτόν ἐστι πρὸς διάνοιαν εἰπεῖν, δόξα Πατρὶ καὶ Υἱῷ καὶ ἁγίῳ Πνεύματι· καὶ δόξα Πατρὶ καὶ Υἱῷ 10 σὺν τῷ ἁγίῳ Πνεύματι. Οὐτε οὖν τὴν 'καὶ' συλλαβὴν, ἐξ αὐτῆς τοῦ Κυρίου φωνῆς προελθοῦσαν, ἀθετήσαι τινὶ ἢ διαγράφειν οἷόν τε καὶ τὴν ἰσοδυναμοῦσαν αὐτῇ οὐδὲν τὸ κωλύον καταδεχθῆναι· ἦν ὅπως ἔχει πρὸς ἐκείνην διαφορᾶς τε καὶ ὁμοιότητος, ἐν τοῖς κατόπιν ἐδείξαμεν. Βεβαιοῖ δὲ ἡμῖν τὸν λόγον καὶ ὁ 15 ἀπόστολος ἀδιαφόρως ἐκατέρω τῇ φωνῇ κεχορηγμένος, νῦν μὲν λέγων· «Ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ ἐν τῷ Πνεύματι τοῦ Θεοῦ ἡμῶν», πάλιν δέ· «Συναχθέντων ὑμῶν καὶ τοῦ ἐμοῦ Πνεύματος σὺν τῇ δυνάμει τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ», οὐδὲν διαφέρειν ἡγούμενος τῷ συνδέσμῳ ἢ τῇ προθέσει πρὸς 20 τὴν τῶν ὀνομάτων συμπλοκὴν ἀποχρησασθαι.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΗ'

Ἔστι δὲ περὶ τῶν ἀνθρώπων λέγει ἡ Γραφή ὡς συμβασιλευόντων Χριστῷ, ταῦτα περὶ τοῦ Πνεύματος οὐ συγχωροῦσιν οἱ ἀντιλέγοντες.

69. Ἰδωμεν δὲ καὶ εἴ τινα ἀπολογία τῶν πατρᾶσι ἡμῶν 25 τῆς χρήσεως ταύτης ἐπινοήσομεν. Οἱ γὰρ τὴν ἀρχὴν παρασχόν-

διδάξουν νά μή βαπτίζωμεν, ὅπως παρελάβαμεν ἢ νά μή πιστεύωμεν ὅπως ὠμολογήσαμεν εἰς τὸ βάπτισμα ἢ νά μή δοξολογοῦμεν ὅπως ἐπίστεύσαμεν. Ἐὰν μᾶς ἀποδείξει κάποιος ἢ ὅτι δὲν εἶναι ἀναγκαῖα καὶ ἀδιάσπαστος ἡ σύνδεσις αὐτῶν μεταξὺ τῶν ἢ ὅτι ἡ καινοτομία εἰς αὐτὰ δὲν σημαίνει κατάλυσιν τῶν πάντων. Ἄλλ' αὐτοὶ δὲν σταματοῦν νά ἐπαναλαμβάνουν ὅτι δὲν μαρτυρεῖται ἀπὸ ἄλλους καὶ εἶναι ἀγραφος, καὶ ἄλλα παρόμοια, ἢ δοξολογία «σὺν τῷ Πνεύματι τῷ ἁγίῳ». Ἔχει λεχθῆ ἤδη ὅτι ὡς πρὸς τὸ νόημα εἶναι τὸ ἴδιο εἶτε εἰποῦμε· «δόξα Πατρὶ καὶ Υἱῷ καὶ ἁγίῳ Πνεύματι», εἶτε· «δόξα Πατρὶ καὶ Υἱῷ σὺν τῷ ἁγίῳ Πνεύματι». Δὲν ἠμπορεῖ βεβαίως κανεὶς νά ἀθετήσῃ ἢ νά διαγράψῃ τὴν συλλαβὴν «καί», ἢ ὁποία προέρχεται ἀπὸ τὰ ἴδια τὰ χεῖλη τοῦ Κυρίου· τίποτε ὅμως δὲν ἐμποδίζει νά δεχθοῦμεν καὶ τὴν «σὺν» ποῦ ἰσοδυναμεῖ πρὸς ἐκείνην, ἀφοῦ ἐδείξαμεν μάλιστα προηγουμένως καὶ τὴν ὁμοιότητα καὶ τὴν διαφορὰν ποῦ ἔχει πρὸς αὐτήν. Κατοχυρώνει δὲ τὴν γνώμην μας καὶ ὁ ἀπόστολος, ὁ ὁποῖος χρησιμοποιοῖ ἀδιακρίτως καὶ τὰς δύο ἐκφράσεις, ἄλλοτε μὲν ὅταν λέγῃ· «ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ ἐν τῷ Πνεύματι τοῦ Θεοῦ ἡμῶν»³⁶⁷, ἄλλοτε δέ· «συναχθέντων ὑμῶν καὶ τοῦ ἑμοῦ Πνεύματος σὺν τῇ δυνάμει τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ»³⁶⁸, διότι ἐπίστευεν ὅτι δὲν ὑπάρχει διαφορὰ εἰς τὴν σύνδεσιν τῶν ὀνομάτων εἶτε χρησιμοποίησιν κανεὶς τὸν σύνδεσμον εἶτε τὴν πρόθεσιν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΗ'

Αὐτὸ ποῦ ἡ Γραφή λέγει διὰ τοὺς ἀνθρώπους, ὅτι δηλαδὴ θὰ συμβασιλεύσουν μὲ τὸν Χριστόν, αὐτὸ δὲν τὸ δέχονται οἱ ἀντίπαλοι διὰ τὸ ἅγιον Πνεῦμα.

69. Ἐὰν ἴδωμεν ὅμως μήπως ἠμποροῦμεν νά ἀπολογηθοῦμεν ἐκ μέρους τῶν Πατέρων μας διὰ τὴν χρῆσιν αὐτῆς τῆς λέξεως.

368. Α': Κορ. 5, 4.

τες τῷ λόγῳ, μᾶλλον ἡμῶν ὑπόκεινται τοῖς ἐγκλήμασι. Παῦλος
 τοίνυν Κολοσσαεῦσι γράφων· «Καὶ ὑμᾶς, φησί, νεκροὺς ὄντας
 τοῖς παραπτώμασι καὶ τῇ ἀκροβυστία, συνεζωοποίησε τῷ Χρι-
 στῷ». Ἄρα οὖν λαῷ μὲν ὄλω καὶ Ἐκκλησία ἐχαρίσατο ὁ Θεὸς
 5 τὴν σὺν Χριστῷ ζωὴν, τῷ δὲ ἁγίῳ Πνεύματι οὐχὶ σὺν Χριστῷ
 ἢ ζωῇ; Εἰ δὲ τοῦτο καὶ διανοία λαβεῖν ἀσεβές, πῶς οὐχ ὄσιον
 ὡς ἔχει φύσεως, οὕτω καὶ τὴν ὁμολογίαν συνημμένως ἀποδι-
 δόναι; Εἶτα πῶς οὐ τῆς ἐσχάτης ἀναλγησίας τοὺς μὲν ἁγίους
 ὁμολογεῖν σὺν Χριστῷ εἶναι (εἶπερ δὴ Παῦλος ἐκδημήσας ἀπὸ
 10 τοῦ σώματος ἐνδημεῖ πρὸς τὸν Κύριον καὶ ἀναλύσας σὺν Χρι-
 στῷ ἐστὶν ἤδη), τῷ δὲ Πνεύματι τούτους μηδὲ τοῖς ἀνθρώποις
 ἐξίσου μετὰ Χριστοῦ εἶναι, τόγε εἰς αὐτοὺς ἤκον, μεταδιδόναι;
 Καὶ Παῦλος Θεοῦ μὲν συνεργὸν ἑαυτὸν ἐν τῇ οἰκονομίᾳ τοῦ
 Εὐαγγελίου καλεῖ, τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, δι' οὗ ἐν πάσῃ κτί-
 15 σει τῇ ὑπὸ τὸν οὐρανὸν καρποφορεῖται τὸ Εὐαγγέλιον, εἰς συν-
 εργὸν εἴπωμεν, κἀνταῦθα ἀσεβείας γραφὴν καθ' ἡμῶν ἀπενέ-
 γκαιντο; Καὶ ὡς ἔοικεν, ἢ μὲν ζωὴ τῶν ἡλικιότων ἐπὶ Κύριον
 κέκρυπται σὺν τῷ Χριστῷ ἐν τῷ Θεῷ, καὶ ὅταν ὁ Χριστὸς φανε-
 ρωθῇ, ἢ ζωὴ ἡμῶν, τότε καὶ αὐτοὶ σὺν αὐτῷ φανερωθήσονται
 20 ἐν δόξῃ, αὐτὸ δὲ τὸ Πνεῦμα τῆς ζωῆς, τὸ ἐλευθερώσαν ἡμᾶς
 ἀπὸ τοῦ νόμου τῆς ἁμαρτίας, οὐδαμῶς ἐστὶ σὺν Χριστῷ, οὔτε
 ἐν λανθανούσῃ καὶ κεκρυμμένῃ σὺν αὐτῷ ζωῇ, οὔτε ἐν τῇ φανε-
 ρώσει τῆς δόξης, ἢν ἡμεῖς ἐπὶ τοῖς ἁγίοις ἐκφανήσεσθαι προσ-
 δοκῶμεν; Κληρονόμοι Θεοῦ, καὶ συγκληρονόμοι Χριστοῦ ἡμεῖς,
 25 τὸ δὲ Πνεῦμα ἀπόκληρον καὶ ἄμοιρον τῆς κοινωνίας τοῦ Θεοῦ
 καὶ τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ; «Καὶ αὐτὸ μὲν τὸ Πνεῦμα συμμαρτυρεῖ
 τῷ πνεύματι ἡμῶν ὅτι ἐσμὲν τέκνα Θεοῦ», ἡμεῖς δὲ τῷ Πνεύμα-

369. Κολ. 2, 13. 370. Β' Κορ. 5, 8. 371. Φιλιπ. 1, 23.

372. Κολ. 3, 3-4. 373. Ρωμ. 8, 2.

Διότι είναι περισσότερον ὑπεύθυνοι ἀπὸ ἑμᾶς αὐτοὶ ποὺ πρῶτοι προέβησαν εἰς τὴν χρῆσιν. Ὁ Παῦλος λοιπὸν γράφει πρὸς τοὺς Κολασσαεῖς: «καὶ ὑμᾶς νεκροὺς ὄντας τοῖς παραπτώμασι καὶ τῇ ἀκροβυστίᾳ συνεζωοποίησε τῷ Χριστῷ»³⁶⁹. Εἰς ὅλον τὸν λαὸν ἐπομένως καὶ εἰς τὴν Ἐκκλησίαν ἐχάρισεν ὁ Θεὸς τὴν «σὺν Χριστῷ» ζωὴν, εἰς τὸ ἅγιον Πνεῦμα ὅμως δὲν ὑπάρχει «σὺν Χριστῷ» ἡ ζωὴ; Ἄν δὲ αὐτὸ εἶναι ἀσεβὲς καὶ μόνον νὰ τὸ σκεφθῆ κανεῖς, τότε πῶς δὲν εἶναι ὀρθὸν νὰ ὑπάρχη σύνδεσμος μεταξὺ τῆς δοξολογίας καὶ τῆς φύσεως τοῦ Πνεύματος; Δὲν σημαίνει ἔπειτα εἰς τὸ ἔπακρον πῶρωςιν τὸ νὰ ὁμολογοῦμεν μὲν ὅτι οἱ ἅγιοι εἶναι «σὺν Χριστῷ» (ὁ Παῦλος λέγει ὅτι ἀναχωρεῖ ἐκ τοῦ σώματος καὶ ἐνδημεῖ εἰς τὸν Κύριον³⁷⁰ καὶ μετὰ τὸν θάνατον εἶναι ἤδη «σὺν Χριστῷ»³⁷¹), αὐτοὶ δὲ νὰ μὴ ἀποδίδουν εἰς τὸ Πνεῦμα οὔτε ἐξ ἴσου μὲ τοὺς ἀνθρώπους τὴν μετὰ τοῦ Χριστοῦ ὑπαρξιν; Καὶ ὁ μὲν Παῦλος ὀνομάζει τὸν ἑαυτὸν του συνεργὸν τοῦ Θεοῦ εἰς τὸ ἔργον τοῦ Εὐαγγελίου, τὸ ἅγιον Πνεῦμα ὅμως, διὰ τοῦ ὁποῖου καρποφορεῖ εἰς ὅλην τὴν οἰκουμένην τὸ Εὐαγγέλιον, ἂν τὸ ὀνομάσωμεν συνεργὸν, ἢμποροῦν νὰ μᾶς κατηγορήσουν καὶ εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ δι' ἀσέβειαν; Καὶ ὅπως φαίνεται ἡ μὲν ζωὴ αὐτῶν ποὺ ἐλπίζουν εἰς τὸν Κύριον εἶναι τώρα κρυμμένη «σὺν τῷ Χριστῷ ἐν τῷ Θεῷ», ὅταν δὲ φανερωθῆ ὁ Χριστός, ἡ ζωὴ μας, τότε θὰ φανοῦν καὶ αὐτοὶ «σὺν αὐτῷ» δοξασμένοι³⁷². Τὸ Πνεῦμα ὅμως τῆς ζωῆς τὸ ὁποῖον μᾶς ἐλευθέρωσεν ἀπὸ τὸν νόμον τῆς ἁμαρτίας³⁷³, δὲν εἶναι καθόλου «σὺν Χριστῷ» οὔτε εἰς τὴν λανθάνουσαν καὶ κρυμμένην αὐτὴν μαζὺ μὲ τὸν Χριστὸν ζωὴν, οὔτε κατὰ τὴν φανέρωσιν τῆς δόξης, τὴν ὁποῖαν ἑμεῖς προσδοκῶμεν ὅτι θὰ ἀπολαύσουν οἱ ἅγιοι; Ἐμεῖς εἴμεθα κληρονόμοι τοῦ Θεοῦ καὶ συγκληρονόμοι τοῦ Χριστοῦ³⁷⁴. Τὸ Πνεῦμα λοιπὸν εἶναι ἀπόκληρον καὶ δὲν μετέχει τῆς κοινωνίας τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ ἰδίου τοῦ Χριστοῦ; Καὶ τὸ μὲν Πνεῦμα μαρτυρεῖ συγχρόνως μὲ τὸ ἰδικὸν μας πνεῦμα, ὅτι εἴμεθα τέκνα τοῦ Θεοῦ³⁷⁵.

374. Ρωμ. 8, 17. 375. Ρωμ. 8, 16.

τι οὐδὲ ἦν παρὰ τοῦ Κυρίου μεμαθήκαμεν τῆς πρὸς Θεὸν κοι-
 νωνίας τὴν μαρτυρίαν κατατιθέμεθα. Τὸ δὲ κεφάλαιον τῆς ἀ-
 νοίας, ἡμεῖς μὲν διὰ τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως τῆς ἐν Πνεύματι
 συνεγεροθήσεσθαι αὐτῷ καὶ συγκαθεδεῖσθαι ἐν τοῖς ἐπουρανίοις
 5 ἐλπίζομεν, ὅταν μετασχηματίσῃ τὸ σῶμα τῆς ταπεινώσεως
 ἡμῶν ἀπὸ τοῦ ψυχικοῦ πρὸς τὸ πνευματικόν, τῷ δὲ Πνεύματι
 οὐ συνεδρίας, οὐ δόξης, οὐκ ἄλλου τινός, ὧν ἔχομεν παρ' αὐ-
 τοῦ, μεταδίδομεν, ἀλλ' ὧν ἑαυτοὺς ἀξίους εἶναι, κατὰ τὴν ἀφεν-
 δῆ τοῦ ἐπαγγελαμένου δωρεάν, πεπιστεύκαμεν, τούτων οὐ-
 10 δενὸς τῷ Πνεύματι τῷ ἁγίῳ ὡς ὑπερβαίνοντος αὐτοῦ τὴν ἀ-
 ξίαν παραχωροῦμεν. Καὶ σοὶ μὲν κατὰ τὴν ἀξίαν ἐστὶ πάντοτε
 εἶναι σὺν τῷ Κυρίῳ· καὶ προσδοκᾶς, ἀρπαγείς ἐν νεφέλαις εἰς
 ἀπάντησιν εἰς ἄερα, πάντοτε συνέσεσθαι τῷ Κυρίῳ, τὸ δὲ Πνεῦ-
 μα νῦν ἀντιλέγεις εἶναι σὺν τῷ Χριστῷ· ὅς γε τὸν συναριθμοῦν-
 15 τα αὐτὸ καὶ συντάσσοντα Πατρὶ καὶ Υἱῷ ἐξόριστον τίθεσαι,
 ὡς ἀφόρητα δυσσεβοῦντα.

70. Αἰσχύνομαι ἐπαγαγεῖν τὰ λειπόμενα, ὅτι σὺ μὲν συνδο-
 ξασθήσεσθαι Χριστῷ προσδοκᾶς (εἵπερ γὰρ συμπάσχομεν ἵνα
 καὶ συνδοξασθῶμεν), τὸ δὲ Πνεῦμα τῆς ἀγνωσύνης οὐ συνδο-
 20 ξάζεις Χριστῷ, ὡς οὐδὲ σοὶ τῶν ἴσων τυγχάνειν ἀξίον. Καὶ σὺ
 μὲν ἐλπίζεις συμβασιλεύειν, τὸ δὲ Πνεῦμα τῆς χάριτος ἐνυβρί-
 ζεις, τὴν δούλου αὐτῷ καὶ ὑπηρέτου τάξιν ἀποκληρῶν. Καὶ
 ταῦτα λέγω, οὐχ ἵνα τοσοῦτον δείξω ὀφειλόμενον εἶναι εἰς δο-
 ξολογίαν τῷ Πνεύματι, ἀλλ' ἵνα τὴν ἀγνωμοσύνην ἐλέγξω τῶν
 25 μηδὲ τοσοῦτον διδόντων, ἀλλ' ὡς ἀσέβειαν φευγόντων τὴν τοῦ
 Πνεύματος πρὸς Υἱὸν καὶ Πατέρα κοινωνίαν τῆς δόξης. Τίς
 δύναται ταῦτα ἀστενακτὶ παρελθεῖν; Ἡ γὰρ οὐχὶ προδήλως,
 ὥστε κἂν παιδὶ γενέσθαι γνώριμον τὴν ἀπειληθεῖσαν τῆς πί-

ἡμεῖς ὁμως δὲν μαρτυροῦμεν διὰ τὸ Πνεῦμα ἀκόμη καὶ αὐτὸ ποῦ ἐμάθαμεν ἀπὸ τὸν Κύριον, τὴν πρὸς τὸν Θεὸν κοινωνίαν τοῦ Πνεύματος. Τὸ ἀποκορύφωμα δὲ τῆς ἀνοησίας ἔγκειται εἰς τὸ ὅτι ἡμεῖς μὲν ἐλπίζομεν ὅτι, μὲ τὴν εἰς Χριστὸν πίστιν, ἡ ὁποία ἐπετεύχθη τῇ ἐνισχύσει τοῦ Πνεύματος, θὰ ἀναστηθοῦμεν μαζὺ μὲ αὐτὸν καὶ θὰ καθίσωμεν μαζὺ του εἰς τοὺς οὐρανοὺς, ἀφοῦ μεταβάλλῃ τὸ τωρινὸν ταπεινὸν μας σῶμα ἀπὸ αἰσθητὸν εἰς πνευματικόν, διὰ τὸ ἅγιον Πνεῦμα ὁμως δὲν δεχόμεθα οὔτε ὅτι θὰ καθίσῃ μετὰ τοῦ Χριστοῦ, οὔτε ὅτι θὰ δοξασθῇ, οὔτε τίποτε ἄλλο, ἀπὸ ὅσα εἰς αὐτὸ ὀφείλομεν. Καὶ δι' ὅσα πιστεύομεν ὅτι ἡμεῖς εἴμεθα ἄξιοι, κατὰ τὴν ἀληθῆ τοῦ Κυρίου ὑπόσχεσιν, ἀπὸ αὐτὰ τίποτε δὲν δίδομεν εἰς τὸ Πνεῦμα, διότι ὑπερβαίνουν τὴν ἀξίαν του. Καὶ εἰς ἐσὲ μὲν εἶναι δυνατὸν, ἐφ' ὅσον εἶσαι ἄξιος, νὰ εὐρίσκεσαι πάντοτε «σὺν τῷ Κυρίῳ», καὶ ἐλπίζεις ὅτι ἀφοῦ ἀρπαγῆς εἰς τὸν ἄερα διὰ νὰ τὸν συναντήσης ³⁷⁶ πάντοτε θὰ εὐρίσκεσαι μαζὺ μὲ τὸν Κύριον. Διὰ τὸ Πνεῦμα ὁμως ἀρνεῖσαι ὅτι εἶναι «σὺν τῷ Χριστῷ», ἐφ' ὅσον αὐτὸν ὁ ὁποῖος συναριθμῆ καὶ τοποθετεῖ τὸ Πνεῦμα εἰς τὴν ἰδίαν τάξιν μὲ τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν τὸν ἐκλαμβάνεις ὡς ἀποκεκομμένον, ὡς ὑπερβολικὰ ἀσεβῆ.

70. Ἐντρέπομαι νὰ προσθέσω καὶ τὰ ὑπόλοιπα· ὅτι σὺ μὲν περιμένεις νὰ συνδοξασθῆς μὲ τὸν Χριστὸν, ἐφ' ὅσον συμπάσχομεν διὰ νὰ συνδοξασθῶμεν ³⁷⁷, τὸ Πνεῦμα τῆς αγιότητος ὁμως δὲν τὸ δοξάζεις μαζὺ μὲ τὸν Χριστὸν, σὰν νὰ μὴ εἶναι ἄξιον οὔτε μὲ σένα νὰ ἐξισωθῇ. Καὶ σὺ μὲν ἐλπίζεις ὅτι θὰ συμβασιλεύσης· ἐξυβρίζεις ὁμως τὸ Πνεῦμα, ἐφ' ὅσον τοῦ ἀπονέμεις θέσιν δούλου καὶ ὑπηρέτου. Τὰ λέγω δὲ αὐτὰ, ὄχι διὰ νὰ δείξω ὅτι τόση εἶναι ἡ δοξολογία ποῦ ὀφείλομεν εἰς τὸ Πνεῦμα, ἀλλὰ διὰ νὰ ἐλέγξω τὴν ἀγνωμοσύνην αὐτῶν, οἱ ὁποῖοι οὔτε τόσην δοξολογίαν ἐπιτρέπουν, ἀλλ' ἀποφεύγουν ὡς ἀσέβειαν τὸ νὰ μετέχη τὸ Πνεῦμα ἐξ ἴσου πρὸς τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν εἰς τὴν δοξολογίαν. Ποῖος ἤμπορεῖ νὰ τὰ παραβλέψη αὐτὰ χωρὶς νὰ στενάξῃ; Δὲν εἶναι φανερὸν καὶ εἰς ἓνα παιδί ἀκόμη ὅτι ἡ παροῦσα ἀσέβεια ἀποτελεῖ τὴν ἀρχὴν τῆς

στεως ἔκλειψιν προοιμιάζονται τὰ παρόντα; Ἐμφίβολα γέγονε τὰ ἀναντίρρητα. Πιστεύομεν εἰς τὸ Πνεῦμα· καὶ ταῖς ἡμετέ-
 ραις αὐτῶν ὁμολογίαις ζυγομαχοῦμεν. Βαπτίζομεθα· καὶ πά-
 λιν μαχόμεθα. Ὡς ἀρχηγὸν τῆς ζωῆς ἐπικαλούμεθα· καὶ ὡς
 5 ὁμοδόουλον καταφρονοῦμεν. Μετὰ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ παρελά-
 βομεν· καὶ ὡς μέρος τῆς κτίσεως ἀτιμάζομεν. Οἱ δὲ τί προσεύ-
 ξονται μὴ εἰδότες, εἴαν τι καὶ φθέγξασθαι σεμνὸν περὶ τοῦ Πνεύ-
 ματος προαχθῶσιν, ὡς ἐφικνούμενοι τῆς ἀξίας, κολάζουσι
 τοῦ λόγου τὸ ὑπερπίπτον τὴν συμμετρίαν. Ὅς ἐχορῆν ὀδύρεσθαι
 10 τὴν ἀσθένειαν, ὅτι ὧν ἔργω πάσχομεν, λόγοις ἀντιπληροῦν
 τὴν χάριν οὐκ ἐξαρκοῦμεν. Ὑπερέχει γὰρ πάντα νοῦν, καὶ λό-
 γου φύσιν ἐλέγχει, οὐδὲ πολλοστῶ μέρει τῆς ἀξίας παρισου-
 μένην, κατὰ τὸν λόγον τῆς ἐπιγραφομένης Σοφίας· «Ὑψώσατε
 γάρ, φησί, καθόσον ἂν δύνησθε· ὑπερέχει γὰρ καὶ ἔτι· καὶ ὑ-
 15 ψῶντες αὐτὸν πληθύνετε. Μὴ κοπιᾶτε· οὐ γὰρ μὴ ἐφίκησθε». Ἡ
 που φοβεραὶ ὑμῖν αἱ ὑπὲρ τῶν τοιούτων λόγων εὐθύνη τοῖς
 παρὰ τοῦ ἀψευδοῦς ἀκηκοῦσι Θεοῦ, ἀσυγχώρητον εἶναι τὴν εἰς
 τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον βλασφημίαν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΘ'

Ἀπαρίθμησις τῶν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ διαφανῶν, ὅσοι ἐχρήσαντο
 20 ἐν τοῖς συγγράμμασιν ἑαυτῶν τῇ φωνῇ ἑσὺν³.

71. Πρὸς γε μὴν τὸ ἀμάρτυρον καὶ ἄγραφον εἶναι τὴν, σὺν τῷ
 Πνεύματι, δοξολογίαν ἐκεῖνο λέγομεν· ὅτι εἰ μὲν μηδὲν ἕτε-
 ρον ἄγραφον, μηδὲ τοῦτο παραδεχθῆτω, εἰ δὲ τὰ πλεῖστα τῶν

378. Λουκ. 18, 8.

379. Ρωμ. 8, 26.

380. Σοφ. Σειρ. 43, 30.

ἐξαφανίσεως τῆς πίστεως, ὅπως ἔχει τοῦτο ἀπειληθῆ³⁷⁸; Τίθενται ἐν ἀμφιβολίᾳ τὰ μὴ ἐπιδεχόμενα ἀντίρρησην. Πιστεύομεν εἰς τὸ Πνεῦμα· καὶ εἰς τὰς ὁμολογίας τῆς πίστεώς μας διαφέρομεν καὶ ἐρίζομεν. Βαπτιζόμεθα εἰς τὸ Πνεῦμα· καὶ πάλιν ἐρίζομεν. Τὸ ἐπικαλούμεθα ὡς ἀρχηγὸν τῆς νέας μας ζωῆς· καὶ τὸ περιφρονοῦμεν, διότι τὸ θεωροῦμεν ὁμόδουλον. Ἐδιδάχθημεν νὰ τὸ θέτῳμεν μετὰ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ· καὶ τὸ ἀτιμάζομεν ὡς ἓνα ἀπλοῦν κτίσμα. Αὐτοὶ ποὺ δὲν γνωρίζουν πῶς νὰ προσευχηθοῦν³⁷⁹, ὅταν πρόκηται νὰ εἰποῦν κάτι σεμνὸν περὶ τοῦ Πνεύματος, νομίζουν ὅτι εἶναι πρὸς τοῦτο ἄξιοι καὶ ἔτσι μειώθουν αὐτὸ ποὺ εἶναι ἐπάνω ἀπὸ τὰ μέτρα τοῦ λόγου. Ἐπρεπε νὰ θρηνοῦμεν διὰ τὴν ἀσθενεῖάν μας, διὰ τὸ ὅτι δὲν ἤμποροῦμεν νὰ ἐκφράσωμεν μὲ λόγους τὴν εὐγνωμοσύνην διὰ τὰς εὐεργεσίας. Ἡ χάρις τοῦ Πνεύματος ὑπερβαίνει τὸν νοῦν καὶ ἀποδεικνύει τὴν ἀδυναμίαν τῆς λογικῆς, καὶ δὲν εἶναι δυνατὸν οὔτε κατὰ ἓνα ἐλάχιστον μέρος νὰ φθάσωμεν τὴν ἀξίαν τῆς συμφώνως πρὸς τὸν λόγον τοῦ βιβλίου ποὺ ὀνομάζεται Σοφία· «δοξολογήσατε, λέγει, ὅσον ἤμπορεῖτε· διότι εἶναι ἀκόμη πολὺ ὑψηλά. Ἐνωθῆτε εἰς πλῆθος ὅταν τὸν δοξολογήτε. Μὴν κουράζεσθε ὁμως· δὲν πρόκειται νὰ τὸν φθάσετε»³⁸⁰. Δὲν ἔχετε φοβερὰν εὐθύνην δι' αὐτὴν τὴν διδασκαλίαν σεῖς ποὺ ἔχετε ἀκούσει ἀπὸ τὸ ἀψευδὲς στόμα τοῦ Θεοῦ, ὅτι εἶναι ἀσυγχώρητος ἡ βλασφημία τοῦ ἀγίου Πνεύματος³⁸¹;

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΘ'

Ἀπαρίθμησις τῶν ἐπιφανῶν ἀνδρῶν τῆς Ἐκκλησίας οἱ ὅποιοι ἐχρησιμοποίησαν εἰς τὰ συγγράμματά των τὴν ἔκφρασιν «σὺν».

71. Ὡς πρὸς τὸ ὅτι ἡ δοξολογία τοῦ Θεοῦ «σὺν τῷ Πνεύματι» δὲν μαρτυρεῖται καὶ εἶναι ἄγραφος παρατηροῦμεν τὸ ἔξης· ἂν δὲν ὑπάρχη τίποτε ἄλλο ἄγραφον, νὰ μὴ γίνῃ δεκτὸν

381. Ματθ. 12, 31· Μάρκ. 3, 29· Λουκ. 12, 10.

μυστικῶν ἀγράφως ἡμῖν ἐμπολιτεύεται, μετὰ πολλῶν τῶν
 ἐτέρων καὶ τοῦτο παραδεξόμεθα. Ἀποστολικὸν δὲ οἶμαι, καὶ
 τὸ ταῖς ἀγράφοις παραδόσει παραμένειν. «Ἐπαινῶ γάρ, φη-
 σίν, ὑμᾶς ὅτι πάντα μου μέμνησθε, καὶ καθὼς παρέδωκα ὑμῖν
 5 τὰς παραδόσεις κατέχετε». Καὶ τό: «Κρατεῖτε τὰς παραδόσεις
 ἅς παρελάβετε, εἴτε διὰ λόγον, εἴτε δι' ἐπιστολῆς», ὣν μία ἐστὶ
 καὶ ἡ παροῦσα αὕτη, ἣν οἱ ἐξ ἀρχῆς διαταξάμενοι παραδιδόν-
 τες τοῖς ἐφεξῆς, συμπροϊούσης αἰεὶ τῷ χρόνῳ τῆς χρήσεως, διὰ
 μακρᾶς τῆς συνηθείας ταῖς Ἐκκλησίαις ἐγκατεροῖζωσαν. Ἄρ'
 10 οὖν εἰ ὡς ἐν δικαστηρίῳ τῆς διὰ τῶν ἐγγράφων ἀποδείξεως
 ἀποροῦντες, μαρτύρων ὑμῖν πλῆθος παραστησαίμεθα, οὐκ ἂν
 τῆς ἀφείσης παρ' ὑμῶν ψήφου τύχοιμεν; Ἐγὼ μὲν οὕτως οἶ-
 μαι: «Ἐπὶ στόματος γὰρ δύο καὶ τριῶν μαρτύρων σταθήσεται
 πᾶν ῥῆμα». Εἰ δὲ καὶ τὸν πολὺν χρόνον πρὸς ἡμῶν ὄντα ἐναυ-
 15 γῶς ὑμῖν ἐπεδείκνυμεν, οὐκ ἂν ἐδόξαμεν ὑμῖν εἰκότα λέγειν
 μὴ εἶναι καθ' ἡμῶν τὴν δίκην εἰσαγώγιμον ταύτην; Δυσωπητικὰ
 γάρ πως τὰ παλαιὰ τῶν δογμάτων, οἷονεὶ πολιᾷ τινι τῇ ἀρχαιό-
 τητι τὸ αἰδέσιμον ἔχοντα. Ἀπαριθμήσομαι οὖν ὑμῖν τοὺς προσ-
 τάτας τοῦ λόγου (συμπαραμετρεῖται δὲ πάντως κατὰ τὸ σιω-
 20 πώμενον καὶ ὁ χρόνος): οὗ γὰρ ἐξ ἡμῶν ὤρμηται πρῶτον. Πό-
 θεν; χθιζοὶ τινες ὄντως ἡμεῖς, κατὰ τὸν τοῦ Ἰωβ λόγον, πρὸς
 γε τοσοῦτον χρόνον, τὸν τῆς συνηθείας ταύτης ἡλικιώτην. Ἐγὼ
 μὲν οὖν αὐτός, εἰ χρῆ με τοῦμόν ἴδιον εἰπεῖν, ὥσπερ τινὰ κλη-
 ρον πατρῶον τὴν φωνὴν ταύτην διαφυλάττω, παραλαβὼν παρὰ
 25 ἀνδρὸς μακρὸν ἐν τῇ λειτουργίᾳ τοῦ Θεοῦ διαζήσαντος χρόνον,
 δι' οὗ καὶ ἐβαπτίσθην, καὶ τῇ ὑπηρεσίᾳ τῆς Ἐκκλησίας προσ-

382. Α' Κορ. 11, 2. 383. Β' Θεσ. 2, 15.

384. Δευτ. 19, 15· Ματθ. 18, 16. 385. Ἰωβ 8, 9.

386. Τὸν Βασίλειον ἐβάπτισε καὶ ἐχειροτόνησεν ὁ γέρον ἐπίσκοπος

οὔτε αὐτό. Ἄν ὁμως τὰ περισσότερα ἐκ τῶν μυστηρίων ὑφίστανται χωρὶς νὰ ἔχουν γραπτὴν μαρτυρίαν, μαζὺ μὲ τὰ πολλὰ ἄλλα ἅς δεχθοῦμεν καὶ αὐτό. Πιστεύω δὲ ὅτι καὶ ἡ διατήρησις τῶν ἀγράφων παραδόσεων εἶναι ἀποστολικόν διδάγμα. Διότι λέγει ὁ Παῦλος: «σᾶς ἐπαινῶ διότι πάντα μὲ θυμᾶσθε καὶ κρατεῖτε τὰς παραδόσεις ὅπως παρέδωσα αὐτάς»³⁸². Ἐπίσης: «νὰ κρατῆτε τὰς παραδόσεις ποὺ ἐπήρατε εἴτε ἀπὸ τὸ κήρυγμά μου εἴτε ἀπὸ ἐπιστολῆν»³⁸³. Μία ἐξ αὐτῶν εἶναι καὶ αὐτὴ ἡ παροῦσα, τὴν ὁποῖαν αὐτοὶ ποὺ τὴν καθώρισαν ἀρχικῶς τὴν παρέδωσαν εἰς τοὺς μεταγενεστέρους, ἢ χρῆσις τῆς δὲ ἐπροχώρει μαζὺ μὲ τὸν χρόνον καὶ διὰ μακρᾶς συνηθείας ἐρρίζωσεν εἰς τὰς Ἐκκλησίας. Ἄν λοιπόν, ὅπως συμβαίνει εἰς τὰ δικαστήρια, λόγῳ τοῦ ὅτι δὲν ἔχομεν γραπτὰς ἀποδείξεις, σᾶς παρουσιάζαμεν πλῆθος μαρτύρων, δὲν θὰ ἐπετυγχάναμεν τὴν ἀθωωτικὴν σας ψῆφον; Ἐγὼ ἔτσι πιστεύω· διότι «κάθε λόγος εἶναι ἀληθὴς ὅταν βεβαιώνεται ἀπὸ δύο καὶ τρεῖς μάρτυρας»³⁸⁴. Ἄν λοιπόν σαφῶς σᾶς ἐδείχναμεν ὅτι ὅλος σχεδὸν ὁ προηγούμενος χρόνος εἶναι ὑπὲρ ἡμῶν, δὲν θὰ ἦτο τότε εὐλογον νὰ πεισθῆτε ὅτι δὲν ἔπρεπε νὰ μᾶς εἰσαγάγετε εἰς αὐτὴν τὴν δίκην; Εἶναι ἐνισχυτικαὶ ἀσφαλῶς αἱ παλαιαὶ ἀποφύεις, ἐπειδὴ ἔχουν λόγῳ τῆς ἀρχαιότητος κάποιον κῦρος, ὅπως οἱ γέροντες. Θὰ σᾶς ἀπαριθμῶ λοιπόν τοὺς ὑποστηρικτὰς τῆς διδασκαλίας, μαζὺ μὲ τοὺς ὁποίους, ἔστω καὶ ἂν δὲν ἀναφέρεται, συνυπολογίζεται καὶ ὁ χρόνος· δὲν ἐξεκίνησε πάντως ἀπὸ ἐμᾶς. Ἐν σχέσει πρὸς τὸν τόσον χρόνον ποὺ ὑπάρχει αὐτὴ ἡ συνήθεια, ἐμεῖς εἴμεθα χθεσινοί, ὅπως λέγει ὁ Ἰώβ³⁸⁵. Ἐγὼ ὁ ἴδιος λοιπόν, ἂν πρέπη νὰ ἀναφερθῶ εἰς τὴν ἰδικὴν μου συμμετοχὴν, διαφυλάττω αὐτὴν τὴν ἔκφρασιν ὡς πατρικὴν κληρονομίαν· τὴν παρέλαβα ἀπὸ πρόσωπον ποὺ ἐλευκάνθη εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ Κυρίου, τὸ ὅποιον καὶ μὲ ἐβάπτισε καὶ μὲ ὠδήγησεν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ Κυρίου³⁸⁶. Καθὼς δὲ ἀνα-

Καισαρείας Διάνιος. Ὁ Βασίλειος ἐκατηγορήθη ὅτι ὑπέγραψεν ἀναθεματισμὸν κατὰ τοῦ Διανίου· τὴν συκοφαντίαν ἀποκρούει εἰς τὴν 51ην ἐπιστολήν. Βλ. 3ον τόμον παρουσίας ἐκδόσεως, σ. 192.

ήχθη. Ἀναζητῶν δὲ κατ' ἑμαυτὸν εἶ τις ἄρα τῶν παλαιῶν καὶ μακαρίων ἀνδρῶν ἐχρήσατο ταύταις ταῖς νῦν ἀντιλεγόμεναις φωναῖς, πολλοὺς εὖρον καὶ τῇ ἀρχαιότητι τὸ ἀξιόπιστον ἔχοντας καὶ τῇ τῆς γνώσεως ἀκριβείᾳ οὐ κατὰ τοὺς νῦν ὄντας·
 5 ὧν οἱ μὲν τῇ προθέσει, οἱ δὲ τῷ συνδέσμῳ κατὰ τὴν δοξολογίαν τὸν λόγον ἐνώσαντες, οὐδὲν διάφορον δοῶν, ὡς γε πρὸς τὴν ὀρθὴν τῆς εὐσεβείας ἔννοιαν, ἐνομήσθησαν.

72. Εἰρηναῖος ἐκεῖνος, καὶ Κλήμης ὁ Ῥωμαῖος, καὶ Διονύσιος ὁ Ῥωμαῖος, καὶ ὁ Ἀλεξανδρεὺς Διονύσιος, ὃ καὶ παράδο-
 10 ξον ἀκοῦσαι, ἐν τῇ δευτέρᾳ πρὸς τὸν ὁμώνυμον ἑαυτοῦ ἐπιστολῇ Περὶ ἐλέγχου καὶ ἀπολογίας οὕτω τὸν λόγον ἀνέπασσε. Γράψω δὲ ὑμῖν αὐτὰ τοῦ ἀνδρὸς τὰ ῥήματα. «Τούτοις, φησί, πᾶσιν ἀκολούθως καὶ ἡμεῖς, καὶ δὴ παρὰ τῶν πρὸ ἡμῶν πρεσβυτέρων τύπον καὶ κανόνα παρειληφότες, ἑμοφώνως αὐτοῖς προσευχα-
 15 ριστοῦντες· καὶ δὴ καὶ νῦν ὑμῖν ἐπιστέλλοντες καταπαύομεν. Τῷ δὲ Θεῷ Πατρὶ καὶ Υἱῷ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστῷ σὺν τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα καὶ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων, ἀμήν». Καὶ ταῦτα οὐκ ἂν τις εἴποι μεταγεγράφθαι. Οὐ γὰρ ἂν οὕτω διετείνατο, τύπον καὶ κανόνα παρειληφέναι λέγων,

---

387. Πρόκειται περὶ τοῦ ἐκ τεσσάρων βιβλίων συγκειμένου ἔργου τὸ ὁποῖον ἀπέστειλεν ὁ Ἀλεξανδρεὺς Διονύσιος, ὁ Μέγας, (+ 264)65) πρὸς τὸν ὁμώνυμόν του πατριάρχην Ῥώμης, διὰ τὴν ἀναιρέση τὰς ἐπὶ ἀρειανισμῶν κατ' αὐτοῦ κατηγορίας. Εἶναι ἡ γνωστὴ ἔρις τῶν δύο Διονυσίων. Τὸ ἔργον ἀπωλέσθη, ἀποσπάσματα δὲ αὐτοῦ διέσωσεν ὁ Μ. Ἀθανάσιος εἰς τὸ ὑπερασπιζόν τὴν ὀρθοδοξίαν τοῦ Διονυσίου ἔργον τοῦ «Περὶ Διονυσίου τοῦ ἐπισκόπου Ἀλεξανδρείας ὅτι καὶ αὐτὸς κατὰ τῆς ἀρειανῆς αἰρέσεως ἐφρόνει, ὡς ἡ ἐν Νικαίᾳ σύνοδος καὶ μάτην αὐτὸν συκοφαντοῦσιν οἱ Ἀρειομανῖται ὡς ὁμόδοξον ἑαυτῶν» (PG 25, 479-522· BEP 31, 202 ἔ.). Τὰ ἀναφερόμενα ἐπίσης ὑπὸ τοῦ Εὐσεβίου ἀποσπάσματα τοῦ Διονυσίου, ἐκ τοῦ πρώτου «τῶν Πρὸς Σαβέλλιον αὐτῷ γεγυμνασμένων» προέρχονται ἐκ τῆς Ἀπολογίας (Εὐαγγελικὴ Προπαρασκευὴ 7, 19).

ζητούσα μόνος μου ποῖος ἐκ τῶν παλαιῶν καὶ ἁγίων ἀνδρῶν ἐχρησιμοποίησεν αὐτάς τὰς ἐκφράσεις πού εἶναι τώρα σημεῖον ἀντιλογίας, εὗρηκα πολλούς, τῶν ὁποίων ἡ ἀξιοπιστία στηρίζεται καὶ εἰς τὴν ἀρχαιότητα, ὑπερέχουν δὲ εἰς τὴν ἀκρίβειαν τῆς γνώσεως τῶν συγχρόνων. Ἀπὸ αὐτοῦς ἄλλοι ἦνωσαν τὰ πρόσωπα εἰς τὴν δοξολογίαν μὲ τὴν πρόθεσιν, ἄλλοι δὲ μὲ τὸν σύνδεσμον. Δὲν ἔθεωρήθη ὅμως ὅτι πρᾶττουν κάτι διαφορετικὸν οἱ μὲν ἀπὸ τούς δὲ ὡς πρὸς τὴν ὀρθὴν ἔννοιαν τῆς εὐσεβείας.

72. Ὁ Εἰρηναῖος, ὁ Κλήμης ὁ Ρωμαῖος, ὁ Διονύσιος ὁ Ρωμαῖος, καὶ ὁ Ἀλεξανδρινὸς Διονύσιος, πρᾶγμα πού εἶναι παράξενον νὰ τὸ ἀκούσῃ κανεὶς, εἰς τὴν δευτέραν αὐτοῦ ἐπιστολὴν πρὸς τὸν ὁμώνυμόν του Περὶ ἐλέγχου καὶ ἀπολογίας³⁸⁷ τελειώνει ὡς ἑξῆς τὸν λόγον· θὰ σᾶς γράψω δὲ τὰ ἴδια τὰ λόγια τοῦ ἀνδρός. «Ἀκολουθοῦντες, λέγει, καὶ ἡμεῖς ὅλους αὐτούς, ἀφοῦ μάλιστα ἔχομεν λάβει ἀπὸ τούς πρὸ ἡμῶν πρεσβυτέρους τύπον καὶ κανόνα πίστεως, δοξολογοῦμεν ὁμοφώνως πρὸς αὐτούς, καὶ μάλιστα τώρα εἰς τὸ τέλος τῆς ἐπιστολῆς πρὸς ἑσᾶς. Τῷ δὲ Θεῷ Πατρὶ καὶ Υἱῷ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστῷ σὺν τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα καὶ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν»³⁸⁸. Καὶ ἄς μὴ νομίσῃ κανεὶς ὅτι τὰ ἔχομεν νοθεύσει· δὲν θὰ προέβαλλε τὸ ἐπιχείρημα ὅτι τὰ ἔλαβεν ὡς τύπον καὶ

Ἀντιθέτως πρὸς τὸν Ἀθανάσιον ὁ Βασίλειος δέχεται ὅτι ὁ Διονύσιος παρέσχε τὰ σπέρματα τῆς αἵρέσεως τῶν Ἀνομοίων. Συμφωνεῖ ὅμως πρὸς τὸν Ἀθανάσιον ὅτι ἡ σχετικὴ διδασκαλία του δὲν ὀφείλεται εἰς πονηρίαν γνώμης, ἀλλ' εἰς «τὸ σφόδρα βούλεσθαι ἀντιτείνειν τῷ Σαβελλίῳ» (Ἐπιστολὴ Θ' Μαξίμῳ Φιλοσόφῳ, PG 32, 268 ἐ.· ΕΠΕ 1, 376). Ἐν τῇ ἐπιθυμίᾳ του νὰ διασώσῃ τὴν ἐνότητα ἐν τῇ θεότητι ἐχρησιμοποίησεν ἐκφράσεις ὑποτιμώσας τὸν Υἱόν. Ἔτσι ἐξηγεῖται καὶ ἡ φράσις τοῦ Βασιλείου εἰς τὴν μεταφραζομένην ἐνταῦθα συνάφειαν «πρᾶγμα πού εἶναι παράξενον νὰ τὸ ἀκούσῃ κανεὶς», νὰ ἀκούσῃ δηλαδὴ κανεὶς ὅτι ὁ Διονύσιος ὀρθοδόξως ἀποδέχεται τὰ περὶ Υἱοῦ. Τὰ ἐνταῦθα παρατιθέμενα ἀποσπάσματα διέσωσεν ὁ Βασίλειος, ἐξεδόθησαν δὲ ὑπὸ Migne, PL, 5, 128.

388. Ἀπόσπασμα 16, PL 5, 128 B.

εἶπερ ἐν τῷ Πνεύματι εἰρηκῶς ἦν· ταύτης γὰρ τῆς φωνῆς ἡ
 χρῆσις πολλή. Ἐκεῖνο ἦν τὸ τῆς ἀπολογίας δεόμενον. Ὅς
 γε καὶ κατὰ μέσον που τῆς γραφῆς, οὕτως εἶρηκε πρὸς τοὺς
 Σαβελλιανούς· «Εἰ τῷ τρεῖς εἶναι τὰς ὑποστάσεις, μεμερισμέ-
 5 νας εἶναι λέγουσι, τρεῖς εἰσι κἂν μὴ θέλωσιν· ἢ τὴν θεῖαν Τριά-
 δα παντελῶς ἀνελέτωσαν». Καὶ πάλιν· «Θειοτάτη γὰρ, διὰ τοῦ-
 το, μετὰ τὴν μονάδα καὶ ἡ Τριάς». Ἐκεῖ καὶ ὁ Κλήμης ἀρχαϊκώ-
 τερον· «Ζῆ, φησὶν, ὁ Θεός, καὶ ὁ Κύριος Ἰησοῦς Χριστός, καὶ
 τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον». Εἰρηναῖος δέ, ὁ ἐγγὺς τῶν ἀποστόλων
 10 γενόμενος, πῶς ἐμνήσθη τοῦ Πνεύματος ἐν τῷ πρὸς τὰς αἰρέ-
 σεις λόγῳ, ἀκούσωμεν· «Τοὺς δὲ ἀχαλιναγωγήτους, φησί,
 καὶ καταφερομένους εἰς τὰς ἑαυτῶν ἐπιθυμίας, μηδεμίαν ἔχον-
 τας ἐπιθυμίαν θείου Πνεύματος, δικαίως ὁ ἀπόστολος σαρκι-
 κὸς καλεῖ». Καὶ ἐν ἄλλοις ὁ αὐτὸς φησιν· «Ἴνα μὴ ἄμοιροι
 15 θείου Πνεύματος γενόμενοι, ἀποτύχωμεν τῆς βασιλείας τῶν
 οὐρανῶν, ἐπεβόησεν ὁ ἀπόστολος, μὴ δύνασθαι τὴν σάρκα βα-
 σιλείαν οὐρανῶν κληρονομήσαι». Εἰ δέ τω καὶ ὁ Παλαιστινὸς
 Εὐσέβιος ἀξιόπιστος διὰ πολυπειρίαν, κἀκείνου τὰς αὐτὰς φω-
 νὰς ἐπιδεικνυμεν ἐν τοῖς Ἐπαπορήμασι περὶ τῆς τῶν ἀρχαίων
 20 πολυγαμίας. Λέγει γὰρ οὕτω παρορμῶν ἑαυτὸν ἐπὶ τὸν λόγον·
 «Τὸν τῶν προφητῶν ἅγιον Θεὸν φωταγωγὸν διὰ τοῦ Σωτή-
 ρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ σὺν ἁγίῳ Πνεύματι καλέσαντες».

73. Ἦδη δὲ καὶ Ὠριγένην ἐν πολλαῖς τῶν εἰς τοὺς ψαλμοὺς
 διαλέξεων εὔρομεν, σὺν τῷ ἁγίῳ Πνεύματι τὴν δόξαν ἀποδιδόν-

κανόνα, ἐὰν ἔλεγεν «ἐν τῷ Πνεύματι», διότι αὐτὴ ἡ ἔκφρασις ἦτο πολὺ συνηθισμένη. Τὸ «σὺν Πνεύματι» ἦτο ἐκεῖνο ποῦ ἐχρειάζετο κατοχύρωσιν. Ὁ ἴδιος εἰς τὸ μέσον περίπτου τοῦ συγγράμματος, λέγει τὰ ἐξῆς διὰ τοὺς Σαβελλιανούς: «ἂν ἰσχυρίζωνται ὅτι ἐπειδὴ αἱ ὑποστάσεις εἶναι τρεῖς, εἶναι διὰ τοῦτο διηρημένοι, εἶναι αὗται τρεῖς, ἔστω καὶ ἂν δὲν τὸ θέλουν· ἄλλως ἄς καταργήσουν καθ' ὀλοκληρίαν τὴν ἁγίαν Τριάδα»³⁹⁰. Καὶ εἰς ἄλλο σημεῖον: «διὰ τοῦτο μετὰ τὴν μονάδα εἶναι θειοτάτη ἡ Τριάς»³⁹¹. Καὶ ὁ Κλήμης δὲ κατὰ ἀρχαϊκώτερον τρόπον γράφει: «ζῆ ὁ Θεὸς καὶ ὁ Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον»³⁹¹. Ἐὰν ἀκούσωμεν δὲ πῶς μνημονεῦει τὸ Πνεῦμα καὶ ὁ Εἰρηναῖος ποῦ ἔζησεν ἐγγὺς πρὸς τοὺς ἀποστόλους εἰς τὸ ἐναντίον τῶν αἰρέσεων ἔργον. «Τοὺς ἀχαλιναγωγῆτους, λέγει, καὶ συρομένους κάτω ἀπὸ τὰς ἐπιθυμίας των, ποῦ καμμίαν ἐπιθυμίαν τοῦ θείου Πνεύματος δὲν ἔχουν, ὀρθῶς τοὺς ὀνομάζει σαρκικούς ὁ ἀπόστολος»³⁹². Καὶ εἰς ἄλλο σημεῖον ὁ ἴδιος λέγει: «ὁ ἀπόστολος εἶπεν ὅτι δὲν ἠμπορεῖ ἡ σὰρξ νὰ κληρονομήσῃ τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, διὰ νὰ μὴ ἀποξενωθῶμεν ἀπὸ τὸ Πνεῦμα καὶ χάσωμεν τὴν βασιλείαν»³⁹³. Ἐὰν δὲ καὶ ὁ Εὐσεβίος ὁ Παλαιστινός εἶναι κατὰ τοῦτο ἀξιόπιστος λόγῳ τῆς μεγάλης του πείρας, ἠμποροῦμεν νὰ ἐπιδείξωμεν ὅτι καὶ αὐτὸς ἔχει τὰς ἰδίας ἐκφράσεις εἰς τὸ ἔργον Ἐπαπορήματα περὶ τῆς τῶν ἀρχαίων πολυγαμίας. Λέγει δηλαδὴ τὰ ἐξῆς ἀρχόμενος τοῦ λόγου: «τὸν τῶν προφητῶν ἅγιον Θεὸν φωταγωγὸν διὰ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ σὺν ἁγίῳ Πνεύματι κατέσαντες»³⁹⁴.

73. Ἀκόμη δὲ καὶ εἰς τὸν Ὁριγένην εἰς πολλὰς ἀπὸ τὰς ὀμιλίας εἰς τοὺς Ψαλμοὺς εὐρήκαμεν νὰ δοξολογῆ «σὺν τῷ ἁγίῳ

390. Ἀπόσπασμα 15, PL 5, 128 B.

391. Ἐκδίδεται μετὰ τῶν ἀποσπασμάτων τοῦ Κλήμεντος Ρώμης ἐν Migne PG 1, 457 D. Ἐλλείπει ἑτέρα περὶ αὐτοῦ μαρτυρία.

392. Α' Κορ. 3, 3· Εἰρηναίου, Ἐλεγχος 5, 8, 2· PG 7, 1142.

393. Ἐλεγχος 5, 9, 3· PG 7, 11456 - 1146 A.

394. Πρόκειται περὶ ἀγνώστου ἄλλοθεν ἔργου τοῦ Εὐσεβίου Καισαρείας.

τα, ἄνδρα οὐδὲ πάντι υγιεῖς περὶ τοῦ Πνεύματος τὰς ὑπολή-
 φεις ἐν πᾶσιν ἔχοντα· πλὴν ἀλλὰ πολλαχοῦ καὶ αὐτὸς τῆς συνη-
 θείας τὸ ἰσχυρὸν δυσωποῦμενος, τὰς εὐσεβεῖς φωνὰς ἀφήκε περὶ
 τοῦ Πνεύματος. Ὅς γε, κατὰ τὸ ἕκτον οἶμαι τῶν εἰς τὸ κατὰ
 5 Ἰωάννην Εὐαγγέλιον Ἐξηγητικῶν, καὶ προσκνητὸν αὐτὸ φα-
 νερώς ἀπεφῆρατο, οὕτωςι γράφων κατὰ λέξιν· «Ὅτι τὸ τοῦ
 ὕδατος λουτρὸν σύμβολον τυγχάνει καθαρσίου ψυχῆς, πάντα
 ῥύπον τὸν ἀπὸ κακίας ἀποπλυνομένης· οὐδὲν δὲ ἦττον καὶ καθ'
 ἑαυτὸ τῷ ἐμπαρέχοντι ἑαυτὸν τῇ θεότητι τῆς προσκνητῆς
 10 Τριάδος, διὰ τῆς δυνάμεως τῶν ἐπικλήσεων, χαρισμάτων ἀρχὴν
 ἔχει καὶ πηγὴν». Καὶ πάλιν ἐν τοῖς εἰς τὴν πρὸς Ῥωμαίους
 ἐπιστολὴν Ἐξηγητικοῖς· «Αἱ ἱεραὶ, φησί, δυνάμεις χωρητικαὶ
 τοῦ Μονογενοῦς καὶ τῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος θεότητος». Οὕτως,
 οἶμαι, τὸ τῆς παραδόσεως ἰσχυρὸν ἐνήγε πολλάκις
 15 τοὺς ἄνδρας καὶ τοῖς οἰκείοις αὐτῶν δόγμασιν ἀντιλέγειν. Ἄλλ'
 οὐδὲ Ἀφρικανὸν τὸν ἱστοριογράφον τὸ τοιοῦτον εἶδος τῆς δοξο-
 λογίας παρέλαθε. Φαίνεται γὰρ ἐν τῷ πέμπτῳ τῆς τῶν χρόνων
 Ἐπιτομῆς, οὕτω καὶ αὐτὸς λέγων· «Ἡμεῖς, γὰρ οἱ κἀκείνων
 τῶν δημάτων τὸ μέτρον ἐπιστάμενοι, καὶ τῆς πίστεως οὐκ ἀ-
 20 γνοοῦντες τὴν χάριν, εὐχαριστοῦμεν τῷ παρασχομένῳ τοῖς
 ἰδίῳ ἡμῖν Πατρὶ τὸν τῶν ὄλων Σωτῆρα καὶ Κύριον ἡμῶν Ἰη-
 σοῦν Χριστόν, ᾧ ἡ δόξα, μεγαλωσύνη σὺν ἁγίῳ Πνεύματι εἰς
 τοὺς αἰῶνας». Τὰ μὲν οὖν ἄλλα τυχὸν καὶ ἀπιστηθῆναι δύνα-
 ται, ἢ καὶ μεταγραφέντα δυσφώρατον ἔχειν τὴν κακουργίαν,
 25 ἐν μιᾷ συλλαβῇ τῆς διαφορᾶς ὑπαρχούσης, ἃ δὲ διὰ μακροτέ-
 ρας τῆς λέξεως παρεθέμεθα καὶ τὴν ἐπιβουλήν διαφεῦγει καὶ
 τὴν μαρτυρίαν ἀπ' αὐτῶν τῶν συγγραμμάτων εὐαπόδεικτον

395. PG 14, 949 A, ὑποσ. 83.

396. Εἰς τὴν πρὸς Ῥωμαίους 6, 17· PG 14, 257 A.

Πνεύματι», μολονότι δὲν ἔχει καθ' ὅλα ὑγιεῖς ἀπόψεις περὶ τοῦ Πνεύματος· εἰς πολλὰ ὅμως σημεῖα καὶ αὐτὸς ἀπὸ δισταγμὸν ἐνώπιον τῆς δυνάμεως τῆς συνηθείας ἐξεφράσθη εὐσεβῶς περὶ τοῦ Πνεύματος. Αὐτὸς λοιπόν, εἰς τὸ ἕκτον βιβλίον, νομίζω, τῶν Ἐξηγητικῶν εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιον, σαφῶς λέγει ὅτι πρέπει καὶ νὰ προσκυνῆται τὸ Πνεῦμα, γράφων ἐπὶ λέξει τὰ ἑξῆς· «ὅτι τὸ εἰς τὸ ὕδωρ βάπτισμα συμβολίζει τὸ καθάρισμα τῆς ψυχῆς, ἡ ὁποία καθαρίζεται ἀπὸ κάθε ρύπον κακίας· ἐξ ἴσου πρὸς αὐτὸ ὅμως γίνεται ἡ ἀρχὴ καὶ ἡ πηγὴ τῶν χαρισμάτων δι' αὐτὸν ὁ ὁποῖος ἀναγνωρίζει μὲ τὴν ἐπίκλησιν τὴν θεότητα τῆς προσκυνητῆς Τριάδος»³⁹⁵. Ἐπίσης εἰς τὰ Ἐξηγητικά εἰς τὴν πρὸς Ῥωμαίους ἐπιστολὴν λέγει· «αἱ ἱεραὶ δυνάμεις κατανοοῦν τὸν Μονογενῆ καὶ τὴν θεότητα τοῦ ἁγίου Πνεύματος»³⁹⁶. Ἔτσι ἡ δύναμις τῆς παραδόσεως, κατὰ τὴν γνώμην μου, ὡδηγοῦσε πολλὰς φορές ὠρισμένους νὰ ἀντιτίθενται καὶ εἰς τὴν ἰδικὴν των διδασκαλίαν. Οὔτε εἰς τὸν Ἀφρικανὸν ἐπίσης, τὸν ἱστοριογράφον, εἶναι ἄγνωστος αὐτὸς ὁ τρόπος τῆς δοξολογίας. Εἰς τὸ πέμπτον βιβλίον τῆς Ἐπιτομῆς τῶν χρόνων λέγει καὶ αὐτὸς τὰ ἑξῆς· «ἐμεῖς ποὺ γνωρίζομεν τὴν σπουδαιότητα ἐκείνων τῶν λόγων καὶ τὴν χάριν τῆς πίστεως εὐχαριστοῦμεν τὸν Πατέρα ποὺ ἐχάρισεν εἰς ἡμᾶς τοὺς ἰδίους τὸν Σωτῆρα τῶν ὅλων καὶ Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν εἰς τὸν ὁποῖον ἀνήκει ἡ δόξα καὶ τὸ μεγαλεῖον ἅσυν ἁγίῳ Πνεύματι» εἰς τοὺς αἰῶνας»³⁹⁷. Τὰ μὲν ἄλλα λοιπὸν ἤμπορεῖ νὰ μὴ γίνουιν πιστευτά, ἢ καὶ ἂν νοθευθοῦν δὲν γίνεται εὐκόλῃ ἀντιληπτὴ ἡ νοθεῖα, διότι ἡ διαφορὰ ἔγκειται εἰς μίαν μόνον συλλαβὴν· αὐτὰ ὅμως ποὺ παρεθέσαμεν ἐν ἐκτάσει καὶ τὸν κίνδυνον τῆς νοθείας ἀποφεύγομεν, καὶ ἀπὸ τὰ ἴδια τὰ συγγράμματα ἐξάγεται εὐκόλῃ τὸ νόημά των. Αὐτὸ δὲ ποὺ θὰ ἦτο εἰς ἄλλην

397. Ὁ Ἰούλιος Ἀφρικανὸς ἦτο θεολόγος τοῦ γ' αἰῶνος. Ἐκ τῆς εἰς πέντε βιβλία συγγραφείσης Χρονογραφίας του σώζονται μόνον ἀποσπάσματα, ἐν τῶν ὁποίων καὶ τὸ διασωζόμενον ἐνταῦθα ὑπὸ τοῦ Βασιλείου. Τοῦτο ἐκδίδεται καὶ εἰς PG 10, 93 A.

ἔχει. Ὁ δὲ ἄλλως μὲν ἴσως μικροπρεπὲς ἦν εἰς μέσον ἄγεσθαι, τῷ δὲ καινοτομίαν ἐγκαλουμένῳ ἀναγκαῖον εἰς μαρτυρίαν διὰ τοῦ χρόνου τὴν ἀρχαιότητα, τοῦτο δὴ καὶ προσθήσω. Ἔδοξε τοῖς πατράσιν ἡμῶν μὴ σιωπῆ τὴν χάριν τοῦ ἔσπερινοῦ φωτός 5 δέχεσθαι, ἀλλ' ἐθθὺς φανέντος εὐχαριστεῖν. Καὶ ὅστις μὲν ὁ πατήρ τῶν ῥημάτων ἐκείνων τῆς ἐπιλυχνίου εὐχαριστίας, εἰπεῖν οὐκ ἔχομεν· ὁ μόντοι λαὸς ἀρχαίαν ἀφήσει τὴν φωνήν, καὶ οὐδενὶ πώποτε ἀσεβεῖν ἐνομίσθησαν οἱ λέγοντες· «Αἰνοῦμεν Πατέρα, καὶ Υἱόν, καὶ ἅγιον Πνεῦμα Θεοῦ». Εἰ δέ τις καὶ 10 τὸν ὕμνον Ἀθηνογένους ἔγνω, ὃν ὥσπερ τι ἀλεξιτήριον τοῖς συνοῦσιν αὐτῷ καταλέλοιπεν, δομῶν ἤδη πρὸς τὴν διὰ πυρὸς τελείωσιν, οἶδε καὶ τὴν τῶν μαρτύρων γνώμην ὅπως εἶχον περὶ τοῦ Πνεύματος. Καὶ ταῦτα μὲν εἰς τοσοῦτον.

74. Γρηγόριον δὲ τὸν μέγαν, καὶ τὰς ἐκείνου φωνὰς ποῦ θήσο- 15 μεν; ἄρ' οὐχὶ μετὰ τῶν ἀποστόλων καὶ προφητῶν; ἄνδρα τῷ αὐτῷ Πνεύματι ἐκείνοις περιπατήσαντα, καὶ τοῖς τῶν ἁγίων ἴχνησι διὰ παντός τοῦ βίου στοιχήσαντα, καὶ τῆς εὐαγγελικῆς πολιτείας τὸ ἀκριβὲς διὰ πάσης αὐτοῦ τῆς ζωῆς κατορθώσαντα. Ἐγὼ μὲν τοῦτό φημι, ἧ ἀδικήσομεν τὴν ἀλήθειαν, μὴ τοῖς 20 ᾠκειωμένοις Θεῷ τὴν ψυχὴν ἐκείνην συναριθμοῦντες, οἷόν τινα λαμπτήρα περιφανῆ μέγαν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ διαλάμψαντα· ὃς φοβερόν μὲν εἶχεν ἐκ τῆς τοῦ Πνεύματος συνεργίας

398. Πρόκειται περὶ τῆς γνωστῆς ἐπιλυχνίου εὐχαριστίας «Φῶς Ἰλαρόν», ποῦ ψάλλεται κατὰ τὴν ἀκολουθίαν τοῦ Ἐσπερινοῦ. Ἀπαιτεῖται ἔρευνα τῶν λειτουργικῶν χειρογράφων πρὸς ἐξακριβώσιν τοῦ ποῖα γραφὴ εἶναι ἀρχαιότερα, «ἅγιον Πνεῦμα Θεοῦ» ὡς παραδίδει ὁ Βασίλειος, ἢ «ἅγιον Πνεῦμα, Θεόν» ὡς ἔχομεν εἰς τὰς ἐντύπους λειτουργικὰς ἐκδόσεις.

399. Ὁ Ἀθηνογένης, ἐμαρτύρησεν ἐπὶ Διοκλητιανοῦ, ἡ δὲ μνήμη του εορτάζεται τὴν 16ην Ἰουλίου. Πορευόμενος εἰς τὸ διὰ πυρὸς μαρτύριον

περίπτωσιν μικροπρεπές νά τὸ ἀναφέρω, θὰ τὸ προσθέσω τώρα, διότι λόγῳ τῆς ἀρχαιότητος εἶναι ἀναγκαῖον δι' αὐτὸν ποῦ μᾶς κατηγορεῖ ὡς καινοτόμους. Ἐφάνη καλὸν εἰς τοὺς πατέρας μας νά μὴ δέχωνται σιωπηλῶς τὴν χάριν τοῦ ἔσπερινου φωτός, ἀλλὰ μόλις ἐμφανισθῆ νά εὐχαριστοῦν. Καὶ ποῖος μὲν εἶναι ὁ πατήρ τῶν λόγων τῆς ἐπιλυχνίου εὐχαριστίας δὲν γνωρίζομεν· ὁ λαὸς ὁμως λέγει τὸν ἀρχαῖον αὐτὸν ὕμνον καὶ ἀπὸ κανένα ποτὲ δὲν ἐθεωρήθησαν ὡς ἀσεβεῖς αὐτοὶ ποῦ λέγουν· «αἰνοῦμεν Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ ἅγιον Πνεῦμα Θεοῦ»³⁹⁸. Ὅποιος γνωρίζει δὲ καὶ τὸν ὕμνον τοῦ Ἀθηνογένους³⁹⁹, τὸν ὁποῖον ἄφησεν εἰς τοὺς μαθητὰς του σὰν ἀποχαιρετισμὸν, ἐνῶ ἤδη ἔσπευδεν εἰς τὸ διὰ πυρᾶς μαρτύριον, γνωρίζει καὶ τῶν μαρτύρων τὴν γνώμην, τί ἐπίστευον περὶ τοῦ Πνεύματος. Ἀρκετὰ ὁμως εἶναι αὐτά.

74. Ποῦ δὲ νά τοποθετήσωμεν Γρηγόριον τὸν μέγαν⁴⁰⁰ καὶ τοὺς λόγους του; Ὁχι μαζὺ μὲ τοὺς ἀποστόλους καὶ τοὺς προφήτας; Πρόκειται περὶ ἀνδρὸς ὁ ὁποῖος ἐπολιτεύθη κατὰ τὸ αὐτὸ πρὸς ἐκείνους πνεῦμα καὶ ἠκολούθησε τὰ ἴχνη τῶν ἀγίων καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τοῦ βίου του, καὶ ἐφήρμοσε καθ' ὅλην αὐτοῦ τὴν ζωὴν μὲ ἀκρίβειαν τὴν εὐαγγελικὴν ἠθικὴν. Ἐγὼ νομίζω ὅτι πράγματι θὰ ἀδικήσωμεν τὴν ἀλήθειαν, ἐὰν δὲν τὸν συγκαταλέξωμεν μεταξὺ τῶν εὕρισκομένων πλησίον τοῦ Θεοῦ, αὐτὸν ποῦ ὡς λαμπτήρ περιφανῆς διέλαμψεν ἐντὸς τῆς Ἐκκλησίας. Κατεῖχε φοβερὰν δύναμιν ἐναντίον τῶν δαιμόνων λόγῳ τῆς συνεργίας τοῦ ἀγίου Πνεύματος, εἶχε δὲ τέτοιο

ἔφαλλεν ὕμνον, ὅστις ἀνεφέρετο καὶ εἰς τὸ ἅγιον Πνεῦμα κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Βασιλείου. Ὁ ὕμνος οὗτος δὲν διεσώθη, ἐξ ἐσφαλμένης δὲ ἐρμηνείας τῶν λεγομένων ἐνταῦθα ὑπὸ τοῦ Βασιλείου ἢ ἐπιλύχνιος εὐχαριστία «Φῶς Ἰλαρόν» ἀπέδότη ὑπὸ τινῶν εἰς τὸν Ἀθηνογένην. Σαφῶς ὁμως ὁ Βασίλειος παρατηρεῖ ὅτι ἀγνοοῦμεν τὸν πατέρα αὐτοῦ τοῦ ἀρχαίου ὕμνου.

400. Πρόκειται περὶ τοῦ ἀγίου Γρηγορίου Νεοκαισαρείας τοῦ Θαυματουργοῦ (213 - 270). Οὗτος παρηκολούθησε τὰς παραδόσεις τοῦ Ὠριγέ- νους εἰς τὴν Καισάρειαν τῆς Παλαιστίνης, τὴν σκέψιν δὲ αὐτοῦ μετέφερε καὶ εἰς τὴν πατρίδα του, ἐπιδράσας μεγάλως ἐπὶ τῶν Καππαδοκῶν Πατέρων.

κατὰ δαιμόνων τὸ κράτος, τσαύτην δὲ ἔλαβε τοῦ λόγου τὴν
 χάριν εἰς ὑπακοὴν πίστεως ἐν τοῖς ἔθνεσιν, ὥστε ἑπτακαίδεκα
 μόνους Χριστιανούς παραλαβὼν, ὄλον τὸν λαὸν τὸν τε ἄστικὸν
 καὶ τὸν χωρητικὸν διὰ τῆς ἐπιγνώσεως προσήγαγε τῷ Θεῷ.
 5 Ἐκεῖνος καὶ ποταμῶν ρεῖθρα μετέστησεν, ἐπιτάξας αὐτοῖς
 ἐν τῷ ὀνόματι τῷ μεγάλῳ τοῦ Χριστοῦ, καὶ λίμνην ἐξήρανεν
 ὑπόθεσιν πολέμου φέρουσαν ἀδελφοῖς πλεονέκταις. Αἱ δὲ τῶν
 μελλόντων προαγορευθεῖσαι τοιαῦται, ὡς μηδὲν τῶν ἄλλων ἀπο-
 δεῖν προφητῶν. Καὶ ὅλως μακρὸν ἂν εἴη τοῦ ἀνδρὸς διηγεῖσθαι
 10 τὰ θαῦματα, ὃς τῇ ὑπερβολῇ τῶν ἐν αὐτῷ χαρισμάτων, τῶν
 ἐνεργουμένων ὑπὸ τοῦ Πνεύματος ἐν πάσῃ δυνάμει καὶ ση-
 μείοις καὶ τέρασι, δεῦτερος Μωυσῆς παρ' αὐτῶν τῶν ἐχθρῶν
 τῆς ἀληθείας ἀνηγορευέτο. Οὕτως αὐτῷ ἐν παντὶ λόγῳ καὶ ἔρ-
 γῳ τῶν ἐπιτελουμένων διὰ τῆς χάριτος οἷόν τι φῶς ἐπέλαμπε,
 15 μῆνυμα τῆς οὐρανοῦ δυνάμεως, τῆς ἐκ τοῦ ἀφανοῦς παρεπο-
 μένης αὐτῷ. Τούτου μέγα ἔτι καὶ νῦν τοῖς ἐγχωρίοις τὸ θαῦμα,
 καὶ νεαρὰ καὶ αἰεὶ πρόσφατος ἡ μνήμη ταῖς Ἐκκλησίαις ἐνίδρω-
 ται, οὐδενὶ χρόνῳ ἀμαυρουμένη. Οὐκοῦν οὐ προᾶξιν τινα, οὐ
 λόγον, οὐ τύπον τινὰ μυστικόν, παρ' ὃν ἐκεῖνος κατέλιπε, τῇ
 20 Ἐκκλησίᾳ προσέθηκαν. Ταύτη τοι καὶ πολλὰ τῶν παρ' αὐτοῖς
 τελουμένων ἑλλειπῶς ἔχειν δοκεῖ, διὰ τὸ τῆς καταστάσεως
 ἀρχαιότροπον. Οὐδὲν γὰρ ἠνέσχοντο οἱ κατὰ διαδοχὴν τὰς Ἐκ-
 κλησίας οἰκονομήσαντες τῶν μετ' ἐκεῖνον ἐφευρεθέντων παρα-
 δέξασθαι εἰς προσθήκην. Ἐν τοίνυν τῶν Γρηγορίου καὶ ὁ νῦν
 25 ἀντιλεγόμενος τρόπος τῆς δοξολογίας ἐστίν, ἐκ τῆς ἐκεῖνοι
 παραδόσεως τῇ Ἐκκλησίᾳ πεφυλαγμένος. Καὶ οὐ πολὺς ὁ πόνος
 μικρὸν κινηθέντι τὴν ἐπὶ τούτοις πληροφορίαν λαβεῖν. Ταύτην
 καὶ Φιρμιλιανῷ τῷ ἡμετέρῳ μαρτυροῦσι τὴν πίστιν οἱ λόγοι
 οὓς καταλέλοιπε. Καὶ Μελέτιον τὸν πάνυ ἐπὶ ταύτης εἶναι τῆς

401. Ὁ Φιρμιλιανὸς διετέλεσεν ἀπὸ τοῦ 230 ἐπίσκοπος τῆς Καισαρείας
 ἐν Καππαδοκίᾳ, ἀπέθανε δὲ περὶ τὸ 268. Ἦτο μαθητὴς καὶ προστάτης τοῦ
 Ὠριγένους. Ἐκ τῶν ἔργων τὰ ὁποῖα κατέλιπε, συμφώνως πρὸς τὴν ἐνταῦ-
 θα μαρτυρίαν τοῦ Βασιλείου, σώζεται μόνον μία Ἐπιστολὴ πρὸς τὸν Κυ-
 πριανὸν Καρχηδόνος, PL 3, 1357.

χάρισμα λόγου εἰς τὸ νὰ προσελκύῃ τὰ ἔθνη εἰς τὴν πίστιν, ὥστε, ἐνῶ εὐρήκε μόνον δεκαεπτὰ Χριστιανούς, ὠδήγησεν εἰς τὸν Θεὸν συνειδητῶς ὅλον τὸν πληθυσμὸν καὶ τῆς πόλεως καὶ τῆς ὑπαίθρου. Ἦλλαξεν ἀκόμη καὶ τὸν ροῦν ποταμῶν μετὰ τὸ νὰ τοὺς διατάξῃ ἐν τῷ μεγάλῳ ὀνόματι τοῦ Χριστοῦ, καὶ ἀπεξήρανε λίμνην, ἣ ὅποια ἦτο ἀφορμὴ φιλονικιῶν μεταξὺ πλεονεκτῶν ἀδελφῶν. Αἱ προφητεῖαι του δὲ διὰ τὰ μέλλοντα εἶναι τοιαῦται, ὥστε νὰ μὴ ὑστεροῦν τῶν ἄλλων προφητῶν. Καὶ θὰ ἔπαιρνε πολὺ μῆκος ὁ λόγος, ἂν διηγούμην τὰ θαύματα τοῦ ἀνδρός, ὁ ὁποῖος λόγῳ τοῦ μεγάλου τῶν χαρισμάτων του, τὰ ὅποια τὸ ἅγιον Πνεῦμα ἐπραγματοποιεῖ μετὰ κάθε δύναμιν καὶ σημεῖα καὶ θαύματα, ἀνεκηρύσσετο ὡς δεῦτερος Μωυσῆς ἀπὸ τοὺς ἴδιους τοὺς ἐχθροὺς τῆς Ἐκκλησίας. Ἔτσι εἰς κάθε λόγον καὶ ἔργον του ποῦ ἐπετελεῖτο διὰ τῆς χάριτος σὰν νὰ ἔλαμπε κάποιο φῶς, τὸ ὁποῖον διεμήνυε τὴν θείαν δύναμιν ποῦ ἀόρατα τὸν ἀκολουθοῦσεν. Αὐτὸν τὸν θαυμάζουν ἀκόμη καὶ τώρα οἱ ἐντόπιοι, καὶ ἡ μνήμη του ἔχει θεμελιωθῆ εἰς τὰς Ἐκκλησίας ζωντανὴ πάντοτε καὶ πρόσφατος, χωρὶς νὰ μουντζουρώνεται ἀπὸ τὸν χρόνον. Καμίαν πρᾶξις λοιπόν, κανένα λόγον, κανένα μυστικὸν τύπον, ἐκτὸς ἀπὸ αὐτὰ ποῦ ἐκεῖνος ἄφησε, δὲν προσέθεσαν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν. Δι' αὐτὸν τὸν λόγον καὶ πολλὰ ἀπὸ ὅσα αὐτοὶ ἐπιτελοῦν φαίνονται ὡς ἔλλιπῆ, διότι γίνονται κατὰ τρόπον ἀρμόζοντα εἰς ἀρχαιοτέραν κατάστασιν. Οἱ διάδοχοί του δηλαδὴ εἰς τὴν διοίκησιν τῆς Ἐκκλησίας δὲν ἐδέχθησαν νὰ προσθέσουν τίποτε ἀπ' ὅσα μεταγενεστέρως ἐφευρέθησαν. Ἐνα λοιπόν ἀπὸ αὐτὰ ποῦ ἄφησεν ὁ Γρηγόριος εἶναι καὶ ὁ ἀντιλεγόμενος τώρα τρόπος τῆς δοξολογίας, ὁ ὁποῖος διετηρήθη εἰς τὴν Ἐκκλησίαν ἀπὸ τὴν παράδοσιν ἐκείνου. Καὶ δὲν χρειάζεται πολὺς κόπος νὰ μετακινηθῆ κανεὶς καὶ νὰ πληροφορηθῆ περὶ αὐτῶν. Αὐτὴν τὴν πίστιν τὴν μαρτυροῦν καὶ οἱ λόγοι ποῦ ἄφησεν ὁ ἰδικὸς μας Φιρμιλιανὸς ⁴⁰¹. Καὶ ὁ πολὺς Μελέτιος ⁴⁰², λέγουν αὐτοὶ ποῦ τὸν συνανέ-

402. Κυρίαρχοῦσα μορφή εἰς τὰς ἀρειανικὰς ἐριδας τοῦ δ' αἰῶνος ἦτο

γνώμης οἱ συγγεγονότες φασί· καὶ τί δεῖ τὰ παλαιὰ λέγειν; ἀλλὰ νῦν ἐπὶ τῆς ἐφάσ οὐχ ἐνὶ μάλιστα τούτῳ τοὺς εὐσεβοῦν-
 τας γνωρίζουσιν, οἷόν τιμι σημείῳ τῇ φωνῇ ταύτῃ φιλοκρινούν-
 τες; Ὡς δὲ ἐγὼ τινος τῶν ἐκ Μεσοποταμίας ἤκουσα, ἀνδρὸς
 5 καὶ τῆς γλώσσης ἐμπείρως ἔχοντος, καὶ ἀδιαστρόφου τὴν γνώ-
 μην, οὐδὲ δυνατόν ἐτέρως εἰπεῖν τῇ ἐγχωρίῳ φωνῇ, κἂν ἐθέ-
 λωσιν, ἀλλὰ διὰ τῆς 'καί' συλλαβῆς, μᾶλλον δὲ τῶν ἰσοδυνα-
 μουσῶν αὐτῇ φωνῶν, κατὰ τι ἰδίωμα πάτριον, ἀνάγκην αὐτοῖς
 εἶναι τὴν δοξολογίαν προφέρειν. Καὶ Καππαδόκαι δὲ οὕτω λέ-
 10 γομεν ἐγχωρίως, ἔτι τότε ἐν τῇ τῶν γλωσσῶν διαιρέσει τὸ ἐκ
 τῆς λέξεως χρήσιμον προβλεψαμένον τοῦ Πνεύματος. Τί δὲ
 ἢ δύσις ἅπασα, μικροῦ δεῖν, ἀπὸ τοῦ Ἰλλυρικοῦ μέχρι τῶν ὄρων
 τῆς καθ' ἡμᾶς οἰκουμένης; οὐχὶ τὴν φωνὴν ταύτην πρεσβεύει;

75. Πῶς οὖν καινοτόμος ἐγὼ, καὶ νεωτέρων ῥημάτων δημιουργ-
 15 γός, ἔθνη ὅλα καὶ πόλεις, καὶ ἔθος πάσης μνήμης ἀνθρωπίνης
 πρεσβύτερον, καὶ ἄνδρας στύλους τῆς Ἐκκλησίας, ἐν πάσῃ

ὁ Μελέτιος ἐπίσκοπος Ἀντιοχείας (361 - 381) ἐκτιμώμενος μεγάλως ὑπὸ τοῦ Βασιλείου, ὅστις ἀπέστειλε πρὸς αὐτὸν πλειάδα ἐπιστολῶν (βλ. σχετικὴν εἰσαγωγὴν ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ Π. Κ. Χρήστου εἰς 1ον τόμον παρούσης ἐκδόσεως, σ. 310 ἔ.). Ἀσχέτως ὁμοῦ πρὸς τὴν ἐκτίμησιν τοῦ Βασιλείου, παραμένει προβληματικὸν τὸ ἐὰν ἐνταῦθα ἐνοῆ τὸν ἐν λόγῳ Μελέτιον ὁ Βασίλειος, ὡς γίνεται δεκτὸν ὑπ' ἄλλων, (βλ. Sources Chrétiennes, τόμ. 17, σ. 252, σημ. 3) ἢ ἐτέραν ὁμώνυμον προσωπικότητα, διὰ τοὺς ἐξῆς λόγους: α) Ἀρχόμενος τῆς ἀναδρομῆς εἰς τοὺς προηγηθέντας πατέρας καὶ συγγραφεῖς ὁ Βασίλειος λέγει (παράγρ. 71 τέλος, σ. 476) ὅτι ἀνεζήτησε εἰς τοὺς παλαιούς καὶ μακαρίους ἄνδρας σχετικὰς μαρτυρίας καὶ εὔρε πολλούς «καὶ τῇ ἀρχαιότητι τὸ ἀξιόπιστον ἔχοντας καὶ τῇ τῆς γνώσεως ἀκριβεῖα οὐ κατὰ τοὺς νῦν ὄντας». Διακρίνει ἐπομένως αὐτοὺς ἐκ τῶν συγχρόνων του. Ὁ Μελέτιος Ἀντιοχείας ὁμοῦ ἦτο σύγχρονος τοῦ Βασιλείου καὶ μάλιστα ἐπέζησεν αὐτοῦ (378 ὁ Βασίλειος, 381 ὁ Μελέτιος). β) Περαιτῶν ἐπίσης τὴν ἀναφορὰν εἰς τοὺς παλαιούς, εἰς ἣν τελευταῖον ἐμπεριέλαβε καὶ τὸν Μελέτιον, λέγει «Καὶ τί δεῖ τὰ παλαιὰ λέγειν» (παρ. 74, σ. 486). γ) Ἡ ὀρθοδοξία τοῦ Μελετιίου ἠμφεσβητεῖτο ὑπὸ πολλῶν, καὶ ἡ ἀναφορὰ εἰς ζῶσαν

στράφησαν, ὅτι εἶχε τὴν ἴδιαν γνώμην. Διατί ὅμως νά ἀναφέρωμαι εἰς τὰ παλαιά; Μήπως ἀκόμη καὶ τώρα εἰς τὴν Ἄνατολὴν μὲ αὐτὸ καὶ μόνο δὲν ἀναγνωρίζουν τοὺς εὐσεβεῖς, χρησιμοποιοῦντες αὐτὴν τὴν ἔκφρασιν ὡς κριτήριον τῆς ἀληθείας; Ὅπως δὲ ἐπληροφορήθην ἀπὸ κάποιον καταγόμενον ἀπὸ τὴν Μεσοποταμίαν, ὃ ὁποῖος εἶναι καὶ καλὸς γνώστης τῆς γλώσσης καὶ εἰλικρινῆς εἰς τὴν σκέψιν, δὲν εἶναι δυνατὸν νά εἴπουν τὴν δοξολογίαν κατ' ἄλλον τρόπον εἰς τὴν γλῶσσαν τοῦ τόπου, ἀκόμη καὶ ἂν θέλουν, ἀλλὰ εἶναι ἀναγκασμένοι νά ἐκφωνοῦν τὴν δοξολογίαν διὰ τῆς συλλαβῆς «καί», ἢ μᾶλλον διὰ ὁμοσημάτων πρὸς αὐτὴν ἐκφράσεων, συμφώνως πρὸς παλαιὰν συνήθειάν των. Ἀκόμη καὶ ἡμεῖς οἱ Καππαδόκαι εἰς τὴν ἐγχώριον γλῶσσαν ἔτσι τὸ λέγομεν, διότι προέβλεψε τὸ Πνεῦμα, ἀκόμη τότε πού ἐγένετο ἡ διαίρεσις τῶν γλωσσῶν, τὴν χρησιμότητα τῆς λέξεως. Ὁλόκληρος δὲ σχεδὸν ἡ Δύσις ἀπὸ τοῦ Ἰλλυρικοῦ⁴⁰³ μέχρι τῶν συνόρων τῆς αὐτοκρατορίας ἀποδέχεται αὐτὴν τὴν ἔκφρασιν.

75. Πῶς λοιπὸν εἶμαι νεωτεριστῆς ἐγώ, καὶ ἐφευρέτης νέων ἐκφράσεων, ἀφοῦ παρουσιάζω ὡς ἀρχηγούς καὶ προστάτας τῆς ἐκφράσεως ὀλόκληρα ἔθνη καὶ πόλεις, καὶ συνήθειαν ἀρχαιότεραν κάθε ἀνθρωπίνης μνήμης, καὶ ἄνδρας στυλοβάτας τῆς

ἔτι καὶ ἀμφισβητουμένην προσωπικότητα θὰ προεκάλει ἀντιδράσεις καὶ θὰ ἐδυσχέρανε τὴν διαλλαγὴν, ἣν ἐπεδίωκεν ὁ Βασίλειος. Ὁ Κοντογόνης δέχεται ὅτι πρόκειται περὶ ἐνὸς ἐπισκόπου τοῦ Πόντου (Φιλολογ. καὶ Κριτ. Ἱστορία 2, 391).

403. Ἰλλυρία ἐκαλεῖτο ἡ χώρα ἢ καταλαμβάνουσα τὸν χῶρον τῆς σημερινῆς βαλκανικῆς Χερσονήσου. Κατὰ τὸν χωρισμὸν τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους εἰς ἀνατολικὸν καὶ δυτικὸν ἐχωρίσθη καὶ ἡ Ἰλλυρία εἰς τὸ ἀνατολικὸν Ἰλλυρικόν, τὸ ὁποῖον περιελάμβανε τὴν Μακεδονίαν, τὴν Ἡπειρον, τὴν Ν. Ἑλλάδα καὶ τὴν Κρήτην καὶ εἰς τὸ δυτικὸν Ἰλλυρικόν, τὸ ὁποῖον περιελάμβανε τὰς παρὰ τὸν Δούναβιν χώρας, τὴν Δαλματίαν καὶ Παννονίαν. Ἀπὸ τοῦ Μ. Κων)νου τὸ ὄνομα Ἰλλυρικὸν περιωρίσθη εἰς τὸ δυτικὸν τμήμα τῆς βαλκανικῆς Χερσονήσου, ἐνῶ τὸ ἀνατολικὸν ἐκαλεῖτο Θράκη. Ἐκκλησιαστικῶς τὸ Ἰλλυρικὸν ὑπήγετο ὑπὸ τὸν Ρώμης, ἕως οὗ τοῦ 731 ὑπὸ Λέοντος τοῦ Ἰσαύρου ἀπεσπάσθη καὶ προσηρτήθη εἰς τὸν Κων)πόλεως.

γνώσει καὶ δυνάμει Πνεύματος διαπρεπεῖς, ἀρχηγὸς καὶ προστάτας τῆς φωνῆς παρεχόμενος; Ἐπὶ τούτοις τὸ πολεμικὸν τοῦτο καθ' ἡμῶν συγκεκίνηται στίφος. Πᾶσα δὲ πόλις καὶ κώμη καὶ ἐσχατιαὶ πᾶσαι πλήρεις τῶν ἡμετέρων διαβολῶν.

5 Λυπηρὰ μὲν οὖν ταῦτα καὶ ὀδυνηρὰ ταῖς καρδίαις τῶν ζητούντων τὴν εἰρήνην· ἀλλ' ἐπειδὴ μεγάλοι τῆς ὑπομονῆς οἱ μισθοὶ τῶν ὑπὲρ τῆς πίστεως παθημάτων εἰσὶ, πρὸς τούτοις καὶ ξίφος στιλβούσθω καὶ πέλεκυς ἀκονάσθω καὶ πῦρ καιέσθω τοῦ βαβυλωνίου σφοδρότερον, καὶ πᾶν κινεῖσθω ἐφ' ἡμᾶς ὄργανον

10 κολαστήριον· ὡς ἔμοιγε οὐδὲν φοβερώτερον, τοῦ μὴ φοβεῖσθαι τὰς ἀπειλάς, ἃς ὁ Κύριος τοῖς τὸ Πνεῦμα βλασφημοῦσιν ἐπανετεínaτο. Πρὸς μὲν οὖν τοὺς ἐδγνώμονας τῶν ἀνθρώπων ἰκανὴ ἀπολογία τὰ εἰρημένα, ὅτι δεχόμεθα φωνήν, οὕτω μὲν φίλην καὶ προσήγορον τοῖς ἁγίοις, τοσοῦτω δὲ ἔθει βεβαιωθεῖσαν·

15 διότι ἅφ' οὗ κατηγγέλη τὸ Εὐαγγέλιον μέχρι τοῦ νῦν, ἐμπολιτενομένη ταῖς Ἐκκλησίαις δείκνυται· καὶ τὸ μέγιστον, εὐσεβῶς καὶ ὁσίως κατὰ τὴν ἔννοιαν ἔχουσα. Πρὸς δὲ τὸ μέγα κριτήριον, τίνα τὴν ἀπολογίαν ἑαυτοῖς εὐτρεπίσασμεν; Ὅτι ἐνήγεν ἡμᾶς πρὸς τὴν δόξαν τοῦ Πνεύματος πρῶτον μὲν ἢ παρὰ τοῦ Κυρίου

20 τιμῆ, συμπαραλαβόντος ἑαυτῷ καὶ τῷ Πατρὶ πρὸς τὸ βάπτισμα, ἔπειτα ἢ ἐκάστου ἡμῶν διὰ τῆς τοιαύτης μυσταγωγίας πρὸς τὴν θεογνωσίαν εἰσαγωγή, ἐφ' ἅπασιν δὲ ὁ φόβος τῶν ἀπειληθέντων, ἀπειργων τὴν ἔννοιαν πάσης ἀναξίας καὶ ταπεινῆς ὑπολήψεως. Οἱ δὲ ἐναντίοι τί καὶ ἐροῦσι; ποίαν ἀπολογίαν τῆς

25 βλασφημίας ἔξουσι; μήτε τὰς τιμὰς τοῦ Κυρίου καταιδεσθέντες, μήτε τὰς ἀπειλάς αὐτοῦ φοβηθέντες. Οὗτοι μὲν οὖν κύριοι

404. Ἀναφέρεται εἰς τὴν κάμινον τοῦ πυρός, εἰς ἣν ἐρρίφθησαν ὑπὸ τῶν Βαβυλωνίων οἱ τρεῖς παῖδες. Δανιήλ, κεφ. 3.

Ἐκκλησίας, διαπρέπεις εἰς κάθε εἶδους γυνῶσιν καὶ εἰς τὴν δύναμιν τοῦ Πνεύματος; Δι' αὐτὸν τὸν λόγον ἔχει κινηθῆ ἔναντίον μας ἡ ἐξωπλισμένη αὐτῆ στρατιά. Κάθε πόλις καὶ χωρίον, καὶ τὰ πιὸ ἀπόμερα σημεία, ἔχουν γεμίσει ἀπὸ τὰς ἔναντίον μας συκοφαντίας. Εἶναι βεβαίως ὅλα αὐτὰ λυπηρὰ καὶ προκαλοῦν ὀδύνην εἰς τὰς καρδίας αὐτῶν οἱ ὅποιοι ἐπιζητοῦν τὴν εἰρήνην· ἐπειδὴ ὅμως αἱ ἀμοιβαὶ διὰ τὰ ὑπὲρ τῆς πίστεως παθήματα εἶναι μεγάλα, κοντὰ εἰς αὐτὰ ἄς γυαλίσουν καὶ τὰ ξίφη, ἄς ἀκονίσουν τὰ τσεκούρια, καὶ ἄς ἀνάψουν φωτιὰν σφοδροτέραν τῆς βαβυλωνίου ⁴⁰⁴ καμίνου, καὶ ἄς χρησιμοποιήσουν ἔναντίον μας οἰονδήποτε ὄργανον βασανισμοῦ. Δι' ἐμὲ δὲν ὑπάρχει τίποτε φοβερώτερον ἀπὸ τὸ νὰ μὴ φοβῆται κανεὶς τὰς ἀπειλὰς τὰς ὁποίας ἐξήγγειλεν ὁ Κύριος δι' αὐτοὺς οἱ ὅποιοι βλασφημοῦν τὸ Πνεῦμα ⁴⁰⁵.

Διὰ τοὺς εὐγνώμονας λοιπὸν ἐκ τῶν ἀνθρώπων ὅσα ἐλέχθησαν εἶναι ἐπαρκῆς ἀπολογία διὰ τὸ ὅτι δεχόμεθα ἔκφρασιν, ἡ ὁποία ἀφ' ἐνὸς μὲν ἦτο τόσον ἀγαπητὴ καὶ οἰκεία εἰς τοὺς ἁγίους, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἰσχυροποιήθη ὑπὸ τόσον μακρᾶς συνηθείας, καὶ τὸ σπουδαιότερον ἔχει εὐσεβῆ καὶ ὀσίαν ἔννοιαν. Κατὰ τὴν ἐσχάτην δὲ κρίσιν ποίαν ἀπολογίαν θὰ ἠμπορούσαμεν νὰ προβάλωμεν διὰ τοὺς ἑαυτοὺς μας; Ὅτι ὠδήγει ἡμᾶς εἰς τὴν δοξολόγησιν τοῦ Πνεύματος, ἐν πρώτοις ἡ τιμὴ ἡ ὁποία ἐδόθη εἰς τὸ Πνεῦμα ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Κυρίου, ὅστις συμπάρεταξε τὸ Πνεῦμα πρὸς ἑαυτὸν καὶ τὸν Πατέρα εἰς τοὺς περὶ τοῦ βαπτίσματος λόγους ⁴⁰⁶. Ἐπειτα δὲ τὸ ὅτι ὠδήγησε τὸν καθένα ἀπὸ ἐμᾶς εἰς τὴν θεογνωσίαν μέσῳ αὐτῆς τῆς μυσταγωγίας· ἐπάνω ἀπ' ὅλα ὅμως ὁ φόβος διὰ τὰς ἀπειλὰς, ὁ ὁποῖος ἐμποδίζει νὰ σκεφθοῦμεν κάτι ἀνάξιον καὶ ὑποτιμητικόν. Οἱ ἀντίπαλοι ὅμως τί θὰ εἶπουν; Πῶς θὰ ἀπολογηθοῦν διὰ τὴν βλασφημίαν, διὰ τὸ ὅτι οὔτε τὰς πρὸς τὸ Πνεῦμα τιμὰς τοῦ Κυρίου ἐσεβάσθησαν, οὔτε τὰς ἀπειλὰς αὐτοῦ ἐφοβήθησαν; Ἐμποροῦν

405. Ματθ. 12, 31.

406. Ματθ. 28, 19.

βουλευσασθαι περὶ τῶν κατ' αὐτούς, ἢ καὶ μεταβουλευσασθαι ἤδη. Αὐτὸς δ' ἂν εὐξαίμην μάλιστα μὲν δοῦναι τὸν ἀγαθὸν Θεὸν τὴν ἑαυτοῦ εἰρήνην βραβεύουσαν ἐν ταῖς καρδίαις ἀπάντων, ὥστε τοὺς σφριγῶντας καθ' ἡμῶν τούτους καὶ συντεταγ-
 5 μένους σφοδρῶς ἐν Πνεύματι πραότητος καὶ ἀγάπης κατασταλῆναι· εἰ δ' ἄρα παντελῶς ἐξηγροῦνται καὶ ἀτιθασσεύτως ἔχουσιν, ἀλλ' ἡμῖν γε δοῦναι μακροθύμως φέρειν τὰ παρ' αὐτῶν. Πάντως δὲ τοῖς τὸ ἀπόκριμα τοῦ θανάτου ἐν ἑαυτοῖς ἔχουσιν οὐ τὸ παθεῖν ὑπὲρ τῆς πίστεως ἀλγεινόν, ἀλλὰ τὸ μὴ
 10 ἐναθλῆσαι αὐτῇ δυσφορώτατον· ἐπεὶ καὶ τοῖς ἀθληταῖς οὐ τοσοῦτον πληγὰς λαβεῖν ἀγωνιζομένοις βαρύν, ὅσον μηδὲ παραδεχθῆναι τὴν ἀρχὴν εἰς τὸ στάδιον. Ἡ τάχα οὗτος ἦν ὁ καιρὸς τοῦ σιγᾶν, κατὰ τὸν σοφὸν Σολομῶντα. Τί γὰρ ὄφελος τῷ ὄντι κεκραγένοι πρὸς ἄνεμον, οὕτω βιαίας ζάλης κατεχούσης τὸν
 15 βίον, ὅφ' ἧς πᾶσα μὲν διάνοια τῶν τὸν λόγον κατηχουμένων, οἷον ὄφθαλμὸς κονιορτοῦ τινος, τῆς ἐκ τῶν παραλογισμῶν ἀπάτης ἀναπλησθεῖσα συγκέχνται, πᾶσα δὲ ἀκοή βαρυτάτοις καὶ ἀήθεσι ψόφοις κατακτυπεῖται, δονεῖται δὲ πάντα καὶ ἐν κινδύνῳ ἐστὶ τοῦ πτώματος;

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'

20 Διήγησις τῆς παρουσίας τῶν Ἐκκλησιῶν καταστάσεως.

76. Τίνι οὖν ὁμοιώσομεν τὴν παροῦσαν κατάστασιν; Ἡ ποῦ ὁμοία ἐστὶ πολέμῳ τινὶ ναυτικῷ, ὃν ἐκ παλαιῶν προσκρουσμάτων πολλὴν κατ' ἀλλήλων τὸν θυμὸν θρέψαντες, ναύμαχοί τινες ἄνδρες καὶ φιλοπόλεμοι συνεστήσαντο. Ὅρα δὴ οὖν μοι ἐν τῇ
 25 εἰκόνι ταύτῃ φοβερῶς ἐκατέρωθεν ἀντεφορμῶντα τὸν στόλον,

407. Β' Κορ. 1, 9. Ἀναφέρεται εἰς τὸν πνευματικὸν θάνατον, τὴν συσταύρωσιν καὶ συνθανάτωσιν μετὰ τοῦ Χριστοῦ.

ὅμως οἱ ἴδιοι νὰ σκεφθοῦν διὰ τὸ μέλλον των, ἢ καὶ νὰ μετανοήσουν. Ἐγὼ θὰ ηὐχόμην πρὸ παντός νὰ χορηγήσῃ ὁ Θεὸς τὴν εἰρήνην του διὰ νὰ ἐπικρατήσῃ εἰς τὰς καρδίας ὄλων, ὥστε ὅλοι αὐτοὶ οἱ ὅποιοι μαίνονται ἐναντίον μας καὶ ἔχουν δημιουργήσει ἰσχυρὸν μέτωπον, νὰ ὑποχωρήσουν ἐν πνεύματι ἀγάπης καὶ πραότητος. Ἄν δὲ καθ' ὀλοκληρίαν ἔχουν ἐξαγριωθῆ καὶ δὲν τιθασσεύονται, νὰ ἐνισχύσῃ ἐμᾶς νὰ ὑποφέρωμεν μὲ μακροθυμίαν τὰς ἐπιθέσεις των. Πάντως δι' αὐτοὺς οἱ ὅποιοι φέρουν ἐντὸς ἑαυτῶν τὸν θάνατον⁴⁰⁷, φοβερὸν δὲν εἶναι τὸ νὰ πάθουν ὑπὲρ τῆς πίστεως, ἀλλὰ εἶναι φοβερώτερον τὸ νὰ μὴν ἀγωνισθοῦν δι' αὐτήν· διότι καὶ διὰ τοὺς ἀθλητὰς δὲν εἶναι τόσον βαρὺ τὸ νὰ πληγωθοῦν ἐνῶ ἀγωνίζονται, ὅσον τὸ νὰ μὴ λάβουν καθόλου μέρος εἰς τὸν ἀγῶνα. Ἡ μήπως καὶ εἶναι αὐτὸς ὁ καιρὸς τῆς σιωπῆς, κατὰ τὸν σοφὸν Σολομῶντα⁴⁰⁸. Διότι πράγματι τί ὠφελεῖ νὰ φωνάζῃ κανεὶς εἰς τὸν ἀέρα, καθ' ὃν χρόνον τόσον φοβερὰ θύελλα ἔχει ἐκσπάσει εἰς τὸν βίον, ἐξ αἰτίας τῆς ὁποίας ἡ διάνοια ὄλων, ὅσοι κατηχοῦνται εἰς τὴν ἀλήθειαν, ἔχει ὑποστῆ σύγχυσιν, διότι ἐγέμισεν ἀπὸ ἀπατηλοὺς παραλογισμοὺς, ὅπως ὁ ὀφθαλμὸς ποὺ γεμίζει ἀπὸ σκόνην, ἢ ἀκοή δὲ ὄλων πολιορκεῖται ἀπὸ ἰσχυροὺς καὶ ἀσυνήθεις θορύβους, σείονται δὲ ὅλα, καὶ ὑπάρχει κίνδυνος νὰ καταπέσουν;

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Λ'

Ἐκθεσις τῆς παρουσίας καταστάσεως τῶν Ἐκκλησιῶν.

76. Μὲ τί λοιπὸν νὰ παρομοιάσωμεν τὴν παροῦσαν κατάστασιν; Ὅμοιάζει πράγματι μὲ ναυτικὸν πόλεμον, τὸν ὁποῖον διωργάνωσαν φιλοπόλεμοι καὶ ναυμάχοι ἄνδρες, ἀφοῦ ἄφησαν μέσα τους νὰ ἀυξηθῆ τὸ μῖσος ἐναντίον ἀλλήλων, λόγῳ παλαιῶν συγκρούσεων. Φαντάσου λοιπὸν εἰς τὴν εἰκόνα αὐτὴν νὰ ἐφορμᾷ ὁ στόλος μὲ σφοδρότητα καὶ ἀπὸ τὰς δύο πλευράς,

408. Ἐκκλ. 3, 7.

εἶτα εἰς τὸ ἀνήκεστον τῆς ὀργῆς ἐκραγείσης, συμπεσόντας
 διαγωνίζεσθαι. Ὑπόθου, εἰ βούλει, καὶ λαίλαπι βιαία κλονεῖ-
 σθαι τὸ ναυτικόν, καὶ ζόφον ἀθρόως ἐκ νεφῶν ἐπισχόντα με-
 λαίνειν πᾶν τὸ ὀρώμενον, ὡς μηδεμίαν ἔτι εἶναι φίλων καὶ
 5 πολεμίων διάκρισιν, τῶν συμβόλων αὐτοῖς ἀγνοηθέντων διὰ
 τὴν σύγχυσιν. Ἔτι προσθήσωμεν δι' ἐνάργειαν τῇ εἰκόνι καὶ
 θάλασσαν οἰδοῦσαν καὶ ἄνω στρεφομένην ἐκ τῶν βυθῶν, καὶ
 λάβρον ἐκ νεφῶν ὕδωρ καταρρηγνύμενον, καὶ φοβερόν ἐπανι-
 στάμενον ἐκ τρικυμίας τὸν κλύδωνα· εἶτα πανταχόθεν τῶν πνευ-
 10 μάτων εἰς ταῦτόν συμπεσόντων, πάντα τὸν στόλον συνταρασ-
 σόμενον, καὶ τῶν ἐπὶ παρατάξεως τοὺς μὲν καταπροδιδόντας,
 καὶ παρ' αὐτὴν τὴν ἀγωνίαν αὐτομολοῦντας, τοὺς δὲ ἀνάγκην
 ἔχειν, ὁμοῦ τε διωθεῖσθαι τὰ σκάφη ἐκ τῶν ἀνέμων ἐπιφερό-
 μενα καὶ ἀντεπιέναι τοῖς ἐφορμῶσι, καὶ ἀλλήλους καταφονεύ-
 15 ειν ὑπὸ τῆς στάσεως, ἣν ὁ πρὸς τὸ ὑπερέχον φθόνος καὶ ἡ ἐπι-
 θυμία τοῦ αὐτὸν ἕκαστον κρατεῖν ἐνεποίησεν. Ἐνθυμήθητι
 ἐπὶ τούτοις συμμιγῆ τινα καὶ ἄσημον ἤχον πᾶσαν ἐπέχοντα
 τὴν ἐκεῖ θάλασσαν, ἐκ τῶν περιηχούντων ἀνέμων καὶ τοῦ
 πατάγου τῶν πλοίων καὶ τοῦ ῥοθίου ζέοντος καὶ ἐκ τῆς βοῆς
 20 τῶν πολεμούντων, παντοδαπὰς φωνὰς ἐπὶ τοῖς πάθεσιν ἀφιέν-
 των, ὡς μήτε ναυάρχου, μήτε κυβερνήτου φωνὴν εἰσακούε-
 σθαι, ἀλλὰ δεινὴν τινα εἶναι ἀταξίαν καὶ σύγχυσιν, τῆς τῶν κα-
 κῶν ὑπερβολῆς, διὰ τὴν πρὸς τὸ ζῆν ἀπόγνωσιν, ἅπασαν αὐ-
 τοῖς τοῦ ἁμαρτάνειν ἄδειαν ἐμποιοῦσης. Πρόσθετες αὐτοῖς καὶ
 25 ἀμήχανόν τινα νόσον δοξομανίας, ὥστε τῆς νεῶς ἤδη εἰς βυθὸν
 φερομένης, τοὺς ἐπιβάτας ἀλλήλοις τῆς τῶν πρωτείων ἔριδος
 μὴ ὑφίεσθαι.

77. Μετάβα δὴ μοι ἀπὸ τῆς εἰκόνοσ ἐπ' αὐτὸ τοῦ κακοῦ τὸ

κατόπιν δέ, ἐνῶ ἡ ὄργη ἔχει φθάσει εἰς τὸ ἀποκορύφωμα, νὰ ἔχουν ἀλληλοπλευρισθῆ τὰ πλοῖα καὶ νὰ μάχωνται οἱ ἄνδρες. Ὑπόθεσε, ἂν θέλῃς, ὅτι τὰ πλοῖα συγκλονίζονται συγχρόνως ἀπὸ βιαίαν καταιγίδα καὶ ὅτι ἡ μαυρίλα ἀπὸ τὰ σύννεφα σκοτεινειάζει τὸ κάθε τι, ὥστε νὰ μὴν ἡμπορῆ νὰ διακρίνη κανεὶς ἐχθροὺς καὶ φίλους, διότι τὰ χαρακτηριστικὰ σύμβολά των δὲν διακρίνονται μέσα εἰς τὴν σύγχυσιν. Διὰ νὰ κάμωμεν πλέον σαφῆ τὴν εἰκόνα ἅς προσθέσωμεν καὶ φουσκωμένην θάλασσαν, ποὺ νὰ στριφογυρίζῃ τὰ νερά της ἀπὸ τὸν βυθὸν μέχρι ἐπάνω, καὶ τὸ νερὸ νὰ πέφτῃ ἀπὸ τὰ σύννεφα ὀρητικόν, καὶ νὰ δημιουργῆται ἀπὸ τὴν τρικυμίαν φοβερὴ θαλασσοταραχὴ. Ἐπειτα τοὺς ἀνέμους νὰ φυσοῦν ἀπ' ὅλας τὰς κατευθύνσεις πρὸς τὸ αὐτὸ σημεῖον καὶ νὰ συνταράσσουν ὀλόκληρον τὸν στόλον, καὶ ἐκ τῶν ἀντιπάλων ἄλλους μὲν νὰ καταπροδίδουν τὴν παράταξιν των καὶ νὰ ἐνώνωνται παρὰ τὴν ἀγωνίαν διὰ τὴν ἔκβασιν πρὸς τοὺς ἄλλους, ἄλλους δὲ καὶ νὰ ἀγωνίζονται νὰ κυβερνήσουν τὰ σκάφη ποὺ φέρονται ἐδῶ καὶ ἐκεῖ ἀπὸ τοὺς ἀνέμους διὰ νὰ ἀντεπιτεθοῦν εἰς τοὺς ἐφορμῶντας, καὶ νὰ ἀλληλοφονεύωνται λόγῳ ἀνταρσίας τὴν ὁποίαν ἐδημιούργησεν ὁ φθόνος πρὸς τὸν ὑπερέχοντα εἰς τὴν μάχην καὶ ἡ ἐπιθυμία νὰ νικήσῃ ὁ καθένας μόνος του. Ἀναλογίσου κοντὰ εἰς αὐτὰ καὶ κάποιον ἀνάμεικτον θόρυβον νὰ ἐπικρατῆ εἰς ὅλον τὸ σημεῖον ἐκεῖνο τῆς θαλάσσης, καὶ ἐκ τῶν ἀνέμων ποὺ ὀλόγυρα σφυρίζουν, καὶ ἀπὸ τὰ κτυπήματα τῶν πλοίων, καὶ ἀπὸ τὸ κόχλασμα τῆς τρικυμίας, καὶ ἀπὸ τὴν βοὴν τῶν πολεμιστῶν, οἱ ὅποιοι κραυγάζουν μὲ ποικίλας φωνάς ἀναλόγως πρὸς ὅ,τι παθαίνουν. Ἐξ αἰτίας αὐτοῦ τοῦ θορύβου λοιπὸν δὲν ἀκούγεται ἡ φωνὴ οὔτε τοῦ ναυάρχου οὔτε τοῦ κυβερνήτου, ἀλλ' ἐπικρατεῖ φοβερὴ ἀταξία καὶ σύγχυσις, καὶ τὸ μέγεθος αὐτὸ τῶν κακῶν συντελεῖ ὥστε νὰ διαπράττουν σωρείαν λαθῶν, ἀπὸ ἀπόγνωσιν ὡς πρὸς τὴν τύχην τῆς ζωῆς των. Πρόσθεσε εἰς αὐτὰ καὶ βαρυτάτην ἀσθένειαν δοξομανίας, ὥστε ἐνῶ τὸ πλοῖον ἤδη βυθίζεται, οἱ ἐπιβάται του νὰ μὴ παραιτοῦνται ἀπὸ τὰς ἐριδας διὰ τὰ πρωτεῖα.

77. Νὰ μεταφερθῆς τώρα ἀπὸ τὴν εἰκόνα εἰς τὸ ἴδιο τὸ κακόν.

ἀρχέτυπον. Οὐχὶ πάλαι μὲν πως ἐδόκει τὸ ἀρειανὸν σχίσμα εἰς ἀντίπαλον μοῖραν ἀποκριθὲν τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ ἐν πολεμίων τάξει αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ μόνον ἀντικαθέζεσθαι; Ὅτε δὲ ἐκ τῆς μακρᾶς καὶ χαλεπῆς ἔριδος εἰς προφανῆ ἡμῖν ἀγῶ-
5 να ἀντικατέστησαν, τότε δὴ εἰς πολλὰ μέρη κατὰ μυρίους τρό-
πους ὁ πόλεμος διεσχίσθη, ὥστε καὶ διὰ τὸ κοινὸν ἔχθος καὶ διὰ τὸ ἰδίως ὑποπτον ἀδιάλλακτον πᾶσιν ὑπάρχειν τὸ μῖσος. Ὁ δὲ σάλος οὗτος τῶν Ἐκκλησιῶν τίνος οὐκ ἔστι θαλασσίου κλύδωνος ἀγριώτερος; ἐν ᾧ πᾶν μὲν ὄριον πατέρων κεκίνηται,
10 πᾶς δὲ θεμέλιος καὶ εἴ τι ὀχύρωμα δογμάτων διασεσάλευται. Κλονεῖται δὲ πάντα καὶ κατασεύεται σαθρᾷ τῇ βάσει ἐπαιωρού-
μενα· ἀλλήλοις δὲ ἐμπίπτοντες, ὑπ' ἀλλήλων ἀνατρεπόμεθα. Κἂν μὴ φθᾶση βαλὼν ὁ πολέμιος, ὁ παραστάτης ἔτρωσε. Κἂν πέση βληθείς, ὁ συνασπιστῆς ἐπέβη. Τοσοῦτον ἀλλήλοις κοι-
15 νωνοῦμεν, ὅσον κοινῇ τοὺς ἐναντίους μισεῖν. Ἐπειδὴν δὲ παρέλ-
θωσιν οἱ πολέμοι, ἀλλήλους ἤδη βλέπομεν πολεμίους. Ἐπὶ τούτοις τῶν ναυαγίων τὸ πλῆθος τίς ἂν ἐξαριθμήσαιο; τῶν μὲν ἐκ τῆς τῶν πολεμίων προσβολῆς καταδύντων, τῶν δὲ ἐκ τῆς λαθραίας τῶν συμμαχούντων ἐπιβουλῆς, ἄλλων ἐκ τῆς
20 ἀπειρίας τῶν εὐθυνόντων· ὅπου γε αὐτανδροὶ Ἐκκλησίαι, οἷον ὑφάλους τισὶν τοῖς αἰρετικοῖς δόλοις προσαραχθεῖσαι διεφθάρη-
σαν, ἄλλοι δὲ τῶν ἐχθρῶν τοῦ σωτηρίου πάθους, παραλαβόν-
τες τοὺς οἰακας, περὶ τὴν πίστιν ἐναυάγησαν. Αἱ δὲ ἐκ τῶν ἀρ-
χόντων τοῦ κόσμου τούτου ἐπαγόμεναι ταραχαὶ ποίας οὐχὶ
25 θυέλλης καὶ καταιγίδος σφοδρότερον τοὺς λαοὺς ἀνατρέπουσι; Κατηφῆς δὲ τις ὄντως καὶ στυγνὴ σκοτόμαινα τὰς Ἐκκλησίας ἐπέχει, τῶν λαμπτήρων τοῦ κόσμου, οὗς ἔθετο ὁ Θεὸς τὰς ψυ-
χὰς τῶν λαῶν φωτίζειν, ἐξοικισθέντων. Τὸ δὲ ὑπερβάλλον αὐ-
τοῖς τῆς πρὸς ἀλλήλους φιλονικίας, ἐπικρεμαμένου ἤδη τοῦ

Μήπως παλαιότερα τὸ ἀρειανικὸν σχίσμα, ἀφοῦ διεχωρίσθη ἀπὸ τὴν Ἐκκλησίαν ὡς ἀντίπαλος μερίς, δὲν ἐνεφανίζετο ὡς ἡ μοναδικὴ ἐχθρική παράταξις; Ὅταν δὲ μετὰ ἀπὸ τὴν μακροχρόνιον καὶ φοβερὰν ἔριδα κατῆλθον εἰς ἀνοικτὸν ἐναντίον μας πόλεμον, τότε ὁ πόλεμος διεχωρίσθη εἰς πολλὰ καὶ ποικίλα μέρη, ὥστε καὶ λόγῳ τοῦ γενικοῦ ἐχθρικοῦ κλίματος καὶ λόγῳ τῶν ὑποψιῶν διὰ τὸν καθένα ὑπῆρχεν εἰς ὅλους ἄσβεστον μῖσος. Ὁ σάλος αὐτὸς τῶν Ἐκκλησιῶν δὲν εἶναι ἀγριώτερος ἀπὸ κάθε θαλασσινὴν τρικυμίαν; Κατ' αὐτὸν κάθε ὄριον ποῦ ἔθεσαν οἱ πατέρες ἔχει μετακινηθῆ, κάθε θεμέλιον καὶ ὄχυρὸν τῆς δογματικῆς διδασκαλίας ἔχει διασαλευθῆ. Τὰ πάντα δὲ συγκλονίζονται καὶ σείονται, διότι στηρίζονται ἐπὶ σαθρᾷ βάσει. Μὲ τὸ νὰ ἐπιτιθέμεθα δὲ ὁ εἰς ἐναντίον τοῦ ἄλλου, καταστρεφόμεθα μεταξύ μας. Ἀκόμη καὶ ἂν δὲν προλάβῃ νὰ σὲ κτυπήσῃ ὁ ἐχθρὸς, σὲ πληγώνει ὁ σύντροφος. Καὶ ἂν πέσης κάτω πληγωμένος, σὲ καταπατᾷ ὁ συμπολεμιστῆς. Συνδεόμεθα μεταξύ μας ἐπὶ τόσον χρόνον, ὅσον ἀπὸ κοινοῦ μισοῦμεν τοὺς ἐχθροὺς. Ὅταν ὁμως φύγουν οἱ ἐχθροί, βλεπόμεθα μεταξύ μας ὡς ἐχθροί. Προσέτι δὲ ποῖος ἡμπορεῖ νὰ μετρήσῃ τὸ πλῆθος τῶν ναυαγίων; Ἄλλοι βυθίζονται, ἐπειδὴ ἐδέχθησαν ἐπίθεσιν τῶν ἐχθρῶν, ἄλλοι λόγῳ τῆς κεκαλυμμένης τῶν συμμάχων ἐπιβουλή, ἄλλοι λόγῳ ἀπειρίας τῶν ἀρχηγῶν των. Ὀλόκληροι Ἐκκλησίαι ἀκόμη, ἐπειδὴ προσήραξαν ὡς εἰς ὑφάλους ἐπάνω εἰς τὰς αἰρετικὰς δολοπλοκίας, ἐβυθίσθησαν αὐτανδροι, ἄλλοι δὲ ἐξ αὐτῶν, οἱ ὅποιοι δὲν θέλουν νὰ ἀκολουθήσουν τὸν Σωτῆρα εἰς τὸ πάθος, ἀφοῦ παρέλαβαν τὴν διακυβέρνησιν τῆς Ἐκκλησίας, ἐναυάγησαν ὡς πρὸς τὴν πίστιν. Αἱ ταραχαὶ ἐπίσης, αἱ ὅποια προέρχονται ἀπὸ τοὺς πολιτικούς ἄρχοντας, δὲν συνταράσσουν τοὺς λαοὺς σφοδρότερον πάσης καταιγίδος; Θλιβερὸν καὶ σκυθρωπὸν σκοτάδι ὄντως ἔχει καλύψει τὰς Ἐκκλησίας, διότι οἱ λαμπτήρες τοῦ κόσμου, τοὺς ὁποίους ἐτοποθέτησεν ὁ Θεὸς διὰ νὰ φωτίζουν τὰς ψυχὰς τῶν λαῶν, ἔχουν ἐκδιωχθῆ. Ἐνῶ δὲ ἤδη ἐπικρέμαται ὁ φόβος νὰ διαλυθῆ τὸ πᾶν, ἡ ὑπερβολικὴ μεταξύ των φιλονικία δὲν ἀφήνει νὰ ἀντιληφθοῦν τὸν κίνδυ-

φόβου τῆς τοῦ παντός διαλύσεως, παραιτεῖται τὴν αἴσθησιν. Τοῦ γὰρ κοινοῦ καὶ δημοσίου πολέμου πλεῖόν ἐστι τὸ ἴδιον δυσμενές, τῆς ἐκ τοῦ κρατῆσαι τῶν ἐναντίων δόξης τοῦ κοινῶς πᾶσι λυσιτελοῦντος προτιθεμένης, οἷς τὸ παραντίκα τῆς φιλο-
5 τιμίας τερπνὸν τῶν εἰς ὕστερον ἀποκειμένων μισθῶν προτιμότερον. Διόπερ πάντες ὁμοίως, καθ' ὃν ἂν ἕκαστος δύνηται τρόπον, τὰς φονικὰς χεῖρας ἀλλήλοις ἀντεπιφέρουσι. Τραχεῖα δέ τις κραυγὴ τῶν ἐξ ἀντιλογίας παρατριβομένων ἀλλήλοις, καὶ βοή ἄσημος, καὶ δύσκριτος ἦχος ἐκ τῶν ἀσιγήτων θορύβων,
10 πᾶσαν ἤδη σχεδὸν Ἐκκλησίαν πεπλήρωκεν ἐπὶ ὑπερβολὰς καὶ ἑλλείψεις τὸ εὐθὲς δόγμα τῆς εὐσεβείας παρατρεπόντων. Οἱ μὲν γὰρ ἐπὶ Ἰουδαϊσμόν διὰ τῆς συγχύσεως τῶν προσώπων, οἱ δὲ ἐπὶ Ἑλληνισμόν διὰ τῆς τῶν φύσεων ἐναντιότητος παραφέρονται· οὔτε τῆς θεοπνεύστου Γραφῆς μεσιτεῦειν αὐτοῖς
15 ἐξαρκούσης, οὔτε τῶν ἀποστολικῶν παραδόσεων τὰς πρὸς ἀλλήλους αὐτοῖς διαλλαγὰς βραβευσῶν. Εἷς δὲ ὄρος φιλίας, τὸ καθ' ἡδονὴν εἰπεῖν· καὶ ἔχθρας ἀρκούσα πρόφασις, τὸ μὴ συμβῆναι ταῖς δόξαις. Πᾶσης δὲ συνωμοσίας πιστότερον πρὸς κοινωνίαν στάσεως ἢ τοῦ σφάλματος ὁμοιότης. Θεολόγος δὲ
20 πᾶς, καὶ ὁ μυρίαὶς κηλῖσι τὴν ψυχὴν στιγματίας. Ἐντεῦθεν τοῖς νεωτεροποιοῖς εὐπορία τῶν συστασιαζόντων πολλή. Τοιγαροῦν ἀτοχειροτόνητοι καὶ σπουδαρχίδαὶ τῶν Ἐκκλησιῶν τὰς προστασίας διαλαγχάνουσι, τὴν οἰκονομίαν τοῦ ἁγίου Πνεύματος παρῳσάμενοι. Καὶ παντελῶς ἤδη τῶν εὐαγγελικῶν
25 θεσμῶν ἐξ ἀκοσμίας συγκεχυμένων, ἀμύθητος ὠθισμὸς ἐπὶ τὰς προεδρίας ἐστί, τῶν φανητιῶντων ἐκάστου ἑαυτὸν εἰσποιεῖν τῇ προστασίᾳ βιαζομένου. Ἀναρχία δέ τις δεινὴ ἀπὸ τῆς φιλαρχίας ταύτης τοῖς λαοῖς ἐπεκόμασεν· ὅθεν ἄπρακτοι παντελῶς καὶ ἀργαὶ τῶν ἐπιστατούντων αἱ παρακλήσεις, οὐ

νον. Ὑπολογίζεται περισσότερον ἢ προσωπικὴ βλάβη ἀπὸ τὸν κοινὸν καὶ γενικὸν πόλεμον, ἢ ἐπικράτησις ἐπὶ τῶν ἀντιπάλων εἶναι ὁ στόχος καὶ ὄχι τὸ κοινὸν καλόν, προτιμᾶται ἢ ἄμεσος ἱκανοποίησις τοῦ ἐγωΐσμου ἀπὸ τὰς ἀμοιβάς αἱ ὁποῖαι θὰ δοθοῦν ἀργότερον. Διὰ τοῦτο ὅλοι ἀνεξαιρέτως, με ὅποιονδῆποτε τρόπον ἢμπορεῖ ὁ καθένας, σηκώνουν τὰ φονικὰ χέρια καὶ κτυποῦν ὁ ἕνας τὸν ἄλλον. Κάποια τραχεῖα κραυγὴ ἀπὸ τὰς ἀντιλογίας αὐτῶν οἱ ὁποῖοι ἀντιμάχονται ἀλλήλους, καὶ μία ἀκατανόητη βοή, καὶ ἕνας δυσδιάκριτος ἦχος ἀπὸ τοὺς ἀκαταπαύστους θορύβους, ἔχουν γεμίσει σχεδὸν ὅλην τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ ἡ εὐσεβὴς δογματικὴ διδασκαλία διαστρέφεται ἀπὸ τὰς ἀκρότητας, ἀπὸ τὰς ὑπερβολὰς καὶ ἀπὸ τὰς ἐλλείψεις. Διότι ἄλλοι μὲν με τὸ νὰ συγχέουν τὰ πρόσωπα τῆς Τριάδος ὀδηγοῦνται εἰς Ἰουδαϊσμόν, ἄλλοι δὲ με τὸ νὰ δέχωνται ἀντίθεσιν τῶν φύσεων ὀδηγοῦνται εἰς Ἑλληνισμόν. Οὔτε ἡ θεόπνευστος Γραφὴ ἀρκεῖ διὰ νὰ τοὺς συμβιβάσῃ, οὔτε αἱ ἀποστολικαὶ παραδόσεις νὰ τοὺς ὀδηγήσουν εἰς συμφιλίωσιν. Μία εἶναι μόνον ἡ προϋπόθεσις τῆς φιλίας· τὸ νὰ ὁμιλήσῃ κανεὶς κολακευτικά. Διὰ τὴν δημιουργίαν δὲ ἔχθρας εἶναι ἀρκετὸν τὸ νὰ μὴ συμφωνῇ κανεὶς πρὸς τὴν γνώμην τοῦ ἄλλου. Ἡ ὁμοιότης τοῦ σφάλματος προκαλεῖ ἐμπιστοσύνην διὰ τὴν συμμετοχὴν εἰς τὴν ἀνταρσίαν περισσότερον ἀπὸ κάθε εἶδους συνωμοσίαν. Θεολόγος δὲ εἶναι ὁ οἰοσδῆποτε, ἔστω καὶ ἂν ἡ ψυχὴ του εἶναι στιγματισμένη ἀπὸ ἀναριθμήτους κηλίδας. Διὰ τοῦτο οἱ νεωτερισταὶ εὐρίσκουν εὐκόλα πολλοὺς συνεργάτας εἰς τὴν ἀνταρσίαν των. Διὰ τοῦτο αὐτοχειροτόνητα πρόσωπα καὶ ἐπιδιώκοντα με πᾶν μέσον τὴν κατάληψιν τῆς ἐξουσίας ἔχουν ἀναλάβει τὴν διοίκησιν τῆς Ἐκκλησίας, ἀφοῦ ἠγνόησαν τὴν οἰκονομίαν τοῦ ἀγίου Πνεύματος. Καὶ ἐνῶ οἱ εὐαγγελικοὶ θεσμοὶ εὐρίσκονται λόγῳ τῆς ἀταξίας εἰς παντελεῖ σύγχυσιν, ὑπάρχει ἀπερίγραπτη σπουδὴ διὰ τὰ ἀξιώματα, καὶ ὁ καθένας ἐξ αὐτῶν οἱ ὁποῖοι θέλουν νὰ ἐπιδειχθοῦν ἀγωνίζεται νὰ ἀνέλθῃ ὁ ἴδιος εἰς τὸ ἀξίωμα. Φοβερὴ δὲ ἀναρχία λόγῳ αὐτῆς τῆς φιλαρχίας ἐπικρατεῖ μεταξὺ τῶν λαῶν. Διὰ τοῦτο αἱ συστάσεις τῶν ὑπευθύνων

μᾶλλον ἀκούειν τινός, ἢ αὐτῷ ἄρχειν ἑτέρων ὀφειλόμενον εἶναι ἐκάστου διὰ τὸν ἐξ ἀμαθίας τυφον λογιζομένου.

78. Διὰ ταῦτα λυσιτελεστέραν τοῦ λόγου τὴν σιωπὴν ἐτιθέμεν, ὡς οὐ δυναμένης φωνῆς ἀνθρώπου διὰ τοσοῦτων θορυβίων εἰσ-
5 ακουσθῆναι. Εἰ γὰρ ἀληθῆ τὰ τοῦ Ἐκκλησιαστοῦ ῥήματα, ὅτι «Λόγοι σοφῶν ἐν ἀναπαύσει ἀκούονται», πολλοῦ ἂν δέοι πρόπειν τῇ νῦν καταστάσει τὸ περὶ τούτων λέγειν. Ἐμὲ δὲ καὶ τὸ προ-
φητικὸν ἐκεῖνο κατέχει λόγιον, ὅτι («Ὁ συνιῶν ἐν τῷ καιρῷ ἐκείνῳ σιωπήσεται, διότι ὁ καιρὸς πονηρὸς ἐστίν») ἐν ᾧ οἱ μὲν
10 ὑποσκελίζουσι νῦν, οἱ δὲ ἐνάλλονται τῷ πεσόντι, ἄλλοι δὲ ἐπι-
κροτοῦσιν, ὁ δὲ τῷ δακλάσαντι χεῖρα ὀρέγων ἐκ συμπαθείας οὐκ ἔστι, καίτοιγε, κατὰ τὸν παλαιὸν νόμον, οὐδ' ὁ τὸ ὑποζύ-
γιον τοῦ ἐχθροῦ πεπτωκὸς ὑπὸ τὸν γόμον παραδραμῶν ἀκατά-
γνωστος. Ἄλλ' οὐχὶ τανῦν τοιαῦτα. Πόθεν; ὅπου γε διὰ πάν-
15 των τῆς ἀγάπης ψυγείσης, ἀνήρηται μὲν ἀδελφῶν σύμπνοια, ὁμοιοῦς δὲ ἀγνοεῖται καὶ τοῦνομα, ἀνήρηται δὲ ἀγαπητικαὶ
νουθεσίαι, οὐδαμοῦ σπλάγχχνον χριστιανόν, οὐδαμοῦ δάκρυον συμπαθές. Οὐκ ἔστιν ὁ τὸν ἀσθενοῦντα τῇ πίστει προσλαμβα-
νόμενος, ἀλλὰ τοσοῦτον μῖσος τοῖς ὁμοφύλοις πρὸς ἀλλήλους
20 ἐκκέκωνται, ὥστε μᾶλλον τοῖς πλησίον πτώμασιν ἢ τοῖς οἰ-
κείοις ἕκαστος κατορθώμασιν ἐπαγάλλονται. Ὡς περὶ δὲ ἐν
ταῖς λοιμικαῖς συμπαθείαις καὶ οἱ κατὰ πᾶσαν ἀκρίβειαν δι-
αιτώμενοι τὰ ἴσα τοῖς ἄλλοις κάμνουσιν, ἐκ τῆς πρὸς τοὺς δι-
εφθαρμένους ὁμιλίας τῆς ἀρρωστίας ἀναπιμπλάμενοι, οὕτω
25 καὶ νῦν πάντες ἀλλήλοις γεγόναμεν ὅμοιοι, ὑπὸ τῆς κατασχοῦσης
τὰς ψυχὰς ἡμῶν φιλονικίας πρὸς τὸν τῶν κακῶν ζῆλον ὑπε-

ἀποβαίνουν ἀνωφελεῖς καὶ χωρὶς ἀποτέλεσμα, διότι ὁ καθένας σκέπτεται ὅτι πρέπει ὄχι νὰ ὑπακούῃ εἰς ἄλλους, ἀλλὰ νὰ ἐξουσιάζῃ αὐτὸς ἄλλους, λόγῳ τοῦ ἐκ τῆς ἀμαθείας ἐγωῖσμοῦ.

78. Διὰ τοῦτο ἐθεώρησα ὅτι εἶναι προτιμότερον νὰ μὴ ὀμιλήσω ἀλλὰ νὰ σιωπήσω, διότι μέσα εἰς τόσους θορύβους δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ εἰσακουσθῆ ἡ φωνὴ οὐδενὸς ἀνθρώπου. Διότι ἂν εἶναι ἀληθεῖς οἱ λόγοι τοῦ Ἐκκλησιαστοῦ, «οἱ λόγοι τῶν σοφῶν ἀκούγονται ὅταν ἐπικρατῆ ἡσυχία»⁴⁰⁹, δὲν θὰ ἤρμοζε καθόλου εἰς τὴν παροῦσαν κατάστασιν νὰ ὀμιλήσω περὶ αὐτῶν. Ἐνθυμοῦμαι ἀκόμη καὶ τὸ προφητικὸν ἐκεῖνο λόγιον, ὅτι «ὁ συνετὸς θὰ σιωπήσῃ κατὰ τὸν καιρὸν ἐκεῖνον, διότι ὁ καιρὸς εἶναι πονηρὸς»⁴¹⁰. Καὶ εἶναι ὄντως πονηρὸς, διότι ἄλλοι φροντίζουν νὰ πέσῃ κανεὶς κάτω, ἄλλοι χοροπηδοῦν γύρω ἀπ' αὐτὸν ποῦ ἔπεσεν, ἄλλοι δὲ ἐπικροτοῦν τὴν πτώσιν, καὶ δὲν ὑπάρχει κάποιος ποῦ ἀπὸ συμπάθειαν θὰ δώσῃ τὸ χέρι του διὰ νὰ σηκωθῆ αὐτὸς ποῦ ἐγονάτισε. Καὶ νὰ σκεφθῆ κανεὶς ὅτι κατὰ τὸν παλαιὸν νόμον κατακρίνεται ἀκόμη καὶ αὐτὸς ποῦ ἐπροσπέρασεν ἀδιάφορα τὸ ζῶον τοῦ ἐχθροῦ ποῦ ἐγονάτισεν ἀπὸ τὸ βᾶρος⁴¹¹. Τώρα ὅμως δὲν ἰσχύουν τὰ ἴδια. Διατί; Διότι γενικῶς ἐψυχράνθη ἡ ἀγάπη, ἐξηφανίσθη ἡ σύμπνοια μεταξὺ τῶν ἀδελφῶν, τὸ ὄνομα τῆς ὁμονοίας δὲν εἶναι κἄν γνωστόν. Ἐχάθησαν αἱ ἐξ ἀγάπης νουθεσίαι, πουθενὰ δὲν ὑπάρχει χριστιανικὴ συμπάθεια, πουθενὰ δὲν χύνεται ἓνα δάκρυ συμπαθείας. Δὲν ὑπάρχει αὐτὸς ποῦ θὰ στηρίξῃ τὸν ἀσθενῆ εἰς τὴν πίστιν, ἀλλὰ ἔχει ἀνάψῃ τόσον μῖσος μεταξὺ τῶν συμπολιτῶν, ὥστε ὁ καθένας χαίρεται περισσότερον διὰ τὰς συμφορὰς τοῦ πλησίον παρά διὰ τὰ ἰδικὰ του ἐπιτεύγματα. Ὅπως δὲ συμβαίνει μὲ τὰς ἐπιδημίας, ὅπου καὶ ὅσοι προσέχουν μὲ πολλὴν ἀκρίβειαν τὴν δίαιταν ὑποφέρουν ἐξ ἴσου πρὸς τοὺς ἄλλους, ἐπειδὴ λόγῳ τῆς συναναστροφῆς πρὸς τοὺς ἀσθενεῖς ἀσθενοῦν καὶ αὐτοί, ἔτσι καὶ τώρα ἐξωμοιωθήκαμεν ὅλοι μεταξύ μας, διότι ἡ φιλονικία ποῦ ὡς ἐπιδημία κατέλαβε τὰς ψυχὰς

411. *Ἐξ: 23, 5.

νεχθέντες. Ἐντεῦθεν ἀσύγνωστοι μὲν καὶ πικροὶ κáθηνται τῶν ἀποτυγχανομένων ἐξετασταί, ἀγνώμονες δὲ καὶ δυσμενεῖς τῶν κατορθομένων κριταί, καὶ τοσοῦτον, ὡς ἔοικε, τὸ κακὸν ἡμῖν ἐνίδρυνται, ὥστε καὶ τῶν ἀλόγων γεγόναμεν ἀλογώτεροι, 5 εἴ γε ἐκεῖνα μὲν τὰ δμόφυλα ἀλλήλοις συναγελάζεται, ἡμῖν δὲ ὁ χαλεπώτατος πόλεμος πρὸς τοὺς οἰκείους ἐστί.

79. Τούτων μὲν οὖν πάντων ἔνεκεν σιωπᾶν ἔδει, ἀλλ' ἀνθεῖλκε γὰρ ἐτέρωθεν ἡ ἀγάπη, οὐ ζητοῦσα τὸ ἑαυτῆς, καὶ νικᾶν ἀξιοῦσα πᾶσαν καιρῶν καὶ πραγμάτων δυσχέριαν. Ἐδίδαξαν δὲ ἡμᾶς 10 καὶ οἱ ἐπὶ τῆς Βαβυλωνίας παῖδες, καὶ μηδενὸς ὄντος τοῦ συντιθεμένου τῇ εὐσεβείᾳ, καθ' ἑαυτοὺς τὸ ἐπιβάλλον ἐκτελεῖν· οἱ γὰρ ἐκ μέσης τῆς φλογὸς τὸν Θεὸν ἀνύμνον, μὴ λογιζόμενοι τὸ πλῆθος τῶν τὴν ἀλήθειαν ἀθετούντων, ἀλλ' ἀλλήλοις ἀρκούμενοι, τρεῖς ὄντες. Διόπερ οὐδὲ ἡμῖν ὄκνον ἐνεποίησε τῶν 15 πολεμίων τὸ νέφος, ἀλλὰ τὴν ἐλπίδα θέμενοι ἐπὶ τὴν βοήθειαν τοῦ Πνεύματος, ἐν πάσῃ παρρησίᾳ κατηγγείλαμεν τὴν ἀλήθειαν. Ἡ πάντων ἂν ἦν σχετλιώτατον, τοὺς μὲν βλασφημούντας τὸ Πνεῦμα οὕτως εὐκόλως πρὸς τὸν εὐσεβῆ λόγον ἀποθρασύνεσθαι, ἡμᾶς δὲ τηλικούτον ἔχοντας συνασπιστὴν καὶ συν- 20 ἡγορον, ὄκνεῖν τὸν λόγον διακοπεῖν, τὸν ἐκ τῆς τῶν πατέρων παραδόσεως πρὸς ἡμᾶς ἀκολουθία μνήμης διασωθέντα. Ἐπὶ πλεῖον δὲ ἡμῶν ἐπήγειρε τὴν ὀρμὴν τῆς τε ἀνυποκρίτου σου ἀγάπης τὸ διάπτρον καὶ τὸ τοῦ τρόπου ἐμβροθὲς καὶ ἡσύχιον, ἐγγνώμενον μὴ εἰς πολλοὺς ἐξοίσειν τὰ ὀρθησόμενα, οὐχ ὡς 25 ἄξια κατακρύπτεσθαι, ἀλλ' ὥστε μὴ ὀπίπτεσθαι τοῖς χοίροις τοὺς μαργαρίτας. Καὶ ταῦτα μὲν εἰς τοσοῦτον. Σοὶ δέ, εἰ μὲν

μας μᾶς ὠδήγησεν εἰς τὸ νὰ φροντίζωμεν διὰ τὸ κακόν. Διὰ τοῦτο καὶ εἰς τὰς θέσεις τῶν δικαστῶν κάθονται πρόσωπα χωρὶς ἔλεος μὲν καὶ σκληρὰ δι' ὅσους σφάλλουν, ἐνῶ ὑπάρχουν ἀπὸ τὴν ἄλλην πλευρὰν κριταὶ ἀγνώμονες ποὺ δυσμενῶς ἀντιμετωπίζουν τὰ κατορθώματα. Ἔχει στερεωθῆ, ὅπως φαίνεται, τὸ κακόν τόσον πολὺ, ὥστε ἐγίναμεν ἀλογώτεροι καὶ ἀπὸ τὰ ἄλογα ζῶα· διότι ἐκεῖνα συγκροτοῦν μίαν ἀγέλην εἰρηνικὴν μεταξύ των, εἰς ἡμᾶς ὅμως ὁ φοβερός αὐτὸς πόλεμος ἔχει ἐκσπάσει ἐναντίον τῶν ὁμοφύλων μας.

79. Δι' ὅλους αὐτοὺς τοὺς λόγους ἔπρεπε νὰ σιωπήσω ἀπὸ τὴν ἀντίθετον ὅμως πλευρὰν μὲ εἰλικυεν ἢ ἀγάπη, ἢ ὁποία δὲν ζητεῖ τὸ ἰδικόν της συμφέρον καὶ ἀπαιτεῖ νὰ ὑπερνικᾷ κανεὶς ὅλας τὰς δυσκολίας τῶν καιρῶν καὶ τῶν πραγμάτων. Μᾶς ἐδίδαξαν δὲ καὶ οἱ ριφθέντες εἰς τὴν βαβυλωνίαν κάμινον παῖδες, ὅτι καὶ ἂν δὲν ὑπάρχη κανεὶς σύμμαχος τῆς εὐσεβείας, πρέπει νὰ ἐπιτελῆ κανεὶς καὶ μόνος τὸ καθῆκον· αὐτοὶ λοιπὸν μέσα ἀπὸ τὴν φλόγα τῆς καμίνου ὑμνοῦσαν τὸν Θεόν, χωρὶς νὰ ὑπολογίζουν τὸ πλῆθος τῶν ἀσεβῶν, ἀλλ' οἱ τρεῖς των ἦσαν ἄρκετοὶ διὰ νὰ στηριχθοῦν μεταξύ των. Διὰ τοῦτο οὔτε ἐμᾶς μᾶς ἐφόβισε τὸ πλῆθος τῶν ἀντιπάλων, ἀλλ' ἀφοῦ ἐστηρίξαμεν τὴν ἐλπίδα εἰς τὴν βοήθειαν τοῦ ἁγίου Πνεύματος, διεκηρύξαμεν μὲ πολλὴν παρρησίαν τὴν ἀλήθειαν. Θὰ ἦτο ἄλλωστε τὸ πιὸ παράλογον ἀπ' ὅλα, ἂν αὐτοὶ μὲν ποὺ βλασφημοῦν τὸ Πνεῦμα, ἐξαγγέλλουν μὲ τόσον θράσος καὶ εὐκολίαν τὴν ἀσέβειάν των, ἐμεῖς δὲ ποὺ ἔχομεν τέτοιον σύμμαχον καὶ συνήγορον διστάζωμεν νὰ ὑπηρετήσωμεν τὴν διδασκαλίαν, ἢ ὁποία ἔφθασε μέχρις ἡμῶν ἐκ τῆς παραδόσεως τῶν πατέρων, διασωθεῖσα διὰ τῆς ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν μνήμης. Ἐπὶ πλεόν δὲ ἐνίσχυσε τὴν διάθεσίν μας αὐτὴν καὶ ἡ φλόγα τῆς εἰλικρινουῆς σου ἀγάπης καὶ ἡ σοβαρότης καὶ πραότης τοῦ χαρακτῆρος σου, τὰ ὁποῖα ἦσαν ἐγγύησις ὅτι δὲν ἐπρόκειτο νὰ γίνουιν γνωστὰ εἰς πολλοὺς ὅσα θὰ ἐγράφοντο· ὄχι διότι ἦσαν ἄξια νὰ ἀποκρυβοῦν, ἀλλὰ διότι δὲν ἔπρεπε νὰ ριφθοῦν τὰ μαργαριτάρια εἰς τοὺς χοίρους.

Αὐτὰ ἐγὼ εἶχα νὰ εἰπῶ. Δι' ἐσὲ ὅμως, ἂν μὲν εἶναι ἄρκετὰ

ἀρκοῦντως ἔχει τὰ εἰρημένα, τοῦτο πέρας ἔστω τοῦ περὶ τούτων λόγου. Εἰ δὲ ἐλλιπῶς ἔχειν δόξει, φθόνος οὐδείς φιλοπόρως προσεδρεύοντα τῇ ζητήσῃ, δι' ἐρωτήσεως ἀφιλονίκου προστιθέναι τῇ γνώσει. Δώσει γὰρ ὁ Κύριος ἢ δι' ἡμῶν, ἢ δι' ἑτέρων, τῶν λειπομένων τὴν πλήρωσιν κατὰ τὴν ἐπιχορηγούμενην τοῖς ἀξίοις αὐτοῦ γνώσιν ὑπὸ τοῦ Πνεύματος.

ὅσα ἔχουν λεχθῆ, ἄς μὴ γίνεται πλέον λόγος δι' αὐτὸ τὸ θέμα. Ἄν ὅμως σοῦ φανοῦν ἔλλιπῆ, δὲν θὰ μὲ πειράξῃ νὰ ἀσχοληθῆς φιλοπόνως μὲ τὴν ἔρευναν καὶ δι' ἐρωτήσεως ὄχι ἐριστικῆς νὰ συμπληρώσῃς τὴν περὶ τοῦ θέματος γνώσιν. Εὐχομαι νὰ βοηθήσῃ ὁ Κύριος εἴτε μέσῳ ἐμοῦ εἴτε δι' ἄλλων νὰ συμπληρωθοῦν τὰ ἐλλείποντα διὰ τῆς γνώσεως, ἢ ὁποῖα δίδεται ὑπὸ τοῦ Πνεύματος εἰς τοὺς ἀνταξίους τῶν δωρεῶν αὐτοῦ.

ΕΥΡΕΤΗΡΙΑ

—Διὰ τὰ χωρία καὶ τὰ ὀνόματα τοῦ κειμένου οἱ ἀριθμοὶ παραπέμπουν εἰς σελίδας καὶ στίχους.

—Διὰ τὰ χωρία καὶ τὰ ὀνόματα τῆς εἰσαγωγῆς καὶ τῶν σχολίων οἱ ἀριθμοὶ παραπέμπουν εἰς σελίδας· εὐρίσκονται δὲ ἐντὸς παρενθέσεων.

1. Εὐρετήριον χωρίων τῆς Γραφῆς

		Γένεσις		15	86,3-5.
1	1	84,6-7· 130,2-3.		4 22	180,21.
	2	160,16-17.		6 2-3	86,7-9.
	5	460,28.		12 13	358,17-18.
2	8	460,20.		14 31	356,28· 362,16.
(3	5	11).		17 6	358,12.
4	1	182,16· 302,27.		20 19	362,23-24.
6	14	292,7.		23 5	498,12-13.
9	25-27	418,11-12.		25 30	292,8.
22	8	142,25.		30 10	460,1.
27	18	142,26.		31 3	410,14-15.
	29-40	418,9-11.		33 21	448,28.
28	13	174,18.		34 34	424,8-9.
	16	450,10.			
31	11	174,15.			Λευϊτικόν
	13	174,16.		8 21	304,2.
	47	356,9.		16 2	460,3-4.
40	8	304,3.			
48	16	234,1.			Ἀριθμοὶ
				4 20	458,22.
				11 15-26	446,23.
3	6	174,1.		18 7	458,26.
	14	172,24· 174,3-4.		21-22	38,25.
		Ἔξοδος			

21	9	358,15-17.	32	6	240,15-16· 378,
25	7ε.	32,4.			25-280,2.
			33	8	232,29.
		Δευτερονόμιον		13	296,5.
4	24	88,23.		14	162,1.
	26	354,24-25.	35	10	166,5-6· 406,11.
8	3	358,14.	43	10	438,13.
12	13-14	450,4-5.	44	8	350,5-6.
19	15	474,13.	49	4	354,22-23.
32	1	354,26.		14	450,6-7.
	8	234,3-5.	50	9	370,1.
				12	336,7.
		Ἰησοῦς Ναυῆ		14	336,7.
			65	13	438,10-11.
5	14	234,12.	70	6	302,8.
24	27	356,9-11.	76	21	414,10-11.
			77	53	414,12.
		Βασιλειῶν Α'	79	2	414,11-12.
1	1	160,16.	88	17	302,9.
			89	2	102,6.
		Ἰουδιθ	91	16	410,5.
			93	16	296,4.
9	5	328,8-9.	101	13	102,6.
			103	2	212,3.
		Ἐσθῆρ		4	380,19-20.
4	17π	176,14.		24	66,28.
				27	296,23.
		Ψαλμοὶ		30	412,13-14.
2	7	142,12· 194,14-15.	104	37	438,12.
6	(ἐπιγραφή)	462,3.	107	2	432,5.
	6	390,5-6.		14	302,7-8.
8	6	430,24.	109	1	118,8· 310,16·
11	(ἐπιγραφή)	462,3.			314,14-15.
13	1	176,2-3.		3	170,2· 194,13-14.
17	12	68,3.	118	85	70,18-19· 282,19.
18	2	224,27· 250,24.		91	420,8-9.
20	6	432,10.	138	6	80,28.
23	3	296,5-6.		7	240,25-27· 430,
29	13	432,4.			5-6.
30	3	448,26-27.		8	310,11-12.

142	5	130,4.			Μιχαίλας	
144	15	296,22-23.	2	7		416,4.
	16	68,2· 296,24.			Ἄγγαῖος	
148	5	184,17.				
		Ἰώβ	2	4-5		430,7-8.
1	1	160,15.			Μαλαχίας	
8	9	474,21.				
33	4	410,13-14.	1	6	404,12· 418,23·	418,25-26.
	6	134,15· 292,9-10.				68,5.
	14	240,19-20.	3	6		
38	28	190,12.			Ἡσαΐας	
		Παροιμίαι	1	2	180,20· 356,1.	
3	11	142,26-27.	3	3		280,9.
8	22	180,26.	5	21		196,9-10.
10	11	142,27.	6	3	238,20· 384,6.	
17	28	280,8.	9	6	140,12-14· 174,	6-7.
26	4	78,24.	14	12		238,6.
		Ἐκκλησιαστικῆς		13		80,19.
1	5	48,11.	29	15		300,25-26.
3	7	490,12.	40	3		162,13.
9	17	498,6.		12-13	294,24-296,2.	
		Σοφία Σολομώντος		12		296,13.
				13		294,21.
			42	5		428,10-12.
1	7	430,4-5.	44	6		400,15-16.
			48	16	240,23-24· 414,7.	
		Σοφία Σεραφῆ	53	8		82,3.
43	30	472,13-15.	61	1		350,4.
			63	10		416,3.
		Ὠσηὲ		14		414,7-8.
14	10	360,7.			Ἱερεμίας	
		Ἀμώς	2	12-13		356,3-5.
			3	3		114,2.
4	13	250,8· 250,22-23.	5	7		176,13.
5	13	498,8-9.	20	2		430,3.

	11-12	434,2-3.	8	44	70,22.
16	29	364,4.	10	9	322,2-3.
18	8	472,1.		27-28	244,8-10· 434, 26-27.
				27	320,24.
				28-30	118,2-5.
1	1	158,28· 162,25- 164,1· 168,27· 308,21· 380,5.	11	25	116,25· 122,26· 442,7-8. 326,19.
	2	164,9.	12	28	404,19.
	3	154,20· 250,9· 252,6· 330,10.		26	252,1.
	4	164,11-12.		45	98,2-3.
	9	164,12· 166,10-12. 204,21· 406,12-13.		49-50	330,13-14.
	12	242,1.		49	328,14.
	14	312,9-10.	14	2	234,24· 388,9.
	16	300,3.		6	206,5· 324,20· 326,4.
	18	312,11· 348,10-11.		9	98,1-2· 98,23-24· 312,7· 332,23.
	33	386,4.		16	240,8-9· 404, 6-7· 410,8-9.
3	3	368,7.		17	426,19-22· 428, 8-10.
	5	370,17.		19	426,14.
	6	300,13.		23	442,7.
4	23	450,8-9.		24	330,14-15.
	24	238,23-24· 336,10· 406,9-10· 408,24· 454,5.		26	242,7-9· 414, 13-14.
5	18	(13)· 114,7· 114,10.		27	120,4-5.
	19	112,21· 328,13· 328,19-20.		28	(26)· 110,5-6· 114,15.
	20	296,8· 330,25.		31	330,16.
	22	326,16-17.	15	3	428,7-8.
	23	120,24-25· 312, 8-9· 314,8.		15	416,11.
	26	100,1-2.		26	(269)· 228,10· 336, 6· 380,6-7.
	46	362,26.	16	13	414,14.
6	27	98,14· 310,26.		14	226,1· 300,4· 404, 2· 404,17-18.
	41	358,14.		17	404,15-16.
	57	328,12.	17	4	404,15-16.
	63	434,27· 436,2-3.	10		98,27· 226,20· 328,26-27.
7	37	358,13.			

	25	426,10-11.	9	228,7· 404,1.
20	22-23	386,15-16.	10	436,1.
	28	(10).	11	244,11-13· 434, 23-25.
	Π ρ ά ξ ει ς		15	242,2· 448,1-2.
			16	468,26-27.
1	5	350,9.	17	468,24· 470, 18-19.
	8	436,13-14.		
2	34	118,8.	26	414,17· 472,6-7.
	36	128,12-14· 130, 28-29.	29	190,20.
			32	334,1· 436,15-18.
5	4	376,7.	34	314,14· 414,20.
	9	376,6.	37	324,5.
	29	340,18.	9 4	432,3.
7	51	416,1-2.	32	130,9.
	55	314,12.	33	130,9.
8	26	428,21-22.	11 33	82,10-11.
10	3	428,21-22.	34	294,21.
	20	414,1-3.	36	294,17· 294,22· 296,15.
	38	350,2-3· 386,5-6.		
13	2	414,4-6.	12 5-6	448-6-7.
21	11	242,24.	15 30	440,16-18.

Ρ ω μ α ι ο υ ς

Κ ο ρ ι ν θ ί ο υ ς Α'

1	5	318,15-16· 318,21.	1	9	300,20-21.
	8	318,14.		23	176,19.
	10	302,12-13.		24	112,19· 206,6· 310,24· 330,9· 404,5.
	19	88,8.			
	20	130,4-5.		30	292,19.
	21	196,6.			
2	10	432,1.	2	10-11	86,21-25· 242,25ε.
	17	302,13-14.		10	302,1· 382,20· 434,20.
5	2	318,17-18· 318,23.		11	390,14-16· 416,12.
	8	334,4.		12	228,8-9· 436,18.
	14	358,11.			
6	3	348,23.	3	3	478,13.
	4-5	368,3-4.		13	374,2-3.
	4	300,24.		16	244,26-27· 424, 25-26.
	8	362,4-5.			
8	2	436,12· 468,20-21.	5	4	466,17-18.

6	11	412,7-9· 466, 16-17.	16-17	422,23-24.	
			17-18	422,18-19.	
7	40	452,27.	17	238,28· 434,9.	
8	6	(263)· 286,6-8· 292,4· 294,8-9.	18	424,19-21.	
10	2	356,26· 364,5.	4	10	362,6.
	4	358,11.	5	5	372,17.
11	2	474,3-4.	8		468,9-10.
	12	292,5· 292,20· 304,11.	16		162,20.
12	3	348,9· 382,7-9· 406,7.	17		412,21.
	4-11	448,7.	6	15	72,3-4.
	4-6	242,13-16· 376, 14-17.	13	3	450,15-16.
	8	302,3.	13		440,14-16.
11		242,20-21· 376, 17-19.	Γ α λ ά τ α ς		
	13	350,8.	3	13	334,3.
	21	448,8-9.		19	362,22.
	26	448,16-17.		27	348,22.
	28	386,18-21.	4	4	304,7.
13	12	252,15.	6	6	412,10-12· 436, 24-25.
14	24-25	374,17-21.		7	300,22-23.
15	22	358,25.		8	176,12.
	41-42	388,10.	6	8	300,8-10.
	41	234,23-24· 432, 5-6.	'Ε φ ε σ ί ο υ ς		
	46	408,7-8.	1	1	176,27.
	47	292,9· 408,5-6.	14		372,17.
	49	362,5.	17-18		446,11-12.
			22		300,2.
			2	20	130,9.
				21-22	244,28-246,2.
			3	9	302,10.
			4	15-16	298,19-24.
				30	414,26.
			Φ ι λ ι π π η σ ί ο υ ς		
1	1	300,21-22.	1	23	468,10.
	9	490,8.	2	6	98,19· 114,16-17.
	22	372,17.		7	98,19-20.
2	17	450,14.			
3	8	432,9.			
	9	432,7.			
	14	422,21-23.			
	15	172,26.			

	8	332,27.	6	13	244,7.
	9	180,22· 320,9.	16	102,6·	212,2.
	10-11	322,8-11· 368, 2-3.		Τιμόθεον Β'	
3	14	324,25.	1	14	302,2· 452,27-28.
	19	32,16.	2	2	354,4-5.
4	7	86,15.		21	324,10.
	Κολασσαεῖς		3	16	424,27-28.
1	12	324,13.		Ἐβραίους	
	15	98,15· 190,19· 310,25.	1	2	154,20.
	16	330,10· 378,7-9.	3	100,6·	104,9-10· 310,16-17· 310, 25· 328,5.
2	3	332,7.		14	422,14-15.
	11-12	368,19-22.	2	10	328,25.
	13	468,2-4.	8	1	118,8· 314,16.
	19	298,25-28.	10	1	364,24.
3	3-4	468,18-20.	11	6	90,2-3.
	9-10	362,6-8.	12	2	118,8.
	Θεσσαλονικεῖς Α'			Ἰακώβου	
1	1	440,8.		176,7.	
3	12-13	422,6-10.	2	19	
4	17	470,12-13.		Πέτρου Α'	
	Θεσσαλονικεῖς Β'		2	6	130,9.
1	1	302,11-12.	3	15	(11).
	7	354,12-13.		21	370,26-27.
2	15	474,5-6.		Ἰωάννου Α'	
3	5	420,20-22· 422,2.	3	24	244,25-26· 300, 10-11.
	Τιμόθεον Α'			Ἀποκάλυψις	
2	5	362,19.	1	8	160,19.
3	6	42,16.			
5	21	352,9-10.			

2. Εὐρετήριον ὀνομάτων καὶ πραγμάτων

Α

Ἀβραάμ 84,28· 184,2· 360,21.
ἀγαθός (23)· 76,10· ἀγαθόν 410,
3· 434,18.

ἀγάπη 490,5· 498,15· 500,8· ἀ-
γάπη τοῦ Θεοῦ 360,20.

ἄγγελος, -οι (18· 25· 259· 342)·
122,23· 174,5· 174,13· 232,
17· 234,2· 234,13· 300,11·
346,11· 352,4· 352,23· 354,
1· 356,7· 382,3· 384,8· 430,
11· 458,15· (ἀγγελικαὶ δυ-
νάμεις 274· ἀγγελικὰ τᾶ-
γματα 237).

ἀγεννησία (20· 23)· 44,28· 50,
24· 54,26· 56,3· 56,14· 56,
26· 80,7· 90,7· 114,18· 204,
17· 212,3· 218,24· 220,1·
ἀγεννησία τοῦ Πατρὸς 168,
25.

ἀγέννητον 54,5· 54,15· 58,4· 66,
4· 66,23· 70,7· 72,18· 76,
18· 78,3· 78,19· 80,2· 80,
13· 92,5· 94,1· 138,26· 204,
8· 206,2· 206,15· 210,4·
212,1· 212,22· 214,4.

ἀγέννητος (15· 19· 20· 21· 23·
200· 201· 258· 269· 270·
271)· 50,10· 50,27· 52,7·
52,17· 56,18· 64,7· 64,26·
68,22· 72,9· 74,9· 74,28·
92,19· 94,12· 94,20· 100,
10· 110,7· 114,19· 120,10·
150,4· 170,8· 170,20· 170,
28· 172,1· 178,14· 180,9·
192,16· 200,4· 200,16· 200,
28· 202,2· 202,15· 208,8·

208,20· 220,19· 224,21·
246,24· 248,25· ἀγέννη-
τος (οὐσία) 108,26· 110,18.

ἁγιασμός (267· 268· 273· 274)·
236,13· 238,10· 238,17·
336,18· 370,13· 378,3· 378,
16· 380,9· 380,22· 402,23·
406,18· 410,1· (ἁγιασμός
ἀγγέλων 378).

Ἅγιον 408,25.

ἅγιος, -οι (23· 24)· 40,4· 84,4·
84,27· 86,12· 126,6· 128,
8· 130,14· 136,7· 142,19·
172,12· 174,23· 230,8· 230,
16· 232,1· 354,2· 388,9·
428,15· 432,22· 450,11·
458,5· 468,8· 468,23· 482,
16· 488,14.

ἁγιότης 410,2.

ἁγιωσύνη 188,9· 236,22· 238,3·
238,22.

ἁγνωσία λουδαϊκὴ 186,14.

(Ἄγνωστικισμός 18· 19· Ἄγνω-
στικισμός θεολογικός 20).

ἄγραφον, -α 464,7· 472,22· ἄγραφος
μαρτυρία πατέρων 342,23.

Ἀδάμ (10)· 92,2· 92,10· 304,1·
358,11· 358,25· 360,4.

Ἀδωναΐ 142,1.

Ἀέτιος (13· 16· 17· 19· 30· 37·
39· 258· 262· 263· 286)·
30,11· 286,1.

(Ἀθανάσιος ὁ Μέγας 12· 14· 15·
19· 37· 258· 259· 261· 276·
476· 477).

ἄθάνατος 72,8· 74,26· 170,25·
ἄθάνατον 72,17.

ἀθεότης 346,20.

- Ἀθηνογένης (482· 483)· 482,10.
 Αἰγύπτιοι 416,24.
 (Αἴγυπτος 259).
 αἶδιος 172,3· αἶδιον 206,18.
 αἰδιότης 152,22· 172,22· αἰδιό-
 τῆς τοῦ Πατρὸς 164,10.
 αἶμα 374,7.
 (αἰρεσιάρχης 17· 144).
 αἵρεσις, -εις (11· 12· 14· 262·
 477)· 30,20· 286,2· 478,10·
 (αἱρέσεις Ἰουδαϊζουσαι 14).
 αἱρετικοὶ 284,19· (αἱρετικαὶ κα-
 κοδοξίαι 14· αἱρετικὸν φρό-
 νημα 226).
 αἰτία δημιουργικῆ (335)· 378,12·
 αἰτία προκαταρκτικῆ 378,
 11· αἰτία τελειωτικῆ 378,12.
 (αἰῶνες 12).
 (ἄκατάληπτος 19).
 ἀκοινώνητον 216,10· ἀκοινώνητος
 ὁ Υἱὸς τῆς τοῦ Πατρὸς οὐ-
 σίας 100,19· 186,7.
 (ἀκολουθία τοῦ Ἑσπερινοῦ 482).
 (Ἀλεξάνδρεια 16· 31).
 Ἀλέξανδρος 42,23.
 ἀλήθεια (229· 261)· 38,17· 48,7·
 96,25· 120,26· 176,23· 210,
 12· 280,23· 364,25· 406,4·
 424,3· 428,1· 440,3· 454,
 10· 482,19· 500,13.
 ἀλλότριος κατὰ τὴν φύσιν ὁ Υἱὸς
 τοῦ Πατρὸς 292,22.
 ἄμαρτήματα 376,8.
 ἄμαρτια, -αι 322,19· 326,19· 344,
 25· 360,21· 362,4· 370,12·
 412,19· 432,13· 462,22.
 ἄμαρτωλοὶ 390,10.
 ἄμπελος (22)· 62,11· 62,23.
 Ἀμφιλόχιος Ἰκονίου (263· 267·
 268)· 278,8.
 (ἀνάδυσις τρισσῆ 352).
 ἀνακαινισμὸς 412,22.
 ἀναλλοίωτον 66,22· 68,15.
 ἀναρχος 170,20· 246,25· ἀναρχον
 64,15· 90,14· 92,5.
 ἀνάστασις 326,19· 366,20· 372,
 6· 462,11· ἀνάστασις νε-
 κρῶν 388,11.
 (Ἄνατολὴ 36).
 Ἀνδρέας 130,28.
 (Ἄνδρουῖτος X. 23· 25).
 (ἀνθρωπότης τοῦ Ἰησοῦ 163).
 (Ἄνόμοιοι 16· 20· 37· 259· 271·
 477).
 ἀνόμοιον 98,5· 102,17· 124,15·
 (ἀνόμοιος τοῦ Πατρὸς κα-
 τὰ τὴν οὐσίαν ὁ Υἱὸς 16·
 ἀνόμοιος ὁ Υἱὸς τοῦ ἀγεν-
 νήτου Πατρὸς κατὰ τὴν
 οὐσίαν 18)· ἀνόμοιος κατὰ
 τὴν οὐσίαν ὁ μονογενὴς
 Υἱὸς τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς
 30,9-10· 44,29-46,1· 56,
 16· 56,27· ἀνόμοιος κατὰ
 τὴν οὐσίαν 68,19· ἀνόμοιον
 τῆς οὐσίας 222,11· 396,7·
 ἀνόμοιος ὁ Υἱὸς τοῦ Πα-
 τρὸς (19· 25)· 94,10· 286,
 10· ἀνόμοια κατὰ τὴν φύσιν
 286,3· ἀνόμοιος προφορὰ
 284,24.
 (ἀνομοιότης τῆς οὐσίας τοῦ Πα-
 τρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ 270)·
 ἀνομοιότης τοῦ Υἱοῦ 124,13.
 (Ἄντιοχος (πρεσβύτερος) 261).
 (ἀντιτριαδικαὶ τάσεις 9).
 ἀόρατος 72,8· 74,25· ἀόρατον 68,
 4· 68,15· 72,15.
 ἀόριστος 64,13.
 ἀπάθεια τοῦ Θεοῦ 188,9· 188,25·
 190,9.
 ἀπαύγασμα 318,7· ἀπαύγασμα

τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ 168,13·
454,22.
ἄπειρος 64,13.
ἀπιστία τῆς ἀναστάσεως 426,17.
ἀπόθεσις 368,17.
(ἀποκάλυψις ὑπερφυσικὴ 19)· ἀ-
ποκάλυψις ἀπορρήτων 214,
17· ἀποκάλυψις μυστηρίων
382,18.
(ἀπολογίαταὶ 11· 13).
ἀπολογία 34,15· 36,6· 38,9· 466,
24· ἀπολογίαι ὑπὲρ Χρι-
στοῦ 434,2.
ἀπολύτρωσις ἁμαρτιῶν 412,7.
ἀπόστολος, -οὶ 42,16· 90,1· 96,
24· 114,16· 130,19· 134,8· 140,
4· 144,15· 176,17· 228,5·
238,27· 244,26· 286,6· 294,
12· 296,15· 298,19· 300,1·
318,14· 324,4· 340,17· 348,
18· 352,7· 356,5· 368,19·
374,1· 376,20· 420,20· 422,
20· 424,25· 432,6· 438,16·
458,6· 460,8· 466,15· 478,
9· 482,15.
(ἀποταγὴ τοῦ σατανᾶ 346).
(Ἄρειανισμὸς 13· 15· 16· 19· 20·
36· 258· 396· 476· ἀρειαν-
νικὴ διδασκαλία 15· ἀρειαν-
νικαὶ ἔριδες 485).
(Ἄρειανος, -οὶ 16· 258· 269· 271·
Ἄρειανοὶ Εὐνομιανοὶ 19).
(Ἄρειομανῆται 258).
Ἄρειος (12· 13· 14· 16· 19· 20·
257· 258· 259· 262)· 42,22.
Ἄριστοτέλης (20· 70)· 50,26· 70,12.
ἄρνησις τῆς θεότητος 28,10.
ἄρραβῶν (276· 372· 390)· 372,17·
390,9· ἄρραβῶν ζωῆς 370,8.
ἄρτος (22)· 62,11· 62,24· 320,16·
ἄρτος τῆς Εὐχαριστίας 458,4.

ἀρχάγγελοι 382,4.
ἀσέβεια 46,20· 72,25· 202,11·
206,12· 208,26· 210,6· 224,
10· 246,3· 392,19· 394,17·
406,27.
ἀσύγκριτος 120,11· 124,4.
ἄσώματον 72,16.
ἄτρεπτον 68,6.
αὐτεξούσιον 382,1.
αὐτοάγαθος 198,21.
αὐτοαλήθεια 410,6.
αὐτοδικαιοσύνη 410,6.
αὐτοδύναμις 206,19.
αὐτοζωή 198,21· 328,11.
ἄφεςις παραπτωμάτων 362,2.
ἄφθαρτος 72,7· 74,3· 74,23· 190,
1· ἄφθαρτον 64,14· 68,13·
72,14.

B

Βαβυλωνία 430,3· 500,10.
(Βαβυλώνιοι 488).
βάπτισμα, -ατα (266· 274· 374)·
186,26· 246,15· 342,4· 344,
7· 344,21· 348,17· 350,7·
350,21· 352,3· 358,1· 358,
18· 360,8· 360,17· 362,9·
364,2· 366,5· 368,16· 370,
5· 396,18· 444,11· 458,15·
464,1· 464,25· 488,20· βά-
πτισμα ἐν τῷ ὕδατι 372,19·
374,8· (βάπτισμα μαρτυ-
ρίου ἢ αἵματος 374)· βάπτι-
σμα πυρὸς 372,25· βάπτισμα
ἀπολυτρώσεως 472,21· (βά-
πτισμα μυστηριακὸν 375)·
βάπτισμα σωτήριον 370,3·
βάπτισμα νομικὸν 364,5.
(Bardenhewer 270).
Βαροῦχ 314,20.

(βασιλεία Θεοῦ 372· 373)· βασι-
λεία οὐρανῶν 372,10· 478,15.

Βασιλεὺς 320,15· 320,24· 400,26.

Βηθσαιδὰ 132,28.

Βιθνοὶ 38,7.

βλασφημία 30,19· 32,8· 38,6·
52,19· 64,2· 94,2· 96,18·
96,26· 98,11· 100,15· 110,
17· 118,25· 120,21· 122,
18· 126,3· 150,17· 152,5·
152,15· 154,8· 158,2· 162,
2· 180,17· 182,15· 196,16·
204,14· 210,1· 218,28· 224,
3· 224,11· 226,9· 230,2·
306,13· 312,26· 344,1· 416,
9· 436,22· 488,25· βλασφη-
μία εἰς τὸν Κύριον 96,9·
βλασφημία κατὰ τοῦ Υἱοῦ
214,11· βλασφημία εἰς τὸν
Μονογενῆ 396,9· βλασφη-
μία εἰς τὸ ἅγιον Πνεῦμα
(433)· 226,11· 472,18.

(Blum M. 264).

Γ

Γαβαωνίται 106,24.

Γαβριήλ 382,13.

Γαλάτης 30,15.

Γαμαλιήλ 134,6.

γενεαλογία κατὰ σάρκα τοῦ Θεοῦ
καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ
Χριστοῦ 90,20.

γέννημα (18· 269· 270)· 126,6·
128,9· 136,3· 138,20· 138,
27· 140,2· 140,11· 140,25·
142,10· 144,2· 144,18· 146,
16· 146,28· 148,1· 148,23·
150,3· 192,13· 246,24.

γέννησις (26· 272)· 72,19· 76,
19· 94,4· 94,25· 96,13· 158,

21· 170,7· 172,14· 186,2·
188,9· 192,27· 194,24· γέν-
νησις Θεοῦ 166,20· γέν-
νησις τοῦ Κυρίου 192,8·
308,19· γέννησις τοῦ Υἱοῦ
158,15· 172,15· 222,6· γέν-
νησις τοῦ Μονογενοῦς 132,2·
164,11· γέννησις θεία 136,
20· 166,22· 192,9· γέννησις
ἐξ αἰδίου 170,26· γέννησις
ἀπαθῆς 164,2· 168,12· 192,
9· γέννησις κατὰ σάρκα
162,9· γέννησις σωματικῆ
126,9· 138,4.

γεννητῆ (οὐσία) 108,26· 110,20.

γεννητὸν 78,19· 96,22· 204,8·
206,1· 206,15· 208,8· 208,
20· 210,4· 212,5· 216,28.

γεννητὸς (20· 21· 269· 270· 271)·
94,12· 94,20· 100,10· 138,
28· 192,15· 198,20· 200,4·
200,16· 200,27· 202,2· 202,
14.

(γεννήτωρ 269).

(Γερομιχαλὸς Ἄ. 14).

(γνωσιαρχία 19).

γνώσις (11· 25)· 80,27· 82,12·
98,26· 122,5· 280,19· 322,
1· 502,6· γνώσις τοῦ Θεοῦ
(18· 19· 23· 25)· 176,18·
214,7· 344,24· 406,15· γνώ-
σις τοῦ Πατρὸς 122,2· γνώ-
σις τοῦ Μονογενοῦς 86,25·
298,25· γνώσις τοῦ ἁγίου
Πνεύματος 86,26· (γνώσις
τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ 21· 24·
γνώσις τῶν θείων ἰδιοτήτων
23)· γνώσις τοῦ ἀρχετύπου
98,9· γνώσις τῆς πίστεως
398,20· (γνώσις τῶν ὀρθο-
δόξων πατέρων 20· γνώσις

θεολογική 263· γνώσις φυσική 25)· γνώσις ψευδώνυμος 340,11.

(Γνωστικαὶ τάσεις 144).

(Γνωστικισμὸς 18).

(Γνωστικοὶ 12).

Γραφή (9· 18· 21· 22· 24· 263· 264· 266· 270)· 52,18· 84, 4· 102,5· 128,10· 130,6· 130,9· 136,16· 138,20· 140, 5· 140,29· 142,20· 144,12· 144,23· 154,19· 174,2· 174, 13· 182,1· 194,8· 232,8· 248,22· 252,12· 290,19· 292,3· 300,16· 302,6· 310, 14· 312,2· 316,4· 318,5· 320,5· 334,19· 336,1· 364, 3· 412,20· 420,11· 438,1· 438,17· 440,4· 456,15· 460, 16· 466,21· 496,14· Παλαιὰ Διαθήκη (13· 14· 144-145· 183)· 302,7· Ψαλμοὶ 170,1· 462,3· Ἐκκλησιαστικῆς 48,11· 498,5· (Σοφία Σολομῶντος 264)· Σοφία (Σειράχ) 472,13· Καινὴ Διαθήκη (10· 13· 14· 145)· 242,23· Εὐαγγέλιον, -α (145· 162)· 28,3· 38,23· 96,8· 96,25· 98,13· 118,1· 162,6· 186,23· 190,22· 224, 4· 250,9· 372,6· 434,3· 444, 11· 456,24· 458,7· 468,15· 488,15· (κατὰ Λουκᾶν 145)· Πράξεις ἀποστόλων 128,11· 350,2· πρὸς Ἐφεσίους 176, 25· 298,19· πρὸς Κολοσσαεῖς 298,24· (πρὸς Ἑβραίους 145).

Γρηγόριος Νεοκαισαρείας ὁ θαυ-

ματουργὸς (483)· 482,14· 484,24.

(Γρηγόριος Θεολ. 260· 261· 262· 269· 271· 276).

(Γρηγόριος Νύσ. 17· 31).

Δ

Δαβὶδ (24)· 80,25.

δαίμονες (12)· 176,6· 220,13· 412, 5· 484,1.

(Δαλματία 487).

Δανιὴλ 88,24· 234,6· 430,2· 454,1. (Dehnhard H. 264).

δεσποτεία (265)· 236,9.

Δεσπότης (334)· 172,8· 218,12· 290,16· 334,10· 344,2· 416, 15· 418,21· 418,27.

δημιούργημα, -ατα (15)· 220,17· 222,14· 222,29· 224,6· 224, 17· 328,26· 376,27.

δημιουργία (273· 402)· 184,8· 240, 20· 250,20· 334,14· 378,21· 384,16· δημιουργία τῶν νοητῶν 374,12.

δημιουργικὸν (24)· 66,17.

δημιουργὸς (18· 334)· 76,11· 104, 15· 148,3· 156,24· 186,17· 186,25· 192,20· 206,25· 212, 24· 220,26· 240,17· 250,26· 286,20· 288,15· 290,17· 294, 23· 326,10· 332,5· 378,5· 418,22.

διάβολος (10· 11· 12)· 40,9· 84, 24· 94,9· 322,19· 346,10· 360,9· 386,8· 412,6.

διαθήκη βαπτίσματος 370,6.

διακονία, -αι 184,27· 242,11· 298, 7· 376,12· 414,9· διακονία τῆς ἀποστολῆς 130,29.

(Διάνιος Καισαρείας 261· 475).
 διδάγματα 52,26· 70,20· διδάγμα-
 τα νομικά 424,11.

(διδασκαλία χριστιανική 14)· δι-
 δασκαλία τοῦ Πνεύματος
 (12)· 66,27· 70,16· 80,24·
 διδασκαλία τῶν πατέρων 48,
 28· (διδασκαλία δογματική
 9· διδασκαλία ὀρθόδοξος δο-
 γματική 9· τριαδική ὀρθό-
 δοξος δογματική διδασκα-
 λία 9· τριαδική διδασκα-
 λία 257)· διδασκαλία ἐπὶ
 τοῦ βαπτίσματος 346,3· δι-
 δασκαλία ἔγγραφος 456,17·
 διδασκαλία ἄγραφος 458,9·
 (διδασκαλία αἰρετική 16·
 πνευματομαχικαὶ διδασκα-
 λίαι 259).

δίκαιος (23)· 76,11.

δικαιοσύνη 168,14.

δικαστήριον τοῦ Χριστοῦ 142,14·
 δικαστήριον κοινὸν καὶ φο-
 βερὸν 314,10.

(Διοκλητιανὸς 482).

Διονύσιος Ἀλεξανδρείας (476·
 477)· 476,9.

Διονύσιος Ρώμης (476)· 476,8.
 (διωγμοὶ 347).

δόγμα, -ατα (265)· 342,27· 456,
 16· 460,12· 474,17· 494,
 10· δόγματα περὶ Θεοῦ 188,
 8· (τριαδικὸν δόγμα 15)·
 δόγμα τῆς εἰς Πατέρα καὶ
 Υἱὸν πίστεως 186,15· δό-
 γματα θεῖα 232,3· δόγμα
 τῆς μοναρχίας 398,15· 406,
 20· δόγματα τῆς θεολογίας
 416,18· δόγμα τῆς εὐσε-
 βείας 496,11· δόγματα τῆς
 ἀσεβείας 32,15· δόγματα τῆς

βλασφημίας 94,14· δόγμα-
 τα πονηρὰ 228,15.

(δογματικὰ συγγράμματα 9).

δόξα 314,6· 316,13· 318,2· 322,
 8· 408,14· 410,17· 414,24·
 418,23· 420,14· 430,14·
 438,19· 440,1· 452,26· 464,
 3· 464,21· 466,8· 468,23·
 476,17· 478,24· 480,22· δό-
 ξα τοῦ Πνεύματος 444,21·
 488,19.

(δοξολογήσις 277).

δοξολογία (266· 267)· 140,30·
 212,24· 248,20· 284,9· 306,
 7· 318,3· 320,4· 384,7· 402,
 2· 408,15· 430,18· 438,16·
 444,10· 452,14· 464,4· 464,
 28· 466,7· 470,24· 476,5·
 480,16· 484,25· 486,9· δο-
 ξολογία τοῦ Μονογενοῦς 98,
 13· δοξολογία τοῦ Πνεύμα-
 τος 428,18· δοξολογία σὺν
 τῷ Πνεύματι 472,22.

(δοξολογικὸς τύπος, -οι 263· 265·
 267· 276· 284).

(Dörries H. 16· 264· 267).

δουλεῖα (265)· 236,9.

δοῦλον 416,15.

(δυναρχία 18).

δύναμις, -εις 168,14· 200,14· 204,
 28· 206,3· 222,16· 330,8·
 338,2· δύναμις Θεοῦ (14)·
 116,23· 328,12· 332,6· δυ-
 νάμεις ὑπερκόσμιαι 378,1·
 384,14· δυνάμεις ἀόρατοι
 382,11· δυνάμεις οὐρανῶν
 380,12· δύναμις ἐξουσια-
 στική 416,5· δύναμις ζωο-
 ποιὸς 436,3· (δύναμις ἀ-
 γιάζουσα 265)· δύναμις ἀ-
 γιαστική (268)· 236,10· δύ-

ναμεις δημιουργική 244,21·
δυνάμεις αποστατικάι 420,
1· (δυνάμεις πονηραί 274).

(Δύσις 36).

δωρεαί τοῦ ἁγίου Πνεύματος
(372)· 386,22· 428,13.

Ε

Ἐβραῖος, -οι 134,5· 140,31· 400,
4.

ἔθῃ ἄγραφα 456,22.

εἶδωλα 176,22· 344,16.

εἰκῶν 98,15· 100,7· 208,5· 318,
8· 338,20· 402,3· εἰκῶν τοῦ
Θεοῦ (101)· 224,1· 454,11·
εἰκῶν τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀο-
ράτου (277)· 166,22· 406,1·
εἰκῶν τοῦ ἀοράτου (275)·
338,19· (εἰκῶν τοῦ Πατρὸς
277)· εἰκῶν τοῦ Υἱοῦ (277)·
446,7· εἰκῶν τῆς οὐσίας
220,11· εἰκῶν τοῦ βασιλέως
400,27· εἰκῶν ἐνεργείας
218,26· 220,8· εἰκῶν γεν-
νητῆ 168,12· εἰκῶν τῆς βου-
λήσεως 116,8· εἰκῶν τοῦ
θανάτου 370,7.

Εἰρηναῖος (18· 479)· 476,8· 478,9.

Ἐκκλησία (10· 11· 14· 15· 257·
260· 261· 265· 274· 275·
276· 372· 374· 386)· 38,
6· 50,23· 134,1· 298,28·
316,9· 386,17· 442,1· 456,
2· 460,8· 462,8· 464,10·
468,4· 472,19· 474,26· 484,
17· 486,16· 490,20· 494,
8· 494,20· 496,10· 496,22·
Ἐκκλησία Θεοῦ 28,8· 30,
12· 134,7· 482,24· 494,2.

(ἐκπόρευσις 269· 270· 272).

(ἐκπορευτὸν 269· 271).

ἔλαιον χρίσεως 458,10.

ἐλεύθερον 416,15.

(Ἐλεύσιος 38).

Ἑλλάς 140,31· (Ν. Ἑλλάς 487).

Ἑλληνας (12· 13· 15)· 88,16·
122,6· 186,22.

ἐλληνισμὸς (15)· 496,13.

Ἐλωτ 142,2.

(ἐνανθρώπησις 174· ἐνανθρώπησις
τοῦ Θεοῦ 12)· ἐνανθρώπη-
σις τοῦ Κυρίου 250,27.

ἐνέργεια, -αι (22· 272· 274)· 62,
18· 66,18· 68,9· 114,20·
116,1· 220,3· 220,20· 226,
18· 320,17· 330,8· 332,9·
334,15· 338,1· 376,9· 386,
7· 408,20· 410,18· 430,13·
ἐνέργειαι Θεοῦ (24· 25)·
88,5· 218,25· ἐνέργεια τοῦ
Υἱοῦ 244,19· 378,14· ἐνέρ-
γειαι τοῦ Πνεύματος (273·
275· 276)· 240,14· 242,17·
412,12· 446,10· ἐνέργεια
θεῖα 328,1· ἐνέργεια τῶν
γνωρισμάτων 210,24· ἐνέρ-
γεια τῶν δυνάμεων 432,22.

ἐνεργήματα 242,9· 340,8· 376,11·
412,4· 446,18.

ἐννοιαὶ περὶ Θεοῦ (20)· 166,16·
ἐννοια τοῦ Πατρὸς 212,9·
ἐννοια ἀσύγχυτος τοῦ Πα-
τρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ 210,5·
294,12· ἐννοια τοῦ Υἱοῦ 212,
9· ἐννοια τοῦ Μονογενοῦς
164,27· 180,6· ἐννοια περὶ
τοῦ ἁγίου Πνεύματος 340,7·
446,1· ἐννοια τοῦ ἀγεννή-
του 90,10· 92,28· ἐννοιαὶ
πνευματικάι 448,24.

(ἐνότης 261· ἐνότης ἐν τῇ θεότητι

477)· ἐνότης τοῦ Πνεύματος 448,11· ἐνότης τῆς οὐσίας 210,20.
 (ἐνσάρκωσις 274).
 ἐντολὴ 318,12· ἐντολαὶ τοῦ Θεοῦ 354,3.
 ἔνωσις 402,7.
 ἐξανάστασις ἐκ νεκρῶν 370,4· 412,12.
 ἐξομολόγησις 452,16.
 ἐπαγγελίαι 86,14· 372,15· 432,2· ἐπαγγελία τοῦ Θεοῦ 344,19.
 ἐπίγνωσις 134,8· 176,26· 406,6· 484,4· (ἐπίγνωσις τοῦ Θεοῦ 25)· ἐπίγνωσις τῆς ἀληθείας 140,18.
 ἐπιδημία τοῦ Χριστοῦ 412,2· 424,1· ἐπιδημία τοῦ Χριστοῦ μετὰ σαρκὸς 366,18.
 Ἐπικοῦρειοι 394,16.
 ἐπιλύχνιος εὐχαριστία (482· 483)· 482,6.
 ἐπίσκοπος, -οι (9· 36· 261· 474· 487)· 36,21.
 ἐπιφάνεια τοῦ Θεοῦ 424,16· ἐπιφάνεια τοῦ Κυρίου πρόσδοκωμένη ἐξ οὐρανῶν 386,25.
 (Ἐπιφάνιος Σαλαμῖνος 16· 20· 30· 37· 258· 259).
 ἔργα δικαιοσύνης 432,14.
 Ἐσθῆρ 176,14.
 (ἕτερούσιος 20).
 (Εὐα 10· 12).
 Εὐαγγέλιον τῆς σωτηρίας 186,16.
 εὐαγγελιστής, -αὶ 160,2· 160,17· 162,15· 220,13· 338,19.
 (Εὐδῶξιος Ἀντιοχείας 16· 38).
 (Εὐνομιανοὶ 259· 270· 272).
 Εὐνόμιος (13· 16· 17· 18· 19· 20· 21· 23· 24· 25· 37· 38·

39· 70· 111· 178· 258· 264· 265· 268)· 30,14· 72,6· 86,10· 98,28· 100,3· 126,12· 218,24.
 Εὐσέβιος Καισαρείας (476· 479)· 478,18.
 (Εὐστάθιος Σεβαστείας 259· 260· 262· 263).
 εὐχαλ 460,21.
 εὐχαριστία 452,19.
 Ἐφέσιοι 446,11.
 ἑωσφόρος 238,6.

Z

Ζαχαρίας 428,23.
 Ζωὴ 200,13· 204,28· 206,3· 212,15· ζωὴ τοῦ Θεοῦ 92,24· ζωὴ αἰδίου 350,17· (ζωὴ παραδεισίου 11)· ζωὴ πνευματικὴ 412,17· ζωὴ ἀτελεύτητος 462,9.

H

(Hahn G. 257).
 (Harnack 270).
 (Heising A. 274· 378).
 ἡμέρα Χριστοῦ 346,1· ἡμέρα κρίσεως 128,20· ἡμέρα ἀποκαλύψεως 388,2· ἡμέρα ἀπολυτρώσεως 388,12· ἡμέρα ἀνταποδόσεως 228,15.
 (Holl K. 269· 270· 272).
 (Ἡπειρος 487).
 Ἡσαΐας (24)· 82,1· 196,9· 238,19· 240,22· 294,20· 300,25· 350,3· 356,1· 414,6· 416,2· 428,10.
 Ἡσαῦ 418,9.

θάνατος 46,18· 206,20· 352,18·
358,25· 360,25· 368,1·
368,3· 370,4· θάνατος ὑπὲρ
Χριστοῦ 374,5· (θάνατος
πνευματικὸς 490)· θάνατος
πρόσκαιρος 42,2.

θεῖον 242,19· 458,25.

θεογνωσία (277)· 370,23· 406,
16· 488,22.

(Θεοδώρητος 37· 38).

θεολογία (9· 13)· 130,27· 162,
14· 162,22· 164,7· 166,18·
~~272,3~~ 302,24· 400,19· 406,
23.

θεολόγος, -οι (481)· 88,9· 496,19.

Θεός (12· 14· 16· 19· 21· 22· 24·
145· 260· 262· 275· 324·
386)· 48,28· 56,2· 66,12·
68,12· 72,6· 76,1· 78,19·
86,1· 92,3· 104,16· 114,12·
116,2· 118,7· 120,7· 120,
23· 122,3· 124,4· 126,2·
128,23· 134,22· 142,9· 148,
21· 150,28· 152,15· 158,5·
166,10· 174,2· 174,13· 176,
6· 178,14· 184,25· 188,20·
188,23· 190,18· 190,26·
192,4· 192,29· 200,6· 212,
2· 212,22· 214,9· 216,4·
228,5· 232,12· 236,22· 240,
3· 242,25· 244,5· 244,24·
250,3· 252,1· 292,17· 296,
17· 298,3· 302,6· 304,1·
308,15· 316,15· 322,7· 324,
2· 326,5· 336,10· 338,13·
340,23· 344,16· 346,18·
348,2· 356,19· 360,11· 362,
15· 366,15· 376,2· 400,9·
418,24· 424,9· 430,18· 448,

25· 468,4· 478,8· 494,27·
(δευτεροὶ θεοὶ 12).

Θεοσέβιος (38)· 38,5.

θεότης (9· 14· 25· 145· 173· 259·
262· 265· 266· 267· 268·
271)· 50,6· 62,8· 62,20·
102,25· 210,10· 212,8· 218,
6· 232,13· 236,9· 244,16·
244,21· 246,4· 246,15· 320,
7· 400,21· 432,20· 436,8·
480,9· (θεότης τοῦ Λόγου
12· θεότης τοῦ Χριστοῦ 10·
13)· θεότης τοῦ Κυρίου
(277)· 454,13· (θεότης τοῦ
Υἱοῦ 13· 14· 15· 19· θεό-
της τοῦ Πνεύματος 14· 15·
259· 260· 276).

θεσμοὶ εὐαγγελικοὶ 496,25· θε-
σμοὶ τῆς Ἐκκλησίας 462,
18· θεσμοὶ ἐκκλησιαστικοὶ
456,21.

Θεσσαλονίκη 422,13.

θεωρία 82,9· 88,2· 426,4· 426,23·
θεωρία τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ
82,1· θεωρία πρὸς πρόσω-
πον 252,16· θεωρία ἐν Πνεύ-
ματι 450,1· θεωρία πνευ-
ματικῆ 158,17· 424,13.

(θέωσις τοῦ ἀνθρώπου 14· 276).

(Θράκη 487).

θύρα (22)· 62,10· 320,16· 322,7.

θυσιαστήριον 428,23.

(Θωμάς 10).

I

Ἰακώβ 84,28· 174,14· 174,20·
356,9· 418,9· 450,10.

ιδιότης, -τες (22· 24)· 98,23· 102,
27· 130,22· 210,7· (ιδιό-
τητες τοῦ Θεοῦ 18· 20)·

- ιδιότης τῆς οὐσίας 148,21· 163· 228· 158,27· 162,11·
ιδιότης τῶν προσώπων 400, 204,20· 244,24· 300,10·
24· ιδιότης τῶν ὑποστάσεων 308,20· 392,12.
442,10· (ιδιότητες θετικαὶ 261).
23)· ιδιότητες γνωστικαὶ 261).
210,3· 212,6· (ιδιότητες 261).
γνωριστικαὶ 271· ιδιότητες ἀρνητικαὶ 23).
- ιδίωμα, -ατα (268)· 62,9· 76,3·
130,20· 134,27· 146,24·
210,10· 210,26· 212,9· (ιδίωμα τοῦ Πνεύματος 269·
ιδιώματα ὑποστατικὰ 25·
268· 269· 271· 272· ιδιώματα ἀρνητικὰ 23).
- Ἰεζεκιήλ 88,22· 430,4.
Ἰερεμίας 176,13· 356,2· 430,4.
Ἰησοῦς (14)· 314,12· 356,7· Ἰησοῦς Χριστός 28,2· 124,5·
384,21· 478,22.
Ἰησοῦς Ναυῆ 106,24· 234,12.
(Ἰλλυρία 487).
Ἰλλυρικόν (487)· 486,12.
(Johnston C.F.H. 264).
Ἰουδαῖος, -οι (12· 13· 15· 173)·
96,9· 114,6· 122,5· 122,19·
186,22.
Ἰουδαϊσμός (14· 15)· 496,12.
Ἰουδιθ 328,8.
(Ἰουλιανὸς παραβάτης 16).
Ἰούλιος Ἀφρικανὸς (39· 481)·
480,16.
Ἰορδάνης 234,12.
Ἰσαὰκ 84,28· 142,26· 360,23.
ἶσος 112,8.
ἰσοτιμία 306,8.
Ἰσραήλ 358,18· 432,2.
Ἰσραηλίτης, -αι (32· 33)· 358,19.
Ἰωάννης βαπτιστῆς 372,20.
Ἰωάννης (εὐαγγελιστῆς) (162·
- 163· 228)· 158,27· 162,11·
204,20· 244,24· 300,10·
308,20· 392,12.
(Ἰωάννης (πρεσβύτερος) 261).
Ἰώβ 190,12· 240,19· 474,21.
Ἰωνᾶς (προφήτης) 360,24.
Ἰωνᾶς (πατὴρ τοῦ Πέτρου) 130,27.
Ἰωσήφ 90,22· 304,4.

Κ

- κάθοδος εἰς ἄδην 360,24· 368,15.
Κάιν 182,17.
καινοτομία, -αι 34,12· 42,26· 70,
12· 232,3· 466,5· 482,2.
(Καισάρεια Παλαιστίνης 9· 261·
483).
(Καλογήρου Ἰ. 257· 270).
κανὼν 46,29· 48,5· 48,18· (κα-
νὼν τῆς Κ. Διαθήκης 145).
Καππαδόκης, -αι (15· 16· 270)·
486,9.
(Καππαδοκία 261· 484).
(Καρμίρης Ἰ. 257).
κατάδουσις τρισσῆ, -αι (352)· 370,20.
κατάκρισις αἰωνία 346,7.
καταληπτὸς 64,13.
κατανόησις τῆς οὐσίας 88,3.
κήρυγμα, -ατα (265)· 456,16·
460,14.
Κηφᾶς 66,22· βλ. καὶ Πέτρος.
Κίλικες 38,7.
Κλήμης Ρώμης (11· 39· 479)·
476,8· 478,7.
(κλήρος 30).
κλήσις 280,17.
κοινὸν τῆς φύσεως 400,25.
κοινωνία (260· 262· 267· 272·
275)· 68,20· 94,18· 96,21·
98,4· 98,26· 198,13· 216,7·

216,28· 294,6· 338,23· 340,22· 342,1· 434,5· 452,5· κοινωνία τῆς θεότητος 402,7· κοινωνία πρὸς τὸν Θεὸν καὶ Πατέρα 156,26· 470,1· κοινωνία τοῦ Πατρὸς 214,19· κοινωνία τοῦ Θεοῦ καὶ Χριστοῦ 468,25· κοινωνία αἰδῖος τοῦ Υἱοῦ πρὸς τὸν Θεὸν καὶ Πατέρα 154,4· (κοινωνία καὶ συνάφεια τοῦ Πνεύματος πρὸς τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν 267)· κοινωνία τοῦ Πνεύματος πρὸς τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν 376,27· 404,21· 408,18· κοινωνία τῆς δόξης τοῦ Πνεύματος πρὸς τὸν Υἱὸν καὶ τὸν Πατέρα 470,26· κοινωνία τοῦ Πνεύματος πρὸς τὸν Θεὸν 380,23· 464,18· κοινωνία τοῦ Πνεύματος κατὰ τὴν φύσιν 426,3· κοινωνία αἰδῖος 442,8· (κοινωνία τῶν τριῶν προσώπων 266)· κοινωνία τῆς φύσεως 304,49· 356,18· (κοινωνία τοῦ γεννητοῦ πρὸς τὸν ἀγέννητον Πατέρα 20)· κοινωνία κατὰ τὴν οὐσίαν 108,27· 112,23· κοινωνία κατὰ τὴν φύσιν 234,23· 402,18· 408,2· κοινωνία πρὸς τὸ φύσει ἅγιον 236,28· κοινωνία τῆς δόξης 432,19· κοινωνία τῶν ὀνομάτων 198,1· 240,2· κοινωνία ἀχώριστος 442,11· κοινωνία κατὰ τὴν δοξολογίαν 314,24· κοινωνία πνευματικῆ· 448,15· κοινωνία τῆς ἀσεβείας 36,14.

κοινωνὸς τῶν ἐνεργειῶν τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ 426,6· κοινωνὸς τῆς βασιλείας 420,10.

κόλασις 42,3.

Κολοσσαεῖς 442,15· 468,2.

(Κοντογόνης 487).

Κορινθιοὶ 374,16.

Κορνήλιος 428,21.

κοσμογονία 106,19· 378,5.

(Courtonne V. 259).

(Κρήτη 487).

κρίματα Θεοῦ 244,4· κρίματα δικαιοσύνης 352,16.

κρίσις 374,1· 390,8· κρίσις προσδοκωμένη 374,13.

κριτήριο 354,15.

κριτῆς 76,11· 212,24· 354,7· κριτῆς δίκαιος 326,16· 388,23.

κτίσις (265· 266)· 120,19· 156,23·

178,4· 184,10· 218,6· 236,

9· 238,8· 250,20· 314,10·

352,11· 366,8· 376,5· 384,

18· 404,13· 408,21· 410,1·

410,21· 412,14· 420,9· 430,

23· 434,1· 434,19· 436,7·

472,6· κτίσις νοητῆ 410,20.

κτίσμα, -ατα (19· 25· 258· 259·

262· 266· 276· 402)· 104,

12· 156,25· 158,1· 180,17·

180,27· 182,16· 184,29· 190,

10· 196,13· 246,19· 246,26·

250,6· 252,11· (κτίσματα

λειτουργικὰ 259).

κτίστης 186,16.

Κύζικος (16· 38)· 38,5.

Κύριος (22· 266)· 30,2· 98,21·

98,28· 110,5· 114,14· 118,

10· 120,3· 120,24· 130,12·

136,13· 138,3· 144,16· 172,

25· 174,12· 178,6· 178,22·

180,20· 190,9· 206,5· 224,
4· 226,1· 232,25· 234,11·
236,4· 238,28· 240,8· 240,
22· 242,3· 252,4· 278,8·
294,18· 298,1· 300,3· 302,
16· 304,14· 312,5· 314,11·
320,6· 324,21· 326,1· 328,
11· 328,25· 336,10· 340,19·
342,3· 342,25· 344,28· 356,
20· 362,25· 368,8· 370,6·
372,1· 380,7· 386,13· 396,
14· 398,16· 404,2· 406,26·
414,2· 422,2· 424,12· 426,
9· 428,6· 434,4· 436,2· 440,
10· 450,8· 454,8· 466,11·
488,11· 488,19· 502,4· Κύ-
ριος Ἰησοῦς Χριστός 44,
17· 62,7· 70,20· 96,25· 130,
7· 190,4· 228,12· 328,24·
372,21· 430,19· 458,1· 476,
16· 478,8· 480,21.

(Κωνσταντῖνος ὁ Μέγας 487).

Κωνσταντινούπολις (38· 487)·
36,16· 38,3.

(Κωνσταντῖνος 36).

Λ

(λατρεία 257)· λατρεία ἀληθινή
450,3.

λειτουργία τοῦ Θεοῦ 384,13· 474,25.

(Λεόντιος Ἀντιοχείας 16).

Λευΐται 458,24.

(Λέων Ἰσαυρος 487).

Λόγος (12· 13· 380)· 44,16· 166,
10· 320,11· 326,10· 330,5·
358,13· 380,4· Θεὸς Λόγος
(14)· 122,20· 136,24· 160,
24· 174,25· 184,6· 184,22·
228,2· 240,17· 290,12· 294,
23.

Λουκᾶς 90,19· 162,14.
(Λουκιανὸς 14).

Μ

(Μαδιανίτις 32).

μαθηταὶ (266)· 234,14· 340,20·
386,15· 428,4.

Μακεδονία (487)· 442,14.

(Μακεδονιανοὶ 259).

(Μακεδόνιος Κων)λεως 259).

Μανιχαῖοι (15· 145· 227)· 226,
24.

Μαρία (μήτηρ τοῦ Κυρίου) 162,24.

Μαρκίων (18· 145· 227)· 144,21·
226,24.

Μᾶρκος 162,11.

μάρτυρες 474,11· 482,12.

μαρτυρίαι 420,11.

(μαρτύριον διὰ πυρᾶς 482).

Ματθαῖος 162,9.

Μελέτιος Ἀντιοχείας (486)· 484,
29.

Μεσοποταμία 486,4.

μετάνοια 96,19.

μετουσία 186,7.

μίμησις 368,5· μίμησις Χριστοῦ
366,21.

μιμητὴς Χριστοῦ 368,1.

μοναρχία 400,18· (μοναρχία τοῦ
Πατρὸς 13· 14).

(Μοναρχιανοὶ 14· δυναμικοὶ Μοναρ-
χιανοὶ 14· τροπικοὶ Μοναρ-
χιανοὶ 14· 259).

(μοναχισμὸς 260).

(μοναχοὶ 261).

Μονογενὴς (19)· 88,4· 94,2· 96,
12· 98,25· 114,4· 120,17·
122,1· 124,10· 126,5· 128,
24· 136,4· 136,11· 140,1·
148,17· 154,12· 156,14·

158,22· 166,3· 170,16· 172,
19· 174,21· 178,23· 180,8·
182,23· 186,8· 190,18· 192,
31· 194,13· 196,13· 202,20·
204,25· 206,4· 208,3· 214,
19· 216,29· 218,4· 218,21·
218,25· 220,8· 220,19· 222,
7· 222,27· 224,22· 226,21·
228,13· 230,1· 230,18· 244,
20· 248,28· 306,7· 312,4·
312,18· 326,10· 328,21· 400,
20· 404,21· 406,14· 410,8·
414,20· 480,13.

(μονοθεϊσμός 13· 173).

μονόκτιστος 182,24.

Μοντανός (226)· 226,11.

μυστήρια 458,19· 460,10· 464,
24· μυστήριον τῆς ἐνανθρω-
πήσεως 436,19· μυστήριον
τοῦ βαπτίσματος 370,21·
(μυστήριον τοῦ χρίσματος
390)· μυστήρια ἀγραφα
τῆς Ἐκκλησίας 462,24.

Μωυσῆς (172)· 88,23· 172,22·
174,24· 234,3· 354,23· 356,
21· 358,6· 360,16· 360,28·
362,3· 364,1· 424,8· 424,
15· 450,3· 458,22· 460,27·
484,12.

N

νέκρωσις 370,18.

νεφέλη 358,6· 360,13.

(Nitzsch 25).

νομοθεσία 384,24· νομοθεσία τῶν
δογμάτων 202,21.

νόμος 364,3· 364,24· 424,4· (μω-
σαϊκὸς νόμος 274).

νυμφίος 320,15.

Νῶε 308,9.

O

ὀδὸς (22)· 62,11· 320,15· 322,7.
οἰκείωσις Θεοῦ (ἢ πρὸς τὸν Θεὸν)
366,17· 410,28· 412,9· οἰ-
κείωσις πρὸς τὸν Θεὸν διὰ
τοῦ Χριστοῦ 320,1.

οἰκειότης κατὰ τὴν φύσιν 410,11.

οἰκονομία 62,9· 82,8· 130,27·
374,13· οἰκονομία διὰ τοῦ
Υἱοῦ 324,15· οἰκονομία τοῦ
ἁγίου Πνεύματος 496,23·
οἰκονομία εὐαγγελικὴ 362,1·
οἰκονομία τοῦ Εὐαγγελίου
468,13· οἰκονομία περὶ τὸν
ἄνθρωπον 366,16· 384,20.

ὀλοκαύτωμα πνευματικὸν 450,6.

ὀμόδουλον 416,8.

("Ὁμοιοί 37).

ὀμοιος 112,8· ὀμοιος κατ' οὐσίαν
ὁ Μονογενὴς τῷ Πατρὶ 216,
18· ὀμοιος ὁ Υἱὸς τῷ Πατρὶ
116,6.

ὀμοιότης 110,20· 112,10· 116,5·
208,6· 222,12· ὀμοιότης
Πατρὸς καὶ Υἱοῦ κατ' οὐ-
σίαν 186,6· ὀμοιότης κατ'
οὐσίαν (272)· 108,27· 112,
22· 188,11.

("Ὁμοιουσιανοὶ 258· Ὁμοιουσια-
νοὶ Πνευματομάχοι 259).

ὀμοιούσιον 110,2.

ὀμώλωμα τοῦ θανάτου 368,3.

ὀμώλωσις 124,8· 280,18· ὀμώλω-
σις πρὸς τὸν Θεὸν 340,5.

ὀμολογία (24· 260)· 54,21· 64,17·
68,26· 74,7· 90,4· 198,27·
344,5· 348,25· 352,2· 362,
15· 464,1· 468,7· 472,3·
ὀμολογία πίστεως (18· 257·
259· 346· 352)· 344,20·

- 346,3· 346,18· 432,21· 462,25· 464,27· (ὁμολογία πίστεως κατὰ τὸ βάπτισμα 267· ὁμολογία βαπτισματικῆ 267· ὁμολογία πίστεως τῆς Νικαίας 257· ὁμολογία τῶν πατέρων 261)· ὁμολογία τῶν τριῶν ὑποστάσεων 398,14· (ὁμολογία ὁρθόδοξος 262).
- ὁμοούσιον, -α 104,10· 148,1· 180,1· (ὁμοούσιον τοῦ Υἱοῦ πρὸς τὸν Πατέρα 18· 259)· ὁμοούσιοι οἱ ἄνθρωποι 134,22· (ὁμοουσιότης τοῦ Υἱοῦ πρὸς τὸν Πατέρα 21).
- (ὁμοτιμία 264· ὁμοτιμία τοῦ Πνεύματος πρὸς τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν 266).
- ὁμότιμον (276)· 118,9· 120,19· 178,18· 314,17· 394,4· (ὁμότιμον τοῦ Πνεύματος 18)· ὁμότιμος δόξα 306,2· 312,5· ὁμότιμον τῇ κτίσει 416,8.
- Ὁνήσιμος 442,15.
- ὄνομα, -ατα 62,12· 64,9· 66,20· 68,8· 72,20· 74,19· 76,8· 94,13· 126,7· 128,19· 130,6· 130,13· 134,10· 134,27· 136,4· 140,29· 146,3· 180,22· 198,8· 206,14· 240,13· 246,18· 310,21· 348,21· 350,24· 392,4· 396,15· 408,19· 410,10· 456,26· 484,6· ὄνομα τοῦ Θεοῦ 400,5· ὀνόματα τοῦ Κυρίου 130,18· 142,5· ὀνόματα θεῖα (22· 270)· 142,2· (ὀνόματα θετικὰ 23).
- (ὀνοματοκρατία 20· 21).
- ὄργανον 208,15· 292,15· 416,7· (ὄργανα βασιανισμοῦ 347)· (ὁρθοδοξία 261· 476· 486)· (ὁρθόδοξος 262· ὁρθόδοξος παράταξις 261).
- οὐσία (19· 24· 258· 259· 267· 271· 273)· 54,16· 54,26· 56,14· 56,26· 62,15· 66,3· 66,15· 68,15· 72,17· 76,23· 78,3· 84,3· 84,22· 86,6· 86,27· 88,27· 92,7· 98,18· 100,23· 102,11· 102,25· 104,1· 106,5· 110,19· 112,14· 114,18· 116,4· 118,16· 120,18· 124,15· 126,8· 132,3· 132,18· 134,2· 134,17· 136,1· 138,7· 138,21· 140,1· 140,15· 146,1· 146,24· 148,1· 148,26· 150,3· 150,19· 150,31· 152,1· 168,15· 178,8· 178,21· 188,27· 192,5· 192,16· 196,23· 198,1· 198,14· 198,27· 206,24· 208,22· 210,2· 210,27· 212,7· 212,14· 212,26· 214,2· 216,5· 218,25· 220,2· 220,18· 222,4· 222,17· 302,22· 330,7· 332,25· 338,2· 392,21· 402,23· 410,7· οὐσία Θεοῦ (18· 20· 21· 23· 272)· 44,29· 80,2· 80,13· 82,7· 84,27· 88,10· 88,22· 90,6· 98,20· 100,25· 108,22· 110,13· 120,17· 150,3· 172,13· 218,17· 218,23· οὐσία τοῦ Θεοῦ Λόγου 130,21· οὐσία τοῦ Πατρὸς (19)· 100,13· 150,23· 202,19· 208,1· 218,2· 222,28· οὐσία τοῦ Υἱοῦ 100,13· 138,28· 144,26· 148,5·

150,12· 156,20· οὐσία τοῦ
Μονογενοῦς 102,21· 146,27·
148,27· 154,25· 156,5· 178,
7· 192,13· 202,12· 204,18·
214,21· οὐσία θεία (19)·
68,6· 82,2· 98,23· οὐσία
ἀγέννητος 54,5· 54,20· 56,
2· 78,8· 80,10· 102,3· οὐ-
σία νοερά 336,15· οὐσία τῆς
ἀνθρωπότητος 98,21.

Π

πάθος τοῦ Κυρίου 360,22· πάθος
σωτήριον 358,16· 494,22·
πάθη 366,19.

πάθη 338,12.

(Παλλάδιος 261).

παλιγγενεσία 344,22· 364,7· 368,
8.

(Πανονία 487).

(Παπαδοπούλου - Τσανανῆ Ὀλυ-
μπία 274· 385).

παράδεισος (10)· 372,9· 460,20.

παράδοσις (9· 39· 265)· 40,11·
44,11· 344,14· 344,25· 350,
13· 370,22· 480,14· 484,
26· παράδοσις τοῦ Κυρίου
246,18· παράδοσις τῶν Γρα-
φῶν 180,14· παράδοσις τῶν
ἀποστόλων (11)· 28,3· 456,
18· παράδοσις ἀποστολική,
-αί 342,20· 496,15· παρά-
δοσις τῶν πατέρων (267)·
46,28· 316,21· 318,5· 500,
21· (παράδοσις πατερική
264· ὀρθόδοξος δογματική
παράδοσις 16)· παράδοσις
μυστική 458,12· παράδοσις
ἄγραφος, -οι 336,2· 460,
12· 474,3· παράδοσις τοῦ

σωτηρίου βαπτίσματος (266)·
236,4· 246,12· 340,19· 462,
27· (παράδοσις χειρόγραφος
335).

παρακοή 366,17.

Παράκλητος (258· 275)· 44,18·
220,20· 224,22· 226,1· 230,
6· 240,9· 338,18· 400,2·
404,6· 404,17· 410,7· (Πα-
ράκλητος ὁ Χριστός 404).

παρουσία ἔνσαρκος τοῦ Κυρίου
386,1· 412,3· παρουσία τοῦ
Χριστοῦ 360,1· παρουσία
τοῦ Πνεύματος 370,25· 378,
15.

πατέρες (10· 15· 162· 486)· 42,
20· 44,1· 44,11· 318,2· 458,
18· 442,3· 460,9· 464,8·
466,24· 482,4· 494,9· (πα-
τέρες ἀποστολικοὶ 10· πα-
τέρες Καππαδόκων 483).

Πατὴρ (14· 15· 18· 19· 20· 25·
26· 116· 258· 259· 260·
263· 264· 267· 268· 269·
270· 271· 272· 273· 277·
334· 335· 403)· 44,15· 52,
13· 52,23· 54,29· 68,12·
86,20· 94,11· 94,19· 96,2·
96,14· 98,1· 98,25· 100,1·
102,20· 106,7· 110,4· 112,
1· 112,11· 112,28· 114,12·
114,25· 116,4· 118,8· 118,
21· 120,20· 122,3· 122,17·
124,13· 128,17· 130,6· 134,
26· 138,29· 140,11· 140,24·
150,14· 152,6· 152,25· 154,
13· 156,6· 164,2· 168,17·
170,1· 170,18· 174,23· 184,
8· 186,1· 186,11· 188,2·
188,21· 190,11· 190,19·
192,4· 192,28· 194,13· 198

25· 200,28· 206,13· 210,13· 214,21· 216,4· 218,21· 222,6· 222,29· 226,3· 226,18· 228,11· 232,10· 236,3· 238,13· 240,2· 242,10· 242,18· 244,19· 246,18· 250,4· 252,2· 284,9· 284,24· 286,13· 292,11· 294,1· 296,17· 298,3· 300,15· 302,6· 306,1· 306,19· 308,5· 308,16· 310,2· 312,4· 312,24· 314,1· 314,14· 316,12· 318,3· 318,19· 322,8· 324,12· 326,3· 328,15· 328,24· 330,5· 330,19· 332,17· 334,1· 340,13· 342,4· 344,8· 346,2· 348,19· 350,19· 352,1· 354,7· 366,8· 372,11· 374,11· 376,10· 376,21· 378,12· 390,18· 396,4· 396,15· 398,16· 400,9· 400,20· 402,9· 404,19· 406,17· 408,25· 410,4· 422,1· 426,8· 430,18· 432,17· 434,6· 434,19· 438,4· 440,11· 442,9· 442,21· 444,12· 450,19· 452,11· 456,9· 470,15· 472,5· 476,16· 480,21· 482,9· 488,20.

πατριάρχαι (274)· 384,24.

πατρότης (267· 268· 271)· 210,11.

Παῦλος (24· 145· 229· 263· 372· 386)· 82,4· 82,12· 130,17· 134,4· 134,11· 140,20· 176,11· 206,6· 244,7· 294,17· 302,10· 304,7· 314,13· 352,5· 354,12· 368,1· 374,17· 392,12· 412,21· 442,14· 446,10· 450,14· 452,26· 468,1· 468,13.

(Παῦλος Σάμοσατεὺς 14).

Παφλαγόνες 38,7.

(πειρασμὸς τῆς γνώσεως 10· 11).
(πειραστῆς 11).

πεντηκοστῆ 462,10.

πέτρα 320,16· 358,11.

Πέτρος 66,21· 128,10· 130,17· 130,23· 134,3· 134,12· 140,17· 350,1· 376,5· 392,12.

πηγῆ 320,16.

πίστις (11· 266· 273)· 28,4· 42,19· 44,8· 46,22· 48,15· 62,23· 130,29· 176,21· 180,25· 196,3· 200,2· 230,12· 246,15· 306,23· 322,2· 338,1· 342,17· 344,5· 346,1· 348,4· 350,21· 350,24· 356,27· 358,1· 360,5· 372,15· 390,20· 398,21· 464,3· 464,27· 472,1· 480,19· 484,28· 488,7· 490,9· 494,23· 498,18· πίστις εἰς Πατέρα καὶ Υἱὸν 194,27· 348,5· πίστις εἰς Χριστὸν 122,8· 342,20· 470,3· πίστις εἰς τὸν Κύριον 362,27· πίστις εἰς τὸ ἅγιον Πνεῦμα (257)· 362,14· πίστις εἰς τὸν Μωυσέα 362,13· πίστις τῶν πατέρων 42,27· 46,6· πίστις τῶν ἀοράτων 196,4· (πίστις χριστιανικῆ 11· πίστις εὐαγγελικῆ 11)· πίστις σωτήριος 94,13.

πιστοὶ 232,20· 422,13.

πλάνη ἑλληνικῆ 186,14· 406,23.
(Πλάτων 12· 18).

(Πλατωνισμὸς 18· Μέσος Πλατωνισμὸς 12).

πλήρωσις νόμου 360,1.
(Πλούταρχος 12).

(Πλωτῖνος 264).

Πνεῦμα ἅγιον (10· 14· 15· 25·

226· 227· 229· 257· 258·
 259· 260· 262· 263· 264·
 265· 266· 267· 268· 270·
 271· 272· 273· 274· 275·
 276· 277· 278· 380· 387·
 403· 482· 483)· 28,12· 44,
 18· 86,21· 88,5· 96,9· 98,
 12· 106,20· 128,5· 128,25·
 130,9· 140,2· 142,17· 158,
 27· 162,5· 162,18· 164,15·
 166,17· 168,27· 194,5· 196,
 8· 204,20· 222,8· 224,12·
 224,27· 224,5· 226,4· 226,
 21· 228,5· 230,2· 230,15·
 232,5· 232,14· 236,1· 238,
 2· 238,23· 240,4· 240,18·
 242,1· 242,25· 244,6· 244,
 16· 246,3· 246,18· 248,18·
 248,28· 250,10· 252,7· 284,
 4· 284,25· 286,15· 290,11·
 292,22· 292,15· 294,2· 300,
 7· 300,16· 300,26· 302,17·
 306,8· 306,20· 314,15· 334,
 19· 336,5· 338,6· 338,27·
 340,8· 340,14· 342,4· 344,
 8· 346,2· 346,16· 348,4·
 348,19· 350,1· 350,19· 352,
 1· 352,22· 356,17· 358,2·
 360,14· 362,18· 364,2· 370,
 9· 372,9· 374,9· 374,12·
 376,4· 376,19· 378,2· 380,
 8· 382,3· 384,3· 384,16·
 386,1· 386,18· 388,1· 388,
 21· 390,6· 390,19· 396,5·
 396,15· 398,10· 400,10·
 402,7· 402,21· 404,14· 406,
 8· 408,13· 410,2· 410,25·
 412,2· 412,24· 414,18· 416,
 10· 420,7· 420,24· 422,15·
 424,19· 426,10· 428,3· 430,
 2· 430,22· 432,8· 432,18·

434,1· 434,22· 436,4· 436,
 22· 438,4· 438,19· 440,2·
 442,22· 444,12· 446,4· 446,
 16· 448,1· 448,18· 450,11·
 452,11· 454,4· 456,3· 464,
 19· 466,22· 468,5· 468,14·
 470,3· 472,2· 476,17· 478,
 1· 478,22· 480,1· 480,22·
 482,9· 484,11· 486,11· 488,
 1· 490,5· 500,16· 502,6·
 Πνεῦμα Θεοῦ (229)· 176,
 18· 248,29· 452,25· Πνεῦ-
 μα Χριστοῦ (229)· 402,25·
 -- Πνεῦμα τῆς ἀληθείας 248,
 29· 404,3· 410,12· Πνεῦμα
 ἀγιοσύνης 470,19· Πνεῦμα
 γνώσεως 406,3· Πνεῦμα ζω-
 οποιούν 250,2· Πνεῦμα σο-
 φίας 410,13· Πνεῦμα υιοθε-
 σίας 242,2· 250,2· 348,15·
 Πνεῦμα χάριτος 470,21·
 πνεύματα (274)· 252,3·
 πνεύματα λειτουργικά 184,
 26· 236,15· 378,13.
 πνευματικός 446,8· πνευματικά
 τῆς πονηρίας 206,22.
 Πνευματομάχοι (15· 258· 259·
 260· 262)· 346,23· 420,17.
 ποίημα, -ατα (25· 258)· 88,6·
 126,7· 128,9· 128,16· 128,
 26· 130,1· 130,13· 132,11·
 136,3· 136,11· 138,3· 138,
 13· 156,23· 178,10· 178,
 25· 186,21· 196,13· 196,
 22· 220,19· 224,22· 244,
 21· 246,26· 328,22.
 ποιητῆς (25)· 88,6· 104,15· 128,
 26· 130,11· 152,4· 178,10·
 178,25· 308,2· 328,23· 334,
 11· 378,7.
 ποιμὴν 62,11· 320,14· 320,21.

πολιτεία οὐράνιος 412,23.
 πολυθεΐα (13)· 400,12.
 πολύθεον 406,22.
 πονηρία 34,25.
 (Πόντος 487).
 ποτήριον τῆς εὐλογίας 458,5.
 πραότης 490,5.
 πρεσβύτεροι (261· 262)· 476,13.
 (πρόβλημα 269).
 πρόγνωσις τοῦ Πνεύματος 382,14.
 προγνωστικὸν (24)· 66,18.
 προνοητικὸν (24)· 66,17.
 πρόνοια 68,3.
 προσευχή, -αὶ 32,2· 458,3· 460,
 19· 462,7· 462,18.
 προσηγορία 362,9· 426,5· προσ-
 ηγορία τοῦ Πνεύματος 336,
 4.
 προσκύνησις 348,12· 454,13· προσ-
 κύνησις ἐν τῷ Ἰῶ 454,
 11· προσκύνησις ἐν Πνεύμα-
 τι 454,5.
 πρόσωπον, -α (25· 264· 266· 269)·
 94,15· 422,4· 496,12· (πρόσ-
 ωπα τῆς Τριάδος 25· 267·
 268).
 προτύπωσις 364,25.
 (Pruche B. 264).
 προφητεΐαι (274)· 250,27· 294,
 20· 376,1· 382,16· 384,25·
 424,4· 446,17· προφητεία
 περὶ τοῦ Χριστοῦ 82,2.
 προφήτης, -αι 88,19· 114,1· 140,
 4· 238,25· 242,23· 250,7·
 280,9· 294,24· 298,13· 310,
 10· 364,25· 376,2· 430,7·
 478,21· 482,15· 484,9.
 (προφήτιδες 226).
 (πρωτόπλαστοι 10).
 (πτῶσις νέα 11).

P

(Ρώμη 487).

Σ

Σαβαώθ 142,1.
 Σαβελλιανοὶ 478,4.
 Σαβέλλιος (14· 267· 269· 442·
 477)· 442,5· 442,19.
 (Σάκκος Σ. 26).
 Σαμαρεΐτις (336)· 454,7.
 Σαούλ 448,22.
 Σάφπειρα 376,5.
 Σάρδεις 38,6.
 Σάρρα 184,1.
 σατανᾶς (24)· 458,15.
 Σελεύκεια (36)· 36,10.
 Σεραφεῖμ 238,19· 384,6.
 (Schermann 270).
 (Scheve B. P. 20).
 Σίμων 66,21· βλ. καὶ Πέτρος.
 Σοδομιτικά 308,9.
 Σολομών 78,23· 180,24· 490,13.
 σοφία 168,14· 332,5.
 σταυρὸς 358,16· 366,20· 456,26.
 Στέφανος 314,12· 342,12.
 Στωϊκοὶ 394,16.
 (σύμβολον τῆς πίστεως 15· σύμ-
 βολον Νικαίας 257· 259·
 σύμβολον Νικαίας - Κων-
 σταντινουπόλεως 257)· σύμ-
 βολα ἐκ τοῦ ὕδατος 374,2.
 συναριθμησις 394,4.
 συνάφεια 104,8· 106,11· 342,1·
 442,9· 444,7· συνάφεια ἀί-
 διος 450,24· συνάφεια φυ-
 σικῆ τοῦ Ἰησοῦ πρὸς τὸν Πα-
 τέρα 308,3· συνάφεια τοῦ
 Πνεύματος πρὸς τὸν Πα-

τέρα καὶ τὸν Υἱὸν 390,12.
 συνεργεία τοῦ Πνεύματος 384,10·
 482,22.

(συνθανάτως 490).

(σύνοδος 37· σύνοδος οἰκουμενικὴ
 36· Α' Οἰκουμενικὴ σύνο-
 δος ἐν Νικαίᾳ (325) 15·
 257· Β' Οἰκουμενικὴ σύνο-
 δος Κωνσταντινουπόλεως
 (381) 15· 257· 259· σύνο-
 δος Κωνσταντινουπόλεως
 (τοῦ 360) 16· σύνοδος εἰς
 Ἄρμινον Ἰταλίας 36· 37·
 σύνοδος Σελευκείας τῆς Ἰ-
 σαυρίας (τοῦ 359) 36· 37·
 σύνοδοι πνευματομαχικαὶ
 257).

σύνταξις 340,24· 396,19· 438,22·
 σύνταξις τοῦ Πνεύματος με-
 τὰ τοῦ Πατρὸς 342,26.

Συρία 38,2· (Κοίλη Συρία 16).
 (συσταύρωσις 490).

σχίσμα ἀρειανὸν 494,1.

(σχολὴ θεολογικὴ ἀλεξανδρινὴ 11).
 (Σωζομενὸς 37).

(Σωκράτης 20· 31· 36· 38· 39).
 σῶμα Χριστοῦ 448,10· σῶμα τῆς
 Ἐκκλησίας 36,15.

Σωτήρ 52,26· 124,5· 364,7· 366,
 15· 384,21· 478,21.

σωτηρία (10· 24· 174· 261)· 90,
 4· 250,19· 296,19· 344,8·
 346,14· 350,16· 364,12·
 374,6· 390,3· 398,20.

T

Ταρσεὺς 134,5.

ταυτότης οὐσίας 210,17· ταυτότης
 δυνάμεως 112,18.

ταφή 366,20· 368,16.

τελείωσις (273· 274)· 246,5· 280,
 13· 364,14· 366,22· 380,9,
 380,23· 482,12· τελείωσις
 ἀγγέλων 378,15.

τελειωτικὸν 446,4.

(τελετὴ τοῦ βαπτίσματος 346).

τιμὴ 438,18· 488,20.

Τιμόθεος 352,8· 354,4· 442,14.
 (τριαδικὸν τοῦ Θεοῦ 13· Τριαδι-
 κὸς Θεὸς 346).

(τριαδολογία ὁρθόδοξος 267).

Τριάς (9· 14· 18· 25· 257· 263·
 265· 267· 276)· 236,18·
 246,20· 250,3· 402,10· 478,
 5· 480,10.

Τροπικοὶ βλ. Μοναρχιανοί.

τύπος, -οι 358,9· 360,23· 362,18·
 364,28· 384,25· 424,2· τύ-
 πος τοῦ αἵματος τοῦ Χρι-
 στοῦ 358,22· τύπος τοῦ
 πρωτοπλάστου 358,22· τύ-
 πος τοῦ θανάτου καὶ τῆς
 ζωῆς 370,7· τύπος τοῦ θα-
 νάτου 370,22.

Τυχικὸς 442,15.

Υ

ὕδωρ 370,14· ὕδωρ βαπτίσματος
 458,10.

υἱοθεσία 192,3· 344,23· 366,21·
 372,10.

(υἱοθετισταὶ 14).

Υἱὸς (14· 15· 18· 19· 20· 25· 26·
 101· 204· 257· 258· 259·
 260· 263· 264· 267· 268·
 269· 270· 271· 272· 273·
 275· 276· 277· 335· 380·
 477)· 52,12· 54,28· 68,14·
 86,20· 94,11· 94,19· 98,
 5· 102,23· 106,7· 110,4·

110,22· 112,12· 112,28·
 114,25· 118,8· 120,7· 120,
 23· 122, 14· 126,5· 128,16·
 134,27· 136,7· 138,20· 140,
 3· 140,11· 140,20· 142,14·
 144,15· 148,20· 150,2· 150,
 17· 152,24· 154,6· 154,23·
 158,5· 162,8· 166,9· 168,
 1· 168,13· 168,25· 170,8·
 170,28· 172,4· 176,9· 178,
 19· 180,5· 184,7· 184,20·
 186,1· 186,20· 188,1· 190,
 13· 192,7· 196,12· 196,22·
 198,20· 202,1· 206,16· 210,
 14· 210,32· 216,5· 220,19·
 224,1· 224,21· 226,2· 226,
 18· 232,6· 236,3· 238,14·
 238,22· 240,2· 242,11· 246,
 18· 248,27· 250,1· 284,10·
 284,25· 286,14· 292,14·
 294,1· 298,7· 300,15· 306,
 2· 306,20· 308,5· 308,16·
 310,2· 310,21· 312,13· 314,
 1· 314,24· 316,1· 318,3·
 322,7· 326,5· 326,23· 330,
 22· 332,15· 332,26· 334,1·
 334,13· 340,13· 344,8· 346,
 2· 348,3· 350,1· 350,19·
 352,1· 352,17· 366,9· 374,
 11· 376,10· 376,20· 378,
 12· 390,18· 396,4· 396,15·
 398,16· 400,22· 402,5· 402,
 21· 404,19· 406,16· 410,1·
 426,9· 430,19· 432,17· 434,
 6· 434,19· 436,15· 438,4·
 438,19· 440,11· 442,10·
 442,22· 444,12· 450,19·
 452,12· 454,4· 456,10· 470,
 15· 472,5· 476,16· 482,9·
 Υἱὸς τοῦ Θεοῦ 126,3· 130,2·
 140,26· 144,13· Υἱὸς μονο-

γενῆς 44,16· 360,20· 400,
 9· υἱὸς Θεοῦ 446,7.

υἱότης (267· 268· 271)· 210,11.

ὑπαρίθμησης 390,21· 392,13· 394,
 5· 396,5· 398,9· 406,21·
 408,2.

ὑπαρξίς 168,22· (ὑπαρξίς τοῦ Θεοῦ
 24)· ὑπαρξίς τοῦ Θεοῦ Λόγου
 156,10· (ὑπαρξίς αἰωνία τοῦ
 Λόγου παρὰ τῷ Πατρὶ 13)·
 ὑπαρξίς τοῦ Μονογενοῦς
 160,22· ὑπαρξίς ἀίδιος 164,
 1· (ὑπαρξίς προαιωνία 277)·
 ὑπαρξίς προαιώνιος 450,23·
 ὑπαρξίς προαιώνιος καὶ ἄ-
 χρονος 170,5.

(ὑπερβατικότης τοῦ Θεοῦ 13·
 ὑπερβατικὸς Θεὸς 12).

ὑπήκοον 416,8.

ὑπόστασις, -εις (14· 267· 269·
 272)· 100,7· 104,10· 134,2·
 138,22· 146,3· 238,20· 252,
 10· 294,10· 378,17· 392,16·
 400,10· 400,18· 406,19·
 442,6· 478,4· ὑπόστασις τοῦ
 Υἱοῦ 170,17· ὑπόστασις τοῦ
 Μονογενοῦς 130,20· 156,8·
 158,20· ὑπόστασις τοῦ ἄ-
 γίου Πνεύματος 222,7· ὑ-
 πόστασις τοῦ ποιήματος
 138,9.

(ὑπόταξις τοῦ Υἱοῦ εἰς τὸν Πα-
 τέρα 13).

ὑποτυπώσεις 366,19.

Ⓢ

φαραῶ 360,8· 416,24.

φαρισαῖος 134,6.

Φίλιππος 98,1· 428,22.

(φιλοσοφία 12).

(Φιλοστόργιος 19).

(Φίλων 12· 18).

Φινεές (32)· 32,4·

Φιρμιλιανός Καισ. (484)· 484,28.

φρόνημα σαρκικόν 368,23· φρό-
νημα αἰρετικόν 56,7.

φύσις (263· 272)· 68,4· 92,16·

94,5· 94,24· 96,2· 96,14·

100,9· 106,8· 124,10· 176,

10· 178,18· 192,30· 226,

13· 232,5· 234,20· 236,7·

238,3· 238,17· 240,1· 240,

13· 286,9· 292,10· 294,11·

302,21· 314,6· 320,17· 336,

5· 340,16· 352,19· 410,2·

426,7· 430,9· 468,7· 496,

13· φύσις τοῦ Πατρὸς 166,

27· φύσις τοῦ Μονογενοῦς

164,8· 206,13· 206,28· 316,

11· φύσις τοῦ ἁγίου Πνεύ-

ματος 242,19· φύσις θεία

206,23· 222,3· 332,24· 400,

1· φύσις θεία καὶ ἀσύνθε-

τος 402,6· φύσις θεία καὶ

ἄρρητος 416,20· φύσις θεία

καὶ μακαρία 192,25· φύσις

τῶν θείων 358,8· φύσις ἀγέν-

νητος 94,26· φύσις τῶν ἰ-

διωμάτων 210,17· φύσις ἀ-

σχημάτιστος 112,16· φύσις

λειτουργικὴ 342,28· φύσις

κτιστὴ 402,14· φύσις πε-

ριγεγραμμένη 336,13.

φῶς (22· 200· 201)· 62,12· 62,

19· 198,25· 200,19· 200,

28· 202,1· 202,23· 204,

16· 206,2· 208,16· 210,14·

212,15· φῶς ἀγέννητον 198,

21· 206,18.

(Φῶτιος 17).

X

Χάμ 418,13.

χαρακτῆρ 454,23·

χάρις τοῦ Πνεύματος 446,13· (χά-
ρις σωτηριώδης 22).

χάρισμα, -ατα 242,12· 340,3·

376,13· 412,4· 448,5· 480,

10· 484,10· χαρίσματα τοῦ

Πνεύματος (275· 387)· 376,

1· 382,15· χάρισμα πνευ-

ματικόν, -ὰ 40,1· 362,3·

χάρισμα τῶν γλωσσῶν 374,

16.

(Χαστούπης 'Α. 182).

(χειρόγραφα λειτουργικὰ 482).

(Χρήστου Π. 20· 262· 270· 272·

273· 486).

(χρῖσις τοῦ Κυρίου 274).

χρῖσμα 350,1.

Χριστιανισμὸς (11· 14)· 28,10·

186,13.

Χριστιανοὶ (290· 347)· 38,22· 44,

21· 46,26· 48,3· 176,16·

186,23· 198,19· 290,17·

344,5· 406,23· 484,3.

Χριστὸς (10· 229· 334· 490)· 82,

5· 116,23· 128,9· 178,1·

220,3· 228,6· 244,5· 252,2·

282,6· 298,9· 298,28· 310,

24· 318,15· 330,9· 348,2·

348,24· 358,12· 360,4· 362,

4· 362,18· 368,16· 372,12·

404,5· 450,13· 466,22· 468,

5· 468,21· 470,18· 484,6.

Χρῦσιππος 50,26.

Ψ

ψυχῆ, -αὶ (261· 275)· 40,4· 48,6·

ΠΙΝΑΞ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Εισαγωγή Α'	σελ.
1. Ἀνατρεπτικός τοῦ ἀπολογητικοῦ τοῦ Εὐνομίου . . .	»
Εισαγωγή Β'	»
2. Περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος	»
Εὐρετήρια	»
1. Εὐρετήριον χωρίων Γραφῆς	»
2. Εὐρετήριον ὀνομάτων καὶ πραγμάτων	»
Πίναξ περιεχομένων	»
Πίναξ ἀπάντων τοῦ Μ. Βασιλείου	»

Τὴν ἔκδοσιν τῶν δέκα τόμων τῶν ἀπάντων τοῦ Μ. Βασιλείου
ἐπεμελήθη ὁ θεολόγος Παισιανίας Κουτλεμάνης.

ΠΙΝΑΞ
ΑΠΑΝΤΩΝ ΤΟΥ Μ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ

Α' Τόμος ('Επιστολαί Α')

- Α' 'Επιστολαί πρὸς τὸν Γρηγόριον Θεολόγον (5)
Β' 'Επιστολαί πρὸς τὸν ἀδ. Γρηγόριον καὶ τὸν θεῖον Γρηγόριον (4)
Γ' 'Επιστολαί πρὸς τὸν 'Αμφιλόχιον Ἰκονίου (18)
Δ' 'Επιστολαί πρὸς τὸν Εὐσέβιον Σαμοσάτων (22)
Ε' 'Επιστολαί πρὸς τὸν Μελέτιον Ἀντιοχείας (13)
Σ' 'Επιστολαί πρὸς τὸν Ἀθανάσιον Ἀλεξανδρείας (8)

Β' Τόμος ('Επιστολαί Β')

- Ζ' 'Επιστολαί πρὸς Δυτικούς ἐπισκόπους (7)
Η' 'Επιστολαί πρὸς τὸν Εὐστάθιον Σεβαστείας (4)
Θ' 'Επιστολαί ἐπὶ θεμάτων Ἐκκλησιῶν Πόντου καὶ Ἀρμενίας (15)
Ι' 'Επιστολαί πρὸς διαφόρους κληρικούς (6)
ΙΑ' 'Επιστολαί σχετικαί μὲ θέματα τῆς ἐπισκοπῆς του (4)
ΙΒ' 'Επιστολαί πρὸς πολιτικούς ἄρχοντας (21)
ΙΓ' 'Επιστολαί πρὸς φίλους καθηγητὰς τῆς ρητορικῆς (9)
ΙΔ' 'Επιστολαί πρὸς διαφόρους φίλους (15)
ΙΕ' 'Επιστολαί μεσιτευτικαί καὶ συστατικαί (17)
ΙΣ' 'Επιστολαί παραμυθητικαί (3)
ΙΖ' 'Επιστολαί συμβουλευτικαί (15)

Γ' Τόμος ('Επιστολαί Γ')

2Α' - 2ΙΖ' Ἐκθίδονται ἕτεραι 130 ἐπιστολαί ταξινομημέναι εἰς τὰς ἀνα-
· τέρω 17 ὁμάδας ἀντιστοίχως ὡς ἐξῆς· (2 - 1 - 1 - 5 - 8 - 2 - 1 - 5 - 16
11 - 11 - 16 - 6 - 6 - 21 - 4 - 14)

Δ' Τόμος ('Ερμηνευτικά Α')

'Εξαήμερος (ὀμιλῆαι 9)

Ε' Τόμος ('Ερμηνευτικά Β')

'Ερμηνεῖα εἰς Ψαλμοὺς (ὀμιλῆαι 13)

Σ' Τόμος ('Ομιλῆαι καὶ λόγοι Α')

Α' Ὀμιλῆαι ἠθικαί καὶ πρακτικαί

1. Περὶ νηστείας Α'
2. Περὶ νηστείας Β'
3. Περὶ εὐχαριστίας
4. Περὶ ταπεινοφροσύνης
5. Περὶ φθόνου
6. Κατὰ ὀργιζομένων
7. Κατὰ μεθυόντων
8. Εἰς τὸ «πρόσσεχε σεαυτῶ»

9. Προτρεπτικός εις τὸ ἅγιον βάπτισμα
- Β' Ὀμιλῖαι κοινωνικαί
1. Πρὸς τοὺς πλουτοῦντας
  2. Εἰς τὸ «καθελῶ μου τὰς ἀποθήκας»
- Ζ' Τόμος (Ὀμιλῖαι καὶ λόγοι Β')
- Γ' Ὀμιλῖαι δογματικαί
1. Περὶ πίστεως
  2. Εἰς τὸ «ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος»
  3. Κατὰ Σαβελλιανῶν καὶ Ἀρείου καὶ Ἀνομοίων
  4. "Ὅτι οὐκ ἔστιν αἷτιος τῶν κακῶν ὁ Θεὸς
- Δ' Ὀμιλῖαι περιστατικαί
1. Ἐν λιμῶ καὶ αὐχμῶ
  2. Περὶ τοῦ μὴ προσηλῶσθαι τοῖς βιοτικοῖς
- Ε' Ὀμιλῖαι ἐγκωμιαστικαί
1. Εἰς τὴν μάρτυρα Ἰουλίτταν
  2. Εἰς Βαρλαάμ τὸν μάρτυρα
  3. Εἰς Γόρδιον τὸν μάρτυρα
  4. Εἰς τὸν ἅγιον μάρτυρα Μάμαντα
  5. Εἰς τοὺς ἁγίους τεσσαράκοντα μάρτυρας
- Σ' Ὀμιλῖαι παιδαγωγικαί
1. Πρὸς τοὺς νέους
  2. Εἰς τὴν ἀρχὴν τῶν Παροιμιῶν
- Η' Τόμος (Ἀσκητικὰ Α')
1. Λόγος περὶ κήματος Θεοῦ
  2. Λόγος περὶ πίστεως
  3. Ἀσκητικὴ προδιατύπωσις
  4. Λόγος ἀσκητικὸς Α'
  5. Λόγος ἀσκητικὸς Β'
  6. Λόγος ἀσκητικὸς Γ'
  7. Περὶ ἀσκήσεως
  8. Ὅροι κατὰ πλάτος Α'
  9. Ὅροι κατὰ πλάτος Β'
- Θ' Τόμος (Ἀσκητικὰ Β')
1. Ὅροι κατ' ἐπιτομὴν
  2. Ἀσκητικαὶ διατάξεις
- Ι' Τόμος (Δογματικά)
1. Ἀνατρεπτικός τοῦ ἀπολογητικοῦ τοῦ Εὐνομίου
  2. Περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος